1426
G 6

DE WET OP DE ARBEIDSOVEREENKOMST

GESCHIEDENIS

DER

Wet van den 13den Juli 1907 (Staatsblad no. 193),

tot wijziging en aanvulling van de bepalingen in het Burgerlijk Wetboek omtrent huur van dienstboden en werklieden en daarmede samenhangende artikelen in dat wetboek, alsmede in de Wetboeken van Koophandel en van Burgerlijke Regtsvordering, in de Wet op de Regterlijke Organisatie en het Beleid der Justitie, en in de Faillissementswet.

Verzameling van Ontwerpen, Gewisselde Stukken Gevoerde Beraadslagingen, enz.

BIJEENGEBRACHT EN GERANGSCHIKT DOOR

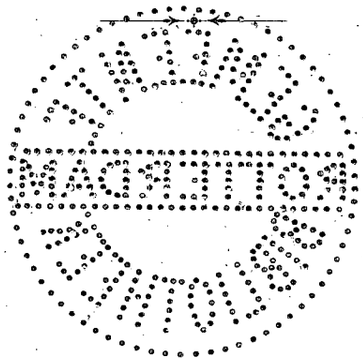
Mr. A. E. BLES

Raad-Adviseur bij het Departement van Justitie

DERDE DEEL

's-GRAVENHAGE
BOEKHANDEL VH. GEBR. BELINFANTE
1908

Gedrukt bij F. J. BELINFANTE, voorh. A. D. SCHINKEL

AANWIJZING

VAN

AFKORTINGEN, enz.

O. D. = Ontwerp-DRUCKER.

O. 1901 = Ontwerp, bij Koninklijke Boodschap van 7 Mei 1901 aangeboden (Ontwerp-CORT VAN DER LINDEN).

O. = Ontwerp, bij Koninklijke Boodschap van 28 Januari 1904 aangeboden (Ontwerp-LOEFF).

G. O. = Gewijzigd Ontwerp.

N. G. O. = Nader Gewijzigd Ontwerp.

1e N. v. W. = Nota van Wijziging van den 2en Maart 1905.

2e N. v. W. = Nota van Wijziging van den 23en Februari 1906.

Met „Memorie van Toelichting", zonder eenige toevoeging, is bedoeld die behoorende bij het Ontwerp-LOEFF.

Hetgeen tusschen [ ] is geplaatst is eene mededeeling van den samensteller.

De met **vette** letters aangeduide artikelen zijn die van de wet.

DERDE AFDEELING.

Van de verplichtingen des werkgevers.

(*Vervolg.*)

Artikel 1638 d. Ook verliest de arbeider zijne aanspraak op het naar tijdruimte vastgesteld loon niet, indien hij bereid was den bedongen arbeid te verrichten, doch de werkgever daarvan geen gebruik heeft gemaakt, hetzij door eigen schuld of zelfs ten gevolge van, hem persoonlijk betreffende, toevallige verhindering.

De bepalingen van het tweede, vijfde, zesde en zevende lid van het voorgaande artikel zijn van toepassing.

O. D. Art. 21. Ook verliest de arbeider zijne aanspraak op het overeengekomen tijdloon niet, wanneer hij bereid was den bij de overeenkomst bedongen arbeid te verrichten, doch de werkgever daarvan geen gebruik heeft gemaakt, hetzij door eigen schuld of zelfs ten gevolge van hem persoonlijk betreffende toevallige verhindering.

Het loon wordt in dit geval verminderd met het bedrag der onkosten, welke de arbeider door het niet-verrichten van den arbeid heeft bespaard, en van datgene wat hij in denzelfden tijd elders heeft verdiend of moedwillig heeft nagelaten te verdienen.

Memorie van Toelichting O. D.

Art. 21. Dit artikel bevat een tweede beperking van het voorschrift van art. 19 [1638 b]: het tijdloon loopt door, indien de arbeider bereid is, den bedongen arbeid te verrichten, doch de werkgever daarvan geen gebruik maakt. Niet twijfelachtig is het, dat aldus moet beslist worden, indien het niet-gebruik-maken den werkgever als schuld kan worden geweten. Maar het is billijk, hetzelfde aan te nemen voor het geval dat de werkgever door toevallige omstandigheden, hem persoonlijk betreffende, van de diensten geen gebruik maakt. Men denke bij voorbeeld aan een dienstbode of bediende die geen arbeid heeft te verrichten omdat zijn meester ziek of op reis is, of aan den werkman in een bedrijf, dat door den ondernemer wordt gestaakt, terwijl de dienstbetrekking nog niet is geëindigd. In verschillende wetgevingen vindt men een opzettelijke bepaling in dezen geest (1), o. a. Saksisch Burg. Wetb., § 1239 (zie ook §§ 870 en 1235); Burg. Wetb. v. h. Duitsche Rijk, § 615. Evenzoo ons Ontwerp van 1820, art. 2651, alwaar alleen de uitdrukking „gedane diensten" te eng is.

In overeenstemming met de genoemde wetgevingen beschouwt het Ontwerp hetgeen den arbeider in dit geval toekomt als loon, niet als schadevergoeding. Daardoor wordt de toevoeging van het tweede lid noodig om te voorkomen, dat de arbeider zonder reden zou worden verrijkt (2).

---

(1) Ook naar Pandektenrecht werd aldus beslist: zie WINDSCHEID, *Pandekten*, § 401 nt. 7, en de daar aangehaalden; bovendien HACHMEISTER, *über Gefahrtragung bei Arbeitsmiethe*, Cassel 1887. — Arrest Reichsgericht van 7 Dec. 1880 (*Entscheidungen in Civilsachen*, III nr. 51).

(2) Deze bepaling werd uitvoerig besproken en met duidelijke voorbeelden toegelicht bij de behandeling in den Rijksdag van § 318 van het Ontwerp (thans § 324 Burg. Wetb.) v. h. Burg. Wetb. v. h. Duitsche Rijk (vergadering 20 Juni 1896, *Stenogr. Berichte* over de 2e en 3e lezing, bl. 57 vlg.).

Voor den stukwerker is, met het oog op art. 57 nr. 5 [**1639 q**, 5°.] en art. 61 [**1639 t**], afzonderlijke voorziening niet noodig.

O. 1901. Art. 1638 *d*. Ook verliest de arbeider zijne aanspraak op het overeengekomen naar tijdruimte vastgestelde loon niet, indien hij bereid was den bij de overeenkomst bedongen arbeid te verrigten, doch de werkgever daarvan geen gebruik heeft gemaakt, het zij door eigen schuld of zelfs ten gevolge van hem persoonlijk betreffende toevallige verhindering.

Is het loon in geld op andere wijze dan naar tijdruimte vastgesteld, zoo heeft de arbeider, voor den tijd in het eerste lid bedoeld, aanspraak op het gebruikelijk naar tijdruimte vastgesteld loon voor den, wat aard, plaats en tijd betreft, meest nabijkomenden arbeid.

Het loon wordt echter verminderd met het bedrag der onkosten, welke de arbeider zich door het niet-verrigten van den arbeid heeft bespaard, en van datgene wat hij in denzelfden tijd elders heeft verdiend of moedwillig heeft nagelaten te verdienen.

Memorie van Toelichting O. 1901.

Art. 1638*d* (1). Dit artikel bevat eene tweede beperking van het voorschrift van art. **1638 b**; het tijdloon loopt door, indien de arbeider bereid is, den bedongen arbeid te verrichten, doch de werkgever daarvan geen gebruik maakt. Niet twijfelachtig is het, dat aldus moet beslist worden, indien het niet-gebruik-maken den werkgever als schuld kan worden geweten. Maar het is billijk, hetzelfde aan te nemen voor het geval dat de werkgever door toevallige omstandigheden, hem persoonlijk betreffende, van de diensten geen gebruik maakt. Men denke bij voorbeeld aan een dienstbode of bediende, die geen arbeid heeft te verrichten omdat zijn meester ziek of op reis is, of aan den werkman in een bedrijf, dat door den ondernemer wordt gestaakt, terwijl de dienstbetrekking nog niet is geëindigd. In verschillende wetgevingen vindt men eene opzettelijke bepaling in dezen geest (2), o. a. Saksisch Burgerlijk Wetboek, § 1239 (zie ook §§ 870 en 1235); Burgerlijk Wetboek van het Duitsche Rijk, § 615. Evenzoo ons Ontwerp van 1820, art. 2651, alwaar alleen de uitdrukking „gedane diensten" te eng is.

De billijkheid vordert, dat wat den arbeider met tijdloon wordt toegekend, den arbeider met op andere wijze vastgesteld loon niet wordt onthouden. Het tweede lid strekt om in dit geval te voorzien.

In overeenstemming met de genoemde wetgevingen beschouwt het Ontwerp hetgeen den arbeider in dit geval toekomt als loon, niet als schadevergoeding. Daardoor wordt de toevoeging van het laatste lid noodig om te voorkomen, dat de arbeider zonder reden zou worden verrijkt (3).

O. Art. 1638 *d*. Ook verliest de arbeider zijne aanspraak op het overeengekomen naar tijdruimte vastgestelde loon niet, indien hij bereid was den bedongen arbeid te verrichten, doch de werkgever daarvan geen gebruik heeft gemaakt.

De bepalingen van het tweede en het derde lid van het vorige artikel zijn van toepassing.

Memorie van Toelichting.

Art. 1638 *d*. Dit artikel bevat eene tweede beperking van het voorschrift van art. **1638 b**; het tijdloon loopt door, indien de arbeider bereid is, den bedongen arbeid te verrichten, doch de werkgever daarvan geen gebruik maakt. Niet twijfelachtig is het, dat aldus moet beslist worden, indien het niet-gebruik-maken den werkgever als schuld kan worden geweten. Maar het is billijk, hetzelfde aan te nemen voor het geval dat de werkgever door toevallige omstandigheden, hem persoonlijk betreffende, van de diensten geen gebruik maakt. Men denke bijvoorbeeld aan een dienstbode of bediende, die geen arbeid heeft te verrichten, omdat zijn meester ziek of op reis is, of aan den werkman in een bedrijf, dat door den ondernemer wordt gestaakt, terwijl de dienstbetrekking nog niet is geëindigd. In verschillende wetgevingen vindt men eene opzettelijke bepaling in dezen geest (1), o. a. Saksisch Burgerlijk Wetboek, § 1239 (zie ook §§ 870 en 1235); Burgerlijk Wetboek van het Duitsche Rijk, § 615. Evenzoo ons Ontwerp van 1820, art. 2651, alwaar alleen de uitdrukking „gedane diensten" te eng is. De uitdrukking „hetzij door eigen schuld of zelfs tengevolge van hem persoonlijk betreffende toevallige verhindering", welke in art. 21 Ontwerp-DRUCKER en in art. 1638 *d* van het Regeeringsontwerp van 1901 voorkomt, schijnt den ondergeteekende onnoodig toe.

Overeenkomstig hetgeen bij de toelichting van het vorige artikel is gezegd [dl. II, bladz. 448], is de regeling, welke daarbij voor den arbeider, wiens loon niet naar tijdruimte is vastgesteld, werd getroffen, voor het geval, waarin dit artikel voorziet, van toepassing verklaard.

(1) Art. 21 ontw.-DRUCKER.
(2) [Men zie noot (1) op bladz. 1.]
(3) [Men zie noot (2) op bladz. 1.]

Voorloopig Verslag der Tweede Kamer.

Art. 1638 *d*. Sommigen leden ging dit artikel veel te ver. Dat het tijdloon doorloopt, indien het niet gebruik maken van den bedongen arbeid den werkgever als schuld kan worden geweten, vonden zij natuurlijk; dat ditzelfde wordt aangenomen voor het geval, dat de werkgever door toevallige omstandigheden, hem persoonlijk betreffende — ziekte of afwezigheid — van des arbeiders diensten geen gebruik maakt, achtten zij geenszins onbillijk. Maar zij begrepen niet, waarom ook in andere gevallen de werkgever alleen het nadeel moet dragen. Waarom moet het tijdloon doorloopen van arbeiders in de bouwbedrijven, die bij regen niet kunnen werken; van arbeiders, die ten gevolge van staking in een ander, met het hunne verwant bedrijf, met den arbeid niet kunnen voortgaan; van arbeiders, die met werken moeten ophouden, omdat bijv. ten gevolge van het invallen van de vorst de aanvoer van de voor hun bedrijf noodige materialen moest worden gestaakt? Men achtte dit onbillijk alleen reeds met het oog hierop, dat in bedrijven, die van weer of wind afhankelijk zijn of waarin ten gevolge van andere omstandigheden de arbeid soms moet worden onderbroken, bij de bepaling van de loonen met deze dagen, waarop niet gewerkt kan worden, rekening pleegt te worden gehouden en het zelfs wel voorkomt, dat bij een eisch om loonsverhooging juist op omstandigheden van dezen aard een beroep wordt gedaan. In het bijzonder werd nog gevraagd, of de bepaling ook toepassing zou vinden ten aanzien van de werkgevers in een bepaald bedrijf bij een „lock out" in een aanverwant bedrijf.

Begreep men dit artikel goed, dan geeft het den stukwerker aanspraak op een normaal loon, indien hem geen arbeid wordt verschaft. Doch de vraag rees dan, waarom in de Memorie van Toelichting (bladz. 41, aan het slot, en bladz. 42, bovenaan [dl. II, bl. 438]) voor dit geval naar art. 1638 *w* [**z**] en niet naar art. 1638 *d* wordt verwezen.

Opgemerkt werd, dat in het tweede lid van dit artikel wel de bepalingen van het tweede en derde, maar niet die van het laatste lid van het vorige artikel van toepassing worden verklaard en art. 1638 *d* dus blijkbaar aanvullend recht bevat, waarvan afwijking is toegelaten.

(1) [Men zie noot (1) op bladz. 1.]

Memorie van Antwoord.

Art. 1638 *d*. De voorbeelden in het Voorloopig Verslag aangehaald om de onjuistheid aan te toonen van de schrapping der slotwoorden van het eerste lid van het artikel, zooals die voorkwamen in het ontwerp van 1901 en in het ontwerp-DRUCKER, hebben allen betrekking op het geval van overmacht. Dat bij overmacht het tijdloon niet zoude doorloopen, scheen van zelf te spreken. Vandaar de gewraakte schrapping. Nu daartegen zulk scherp verzet zich openbaart heeft de ondergeteekende uitteraard geen bezwaar de oude lezing te herstellen. Aan het eerste lid worden derhalve de woorden toegevoegd, welke in de beide vorige ontwerpen in de overeenkomstige bepaling voorkwamen.

De opvatting, dat in het geval, bedoeld bij het eerste lid, de stukwerker aanspraak heeft op een normaal loon, is juist. Minder juist is echter de opvatting, als zoude in de Memorie van Toelichting (bladz. 41, aan het slot, en bladz. 42, bovenaan) *voor dit geval* naar art. 1638 *w* (*nieuw* art. **1638 z**) en niet naar art. 1638 *d* verwezen zijn. Bedoeld gedeelte der Memorie van Toelichting toch betreft niet zoozeer het belang, dat de arbeider heeft om loon te ontvangen, als wel het belang, dat hij heeft om steeds in de gelegenheid te zijn den bedongen arbeid te verrichten. Nu wordt de zaak voor den stukwerker wel ernstiger, wanneer hij niet den bedongen arbeid verricht, omdat de loonregeling in verband met het verrichten van dien arbeid vastgesteld is, doch in den gedachtengang van de aangeduide passage der Memorie van Toelichting was dit eene nevenzaak. Voor den stukwerker had medegedeeld kunnen zijn, dat art. 1638 *d* in de behoefte voorziet, doch art. 1638 *w* (*nieuw* art. 1638 *z*) is van toepassing ook op andere arbeiders, zoodat met de vermelding van dit artikel, als de rechtsbron van de besproken verplichting ten aanzien van alle soorten van arbeiders, kon worden volstaan.

In verband met de wijziging, die het laatste lid van het vorige artikel heeft ondergaan, is thans ook het laatste lid van dat artikel op het bij art. 1638 *d* bedoelde geval van toepassing geworden. Beide artikelen behelzen thans aanvullend recht, waarvan intusschen slechts op eene bepaalde wijze kan worden afgeweken.

G. O. *Art.* 1638 *d*. Ook verliest de arbeider zijne aanspraak op het overeengekomen naar tijdruimte vastgesteld loon niet, indien hij bereid was den bedongen arbeid te verrichten, doch de werkgever daarvan geen gebruik heeft gemaakt, hetzij door eigen schuld of zelfs ten gevolge van, hem persoonlijk betreffende, toevallige verhindering.

De bepalingen van het tweede, vierde, zesde, zevende en achtste lid van het vorige artikel zijn van toepassing.

Verslag van het Mondeling Overleg.

XIV. Van de zijde der Commissie werd de vraag gesteld, of art. 1638 *d*, met het oog op gevallen van overmacht niet behoort te worden verduidelijkt.

De Minister merkte op, dat art. **1638 b** den regel inhoudt, waarop art. 1638 *d* de uitzondering vormt. In de practijk zal ten aanzien van elk afzonderlijk geval steeds zorgvuldig moeten worden nagegaan, of het valt onder de uitzondering van art. 1638 *d* dan wel of daarbij overmacht moet worden aangenomen.

Beraadslagingen in de Tweede Kamer.

(16 Mei 1906.)

Op dit artikel is een amendement voorgesteld door de heeren Aalberse, Ruys de Beerenbrouck en van Wijnbergen [ingezonden 7 Maart 1906, stuk n°. 7, IX], strekkende om aan het artikel een tweede lid toe te voegen, luidende:

„De arbeider heeft aanspraak op het halve loon, indien hij bereid was den bedongen arbeid te verrichten, doch de werkgever daarvan door overmacht geen gebruik heeft gemaakt."

De heer **Ruys de Beerenbrouck** ontvangt het woord tot toelichting van het door hem en de heeren Aalberse en van Wijnbergen voorgestelde amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund tot toelichting van het door ons ingediend amendement het navolgende aan de aandacht der Kamer te onderwerpen.

Art. 1638 *d*, van het oorspronkelijk ontwerp van Minister Loeff luidde als volgt: „Ook verliest de arbeider zijne aanspraak op het overeengekomen naar tijdruimte vastgesteld loon niet, indien hij bereid was den bedongen arbeid te verrichten, doch de werkgever daarvan geen gebruik heeft gemaakt."

In de afdeelingen rees, blijkens bladz. 35 van het Voorloopig Verslag, tegen de redactie van deze bepaling bezwaar. Men vond het natuurlijk, dat het loon blijft doorloopen, indien het niet gebruik maken van den bedongen arbeid den werkgever als schuld kan geweten worden, het gevolg is van toevallige omstandigheden, ziekte of afwezigheid.

Ook — en hier komt het op aan — begreep men niet waarom ook in andere gevallen de werkgever alleen het nadeel moet blijven dragen. Men vroeg voorts waarom het tijdloon moet blijven doorloopen van arbeiders in de bouwbedrijven, die b.v. bij regen niet kunnen arbeiden, van arbeiders die ten gevolge van sneeuw, dooiweer enz. niet de noodige materialen ter verwerking aanwezig hebben, en men achtte het, zoo redeneerde men verder, onbillijk, alleen reeds met het oog hierop, dat in bedrijven, die van weer of wind afhankelijk zijn of waarin ten gevolge van andere omstandigheden de arbeid soms moet worden onderbroken, bij de bepaling van de loonen met deze dagen, waarop niet kan gewerkt worden, rekening pleegt te worden gehouden.

Een oogenblik aangenomen, dat dit laatste steeds het geval is, wil ik toch de vraag stellen: is het zooveel moeilijker, bij het maken dier berekening, het loon voor iederen dag, waarop niet wordt gearbeid, te stellen op 50 pct., een gedeelte van het loon, zooals door ons amendement wordt voorgesteld, in plaats van zooals de berekening thans plaats vindt? Ik geloof, dat op die vraag een bevestigend antwoord moet gegeven worden en de practijk zich zeer spoedig aan de theorie zal weten aan te passen.

Intusschen, Minister Loeff liet de oorspronkelijke redactie los en keerde terug tot het ontwerp-Drucker en dat van 1901. Het behoeft wel geen betoog, dat daarbij de overmachtsgevallen uitdrukkelijk zijn uitgesloten. Nu wil ons amendement in de plaats van geen loon stellen het halve loon.

Nieuw is zoodanige bepaling allerminst. Bij de behandeling van de bepalingen over het collectieve arbeidscontract is door verschillende geachte sprekers, onder anderen door den geachten afgevaardigde uit Groningen, een beroep gedaan op het bekende werk van Imle: *Gewerbliche Friedensdokumente*. Ik heb met zeer veel belangstelling in dat werk, onder andere ook wat betreft ons amendement, bijzonderheden ontdekt. Er zijn meer dan 25 bedrijfsgroepen in het groote Duitsche Rijk, waar in geval van overmacht geheel of gedeeltelijk loon wordt uitbetaald. Ik zal de Vergadering niet vermoeien met al die gevallen op te noemen, maar mij tot de opsomming van enkele bepalen.

Ik noem als voorbeeld de havenarbeiders van Altona, die het halve dagloon ontvangen. Verder de Duitsche boekdrukkers, die volgens hun tarief, dat geldt voor 4251 werkplaatsen met meer dan 39,000 werklieden, indien zij op arbeid moeten wachten, voor dien wachttijd een loon naar het gemiddelde loon der laatste dertig dagen ontvangen, en zoo is er eindelijk nog de zeer bekende optische werkplaats van Zeiss in Jena, waar bij staking wegens storing in het bedrijf het geheele loon wordt uitbetaald.

Het schijnt mij van belang te weten of ook in ons land soortgelijke gevallen zijn te vinden en het verheugt mij, dat ik daarop een bevestigend antwoord kan geven. In de eerste plaats reeds in 1895 werd door de regenten van de Roomsch-

Katholieke Ziekenverpleging te Amsterdam in de bestekken voor het bouwen van het ziekenhuis een zoodanige bepaling opgenomen. Er staat in die besteksbepalingen te lezen:

„Wanneer door ongunstige weersgesteldheid of door niet aanwezig zijn van de benoodigde materialen, of door een of andere oorzaak, uit de handelingen des aannemers voortvloeiende, de werkzaamheden geheel of gedeeltelijk voor korteren of langeren tijd moeten worden gestaakt, zal de aannemer gehouden zijn aan de werklieden, die dientengevolge werkeloos zijn, ten minste de helft van het loon gerekend voor den normalen werkdag van 9 à 11 uur per werkdag te vergoeden."

Soortgelijke bepaling geldt ook in de bestekken uitgaande van de gemeente Zutphen en van de fabrieken die tot voor eenigen tijd onder directie stonden van wijlen den heer van Marken te Delft.

Ik mag er uit mijn onmiddellijke omgeving bijvoegen, dat door den gemeenteraad van Maastricht voor eenigen tijd een tweetal verordeningen zijn vastgesteld, die denzelfden geest ademen, in de eerste plaats de verordening regelende de bepalingen van minimum loon en maximum arbeidsduur en in de tweede plaats de gemeentewerklieden-verordening.

De eerste behelst een artikel als volgt:

„Wanneer, hetzij ten gevolge van overmacht, ter beoordeeling der directie, hetzij ten gevolge van handelingen of nalatigheid des aannemers, de werkzaamheden geheel of gedeeltelijk worden gestaakt, is de aannemer gehouden, aan de werklieden, die dientenge olge werkeloos zijn, ten minste het loon van 5½ uur per dag uit te betalen. De verplichting eindigt, als de staking eene week geduurd heeft."

Ook in een ander gedeelte van ons land zijn soortgelijke bepalingen in zwang, namelijk in een deel van Overijssel, in het industrieele Twente. Daar worden in de grootindustrie door gemeen overleg van arbeid en kapitaal soortgelijke regelingen getroffen. Ik bedoel het zoogenaamde wachtgeld, dat in sommige fabrieken aan de arbeiders wordt uitbetaald, wanneer deze niet kunnen werken bij gebrek aan materialen of grondstoffen. Doch algemeen is de regeling daar niet.

In sommige ondernemingen ontvangt de werkman een schadevergoeding per dag en per getouw, in andere moet de arbeider eerst een halven dag wachten alvorens die schadevergoeding intreedt. Nu is het mij bekend, dat de besturen van de verschillende in Enschedé bestaande vakvereenigingen alle het nut en de noodzakelijkheid inzien, dat een zoodanige regeling op alle fabrieken zonder onderscheid wordt getroffen, en het is dan ook niet te verwonderen, dat bij geschillen, die op fabrieken uitbreken of bij onderhandelingen die door de besturen der vakvereenigingen worden gevoerd met de industrieelen, zoowel individueel als met fabrikanten-organisaties, dat wachtgeld steeds op de grievenlijst staat. Het zal wel overbodig zijn voorbeelden uit de practijk aan te halen.

Het uitbetalen van zoogenaamd wachtgeld in andere gevallen, bij voorbeeld bij overmacht, zooals bij defecten aan machines, bij branden in de fabrieken, komt minder vaak in Overijssel voor. Het zijn dan ook meestal de vakvereenigingen, die uit eigen kas aan werklooze leden een uitkeering geven, doch verschillende industrieele ondernemingen hebben zich verplicht gerekend de werklieden en vakvereenigingen te hulp te komen door kleinere of grootere uitkeeringen. Ook heeft men nog een uitstekend middel gevonden op andere zijde om de gevolgen van stilstand van het bedrijf ten gevolge van overmacht te voorkomen. Ik denk aan de verzekering tegen brandschade. De werkgever is daarbij niet alleen in de gelegenheid zijn eigen inkomen te verzekeren, maar hij kan daarbij ook de werklieden helpen door evengoed het inkomen van zich en zijn arbeiders te verzekeren als de machinerieën en de grondstoffen.

Er zijn maatschappijen die polissen afsluiten, waarbij de verzekering zich uitstrekt tot minstens 70 pct. van de loonen en salarissen. Meestal leest men in een bericht, dat deze of gene fabriek is afgebrand, dat assurantie de schade dekt, maar daarop volgt dan onmiddellijk dat zooveel werklieden een paar maanden zonder werk zijn, hetgeen vaak beteekent zonder brood. Men beklaagt die ongelukkige menschen, maar het blijft bij dat welgemeende maar nuttelooze beklag. Een andere vraag is of er voor een patroon niets aan gelegen is zijn goed geschoold personeel bij stilstand van het bedrijf te behouden. Als het eenige maanden moet wachten op het weder opbouwen der fabriek en het in elkander zetten der machines, zonder dat het loon ontvangt, zal het dan den werkgever trouw blijven?

Het schijnt mij toe, dat het voor den werkgever van groot belang is goede werklieden in dienst te houden. Door middel van de verzekering zou hij er voor kunnen zorgen, dat in den goeden zin des woords de werklieden aan de onderneming worden gebonden.

Ik behandelde eenige gevallen van werkelijk bestaande overmacht, maar voorgewende overmacht om de fabriek eenige dagen te laten stilstaan komt ook wel voor. De arbeiders krijgen dan vacantie en kunnen eenige dagen naar huis gaan zonder loon. Nu is het de vraag of de werklieden dan toch niet op de een of andere wijze aan het werk kunnen worden gehouden, en als de werkgever toch het halve loon moet betalen zal hij juist trachten dat te doen. Ons amendement heeft dus een preventieve strekking.

Ik heb hiermede het amendement toegelicht en wil er alleen nog bijvoegen dat wij, in aansluiting met het aangenomen amendement van den heer Heemskerk op art. **1638c**, de eer hebben ons amendement in dier voege te wijzigen, dat de aanhef gelezen wordt: „De arbeider heeft gedurende een betrekkelijk korten tijd aanspraak enz.".

De **Voorzitter:** Door de heeren Aalberse, Ruys de Beerenbrouck en van Wijnbergen is een wijziging gebracht in hun amendement, strekkende om den aanhef daarvan te lezen: „De arbeider heeft gedurende een betrekkelijk korten tijd aanspraak op het halve loon, enz."

Dit gewijzigde amendement wordt ondersteund door de heeren van Vuuren, Regout en Koolen, en komt mitsdien in behandeling.

De heer **van Nispen tot Sevenaer:** Mijnheer de Voorzitter! Het amendement dat door den geachten afgevaardigde uit Gulpen zooeven is toegelicht, heeft zeker op het eerste gezicht veel aanlokkelijks. Maar hoewel ik verklaar, dat het denkbeeld dat er aan ten grondslag ligt mij erg aantrekt, geloof ik toch mijn stem er niet aan te kunnen geven. De geachte spreker noodigt ons uit om hier te besluiten tot een afwijking van art. 1281 Burgerlijk Wetboek, dat bepaalt, dat in het algemeen de schuldenaar die door overmacht verhinderd wordt om aan zijn verplichtingen te voldoen, van de nakoming van die verplichtingen zal bevrijd zijn.

Het denkbeeld dat aan het amendement ten grondslag ligt, is in de afdeelingen kortelijk besproken, en voor zoover het daar behandeld is, schijnt de stemming omtrent dat denkbeeld niet gunstig. Het is mij onbekend hoe de Minister van Justitie over dit amendement denkt, maar zeker is het wel, dat de ambtsvoorganger van den Minister zich hier beslist tegen zou verklaren. In het ontwerp-Loeff waren de laatste twee regels van het eerste lid van het artikel vervallen, namelijk de woorden: „hetzij door eigen schuld of zelfs ten gevolge van, hem persoonlijk betreffende, toevallige verhindering".

En nu meende men daaruit op te maken, dat het de bedoeling van den Minister was om ook de gevallen van overmacht te laten komen ten laste van den werkgever. En toen men in de afdeelingen daarop de aandacht vestigde en er tegen opkwam dat het ontwerp op die wijze de schade door overmacht ontstaan, zou brengen uitsluitend ten laste van den werkgever, heeft de Minister Loeff in zijn Memorie van Antwoord verklaard, dat dat allerminst zijn bedoeling was. Want, zeide hij, indien gij er uit opmaakt, dat men de overmacht ten laste van den werkgever brengt, zal ik de woorden in het artikel herstellen; ik heb ze alleen weggelaten, omdat het mij niet noodig scheen uitdrukkelijk te bepalen, dat bij overmacht het tijdloon niet zou doorloopen, omdat ik meende dat dit vanzelf sprak.

Ik geloof dat hetgeen de Minister Loeff gezegd heeft volkomen juist is.

Daarbij heb ik nog een ander groot bezwaar tegen het amendement, namelijk dat het ons welwillend uitnoodigt een stap in het duister te doen.

De gevolgen van dit amendement zijn onmogelijk te overzien; maar zoo ver ik in staat ben die te overzien, acht ik het amendement niet aanbevelenswaardig. Ik zal alleen spreken van het geval dat er werkelijk overmacht is. Gevallen van voorgewende overmacht, door den geachten spreker genoemd, schijnen mij geen voorziening te behoeven, omdat als overmacht wordt voorgewend, die niet bestaat, de arbeider door den rechter kan laten uitmaken of de patroon, op grond van overmacht, hem zijn loon al dan niet kan onthouden.

Welke zijn nu de gevallen van overmacht, welke als zoodanig erkend moeten worden? Die zijn zeer ongelijk.

Wij hebben vooreerst het geval van ongevallen bij een ramp, die zeldzaam voorkomt, bijv. een brand in fabriek of werkplaats.

Ja, heeft de geachte spreker gezegd, het aangewezen middel is, dat men den patroon de verplichting oplegge in dat geval het volle loon uit te keeren.

De patroon kan zich door verzekering waarborgen voor de schade die daaruit voortvloeit. Voor zulke gevallen van overmacht, als er niet kan gewerkt worden

door een ramp als brand aan een fabriek, is er nog een ander middel van verzekering, dat meer voor de hand ligt en in de practijk toegepast wordt in landen waar de vakvereenigingen tot grooten bloei gekomen zijn, namelijk de verzekering tegen werkloosheid.

Een tweede soort van gevallen van overmacht, waardoor de werkgever verhinderd is te laten werken, zijn die bij terugkeerende gebeurtenissen, welke telken jare te wachten zijn, namelijk de zoogenaamde seizoenstoornissen. Die kunnen telkens plaats hebben in tal van bedrijven, bijv. bij den veldarbeid, den arbeid in steenfabrieken en alle grondwerk, bij den arbeid der dokwerkers, in de bouwvakken en tal van andere bedrijven.

Welke is nu de beteekenis van het amendement voor al deze vakken? Ik geloof, dat men zich voor elk vak daarvan deugdelijk rekenschap geven moet, alvorens men op zich neemt dergelijke ver strekkende bepaling in de wet te stellen. Anders kunnen wij niet verantwoorden, dat wij den werkgever een verplichting opleggen, zonder ons zelf rekenschap gegeven te hebben van het enorm risico dat daaraan verbonden is.

Bij aanbestedingen — ik wijs in het bijzonder daarop — brengt men zoodoende een zeer groot element van risico, waardoor de berekeningen voor de aannemers hoogst bezwaarlijk gemaakt worden. Waar ik nu in het algemeen niet in staat ben de gevolgen van de aanneming van dit amendement na te gaan, daar is mij dit wel mogelijk voor de bouwvakken, waarover verschillende publicatiën zijn verschenen.

In het Voorloopig Verslag is er op gewezen, dat juist de arbeiders, die het meest onderworpen zijn aan seizoen-stoornissen, in de practijk hooger loon ontvangen dan de anderen, omdat men daarin een compensatie wil leggen tegenover de tijden dat de arbeider geen loon verdient. Ik acht die mededeeling in het Voorloopig Verslag alleszins juist. Vergelijken wij de loonen in de bouwvakken verdiend, dan zien wij, dat de loonen der ambachtslieden ver uiteen loopen, dat de metselaars hooger loon verdienen dan de timmerlieden en ververs.

Als men de laatst gepubliceerde statistieken nagaat, dan kan men zien, dat de bestaande toestand over het algemeen zoo is.

Moet nu toch voor deze werklieden een dergelijke bepaling worden ingevoerd, hoewel er reeds op die wijze in is voorzien? Ik zou verder willen vragen of, indien wij dit in de wet leggen, wij dit doen omdat op dit oogenblik hier te lande erkend is, dat het de plicht is van den goeden werkgever om in gevallen van seizoenstoornis het loon uit te betalen, of wel om een rechtsovertuiging te vormen waar die niet bestaat.

De geachte afgevaardigde heeft eenige voorbeelden aangehaald waarbij personen of corporatiën, die een werk laten uitvoeren, inderdaad in de bestekken de bepaling hebben opgenomen, dat bij overmacht door seizoenstoornis de helft van het loon moet worden uitbetaald. Die voorbeelden zijn inderdaad niet talrijk geweest en ik zou zeggen, dat wat te dien aanzien is gedaan moet beschouwd worden als een royaliteit van den aanbesteder.

Kan men nu aannemen, dat het hier geldt een bestaande rechtsovertuiging? Naar mijn meening kan men dit niet zeggen. Ik heb de drie laatste verslagen van de Kamers van arbeid nageslagen, doch ik heb daarin niet gevonden — hoewel het mogelijk is, dat mij een enkele mededeeling van de Kamers ontgaan is —, dat de Kamers van arbeid in de bouwbedrijven dit als een recht vragen.

Wij hebben tal van adressen gekregen betreffende dit wetsontwerp en onder die adressen vind ik er slechts een waarin wordt aangedrongen om de uitbetaling van het loon bij overmacht tot dwingend recht te maken; daartegenover staat een ander adres waarin uitdrukkelijk wordt aangedrongen om dit niet te doen. Die adressen wijzen er dus niet op, dat hieromtrent een rechtsovertuiging bestaat.

De geachte afgevaardigde uit Gulpen heeft verwezen naar hetgeen wij kunnen vinden in de collectieve contracten, en hij heeft gezegd, ik vind in het werk van mejuffrouw Imle, „Gewerbliche Friedensdokumente" verschillende gegevens, die aantoonen, dat bij zeer belangrijke bedrijfsgroepen in geval van overmacht het halve loon wordt uitgekeerd. Ik geloof, dat de geachte afgevaardigde enkele voorbeelden heeft aangehaald, die niet bepaald zijn aan te voeren ten gunste van zijn amendement. Hij heeft bijv. gezegd, dat in het collectieve contract van het drukkersbedrijf in Duitschland is opgenomen de bepaling, dat als in een drukkerij op materieel wordt gewacht, de patroon het halve loon moet uitkeeren. Nu geloof ik, dat het wachten op materieel niet te brengen is onder de gevallen van overmacht, en dat, ook al nemen wij het amendement niet aan, het wachten op materieel voor den werkgever niet zal worden gerekend als te zijn overmacht, zoodat, zooals het artikel nu luidt, het volle loon zal zijn uit te betalen. Zoo

zal het gaan bij toevallige bedrijfsstoornissen, waarvan de geachte afgevaardigde gewag heeft gemaakt in verband met de Zeiststiftung te Leipzig. Ik meen hier tegenover te mogen stellen een ander voorbeeld uit het werk van mejuffrouw Imle, dat merkwaardig is, omdat het hier een arbeid geldt die in het bijzonder aan seizoenstoornissen is onderworpen, nl. die der metselaars en timmerlieden.

Nu vind ik bij mejuffrouw Imle uitdrukkelijk vermeld, dat § 615 van het Duitsche Burgerlijk Wetboek in geval van seizoenstoornis niet van toepassing is en dus de arbeiders naar de wet geen aanspraak hebben op loon. Wanneer men nu verder nagaat wat in de collectieve contracten op verschillende plaatsen tusschen de organisaties der metselaars en der timmerlieden en hun patroons is bepaald, dan zal men daarin te vergeefs zoeken naar een geval dat de patroons in geval van seizoenstoornis het halve loon moeten uitbetalen.

En hoe is het nu hier te lande? Het is hier te lande niet gemakkelijk om een overzicht te krijgen van al wat in collectieve arbeidscontracten is bepaald. Ik ben er echter in geslaagd om het collectieve arbeidscontract te bemachtigen, dat in October van het afgeloopen jaar is gesloten tusschen de patroonsorganisatie te Haarlem en alle organisatiën van timmerlieden in die stad, en ik kan de verzekering geven, dat men in dit collectieve arbeidscontract te vergeefs zoekt naar bepalingen van dezen aard. In Amsterdam, waar op het oogenblik onderhandelingen gaande zijn tusschen alle organisatiën van werklieden in de bouwbedrijven, met uitzonderingen van enkele vereenigingen van metselaars, en de algemeene patroonsvereeniging, ziet men, dat van de zijde der werklieden gevraagd is om in geval van overmacht door seizoenstoornis het volle loon uit te betalen, maar dat van den kant der patroons daarop geantwoord is, dat een practische regeling dienaangaande zoo onoverkomelijke moeilijkheden zou opleveren, met het oog op het daaraan voor de patroons verbonden enorme risico, dat daaraan niet te denken valt.

Voor zoover mij de collectieve contracten hier te lande in de bouwvakken gesloten, bekend zijn, wijzen zij er dus geenszins op, dat hier te lande zich reeds een rechtsovertuiging zou hebben gevormd, dat de werkgevers verplicht zouden zijn om het halve loon uit te keeren bij seizoenstoornis.

En hoe staat het nu met de voorwaarden opgenomen in de bestekken vastgesteld door openbare lichamen voor de uitvoering van door hen uitbestede werken?

Ik mag hier verwijzen naar het rapport, dat is uitgegeven door het Centraal Bureau voor sociale adviezen, over de geschiedenis, inhoud en werking van de bepalingen betreffende maximum-arbeidsduur en minimum-loon in bestekken, gedagteekend van 1901, en waarvan twee supplementen zijn verschenen, het laatste in 1904. Wij vinden in dat rapport van 1901, dat in de bestekken uitgegaan van de fabriek van den heer van Marken, waarnaar reeds door den geachten afgevaardigde uit Gulpen is verwezen, een bepaling voorkomt in den geest als door hem gewenscht, en eveneens in de bestekken van de gemeente Zutphen. Verder wordt in het rapport vermeld, dat te Amsterdam pogingen zijn aangewend om dergelijke bepaling in de van die gemeente uitgaande bestekken te doen opnemen, maar dat de gemeenteraad dat voorstel niet heeft aanvaard. In het tweede supplement, dat in Juni 1904 is uitgekomen, vind ik, dat in 1903 daarvoor evenmin een meerderheid in den gemeenteraad van Amsterdam was te vinden.

De heer Schaper vraagt wat dit bewijst. Mijnheer de Voorzitter! Ik deel op dit oogenblik hier alleen de feiten mede en zal dadelijk daaruit de conclusies trekken, waartoe zij mij voeren.

Verder vind ik medegedeeld in dat tweede supplement, dat in Rotterdam een verordening bestaat, die een bepaling bevat in den geest van het amendement, maar hier staat bij, dat de uitkeering van het loon zal zijn hoogstens voor tien dagen per winter.

Nu heeft de geachte afgevaardigde uit Gulpen gezegd, dat ook in de bestekken van de gemeente Maastricht een dergelijke voorwaarde is opgenomen, zoodat alles bijeengenomen drie gemeentebesturen in Nederland blijken een bepaling in den geest van het amendement te hebben opgenomen, voor zoover mij bekend is. Zijn er nu meer gevallen bekend? De heer de Klerk schijnt ze te kennen en wij zullen die derhalve dadelijk wel vernemen.

In het supplement van het rapport van het Centraal Bureau voor sociale adviezen, waarvan ik zooeven gewaagde, vinden wij verder opgenomen een ontwerp gemeente-verordening, opgemaakt door het bestuur van dat bureau. In dat bestuur hebben zitting van onze geachte medeleden de heeren Aalberse, Tak, Talma en Treub. Die verordening moet dus zeker eenigermate als model gelden voor hetgeen men van de gemeentebesturen mag verwachten. Hierin is wel opge-

komen de bepaling dat ½ van het loon gedurende den tijd van de schorsing van het werk zal moeten doorgaan, indien het werk wordt geschorst door overmacht, en dan tevens het voorschrift, dat binnen 8 dagen na de schorsing geen ontslag mag plaats hebben. Dat komt in de richting van hetgeen door den geachten afgevaardigde wordt gewenscht. Nu vindt men in de toelichting tot het artikel deze woorden: „Het slot der laatste alinea is zoo geredigeerd, dat in geval van werkstaking de uitbetaling van het loon niet noodig is."

Hiermede, Mijnheer de Voorzitter, kom ik op een derde oorzaak van overmacht voor den werkgever, waardoor hij niet kan laten werken.

Het bestuur van het Centraal Bureau voor sociale adviezen beveelt aan in geval van werkstaking op het werk zelf, uitbetaling van het loon uit te sluiten. Bij aanneming van het amendement geschiedt niets van dien aard. Heeft er dus staking plaats op een werk, door een deel van de werklieden, dan zal de patroon toch genoodzaakt zijn de helft van het loon uit te betalen aan de werklieden die daaraan niet mede doen.

Ook in het geval van staking in aanverwante vakken, waardoor het onmogelijk wordt in een ander bedrijf werk te verrichten, wordt door het amendement niet voorzien. En het laat zich toch zeer goed denken, dat de staking in een aanverwant bedrijf inderdaad overmacht is, waardoor men in een ander bedrijf niet kan werken. En dan gaat het toch werkelijk niet aan om in zulk een beslist geval van overmacht, tot den patroon te zeggen: toch moet gij de helft van het loon uitbetalen. Het amendement houdt met dit geval ook geen rekening.

De Rotterdamsche verordening, een van de weinige voorbeelden van een publieke corporatie, die een dergelijke bepaling in de bestekken laat opnemen, bepaalt het maximum getal dagen per jaar dat geen loon zal worden uitgekeerd. Hier wordt van een maximum getal dagen in het jaar niet gesproken. Het gevolg van de aanneming van het amendement zal dan ook mijns inziens zijn, dat juist in die bedrijven waar seizoenstoornissen zijn te vreezen, wij zullen krijgen zeer korte opzeggingstermijnen, omdat de werkgever zijn risico tot een minimum wil beperken.

Ik hoor hier zeggen, er wordt geen bepaling van dwingend recht voorgesteld. Laat de geachte afgevaardigde dit niet te hard zeggen, want als het ter oore komt van zijn medevoorsteller, den heer van Wijnbergen, dan zal die wellicht dat dwingend recht willen voorstellen, opdat niet alleen de kleine patroons de dupe zullen worden van de aanneming van dit amendement.

Ik heb nu gesproken over de toekomst, en ik wil eindigen met deze vraag: wat zal de beteekenis zijn van de aanneming van het amendement voor werken die op dit oogenblik reeds aangenomen zijn en waarbij het dus den patroon absoluut onmogelijk is nu nog met het risico rekening te houden? Wanneer in dat opzicht geen overgangsbepaling wordt voorgesteld, dan zal de regeling zeer zwaar kunnen drukken op de eenmaal aangenomen werken, en wellicht voor den patroon de geheele winst wegnemen, waarop hij meende te kunnen rekenen.

Dat geldt ook voor het ziekengeld, wordt gezegd; ik geloof niet dat men dit hiermede kan gelijkstellen. Als een patroon op dit oogenblik een 20 werklieden in dienst heeft, weet hij, dat hij de risico zal loopen dat misschien een van hen ziek zal worden; dat is reeds een vrij hoog percentage en dan kan men dit niet gelijkstellen met een patroon in de bouwwerken, die groote kans loopt dat in den aanstaanden winter hij voor al de 20 werklieden, gedurende twee, drie weken of langer, de helft van het loon zal moeten uitbetalen, al wordt er niet gewerkt.

Ik herzeg: waar de aanneming van dit amendement ons stelt voor zooveel onzekerheden, die wij op het oogenblik met geen mogelijkheid kunnen overzien, meen ik, dat ik mijn stem aan dit amendement niet zal kunnen geven.

De heer **de Klerk:** Mijnheer de Voorzitter! Ik gelcof dat de geachte voorgaande spreker de zaak meer heeft uitgemeten en de bezwaren grooter heeft gemaakt dan zij in de practijk zijn. De heer van Nispen beriep zich op Rotterdam en het deed mij genoegen dat de geachte spreker Rotterdam als voorbeeld stelde, omdat die gemeente op sociaal gebied nu juist niet als voorbeeld te beschouwen is. Immers, daar heeft men noch minimum-loon en maximum-arbeidsduur in de bestekken, noch scheidsgerecht, noch reglement voor ambtenaren en werklieden, men heeft dat alles niet. Maar juist wat de voorstellers in hun amendement hebben neergelegd vindt men te Rotterdam. Daar heeft men eenige jaren geleden vastgesteld dat bij overmacht, b.v. vorst of regen, niet langer dan tien dagen het halve loon zou worden uitgekeerd, en deze regeling heeft tot dusverre geen bezwaren opgeleverd. En als men te Rotterdam van geen bezwaren heeft gehoord,

behoeft men ze toch hier niet te gaan zoeken. Zoo zij er waren, zou men er wel van gehoord hebben; de Rotterdamsche raad gaat niet over één nacht ijs.

Als men bij overmacht op een karwei niet kan werken, luidt de bel en kunnen de arbeiders heengaan tot de regen of de vorst ophoudt. Dit staat wel ongeveer gelijk met ziekte wat de ontbering van het loon aanbelangt, doch bij ziekte kan men volgens dit ontwerp zijn loon ontvangen. Ik acht het dus niet onbillijk, dat men bij overmacht althans gedurende een betrekkelijk korten tijd het halve loon krijgt.

De geachte afgevaardigde vraagt, hoe het dan gaan moet bij werk, dat reeds aanbesteed is. Maar hij heeft immers zelf dit bezwaar weggenomen, toen hij er op wees, dat het hier geen dwingend recht was. Ten aanzien van een werk, dat aangevangen is, blijft dus voorloopig de oude toestand gelden, en kan men later deze bepaling toepassen. De geachte voorstellers van het amendement hebben, denk ik, een kijkje genomen in de practijk en heben daarbij de overtuiging gekregen, dat er nog iets aan het artikel ontbreekt. Ik had gehoopt, dat de heer van Nispen als lid der Commissie van Rapporteurs zijn stem aan het amendement zou gegeven hebben; en ik heb nog wel vertrouwen, dat de andere leden dier Commissie het amendement alsnog zullen willen steunen.

Ik zal er gaarne mijn stem aan geven.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! De slotwoorden van het eerste lid van dit artikel: „hetzij door eigen schuld of zelfs ten gevolge van, hem persoonlijk betreffende, toevallige verhindering", die ook voorkomen in het ontwerp-Drucker en in het ontwerp van 1901, waren bij het ontwerp van 1904 — de heer van Nispen herinnerde er reeds aan — weggelaten. Nadat dit bij de Kamer, blijkens het verslag, verzet had ontmoet, zijn die woorden later door mijn geachten ambtsvoorganger hersteld. Daarna heeft er tusschen dien ambtsvoorganger en de Commissie van Rapporteurs een gedachtenwisseling plaats gehad bij het mondeling overleg. Men kan het vinden bij XIV van het verslag van dat overleg. Daar toch lees ik:

„Van de zijde der Commissie werd de vraag gesteld, of art. 1638 *d*, met het oog op gevallen van overmacht niet behoort te worden verduidelijkt.

De Minister merkte op, dat art. **1638 b** den regel inhoudt, waarop art. 1638 *d* de uitzondering vormt. In de practijk zal ten aanzien van elk afzonderlijk geval steeds zorgvuldig moeten worden nagegaan, of het valt onder de uitzondering van art. 1638 *d* dan wel of daarbij overmacht moet worden aangenomen."

Er is dus een bepaalde bedoeling geweest bij het ontwerp zooals het laatstel is geredigeerd, dat het geval van overmacht buiten het artikel zou blijven.

Het amendement van den heer Aalberse c.s., dat nu voorstelt om daarin een gedeeltelijke verandering te brengen en in het geval van overmacht de werking van art. **1638 b** vóór de helft te laten stilstaan en het halve loon te laten uitkeeren, hoe uitnemend het door den geachten afgevaardigde uit Gulpen is verdedigd, kan mijn steun niet krijgen. Ik geloof niet, dat het wenschelijk is op het beginsel van art. 1231 Burgerlijk Wetboek, dat het burgerlijk recht in het algemeen beheerscht en volgens hetwelk men uit geval van bepaalde overmacht van zijn verplichtingen uit overeenkomst is ontheven, een uitzondering te maken.

Zoo is het ook niet in Duitschland. Wanneer wij de overeenkomstige § 615 van het Duitsche Burgerlijk Wetboek inzien, dan blijkt, dat daar gezegd wordt dat het loon blijft doorloopen, wanneer de werkgever is in verzuim, op dezelfde wijze als hier in het eerste lid van dit artikel. Het zal velen leden bekend zijn, dat een Duitsch hoogleeraar het Duitsche Burgerlijk Recht heeft uitgegeven in spreuken; deze heeft in zijn boek *Das Deutsche Bürgerliches Gesetzbuch in Sprüchen* deze bepaling aldus uitgedrukt: „Wer den Dienst versmäht das Lohn bezahlt". De werkgever die om willekeurige of hem persoonlijk betreffende redenen den dienst versmaadt, moet betalen.

De argumenten die zijn aangevoerd, komen mij dan ook niet zeer afdoende voor. Ik meen, dat dit reeds door den heer van Nispen zóó helder is uiteengezet, dat ik daaraan mijnerzijds niet veel heb toe te voegen.

Het komt in bestekken voor, zeide de heer Ruys, maar tevens gaf hij ons te verstaan, dat dit zeer zelden gebeurt. Het is inderdaad een rara avis wanneer men een regeling, als hier wordt gewenscht, in ons land vindt, en wanneer het dan al eens een enkelen keer gebeurt in bestekken voor werken door de gemeenten aanbesteed, zooals in Zutphen en in Maastricht, dat bij seizoenarbeid de bepaling wordt gemaakt, dat in geval van verhindering van arbeid door overmacht toch het loon zal worden uitbetaald, dan zal dit in de aannemingssom wel zijn begrepen.

Waar nu de geachte afgevaardigde uit Rotterdam op krachtige wijze het

amendement komt steunen, vergeet hij toch, dat in verreweg de meeste gevallen, zoo niet altijd, in die vakken waar van seizoenarbeid sprake is, bij de vaststelling van het loon wel degelijk daarop reeds wordt gerekend.

Er is gezegd: wanneer dit artikel wet wordt, zal de werkgever, die zich zelf verzekert tegen het te niet gaan van zijn fabriek, ook wel een verzekering sluiten ten behoeve van zijn arbeiders.

Ik heb dat waarschijnlijk niet goed verstaan, want de kracht van deze argumentatie ontgaat mij ten eenenmale.

Wanneer dit waar is, zal het den werkgever een zoo geringe vermeerdering van premie kosten, dat hij dit ook wel zal doen, onafhankelijk van hetgeen hier wordt voorgesteld.

Waar ik mij bij de vorige artikelen op een rechtsovertuiging in ons midd kon beroepen om de aanneming aan te bevelen, ontvalt mij dit hier geheel en al. Hier kan geen sprake zijn van rechtsovertuiging hier te lande algemeen bestaande, die zou moeten leiden tot hetgeen de geachte voorstellers willen.

Wanneer alles waar was, wat de geachte voorstellers tot aanbeveling zeiden en de argumenten van den heer de Klerk daar nog worden bijgevoegd, zou ik willen vragen: waar blijft dan de consequentie?

Wanneer bij seizoenarbeid en bij overmacht het loon doorloopen moet, waarom moet het dan maar voor de helft en niet in zijn geheel doorloopen?

Ik meen derhalve, dat de Vergadering goed zal doen dit amendement niet aan te nemen.

Voordat ik hiervan afstap wensch ik de Vergadering attent te maken op het feit, dat art. 1638 *d* een tweede lid heeft, dat ten gevolge van de wijziging, gebracht in art. **1638 c**, een kleine verandering moet ondergaan.

Ik maak van de gelegenheid gebruik om dat tweede lid nog een kleine amputatie te laten ondergaan.

Het is mij niet gelukt in te zien wat het beteekent hier het tweede lid van art. 1638 *c* toepasselijk te verklaren. Daarbij is zooveel gedacht wat er niet in uitgedrukt staat, dat het ten slotte onverstaanbaar is geworden.

Het tweede lid van art. 1638 *c* heeft alleen betrekking op het geval van verhindering door ziekte of ongeval en hoe het nu hier ingebracht is kunnen worden, is mij niet recht duidelijk.

Ik wijzig dus het artikel zoo, dat de tweede alinea luidt: „De bepalingen van het vijfde, zesde en zevende lid van het vorig artikel zijn van toepassing".

De **Voorzitter:** Door de Regeering is een wijziging gebracht in het artikel, welke strekt om het tweede lid te doen luiden als volgt:

„De bepalingen van het vijfde, zesde en zevende lid van het vorige artikel zijn van toepassing."

De heer **Ruys de Beerenbrouck:** Mijnheer de Voorzitter! Ik ben door het antwoord van den Minister eenigszins teleurgesteld en wel om de volgende redenen.

Bij de behandeling van art. **1638 c** is, te recht of ten onrechte, door den Minister herhaaldelijk een beroep gedaan op de positie der ambtenaren. Indien men nu daarbij gemeend heeft een vergelijking te moeten maken tusschen de werklieden in dienst bij particulieren en de ambtenaren in dienst van eenig publiekrechtelijk lichaam, dan meen ik toch dat men bij de behandeling van art. 1638 *d* diezelfde vergelijking moet doorvoeren.

Ook heeft de Minister in de vergadering van 9 Mei er op gewezen dat, als een gemeente een concierge aan een openbare school heeft, toch niemand er aan zal denken aan dien persoon te ontnemen het loon gedurende de dagen dat hij ziek is geweest.

Ik vraag op mijn beurt: als de school gesloten wordt wegens een besmettelijke ziekte in de gemeente, dan zal de concierge, die niet behoeft te zijn inwonend, geen dienst doen; maar zal dan de vergelijking, die men indertijd heeft gemaakt bij art. **1638 c** tusschen ambtenaren en werklieden, bij particulieren, ook hier niet moeten worden gemaakt? Met andere woorden, zal in zoodanig geval van overmacht de concierge zijn loon moeten behouden?

Verder is door den Minister er zijn bevreemding over te kennen gegeven, daarin gevolgd door den heer van Nispen tot Sevenaer, dat voorgesteld wordt het halve loon uit te keeren; maar ligt het niet in de rede, dat die nadeelige gevolgen van overmacht niet gedragen worden geheel door de eene partij en absoluut niet door de andere, maar — zooals ik eerlijk beken: om tot een

oplossing te komen — stellen wij voor 50 pct. voor de eene en 50 pct. voor de andere. Het is een schade die het gevolg is van het bedrijf.

De geachte afgevaardigde die mijn amendement heeft bestreden, heeft ook gezegd: beroep u niet op het argument: het is maar aanvullend recht, want gij zult dan onmiddellijk bestrijding ondervinden van een uwer mede-voorstellers. Maar aanvullend recht of niet, de zaak staat nu zoo, dat, na de stemmingen, de vorige dagen gehouden, er absoluut geen sprake van kan zijn, dat, zoo men het al wilde, men eenige kans zou hebben dit art. 1638 *d* te doen aannemen als dwingend en niet als aanvullend recht. Ik geloof dus, dat die bestrijding door den geachten afgevaardigde uit Nijmegen niet opgaat.

Door dien geachten spreker is er ook de aandacht op gevestigd, dat wachten op materialen valt onder het artikel zooals het luidt. Maar ik veroorloof mij op te merken, dat dit alleen het geval is, indien dat wachten op materialen het gevolg is van de schuld van den werkgever, niet wanneer het een gevolg is van omstandigheden van zijn schuld onafhankelijk. Ik kan er bijvoegen dat, wanneer bijv. de leverancier van bepaalde materialen in gebreke blijft deze te leveren, wel de werkgever een actie tot schadevergoeding heeft wegens het niet leveren van die materialen, maar de werkman, die er toch ook onder lijdt, naar huis moet gaan zonder het minste recht op schadevergoeding te hebben.

Er is gezegd: gij komt hier met enkele sporadische gevallen, gij spreekt van de gemeenten Zutphen, Rotterdam en Maastricht, enz.; men zegt: gij bewijst zeer weinig. Ja, maar daartegenover staat, dat, als zij, die beweren dat men komt met sporadische gevallen, niet kunnen aantoonen, dat die gevallen in de practijk zijn geweest onhoudbaar, zij niet veel bewijzen. Indien men kon aantoonen, dat men in Zutphen, Rotterdam en Maastricht op die eens aangenomen bepalingen is moeten terugkomen, zou ik zeggen: het is een krachtig argument, maar men heeft dit niet gedaan.

Ik veroorloof mij mij te beroepen op een der leden der Commissie van Rapporteurs, die in een andere hoedanigheid met mij het voorrecht gehad heeft mede te werken aan het tot stand komen van die eene verordening waarop ik mij beriep. En indien ik het wel heb, is hem — en met mij is dit zeker het geval niet — niet gebleken, dat die verordening bij werkgevers en werknemers zoodanigen tegenstand heeft ondervonden, dat men verplicht was ze in te trekken. Die verordening bestaat ongeveer 1½ jaar, de positie die wij toen innamen, nemen wij nog in, en geen van ons is, meen ik, in de gelegenheid geweest te moeten medehelpen om die verordening ongedaan te maken.

De heer van Nispen heeft gewezen op de staking. Ik moet bekennen, dat dit een eenigszins zwaarwichtig argument is, maar ik geloof onmiddellijk de zwaarte van dit argument te kunnen verminderen door te wijzen op de invoeging, die door mij en mijn beide mede-voorstellers heden is gedaan: „gedurende betrekkelijk korten tijd".

Nu kan ik mij niet voorstellen dat een kantonrechter, die ook in dit geval zijn wijsheid daarover zal moeten laten gaan, ingeval een staking uitbreekt, waarin de hand hebben — en daarop zal de geachte afgevaardigde wel het oog hebben gehad — zij, die van die nieuwe bepaling, wordt zij door de Kamer aangenomen, zullen profiteeren, zou zeggen: dien betrekkelijk korten tijd stel ik bij voorbeeld op zes maanden.

Neen, indien werkelijk bewezen wordt, dat in die staking de hand hebben zij, die van deze bepaling zullen profiteeren — en, er zal wel geen enkele patroon zijn, die, indien dat het geval is, niet zal trachten dat duidelijk te maken — dan zal er wel geen enkele kantonrechter zijn die dien betrekkelijk korten tijd niet zal stellen op één dag.

Door den Minister is nog op de verzekering gewezen. Wij hebben gisteren van den op dit gebied meest deskundige onder de leden, den geachten afgevaardigde uit Enkhuizen, gehoord — het was bij de behandeling van art. **1638 ij** — dat al die risico's onder bepaalde getallen zijn terug te brengen en nu geloof ik toch, dat wat met genoemd artikel het geval was, ik zal niet zeggen onmiddellijk, maar nadat er eenige tijd over heen gegaan is, zoodat men eenige statistieken kan samenstellen, ook met dit artikel het geval zal kunnen zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen met dit weinige voldoende hetgeen door de verschillende sprekers in het midden is gebracht, te hebben gerescontreerd en ik hoop, dat de Kamer, na de wijziging die wij de eer hadden in het amendement aan te brengen, zich daarmede zal kunnen vereenigen.

De heer **van Nispen tot Sevenaer:** Ik zou nog een enkel woord willen zeggen na de bestrijding, die hetgeen ik heb aangevoerd, van den heer de Klerk en van den verdediger van het amendement, den geachten afgevaardigde uit Gulpen,

heeft ondervonden. Ik wil er de aandacht op vestigen, dat ik ben begonnen met te zeggen, dat wij absoluut niet kunnen overzien, wat voor tal van vakken, waarvan ik met name heb genoemd het werk in de havens, den veldarbeid, het werk in de steenfabrieken en alle ander grondwerk, de gevolgen van dit amendement zullen zijn en dat ik er toen bij heb gevoegd, dat er enkele vakken zijn waarvan men het wel wat beter kan overzien, namelijk de bouwvakken.

Nu is op het eerste argument, dat wij een stap in het duister doen, omdat wij wat die vakken betreft niet weten, wat de beteekenis van het amendement is, niet geantwoord en men is alleen ingegaan op de bouwvakken, waarvoor wij de beteekenis van het voorstel wel kunnen overzien. Mijn gewichtigste argument is dus door de bestrijders van mijn betoog niet onder de oogen gezien.

Wat speciaal de bouwvakken betreft, hebben de geachte afgevaardigden uit Rotterdam en Gulpen zich, dunkt mij, op een onjuist standpunt gesteld. Die beide sprekers hebben, ieder zich beroepende op de plaats hunner inwoning, gezegd: noch in Rotterdam noch in Maastricht ondervindt men veel last van de bepaling dat in geval van onderbreking door seizoenstoornis het geheele of het halve loon moet worden uitgekeerd. Dat verwondert mij echter geenszins; waar iemand, die aanbesteedt, zelf de royaliteit heeft om te zeggen, dat men bepaalde uitgaven voor zijn rekening mag brengen, bestaat voor dengene, die het werk aanneemt de mogelijkheid om die meerdere kosten ten laste van den aanbesteder te brengen en 'k wil gaarne gelooven, dat daarbij dan geen moeilijkheden voorkomen. Dat neemt echter niet weg, dat er in tal van vakken — ik kan het, indien de heer de Klerk dat wenscht, met cijfers aantoonen — bij de bepaling der loonen rekening mede is gehouden, dat de arbeiders, die door seizoenstoornis vaak zonder werk zijn, hooger loon moeten verdienen dan zij die het geheele jaar geregeld werk houden, ook al zijn zij arbeiders die over minder geoefendheid beschikken dan zij die een lager loon ontvangen.

De heer de Klerk heeft gezegd: gij wilt wel de verplichting opleggen om bij ziekte het loon voor betrekkelijk korten tijd te laten doorloopen, en waarom wilt gij dat in dit geval niet?

De heer Minister heeft zeer te recht geantwoord, dat men het hier in de Kamer er eigenlijk niet algemeen over eens was, dat het behoort tot onze rechtsovertuiging, dat bij ziekte de werkgever het loon doorbetaalt gedurende een betrekkelijk korten tijd. Ik heb mij afgevraagd: is dat hier ook het geval bij overmacht? Ik meen toch duidelijk te hebben aangetoond, dat inderdaad bij overmacht die rechtsovertuiging niet bestaat, omdat van de gemeenten, van wie wij het streven zien uitgaan om door het stellen van goede arbeidsvoorwaarden voor te gaan, niet meer dan drie zulk een bepaling hebben opgenomen. Dat door de bepaling „betrekkelijk korten tijd" het bezwaar bij staking is ondervangen, kan ik niet inzien. Waarom de rechter zou zeggen, dat uitkeering van loon voor één dag voldoende is, begrijp ik ook niet. Het zal eenvoudig de vraag zijn hoelang de opzeggingstermijn is en daarmede zal eerder rekening worden gehouden dan met de oorzaak van onderbreking van het werk.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Gulpen heeft, naar mij dunkt, zeer handig gebruik gemaakt van een vergelijking, die ik eenigen tijd geleden gemaakt heb ten aanzien van de ambtenaren en beambten, en nu zegt hij, dat waar bij deze categorieën van personen in geval van verhindering van het werk of van overmacht de bezoldiging niet stilstaat, dit ook niet moet geschieden in ons geval. Ik noem dat een handig gebruik van het bedoelde argument, niet in afkeurenden zin, maar in een zin, die tot op zekere hoogte lof inhoudt. Maar ik stel er toch prijs op te verklaren, dat naar het mij voorkomt het argument zelf van alle beteekenis is ontbloot. Immers nu art. **1638 b** is aangenomen, staat burgerrechtelijk vast, dat als er niet gearbeid wordt, ook geen loon verschuldigd is. Als nu naar analogie daarvan dat beginsel ook gold voor ambtenaren, en de geachte afgevaardigde kon aantoonen, dat deze ook geen bezoldiging krijgen als er niet gewerkt wordt, tenzij bij overmacht, dan was het anders, maar dit is niet het geval.

Ten tweede heb ik gevraagd, waarom men komt tot de helft van het loon. De argumenten van den geachten afgevaardigde zouden er toe moeten leiden, dat hij voorstelt dat ook in geval van overmacht het loon wordt uitbetaald. Waarom de helft? Laat ons het verschil deelen, zegt als het ware de geachte afgevaardigde. Dat kan in sommige omstandigheden een zeer geschikte zaak zijn, maar hier niet. Als men het hier, zooals men dat noemt, op een akkoord gooit, handelt men niet billijk; oppervlakkig heeft het den schijn dat partijen dan de schade ieder voor de helft dragen, maar in zeer veel gevallen van overmacht zal de werkgever nog allerlei andere schade hebben en dan zou men al die schade

kunnen optellen en dan zeggen: laten de beide partijen het verschil deelen. Doch aldus wordt het voorstel niet gedaan.

Eindelijk — en dit is inderdaad afdoende — heeft de geachte afgevaardigde erkend, dat de door hem genoemde gevallen sporadisch voorkomen. Welnu, waar het tot nog toe zijn sporadische gevallen in ons land, daar mag het voorkomen daarvan nog niet aangenomen worden als een rechtsgrond om een algemeenen regel te schrijven in ons Burgerlijk Wetboek. Ik moet dus blijven bij mijn meening, dat het amendement niet kan aangenomen worden.

De heer **Drucker,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, ontvangt het woord om, namens deze, haar gevoelen mede te deelen omtrent de wijziging door de Regeering in het artikel gebracht en omtrent het op dit artikel voorgesteld amendement, en zegt: Wat de wijziging van de Regeering betreft, bestaat bij de Commissie geen bezwaar tegen het weglaten van het woord 4°, en het wijzigen van de volgende telwoorden 6°, 7°, en 8°. Daarentegen kan de Commissie nog niet besluiten goed te keuren de weglating van het woord „tweede". Deze zaak is eenigermate ingewikkeld en het zou misschien den heer Minister en ons eenigen tijd kosten om te trachten elkander over en weer te overtuigen, dat het woord „tweede" moet worden weggelaten of wel moet worden behouden. In dien twijfel zouden wij dan den heer Minister willen vragen, of het niet voorzichtiger is het woord „tweede" te laten staan. Kan het geval niet voorkomen, zooals de Minister stelt, dan kan het laten staan van het woord „tweede" geen bezwaar opleveren. Kan het daarentegen wel voorkomen, zooals wij meenen, dan zou het jammer zijn, dat het woord niet in het artikel stond. Om die practische reden zoude ik den heer Minister willen vragen, verdere discussie overbodig te maken, door het woord „tweede" weder in het artikel op te nemen.

Wat het amendement van den heer Ruys c.s. betreft, kunnen wij tot ons leedwezen de aanneming aan de Kamer niet aanraden. Dat amendement behoort naar het oordeel van de Commissie ontwijfelbaar tot de categorie van voorstellen, die men kan noemen een sprong in het duister. Al wat men van gegevens en feiten heeft kunnen mededeelen, betreft een zeer klein deel van de stof die wij hier regelen, namelijk den arbeid in de bouwvakken, den arbeid bij de werken waarop de aangehaalde regelingen der gemeente betrekking hebben. Maar geen der geachte sprekers heeft zich ook maar één oogenblik gewaagd aan een voorspelling van de werking van het artikel op de honderden andere terreinen, waarop dit wetsontwerp bestemd is te gelden.

Nu meent de Commissie, dat, waar het een voorstel betreft dat nog nergens bestaat, dat in de literatuur niet besproken en door de practijk niet voorbereid is, men een uiterst gewaagden stap zou doen met dergelijke bepaling in de wet op te nemen.

De heer Ruys de Beerenbrouck heeft gezegd: men kan er zich tegen verzekeren; maar het is zeer de vraag of, waar het risico zoo ontsnapt aan alle waarneming en berekening, er verzekeraars te vinden zouden zijn — anders natuurlijk dan tegen zéér hooge premie — bereid om dat risico over te nemen. Er valt niet alleen onder: brand, instorting, aardbeving en andere natuurgebeurtenissen, maar ook het groote gebied van de stakingen, met de gevolgen van dien. Het is niet gemakkelijk te zeggen, welke premie men zou moeten berekenen om daartegen gewaarborgd te zijn.

Overigens mag er op gewezen worden, tegenover het betoog van den heer Ruys de Beerenbrouck, die getracht heeft, zooals hij volkomen gerechtigd was, om zijn amendement in een gunstig licht te plaatsen tegenover het Regeeringsvoorstel, dat het wetsontwerp niet alleen spreekt van „schuld", maar — de heer van Nispen en ook de Minister wees er reeds op — van nog een tweede categorie van gevallen.

Die tweede categorie van gevallen wordt in § 615 van het Duitsche Wetboek uitgedrukt door een meer abstracten rechtsterm. Ik heb mij de moeite getroost na te gaan in de rechtspraak van de Duitsche Gewerbegerichte, over die § 615. En het is mij gebleken, dat tal van gevallen, welke de heer Ruys bij de verdediging van zijn amendement als voorbeelden gebruikt heeft tot aanbeveling, daar volgens § 615 voor rekening van de patroons worden gebracht. Dit zou bij ons artikel evenzeer kunnen geschieden. Alleen zal dit niet gaan, waar het een geval is van werkelijke overmacht — overmacht niet alleen voor dien bepaalden patroon, maar in het algemeen.

Op die gronden moet de Commissie de aanneming van het amendement ontraden.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik stel

te veel prijs op den steun van de Commissie van Rapporteurs, dan dat ik niet gaarne bereid zou zijn aan haar verzoek te voldoen.
Ik verbind daaraan echter deze voorwaarde, daar het mij niet zoo moeilijk voorkomt de Commissie te overtuigen dat het woord „tweede" vervallen moet, dat indien wij daarover tot overeenstemming geraken, daarop bij tweede lezing teruggekomen zal worden. Het woord behoort m. i. in het artikel niet thuis.

De **Voorzitter:** De Regeering heeft een wijziging in het artikel gebracht, zoodat het tweede lid thans luidt:

„De bepalingen van het tweede, vijfde, zesde en zevende lid van het vorige artikel zijn van toepassing."

Wat betreft de reserve door den Minister gemaakt, zal ik overwegen of het Reglement van Orde, bij tweede lezing, dergelijke wijziging, welke niet rechtstreeks een gevolg is van de aanneming van een amendement, toelaat. Over dit punt zullen wij dus eventueel nader spreken.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigde amendement wordt in stemming gebracht en verworpen met 43 tegen 18 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Bolsius, Fruytier, Bogaardt, de Savornin Lohman, Eland, Pierson, van de Velde, Lieftinck, Beckers, Duynstee, Patijn, van den Berch van Heemstede, van Idsinga, Duymaer van Twist, van Doorn, Marchant, Drucker, van Veen, Smeenge, Janssen, Talma, van Alphen, Zijlma, Bos, van der Borch van Verwolde, de Waal Malefijt, IJzerman, van Foreest, van Gijn, Schokking, van Vliet, Brummelkamp, Lely, Jannink, Jansen (den Haag), Lucasse, Roessingh, van Bylandt, Plate, de Beaufort, van Deventer, Kolkman en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Ketelaar, Schaper, Aalberse, Roodhuyzen, Treub, van der Zwaag, Ruys de Beerenbrouck, van Wijnbergen, de Boer, van Vlijmen, ter Laan, Regout, Reyne, Limburg, Nolens, van Vuuren, Thomson en de Klerk.

Het gewijzigde artikel wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Wijzigingen, bij de Tweede Lezing aangebracht.

Artikel 1638 *d.* In het eerste lid vervalt het woord „overeengekomen". In het tweede lid wordt het woord „vorige" vervangen door het woord „voorgaande".

Voorloopig Verslag der Eerste Kamer.

II. § 4.

Art. 1638 *d, afwijking van de bepaling omtrent aanspraak op loon bijaldien de werkgever van den arbeid geen gebruik heeft gemaakt.*

De werkgever kan ook door overmacht genoopt worden geen gebruik te maken van den arbeid des werknemers.

Het hier bepaalde geldt tegenwoordig in den regel niet, indien de werkgever, ten gevolge van hem persoonlijk betreffende verhindering, den bedongen arbeid niet kan laten verrichten. Dit kan men ook niet verlangen, daar dan menigmaal enkele stakers den patroon op groote kosten zouden kunnen jagen. Verondersteld bijv. dat in een fabriek de stokers en machinisten het werk neerleggen en de patroon kan door de bekende theorie geen andere menschen daarvoor in de plaats krijgen, dan moet de geheele fabriek stilstaan. Ook is het niet mogelijk de werkzaamheden altijd zoo te regelen, dat de op stuk werkende arbeider nooit behoeft te wachten.

Het gevolg van een en ander zal zijn, dat in den regel ook van dit voorschrift zal worden afgeweken.
Wat is eene toevallige verhindering, werd nog gevraagd.

Antwoord der Regeering.

II. § 4.

Art. 1638 *d, afwijking van de bepaling omtrent aanspraak op loon bijaldien de werkgever van den arbeid geen gebruik heeft gemaakt.*

Staking kan niet als eene den werkgever persoonlijk betreffende, toevallige verhindering in den zin van het artikel worden aangemerkt. Wel is dit bijv. blijkens de Memorie van Toelichting (1), de verhindering, voortspruitende uit ziekte of afwezigheid des werkgevers, of uit diens staking van het bedrijf vóór den afloop der dienstbetrekking.
Door de bevoegdheid des werkgevers om van dit voorschrift afwijking te bedingen, zullen intusschen alle moeilijkheden, die hij in een bepaald geval uit de toepassing der wetsbepaling mocht voorzien, gereedelijk kunnen worden afgesneden.

Artikel 1638 e. Bestaat het loon voor het geheel of voor een gedeelte in een bedrag, dat afhankelijk is gesteld van eenig gegeven, dat uit des werkgevers boekhouding moet kunnen blijken, dan heeft de arbeider het recht van den werkgever mededeeling te verlangen van zoodanige bewijsstukken, als voor hem noodig zijn om tot de kennis van dat gegeven te geraken.

Bij schriftelijk aangegane overeenkomst of bij reglement kan worden bepaald, dat mededeeling van de genoemde bewijsstukken, in plaats van aan iederen arbeider afzonderlijk, zal geschieden aan een bepaald aantal arbeiders in dienst van den werkgever of aan een of meer deskundigen in zake boekhouding, allen door de arbeiders bij schriftelijke keuze aan te wijzen.

De mededeeling van de bewijsstukken door of vanwege den werkgever geschiedt desverlangd onder uitdrukkelijke verplichting van geheimhouding door den arbeider en dengene, die hem overeenkomstig het voorgaand lid vervangt; deze kan echter nimmer tot geheimhouding tegenover den arbeider worden verplicht.

De verplichting tot geheimhouding is voor zoover noodig opgeheven, indien de opgave in rechte wordt betwist.

Voor zoover het gegeven, in het eerste lid bedoeld, betreft de winst, in des werkgevers onderneming of een deel daarvan behaald, kan van de bepalingen van het eerste lid bij schriftelijk aangegane overeenkomst of bij reglement, ook op andere wijze dan in het tweede lid omschreven, worden afgeweken.

---

(1) Men zie bijv. de Memorie van Toelichting (Gedrukte Stukken, 1903—1904 137, no. 3), bladz. 44.

O. D. Art. 32. Bestaat het loon, voor het geheel of voor een gedeelte, in een bedrag dat afhankelijk is gesteld van den omzet, de opbrengst of de winst van des werkgevers onderneming, zoo heeft de arbeider het recht, van den werkgever mededeeling te verlangen van zoodanige bewijsstukken, als voor hem noodig zijn om tot de kennis van die omzet, opbrengst of winst te geraken.

Bij schriftelijke overeenkomst of bij reglement kan deze bevoegdheid des arbeiders worden uitgesloten of ook worden bepaald, dat mededeeling der genoemde bewijsstukken aan vertegenwoordigers, door de arbeiders bij vrije keuze uit hun midden aangewezen, in de plaats zal treden van mededeeling aan iederen arbeider afzonderlijk.

Memorie van Toelichting O. D.

Art. 32. Hier en daar wordt, in verschillende vormen, bij de arbeidsovereenkomst bedongen, dat den arbeider een aandeel in de winst der onderneming zal toekomen. Voor dat geval ontstaan twee rechtsvragen, waarop in de wet het antwoord behoort te worden gevonden.

Vooreerst de vraag, of de overeenkomst niettemin als arbeidsovereenkomst is te beschouwen, dan of zij door het genoemde beding het karakter aanneemt van een maatschaps- of vennootschapscontract. In overeenstemming met eene uitspraak van den Hoogen Raad van 9 Mei 1881, *W. v. h. R.* nr. 4644, beslist het Ontwerp, dat het bedoelde beding vereenigbaar is met het begrip van arbeidsovereenkomst. Door de redactie van het artikel wordt tevens uitgemaakt, dat het aandeel in de winst, hetwelk den arbeider is toegezegd, als deel van het loon moet worden aangemerkt, hetgeen van belang is o. a. voor de toepassing van art. 31 [**1195**, **4°**.].

In de tweede plaats rijst de vraag, of en door welke middelen de arbeider zich mag overtuigen, dat de werkgever het overeengekomen aandeel in de winst enz. juist berekent. Men zou kunnen beweren, dat dergelijk recht van contrôle uit den aard van het beding voortvloeit. Doch bij den tegenwoordigen stand der rechtspraak, die herhaaldelijk aan den arbeider eene daartoe strekkende rechtsvordering ontzegde (1), is uitdrukkelijke erkenning van dit recht wenschelijk. Evenwel is, in het tweede lid, contractueele afwijking veroorloofd om de mogelijkheid open te laten dat werkgevers, die tegen dergelijke contrôle overwegend bezwaar hebben, toch het bedoelde beding aangaan.

O. 1901. *Art.* 1638 *e.* Bestaat het loon voor het geheel of voor een gedeelte in een bedrag, dat afhankelijk is gesteld van den omzet, de opbrengst of de winst van des werkgevers onderneming, zoo heeft de arbeider het regt van den werkgever mededeeling te erlangen van zoodanige bewijsstukken, als voor hem noodig zijn om tot de kennis van dien omzet, die opbrengst of winst te geraken.

Bij schriftelijke overeenkomst kan worden bepaald, dat mededeeling der genoemde bewijsstukken, in plaats van aan iederen arbeider afzonderlijk, zal geschieden aan een bepaald aantal arbeiders of aan een of meerdere deskundigen in zake boekhouding, allen door de arbeiders bij vrije keuze aan te wijzen.

De mededeeling der bewijsstukken door of vanwege den werkgever geschiedt desverlangd onder uitdrukkelijke verpligting van geheimhouding door den arbeider en dengene die hem overeenkomstig het vorige lid vervangt; deze kan echter nimmer tot geheimhouding tegenover den arbeider worden verpligt.

De verpligting tot geheimhouding is voor zoover noodig opgeheven, indien de rekening in regten wordt betwist.

---

(1) Zie o. a. arrest van den Hoogen Raad van 23 Januari 1891, *W. v. h. R.* nr. 5989, *P. v. J.* 1891, nr. 14; Rb. Amsterdam 16 October 1891, *P. v. J.* 1891, nr. 96.

Memorie van Toelichting O. 1901.

Art. 1638 *e.* (1) Hier en daar wordt, in verschillende vormen, bij de arbeidsovereenkomst bedongen, dat den arbeider een aandeel in de winst der onderneming zal toekomen. Voor dat geval ontstaan twee rechtsvragen, waarop in de wet het antwoord behoort te worden gevonden.

Vooreerst de vraag, of de overeenkomst niettemin als arbeidsovereenkomst is te beschouwen, dan of zij door het genoemde beding het karakter aanneemt van een maatschaps- of vennootschapscontract. In overeenstemming met eene uitspraak van den Hoogen Raad van 9 Mei 1881, *W. v. h. R.* 4644, beslist het Ontwerp, dat het bedoelde beding vereenigbaar is met het begrip van arbeidsovereenkomst. Door de redactie van het artikel wordt tevens uitgemaakt, dat het aandeel in de winst, hetwelk den arbeider is toegezegd, als deel van het loon moet worden aangemerkt, hetgeen van belang is o. a. voor de toepassing van art. **1195**, **4°**. (nieuw).

In de tweede plaats rijst de vraag, of en door welke middelen de arbeider zich mag overtuigen, dat de werkgever het overeengekomen aandeel in de winst enz. juist berekent. Men zou kunnen beweren, dat dergelijk recht van contrôle uit den aard van het beding voortvloeit. Doch bij den tegenwoordigen stand der rechtspraak, die herhaaldelijk aan den arbeider eene daartoe strekkende rechtsvordering ontzegde (2), is uitdrukkelijke erkenning van dit recht wenschelijk. Evenwel zal de werkgever geheimhouding van den arbeider kunnen eischen. Deze geheimhouding zal intusschen nimmer verder mogen reiken dan met hare bedoeling vereenigbaar of in het publiek belang gewenscht is.

O. *Art.* 1638 *e.* Bestaat het loon voor het geheel of voor een gedeelte in een bedrag, dat afhankelijk is gesteld van den omzet, de opbrengst of de winst van des werkgevers onderneming, dan heeft de arbeider het recht van den werkgever mededeeling te verlangen van zoodanige bewijsstukken, als voor hem noodig zijn om tot de kennis van dien omzet, die opbrengst of winst te geraken.

Bij schriftelijke overeenkomst of bij reglement kan worden bepaald, dat mededeeling van de genoemde bewijsstukken, in plaats van aan iederen arbeider afzonderlijk, zal geschieden aan een bepaald aantal arbeiders of aan een of meer deskundigen in zake boekhouding, allen door de arbeiders bij vrije keuze aan te wijzen.

De mededeeling van de bewijsstukken door of vanwege den werkgever geschiedt desverlangd onder uitdrukkelijke verplichting van geheimhouding door den arbeider en dengene, die hem overeenkomstig het vorige lid vervangt; deze kan echter nimmer tot geheimhouding tegenover den arbeider worden verplicht.

De verplichting tot geheimhouding is voor zoover noodig opgeheven, indien de rekening in rechte wordt betwist.

Memorie van Toelichting.

Art. 1638 *e.* Hier en daar wordt, in verschillende vormen, bij de arbeidsovereenkomst bedongen, dat den arbeider een aandeel in de winst der onderneming zal toekomen. Voor dat geval ontstaan twee rechtsvragen, waarop in de wet het antwoord behoort te worden gevonden.

Vooreerst de vraag, of de overeenkomst niettemin als arbeidsovereenkomst is te beschouwen, dan of zij door het genoemde beding het karakter aanneemt van een maatschaps- of vennootschapscontract. In overeenstemming met eene uitspraak van den Hoogen Raad van 9 Mei 1881, *W. v. h. R.* 4644, beslist het Ontwerp, dat het bedoelde beding vereenigbaar is met het begrip van arbeidsovereenkomst. Door

---

(1) Art. 32 ontw.-DRUCKER.

(2) [Men zie de noot op bladz. 18.]

de redactie van het artikel wordt tevens uitgemaakt, dat het aandeel in de winst, hetwelk den arbeider is toegezegd, als deel van het loon moet worden aangemerkt, hetgeen van belang is o. a. voor de toepassing van art. **1195, 4°.** (nieuw).

In de tweede plaats rijst de vraag, of en door welke middelen de arbeider zich mag overtuigen, dat de werkgever het overeengekomen aandeel in de winst enz. juist berekent. Men zou kunnen beweren, dat dergelijk recht van contrôle uit den aard van het beding voortvloeit. Doch bij den tegenwoordigen stand der rechtspraak, die herhaaldelijk aan den arbeider eene daartoe strekkende rechtsvordering ontzegde (1), is uitdrukkelijke erkenning van dit recht wenschelijk. Evenwel zal de werkgever geheimhouding van den arbeider kunnen eischen. Deze geheimhouding zal intusschen nimmer verder mogen reiken dan met hare bedoeling vereenigbaar, of in het publiek belang gewenscht is.

Voorloopig Verslag der Tweede Kamer.

Art. 1638 *e*. Sommige leden waren van oordeel, dat de hier voorgedragen regeling tot eenig gevolg zal hebben, dat het thans hier en daar voorkomende en zeer toe te juichen beding, dat den arbeider een aandeel in de winst der onderneming zal toekomen, voortaan achterwege blijft. Geen werkgever toch zal nog geneigd zijn in de arbeidsovereenkomst eene zoodanige bepaling op te nemen, wanneer hij weet, dat daaruit voor de arbeiders het recht voortvloeit, inzage van zijne boeken te verlangen. Wil hij toch zijnen arbeiders een aandeel in de winst toekennen, dan zal hij dit voortaan doen in den vorm van een gratificatie van een jaarlijks varieerend bedrag. Niet alleen zal dan het doel der voorgedragen regeling niet zijn bereikt, maar het eigenlijke mooie karakter van het beding, dat uitvloeisel is van de opvatting, dat de arbeider deelhebber is in de onderneming des werkgevers, zal zoo ook verloren gaan.

Van andere zijde werd de juistheid van dit betoog ontkend; men wees er op, dat in andere landen de rechtspraak heeft erkend, dat een recht van contrôle, als hier aan den arbeider zal worden toegekend, voortvloeit uit den aard van het beding, dat den arbeider een aandeel in de winst der onderneming zal toekomen. Had hier te lande de rechtspraak den arbeider niet herhaaldelijk eene rechtsvordering in dezen zin ontzegd, dan ware eene uitdrukkelijke erkenning van het recht van contrôle niet eens noodig. Men kon trouwens niet inzien, dat de werkgever tegen de uitoefening van zoodanig recht bezwaar kan hebben, waar de mededeeling van de bewijsstukken desverlangd kan geschieden onder uitdrukkelijke verplichting van geheimhouding, terwijl opzettelijke schending der geheimhouding blijkens art. 273 van het Wetboek van Strafrecht strafbaar is. Men meende althans te moeten aannemen, dat dit artikel hier van toepassing zal kunnen zijn.

Gevraagd werd, of het hier den arbeiders toegekende recht zoo ver gaat, dat dezen met den werkgever over de juistheid der opgemaakte balans zullen mogen debatteeren.

Opgemerkt werd, dat dit artikel blijkens zijn aanhef niet past voor de handelsreizigers, die provisie genieten, omdat van hun loon niet kan worden gezegd, dat het voor het geheel of voor een gedeelte bestaat in een bedrag, dat afhankelijk is gesteld van den omzet, de opbrengst of de winst van des werkgevers onderneming.

(1) Zie o. a. arrest van den Hoogen Raad van 23 Januari 1891, *W. v. h. R.* nr. 5989, *P. v. J.* 1891, nr. 14; Rb. Amsterdam 16 October 1891, *P. v. J.* 1891, nr. 96; Hof Amsterdam 27 Mei 1898, *W. v. h. R.* nr. 7178, *P. v. J.* 1898 nr. 79.

Memorie van Antwoord.

Art. 1638 *e*. De ondergeteekende sluit zich — het behoeft nauwelijks te worden verzekerd — geheel aan bij de leden, die, de noodzakelijkheid van eene bepaling als de voorgestelde erkennende, het artikel op zoo goede gronden verdedigden. Inderdaad schijnt het een zoo duidelijk sprekende rechtseisch, dat hij, die krachtens eene overeenkomst deelgenoot is in de winst zijner wederpartij, ook het recht moet hebben de opgaven dier wederpartij aan de stukken, waaruit zij getrokken zijn, te toetsen, dat zelfs indien het mathematisch zeker ware, dat de bepaling het aangaan van zoodanige bedingen zou verhinderen, het artikel daarom toch niet achterwege zoude mogen blijven.

Krachtens het eerste lid, in verband met het tweede, heeft de arbeider, dan wel de commissie uit de gezamenlijke arbeiders of de accountant, geen verder reikend recht dan om „mededeeling te verlangen van zoodanige bewijsstukken, als voor hem noodig zijn om tot de kennis van dien omzet, die opbrengst of winst te geraken." Heeft de werkgever derhalve de stukken ter inzage gegeven, dan heeft de arbeider *krachtens dit artikel* niet meer te vorderen. Oordeelt hij, of zijn vertegenwoordiger, dat de balans onjuist is opgemaakt, m. a. w. dat zijn aandeel onjuist berekend is, dan zal hij, zoo de werkgever in deze met hem van meening blijft verschillen, eene rechtsvordering kunnen en moeten instellen ten einde zich de uitkeering van een grooter aandeel te verzekeren.

In verband met hetgeen de ondergeteekende de eer had in § 8 der Algemeene beschouwingen (bladz. 4) [dl. I, bl. 207] in het midden te brengen ten aanzien van handelsreizigers, die provisie genieten, is in dit artikel eene wijziging aangebracht, waardoor de toepasselijkheid op deze groep van arbeiders, in verband met de eigenaardige wijze, waarop hun loon in den regel bepaald wordt, buiten allen twijfel wordt gesteld. Wel acht het in het Voorloopig Verslag genoemd rapport der Handelsreizigers-Vereeniging „Eendracht" deze uitdrukking, meer bepaaldelijk het woord „omzet" van toepassing op handelsreizigers (1), doch, wanneer men dit woord neemt in de beteekenis, welke in het handelsverkeer gewoonlijk daaraan wordt gehecht, kan het niet worden gebezigd om de provisie van handelsreizigers aan te duiden.

Op dien grond zijn de woorden: „afhankelijk is gesteld van den omzet, de opbrengst of de winst van des werkgevers onderneming" vervangen door: „afhankelijk is gesteld van eenig gegeven, dat uit des werkgevers boekhouding moet kunnen blijken". Hierdoor is tevens een sterker verband verkregen, eenerzijds met het recht des arbeiders om van den werkgever bewijsstukken op te vragen, anderzijds met de bevoegdheid een accountant aan te wijzen om de boekhouding te controleeren.

G. O. en **N. G. O.** *art.* 1638 *e* = **O.** *art.* 1638 *e*, behoudens dat het eerste lid wordt gelezen als volgt:

Bestaat het loon voor het geheel of voor een gedeelte in een bedrag, dat afhankelijk is gesteld van eenig gegeven, dat uit des werkgevers boekhouding moet kunnen blijken, dan heeft de arbeider het recht van

(1) Bladz. 15. «Waarom de reiziger, wiens loon uitsluitend of voor een groot gedeelte, naar bovengenoemden maatstaf (de omzet) wordt berekend, ...»

den werkgever mededeeling te verlangen van zoodanige bewijsstukken, als voor hem noodig zijn om tot de kennis van dat gegeven te geraken.

2e N. v. W. *Art.* 1638*e*. In het tweede lid worden de woorden „aantal arbeiders" vervangen door de woorden „aantal arbeiders in dienst van den werkgever" en de woorden „vrije keuze" door de woorden „schriftelijke keuze".

In het laatste lid wordt het woord „rekening" vervangen door het woord „opgave".

[In het tweede lid werden de woorden „schriftelijke overeenkomst" vervangen door de woorden „schriftelijk aangegane overeenkomst"; zie **2e N. v. W.,** dl. II, bl. 16.]

Beraadslagingen in de Tweede Kamer.

(16 Mei 1906.)

Op dit artikel is een amendement voorgesteld door den heer Plate [ingezonden 25 April 1906, stuk n°. 54], strekkende om aan het artikel toe te voegen een laatste lid, luidende:

„Voor zoover de gegevens, in het eerste lid bedoeld, betreffen de winst, in des werkgevers onderneming of een deel daarvan behaald, kan van de bepalingen van dit artikel bij schriftelijk aangegane overeenkomst of bij reglement, ook op andere wijze dan in het tweede lid omschreven, worden afgeweken."

De heer **Plate,** het woord verkregen hebbende tot toelichting van het amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Slechts enkele woorden tot toelichting van het amendement, hetwelk gedrukt in handen is van de leden van de Kamer en hetwelk ik de eer heb hierbij in te dienen.

Ik zou kunnen volstaan met een herinnering aan hetgeen door mij gesproken is bij de algemeene beschouwingen over dit wetsontwerp, ware het niet, dat die algemeene beschouwingen reeds zoover in het verleden liggen, dat ik moeilijk mag aannemen dat, wat ik toen gezegd heb, thans nog in het geheugen ligt van mijn geachte medeleden. [Men zie dl. I, bl. 142.]

Een enkel woord dus ter herhaling van hetgeen destijds door mij gezegd is.

Voor mij bestaat er geen bezwaar om den werkgever te dwingen in sommige gevallen aan zijn werknemers gegevens te verstrekken, waaruit zij het noodige kunnen putten om te controleeren of de bedragen, die hun vergoed worden, overeenkomen met wat bedongen is.

Aan den handelsreiziger meer zekerheid te geven, dat de door hem bedongen provisie juist wordt berekend, aan den werknemer contrôle te verschaffen dat de premiën hem toegezegd, hetzij voor meerdere productie, hetzij voor besparing van kosten, inderdaad juist worden verantwoord, daartegen kan geen bezwaar bestaan, want die gegevens kunnen op eenvoudige wijze verschaft worden, hetzij door overlegging van factuurboeken, hetzij door het vertoonen van staten, die in elke handelszaak, in elke industrieele onderneming, gemakkelijk te produceeren zijn.

Maar in een geheel andere positie komen wij, waar sprake is van het uitkeeren van een tantième aan de werknemers van een industrieele onderneming of van een handelshuis, verband houdende met de winsten van de onderneming.

De gegevens, die men voor de contrôle daarvan zou moeten verstrekken, zijn inderdaad niet anders te geven dan door overlegging van de boeken in hun geheel, en het komt mij voor, dat te recht de industrieel en de koopman daartegen overwegende bezwaren zullen hebben.

Wat toch wordt hier onder die gegevens verstaan?

De winst-en-verliesrekening, de reeks van cijfers samengevloeid uit al die kleine stroompjes, die op het resultaat van het jaar waarvoor zij loopt, invloed hebben gehad. Daartegen heeft de koopman, heeft de industrieel overwegende bezwaren.

Wat is de boekhouding? Waartoe dient zij?

In de eerste plaats natuurlijk om den koopman gelegenheid te geven om aan het einde des jaars bij het afsluiten van zijn boeken na te gaan hoe zijn financieele positie is, te zien of hij in het jaar al dan niet met voordeel heeft gewerkt.

Maar die boekhouding heeft voor den koopman ook nog een andere beteekenis, n.l. het verwerven van statistische gegevens. In een goede boekhouding zal men zich niet vergenoegen met enkele hoofden, waarvan de resultaten samengevoegd moeten worden om tot het resultaat te komen van de winst-en-verliesrekening, neen, men zal die verschillende hoofden zooveel mogelijk vermeerderen, omdat de koopman en de industrieel wenschen te weten wat het resultaat is geweest van elken bijzonderen tak van hun bedrijf, en het is juist die wetenschap, die hij aan niemand anders zal willen mededeelen. De goede koopmansboekhouding is het verwerken van statistisch materiaal, het is de ervaring van een jaar, gecondenseerd in cijfers, ervaring waaruit hij moet afleiden of hij al dan niet den koers moet wijzigen. Nu erken ik, dat de verhouding tusschen een werkgever en zijn werknemers in die bedrijven, waar van tantièmes sprake is, in den regel wel zoo zal zijn, dat zonder veel moeite men elkander zal kunnen overtuigen dat de afrekening die men geeft juist is. Maar er kunnen zich toch ook andere gevallen voordoen, dat de werknemer met wien men heeft gecontracteerd en wien een tantième is toegezegd, zijn betrekking heeft verlaten, een eigen zaak is begonnen, of zich in dienst heeft begeven bij een concurrent. Dan kan het toch niet worden toegelaten, dat, waar de dienstbetrekking is verbroken, die persoon toch zal kunnen vorderen overlegging van de boeken, overlegging van al datgeen wat de koopman beschouwt als zijn geheim, als zijn bijzonder eigendom.

Ik voor mij ben altijd een groot voorstander geweest van het stelsel van tantièmes; ik heb in mijn practische loopbaan daarvan altijd de gunstigste resultaten gezien, niet alleen op moreel maar ook op financieel gebied. Maar juist omdat ik voor dat stelsel zooveel gevoel, de heilzame gevolgen daarvan met eigen oogen heb waargenomen, daarom wensch ik een poging te doen om te voorkomen, dat door een regeling als hier wordt voorgesteld, het tantième-stelsel feitelijk onmogelijk wordt gemaakt; ik wensch te voorkomen, dat met het badwater het kind wordt weggeworpen. Om dit te voorkomen heb ik gemeend mijn amendement te mogen voorstellen.

Het spreekt vanzelf, dat ik allerminst aan de redactie van dit amendement groot gewicht hecht; het is mij alleen te doen om datgene te bereiken wat ik wensch, nl. het dwingend recht, dat ik ons gebracht zie door de tweede zinsnede van het artikel, weg te nemen. Kan de Minister, zooals ik hoop, mij in deze zaak te gemoet komen, door aan de bepaling het dwingend karakter te ontnemen, dan zal mij zulks hoogst aangenaam zijn. Ik heb gemeend mij te moeten beperken tot een poging om het dwingend recht weg te nemen, voor de gevallen, dat naar mijn meening allernoodlottigste gevolgen zullen ontstaan voor een stelsel dat alleszins aanbevelenswaardig en mij lief is.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren IJzerman, Blooker, Jannink, van Gijn en de Waal Malefijt, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Ik gevoel veel voor de bedenkingen door den geachten voorsteller van het amendement, tegen het artikel zooals het nu luidt in het midden gebracht. Eigenlijk gezegd is het artikel op den weg die het heeft afgelegd niet in alle opzichten verbeterd. Aanvankelijk stond in het artikel: „Bestaat het loon voor het geheel of voor een gedeelte in een bedrag, dat afhankelijk is gesteld van den omzet, de opbrengst of de winst van des werkgevers onderneming, dan heeft de arbeider het recht van den werkgever mededeeling te verlangen van zoodanige bewijsstukken, als voor hem noodig zijn om tot de kennis van dien omzet, die opbrengst of winst te geraken".

Dat was ook conform het ontwerp van den heer Drucker, die bovendien stellig voorschreef, dat zijn artikel niet zou zijn een voorschrift van dwingend recht. Nu is tegen de uitdrukking: „omzet, opbrengst, winst van des werkgevers onderneming", bezwaar gerezen en tot op zekere hoogte te recht.

Men heeft gedacht aan het geval van den handelsagent, die een aantal afnemers heeft aangebracht aan den werkgever, met de bepaling, dat hem provisie zal toekomen voor alle transacties met die afnemers ook zonder zijn tusschenkomst afgesloten; men heeft ook gesproken van den handelsreiziger, die op een soortgelijke conditie tegen provisie werkzaam is; beide gevallen, die niet vallen onder het begrip, het bedingen van een aandeel in den omzet, de opbrengst en de winst. Om aan die op zich zelf alleszins juiste bedenking te gemoet te komen, heeft men in het artikel opgenomen de woorden: „bestaat het loon voor het geheel of voor een gedeelte in een bedrag, dat afhankelijk is gesteld van *eenig gegeven, dat uit des werkgevers boekhouding moet kunnen blijken*". Zoekende

naar een algemeene uitdrukking, is men verder gegaan dan men bedoelde, en men heeft den schijn doen ontstaan, alsof de participant het recht zou krijgen van contrôle en critiek op de boekhouding des werkgevers.

De jurisprudentie van den Hoogen Raad op dit punt ontzegt aan dien participant echter dat recht van critiek; die jurisprudentie bestaat sinds 30 jaren en zij is ook voortdurend gehandhaafd door de lagere rechtscolleges. Men heeft als participant dus niet het recht tot den werkgever te zeggen: ik wensch van u te ontvangen rekening en verantwoording; ik zal daarover met u debatteeren en er zal aldus een saldo worden vastgesteld, waartoe gij zult worden veroordeeld!

Laat ons aannemen het geval van een naamlooze vennootschap, waar directeur en commissarissen aan de algemeene vergadering van aandeelhouders voorleggen een balans en een winst-en-verliesrekening, die door de vergadering wordt goedgekeurd.

Wanneer nu na afloop dier vergadering iemand, die gerechtigd is tot een tantième, zegt: er is te veel afgeschreven op onroerend goed, op goederenvoorraad en op dubieuse debiteuren; daardoor is mijn tantième te klein en derhalve maak ik aanmerking op de winst-en-verliesrekening, dan zou die persoon iets doen, wat hem niet zou baten.

Welnu, dit geldt ook voor het geval van den individueelen werkgever. Den schuldeischer van het winstaandeel komt het recht van contrôle en critiek op de boekhouding des werkgevers niet toe.

Wat behoort hem nu wèl toe te komen? Zoolang alles in vrede en vriendschap gaat, is er geen moeilijkheid, maar men kan zich het geval voorstellen dat in de practijk oneenigheid en twist tusschen de partijen ontstaat en dan moet dengeen aan wien een dergelijk tantième toekomt, het recht gegeven worden om te krijgen mededeelingen van zoodanigen omvang, dat hij kan berekenen wat zijn aandeel is. Hij moet in staat zijn, zijn vordering te doen gelden. In dien geest heb ik reeds bij de Nota van Wijziging, die ik den 23sten Februari jl. vóór den aanvang van deze mondelinge behandeling voordroeg, een kleine wijziging gebracht in het artikel, waarvan men de beteekenis, naar ik vertrouw, nu zal inzien. In het laatste lid waarin stond „indien de rekening in rechte wordt betwist", wordt nu gelezen: „indien de opgave in rechte wordt betwist".

Dwingend recht was oorspronkelijk bij dit artikel niet bedoeld, het was uitdrukkelijk uitgesloten in het ontwerp-Drucker, en implicite in het ontwerp van 1901. Ten slotte echter kan uit den samenhang van de eerste twee leden dwingend recht worden afgeleid.

Nu is mijn bezwaar tegen het amendement van den heer Plate, voor wiens gedachtengang ik overigens veel sympathie heb, dat nu dit dwingend recht, wordt het amendement aangenomen, veel meer zal worden geaccentueerd. Daarom zou ik liever een anderen weg zien ingeslagen. Wanneer de geachte afgevaardigde zijn amendement in dien zin zou willen wijzigen, dat hij zou willen lezen in het eerste lid: . . . . . „dan heeft de arbeider het recht van den werkgever mededeeling te verlangen van zoodanige *schriftelijke opgaven*, als voor hem noodig zijn om tot de kennis van dat gegeven te geraken", wanneer hij datzelfde deed in het tweede en derde lid, en daar ook „bewijsstukken" door „opgaven" verving, dan zou ik hem gaarne mijn steun geven. Dan is er, dunkt mij, ook niet het minste bezwaar tegen, dat dit artikel dwingend recht wordt. Het is niet meer dan fatsoenlijk dat wanneer men iemand contractueel een tantième toezegt, men hem ook in staat stelt zijn vordering te kunnen onder cijfers brengen. Hij weet dit niet, zoolang hij geen inlichtingen heeft. Dat hij schriftelijke opgaven krijgt, is billijk.

Nu kan men zich allerlei gevallen denken. Bij voorbeeld, dat de schriftelijke opgaven niet conform zijn aan de boeken. Dit nu kan processueel worden ontwikkend en zal dan vanzelf wel in het geding tot klaarheid kunnen worden gebracht.

Ook kan men zich het geval in theorie denken, dat de geheele boekhouderij bedriegelijk is in elkaar gezet, om den man zoodoende minder uit te keeren. Dit geval echter is zóó onwaarschijnlijk, gegeven het belang dat ieder bij een juiste boekhouding heeft, dat wij ons daarmede nu niet behoeven bezig te houden.

In dezen geest meen ik derhalve, dat dit artikel verbeterd zou worden en tevens werd voldaan aan den wensch van den geachten spreker.

Eene kleine opmerking van geringe beteekenis wensch ik nog hierbij te voegen. Van vriendelijke zijde is mij de opmerking gemaakt, dat er in het vóórlaatste lid wordt gesproken van *den* arbeider en gevraagd, of daarmede bedoeld wordt de geheele arbeiderswereld in het algemeen.

Het komt mij evenwel voor, dat het niet noodig is dit woordje: *den* te veranderen in: *dien*, terwijl overal elders gesproken wordt van *den* arbeider, omdat, wanneer men het geheele artikel leest, duidelijk is waar te nemen, dat hier

gesproken wordt van den arbeider in quaestie. Ik geloof dus, dat het niet noodig is, in dit opzicht eenige verandering in het artikel te brengen.

De heer **de Savornin Lohman:** Ik heb tegen dit artikel op zich zelf geen bezwaar, maar ik kan er niet in lezen, dat het bevat dwingend recht.

Er staat toch in het eerste lid:

„Bestaat het loon voor het geheel of voor een gedeelte in een bedrag, dat afhankelijk is gesteld van eenig gegeven, dat uit des werkgevers boekhouding moet kunnen blijken, dan heeft de arbeider het recht van den werkgever mededeeling te verlangen van zoodanige bewijsstukken, als voor hem noodig zijn om tot de kennis van dat gegeven te geraken."

Ik erken, dat dit een zeer redelijke bepaling is en men ook kan onderstellen, dat de partijen dit hebben gewild.

Ook de volgende alinea, dat, wanneer een zekere regeling betreffende de mededeeling van bewijsstukken aan een groot aantal arbeiders verlangd wordt, deze moet worden gemaakt bij schriftelijke overeenkomst of bij reglement, is een bepaling, die op zich zelf redelijk en verstandig is. Maar wanneer de werkgever zegt: ik wil wel een zeker loon uitkeeren, en het bedrag daarvan afhankelijk stellen van zekere gegevens, doch bij de vaststelling van die gegevens moet gij op mij vertrouwen, want ik houd weinig boek en heb geen lust mijn boeken over te leggen, dan zie ik niet in, dat dit door dit artikel zou moeten worden verboden.

Het is een andere zaak of het een verstandig contract zou zijn, maar ik kan mij toch begrijpen, dat in sommige gevallen een werkman een dergelijk contract aanneemt.

Op zich zelf is de zaak van weinig gewicht, maar voor de uitlegging van het artikel komt het mij toch wel van eenig belang voor, te weten of men hier met dwingend recht te doen heeft.

Wanneer men het amendement van den heer Plate aanneemt, komt sterker uit, dat het dwingend recht is, dan indien het artikel onveranderd blijft. Daar in toch wordt voorgesteld te lezen:

„Voor zoover de gegevens, in het eerste lid bedoeld, betreffen de winst, in des werkgevers onderneming of een deel daarvan behaald, kan van de bepalingen van dit artikel bij schriftelijk aangegane overeenkomst of bij reglement, ook op andere wijze dan in het tweede lid omschreven, worden afgeweken."

Maar wanneer wij dit amendement niet aannemen en ik wil mij gaarne neerleggen bij het gevoelen van den Minister omtrent dit punt, zie ik niet in, dat het artikel moet worden geëxpliceerd als dwingend recht.

Ik zou in afwijking van het gevoelen van den Minister meenen, dat het artikel in helderheid wint, wanneer in het voorlaatste lid gesproken werd van „dien arbeider" in plaats van „den arbeider".

Te recht merkt de Minister op, dat bijna overal in deze wet gesproken wordt van „den arbeider", maar dat geschiedt juist als daarmee de arbeiders in het algemeen worden bedoeld. Uit den samenhang blijkt wel vrij duidelijk, dat de man waarvan hier sprake is, niet tot geheimhouding verplicht is tegenover den arbeider dien hij vervangt; maar het is ook mogelijk, dat men hem de bevoegdheid heeft willen geven, om met zijn mede-arbeiders de zaken te bespreken. Onderstel, dat hij met zijn mede-arbeiders spreekt, om hen te raadplegen, en dat hij dan wordt vervolgd wegens schending van geheimen, is het dan zoo zeker dat de rechter niet zal zeggen: ge waart bevoegd met uw mede-arbeiders daarover te spreken; want de wet spreekt van „den arbeider"? Is die opvatting niet vooral mogelijk bij de uitlegging van een wet, die voortdurend uitgaat van de onderstelling, dat men te doen heeft met tegenover elkander staande klassen?

Ik heb aanvankelijk dan ook het artikel zoo begrepen en gedacht, dat het artikel aan dezen persoon de bevoegdheid gaf met zijn mede-arbeiders over de zaak te spreken. Duidelijkheid is vooral in deze noodig.

De heer **van Wijnbergen:** Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch naar aanleiding van dit artikel een enkele bescheiden vraag te doen.

Zooeven hebben wij nog de wijze vermaning gehoord, dat wij er toch voor moeten oppassen in de wet een bepaling op te nemen, waarvan men de gevolgen niet duidelijk kan overzien.

Daarom zou ik het zeer op prijs stellen, indien door den Minister ons eens duidelijk werd aangegeven, hoe eigenlijk de toepassing van dit artikel in de practijk zal zijn, speciaal wat betreft de verkiezing, welke in het tweede lid wordt bedoeld: „Bij schriftelijk aangegane overeenkomst of bij reglement kan worden bepaald, dat mededeeling van de genoemde bewijsstukken, in plaats van

aan iederen arbeider afzonderlijk, zal geschieden aan een bepaald aantal arbeiders in dienst van den werkgever of aan een of meer deskundigen in zake boekhouding, allen door de arbeiders bij schriftelijke keuze aan te wijzen."

Hoe zal dat nu gaan? nl. die keuze door de arbeiders te doen?

Ik neem aan, dat er een fabriek is met 1000 arbeiders. De patroon maakt gebruik van de hier gegeven bevoegdheid en er worden door de arbeiders 3 personen uit hun midden aangewezen om de boeken in te zien.

Ik neem aan, dat die 3 arbeiders op de fabriek blijven, maar onder het verdere personeel hebben mutatiën plaats. Hoe lang blijven nu die 3 aangewezen? Blijft het zoo ook, al zijn er 100 arbeiders door anderen vervangen, of al zijn er nog meer vervangen? Nergens in de wet vind ik een aanwijzing hoe dan gehandeld moet worden. Nergens is bepaald, hoe lang die keuze zal blijven gelden. Nergens is bepaald, wanneer een nieuwe verkiezing zal moeten plaats hebben.

Het is goed dat wij precies weten hoe het zal gaan, welke de beteekenis van deze bepaling is, en welke de gevolgen dezer bepaling zullen zijn. Ik hoop daarom, dat de Minister mij omtrent dit punt zal willen inlichten.

De heer **Plate:** Mijnheer de Voorzitter! Ik heb eenerzijds den Minister van Justitie te danken voor zijn welwillende houding en voor zijn erkenning, dat inderdaad dit artikel verder gaat dan aanvankelijk in de bedoeling lag. Maar, kan ik hem daarvoor danken, vooralsnog kan ik mij niet vereenigen met den wenk dien hij mij gaf, op welke wijze dit artikel veranderd zou moeten worden. Waar de Minister in overweging gaf te lezen, den arbeider het recht te geven van den werkgever zoodanige schriftelijke opgave te verlangen als voor hem noodig zal zijn om tot kennis van de gegevens te geraken, kan ik inderdaad niet inzien, dat, met een verandering als door den Minister aangegeven, aan het practisch bezwaar te gemoet gekomen zou worden. Het kan toch niet ontkend worden dat, indien men gegevens verstrekken moet waaruit de kennis van de tantièmes geput moet worden, men altoos terugkomt tot de winst-en-verliesrekening, die de werkgever juist niet wil overleggen.

Nu een enkel woord naar aanleiding van hetgeen de geachte afgevaardigde uit Goes in het midden heeft gebracht. Ja, indien dit artikel geen dwingend recht bevatte, zou ik inderdaad de Kamer om verschooning moeten vragen, dat ik haar tijd in aanspraak heb genomen. Misschien echter dat omtrent dit punt andere juristen zich nog zullen uitlaten. Ik meen dit te moeten afwachten en mij vooralsnog te moeten houden aan hetgeen de Minister heeft gezegd, dat ook hij dit artikel, zooals het thans is geredigeerd, beschouwt als dwingend recht.

Ten slotte, om alle misverstand te voorkomen, nog deze opmerking.

Allerminst was het mijn bedoeling en kan het ook mijn bedoeling niet geweest zijn, den tantièmist geheel afhankelijk te stellen van hetgeen de werkgever hem aan het eind van het jaar wil toekennen als waarde van het door hem bedongen percentage. Maar ik wensch een weg open te houden tusschen werkgever en werknemer om zelf als mondige personen overeen te komen op welke wijze de rekening zal worden vastgesteld. Mij dunkt, daarvoor kunnen beiden in den arm nemen een persoon, wien beiden hun vertrouwen schenken, een boekhouder of, wil men niet iemand nemen uit de fabriek of in de zaak zelf werkzaam, dan een persoon, door beiden daartoe in staat geacht en tegen wien van geen van beide zijden verzet bestaat.

Zooals het artikel thans luidt, is een dergelijke regeling onmogelijk, en daarom kwam ik tot de conclusie, die ik blijf handhaven, dat, bij onveranderde aanneming van het artikel zooals het thans luidt, men het geheele tantième-stelsel feitelijk vermoordt, en dit zou ik betreuren.

Nog een enkel woord. De juristen die in de handelspractijk zijn, weten bij ervaring hoe in de meeste contracten van vennootschap de bepaling bestaat, waarbij contractueerenden overeenkomen, dat alle verschillen, dus ook die omtrent winst-en-verliesrekening, bij arbitrage en niet door den rechter vereffend zullen worden. De vennooten hebben gemeend de voorzorg te moeten nemen, dat nooit geschillen omtrent boekhouding voor den rechter gebracht worden. En zou men nu van diezelfde personen kunnen denken, dat zij thans zich in de mogelijkheid zullen brengen, ter wille van een verschil met een der werknemers, voor den rechter en dus in het openbaar opening van zaken te moeten doen? Men gevoelt levendig dat, indien men ter wille van de juridische constructie aan deze denkbeelden vasthoudt, dan van een stelsel van tantièmes en percentage van de winst in de zaak, waarin de persoon werkzaam is, geen sprake meer kan zijn.

Ik veroorloof mij nog het volgende, ik wil wel zeggen met een zekere warmte, de warmte van de overtuiging, aan den Minister aan te bevelen. Aan hem de keuze om òf een prachtig juridisch gebouw te helpen tot stand brengen òf ons één regeling te geven, misschien juridisch minder volledig, doch die in de practijk bestaanbaar is.

Tot mijn leedwezen kan ik niet medegaan met den wenk, door den Minister gegeven. Ik zal vooralsnog mijn amendement handhaven en blijf de hoop koesteren, dat verdere toenadering nog mogelijk zal blijven.

De heer **Drucker,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, ontvangt het woord om, namens deze, haar gevoelen mede te deelen over het voorgestelde amendement, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Voor de beoordeeling van het amendement is het wel wenschelijk, zich althans kortelijk rekenschap te geven van den bestaanden rechtstoestand in deze en van den rechtstoestand, zooals die volgens het artikel zal worden. Ik zeg ,,kortelijk", want de zaak zou zich tot breede beschouwingen leenen.

De bestaande toestand is, zooals aan alle juristen in de practijk bekend is, voor dengene, die loon in een dergelijken vorm heeft bedongen, hopeloos. Wanneer hij vraagt overlegging van boeken, rekening en verantwoording of al wat daar op lijkt, wordt zijn eisch onverbiddellijk afgewezen. Tracht hij zelf het cijfer te bepalen, dat hem toekomt, slaat hij er een slag naar, dan zegt de rechter ,,bewijs dat cijfer", en hij is meestal totaal onmachtig dat te doen. De positie van dergelijke personen is in tal van processen, die daarover gevoerd zijn, hopeloos gebleken.

Er is mij wel eens door een buitengewoon scherpzinnig advocaat gezegd, dat hij een dergelijke actie wel wist door te zetten, maar het gelukt niet iedereen, die in dat geval verkeert — gesteld zelfs, dat die advocaat bij alle rechters succes zou hebben — zich de hulp van dien enkelen buitengewoon scherpzinnigen advocaat te verzekeren.

Wij zijn het nu hierover èens, èn de Minister, èn allen die zich tot nog toe over deze zaak hebben uitgelaten, dat aan dien toestand van rechteloosheid een einde moet komen. Nu zegt de Minister: ik zou, ten einde met den heer Plate tot overeenstemming te geraken, het artikel een kleine gedaanteverwisseling willen doen ondergaan en dan niet meer spreken van ,,bewijsstukken", maar dit woord vervangen door: ,,schriftelijke opgave". Mijnheer de Voorzitter! Over een woord moet men hier nu niet twisten, maar ook wanneer men leest ,,schriftelijke opgave", moeten toch twee dingen vaststaan; althans ik voor mij zou daaraan onverbiddellijk willen vasthouden: vooreerst, dat degene, dien wij in dit verband arbeider moeten noemen, recht heeft om de vraag te bespreken, of die opgave inderdaad overeenkomt met de origineele boeken.

De Minister heeft gezegd, dat dit zich in de processen wel zal redden, maar ons burgerlijk proces — dat weet Zijn Excellentie ook wel — is niet zoo gemakkelijk en wij zullen het er allen over eens zijn, dat het hier geen quaestie moet zijn van bijzonder handig procedeeren, maar dat in dit opzicht het recht van den arbeider moet vaststaan.

Mijnheer de Voorzitter! Men moet in dat opzicht in ons land voorzichtig zijn, want de ,,arbeiders" van deze categorie zijn er nergens zoo treurig aan toe als hier. En in België, èn in Frankrijk, èn in Duitschland èn in Engeland staat vast dat, wat hier in dit artikel gezegd wordt recht is ook zonder dergelijk artikel. Maar bij ons heeft de rechtspraak dat niet erkend. Laten wij nu echter zorgen, dat het bij deze gelegenheid behoorlijk op pooten wordt gesteld. Ik wensch dus in de eerste plaats, dat er gelegenheid is om te controleeren, of die opgaven, door den werkgever verstrekt, conform de werkelijke boekhouding zijn. In de tweede plaats moet den arbeider de gelegenheid niet ontbreken om aan te toonen, dat al staat in de boeken werkelijk hetzelfde als op het papiertje dat opgave heet, de cijfers in de boeken opzettelijk òf met grove schuld zóó zijn gesteld, ten einde den tantièmist te kort te doen. Ook naar mijn meening heeft de tantièmist zich in het algemeen niet te bemoeien met het innerlijk beheer van de zaak. Maar wanneer de patroon — om een kras voorbeeld te nemen — als hem is gebleken dat er in zijn zaak bij voorbeeld is verdiend f 50,000, tot de boekhouder zegt, dat die winst zoo moet worden omgewerkt, dat er maar f 10,000 is, om daarnaar de tantièmes te berekenen, en men kan dat den rechter duidelijk maken, dan gaat het niet aan te zeggen, dat de boekhouding onaantastbaar moet zijn.

Wanneer wij het over deze twee punten eens zijn, zullen wij door dit artikel een heel eind vooruitgaan. Laten wij niet vergeten, en dat wordt bij deze gelegenheid nog al eens uit het oog verloren, dat wij hierbij niet alleen te doen hebben met het veel geprezen en aanbevolen beding van winstdeeling bij zoogenaamde model-werkgevers. Neen, wij hebben hier ook te doen met bedingen, die

voorkomen bij werkgevers van allerlei rang, niet alleen van den eersten rang, werkgevers, die bijv. in een filiaal een zetbaas plaatsen tegen toekenning van zeker percent van de winst. Dat zijn niet altijd model-werkgevers, maar wel eens menschen, die trachten er uit te knijpen wat er uit te knijpen is en geen rechtsmiddel daartoe versmaden. Ten aanzien van dezulken gaat het niet aan te zeggen, dat hetgeen overgelegd wordt als extract uit de balans, onaantastbaar moet zijn. Het artikel moet daarmede rekening houden.

En nu de vraag, of het moet zijn dwingend recht, en daarmede kom ik aan het advies van de Commissie. Zij twijfelt niet of, zooals het er nu staat, is het dwingend recht. Waar in het tweede lid voor de meest aannemelijke afwijkende bedingen nog uitdrukkelijk een schriftelijke overeenkomst wordt gevorderd, is het ondenkbaar, dat minder aannemelijke bedingen zonder meer zouden toegelaten zijn. Het tweede lid heeft geen verstandigen zin, als het eerste lid niet overigens als dwingend recht is te beschouwen.

Bij de beoordeeling van het amendement van den geachten afgevaardigde uit Rotterdam is de geheele Commissie het er over eens, dat uit een logisch oogpunt dat amendement niet kan worden aanbevolen. Als men aan den eenen kant tot iemand zegt, dat men hem 5 pct. zal geven van de winst, maar hem te gelijk het recht ontneemt om te controleeren of het inderdaad wel 5 pct. is, dan zijn die beide deelen der afspraak met elkander in strijd. Daarover is de geheele Commissie het eens en ook hierover, dat wanneer dit beding wordt toegelaten op den ruimen voet als de heer Plate dat wil, dit bedenkelijke gevolgen kan hebben. De heer Plate laat niet alleen toe datgene, wat hij geeft als voorbeeld, namelijk dat de beslissing opgedragen wordt aan een onpartijdig deskundige, bekwaam in boekhoudingszaken, maar hij veroorlooft ook uit te sluiten ieder recht om de opgave, die gedaan is, te controleeren. Zoo ver is de Commissie het eens.

De Commissie is het aan den anderen kant ook hierover eens, dat er patroons zullen zijn, die tot nu toe een aandeel in de winst wilden toekennen en wellicht hebben toegekend, maar die het niet meer zullen doen, wanneer dit artikel als dwingend recht wordt aangenomen.

De Commissie ontveinst zich ook niet de mogelijkheid, dat, wanneer het artikel blijft gelijk het is, zonder het amendement-Plate, scherpzinnige redacteurs van overeenkomsten er toch in zullen slagen een schijnaandeel in de winst toe te kennen, dat niet is onderworpen aan de bepaling van art. 1638 e, maar dat men den volke bij wijze van reclame zal kunnen toonen als aandeel in de winst.

Waar deze verschillede consideratiën, die ik meen onpartijdig te hebben wedergegeven, tegenover elkander staan, zijn de leden der Commissie ten aanzien der te trekken conclusie verdeeld. Een deel meent, dat het zwaarste wegen de practische argumenten van den heer Plate en beveelt dus diens amendement aan. Het andere deel der Commissie, hoewel de practische bezwaren niet ontkennende, meent, dat de andere belangen, men zou ze kunnen noemen de moreele belangen, hooger staan, en dat, om die reden de aanneming van het amendement moet worden ontraden.

De **Voorzitter:** Ik mag uit de mededeelingen van den voorzitter der Commissie van Rapporteurs zeker opmaken, dat tegen de wijziging door de Regeering in het artikel gebracht na de vaststelling van het Verslag, geen bezwaren bij de Commissie bestaan?

De heer **Drucker,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie heeft tegen die wijziging geen bezwaar.

De heer **de Savornin Lohman:** Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat de voorzitter der Commissie van Rapporteurs niet heeft aangetoond, dat men niet andere bedingen maken mag als hier in dit artikel staan. Ik kan in dit artikel niet anders lezen dan aanvullend recht, en ik kan ook niet toegeven dat zulk een beding, waarbij men zeker vertrouwen schenkt aan den werkgever, op zich zelf altijd zulk een dwaas beding zou zijn.

Indien ik mij niet vergis, komt het bij verzekeringmaatschappijen menigmaal voor, dat aan de verzekerden tantièmes in de winst uitgekeerd worden, en dat daarbij dan bepaald wordt dat de rechthebbenden zich daarbij hebben te onderwerpen aan de vaststelling door het bestuur.

Men bedingt dat, omdat men anders allerlei last [zou] krijgen met die verzekerden. In zulk een geval heeft men met een directie te doen, die waarborgen oplevert voor betrouwbaarheid. In zoodanige zaken toch is niet aan te nemen dat een

verslag, dat openbaar gemaakt wordt, in strijd zou zijn met de waarheid. De berekeningen geschieden daar naar gegevens welke men kan nagaan.

Wanneer ik mij nu voorstel dat een arbeider in dienst is bij zoodanige groote zaak, omtrent welker toestand min of meer in het publiek verantwoording gegeven wordt, waarom kan dan, gemakshalve, den werknemer niet de bevoegdheid onthouden worden om de bewijsstukken te vragen? Ik zie niet in waarom dit ongeoorloofd moet zijn of verkeerd zou wezen.

Aannemende dat wij hier met mondige menschen te doen hebben, geloof ik dat het verstandig is hen vrij te laten, en het voldoende is in de wet te zeggen: indien niets anders bepaald wordt, bestaat dat recht.

Het tweede lid zou, indien men aanneemt dat dit artikel geen dwingend recht inhoudt, geen zin hebben, zegt de voorzitter der Commissie van Rapporteurs, vermits er in staat dat afwijking van het 1ste lid alleen geschieden kan bij schriftelijk aangegane overeenkomst.

Het tweede lid ontneemt den arbeider een recht dat de wet hem toekent bij het eerste lid, nl. indien niets anders bedongen is — maar, zegt de wetgever, dat recht kan slechts van den enkelen arbeider overgebracht worden op een soort van vertegenwoordigers der arbeiders bij schriftelijk aangegane overeenkomst.

Zoo vat ik het artikel op; al ontken ik niet dat een of ander scherpzinnig advocaat misschien zal kunnen aantoonen, dat deze uitlegging van het artikel niet juist is.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! In antwoord op de vraag van den heer van Wijnbergen, meen ik, dat men het artikel zóó moet opvatten, dat in de practijk de arbeiders telken jare de keuze zullen moeten doen.

De geachte afgevaardigde stelt het geval, dat zeker getal arbeiders, b.v. drie, worden aangewezen tot het in ontvangst nemen van de inlichtingen, waarvan hier sprake is, en vraagt, of dezelfde 3 personen altijd door in functie blijven, ook indien overigens ongeveer het gansche personeel dier onderneming veranderd is. Mijn antwoord nu op deze vraag is, dat m. i. de verkiezing elk jaar opnieuw zal moeten gebeuren, omdat deze bepaling in één adem genoemd is met het gegeven dat uit de boekhouding moet kunnen blijken, en dat dus uiterlijk telken jare zal worden vastgesteld. Maar, ook indien het niet zoo was, zou het onnoodig zijn hieromtrent een bepaling in de wet te schrijven.

Het geval kan zich voordoen, dat de aangewezen personen niet meer het vertrouwen hadden; en dan zou het wat sterk zijn dat zij toch aanbleven. Dit kan de bedoeling niet zijn. Deze regeling kan gerustelijk aan de practijk worden overgelaten.

In de Vergadering bestaat geen verschil van meening omtrent het belang en de wenschelijkheid, dat het participatie-systeem tusschen werkgevers en arbeiders meer en meer zich ontwikkele. In zoover is het optreden van den heer Plate mij sympathiek. Maar het komt mij voor, dat de heer Plate ten onrechte het middel heeft verwaarloosd dat ik aan de hand heb gedaan om tot een oplossing te geraken.

Niet om den heer Plate met eigen munt te betalen, maar om hem te waarschuwen, zou ik hem willen vragen of het wel juist gezien is om zijn amendement niet te wijzigen in den aangewezen zin.

Ik geloof, dat het niet noodig is, om te komen omtrent de gegevens betreffende de winst, de geheele boekhouding over te leggen. Het zal genoeg zijn een schriftelijke opgave te doen van het bedrag volgens de posten voorkomende op de winst-en-verliesrekening.

Ten slotte wensch ik aan den heer Plate te vragen waarom hij hetzelfde niet voorstelt voor andere gevallen, bijv. waar het geldt een percentage van den omzet, of van een aandeel in een ander onderdeel van het geheele bedrijf; waarom zal men een speciale bepaling maken omtrent de winst?

De heer de Savornin Lohman vat het artikel zoo op, dat het niet bevat dwingend recht. Ik wil niet ontkennen, dat er voor de interpretatie van dien geachten afgevaardigde veel te zeggen is. Wanneer het artikel geen dwingend recht is, dan vervallen vele van mijn bezwaren. Desniettegenstaande kan ik toch niet aanraden om het amendement van den heer Plate aan te nemen, juist omdat, als dit amendement wordt aangenomen, de bepaling van het aandeel in de winst niet dwingend recht, maar de bepaling omtrent de overige gegevens dan stellig wel een bepaling van dwingend recht wordt.

Wat nu den strijd tusschen den geachten voorzitter van de Commissie van Rapporteurs en mij betreft, ik zal dien strijd niet voortzetten, maar het blijft

mij voorkomen, dat het den arbeider, wien een aandeel in de winst is toegekend, niet moet vrijstaan om aanmerking te maken op de wijze, waarop het winstcijfer vastgesteld is. Zooals de zaak op het oogenblik staat en er geen andere redactie voor ons ligt, kan ik, op grond van de door mij aangevoerde argumenten, niet anders adviseeren dan tot de niet-aanneming van het amendement van den heer Plate.

De heer **van Idsinga:** Mijnheer de Voorzitter! De heer Minister heeft het nu doen voorkomen, alsof het van weinig of geen belang ware te weten of dit artikel is een artikel van dwingend recht of niet. Het wil mij echter voorkomen, dat dit wèl van belang is en dat het wel degelijk vóór wij tot de stemming overgaan, moet vaststaan, of wij al of niet met dwingend recht te maken hebben; ook ten aanzien van onze stem over het amendement-Plate, want het spreekt vanzelf, dat, indien het eerste lid geen dwingend recht bevat, men niet voor dat amendement behoeft te stemmen ook al acht men de daarin opgenomen bepaling gewenscht.

Ik zou dus gaarne willen, dat het artikel door de Regeering zoo werd geredigeerd, dat omtrent dit punt geen twijfel meer kan bestaan.

Blijft het artikel zooals het thans luidt, dan sluit ik mij aan bij het gevoelen van den heer de Savornin Lohman, omdat ik niet kan beamen het argument van den geachten voorzitter der Commissie van Rapporteurs, ontleend aan het tweede lid van het artikel. Bij de redeneering van den heer Drucker toch is voorbijgezien, dat men in het eerste en in het tweede lid van het artikel met twee geheel verschillende zaken te doen heeft. In het eerste lid wordt een persoonlijk recht gegeven aan elken arbeider, op zich zelf, een recht dat, ik wensch dit even in het voorbijgaan op te merken, m. i. moet worden uitgelegd zooals de voorzitter der Commissie van Rapporteurs dat heeft gedaan met het oog op onze jurisprudentie. Maar in het tweede lid wordt een collectief recht gegeven, waarbij de mogelijkheid zal kunnen bestaan, dat de zaak zoo wordt geregeld, dat hetgeen wordt gegeven, eigenlijk in strijd is met het gevoelen of de wenschen van een of meer der arbeiders, die in dienst zijn van den patroon. Men heeft hier dus wel degelijk te maken met de regeling van een eenigszins ander recht dan in het eerste lid, en daarom heeft wel degelijk het tweede lid beteekenis, ook dan wanneer men aanneemt, dat men van het eerste lid mag afwijken, omdat men veronderstelt, dat die afwijking altijd zal moeten geschieden met de uitdrukkelijke en algeheele instemming van den bepaalden arbeider met wien men het afzonderlijk beding sluit. Daarom heeft een afzonderlijke bepaling voor elk recht wel zin.

Ik laat nu daar of men deze redeneering juist zal achten of niet, maar in elk geval behoort het ontwijfelbaar vast te staan wat de portée is van het artikel, en ik zou daarom in overweging willen geven om de beraadslaging over het artikel te willen schorsen, opdat de Regeering ons morgen een redactie kunne geven, waarbij deze quaestie zich niet meer zal kunnen voordoen.

De heer **van Wijnbergen:** Mijnheer de Voorzitter! Indien wordt ingegaan op het denkbeeld van den geachten afgevaardigde uit Bodegraven, dan hoop ik, dat de Minister, die dan den tijd zal hebben om de zaak nader te overwegen, mij een meer volledig antwoord zal geven dan ik van hem ontvangen heb.

Wij gaan thans toch wel wat ver den weg op, dat de wet zal worden uitgelegd niet naar hetgeen er staat, maar naar hetgeen de Minister verklaart dat de bedoeling is.

Wanneer ik vraag hoe de verkiezing moet geschieden en voor hoe lang, dan antwoordt de Minister: „dat spreekt vanzelf, voor niet langer dan een jaar". Maar kunnen wij daar nu mede tevreden zijn? Laat dan de Minister in de wet schrijven, dat de keuze telken jare door de arbeiders zal geschieden. Nu is daar met geen woord van gerept, en ik moet er bezwaar tegen maken, dat dit wordt uitgemaakt door een verklaring van den Minister.

Dat is een sprong in het duister, zooals hier in mijn buurt te recht wordt gezegd. Indien er niets naders wordt bepaald, staat er omtrent de wijze van verkiezing, en den tijd der verkiezing absoluut niets vast. Ik hoop dus, wanneer het voorstel van den geachten afgevaardigde uit Bodegraven wordt aangenomen, de Minister de zaak nog eens zal overdenken en mij morgen een meer bevredigend antwoord zal willen geven.

De heer **Limburg:** Uit de discussiën is gebleken, dat terwijl de voorsteller van het belangrijke amendement, de heer Plate, zelf van meening is, dat het artikel zooals het door de Regeering wordt voorgesteld, is dwingend recht en terwijl de meeste juristen in de Kamer tot op dit oogenblik ook die meening deelen, anderzijds een zoo gezaghebbend man als de geachte afgevaardigde uit Goes, is komen verklaren, dat naar zijn oordeel het artikel zooals het is geredigeerd geen dwingend recht bevat, en de Minister in aansluiting daaraan heeft verklaard, dat hij voor die laatste interpretatie veel gevoelde. En nu lijkt het het mij toch toe, dat het buiten eenigen twijfel moet staan, zelfs voor dat het amendement van den heer Plate in stemming komt, of het artikel zooals het nu luidt, al dan niet bedoelt dwingend recht. Ik zou daarom wel in overweging willen geven om het artikel in dat opzicht alsnog te verduidelijken. Naar mijn meening toch is het alleen een verduidelijking, omdat hetgeen in het artikel staat, mijns inziens reeds dwingend recht is. Ik heb dus de eer voor te stellen om dan aanvang van het tweede lid te doen luiden:

„Van de bepalingen van het voorgaande lid is alleen in zooverre afwijking veroorloofd, dat bij schriftelijk aangegane overeenkomst of reglement kan worden bepaald enz."

Den geachten afgevaardigde uit Tietjerksteradeel hoor ik vragen: maar hoe, indien dat amendement wordt verworpen? Ik zou hem willen antwoorden, dat de Kamer dan m. i. heeft uitgemaakt, dat het artikel geen dwingend recht bevat.

De **Voorzitter:** Door den heer Limburg wordt als amendement voorgesteld den aanhef van het tweede lid van het artikel te lezen:

„Van de bepalingen van het voorgaande lid is alleen in zoover afwijking veroorloofd, dat bij schriftelijk aangegane overeenkomst of bij reglement kan worden bepaald enz."

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Roodhuyzen, Marchant, Lieftinck, Jannink en van Wijnbergen, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Ik wensch met een enkel woord op te komen tegen de allerlaatste rede van den heer van Wijnbergen. Wat zijn vraag materieel betreft, is het, dunkt mij, duidelijk, dat detailonderwerpen, zooals de vraag hoe eventueel de keuze zal moeten geschieden van arbeiders of deskundigen, zaken betreffen die, wanneer eenmaal het artikel in toepassing zal komen, in het reglement of in de overeenkomst zelf door de contractanten zullen worden geregeld.

En voor het geval dat dit niet geschiedt, is mijn interpretatie degene die ik heb gegeven. Waartegen ik moet opkomen is, dat die geachte afgevaardigde schijnt te meenen, dat de Regeering verplicht zou zijn om bij elk dubium, dat omtrent de toepassing van eenig artikel zou kunnen rijzen, een precies antwoord te geven.

Dat gaat waarlijk te ver; wij kunnen een ontwerp als wij hier bezig zijn te behandelen, niet goed behandelen, wanneer wij te diep gaan treden in dergelijke casuïstiek, wanneer wij moeten gaan beantwoorden vragen van zoo ondergeschikte beteekenis, dat zij zich in de practijk vanzelf wel zullen oplossen.

Ik vind overigens, dat de Vergadering verstandig zou doen om, nu de gelegenheid zich daartoe voordoet, uit te maken of hier moet worden gemaakt dwingend recht of niet. Mijn advies zou zijn: laat het niet zijn dwingend recht.

De **Voorzitter:** Mijne Heeren! Het blijkt allengs meer en meer, dat bij de leden dezer Kamer verschil van opvatting bestaat omtrent de juiste strekking en beteekenis van dit artikel; en de heer Limburg stelt thans voor om — in afwijking van de meening der Regeering — de vraag of hier van dwingend recht sprake is of althans moet zijn, in beginsel, en behoudens een afwijking, bevestigend te beantwoorden. Daarenboven is mij zooeven ter hand gesteld een wijziging van het amendement van den heer Plate. Ik acht het daarom geraden, in het belang van een behoorlijke en juiste behandeling van dit artikel, daarmede op dit reeds vrij gevorderde uur niet verder voort te gaan, en de vergadering mitsdien thans te sluiten.

Nota van Wijziging

[ingezonden 16 Mei 1906, stuk no. 72].

De aanhef van het tweede lid wordt gelezen als volgt:

„Bij schriftelijk aangegane overeenkomst of bij reglement kan van dit voorschrift worden afgeweken of ook worden bepaald, dat mededeeling van de genoemde bewijsstukken . . . .” enz.

Beraadslagingen in de Tweede Kamer.

(17 Mei 1906.)

Op dit gewijzigd artikel zijn voorgesteld de volgende amendementen:

1°. een van den heer Plate [ingezonden 16 Mei 1906, stuk n°. 70], strekkende om aan het artikel toe te voegen een laatste lid:

„Voor zoover de gegevens, in het eerste lid bedoeld, betreffen de winst, in des werkgevers onderneming of een deel daarvan behaald, kan van de bepalingen van het eerste lid bij schriftelijk aangegane overeenkomst of bij reglement, ook op andere wijze dan in het tweede lid omschreven, worden afgeweken.”; (1)

2°. een van den heer van Idsinga [ingezonden 16 Mei 1906, stuk n°. 71], strekkende om in het artikel achter het woord „arbeider” in het eerste lid in te voegen: „ , tenzij bij schriftelijke overeenkomst of reglement anders is bedongen,”.

en het tweede lid te doen vervallen.

3°. een van den heer Limburg [voorgesteld 16 Mei 1906, stuk n°. 69], strekkende om den aanhef van het tweede lid van het artikel te lezen:

„Van de bepalingen van het voorgaande lid is afwijking alleen in zooverre geoorloofd, dat bij schriftelijke overeenkomst” enz. enz.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb reeds gisteren betoogd, dat, naar mijn meening, het eerste lid van dit artikel sterker uitdrukkingen bezigt dan noodig en wenschelijk is, en hoe dit is gekomen.

Ik heb dit gisteren met de stukken in de hand nagegaan en zal dit nu niet herhalen. Daartegen kon nu een remedie worden aangebracht door de bepaling van het eerste lid zelf tot meer beperkte afmetingen terug te brengen op de wijze, als ik gisteren den geachten afgevaardigde uit Rotterdam, den heer Plate, heb aanbevolen.

Nu daaraan echter geen gevolg is gegeven, krijgt de vraag: dwingend recht of niet, des te meer beteekenis. Ik heb reeds gezegd, dat dwingend recht niet is bedoeld. Er is een oogenblik geweest, waarop in dit ontwerp aan het slot van dit artikel een bepaling voorkwam, dat elke overeenkomst, elk beding, in afwijking daarvan geschreven, nietig zou zijn. Toen men van bevoegde zijde daartegen bezwaren heeft vernomen, heeft men dit laten vervallen en het artikel is sedert 1901 met deze zelfde constructie opgenomen met de bedoeling, dat er niet zou zijn dwingend recht.

Toch is er nu in het artikel door bevoegde zijde dwingend recht gelezen en ik beaam dus volkomen, dat het noodzakelijk is op dit punt te komen tot klaarheid, alvorens over het artikel wordt beslist.

Nu heb ik gisteren reeds gezegd, dat ik geen dwingend recht wensch, zoodat ik mij den tijd, die mij gisteren na afloop der vergadering is gegeven, heb ten nutte gemaakt om een wijziging te redigeeren, welke de heeren thans voor zich hebben.

Ik wensch geen dwingend recht, omdat ik meen, dat, wanneer men de bepaling, zooals zij hier is geredigeerd, tot dwingend recht maakt, inderdaad aan het belangrijk beginsel van participatie schade zou worden gedaan.

Het gevolg daarvan zou zijn, dat men deze bedingen niet meer zou maken, en nu kan men het goede, wat in het artikel zit, behouden, en toch deze klip vermijden.

Op deze wijze is, dunkt mij, ook aan den wensch van den heer Plate voldaan. Het artikel is in zijn algemeene structuur behouden, maar er is nu bij gezegd, in het tweede lid: „Bij schriftelijk aangegane overeenkomst of bij reglement kan van dit voorschrift worden afgeweken of ook worden bepaald, dat . . . .” mededeeling van de genoemde bewijsstukken zal gebeuren aan de vertegenwoordiging der arbeiders.

Deze redactie komt in hoofdzaak overeen met de redactie van het ontwerp-Drucker.

Ik beveel thans de Kamer de onveranderde aanneming van het artikel aan.

(1) [Dit verving het amendement, ingezonden 25 April 1906, stuk n°. 54.]

De heer **van Idsinga** ontvangt het woord tot toelichting van het door hem voorgestelde amendement, en zegt: De strekking van mijn amendement behoef ik thans niet nader uiteen te zetten, omdat zij volkomen overeenkomt met de strekking van de Regeeringswijziging. Ik zou dan ook mijn amendement achterwege gelaten hebben, als de Minister geheel overeenkomstig mijn zienswijze het artikel had veranderd.

Ik heb het alleen voorgesteld omdat ik geen zekerheid had, dat de Regeering tot wijziging zou overgaan en ik met de mededeeling van den inhoud van mijn amendement niet tot het laatste oogenblik wilde wachten.

Nu kan ik het niet dadelijk doen wijken voor de nieuwe redactie der Regeering, omdat het mij oprechtelijk wil voorkomen, dat de door mij voorgestelde wijziging de voorkeur verdient boven die van de Regeering.

In de eerste plaats wat de redactie aangaat.

Het Regeeringsartikel spreekt van afwijking van een *voorschrift*, maar wij hebben in het eerste lid niet te doen met een „voorschrift”, maar met een *regel*. Men had zonder twijfel dien regel kunnen gieten in den vorm van een *voorschrift*; zeker, maar dit is niet geschied, en daarom is het woord „voorschrift” hier niet juist. Dat woord „voorschrift” zou dus in „regel” moeten worden veranderd.

Verder meen ik, dat het tweede lid, hetwelk naast de algemeene ook een bijzondere afwijking van het eerste lid toelaat, volkomen overbodig is als men de door mij voorgestelde redactie wil aannemen.

Ik wil volstrekt niet zeggen, dat daardoor hetgeen de Regeering voorstelt, onzinnig zou zijn, gelijk door sommige leden is opgemerkt. Neen, ik heb gisteren reeds betoogd, dat er wel eenige zin in is gelegen om die twee afzonderlijke zaken, het persoonlijk en het collectief recht, in twee afzonderlijke bepalingen te regelen.

Indien men echter de redactie kiest, welke ik voor het eerste lid heb aangegeven, dan zal het vanzelf spreken, dat men bijovereenkomst of reglement de zaak ook zóó zal kunnen regelen als nu in het tweede lid wordt aangegeven.

Derhalve zal het wel niet onzinnig, maar toch overbodig zijn het tweede lid in het artikel op te nemen.

De redactie die ik aangeef is dus niet alleen juister, maar maakt ook het artikel veel eenvoudiger, terwijl de Regeerings-redactie het artikel noodeloos omslachtig maakt.

Ik geef derhalve der Regeering in overweging mijn amendement over te nemen.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Regout, van der Borch van Verwolde, van Bylandt en van Wijnbergen, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Schaper:** Ik wensch naar aanleiding van wat thans geschied is een enkel woord van teleurstelling te spreken over de houding der Regeering, welke m. i. bedenkelijk slap is te noemen.

Zooeven is met ronde woorden door den Minister erkend, dat de Minister geheel te gemoet komt aan de bezwaren van den heer Plate; er wordt hier gezegd — en de heer Plate stemt het met zeer begrijpelijken lach toe — in veel hoogere mate dan de heer Plate zelf wenschte.

Men zou haast vragen: is de Minister geïntimideerd door den heer de Savornin Lohman, die gisteren zeide dat de Minister staat onder den invloed der sociaaldemocratie in deze Kamer, zoodat hij nu rechts moet te gemoet komen, om te toonen dat hij nog „zuiver op de graat” is?

Ik raad den Minister aan in dezen *zich zelf* te zijn en niet op deze wijze het wetsontwerp te verslappen.

Wat is er eigenlijk voor houdbaars aangevoerd tegen dat zoo juiste betoog in de verschillende stukken, vooral die van den Minister uitgaande? Het eenig argument is eigenlijk, dat men door de onveranderde aanneming van het artikel tegenwerkt het tantième-stelsel, dat men daardoor, zooals de heer Plate heeft gezegd, een gratificatiestelsel krijgt. Wanneer dat er inderdaad in den beginne van moest komen, zou ik zeggen: vooruit dan maar, beter een openlijk gratificatiestelsel dan een bedekt. Want dat wordt het nu, zóó wordt het nu ge-

sanctionneerd. De werkgever toch zal zeggen: gij hebt formeel een tantième, zóóveel percent. Maar als dan de participant vraagt: mag ik dat eens controleeren, dan zegt de patroon: afblijven! Welken waarborg heeft de man nu, dat hij niet bedrogen wordt? Moet hij maar altijd vertrouwen op de eerlijkheid van den werkgever? Is dat nu het ideaal? Het zijn hier altijd de arbeiders die verdacht mogen worden, maar is de werkgever altijd zuiver? Zal die nooit in de verzoeking komen het zóó te plooien, dat hij in naam een tantième geeft, maar in werkelijkheid geeft een fooi of een gratificatie?

Het kan best zijn, dat in den beginne eenige patroons zullen terugdeinzen voor de toepassing van dit systeem, maar ik ben overtuigd, dit zal maar een korten tijd zoo gaan. Zóó logisch is de patroon wel, dat hij weet, dat als iemand een zeker recht heeft op aandeel, hij ook de contrôle zal moeten geven. Dat ligt er toch in opgesloten! Of men zou van de arbeiders moeten verwachten, dat zij zulke schaapskoppen zijn, dat zij zich onder den naam van tantième een fooi in de hand zouden laten stoppen, terwijl hij niet weet of dat een zuivere zaak is, of de regel hier wel eerlijk wordt toegepast.

Het spijt mij zeer, dat hier niet volkomen kan toegepast worden wat de Handelsreizigersvereeniging „Eendracht" vraagt, die deze bepaling ook van toepassing wil verklaard zien op de provisie. Het is intusschen toch de vraag, of de rechter hier niet kan uitmaken, dat de provisie er wel degelijk onder is begrepen, waar gesproken wordt van de gegevens in de boekhouding van den patroon. Het doet mij pleizier, dat mij door twee der leden van de Commissie van Rapporteurs wordt toegevoegd: *dat staat vast*. Ik had den indruk gekregen, dat dit althans niet vaststond.

Maar de geheele bepaling beteekent niets, als er geen dwingend recht van gemaakt wordt; waar men te worstelen zal hebben met een zeker klaarblijkelijk onrecht, dat den menschen iets zal toegestopt worden, zonder dat zij zelf eenige contrôle hebben, daar ligt de noodzakelijkheid van dwingend recht geheel voor de hand. Ik betreur het daarom ten zeerste, dat de Minister hier bakzeil gehaald heeft en het artikel heeft te grabbelen gegooid aan het conservatisme. Daar kom 'k met kracht tegen op.

Er zit voor mij als sociaal-democraat — met andere leden is dat natuurlijk niet het geval en zij hebben dat volstrekt niet als een verdediging van de zaak te aanvaarden — nog iets anders in. Ik acht het een goed beginsel, dat de patroon meer en meer komt onder de verplichting om tegenover zijn arbeiders open kaart te spelen. Menigmaal wordt door de patroons, die zich eerst rijk hebben gezogen, tot de arbeiders gezegd — wij hebben het nu weer kunnen zien bij die steenwerkersstaking in Wageningen —: de staat van zaken laat niet toe u hetzelfde loon te blijven uitbetalen. Maar intusschen zien die arbeiders hoe er fraaie villa's gebouwd worden van hun geld! Zij gelooven dan den patroon natuurlijk niet. Wanneer dus zoo'n patroon komt met dergelijke beweringen, moet hij open kaart spelen, moet hij het bewijzen. Anders behoeft niemand zich te laten verzekeren, dat de stand van zaken geen loonsverhooging toelaat of verlaging eischt. Het is dus een stap in de goede richting dat, wanneer men het beginsel aanvaardt: gij hebt een deel van de winst, men dan ook verplicht is te zeggen: Ziehier het bewijs.

Men zou eigenlijk verder moeten gaan en toegeven wat de Handelsreizigersvereeniging „Eendracht" vraagt, namelijk een zekeren rechtskundigen bijstand, opdat men niet iemand in de boeken doet zien als een kip zonder kop, aangezien hij van boekhouding absoluut geen verstand heeft. Indien men mij bij voorbeeld voor een zekere boekhouding zet, dan kan men mij allerlei cijfers voor de oogen draaien, omdat ik er geen verstand van heb. Men zou eigenlijk van den werkgever moeten vergen eenige personen aan te stellen, die zulk een ondergeschikte voorlichten. Ik wil dat echter nu niet eischen, in elk geval kunnen de participanten personen aanwijzen, aan wie zij kunnen opdragen de boeken voor hen te gaan nazien. Ik hoop, dat de meerderheid der Kamer den Minister op dezen treurigen weg niet zal volgen, maar het amendement van den heer Limburg zal aannemen, omdat dit den besten weg aangeeft om iets van het artikel terecht te brengen.

De heer **Limburg:** De geschiedenis van dit artikel sinds gisterenmiddag twee uur is een zeer eigenaardige, en het is noodig voor de stemming, die aanstonds zal volgen, dat wij die even, al is het zeer kort, op den voet volgen.

Toen dit artikel gisterenmiddag aan de orde kwam en daarop door den heer Plate een amendement was voorgesteld en werd toegelicht, stond het bij de groote meerderheid der juristen in deze Kamer vast, dat wat door de Regeering werd voorgesteld was dwingend recht. De heer Plate, zijn amendement verdedigende, deed dat zelfs zóó voorzichtig en was zelfs, zou ik haast zeggen, van de psychologische wet in deze Kamer, dat altijd het Regeeringsartikel sterker is dan welk amendement ook, zoozeer overtuigd, dat hij aan de Regeering liet doorschemeren, dat als zij maar eenige brug kon vinden, al was het dan ook zijn amendement niet, hij geneigd was die brug over te gaan. Toen de Minister daarop het woord nam, heeft hij het artikel verdedigd en het amendement van den heer Plate bestreden met de mededeeling, dat naar zijn oordeel het dwingend karakter van het artikel door dat amendement zeer zou worden geschaad. Ik meen dit van de Ministerstafel te hebben verstaan en dat ik het goed verstaan heb, blijkt mij ook uit het verslag der vergadering in *Het Vaderland*, waarin ik in 's Ministers rede lees: „Het bezwaar tegen het amendement is echter, dat het de dwingende kracht van het artikel erg verzwakt." De Minister deed toen aan den heer Plate deze concessie, dat hij het woord „bewijsstukken" wel in het woord „opgave" zou willen veranderen.

De geachte afgevaardigde heeft daarop geantwoord, dat die concessie hem niet genoeg was en hij onder die omstandigheden zijn amendement moest handhaven.

Nu vermoed ik echter, dat de avondpost de morgenpost den heer Plate een verrassing heeft gebracht zoo groot als hij die gisterenmiddag niet heeft verwacht, want het Regeeringsartikel is door den Minister nader geredigeerd op een wijze als de geachte afgevaardigde gisteren niet zou hebben durven droomen. Wat is daarvan het gevolg? Dit, dat wat ik zooeven noemde het psychologische krachtmoment van het Regeeringsartikel van gisteren, verplaatst is naar een ander Regeeringsartikel, dat het tegenovergestelde beginsel huldigt van dat, hetwelk ik er gaarne in zou zien belichaamd en dat er volgens de meerderheid van de juristen in de Kamer tot gisterenmiddag drie uren in lag.

Men heeft trouwens de geschiedenis van dit artikel in verband met het ontwerp-Drucker slechts na te gaan om te zien, dat het de bedoeling *moet* geweest zijn om hiervan te maken dwingend recht, afgezien van de interpretatie als men het tweede lid met het eerste vergelijkt. En wanneer nu het Regeeringsartikel, zooals het in de laatste phase door de Regeering is veranderd, wordt aangenomen, dan gelden tegen dit artikel alle bezwaren, die gisteren door den geachten voorzitter van de Commissie van Rapporteurs zijn opgesomd en zooeven nog door den geachten afgevaardigde uit Appingedam in het licht zijn gesteld. Ik had mij kunnen voorstellen, dat men het artikel had behouden, maar dat er iets gevonden was om zonder het amendement-Plate toch met het denkbeeld van den heer Plate te komen tot een verzoening. Dat is niet geschied. Voor ons ligt nu een artikel, dat absoluut geen beteekenis heeft, omdat men van het beginsel kan afwijken naar hartelust. En erger nog, het artikel gaat nu verder in de richting van den heer Plate dan het amendement van den heer Plate zelf, zoodat ik bij verwerping van mijn amendement nog aan het amendement van den heer Plate boven het artikel de voorkeur geef. Onder die omstandigheden bepaal ik mij er voor het oogenblik toe mijn amendement, dat de redactie en de beteekenis, die volgens de meerderheid der juristen in de Kamer oorspronkelijk in dit artikel lagen, hetstelt, bij de Kamer met warmte aan te bevelen.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! De heer Schaper, de geachte afgevaardigde uit Appingedam, heeft het mij bijzonder euvel geduid, dat ik, geroepen mijn meening in den vorm van een wetswijziging te formuleeren, dat gedaan heb op eene wijze zooals de Kamer nu voor zich heeft en dat ik, staande voor de noodzakelijkheid om een voorstel te doen waarbij tot oplossing van de vraag of het dwingend recht moet zijn of niet, heb voorgesteld dat het niet moet zijn dwingend recht. Al wat de geachte afgevaardigde uit Appingedam in het midden brengt om duidelijk te maken, dat deze houding van den Minister hem mishaagt, moet deze zich getroosten. Doch eenige feitelijke onjuistheden in het betoog van den geachten spreker moet ik toch in het licht stellen. Wat ik hier gesproken heb en wat ik heb voorgesteld, is niet geschied om plotseling te voldoen aan den wensch van den heer Plate of van welk ander lid van de Kamer ook.

Neen, mijn allereerste woorden gisteren waren — ik heb slechts het begin van mijn stenogram na te zien —: „Mijnheer de Voorzitter! Ik gevoel veel voor de bedenkingen, door den geachten voorsteller van het amendement tegen het artikel, zooals het nu luidt, in het midden gebracht." Reeds vroeger heb ik doen zien, dat het artikel in zijn gestrengheid mij niet behaagde, doordat ik bij de Nota van Wijzigingen van den 23sten Februari daarin wijziging bracht, derhalve vóór den aanvang van de mondelinge behandeling van dit wetsontwerp. Nu kan de geachte afgevaardigde uit Appingedam dat zwak vinden, maar het is nooit zwak van een Minister of van wien ook, wanneer hij handelt

volgens zijn werkelijke overtuiging, een overtuiging die niet eerst is ontstaan in deze Vergadering, maar die reeds sedert jaren bij mij bestond.

Aan den geachten spreker uit den Haag moet ik doen opmerken, dat ik precies het tegenovergestelde heb gezegd van hetgeen hij mij in den mond heeft gelegd. Tot verontschuldiging van dien geachten spreker moge strekken, dat hij zijn opvatting heeft laten afhangen van hetgeen hij in het verslag van een der dagbladen heeft gelezen. Dat verslag nu was onjuist, en de opvatting van den geachten afgevaardigde berust inderdaad op een misverstand. Ik heb vóór mij het stenogram van het gisteren door mij gesprokene en dat ik nog niet heb ingezien; en daaruit blijkt dat ik niet gezegd heb van het amendement van den heer Plate dat het afbreuk zou doen, maar uit de woorden blijkt dat ik integendeel gezegd heb, dat daardoor het dwingend recht zou worden uitgesproken. Misschien herinneren zich de heeren wel dat ik die woorden heb gebezigd. Het stenogram luidt aldus: „Nu is mijn bezwaar tegen het amendement van den heer Plate, voor wiens gedachtengang ik overigens veel sympathie heb, dat het dwingend recht daardoor wordt geaccentueerd."

Nu wordt, wanneer men het artikel leest met het amendement van den heer Plate, al hetgeen niet betreft het aandeel in de winst, dwingend recht. Dat heb ik willen zeggen, dat het dwingend recht dat in het artikel gelegen is, te zeer op den voorgrond zou treden. Ziedaar, Mijnheer de Voorzitter, de zaken weder recht gezet wat het historisch gedeelte betreft. Nu de zaak zelf.

Ik zal niet herhalen waarom deze bepaling geen dwingend recht mag zijn. De rechtspraak waarover ik gisteren gesproken heb, die van den aanvang af aan de ontwerpers van dit ontwerp bekend was en waartegen zij ook van den aanvang af voor een deel hebben willen reageeren, die rechtspraak wilde, dat er niet zou zijn een recht van rekening en verantwoording, dat er niet zou zijn, zooals ik dat gisteren noemde, een medezeggenschap, bevoegdheid tot critiek op de boekhouding, op de administratie, van de onderneming. En dat moet niet kunnen, dat degeen wien een aandeel in de winst is toegezegd, het recht zal hebben te beweren, dat de boekhouding anders moet worden ingericht.

Maar wat wèl moet, is dit: dat degene die de tantièmes of eenig ander aandeel moet uitkeeren, de noodige gegevens verschaffe aan degenen die deze zouden ontvangen.

Het eenige wat noodig is, is dat hetgeen in de gedingen, waarin de rechtspraak van den Hoogen Raad besliste, in de overeenkomst bepaald was, door de wet tot verplichting worde verheven.

Wanneer nu de formuleering gevolgd werd, welke ik den heer Plate aan de hand deed, zou de bepaling voldoende geweest zijn om de belanghebbenden, die tantièmes bedongen hebben, in staat te stellen hun vordering daarop te doen gelden.

Wanneer dit alleen in de wet werd opgenomen, zou ik er geen bezwaar tegen hebben, dat dit dwingend recht werd; maar nu integendeel deze sterke bewoordingen in het artikel zijn blijven staan, zou voor dit geval meer uit het artikel gehaald kunnen worden, dan de bedoeling is. In dit geval blijft er niets anders over, dan een regeling te maken van aanvullend recht. En hoe moet dit geschieden? Zooals de Regeering voorstelt of zooals de heer van Idsinga verlangt?

Beide redactiën komen vrijwel op hetzelfde neer. Ik zou daarom den geachten spreker wil willen vragen, daar wij toch hetzelfde willen en de grond voor amendeering eigenlijk vervalt, zich bij het Regeeringsvoorstel neder te leggen.

Ik erken, dat er iets te zeggen is voor het radicale systeem van den geachten afgevaardigde om de tweede afwijking uit het wetsontwerp weg te nemen, maar men vergete niet dat van den aanvang af dezelfde formule als de Regeering voorstelt, gebezigd is.

De heer Drucker bezigt in zijn ontwerp bijna precies dezelfde woorden. Daarin staat: „Bij schriftelijke overeenkomst of bij reglement kan deze bevoegdheid des arbeiders worden uitgesloten of ook worden bepaald, dat . . . ." enz.

Ik meen dat er geen reden is thans hierin verandering te brengen.

Den heer van Idsinga doe ik nog opmerken, dat zijn amendement ook invloed heeft op het derde lid van het artikel. Hij zegt alleen dat het tweede lid vervalt; het amendement is dus niet volkomen in orde. Ik wil wel erkennen, dat men kan zeggen: er is een regel en daarvan kan worden afgeweken. Men kan echter ook zeggen: wanneer partijen van den norm, dien de wet nu eenmaal heeft gesteld niet wil afwijken, maar een kleine modificatie wil aanbrengen, zoodat de bewijsstukken niet aan den arbeider zelf zullen worden overgelegd, maar aan den vertegenwoordiger van de arbeiders, dan is het niet onlogisch, dat die modificatie van den regel afzonderlijk in de wet wordt genoemd. Ik blijf er bij, dat men het artikel met volkomen gerustheid kan aannemen, wanneer daarbij een

bepaling gevoegd wordt, die duidelijk doet uitkomen, dat het niet zal zijn dwingend recht.

Mijn dunkt, dat, waar het amendement van den geachten afgevaardigde uit Bodegraven hetzelfde wil, het Regeeringsvoorstel de voorkeur verdient.

De heer **Plate:** Mijnheer de Voorzitter! In dezen stand van het debat kan het allerminst de wensch van de Vergadering zijn, dat ik in een lange wederlegging treed van datgene wat tegen mijn amendement is aangevoerd.

Twee zeer korte opmerkingen evenwel.

Ik heb gisteren van den geachten president van de Commissie van Rapporteurs verstaan, dat het door mij voorgestelde van moreel standpunt verwerpelijk zou zijn. Het is mogelijk dat ik den geachten afgevaardigde verkeerd begrepen heb, maar mocht dit niet het geval zijn, dan wil ik alleen de opmerking maken, dat ik niet licht in deze Vergadering over voorstellen door een van mijn medeleden ingebracht, een dergelijk oordeel zou uitspreken.

Een enkel woord nog over het gesprokene door den heer Schaper. Het wil mij voorkomen, dat bij beschouwingen over een wijziging in het Burgerlijk Wetboek men deze niet moet doen samenvallen met politieke overwegingen. Het komt mij voor, dat dit niet de gewenschte weg is om te komen tot een goede codificatie van ons Burgerlijk Wetboek.

En nu tot de zaak zelf komende, wil ik erkennen reden te hebben den Minister dankbaar te zijn voor de wijziging die hij in het ontwerp heeft gebracht. Het is reeds door andere sprekers opgemerkt, dat de Minister hier verder is gegaan dan in zijn bedoeling lag. Ik sta nog op het standpunt dat mijn voorstel de voorkeur verdient boven de wijziging door den Minister aangebracht. Maar in dezen stand van het debat geloof ik niet te moeten stilstaan bij een dergelijk verschil, maar dankbaar voor de handreiking thans door den Minister gedaan, mijn amendement te moeten intrekken.

De **Voorzitter:** Daar de heer Plate het door hem voorgestelde amendement heeft ingetrokken, zal dit geen onderwerp van beraadslaging meer uitmaken.

De heer **Talma:** Mijnheer de Voorzitter! Uit de rede waarin de voorzitter van de Commissie van Rapporteurs gisteren het oordeel van de Commissie over de verschillende amendementen mededeelde, bleek, dat twee leden van de Commissie de voorkeur gaven aan het amendement ingediend door den heer Plate, boven het artikel zooals het toen luidde. Daarna is de stand van zaken eenigszins veranderd door het toen opkomend geschil over de vraag of het artikel zooals het daar lag, eigenlijk wel was dwingend recht. Dit was de onderstelling waaruit het advies van de Commissie gegeven was; dit bleek uit alles.

De Regeering heeft daarna gezegd, dat zij koos voor het stelsel van aanvullend recht en een wijziging ingediend, die in hoofdzaak overeenkomt met het amendement van den heer van Idsinga, om aan dat gevoelen een ontwijfelbare uitdrukking te geven, terwijl de geachte afgevaardigde uit 's-Gravenhage I daartegenover gesteld heeft zijn amendement om boven bedenking te stellen dat het voorschrift is dwingend recht.

Nu kan ik mij voorstellen, dat de geachte afgevaardigde uit Rotterdam zijn amendement heeft ingetrokken, maar hij heeft dit blijkbaar uitsluitend gedaan uit courtoisie; immers hij heeft geen oogenblik verborgen, dat, naar zijn meening, zijn amendement de voorkeur verdiende boven het standpunt dat door de Regeering is ingenomen. En hoe zou het ook anders kunnen? De geachte afgevaardigde heeft gisteren woorden gesproken, die eenvoudig niet ongedaan kunnen worden gemaakt, nl. dat het uit den aard der zaak volgt, dat een provisie-reiziger en dergelijke menschen den toegang moeten hebben tot hetgeen de basis is van de berekening, krachtens welke hun loon wordt vastgesteld en straks wordt uitbetaald.

Het spreekt vanzelf, dat dit een geheel ander geval is dan bij de uitkeering van tantièmes, bij de participatie, waar in de practijk het winstaandeel gewoonlijk is een bijkomstig voordeel en in een groot aantal gevallen ieder wel zal spreken van tantième, doch wanneer de juridische constructie wordt nagegaan, blijkt dat er eer sprake is van gratificatie dan van participatie.

En indien dat zoo is, dan is er toch zeker veel te zeggen voor het betoog van den geachten afgevaardigde van gisteren, een betoog dat trouwens door niemand is weerlegd, dat de uitbreiding van het participatiestelsel ernstig bedreigd zou kunnen worden door het geheele artikel tot dwingend recht te maken, en meen ik juist, dat het amendement van den geachten spreker een middenstandpunt vertegenwoordigt, dat uitnemend is. Wanneer dat amendement mocht worden aangenomen, dan is volkomen gewaakt o. a. voor de belangen van de

provisiereizigers, die hier nog eens zijn verdedigd door den geachten afgevaardigde uit Appingedam. Zij hebben dan de bescherming van het dwingend recht van het artikel, terwijl alleen voor de participatie in de winst wordt gegeven de mogelijkheid van afwijking. Het is vanmorgen nog door een van de leden opgemerkt, en hij had daarin volkomen gelijk; wanneer nu inderdaad een patroon het voornemen heeft om zijn arbeiders of bedienden een aandeel in de winst te geven, is er dan eenige redelijke grond voor ons om hier te zeggen, gij kunt dat doen, maar weet wel, dat wanneer gij het doet op een andere manier dan wij hier vaststellen, dan gaat het niet?.

Dat is in strijd met de eischen van de practijk; maar daarentegen is het wel noodig, dat dwingend recht wordt vastgesteld voor hen die, als de provisiereizigers en dergelijken, eigenlijk zijn in de positie van stukwerkers, terwijl het natuurlijk niemand in het hoofd zou komen om dezen de bevoegdheid te ontzeggen om bij den kantonrechter over te leggen een lijst der afgewerkte stukken, waarop de berekening is gegrond van het hem uitbetaalde loon.

De beide leden, Mijnheer de Voorzitter, van de Commissie van Rapporteurs, die gisteren hun voorkeur voor het amendement van den heer Plate uitspraken, hebben dan ook gemeend, dat het jammer zou zijn, wanneer de Kamer de gelegenheid niet zou krijgen om haar meening te zeggen over het denkbeeld, dat hier in de Kamer is binnengebracht onder de auspiciën van de groote ervaring in het practische leven van den geachten afgevaardigde uit Rotterdam. Wij gelooven, dat wij den geachten afgevaardigde moeten beschermen tegen zijn eigen bescheidenheid en hem moeten doen opmerken, dat zijn amendement is overdacht gedurende weken en blijkbaar bestand is geweest tegen de wekenlange critiek, die ook in gesprekken waarschijnlijk tegenover hem zelf is uitgeoefend en dat het dus gewaagd is het amendement te laten varen voor een Regeeringswijziging die nog geen 24 uren oud is. Ik hoop daarom, dat de geachte afgevaardigde uit Rotterdam en zij die de indiening van zijn amendement hebben toegejuicht, bij dat amendement zullen blijven en niet allerlei nieuwigheden zullen najagen. Daarvoor moeten wij echter beginnen met het oude artikel te herstellen zooals het luidde voor de laatste aangebrachte wijziging en daarom heb ik de eer om, mede namens mijn medelid in de Commissie, den heer van Nispen tot Sevenaer, voor te stellen, het tweede lid van het artikel te lezen gelijk het luidde vóór de laatste Regeeringswijziging en om dan aan het artikel toe te voegen als laatste lid de woorden: „Voor zoover de gegevens" enz. zooals het amendement van den heer Plate, stuk n°. 70, verder luidt.

De **Voorzitter:** Door de heeren Talma en van Nispen tot Sevenaer wordt voorgesteld het tweede lid van art. 1638e te lezen gelijk het vóór de laatste Regeeringswijziging luidde: „Bij schriftelijk aangegane overeenkomst of bij reglement kan worden bepaald, dat mededeeling enz.";

en aan het artikel als laatste lid toe te voegen:

„Voor zoover de gegevens, in het eerste lid bedoeld, betreffen de winst, in des werkgevers onderneming of een deel daarvan behaald, kan van de bepalingen van het eerste lid bij schriftelijk aangegane overeenkomst of bij reglement, ook op andere wijze dan in het tweede lid omschreven, worden afgeweken."

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Duymaer van Twist, Verhey en van Asch van Wijck, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter:** Ik wensch nog mede te deelen, dat door den heer Limburg is te kennen gegeven, dat in verband met de wijziging door de Regeering in het artikel gebracht, zijn amendement een kleine wijziging zal moeten ondergaan. Het amendement strekt thans om den aanhef van het tweede lid te doen luiden:

„Van de bepalingen van het voorgaande lid is afwijking **alleen** in zooverre geoorloofd, dat bij schriftelijke overeenkomst of bij reglement kan worden bepaald, dat mededeeling van de genoemde bewijsstukken enz."

De heer **Schaper:** Wanneer het nog noodig was den heer Minister te overtuigen op welk een verkeerden weg hij is verzeild geraakt, dan kan hij die putten uit wat nu is geschied, namelijk de overneming van het amendement-Plate, tegenover 's Ministers lezing, om daardoor nog beter den arbeider te helpen, die door dit ontwerp zal worden beschermd, en dus dat amendement te verkiezen

boven het gewijzigde Regeeringsartikel. Ik zal dan ook desnoods voor dat amendement stemmen. Ik zou echter ook der Kamer dringend in overweging willen geven, om zich nu niet te laten verleiden door dien zoogenaamden mooien middenweg enz., maar om voet bij stuk te houden en dus te stemmen voor het amendement van den heer Limburg.

Ik zal er nu niet veel meer over zeggen, maar ik wensch toch nog even een paar regels voor te lezen uit de Memorie van Antwoord van Minister Loeff. Het zijn maar een paar regels. Daar lezen wij op bladz. 26 dit:

„Inderdaad schijnt het een zoo duidelijk sprekende rechtseisch, dat hij, die krachtens eene overeenkomst deelgenoot is in de winst zijner wederpartij, ook het recht moet hebben de opgaven dier wederpartij aan de stukken, waaruit zij getrokken zijn, te toetsen, dat zelfs indien het mathematisch zeker ware, dat de bepaling het aangaan van zoodanige bedingen zou verhinderen, het artikel daarom toch niet achterwege zoude mogen blijven."

Tegen die redeneering is immers niets in te brengen; dit is onwederlegbaar juist, en daarom hoop ik dat de Kamer voet bij stuk zal houden en niet zal vreezen zich te gaan bezondigen aan „radicalisme" of iets dergelijks, doch zich zal houden aan deze eerlijke en billijke regeling.

De heer **Drucker,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, het woord verkregen hebbende om, namens deze, haar gevoelen over de amendementen mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie, hoewel ten aanzien van de beoordeeling van dit artikel eenigermate verdeeld, is hierover volkomen eenstemmig, dat het voorstel, thans ingediend door de heeren Talma en van Nispen — het oorspronkelijke amendement-Plate — bepaaldelijk de voorkeur verdient boven het artikel, gelijk het thans door de Regeering wordt voorgesteld. De practische bezwaren die de heer Plate gisteren tegen het Regeeringsvoorstel ontwikkelde, bewogen zich uitsluitend op het beperkte gebied waarover dit amendement liep, en behoefden naar het eenstemmig oordeel van de Commissie geen aanleiding te geven, afwijking van het eerste lid van het artikel, ook buiten dit begrensde terrein toe te laten. De Commissie beveelt dus eenstemmig de aanneming van het amendement der heeren Talma en van Nispen aan.

Over het amendement van den heer Limburg is de Commissie verdeeld. Er zijn twee leden in de Commissie die het Regeeringsvoorstel boven dat van den heer Limburg verkiezen, al heeft het denkbeeld der heeren Talma en van Nispen verreweg hun voorkeur. Twee andere leden raden aan de Kamer aan, het amendement van den heer Limburg aan te nemen.

Ik heb gisteren getracht de voornaamste consideratiën die vóór en tegen het dwingend recht pleiten, aan de Kamer te ontwikkelen, en ik acht mij na de woorden van den heer Plate verplicht ze kortelijk te herhalen. Gisteren heb ik gezegd, dat vóór de mogelijkheid van afwijking pleit de practische overweging, dat het participatiestelsel zich wellicht minder zal uitbreiden, wanneer men dit niet anders mag toepassen dan met het recht van contrôle voor den arbeider, terwijl ik er gisteren als bijkomende omstandigheid op wees, dat langs een omweg, door een slinksche redactie der overeenkomst, ook zonder het amendement van den heer Plate, misschien hetzelfde doel zou zijn te bereiken. Daar staat tegenover — en dit argument weegt bij twee leden van de Commissie sterk — dat het, wanneer het beding van aandeel in de winst eenmaal is gemaakt, èn logisch èn moreel niet aangaat, het recht op contrôle van den arbeider uit te sluiten. Ik heb er aan herinnerd — en dit is niet weersproken —, dat wij hier niet uitsluitend te doen hebben met het participatiestelsel in model-inrichtingen, maar dat het afhankelijk stellen van loon van een winstcijfer ook voorkomt in allerlei kringen waar men het nu juist niet zoo heel precies neemt met een juiste boekhouding en met het verstrekken van juiste opgaven. Ik zeide gisteren: men kan dit noemen moreele belangen. Het is mij niet in het hoofd gekomen — en voor zoover dit uit mijn woorden mocht kunnen zijn afgeleid, recuseer ik dit bepaaldelijk — een voorstel, dat hier gedaan werd, te qualificeeren als een immoreel voorstel; maar ik acht mij wel gerechtigd tegenover de practische belangen, hier in het debat gebracht, te stellen de meer van moreelen aard zijnde overweging, dat men den arbeider zijn recht op contrôle niet mag ontnemen.

Wanneer gevreesd wordt, dat dit zal kunnen leiden tot te ver gaande inmenging van den arbeider in de zaken van den patroon, dan mag daartegenover toch uitdrukkelijk er op worden gewezen, dat de arbeider alleen inzage van de boekhouding kan bereiken, wanneer de rechter den werkgever beveelt de boeken over te leggen; en als de werkgever nu aan den rechter kan duidelijk maken, dat het niet anders is dan chicane of zucht om voor een concurrent gegevens

op te sporen, dan zal de kantonrechter waarschijnlijk wel tot de conclusie komen, dat er reeds genoeg gegevens zijn overgelegd en dat die motieven niet zijn van louteren aard.

Ik wensch nog even te zeggen, dat onder de leden die het amendement-Limburg aanbevelen, ik zelf behoor. Ik zeg dit uitdrukkelijk, omdat in mijn ontwerp het tegenovergestelde systeem was neergelegd; maar ik schroom volstrekt niet te erkennen, dat ik op sommige punten door nader nadenken ben gekomen tot een andere conclusie en dat nu meer bepaaldelijk de motieven, die vóór het amendement-Limburg pleiten, bij mij zwaarder wegen.

Wanneer men wil wat de Regeering wenscht, d. w. z. het volkomen verlaten van het systeem van dwingend recht, heeft men de keuze tusschen het voorstel van de Regeering en het amendement-van Idsinga. De Commissie van Rapporteurs geeft de voorkeur aan de redactie van den heer van Idsinga. Bij het Regeeringsvoorstel heeft men deze zonderlinge redactie, dat in het artikel wordt gezegd: gij kunt afwijken op welke manier gij wilt, èn op een speciale manier, nader in het artikel omschreven. Dit lijkt ons een zonderlinge wetsredactie. In het Regeeringsvoorstel zou het tweede lid eenvoudig kunnen eindigen bij het woord „afgeweken". Wanneer dit geschiedt, zal het verder noodig zijn, in het derde lid een kleine redactiewijziging aan te brengen en te spreken niet van „dengene die hem overeenkomstig het vorige lid vervangt", maar van „dengene die hem volgens overeenkomst of reglement vervangt". Die wijziging zou bij den heer van Idsinga ook wenschelijk zijn.

Eindelijk een kleinigheid. Ik heb er nog op te wijzen, dat in het amendement-van Idsinga „schriftelijke overeenkomst" zal moeten worden veranderd in: „schriftelijk aangegane overeenkomst". Waarom dit eigenlijk zoo is, is niet zoo heel gemakkelijk te expliceeren, maar het staat zoo in tal van andere artikelen en daarom is het ook hier ter wille der eenvormigheid gewenscht.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: De heer Talma sprak van provisiereizigers, maar er zijn nog andere voorbeelden te noemen waarin het artikel van toepassing is.

Ik sprak reeds van de handelsagenten, en zoo zijn er meer. A propos van die provisie-reizigers zeide de geachte afgevaardigde: zoo iemand moet toegang hebben tot de boekhouding. Dit is nu eenigszins poëtisch uitgedrukt en overdrachtelijk genomen, maar het is het bezwaar van dit artikel, dat men er deze gedachte in zou kunnen opgenomen zien.

Het is volkomen logisch, dat men een recht geeft om te vorderen mededeeling van gegevens. Alleen wanneer men die mededeelingen heeft kan men er een vordering op bouwen. Ik heb gisteren reeds gezegd, dat de zaak, bij betwisting van de juistheid der mededeeling, processueel zoodanig vooruit loopt, dat recht kunne geschieden. Noodzakelijk is het mededeelen van gegevens, maar niet noodzakelijk is — en dit moet ook niet gebeuren — het geven van het recht van medezeggenschap. Men moet niet kunnen zeggen: wat gij mij voorlegt is wel overeenkomstig de boekhouding, maar de boekhouding is niet goed, als gij het zoo en zoo doet, is mijn winstaandeel zooveel grooter.

Dit moet niet kunnen, en aangezien ik niet zeker ben dat het met het artikel niet kan, heeft het artikel mijn volle sympathie niet.

Waar men zich dus de draagwijdte van het artikel, naar ik vrees, niet volkomen juist voorstelt, en naar ik vrees, die draagwijdte grooter is, dan de geachte spreker meende, geef ik de voorkeur aan aanvullend recht, doch met het recht van afwijking alleen bij schriftelijke overeenkomst of reglement.

Wanneer nu het amendement van den heer Plate wordt aangenomen, zal men ten aanzien van de winst, de participatie, volkomen vrij zijn, de zaak te regelen zoo men wil, maar juist ten aanzien van die gevallen, welke de heer Drucker en anderen op het oog hebben, ten aanzien van die andere gevallen van minder belang, zal men hebben dwingend recht.

Wanneer men mij nu vraagt, of men op deze wijze, met medewerking der Commissie van Rapporteurs, een fraai artikel maakt, antwoord ik: neen.

Wanneer men, afgescheiden van het lot van het amendement van den heer Limburg, het artikel aanneemt, zooals het geamendeerd is in den geest van den heer Plate, heeft men voor $\frac{7}{8}$ aanvullend recht en voor $\frac{1}{8}$ dwingend recht.

Ik kan dan ook de Kamer niet aanbevelen het amendement van den heer Talma aan te nemen. Wat de zaak zelf betreft, staan wij heel dicht bij elkaar; het systeem van den heer Plate staat voor $\frac{7}{8}$ naast het mijne, maar ik herhaal het, dit zal een alles behalve fraaie regeling worden.

Wanneer het voorstel van den heer Plate wordt aangenomen, wordt voor een deel te gemoet gekomen aan mijn bezwaren, voor een ander deel blijven zij

bestaan. Ik zal mij van aanneming van dat amendement derhalve niet veel aantrekken, maar ik ontraad het.

Nu kan ik mij begrijpen, dat de geachte voorzitter der Commissie van Rapporteurs van opinie is veranderd. Ik kan dit volkomen billijken, maar dat hij de redactie afbreekt begrijp ik niet, omdat de redactie in zijn eigen ontwerp ongeveer dezelfde was.

De gedachtengang is volkomen logisch.

Men kan een andere regeling maken, met het oog waarop wordt gesproken van afwijking van de bepaling van het eerste lid, maar even goed kan men zeggen, dat, bij behoud overigens van dezen regel, op een bijzondere wijze van een gedeelte ervan kan worden afgeweken.

Mijn conclusie is dus, dat tusschen het voorstel der Regeering en dat van den heer van Idsinga geen groot verschil bestaat en dat, al wensch ik mij liever te houden aan het Regeeringsvoorstel, ik het mij niet zal aantrekken indien dat amendement wordt aangenomen.

De heer **van Idsinga:** Mijnheer de Voorzitter! Het is, geloof ik, wel te begrijpen, dat ik zeer geslingerd word en eigenlijk niet weet of ik mijn amendement al dan niet zal handhaven.

Handhaaf ik het, dan dwing ik de Kamer tot een stemming waarvan de uitslag waarschijnlijk zal zijn ten nadeele van hetgeen ik wenschelijk zou achten.

De vraag is dus, wat te doen om dit laatste te redden.

Ik beaam volkomen wat de Minister heeft betoogd ten aanzien van het amendement-Talma.

Ik zou niet gaarne willen, dat het oude artikel werd aangenomen, geamendeerd overeenkomstig het voorstel van den heer Talma.

Ik ben het volkomen met de Regeering eens, dat men zich blijkbaar niet goed voorstelt de draagwijdte van het voorstel, strekkende om een dwingend karakter aan dit artikel te geven, en daarom was gisteren mijn standpunt dit, dat ik eenvoudig tegen het artikel zou gestemd hebben als het karakter van dwingend recht daaraan vastgehecht was gebleven. Niet — wij moeten elkaar op dit punt goed verstaan — niet omdat ik er niet gaarne toe zou willen medewerken om aan de arbeiders te verschaffen wat de heer Drucker verlangt en wat hij te recht noemde een eisch der gerechtigheid, maar omdat ik meen, dat men dat wat verlangd wordt niet goed geformuleerd heeft in het wetsontwerp, zoodat men in het artikel een veel verder strekkende bevoegdheid geeft dan men eigenlijk bedoelt.

Dit is mij ook gebleken waar de heer Drucker zich beriep op de buitenlandsche wetgeving.

Hij sprak daarbij toch ook van de Engelsche jurisprudentie op dit punt en zeide, dat den arbeider daar hetzelfde recht was toegekend als in dit artikel voorkomt.

Ik meen dat de heer Drucker zich hier vergist heeft en dat die vergissing aanduidt hoe verkeerd hij zich de draagwijdte van het artikel voorstelt.

Het is volkomen waar dat in Engeland bij de processen die gevoerd worden over quaestiën die zich voordoen, ten gevolge van zulke overeenkomsten als waarvan thans sprake is, inderdaad wordt toegestaan aan de eene partij, de arbeider, inzage te nemen van, en critiek uit te oefenen op documenten welke hij hier niet te zien zou kunnen krijgen volgens de tegenwoordig bij ons geldende jurisprudentie. Maar dat geschiedt daar door aanwending van een rechtsmiddel in het proces, dat bij ons ontbreekt.

Het is het gevolg van een andere regeling van het *procesrecht*, en m. i. zou men juist de zaak hier veel beter hebben geregeld, indien men den arbeider niet het substantieve, in dit artikel omschreven, recht had toegekend, maar door een wijziging in ons procesrecht hetzelfde mogelijk had gemaakt als in Engeland. Door dat niet te doen en hier aan den arbeider een recht te geven, dat wezenlijk veel uitgebreider is omdat het niet afhangt van de discretie des rechters en niet wordt uitgeoefend onder dat beperkende toezicht van den rechter dat in Engeland daarbij wordt uitgeoefend, geeft men in dit artikel eigenlijk veel meer dan men bedoelt te geven. Daarin ligt juist, zooals de Minister te recht gezegd heeft, het gevaar om dit artikel te maken tot dwingend recht. Dit bezwaar verdwijnt natuurlijk geheel, als men het artikel tot aanvullend recht maakt, omdat dan de werkgever in de gelegenheid is zich tegen het gevaar dat uit dit artikel voor hem kan ontstaan, te beschermen.

Dit is de reden die mij noopt mij even krachtig als de Minister te stellen tegenover het amendement van den heer Talma. Ik zou dus gaarne willen medewerken tot het tot stand brengen van dit artikel, met de strekking die de Regee-

ring er nu aan wenscht te geven. Om dit te bevorderen, geloof ik, dat ik verstandiger handel, niet de keuze te laten vallen op hetgeen beter is, maar om mij in deze met het minder goede tevreden te stellen. Het is om die reden, dat ik er toe besluit, mijn amendement in te trekken.

De **Voorzitter:** Daar het amendement van den heer van Idsinga is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Drucker:** Mijnheer de Voorzitter! Met den heer van Idsinga over het Engelsche recht te disputeeren is altijd eenigszins gevaarlijk, want men staat dan in den regel op een zwak terrein tegenover dien geachten spreker. Ik wil evenwel toch even aan de Vergadering mededeelen een citaat van een Engelsch schrijver over het arbeidscontract, die zegt, dat een dergelijke afspraak als wij hier hebben, den man niet maakt tot deelgenoot, maar hem recht geeft op mededeeling en verantwoording over de gemaakte winst. Hij is gerechtigd de boeken te controleeren en eveneens de rekeningen van de zaak van den werkgever. De rechtbank is verplicht toe te zien, dat een bona fide-verslag is opgemaakt en niet een verslag volgens de willekeur van den werkgever.

Hoe wij art. 1638e ook redigeeren, zonder de hulp van den rechter krijgt de arbeider geen enkel stuk der boekhouding van den werkgever te zien, en zóó faciel zijn onze rechters op dat punt in den regel niet, dat wij inderdaad misbruik zouden hebben te vreezen.

De Minister heeft de statistiek te hulp geroepen en gezegd, dat volgens het amendement-Talma—van Nispen $\frac{7}{8}$ van de menschen krijgen aanvullend recht en maar $\frac{1}{8}$ dwingend recht. Of die statistiek zou bevestigd worden, wanneer het Centraal Bureau voor de Statistiek dit eens ging onderzoeken, wil ik voor het oogenblik daarlaten. Dat doet er ook niets toe. De zaak is deze, dat volgens het amendement-Talma—van Nispen voor tal van categorieën van personen een afdoende waarborg in het artikel wordt verkregen, en juist voor die personen die dien waarborg bij uitstek noodig hebben.

In de adressen en geschriften, die tot ons gekomen zijn, is juist gewezen op de beteekenis van dit artikel voor de handelsreizigers. Die hebben deze bescherming misschien nog veel meer noodig dan de participanten in de winst, want die handelsreizigers zijn vooreerst vaak werkzaam in kringen waar men niet altijd met model-werkgevers te doen heeft, en in de tweede plaats is het bij hen vaak hun geheele loon, dat op die wijze wordt bepaald, terwijl het bij de participanten in de winst in den regel slechts een aanvulling van het loon geldt.

Wat de redactie betreft, moet het uit een oogpunt van nauwkeurigheid worden betreurd, dat de heer van Idsinga zijn amendement heeft ingetrokken. Nu komt het de Commissie van Rapporteurs voor, dat de Regeering alsnog verstandig zou doen, de tweede alinea van het artikel te doen eindigen na het woord „afgeweken".

De Minister heeft zich in deze ten onrechte op mijn ontwerp beroepen. In mijn ontwerp stond, dat men de werking van het eerste lid kon „uitsluiten" of dit of dat bepalen, maar indien men zegt: men kan van het eerste lid „afwijken", dan laat dat iedere afwijking toe en is er geen reden meer een speciale wijze van afwijking daarnaast te vermelden.

Ik voeg er bij, dat de redactie van den Minister in de wet den kiem voor quaesties bij de uitlegging zou brengen, want als men een beding zou willen maken omtrent de vervanging van den arbeider door deskundigen, op eenigszins andere wijze dan hier als voorbeeld wordt genoemd, zou men uit het eerste gedeelte van deze alinea moeten opmaken, dat dat mag, omdat men van het eerste lid mag afwijken zooals men wil, terwijl men uit het tweede gedeelte zou moeten afleiden, dat het niet mag, aangezien een andere wijze dan de daar beschrevene was gekozen. Waarom zal men nu door een dergelijken vorm van redactie quaesties scheppen bij de uitlegging der wet? Waarom zal men niet liever, indien de Kamer zich met de vrijheid van afwijking in dien ruimen zin vereenigt, bepalen, dat van het voorschrift van het eerste lid mag worden afgeweken, zonder meer?

De Commissie is niet van plan een amendement in te dienen, maar geeft deze wijziging alsnog den Minister in overweging.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter:** Op dit artikel zijn op dit oogenblik twee amendementen voorgesteld, namelijk dat van den heer Limburg en dat van de heeren Talma en van Nispen tot Sevenaer.

In het amendement van den heer Limburg zal een kleine redactiewijziging moeten worden gebracht. Het zal moeten worden gelezen: „Van de bepalingen van het voorgaande lid is afwijking alleen in zooverre geoorloofd, dat bij schriftelijk aangegane overeenkomst" enz. enz.

Mag ik vragen of de heer Limburg die wijziging in zijn amendement aanbrengt?

De heer **Limburg:** Ja, Mijnheer de Voorzitter!

De amendementen komen in stemming.

Het amendement van den heer Limburg wordt met 37 tegen 22 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Regout, Plate, van Foreest, Brummelkamp, Pierson, van Gijn, de Beaufort, de Savornin Lohman, Duynstee, Patijn, van de Velde, Talma, van Asch van Wijck, van den Berch van Heemstede, Fruytier, van Doorn, Tydeman, Eland, Blooker, van Veen, van Karnebeek, van Wijnbergen, Bolsius, van der Borch van Verwolde, Schokking, Lely, IJzerman, van Nispen tot Sevenaer, van Dedem, van Vlijmen, van Alphen, Bogaardt, Verhey, van Idsinga, van Bijlandt, de Ram en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Jannink, Bos, van Vliet, Thomson, Roessingh, Limburg, Duymaer van Twist, Lucasse, Marchant, van der Zwaag, van Deventer, Drucker, Aalberse, Roodhuyzen, Troelstra, Mees, Lieftinck, Ruys de Beerenbrouck, Janssen, van Vuuren, ter Laan en Schaper.

Het amendement van de heeren Talma en van Nispen tot Sevenaer wordt aangenomen met 50 tegen 9 stemmen.

Voor hebben gestemd de heeren Schaper, Jannink, Bos, van Vliet, Regout, Plate, Thomson, van Foreest, Limburg, Brummelkamp, Pierson, Duymaer van Twist, Lucasse, van Gijn, Marchant, van der Zwaag, de Beaufort, van Deventer, Duynstee, Drucker, Patijn, Talma, Aalberse, van Asch van Wijck, Fruytier, van Doorn, Tydeman, Roodhuyzen, Eland, Blooker, Troelstra, Mees, Lieftinck, van Wijnbergen, Ruys de Beerenbrouck, Janssen, Bolsius, van der Borch van Verwolde, Schokking, Lely, van Vuuren, IJzerman, van Nispen tot Sevenaer, ter Laan, van Dedem, van Vlijmen, van Alphen, Bogaardt, Verhey en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren de Ram, Roessingh, de Savornin Lohman, van de Velde, van den Berch van Heemstede, van Veen, van Karnebeek, van Idsinga en van Bylandt.

Het gewijzigd artikel wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Wijzigingen, bij de Tweede Lezing aangebracht.

Artikel 1638e. In het derde lid wordt het woord „vorige" vervangen door het woord „voorgaand", terwijl in het laatste lid de woorden „de gegevens" worden vervangen door de woorden „het gegeven" en het woord „betreffen" door het woord „betreft".

Voorloopig Verslag der Eerste Kamer.

II. § 4.

Art. 1638e, *afwijking van de bepaling omtrent mededeeling van bewijsstukken.*

Het werd door eenigen een geluk genoemd, dat dit artikel overeenkomstig de wenschen van den heer PLATE is gewijzigd, omdat anders het participatie-stelsel een gevoeligen knak zoude hebben gekregen. In menig geval verlangt het hoofd van de onderneming, en terecht, de vaststelling van de winst, in verband met het maken van de noodige reserves, het doen van afschrijvingen enz., geheel aan zich te houden.

Bij dit artikel is niet uitdrukkelijk bepaald, dat er niet van mag worden afgeweken. Uit de redactie van het laatste lid moet men echter opmaken, dat geen afwijkend beding geldig is. Aangezien echter de mededeeling van de in het eerste lid bedoelde bewijsstukken licht aanleiding kan geven tot quaestiën, is het imperatief voorschrift ook in dit geval te betreuren, want een werkgever zal er nu licht toe komen een loncontract zoo te redigeeren, dat hij met dat artikel niet in botsing komt. Of daarmede het belang van den arbeider gediend wordt, is echter de vraag.

Ook in dit geval is het van belang te weten, tot hoelang na eene afrekening de arbeider het recht tot vordering van het overleggen van bewijsstukken heeft.

Wie zijn deskundigen in zake boekhouding? Is een ieder die door partijen wordt aangewezen, als zoodanig te beschouwen? Waarom wordt niet kortweg gesproken van „personen"?

Antwoord der Regeering.

II. § 4.

Art. 1638 *e*, *afwijking van de bepaling omtrent mededeeling van bewijsstukken.*

De ondergeteekende kan zich in het algemeen aansluiten bij de leden, die van hunne ingenomenheid met den tegenwoordigen inhoud van dit artikel deden blijken. Thans zal inderdaad de werkgever, die wel den arbeider een zeker deel der winst als loon wil toekennen, doch dezen niet het recht verleend wil zien over zijne opgaven te debatteeren, bij reglement of bij schriftelijke overeenkomst de gewenschte regeling kunnen treffen. Trouwens, men vergete niet — zij het ook, dat dit punt louter van belang is voor de geschiedenis van het artikel —, dat de bepaling ook in hare vroegere gedaanten steeds alleen betrekking heeft gehad op tantièmes en andere vormen van participatie, welke den arbeider als geheel of gedeeltelijk loon werden toegezegd; op een niet bij de overeenkomst bedongen, doch later vrijwillig gegeven aandeel in de winst boven het bedongen loon is het artikel nimmer van toepassing geweest.

Inderdaad moet uit het laatste lid worden afgeleid, dat verder strekkende afwijkende bedingen dan in dat lid aangegeven, nietig zouden zijn. De quaestiën, in het Voorloopig Verslag bedoeld, kunnen echter, dank zij het laatste lid, op voor den werkgever gemakkelijke en voor den arbeider geenszins nadeelige wijze in den regel voorkomen worden, terwijl, waar het laatste lid geene toepassing kan vinden, het billijk schijnt, dat het bij het eerste lid den arbeider toegekend recht geene verdere beperking ondergaat dan die bij het tweede aangegeven.

De werkgever zal gereedelijk er voor kunnen zorgen, dat het recht des arbeiders vervalt door de aanneming van het bedoelde loon, bijv. door den arbeider op de in soortgelijke gevallen gebruikelijke wijze in het ontvangbewijs de verklaring te doen afleggen, dat de uitbetaling is geschied ter volledige kwijting van hetgeen den arbeider krachtens het participatie-beding toekomt.

Wanneer partijen het over de keuze van personen eens geworden zijn, vervalt natuurlijk het belang der qualificatie van „deskundigen in zake boekhouding", doch de uitdrukking is daarom opgenomen, en is daarom verkieslijk boven „personen", om bij verschil van inzicht tusschen partijen eene vingerwijzing te geven voor de soort van

personen, wien de werkgever de inzage van de bewijsstukken, die immers vaak een vertrouwelijk karakter dragen, moet verleenen.

Artikel 1638 f. Voor de voldoening van het loon, aan den arbeider verschuldigd, moet de volmacht, bedoeld bij het eerste lid van artikel 1421, eene schriftelijke zijn.

Indien in de in artikel 1637 g genoemde schriftelijke machtiging de voorwaarde is opgenomen, dat het in geld vastgesteld loon, geheel of gedeeltelijk, in stede van aan den minderjarige, aan den wettelijken vertegenwoordiger zelven moet worden voldaan, wordt deze ten opzichte van de voldoening van het loon, of van het gedeelte hetwelk hem moet worden voldaan, als de arbeider aangemerkt.

Ook indien geene zoodanige voorwaarde in de machtiging is opgenomen, wordt het aan den minderjarige verschuldigd in geld vastgesteld loon aan den wettelijken vertegenwoordiger voldaan, wanneer deze zich tegen de voldoening aan den minderjarige schriftelijk verzet.

In andere gevallen dan die, bedoeld in het tweede en het derde lid van dit artikel, is de werkgever door betaling aan den minderjarige behoorlijk gekweten.

Voldoening aan derden, anders dan overeenkomstig de bepalingen van dit en van het volgende artikel, is nietig, behoudens het bepaalde bij de artikelen 374 h en 440 c van dit wetboek en bij artikel 344 bis van het Wetboek van Strafvordering.

O. D. Art. 22. Het loon wordt voldaan aan den arbeider zelf, of ten aanzien van arbeiders, die onbekwaam zijn te ontvangen of zonder bijstand of toestemming van anderen te ontvangen, met inachtneming der wettelijke bepalingen, die personen betreffende.

Evenwel kan het loon, verdiend door eene gehuwde vrouw, worden voldaan aan haar zelve, tenzij anders is overeengekomen of de man zich tegen de voldoening verzet (1). Het loon, verdiend door een minderjarige, die den leeftijd van achttien jaren heeft bereikt, kan worden voldaan aan dezen zelf, tenzij anders is overeengekomen of de wettelijke vertegenwoordiger zich tegen de voldoening verzet. Het loon, verdiend door een minderjarige beneden den leeftijd van achttien jaren, kan, voor zoover het in geld bestaat, aan dezen alleen worden voldaan met voorafgaande schriftelijke toestemming van den wettelijken vertegenwoordiger.

Voldoening aan derden, anders dan overeenkomstig de bepalingen van artikel 30, is nietig. Voor zoover echter de arbeider door de voldoening is gebaat, geldt de bepaling van het tweede lid van artikel 24.

Memorie van Toelichting O. D.

Art. 22. Dit artikel heeft ten doel, er voor te waken, dat de arbeider zelf zijn loon in handen krijgt; bij tusschenpersonen blijft zoo licht iets ervan hangen. Ook in andere landen is dergelijke bepaling noodig gebleken; zie § 115*a* der Duitsche *Gewerbeordnung*, ter versterking van reeds bestaande voorschriften in 1891 in de wet opgenomen. Het artikel vormt eene afwijking van art. 1421,

(1) [Over de voldoening van het loon aan eene gehuwde vrouw zie men bij art. 1637 *f*.]

lid 2, B. W.: de werkgever wordt niet bevrijd, al is door de betaling aan den derde de arbeider gebaat; doch het middel, in art. 24 [**1638 j**] opgenomen en aldaar nader toegelicht, is ook hier aangewend om te voorkomen, dat de arbeider zich onbehoorlijk verrijkt.

Ten aanzien van de voldoening van het loon ontstaat moeilijkheid, wanneer de arbeider een minderjarige of eene gehuwde vrouw is. Volgens de algemeene regels van burgerlijk recht heeft de vader of voogd het recht, als vertegenwoordiger van den minderjarige het door dezen verdiende loon op te vorderen, en behoeft de gehuwde vrouw tot opeisching van haar loon den bijstand van haren echtgenoot. Door de gebruikelijke voldoening aan den minderjarige of aan de gehuwde vrouw is de werkgever rechtens niet bevrijd.

De te dezen bestaande onzekerheid behoort door eene opzettelijke bepaling te worden opgeheven.

Is het wenschelijk, betaling aan den minderjarigen arbeider zelf te doen plaats hebben? Deze vraag is in alle landen, ten onzent o. a. bij de Arbeidsenquête, veel besproken. De meeningen verschillen omtrent de beantwoording. Eenerzijds wijst men op het gevaar, dat de ouders het loon, door hunne kinderen verdiend, verkwisten. Aan den anderen kant vreest men, dat de minderjarigen, indien ze zelf het loon in handen krijgen, te groote zelfstandigheid verwerven en aan hunne ouders onthouden, wat dezen redelijkerwijze toekomt. De veiligste weg schijnt, in verband met art. 4 [**1637 g**], te onderscheiden tusschen personen boven en personen beneden achttien jaren (1).

Met betrekking tot de gehuwde vrouw bestaat er zeker geen bezwaar, de aan haar gedane betaling als rechtens geldig te erkennen. Moet men echter niet verder gaan en aan de gehuwde vrouw de vrije beschikking geven over het door haar verdiende loon? Menige wetgeving heeft aldus beslist (2), en in Frankrijk zoowel als ten onzent is daarop met kracht aangedrongen.

Ook is de wensch uitgesproken, dat in geval de man nalaat voor zijn gezin te zorgen, de vrouw een deel van zijn loon van den werkgever zou kunnen opvorderen. De noodzakelijkheid van rechtshervorming op beide punten wordt allerminst ontkend. Doch dit Ontwerp is niet de plaats ze aan te brengen. De hervorming hangt samen met het geheele stelsel van ons huwelijksgoederenrecht en moet in verband daarmede worden tot stand gebracht. Ook elders is het onderwerp in het kader van het huwelijksgoederenrecht behandeld.

Wordt dus op dit punt eene volkomen bevredigende regeling niet verkregen, deze wordt door het Ontwerp geenszins belemmerd. Integendeel, er wordt een stap gedaan in de goede richting. De practijk, het loon aan de gehuwde vrouw zelve uit te betalen, zoodat zij het althans feitelijk in handen krijgt, wordt gewettigd.

0. 1901. *Art.* 1638*f*. Voor de uitbetaling van het loon, aan den arbeider verschuldigd, moet de volmagt, bedoeld bij het eerste lid van artikel 1421, eene schriftelijke zijn.

Indien in de in artikel 1637*g* genoemde schriftelijke magtiging de voorwaarde is opgenomen, dat het in geld vastgesteld loon, geheel of gedeeltelijk, in stede van aan den minderjarige, aan den wettelijken vertegenwoordiger zelven moet worden voldaan, zoo wordt deze ten opzigte van de voldoening van het loon, of van het gedeelte hetwelk hem moet worden voldaan, als de arbeider aangemerkt.

Ook indien geene zoodanige voorwaarde in de magtiging is opgenomen, wordt het aan den minderjarige verschuldigd in geld vastgesteld loon aan den wettelijken vertegenwoordiger voldaan, wanneer deze zich tegen de voldoening aan den minderjarige schriftelijk verzet.

---

(1) Verg. *Verslag van de Inspecteurs van den Arbeid* over 1893 (IV), bl. 219, 268, 269. — *Rapport* FOKKER c. s., bl. 24; Mr. FOKKER, *Handelingen Jur. Ver.*, 1894, I bl. 185. — Duitsche *Gewerbeordnung*, § 119 *a*, lid 2, en over de toepassing van dat artikel talrijke mededeelingen in het weekblad *Soziale Praxis*, o. a. 5, 877; 6, 680; 7, 1144.

(2) Zie verschillende wetten en ontwerpen bij FRANK, *les salaires de la famille ouvrière*, Bruxelles 1896, en bij GUNTZBERGER, *de l'extension des droits de la femme mariée sur les produits de son industrie personnelle*, Paris 1896. Verg. verder artt. 4, 26, 27 van het Belgische Regeeringsontwerp van 1896 op de arbeidsovereenkomst.

Voldoening aan derden, anders dan overeenkomstig de bepalingen van dit en die van het volgende artikel, is nietig. Voor zoover echter de arbeider door de voldoening is gebaat, geldt de bepaling van het tweede lid van artikel 1638*j*.

Memorie van Toelichting O. 1901.

Art. 1638*f*. (1) Dit artikel heeft ten doel, er voor te waken, dat de arbeider zelf zijn loon in handen krijgt; bij tusschenpersonen blijft zoo licht iets ervan hangen. Ook in andere landen is dergelijke bepaling noodig gebleken; zie § 115*a* der Duitsche *Gewerbeordnung*, ter versterking van reeds bestaande voorschriften in 1891 in de wet opgenomen. Vandaar de bepaling dat de volmacht bedoeld bij art. 1421, eerste lid, hetwelk ook op deze betaling toepasselijk is, eene schriftelijke zal moeten zijn, zoodat ook voor den werkgever de onzekerheid of degeen die zich als gemachtigde voordoet, werkelijk gemachtigde is, grootendeels voorkomen zal worden. Het laatste lid van dit artikel vormt eene afwijking van art. 1421, lid 2, B. W.; de werkgever wordt niet bevrijd, al is door de betaling aan den derde de arbeider gebaat; doch het middel, in art. **1638 j** opgenomen en aldaar nader toegelicht, is ook hier aangewend om te voorkomen, dat de arbeider zich onbehoorlijk verrijkt.

Ten aanzien van de voldoening van het loon ontstaat moeilijkheid, wanneer de arbeider een minderjarige of een gehuwde vrouw is. Volgens de bestaande regels van burgerlijk recht heeft de vader of voogd het recht, als vertegenwoordiger van den minderjarige het door dezen verdiende loon op te vorderen, en behoeft de gehuwde vrouw tot opeisching van haar loon den bijstand van haren echtgenoot. Door de gebruikelijke voldoening aan den minderjarige of aan de gehuwde vrouw is de werkgever rechtens niet bevrijd.

Krachtens den algemeenen regel in artikel **1637 f** voorgesteld zal de gehuwde vrouw voor het rechtsgeldig ontvangen van het loon den bijstand van haren man niet langer behoeven.

Is het wenschelijk, betaling aan den minderjarigen arbeider zelf te doen plaats hebben? Deze vraag is in alle landen, te onzent o. a. bij de Arbeidsenquête, veel besproken. De meeningen verschillen omtrent de beantwoording. Eenerzijds wijst men op het gevaar, dat de ouders het loon, door hunne kinderen verdiend, verkwisten. Aan den anderen kan vreest men, dat de minderjarigen, indien ze zelf het loon in handen krijgen, te groote zelfstandigheid verwerven en aan hunne ouders onthouden, wat dezen redelijker wijze toekomt.

Volgens de regelen in art. **1637 g** gesteld zal alleen dan de minderjarige eene rechtsgeldige kwijting kunnen afgeven, indien in de machtiging daaromtrent geene bepalingen zijn opgenomen. Maar volgens het derde lid van artikel 1638 f zal ook in dat geval de wettige vertegenwoordiger zich tegen de voldoening aan den minderjarige kunnen verzetten.

Met betrekking tot de gehuwde vrouw bestaat er zeker geen bezwaar, de aan haar gedane betaling als rechtens geldig te erkennen. Moet men echter niet verder gaan en aan de gehuwde vrouw de vrije beschikking geven over het door haar verdiende loon? Menige wetgeving heeft aldus beslist, en in Frankrijk zoowel als te onzent is daarop met kracht aangedrongen.

Ook is de wensch uitgesproken, dat in geval de man nalaat voor zijn gezin te zorgen, de vrouw een deel van zijn loon van den werkgever zou kunnen opvorderen. De noodzakelijkheid van rechtshervorming op beide punten wordt allerminst ontkend. Doch dit Ontwerp is niet de plaats ze aan te brengen. De hervorming hangt samen met het geheele stelsel van ons huwelijksgoederenrecht en moet in verband daarmede worden tot stand gebracht. Ook elders is het onderwerp in het kader van het huwelijksgoederenrecht behandeld.

Wordt dus op dit punt eene volkomen bevredigende regeling niet verkregen, deze wordt door het Ontwerp geenszins belemmerd. Integendeel, er wordt een stap gedaan in de goede richting. De praktijk, het loon aan de gehuwde vrouw zelve uit te betalen, zoodat zij het althans feitelijk in handen krijgt, wordt gewettigd.

0. *Art.* 1638*f*. Voor de uitbetaling van het loon, aan den arbeider verschuldigd, moet de volmacht, bedoeld bij het eerste lid van artikel 1421, eene schriftelijke zijn.

---

(1) Art. 22 ontw.-DRUCKER.

Indien in de in artikel **1637 g** genoemde schriftelijke machtiging de voorwaarde is opgenomen, dat het in geld vastgesteld loon, geheel of gedeeltelijk, in stede van aan den minderjarige, aan den wettelijken vertegenwoordiger zelven moet worden voldaan, wordt deze ten opzichte van de voldoening van het loon, of van het gedeelte hetwelk hem moet worden voldaan, als de arbeider aangemerkt.

Ook indien geene zoodanige voorwaarde in de machtiging is opgenomen, wordt het aan den minderjarige verschuldigd in geld vastgesteld loon aan den wettelijken vertegenwoordiger voldaan, wanneer deze zich tegen de voldoening aan den minderjarige schriftelijk verzet.

Voldoening aan derden, anders dan overeenkomstig de bepalingen van dit en van het volgende artikel, is nietig.

Memorie van Toelichting.

Art. 1638*f*. Dit artikel heeft ten doel, er voor te waken, dat de arbeider zelf zijn loon in handen krijgt; bij tusschenpersonen blijft zoo licht iets ervan hangen. Ook in andere landen is dergelijke bepaling noodig gebleken; zie § 115*a* der Duitsche *Gewerbeordnung*, ter versterking van reeds bestaande voorschriften in 1891 in de wet opgenomen. Vandaar de bepaling dat de volmacht, bedoeld bij art. 1421, eerste lid, hetwelk ook op deze betaling toepasselijk is, eene schriftelijke zal moeten zijn, zoodat ook voor den werkgever de onzekerheid of degeen, die zich als gemachtigde voordoet, werkelijk gemachtigde is, grootendeels voorkomen zal worden. Het laatste lid van dit artikel vormt eene afwijking van art. 1421, lid 2, B. W.; de werkgever wordt niet bevrijd, al is door de betaling aan den derde de arbeider gebaat en deze behoudt het recht den werkgever tot eene richtige betaling te verplichten. Ook hier is door den ondergeteekende de wijziging aangebracht, welke bij art. **1638 j** nader is toegelicht.

Ten aanzien van de voldoening van het loon ontstaat moeilijkheid, wanneer de arbeider een minderjarige of een gehuwde vrouw is. Volgens de bestaande regels van burgerlijk recht heeft de vader of de voogd het recht, als vertegenwoordiger van den minderjarige, het door dezen verdiende loon op te vorderen, en behoeft de gehuwde vrouw tot opeisching van haar loon den bijstand van haren echtgenoot. Door de gebruikelijke voldoening aan den minderjarige of aan de gehuwde vrouw is de werkgever rechtens niet bevrijd.

Krachtens de handelingsbevoegdheid der gehuwde vrouw bij artikel **1637 f** toegekend, zal zij voor het rechtsgeldig ontvangen van het loon den bijstand van haren man niet langer behoeven.

Is het wenschelijk, betaling aan den minderjarigen arbeider zelf te doen plaats hebben? Deze vraag is in alle landen, ten onzent o. a. bij de Arbeidsenquête, veel besproken. De meeningen verschillen omtrent de beantwoording. Eenerzijds wijst men op het gevaar, dat de ouders het loon, door hunne kinderen verdiend, verkwisten. Aan den anderen kant vreest men, dat de minderjarigen, indien ze zelf het loon in handen krijgen, te groote zelfstandigheid verwerven en aan hunne ouders onthouden, wat dezen redelijkerwijze toekomt.

Volgens de regelen in art. **1637 g** gesteld zal alleen dan de minderjarige, die bevoegd was eene arbeidsovereenkomst te sluiten, eene rechtsgeldige kwijting niet kunnen afgeven, indien in de schriftelijke machtiging daaromtrent bepalingen zijn opgenomen. Maar volgens het derde lid van artikel 1638 f zal, ook wanneer zulks niet is

geschied, de wettelijke vertegenwoordiger zich tegen de voldoening aan den minderjarige kunnen verzetten.

Met betrekking tot de gehuwde vrouw bestaat er zeker geen bezwaar, de aan haar gedane betaling rechtens als geldig te erkennen. Moet men echter niet verder gaan en aan de gehuwde vrouw de vrije beschikking geven over het door haar verdiende loon? Menige wetgeving heeft aldus beslist, en in Frankrijk zoowel als ten onzent is daarop met kracht aangedrongen.

Ook is de wensch uitgesproken, dat, ingeval de man nalaat voor zijn gezin te zorgen, de vrouw een deel van zijn loon van den werkgever zou kunnen opvorderen. De noodzakelijkheid van rechtshervorming op beide punten wordt allerminst ontkend. Doch dit ontwerp is niet de plaats ze aan te brengen. De hervorming hangt te zamen met het geheele stelsel van ons huwelijksgoederenrecht en moet in verband daarmede worden tot stand gebracht. Ook elders is het onderwerp in het kader van het huwelijksgoederenrecht behandeld.

Wordt dus op dit punt eene volkomen bevredigende regeling niet verkregen, deze wordt door het ontwerp geenszins belemmerd. Integendeel, er wordt een stap gedaan in de goede richting. De practijk, het loon aan de gehuwde vrouw zelve uit te betalen, zoodat zij het althans feitelijk in handen krijgt, wordt gewettigd.

Voorloopig Verslag der Tweede Kamer.

Art. 1638*f*. Sommige leden, die met de bepaling, dat de volmacht, bedoeld bij art. 1421, eerste lid, hier eene schriftelijke zal moeten zijn, in het algemeen zich wel konden vereenigen, wezen er echter op, dat die bepaling tot moeilijkheden zal kunnen leiden in de gevallen, waarin voor den arbeider het afgeven van eene schriftelijke volmacht niet mogelijk is, bijv. omdat hem een ongeval heeft getroffen of hij zwaar ziek ligt.

Verscheidene leden spraken er bij dit artikel nogmaals hunne teleurstelling over uit, dat met betrekking tot de gehuwde vrouw hier niet verder wordt gegaan en aan haar niet de vrije beschikking wordt gegeven over het door haar verdiende loon. Waar de noodzakelijkheid van deze rechtshervorming vaststaat en in de Memorie van Toelichting trouwens ook allerminst wordt ontkend, zouden deze leden gaarne hebben gezien, dat de Minister ware heengestapt over het formeele bezwaar, dat dit ontwerp niet de plaats is ze aan te brengen.

Andere leden billijkten de genomen beslissing. Te recht, huns inziens, wordt in de Memorie van Toelichting opgemerkt, dat deze hervorming samenhangt met het geheele stelsel van ons huwelijksgoederenrecht en slechts in verband daarmede kan worden tot stand gebracht.

Memorie van Antwoord.

Art. 1638*f*. Aan de bepaling betreffende de schriftelijke volmacht ligt, naar het wil voorkomen, een zoo deugdelijk beginsel ten grondslag, dat het niet geraden zou zijn hare werking door uitzonderingen te verzwakken. Men mag vertrouwen, dat in de gevallen, in het Voorloopig Verslag bedoeld, de werkgever het arbeidsloon bij den arbeider aan huis zal doen bezorgen; de keuze, waarvan sprake aan het slot van art. **1638 k**, eerste lid, zal ongetwijfeld in zulke gevallen bij ieder weldenkend werkgever bepaald worden tot de woonplaats des arbeiders.

Het zij vergund, den leden, die zich teleurgesteld gevoelden, dat

bij deze gelegenheid aan de gehuwde vrouw niet de vrije beschikking is gegeven over het door haar verdiende loon, er op te wijzen, dat onder de klassen, waar de gehuwde arbeidsters het meest voorkomen, ten deze de rechtsspreuken toepasselijk plegen te zijn, welke aan het feitelijk bezit zoo groote waarde toekennen. Heeft de vrouw het loon zelve in handen gekregen, dan zal zij het in den regel weten te beschermen tegen de wettelijke aanspraken des mans, vooral wanneer deze met een minder gewenscht motief op den voorgrond worden gesteld. De wet op de Rijkspostspaarbank zal haar in deze een grooten steun verleenen.

G. O. en **N.'G. O.** *art.* 1638*f* = **O.** art. 1638*f*.

Beraadslagingen in de Tweede Kamer.

(17 Mei 1906.)

Op dit artikel is een amendement voorgesteld door den heer van Doorn [ingezonden 13 Maart 1906, stuk n°. 20, I], strekkende om aan de tweede zinsnede toe te voegen:

„In andere gevallen is de werkgever door betaling aan den minderjarige behoorlijk gekweten."

De heer **van Doorn,** het woord bekomen hebbende tot toeliching van het amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het door mij voorgesteld amendement is slechts een van die kleine redactiewijzigingen, welke ik mij veroorloofd heb bij enkele artikelen in overweging te geven.

In art. 1638f worden de gevallen geregeld, waarin de minderjarige arbeid verricht met machtiging van zijn vader.

Volgens art. **1637h** kan echter de minderjarige arbeider gedurende vier weken, zonder tusschenkomst van zijnen wettelijken vertegenwoordiger, arbeid verrichten bij een werkgever.

In zulk een geval kan het voorkomen, dat de werkgever weigert het loon aan den minderjarige uit te betalen, onder voorwendsel, dat deze hem geen voldoende kwijting kan geven, en omgekeerd zou het kunnen zijn, dat de vader het loon opvorderde van den werkgever, hoewel deze het aan den minderjarige reeds uitgekeerd had.

Om dit te voorkomen en die quaestie uit te maken, heb ik dit amendement voorgesteld.

Het amendement van den heer van Doorn wordt ondersteund door de heeren Roodhuyzen, Pierson, Roessingh en Eland, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal dit amendement niet bepaald bestrijden, omdat het slechts een verduidelijking tracht aan te brengen, maar het komt mij overbodig voor.

Waar een wetsartikel duidelijk de bedoeling uitdrukt, ben ik niet geneigd aanstonds gehoor te geven aan iedere poging waarbij getracht wordt het beter te formuleeren.

Er is hier sprake van het uitbetalen van loon aan minderjarigen. Dezen zijn volgens art. **1637g** bekwaam als arbeider op te treden, een arbeidsovereenkomst aan te gaan, indien zij daartoe gemachtigd zijn. Vervolgens staat in het vierde lid, dat dergelijke minderjarige in alles wat het contract betreft, gelijk staat met een meerderjarig arbeider. Het amendement zegt dus m. i. in zoover het overbodige.

Wanneer de geachte afgevaardigde het door hem voorgestelde nog eens naleest, dan zal hij bovendien zien, dat, wanneer het door hem voorgestelde in het artikel wordt opgenomen, de redactie van de volgende alinea tevens zou moeten worden gewijzigd.

Wanneer ik den geachten afgevaardigde goed begrepen heb, dan heeft hij bij de toelichting gesproken over het geval van de vier weken waarin noch schriftelijk noch mondeling de machtiging verleend is, zooals bij art. **1637h** wordt voorzien,

vier weken dus waarin de zaak slepende wordt gehouden. In dit geval geldt geldt het gemeene recht en zal de zaak behandeld worden zooals in het algemeen wanneer men te doen heeft met handelingen van minderjarigen.

Ik geloof dus, dat het amendement niet is aan te bevelen.

De heer **van Doorn:** Mijnheer de Voorzitter! Ik moet de vrijheid nemen met den Minister van opvatting te verschillen. Ik geef toe dat, wat aangaat art. **1637g**, de zaak goed loopt, maar wij hebben thans te doen met art. **1637h**, waarbij uitdrukkelijk wordt vooropgesteld, dat er vier weken kunnen verloopen gedurende welke de minderjarige iets doen kan waarvan de vader niets afweet.

Laat ons practisch zijn. Gesteld dat iemand een jongen aanneemt voor enkele dagen en dat na afloop van het werk de werkgever zou zeggen: ik betaal u niets, want gij zijt minderjarig. Dat gaat niet aan. Omgekeerd zou ik niet willen, dat, wanneer de werkgever eerlijk betaald had, de vader van den jongen tot hem zou kunnen gaan en zeggen: gij moet mij nog eens betalen, want de betaling aan den minderjarige was niet wettig. Wanneer de vier weken afgeloopen zijn, dan, ik erken het, loopt de zaak weder rond, maar voor het geval de vier weken niet verloopen zijn, voorziet mijn amendement.

Nu zegt de Minister — ik heb de opmerking ook van andere zijde vernomen — dat mijn amendement beter zou passen aan het einde van de derde alinea. Daar zou ik geen groot bezwaar tegen hebben, maar ik geloof toch niet dat het juist zou zijn.

In de tweede alinea is het geval voorzien dat de voorwaarde van betaling aan den vader gemaakt is. Met mijn amendement zal nu ook geregeld zijn dat er in het geheel geen machtiging gegeven is. De derde zinsnede zegt, dat ingeval de voorwaarde niet door den vader is gemaakt, deze haar nog achteraf kan stellen, zoodat hem uitbetaald moet worden. Die derde alinea zegt dus, dat indien de voorwaarde niet in de machtiging is opgenomen, de vader daarop kan terugkomen. En nu vraag ik, wat de Minister mij vroeg: gesteld dat het amendement geplaatst werd aan het slot van de derde alinea, zal dan bij die bijvoeging de werkgever zich niet gedurende die vier weken afvragen: Kan ik nu wel betalen? misschien komt morgen de vader wel zeggen, dat hij op het ontbreken van de voorwaarde terugkomt en eischt hij nog de uitbetaling van het loon aan hem zelf.

Volgens mijn redactie loopt de zaak heel eenvoudig en komt dan in de derde alinea de uitzondering. Maar ik herhaal: groot gewicht hecht ik aan de plaats van mijn amendement niet.

De heer **Drucker,** voorzitter der Commissie van Rapporteurs, verkrijgt het woord om, namens deze, het gevoelen van de Commissie over het amendement mede te deelen en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs is van meening, dat inderdaad de geachte afgevaardigde uit Gouda de vinger heeft gelegd op een klein wondje in het wetsontwerp. Het geval zou zich kunnen voordoen, dat de geachte afgevaardigde heeft gesteld, dat de patroon, na een jongmensch van het mannelijk of vrouwelijk geslacht te hebben in dienst genomen, captie maakte om het loon uit te betalen en moeilijkheden schiep, waarvoor geen uitweg zou zijn.

Het amendement vult die leemte aan en verdient dus uit dat oogpunt aanbeveling. Intusschen — wij behooren ook tot de anonymi, waarvan de heer van Doorn sprak — meenen wij, dat de geachte afgevaardigde beter zal doen, de aanvulling niet toe te voegen aan de tweede alinea, en ook niet aan de derde aliena, maar er van te maken een zelfstandige alinea.

Wanneer de geachte afgevaardigde zijn amendement aldus wijzigt, wordt de aanneming door de Commissie van Rapporteurs aanbevolen.

De heer **van Doorn:** Zooals ik de eer had reeds te zeggen, heb ik geen bezwaar om toe te geven aan den wensch van de Commissie van Rapporteurs en wijzig ik mijn amendement aldus.

De **Voorzitter:** Door den heer van Doorn is een wijziging in het amendement gebracht, waardoor het thans strekt om aan art. 1638*f* een nieuw 4de lid toe te voegen, luidende:

„In andere gevallen dan die, bedoeld in het 2de en 3de lid van dit artikel, is de werkgever door betaling aan den minderjarige behoorlijk gekweten."

Ik meen te mogen aannemen, dat de leden, die het oorspronkelijke amendement hebben ondersteund, ook het gewijzigde amendement ondersteunen.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Ik blijf van meening verschillen met de Commissie van Rapporteurs en den voorsteller en geloof nog steeds, dat het niet wenschelijk is dat dit amendement wordt aangenomen.

Voor de normale gevallen voorziet het artikel, daarover zijn wij het eens; maar nu heeft de geachte afgevaardigde het oog op de vier weken, waarvan in art. **1637 h** sprake is. Wat is nu eigenlijk het belang van deze zaak? Het verbaast mij, dat dit aan de aandacht van de Commissie van Rapporteurs is ontsnapt.

Wij hebben geregeld de gevolgen van de verbintenis van minderjarigen uit de arbeidsovereenkomst en gezegd, dat deze alleen kan gesloten worden met machtiging van zijn wettelijken vertegenwoordiger. Dat is een belangrijk ethisch beginsel, dat wij moeten handhaven en waarop wij niet moeten terugkomen uit zucht om kleine wijzigingen aan te brengen. Wat zal er nu gebeuren als er geen machtiging is, maar toch feitelijk een minderjarige in dienst van een patroon is? Na vier weken zal er geacht worden een machtiging te zijn, maar de positie van de ouders tegenover de kinderen brengt mede, dat de ouders zoo spoedig mogelijk er mede in kennis gesteld moeten worden, dat hun kind op een werkplaats is. Dit nu moet men niet gaan belemmeren, wat geschieden zou bij aanneming van het amendement. Wil men, wat toch zeker wel wenschelijk is, den vader of moeder zoo spoedig mogelijk in kennis stellen met het feit dat hun kind op de eene of andere werkplaats is, dan moet men niet doen wat het amendement wil; men moet den werkgever dwingen om te zeggen: betalen is goed, maar zijt gij wel door uw ouders gemachtigd om dat loon in ontvangst te nemen. Men moet niet bevorderen de toepassing van art. **1637 h**. En wanneer het toch voorkomt, dan zal het geval juridisch zich wel vanzelf vinden.

Ziedaar wat mij voorkomen de bezwaren te zijn tegen het amendement, dat ik liever niet dan wèl zag aangenomen.

De heer **Drucker,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Nu de heer van Doorn geen aanleiding schijnt te vinden iets te antwoorden op hetgeen door den Minister is gezegd, wil ik er, wijl de Commissie het amendement heeft aanbevolen, nog een enkel woord over spreken. Ik behoef wel niet te zeggen, dat ook wij hechten aan het motief, door den Minister gebezigd, dat van de handhaving van het ouderlijk gezag.

Men moet echter de zaak nemen zooals zij practisch is. Het geldt hier niet alleen kleine kinderen, maar ook jongens en meisjes van 18, 19 en 20 jaar, die vaak rondzwerven door het land, vèr van hun ouders. Nu is het niet wèl denkbaar, dat een patroon, zulk een arbeider voor zich hebbende, zou zeggen: ik wil u het loon wel uitbetalen, maar ik moet, gedurende de eerste 4 weken, daarvoor de toestemming van uw ouders hebben. Welke patroon zal dit zeggen? De patroon die van deze gelegenheid gebruik wil maken om het geld nog een poos in zijn zak te houden! De consideratie, dat voor gedanen arbeid het loon moet worden uitbetaald, moet ook hier den doorslag geven; niet de overweging, door den Minister in het midden gebracht.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigde amendement van den heer van Doorn wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het gewijzigde art. 1637*f* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Wijzigingen, bij de Tweede Lezing aangebracht.

[Stuk no. 107.]

Artikel 1638*f*. In het eerste lid wordt het woord „uitbetaling" vervangen door het woord „voldoening". Het laatste lid wordt gelezen als volgt: „Voldoening aan derden, anders dan overeenkomstig de bepalingen van dit en van het volgende artikel, is nietig, behoudens het bepaalde bij artikel 374*h* van dit wetboek en bij artikel 344 *bis* van het Wetboek van Strafvordering."

Verbetering [Stuk no. 108].

Artikel 1638*f*. In den voorlaatsten regel staat „artikel 374*h*", men leze „de artikelen 374*h* en 440*c*".

Beraadslagingen in de Tweede Kamer.

(29 Juni 1906.)

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: [Vervolg van het gedeelte der rede, afgedrukt dl. II, bl. 408.]

De tweede wijziging waarover ik een woord wensch te zeggen is deze.

Het had mij getroffen, dat in art. 1638*f* niet uitdrukkelijk rekening was gehouden met het volgende. Zooals men weet, is hij die van de ouderlijke macht of de voogdij over eigen kinderen is ontheven of ontzet, verplicht aan den voogdijraad voor het onderhoud van zijn kinderen uit te keeren wekelijks, maandelijks of driemaandelijks een som door den kantonrechter te bepalen. Wanneer degeen die tot de uitkeering verplicht is, in gebreke blijft en hij iemand is, die loon- of wedde ontvangt, is op eenvoudige wijze in het Burgerlijk Wetboek geregeld dat de werkgever verplicht is, zonder formeel beslag, aan den voogdijraad uit het loon dit bedrag uit te keeren. Het laatste lid nu van art. 1638*f* bepaalde, dat de uitbetaling van het loon aan derden, behalve wanneer zulks geschiedde met inachtneming van de bepaling van dit artikel of van die van dit [het] artikel op het beslag, art. **1638 g**, nietig is. Het is mij voorgekomen dat daarbij noodzakelijk een voorbehoud moest worden gemaakt voor het bepaalde bij art. 374*h* en 440*c* van het Burgerlijk Wetboek en bij art. 344 *bis* van het Wetboek van Strafvordering, in welk laatste artikel een soortgelijke regeling is opgenomen met betrekking tot betaling van boeten waartoe een minderjarige bij strafvonnis veroordeeld is.

[Men zie verder bij art. VIII.]

Artikel 1638 g. Beslag onder den werkgever op het door dezen aan den arbeider verschuldigd loon is, indien het in geld vastgesteld loon vier gulden per dag of minder bedraagt, niet verder geldig dan tot een vijfde gedeelte van het in geld vastgesteld loon. Is het in geld vastgesteld loon hooger dan vier gulden per dag, dan is ten aanzien van dit bedrag beslag evenzeer slechts tot een vijfde gedeelte geldig en is op het meerdere beslag onbeperkt toegelaten. Geenerlei beperking geldt, indien het beslag dient tot verhaal van onderhoud, waarop de beslaglegger volgens de wet aanspraak heeft.

Overdracht, inpandgeving of elke andere handeling, waardoor de arbeider eenig recht op zijn loon aan eenen derde toekent, is slechts in zoover geldig als een beslag op zijn loon geldig zoude zijn.

Volmacht tot invordering van het loon, onder welken vorm of welke benaming ook door den arbeider verleend, is steeds herroepelijk.

Elk beding, strijdig met eenige bepaling van dit artikel, is nietig.

O. D. Art. 30. Beslag onder den werkgever op het door dezen verschuldigde loon is niet verder geldig dan een vijfde gedeelte van het in geld vastgestelde loon, indien of voor zoover dit niet meer dan drie gulden per dag bedraagt; bij hooger loon is van het meerdere een derde gedeelte vatbaar voor beslag. Deze beperkingen gelden niet, wanneer het beslag dient tot verhaal van onderhoud, waarop de beslaglegger volgens de wet aanspraak heeft.

Overdracht, inpandgeving of elke andere handeling, waardoor de arbeider eenig recht op zijn loon aan een derde zou toekennen, is niet verder geldig dan een vijfde gedeelte van het in geld vastgestelde loon, indien of voor zoover dit niet meer dan drie gulden per dag bedraagt; bij hooger loon mag de handeling bovendien een derde gedeelte van het meerdere betreffen.

Volmacht tot invordering van het loon, onder welke benaming ook door den arbeider verleend, is steeds herroepelijk.

Alle bedingen in strijd met de bepalingen van dit artikel zijn nietig.

Memorie van Toelichting O. D.

Art. 30. Bij de behandeling van het Truck-Ontwerp werd reeds met nadruk betoogd, dat het doel, hetwelk men zich met dat Ontwerp voorstelde, niet zou worden bereikt, „zoolang niet ook omtrent beslag op en cessie van het loon en het geven van volmacht tot het ontvangen daarvan bepalingen worden gemaakt" (Zie Verslag van het Nader Overleg der Commissie van Rapporteurs met den Minister, Bijlagen 1890/91, 13 nr. 1, onder VIII).

In verscheidene landen van Europa bestaan bijzondere wetten op dit stuk, zoo o. a.:

Duitsche Rijkswet van 21 Juni 1869 *betr. die Beschlagnahme des Arbeits- oder Dienstlohnes* (gewijzigd door § 749 der *Civilprozessordnung* en laatstelijk door de wet van 29 Maart 1897) in verband met § 115 *a* der *Gewerbeordnung*;

Oostenrijksche wet van 29 April 1873 *betr. die Sicherstellung und Execution auf die Bezüge aus dem Arbeits- oder Dienstverhältnisse*, gewijzigd bij de wet van 26 Mei 1888;

Belgische wet van 18 Aug. 1887 *relative à l'incessibilité et à l'insaisissabilité des salaires des ouvriers*;

Luxemburgsche wet van 19 Juli 1895.

Voor Zwitserland vergelijke men art. 93 van de algemeene executiewet (Bondswet van 11 April 1889 *über Schuldbetreibung und Konkurs*).

In Frankrijk had de rechtspraak een middel gevonden om het beslag op het loon aanmerkelijk te beperken; zie laatstelijk een arrest van het Hof van Cassatie van 18 Febr. 1895 (DALLOZ, 1895, I, bl. 345). Toch is men ook daar overgegaan tot wettelijke regeling: wet van 12 Januari 1895 *relative à la saisie-arrêt sur les salaires et petits traitements des ouvriers et employés* (1).

Dat ook ten onzent wettelijke voorziening noodig is, zal wel algemeen worden erkend. Meer verschil van meening kan bestaan omtrent de plaats in onze wetgeving, waar die voorziening thuis behoort, en over de wijze van regeling.

Wat het eerste punt aangaat, zou beweerd kunnen worden, dat bepalingen omtrent beslag dienen te worden opgenomen in het Wetb. v. Burg. Rechtsvord. Daartegenover staat echter, dat de vraag, in hoever beslag op het loon is geoorloofd, in nauw verband staat met de regeling van de overdracht der loon-vordering en de volmacht tot invordering van het loon, en verder dat het voor belanghebbenden zeer gemakkelijk is, het geheele samenstel van voorschriften omtrent het loon bijeen te vinden. Onze eigen wetgeving levert reeds een voorbeeld in art. 21 der wet van 7 Mei 1856, *Stbl.* nr. 32, zoogenaamde Tuchtwet.

Geheele uitsluiting van het beslag is, zelfs bij kleine loonen, niet wenschelijk te achten; daardoor zou het crediet des arbeiders te zeer kunnen worden belemmerd. Dus beperking der bevoegdheid tot beslaglegging. Bij de nadere uitwerking is partij getrokken van de elders geldende regelingen.

Ook voor de hooger bezoldigde arbeiders is een maximum gesteld; het bedrag kan bij hen wat ruimer zijn; maar ook voor hen is het hoogst wenschelijk, dat zij een groot deel van hun loon in handen krijgen; ook te hunnen aanzien is er geen reden, de verleening van crediet bijzonder aan te moedigen. Eene uitzondering is alleen gemaakt voor het geval van wettelijken onderhoudsplicht.

Op het voetspoor van onze Tuchtwet en van buitenlandsche wetten zijn overeenkomstige voorschriften gegeven omtrent overdracht, inpandgeving en andere verwante handelingen ten aanzien van het loon.

De aard van deze bepalingen brengt mede, dat contractueele afwijking niet kan worden toegelaten. Overigens vindt het artikel zijne sanctie in art. 22 [1638 f].

O. 1901. *Art.* 1638 *g.* Beslag onder den werkgever op het door dezen aan den arbeider verschuldigde loon is niet verder geldig dan een vijfde gedeelte van het in geld vastgestelde loon, indien hetzelve bij het kwartaal of bij korteren tijd is vastgesteld, en niet verder dan een vierde, indien hetzelfde bij langeren tijd is vastgesteld. Deze beperkingen gelden niet, indien het beslag dient tot verhaal van onderhoud, waarop de beslaglegger volgens de wet aanspraak heeft.

Overdragt, inpandgeving of elke andere handeling, waardoor de arbeider eenig regt op zijn loon aan eenen derde toekent, is slechts in zoover geldig als een beslag op zijn loon geldig zoude zijn.

Volmagt tot invordering van het loon, onder welken vorm of welke benaming ook door den arbeider verleend, is steeds herroepelijk.

Elk beding of elke bijzondere overeenkomst strijdig met de bepalingen van dit artikel is nietig.

(1) Een overzicht van de buitenlandsche wetgevingen, loopende tot 1892, geeft Mr. TH. A. FRUIN, in zijn proefschrift: *het deel van het vermogen dat niet voor executie vatbaar is*, Utrecht 1892. — De stelling, dat beslag op het loon door algemeene rechtsbeginselen zou zijn uitgesloten, is verdedigd door SCHLESINGER, *die rechtliche Unzulässigkeit der Beschlagnahme des noch nicht verdienten Lohnes*, Leipzig 1869.

Memorie van Toelichting O. 1901.

Art. 1638 *g.* (1) Bij de behandeling van het Truck-Ontwerp werd reeds met nadruk betoogd, dat het doel, hetwelk men zich met dat Ontwerp voorstelde, niet zou worden bereikt, „zoolang niet ook omtrent beslag op en cessie van het loon en het geven van volmacht tot het ontvangen daarvan bepalingen worden gemaakt" (Zie Verslag van het Nader Overleg der Commissie van Rapporteurs met den Minister, Bijlagen 1890/91, 13 nº. 1, onder VIII).

In verscheidene landen van Europa bestaan bijzondere wetten op dit stuk (2) zoo o. a.:

Duitsche Rijkswet van 21 Juni 1869 *betr. die Beschlagnahme des Arbeits- oder Dienstlohnes* (gewijzigd door de wet van 29 Maart 1897 en laatstelijk door de wet van 17 Mei 1898 Einführung Aender. Civilprozeszordn.) in verband met § 749 (850) der *Civilprozessordnung*, § 115 *a* der *Gewerbeordnung*;

Oostenrijksche wet van 29 April 1873 *betr. die Sicherstellung und Execution auf die Bezüge aus dem Arbeits- oder Dienstverhältnisse*, gewijzigd bij de wet van 26 Mei 1888;

Belgische wet van 18 Aug. 1887 *relative à l'incessibilité et à l'insaisissabilité des salaires des ouvriers*;

Luxemburgsche wet van 19 Juli 1895.

Voor Zwitserland vergelijke men art. 93 van de algemeene executiewet (Bondswet van 11 April 1889 *über Schuldbetreibung und Konkurs*).

In Frankrijk had de rechtspraak een middel gevonden om het beslag op het loon aanmerkelijk te beperken; zie laatstelijk een arrest van het Hof van Cassatie van 18 Febr. 1895 (DALLOZ, 1895, I, bl. 345). Toch is men ook daar overgegaan tot wettelijke regeling: wet van 12 Januari 1895 *relative à la saisie-arrêt sur les salaires et petits traitements des ouvriers et employés* (3).

Dat ook te onzent wettelijke voorziening noodig is, zal wel algemeen worden erkend. Meer verschil van meening kan bestaan omtrent de plaats in onze wetgeving, waar die voorziening thuis behoort en over de wijze van regeling.

Wat het eerste punt aangaat, zou beweerd kunnen worden, dat bepalingen omtrent beslag dienen te worden opgenomen in het Wetb. v. Burg. Rechtsvord. Daartegenover staat echter, dat de vraag, in hoever beslag op het loon is geoorloofd, in nauw verband staat met de regeling van de overdracht der loon-vordering en de volmacht tot invordering van het loon, en verder dat het voor belanghebbenden zeer gemakkelijk is, het geheele samenstel van voorschriften omtrent het loon bijeen te vinden. Onze eigen wetgeving levert reeds een voorbeeld in art. 21 der wet van 7 Mei 1856, *Stbl.* nº. 32, zoogenaamde Tuchtwet.

Geheele uitsluiting van het beslag is, zelfs bij kleine loonen, niet wenschelijk

(1) Art. 30 ontw.-DRUCKER.

(2) Een overzicht van de buitenlandsche wetgevingen, loopende tot 1892, geeft Mr. TH. A. FRUIN, in zijn proefschrift: *het deel van het vermogen dat niet voor executie vatbaar is*, Utrecht 1892. — De stelling, dat beslag op het loon door algemeene rechtsbeginselen zou zijn uitgesloten, is verdedigd door SCHLESINGER, *die rechtliche Unzulässigkeit der Beschlagnahme des noch nicht verdienten Lohnes*, Leipzig 1869. Zie ook CHARLES BOCA, *Considérations en faveur de l'insaisissabilité complète des salaires, au point de vue social, légal et moral*, 1899.

(3) Eene wijziging dier wet, voornamelijk de procedure betreffend, werd op 1 April 1898 in de Kamer van Afgevaardigden aangenomen en is bij den Senaat aanhangig.

te achten; daardoor zou het crediet des arbeiders te zeer kunnen worden belemmerd (1). Dus beperking der bevoegdheid tot beslaglegging.

In overeenstemming in zooverre met de elders geldende regelingen en het Ontwerp-DRUCKER wordt deze beperking gevonden door slechts een zeker vast gedeelte van het in geld vastgesteld loon voor inbeslagneming vatbaar te verklaren. Dat eene willekeurige grenslijn wordt getrokken, waar een vast gedeelte van het loon tegen beslag wordt gevrijwaard, kan niet worden ontkend: in theorie zou vrij van beslag moeten blijven hetgeen noodzakelijk is voor het levensonderhoud van den arbeider en zijn gezin. Maar het behoeft geen betoog, dat de practijk in deze meer vordert dan de zuivere theorie haar geven kan: zij kan niet volstaan met de aanwijzing van een begrip en eischt een vasten, duidelijken maatstaf. Wil het recht van beslag feitelijk iets beteekenen, dan moet de schuldeischer ten allen tijde kunnen weten, hoever hij bij de uitoefening van zijn recht mag gaan.

In aansluiting bij hetgeen is uiteengezet in § 5 dezer Memorie (blz. 16) [deel I, bladz. 244], is ook hier voor de onderscheiding der twee categorieën van arbeiders een andere maatstaf gebezigd dan in het Ontwerp-DRUCKER. Ook hier schijnt het wenschelijk eene onderscheiding te maken niet naar het toevallig bedrag van het loon, doch naar den tijd, waarbij het is vastgesteld, waardoor men eerder tot eene afscheiding van categorieën van arbeiders geraakt.

Deze gedachten zijn in het eerste lid van art. 1638 *g* neergelegd. Eene uitzondering is op het voorbeeld van het Ontwerp-DRUCKER alleen gemaakt voor het geval van wettelijken onderhoudsplicht.

Op het voetspoor van onze Tuchtwet en van buitenlandsche wetten zijn overeenkomstige voorschriften gegeven omtrent overdracht, inpandgeving en andere verwante handelingen ten aanzien van het loon.

De aard van deze bepalingen brengt mede, dat contractueele afwijking niet kan worden toegelaten. Overigens vindt het artikel zijne sanctie in art. **1638 f**, laatste lid.

O. *Art.* 1638 *g*. Beslag onder den werkgever op het door dezen aan den arbeider verschuldigde loon is niet verder geldig dan tot een vijfde gedeelte van het in geld vastgestelde loon, indien hetzelve bij het kwartaal of bij korteren tijd is vastgesteld, en niet verder dan tot een vierde, indien hetzelve bij langeren tijd is vastgesteld. Deze beperkingen gelden niet, indien het beslag dient tot verhaal van onderhoud, waarop de beslaglegger volgens de wet aanspraak heeft.

Overdracht, inpandgeving of elke andere handeling, waardoor de arbeider eenig recht op zijn loon aan eenen derde toekent, is slechts in zoover geldig als een beslag op zijn loon geldig zoude zijn.

Volmacht tot invordering van het loon, onder welken vorm of welke benaming ook door den arbeider verleend, is steeds herroepelijk.

Elk beding, strijdig met de bepalingen van dit artikel, is nietig.

Memorie van Toelichting.

Art. 1638 *g*. Bij de behandeling van het Truck-Ontwerp werd reeds met nadruk betoogd, dat het doel, hetwelk men zich met dat ontwerp voorstelde, niet zou worden bereikt, „zoolang niet ook omtrent beslag op en cessie van het loon en het geven van volmacht tot het ontvangen daarvan bepalingen worden gemaakt." (Zie Verslag van het Nader Overleg der Commissie van Rapporteurs met den Minister, Bijlagen 1890/91, 13 no. 1, onder VIII.)

In verscheidene landen van Europa bestaan bijzondere wetten op dit stuk (2) zoo o. a.:

(1) Eene sterke strooming naar geheele uitsluiting openbaarde zich in Frankrijk ter gelegenheid van eene, naar aanleiding van bovengemeld ontwerp tot wijziging der wet van 1895 ingestelde, enquête. De resultaten dezer enquête zijn neergelegd in een werkje van het Office du travail: *Saisie-arrêt sur les salaires*, Paris, Imprimerie nationale, 1899. Zie aldaar blz. 1 vlg. en 38.

(2) [Men zie noot (2) op bladz. 55.]

Duitsche Rijkswet van 21 Juni 1869 *betr. die Beschlagnahme des Arbeits- oder Dienstlohnes* (gewijzigd door de wet van 29 Maart 1897 en laatstelijk door de wet van 17 Mei 1898 Einführung Aender. Civilprozessordn.) in verband met § 749 (850) der *Civilprozessordnung*, § 115*a* der *Gewerbeordnung;*

Oostenrijksche wet van 29 April 1872 *betr. die Sicherstellung und Execution auf die Bezüge. aus dem Arbeits- oder Dienstverhältnisse*, gewijzigd bij de wet van 26 Mei 1888;

Belgische wet van 18 Aug. 1887 *relative à l'incessibilité et à l'insaisissabilité des salaires des ouvriers;*

Luxemburgsche wet van 19 Juli 1895.

Voor Zwitserland vergelijke men art. 93 van de algemeene executiewet (Bondswet van 11 April 1889 *über Schuldbetreibung und Konkurs*).

In Frankrijk had de rechtspraak een middel gevonden om het beslag op het loon aanmerkelijk te beperken; zie laatstelijk een arrest van het Hof van Cassatie van 18 Febr. 1895 (DALLOZ, 1895, I, blz. 345). Toch is men ook daar overgegaan tot wettelijke regeling: wet van 12 Januari 1895 *relative à la saisie-arrêt sur les salaires et petits traitements des ouvriers et employés* (1).

Dat ook ten onzent wettelijke voorziening noodig is, zal wel algemeen worden erkend. Meer verschil van meening kan bestaan omtrent de plaats in onze wetgeving, waar die voorziening thuis behoort en over de wijze van regeling.

Wat het eerste punt aangaat, zou beweerd kunnen worden, dat bepalingen omtrent beslag dienen te worden opgenomen in het Wetb. v. Burg. Rechtsvordering. Daartegenover staat echter, dat de vraag, in hoeverre beslag op het loon is geoorloofd, in nauw verband staat met de regeling van de overdracht der loon-vordering en de volmacht tot invordering van het loon, en verder dat het voor belanghebbenden zeer gemakkelijk is, het geheele samenstel van voorschriften omtrent het loon bijeen te vinden. Onze eigen wetgeving levert reeds een voorbeeld in art. 21 der wet van 7 Mei 1856, *Staatsblad* no. 32, de zoogenaamde Tuchtwet.

Geheele uitsluiting van het beslag is, zelfs bij kleine loonen, niet wenschelijk te achten; daardoor zou het crediet des arbeiders te zeer kunnen worden belemmerd (2). Dus: beperking der bevoegdheid tot beslaglegging.

In overeenstemming in zooverre met de elders geldende regelingen en de vorige ontwerpen wordt deze beperking gevonden door slechts een zeker vast gedeelte van het in geld vastgesteld loon voor inbeslagneming vatbaar te verklaren. Dat eene willekeurige grenslijn wordt getrokken, waar een vast gedeelte van het loon tegen beslag wordt gevrijwaard, kan niet worden ontkend: in theorie zou vrij van beslag moeten blijven hetgeen noodzakelijk is voor het levensonderhoud van den arbeider en zijn gezin. Maar het behoeft geen betoog, dat de practijk in deze meer vordert dan de zuivere theorie haar geven kan: zij kan niet volstaan met de aanwijzing van een

(1) Eene wijziging dier wet, voornamelijk de procedure betreffend, werd op 1 April 1898 in de Kamer van Afgevaardigden aangenomen en is nog bij den Senaat aanhangig. Zie het rapport in 1901 door het lid van den Senaat CHOVET over dit wetsontwerp uitgebracht, en P. PIC, *Traité Elémentaire de Législation Industrielle. Les Lois Ouvrières.* 2me Edition, Paris 1903, blz. 725 volg.

(2) [Men zie noot (1) op bladz. 56.]

begrip en eischt een vasten, duidelijken maatstaf. Wil het recht van beslag feitelijk iets beteekenen, dan moet de schuldeischer ten allen tijde kunnen weten, hoever hij bij de uitoefening van zijn recht mag gaan.

In aansluiting bij hetgeen is uiteengezet in § 8 dezer Memorie (blz. 19) [deel I, bladz. 245], is ook hier voor de onderscheiding der twee categorieën van arbeiders een andere maatstaf gebezigd dan in het Ontwerp-DRUCKER. Ook hier schijnt het wenschelijk eene onderscheiding te maken niet naar het toevallig bedrag van het loon, doch naar den tijd, waarbij het is vastgesteld, waardoor men eerder tot eene afscheiding van categorieën van arbeiders geraakt.

Deze gedachten zijn in het eerste lid van art. 1638 *g* neergelegd. Eene uitzondering is op het voorbeeld van de vorige ontwerpen alleen gemaakt voor het geval van wettelijken onderhoudsplicht.

Op het voetspoor van onze Tuchtwet en van buitenlandsche wetten zijn overeenkomstige voorschriften gegeven omtrent overdracht, inpandgeving en andere verwante handelingen ten aanzien van het loon.

De aard van deze bepalingen brengt mede, dat contractueele afwijking niet kan worden toegelaten. Overigens vindt het artikel zijne sanctie in art. **1638 f**, laatste lid.

Voorloopig Verslag der Tweede Kamer.

Art. 1638 *g*. Verscheidene leden waren van oordeel, dat in de bepaling van dit artikel weer uitkomt, dat aan eene algemeene regeling van de arbeidsovereenkomst, zooals dit ontwerp inhoudt, niet geringe bezwaren zijn verbonden. Zelfs wanneer, zooals hier is geschied, de arbeiders in twee categorieën worden onderscheiden, dragen, huns inziens, deze bepalingen nog een te algemeen karakter en deugen zij niet voor sommige categorieën van personen, op wie zij van toepassing zullen zijn. Zoo heeft het geen zin, beslag op het loon van hoog bezoldigde personen niet verder dan tot een vierde gedeelte van het in geld vastgestelde loon geldig te verklaren en is het verkeerd ook, omdat dit het krediet van deze personen ten zeerste zal belemmeren. Zou het niet gewenscht zijn, zoo vroeg men, met het oog hierop aan de bepaling toe te voegen, dat voor het geval het in geld vastgestelde loon een zeker bedrag mocht overtreffen, op een grooter gedeelte dan een vierde zou mogen worden beslag gelegd?

In aansluiting aan de boven weergegeven beschouwingen, werd hier opnieuw betoogd, dat de in het ontwerp-DRUCKER gekozen maatstaf voor de onderscheiding der twee categorieën van arbeiders meer aanbeveling verdient dan de hier gebezigde.

Sommige leden meenden, dat in het tweede lid, als in art. 21 der zoogenaamde Tuchtwet, ten aanzien van ouders, echtgenooten, kinderen en verdere naaste bloed- of aanverwanten eene uitzondering behoorde te worden gemaakt.

Memorie van Antwoord.

Art. 1638 *g*. Dat inderdaad aan eene algemeene regeling der arbeidsovereenkomst bezwaren verbonden zijn, wenscht de ondergeteekende in geenen deele te ontkennen; hij heeft echter, gelijk hij de eer had hierboven (bladz. 3 en 4) [deel I, bladz. 140] uitvoeriger mede te deelen, evenals in de vorige ontwerpen, eene algemeene regeling behouden, omdat hij, overtuigd van de groote moeilijkheden, welke het aanbrengen van bruikbare, scherpe grenslijnen biedt, daartegenover de meening is toegedaan, dat eene algemeene regeling te treffen

is, welke voor geene soort van werkgevers en arbeiders onoverkomelijke bezwaren, voor velen heilzame bepalingen, brengt.

In dit artikel is, naar wordt vertrouwd, verbetering aangebracht door de bepaling slechts van toepassing te verklaren op de minder onafhankelijke arbeiders. De hooger bezoldigden komen dus weder onder hetzelfde als het thans ten deze geldende recht: voor het beslag is geene grens aangegeven. In eene algemeene regeling schijnt het niet raadzaam, naast de eenmaal als noodzakelijk aangenomen grenslijn tusschen meer en minder onafhankelijke arbeiders, een tweede grens te trekken tusschen rijkere en minder welgestelde onafhankelijke arbeiders.

De bedoelde bepaling der zoogenaamde Tuchtwet heeft betrekking op afstand der gagie: beslag is, naar luid van die bepaling, nimmer geoorloofd, ook niet ten bate van „ouders, huisvrouwen en kinderen" en de overige genoemde bloed- en aanverwanten. Art. **1638 g** bevat intusschen thans reeds eene opheffing der beperkingen ten behoeve van hen, wien de wet recht op onderhoud toekent.

G. O. *art.* 1638 *g* = **O.** *art.* 1638 *g*, behoudens dat het eerste lid wordt gelezen als volgt:

Beslag onder den werkgever op het door dezen aan den arbeider verschuldigd loon is, indien het in geld vastgesteld loon minder dan vier gulden per dag bedraagt, niet verder geldig dan tot een vijfde gedeelte van het in geld vastgesteld loon. Deze beperking geldt niet, indien het beslag dient tot verhaal van onderhoud, waarop de beslaglegger volgens de wet aanspraak heeft.

Verslag van het Mondeling Overleg.

[Men zie dl. II, bl. 206.]

1e N. v. W. In het eerste lid van art. 1638 *g* worden de woorden: „minder dan vier gulden per dag bedraagt" vervangen door de woorden: „vier gulden per dag of minder bedraagt".

Beraadslagingen in de Tweede Kamer.

(17 Mei 1906.)

Op dit artikel is een amendement voorgesteld door de heeren Limburg en Jannink [ingezonden 4 Mei 1906, stuk n°. 56], strekkende om achter den eersten zin te doen volgen een nieuwen zin:

„Bij hooger loon is van het meerdere twee derde gedeelte vatbaar voor beslag.";

en den aanhef van den volgenden zin te lezen:

„Deze beperkingen gelden niet" . . . . .

De heer **Limburg** ontvangt het woord tot toelichting van het door hem en den heer Jannink voorgestelde amendement, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer men vergelijkt de vorige ontwerpen van dit wetsontwerp met de laatste wijziging, die wij gekregen hebben van den Minister Loeff en die op dit punt bestendigd is door den tegenwoordigen Minister, dan valt het op, dat in het laatst gewijzigd ontwerp een groote verandering is gebracht op een manier, die niet nader wordt gemotiveerd. Ik kan er aan herinneren, dat het beslag op arbeidsloon beperkt was in het ontwerp-Drucker niet alleen voor arbeiders met minder dan f 3 — want dit was daar de grens tusschen hooge en lage arbeiders — maar ook voor arbeiders met meer dan f 3 dagloon; in het ontwerp-Cort van der Linden werd eveneens ook bij hooger bezoldigde arbeiders het beslag op het

loon beperkt; 1/5 was de grens, indien het loon per kwartaal werd uitbetaald; 1/4, indien het loon voor langer tijd was vastgesteld. In het eerste ontwerp van den Minister Loeff heeft men 1/5 en 1/4 als grenzen behouden; men kon beslag leggen tot 1/5 indien minder dan f 4 daags door den arbeider werd verdiend; tot 1/4, wanneer meer dan f 4 daags als loon werd uitbetaald.

Die ontwerpen gingen dus alle uit van het stelsel, dat arbeidersloon tot een zekere grens slechts vatbaar mag zijn voor beslag, en dit kon ook bijna niet anders, indien men de strooming waarnam, die er ging èn door de rechtspraak èn door de wetgeving in het buitenland èn door de verschillende schrijvers, die zich met het onderwerp bezighielden.

Wanneer men die stroomingen gadeslaat, dan ziet men, dat meer en meer veld heeft gewonnen het denkbeeld, dat wat men verdient met arbeid althans tot zooverre moet worden gehouden buiten beslag en wat daarmede samenhangt, dat men in zijn levensonderhoud moet kunnen voorzien. Dat dus de ontwerpen van 's Ministers voorgangers het beslag beperkten, is dus niet te verwonderen, wanneer men het oog slaat op art. 21 der Faillissementswet, wat uitdrukkelijk bepaalt, dat hetgeen de gefailleerde verdient met zijn eigen werkzaamheid hetzij geheel hetzij gedeeltelijk blijft buiten het faillissement; wanneer men verder let op de zoogenaamde Kortingwet van 1815, die een toestand in Nederland heeft in het leven geroepen, waardoor het onmogelijk is ambtenaren en militairen in hun traktement anders te treffen dan tot een zeer klein gedeelte, en alleen door de toepassing van kortingen.'

Zoo lees ik dan ook in het proefschrift van den heer Th. Fruin, dat geschreven is in 1892, en dat dus verschenen is in een tijd waarin dit onderwerp nog veel minder de aandacht trok dan tegenwoordig, ,,een matig inkomen behoort dus ook voor allen die in particulieren dienst zijn voor alle beslag onvatbaar te zijn, bijv. een jaarlijksch inkomen van f 1000, en het meerdere zou tot een bepaald maximum gedeeltelijk aan executie kunnen worden onderworpen, terwijl boven het maximum de executie zou kunnen vrij gelaten worden."

En om nog uit de Nederlandsche literatuur iets te putten van den laatsten tijd, wijs ik op een doorwrocht artikel, verschenen in de *Vragen des Tijds* van Maart van dit jaar van de hand van mr. H. L. A. Visser, waarin opnieuw verdedigd wordt de beperking van het beslag ook bij arbeiders boven de f 4 daags.

Wanneer ik nu de ontwerpen Loeff, Cort van der Linden en Drucker, met het laatste ontwerp vergelijk, ontwaart men een afwijking die ik niet goed kan begrijpen. Immers in het Voorloopig Verslag werd gezegd: (bladz. 36):

,,Zoo heeft het geen zin, beslag op het loon van hoog bezoldigde personen niet verder dan tot een vierde gedeelte van het in geld vastgestelde loon geldig te verklaren en is het verkeerd ook, omdat dit het krediet van deze personen ten zeerste zal belemmeren. Zou het niet gewenscht zijn, zoo vroeg men, met het oog hierop aan de bepaling toe te voegen, dat voor het geval het in geld vastgestelde loon een zeker bedrag mocht overtreffen, op een grooter gedeelte dan een vierde zou mogen worden beslag gelegd?"

Wat de Kamer dus alleen vroeg was niet om bij arbeiders boven f 4 daags het beslag zonder eenige beperking toe te laten, neen, de Kamer vroeg alleen om niet zoo ver te gaan als de ontwerpen Loeff, Cort van der Linden en Drucker gingen; de Kamer wenschte *meer* dan 1/4 van het loon van arbeiders boven de f 4 vatbaar te verklaren voor beslag. Op het Voorloopig Verslag is nu gekomen de wijziging van het ontwerp-Loeff, waarbij men, gelijk nu ook in het voor ons liggend ontwerp, het beslag voor arbeiders boven de f 4 onbeperkt toelaat. Men heeft niet slechts meer gedaan dan de Kamer vroeg, men heeft iets geheel anders gedaan. De laconische toelichting van die wijziging in de Memorie van Antwoord luidt als volgt:

,,In dit artikel is, naar wordt vertrouwd, verbetering aangebracht door de bepaling slechts van toepassing te verklaren op de minder onafhankelijke arbeiders. De hooger bezoldigden komen dus weder onder hetzelfde als het thans ten deze geldende recht: voor het beslag is geene grens aangegeven."

De arbeiders die meer dan f 4 per dag verdienen zijn door dit laatste ontwerp weer gebracht in den toestand, dat op hun volle loon beslag kan worden gelegd. Terwijl iemand die f 4 of minder daags verdient slechts kon worden getroffen voor 1/5 van zijn loon, zal een arbeider die f 4,50, f 5 of f 6 verdient zijn volle loon kunnen zien weggaan aan executoir of conservatoir beslag. Het denkbeeld dat degeen die arbeidt althans van zijn loon zooveel voor zich zelf moet kunnen houden dat zijn eerste levensbehoeften kunnen worden bevredigd, is alleen vastgehouden voor arbeiders die f 4 loon of minder daags verdienen; maar zoodra het loon f 4 te boven gaat wordt dit stelsel losgelaten. Dit komt ons voor te zijn een vicieus stelsel, in strijd, zooals ik zeide, met de denkbeelden die in onze wetgeving postvatten, in strijd met het beginsel van art. 21 der Faillissementswet en in strijd met de toepassing van de beginselen, die gelden in de geheele ambtenaarswereld. Wij willen een poging doen om het ontwerp terug te brengen tot een beter stelsel.

Maar daarbij hebben wij ons willen spiegelen aan de opmerkingen in het Voorloopig Verslag gemaakt. De ontwerpen-Loeff en Cort van der Linden lieten bij arbeiders boven de f 4 daags beslag toe voor 1/4. Zoo ver willen wij niet gaan en ons ten nutte maken de opmerkingen in het Voorloopig Verslag ten beste gegeven, die den Minister Loeff tot zulk een ongevraagde, radicale, verandering hebben gebracht.

Wij willen dus meer vatbaar verklaren dan 1/4 en zelfs nog verder gaan dan het ontwerp-Drucker, dat van het loon boven f 4 slechts 1/3 vatbaar verklaart voor beslag. Wij willen daarvoor in de plaats stellen: dat van het meerdere 2/3 voor beslag vatbaar is, zoodat degeen, die meer dan f 4 verdient, buiten beslag houdt 1/5 van hetgeen hij beneden en 1/3 van hetgeen hij daarboven ontvangt.

Ik hoop, dat de Minister het zal kunnen goedvinden dit amendement vriendschappelijk te bejegenen.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Marchant, Pierson, van Deventer en Bos, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Talma:** Mijnheer de Voorzitter! Mijn voornemen is niet iets te zeggen over het amendement van den geachten afgevaardigde uit 's-Gravenhage; ik wensch uitsluitend een vraag te richten tot den Minister, naar aanleiding van een zaak, die bij de Kamer aanhangig is gemaakt door een adres van den heer Bentfort, te Rotterdam. Dit adres is wel aan de Kamer gericht, maar de inhoud er van zal ongetwijfeld ter kennis gekomen zijn van den Minister, omdat ook in het openbaar deze zaak is besproken.

Deze adressant — ik stel uitdrukkelijk op den voorgrond, dat ik hem niet ken en uit den aard der zaak ook niet de waarde zijner beweringen — beweert langjarige ondervinding te hebben ten opzichte van het invorderen der gemeentebelasting en moet daardoor ook bij analogie kennis hebben van het invorderen der Rijksbelastingen. Hij nu beweert, dat, door hetgeen in dit artikel wordt bepaald, bij lagere inkomens voor een zeer groote deel de invordering van wanbetalers zal zijn onmogelijk gemaakt.

Nu denk ik er niet aan de waarde van dit betoog te beoordeelen, maar ik ben zoo gelukkig mij te richten tot den Minister van Justitie, die bepaald wel niet ten opzichte van het invorderen der gemeentebelasting een zoo langdurige ervaring heeft als de heer Bentfort, maar toch waarschijnlijk wel de ervaring van den heer Bentfort gedurende eenigen tijd tot zijn dienst heeft gehad. De Minister zal ook waarschijnlijk wel bij zijn ambtgenoot van Financiën inlichtingen hebben ingewonnen omtrent de werking van deze regeling van het beslag voor het invorderen van Rijksbelastingen.

Mijn vraag is derhalve aan den Minister, of hij dit adres overwogen heeft en ons kan verzekeren, dat door aanneming van deze bepaling geen storing zal worden gebracht in het regelmatig inkomen van de belastingen, welke nu eenmaal bestaan.

Zijn deze belastingaanslagen bezwaarlijk of onbillijk, welnu, dan moet de wet worden gewijzigd, maar zoolang de wet er is, geloof ik dat het in het algemeen belang is, wanneer ook de aanslagen worden voldaan.

De heer **van Doorn:** Mijnheer de Voorzitter! Ik moet tot mijn schande zeggen, dat ik den rechterlijken grondslag van dit artikel niet begrijp. Wanneer ik goed zie, is de geschiedenis van het verbod om beslag te leggen op traktementen en jaarwedden eigenlijk deze, dat het gegeven wordt in het belang van de administratie.

Wij zien dan ook in de oude Fransche wetten, waarbij zulk verbod van beslag of korting voor het eerst werd gegeven, eigenlijk vooropgezet het algemeen belang.

Ik kan de gedachte niet van mij afzetten, dat de administratie het onaangenaam vond gehinderd te worden in den gewonen gang van zaken, en bij de uitbetaling van traktementen rekening te moeten houden met beslag en korting door particulieren op de traktementen en deze daarom maar verbood. Men heeft toen maar er van gemaakt, dat het algemeen belang eischt, dat men aan de uitbetaling van traktementen niet raakt.

Daarna is later een theorie opgekomen, dat aan ieder die zeker inkomen had, genoeg moest gelaten worden om een menschwaardig bestaan te hebben. Ik gevoel daarvoor iets, maar ik gevoel nog voor iets anders ook, namelijk

hiervoor, dat men met dat weerloos maken van de vermogens ook groote schade toebrengt aan hen die wettig iets te vorderen hebben.

Toen ik op het platteland vertoefde kwam het herhaaldelijk voor, dat winkeliers aan arbeiders gedurende den winter het noodige verschaften, zeker als zij waren, dat zij bij het eind van den winter, als de arbeiders weder in de verdiensten kwamen, hun geld wel zouden krijgen. Dat zal nu ook nog mogelijk blijven, maar door de bepaling dat een groot deel van het inkomen weerloos gemaakt wordt, zouden die winkeliers groote schade kunnen lijden.

Zooals ik zeide, ik gevoel er iets voor dat men zegt: men moet in het algemeen de menschen niet zoo uitschudden, dat zij armlastig worden, maar nu gaan de voorstellers van het amendement nog verder en zeggen: bij hooger bezoldigde arbeiders moet een deel van hun vermogen weerloos gemaakt worden.

Laten wij dat eens onder cijfers brengen en met cijfers voor oogen vragen of dit te verdedigen is.

Neem een directeur eener maamlooze vennootschap met een inkomen van f 15,000 per jaar. Nu kan men zeggen: die man moet niet zoo uitgeschud worden dat hij armlastig wordt, en hem moet zeker bedrag worden verzekerd. Maar nu laat men hem nog een traktement van ruim f 5000, waarop niemand beslag mag leggen. Welke houding is dat tegenover zijn schuldeischers?

Moeten die aanzien dat hun schuldenaar, die nog altijd een betrekkelijk flink inkomen heeft, blijft rondloopen en zegt: ge kunt mij toch niets doen. De schuldeischers, die te goeder trouw geleverd hebben aan den schuldenaar, krijgen van die f 5000 niets.

Mij ontgaat de billijkheid van dat stelsel.

Men late aan iemand zeker inkomen om zijn bestaan te rekken, maar men ga niet zoover om den menschen nog een vrij groot inkomen te laten en hen in staat te stellen hun schuldeischers uit te lachen.

Wij weten toch allen, dat in geval van faillissement de hoofddupe dikwerf niet de gefailleerde is. De man die lijdt, is niet altijd hij die failliet verklaard wordt, maar dat zijn de crediteuren; die lijden dikwijls werkelijk groote schade. Met al deze bepalingen werkt men tot groot nadeel van hen die, zoo zij al geen arbeiders in den zin van dit wetsontwerp zijn, toch ook recht hebben op de vrucht van hun arbeid. Hoe kan men het verdedigen tegenover winkeliers neringdoenden, dat men zegt: uw schuldenaars behoeven u niet te betalen, al hebben zij geld genoeg in hun zak, dat ze kunnen laten klinken?

Mij ontgaat ten eenenmale het billijke van dit systeem. Daarom zou ik mij desnoods bij het Regeeringsartikel kunnen neerleggen en zeggen: ik zal medegaan met de mode van den dag, maar tegen het amendement van den geachten afgevaardigde moet ik mij verzetten.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Wat de vraag betreft van den geachten afgevaardigde uit Tietjerksteradeel, ik beantwoord die gaarne. Ook ik heb kennis genomen van het adres van den heer Bentfort, als ik mij niet bedrieg, ontvanger der directe belastingen in de gemeente Rotterdam, een persoon in deze dus volkomen competent. Ik heb ook begrepen, dat daarin wordt gewezen op een lacune, op een moeilijkheid die zou ontstaan bij de invordering der belastingen in het algemeen en van de plaatselijke directe belastingen in het bijzonder.

Ik gevoel inderdaad dat bezwaar, maar er kan bij deze gelegenheid daaraan niet worden te gemoet gekomen door een wijziging in dit ontwerp, omdat dit onderwerp in het Burgerlijk Wetboek niet thuis behoort. Wij hebben, zooals de geachte afgevaardigde weet, de wet van 1845 op de invordering van de Rijksdirecte belastingen, waarin deze en dergelijke onderwerpen nauwkeurig zijn geregeld. Deze wet is bij de Gemeentewet ook van toepassing verklaard op de invordering der gemeente-belastingen, en dáár is, zoo er ooit sprake van mocht zijn, de plaats voor de verandering.

Dat zeg ik met te meer stelligheid, omdat wij hiervan reeds een voorbeeld hebben in ons Burgerlijk Wetboek. Wanneer de geachte afgevaardigde wil opslaan art. 1163 van het Burgerlijk Wetboek — dat hem natuurlijk bekend is — zal hij daarin lezen: „De voorrang van 's Rijks schatkist, de orde waarin dezelve wordt uitgeoefend, en de tijd van deszelfs duur, worden geregeld door de bijzondere wetten daartoe betrekkelijk." enz. Ook daar ziet men dat het in het systeem van de wet ligt, dat bij een zeer nauw verwant onderwerp naar de belastingwetten wordt verwezen. Zoo zou ik ook meenen, dat de opmerkingen van den [heer] Bentfort zeer zeker nadere overweging waard zijn, maar dat, zoo men er aan wil te gemoet komen, dit behoort te geschieden door verandering in de wet van 1845.

Het hier door den geachten afgevaardigde besproken onderwerp zal zeker ook de aandacht hebben van de Staatscommissie, die op het oogenblik bezig is te behandelen de nadere regeling der gemeentefinanciën.

De vraag betreft echter niet enkel de belastingen der gemeente, maar in de eerste plaats die van het Rijk. Ik heb dan ook reeds hierover met mijn ambtgenooten van gedachten gewisseld, en ik ben voornemens dit nog nader te doen.

Wat betreft het amendement van de heeren Limburg en Jannink, waarvan de eerste geachte voorsteller, bij zijn heldere verdediging, de hoop heeft uitgesproken dat het door mij vriendelijk zou worden bejegend, in het algemeen zal ik de verwachting van den geachten afgevaardigde in dit opzicht niet teleurstellen.

Ik wil dat amendement wel vriendschappelijk bejegenen, maar aanvankelijk nog met een zeker voorbehoud. Men heeft gevraagd: waarom is, terwijl vroeger een bepaling in het ontwerp stond, waarbij beneden een zekere grenslijn ten aanzien van het loon een vijfde gedeelte voor beslag onaantastbaar werd verklaard, doch wanneer het loon aan den anderen kant van die grenslijn lag, slechts één vierde bij het gewijzigd wetsontwerp, dat mijn geachte ambtsvoorganger te gelijk met de Memorie van Antwoord indiende — en sedert is op dit punt geen verandering meer aangebracht — met dat denkbeeld gebroken? Daarvoor ligt, dunkt mij, deze verklaring voor de hand, dat te gelijker tijd met deze wijziging gekomen is de bekende verandering in de grensscheiding, die het ontwerp ten aanzien van het arbeidscontract maakt.

Men had aanvankelijk aangenomen een onderscheiding naar gelang de tijd, de duur van de dienstbetrekking langer dan wel korter is. Daarvoor is later in de plaats gekomen de bekende grens van f 4 loon per dag of daar beneden. Ik vermoed, dat daarmede deze wijziging in het wetsontwerp in verband staat.

Overigens is het, dunkt mij, juist, niet dat aan den arbeider, die van de geringe inkomsten uit zijn arbeid moet leven, een menschwaardig bestaan moet worden verzekerd, zooals de geachte afgevaardigde uit Gouda het uitdrukte, maar ik zou willen zeggen, — en ik geloof dat dit ook de gedachte van den geachten spreker uitdrukt — dat een zeker Existenz-minimum onaantastbaar moet worden verklaard voor beslag. Dat is volkomen in harmonie met onze wetgeving; niet alleen in de Faillissementswet, waarop de geachte afgevaardigde uit 's-Gravenhage zich te recht beriep, maar ook in het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering wordt dat stelsel aangetroffen. Ik behoef er niet aan te herinneren, dat men menige dergelijke bepaling in onze wetten vindt, waarin een zeker deel van een inkomst of van den voorraad, die men bij inbeslagneming vindt, voor beslag onvatbaar wordt verklaard.

Wat nu de voorstelling van den geachten afgevaardigde uit Gouda ten aanzien van de bedoeling van het artikel betreft, ontstaat de vraag, of dat denkbeeld precies moet ophouden toepassing te vinden waar het loon vier gulden per dag bereikt. Dat is een zeer moeilijke quaestie, omdat men daardoor in zekere grensgeschillen komt. Het is volkomen gerechtvaardigd bij deze materie de grenslijn door te trekken, welke in het algemeen in het ontwerp is aangenomen. Dat neemt niet weg, dat men verder zou kunnen gaan en voor dit geval, waar het eenigszins hoogere inkomsten betreft, een bepaald deel van het loon onvatbaar voor beslag verklaren zonder dat daarop de critiek van den geachten afgevaardigde uit Gouda toepasselijk zou zijn.

Ik vraag mij echter af, of dat in het amendement niet eenigszins is overdreven. Het komt mij voor van ja. Het amendement wil $^1/_5$ van het loon vatbaar voor executie verklaren, doch het meerdere boven f 1200 voor twee derden. Ik geloof, dat deze gecompliceerde regeling in de practijk niet goed zal werken. Ik meen dat het eenvoudiger is een cijfer te noemen, dat voor het geheele bedrag van het hoogere inkomen zal gelden. Welk dat cijfer moet zijn is eenigermate willekeurig. Als men zegt, dat tot f 1200 een-vijfde vatbaar moet zijn voor executie en bij een hooger bedrag, een-derde bijv., zou ik dat eerder willen steunen. In principe ben ik dus tegenover het amendement niet onvriendschappelijk gezind en wanneer het in den door mij bedoelden geest wordt gewijzigd, zal die vriendschappelijke gezindheid gaandeweg nog toenemen, maar zooals het hier nu ligt, doe ik beter met de nadere discussie af te wachten.

De heer **de Savornin Lohman:** Mijnheer de Voorzitter! Ik begrijp eigenlijk niet goed het standpunt van den Minister. Mij dunkt, dat wij hier bezig zijn met bescherming van den arbeider, maar niet met bescherming van den crediteur. Waarvoor moeten wij den crediteur beschermen? Die heeft den arbeider wel zijn waren mogen leveren, maar als hij door zoo iemand niet betaald wordt, moeten wij ons daarover niet bekommeren. Dat is iets dat in den tegenwoordigen tijdgeest niet past. Indien iemand f 15,000 inkomen heeft, behoort er op f 5000

niet beslag gelegd te kunnen worden, want die f 5000 heeft die man toch wel noodig om te kunnen leven, al moet ook de crediteur misschien zelf failleeren, terwijl degeen die niet betaalt een pleizierig leven kan blijven leiden! Daarmede bemoeien wij ons niet; de crediteur gaat eenvoudig failliet, er wordt een curator benoemd en een rechter-commissaris; dan is de zaak uit. Ik stel dus voor het amendement met unanieme stemmen aan te nemen, ten einde elken arbeider te beschermen tegen die beroerde crediteuren.

De heer **Drucker,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, ontvangt het woord om, namens deze, haar gevoelen mede te deelen over het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Bij de regeling van deze aangelegenheid komen verschillende overwegingen in het spel, waarvan er een op bijzonder plastische wijze door den geachten spreker, die mij voorafging, in het licht is gesteld. Men heeft hier natuurlijk te doen èn met het belang van den arbeider, wien, zooals de heer van Doorn het uitdrukte, niet de laatste cent van zijn verdiend loon moet worden ontnomen, en daartegenover met het even eerbiedwekkende belang van den crediteur, die niet altijd een rijkaard is, doch dikwijls ook behoort tot de kleine luiden. Waar die belangen tegenover elkaar staan, meent de meerderheid der Commissie, dat men in het algemeen niet verder moet gaan dan wetsontwerp doet, dat men bij de personen die meer dan f 4 loon per dag hebben, de zaak haar natuurlijken loop moet laten.

De minderheid der Commissie voelt veel voor het denkbeeld van de heeren Limburg en Jannink om de bescherming, die het wetsontwerp geeft, eenigszins verder uit te strekken, maar zij is toch ook van meening, evenals de heer Minister, dat de voorstellers in hun voorstel te ver zijn gegaan. Wanneer men te doen heeft met zeer hooge traktementen, ware het voor den crediteur inderdaad wel wat hard, dat een eenigszins belangrijk gedeelte vrij zou blijven van beslag. Wanneer evenwel de geachte voorstellers den wenk volgden, dien de Minister gaf, en voorstelden dat bij personen die meer dan f 1200 loon hebben een gelijke som vrij blijft van beslag als bij personen die f 1200 loon hebben, zou volgens de minderheid der Commissie een rationeel stelsel zijn verkregen. Zooals het wetsontwerp nu is, kan bij iemand met f 1200 loon slechts f 240 genomen worden voor de crediteuren, en nu is het inderdaad een heel scherpe en, naar de minderheid der Commissie meent, een weinig logische overgang, dat, zoodra het loon een paar gulden meer gaat bedragen, onmiddellijk het volle loon door de crediteuren in beslag kan worden genomen.

De meerderheid der Commissie ontraadt dus de aanneming van het amendement, hoe het ook in dien zin gewijzigd mocht worden; de minderheid zou er voor zijn, indien het amendement die beperking onderging.

De heer **Limburg:** Mijnheer de Voorzitter! Laat ik beginnen met den Minister dank te betuigen voor de welwillende houding tegenover ons amendement aangenomen. De bezwaren die tegen het amendement zijn aangevoerd, trekken zich, zooals dat in den regel gaat, samen op dat punt van het amendement, dat men het zwakste daarvan kan noemen. Er wordt niet op gelet dat op dit oogenblik, zooals bij het wetsontwerp is voorgesteld, bij een arbeider met f 4 loon daags beslag kan worden gelegd voor een-vijfde, terwijl een arbeider met f 5 loon per dag voor het volle loon kan worden beslagen, en dat dus de groote beteekenis van het amendement hierin is gelegen, dat wij aan dat euvel den kop willen indrukken; maar de blik wordt gericht naar boven, en er wordt hierop gewezen, dat degenen die een hoog gesalarieerde positie hebben, van dit amendement misschien op een onbillijke wijze zouden kunnen profiteeren.

De heer Lohman heeft dit op zeer aardige wijze — ik laat daar of het een even waardige wijze was — in het licht gesteld. Die geachte spreker vergeet, dat het beginsel hetwelk in het amendement neergelegd is, in de wetgeving niets nieuws is, daarin niet voor het eerst voorkomt.

Ik heb hier voor mij de toelichting der Regeering op art. 21 van de Faillissementswet; daar zegt de Regeering „Deze bepaling" — dat is de bepaling dat hetgeen de failliet verdient, geheel of gedeeltelijk blijft buiten het faillissement — „steunt op de overweging, dat de billijkheid en het welbegrepen belang der schuldeischers vorderen, dat men den schuldenaar de gelegenheid late in zijn eigen onderhoud te voorzien."

De geachte afgevaardigden uit Goes en uit Gouda vergeten m. i., dat men verschil moet maken tusschen iemands *vermogen*, zijn *bezit*, waarop men tot den laatsten cent beslag kan leggen, en wat iemand *verdient* door zijn arbeid, dat mijns inziens niet in zijn geheel vatbaar moet zijn voor beslag.

Dit is het denkbeeld van de Faillissementswet en van het amendement.

Intusschen, door verschillende sprekers — bijv. door den heer van Doorn — wien het amendement te ver gaat, is er toch op gewezen, dat het alleszins billijk is, dat de arbeider behoude een „Existenz-minimum".

Dit Existenz-minimum bedraagt van een loon van f 4 daags $^4/_5$ van zijn loon.

De voorzitter der Commissie van Rapporteurs gaf in overweging om *dat* minimum ook te laten blijven voor arbeiders met hooger loon.

Wij wenschen daarom — de strooming in de Kamer hier en daar bemerkende — aan dien wenk gevolg te geven, en ons amendement te wijzigen, zoodat het thans luidt:

„Bij hooger loon is op het meerdere bedrag beslag onbeperkt toegelaten."

Dan zal ook voor de directeuren van naamlooze vennootschappen, die zoo straks zijn genoemd en die f 15,000 traktement krijgen, f 960 het „Existenz-minimum" zijn.

Wij hopen, dat de Kamer aan ons aldus gewijzigd amendement haar zegel zal hechten.

De **Voorzitter:** Door den heer Limburg is een wijziging gebracht in zijn amendement, zoodat het strekt om achter den eersten zin van het eerste lid te doen volgen:

„Bij hooger loon is op het meerdere bedrag beslag onbeperkt toegelaten."

Is het de bedoeling, dat daardoor het tweede gedeelte van het amendement vervalt?

De heer **Limburg:** Ja, Mijnheer de Voorzitter, dat kan vervallen.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch alleen te zeggen, dat naar mijn bescheiden meening de opvatting van den geachten afgevaardigde uit Goes faalt. De bedoeling is, dat er een zeker minimum zij om te voldoen aan de meest dringende behoeften. Dit wordt overal, ook in het buitenland, beschouwd als een eisch van menschelijkheid. Mij dunkt, dat dit denkbeeld ook ligt in onze eigen wetgeving. De geachte afgevaardigde gelieve nog eens na te lezen het hem volkomen bekende art. 448 van het Wetboek van Burgerlijke Regtsvordering, waar men leest: „Insgelijks kan er geen beslag gelegd worden:

1°. op de boeken betrekkelijk tot het beroep van den persoon tegen wien het beslag gedaan wordt tot de som van tweehonderd gulden, te zijner keuze;

2°. enz.;

3°. eindelijk op eene koe of twee zwijnen, of twee geiten, of vier schapen, ter keuze van dengene tegen wien het beslag gedaan wordt, met het benoodigde stroo en voeder voor dat vee gedurende eene maand."

Dit is eigenlijk precies hetzelfde beginsel, dat zekere bepaald noodzakelijke zaken voor den arbeider gehouden worden buiten beslag.

Het Regeeringsvoorstel verdient dus inderdaad niet die smadelijke bejegening die het van de zijde van den geachten afgevaardigde uit Goes is te beurt gevallen.

Waar dit nu zoo is, kan ik ook niet inzien dat er ernstige bezwaren kunnen bestaan tegen het amendement van den heer Limburg c.s. De bezwaren die ik daartegen had, zijn inderdaad verminderd door de veranderingen die in het amendement zijn gebracht.

Ik zal het amendement niet overnemen, maar de beslissing daarover aan de Kamer overlaten. In beginsel echter kan ik geen bezwaar maken tegen het amendement.

De heer **de Savornin Lohman:** Mijnheer de Voorzitter! Nog een enkel woord. Hetgeen ik zooeven gezegd heb had ten doel op te komen tegen het amendement van den heer Limburg, dat zich volstrekt niet bepaalde tot een existenz-minimum, tot een bedrag van ten hoogste een paar honderd gulden, gelijk de Minister aanhaalde uit het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering. Men heeft een amendement voorgesteld dat onbeperkt alle hoogere loonen voor een deel aan de rechten van de schuldeischers onthield. Daar ben ik tegen opgekomen. Waar ik meende dat de Minister het amendement met bijzondere liefelijkheid behandelde, daar hij zeide dat hij veel voor het amendement voelde, heb ik gemeend over die gevoelens een weinig koud water te moeten storten.

Nu het amendement zoo gewijzigd is als de heer Limburg heeft voorgesteld, zijn mijn bezwaren vervallen.

Ik zou evenwel, indien wij hier te doen hadden met een schoon ontwerp,

willen vragen of dit artikel hier wel te pas komt en of dit artikel eigenlijk niet behoort in het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering. Doch ik gevoel, dat dit een ongeoorloofd doctrinairisme is, waaraan thans in deze Kamer geen uiting meer mag worden gegeven. Ik leg mij er daarom maar bij neder.

De heer **Tydeman:** Mijnheer de Voorzitter! Ik heb het gewijzigde amendement van de heeren Limburg en Jannink maar even voor mij gehad, maar het komt mij voor, dat het eenigszins zonderling geredigeerd is. Wanneer dat amendement gelezen moet worden, zooals ik het lees, dan treden wij daarmede geheel en al in het Regeeringsvoorstel terug. Er wordt dan gezegd, dat bij hooger loon onbeperkt beslag zal zijn toegelaten. Eerstens heeft men te doen met het loon van f 4 daags en minder, daarnaast heeft men dan de regeling voor het loon daarboven. Het is niet mogelijk het anders te lezen dan dat in de gevallen van hooger loon het beslag onbeperkt is toegelaten.

Welnu, dat is ook hetgeen de Regeering voorstelt.

Men zegt nu, dat het amendement bedoelt beslag alleen toe te laten op het bedrag hooger dan het loon van f 4, maar dit staat er niet.

Het komt mij voor, dat het amendement zeer onduidelijk is geredigeerd.

Men heeft hier meermalen gesproken van geïmproviseerde amendementen, ik meen dat die qualificatie hier ook toepasselijk is. Bij een zoo moeilijk onderwerp als dit moest men er zich voor wachten wijzigingsvoorstellen rauwelijks in het debat te werpen. Overigens sluit ik mij aan bij de bedenkingen van de geachte afgevaardigden uit Goes en uit Gouda, terwijl ik moet verklaren, dat ik in het gesprokene door den geachten afgevaardigde uit Goes inderdaad niets onwaardigs heb kunnen ontdekken, maar het zal waarschijnlijk aan het meer fijne onderscheidingsvermogen liggen van de heeren, die zóózeer arbeiterfreundlich zijn, dat zij daartoe wel in staat zijn.

De heer **Limburg:** Het komt mij toch werkelijk voor, Mijnheer de Voorzitter, dat de redactie, die wij nu aan het amendement hebben gegeven, duidelijk genoeg is. Er staat: „bij hooger loon", dat wil zeggen: bij een hooger loon dan f 4 daags, „is op het *meerdere* bedrag beslag onbeperkt toegelaten".

Wanneer dus het loon meer bedraagt dan f 4 daags, zal men dat meerdere onbeperkt met beslag kunnen beleggen, terwijl voor de rest dezelfde grens is gesteld als in de eerste zinsnede. Altijd blijft dus een bedrag van f 960 's jaars vrij van beslag.

Voorts meen ik, dat het amendement ook niet tegen het belang van de crediteuren is, daarop wensch ik even de aandacht te vestigen van den geachten afgevaardigde uit Goes.

Op het oogenblik is het beslag onbeperkt toegelaten, maar zoodra de debiteur failliet is, redt hij zijn loon uit het faillissement. Op het oogenblik kan dus iemand, wanneer de crediteuren het hem te benauwd maken, zeggen: ik ga maar failliet, want men moet dan van mijn loon geheel of gedeeltelijk afblijven, terwijl men anders tot den laatsten cent dat loon met beslag kan beleggen. Na aanneming echter van ons amendement behoeft zoo iemand zich niet failliet te geven, daar hij weet, dat men toch aan zijn bestaansminimum niet kan raken. Deze regeling zal, dunkt mij, de menschen eerder afhouden van het aanvragen van hun faillissement en dus zeker niet zijn in het nadeel van de crediteuren.

De heer **de Savornin Lohman,** voor de derde maal het woord gevraagd en verkregen hebbende, zegt: Ik wensch alleen nog te kennen te geven, dat ik blijf twijfelen aan de juistheid van hetgeen zooeven door den heer Limburg in het midden is gebracht; ik wil op dit oogenblik de juistheid van hetgeen die geachte afgevaardigde heeft gezegd niet met beslistheid beoordeelen, maar ik meen dat de Faillissementswet toch blijft gelden naast dit artikel, en dat dus, wanneer de arbeider failliet is, het geheele loon aan de crediteuren onttrokken blijft. Het geldt hier echter alleen een juridische quaestie, die hier niet verder behoeft te worden besproken, althans niet wat mij aangaat, want, zooals ik zooeven heb gezegd, kan ik mij met het amendement, zooals het nu luidt, wel vereenigen.

De heer **Drucker,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, het woord ontvangen hebbende om, namens deze, haar gevoelen over het amendement mede te deelen, zegt: Over de zakelijke beteekenis van het amendement van de heeren Limburg en Jannink, zooals het nu is geredigeerd, kan bij geen enkel lid dezer Vergadering, die de discussiën heeft gevolgd, een oogenblik twijfel bestaan. De inhoud van het amendement komt doodeenvoudig hierop neder, dat

wanneer iemand heeft een hooger loon dan f 4 per dag, daarvan vrij blijft evenveel als vrij zou blijven als hij precies f 4 had. Het wordt dus ten onrechte voorgesteld, alsof wij hier te doen zouden hebben met een zeer ingewikkelde nieuwe uitvinding, die plotseling in de Vergadering wordt gebracht.

Het advies van de Commissie blijft onveranderd. De meerderheid ontraadt de aanneming van het amendement, de minderheid kan zich met het amendement wel vereenigen.

Ik wil er dit nog aan toevoegen: Mocht het blijken, dat het amendement niet geheel sluit met hetgeen verder in het artikel volgt, dan zal zeker de tweede lezing van het ontwerp wel de gelegenheid bieden om dit verband correct te doen loopen.

De heer **van Idsinga:** Mijnheer de Voorzitter! Voor dat wij tot een stemming overgaan, zou ik toch nog wel een beslist antwoord wenschen te ontvangen op de uitnemend practische vraag, volstrekt geen doctrinaire vraag, van den geachten afgevaardigde uit Goes. Het is een vraag, die ik mij zelf en anderen ook meermalen heb gesteld en waarop ik tot nog toe geen antwoord heb ontvangen.

Het is de vraag, wat dit artikel hier ter plaatse doet. Waarom hebben wij hier dit artikel? Wat heeft dit artikel te maken met de verplichtingen van den werkgever? Zooeven is op de vraag, door den geachten afgevaardigde uit Goes gedaan, van de Ministerstafel geantwoord: „het artikel stond nu eenmaal in het ontwerp". Ik kan niet aannemen, dat dit als een ernstig antwoord wordt beschouwd. Wanneer wij straks moeten stemmen over het artikel, of wanneer wij ons de vraag zullen moeten stellen of wij stemming over het artikel zullen wenschen, dan dienen wij toch in de eerste plaats te weten, of dit artikel wel behoort onder de serie artikelen die wij thans behandelen. Ik zou dus gaarne van de Regeering een beslist antwoord willen hebben op de vraag: wat dit artikel te maken heeft met de verplichtingen van den werkgever, die wij op dit oogenblik bezig zijn te regelen?

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Het is zeker waar dat gedurende al den tijd dat dit arbeidscontract in de verschillende ontwerpen werd behandeld, dit artikel in elk van die ontwerpen is voorgekomen, terwijl niemand ooit de vraag heeft gedaan die thans door den heer van Idsinga is gedaan.

Dit neemt echter niet weg, dat ik mijn best zal doen om op de vraag een bevredigend antwoord te geven.

Het komt mij voor, dat de zaak volkomen duidelijk is. Wij zijn bezig met de verplichtingen van den werkgever, en wij hebben een ontwerp voor ons waarin die verplichtingen zijn geregeld en uitgewerkt. Zoo is ook ten aanzien van de betaling van het loon een uitvoerige regeling getroffen. En dus is het artikel dat wij thans behandelen volkomen op zijn plaats bij de artikelen dezer afdeeling. Wij zijn nu genaderd tot het oogenblik waarop de werkgever zal moeten voldoen het loon. Nu kan zich de omstandigheid voordoen, dat onder den werkgever beslag op het loon wordt gelegd. Wanneer dit geschiedt, kan hij dan zeggen: ik keer geen loon uit? Hierop geeft de bepaling het antwoord. In den geheelen opzet van het wetsontwerp past dit artikel volkomen.

De heer **van Idsinga:** Mijnheer de Voorzitter! Met een enkel woord wil ik nog zeggen, dat ik niet bevredigd ben door hetgeen de Minister mij heeft geantwoord. De Minister heeft alleen aangetoond, dat er eenig verband bestaat tusschen dit artikel en de materie die wij thans regelen. Natuurlijk bestaat er verband, maar zulk een verband bestaat er ook tusschen die materie en het gansche recht, en wij zouden dus, op die wijze redeneerende, in deze serie van artikelen tal van andere betrekkingen kunnen gaan regelen. In het thans besproken artikel wordt de betrekking geregeld tusschen de crediteuren en den arbeider en niet tusschen den werkgever en den arbeider, terwijl het bovendien een vraagpunt betreft van procesrecht, dat, zooals de geachte afgevaardigde uit Goes reeds opmerkte, in het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering zijn regeling moest vinden.

Deze bepaling behoort niet eens thuis in het Burgerlijk Wetboek. Daarom zal ik stemming vragen over het artikel.

De Voorzitter: Door de heeren Limburg en Jannink is een wijziging gebracht in hun amendement, strekkende om den aanhef van den volgenden zin, in plaats van de woorden „Deze beperking geldt niet", te lezen: „Geenerlei beperking geldt indien het beslag enz."

De beraadslaging wordt gesloten:

Het gewijzigd amendement van de heeren Limburg en Jannink wordt in stemming gebracht en met 45 tegen 18 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Pierson, Duymaer van Twist, van Gijn, Marchant, van der Zwaag, van Deventer, de Savornin Lohman, Drucker, Patijn, Aalberse, van Asch van Wijck, van den Berch van Heemstede, van Doorn, Tydeman, Roodhuyzen, Eland, Blooker, Troelstra, Lieftinck, Ketelaar, Smeenge, Hugenholtz, van den Bergh (Rotterdam), Ruys de Beerenbrouck, Schokking, Lely, van Vuuren, Jansen (den Haag), IJzerman, ter Laan, van Dedem, de Boer, Verhey, van Bylandt, Schaper, Jannink, Bos, van Vliet, Regout, Plate, Thomson, Roessingh, Limburg, Brummelkamp en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Lucasse, de Beaufort, Duynstee, van de Velde, Talma, van Veen, Loeff, Kolkman, van Wijnbergen, Bolsius, van der Borch van Verwolde, van Nispen tot Sevenaer, van Vlijmen, van Alphen, Bogaardt, van Idsinga, de Ram en van Foreest.

Het gewijzigd art. 1638 *g* wordt in stemming gebracht en met 54 tegen 7 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Duymaer van Twist, Lucasse, van Gijn, Marchant, van der Zwaag, de Beaufort, van Deventer, Duynstee, Drucker, Patijn, Aalberse, van Asch van Wijck, van den Berch van Heemstede, van Doorn, Tydeman, Roodhuyzen, Eland, Blooker, Troelstra, Lieftinck, Loeff, Ketelaar, Smeenge, Hugenholtz, van den Bergh (Rotterdam), Kolkman, van Wijnbergen, Ruys de Beerenbrouck, Bolsius, van der Borch van Verwolde, Schokking, Lely, Jansen (den Haag), IJzerman, van Nispen tot Sevenaer, ter Laan, van Vlijmen, de Boer, Bogaardt, Verhey, van Bylandt, de Ram, Schaper, Jannink, van Vliet, Regout, Plate, Thomson, van Foreest, Roessingh, Limburg, Brummelkamp, Pierson en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren van de Velde, Talma, van Veen, van Vuuren, van Dedem, van Alphen en van Idsinga.

Wijzigingen, bij de Tweede Lezing aangebracht.

Artiket 1638 *g*. De tweede zinsnede wordt gelezen als volgt: „Is het in geld vastgesteld loon hooger dan vier gulden per dag, dan is ten aanzien van dit bedrag beslag evenzeer slechts tot een vijfde gedeelte geldig en is op het meerdere beslag onbeperkt toegelaten." In het laatste lid worden de woorden „de bepalingen" vervangen door de woorden „eenige bepaling".

Voorloopig Verslag der Eerste Kamer.

II. § 3.

9°. *Art.* 1638 *g*, *beperkte geldigheid van beslag op en vervreemding enz. van loon.*

Een gewichtig punt van publiek belang wordt bij dit artikel behandeld. Het is hier niet op zijn plaats en behoort in het Wetboek van Burgerlijke Regtsvordering, waar het beslag op roerende goederen wordt behandeld (Tweede Boek, Tweede Titel).

Het bedrag van het loon dat buiten beslag wordt gehouden, werd door onderscheidene leden te hoog geacht.

Bovendien zal voor den crediteur gewoonlijk ook de weg openstaan, om den debiteur te doen failliet verklaren. Dan komt hij onder de werking van art. 21 der Faillissementswet. De rechtercommissarissen zijn, naar men meende, niet gewoon zoo hoog bedrag toe te wijzen.

Tweede en derde lid. Het kan voorkomen, dat de beperking van het recht van den werkman om over zijn loon vooruit te beschikken, niet

in diens belang is. Nog meer bezwaar levert in dit opzicht de voorlaatste alinea van het artikel. Herhaaldelijk geschiedt het, dat aan een arbeider crediet verleend wordt voor den aankoop van huisraad, kleeding, enz., indien de werkgever zich verbindt, natuurlijk onder goedkeuring van den werkman, wekelijks een zeker bedrag in te houden. Wanneer de werkman nu bevoegd wordt om ten allen tijde die inhouding te herroepen, dan zal niemand hem meer crediet kunnen verleenen.

De bepaling is bovendien in zoover onjuist, dat volstrekt geen rekening is gehouden met de omstandigheden van den werkman. Men is natuurlijk uitgegaan van dit beginsel, dat de werkman ten allen tijde de vrije beschikking moet houden over dat gedeelte van zijn loon, dat voor het levensonderhoud van hem en zijn gezin als minimum noodig is. Voor een ongehuwden arbeider, die bijv. f 1000 verdient, kan het gedeelte van het loon waarop beslag kan gelegd worden of waarvan overdracht kan plaats hebben, zeker wel 70 pct. bedragen, terwijl voor een huisvader met 6 kinderen, die f 500 verdient, een vijfde reeds te veel is. Zegt men, dat men zich met dergelijke bijzonderheden niet kan inlaten, dan wordt daarmede ook het bewijs geleverd, dat dergelijke bepalingen liever niet in de wet moesten voorkomen.

De sociale werking van dit artikel zal nu juist omgekeerd zijn aan die, welke men er mede bedoelde.

Ook werd het onjuist geacht, dat deze bepaling toepasselijk is op al hetgeen iemand meer dan f 4 per dag verdient; dit werd onredelijk genoemd. Omstandigheden van beide soorten van arbeiders kunnen zoo verschillend zijn.

Antwoord der Regeering.

II. § 3.

9°. *Art.* 1638 *g*, *beperkte geldigheid van beslag op en vervreemding enz. van loon.*

Gelijk bij de beantwoording van § 2 van het Voorloopig Verslag reeds werd opgemerkt [dl. I, bl. 122 en 127], is de bewering, dat het artikel hier niet op zijn plaats zoude zijn en in het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering had moeten zijn ingelascht, ongegrond.

Wat nu het bedrag van het loon, dat buiten beslag gehouden zal worden, betreft, kan niet worden ontkend, dat het gekozen cijfer eenigszins willekeurig is, gelijk trouwens ieder bedrag voor sommige omstandigheden te hoog, voor andere te laag zoude zijn. Men bedenke echter dat de loonstandaard hier te lande zich gemeenlijk boven het voor levensonderhoud noodzakelijke niet verheft. Ook is het volkomen juist, dat de bepalingen van dit artikel niet zullen gelden ingeval van faillissement, doch art. 21 sub 2°. dan toepassing zal vinden.

Tweede en derde lid. Volgt nu uit het bovenstaande, dat de bepalingen van het artikel van geen nut zijn, dat zij liever niet in de wet moesten voorkomen? Naar het inzien des ondergeteekenden in geenen deele. Dat het in sommige gevallen — wordt het voorgesteld artikel wet — moeilijker dan thans zal zijn om crediet te bekomen, is ontwijfelbaar, doch even zeker kan het worden geacht, dat dit gemis van crediet in tal van omstandigheden een zegen („a blessing in disguise") zal blijken. Het crediet, dat in zoo menigen vorm onder de arbeidersklasse in engeren zin voorkomt, doet vaak zoo veel kwaad, dat bepalingen waardoor dit wordt belemmerd, veeleer toejuiching dan kritiek verdienen.

Wel werkt de bepaling verschillend naarmate de omstandigheden

des arbeiders verschillen, doch waar vóór alles behoefte bestond aan zekerheid, aan vaste bedragen, kon geen ander criterium toepassing hebben gevonden. Er bleef slechts de keuze tusschen algeheele vrijheid voor beslag en de beperking volgens zekere gedeelten van het loon. Dat die keuze in laatstgemelden zin uitviel, moet ten zeerste worden toegejuicht.

Artikel 1638 h. De voldoening van het in geld vastgesteld loon geschiedt in wettig betaalmiddel van het Rijk, met dien verstande, dat het in geld van een vreemd Rijk vastgesteld loon zal worden berekend naar den koers van dag en plaats der betaling, of, indien aldaar geen koers bestaat, naar dien der naastbijgelegen handelsplaats, waar een koers bestaat.

Echter kan in de gemeenten, aangewezen bij den algemeenen maatregel van bestuur, bedoeld bij artikel 19 der Muntwet 1901, het loon worden voldaan in wettig betaalmiddel of bankbiljetten van de banken van het Rijk, welks zilveren, nikkelen, bronzen of koperen munten in de bedoelde gemeenten in betaling mogen worden gegeven, onverminderd het recht des arbeiders om Nederlandsch wettig betaalmiddel te eischen.

O. D. Art. 23. De voldoening van het in artikel 15 onder nr. 1 genoemde loon of gedeelte van het loon geschiedt:

indien het in Nederlandsche munt is vastgesteld, in wettig betaalmiddel van het Rijk of in Bankbiljetten der Nederlandsche Bank;

indien het overeenkomstig artikel 15 in de munt van den aangrenzenden vreemden Staat is vastgesteld, in wettig betaalmiddel van dien Staat, onverminderd de bepaling van artikel 8 der wet van 28 Maart 1877 (*Stbl.* no. 43).

[Het laatste lid is afgedrukt bij art. 1638 *i*.]

Memorie van Toelichting O. D.

[Men zie bij art. 1638 *j*.]

O. 1901. *Art.* 1638 *h*. De voldoening van het loon voor zoover het in Nederlandsch geld is vastgesteld, geschiedt in wettig betaalmiddel van het Rijk of in bankbiljetten der Nederlandsche bank; van het loon voor zoover het in geld van een vreemd Rijk is vastgesteld, ter keuze des arbeiders het zij in wettig betaalmiddel of in bankbiljetten der bank van dat Rijk, het zij in Nederlandsch wettig betaalmiddel of in bankbiljetten der Nederlandsche bank tot een gelijk bedrag, berekend naar den koers van dag en plaats der betaling, of, indien aldaar geen koers bestaat, volgens dien der naastbij gelegen handelplaats, waar een koers bestaat.

Alles behoudens de wettelijke bepalingen op het in betaling geven van vreemde munten.

Memorie van Toelichting O. 1901.

[Men zie bij art. 1638 *j*.]

O. *Art.* 1638 *h*. De voldoening van het loon, voor zoover het in Nederlandsch geld is vastgesteld, geschiedt in wettig betaalmiddel van het Rijk of in bankbiljetten der Nederlandsche bank; van het loon, voor zoover het in geld van een vreemd Rijk is vastgesteld, ter keuze des arbeiders hetzij in geld van dat Rijk of in bankbiljetten aldaar gangbaar, hetzij in Nederlandsch wettig betaalmiddel of in bankbiljetten der Nederlandsche bank tot een gelijk bedrag, berekend naar den koers van dag en plaats der betaling, of, indien aldaar geen koers bestaat, volgens dien der naastbij gelegen handelsplaats, waar een koers bestaat.

Alles behoudens de wettelijke bepalingen op het in betaling geven van vreemde munten.

Memorie van Toelichting.

[Men zie bij art. 1638 *j*.]

Voorloopig Verslag der Tweede Kamer.

Art. 1638 *h*. Sommige leden meenden, dat een voorschrift, als hier is opgenomen, omtrent de herleiding in Nederlandsch wettig betaalmiddel van geld van een vreemd Rijk naar den koers van den dag en de plaats der betaling, of, indien aldaar geen koers bestaat, volgens dien der naastbij gelegen handelsplaats, waar een koers bestaat, in de toepassing in vele gevallen tot moeilijkheden zal leiden. Daarom scheen het hun wenschelijk, dat van Overheidswege koersen voor geld van vreemde Rijken zouden worden bepaald.

Opgemerkt werd, dat volgens het artikel, zooals het thans is gesteld, niet zal zijn toegelaten, dat loon, in Fransch geld vastgesteld, in Zwitsersche of Belgische 5-francstukken wordt uitbetaald. Er is immers voorgeschreven, dat het loon, voor zoover het in geld van een vreemd Rijk is vastgesteld, in geld van *dat* Rijk moet worden voldaan. Met het oog op de landen der Latijnsche Munt-unie achtte men de uitdrukking: „geld van een vreemd Rijk" niet gelukkig gekozen.

Naar aanleiding van het tweede lid, dat naar de wettelijke bepalingen op het in betaling geven van vreemde munten verwijst, werd hier nogmaals opgemerkt, dat ten onzent art. 19 der wet van 28 Mei 1901 (*Staatsblad* no. 132), behalve in aangewezen grensgemeenten, het in betaling geven van vreemde zilveren, nikkelen of koperen munt verbiedt.

Memorie van Antwoord.

Art. 1638 *h*. Het voorschrift omtrent de herleiding van vreemd geld in Nederlandsch wettig betaalmiddel zal, naar wordt vertrouwd, in de toepassing zelden of nimmer tot moeilijkheden leiden. Immers deze regeling zal in de practijk ten gevolge hebben, dat men ten einde het bedrag te berekenen de in de dagbladen opgegeven waarde van het vreemde geld ter beurze van Amsterdam of Rotterdam zal overnemen. Aan de bepaling van overheidswege van koersen voor geld van vreemde Rijken zouden zoovele gewichtige bezwaren verbonden zijn, dat, mede met het oog op het gering aanbelang dezer aangelegenheid, van een zoodanigen maatregel geene sprake kan zijn.

De bepaling heeft thans eene wijziging ondergaan, waardoor rekening wordt gehouden met de onderlinge verhoudingen der landen, tot de Latijnsche Munt-unie behoorende. De uitdrukking „geld van een vreemd Rijk" scheen intusschen eene wijziging niet te behoeven; is het loon voor eene Belgische, Fransche of Zwitsersche dienstbode vastgesteld in zóóveel franken per jaar, dan kan toch in eene Nederlandsche wet zeker worden gezegd, dat dat loon is vastgesteld „in geld van een vreemd Rijk".

Met het oog op de wet van 18 Juli 1904 (*Staatsblad* no. 189),

waarbij aan de biljetten der Nederlandsche Bank de hoedanigheid van wettig betaalmiddel is toegekend, heeft deze bepaling wijziging ondergaan.

Het tweede lid van het artikel strekt voornamelijk om een ieder duidelijk te maken, dat hier niet sprake is van eene uitzonderingsbepaling, welke, ten aanzien van het loon van vreemde arbeiders, aan de algemeene voorschriften der wet van 28 Mei 1901 (*Staatsblad* no. 132) hunne kracht zoude ontnemen. De bedoelde loonen zullen in goud- of in papiergeld uitbetaald moeten worden.

G. O. *Art.* 1638 *h.* De voldoening van het loon, voor zoover het in Nederlandsch geld is vastgesteld, geschiedt in wettig betaalmiddel van het Rijk; van het loon, voor zoover het in geld van een vreemd Rijk is vastgesteld, ter keuze des arbeiders hetzij in geld of in bankbiljetten in dat Rijk gangbaar, hetzij in Nederlandsch wettig betaalmiddel tot een gelijk bedrag, berekend naar den koers van dag en plaats der betaling, of, indien aldaar geen koers bestaat, volgens dien der naastbij gelegen gelegen handelsplaats, waar een koers bestaat.

Alles behoudens de wettelijke bepalingen op het in betaling geven van vreemde munten.

Verslag van het Mondeling Overleg.

[Men zie deel II, bladz. 16.]

1e N. v. W. De bepaling van art. 1638 *h* wordt gelezen als volgt: „De voldoening van het loon, voor zoover het in Nederlandsch geld is vastgesteld, geschiedt in wettig betaalmiddel van het Rijk; van het loon, voor zoover het in geld van een vreemd Rijk is vastgesteld, in geld of in bankbiljetten in dat Rijk gangbaar.

Artikel 19 van de Muntwet 1901 is niet van toepassing.".

[De heeren PIERSON en PATIJN schreven bij hun amendement op het tegenwoordig artikel 1637 *p* (deel II, bladz. 17) het volgende:

De meening der ondergeteekenden is, dat artikel 1638 *h* behoort te vervallen, waarna de artikelen **1638 i** en **j** wijziging zullen moeten ondergaan.

Artikel 1638 *h* wil, dat, wanneer het loon in Nederlandsch geld is vastgesteld, de voldoening steeds in dat geld zal geschieden. Dan wordt echter de gunstige bepaling van art. 19 der Muntwet ten behoeve van zekere nabij de grenzen gelegen plaatsen te niet gedaan. Wat nog veel erger is, dan wordt een premie gesteld op het bezigen van vreemd geld als rekenmunt, want slechts dan, wanneer in het vreemde geld gecontracteerd is, mag, naar het ontwerp, dat geld bij de voldoening gebezigd worden, dan *moet* dit zelfs gebeuren. Ziedaar in den strijd tegen het vreemde geld een schrede achterwaarts. Een tweede is, dat de bepaling van artikel 19 der Muntwet, die zelfs in de gemeenten, waar vreemde zilveren, nikkelen, bronzen en koperen munten in betaling mogen gegeven worden, „ieders bevoegdheid om wettige betaalmiddelen te eischen onverminderd" laat, niet onvoorwaardelijk gehandhaafd blijft.]

Beraadslagingen in de Tweede Kamer.

(17 Mei 1906.)

De heer **Bolsius:** Mijnheer de Voorzitter! Bij de behandeling van art. 1637 *j* [p] heeft de geachte afgevaardigde uit Groningen betoogd, dat het is geschreven om te keer te gaan de misbruiken bij de vaststelling en de uitbetaling van het loon, die onder den naam van truck-misbruiken alom bekend zijn; daarvan zonderde hij niet uit het overal langs de grenzen aangenomen gebruik van uitbetaling in vreemde munt van de arbeidsloonen, die in Nederlandsche waarde zijn vastgesteld.

Het enkele feit reeds, Mijnheer de Voorzitter, dat uitbetaling in vreemde, met name in Duitsche munt, in die streken algemeen is, en betaling van arbeidsloonen slechts bij hooge uitzondering in Nederlandsch geld plaats vindt, had den geachten afgevaardigde kunnen stemmen tot een zachter oordeel dan dit, dat alle werkgevers zich aldus tegenover hun arbeiders aan truck-misbruiken zouden schuldig maken.

Uit het artikel is, door de aanneming van het amendement Pierson-Patijn, vervallen de uitzondering, waardoor het wetsontwerp zelf die misbruiken erkende en toeliet, en die juist geschreven was om de wet met den langs de Duitsche grenzen bestaanden toestand in overeenstemming te brengen of te laten. De verwijzing naar de Muntwet 1901, die deze bepaling van het Burgerlijk Wetboek dreigde te zullen ontsieren, is daaruit vervallen, zoodat nu alleen is voorgeschreven, dat het loon, behalve in enkele andere met name vermelde bestanddeelen, mag worden vastgesteld in geld, Nederlandsch zoowel als vreemd geld.

Het voorschrift van art. 1638 *h* staat met dat artikel in onmiddellijk verband. De tekst, zooals die nu nog luidt, sloot zich aan bij dien van het oorspronkelijk art. 1637 *j* [p], waarin vaststelling van het loon in Nederlandsch geld werd voorgeschreven; een voorschrift dat nu is vervallen.

Het wil mij voorkomen, dat, nu in art. 1637 *j* [p] de vaststelling van het loon in iedere muntsoort is vrijgelaten, ook de keuze der muntsoort bij de uitbetaling, als gevolg van de vaststelling, behoort te worden vrijgelaten, en derhalve art. 1638 *h* vervallen kan. Art. **1638 i** moet dan aldus gelezen worden: „De voldoening van het loon voor zoover het anders dan in geld is vastgesteld, geschiedt volgens hetgeen bij overeenkomst of reglement is bedongen."

Ik ontken, Mijnheer de Voorzitter, dat door de uitbetaling van arbeidsloonen in vreemde munt, ook wanneer de vaststelling van het loon in Nederlandsche waarde heeft plaats gehad, de arbeiders in die streken, waar dit gebruikelijk is, benadeeld worden.

Ieder die in die streken een overeenkomst aangaat, welke dan ook, een koopovereenkomst zoowel als een arbeidscontract, weet en begrijpt als vanzelf sprekend, dat, hoewel de prijs of het loon wordt uitgedrukt in Nederlandsch geld, bedoeld is betaling der uitgedrukte geldsom in vreemde munt, de eenige nagenoeg die daar in omloop is, tenzij uitdrukkelijk in de overeenkomst of door het plaatselijk gebruik anders is bepaald.

Ieder werkman weet, dat hij de huur van zijn woning, per week of per maand, in Nederlandsche rekenmunt uitgedrukt, kan betalen in Duitsche munt tegen den vollen loopenden koers van 60 cents per Mark. Ieder werkman weet, dat zijn winkelier den prijs van een pond koffie of suiker, van een brood, of van een paar schoenen, wel uitdrukt in Nederlandsch geld, maar Duitsche munt in betaling aanneemt tegen volle 60 cent per Mark. En wie een Nederlandschen gulden in betaling geeft, kan daarvoor in die streken overal goederen koopen niet voor slechts honderd, maar voor honderd en twee cent waarde, omdat op de Nederlandsche munt een agio of opgeld van twee cent per gulden wordt uitbetaald.

Een werkman die te Venlo een paar schoenen van f 6 koopt — ik neem dit voorbeeld niet uit zucht naar casuïstiek, maar omdat de heer Drucker zelf het heeft gebezigd — en daarvoor zes Nederlandsche guldens in betaling geeft, krijgt ongevraagd twaalf cent loopende, dat is Duitsche munt, terug. Zoo is het niet alleen in een enkelen winkel te Venlo, maar in alle winkels van bijna geheel oostelijk Limburg.

De geachte voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, wiens scherpzinnigheid ik anders bij de verdediging zijner meening zeer bewonder, heeft toen wel gezegd: nu ja, een werkman die in Venlo zes gulden verdient en tien Mark ontvangt, moge daarvoor misschien te Venlo een paar schoenen van zes gulden kunnen koopen, maar niet in den Haag of in Amsterdam; maar dat moet die werkman natuurlijk ook niet doen. Integendeel, de Haagsche en Amsterdamsche werkman moet zijn schoenen te Venlo en te Roermond koopen, want niet alleen zijn de schoenen daar veel beter en goedkooper dan hier, maar bovendien ontvangt hij op zijn zes Nederlandsche guldens dan nog twaalf cent terug. Of dit truckmisbruik alom bekend is, weet ik niet, en daarom kan het goed zijn het hier te signaleeren.

Ook stelde de geachte afgevaardigde de vraag, of een werkman die te Venlo zes gulden per postwissel moet verzenden, op zijn tien Mark niet verliezen zal? Zeker, Mijnheer de Voorzitter, hij zal daarop twaalf cent verliezen. Maar daarmede is niet het bewijs geleverd, dat die werkman dus werd afgezet, omdat hij in Limburg een arbeidscontract aanging op de conditiën die daar inheemsch zijn. Dat is het gevolg, indien men wil het fatale gevolg van de algemeene circulatie

van nagenoeg uitsluitend vreemde munt, waaronder iedereen die zich Nederlandsch geld moet verschaffen tot het verzenden van postwissels, het betalen van belasting enz., daar op zijn tijd te lijden heeft.

Maar daartegen moet de Muntwet die geheele streken in bescherming nemen; in de Muntwet behooren de voorschriften tot bestrijding van dat algemeen gevoelde misbruik thuis, maar niet in het Burgerlijk Wetboek, ter bescherming van een enkele klasse van personen, al is die dan nog zoo belangwekkend, en alleen voor een enkel contract, waarbij zich de nadeelen van dien algemeenen toestand volstrekt niet erger, maar integendeel zoo goed als niet doen gevoelen. Immers, dat een werkman zich Nederlandsch geld moet verschaffen ter verzending van postwissels, betaling van belasting of anderszins, behoort tot de uitzonderingen, vergeleken bij andere klassen die betalingen hebben te doen. Op vergaderingen die nog onlangs in de streken waar deze toestand bestaat, gehouden werden ter bespreking en bestrijding van dit euvel, heb ik wel klachten vernomen van industrieelen en kooplieden, die schade lijden, omdat zij veel of niets dan Duitsch geld ontvangen, en in Nederlandsch geld hun betalingen moeten doen, maar ik heb nog nooit één enkelen werkman op die vergaderingen zien verschijnen, laat staan hooren klagen, over nadeel door hem geleden, omdat hem zijn loon in vreemd geld werd uitbetaald.

De heer **Schaper:** De werkman in Noordbrabant en Limburg is ook niet zeer opposant!

De heer **Bolsius:** De middenstand, Mijnheer Schaper, is in deze het kind van de rekening, maar de werkman niet; deze heeft geen reden tot verzet.

Nu heeft de heer Drucker zich beroepen op een werkgever uit Twente, die erkend heeft, dat de uitbetaling der loonen in Duitsch geld hem een aardig voordeel opleverde. Dat kan wel zijn, Mijnheer de Voorzitter, maar dat is de vraag niet, de vraag is, of de werkman nadeel lijdt. En dat volgt volstrekt niet daaruit, dat de werkgever door het loon in Duitsch geld te betalen waar dit algemeen gangbaar is, bij zijn kassier voor iedere duizend Mark slechts vijfhonderd negentig gulden in rekening lijdt, en daarmede zeshonderd gulden loon uitbetaalt, waarvoor de werklieden op hun beurt echter zich voor volle zeshonderd gulden goederen kunnen verschaffen. Zonder nader bewijs, dat het voordeel des werkgevers nadeel voor den werkman heeft opgeleverd, zegt een dergelijke algemeene uitlating niets.

Zal ik daarom ontkennen, dat er misbruiken kunnen plaats hebben; dat uit de winzucht van enkelen ook op den arbeider kan worden geladen het koersverlies, dat gewoonlijk door den middenstand wordt geleden?

Neen, Mijnheer de Voorzitter, dat ontken ik niet. Maar wel ontken ik, dat, ter bestrijding van enkele mogelijk bestaande misbruiken, hier een regeling moet worden getroffen die algemeen werken zal en het verkeer in geheele streken des lands ernstig zal belemmeren; ik ontken, dat er reden is om voor enkelen allen te doen lijden.

Had men eenmaal voorgeschreven, dat arbeidsloon niet anders dan in Nederlandsch geld mag worden vastgesteld en uitbetaald, dat ware een standpunt geweest, kloek, hoewel ondoelmatig. Maar zooals nu de regeling wordt voorgesteld, lijdt het geen twijfel, of die werkgevers, die het nadeelig koersverschil niet voor hun rekening willen nemen, zullen de loonen in het vervolg vaststellen in de vreemde munt, waarin zij willen uitbetalen. Zoodoende wordt tegenover hen het goede doel van dit artikel toch niet bereikt. En voor die streken van ons land, waar de werkgevers met de uitbetaling van het loon in vreemd geld geen benadeeling der werklieden beoogen, en daarvan voor dezen ook geen nadeel het gevolg is, beteekent dit artikel een grooten achteruitgang in de bestrijding der circulatie van vreemd geld, zooals door den geachten afgevaardigde uit Gorkum, den heer Pierson, met het gezag dat zijn woord in deze zaken heeft, bij de bespreking van art. 1637 *j* [p] onwederlegd is uiteengezet.

En omdat het kwaadwillig deel der Nederlandsche werkgevers dit systeem van dwangopvoeding toch niet op zich met succes zal laten toepassen, en een ander aanzienlijker deel daarvan een belemmering zal ondervinden, waarvoor geen voldoende reden aanwezig is, daarom vertrouw ik, dat de Kamer dit artikel niet zal aannemen.

De heer **Pierson:** Gelijk ik 20 Maart jl. aan de Vergadering heb medegedeeld, tevens uit naam van den heer Patijn, is het ons voornemen tegen het artikel te stemmen; maar ongaarne zou ik een oogenblik voedsel willen geven aan de meening, dat het kwaad van de circulatie van vreemde munt in het Oosten

van ons land door mij niet als een groot kwaad wordt beschouwd. Ik weet wel, dat somtijds bij de kenschetsing van dat kwaad overdrijving heeft plaats gehad — overdrijving komt altijd voor —, maar het is een knoeiboel en hoe eerder daaraan een einde komt, hoe liever ik het heb.

Dit artikel bestrijd ik niet uit voorliefde voor de instandhouding van dat euvel, integendeel, ik doe dat, aangezien ik de vaste overtuiging koester, dat dit artikel in hooge mate de verbreiding van het vreemde geld *kan* bevorderen. Ik druk mij voorzichtig uit; ik waag mij niet gaarne aan voorspellingen; het is soms moeilijk te zeggen op oeconomisch gebied, dat als het eene gebeurt, ook het andere zal volgen, want men heeft te doen met menschen, en men weet nooit, welke invloeden zich zullen doen gelden; maar ik weet wel, dat als het artikel wet wordt en na eenige jaren de circulatie van vreemde munt een groote uitbreiding heeft verkregen, men zich daarover niet zal behoeven te verwonderen, want dit artikel strekt om juist dat te bevorderen. Dat zullen de heeren die deze bepaling verdedigen, mij niet toegeven en daarom wil ik het zoo klaar en eenvoudig mogelijk bewijzen.

Ik moet daarvoor even terugkomen op hetgeen in 1901 is gebeurd.

Toen een jaar of zes geleden aan het Departement van Financiën de noodzakelijkheid werd ingezien om een nieuwe codificatie te geven aan onze muntwetgeving, die daaraan dringend behoefte had, toen rees ook ernstig de vraag, wat er zou kunnen worden gedaan om de circulatie van dat vreemde geld tegen te gaan. Er is inderdaad het een en ander in dien geest ontworpen, strenge bepalingen; maar nauwelijks was dat bekend geworden of er kwam, bepaaldelijk uit Limburg, een hevige oppositie. Het regende adressen, brieven, aanvragen om audientie; er werd betoogd van alle kanten, dat het een ramp zou zijn voor Limburg, indien die strenge bepalingen in practijk werden gebracht. Toen is er lang over gesproken en wij hebben gedacht aan de spreuk: „met onwillige honden is het kwaad hazen vangen". Indien het ooit noodig is de sympathie en medewerking voor een maatregel te hebben, dan is dat wel op muntgebied. De bestrijding van de circulatie van het vreemde geld is onmogelijk zonder medewerking van de bevolking. Indien de bevolking er zich voortdurend tegen verzet, lukt het eenvoudig niet. En zoo zijn wij dan, zeer noode, tot de conclusie gekomen, dat wij een transactie moesten aangaan, namelijk inpoldering, inperking van het kwaad; daar waar nog eenige kans bestond het kwaad tegen te gaan, het gebruik van het vreemde geld absoluut verbieden, maar op de plaats waar het kwaad nog te diep ingeworteld was, het eenvoudig toestaan. Zoo is art. 19 van de Muntwet in de wereld gekomen, waarin in het algemeen het gebruik van vreemd zilvergeld, enz. verboden wordt, maar dit wordt toegestaan voor plaatsen, in een algemeenen maatregel van bestuur te noemen, terwijl ieders bevoegdheid om ook daar betaling in Nederlandsch geld te eischen onverminderd blijft. Op die wijze heeft men gemeend de zaak te moeten regelen; beperking, inpoldering is dus het beginsel. Maar nu is het de vraag wat geschieden zal als dit ontwerp tot stand komt; immers dan wordt de dijk eenvoudig doorgestoken en is het uit met de inpoldering. Er is nu gezegd: wij geven hier een schoone juridische formule, inhoudende dat men moet doen wat men beloofd heeft; dat men moet uitbetalen in Nederlandsch geld als men dat beloofd heeft en in vreemd als men beloofd heeft in vreemd geld te betalen. Maar is daarmede de zaak gewonnen? Neen, want de werkgevers die in vreemd geld willen uitbetalen, zullen nu ook in vreemd geld contracteeren. Waar eenmaal het gebruik bestaat om in vreemd geld uit te betalen, zullen de werkgevers uit den aard der zaak in het vreemde geld contracteeren. En dan krijgt men dezen fraaien toestand, dat men in eenige der grensprovinciën voortaan zal *rekenen* in Duitsch geld; dat de oostelijke grens monetair gesproken, meer naar het Westen wordt verplaatst, dat een deel van Nederland, wederom monetair gesproken, een deel van Duitschland zal worden. Of de heeren dat werkelijk schoon vinden? Ik vind het reeds uit een nationaal oogpunt bezien aller bedenkelijkst.

Ik zeide, de dijken zijn dan doorgestoken. Dat is inderdaad het geval, want deze regeling zal gelden niet alleen voor de grensgemeenten, maar voor het geheele land. Er zijn thans verschillende plaatsen in het oosten des lands, waar men het vreemde geld niet of nauwelijks gebruikt. Maar wordt de voorgestelde regeling aangenomen, dan zal men het kunnen gebruiken zooveel men wil, in Hengelo, in Delden enz.; waar vroeger veel Duitsch geld gecirculeerd heeft, zal men dat geld weder kunnen gebruiken. Men zal niets anders te doen hebben dan de loonbetaling in dat geld te contracteeren.

Men heeft gezegd, dat deze wet uitgaat van de gedachte, dat de arbeider de zwakste is op oeconomisch gebied, in den strijd met den werkgever. Als dat

zoo is, kunt gij spoedig in die plaatsen allerlei looncontracten zien sluiten, waarbij men contracteeren zal niet voor f 1,80 maar voor 3 Mark, niet voor f 1,20 maar voor 2 Mark enz. En dat kwaad zal zich uitbreiden, want nergens is een grens getrokken, immers geheel buiten werking gesteld is de bepaling, onverminderd ieders bevoegdheid om betaling in het wettig betaalmiddel te eischen. Door die bepaling is eenvoudig de pen gehaald.

Ik beweer niet dat dit noodwendig gebeuren *moet*, maar dat dit stellig gebeuren *kan*. Groote uitbreiding van het gebruik van buitenlandsch geld kan uit de werking van het artikel voortvloeien.

Nu zullen sommigen zeggen: er wordt dan toch altijd gecontracteerd in precies hetzelfde waarin men betaalt. In veel gevallen zal dit echter niet zoo zijn, want wij regelen hier alleen het looncontract, en wanneer het gebruik van vreemd geld zich uitbreidt, zal het contracteeren in het eene en het betalen in het andere geld toenemen in die gevallen, waarin dat niet is verboden. De *verbreiding* van het buitenlandsche geld moet dus worden tegengegaan.

Ik kan dit niet genoeg zeggen. Wanneer men niet wil dat knoeierijen met het geld ergens plaats vinden, moet men zorgen dat het vreemde er niet komt. En dat is het doel geweest van de wet van 1901. Ik vind het treurig, dat men nu wil nullificeeren wat toen met het met zooveel zorg bewerkte art. 19 der wet van 1901 verkregen is.

En nu wensch ik de vrijheid te nemen om tot den Minister van Justitie een verzoek te richten.

In 1901, toen de Minister Cort van der Linden bezig was zijn ontwerp-arbeidscontract samen te stellen, en aan art. 1638 *h* gekomen was, is het Departement van Financiën geraadpleegd. Ik weet dit zeker, omdat ik bij het overlezen van het oorspronkelijk artikel mij nog eenige veranderingen herinnerde welke ik daarin aangebracht heb. Maar op 2 Maart 1905 is het artikel totaal veranderd; het oude artikel is verdwenen, een geheel nieuw is daarvoor in de plaats gekomen. Ik wensch den Minister te vragen of het Departement van Financiën toen geraadpleegd is.

Mij dunkt dat dit noodzakelijk was.

Het gebeurt dikwijls dat een Departement een onderwerp te behandelen heeft waarbij op het terrein van een ander Departement getreden wordt; dan is het vaste gebruik dat dit andere Departement geraadpleegd wordt. Het is gebeurd in 1901; weet de Minister ook of het wederom gebeurd is in 1905?

Ik hoop, dat de heeren, die dit artikel ontworpen hebben, het niet onvriendelijk van mij zullen vinden; maar ik moet alles aanvoeren wat ik kan om duidelijk te maken op welke gronden ik meen, dat het Departement van Financiën niet geraadpleegd is. Ik aarzel alles te zeggen, omdat het op vitterij gelijkt, maar moet de technische zwakheid van het artikel aantoonen.

Wanneer men spreekt van ,,geld", kan men dit woord in allerlei zin bezigen: in den zin van het Engelsche ,,currency", wat men in het Hollandsch eigenlijk niet vertalen kan; wij zeggen: ,,courant". Als wij spreken van het vaststellen van loon in Nederlandsch geld, dan bedoelen wij daarmede: vaststellen van het loon in Nederlandsch courant. Men kan het woord ook opvatten in zijn concrete beteekenis. Die beteekenis kan echter tweeërlei zijn. Stelt men ,,geld" tegenover ,,bankbiljetten", dan zou het woord ,,geld", beteekenen wettig betaalmiddel, namelijk in landen waar de bankbiljetten geen wettig betaalmiddel zijn. Maar het kan ook beteekenen: muntspecie.

Wat is nu in het artikel de zin van het woord geld?

Er wordt gesproken van: ,,De voldoening van het loon, voor zoover het in Nederlandsch geld is vastgesteld." Hier heeft ,,geld" de beteekenis van ,,currency", van ,,courant". ,,De voldoening van het loon, voor zoover [het] in geld van een vreemd Rijk is vastgesteld", andermaal: ,,courant". Maar nu volgt: in geld of in bankbiljetten. Hier heeft ,,geld" een beteekenis van concreten aard. Maar heeft men nu te denken aan muntspecie of aan ieder wettig betaalmiddel?

De zaak heeft eenig gewicht met het oog op de Duitsche ,,Reichskassenscheine". Wanneer ,,geld" de beteekenis heeft van specie, zijn de ,,Reichskassenscheine" uitgesloten, en kan het geval zich voordoen, dat een loonbetaling nietig verklaard wordt, op grond dat zij geschied is in ,,Reichskassenscheine".

Ik begrijp dat deze opmerkingen in de practijk geen beteekenis hebben, maar ik heb daarmede rekenschap wilen geven van mijn twijfel of over dit artikel het Departement van Financiën gehoord is. Ik kan mij niet voorstellen dat het vakmannen op dit gebied niet terstond getroffen zou hebben dat dit artikel groote zwakheden bevat.

Ik wensch derhalve zeer beslist aan den Minister de vraag te stellen: hebt gij de zekerheid dat het Ministerie van Financiën in 1905 over dit onderwerp is

gehoord, en indien gij die zekerheid niet hebt, zoudt gij dan bereid zijn om alsnog den Minister van Financiën te raadplegen; zoudt gij bereid zijn die fout (want ik zou het als een fout aanmerken, dat de Minister van Financiën niet ware gehoord) te herstellen en den gewonen goeden regel te volgen, dat, wanneer in een wet een onderwerp behandeld wordt dat vreemd is aan het Departement waarvan de wet uitgaat, het andere Departement wordt geraadpleegd. Niets zou gemakkelijker zijn dan de behandeling van dit artikel te schorsen, ten einde den Minister in de gelegenheid te stellen zijn ambtgenoot van Financiën te raadplegen en naderhand, al of niet, met een gewijzigd artikel voor den dag te komen.

Overigens heb ik nog een enkel onderwerp aan te roeren. Mijn persoonlijke wensch is, dat er voor dit artikel niets in de plaats kome, ik vind het volstrekt onnoodig. Nu is mij den vorigen keer gezegd geworden: er moet wel iets voor in de plaats komen. Het geval kan zich immers voordoen, dat een Duitscher, een Duitsch muzikant of monteur, gecontracteerd heeft in Duitsch geld; dan zou de betaling, ingevolge de Nederlandsche Muntwet, niet kunnen geschieden in dat Duitsche geld. Ik mag hier herhalen wat ik vroeger daarop heb geantwoord: men zal niet kunnen betalen in brons, koper of nikkel, maar men kan in betaling geven: bankbiljetten, Reichskassenscheine en goud. Gesteld dat iemand 24 Mark moet hebben, dan zou men hem kunnen betalen met 20 Mark in Duitsch goud en 4 mark in Nederlandsch geld. Is dit nu zoo erg? Men zou het een peulschil kunnen noemen.

Deze zelfde discussie heeft plaats gehad in 1901; toen is uitdrukkelijk door mij betoogd, dat een bijzondere bepaling niet noodig was. Ik wensch te vragen of er ooit een geval bekend is geworden waarin de noodzakelijkheid van een bijzondere bepaling bleek.

Ik meen het hierbij te kunnen laten, maar wensch aan den Minister uitdrukkelijk de vraag te stellen of hij bereid is om aan mijn verzoek te voldoen.

De heer **Regout:** Mijnheer de Voorzitter! Wanneer ik naar aanleiding van deze zaak het woord vraag, dan is dit inderdaad niet om nieuwe lichtpunten hier in het debat te brengen. Hetgeen in deze op zoo uitnemende wijze gezegd is door den geachten afgevaardigde uit Roermond wat betreft de Limburgsche toestanden, is in ieder opzicht juist. Voor hem die met die toestanden onbekend is, is het zeer moeilijk zich die in te denken. Het klinkt voor den niet ingewijde vreemd, dat, als men te Roermond een voorwerp koopt ter waarde van f 1 en men daarvoor een Nederlandschen gulden in betaling geeft, men ongevraagd een en een halven cent terug ontvangt; in zulk geval lijdt niemand eenige schade.

Er zijn zelfs toestanden in een deel van Limburg — deze zijn niet in alle deelen dezelfde — die werkelijk voordeelig voor den gewonen arbeider zijn.

Ik bedoel bijv. een streek waar niet zoozeer Duitsche, maar de Belgische pasmunt koers heeft, het zuidelijk gedeelte. Daar is het een vaste gewoonte, dat in groote fabrieken aan de arbeiders het loon wordt uitbetaald in Nederlandsch geld, en wat kan nu de arbeider doen? Hij zet zijn loon onverwijld om in Belgische pasmunt en koopt de waren die hij noodig heeft met die pasmunt; daardoor heeft hij per gulden 4 cent winst, want in de winkels is de gewoonte te betalen in Nederlandsche of in Belgische pasmunt, terwijl men daar geen korting geeft, zoodat in dergelijke gevallen het verlies voor den winkelier is, het voordeel voor den arbeider.

Maar waartegen ik vooral mijn stem wensch te verheffen, is het volgende. Wij hebben op het laatst van zijn rede door den geachten afgevaardigde uit Gorinchem aan den Minister van Justitie de vraag hooren stellen, of de Minister van Financiën wel over deze zaak is gehoord, en de geachte afgevaardigde meent uit verschillende feiten de gevolgtrekking te moeten maken, dat dit wel niet zal zijn geschied. Er is echter nog een ander, door hem niet genoemd feit, waaruit ik zeer beslist diezelfde gevolgtrekking meen te moeten maken, namelijk, dat de Minister van Financiën in den laatsten tijd alom in Limburg een onderzoek heeft doen instellen naar de circulatie der vreemde pasmunt aldaar en een soort van referendum heeft uitgelokt bij hetwelk elk kan zeggen welke pasmunt hij gaarne toegelaten wenschte te zien, de Belgische, of de Duitsche, beide of geen van beide; zoo hebben in elke gemeente van Limburg op het gemeentehuis lijsten gelegen, waarop men door onderteekening van zijn wenschen kon doen blijken. Vooraf waren in verband daarmede vergaderingen belegd ter bespreking der aangelegenheid, als door de Middenstandsvereenigingen en door de arbeidersvereenigingen; ook hadden de Kamers van Koophandel er over beraadslaagd; het resultaat van dit alles is of wordt aan den Minister van Financiën medegedeeld. Dit is openlijk geschied en is niet voor betwisting vatbaar.

Wanneer nu de Minister van Financiën in het bezit van deze gegevens een algemeene regeling gaat ontwerpen, waarom zouden wij dan hier een partieele regeling gaan maken alleen voor de betaling van het loon? Zullen wij dan niet in botsing geraken met het komende ontwerp? En geldt hier niet hetgeen de Minister van Justitie zoo juist bij een ander artikel heeft gezegd ten aanzien van de inbeslagneming van loon onder den werkgever ter verzekering van de betaling van belastingpenningen, dat die zaak hier niet thuis behoort, maar in een bijzondere wet? Wat heeft het te maken met een goede regeling van ons burgerlijk recht of deze of gene werkgever op de een of andere wijze betaalt wat men van hem heeft te vorderen, mits hij slechts het verschuldigde voldoet? Ik herinner aan het voorbeeld, dat de geachte afgevaardigde uit Gorinchem bij de behandeling van een ander artikel heeft aangehaald: wat doet het er toe of ik moet betalen loon of eenig gekocht voorwerp, hier zoowel als daar ben ik een zeker bedrag verschuldigd. Het zijn gelijksoortige gevallen, die gelijksoortig moeten behandeld worden. Waarom partieel in deze wet kwijting van loon regelen, terwijl wij in deze een algemeene regeling behoeven?

Wellicht, ja waarschijnlijk, zal straks de Minister van Financiën omtrent andere uitbetalingen geheel andere voorstellen doen. Dit alles lijkt mij in de hoogste mate inconsequent.

Ik ondersteun daarom ten zeerste het denkbeeld van den geachten afgevaardigde uit Gorinchem, dat wij vooraf omtrent het oordeel van den Minister van Financiën in dezen zullen worden ingelicht. Ik kan vooralsnog niet besluiten aan dit artikel mijn stem te geven, op grond van de practische bezwaren naast de theoretische door den geachten afgevaardigde uit Gorinchem ontwikkeld. Door aanneming van het artikel zal er voor Limburg een toestand ontstaan, die voor de bevolking niets dan last zal veroorzaken en haar geen enkel voordeel zal opleveren.

De heer **van de Velde:** Ik kan mij in hoofdzaak vereenigen met het betoog van de heeren Bolsius en Regout, maar ik meen dat het zijn nut kan hebben wanneer over deze zaak ook iets wordt gezegd door iemand die niet in Limburg tehuis behoort. Voor de opmerking die ik heb te maken is bekendheid met toestanden in Limburg niet noodig.

Ik zou willen vragen, of, wanneer wij dit artikel in de wet willen brengen, of dan niet daarnaast zal moeten staan een verbod om bij den werkgever te wisselen. Het zal nu toch niet verboden zijn om eenvoudig uit te betalen in Duitsch of ander niet verboden vreemd geld om dit een oogenblik daarna weder bij den werkgever in te wisselen. Ik kan dus in het artikel niet anders zien dan een soort van vertoon, dat niet de gevolgen zal hebben die men er van verwacht en die niet in het Burgerlijk Wetboek tehuis behoort.

De heer **Patijn:** Het was niet mijn voornemen, in deze discussie het woord te voeren, nadat de geachte afgevaardigde uit Gorinchem en ook andere sprekers op zoo voortreffelijke wijze de bezwaren tegen dit artikel, die ik geheel onderschrijf, hadden ontwikkeld.

Intusschen vind ik aanleiding om een enkel woord te zeggen in een woord gesproken door den heer Regout. Die geachte afgevaardigde heeft er op gewezen, dat de Minister van Financiën blijkens een bericht in de dagbladen, een onderzoek heeft ingesteld naar de stemming van de bevolking in Limburg, of niet op dit oogenblik met beter gevolg dan vroeger maatregelen zouden te nemen zijn om den strijd tegen de circulatie van vreemd geld in Limburg aan te binden.

De heer Regout heeft er daarbij op gewezen, dat het niet aanging, op dit oogenblik op dat onderzoek vooruit te loopen en hier nu een partieele regeling te gaan invoeren. Ik ga in dien gedachtengang verder. Ik geloof dat wij zoodoende een streep zullen halen door de plannen, die bij alle opvolgende Ministers van Financiën hebben bestaan, om de circulatie van vreemd geld te bestrijden. Men is indertijd bij de samenstelling van de Muntwet 1901 in dat opzicht gestuit op het verzet in Limburg. Dat verzet is evenwel op het oogenblik aan het kenteren. Er zijn van alle kanten bewijzen, dat men daar terugkomt van de houding toen aangenomen en deze betreurt. Er begint dus kans te komen op de mogelijkheid, het verloren terrein te herwinnen. Maar dat zal niet geschieden, wanneer de weg gevolgd wordt, die de Regeering hier voorstelt. Wat is de zaak?

Op het oogenblik circuleert in Limburg bijna geen Nederlandsch geld, zoodat daar, practisch gesproken, alles betaald wordt in vreemd geld. Men rekent echter nog in Nederlandsch geld.

Wat doet nu het ontwerp? Het stelt dezen eisch: gij zult betalen in Nederlandsch geld indien gij in dat geld gecontracteerd hebt; maar als gij in vreemd geld gecontracteerd hebt, moet gij in vreemd geld betalen. Eenheid van rekenmunt en betaalmunt. Ergo, òf het Nederlandsch geld moet als betaalmiddel het vreemde geld verdringen, òf het vreemde geld moet als rekenmunt het Nederlandsch geld verdringen. Een derde is er niet. En nu weet iedereen, die de munttoestanden in Limburg kent, dat het volstrekt onmogelijk is, reeds op dit oogenblik daar het vreemde geld door het Nederlandsch geld te doen vervangen. Mitsdien zal onvermijdelijk het andere gebeuren, nl. dat het vreemde geld het onze als rekenmunt uitdrijft: men zal gaan denken en rekenen in marken en pfenningen, in franken en centiemen en zoo zal de laatste band van de bevolking met ons muntwezen verbroken worden.

Het ontwerp, schier opzettelijk en met geweld het Nederlandsch geld als rekenmunt uitdrijvende, zal daardoor met lamheid slaan alle pogingen, die zullen worden aangewend om het nationale terrein weder op het vreemde geld te heroveren. Want geraakt de bevolking nog verder van deze munt vervreemd, dan krijgt deze er nooit weer burgerrecht. De Minister van Justitie haalt mitsdien een streep door de rekening van zijn collega van Financiën.

Bovendien ontrafelt hij het werk van de beide laatste voorgangers van den Minister van Financiën. Ook dit zal ik bewijzen.

In 1901 heeft men gezegd: wij zullen het vreemde geld uitdrijven, daar waar het nog niet zoo ingeroest is, dat men het niet meer met hoop op succes kan bestrijden. Men heeft toen gelegenheid gegegeven het vreemde geld in te wisselen en die poging heeft resultaat gehad. Verschillende gemeenten heeft men van vreemd geld gezuiverd. Wat gebeurt nu? Enkele jaren, nadat men het zoover gebracht heeft, opent men aan dezelfde werkgevers die toen gezwicht zijn voor de pressie van de wet en van de daaruit voortgevloeide maatregelen, weer de gelegenheid om het vreemde geld, dat zij hebben moeten prijsgeven, er weer in te brengen.

Ik veroorloof mij, met klem aan te dringen op de mededeeling door de Regeering van de meening des Ministers van Financiën, en ik zou er zelfs grooten prijs op stellen, dat het debat over dit punt niet werd voortgezet, vóór dat wij van den Minister van Financiën de verzekering hebben ontvangen, dat dit artikel het monetair belang van het Rijk niet bedreigt. Het gaat niet aan, op grond dat wij hier een arbeidscontract maken, onder den voet te loopen belangen, waarvoor een ander Nederlandsch bewindsman verantwoordelijk is, vooral waar van de medewerking van dien bewindsman bij dit onderwerp tot dusverre niets is gebleken.

Ik wil nog een enkel woord zeggen, omdat dit er wellicht toe zal kunnen bijdragen om tot overeenstemming te komen. Eén ding, dit geef ik toe, is er, waarin dit ontwerp meer waarborg geeft aan de arbeiders dan de Muntwet van 1901. In het algemeen hebben de arbeiders bij de voorgedragen regeling geen of geen noemenswaard belang. De heer Schaper heeft zich daarover zooeven verbaasd betoond, maar voor wie zich rekenschap geeft van den feitelijken toestand zal dit toch duidelijk zijn.

Immers juist op die plaatsen, waar het vreemde geld zoo ingeburgerd is, dat het alle prijzen beheerscht, heeft degeen, wiens oeconomisch bestaan zich ter plaatse afspeelt, gelijk met den arbeider het geval is, geen belang bij de quaestie. Maar wie met de buitenwereld in geregeld contact staat, de winkelier, de tusschenhandelaar, ondervindt den last en het nadeel van de abnormale toestanden op monetair gebied. Voor dengeen dien men wil helpen is de zaak onverschillig of wel, men benadeelt hem; voor de overige bevolking verspert men den eenigen weg, die op den duur tot zuiverder toestanden kan leiden.

Één punt echter is wel van belang voor den arbeider, en dat is de sanctie, die in het ontwerp veel klemmender is dan in de Muntwet 1901. In laatstgenoemde wet is de eenige sanctie ten aanzien van het verbod van betaling in vreemd geld de strafbepaling ter zake van een zeer moeilijk te constateeren feit; hier in dit ontwerp is zij daarentegen uitermate klemmend.

Nu zou ik den heer Minister in overweging willen geven: laat dit artikel vallen, grijp niet in een materie, ten aanzien waarvan de uitroepen van verbazing, die sommige aanwezigen nu en dan ontsnapten, de doorslaande bewijzen zijn, dat men met de feitelijke toestanden niet bekend is. Laat de Muntwet 1901 haar werking behouden, maar neem over, twee artikelen verder, dezelfde sanctie die in het ontwerp geschreven staat. Laat bijaldien betaald wordt in vreemd geld, waar zulks geschiedt in strijd met de Muntwet 1901, civielrechtelijke sanctie gelden. Op deze wijze zal men inderdaad iets voor den arbeider gedaan hebben, terwijl men hem anders eer benadeelt dan steunt.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! De rede-

voeringen van verschillende geachte sprekers hebben tot mijn verbazing eenigszins het karakter aangenomen van ware akten van beschuldiging tegen deze bepaling en terwijl ik daaraan tot voor eenige oogenblikken niet dacht, gevoel ik mij nu als iemand die op de bank der beschuldigden is gezeten. Nu zeg ik op mijn beurt: *audite et alteram partem*. Laten wij nu de zaak eens van den anderen kant bezien.

Er wordt in de grensgemeenten en niet alleen in Limburg — zoodat de heeren die de zaak met een Limburgschen bril bezien de zaak eenigszins uit een eenzijdig standpunt bekijken — het loon bepaald in Nederlandsch geld en uitbetaald in vreemd geld. Om een speciaal voorbeeld te geven: terwijl het loon bepaald wordt op 60 centen, wordt een Mark betaald, die toch maar 58½ à 59 cent waard is, en op die manier wordt zonder eenigen twijfel, met hoeveel stelligheid de Limburgsche heeren dit ontkennen, de arbeider benadeeld. Vandaar dan ook, dat wij wel werkgevers op deze wijze zich ten koste van hun arbeiders zien bevoordeelen.

Nu heeft de heer Pierson wel erkend dat dit kwaad bestaat, maar de remedie die aan het kwaad een eind moet maken, willen de heeren niet.

Dit komt omdat het hier een strijd geldt tusschen verschillende standpunten. Ik zie er geen kans toe een middel te vinden die geheel tot overeenstemming te brengen.

De heeren — en dit geldt speciaal den geachten afgevaardigde uit Gorkum — hebben uitsluitend het oog op het belang van de muntcirculatie in het algemeen, het voorstel meer bepaald op de verhouding tusschen werkgever en werkman, en waar wij nu ten aanzien van dit laatste punt in ons land hebben waargenomen niet alleen, maar zich in allerlei vorm hebben zien voordoen een misbruik waartegen moet worden gewaakt, is dit niet te gelijk mogelijk met het uit den weg gaan van bezwaren waarop de heeren die speciaal de muntcirculatie op het oog hebben, gewezen hebben.

Dezer dagen is in het *Sociaal Weekblad* van 28 April jl. n°. 7 nog een geval met naam en toenaam beschreven, waarbij ons wordt voorgerekend, dat met volkomen opzet om er een voordeel uit te halen, een fabrikant een zeker bedrag in Nederlandsch geld in Duitsch geld regelmatig laat omzetten en dit Duitsche geld voor de nominale waarde aan de arbeiders uitbetaalt.

De heer **Patijn:** De schrijver in het *Sociaal Weekblad* erkent, dat men met het stelsel van het ontwerp niet kan te gemoet komen aan de bezwaren, waarop hij wijst.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Schrijvers zeggen altijd, dat men er met het stelsel van een ontwerp niet komt.

Ik heb diezelfde zinsnede, welke de geachte afgevaardigde daar aanhaalt, herhaaldelijk gelezen en niet begrepen. Misschien vindt die schrijver het remedie van art. **1638 j** wat kras, maar dit geldt toch niet meer voor die bepaling, zooals zij thans luidt.

Het remedie was kras, omdat een arbeider, die in vreemd geld uitbetaald was, het recht had, zonder iets terug te geven, nogmaals zijn loon in Nederlandsch geld te eischen.

Thans echter is het artikel gewijzigd, naar aanleiding van het besluit wat hier genomen is ten aanzien van het truckstelsel, waarvan ook dit een vorm is.

Wanneer dus die schrijver uitgaat van de gedachte, dat de bepaling tegen dit euvel in dit wetsontwerp te draconisch was, dan merk ik op, dat dit niet meer geldt van het tegenwoordig gewijzigd voorschrift van art. **1638 j.**

Nu hebben verschillende sprekers uit het oog verloren, ook de heer Patijn, dat niet alleen daarvan nadeel ondervinden de arbeiders die in de grensgemeenten wonen en in den idyllischen toestand verkeeren dien de heeren uit Limburg ons geschilderd hebben, maar dat ook niet deze betalingswijze genoegen moeten nemen degenen die wonen buiten het terrein, genoemd bij bedoeld Koninklijk besluit.

Nu zegt men: dat alles schaadt niet, want de Mark, die ze ontvangen hebben, geven zij weder voor 60 cents uit.

Dat is niet zoo: niet in Groningen, niet in Gelderland en ook niet in Limburg, wat betreft schoolgeldheffing, belastingen, post en telegraphie, spoorwegen, enz. In al die gevallen is die Mark, die de arbeider moet ontvangen, slechts 58½ of 59 cent waard.

De heer Bolsius erkent dit, maar merkt op: dat moet ge u niet zoo erg aantrekken, want de arbeider weet het vooraf. Hij weet vooraf dat, terwijl gecontracteerd is in Nederlandsch geld, geld in de economische beteekenis van het

woord, hij zal betaald worden in vreemde munt en dat daaraan nadeel voor hem verbonden is.

Ik kom hier weder terug op de oude quaestie, welke wij zoo vaak hebben behandeld.

Dit wetsontwerp stelt zich almede ten doel — en heeft tot nog toe dat doel bereikt — om, waar de arbeider slachtoffer is van zijn afhankelijke positie, hem te beschermen.

Het argument van: de arbeider weet het vooraf en dan moet hij maar niet contracteeren, gaat hier dan ook evenmin op als in andere gevallen.

Nu heet het verder: het moge zijn dat de arbeider eenig nadeel ondervond ten aanzien van de spoorwegen, postkantoor enz., maar dat is niet zoo in de winkels, want bij de winkeliers kan hij de vreemde munt uitgeven en dan krijgt hij daarvoor de juiste waarde.

Dat is niet juist; dat is zuiver schijn.

De winkelier neemt wel de Mark op 60 cents aan, maar de prijzen zijn daarop berekend.

Het is dus niet zooals de geachte spreker zeide, dat hier de middenstand zou worden benadeeld door een andere methode te volgen. Integendeel, de middenstand zal er niet door worden benadeeld; die weet zich in dit opzicht goed te redden; die rekent met de prijzen daarop.

Het water der zee kan niet afwasschen dat men in den winkel krijgt een tegenwaarde tegenover de 58½ of 59 cent, maar niet een tegenwaarde voor de 60 cents loon, die de man zich heeft bedongen. Dat is toch zoo klaar als de dag.

Ik heb reeds gezegd: dit misbruik komt niet alleen voor in Limburg, maar komt overal voor in de grensgemeenten, en naar mijn informatiën gaat het ook niet op te zeggen: de arbeiders vinden het een fraaien toestand. Integendeel -- het blijkt uit mededeelingen uit verschillende streken van ons land — zij komen er tegen op. In hetzelfde stuk in het *Sociaal Weekblad* wordt zelfs gezegd dat in de daar bedoelde streek over deze quaestie een werkstaking dreigde. Wanneer de arbeiders zich er aan onderwerpen, geschiedt dat uit sleur, uit gewoonte of soortgelijke redenen. Er gaan uit de arbeiderskringen wel degelijk stemmen op die zich daar tegen verklaren. Zij beschouwen het als in hun nadeel. Wanneer het loon in Nederlandsch geld is gecontracteerd, willen zij, dat het hun ook in Nederlandsch geld betaald wordt.

De geachte afgevaardigde uit Gorinchem heeft ons straks herinnerd hoe hij, zijn eigen inzichten, steunende op zijn wetenschap, volgende, begonnen was in 1900 met een codificatie van de Muntwet, waarbij zeer streng aan de circulatie in Nederlandsch geld werd vastgehouden.

De geachte afgevaardigde heeft er aan herinnerd, hoe hij toen gedwongen is om tegen zijn zin, *à son corps défendant*, aan zekere streken van ons land een concessie te doen. Nu heeft men hier een onderwerp waarbij die concessie juist niet kan worden gehandhaafd en men in de goede richting gaat door te zorgen dat wat in Nederlandsch geld gecontracteerd is, ook in Nederlandsch geld wordt betaald. Dit moet men in ieder geval doen bij het arbeidscontract. Het komt mij voor, dat de heeren te veel uit het oog verliezen, dat een dergelijke afwijking bij deze regeling volkomen rationeel is.

Met het oog [op] deze feiten is het dan ook wel merkwaardig, dat wij aan den eenen kant den heer Bolsius hooren zeggen: Het is wenschelijk, dat de toestand verandert, maar doe het bij de Muntwet; maar dat aan den anderen kant de Minister van Financiën bij de Muntwet gedwongen is geweest een concessie te doen. Zoo blijven wij in een vicieusen cirkel ronddraaien en komen wij niet vooruit.

Wat is nu het groote bezwaar van de geachte afgevaardigden uit Gorinchem en uit Zierikzee? Dat men bevordert het contracteeren in vreemde munt. Dat is van den aanvang af het bezwaar geweest. Is dat nu zoo? Dat de heeren antwoorden: dat is zoo, begrijp ik, maar dit heeft op zich zelf niet veel beteekenis. Ik ben zoo vrij in deze mijn eigen meening te huldigen en ik geloof dit niet, omdat ik het voordeel voor den werkgever niet meer zie, om deze manoeuvre in practijk te brengen. Ik vergis mij daarin misschien, maar ik roep de heeren oeconomen te hulp om voor hun bewering afdoende motieven aan te voeren.

Is het nu waar, wat de heeren voorspellen, dat hierdoor alle maatregelen tot bestrijding van de circulatie van vreemd geld zullen worden verijdeld? Ik geloof dat niet, zooals ik zeide, ik begrijp wel, dat die werkgever contracteert om uit te betalen in Nederlandsch geld en dan aan de menschen vreemde munt daarvoor aanbiedt, zoodat hij daarvan voordeel heeft, maar als hij gecontracteerd heeft in vreemde munt te zullen uitbetalen en hij dan ook vreemde munt betaalt, dan begrijp ik niet, welk voordeel hij daardoor kan hebben.

Als men mij niet met deugdelijke argumenten heeft aangetoond, dat men hier, het ééne misbruik keerende, een ander doet ontstaan, handhaaf ik met gerustheid dit artikel. Dit middel zal volkomen probaat zijn en niet het euvel, dat de heeren vreezen, in het leven roepen.

De heer **Bolsius:** Mijnheer de Voorzitter! Ik heb oplettend geluisterd naar de bestrijding die de heer Minister heeft geleverd van het betoog, dat dezerzijds niet alleen door mij, doch ook door de geachte afgevaardigden, de heeren Pierson en Patijn, is gehouden. Dat betoog kwam hierop neer, dat er een ommekeer te duchten is, die zal uitloopen op een mislukking van iedere bestrijding der vreemde muntcirculatie in de streek welke ik op het oog had.

Er zal, ik zeg niet overal en bij alle werkgevers, maar juist bij de kleinere, die het nadeel, gelegen in het koersverlies niet kunnen lijden, een neiging ontstaan om te contracteeren in de vreemde munt, waarin zij het loon wel mogen vaststellen en uitbetalen, indien hun het recht wordt ontnomen om de thans nog algemeen gevolgde gewoonte in toepassing te blijven brengen, van te contracteeren in Nederlandsche rekenmunt, maar uit te betalen in de algemeen gangbare vreemde munt, de eenige nagenoeg welke zij zelf ontvangen. De Minister van Justitie voert daartegen aan, dat een dergelijke verzekering, ook wanneer die komt uit den mond van de heeren Pierson en Patijn, voor hem weinig overredende beteekenis heeft. Maar verwacht dan Zijn Excellentie, die op het gebied van de muntpolitiek een vreemdeling is, vergeleken bij de beide genoemde afgevaardigden, welke daarvan hun geheele leven studie hebben gemaakt, dat zijn ontkenning meer overredende kracht heeft dan hun verzekering? Voor mij stellig niet.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou u daarom willen verzoeken de beraadslaging over dit artikel nu te schorsen, ten einde de Kamer in de gelegenheid te stellen de meening van den heer Minister van Financiën te vernemen, en te hooren, of die overeenstemt met die van den heer Minister van Justitie. Indien de heer Minister van Financiën zou kunnen besluiten morgen hier tegenwoordig te zijn, dan geloof ik, dat de Kamer het op prijs zal stellen zijn oordeel over deze regeling te leeren kennen.

De heer **Pierson:** Mijnheer de Voorzitter! De Minister van Justitie is zich er zeker wel van bewust, dat zeer vele van de argumenten die hij gebezigd heeft, mij niet treffen. Toen hij de wenschelijkheid betoogde van zuivering der muntcirculatie in de grensgemeenten heeft hij stellig niet bedoeld mij te bestrijden. Ik ben van die wenschelijkheid ten diepste overtuigd, al moet ook ik erkennen, dat er vaak overdrijving in de voorstellingen is geweest en de toestand niet zóó nadeelig is als wel eens beweerd wordt. Maar dat het een vicieuse toestand is, is volkomen waar, en mijn sterke oppositie tegen het voorgedragen artikel spruit juist hieruit voort, dat ik in dat artikel een oorzaak zie van vermeerdering van het kwaad.

De Minister van Justitie heeft een opmerking gemaakt, die ik even rescontreeren moet; ik zou mij te veel gesteld hebben op het standpunt van het muntbelang, terwijl hij zich stelt op het standpunt van het arbeidersbelang. Deze opmerking bevreemdt mij. Ik heb zeer veel tijd besteed aan het lezen van dozijnen boeken over muntwezen; misschien had ik beter gedaan met het niet te doen, maar het is nu eenmaal zoo, en ik heb er ten minste dit voordeel uit getrokken, dat ik thans weet, wat in die literatuur voorkomt. Welnu, nergens vond ik de tegenstelling gemaakt tusschen muntbelang en arbeidersbelang. Voor die tegenstelling bestaat dan ook geen reden. Als wij van het belang van het Nederlandsche muntwezen spreken, spreken wij over een belang van het Nederlandsche volk. Uitvoerig bij voorbeeld wordt in de muntliteratuur de vraag behandeld of appreciatie dan wel depreciatie van het geld het grootste nadeel toebrengt aan de maatschappij. Ter beoordeeling dezer vraag pleegt men te vragen, of eerst de loonen en dan de prijzen, of eerst de prijzen en dan de loonen veranderen; bovenal het arbeidersbelang dient hier dus tot maatstaf. De tegenstelling van arbeidersbelang en belang van het muntwezen begrijp ik niet.

Het stelsel van den Minister heeft twee kanten. Het sluit in, niet alleen dat hij die in Nederlandsch geld heeft gecontracteerd, in Nederlandsch geld moet betalen, maar ook dat hij die in Duitsch geld heeft gecontracteerd moet betalen in Duitsch geld. Dat is van dit stelsel de zwakke zijde; de kwaal die wij willen bestrijden wordt daardoor meer intens gemaakt; in de streken van het land waar zij voorkomt, zal zij zich als een olievlek kunnen uitbreiden.

Ik ben het met den Minister eens, dat, wanneer wij plotseling geheel Gelderland en Limburg volkomen onder het Duitsche muntstelsel konden brengen, dit geen nadeel zou zijn voor de arbeiders. Uit een nationaal oogpunt zou het natuurlijk een groote fout zijn; het zou den band tusschen de verschillende deelen van het volk verzwakken, maar zuiver oeconomisch zou het niet schadelijk zijn. Dat is echter niet de toestand die zich laat verwachten. Te vreezen is veeleer, dat het *gemengde* muntwezen, dat nu in sommige grensgemeenten bestaat, met al het vicieuse dat zulk een toestand kenmerkt, zich zou uitbreiden. Ziedaar het gevaar, waartegen men moet waken en dat, wordt dit artikel wet, op bedenkelijke wijze zou toenemen.

Er is gesproken van een stuk in het *Sociaal Weekblad*, waarin wordt aangetoond dat er nog misbruiken op muntgebied plaats vinden. Zeker, en die misbruiken moeten óók worden te keer gegaan door middel van de wet op het arbeidscontract; maar daarvoor is het niet noodig uit de Muntwet van 1901 het heilzame art. 19 te schrappen, waarin staat dat iedereen bevoegd is betaling in Nederlandsch geld te eischen. Men make liever een bepaling, gelijk de heer Patijn die wenscht, waarin gezegd wordt, dat, wanneer het loon op andere wijze betaald wordt dan de Muntwet voorschrijft, de betaling nietig is. Zoodoende geeft men aan art. 19 der Muntwet een poenale sanctie. Men versterkt de goede werking van dit artikel.

Ik dring nog eens aan op een antwoord van den Minister op mijn vraag, of over de in 1905 aangebrachte wijzigingen, alvorens zij het Departement van Justitie verlieten, het Departement van Financiën geraadpleegd is. Ik vraag bovendien nog eens — en thans eenigszins dringend — of de Minister dit veel betwiste artikel niet, althans tijdelijk, zou willen terugnemen, zich voorbehoudende een ander artikel daarvoor in de plaats te stellen en aan het oordeel der Kamer te onderwerpen, nadat daarover het Departement van Financiën gehoord zal zijn. Ik vraag niet aan den Minister van Financiën om zelf hier te komen; dit moet de Minister zelf weten; maar wèl verzoek ik den Minister van Justitie den inhoud van het artikel met zijn collega te willen overwegen.

De heer **Regout:** Mijnheer de Voorzitter! Het doet mij leed te moeten blijven bij mijn opvatting, dat men aan de Ministerstafel, wat de kennis der feiten betreft, ten deze niet voldoende ingelicht is. Wanneer ik den heer Minister hoor zeggen: wanneer er bedongen is betaling in Nederlandsch geld en er wordt uitbetaald in vreemd geld, dan is er voor den arbeider schade, dan zeg ik: dit mag waar zijn voor vele streken van ons land, het is voor Venlo en Roermond en omstreken beslist niet juist. Ik hoor den Minister van de Ministerstafel zeggen: dat is iets anders. Mag ik daarin zien een gedeeltelijke erkenning dat zijn gedachtengang dus niet opgaat in die deelen van het land die ik noemde? De toestand is daar feitelijk zooals de geachte afgevaardigde uit Roermond, de heer Bolsius, hem schetste. Wanneer dit zoo is, dan gaat het niet aan om, met terzijdestelling van de belangen dier streek, een regeling te maken als hier wordt voorgesteld.

Maar waar ik niet over heen kan, is, dat, terwijl van Regeeringswege gegevens verzameld zijn, daarmede geen rekening wordt gehouden. De bevolking heeft zich beijverd om die zoo goed mogelijk te verschaffen en nu treft men hier voor een zeer belangrijk onderdeel van de zaak een regeling, waarbij die gegevens eenvoudig worden ter zijde gesteld.

Er is nog iets dat mij inderdaad onaangenaam heeft aangedaan. Terwijl met zooveel nadruk aan de Regeering gevraagd is om eens mede te deelen welk het oordeel is van den Minister van Financiën in deze zaak, heeft men geen termen gevonden daaromtrent eenige mededeeling te doen. Wij weten niet of er te dezen opzichte tusschen de twee Departementshoofden eenstemmigheid bestaat. Indien ik nu eens de gevolgtrekking maakte, dat er geen eenstemmigheid aanwezig is; dan zou bij het stilzwijgen van de Regeeringstafel, mij dit niet kunnen verweten worden. Ik waag dus te vermoeden, dat er geen overeenstemming bestaat. En nu hoop ik hieromtrent van den Minister het meest schitterende dementi te zullen ontvangen; hij antwoorde mij: gij dwaalt ten eenenmale, er bestaat groote eenstemmigheid tusschen den Minister van Financiën en mij. Na dat antwoord zou ik vermoedelijk volkomen gerust zijn gesteld. Ik vrees echter het dementi niet te zullen krijgen.

Omtrent den feitelijken toestand in Limburg bestaat tusschen de leden dezer Vergadering, die de provincie goed kennen, geen verschil van gevoelen; ten aanzien van het wetenschappelijk gedeelte van de quaestie hebben de beide leden der Kamer, die er een bijzondere studie van hebben gemaakt, onze financieele specialiteiten, de heeren Pierson en Patijn, waarvan de eerste aan het hoofd van het Departement van Financiën vroeger de zaak heeft behandeld, ons, op zeer goede en deugdelijke gronden, met groote overtuiging voorgehouden, dat

een regeling als deze niet mogelijk is; gaat het nu aan, dat daartegenover de Minister van Justitie die — de Minister houde het mij ten goede — niet is een deskundige op financieel gebied, tegen die adviezen in de Kamer vraagt zich met zijn oordeel te vereenigen, zonder dat wij het oordeel van den Minister van Financiën, het deskundig lid der Regeering, mogen vernemen?

Mijnheer de Voorzitter! Bij ziekten houdt men zich aan de adviezen van den geneesheer, bij rechtsgeschillen aan die van den jurist; hier bij financieele aangelegenheden houd ik mij dan ook liever aan het oordeel van ter zake op financieel gebied deskundigen.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik meen, dat wij op het oogenblik niet anders kunnen doen dan ons aansluiten bij de bestaande wetgeving. Wat de plannen voor de toekomst zijn, is mij niet bekend; den Minister van Financiën heb ik over deze zaak niet bepaaldelijk geconsulteerd. Ik wensch mij hier niet op te werpen als deskundige op het gebied van het muntwezen, maar ik meen, dat wij hier ook niet hebben te doen met een vraag van muntpolitiek, maar met een quaestie van zuiver burgerlijk recht; ik meen te hebben aangetoond, op deugdelijke gronden, dat wanneer een misbruik zich voordoet, wij dit dan op deze wijze moeten bestrijden.

Nu zegt de geachte afgevaardigde uit Gorinchem, dat hem niet bekend is een tegenstelling tusschen een goede muntregeling en de belangen der arbeiders, omdat bij een goede muntcirculatie de arbeider toch ook groot belang heeft. Ik heb ook nooit beweerd, dat die twee zaken tegenover elkander zouden staan, een goede muntcirculatie en de belangen van de arbeiders. Ik beweer alleen dat hier te lande op dit oogenblik bestaat een bepaald misbruik, en wanneer men dan vraagt, altijd binnen de perken van dit wetsontwerp, wat het zwaarst weegt, dan weegt bij mij het zwaarst met het oog op bedoeld misbruik, dat wij in dit wetsontwerp een middel zullen hebben om dat misbruik tegen te gaan.

En wat ten slotte de zaak zelf betreft, wensch ik er toch opmerkzaam op te maken, dat ik niet heb betoogd, dat de werkgever er belang bij heeft om te contracteeren in Nederlandsch geld en den arbeider niet in vreemd geld uit te betalen. Nu hebben verschillende geachte sprekers gezegd, dat, wanneer de voorgestelde regeling wordt gevolgd, men in de hand zal werken het rekenen in vreemde munt. Ik heb daarop ten antwoord gegeven: toon mij aan dat dit inderdaad het geval zal zijn; want wanneer gij dit alleen zegt maar niet verder ontwikkelt, dan is dit voor mij niet overtuigend. Geen der geachte sprekers heeft dit evenwel aangetoond. Niemand heeft aangetoond, dat wanneer er wordt gecontracteerd in vreemde munt, de werkgevers daarbij evenveel belang hebben als in het tegenovergestelde geval. Zoolang dit niet is aangetoond, blijf ik volhouden, dat dit artikel verdient te worden aangenomen.

(18 Mei 1906.)

De **Voorzitter:** Mijne Heeren! Naar aanleiding van een daartoe strekkenden wensch der Regeering, heb ik de eer voor te stellen de verdere behandeling van art. 1638 *h* tot nader uit te stellen.

Het komt mij wenschelijk voor, — hoewel het misschien niet volstrekt noodzakelijk is — in verband daarmede ook aan te houden de behandeling van de artt. **1638 i** en **1638 j**, welke in elk geval op dit oogenblik, nu art. 1638 *h* nog niet is aangenomen, toch eenige wijziging zouden moeten ondergaan.

Daar echter op dit oogenblik nog niet is uit te maken, hoe art. 1638 *h* zal worden gelezen of niet gelezen, schijnt het verkieslijk de aangehaalde drie artikelen te zamen aan te houden.

Daartoe wordt besloten.

(14 Juni 1906.)

De beraadslaging wordt hervat over art. 1638 *h* (zie Verslag *Handelingen* bladz. 1785—1794). Na de wijziging door de Regeering in het artikel gebracht [bij Nota van Wijziging, ingezonden 31 Mei 1906, stuk n°. 83], luidt het thans:

„De voldoening van het in geld vastgesteld loon geschiedt in wettig betaalmiddel van het Rijk, met dien verstande, dat het in geld van een vreemd Rijk vastgesteld loon zal worden berekend naar den koers van dag en plaats der betaling, of, indien aldaar geen koers bestaat, naar dien der naastbijgelegen handelsplaats, waar een koers bestaat.

Echter kan in de gemeenten, aangewezen bij den algemeenen maatregel van bestuur, bedoeld bij artikel 19 der Muntwet 1901, het loon worden voldaan in wettig betaalmiddel of bankbiljetten van de banken van het Rijk, welks zilveren, nikkelen, bronzen of koperen munten in de bedoelde gemeenten in betaling mogen worden gegeven:

aan arbeiders, die bij den werkgever inwonen, onverminderd hun recht om Nederlandsch wettig betaalmiddel te eischen;

aan arbeiders, die niet bij den werkgever inwonen, indien de werkgever zich zulks heeft voorbehouden bij schriftelijk aangegane overeenkomst of reglement, waarin tevens de waarde in Nederlandsch geld is uitgedrukt, welke bij de uitbetaling aan het vreemde betaalmiddel zal worden toegekend."

Op dit gewijzigd artikel is een amendement voorgesteld door den heer Bolsius [ingezonden 13 Juni 1906, stuk n°. 97], strekkende om de tweede alinea van het artikel te lezen:

„Echter kan in de gemeenten, aangewezen bij den algemeenen maatregel van bestuur, bedoeld bij art. 19 der Muntwet 1901, het loon worden voldaan in wettig betaalmiddel of bankbiljetten van de banken van het Rijk, welks zilveren, nikkelen, bronzen of koperen munten in de bedoelde gemeenten in betaling mogen worden gegeven, onverminderd het recht des arbeiders om Nederlandsch wettig betaalmiddel te eischen."

De **Voorzitter:** Wenscht de Regeering het woord tot toelichting van de wijzigingen, welke door haar in het artikel zijn gebracht?

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Gaarne, Mijnheer de Voorzitter.

De **Voorzitter:** Dan is het woord aan den Minister van Justitie.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb indertijd verzocht de verdere behandeling van dit artikel aan te houden, omdat twee punten in de discussie mij hadden getroffen. In de eerste plaats de bewering, dat het hier voorgestelde zou prejudicieeren op de plannen en de politiek van den Minister van Financiën ten aanzien van de betaling in vreemde munt, en ten tweede de vrees, dat, wanneer in de grensprovinciën absoluut verboden wordt het betalen in vreemde munt van het loon, dat gecontracteerd is in Nederlandsch geld, men bij de vaststelling van het loon zou gaan rekenen in vreemde munt.

Ik heb bij de discussie doen uitkomen, dat ik die vrees in het minst niet deelde en ook nu doe ik dat niet, omdat het contracteeren in vreemde munt geen gewoonte is in de grensdistricten en te dien aanzien verandert men de gewoonte niet licht, vooral niet waar het bepaalde alleen betreft het arbeidscontract. Maar de vrees die gekoesterd werd dat de politiek van den Minister van Financiën zou worden belemmerd en dat men zou gaan rekenen in vreemde munt, heeft mij aanleiding gegeven uitstel van behandeling te vragen. Ik heb daarvan gebruik gemaakt om in een gezet overleg te treden met mijn ambtgenoot van Financiën.

Ik kan den geachten afgevaardigde uit Gorinchem wel en passant mededeelen, dat ik geen spoor heb kunnen ontdekken van een vroeger overleg te dezer zake tusschen de Departementen van Justitie en Financiën, ook niet uit den tijd van 1901. Ik zeg niet, dat er geen overleg heeft plaats gehad, maar ik heb er geen spoor van kunnen vinden.

Ik ben dus met mijn ambtgenoot van Financiën in overleg getreden, heb hem verzocht deze zaak te overwegen en de gewijzigde redactie, die de Vergadering voor zich heeft, is de vrucht van dat gemeenschappelijk overleg. Wij zijn het daaromtrent van a—z met elkander eens. Deze wijziging heeft de beteekenis, dat in de grensdistricten het betalen van loon in vreemde munt, zooals dat in het algemeen is toegelaten volgens de Muntwet, niet absoluut wordt verboden, mits het tusschen den werkgever en den arbeider is overeengekomen, hetzij schriftelijk, hetzij bij reglement. Hierdoor is, dunkt mij, de kans, dat men zijn toevlucht zal nemen tot het rekenen in vreemde munt, hetgeen bovendien den werkgever geen voordeel geeft, niet groot.

De oorspronkelijke bedoeling van het artikel is echter gehandhaafd. Die bedoeling was om tegen te gaan een misbruik dat bij het uitbetalen van het loon in ons land plaats heeft; ik spreek nu niet speciaal van Limburg, omdat daar

de toestand anders is dan in andere gewesten, maar van Groningen, Overijssel, Gelderland, waaromtrent de heeren hebben kunnen zien uit de stukken, welke ter inzage op de griffe neergelegd zijn en die de resultaten behelzen van het te dezer zake ingesteld onderzoek, dat er inderdaad misbruiken bestaan (1). Het zou te ver gaan, te beweren, dat met opzet overal de arbeiders misleid of bedrogen zouden worden, maar wel blijkt dat dit somwijlen, hier en daar, plaats vindt, en aan dat misbruik wordt door het artikel een einde gemaakt, althans getracht het zooveel mogelijk te bestrijden.

Wanneer het bepaald is bij reglement of schriftelijk overeengekomen — en wanneer het geschiedt bij reglement, dan wil dit zeggen, dat zulks ter kennis van het publiek wordt gebracht, daar het reglement moet worden gedeponeerd ter griffie van het kantongerecht — kan het loon in de grensdistricten in vreemde munt uitbetaald worden.

Wel verre dat er sprake van kan zijn dat in dit opzicht geen harmonie zou bestaan met de politiek van het Departement van Financiën, kan men zich verzekerd houden, dat dit juist een krachtigen bondgenoot aan die politiek verschaft, omdat het in de vak- en werklieden-vereenigingen krachtige medehelpers verkrijgt om het kwaad, de betaling in vreemde munt, te bestrijden.

Het betreft hier niet zoo zeer Limburg, waar de toestanden eenigszins anders zijn dan in de andere provinciën. Daarbij vergete men niet, dat ook in Limburg noch de groote firma's, noch de spoorwegmaatschappijen, in vreemde munt betalen; misschien is men in Limburg ook nog meer ter goede trouw dan in andere gewesten ten aanzien der arbeidsovereenkomst. Om ook aan de Limburgsche bezwaren eenigszins te gemoet te komen, is in het artikel een uitzondering gemaakt voor inwonende dienstboden; daarbij valt aan misbruk bij de uitbetaling van het loon niet te denken.

Ziedaar de redenen die geleid hebben tot de wijziging in het oorspronkelijke voorstel. Ik hoop dat daardoor in den vervolge het bedoelde misbruik zal worden tegengegaan.

De heer **Bolsius:** Mijnheer de Voorzitter! Bij de bespreking van art. 1638 *h* op 17 Mei j.l. heeft de Minister tot verdediging van het artikel zooals het toen nog luidde, herhaald de meening, die reeds vroeger door den geachten afgevaardigde uit Groningen als de zijne, zij het dan terloops, was te kennen gegeven, dat de uitbetaling van loonen in vreemde munt een der vormen zou zijn van het truckstelsel, waartegen de arbeider als slachtoffer van zijn afhankelijke positie beschermd moet worden. [Men zie daarvoor dl. II, bl. 33, 34, 53 en 54.]

Dit is een krasse beschuldiging, Mijnheer de Voorzitter, tegen de duizenden werkgevers in de zuidelijke grensstreken van ons land, die de arbeidsloonen niet anders dan in vreemde munt betalen; een beschuldiging, die voor mij in een des te eigenaardiger daglicht is komen te staan, nu ik de gelegenheid heb gehad kennis te nemen van de rapporten der inspecteurs van den arbeid over dit onderwerp, welke gedagteekend zijn van de tweede helft van April en dus aan den Minister bekend waren, toen hij in haar algemeenheid die aanklacht heeft geuit.

---

(1) [Men zie dezen brief van den Minister (stuk n°. 85):

's-Gravenhage, den 31 Mei 1906.

In verband met de beraadslaging over art. 1638 *h* van het wetsontwerp op het arbeidscontract, heb ik den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel verzocht den betrokken Inspecteurs van den Arbeid te willen opdragen een onderzoek in te stellen betreffende de tegenwoordige gebruiken en de heerschende opvattingen in de grensstreken in zake de uitbetaling van het in geld vastgesteld arbeidsloon met vreemde muntspeciën.

Ten gevolge van dit verzoek zijn aan mijn Departement ingekomen de stukken, welke U HoogEdelGestrenge hiernevens gelieve aan te treffen.

Beleefdelijk verzoek ik U HoogEdelGestrenge deze stukken ter Griffie te doen nederleggen ter inzage van de leden; voor terugontvangst te zijner tijd houd ik mij aanbevolen.

De Minister van Justitie,
E. E. VAN RAALTE.

Aan
den Heer Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.]

Ik moet vooraf verontschuldiging vragen voor het feit, dat ik de aandacht van de Kamer durf vestigen op Limburgsche belangen. Ik geloof echter, dat er aanleiding is om de toegevendheid der Kamer in te roepen, te meer nu ik zooeven van den Minister van Justitie gehoord heb, dat hij bij deze wijziging van het artikel minder het oog gehad heeft op Limburg dan wel op Groningen. Zoolang evenwel Limburg nog deel uitmaakt van het Nederlandsche Rijk, zal het artikel, ook zooals het nu geformuleerd is, in de allereerste plaats van belang zijn voor Limburg en dient dus op de belangen van dit gewest ook in de eerste plaats gelet te worden.

Uit het rapport van den inspecteur in de eerste inspectie heeft de heer Minister omstandig en met de bewijsstukken er bij kunnen vernemen, dat de arbeiders in de streken, waarover diens onderzoek zich had uitgestrekt, het geen nadeel vinden in vreemde munt te worden betaald, maar dat wel de kleine werkgevers, dat zijn de overgroote meerderheid in die streken — dit mag ik aanvoeren tegen het beroep van den heer Minister op de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, en op een enkele groote firma, zooals de firma Regout te Maastricht, die haar arbeiders in Nederlandsch geld betalen — zich over de bestaande muntoestanden, die ook ik allerminst idyllisch vind, gelijk de heer Minister zich veroorloofde te schertsen, beklagen, omdat zij hun vorderingen uitsluitend in vreemde munt uitbetaald krijgen. De reden daarvan is zeer eenvoudig, namelijk, dat er bijna geen andere dan vreemde pasmunt in die streken circuleert.

Uit datzelfde rapport blijkt ook, dat betaling in vreemde munt, instede van een nadeel, soms een voordeel voor de arbeiders kan opleveren, namelijk indien het loon in franken wordt uitbetaald, omdat de frank berekend wordt tegen 48 cent en ingewisseld kan worden in 10 stukken van 10 centimes, die voor volle 5 cent worden aangenomen, zoodat de arbeider op iederen gulden loon die hem in franken wordt uitbetaald, 4 cent winst kan maken.

Dat wisselen in vreemde munt zoowel van franken als ook van Nederlandsche guldens is daar, en blijkens andere rapporten ook in andere deelen des lands, een operatie waarvan de arbeiders het voordeel zeer goed begrijpen en aanwenden. Immers ook het rapport van den inspecteur in de zevende inspectie vermeldt als een der oorzaken van de veelvuldige circulatie van vreemd geld in Twente, dat de arbeiders het in Nederlandsch geld ontvangen loon dadelijk in Duitsch omwisselen. Duidelijker kan niet blijken, dat het Duitsche geld en niet het Nederlandsche daar, evenals in het zuiden des lands, het gewone gangbare ruilmiddel is, en dat, zooals eveneens uit het rapport blijkt, de arbeider zijn levensbenoodigdheden zich kan aanschaffen tegen betaling van marken, die voor volle 60 cent worden aangenomen, en geenszins, zooals de Minister meent, slechts 58½ of 59 cent waard zijn.

De Minister onderstelt en stelt, dat men daar in den winkel voor een mark een tegenwaarde van 58½ of 59 cent, en niet een tegenwaarde van 60 cent aan goederen ontvangt, maar dit is beslist onjuist, en dat zal de Minister, hij moge het zoo klaar vinden als de dag, niet kunnen bewijzen.

Het is zooals ik zeide, dat de middenstand het nadeel der ongunstige muntverhoudingen te dragen heeft, en niet zooals de Minister redeneerende als zeker aannam, dat de prijzen op de lagere waarde van het vreemde geld zijn berekend. Dit zou dan toch uit de prijzen van de artikelen van dagelijksch gebruik moeten blijken. En de prijzen van dezelde artikelen, met name ook van levensmiddelen, die slechts in één bepaalde qualiteit in vaste verpakking worden verkocht, zijn in die streken lager en niet hooger dan te Amsterdam, 's-Gravenhage, Zwolle en elders, hoewel de betaling in Duitsch geld plaats vindt. Ik heb hier een vergelijkend staatje, dat samengesteld is uit de prijscouranten van voorname firma's uit verschillende deelen des lands, en waarin dit met cijfers wordt bewezen. Het is ook wel opmerkelijk, dat de rapporten van de inspecteurs van den arbeid met geen woord melding maken van de duurdere prijzen in de grensstreken, waar de winkeliers uitsluitend in vreemde munt worden betaald.

Ik houd daarom vol, dat in het gewone dagelijksch leven de arbeiders in die streken geen nadeel lijden van de uitbetaling der loonen in de vreemde munt, die daar algemeen gangbaar is. De gevallen waarin de arbeiders Nederlandsch geld noodig hebben zijn zoo zeldzaam, en vergeleken bij het gebruik dat zij zelf van vreemde munt maken van zoo ondergeschikt belang, dat het bestaan van die gevallen — en ik heb reeds toegegeven dat zij bestaan voor een ieder daar ter plaatse — geen voldoende reden kan zijn om de toestanden zooals ze daar inheemsch en door de Muntwet toegelaten zijn, in de war te sturen door voor de betaling van arbeidsloonen speciale voorschriften te maken, en voldoening voor te schrijven in een munt, die de meeste werkgevers zelfs niet hebben, terwijl ieder werkman als vanzelf sprekend weet en goedvindt, dat zijn loon hem in de

algemeen gebruikelijke munt zal worden uitbetaald, al is het dan ook niet in die munt uitgedrukt.

Het heeft mij daarom genoegen gedaan, Mijnheer de Voorzitter, dat de Minister bij zijn aanvankelijke weigering om over de bepaling van art. 1638 *h*, zooals zij toen luidde, het oog van den meester nog eens te laten gaan, niet heeft volhard, en meer nog, dat in de redactie van het artikel wijziging is gebracht, die verbetering mag worden genoemd, al bevredigt ook het gewijzigde artikel mij nog niet ten volle.

Door die wijziging wordt eigenlijk toegegeven de onhoudbaarheid van 's Ministers bewering, alsof de betaling der arbeidsloonen in vreemde munt in de gemeenten waar het geoorloofd is die vreemde munt in betaling te geven, een vorm van truck zou zijn. Voor dit eerherstel aan onze zuidelijke werkgevers, die aan truck nooit hebben gedacht en dat nooit hebben gewild, ben ik den Minister van Financiën dankbaar.

In de gemeenten aangewezen bij den algemeenen maatregel van bestuur bedoeld bij art. 19 der Muntwet, dat zijn de gemeenten welke ik op het oog heb, en voor alle andere gemeenten van het Rijk is dit geheele uitbetalingsartikel van geen practische beteekenis, zal het geoorloofd zijn in het daar toegelaten vreemde geld ook de arbeidsloonen te blijven uitbetalen.

Maar nu maakt het Regeeringsvoorstel in de tweede alinea na [van] het gewijzigde artikel een onderscheiding, welke mij niet naar den zin is, en die ik daarom, blijkens mijn amendement, aan de Kamer in overweging gaf te laten vervallen.

Aan inwonende arbeiders zal het loon in die grensgemeenten in vreemd geld mogen voldaan worden ook zonder schriftelijke overeenkomst, aan uitwonende arbeiders alleen indien dit bij schriftelijke overeenkomst is bedongen.

Voor deze onderscheiding, Mijnheer de Voorzitter, zie ik geen grond, en zij zou, indien zij gehandhaafd werd met de sanctie die in art. **1638 j** wordt gesteld, aanleiding geven tot een omslag die in geen verhouding staat tot het voordeel dat daarvan mogelijk mocht worden verwacht.

Ik laat nog daar de gevallen waarin de werkgever te doen heeft met analphabeten; voor mij behoeft deze bedenking niet te gelden, omdat blijkens de statistieken dit procent analphabeten in het donkere Zuiden heel veel lager is dan in het verlichte Noorden, en zich tot ongeveer nul reduceert.

Maar op welken grond, wil ik vragen, kan redelijkerwijze worden verlangd, dat een boer met een arbeider, die misschien tweemaal op één dag bij een anderen baas werkzaam is, telkens een schriftelijke overeenkomst zal aangaan om gerechtigd te zijn aan dezen zijn loon van een heelen of halven dag uit te betalen in Duitsch geld, het eenige dat hij zelf voor zijn producten ontvangt? Hoe kan men van hem verlangen, dat hij daarbij nog rekensommetjes zal maken tot herleiding in Nederlandsch geld, die geen ander dan theoretisch belang hebben zoowel voor zijn arbeider als voor hem zelf?

Ik zou juist veel minder bezwaar zien tegen een schriftelijk voorbehoud van betaling in vreemd geld tegenover inwonende arbeiders, wier dienstbetrekking een vaste en meer duurzame is, dan tegenover de veel talrijker eigenbehuisde losse werklieden, die in allerlei ondernemingen voor korter of langer tijd, of bij particulieren voor een enkelen dag of enkele uren hun diensten verrichten. En tegenover die inwonende arbeiders wordt dat schriftelijke beding niet voorgeschreven. Waarom?

De Minister zal de positie van een inwonenden arbeider misschien minder afhankelijk vinden dan van een eigen-gezeten werkman, en ik geloof ook wel, dat menig huisheer in de gelegenheid is van de onafhankelijkheid der dienstboden ervaring op te doen. Maar ik kan daarom nog niet inzien, dat betaling van vreemd geld aan een boekhouder, een meesterknecht of een dagmeisje wel een vorm van truck is, en aan een huisknecht of een keukenmeid niet.

Mij komt het voor, dat het recht, in het Regeeringsvoorstel nog eens aan de inwonende arbeiders toegekend, namelijk om Nederlandsch wettig betaalmiddel te eischen, ook de uitwonenden beter te stade zal komen om zich te vrijwaren tegen misbruiken waar die bestaan, dan hun vrijheid om de onderteekening te weigeren van een schriftelijke overeenkomst, waarin, zij het dan met uitdrukking der waarde in Nederlandsch geld, voldoening in vreemd geld zou worden bedongen. Aan die vrijheid, Mijnheer de Voorzitter, hebben zij eenvoudig niets.

Strikt noodig is de toekenning van het recht om Nederlandsch geld te eischen in dit artikel m. i. niet. Art. 19 zelf van de Muntwet kent dezelfde bevoegdheid bij alle betalingen in vreemd geld uitdrukkelijk toe. Hierop mag nog wel eens gewezen worden als het middel om misbruiken tegen te gaan, zooals bijv. op „Vulcaansoord" schijnen voor te komen, waarvan het *Sociaal Weekblad* gewag heeft gemaakt. De arbeiders op „Vulcaansoord" hebben het recht krachtens art. 19 van de Muntwet Nederlandsch geld in betaling te vorderen.

Daar waar werkelijk voldoening in vreemd geld als een nadeel door de arbeiders wordt gevoeld, zullen zij in dat recht een wapen vinden om daaraan een einde te maken. De Minister beriep zich op den steun der vakorganisatie. Maar dan kan, naar mijn meening, ook volstaan worden met dat wapen aan de arbeiders in handen te geven en aan hun eigen energie worden overgelaten of zij zich daarvan willen bedienen.

Uit de rapporten van de inspecteurs van den arbeid blijkt, dat zij van dat recht wel eens gebruik hebben gemaakt. Welnu, laat dan die arbeiders, daar waar werkelijk betaling in vreemde munt voor hen een nadeel oplevert, het hun toegekende wapen gebruiken.

Onnoodig formalisme zou het daarentegen zijn door een voorschrift als dit der Regeering, de verplichting van schriftelijke overeenkomsten bij duizendtallen op te leggen aan de werkgevers ook in die streken waar de arbeiders de uitbetaling der loonen in vreemd geld doodgewoon vinden, niet omdat zij daar meer afhankelijk, of, zooals de heer Schaper het naar zijn voorstelling van een volwaardig arbeider uitdrukt, te weinig opposant zijn, maar omdat daar in het dagelijksch leven alle overeenkomsten in dat vreemde geld worden afgesloten, en er voor hen geen nadeel uit kan ontstaan, dat zij op voet van gelijkheid met al hun medeburgers behandeld worden.

De redactie van het artikel, Mijnheer de Voorzitter, is omslachtig en niet fraai. In de eerste alinea kon mijns inziens volstaan worden met te bepalen, dat het loon zal worden berekend naar den koers van den dag der betaling, zonder daarbij ook nog de plaats te vermelden en te onderscheiden of daar al dan niet een koers bestaat. Maar, Mijnheer de Voorzitter, ik ben te weinig doorgedrongen in de ongrijpbare fijnheid der distincties, waaraan muntspecialiteiten terstond de herkomst van een redactie herkennen, en ik heb daarom aan de voorgestelde redactie niet geraakt. De kantonrechter zal zich nu menigmaal gesteld zien voor de vraag of in een plaats een koers bestaat en daaromtrent misschien aan voorlichting van deskundigen behoefte gevoelen. Er zal zich een jurisprudentie moeten vormen om uit te maken welke plaatsen handelsplaatsen zijn. En op de kantongerechten zullen afstandswijzers moeten beschikbaar zijn om te kunnen berekenen, welke handelsplaats de naastbijgelegene is.

Ook de redactie van de tweede alinea heb ik zonder eenige wijziging gevolgd, zoodat mij uit dat oogpunt geen bedenking kan worden te gemoet gevoerd. Mijn amendement is strikt beperkt tot weglating der verplichting om schriftelijke overeenkomsten aan te gaan, en tot gelijkstelling van in- en uitwonende arbeiders ten opzichte van hun bevoegdheid om Nederlandsch wettig betaalmiddel te eischen; ik beveel daarom dit amendement aan de Kamer aan en durf vertrouwen, dat zij zich daarmede zal kunnen vereenigen.

Het amendement van den heer Bolsius wordt ondersteund door de heeren van Sasse van Ysselt, de Ram, Regout en van de Velde.

De heer **Pierson:** Door den Minister van Justitie is hedenmorgen met zeer groote juistheid het geschilpunt aangewezen, dat tusschen hem en mij bestond ten aanzien van de vorige redactie van het artikel. Wij waren het met elkander volkomen eens over het te bereiken doel; wat de Regeering wilde bereiken, wilde ook ik bereiken, namelijk de bestrijding der circulatie van het vreemde geld. Ons geschilpunt liep eenvoudig over de keuze der middelen; in de middelen die door den Minister waren gekozen om de circulatie van het vreemde geld te bestrijden, zag ik juist een middel om die circulatie te bevorderen. Maar nu het tusschen den Minister en mij volkomen pais en vree is geworden, zal ik over dit punt niet verder met hem twisten.

Ik wil er mij toe bepalen hem mijn hartelijken dank te betuigen voor de heusche wijze, waarop hij aan mijn verzoek heeft voldaan. Mijn wensch was, dat hij nader zou onderzoeken in hoeverre in het door hem voorgedragen artikel zoodanige wijzigingen waren te brengen, als waardoor mijn bezwaar werd ondervangen. Dat heeft de Minister gedaan; ik erken, dat mijn bezwaar nu ten volle ondervangen is; met het artikel, zooals het nu is geredigeerd, kan ik mij ten volle vereenigen.

De Minister is nog een stap verder gegaan dan het bekende art. 19 der wet van 1901. Zijn Excellentie wil wel toestaan dat aan arbeiders, bij genoemd art. 19 bedoeld, vreemd geld in betaling wordt gegeven, maar indien het uitwonende arbeiders zijn, dan zal dat vooraf moeten worden gecontracteerd of zal het bij reglement moeten worden bepaald. Nu is daartegen oppositie gekomen van den

kant van den heer Bolsius, die een amendement heeft ingediend, waarvan de hoofdzaak hierop neerkomt, dat hij van de uitbreiding der bepalingen die de bestrijding van de circulatie van het vreemde geld ten doel hebben, niets wil weten. Welnu, ik aanvaard die uitbreiding gaarne; ik aanvaard gaarne elken maatregel van de zijde der Regeering, die niet alleen ten doel heeft, maar inderdaad ook ten gevolge heeft de bestrijding der circulatie van het vreemde geld.

Nu is door dien geachten spreker in het midden gebracht, dat hetgeen de Regeering voorstelt, tot eenige moeilijkheden aanleiding kan geven. De geachte afgevaardigde zeide: stel u voor een kleinen werkgever in een grensgemeente — en de meerderheid der werkgevers behoort tot de kleinere — hoe zal die man doen, als hij geen ander geld dan het vreemde heeft en daarmede niet mag betalen, tenzij dat gecontracteerd of bij reglement bepaald is; hoe moet dat gaan, want die man kan toch niet met elken individueelen arbeider, indien hij er eens een noodig heeft, een contract sluiten; hij kan evenmin een fabrieksreglement maken, indien hij geen fabriek heeft?

Indien de geachte afgevaardigde die argumenten had gebezigd ter verdediging van het Regeeringsvoorstel, dan zou ik gezegd hebben: dat zijn de ware argumenten. Die menschen, zoo vernemen wij, zullen met moeilijkheden te kampen hebben, maar wie dwingt hen om datgene te doen, wat die moeilijkheden met zich brengt, wie dwingt hen om anders dan Nederlandsch geld in betaling te geven? Overal elders in Nederland betaalt men met Nederlandsch geld.

Er wordt hier gezegd: gij hebt het zelf reeds vermeld; namelijk men heeft geen ander geld en zulk geld als men heeft, geeft men in betaling.

Ik geloof, dat er voor die personen een zeer eenvoudig recept bestaat, dat zij kunnen vinden in de reeds vermelde Muntwet van 1901. Men leest daar: onverminderd blijft ieders recht om Nederlandsch geld te eischen. Dus die personen kunnen gemakkelijk Nederlandsch geld krijgen, want zij kunnen het eischen. Het zal in het begin wel eenig bezwaar opleveren, maar dat zal spoedig uit zijn, want algemeen zal in Limburg deze gedachte ontstaan, dat men in moeilijkheden komt als men van de genoemde bepaling der Muntwet 1901 geen gebruik maakt. Er zal in Limburgsche en andere grensstreken een aandrang ontstaan om zich van Nederlandsch geld te voorzien ten einde in Nederlandsch geld te kunnen betalen, en zooals ik zeide is dat juist hetgeen ik wensch. Wordt mij nu gevraagd of ik aan die circulatie van vreemd geld verbazend veel nadeel toeken, dan zeg ik, dat ik niet wil overdrijven; er zijn grootere rampen dan deze; maar het is toch een nadeel. Vooral uit een politiek oogpunt is het niet goed als er ander dan nationaal geld circuleert. Waar dit euvel bestaat moet men het reeds daarom tegengaan; telkens als daarvoor een nieuw impedement gevonden wordt keur ik dat goed en noem het een verbetering. In zeer veel gevallen zal de schade niet groot zijn, want vaak zijn de koersen zoo geregeld, dat er voor de arbeiders geen nadeel ontstaat; maar dat het hun voordeelig is weiger ik te gelooven. Als men den frank voor 48 cent in betaling krijgt en men dien voor 50 cents kan uitgeven, zoo neem ik niet aan, dat men daarbij in werkelijkheid 4 pct. voordeel geniet. Die 4 pct. zullen wel weer op de een of andere manier verdwijnen. In allen gevalle mag de bestrijding van het vreemde geld niet achterwege blijven. Ik steun daarom wat de Regeering nu voorstelt en pleit tegen het amendement van den heer Bolsius.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof dat noch de Kamer, noch de geachte afgevaardigde uit Roermond zal verlangen, dat wij de discussie van meet af aan beginnen alsof er nog niets over deze zaak was voorgevallen, en dat het gewenscht is mij te bepalen tot het strikt noodzakelijke, de voorgestelde wijziging en het amendement. De verklaring van den geachten spreker die mij voorafging, dat hij zich thans geheel met het artikel kan vereenigen, was mij zeer aangenaam. De geachte afgevaardigde uit Roermond stelt echter een amendement voor, de aanneming waarvan ten gevolge zou hebben, dat de toestand blijft zooals deze nu is, en het schijnt ook, dat degenen die den tegenwoordigen toestand willen behouden in het amendement van den heer Bolsius vinden wat zij verlangen. Het zal hen niet verwonderen, dat ik dus de Kamer de aanneming van dat amendement bepaald ontraad. De geachte afgevaardigde heeft zich zeer diplomatisch aan de redactie van het artikel gehouden en het heeft zoo den schijn alsof het artikel gedeeltelijk in stand wordt gehouden. Maar dat is slechts ten deele het geval, het amendement van den heer Bolsius is tegenover het artikel een inderdaad subversief amendement.

De geachte afgevaardigde heeft eenige critiek uitgeoefend op de redactie van den aanhef van het artikel, ofschoon hij zich daarbij aansluit. Het zij mij veroorloofd met een enkel woord aan te wijzen, dat die critiek niet juist is.

De geachte spreker heeft, geloof ik, niet voldoende in het oog gehouden, dat wat hier behandeld wordt, ziet op zeer speciale gevallen, die maar sporadisch voorkomen; het geval dat bij het aangaan van een contract in vreemd geld gecontracteerd wordt. Stel u voor een vreemden ingenieur, die bij een Nederlandsche fabriek wordt aangesteld, of een vreemde gouvernante die bij een Nederlandsche familie geplaatst wordt, en dat het loon in vreemd geld wordt gecontracteerd, dan wordt de zaak beheerscht door het eerste gedeelte van het artikel, dan geschiedt de betaling „naar den koers van den dag en plaats der betaling, of, indien aldaar geen koers bestaat, naar dien der naastbijgelegen handelsplaats, waar een koers bestaat."

Dat zijn zeer omslachtige bijvoegingen, maar die zullen moeten behouden blijven, want als men die wegneemt en eenvoudig leest „naar den koers van den dag", zou het de vraag zijn: welke koers? Men moet dus uitdrukken, dat het de koers is in Nederland, en nog wel van een bepaalde plaats in Nederland. Men moet hier niet altijd aan Limburg blijven denken: Het kan een andere plaats zijn, bij voorbeeld een op eenigen afstand van Rotterdam.

Nu zijn de koersen van Rotterdam en Amsterdam wel eens verschillend, en nu moet uitgedrukt worden dat gerekend moet worden naar den koers van den dag en naar dien van de plaats der betaling, en, als die geen koers heeft, naar den koers van de naastbijgelegen handelsplaats.

Dit is niet iets nieuws in de wetgeving. Het schijnt aan de aandacht van den geachten afgevaardigde uit Roermond ontgaan te zijn, dat het hier dezelfde redactie geldt als van art. 156 Wetboek van Koophandel. Dat artikel luidt:

„Een wisselbrief moet betaald worden in het geld, daarbij uitgedrukt.

„Indien nogtans dat geld geenen wettelijken koers in het koningrijk had, zal, wanneer de koers niet bij den wisselbrief is geregeld, de betaling geschieden in Nederlandsch geld, volgens den wisselkoers van den vervaltijd en van de plaats der betaling, en zoo daar geen wisselkoers bestaat, alsdan volgens dien van de handelsplaats, het naast gelegen bij die waar de wisselbrief moet worden betaald."

Daar deze redactie in het artikel overgenomen is, zijn van deze bepaling ook niet de door den geachten afgevaardigde geschetste moeilijkheden te vreezen, evenmin als dit art. 156 die in de practijk ooit opgeleverd heeft.

De heer Bolsius zeide: gij schrijft voor een betaling in Nederlandsch geld, maar vele werkgevers hebben dat niet eens.

Dit bezwaar gold de oorspronkelijke redactie, welke geen uitzondering toeliet. Nu kan ik mij moeilijk voorstellen een werkgever die geen Nederlandsch geld zou kunnen krijgen; mij dunkt dat men dit overal vinden kan als men wil. Maar voor dit speciale geval is het artikel zelfs geen beletsel, omdat de bevoegdheid om in buitenlandsch geld te betalen, ook al is het loon in Nederlandsch geld bedongen, met een zekere beperking, verleend is.

De geachte afgevaardigde beweert, dat ik zou toegegeven hebben dat wij hier niet met een vorm van het truck-stelsel te doen zouden hebben. De geachte afgevaardigde vergist zich daarin. Mocht ik den schijn daarvan op mij geladen hebben, dan verklaar ik dat dit inderdaad niets anders dan schijn geweest is.

Het truck-stelsel in dezen vorm heeft wel degelijk plaats en komt ook hier, gelijk ik het reeds heb uitgedrukt, altijd neer op te kort doen van den arbeider. Ook in het buitenland wordt tegen dezen vorm van het stelsel het eerst de strijd gevoerd. Men leze slechts voorbeelden daarvan uit de rapporten van de inspecteurs van den arbeid, ter kennisneming van de leden overgelegd, om de volle overtuiging te krijgen, dat wij hier te doen hebben met een kwaal dan bestreden moet worden, maar dat misschien juist in Limburg minder dan elders bestaat. Ik noem geen namen, omdat dit altijd odieus is, en zeer zeker van deze plaats. Men kan in die rapporten bevestigd vinden dat fabrikanten, met namen en toenamen elders genoemd, in vreemde munt uitbetalen ten nadeele van den arbeider. Wij moeten tegen het kwaad ingaan en daartoe zal deze bepaling als hulpmiddel dienst kunnen doen.

Wanneer dus de geachte afgevaardigde zegt: er is geen grond voor de onderscheiding tusschen in- en uitwonende arbeiders, dan ben ik verplicht daartegen te protesteeren. Met inwonende arbeiders heb ik het oog op dienstboden in het huisgezin, en nu is er geen reden om staande te houden, dat voor hen speciale bepalingen moeten gemaakt worden. In het gewone leven bestaat daar het misbruik niet, althans niet in zoodanige mate, dat daartegen moet worden opgetreden. De rationeele onderscheiding is gemaakt, met de bedoeling om te gemoet te komen aan de bezwaren van den geachten afgevaardigde uit Roermond.

Wanneer men de onderscheiding niet wil, dan volgt daaruit niet de conclusie van den geachten afgevaardigde, dat men dan de meer vrijgevige bepalingen voor de dienstboden tot den algemeenen regel zal moeten maken, maar wel de

conclusie, dat men de vrijgevige bepalingen voor de dienstboden moet laten vervallen, en dit zal de geachte afgevaardigde zeker niet willen.

Ik had mij intusschen gevleid met de illusie, dat de te gemoet komende houding in deze eenigszins door den geachten afgevaardigde zou zijn gewaardeerd. Het doel zal overigens toch worden bereikt door de bepaling, dat de betaling in vreemd geld bij reglement of bij schriftelijke overeenkomst zal kunnen worden bedongen. Het is onjuist, dat de betaling in vreemd geld daardoor gemakkelijk gemaakt wordt; integendeel, zij zal er door bemoeilijkt worden. Het middel van bestrijding ligt juist in die vaststelling bij reglement. Dat reglement zal publiek zijn en de arbeiders-organisaties zullen de bepalingen van het reglement kennen en daar tegen optreden. Het zal zoo gemakkelijk niet zijn om van de arbeiders een overeenkomst geteekend te krijgen; men zal daarover in gedachtenwisseling moeten treden en het einde daarvan zal een schriftelijk aangegane overeenkomst zijn.

De bepaling, die er bijgemaakt is, dat in de overeenkomst zal moeten worden opgenomen tegen welke waarde het vreemde geld moet worden berekend — dit kan ik tot informatie van den geachten afgevaardigde uit Roermond er bijvoegen — is aan de hand gedaan door het Departement van Financiën. Zij past volkomen in mijn stelsel. In de bestrijding van vreemde munt, wanneer die door den Minister van Financiën zal gevoerd worden, zal dit een hulpmiddel zijn.

Het zal nu aan de vergadering duidelijk zijn waarom ik behoud van dit artikel en verwerping van het amendement van den heer Bolsius aanbeveel.

De heer **Nolens:** Mijnheer de Voorzitter! Het is al voor den derden keer dat deze zaak hier besproken wordt. Ik weet niet waaraan ik dit moet toeschrijven. Misschien aan het gewicht van de zaak. In ieder geval twijfel ik er aan of het gewicht van de zaak door allen die hier tegenwoordig zijn op zijn waarde geschat wordt. Misschien moet men de herhaalde behandeling toeschrijven aan de moeilijkheid van de quaestie.

Nu is ook het oordeel ingewonnen van den Minister van Financiën om te komen tot een behoorlijke regeling.

Ik stel er prijs op om bij deze gelegenheid mijn meening over de zaak nog eens uiteen te zetten. Ik heb dat ook gedaan, toen de zaak voor de eerste maal hier behandeld werd, de tweede maal was ik daartoe niet in de mogelijkheid, en ik maak thans van den derden keer gebruik om nogmaals mijn opinie kortelijk samen te vatten.

Vooreerst dan wensch ik te verklaren, dat ik van meening ben gebleven, dat deze zaak in deze wet niet moet geregeld worden. Het is een quaestie van muntpolitiek en zelfs zij, die krachtens hun ambt geacht mogen worden met de munt-politiek ook in afgelegen provinciën — want daar komen in kleine zaken vooral de moeilijkheden voor — bekend te zijn, hebben in de uitoefening van hun ambt kunnen ondervinden, dat als men bij deze zaak alleen theoretisch te werk gaat, men zich zeker vergist. Daarom meen ik, dat deze aangelegenheid hier eigenlijk niet geregeld zou moeten worden. Nu kan men hiertegen opwerpen, dat in dit ontwerp ook reeds zoo vele andere zaken zijn geregeld, die hier eigenlijk ook niet thuis behooren, maar, ieder zal het toegeven, dit is geen argument om er dit ook maar bij te regelen.

Ik begin, Mijnheer de Voorzitter, met een vergelijking. Het is met de munt in de grensplaatsen als met de taal.

Men kan voorschrijven, dat in de grensplaatsen de Nederlandsche taal moet gesproken worden, maar dat gebeurt toch niet. Men kan eveneens voorschrijven, dat men aldaar alleen Nederlandsche munt mag in betaling geven en ontvangen, maar men kan zeker zijn, dat het evenmin zal gebeuren, want het is in strijd met de natuur der zaak zelf. Evenmin als men voor die streken kan voorschrijven, dat de contracten mondeling alleen mogen gesloten worden in de Nederlandsche taal, evenmin kan men voorschrijven, dat de betaling alleen mag geschieden in Nederlandsche munt.

Met de bedoeling van deze bepaling ben ik het volkomen eens, voor zoover die bedoeling hierin bestaat, dat men wenscht te voorkomen, dat de arbeidende stand nadeel zal lijden door het gebruik van een andere munt dan de Nederlandsche. Ik zou er zelfs vrede mede hebben, voor zoover de bedoeling niet was het voorkomen van nadeel voor dien stand, maar hem eenig voordeel te geven. Het is in het algemeen waar, dat indien in Nederlandsche munt betaald wordt — voor zoover de werkgevers daarmede geen rekening houden bij de bepaling van het loon — de arbeiders daar voordeel van zullen hebben. En ik geloof, dat wel niemand er aan zal twijfelen, dat ik, indien ik het voordeel willekeurig

mocht kunnen toekennen aan de eene partij of aan de andere, het altijd zou geven aan die, welke het het best kan gebruiken.

Maar hier gaat men, om dit doel te bereiken, zich stellen op de basis, dat er misbruiken zijn. Men is een enquête gaan instellen en men heeft rapporten overgelegd over den bestaanden toestand, waaruit men dan heeft geredeneerd: er zijn misbruiken, daartegen is een middel noodig en dit is het aangewezen middel.

Er rijzen nu twee vragen: welke zijn de misbruiken? en is het middel, dat nu moet worden aangegeven, bruikbaar of is het belang, dat anderen hebben die niets met deze zaak te maken hebben, zoo groot, dat moet gezocht worden naar een ander middel om tegen de feitelijke misstanden op te komen?

Men moet hierbij op twee zaken letten. Daar zijn gevallen aangegeven, dat inderdaad de werkgever in vreemd geld betaalt, om daarmede voordeel te behalen. Ik zou zeggen, dat daaruit blijkt, dat die plaatsen in aanmerking komen om niet meer te vallen onder den algemeenen maatregel van bestuur van art. 19, tweede alinea, van de Muntwet. Wanneer de werkgever voordeel kan behalen met het nadeel van de andere partij, dan is dit een bewijs, dat in die plaats de noodzakelijkheid niet bestaat, dat daar het vreemde geld gangbaar moet zijn.

Ik geloof dan ook, dat dit voor de streken die ik nu meer speciaal op het oog heb, niet noodig is. De daar wonende groote werkgevers betalen voor het grootste deel in Nederlandsche munt; zij kunnen dat, omdat ze Nederlandsche munt hebben. Maar er is ook een groot getal kleine ondernemers die niet in die omstandigheden verkeeren. Dat zijn die kleine werkgevers die dagelijks contracten sluiten, zooals wij dit hier noemen, maar waarbij men eenvoudig tot den werkman zegt, kom morgen een heelen of een halven dag bij mij werken.

Die kleine werkgevers moet men hier niet uit het oog verliezen; wij moeten met die menschen ook rekening houden. En indien men mocht vragen aan welke zijde die werkgevers staan, aan den kant van de bezitters of van de niet-bezitters, dan zullen zij door hen die er zich op toeleggen die theoretische grens te trekken, gevoegd worden bij de niet-bezittenden. Met die menschen heeft men vooral in onze provincie, waar zoo niet veel groot-industrie wordt gevonden, te rekenen. De onderscheiding in het artikel van het ontwerp van inwonende en niet inwonende arbeiders is ook m. i. van niet de minste beteekenis.

Dit verder aan te toonen, zal ik echter aan den voorsteller van het amendement, zoo hij dit noodig acht, overlaten. Dat is het zich trekken uit een moeilijkheid, door aan den een te geven en den ander te onthouden en dan te zeggen: nu zal wel ieder tevreden zijn. Maar zoo gaat het niet. Wat voor den een moet gelden, moet eveneens gelden voor den ander. Deze regeling is verder te omslachtig. Nu zien wij hier wel niet op tegen eenige omslachtigheid, maar als men een bepaalde zaak van nabij kent, voelt men er beter den last van.

Wat zal het gevolg zijn van het opvolgen van dit artikel? Dan zal men in die plaatsen, om vreemd geld te kunnen gebruiken, bij de uitbetaling van loon, een schriftelijke overeenkomst moeten aangaan, of wel een reglement maken. Van beide zal daar wel geen sprake zijn; men maakt geen reglement voor menschen die slechts een halven dag in het werk blijven. Men denkt er eenvoudig niet aan.

Wij zijn nu eenmaal op de grenzen in de positie, vooral in het Zuiden, dat wij, afgezien van de enkele ambtenaren die daar verblijf houden, het geld grootendeels moeten krijgen uit de naburige streken.

Wat heeft nu plaats? Ik zal een enkel voorbeeld geven. De menschen die, zooals in een groot deel der provincie geschiedt, met hun land- of tuinbouwproducten naar Duitschland gaan, komen met Duitsch geld terug. Komen zij nu 's avonds met den laatsten trein terug, dan gaan zij 's anderen daags om 3 of 4 uren, in het seizoen van den vruchtenpluk, naar het veld met menschen die zij het eerst kunnen krijgen, werken 4 of 5 uur of langer, totdat het werk klaar is. Dan worden die menschen uit denzelfden zak betaald, waarin zich het den vorigen dag in Duitschland ontvangen geld bevindt; en geen ziet daar wat verkeerds in, al noemt men dit hier den eersten vorm van truck. Nu is het mogelijk, dat die truck op enkele plaatsen bestaat, maar moeten nu daarom andere streken geweldige moeilijkheden ondervinden? Men kan toch wat elders verkeerd geschiedt wel op andere wijze uitroeien.

Daarbij is deze regeling te draconisch, en, zoo gebeuren moet wat oorspronkelijk de bedoeling was, draconischer dan er in eenige wetgeving een regeling wordt aangetroffen. De betaling zal dan immers nietig zijn. Nu neemt men wel weer zijn toevlucht tot den wel niet-alwetenden maar ten slotte toch alles bedisselenden kantonrechter, die zal moeten uitmaken wat gebeuren moet:

Art. **1638 j** zegt: „Niettemin is de rechter bevoegd, bij toewijzing van de

vordering des arbeiders, de veroordeeling te beperken tot zoodanig bedrag als hem met het oog op de omstandigheden van het geval billijk zal voorkomen, doch uiterlijk tot de som, waarop de door den arbeider geleden schade door hem wordt gewaardeerd."

Met behulp van deze artikelen zullen die geweldige gevolgen achterwege blijven, maar juist daarom heeft de zaak absoluut ook geen beteekenis. Ik kan mij geen kantonrechter voorstellen in die streken, die er anders over denkt, tenzij het een man is, die pas uit het Noorden komt, die een andere opvatting heeft. Wordt de wet nageleefd, dan zal hij groote moeilijkheden veroorzaken; wordt zij niet nageleefd, dan heeft zij geen beteekenis.

Op die gronden komt de geheele regeling mij ondoelmatig voor. Nu zal ik niet zeggen, dat men er eigenlijk op rekent, dat er toch niets van terecht zal komen. Ik zal dit niet zeggen, maar iemand, die het wel beweert, zou naar mijn oordeel veel waarschijnlijkheid vóór zich hebben.

En dan heeft men niets anders dan schijn. Men heeft dan den schijn dat men een bestaand euvel bestrijdt, dat men zorgt voor de belangen van de loontrekkende arbeiders, terwijl het niets beteekent, en men uit het oog verliest het middel dat aangewend zou kunnen worden indien er misbruiken bestaan. Dit middel is — de heer Pierson zal het met mij eens zijn — dat alinea 2 van art. 19 der Muntwet op een andere wijze wordt toegepast, nl. dat gemeenten, waar dergelijke dingen gebeuren, waar, om er voordeel uit te halen, in vreemd geld wordt uitbetaald, terwijl [in] Nederlandsch geld gecontracteerd wordt, niet in de uitzondering van den algemeenen maatregel van bestuur worden opgenomen, of daarin opgenomen blijven.

Dit is de kern van de geheele quaestie. Alleen die gemeenten waar Duitsch of ander vreemd geld in omloop is, kunnen in aanmerking komen om op zich te zien toepassen de uitzondering van alinea 2 van art. 19 der Muntwet. In ieder bijzonder geval moet onderzocht worden of werkelijk misbruiken bestaan. Ik voor mij meen dat door het amendement-Bolsius aan het bezwaar wordt te gemoet gekomen in dien zin, dat de zaak blijft zooals zij van te voren was en dat hetgeen tot de bevoegdheid van den Minister van Financiën behoort, de toepassing der Muntwet, aan hem wordt overgelaten. Op die manier kan men aan de misbruiken voorgoed een einde maken.

Het mag schoon schijnen wat de heer Pierson zich voorstelt, en toen hij Minister was zich voorstelde, nl. het vreemde geld te weren. Maar op practisch standpunt staande zou ik willen zeggen: In de eerste plaats geld: liever Nederlandsche munt dan vreemde meent, maar liever vreemde munt dan geen munt. Dit is de eerste regel van de muntpolitiek.

De heer **Drucker:** Mijnheer de Voorzitter! De heer Bolsius heeft hedenmorgen opnieuw eenige Limburgsche verontwaardiging geuit over het stout bestaan om de betaling van loon in vreemde munt een misbruik te noemen, een snood bedrijf, waaraan ook ik mij schuldig had gemaakt.

Laat ik nu alleen den geachten afgevaardigde, den heer Bolsius, in herinnering mogen brengen, dat toen de tweede afdeeling van de Staatscommissie voor de arbeidsenquête haar verslag uitbracht, gedagteekend 25 Mei 1893 en onderteekend door den heer Veegens, ons geacht medelid van Alphen en de heeren Reeling Brouwer en O. Q. van Swinderen, zij in dat verslag op bladz. 500 opnam een hoofdstuk, waar als titel boven staat: „Misbruiken bij de betaling van het loon." Nu — aldus gaat die commissie verder — kunnen de bedoelde misbruiken worden gerangschikt in vier groepen. En als eerste groep verschijnt dan de betaling van loon in vreemd geld.

Aan dit chapiter worden gewijd twee belangrijke bladzijden. Waar dit het geval is, mag, dunkt mij, aan een lid dezer Vergadering niet verweten worden, dat hij rangschikt onder misbruiken het betalen van loon in vreemd geld.

Mijnheer de Voorzitter, ik hoor daar twee bezwaren opperen.

Vooreerst dat dit wel *kan* zijn een misbruik, maar daarom nog niet werkelijk *behoeft* te zijn een misbruik.

De Staatscommissie, Mijnheer de Voorzitter, bestond uit menschen die practisch genoeg waren om zich niet bezig te houden met theoretisch denkbare misbruiken, maar zich te bepalen tot misbruiken, die zij inderdaad op hun weg hadden ontmoet; daarmede hadden zij handen met werk genoeg, om zich niet nog in te laten met hypothetisch denkbare, doch niet gebleken verkeerde toestanden.

In de tweede plaats hoor ik zeggen, dat dit is oude koeien uit de sloot halen.

De Minister heeft ons in de gelegenheid gesteld te zien, of die koeien nog levend zijn. Ik ben mij daarvan ter griffie gaan overtuigen. Wat is mij daar gebleken? Ik wil ronduit erkennen, dat mij daar gebleken is, dat inderdaad in Limburg in de meeste gemeenten niet plaats heeft, wat men zou kunnen noemen: afzetterij van den arbeider.

Wanneer in Limburg beloofd wordt aan den arbeider f 6, weet hij, dat dit naar Limburgsch spraakgebruik op vele plaatsen beteekent niet f 6, maar 10 mark. Wanneer dit waar is voor een groot deel van Limburg, blijkt er evenwel ook uit die stukken, dat er belangrijke gedeelten in ons land zijn, waar werkelijk zeer ernstige misbruiken hieromtrent heerschen.

Er is hier door den heer Bolsius en anderen, toen wij eenige weken geleden deze zaak ter sprake brachten, verbazend de spot mede gedreven, dat er gevallen werden aangehaald, dat de arbeider betalingen heeft te doen in Nederlandsch geld. Welnu, er is bijna geen van de gehoorde autoriteiten, of hij wijst er op, dat bij het betalen van belastingen, aan de post, bij het betalen van schoolgeld, bij het nemen van spoorwegkaartjes en zooveel andere gelegenheden, gebruik moet worden gemaakt van Hollandsch geld. Maar wat nog van veel meer beteekenis is, door die autoriteiten, welke gehoord zijn, is wel degelijk geconstateerd, dat dergelijke handelingen geschieden opzettelijk ter benadeeling van den arbeider.

Mij heeft onder andere getroffen een verklaring, waarin staat, dat de groote werkgevers in zekere gemeente met dit middel, om zich een voordeeltje te verschaffen, zijn uitgescheiden, maar dat de kleine het nog doen. Dat is dus met andere woorden, wat ik zooeven zeide.

Er is ook een merkwaardig directeur van een naamlooze vennootschap, die met duidelijke woorden verklaarde: ik mag de aandeelhouders deze voordeelen niet laten ontgaan, maar ik mag lijden, dat de wet het verbiedt. Als Staatsburger vind ik, dat de heeren gelijk hebben het te verbieden, maar zoolang het niet verboden is, waarom zou ik er dan niet ook van profiteeren?

Dit is ook een standpunt, maar het bewijst, dat de zaak niet zoo onschuldig is, als hier wordt voorgesteld.

Wat zal nu het gevolg zijn, wanneer wordt aangenomen een stel artikelen, zooals de Regeering thans voorstelt? Dan zal daar, waar werkelijk te goeder trouw betalingen in vreemd geld plaats hebben, de patroons weinig kans hebben, daardoor ernstig bemoeilijkt te worden. Wanneer een arbeider zich op nietigheid van die betaling zou beroepen zal de clausule, nu door de Regeering [in art. 1638*j*] ingevoegd, den rechter de gelegenheid geven, den arbeider een zeer kleine schadevergoeding toe te kennen en hem nopen zich daarmede tevreden te stellen.

De rechter mag afdalen tot zoover als de werkelijke schade bedraagt, en de werkelijke schade bedraagt het verschil tusschen de zes gulden en de tien mark.

Zoowel de heer Bolsius als de heer Nolens zijn niet moede geworden ons te verwijzen naar art. 19 der Muntwet, waar het recht om de zes gulden te vorderen reeds aan den arbeider is toegekend. Wanneer dus de kantonrechter ten slotte beslist: ge hebt ontvangen 10 mark en ik ken u thans toe het verschil, dan krijgt de man niet meer dan de geachte afgevaardigden hem altijd hebben willen geven.

Wat zal men echter met dit artikel ook kunnen verkrijgen?

Dat in de plaatsen waar het een grievend, schrikbarend misbruik is, er maar een enkelen keer iemand behoeft te komen die de koe bij de horens pakt, zoodat er een veroordeeling volgt, die het misbruik den kop indrukt.

Het is juist ook op grond van de nieuwe gegevens, dat ik mij bij het Regeeringsvoorstel aansluit.

De heer **Bolsius:** Mijnheer de Voorzitter! De Minister is er op blijven staan, dat de uitbetaling van loon in vreemd geld overal een vorm van het truckstelsel is.

Ik kan mij daarover slechts teleurgesteld verklaren.

Indien werkelijk onder alle omstandigheden de voldoening van loon in vreemd geld truck is, dan mag onder geen voorwaarde de gelegenheid opengesteld worden om dat misbruik te handhaven, ook niet door middel van een schriftelijk contract. En omgekeerd, van het oogenblik dat men dergelijke loonbetaling toelaat, zij het dan onder verplichting van een schriftelijk voorbehoud, erkent men dat die voldoening in vreemd geld niet die algemeene beteekenis van een misbruik heeft, welke men daaraan heeft willen geven.

Daarom blijf ik gelooven, dat door het gewijzigde voorstel der Regeering in beginsel is prijsgegeven de stelling dat de uitbetaling van loon in vreemd geld overal in het land een vorm van het truckstelsel zou zijn.

De Minister heeft overigens zelf in een ander deel van zijn rede toegegeven, dat wat Limburg aangaat, dit niet zoo is; want waar hij zich tot steun van

zijn betoog beriep op de rapporten van de inspecteurs van den arbeid, voegde hij daaraan onmiddellijk toe: dat ziet niet op Limburg.

En in weerwil daarvan worden wij hier gesteld voor het feit, dat een algemeene regeling zal worden getroffen, hoewel terstond toegegeven wordt, dat die regeling niet deugt voor een deel van het land, en juist voor dat deel, waar van deze bepaling het meeste last zal worden ondervonden.

Bij dat volslagen gemis van waardeering van toestanden, zooals in Limburg bestaan en door de Muntwet zijn toegelaten, zal de Minister van mij niet kunnen verlangen dat ik hem eenige waardeering voor zijn voorstel zal reciproceeren.

Er is gezegd: ziet eens, door een reglement kunt gij u tegen dezen overlast beveiligen.

Maar de heer Nolens wees er reeds op, dat er in die geheele provincie ten hoogste 4 of 5 ondernemingen zijn, waar een arbeidsreglement bestaat; terwijl de duizenden kleine werkgevers die het zonder reglement doen, zich toch ook aan het voorschrift van dit artikel zullen moeten onderwerpen. Die zullen dat niet anders kunnen dan door het aangaan van tallooze schriftelijke overeenkomsten. Daartegen richt zich nu juist mijn bezwaar.

Nu zegt de heer Drucker, dat er in die streken weinig kans op bemoeilijking bestaat, omdat de rechter de overtredingen niet streng zal tegengaan; maar is er sterker argument aan te voeren voor mijn bewering, dat deze voorschriften voor onze toestanden niet deugen? Dat wil met andere woorden zeggen: in die streken zal men zich aan deze voorschriften toch niet houden, en bij voorbaat wordt die wetsschennis vergoelijkt. Dan vraag ik echter: waarom geeft ge dan die voorschriften?

De heer Drucker heeft daarop geantwoord: in de arbeidsenquête van 1893, blz. 500, vindt gij vermeld, dat een der vormen van het truckstelsel is de uitbetaling van het loon in vreemd geld. Het misbruik heeft dus practisch wel beteekenis, want die mannen der enquête lieten er zich toch niet toe verleiden om zuiver theoretische misstanden in hun verslag openbaar te maken.

Ik heb van den beginne af erkend, dat er gevallen kunnen voorkomen, waar werkelijk misbruik bestaat. Dat ontken ik ook nu niet, maar ik ontken wel, dat het daarom noodig is een algemeene regeling te maken, waardoor een heele provincie zal worden gedwarsboomd. Ik ontken, dat die enkele gevallen, die in Twente zijn voorgekomen, van dien aard zijn, dat daarvoor bemoeilijkt moet worden de toestand, zooals die is, en ik herhaal het, door de Muntwet wordt toegelaten in de geheele provincie Limburg.

Dat tegen werkelijke misstanden de Muntwet, zooals zij nu luidt, het middel reeds den arbeider aan de hand doet, heb ik straks betoogd, en de Minister heeft er zich van ontslagen gerekend dit argument te weerleggen.

De geachte afgevaardigde uit Gorkum, de heer Pierson, schreef een eenvoudig recept voor. Welnu, Mijnheer de Voorzitter, voor een recept van een zóó bestudeerd man als die geachte afgevaardigde, moet natuurlijk een Limburgsch lijder zich erkentelijk verklaren. Hij heeft gezegd: Wat is eenvoudiger? Algemeen circuleert daar nog de vreemde munt, maar art. 19 der Muntwet zegt: gij moogt Nederlandsch geld eischen; laat men dat dan doen.

Meent de heer Pierson werkelijk, dat een dergelijk recept in de practijk — theoretisch moge het probaat zijn — iets zal uitwerken? Wanneer bij een werkgever een bestelling wordt gedaan, die hem wordt uitbetaald in gebruikelijke vreemde munt, en die werkgever zegt: ik verlang volgens het recept van den heer Pierson Nederlandsch geld, dan verloopt in den tijd van twee dagen de clandisie van den man, want iedere andere werkgever neemt vreemd geld aan of betaalt op het Nederlandsch geld agio. Een dergelijk midden zou alleen kunnen helpen wanneer het algemeen, dat is bij de wet werd voorgeschreven, en algemeen werd toegepast. Ik meen daarentegen, dat een speciaal geval als dat van de arbeiders op „Vulcaansoord" — en er is geen reden het niet uitdrukkelijk te vermelden, nu het ook in het *Sociaal Weekblad* vermeld is — afdoende bestreden kan worden met art. 19 der Muntwet.

Alleen tegen zulke speciale gevallen kan dit artikel worden aangevoerd. Dat wapen is den arbeiders in handen gegeven. Maar wanneer die arbeiders ieder voor zich zelf of door hun organisatie niet krachtig genoeg of te lamlendig zijn om zich van dat wapen te bedienen, dan is er voor ons toch geen aanleiding om in het Burgerlijk Wetboek, waar de zaak niet thuis hoort, weer algemeene bepalingen neer te schrijven, waarvan zij evenmin gebruik zullen kunnen of willen maken. Zij moeten zich in dat opzicht zelf weten te helpen.

Uit hetgeen de geachte afgevaardigde uit Gorkum en de Minister voorts nog gezegd hebben blijkt duidelijk, dat deze bepaling niet om haar zelf kan verdedigd worden, maar alleen wanneer men daaraan een nevenbedoeling verbindt, nl. dat

de circulatie van het vreemde geld moet worden bestreden. Maar daarvoor is het hier niet de plaats. Hier moet alleen bestreden worden het werkelijke truckmisbruik, dat voorkomt daar waar betaling van vreemd geld als een nadeel wordt gevoeld. Maar men moet niet als hoofdmotiveering doen gelden de nevenbedoeling om de circulatie van vreemd geld tegen te gaan. Daarvoor, ik herhaal het, is hier niet de plaats en is ook het middel niet deugdelijk.

Op grond van dit een en ander meen ik recht te hebben mijn amendement te handhaven.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Zeer veel heb ik niet meer te zeggen, want ik ben „au bout de mon latin". Er zijn geen nieuwe gezichtspunten te openen, maar ik wensch even op te nemen hetgeen de geachte afgevaardigde uit Roermond in de laatste plaats heeft gezegd. Die geachte afgevaardigde heeft beweerd, dat de bedoeling van deze bepaling is om de circulatie van vreemde munt tegen te gaan. De geachte afgevaardigde stelt nu toch — hij veroorlove mij die uitdrukking — de zaak verkeerd voor. De bedoeling van deze bepaling is een speciale, ontleend aan hetgeen wij bij het tot stand komen en de uitvoering van het arbeidscontract zien gebeuren. Het is een bepaling die in de regeling van het arbeidscontract thuis behoort, maar de geachte afgevaardigde heeft de vorige maal, toen dit onderwerp besproken werd, gezegd, dat ik door dit voorstel prejudicieerde op de plannen van den Minister van Financiën ten aanzien van de bestrijding der circulatie van de vreemde munt.

De geachte afgevaardigde schudt het hoofd. Indien de heer Bolsius dat niet persoonlijk heeft gezegd, dan hebben zijn medestanders in dit opzicht het toch gedaan, en daartegenover alleen heb ik van mijn kant het onderwerp der bestrijding van de circulatie van vreemd geld in het algemeen ter sprake moeten brengen, en ik ben met mijn ambtgenoot van Financiën in overleg moeten treden. Dat overleg heeft moeten loopen over de vraag, in hoeverre deze regeling op de toekomstige plannen van dien ambtgenoot prejudicieert. Het is van mijn kant noodig geweest aan te toonen, dat deze regeling voor de bestrijding der circulatie van de vreemde munt geen verkeerd middel bevat. Het doel van dit voorstel is echter niet om de nieuwe muntcirculatie in het algemeen te bestrijden, maar om misbruiken, van welke ieder bekent dat zij bestaan — ook de geachte afgevaardigde uit Roermond — en die meer bepaald bij de uitvoering en de regeling van het arbeidscontract voorkomen, tegen te gaan.

Nu wordt er gezegd, dat in Limburg alles couleur de rose is. Ik wil dat ter wille van de Limburgsche afgevaardigden wel aannemen, maar als men daarbij voegt: derhalve moet gij onze goede gewestgenooten niet laten lijden onder een maatregel, die tegen anderen gericht is, dan moet ik even de onjuistheid van dat argument aantoonen. Dat argument zou opgaan tegen het oorspronkelijk voorstel, waarin geheel verboden was ergens in Nederland, ook in Limburg, in vreemd geld het loon uit te betalen.

Hier in dit gewijzigd artikel is echter een uitweg gegeven door de bepaling betreffende de schriftelijke overeenkomst. Wanneer de Limburgers zich tegenover de publieke opinie in hun omgeving niet schamen toch in vreemd geld te blijven uit te betalen, laten zij het dan doen, en wanneer de toestand van dien aard is, dat er geen kwaad in schuilt, welk bezwaar kan er dan tegen bestaan voort te gaan met hetgeen tot dusverre gewoonte is geweest?

Nu zal slechts een zeer gering offer worden gevergd, namelijk het bedingen van zulk een voorwaarde bij schriftelijke overeenkomst of bij reglement. Dat zou voor sommigen eenige moeilijkheden kunnen opleveren, die toch op zeer eenvoudige wijze kunnen worden overwonnen, maar men moet niet zeggen, dat hier de goeden moeten lijden onder een maatregel tegen de kwaden gericht, want die voorstelling is onjuist. Ik meen werkelijk, dat het, afgescheiden van maatregelen betreffende de circulatie van vreemde munt in het algemeen, welke hier ongeprejudicieerd blijft, wenschelijk is tegen een bepaald misbruik, dat bij het aangaan van het arbeidscontract voorkomt, te waken op de wijze als hier wordt voorgesteld.

De heer **Drucker,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, ontvangt het woord, om namens deze, haar gevoelen mede te deelen omtrent het gewijzigd Regeeringsartikel en het amendement van den heer Bolsius, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Onder de leden van de Commissie is er een, die ontraadt de aanneming van het amendement van den heer Bolsius; de drie andere leden van de Commissie geven de voorkeur aan het amendement van den heer Bolsius boven het tegenwoordige Regeeringsvoorstel.

Ik moet er evenwel bijvoegen, dat onder die drie leden een is, die de regeling volgens het amendement Bolsius niet de meest verkieslijke vindt. Dat lid der

Commissie is integendeel overtuigd, dat er wel misbruiken bestaan, en dat daaromtrent wel een betere regeling te maken zoude zijn dan die, welke in het amendement is neergelegd. Wanneer dat lid te kiezen had gehad tusschen het oorspronkelijke Regeeringsvoorstel en het amendement van den heer Bolsius, zou hij het eerste hebben gekozen, maar die keuze is er nu niet, en daarom geeft ook dat lid thans aan het amendement van den heer Bolsius de voorkeur.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer Bolsius wordt met 35 tegen 30 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Okma, de Savornin Lohman, Lucasse, Brummelkamp, Fruytier, Roodhuyzen, Regout, van de Velde, van Idsinga, Nolens, IJzerman, Duynstee, Duymaer van Twist, van Wassenaer van Catwijck, Schokking, Brants, van den Berch van Heemstede, van Veen, van Wichen, Ruys de Beerenbrouck, Bolsius, van Wijnbergen, van der Borch van Verwolde, Talma, van Vuuren, Janssen, van Nispen tot Sevenaer, van Doorn, van Dedem, van Bylandt, van Foreest, van Sasse van Ysselt, Verhey, van Alphen en van Vliet.

Tegen hebben gestemd de heeren Thomson, Plate, de Klerk, van Kol, van Styrum, van Deventer, Patijn, Lely, Jansen (den Haag), Schaper, ter Laan, Dolk, Marchant, Smeenge, Ketelaar, Hubrecht, Lieftinck, van Karnebeek, van den Bergh (Rotterdam), van Gijn, Ferf, Drucker, Troelstra, de Beaufort, Treub, Pierson, Jannink, Roessingh, Hugenholtz en de Voorzitter.

Het gewijzigd art. 1638 *h* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Wijziging, bij de Tweede Lezing aangebracht.

Artikel 1638 *h*. In het tweede lid wordt in plaats van „art. 19" gelezen „artikel 19".

Voorloopig Verslag der Eerste Kamer.

II. § 10.

Art. 1638 *h*. Het artikel spreekt alleen van *loon*. Dit is te beperkt. De geheele afrekening van alle wederkeerige verplichtingen uit het arbeidscontract voortvloeiende hadden onder dit artikel moeten zijn gebracht.

De bepaling van dit artikel behoort echter niet in eene regeling van het arbeidscontract thuis, maar onder de artikelen handelende over *betaling*. Want betalingen in vreemde munt komen voor, ook waar de schuld uit andere oorzaak, bijv. koop, ontstaat.

De regeling is bovendien gebrekkig en, wat in dit ontwerp zonderling is, ten nadeele van de personen die men beschermen wil.

Onder koers wordt blijkbaar verstaan *genoteerde koers*. De laatste woorden van de eerste alinea zouden anders geen zin hebben. Doch zichtkoersen zijn hier te lande niet genoteerd, en de betaling zal dus geschieden in koersen van achtdaags- of drie maands- wissels, die lager zijn dan de waarde der vordering.

Beroep op art. 156 Wetboek van Koophandel gaat niet op.

Dit artikel geeft herhaaldelijk aanleiding tot klachten van trekkers van in vreemde munt getrokken wissels, die door deze regeling benadeeld zijn.

Antwoord der Regeering.

II. § 10.

Art. 1638 *h*. Het artikel *spreekt* niet alleen van loon, gelijk het Voorloopig Verslag opmerkt, doch handelt alleen over de voldoening van het in geld vastgesteld loon. Waarom dit te beperkt zoude zijn,

is niet duidelijk, daar toch de voldoening van het niet in geld vastgesteld loon bij het volgend artikel geregeld wordt.

Ook kan het ontwerp er niet met grond een verwijt van gemaakt worden, dat het dit onderwerp alleen voor zoover de betaling van arbeidsloonen betreft regelen wil; het ware, indien het deze bepaling had willen uitbreiden tot de voldoening van schuld, uit andere oorzaak bijv. koop ontstaan, buiten het hem aangewezen gebied getreden.

Dat de regeling, waardoor krachtens het eerste lid de berekening der waarde in Nederlandsch geld van het in geld van een vreemd Rijk vastgesteld loon geschieden zal, niet volmaakt is, wordt dezerzijds gaarne erkend. Waar echter een maatstaf aangegeven *moest* worden, was er aanleiding zich aan te sluiten bij de analogische bepaling van art. 156 Wetboek van Koophandel. Ook het Voorloopig Verslag geeft trouwens niet eene betere regeling aan dan die in het artikel opgenomen.

Artikel 1638 i. De voldoening van het loon, voor zoover het in andere bestanddeelen dan in geld is vastgesteld, geschiedt volgens hetgeen bij overeenkomst of reglement is bedongen, of in het geval, bedoeld in artikel 1637 r, naar de daar gestelde regelen.

O. D. Art. 23, laatste lid. De voldoening van het in artikel 15 onder nrs. 2 tot 7 genoemde loon of gedeelte van het loon geschiedt volgens hetgeen bij de overeenkomst is bedongen.

Memorie van Toelichting O. D.

[Men zie bij art. 1638 *j*.]

O. 1901. *Art.* 1638 *i*. De voldoening van het loon, voor zoover het in de in artikel 1637 *o*, 1°—6°, genoemde bestanddeelen is vastgesteld, geschiedt volgens hetgeen bij de overeenkomst is bedongen.

Memorie van Toelichting O. 1901.

[Men zie bij art. 1638 *j*.]

O. art. 1638 *i* = **O. 1901** art. 1638 *i*, behoudens dat in plaats van „1637 *o*" wordt gelezen „1637 *j*".

Memorie van Toelichting.

[Men zie bij art. 1638 *j*.]

Memorie van Antwoord.

In art. 1638 *i* is in het gewijzigd ontwerp achter de woorden „bij de overeenkomst" ingelascht: „of het reglement", zulks in verband met de bepaling van art. 1637 *k* [**q**].

G. O. *Art.* 1638 *i*. De voldoening van het loon, voor zoover het in de in artikel 1637 *j*, 2°—7°, genoemde bestanddeelen is vastgesteld, geschiedt volgens hetgeen bij de overeenkomst of het reglement is bedongen.

2e N. v. W. *Art.* 1638 *i* wordt gelezen als volgt:

„De voldoening van het loon, voor zoover het in andere bestanddeelen is vastgesteld dan in die, in het voorgaand artikel genoemd, geschiedt volgens hetgeen bij overeenkomst of reglement is bedongen".

Nota van Wijziging.

[ingezonden 14 Mei 1906, stuk no. 65].

Het slot van het artikel wordt gelezen als volgt: „.... is bedongen, behoudens het bepaalde bij het eerste lid van artikel 1637 *l* [r]."

Beraadslagingen in de Tweede Kamer.

(14 Juni 1906.)

De heer **Drucker,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, ontvangt het woord om, namens deze, haar gevoelen over de Regeeringswijziging mede te deelen, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! In art. 1638 *i* wordt geregeld de wijze, waarop het loon moet worden voldaan. De Reeering stelt nu voor daaraan toe te voegen: ,,behoudens het bepaalde bij het eerste lid van artikel 1637 *l*." Nu komt het de Commissie voor, dat de bedooling van die bijvoeging door een eenigszins andere uitdrukking beter zou worden weergegeven dan door de woorden die de heer Minister heeft gekozen. Volgens de woorden, die de Regeering thans voorstelt, staat nog niet duidelijk in het artikel, wat men moet voldoen in het geval van art. 1637 *l* [r]. En nu zou de Commissie van Rapporteurs meenen dat het beter zou luiden, wanneer men achter het woord ,,bedongen" las: ,,of in het geval, bedoeld in art. 1637 *l* [r], naar de daar gestelde regels".

Ik heb de eer namens de Commissie van Rapporteurs, zoodanige wijziging in te dienen.

De **Voorzitter:** Door de Commissie van Rapporteurs wordt voorgesteld om de woorden: ,,is bedongen, behoudens het bepaalde bij het eerste lid van art. 1637 *l* [r]" aldus te lezen: ,,is bedongen, of in het geval, bedoeld in art. 1637 *l* [r] naar de daar gestelde regelen.".

Dit amendement, voorgedragen door de Commissie van Rapporteurs, maakt van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs stelt slechts een andere redactie voor. Misschien is zij nog duidelijker; ik kan mij er zeer goed mede vereenigen en verklaar die dus gaarne over te nemen.

De **Voorzitter:** Daar het amendement door de Regeering is overgenomen, maakt het afzonderlijk geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Het gewijzigde art. 1638 *i* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

[In het Ontwerp van Wet, zooals dit luidde na de daarin tot en met 21 Juni 1906 gebrachte wijzigingen (stuk no. 106), was „1637 *l*" vervangen door „1637 *r*".]

Wijzigingen, bij de Tweede Lezing aangebracht.

Artikel 1638 *i*. De woorden „is vastgesteld dan in die, in het voorgaand artikel genoemd," worden vervangen door de woorden „dan in geld is vastgesteld,", terwijl in plaats van „art. 1637 *r*" wordt gelezen „artikel 1637 *r*".

Artikel 1638 j. Voldoening van het loon, voor zoover zij anders heeft plaats gehad dan bij de voorgaande twee artikelen is bepaald, is nietig. De arbeider behoudt het recht van den werkgever het verschuldigd loon te vorderen, zonder gehouden te zijn hem het bij de nietige voldoening ontvangene terug te geven.

Niettemin is de rechter bevoegd, bij toewijzing van de vordering des arbeiders, de veroordeeling te beperken tot zoodanig bedrag als hem met het oog op de omstandigheden van het geval billijk zal voorkomen, doch uiterlijk tot de som, waarop de door den arbeider geleden schade door hem wordt gewaardeerd.

Ieder vorderingsrecht des arbeiders krachtens dit artikel vervalt na verloop van zes maanden.

O. D. Art. 24. Voldoening van het loon in anderen vorm dan bij het voorgaande artikel is bepaald, is nietig, al mocht inbetalinggeving hebben plaats gehad met goedvinden des arbeiders. Deze behoudt het recht, van den werkgever het bedongen loon of het nog niet voldane gedeelte daarvan te vorderen.

Is deze vordering bevredigd, dan kan het Bestuur der Gemeente, waar de eerste nietige voldoening plaats had, van den arbeider opeischen hetgeen van het toen in betaling ontvangene nog bij hem aanwezig is of, voor zoover dit niet het geval is, het bedrag waarmede de arbeider is gebaat. Het Gemeentebestuur wendt het aldus verkregene naar zijnen rade aan ten bate van noodlijdende arbeiders in de gemeente.

Memorie van Toelichting O. D.

Artt. 23, 24. Hier komt de tweede der beide vragen ter sprake, welke in de toelichting op art. 15 [**1637 p**] werden genoemd: in welken vorm mag het bij de arbeidsovereenkomst vastgestelde loon worden *uitgekeerd*? Met het oog op de misbruiken, die ook ten onzent zijn geconstateerd (1), behoort, evenals geschied is in andere landen, te worden voorgeschreven, dat het loon moet worden uitgekeerd in den vorm, waarin het is bedongen en vastgesteld. Verboden wordt dus het in betaling geven van buitenlandsche munt, van levensmiddelen, van bons, die slechts bij bepaalde personen inwisselbaar zijn, enz.; verboden wordt dit — en in zoover bevatten deze artikelen eene afwijking van art. 1425 B. W. —, ook al heeft het in betaling geven plaats met toestemming van den arbeider.

Voor beter bezoldigde arbeiders is deze bepaling misschien niet strikt noodig. Belemmerend zal ze echter ook daar niet werken. En dan is het wenschelijk, de regeling niet onnoodig door uitzonderingen te verwikkelen.

Op welke wijze behoort de naleving van het verbod te worden verzekerd? Het Truck-Ontwerp, bij welks (nader gewijzigd) art. 3 het tegenwoordige voorstel zich aansluit, koos alleen strafrechtelijke sanctie. ,,Betaling in ongeoorloofden vorm nietig te verklaren, gelijk sommige wetsbepalingen in den vreemde doen, zou allicht aanleiding kunnen geven tot chantage", zeide de Regeering in de Memorie van Toelichting. Tegen deze beschouwing is o. a. Mr. VEEGENS (*Vragen des Tijds*, Juli 1889) terecht opgekomen. Daargelaten, of het noodig zal blijken, tot handhaving van het verbod bovendien nog de hulp van het strafrecht in te roepen, worde alvast de voldoening in ongeoorloofden vorm burgerrechtelijk nietig verklaard, gelijk in tal van buitenlandsche wetten is geschied, (zie o. a. Engelsche *Truck Act* 1831, artt. 3, 4; Duitsche *Gewerbeordnung*, § 116; Oostenrijksche *Gewerbeordnung*, § 78 *d*; Belgische wet van 16 Aug. 1887 *portant réglementation des payement des salaires*, art. 1; Luxemburgsche wet van 12 Juli 1895 *concernant le paiement des salaires des ouvriers*, art. 1).

---

(1) Zoo bleek, dat op verschillende plaatsen aan de Oostgrens van ons land de gewoonte bestaat, het loon, dat in Nederlandsch geld is vastgesteld, in Duitsche munt uit te betalen, hetgeen den arbeider op een verlies van 1 tot 2 % te staan komt. Zie Verslag van de 2e Afd. der Staatscommissie v. Arbeidsenquête, bl. 500—502. Verhooren Twenthe Vr. 9559 vlg.; Gelderland Vr. 4105 vlg., 4227 vlg., 4376 vlg., 4455 vlg., 4717 vlg., 5096 vlg.

Het onaangename gevolg, dat de arbeider op onbehoorlijke wijze zou worden verrijkt — chantage is hier, gelijk Mr. VEEGENS opmerkte, eene min juiste uitdrukking — wordt voorkomen door de bepaling van het 2e lid van art. 24, ontleend aan de Duitsche *Gewerbeordnung* (ongeveer evenzoo: de Oostenrijksche *Gewerbeordnung* en de Luxemburgsche wet). De daar genoemde kassen zijn hier vervangen door het gemeentebestuur, de eenige corporatie, waarvan men zeker weet, dat ze overal aanwezig is en in rechte kan optreden.

O. 1901. *Art.* 1638*j*. Voldoening van het loon in anderen vorm dan bij de voorgaande twee artikelen is bepaald, is nietig, al mogt de betaling hebben plaats gehad met goedvinden des arbeiders. Deze behoudt het regt, van den werkgever het bedongen loon of het nog niet voldane gedeelte daarvan te vorderen.

Is deze vordering bevredigd, zoo kan de werkgever weder van den arbeider opeischen hetgeen van het bij de nietige voldoening ontvangene nog bij hem aanwezig is, of, voorzoover dit niet het geval is, het bedrag waarmede de arbeider is gebaat.

Memorie van Toelichting O. 1901.

Art. 1638*h*—1638*j*. (1) Hier komt de tweede der beide vragen ter sprake, welke in de toelichting op art. 1637*o* [p] werden genoemd: in welken vorm mag het bij de arbeidsovereenkomst vastgestelde loon worden *uitgekeerd*? Met het oog op de misbruiken, die ook te onzent zijn geconstateerd (2), behoort, evenals geschied is in andere landen, te worden voorgeschreven, dat het loon moet worden uitgekeerd in den vorm, waarin het is bedongen en vastgesteld. Verboden wordt dus het in betaling geven van buitenlandsche munt, wanneer het loon in Nederlandsch geld wordt vastgesteld, van levensmiddelen, van bons, die slechts bij bepaalde personen inwisselbaar zijn, enz.; verboden wordt dit — en in zoover bevatten deze artikelen eene afwijking van art. 1425 B. W. —, ook al heeft het in betaling geven plaats met toestemming van den arbeider.

Voor zelfstandige arbeiders is deze bepaling misschien niet strikt noodig. Belemmerend zal ze echter ook daar niet werken. En dan is het wenschelijk, de regeling niet onnoodig door uitzonderingen te verwikkelen.

Op welke wijze behoort de naleving van het verbod te worden verzekerd? Het Truck-Ontwerp, bij welks (nader gewijzigd) art. 3 het tegenwoordige voorstel zich aansluit, koos alleen strafrechtelijke sanctie. „Betaling in ongeoorloofden vorm nietig te verklaren, gelijk sommige wetsbepalingen in den vreemde doen, zou allicht aanleiding kunnen geven tot chantage", zeide de Regeering in de Memorie van Toelichting. Tegen deze beschouwing is o. a. Mr. VEEGENS (*Vragen des Tijds*, Juli 1889) terecht opgekomen. Daargelaten, of het noodig zal blijken, tot handhaving van het verbod bovendien nog de hulp van het strafrecht in te roepen, worde alvast de voldoening in ongeoorloofden vorm burgerrechtelijk nietig verklaard, gelijk in tal van buitenlandsche wetten is geschied (zie o. a. Engelsche *Truck Act* 1831, artt. 3, 4; Duitsche *Gewerbeordnung*, § 116; Oostenrijksche *Gewerbeordnung*, § 78*d*; Belgische wet van 16 Aug. 1887 *portant réglementation des payement des salaires* art. 1; Luxemburgsche wet van 12 Juli 1895 *concernant le paiement des salaires des ouvriers*, art. 1).

Het onaangename gevolg, dat de arbeider op onbehoorlijke wijze zou worden verrijkt — chantage is hier, gelijk Mr. VEEGENS opmerkte, eene min juiste uitdrukking — wordt voorkomen door de bepaling van het tweede lid van art. 1638*j*.

Volgens het tweede lid van art. 24 van het Ontwerp-DRUCKER (verg. § 116 der Duitsche *Gewerbeordnung*) zal het bestuur der gemeente, waar de eerste nietige voldoening plaats had, van den arbeider opeischen hetgeen van het toen in betaling ontvangene nog bij hem aanwezig is, of, voor zoover dit niet het geval is, het bedrag waarmede de arbeider is gebaat.

Het is te vreezen dat deze vordering in handen van het gemeentebestuur in verre de meeste gevallen werkeloos zal blijven. Hoe toch komt dit bestuur aan de kennis, dat eene nietige inbetalinggeving plaats had? De arbeider heeft er belang bij haar geheim te houden. De werkgever die poogde de wet te ontduiken zal in zeer vele gevallen er wel voor terugdeinsen aan het gemeentebestuur zijne onwettige handelingen te ontblooten. Gaat hij daartoe wèl over dan zal het

(1) Artt. 23 en 24 ontw.-DRUCKER.
(2) [Men zie de noot op bladz. 101.]

meer zijn door een gevoel van spijt jegens den arbeider dan uit overtuiging voor wet en recht.

Komt de aangifte klaarblijkelijk voort uit ergernis jegens den arbeider dan kan het gemeentebestuur den werkgever teleurstellen door de vordering niet in te stellen — verplichting tot instellen bestaat niet. Zoo schijnt de bepaling van het laatste lid van art. 24 van het Ontwerp-DRUCKER weinig bevorderlijk te zullen zijn aan de goede verstandhouding tusschen arbeider en werkgever, terwijl zeer ten onrechte het gemeentebestuur tusschen de beide partijen wordt ingeplaatst. Ten onrechte: omdat ten gevolge van dergelijke bepaling het publiek gezag tot zijne schade zal worden gemengd in de zuiver privaatrechtelijke verhoudingen tusschen werkgever en arbeider; eene inmenging daarenboven, die van de dragers van dat gezag een geheel andere soort van kennis, autoriteit en takt zal eischen, dan die welke in den regel bij hen, gekozen ter behartiging van het publiek belang, kan worden gezocht.

O. *Art.* 1638*j*. Voldoening van het loon, anders dan bij de voorgaande twee artikelen is bepaald, is nietig, al mocht de betaling hebben plaats gehad met goedvinden des arbeiders. Deze behoudt het recht, van den werkgever het bedongen loon of het nog niet voldane gedeelte daarvan te vorderen.

Memorie van Toelichting.

Art. 1638*h*—1638*j*. Hier komt de tweede der beide vragen ter sprake, welke in de toelichting op art. 1637*j* [p] werden genoemd: in welken vorm mag het bij de arbeidsovereenkomst vastgestelde loon worden *uitgekeerd*? Met het oog op de misbruiken, die ook ten onzent zijn geconstateerd (1), behoort, evenals geschied is in andere landen, te worden voorgeschreven, dat het loon moet worden uitgekeerd in den vorm, waarin het is bedongen en vastgesteld. Verboden wordt dus het in betaling geven van buitenlandsche munt, wanneer het loon in Nederlandsch geld is vastgesteld, van levensmiddelen, van bons, die slechts bij bepaalde personen inwisselbaar zijn, enz.; verboden wordt dit — en in zoover bevatten deze artikelen eene afwijking van art. 1425 B. W. — ook al heeft het in betaling geven plaats met toestemming van den arbeider.

Voor zelfstandige arbeiders is deze bepaling misschien niet strikt noodig. Belemmerend zal ze echter ook daar niet werken. En dan is het wenschelijk, de regeling niet onnoodig door uitzonderingen te verwikkelen.

Op welke wijze behoort de naleving van het verbod te worden verzekerd? Het Truck-Ontwerp, bij welks (nader gewijzigd) art. 3 het tegenwoordige voorstel zich aansluit, koos alleen strafrechtelijke sanctie. „Betaling in ongeoorloofden vorm nietig te verklaren, gelijk sommige wetsbepalingen in den vreemde doen, zou allicht aanleiding kunnen geven tot chantage", zeide de Regeering in de Memorie van Toelichting. Tegen deze beschouwingen is o. a. mr. VEEGENS (*Vragen des Tijds*, Juli 1889) terecht opgekomen. Daargelaten, of het noodig zal blijken, tot handhaving van het verbod bovendien nog de hulp van het strafrecht in te roepen, worde alvast de voldoening in ongeoorloofden vorm burgerrechtelijk nietig verklaard, gelijk in tal van buitenlandsche wetten is geschied (zie o. a. Engelsche *Truck Act* 1831, artt. 3, 4; Duitsche *Gewerbeordnung*, § 116; Oostenrijksche *Gewerbeordnung*, § 78*d*; Belgische wet van 16 Aug. 1887 *portant réglementation du payement des salaires* art. 1; Luxemburgsche wet van 12 Juli 1885 *concernant le paiement des salaires des ouvriers*, art. 1).

(1) [Men zie de noot op bladz. 101.]

Verdient het op de gronden in de Memorie van Toelichting tot dit artikel van het Regeeringsontwerp van 1901 vermeld (bladz. 42), geene aanbeveling aan het gemeentebestuur eene actie tot opvordering van hetgeen onwettig gekweten is toe te kennen, het schijnt eene billijke straf ook den werkgever geene actie tot terugvordering van het onwettiglijk betaalde te verschaffen. Ook de preventieve werking van het gemis eener bepaling, als die van het tweede lid van art. 1638*j* van het Regeeringsontwerp van 1901, is niet te geringschatten. Weet de werkgever, dat hetgeen hij ter voldoening van het loon in strijd met de wet mocht hebben betaald, voor goed verloren is, hij zal zich eerder van eene voorgestelde onwettige betaling weerhouden, dan indien hij het onwettig betaalde tot zijn vermogen zoude kunnen terugbrengen.

Voorloopig Verslag der Tweede Kamer.

Art. 1638*j*. Sommige leden konden niet goedkeuren, dat in dit ontwerp niet is overgenomen de bepaling van het Regeeringsontwerp van 1901, waarbij den werkgever eene actie tot terugvordering van het den arbeider onwettiglijk betaalde werd verschaft. Zij vonden het onbillijk en verkeerd, dat de arbeider voordeel zal genieten van eene door de wet niet geoorloofde handeling, die met zijn goedvinden is geschied.

Andere leden gingen minder ver, maar zouden in de bepaling toch deze beperking willen hebben opgenomen, dat het recht des arbeiders, van den werkgever het bedongen loon te vorderen, zich niet verder dan over den laatst verstreken termijn of de beide laatst verstreken termijnen zal uitstrekken.

Eenige leden zouden tegen de bepaling minder bezwaar hebben, indien deze van minder algemeene strekking ware; met de redactie van het *Weekblad van het Recht* (1) scheen het hun ongerijmd, dat, wanneer aan een bankdirecteur een deel van zijn salaris met zijne toestemming in aandeelen in de bankinstelling of in eenige andere financieele onderneming is uitbetaald, deze dan zijn salaris nog eens in geld zal kunnen vorderen.

Van andere zijde werd gevraagd, waar men dan de grens zou moeten trekken van de personen, voor wie deze bepaling onnoodig ware te achten?

Memorie van Antwoord.

Art. 1638*j*. Bij de beschouwing van dit artikel schijnt de aandacht niet voldoende gevestigd te zijn geweest op de preventieve werking, welke de groote kracht dezer bepaling uitmaakt. Het kan geenszins de bedoeling des wetgevers zijn zorg te dragen, dat de arbeider èn eene richtige èn eene nietige betaling erlangt. Het verlies van het onwettig betaalde is louter voorgesteld als eene straf voor den werkgever, die zich verzet heeft tegen de wet. Die preventieve werking nu zoude grootendeels worden verlamd, indien de werkgever het onwettig betaalde weder terug kon vorderen, zoodat de ondergeteekende ook thans geene vrijheid heeft kunnen vinden het tweede lid van deze bepaling uit het Regeeringsontwerp van 1901 over te nemen.

Ook zoude het, naar zijn oordeel, niet aangaan de strekking van het artikel te beperken.

Immers, heeft de wet eenmaal limitatief de wijzen aangegeven, waarop het loon voor niet-inwonende arbeiders kan worden voldaan,

(1) Zie n°. 8028, „Wettelijke regeling van het arbeidscontract" III.

dan volgt daaruit, dat iedere andere wijze van betaling ipso jure nietig is. De wet kan dus onmogelijk aan zoodanige betaling eenig rechtsgevolg verbinden, haar in eenig opzicht als bestaande aanmerken. Evenmin ten aanzien van zekere termijnen, als ten aanzien van bepaalde personen. Wat nietig is, blijft nietig, hoe lang geleden het ook geschied is, en, is eene nietige voldoening van het loon ontoelaatbaar ten aanzien van een opperman of een krullenjongen, zij mag niet als geldig worden aangemerkt ten opzichte van een bankdirecteur.

G. O. en **N. G. O.** *art.* 1638*j* = **O.** *art.* 1638*j*.

Nota van Wijziging.

[ingezonden 14 Mei 1906, stuk no. 65].

Het artikel wordt gelezen als volgt:

„Voldoening van het loon, anders dan bij de voorgaande twee artikelen is bepaald, is nietig. De arbeider behoudt het recht van den werkgever het verschuldigde loon te vorderen, zonder gehouden te zijn hem het bij de nietige voldoening ontvangene terug te geven.

Niettemin is de rechter bevoegd, bij toewijzing van de vordering des arbeiders, de veroordeeling te beperken tot zoodanig bedrag als hem met het oog op de omstandigheden van het geval billijk zal voorkomen, doch uiterlijk tot de som, waarop de door den arbeider geleden schade door hem wordt gewaardeerd.

Ieder vorderingsrecht des arbeiders krachtens dit artikel vervalt na verloop van zes maanden."

Beraadslagingen in de Tweede Kamer.

(14 Juni 1906.)

De **Voorzitter:** Op dit artikel was een amendement voorgedragen door den heer Aalberse s.c. Bij mij is echter bericht ingekomen dat dit amendement wordt ingetrokken. (1)

Op dit artikel is ook een amendement voorgesteld door de heeren Regout en van Veen [ingezonden 13 Juni 1906, stuk n°. 96], strekkende om in het laatste lid achter het woord „artikel" in te voegen de woorden: „en artikel 1637*l* [**r**]".

De heer **Regout,** het woord bekomen hebbende tot toelichting van het amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Met dit amendement werd hetzelfde bedoeld als met de door de Regeering in het vorige artikel zoo juist gebrachte wijziging. [Men zie daarvoor bl. 100.] Om die reden verklaar ik dus, mede namens den heer van Veen, ons amendement in te trekken.

De **Voorzitter:** Daar het amendement is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Mag ik vragen of de Commissie van Rapporteurs bereid is advies uit te brengen over de aangebrachte Regeeringswijziging, gelijk die op stuk 65 opgenomen is?

(1) [Dit amendement, ingezonden 7 Maart 1906 (stuk n°. 7, X), had de strekking om aan het slot van het artikel bij te voegen:

„onder aanbod van teruggave van het reeds ontvangene, indien de betaling van het loon met des arbeiders goedvinden heeft plaats gehad."]

De heer **Drucker,** voorzitter der Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie zou den Minister wel in overweging willen geven in plaats van den aanhef te doen luiden, gelijk die op stuk 65 is aangegeven, dien aldus te lezen:

„Voldoening van het loon, voor zoover zij anders heeft plaats gehad, dan bij de voorgaande twee artikelen is bepaald, is nietig." Het geval zou zich licht kunnen voordoen, dat voldoening van het loon plaats had gedeeltelijk op nietige wijze. Wanneer men het woord „anders" vervangt door: „voor zoo ver zij anders" is de dan ontstane moeilijkheid gecoupeerd.

Alvorens hiervan een voorstel te maken, wenscht de Commissie der Regeering te vragen, of zij wijziging wellicht zou willen aanbrengen.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Tegen het verzoek bestaat niet het minste bezwaar; ik breng dus de bedoelde redactie-wijziging in het artikel aan.

De **Voorzitter:** Van Regeeringswege is een wijziging in het artikel gebracht, strekkende om het eerste lid aldus te lezen:

„Voldoening van het loon, voor zoover zij anders heeft plaats gehad dan bij de voorgaande twee artikelen is bepaald, is nietig. De arbeider behoudt het recht van den werkgever het verschuldigde loon te vorderen, zonder gehouden te zijn hem het bij de nietige voldoening ontvangene terug te geven."

De beraadslaging wordt gesloten en het gewijzigde artikel zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Voorloopig Verslag der Eerste Kamer.

II. § 3.

10°. *Art.* 1638*j*., *nietigheid van voldoening van loon in ander betaalmiddel dan de wet toelaat.*

Tegen dit artikel geldt hetzelfde bezwaar, al is het ook in mindere mate, dat hiervoren tegen het bepaalde in art. **1637 r** [deel II, bladz. 116] is te berde gebracht. De werkman kan nu wachten tot hij den dienst van zijn patroon verlaten heeft, om dan al hetgeen hij gedurende de laatste zes maanden niet in den wettigen vorm aan loon ontvangen heeft, nogmaals op te eischen. Een tijdperk van zes maanden voor het maken van zulke chicanes is zeer lang.

Tweede lid. Men meende, dat de bevoegdheid van den rechter om bij toewijzing van de vordering des arbeiders, de veroordeeling te beperken tot zoodanig bedrag als hem met het oog op de omstandigheden van het geval billijk zal voorkomen, hier in elk geval in eene verplichting zou behooren te worden omgezet.

Antwoord der Regeering.

II. § 3.

10°. *Art.* 1638*j*., *nietigheid van voldoening van loon in ander betaalmiddel dan de wet toelaat.*

Ook in deze Memorie is dit artikel reeds bij art. **1637 r** [deel II, bladz. 117] ter sprake gekomen. Dat de arbeider, ook na beëindiging der dienstbetrekking, mits binnen den fatalen termijn, de vordering kan instellen, is volkomen juist. Waarom nu het instellen eener door de wet toegekende vordering onder omstandigheden door den wetgever voorzien en gewild, eene chicane zou moeten heeten, is uit het Voorloopig Verslag niet duidelijk geworden.

Tweede lid. Feitelijk zal het niet veel verschil maken of hier van eene verplichting dan wel van eene bevoegdheid des rechters sprake is. Ware het woord „verplicht" gebezigd, dan zou de rechter steeds ambtshalve gehouden zijn de veroordeeling in den aangegeven zin te beperken ook in eenig sterk sprekend geval, waarin hij, ware hij bevoegd, daartoe geen termen zou hebben gevonden. Vermits echter de gedaagde werkgever in den regel tot die beperking zal concludeeren, zal 's rechters bijzondere aandacht wel op deze bepaling gevestigd worden.

Beraadslagingen in de Eerste Kamer.

(28 Juni 1907.)

De heer **Kist:** [Vervolg van het gedeelte der rede, afgedrukt dl. II, bl. 119.]

Nu is het waar, dat de wet geeft een zeker soort van tempering. De tweede alinea van art. 1638*j* luidt:

„Niettemin is de rechter bevoegd, bij toewijzing van de vordering des arbeiders, de veroordeeling te beperken tot zoodanig bedrag als hem met het oog op de omstandigheden van het geval billijk zal voorkomen, doch uiterlijk tot de som waarop de door den arbeider geleden schade door hem wordt gewaardeerd."

Dit is schijnbaar een gunstige bepaling, maar ik geloof toch, dat die van problematiek nut zal zijn voor den werkgever.

In de eerste plaats is het geen *recht* dat de werkgever krijgt, de rechter is *bevoegd* te verminderen. Het blijft facultatief en het is voor den werkgever meer een gelegenheid om een gratie te vragen van den rechter dan de handhaving van zijn recht. Daar komt nog bij, dat de inwilliging van het verzoek niet is alleen facultatief, maar volkomen subjectief. Aan den rechter worden geen vaste regelen, geen wetsregelen gegeven, waarop hij de vermindering zal kunnen doen berusten, hij moet handelen naar omstandigheden en naar hem billijk voorkomt. Het laat zich aanzien, dat het in vele gevallen zal afhangen van de persoonlijkheid van den kantonrechter.

In een gemeente waar meerdere kantonrechters zijn, zal de een zus en de ander zóó oordeelen; als een kantonrechter een opvatting heeft, zal de plaatsvervanger wellicht andere inzichten hebben dan de kantonrechter zelf.

Daarbij komt, dat het niet geldt een *ontheffing* van die *meerdere* veroordeeling, alleen een vermindering, en dat is niet geheel onlogisch, want men heeft bedoeld een straf voor den patroon die zich niet aan de wet heeft gehouden. Dus het blijft een vermindering. Hoe groot deze zal zijn, kan de patroon niet voorzien.

Hij staat dus voor de vraag, of hij een actie zal afwachten of niet. Hoe moeilijk is dan zijn oordeel, want hij weet zelf niet of hij recht heeft en wat dat recht zal blijken te zijn. Dat zal afhangen van den kantonrechter. Hij staat dus voor een proces met zeer onzekere kansen en hij zal in de meeste gevallen dat proces niet aandurven, te meer waar het hem geld kost en de werkman, in den regel, pro deo procedeert.

[Men zie verder bij art. 874*a* Wb. v. B. Rv.]

(5 Juli 1907.)

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: [Vervolg van het gedeelte der rede, afgedrukt dl. II, bl. 121.]

Daarbij moet men twee zaken in het oog houden. In de eerste plaats, dat de vordering vervalt na zes maanden, dus 6 maanden nadat het contract is aangegaan. Als die verloopen zijn, vervalt de vordering. En ten tweede, dat hier aan den rechter de macht gegeven is om met de omstandigheden van ieder geval rekening te houden. En dat is een zaak van groot belang.

Laat ons gezamenlijk dit deel van art. 1638*j* nog eens lezen. Het luidt:

„Niettemin is de rechter bevoegd, bij toewijzing van de vordering des arbeiders, de veroordeeling te beperken tot zoodanig bedrag als hem met het oog op de omstandigheden van het geval billijk zal voorkomen, doch uiterlijk tot de som, waarop de door den arbeider geleden schade door hem wordt gewaardeerd.

„Ieder vorderingsrecht des arbeiders krachtens dit artikel vervalt na verloop van zes maanden."

Wanneer men nu een sprekend geval heeft, waarbij een toeleg aanwezig is

om er den patroon te laten inloopen, en daarover een strijd ontstaat voor den rechter, zou men dan werkelijk meenen, dat de rechter niet in staat is te waardeeren welke schade de arbeider loopt? Als het blijkt, dat deze in het geheel geen schade geleden heeft, zal hij eenvoudig een klein bedrag stellen.

Datzelfde geldt ook bij gedwongen winkelnering in andere gevallen. Art. **1637s** luidt: „Ongeoorloofd en nietig is elk beding, enz." En ook daar heeft men de bekende sanctie en de tusschenkomst van den rechter in het volgend artikel, nl. art. **1637t**. Nu roept men in deze om beteugeling door de strafwet. Ik meen, dat de kiem van een zoodanige regeling reeds in dit artikel gelegen is, anders zouden de woorden ongeoorloofd en nietig tweemaal hetzelfde zeggen. Maar de zaak is hier juist gestigmatiseerd als ongeoorloofd met de bedoeling hier de mogelijkheid van een latere strafwettelijke bepaling te introduceeren. Het aandringen op een strafwettelijke bepaling in deze Hooge Vergadering heeft mij verbaasd. Ik heb dat begrepen in de Tweede Kamer van de sociaal-democratische afgevaardigden, en kan mij voorstellen, dat een strafwet op dit gebied een kolfje naar hun hand zou zijn. Maar het heeft mij bevreemd, dat in deze Hooge Vergadering wordt aangedrongen op een strafwet, waar dat niet absoluut noodig blijkt. De bedoeling van het ontwerp is ook, dat er een strafwet komen zal als dat noodig is, maar dat eerst de ervaring uitspraak zal doen over de toepassing van deze civielrechtelijke poena. Wellicht zal geen strafwet noodig blijken en dan is dat des te beter. De geachte afgevaardigde, de heer Kist, is veel te lang een sieraad geweest van het Nederlandsch openbaar ministerie om niet, hoezeer hij ook in die qualiteit voortdurend met de overtreders van de wet in aanraking gekomen is, mij toe te stemmen, dat in iedere strafbedreiging toch ook zit een zekere preventieve werking, en dat is juist ook de bedoeling van de rij van bepalingen, die wij hier behandelen. Van zoodanige bepalingen gaat preventieve werking uit.

De heeren zeggen, dat het misbruik van gedwongen winkelnering nu al bezig is langzamerhand te verdwijnen. Welnu, een bepaling als deze zal dat verdwijningsproces niet anders dan kunnen bevorderen; en blijkt dat het geval te zijn, dan hebben wij geen strafwet noodig.

Wat intusschen in deze bepaling den geachten afgevaardigde en anderen met hem hindert, is, dat niet wordt vorordend een restitutio in integrum. Wanneer twee partijen met elkaar — ik kom nu niet terug op hetgeen ik gezegd en verzocht heb bij dit punt speciaal in het oog te houden, dat hier de twee partijen wel gelijk gerechtigd heeten, maar het in werkelijkheid niet zijn — een overeenkomst overtreden of er zich niet aan houden, en ze wordt bij voorbeeld door den rechter ontbonden, dan moet plaats hebben een restitutio in integrum; alles moet teruggebracht worden tot zoodanigen toestand als te voren bestond. Maar dat kan eenvoudig in deze zaak niet. Wanneer ten gevolge van een ongeoorloofd beding aan een arbeider waren zijn verschaft tegen te hoogen prijs of van te geringe qualiteit en de waren zijn verteerd, of andere benoodigdheden en die benoodigdheden zijn versleten, dan kunnen zij eenvoudig niet meer worden teruggegeven, vooral niet in het eerste geval. De restitutio in integrum, zooals men zich die denkt, is dus onmogelijk. Vandaar dat men moest komen tot een bepaling als hier wordt voorgesteld. Nu kan men zeggen, dat dat in sommige gevallen, die men zich kan fantaseeren — of ze in werkelijkheid zullen voorkomen betwijfel ik — de werking zal hebben, die de heeren vreezen. Ik hoor rondom mij zeggen, dat de tusschenkomst van den rechter in een dergelijk geval niets geeft, maar ik vraag weer: waarom niet? Is de Nederlandsche rechter niet in staat om een dergelijk geval te beoordeelen?

Waarom de Nederlandsche rechter niet en de buitenlandsche wel? Volgens het Duitsche recht bijv., wordt in gevallen die hiermede volkomen analoog zijn, aan den rechter gegeven de bevoegdheid om naar gelang van de omstandigheden te oordeelen, en in onze eigen wetgeving zijn de voorbeelden talrijk, waar een dergelijke taak aan den rechter wordt opgelegd. Ik kan dat onmogelijk hier in den breede ontwikkelen zonder te veel van de aandacht te vragen, maar wie bij voorbeeld wil opslaan de artt. 1406, 1407 en 1408 van ons Burgerlijk Wetboek, waar het geldt het bepalen van schadevergoeding in gevallen van onrechtmatige handelingen, zal zien, dat daar voor verreweg het grootste deel de beoordeeling en bepaling der schade wordt overgelaten aan den rechter. Slaat men de artikelen op, men zal getroffen worden door de volkomen overeenstemming van hetgeen daar aan den rechter wordt opgedragen en hetgeen wij hem hier opdragen. De rechter mag toch geacht worden genoeg onderscheidingsvermogen te hebben om van elkander te kunnen scheiden een geval, zooals ik in de eerste plaats stelde, en een geval waarin wij werkelijk te doen hebben met een slachtoffer om zoo te zeggen, waarin een arbeider zijn patroon er in heeft willen laten loopen.

Het resultaat waartoe ik in dit opzicht kom, is, laat ons de werking van deze maatregelen tegen een misbruik, dat toch reeds verdwijnt, eens afwachten. Laat de ervaring daaromtrent verder uitspraak doen en wanneer het nu werkelijk blijkt na eenige jaren, dat op deze wijze men er niet komen kan, welnu, dan zal moeten worden overgegaan tot een wijziging.

[Men zie verder bij art. 1639i.]

Artikel 1638k. Indien de plaats der voldoening van het loon niet bij overeenkomst of reglement, of door het gebruik, is bepaald, geschiedt de voldoening hetzij ter plaatse waar de arbeid in den regel wordt verricht, hetzij ten kantore des werkgevers, indien dit gelegen is in dezelfde gemeente waar de meerderheid der arbeiders woont, hetzij aan de woning des arbeiders, ter keuze van den werkgever.

O. 1901. *Art.* 1638*k*. Indien de plaats der voldoening van het loon niet bij overeenkomst is bepaald, geschiedt de voldoening het zij ter plaatse waar de arbeid in den regel wordt verrigt, het zij ten kantore des werkgevers, indien dit gelegen is in dezelfde gemeente waar de meerderheid der arbeiders woont, het zij aan de woonplaats des arbeiders, ter keuze van den werkgever.

De voldoening van het loon mag niet geschieden in eene localiteit waarin sterke drank wordt verkocht of waarin eene andere winkelnering wordt uitgeoefend, of die met zoodanige localiteit binnenshuis gemeenschap heeft. Onder „andere winkelnering" wordt niet verstaan het bedrijf van koffiehuishouder.

Deze bepaling geldt niet ten aanzien van de voldoening van het loon, verschuldigd voor in dienstbetrekking bij den werkgever, die in de genoemde localiteiten zijn gewoon bedrijf uitoefent, verrigten arbeid.

Memorie van Toelichting O. 1901.

Art. 1638*k*. Hetgeen over de plaats der voldoening van het loon in dit artikel wordt voorgeschreven, behoeft weinig toelichting. Het eerste lid sluit zich bij de praktijk aan.

Echter behooren partijen bij de keuze der plaats van betaling in de overeenkomst niet geheel vrij te zijn. De uitbetaling in „kroegen" en dergelijke gelegenheden moet niet langer kunnen voorkomen. Het tweede en derde lid in hoofdzaak aan het nader gewijzigd Truck-Ontwerp ontleend, sluit zich bij de buitenlandsche wetgevingen aan (zie b.v. België, wet van 16 Aug. 1887, art. 4 en Duitsche *Gewerbeordnung* § 115*a*). Men vergelijke met deze bepaling de bij artikel I van dit wetsontwerp voorgestelde toevoeging van een nieuw laatste lid aan artikel 1429 B. W. [Men zie daarvoor dl. I, bl. 306.]

O. *Art.* 1638*k*. Indien de plaats der voldoening van het loon niet bij overeenkomst of reglement is bepaald, geschiedt de voldoening hetzij ter plaatse waar de arbeid in den regel wordt verricht, hetzij ten kantore des werkgevers, indien dit gelegen is in dezelfde gemeente waar de meerderheid der arbeiders woont, hetzij aan de woonplaats des arbeiders, ter keuze van den werkgever.

De voldoening van het loon mag niet geschieden in eene localiteit waarin sterke drank wordt verkocht, of waarin eene andere winkelnering wordt uitgeoefend, of die met zoodanige localiteit binnenshuis gemeenschap heeft.

Deze bepaling geldt niet ten aanzien van de voldoening van het loon, verschuldigd voor arbeid, verricht in dienstbetrekking bij den werkgever, die in de genoemde localiteiten zijn gewoon bedrijf uitoefent.

Memorie van Toelichting.

Art. 1638 *k*. Hetgeen over de plaats der voldoening van het loon in dit artikel wordt voorgeschreven, behoeft weinig toelichting. Het eerste [lid] sluit zich bij de practijk aan.

Echter behooren partijen bij de keuze der plaats van betaling in de overeenkomst niet geheel vrij te zijn. De uitbetaling in „kroegen" en dergelijke gelegenheden moet niet langer kunnen voorkomen. Het tweede en derde lid, in hoofdzaak aan het nader gewijzigd Truck-Ontwerp ontleend, sluit zich bij de buitenlandsche wetgevingen aan (zie b.v. België, wet van 16 Aug. 1887, art. 4, en Duitsche *Gewerbeordnung*, § 115 *a*).

Dat tegen overtreding van het verbod, in het tweede lid vervat, eene bepaling van burgerlijk dwingend recht weinig of niets zou vermogen, zal gereedelijk worden toegegeven. Naar het oordeel van den ondergeteekende staat men hier voor een geval, waarin slechts van de strafwet afdoende bescherming is te verwachten. In het ontwerp van wet tot herziening van het strafwetboek, waarvan de indiening binnen een niet te lang tijdsbestek kan worden te gemoet gezien, zal eene bepaling worden aangetroffen, welke de strafrechtelijke sanctie bevat van het in art. 1638 *k*, tweede lid, nedergelegd verbod (1).

Voorloopig Verslag der Tweede Kamer.

Art. 1638 *k*. Sommige leden achtten het niet zonder bedenking, dat in het hier bedoelde geval de werkgever als plaats voor de voldoening van het loon ook zal mogen kiezen zijn kantoor, indien dit gelegen is in dezelfde gemeente, waar de meerderheid der arbeiders woont. Het grondgebied van de gemeente kan zeer groot zijn en in verband daarmede kan de woonplaats van het meerendeel der arbeiders van de plaats, waar de werkgever zijn kantoor heeft gevestigd, verre verwijderd zijn. Dan zal dus het in ontvangst nemen van hun loon den arbeiders veel moeite en tijdverlies veroorzaken.

Andere leden meenden, dat de gevallen, waarin de werkgever als plaats van voldoening van het loon zijn kantoor kiest, hoewel de afstand tusschen dit en de woonplaats van het meerendeel zijner arbeiders hinderlijk groot is, wel uiterst zeldzaam zullen zijn.

Gevraagd werd, of de bepaling niet aan duidelijkheid zal winnen, indien „de woonplaats" door „de woning" wordt vervangen.

Enkele leden wilden in het artikel uitdrukkelijk hebben bepaald, dat het loon aan elken arbeider afzonderlijk zal moeten worden voldaan; zij vreesden, dat anders de werkgever het totaal bedrag der loonen zal uitbetalen in groot geld, dat de arbeiders dan in naburige kroegen of op andere minder gewenschte plaatsen zullen gaan verdeelen.

In de Memorie van Toelichting wordt opgemerkt, dat tegen overtreding van het verbod, in het tweede lid vervat, eene bepaling van burgerlijk dwingend recht weinig of niets zou vermogen en wordt medegedeeld, dat in het ontwerp van wet tot herziening van het Strafwetboek, waarvan de indiening binnen een niet te lang tijdsbestek kan worden te gemoet gezien, eene bepaling zal worden aangetroffen, welke de strafrechtelijke sanctie van dit verbod bevat.

Verscheidene leden, die met dit voornemen der Regeering hunne ingenomenheid betuigden, vroegen echter, of hier in elk geval niet behoorde te worden voorgeschreven, als in art. **1638 j**, dat voldoening van het loon in eene localiteit, als in het tweede lid bedoeld, nietig is, al mocht de betaling met goedvinden des arbeiders hebben plaats gehad, en dat na voldoening op zoodanige plaats de arbeider het recht heeft het loon nogmaals van den werkgever te vorderen. Niet alleen konden deze leden niet inzien, dat zoodanige bepaling niet eene preventieve werking zou kunnen hebben, maar zij wezen er ook op, dat, naar het thans gedane voorstel, de voorgedragen regeling tot aan de totstandkoming van het bovenbedoelde wetsontwerp, welke wellicht nog langen tijd op zich zal doen wachten, zonder eenige sanctie zal zijn, hetgeen toch zeker niet gewenscht moet worden geacht.

In overweging werd gegeven de aanvangswoorden van het derde lid te vervangen door: „De bepaling van het vorige lid".

Memorie van Antwoord.

Art. 1638 *k*. Ook de ondergeteekende gelooft niet, dat de werkgever bij voorkeur zijn kantoor als plaats van uitbetaling van het loon zal kiezen, wanneer zulks hinderlijk zoude zijn voor het meerendeel zijner arbeiders.

Het woord „woonplaats" is vervangen door „woning"; inderdaad komt het hier meer aan op het feitelijke, dan op het juridieke begrip.

Eene bepaling, dat het loon aan elken arbeider afzonderlijk zal moeten voldaan worden, schijnt minder noodzakelijk. De arbeider kan niet gedwongen worden zijn loon van een medearbeider te ontvangen, en zelfs indien hij dezen volmacht tot het in ontvangst nemen van zijn loon gegeven heeft, is die volmacht steeds herroepelijk (art. **1638 g**, voorlaatste lid). De werkgever heeft dus rechtens niet gekweten, indien hij een enkelen arbeider groot geld overhandigt om dit met zijne kameraads te verdeelen. Reeds ter voorkoming van overlast en van de mogelijkheid eener dubbele betaling zal de werkgever dus ook zonder uitdrukkelijke wetsbepaling aan iederen arbeider afzonderlijk het loon voldoen.

De ondergeteekende is thans inderdaad van meening, dat, in afwachting van de komende strafbepaling, reeds eene regeling getroffen behoort te worden overeenkomstig die van het vorig artikel. De bepaling is in dien zin aangevuld.

In plaats van den aanhef van het derde lid te doen luiden: „De bepaling van het vorige lid" komt het verkieslijk voor dit lid tot

(1) [De hier bedoelde strafbepaling was vervat in art. 149 van het Ontwerp van Wet tot wijziging en aanvulling van het Wetboek van Strafrecht (Gedrukte Stukken, Zitting 1904—1905, 80, n°. 2). Het artikel strekte om na artikel 440 een nieuw artikel in te voegen, luidende:

„Artikel 441. De werkgever die het loon zijns arbeiders voldoet of doet voldoen in eene localiteit, waarin zulks wettelijk niet geoorloofd is, wordt gestraft met hechtenis van het hoogste drie maanden.

Hij die, met de voldoening van het loon belast, aan dien last gevolg geeft in eene localiteit, waarin zulks wettelijk niet geoorloofd is, wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste twee maanden."

Dit artikel werd toegelicht als volgt: „Deze bepaling bevat de strafrechtelijke sanctie van het verbod, nedergelegd in het tweede lid van art. 1638 *k* van het Ontwerp, houdende de wettelijke regeling van de arbeidsovereenkomst (Kamerstukken, Zitting 1903—1904, n°. 137. Zie de toelichting bij dat artikel.) De gestelde straf is uitsluitend hechtenis, daar het feit, dat in den regel ter wille van een geldelijk voordeel, en dus opzettelijk, wordt gepleegd niet onder zóó verzachtende omstandigheden denkbaar is, dat de lichtere straf van geldboete voldoende zou zijn.

Indien het door de Tweede Kamer aangenomen ontwerp van wet tot herziening van de Drankwet tot wet zal zijn verheven, zal in het daarin voorkomende art. 15 *k* eenige verandering moeten worden gebracht ten gevolge van dit nieuwe artikel in het Strafwetboek. Zulks zal bij de invoering van deze wet kunnen geschieden. (Zie de slotbepaling van dit ontwerp).".

Het ontwerp werd den 16en September 1905 door den Minister van Raalte ingetrokken.]

eene zinsnede van het tweede lid te maken; uitteraard is deze bepaling niet zelfstandig naast de twee vorige alinea's, doch een onderdeel der onmiddelijk voorafgaande bepaling.

In verband met de wijziging, in art. 1637 *j* [**p**], 4°. aangebracht, is ook hier de uitdrukking „sterke drank" door „alcoholhoudende drank" vervangen.

G. O. *Art.* 1638 *k*. Indien de plaats der voldoening van het loon niet bij overeenkomst of reglement is bepaald, geschiedt de voldoening hetzij ter plaatse waar de arbeid in den regel wordt verricht, hetzij ten kantore des werkgevers, indien dit gelegen is in dezelfde gemeente waar de meerderheid der arbeiders woont, hetzij aan de woning des arbeiders, ter keuze van den werkgever.

De voldoening van het loon mag niet geschieden in eene localiteit waarin alcoholhoudende drank wordt verkocht, of waarin eene andere winkelnering wordt uitgeoefend, of die met zoodanige localiteit binnenshuis gemeenschap heeft. Deze bepaling geldt niet ten aanzien van de voldoening van het loon, verschuldigd voor arbeid, verricht in dienstbetrekking bij den werkgever, die in de genoemde localiteiten zijn gewoon bedrijf uitoefent.

Voldoening van het loon in strijd met de bepaling van het tweede lid van dit artikel, is nietig, al mocht de betaling hebben plaats gehad met goedvinden des arbeiders. Deze behoudt het recht, van den werkgever het verschuldigd loon te vorderen.

Verslag van het Mondeling Overleg.

XV. Van de zijde der Commissie werd te kennen gegeven, dat eene redactie, als die van art. 44, tweede lid, der Drankwet, waarbij rekening is gehouden met de omstandigheid, dat de houder der vergunning meer dan één bedrijf kan uitoefenen, boven de aan het slot van art. 1638 *k*, tweede lid, gebezigde, de voorkeur verdient.

De Minister beaamde de juistheid van deze opmerking.

1e N. v. W. De tweede zinsnede van het tweede lid van art. 1638 *k* wordt gelezen als volgt: „Deze bepaling geldt niet ten aanzien van de voldoening van het loon, verschuldigd voor arbeid, verricht in die localiteit, of terzake van het bedrijf, dat daarin wordt uitgeoefend.".

2e N. v. W. *Art.* 1638 *k*. In het eerste lid worden de woorden „is bepaald" vervangen door de woorden „, of door het gebruik, is bepaald".

Toelichting der 2e N. v. W.

In enkele artikelen is wijziging gebracht ter opheffing van bezwaren daartegen aangevoerd in het adres van den Nederlandschen Boerenbond (artt. 1638 *k* en **1638 w**).

Beraadslagingen in de Tweede Kamer.

(9 Maart 1906.)

De heer **de Savornin Lohman:** [Vervolg van het gedeelte der rede, afgedrukt deel II, bladz. 457; men zie óók deel I, bladz. 188 en volg.]

Art. 1638 *k* bevat een zeer nuttige bepaling voor de arbeiders, maar die voor de dienstboden tot absurditeit leidt.

In dat artikel wordt gezegd: „De voldoening van het loon mag niet geschieden in eene localiteit waarin alcoholhoudende drank wordt verkocht of waarin een andere winkelnering wordt uitgeoefend of die met zoodanige localiteit binnenshuis gemeenschap heeft."

Voldoening van het loon in strijd met deze bepaling is nietig.

Nu wordt in een winkel aan de dienstbode haar loon uitbetaald. Het meisje komt den volgenden morgen en zegt, ja dat geld heb ik alvast maar opgestoken, maar ik moet mijn loon nog hebben, want gij had niet mogen betalen in den winkel. De bepaling is volkomen correct voor den arbeider, maar voor de vrouw, die in het huis, niet in den winkel, huiselijke diensten verricht, is het een absurde bepaling.

Het is natuurlijk niet de bedoeling om ook de dienstboden onder deze bepaling te doen vallen, maar feitelijk kunnen zij er zich op beroepen.

[Men zie verder bij art. 1638 *l*.]

Nota van Wijziging.

[ingezonden 14 Mei 1906, stuk no. 65].

Het laatste lid van het artikel wordt gelezen als volgt:

„Voldoening van het loon in strijd met de bepaling van het tweede lid van dit artikel is nietig. De arbeider behoudt het recht van den werkgever het verschuldigd loon te vorderen, zonder gehouden te zijn hem het bij de nietige voldoening ontvangene terug te geven. De bepalingen van het tweede en het derde lid van het vorig artikel zijn ook ten deze van toepassing."

Beraadslagingen in de Tweede Kamer.

(18 Mei 1906.)

Op dit artikel is een amendement voorgesteld door de heeren Roessingh en Smeenge [ingezonden 8 Mei 1906, stuk n°. 57], strekkende om de tweede alinea te lezen als volgt:

„De voldoening van het loon mag niet geschieden in eene localiteit waarin alcoholhoudende drank wordt verkocht, of die met zoodanige localiteit binnenshuis gemeenschap heeft, of waarin eene andere winkelnering wordt uitgeoefend. Deze bepaling geldt niet voor arbeid, verricht in dienstbetrekking bij den werkgever, die in de genoemde localiteiten het bedrijf uitoefent." (1)

De heer **Roessingh** ontvangt het woord tot toelichting van het door hem en den heer Smeenge voorgesteld amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan met een korte toelichting volstaan.

De hoofdbedoeling is om meer plaatsruimte te geven om het loon te voldoen, dan deze alinea toestaat, en dat zoowel in het belang van den werkgever als van den arbeider. Het is ons bovendien te doen om mogelijk te maken dat binnenshuis door een werkgever loon wordt uitbetaald, wat volgens het voorstel der Regeering niet altijd mogelijk zal zijn.

Toch is die verruiming in ons gewijzigd amendement bij nadere overweging gebleken niet ruim genoeg te zijn.

Vandaar dat wij nog een wijziging brengen en voorstellen in den tweeden

(1) [Dit amendement verving het navolgende (ingezonden 28 Maart 1906, stuk n°. 44):

De ondergeteekenden hebben de eer voor te stellen de eerste zin van alinea 2 van art. 1638 *k* te lezen als volgt:

„De voldoening van het loon mag niet geschieden in eene localiteit waarin alkoholhoudende drank wordt verkocht, of die met zoodanige localiteit binnenshuis gemeenschap heeft, of waarin eene andere winkelnering wordt uitgeoefend."

Toelichting.

De bedoeling is, het verbod in deze alinea vervat alleen te doen gelden voor de localiteit waarin alkoholhoudende drank wordt verkocht.]

regel in plaats van ,,waarin alcoholhoudende drank wordt verkocht" te lezen: ,,waarvoor eene vergunning is verleend."

Deze wijziging hebben wij aangebracht om ook in overeenstemming te blijven met art. 44 der Drankwet.

Dit artikel, hetwelk ook deze materie behandelt, luidt: ,,Het is verboden, in eene voor het publiek toegankelijke localiteit, waarvoor door burgemeester en wethouders eene vergunning is verleend, of in eene localiteit, die daarmede binnenshuis gemeenschap heeft, arbeidsloonen uit te betalen, of toe te laten, dat arbeidsloonen in zoodanige localiteit uitbetaald worden" enz.

Bij aanneming van ons amendement zullen wij dan een uniforme uitdrukking in de Drankwet en in het Burgerlijk Wetboek hebben.

De door ons bedoelde wijziging is ook gewenscht omdat onder de uitdrukking ,,waarin alcoholhoudende drank wordt verkocht" ook valt het zoogenaamd ,,verlof", wat niet de bedoeling is van art. 44. der Drankwet.

Wij willen dezelfde ruimte geven die ook de Drankwet geeft, en dus uitzonderen de localiteiten waarvoor verlof gegeven is.

Meent de Regeering dat wijziging der Drankwet, waartoe dit onderwerp eigenlijk behoort, noodig is, dan zal men dat natuurlijk in die wet moeten vinden en zal de Minister van Justitie wel te rade moeten gaan met zijn ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken, die immers een wijziging dier wet beoogt, al zou ik niet kunnen beweren dat deze juist de wijziging zal willen, die hier in het Burgerlijk Wetboek zal zijn opgenomen, als dit artikel wet wordt.

Wanneer wij nu naast elkander plaatsen het Regeeringsvoorstel en de door ons bedoelde wijziging, dan zien wij daartusschen dit onderscheid.

Volgens het Regeeringsvoorstel mag het loon niet uitbetaald worden in een localiteit waarin alcoholhoudende drank wordt verkocht; volgens het onze zal dat alleen betrekking hebben op localiteiten waarvoor vergunning verleend is, dus waarin sterke drank wordt verkocht. Volgens het Regeeringsontwerp zal men ook geen loon mogen uitbetalen in een localiteit die binnenshuis gemeenschap heeft met een localiteit enz. Dit laten wij staan; ook wij wenschen niet, dat het loon worde uitbetaald in een localiteit die binnenshuis gemeenschap heeft met een localiteit met vergunning.

Volgens het Regeeringsvoorstel zal geen loon mogen worden uitbetaald in een localiteit waarin winkelnering wordt gehouden; volgens het onze zal dat zoo blijven. Volgens het Regeeringsvoorstel zal men ook niet het loon mogen uitbetalen in een localiteit die binnenshuis gemeenschap heeft met een localiteit waarin winkelnering gehouden wordt. Dit willen wij laten vervallen. Waarom? Eerst al om een onnoodigen last, die dit artikel brengen zal, te verhinderen.

Ten platten lande zal men het zeer veel aantreffen, dat er gehouden wordt een gecombineerd bedrijf van winkelnering en vergunninghouder. Dat heeft een eigenaardige bouworde teweeggebracht. Volgens de Drankwet moet er dan in dat bedrijf behoorlijk gezorgd worden, dat er geen gemeenschap binnenshuis zij. Dit heeft er aanleiding toe gegeven, dat die soort woningen twee deuren aan de straat hebben, één voor de vergunning en één voor de winkelnering. Wanneer nu dit ontwerp wet wordt, zal ook die localiteit, waarin loon uitbetaald zal worden, een eigen uitgang hebben. Men zal dus naast die twee deuren nog een derde deur krijgen. Dit zou zoo een eigenaardigen stijl aan die woningen geven, dien men ,,drankwetbouwstijl" zou kunnen noemen, maar dien ik toch liefst niet verder zou willen zien doordringen.

Laten wij staan het verbod van uitbetaling in een localiteit, die binnenshuis gemeenschap heeft met een localiteit met vergunning, het is omdat er werkelijk eenige verleiding in kan liggen, zoowel voor den werkgever als voor den arbeider, wanneer bij de uitbetaling van het loon het personeel zoolang blijft wachten in een localiteit met vergunning, tot ieder op zijn beurt op het kantoor waar uitbetaling plaats heeft, het zijne ontvangen heeft. Dit willen wij niet bevorderen, en daarom blijven wij hetgeen in dit artikel geëischt wordt handhaven voor de localiteit waarin vergunning is.

Maar wat nu betreft het verbod der gemeenschap met de localiteit waarin een winkelnering is, dit willen wij wegnemen. Wij willen die gemeenschap binnenshuis wel dulden. Ik kan mij zelfs niet begrijpen waarom de Regeering dit in het ontwerp opgenomen heeft. Wij hebben zeer strenge bepalingen aangenomen omtrent de gedwongen winkelnering, goede bepalingen, naar ik meen, maar vertrouwt men die bepalingen dan zóó weinig, dat men nu nog vreest, dat de arbeider voor de verleiding der gedwongen winkelnering zal bezwijken? Ik meen dat die vrees ongegrond is.

Wij laten staan, de bepaling, dat geen loon uitbetaald mag worden in de

localiteit met winkelnering, maar wij willen vrij laten ieder vertrek van het huis waarin die uitbetaling wel zal kunnen plaats hebben.

Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben ook een wijziging in den tweeden zin van deze alinea voorgesteld. Die tweede zinsnede luidt: ,,Deze bepaling geldt niet ten aanzien van de voldoening van het loon, verschuldigd voor arbeid, verricht in die localiteit, of ter zake van het bedrijf, dat daarin wordt uitgeoefend."

Denken wij een oogenblik weder aan een gecombineerd bedrijf van landbouw en winkelnering, of van landbouw en vergunning, wat zal dan het gevolg van dit artikel zijn? Dit, dat de eigenaar, de werkgever of de bewoner van dat huis zijn personeel niet in zijn eigen huis zal kunnen betalen, dat wil zeggen, het personeel, dat hij bijv. voor zijn landbouwbedrijf gebruikt, want hij zou dat niet mogen betalen in den winkel, niet in de localiteit, waarvoor vergunning is verleend en ook niet in een vertrek dat daarmede gemeenschap heeft. Om zijn eigen personeel te betalen zou hij dus buitenshuis moeten gaan, en dat vinden wij wel wat erg vreemd. Wij meenen, dat die man vrijheid moet hebben om zijn personeel te betalen op de plaats waar hij wil, vooral omdat hij zoo zwaar gestraft werd, als hij het deed op een plek, die binnenshuis gemeenschap heeft met de winkelnering en, indien het geëischt werd, verplicht was het loon nog eens te betalen. Dat komt ons te dwaas voor en daarom meen ik ook dit deel van ons amendement aan de Kamer te mogen aanbevelen.

De **Voorzitter:** Door de voorstellers is het amendement in dien zin gewijzigd, dat in plaats van de woorden: ,,waarin alcoholhoudende drank wordt verkocht" zal worden gelezen: ,,waarvoor eene vergunning is verleend".

Het gewijzigd amendement wordt ondersteund door de heeren Roodhuyzen, Lieftinck en van Doorn, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Talma:** Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben de laatste week op de behandeling van dit onderwerp ons kunnen voorbereiden door de indiening van het amendement van de heeren Roessingh en Smeenge op het amendement, zooals het eerst door deze beide leden was voorgesteld en zooals het ten deele ook door den geachten afgevaardigde uit Emmen zooeven is verdedigd.

Heden morgen is er een wijziging in het amendement gebracht, waarschijnlijk niet buiten invloed van het adres, dat dezen morgen bij de Kamer is ingekomen en waarover door den voorzitter der Commissie van Rapporteurs rapport is uitgebracht.

De heer Roessingh ontkent dat en dan is het zeker een gelukkig samentreffen, maar toen de geachte afgevaardigde de wijziging in het amendement aanbracht, was reeds officieel ter kennis van de Kamer gebracht het adres van den Volksbond, waarin er op wordt gewezen, dat de bepaling, zooals die in de wet voorkomt, bezwaren zou kunnen opleveren. De strekking van dat adres, en daarmede ook die van het amendement, is mij niet recht duidelijk geworden, om deze eenvoudige reden, dat ik vind, dat wanneer de Volksbond huizen opricht om daarin loon uit te betalen, opdat de menschen niet naar de kroegen behoeven te loopen, en wij maken een bepaling in de wet, waarbij verboden is, dat de menschen in de kroegen uitbetaald worden, het raison d'être van die huizen, voor zoover zij met dat doel zijn opgericht, vervalt.

Men zegt daar, dat deze bepaling in de wet moet blijven, omdat men anders schade toebrengt aan die inrichtingen.

Wat schaden wij? Huizen, die opgericht zijn, opdat het loon niet uitbetaald wordt in kroegen. Welnu, de raison d'être van die koffiehuizen vervalt. Daarom begrijp ik niet goed de strekking van het adres en nog minder de strekking van het amendement, dat toch veel te ver gaat; want iedereen zal toegeven, dat er een aantal verlofhuizen zijn, wier moreele, paedagogische werking op de bezoekers niet zooveel beter is dan die van huizen met vergunning.

De geachte voorstellers hebben mij nu door de wijziging voor een puzzle gesteld, waarvan ik gaarne de oplossing te gemoet zie. De uitbetaling mag niet plaats hebben in een localiteit, waarvoor vergunning is verleend of waarin een andere winkelnering wordt uitgeoefend. Vooreerst wijs ik er op, dat er staat ,,andere winkelnering". Maar het bedrijf, dat in een vergunningslokaal wordt uitgeoefend, is dus ook een winkelnering. Nu bedoelen de heeren, dat in een gewonen winkel niet mag worden uitbetaald en in vergunningen ook niet, maar in verlofhuizen wel.

De bedoeling van die bepaling ontsnapt mij. Ik geloof, dat er ook een aantal uitstekende winkels zijn, wier nuttige werking in de maatschappij wij geen van allen zullen ontkennen, en in deze mag toch niet worden uitbetaald, terwijl de

bedoeling van het amendement is, dat in bierhuizen wel loon mag worden uitbetaald, omdat er bierhuizen bestaan opgericht door den Volksbond. Daar begrijp ik niets van. Waarom mag in een winkel waar droge koffie en cacao verkocht wordt, geen loon worden uitbetaald en wel in huizen waar gekookte koffie en cacao, aangelengd met water en suiker, wordt verkocht?

Toch ben ik niet ongevoelig voor het betoog van den geachten afgevaardigde en het heeft mij gebracht tot overweging van de vraag, wat eigenlijk de tweede alinea in dit artikel doet. Ik ben toen verder gaan nadenken. Ik bemerk, dat de geachte afgevaardigde uit Emmen die tweede alinea wel noodig acht, maar ik veroorloof mij uiteen te zetten, hoe die alinea er in gekomen is. Toen de geachte afgevaardigde uit Groningen zijn ontwerp maakte, heeft hij dit er niet in opgenomen, maar onder Minister Cort van der Linden is het in 1901 opgenomen, omdat men meende iets tegen de uitbetaling in kroegen te moeten doen, en daarom is ook die krasse sanctie er aan verbonden.

Toen hebben wij de Drankwet-Kuyper gekregen. In die wet is opgenomen de juiste bepaling, dat het verboden is om loon uit te betalen in kroegen, en daarop is gesteld als straf niet een nietig-verklaring van de uitbetaling, maar hechtenis of geldboete. Maar nu is dit hier altijd blijven staan. De geachte afgevaardigde uit Hoogezand voegt mij toe: niet in verlofhuizen. Juist, Mijnheer de Voorzitter! De Drankwet verbiedt niet uitbetaling in bierhuizen, maar willen wij dat bereiken, dan begrijpt toch iedereen, dat de juiste vorm daartoe is wijziging van de Drankwet.

De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft een wijziging van de Drankwet aangekondigd en wij kunnen verwachten dat hij, vernemende dat en om welke redenen hier deze bepaling is weggenomen, wel in de Drankwet een wijziging zal willen voorstellen, om dat verbod uit te breiden tot bierhuizen. In de Drankwet, die meer een politiewet is, behoort ook geheel thuis wat nu de Volksbond vraagt, nl. dat voor inrichtingen die blijkbaar opgericht zijn voor algemeen nut, door de bevoegde macht ontheffing kan worden gegeven van het verbod in die politiewet gegeven; maar om aan de Regeering de bevoegdheid te geven tot opheffing van dat verbod bij deze wet, zou wel wat zonderling zijn.

Ik vraag mij af, of er voldoende raison is voor de handhaving van deze tweede alinea in dit wetsontwerp, ook met het oog op de wijziging die door de Regeering is aangebracht, een wijziging waartegen ik allerminst bezwaar zou durven inbrengen. Er stond, dat iedere uitbetaling in kroegen nietig is. Dat is een straf, die eigenlijk, vooral wanneer daar zes maanden over kunnen loopen, zoo allergeweldigst is, dat men zou kunnen vragen, of zij inderdaad wel zou zijn te handhaven. De Minister heeft gezegd: nietigheid wordt hier bedreigd met dien verstande, dat de rechter bevoegd zal zijn om zich te bepalen tot het doen vergoeden alleen van de beloopen schade. Maar het vaststellen van de schade die een arbeider beloopt doordat zijn loon in een kroeg uitbetaald is, zal verschrikkelijk lastig zijn. Een rechter die geheel[ont]houder is, zal denken, dat een dergelijk verblijf in een kroeg zeer schadelijk is; een ander rechter kan er anders over denken, en meenen, dat sterke drank een zeer nuttig ding is in het maatschappelijk leven, dat het goed is wanneer de werklieden aanleiding hebben om eens in de week in zulk een gelegenheid te vertoeven; hij zal zeggen: dat het aangenaam is, want dat het een middel is waardoor hun gezichtskring verruimd wordt. Het zal van het humeur van den kantonrechter afhangen, of hij al dan niet schadebepaling zal toelaten of onderstellen.

Ik zeg niet, dat de Minister de vergoeding uitsluitend bepaalt tot de bewezen schade; integendeel, zal bij het uitbetalen in winkels en kroegen het schadebedrag verhoogd kunnen worden, indien de omstandigheden hier verzwarend werken; maar niettegenstaande dit, blijkt, dat men bij de toepassing van dit systeem op dit geval voor moeilijkheden komt, welke m. i. niet uit den weg te ruimen zijn.

Ik kan het amendement niet ondersteunen. Het artikel zou er leelijk door worden. Het gaat niet aan te zeggen: niet uitbetalen in winkels en kroegen, in bierhuizen wèl.

Ik vraag aan mijn juridische medeleden of de bierhuizen niet vallen onder de winkelneringen met vergunning?

Ik hoor hier zeggen, dat de juristen hier in de Kamer niets te zeggen hebben; maar ik geloof, dat wanneer zij ons, arme leeken, voorlichten als wij geen weg meer weten, wij altijd geneigd zijn gehoorzaam te luisteren.

De strekking van mijn rede nu is den Minister te vragen of er, nadat dergelijke bepaling in de Drankwet is opgenomen, voldoende reden is om het tweede lid van dit artikel te handhaven.

De heer **van Dedem:** Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch de heeren een oogenblik te verplaatsen op het platteland, in een herberg of winkel, zooals men verkiest. Het is Zaterdagavond. In de huiskamer zitten twee arbeiders, die gewerkt hebben op het land van dien winkelier of herbergier. Deze man treedt de huiskamer binnen, ziet de arbeiders zitten en weet dat zij hun weekloon verlangen. Hij zegt tot zijn vrouw: vrouw, steek de lantaarn aan.

Waarvoor moet dat dienen, vraagt de vrouw.

Ik moet de arbeiders betalen, antwoordt de man.

Hier is licht genoeg, zegt de vrouw. Waarom betaal je ze hier niet?

Dat is tegen de wet, antwoordt hij. Dat mag niet.

En de vorige week heb je den verver wel hier betaald, die den winkel heeft geschilderd. Waarom mocht je dezen wel hier betalen en de anderen niet?

Omdat deze arbeiders op mijn aardappelakker hebben gewerkt en niet in onze woning, zooals de verver.

Maar het regent dat het giet.

O! dat is niets.

Steek de lantaarn maar aan, dan ga ik in het varkenshok de arbeiders uitbetalen.

De man gaat met den lantaarn naar het varkenshok om de arbeiders uit te betalen. Inmiddels roept de vrouw hem na: de heeren in den Haag schijnen wel gek om een dergelijke wet te maken.

Neen, zegt de man, dat schijnt maar zoo, de heeren in den Haag zijn in het geheel niet gek. Die wet is gemaakt door een uitstekend jurist, over die wet hebben geoordeeld twee zeer scherpzinnige Ministers van Justitie, misschien wel drie, en een Commissie van Rapporteurs samengesteld uit vier zeer knappe juristen en een hoogst talentvol predikant, denkt gij nu dat wij het recht hebben over die wet critiek uit te oefenen? Och vrouw, wij kunnen met ons domme verstand daar niet bij, maar reken er gerust op, die wet is wel goed. De heeren in den Haag weten alles veel beter dan wij.

Het zou mij niet verwonderen, dat 's mans toon, waarop hij dit antwoord gaf, min of meer ironisch is geweest.

Door aanneming van het amendement van de heeren Roessingh—Smeenge raken wij ten minste uit een ellendige positie. Ik ben ook lid van de Kamer en zal dus ten slotte mijn stem moeten uitbrengen over deze wet. Ik was daarom zeer verheugd, dat er een paar slimme Drenthers waren opgestaan, die ons uit deze impasse wilden helpen.

Tot mijn leedwezen zie ik nu weder, dat de heer Talma groote bezwaren inbrengt en ik moet eerlijk zeggen, daar valt wel wat te zeggen voor die bezwaren.

Ik zal geen wijzigingen voorstellen, maar ik vraag toch, of dit artikel, althans het 2de en 3de lid, wel in deze wet behoort, en of het misschien niet beter is, dat zij er uit verdwijnen. In elk geval wensch ik, dat er een zoodanige wijziging wordt voorgesteld, waardoor wij verlost worden van de moeilijkheid om onze stem uit te brengen over het artikel, zooals het op het oogenblik luidt.

De heer Talma heeft in overweging gegeven het 2de lid te laten vervallen; in dat geval zou ook het 3de lid moeten vervallen. Ik hoop, dat de heeren het over een wijziging van het artikel eens zullen worden. In elk geval moeten wij zoeken uit deze moeilijkheid te geraken, want het artikel, zooals het op het oogenblik luidt, is geheel onmogelijk.

De heer **Schaper:** Mijnheer de Voorzitter! Ik zal den vorigen geachten spreker niet volgen in zijn idyllische schildering van dien herbergier en zijn vrouw, die het oneens zijn over de vraag of zij de arbeiders die in hun herberg zitten, daar zullen uitbetalen. In den regel is de zaak toch een klein beetje anders. Als de arbeiders des Zaterdags in de herberg komen om betaald te worden, dan doen de herbergiers — de goeden natuurlijk niet te nagekomen — dikwijls zooveel mogelijk hun best om er zooveel mogelijk jenever in te gieten. Als de aannemer of de man die uitbetaalt een beetje bevriend is met den kroeghouder, dan betaalt hij niet te gauw, want hoe langer de menschen wachten, hoe meer zij drinken. De arbeider is toch royaal des Zaterdagsavonds als hij geld heeft. Als dan de menschen het geld krijgen, dan zorgt de werkgever er wel voor, dat de herbergier onmiddellijk betaald wordt.

De schilderij die de heer van Dedem ophing, komt daardoor in een beetje ander licht.

De vraag is echter: behoort deze alinea in deze wet? Ik weet wel dat hier gesproken wordt van alcoholhoudende dranken en niet van *sterke*; maar ik weet ook wel, dat de herbergier zonder vergunning door verkoop van port en bier en dergelijke dingen een even slechten invloed kan uitoefenen als daar waar

jenever verkocht wordt. Men vergete niet dat er ook clandestien veel jenever verkocht wordt in verlofshuizen en dat er dikwijls op handige wijze onder den naam van port of madera jenever wordt geschonken.

Er is alle reden om dat op dezelfde lijn te stellen. Maar men heeft gezegd, dat de wijziging der Drankwet toch aan de orde komt en dat men dan deze zaak onder de oogen kan zien. Daarlatende dat die wijziging er nog niet is, zijn in de tweede plaats ook de antecedenten van den Minister Rink als lid der Kamer er niet naar om te mogen verwachten, dat hij de Drankwet zal verscherpen.

Doch ik vind billijk wat hier staat met het oog op het belang van den herbergier zelf, en waarom? De herbergier komt nu telkens in moeilijkheid. Hij zit daar en verkoopt graag. Daar komt nu een patroon met zijn werkvolk aan.

De heer **van Dedem:** De quaestie is de uitbetaling van loon aan eigen arbeiders.

De heer **Schaper:** De groote quaestie die het bij dit artikel geldt, is toch de verkoop aan *anderen*. Dat ook betaald wordt aan eigen arbeiders, kan men onder de oogen zien en daarvoor kan men uitzonderingsbelalingen maken.

Daarover is te spreken, maar de bedoeling is het groote kwaad te keeren, dat ligt in de uitbetaling van loon in kroegen, aan menschen die daar niets te maken hebben, maar daar komen omdat de patroon niet terstond de beschikking heeft over een ander lokaal of geen lust heeft om daarnaar te zoeken of het gemakkelijker vindt om het geld in de herberg te wisselen. Die gemakzucht moet ook hier tegengegaan worden en ik wil de Kamer even duidelijk maken waarom.

De kastelein zit te wachten op klanten en zijn vrouw zit er — om te spreken in den stijl van den geachten afgevaardigde uit Zwolle — misschien naast. Nu komt een patroon, misschien zijn stamgast, met zijn werkvolk om daar tot de uitbetaling over te gaan, en de herbergier zal nu volgens de Drankwet dit niet mogen toelaten, anders wordt hij gestraft. Hij zegt dit aan den werkbaas, maar deze antwoordt: kom, de wet wordt zoo dikwijls ontdoken, laat ons maar gaan zitten. Wat is er nu tegen, dat men ook den patroon met, zij het ook met civielrechtelijke, straf bedreigt, wanneer hij dat doet?

Waarom is het billijk dat de verantwoordelijkheid alléén rust op den herbergier, die zijn brood moet trachten te verdienen en daardoor in de verleiding komt den werkgever, die tot zijn stamgasten behoort, maar toe te laten omdat hij dezen niet durft te weigeren?

Er is een uitzondering in het artikel opgenomen; de bepaling zal nl. niet gelden ten aanzien van de vodoening van het loon, verschuldigd voor arbeid, verricht in die localiteit, of ter zake van het bedrijf dat daarin wordt uitgeoefend, en ik geef toe, dat wanneer een herbergier zelf knechten in het werk heeft, er niets tegen is dat de uitbetaling te zijnen huize geschiedt, maar ik meen dat overigens het beginsel in deze wet behoort te blijven.

Wat betreft den *Volksbond* heb ik een oogenblik gedacht, dat het beter was om in het bezwaar dienaangaande te voorzien, maar er is iets waars in wat de heer Talma zei: die bond heeft lokalen opgericht ter beteugeling van het betalen in herbergen met groote drankverleiding, en waar de wet nu die beteugeling ter hand neemt, zijn die lokalen niet meer noodig. Wil men die lokalen toch steunen, dan is daarvoor misschien wel iets te vinden, maar ik geloof voorshands niet, dat dit in deze wet behoeft te gebeuren.

De heer **Goeman Borgesius:** Mijnheer de Voorzitter! Door den heer Schaper is zooeven het betoog gehouden, dat eigenlijk de quaestie van uitbetaling of niet-uitbetaling van loon in drankhuizen, kroegen en bierhuizen meer thuis behoorde in de Drankwet dan in deze wet, maar dat het toch ook goed is in ons Burgerlijk Wetboek bij deze gelegenheid een flinke bepaling daaromtrent te maken, omdat de tegenwoordige Minister van Binnenlandsche Zaken wellicht minder bereid zal zijn om in die Drankwet een verscherping aan te brengen. Mijnheer de Voorzitter, meer curieus argument voor wijziging van ons burgerlijk recht heb ik nooit vernomen.

De heer **Schaper:** Dat was mijn eigenlijk motief niet; ik zeide slechts: daargelaten dat dit van mr. Rink niet te wachten is.

De heer **Goeman Borgesius:** De heer Schaper ontkent dat dit zijn eigenlijk motief was. In elk geval is het argument door hem gebezigd en ik beweer, dat

bij deze regeling van een hoofdstuk in ons Burgerlijk Wetboek dergelijk motief zelfs niet als nevenargument mag gelden. Het onderwerp hoort hier niet tehuis. In de Drankwet — art. 44 — is reeds bepaald geworden, dat in localiteiten waar sterke drank wordt verkocht, geen arbeider loon mag worden uitbetaald en dat een werkgever, die dat toch doet, strafbaar is. Ook in de redeneering van den heer Schaper zou nu aanneming van deze bepalingen tot uitbreiding van bedoeld verbod, de beteekenis hebben, dat de bepaling van de Drankwet eigenlijk niet kras genoeg is en dat men deze gelegenheid nu maar eens te baat neemt om die bepaling terloops te versterken.

Nu vraag ik, Mijnheer de Voorzitter, kan dat gewenscht zijn?

Men bedenke, dat bij gelegenheid van de behandeling van de Drankwet de geheel-onthouders, die het gebruik van bier evenzeer uit den booze achten als het gebruik van sterken drank, al het mogelijke hebben gedaan om hun beginsel ook in die wet te doen zegevieren; maar desniettemin, voor zoover ik mij herinner, zelfs geen poging hebben beproefd om de uitbetaling van loon te verbieden in localiteiten waar geen sterke drank maar wel bier te verkrijgen is. Alleen voor lokalen met vergunning werd het verbod opgenomen. Nu kan men zeker later bij een herziening der Drankwet trachten dat verbod uitgebreid te krijgen, maar gaat het aan bij deze gelegenheid in het Burgerlijk Wetboek, in overleg alleen met den Minister van Justitie, de Drankwet te verscherpen?

De heer Talma heeft reeds duidelijk uiteengezet, dat alleen reeds de omstandheid, dat deze materie in de Drankwet en niet hier tehuis behoort, er ons van behoort terug te houden deze bepalingen aan te nemen, maar ik acht bovendien een verbodsbepaling, waardoor het niet meer gecorloofd zal zijn arbeidsloon uit te betalen in lokalen waar bier wordt verkocht, ook om de zaak zelf, geheel ongewenscht. Daardoor zouden bijv. ook getroffen worden de volkskoffiehuizen van den Volksbond tegen drankmisbruik, waarvan er alleen in Amsterdam 15 bestaan en die ook in andere plaatsen worden aangetroffen en zeer nuttig werken; koffiehuizen waarvoor zelfs indirect door subsidieering aan den Volksbond van Regeeringswege subsidie wordt gegeven. In die koffiehuizen wordt ook licht bier verkocht, omdat men de vaste overtuiging heeft, dat men op die wijze het misbruik van sterken drank veel meer tegengaat dan door alle alcoholhoudende dranken als uit den booze te weren. Deed men dat niet, dan zou men juist tal van bezoekers, die nu komen in koffiehuizen waar van misbruik nooit sprake is, naar de kroegen jagen. De vorige Minister van Binnenlandsche Zaken schijnt dat ook zóó te hebben begrepen, want anders zou hij bij de Drankwet zeker wel hebben voorgesteld de uitbetaling van arbeidsloonen niet alleen in vergunningslokalen, maar ook in bierhuizen en koffiehuizen te verbieden.

Neen, Mijnheer de Voorzitter, wij moeten niet opgaan den weg, door het Regeeringsartikel aangegeven. Zelfs gaat het amendement van de heeren Smeenge en Roessingh, al heb ik het met genoegen zien indienen, omdat het geheel in mijn richting is, mij nog niet ver genoeg. Mij dunkt, deze bepaling moet geheel uit het wetsontwerp verdwijnen. Voor de eigenlijke kroegen, waar sterke drank verkocht wordt, is zij niet noodig, want daarin voorziet de Drankwet. Voor de localiteiten waarin men wel gezelligheid en opwekking zoekt, maar waar geen sterke drank wordt toegelaten, is zij niet alleen onnoodig, maar, zooals ik heb aangetoond, schadelijk. Blijft dan alleen over, de bepaling dat ook geen loon mag uitbetaald worden in winkels van welken aard ook, maar zelfs de voorstanders van deze bepaling erkennen, dat dergelijke bepaling toch wel wat heel kras en een niet te verdedigen beperking van de vrijheid is, indien men op dien regel geen uitzonderingen toelaat.

Wij zouden nog wel twee dagen kunnen redeneeren over de vraag, hoe dan die uitzonderingen zouden zijn te formuleeren, maar dat is geheel overbodig, omdat zonder bezwaar de geheele regeling hier kan vervallen. Ik weet wel, dat het verbod met betrekking tot de winkels is opgenomen met het oog op de gedwongen winkelnering, maar tot het tegengaan van die gedwongen winkelnering zijn reeds bepalingen in het wetsontwerp goedgekeurd, en die bepalingen acht ik voldoende om dat kwaad te keeren. Nu nog bovendien in alle winkels in Nederland alle uitbetaling van loon te verbieden, aleen omdat wel eens hier of daar de aankoop van winkelwaren indirect zou kunnen worden aangemoedigd, dat gaat mij te ver, en ik sluit mij geheel aan bij de conclusie waartoe ook de heer Talma kwam, namelijk dat wij het best doen de tweede en derde alinea uit dit artikel te schrappen.

De heer **van de Velde:** Mijnheer de Voorzitter! Evenmin als van de laatste artikelen die hier behandeld zijn, begrijp ik, wat een artikel als dit in het Burgerlijk Wetboek doet. Wij halen zoodoende allerlei wetten van publiekrech-

telijken aard in het Burgerlijk Wetboek. Gisteren was het de Muntwet, heden is de Drankwet aan de beurt. Ook ik steun dus den aandrang om de 2de en 3de alinea te doen vervallen. Men let eenzijdig op de kroegen, maar denkt bijv. niet aan de uitbetaling in bordeelen, die men in dit artikel geheel vrijlaat. Men zegt in mijn buurt, dat er geen bordeelen meer zijn, maar de wetgever kent ze helaas nog te veel, althans in art. 188 der Gemeentewet.

Ik zeg met den heer van Dedem, die zoo goed het platteland kent, dat het malligheid is om dergelijke bepalingen in het Burgerlijk Wetboek, waarin zij niet hooren, op te nemen. De heer Schaper zou zoo gaarne den werkgever ook willen straffen en niet enkel den kroeghouder, maar de straf behoort niet thuis in het Burgerlijk Wetboek, maar in de Drankwet of in het Strafwetboek.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Het schijnt mij twijfelachtig of het amendement van de heeren Roessingh en Smeenge, zooals het nu na de verschillende wijzigingen luidt, taalkundig wel heel fraai loopt.

Het amendement luidt dan nu: „De voldoening van het loon mag niet geschieden in eene localiteit waarvoor vergunning is verleend, of die met zoodanige localiteit binnenshuis gemeenschap heeft, of waarin eenige andere winkelnering wordt uitgeoefend." Er wordt bij dit laatste wel ondersteld, dat in den aanhef ook een nering wordt genoemd, zooals in de oorspronkelijke redactie ook geschiedde, maar dat is thans niet meer het geval. Dit is echter een taalkundige quaestie, waarover men verschillend kan oordeelen.

Waar het hier op aankomt, waar zich de strijd om concentreert, is de vraag: heeft dit tweede lid reden van bestaan of niet?

Mij dunkt, dat het wèl reden van bestaan heeft. Ik ben overtuigd dat de wet er niet beter op zou worden indien dit tweede lid werd weggelaten.

Wij hebben hier te doen met een materie die zeer nauw verwant is aan den strijd tegen de gedwongen winkelnering. Het is een feit, dat de strijd tegen de gedwongen winkelnering in andere landen in den aanvang juist is geweest een strijd tegen een misbruik dat voorkwam in dezen vorm, dat het loon werd uitbetaald in winkels. Daaruit volgt, dat het er vaak wordt besteed en dat geldt ook voor de drankwinkels.

Waar dit zoo is, heeft dit artikel reden van bestaan en is tevens daaruit af te leiden, dat niet juist is wat de heer van de Velde zegt, dat dit artikel niet thuis behoort in het Burgerlijk Wetboek. Waar wij hier aan de bestrijding van de gedwongen winkelnering hebben gegeven een burgerrechtelijke sanctie, spreekt het vanzelf, dat deze zijde van hetzelfde vraagstuk op dezelfde wijze kan en ook moet worden behandeld. Daaruit volgt tevens, dat, terwijl dit een onderwerp is, dat niet aan het publiek recht kan worden overgelaten, het feit dat de Drankwet daaromtrent bepalingen bevat ook geen reden is om dit voorschrift te doen vervallen.

Waar in de Drankwet in art. 44 gesproken wordt van arbeidsloon, wordt daar iets meer beperkts bedoeld dan in dit wetsontwerp. In de Drankwet heeft men de grammaticale, hier de juridische beteekenis, welke volgens dit wetsontwerp gehecht wordt aan het woord „loon". Even ruim als het wetsontwerp in het algemeen is opgezet, even ruim is het begrip „loon" in dit wetsontwerp, zoodat de twee begrippen in de beide wetten elkaar niet dekken. Hier vallen ook renumeratiën, salarissen enz. onder loon, in de Drankwet zijn het alleen de arbeidersloonen. Wij kunnen ons niet beroepen op het bestaan van art. 44 der Drankwet om daaruit te concludeeren dat dit artikel overbodig zou zijn.

Ziedaar wat ik tot rechtvaardiging van de bepaling van het tweede lid zou willen aanvoeren.

De vraag is: wil men hier ten aanzien van dezen vorm van gedwongen winkelnering denzelfden weg bewandelen als men ten aanzien van de gedwongen winkelnering in het algemeen heeft gedaan, ja dan neen? Zoo ja, dan moet men het tweede lid behouden en kan men het niet anders opvatten dan dat daaronder ook inrichtingen worden begrepen, waar alcoholhoudende dranken worden verkocht, omdat wij ook daar hebben een winkelnering en er geen reden is in dit opzicht een uitzondering te maken.

Ik vind de uitdrukking in het slot van het amendement gebezigd terecht iets ruimer, dan die welke in het artikel staat. Ik wensch evenwel eerst hieromtrent de meening van de Commissie te hooren. Mocht deze het met mij eens zijn, dan bestaat er voor mij geen bezwaar die kleine wijziging over te nemen.

Mijn conclusie is deze. Het tweede lid heeft een goede reden van bestaan. Wanneer deze reden juist is, is tevens gerechtvaardigd dat de materie hier wordt behandeld op de wijze, als zulks is geschied. Wanneer de Kamer er echter anders over denkt, zal ik er mij niet veel van aantrekken, maar wanneer ik sta tusschen de keuze van het behoud van het artikel of niet, zou ik zeggen: laat ons het behouden.

De heer **de Savornin Lohman:** Mijnheer de Voorzitter! De opmerking van den Minister op zich zelf is juist. Doch laat mij de geschiedenis van het artikel even nog aanhalen.

In de Memorie van Toelichting lezen wij:

„Hetgeen over de plaats der voldoening van het loon in dit artikel wordt voorgeschreven, behoeft weinig toelichting. Het eerste sluit zich bij de practijk aan.

„Echter behooren partijen bij de keuze der plaats van betaling in de overeenkomst niet geheel vrij te zijn. De uitbetaling in „kroegen" en dergelijke gelegenheden moet niet langer kunnen voorkomen. Het tweede en derde lid, in hoofdzaak aan het nader gewijzigd Truck-ontwerp ontleend, sluit zich bij de buitenlandsche wetgevingen aan."

Daarop volgt dan:

„Dat tegen overtreding van het verbod, in het tweede lid vervat, eene bepaling van burgerlijk dwingend recht weinig of niets zou vermogen, zal gereedelijk worden toegegeven. Naar het oordeel van den ondergeteekende staat men hier voor een geval, waarin slechts van de strafwet afdoende bescherming is te verwachten."

Toen stond de Regeering dus zelf nog op het standpunt, dat de strafwet hierin moet voorzien.

Nu wordt in het Voorloopig Verslag gezegd:

„In de Memorie van Toelichting wordt opgemerkt, dat tegen overtreding van het verbod, in het tweede lid vervat, eene bepaling van burgerlijk dwingend recht weinig of niets zou vermogen" enz., en dan:

„Verscheidene leden, die met dit voornemen der Regeering hunne ingenomenheid betuigden, vroegen echter, of hier in elk geval niet behoorde te worden voorgeschreven, als in art. **1638 j,** dat voldoening van het loon in eene localiteit, als in het tweede lid bedoeld, nietig is, al mocht de betaling met goedvinden des arbeiders hebben plaats gehad, en dat na voldoening op zoodanige plaats de arbeider het recht heeft het loon nogmaals van den werkgever te vorderen. Niet alleen konden deze leden niet inzien, dat zoodanige bepaling niet eene preventieve werking zou kunnen hebben, maar zij wezen er ook op, dat, naar het thans gedane voorstel, de voorgedragen regeling tot aan de totstandkoming van het bovenbedoelde wetsontwerp, welke wellicht nog langen tijd op zich zal doen wachten, zonder eenige sanctie zal zijn, hetgeen toch zeker niet gewenscht moet worden geacht."

Dit was dus op een oogenblik, dat wij nog geen nieuwe Drankwet hadden. Toen kregen wij de Memorie van Antwoord.

De Minister zeide alleen dit:

„De ondergeteekende is thans inderdaad van meening, dat, in afwachting van de komende strafbepaling, reeds eene regeling getroffen behoort te worden overeenkomstig die van het vorig artikel. De bepaling is in dien zin aangevuld."

Nu hebben wij echter na dien tusschentijd een Drankwet gekregen en daarin is aangegeven wat geoorloofd en wat niet geoorloofd is. De toestand is dus geheel gewijzigd.

Kan men nu ontkennen dat deze bepaling toch eigenlijk is een zaak van publiekrechtelijken aard? Met moet zulke dingen verbieden of niet verbieden, maar dat moet zijn onafhankelijk van de bestrijding van het truckstelsel.

In den beginne moge dat met elkander in verband gestaan hebben, maar in dit wetsontwerp wordt het truckstelsel bestreden in speciale artikelen, en daaraan hebben wij ons nu te houden.

Bestaat er inderdaad verband tusschen het uitbetalen van het loon in die winkels en het contract van werkgever en werknemer, dan valt dit laatste contract onder eene andere bepaling van dit wetsontwerp. Doch nu moet men niet een algemeene praesumtie aannemen door te zeggen: dat verband zou kunnen bestaan, en nu zullen wij op dien grond deze bepaling maar aannemen; een bepaling waarvan ieder de groote onbillijkheid zal moeten erkennen.

Immers, wanneer iemand om een of andere reden, al is het alleen uit een soort onverschilligheid, in zekere localiteit, zonder eenige bijbedoeling, het loon aan zijn arbeiders uitbetaalt, dan zal het gevolg zijn, dat die personen hun loon nog eens zullen ontvangen.

De omvang der strafbepaling staat in de Drankwet, maar het is niet in te zien waarom die man nu nog een bijzondere straf moet krijgen, welke ten bate

van de arbeiders komt, die volstrekt geen reden hebben dat geld in hun eigen zak te steken, tenzij men kan bewijzen dat het trucksysteem is toegepast.
Daarom acht ik het zeer rationeel dat tweede lid uit het artikel te verwijderen.

De heer **Schaper:** Mijnheer de Voorzitter! Eén argument in de rede van den heer Goeman Borgesius moet ik als juist erkennen, namelijk — ik kom hierop, omdat men een sterke neiging schijnt te krijgen om het geheele artikel te castreeren — dat de Staat ondersteuning geeft aan den Volksbond en nu zelf zou verbieden dat in lokalen van dien bond loon uitbetaald werd.
Ik zou dus willen voorstellen, wat ik bij deze ook doe, achter het tweede lid van art. 1638 *k* in te voegen: ,,en geldt evenmin voor localiteiten opgericht en in stand gehouden door bij de wet erkende vereenigingen, die zich ten doel stellen het drankgebruik en -misbruik te bestrijden".
Hiermede wordt aan werkelijke bezwaren te gemoet gekomen.
Wat nu aangaat het betoog van den heer de Savornin Lohman, dat het niet aangaat dat de arbeiders voordeel zouden genieten van dergelijke overtredingen, ik wijs er op, dat men onder de arbeiders meer en meer onthouders en geheelonthouders krijgt, die er natuurlijk een hekel aan hebben in een kroeg uitbetaald te worden. Nu is het niet te ontkennen, dat de arbeider er door zijn oeconomische zwakheid aan bloot staat gedwongen te worden aldaar te worden uitbetaald. Er wordt gezegd: maar het is al strafbaar bij de Drankwet, doch daarom gaat het hier nu niet. De heer Lohman vroeg als 't ware naar den rechtsgrond om den arbeiders die actie te geven en daartoe betoog ik hier. Het gaat om een burgerlijke sanctie te verschaffen aan het verbod, onafhankelijk van de gewone poenale sanctie en dat is om de redenen, die ik reeds aangaf, niet van belang ontbloot.

De **Voorzitter:** Door den heer Schaper wordt voorgesteld aan het tweede lid van art. 1638 *k* toe te voegen: ,,en geldt evenmin voor localiteiten, opgericht en in stand gehouden door bij de wet erkende vereenigingen, die zich ten doel stellen het drankgebruik of -misbruik te bestrijden".

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Troelstra, ter Laan, Roessingh en Marchant, en komt mitsdien in behandeling.

De heer **de Savornin Lohman:** Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij veroorloofd als amendement voor te stellen het tweede en derde lid van art. 1638 *k* te doen vervallen.

De **Voorzitter:** Door den heer de Savornin Lohman wordt als amendement voorgesteld het tweede en derde lid van art. 1638 *k* te doen vervallen.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Lieftinck, Smeenge, Regout, van Sasse van Ysselt, van de Velde en van Doorn, en komt mitsdien in behandeling.

De heer **Roessingh:** Mijnheer de Voorzitter! Ons amenndement heeft geen zware bestrijding ondervonden. De leden die zich er over hebben uitgelaten, zijn het wel grootendeels hiermede eens, dat de wijze, waarop de zaak in de voorgestelde alinea geregeld is, verandering moet ondergaan. Sommigen oordeelden, dat de wijziging verder moest gaan dan die, welke in ons amendement was aangegeven en het gevoelen werd uitgesproken, door den heer Talma zelf en later door anderen, dat het beter was de tweede en derde alinea geheel te laten vervallen.
Mijnheer de Voorzitter! Ik heb reeds straks gezegd, dat ik meende, dat de zaak, die thans aan de orde is, beter geregeld werd bij de herziening van de Drankwet. In beginsel dus kan ik mij zeer goed vereenigen met het doen vervallen van de tweede en de derde alinea. Toch gaan wij er niet dadelijk toe over ons amendement in te trekken. Er heeft zich hier een verschil van gevoelen omtrent enkele punten geopenbaard en dat juist geeft ons aanleiding zoo mogelijk die gevoelens in de gelegenheid te stellen zich te openbaren.
Omtrent één punt vooral was de heer Schaper, die ons amendement bestreed, voor zoover hij het Regeeringsvoorstel verdedigde, het wel met ons voorstel eens. Het onderwerp, door den geachten afgevaardigde uit Zwolle, door anderen en ook door mij besproken, namelijk dat elke huisvader het recht zou hebben in zijn huis zijn werknemenden uit te betalen, vond ook aan die zijde steun.
Ik meen dus, dat het goed is een splitsing te brengen in ons amendement

en den tweeden zin op zich zelf als amendement te nemen. Deze zinsnede zal dan ook eenige verandering moeten ondergaan en aldus moeten luiden: ,,Deze bepaling geldt niet ten aanzien van de voldoening van het loon, verschuldigd voor arbeid" enz. Op die wijze is men in de gelegenheid over het beginsel, waarvoor vooral ons amendement zich interesseert, nl. dat het ten platten lande bij gemengde bedrijven geoorloofd zal blijven loon uit te betalen in zijn huis, afzonderlijk te stemmen.

De **Voorzitter:** Door de heeren Roessingh en Smeenge is een wijziging gebracht in hun amendement, daartoe strekkende, dat door hen thans twee amendementen worden ingediend op het tweede lid van art. 1638 *k*.
Het eerste strekt om de tweede alinea te lezen: ,,De voldoening van het loon mag niet geschieden in eene localiteit, waarvoor eene vergunning is verleend, of die met zoodanige localiteit binnenshuis gemeenschap heeft, of waarin eene andere winkelnering wordt uitgeoefend."
Het tweede amendement strekt om daarna te lezen: ,,Deze bepaling geldt niet ten aanzien van de voldoening van het loon, verschuldigd voor arbeid, verricht in dienstbetrekking bij den werkgever, die in de genoemde localiteiten het bedrijf uitoefent."
Ik neem aan, dat de leden die het vorige ongesplitste amendement hebben gesteund, thans ook het gesplitste steunen.
Voorts heeft de heer Schaper — met handhaving van zijn oorspronkelijk amendement op het Regeeringsvoorstel — een sub-amendement ingediend op het tweede amendement van de heeren Roessingh en Smeenge.
Het sub-amendement strekt om aan het slot van het amendement te voegen de woorden: ,,en geldt evenmin voor localiteiten, opgericht en in stand gehouden door rechtspersoonlijkheid hebbende vereenigingen, die zich ten doel stellen het drankgebruik of -misbruik te bestrijden."
Het amendement op het Regeeringsvoorstel heeft een kleine wijziging ondergaan en strekt thans om achter het slot van het tweede lid van het Regeeringsartikel te voegen: ,,en geldt evenmin voor localiteiten, opgericht en in stand gehouden door rechtspersoonlijkheid hebbende vereenigingen, die zich ten doel stellen het drankgebruik of -misbruik te bestrijden."
Ik mag voorzeker aannemen, dat dit amendement wordt ondersteund door dezelfde leden, die het oorspronkelijke amendement hebben gesteund.

De heer **Drucker,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, ontvangt het woord om, namens deze, haar gevoelen mede te deelen omtrent de op het artikel ingediende amendementen, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De meerderheid van de Commissie van Rapporteurs, voor zoover hier aanwezig, beveelt de Kamer aan de aanneming van het amendement van den geachten afgevaardigde uit Goes, den heer de Savornin Lohman; de minderheid geeft de voorkeur aan handhaving van het Regeeringsvoorstel, hetzij dan al of niet met een kleine wijziging, waarover ik zoo aanstonds zal spreken. De argumenten, die er vóór en tegen pleiten nader te ontwikkelen, schijnt mij na de uitvoerige discussie overbodig.
Wat het voorstel van de heeren Roessingh en Smeenge aangaat, doet het de Commissie genoegen, dat die heeren hun amendement in tweeën hebben gesplitst, want evenzeer als wij aan de Kamer aanbevelen de aanneming van het tweede gedeelte, moeten wij eenstemmig ontraden de aanneming van het eerste gedeelte van het amendement. De aanneming van het tweede gedeelte schijnt ons rationeel, omdat daardoor uit de wet wordt weggenomen een kleine fout, die bij de herhaalde redactie-wijzigingen is ingeslopen. Waar zich het geval voordoet, dat de werkgever uitoefent twee bedrijven, moet hij de werklieden, bij een van beide bedrijven werkzaam, kunnen betalen in een localiteit, die bij een van die door hem uitgeoefende bedrijven behoort. Wanneer iemand bij voorbeeld te gelijker tijd landbouwer en herbergier is, schijnt het ons rationeel, dat hij degene die in zijn landbouwbedrijf werkzaam zijn, mag betalen in zijn herberg; dit zou volgens het Regeeringsvoorstel niet mogen, en het amendement van den heer Roessingh, dat daarin voorziet, verdient dus aanbeveling.
Het eerste gedeelte van het amendement van de heeren Roessingh en Smeenge kan door ons niet worden aanbevolen, omdat, zooals de heer Talma heden-morgen reeds meer uitvoerig heeft uiteengezet, het ons niet rationeel schijnt dat men loon niet zou mogen betalen in een vergunninglokaal, wèl in een koffiehuis, en niet in een winkel, waar ongekookte koffie of andere zaken worden verkocht. De grond voor dien logischen sprong is het ons niet gelukt te vinden.
Wat eindelijk aangaat het amendement van den heer Schaper, daaromtrent is de Commissie verdeeld. Terwijl één lid der Commissie meent dat dit zou zijn

een verbetering van het ontwerp, meenen de twee overige aanwezige leden, dat een dergelijke bepaling in een wet als deze minder op haar plaats is.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Nog slechts een zeer kort woord. Het geldt hier naar mijn opvatting niet zoozeer maatregelen tot bestrijding van drankmisbruik — ik meen dat ten onrechte sommige leden bovenal dit in dit artikel zien — dan wel een volgen van den eenmaal ingeslagen weg in den strijd tegen de gedwongen winkelnering, waarvan de betaling van loon in winkels een van de vormen is. Hetgeen wij hier willen bestrijden is iets dat tot gedwongen winkelnering uitlokt en die in de hand werkt. Het voorschrift waarmede wij hier te doen hebben past geheel in die reeks van bepalingen die wij reeds aangenomen hebben tot bestrijding van dat kwaad. De heer Lohman gaf de juistheid van dat betoog op zich zelf toe; althans, wanneer ik hem goed begrepen heb, waren zijn eerste woorden: wat de Minister tot verdediging van dit artikel aanvoerde is op zich zelf juist. Maar hij beriep zich op de stukken om aan te toonen, dat aanvankelijk de bedoeling van het artikel een andere was geweest, en dat men in afwachting van de toen komende Drankwet deze bepaling had meenen te moeten maken, maar dat die bepaling als de Drankwet er eenmaal zou zijn, zou hebben uitgewerkt.

De geachte afgevaardigde vergist zich m. i. hierin. Hetgeen in de gewisselde stukken, in verband met de strafrechtelijke bepaling voorkomt, ziet niet op de Drankwet. Ten aanzien van dit onderwerp is sedert het tot stand komen van de Drankwet geen verandering tot stand gekomen; maar in de zoogenaamde strafrechtsnovelle kwam een artikel voor, houdende de bepaling, dat de werkgever die het loon uitbetaald heeft in een localiteit waar dit wettelijk niet gecorloofd is volgens dit artikel, gestraft wordt en daarop doelde men bij de schriftelijke gedachtenwisseling. (1)

Ware die bepaling wet geworden, dan zoude de bepaling welke thans aan de orde is kunnen zijn vervallen, omdat er een strafrechtelijke sanctie geweest zoude zijn. Maar nu dat ontwerp-strafrechtsnovelle niet meer aanhangig is, is de reden om deze bepaling in dit wetsontwerp te brengen, ook thans nog blijven bestaan.

Ik heb nog twee korte opmerkingen naar aanleiding van argumenten, aangevoerd door den geachten afgevaardigde uit Tietjerksteradeel, welke ik straks vergeten heb te vermelden.

Deze geachte afgevaardigde zegt: Hoe kan er waar het artikel bepaalt dat de rechter bij het toewijzen van de vordering van den arbeider, die nog eens zijn loon vordert, omdat het in een winkel uitbetaald is, kan gaan tot het minimum, d. i. tot de schade door den arbeider geleden, hoe kan er in dat verband sprake zijn van schade te lijden door den arbeider?

Het antwoord op die vraag heb ik reeds in mijn eerste rede gegeven. Wanneer het geldt een vorm van gedwongen winkelnering, waarbij schade geleden wordt, omdat men moet koopen in een bepaalden winkel, wellicht tegen een hoogeren prijs dan elders gevraagd wordt, kan er wel degelijk sprake zijn van schade.

Maar, zegt de heer Lohman, in het onderwerp is voorzien door een bepaling die wij reeds in de wet hebben, volgens welke elk beding dat in dit opzicht in strijd met de wet is, nietig zal zijn, evenals de handeling welke ingevolge dat beding plaats heeft.

Mijnheer de Voorzitter! Dit zou juist zijn, wanneer het uitbetalen van het loon in bepaalde winkels alleen geschiedde ten gevolge van zulk een nietig beding. Ware dit het geval, dan zou ik met het voorstel van den geachten afgevaardigde uit Goes kunnen medegaan. Maar het is niet altijd zoo, en de uitbetaling van het loon in den winkel leidt zoo licht tot erger.

Ik resumeer: wanneer de Kamer van meening is dat het beter is het tweede lid te doen vervallen, gelijk de Commissie van Rapporteurs aanbeveelt, zal ik het mij getroosten. Ik laat de beslissing daarover aan de Kamer over.

Wat betreft de andere voorstellen, voor het geval het amendement van den heer Lohman niet mocht aangenomen worden, sluit ik mij aan bij het advies van de Commissie van Rapporteurs.

Om een stemming aan de Kamer te besparen neem ik het tweede amendement van de heeren Roessingh en Smeenge over.

De **Voorzitter:** Door de Regeering is een wijziging gebracht in het artikel, strekkende om in art. 1638 *k* over te nemen het tweede amendement van de heeren Roessingh en Smeenge, zoodat aan het artikel wordt toegevoegd deze

(1) [Men zie de noot op bladz. 110.]

zinsnede: „Deze bepaling geldt niet ten aanzien van de voldoening van het loon, verschuldigd voor arbeid, verricht in dienstbetrekking bij den werkgever, die in de genoemde localiteiten het bedrijf uitoefent."

De heer **de Savornin Lohman:** Mijnheer de Voorzitter! Nog een korte opmerking. De Minister voerde aan, dat men tijdens de behandeling der wet het oog niet had op de Drankwet, maar op de destijds aanhangige Strafwetnovelle. Dit ontken ik niet, maar de bedoelde strafbepaling is thans in de Drankwet opgenomen. In welke wet die strafbepaling ten slotte is opgenomen doet er hoegenaamd niets toe. Nu de strafbepaling in de Drankwet is opgenomen, zou trouwens eenzelfde bepaling in een andere wet geen zin meer hebben. Er is in de zaak door een strafbepaling voorzien.

Voor het overige geloof ik niet dat wederlegd is hetgeen ik heb gezegd.

Ik wensch nog op te merken, dat in de slot-alinea verwezen wordt naar het vorig artikel, dat uitgesteld is.

De heer **Drucker,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft ook stil gestaan bij de vraag, die door den heer de Savornin Lohman thans aan de orde gesteld werd; maar het is ons voorgekomen, dat er geen bezwaar bestaat tegen de aangenomen wijze van handelen. Het slot van het Regeeringsartikel zegt, dat de bepalingen van het tweede en derde lid van het vorige artikel ten deze van toepassing zijn. Wanneer de Kamer het daarmede eens blijkt te zijn, wil dit dus zeggen, dat de Kamer in dit artikel wenscht opgenomen te zien wat nu gedrukt staat als tweede en derde lid van art. **1638 j.** Mocht eventueel, ten gevolge van hetgeen later zal geschieden, dat gedeelte van art. **1638 j** vervallen, dan zou de beslissing van heden eenvoudig er toe leiden, dat men deze woorden moet beschouwen als te zijn opgenomen in art. 1638 *k*, en dit bij de tweede lezing in orde zal hebben te brengen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter:** Het sub-amendement van den heer Schaper op het amendement II van de heeren Roessingh c.s. vervalt, daar dit amendement door de Regeering is overgenomen. Het herleeft echter als amendement ingediend op het Regeeringsvoorstel.

In de eerste plaats komt nu in stemming het amendement van den heer de Savornin Lohman. Wordt dit aangenomen, dan vervallen de overige voorstellen. Wordt het verworpen, dan komt in stemming het amendement I van de heeren Roessingh en Smeenge op de eerste zinsnede van het tweede lid van dit artikel; en eindelijk het amendement van den heer Schaper op de tweede zinsnede van het tweede lid van het artikel.

Het amendement van den heer de Savornin Lohman om de alinea's 2 en 3 van art. 1638 *k* te doen vervallen, wordt met 48 tegen 11 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren van Heemstra, van Dedem, Reyne, van Bylandt, Roodhuyzen, van Veen, van Vliet, de Savornin Lohman, Jannink, Plate, de Waal Malefijt, van Sasse van Ysselt, Roessingh, van Alphen, de Klerk, Pierson, van Doorn, Lely, Duymaer van Twist, Hubrecht, Patijn, van Asch van Wijck, Brummelkamp, Jansen (den Haag), van den Berch van Heemstede, Duynstee, van de Velde, Aalberse, Eland, Goeman Borgesius, de Ram, van Vuuren, Schokking, Verhey, Blooker, IJzerman, Lieftinck, Smeenge, de Ridder, Loeff, van Wijnbergen, Bolsius, Regout, Talma, Ruys de Beerenbrouck, van Nispen tot Sevenaer, van Idsinga en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren van der Zwaag, van Deventer, Schaper, Thomson, Limburg, Marchant, ter Laan, Hugenholtz, Troelstra, van der Borch van Verwolde en Drucker.

Het gewijzigd artikel wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Artikel 1638 l. De uitbetaling van het in geld naar tijdruimte vastgesteld loon zal geschieden als volgt:

indien het loon bij de week of bij kortere tijdruimte is vastgesteld, telkens na eene week;

indien het loon is vastgesteld bij eene tijdruimte, langer dan eene week, doch korter dan eene maand, telkens na verloop van den tijd, waarbij het loon vastgesteld is;

indien het loon bij de maand is vastgesteld, telkens na eene maand;

indien het loon bij langere tijdruimte dan eene maand is vastgesteld, telkens na een kwartaal.

Van deze regeling mag slechts in zooverre worden afgeweken, dat bij schriftelijk aangegane overeenkomst of bij reglement de uitbetaling mag worden bepaald, van loon, dat bij eene kortere tijdruimte dan eene halve maand is vastgesteld, op telkens na eene halve maand, en van loon, dat bij de maand is vastgesteld, op telkens na een kwartaal.

Indien het loon vier gulden per dag of minder bedraagt, mag het, wat betreft arbeiders, die niet bij den werkgever inwonen, met afwijking in zooverre van bovenstaande bepalingen, niet anders worden uitbetaald dan uiterlijk telkens na eene halve maand.

De uitbetaling van het loon van arbeiders, die bij den werkgever inwonen, zal, met afwijking in zooverre van bovenstaande bepalingen, geschieden telkens na verloop van de tijdruimte, aangegeven door het plaatselijk gebruik, tenzij bij schriftelijk aangegane overeenkomst of bij reglement is bedongen, dat de uitbetaling volgens de bepalingen van het eerste lid zal geschieden.

De uitbetalingstermijnen, bij of ingevolge dit artikel vastgesteld, zullen door partijen, met onderling goedvinden, steeds mogen worden ingekort.

O. D. Art. 25. Bedraagt het in geld vastgestelde loon of gedeelte van het loon meer dan drie gulden per dag, zoo wordt het telkens na verrichten arbeid uitbetaald op de overeengekomen of, bij gebreke van overeenkomst, op de door wet of verordening aangewezen of plaatselijk gebruikelijke termijnen. Ontbreekt overeenkomst, wet of verordening, en plaatselijk gebruik, zoo wordt loon dat bij de week of korter is vastgesteld telkens na eene week, loon dat bij de maand is vastgesteld telkens na eene maand, loon dat bij langere tijdruimten is vastgesteld telkens na een kwartaal uitbetaald.

De bepalingen van het eerste lid gelden, onverschillig welk het bedrag van het loon zij:

1°. voor arbeiders, die bij den werkgever inwonen;

2°. ten aanzien van het loon of gedeelte van het loon, in artikel 32 [1638 e; men zie bl. 18.] genoemd;

3°. bij arbeidsovereenkomsten, waarbij de arbeider slechts een klein gedeelte van zijne arbeidskracht ter beschikking stelt van den werkgever.

Art. 26 (1). Bedraagt het in geld vastgestelde loon of gedeelte van het

(1) [De laatste zinsnede van dit artikel is afgedrukt bij art. 1638 *p.*]

loon niet meer dan drie gulden per dag, zoo wordt het — behoudens de bepaling van het tweede lid van het voorgaande artikel — uitbetaald telkens na eene week: voor zoover het tijdloon is, naar gelang van het voor die tijdruimte overeengekomen bedrag; voor zoover het stukloon is naar gelang van hetgeen is afgewerkt.

Bij schriftelijke overeenkomst of bij reglement mag van dit voorschrift worden afgeweken, mits in elk geval de uitbetaling worde bepaald op ten minste eenmaal in de zestien dagen.

Memorie van Toelichting O. D.

Artt. 25, 26. Met betrekking tot den tijd van uitbetaling van het loon is tweeërlei regeling noodig:

1°. ééne voor de arbeiders, die bijzondere wettelijke bescherming niet behoeven; aan partijen kan daar worden overgelaten, de termijnen van betaling contractueel naar eigen goedvinden te regelen; de wettelijke bepalingen hebben een aanvullend karakter (art. 25);

2°. eene beschermende regeling voor de maatschappelijk zwakkere arbeiders, waarbij afwijking slechts binnen zekere grenzen kan worden toegelaten (art. 26).

Ook elders vindt men dergelijke tweeledige regeling, doch meestal in verschillende wetten verspreid (eenerzijds Burgerlijk Wetboek, anderzijds Gewerbeordnung of Truckwet). De inrichting van het Ontwerp brengt mede, beide regelingen te vereenigen.

Als grens tusschen de twee categorieën van arbeiders is alleen het bedrag van het loon bruikbaar (zie hierboven Algemeene Beschouwingen, § 5). [Deel I, bladz. 243.]

Art. 25. Men vergelijke o. a. Zwitsersch Verbintenissenrecht, art. 340; Duitsch Burg. Wetb., § 614; Ontwerp 1820, art. 2652.

Het artikel spreekt alleen van het in geld vastgestelde loon of gedeelte van het loon. Op welk tijdstip kost, inwoning, enz. moet worden verstrekt, volgt uit den aard der zaak.

Voor drie gevallen, waarin toepassing van art. 26 onnoodig bezwaar zou kunnen geven, is art. 25 algemeen toepasselijk verklaard, onafhankelijk van de grootte van het loon. Bij n°. 3 is o. a. gedacht aan de talrijke personen die, naast andere maatschappelijke betrekkingen, het directeurschap eener naamlooze vennootschap waarnemen, tegen een loon van minder dan f 3.— per dag.

Art. 26. Bij de samenstelling van dit artikel is gebruik gemaakt van het — juist op dit punt door de gevoerde gedachtenwisseling veel verbeterde — Truck-Ontwerp (1) (nader gewijzigd ontwerp, artt. 4 en 5), van de uitkomsten der Arbeidsenquête en van de elders geldende wetten, o. a. de Zwitsersche Bondswet van 23 Maart 1877 *betr. die Arbeit in den Fabriken*, art. 10; de aangehaalde Belgische wet van 16 Aug. 1887, art. 5; Luxemburgsche wet van 12 Juli 1895, art. 4; herzien Duitsch Handelswetboek, § 64.

Wel is door enkelen er op gewezen, dat wekelijksche uitbetaling van het loon aanleiding kan geven tot grootere verteringen. Doch de voordeelen, die daartegenover staan, zijn zóó belangrijk, dat zoowel hier te lande (2) als elders door de meest bevoegde beoordeelaars wekelijksche uitbetaling hoogst wenschelijk wordt geacht. Terwijl het Ontwerp deze als regel voorschrijft, laat het toe, in zoodanigen vorm dat partijen zich van de afwijking voldoende bewust worden, daarvan af te wijken, binnen de perken, door het 2e lid gesteld. Als uiterste termijn is betaling eenmaal in de 16 dagen gekozen, om uitbetaling tweemaal per maand — welke geriefelijk is, waar het loon per maand of per jaar is vastgesteld — mogelijk te maken. Het is niet gebleken, dat ergens behoefte bestaat aan een langeren termijn.

[Het slot der toelichting van dit artikel is afgedrukt bij art. 1638 *p.*]

(1) Zie daarover ook Mr. VEEGENS, in *Vragen des Tijds*, Juli 1889.

(2) Om uit onze Arbeidsenquête slechts enkele grepen te doen, worde verwezen naar de Verslagen 2e Afd. bl. 502, 1e Afd. Spoorwegen bl. 70, 1e Afd. Tramwegen bl. 17, 3e Afd. Amsterdam bl. 36; Verhooren Zaankant Vr. 1515 vlg., 2189 vlg., 3377 vlg.

O. 1901. *Art.* 1638 *l.* De uitbetaling van het in geld naar tijdruimte vastgestelde loon, of gedeelte van het loon, zal geschieden als volgt:

indien het loon bij de week of bij kortere tijdruimte is vastgesteld, ten minste eenmaal in de week;

indien het loon bij de maand is vastgesteld, ten minste eenmaal in de maand;

indien het loon bij langere tijdruimte dan eene maand is vastgesteld, ten minste eenmaal in het kwartaal.

Indien het loon is vastgesteld bij eene tijdruimte langer dan eene week, doch korter dan eene maand, zal de uitbetaling geschieden ten minste eenmaal in den tijd, waarbij het loon vastgesteld is.

Bij schriftelijke overeenkomst mag van deze regeling worden afgeweken, mits in elk geval de uitbetaling worde bepaald, van loon, dat bij de week of bij kortere tijdruimte is vastgesteld, op ten minste eenmaal in de veertien dagen, van loon, dat bij de maand is vastgesteld, op ten minste eenmaal in het kwartaal, en van loon dat bij langere tijdruimte is vastgesteld, op ten minste eenmaal in de tijdruimte waarbij het loon is vastgesteld.

Memorie van Toelichting O. 1901.

Art. 1638 *l.* (1) Het artikel sluit zich aan bij de regelen welke in de praktijk vrij algemeen gelden. Ook door Mr. DRUCKER werden de in dit artikel voorgeschreven tijdstippen, ten aanzien van loonen van meer dan drie gulden daags, aangenomen. Omtrent dergelijke belangrijke punten, als het tijdstip der voldoening van het loon is, behoort volkomen zekerheid te bestaan. Afwijking van de in lid 1 gestelde regelen is daarom alleen bij *schriftelijke* overeenkomst geoorloofd (lid 2).

Tevens wordt in het laatste lid waarborg gegeven dat nooit te lange tijd tusschen elke uitbetaling van loon verloope.

O. *Art.* 1638 *l.* De uitbetaling van het in geld naar tijdruimte vastgestelde loon, of gedeelte van het loon, zal geschieden als volgt:

indien het loon bij de week of bij kortere tijdruimte is vastgesteld, ten minste eenmaal in de week;

indien het loon bij de maand is vastgesteld, ten minste eenmaal in de maand;

indien het loon bij langere tijdruimte dan eene maand is vastgesteld, ten minste eenmaal in het kwartaal.

Indien het loon is vastgesteld bij eene tijdruimte, langer dan eene week, doch korter dan eene maand, zal de uitbetaling geschieden ten minste eenmaal in den tijd, waarbij het loon vastgesteld is.

Behalve wat betreft de uitbetaling van loon, dat bij langere tijdruimte dan eene maand is vastgesteld, mag bij schriftelijke overeenkomst of bij reglement van deze regeling worden afgeweken, mits in elk geval de uitbetaling worde bepaald, van loon, dat bij de week of bij kortere tijdruimte is vastgesteld, op ten minste eenmaal in de veertien dagen, en van loon, dat bij de maand is vastgesteld, op ten minste eenmaal in het kwartaal.

Memorie van Toelichting.

De artikelen 1638 *l*—**1638 o** behandelen alle de vraag: over welke arbeidstijden moet het loon worden uitbetaald? De daaropvolgende

(1) Artt. 25 en 26 ontw.-DRUCKER.

artikelen **1638 p—1638 s** handelen over het bedrag, hetwelk bij iedere uitbetaling den arbeider zal worden overhandigd.

Art. 1638 *l.* Het artikel sluit zich aan bij de regelen, welke in de practijk vrij algemeen gelden. Ook door Mr. DRUCKER werden de in dit artikel voorgeschreven tijdstippen, ten aanzien van loonen van meer dan drie gulden daags, aangenomen. Omtrent dergelijke belangrijke punten, als het tijdstip der voldoening van het loon is, behoort volkomen zekerheid te bestaan. Afwijking van de in lid 1 gestelde regelen is daarom alleen bij *schriftelijke* overeenkomst of bij reglement geoorloofd (laatste lid).

Tevens wordt waarborg gegeven dat nooit te lange tijd tusschen elke uitbetaling van loon verloopen kan.

Hoezeer kan worden toegegeven, dat zij, wier loon bij langere tijdruimte is vastgesteld dan eene maand, vaak eene grootere onafhankelijkheid tegenover den werkgever bezitten dan fabrieksarbeiders in engeren zin, of handwerkslieden, heeft de ondergeteekende gemeend de laatste twee regels van art. 1638 *l* van het Regeerings-ontwerp van 1901 niet te kunnen overnemen en veeleer door wijziging van den aanhef van het laatste lid duidelijk te moeten doen uitkomen, dat, wanneer het loon in geld naar tijdruimte is vastgesteld, de uitbetaling, behoudens het geval bedoeld bij artikel **1638 n**, steeds eenmaal in het kwartaal zal moeten geschieden. Wanneer men denkt aan de vele klerken, boekhouders en dergelijke arbeiders, wier loon in den regel bij het jaar wordt bepaald, zal men moeten erkennen, dat ook dezulken behooren te worden beschermd tegen de vrijheid om goed te vinden, dat zij hun loon slechts eenmaal in het jaar zullen ontvangen.

Voorloopig Verslag der Tweede Kamer.

Art. 1638 *l.* Sommige leden wezen op het in Zuid-Limburg bij de landbouwers bestaande gebruik om een deel van het door de arbeiders in het winter-halfjaar verdiende loon eerst in het zomer-halfjaar uit te betalen, ten einde te voorkomen, dat dezen bij het begin van den zomer, wanneer men hen in het landbouwbedrijf het meest noodig heeft, de dienstbetrekking verbreken en zich naar de steenfabrieken begeven, waar dan hooge loonen zijn te verdienen. Na de totstandkoming van de hier voorgedragen regeling zal echter dit middel, dat op zich zelf zeker niet is af te keuren, niet meer kunnen worden toegepast. Dit scheen dezen leden verkeerd en zij drongen daarom op zoodanige aanvulling van het artikel aan, dat met plaatselijke gebruiken, als het hier geldt, rekening zou kunnen worden gehouden.

Er wordt hier bepaald, dat de uitbetaling van het loon zal geschieden ten minste éénmaal in de week, of in de maand of in het kwartaal enz. Opgemerkt werd, dat niet duidelijk is, of hier het woord *in* wil zeggen, dat het loon betaald moet worden *gedurende* de week, de maand, het kwartaal enz., waarin het is verdiend, dan wel of dit woord slechts beteekent, dat er eene wekelijksche, maandelijksche, drie-maandelijksche betaling van loon zal moeten plaats vinden. In het laatste geval scheen het noodig, dat de afstand wordt aangewezen, die er mag zijn tusschen den afloop van de arbeidsperiode en den dag, waarop het loon over die periode wordt uitbetaald.

Verder werd er de aandacht op gevestigd, dat bij art. **1638 q** van de gedachte is uitgegaan, dat in dit artikel een bepaalde dag voor de uitbetaling van het loon wordt aangewezen; ten onrechte echter, omdat hier

slechts termijnen van uitbetaling worden genoemd. Waar art. 1638 q op het niet in acht nemen van den bedoelden dag voor den werkgever eene gevoelige straf stelt, mag onzekerheid te dezen aanzien niet blijven bestaan.

Er waren leden, die hier opnieuw betoogden, dat eene regeling als in het ontwerp-DRUCKER, waarbij de loonen naar de hoegrootheid worden onderscheiden, de voorkeur verdient boven de hier voorgestelde, waarbij het onderscheidingskenmerk in den tijd der vaststelling is gezocht. Het thans gekozen kenmerk kan te veel aanleiding tot ontduiking geven.

Sommige leden keurden in de voorgedragen regeling af, dat zij niet de zekerheid verschaft, dat laag bezoldigde arbeiders ten minste eenmaal in de week zullen worden uitbetaald.

Naar aanleiding van deze opmerking werd er van andere zijde op gewezen dat, zooals de in onderscheidene landen opgedane ervaring leert, eene bepaling van dwingenden aard van deze strekking niet is door te voeren en eene bevoegdheid voor den werkgever om desgewenscht zijne arbeiders eenmaal in de veertien dagen hun loon te kunnen voldoen, in de practijk onontbeerlijk blijkt.

Memorie van Antwoord.

Art. 1638 *l*. De mededeeling omtrent het in Zuid-Limburg gebruikelijke inhouden van een zeker gedeelte van het loon, betreft niet zoozeer de vraag, hoe vaak het loon moet worden uitbetaald, welke vraag haar antwoord moet vinden in dit en in de volgende drie artikelen, als wel de andere vraag, hoeveel bij iedere uitbetaling moet worden gekweten, eene vraag, welke in art. **1638 p** in verband met de volgende drie artikelen beantwoord wordt. De ondergeteekende kan intusschen mededeelen, dat hij eene wijziging van deze artikelen, waardoor bedoeld gebruik een wettigen grondslag zoude erlangen, niet zou durven voorstellen. Dit gebruik moge, naar de leden, hier aan het woord, verzekerden, op zich zelf allerminst zijn af te keuren, de vrees is alleszins gerechtvaardigd, dat, indien de bepalingen der artikelen, welke het uit te betalen bedrag vaststellen, werden verruimd ten einde dit gebruik te omvatten, zij tevens een veilige haven voor tal van misbruiken zouden gaan vormen. Immers het inhouden van een zeker gedeelte van het verschuldigd loon ten einde den arbeider er van te weerhouden, dat hij later de dienstbetrekking verbreekt en een voordeeliger dienst zoekt, vertoont eene sterke familiegelijkenis met het „staangeld", dat in art. **1638 s** aan beperkende bepalingen onderworpen is. De voorschriften der artikelen **1638 q** tot en met **1638 s** zullen doelloos zijn, indien de hoofdregel van art. **1638 p** zoozeer wordt verruimd, dat andere afwijkingen van dien regel mogelijk worden, dan ingevolge de voorschriften dier artikelen.

Gelijk de ondergeteekende de eer had hierboven nogmaals mede te deelen, betreft art. 1638 *l* louter den tijd, die tusschen twee uitbetalingen verloopen mag. In verband met de bepaling van art. **1638 p** schijnt het desniettemin minder noodzakelijk de tijdruimte aan te wijzen, die mag liggen tusschen den afloop van de arbeidsperiode en den dag, waarop het loon over die periode wordt uitbetaald. Immers art. **1638 p** stelt als regel, althans ten aanzien van tijdloon, dat die tijdruimte nihil zal bedragen.

De opmerking betreffende art. **1638 q** is alleszins juist: door eene wijziging der redactie van dit artikel is thans, naar de ondergeteekende vertrouwt, in de leemte voorzien.

Wat de onderscheiding van arbeiders in meer en minder onafhankelijke en zelfstandige betreft, heeft de ondergeteekende gemeend

aan het artikel eene bepaling te moeten toevoegen van dwingend recht, waardoor de uitbetaling van het lagere loon eenmaal in de twee weken verzekerd wordt. Met dit voorbehoud blijft de vrijheid van partijen om de tijden van uitbetaling naar goedvinden te regelen, onverlet. Overigens blijft het artikel onveranderd: tusschen den tijd, waarbij het loon vastgesteld is en dien, waarbij het wordt uitbetaald, bestaat een verband, hetwelk geene wetsbepaling zoude kunnen verbreken, zoo zij de vaste gebruiken niet eerbiedigde. Ware het niet, dat de overgroote meerderheid der loonen van minder dan vier gulden per dag, thans reeds wekelijks werden uitbetaald, de ondergeteekende zoude geaarzeld hebben de bepaling van dit laatste lid voor te stellen. Op dien grond kwam intusschen eene uitzondering voor inwonende arbeiders noodzakelijk voor.

Hoewel nu ook met deze bepaling niet de zekerheid wordt verschaft, dat laag bezoldigde arbeiders ten minste eenmaal in de week zullen worden uitbetaald, zoo mag toch niet uit het oog worden verloren, dat bij de voorgestelde regeling deze uitbetaling als de normale is aangenomen, zoodat zij steeds zal worden toegepast, waar niet in het bijzonder ervan afgeweken is. Ook vergete men niet, dat het tegenwoordig gebruik reeds den werkgever in die richting leidt.

G. O. *art.* 1638 *l* = **O.** *art.* 1638 *l*, behoudens dat in den aanhef in plaats van „vastgestelde loon" wordt gelezen „vastgesteld loon", terwijl aan het artikel een nieuw lid is toegevoegd, luidende als volgt:

Indien het loon minder dan vier gulden per dag bedraagt, moet het, wat betreft arbeiders, welke niet bij den werkgever inwonen, met afwijking in zooverre van bovenstaande bepalingen, worden uitbetaald ten minste eenmaal in de veertien dagen.

Verslag van het Mondeling Overleg.

XVI. Van de zijde der Commissie werd als haar gevoelen te kennen gegeven, dat in art. 1638 *l* niet moet worden gesproken van: „eenmaal in de week, in de maand, in het kwartaal", maar van: „eenmaal per week, per maand, per kwartaal". Immers blijkt uit art. **1638 q**, dat door den werkgever het loon niet juist „in de week enz." behoeft te worden uitbetaald.

Door den Minister werd geantwoord, dat deze onjuistheid, zoo zij bestaat, door de gewenschte wijziging niet zal kunnen worden weggenomen. Overigens verklaarde de Minister zich bereid deze zaak nog nader te overwegen.

Van de zijde der Commissie werd opgemerkt, dat de redactie van de bepaling van het derde lid van art. 1638 *l* voor vereenvoudiging vatbaar is.

De Minister zegde eene meer eenvoudige redactie toe.

Van de zijde der Commissie werd aanbevolen, in het laatste lid van art. 1638 *l* uitbetaling ten minste eenmaal in de zestien dagen — dat zal dus kunnen zijn tweemaal per maand — toe te laten.

De Minister antwoordde, dat daartegen bij hem geen bezwaar bestaat, maar vroeg, of het dan niet beter ware te spreken van: „ten minste eenmaal in de halve maand".

Van de zijde der Commissie werd opgemerkt, dat het in de bedoeling des Ministers ligt, dat van de bepaling van het laatste lid van art. 1638 *l* niet zal mogen worden afgeweken; deze bedoeling behoorde dan echter ondubbelzinnig te worden uitgedrukt.

De Minister antwoordde, dat het ter verduidelijking van de bedoeling wellicht overweging verdient de uitdrukking: „moet het . . . . . worden uitbetaald" te vervangen door: „mag het . . . . niet anders worden uitbetaald dan".

1e N. v. W. De bepaling van art. 1638 *l* wordt gelezen als volgt:

„De uitbetaling van het in geld naar tijdruimte vastgesteld loon, of gedeelte van het loon, zal geschieden als volgt:

indien het loon bij de week of bij kortere tijdruimte is vastgesteld, telkens na eene week;

indien het loon bij de maand is vastgesteld, telkens na eene maand;

indien het loon bij langere tijdruimte dan eene maand is vastgesteld, telkens na een kwartaal;

indien het loon is vastgesteld bij eene tijdruimte langer dan eene week, doch korter dan eene maand, telkens na verloop van den tijd, waarbij het loon vastgesteld is.

Van deze regeling mag slechts in zooverre worden afgeweken, dat bij schriftelijke overeenkomst of bij reglement de uitbetaling mag worden bepaald, van loon, dat bij de week of bij kortere tijdruimte is vastgesteld, op telkens na eene halve maand, en van loon, dat bij de maand is vastgesteld, op telkens na een kwartaal.

Indien het loon vier gulden per dag of minder bedraagt, mag het, wat betreft arbeiders, die niet bij den werkgever inwonen, met afwijking in zooverre van bovenstaande bepalingen, niet anders worden uitbetaald dan uiterlijk telkens na eene halve maand.

De uitbetalingstermijnen, bij of ingevolge dit artikel vastgesteld, zullen door partijen, met onderling goedvinden, steeds mogen worden ingekort."

2e N. v. W. *Art.* 1638 *l.* In het eerste lid vervallen de woorden „of gedeelte van het loon".

In de tweede alinea van het eerste lid worden de woorden „telkens na de week" vervangen door de woorden „telkens na eene week". (1)

De laatste alinea van het eerste lid wordt geplaatst tusschen de tweede en de derde alinea van dat lid, terwijl in verband daarmede de leesteekens de vereischte wijziging ondergaan.

In het tweede lid worden de woorden „de week of bij kortere tijdruimte" vervangen door de woorden „eene kortere tijdruimte dan eene halve maand".

[In het tweede lid werden de woorden „schriftelijke overeenkomst" vervangen door de woorden „schriftelijk aangegane overeenkomst"; zie **2e N. v. W.,** dl. II, bl. 16]

Nota van Wijziging.

[ingezonden 17 Mei 1906, stuk no. 73].

Vóór het laatste lid wordt een nieuw lid ingevoegd, luidende als volgt:

„De uitbetaling van het loon van arbeiders, die bij den werkgever inwonen, zal, met afwijking in zooverre van bovenstaande bepalingen, geschieden telkens na verloop van de tijdruimte, aangegeven door het plaatselijk gebruik, tenzij bij schriftelijk aangegane overeenkomst of bij reglement is bedongen, dat de uitbetaling volgens de bepalingen van het eerste lid zal geschieden."

(1) [Deze wijziging strekte tot verbetering van eene drukfout in het **N. G. O.**]

Beraadslagingen in de Tweede Kamer.

(18 Mei 1906.)

Op dit artikel zijn de volgende amendementen voorgesteld:

1°. een van de heeren Aalberse, Ruys de Beerenbrouck en van Wijnbergen [ingezonden 7 Maart 1906, stuk n°. 7, XI], strekkende om in het eerste lid, na het woord „kwartaal" toe te voegen de woorden: „tenzij ter plaatse anders gebruikelijk is.";

2°. een van de heeren Schaper, ter Laan, Tak en Troelstra [ingezonden 9 Maart 1906, stuk n°. 12, I], strekkende om in de eerste alinea van artikel 1638 *l* voor „telkens na eene week" te lezen: „niet later dan telkens na eene week" (1);

3°. een van de heeren de Waal Malefijt, Regout, van Wijnbergen, van Veen, van Vliet, van den Heuvel, de Ridder, van Sasse van Ysselt, Beckers, Ferf, van Foreest en de Boer [ingezonden 13 Maart 1906, stuk n°. 21, II], strekkende om in het artikel op te nemen de volgende bepaling, in te voegen tusschen de tweede en derde alinea:

„De uitbetaling van het naar tijdruimte vastgestelde loon, door landbouwers verschuldigd aan hunne inwonende arbeiders, zal geschieden op de tijdstippen door het plaatselijk gebruik aangegeven, tenzij partijen schriftelijk zijn overeengekomen dat het eerste lid van dit artikel daarop van toepassing zal zijn."

Bij aanneming van dit amendement zal de aanhef van de 2de alinea van dit artikel moeten worden gelezen: „Behoudens het bepaalde in de 3de alinea van dit artikel mag van deze regeling slechts" enz.

De heer **van Wijnbergen** verkrijgt het woord ter toelichting van het amendement, voorgesteld door hem met de heeren Aalberse en Ruys de Beerenbrouck, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De bedoeling van het door ons voorgestelde amendement is geen andere dan te gemoet te komen aan het bezwaar, dat vooral van de zijde van den landbouw tegen dit artikel is in het midden gebracht, evenals die van het andere amendement op hetzelfde artikel voorgesteld, dat ook door mij is onderteekend, waarin het woord „landbouwers" is opgenomen, maar waartegen bij een vorig artikel reeds bezwaar is gebleken te bestaan, omdat de Regeering wel iets wil doen voor den landbouw, maar tot geen prijs de landbouwers met name genoemd wil zien in de wet.

De bedoeling van het door ons voorgesteld amendement is geen ander, dan om in het belang van den landbouwer het mogelijk te maken, dat de inwonende arbeider niet alleen bij het kwartaal, maar ook bij een langer tijdperk zou kunnen worden betaald. De bezwaren die in dit opzicht op bladz. 10 van het rapport van den Nderlandschen Boerenbond zijn uitgewerkt, worden door mij gedeeld. En zonder nu mede te gaan met de bewering dat het gebruik zoo algemeen zou zijn als in dat rapport wordt aangegeven, moet ik erkennen, dat op dit punt het rapport van dien bond voor een goed deel juist is, en dat er streken zijn waar het gebruik werkelijk bestaat. En ik acht het daarom beslist noodig, dat in dit opzicht aan de bezwaren der landbouwers worde te gemoet gekomen. Nu zijn wij echter gisterenavond aangenaam verrast door de Nota van Wijziging die vanwege de Regeering is ingediend, en waardoor niet alleen aan onze bezwaren geheel en al is te gemoet gekomen, maar waarbij de Regeering zelfs meer heeft gegeven dan wij hebben gevraagd. In dit opzicht wil ik dus tegenover den Minister wel verklaren, dat wij zijn èn dankbaar èn voldaan en verklaar ik dan ook mede namens mijn medevoorstellers van het amendement, dat wij het amendement intrekken, nu aan onzen wensch door de Regeeringswijziging geheel is voldaan.

De **Voorzitter:** Aangezien het amendement, voorgesteld door den heer Aalberse c.s. is ingetrokken, maakt het verder geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

(1) Bij dit amendement was gevoegd de volgende schriftelijke

Toelichting.

Er *zijn* takken van arbeid, waarin de werklieden iederen dag hun loon ontvangen. Het amendement heeft ten doel de mogelijkheid hiertoe te behouden.]

De heer **Schaper,** het woord ontvangen hebbende tot toelichting van het amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het amendement is van zeer eenvoudigen aard. Regel is, dat bij een niet korter tijdperk het loon wordt uitbetaald dan bij de week, maar het gebeurt toch, o. a. ook bij polderwerkers en losse werklieden als opperlieden enz., soms, dat zij bij de twee of drie dagen worden aangenomen en den eigen avond worden betaald.

Dit nu zou door het wetsontwerp kunnen worden belemmerd, en om die belemmering weg te nemen, komt mij aanneming van het amendement gewenscht voor.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren van der Zwaag en Hugenholtz, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **de Waal Malefijt,** het woord ontvangen hebbende tot toelichting van het amendement, zegt: Het door ons ingediende amendement heeft dezelfde strekking ongeveer als het amendement ingediend door den heer Aalberse c.s. Ons amendement had evenwel alleen betrekking op de inwonende arbeiders, terwijl dat van den heer Aalberse c.s. ook betrekking had op de uitwonende arbeiders.

Intusschen zijn ook wij, evenals de heeren Aalberse c.s., verrast door de wijziging, door de Regeering aangebracht, hoewel die niet geheel onverwacht was, want de Regeering had bij de behandeling van ons vorig amendement [op art. **1637 p**] die wijziging in het vooruitzicht gesteld. Namens mijn medevoorstellers verklaar ik dan ook nu, dat wij dankbaar zijn voor de te gemoet komende houding van de Regeering, en dat wij bij deze ons amendement intrekken.

De **Voorzitter:** Aangezien het amendement van den heer de Waal Malefijt c.s. is ingetrokken, maakt het verder geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Tot toelichting van de wijziging door mij alsnog in dit artikel aangebracht, heb ik heel weinig te zeggen. Ik wensch er alleen aan te herinneren, dat in den aanvang van deze discussie bij de eerste artikelen, ook bij het eerste amendement door de heeren de Waal Malefijt en elf anderen toen voorgesteld, waarbij werd verlangd een speciale bepaling ten aanzien van de landbouwers, ik mij daartegen heb verzet. Dit zou het algemeen karakter van het ontwerp hebben aangetast en mocht ik niet toelaten. [Men zie daarvoor dl. II, bl. 42.]

Maar tevens heb ik destijds toegezegd, dat indien sommige bepalingen en speciaal het artikel thans aan de orde, niet elastisch genoeg bleken te zijn met het oog op toestanden als door de heeren bedoeld, ik daarin zou voorzien. Ik heb mij van die belofte gekweten door de aangebrachte wijziging. De bepaling heeft thans meerdere lenigheid verkregen, zoodat de in den landbouw ten deze bestaande gebruiken opgevolgd kunnen worden.

De heer **Drucker,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, het woord verkregen hebbende om, namens deze, haar gevoelen over de Regeeringswijziging en het amendement mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Tegen de wijziging, door de Regeering aangebracht, bestaat bij de Commissie geen bezwaar.

Wat de heer Schaper heeft opgemerkt, is naar het oordeel der Commissie juist. De mogelijkheid moet blijven bestaan te betalen bij korten termijn dan een week, maar het komt de Commissie voor, dat het laatste lid van het artikel daarin afdoende voorziet. Uit dit oogpunt is dus de aanneming van het amendement van den heer Schaper niet noodig. Wanneer men dit amendement aannam, zou weer de moeilijkheid ontstaan, dat bij *deze* tijdsbepaling stond ,,niet later dan", terwijl dit bij de andere niet voorkwam, waar hetzelfde geval zich kan voordoen.

De Commissie geeft dus den heer Schaper in overweging, niet aan te dringen op de aanneming van zijn amendement.

De heer **van Idsinga:** Mijnheer de Voorzitter! Het verwondert mij wel eenigszins, dat de Commissie van Rapporteurs geen enkel bezwaar maakt tegen de wijziging door de Regeering in dit artikel aangebracht. Ik meen, dat de Regeering op het punt staat door groote onvoorzichtigheid iets zeer gevaarlijks te doen. Toen ik de eer had een amendement voor te dragen op art. **1638 c** en daarin gebruikte de uitdrukking ,,gewoonte of plaatselijk gebruik", heeft de voorzitter dier Commissie mij toegevoegd: ,,het zou toch, naar het oordeel van de Commissie, hoogst onvoorzichtig zijn, wanneer men in dit artikel die beide termen ging gebruiken, omdat men daardoor zou bederven de terminologie van tal van andere artikelen, die, hetzelfde bedoelende, daarvoor een andere, eenvoudiger uitdrukking bezigen".

En toen ik vroeg: geldt dit ook voor ,,plaatselijk gebruik", antwoordde de voorzitter der Commissie mij:

,,Mijnheer de Voorzitter! Het schijnt, dat den voorsteller van het amendement nog niet geheel duidelijk is, wat ik bedoel. Laat ik het dan, om tijd te sparen, dadelijk even verduidelijken. Het komt herhaaldelijk in dit wetsontwerp voor, dat men wil verwijzen zoowel naar een paatseijk gebruik, dat dus territoriaal beperkt is, als naar een gebruik, dat meer algemeen in een zeker vak bestaat, welk vak echter op één plaats niet zóó talrijk is vertegenwoordigd, dat zich daaromtrent op die plaats een gebruik kan vormen." Hier volgde een voorbeeld en dan:

,,Daarom heeft dit wetsontwerp in tal van artikelen opzettelijk het woord ,,gebruik" gekozen, om zoowel het een als het ander te omvatten. Nu is het in een wetsontwerp, dat eenigermate ingewikkeld is, gelijk dit, gevaarlijk verschillende uitdrukkingen te bezigen, die ongeveer hetzelfde bedoelen."

Toch wordt thans door de Regeering een wijziging voorgedragen, waarin gesproken wordt van ,,plaatselijk gebruik". Dit is te opmerkelijker, waar in het volgend artikel ook gesproken wordt van de tijdruimte, waarvoor het loon ,,gewoonlijk" wordt vastgesteld. Men krijgt dus nu twee artikelen, waarin ,,plaatselijk gebruik" en ,,gewoonte" worden genoemd. In mijn amendement heette dit hoogst onvoorzichtig en zeer gevaarlijk. Hoe rijmt men dit nu?

De heer **Schaper:** Mijnheer de Voorzitter! Na de woorden van de Commissie van Rapporteurs en een hoofdknik van den Minister, waaruit blijkt, dat de Minister het met die woorden eens is, heb ik de eer, mede namens mijn medevoorstellers, het amendement in te trekken.

De **Voorzitter:** Daar het amendement van den heer Schaper is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Drucker,** voorzitter der Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Een wetgevende vergadering zooals deze mag zich gelukwenschen, wanneer zij in haar midden telt leden zooals de geachte vertegenwoordiger uit Bodegraven, wien niets ontgaat. De geachte afgevaardigde heeft er te recht aan herinnerd, dat ik bij een vroegere gelegenheid, toen hij een amendement had voorgesteld, en er op wees dat dezelfde zaak op verschillende plaatsen in dezelfde wet moet worden uitgedrukt door dezelfde uitdrukking. Nu was de zaak, die de geachte afgevaardigde toen bedoelde, verwijzing naar het gebruik, plaatselijk of niet plaatselijk. Ik heb toen als voorbeeld genoemd een candidaat-notaris. Het geval kan zich voordoen, dat op een plaats één candidaat-notaris is, en dan is met den besten wil van de wereld een plaatselijk gebruik niet aan te wijzen, terwijl toch in den kring van de vakgenooten zeer goed kan bestaan een gebruik, dat in geheel Nederland voor een candidaat-notaris die ziek is, het loon doorgaat, en dat dit even goed mag gelden voor het Noorden van Groningen als voor den achterhoek van Gelderland. Daar kwam het dus niet uitsluitend aan op het plaatselijk gebruik, maar veeleer op het gebruik in het algemeen. Het komt de Commissie voor, dat hier de zaak anders ligt. Hier wil men het afwijken van de algemeene regels alleen toestaan op een bepaalde plaats, waar zich in dit opzicht een gebruik heeft gevormd.

Waar dit artikel meer speciaal gewijzigd is met het oog op de arbeiders bij den landbouw, komt het ons voor, dat het voor den arbeider bij den landbouw in Limburg of Zeeland geen zin zou hebben zich te beroepen op hetgeen ten deze bij den landbouw in Groningen bestaat.

Hier moet verwezen worden naar het plaatselijk gebruik. Meent de geachte afgevaardigde, dat men ,,gebruik" moet nemen in ruimeren zin, dan ligt het op zijn weg om te zeggen: laat ons verwijzen naar gebruik in het algemeen. De Commissie stelt zich op het standpunt — dat ook het standpunt der Regeering blijkt te zijn — dat er alleen reden voor afwijking van de regels is, als het plaatselijk gebruik daarmede in strijd is.

De heer **van Idsinga:** Mijnheer de Voorzitter! Dezelfde redeneering die hier gevoerd wordt door den geachten voorzitter der Commissie van Rapporteurs om de regeeringswijziging te verdedigen, geldt ook voor mijn amendement. Wanneer de gegrond was wat de geachte afgevaardigde uit Groningen heeft aangevoerd in de vergadering van 10 Mei, zou men ook hier moeten spreken van ,,gebruik" en zou daaronder ook vallen het plaatselijk gebruik, waarmede men hier rekening houden wil. Indien het werkelijk zoo onvoorzichtig en gevaarlijk was om twee-

erlei uitdrukking te bezigen, had de Regeering die klip moeten ontzeilen door „plaatselijk gebruik" te veranderen in „gebruik."

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! In het tweegevecht tusschen de geachte afgevaardigden uit Bodegraven en Groningen zal ik mij niet mengen, maar in dat duel treft mij min of meer de critiek op dit nieuwe voorstel dat van mij afkomstig is, en dit moet ik mij aantrekken.

Wanneer ik mij indertijd heb verzet tegen een amendement van den geachten afgevaardigde uit Bodegraven, dat thans reeds lang tot de geschiedenis behoort, dan was het omdat het bij hetzelfde artikel binnen een plaatsruimte van drie regels gebruik en plaatselijk gebruik op elkaar stapelde. Hoe dit ook zij, in dit artikel moet verwezen worden naar het plaatselijk gebruik. Wanneer men het bezwaar van den geachten afgevaardigde in zijn uiterste consequentie doortrok, zou nooit kunnen verwezen worden naar het plaatselijk gebruik, maar dat gebeurt in het Burgerlijk Wetboek vaak, zeer te recht. Hier hebben wij het oog speciaal op landbouwtoestanden zooals die plaatselijk in sommige streken van het land bestaan en hier moeten wij dus zeggen: plaatselijk gebruik.

Ik zou dus den geachten afgevaardigde wel willen uitnoodigen hierin te berusten.

De beraadslaging wordt gesloten en art. 1638 *l* zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Voorloopig Verslag der Eerste Kamer.

II. § 3.

11°. *Art.* 1638 *l.*, *verbod van verdere verlenging van de termijnen voor loonbetaling dan het tweede lid toestaat.*

Hier ware plaats geweest voor aanvullend recht. Waarom heeft de wetgever zich niet bepaald tot de eerste zinsnede, onder toevoeging van een tweede lid, waarbij slechts afwijking bij schriftelijke overeenkomst of reglement veroorloofd wordt verklaard? Meent men werkelijk, dat men gewone arbeiders weken lang op hun loon zal laten wachten en dat de arbeiders daarmede genoegen zouden *kunnen* nemen?

Antwoord der Regeering.

II. § 3.

11°. *Art.* 1638 *l.*, *verbod van verdere verlenging van de termijnen voor loonbetaling dan het tweede lid toestaat.*

Aanvullend recht zou hier om meer dan ééne reden niet voldoende geweest zijn. In de eerste plaats zou de werkgever door het loon bij eene langere tijdruimte vast te stellen, de uitbetaling volgens het eerste lid telkens na een langeren tijd kunnen doen plaats hebben; hiertegen waakt het derde, alsmede tot op zekere hoogte het vierde lid. Wijders zou de werkgever, hoewel het loon bij eene zeer korte tijdruimte vastgesteld is, bijv. bij de week of korter, den arbeider kunnen uitbetalen bij de maand of bij langeren tijd. Nu kunnen zich ongetwijfeld omstandigheden voordoen, waarin de arbeider er wèl genoegen mede zou kunnen nemen telkens eene maand op zijn loon te moeten wachten, bijv. in eene kleine fabriksstad, waarin de leveranciers der arbeidersgezinnen, natuurlijk tegen eene voldoende rente in den vorm van hoogere prijzen, telkens eene maand crediet wilden geven. Doch dat dit een ongezonden toestand in het leven roepen zou, kan geen betoog behoeven. Al dat buitensporig crediet onder de arbeidersklasse te bevorderen, ligt voorzeker niet op des wetgevers weg.

Beraadslagingen in de Eerste Kamer.

(4 Juli 1907.)

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: [Vervolg van het gedeelte der rede, afgedrukt dl. II, bl. 433.]

In dit verband zou ik in het voorbijgaan een opmerking van den heer Franssen willen opnemen. (1) Die geachte afgevaardigde sprak over art. 1638 *l*, den tijd waarbij de loonen worden uitbetaald. Hij maakt vergelijkingen met personen bij andere publiekrechtelijke lichamen en stelt bijv. de rechtsverhoudingen van personen, werkzaam bij spoorwegmaatschappijen, tegenover de lager bezoldigde bijzondere onderwijzers, voor wie, als het precies gaat zooals de wet voorschrijft, het nu niet anders kan dan dat zij hun traktement krijgen om de 14 dagen. De geachte afgevaardigde meent, dat dit infra dignitatem van de bijzondere onderwijzers zou zijn. Gesteld dat dit zoo ware, heeft dan de geachte afgevaardigde niet juist vergeten dat wij hier te doen hebben met privaat recht? En nu kan wel volgens deze bepalingen niemand den bijzonderen onderwijzers opdringen de verplichting om tevreden te zijn met uitbetaling van het loon om de 4 weken, maar omgekeerd, wanneer de onderwijzer er op staat, kan niemand hem dwingen het traktement te ontvangen om de 14 dagen. Dit is de beteekenis van het privaat recht. Men behoeft niet te staan op zijn uiterste recht. Daargelaten nu of het beneden de waardigheid van bijzondere onderwijzers zou zijn — misschien zouden sommigen het juist aangenaam vinden om de 14 dagen betaald te worden — niemand kan hen daartoe dwingen, wanneer zij het niet verlangen.

[Men zie verder deel I, blz. 178.]

Beraadslagingen in de Tweede Kamer.

(18 Mei 1906.)

Beraadslaging over het voorstel van de heeren Duymaer van Twist, Schokking, van Asch van Wijck en van Vliet [ingezonden 16 Mei 1906, stuk n°. 68], strekkende om na art. 1638 *l* in te lasschen een nieuw artikel, luidende:

„Artikel 1638 *l bis*. De uitbetaling van in geld vastgesteld loon mag alléén op werkdagen geschieden."

De heer **Duymaer van Twist** ontvangt het woord tot toelichting van het amendement en zegt.: Mijnheer de Voorzitter! Ik maak gaarne van de gelegenheid gebruik om het door ons ingediende amendement toe te lichten. Naar den inhoud van het amendement en de eenvoudige redactie kan die toelichting zeer kort zijn. Voor ieder lid dezer Kamer zal het toch duidelijk zijn, wat wij met het amendement beoogen. In het ontwerp zijn verschillende regelen getroffen over de voldoening van het loon, zoo wat betreft het betaalmiddel waarin, als de plaats wáár het loon zal moeten uitbetaald worden; eveneens is geregeld de wijze van uitbetaling van het in geld naar tijdruimte vastgesteld loon.

Bij al die verschillende regelingen komt het ons voor, dat er één schijnt vergeten te zijn, nl. de bepaling betreffende den dag waarop de uitbetaling moet geschieden.

Op welk standpunt heeft de wetgever nu bij het vaststellen van dien dag zich te plaatsen?

Naar de meening van de voorstellers van het amendement gaat het ontwerp van de juiste gedachte uit dat, waar sprake is van den Zondag, het arbeidscontract met dien dag rekening houdt. Dit blijkt uit de artt. **1638 q** en **1638 w**.

In het eerste artikel wordt bij de bepaling van het getal dagen, die de werkgever heeft, om het loon uit te betalen, de Zondag buiten rekening gehouden. Het artikel spreekt van den derden werkdag.

In het laatstgenoemde artikel, art. **1638 w**, treedt het beginsel op den voorgrond, dat de werkgever gehouden is den arbeid aldus te regelen, dat de arbeider op Zondag geen werk heeft te verrichten.

Naar het ons voorkomt spreekt uit beide genoemde artikelen de besliste be-

(1) [Men zie daarvoor deel I, bladz. 249.]

doeling van den wetgever om den Zondag in het arbeidscontract, zoowel voor den werkgever als voor den werknemer, een rustdag te doen zijn, een uitspraak die wij volkomen juist achten.

Nu ligt ons amendement ten opzichte van het uitbetalen van het loon geheel in diezelfde lijn. Een zelfde beginsel spreekt ook uit art. 154 van het Wetboek van Koophandel, waar dit artikel luidt: „Indien de betaaldag van een op tijd getrokken wisselbrief op een Zondag invalt, is dezelve des anderen daags betaalbaar."

Ons amendement stelt alzoo voor de uitbetaling van in geld vastgesteld loon op werkdagen te doen plaats hebben. Dat zulk een bepaling noodig is, blijkt uit het feit, dat het thans meermalen geschiedt, dat juist de Zondag gebruikt wordt als uitbetalingsdag van het loon, waardoor de vrijheid van den werknemer in niet geringe mate wordt geschaad.

Naar het ons voorkomt heeft ook hier het ontwerp voorziening te treffen en een voorschrift te geven, gelijk wij in art. 1638[*l*]*bis* voorstellen.

Ik meen met deze korte toelichting te kunnen volstaan en spreek daarbij den wensch uit, dat de Regeering, die reeds in de door mij aangehaalde artt. **1638 q** en **1638 w** het juiste standpunt innam in zake erkenning van den Zondag als een rustdag, thans ook geneigd zal zijn het amendement, als geheel in de richting van het wetsontwerp liggende, in gunstige overweging te nemen.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren van Heemstra en van Idsinga, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Lieftinck:** Mijnheer de Voorzitter! Ik wil tot de voorstellers van het amendement een paar bescheiden vragen richten.

Hoe moet het er medegaan als de menschen alleen voor den Zondag aangenomen worden, zooals tallooze malen gebeurt, hier onder den rook van 's-Gravenhage niet het minst. Ik denk aan de bedienden te Scheveningen. Maar ook overal elders en in allerlei vakken komt dit voor.

Moeten die den Zaterdagavond te voren reeds betaald worden? Ik houd het er voor, dat menigeen dan 's Zondags vergeten zal te verschijnen, en men dus den weg tot allerlei misbruiken opent. Of moet men den man om zijn loon over den Zondag op Maandagmorgen laten terugkomen, zoodat hij een groot deel van zijn werktijd en dus van zijn loon verloopt?

In plaats van een goed doel te bereiken, zal men door het amendement de menschen juist zooveel mogelijk bemoeilijken.

Hoe moet het verder met de Joden. Ofschoon men van zekere zijde beweert dat wij een Christen-natie zijn, wat nog moet bewezen worden, zij behooren toch tot onze echte goede burgers, en ook met hen moet rekening worden gehouden. „Deze vragen zag ik gaarne door de voorstellers of den toelichter van het amendement opgehelderd.

De heer **Drucker,** voorzitter der Commissie van Rapporteurs, ontvangt het woord om, namens deze, haar gevoelen over het amendement mede te deelen en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Laat mij beginnen met uit naam van alle thans aanwezige leden der Commissie van Rapporteurs te verklaren, dat de grondgedachte van het amendement onze volkomen sympathie heeft.

De geachte spreker die het amendement ingeleid heeft, wees er reeds op, dat het wetsontwerp daarvan de blijken draagt. Waar het eenigszins mogelijk was, — daarbij zelfs gaande buiten den gewonen kring van de civielrechtelijke artikelen — heeft het wetsontwerp getracht te kennen te geven, dat, waar het doenlijk is, de maatschappelijke arbeid des Zondags behoort stil te staan.

Waar het doenlijk is! Dit behoort ook hierbij in acht genomen te worden, en nu komt het ons voor, dat, hoe sympathiek ook is de gedachte, die aan het amendement ten grondslag ligt, het niet aangaat een verbod van loonbetaling op Zondag als algemeenen regel zonder toelating van eenige uitzondering in de wet te decreteeren.

Tal van dienstbetrekkingen komen voor, en zullen voorloopig wel onvermijdelijk voorkomen — hoezeer men ook tracht die in te krimpen —, die juist alleen 's Zondags te vervullen zijn en vervuld worden.

Dan zal men, als betaling op Zondag verboden is, een van beide moeten doen. Of men zal den man moeten betalen eer hij arbeid gepraesteerd heeft, wat niet bij alle werklieden raadzaam is, of men zal hem 's Maandagsmorgens moeten laten terugkomen, alleen om het loon in ontvangst te nemen. Bovendien, het geldt hier niet alleen de dienstbetrekkingen die uitsluitend op Zondag worden vervuld, maar men kan ook hebben dienstbetrekkingen die eenigen tijd duurden

en dan eindigen op Zondag. Een meisje wordt voor een week in dienst genomen van Maandagmorgen tot Zondagavond. Nu zal men voor dezelfde moeilijkheid staan, men zal haar moeten betalen den Zaterdagavond te voren, met de groote kans dat zij 's Zondags vergeet terug te komen, of men moet haar Maandag laten terugkomen, wanneer ze misschien in een nieuwen dienst moet zijn.

Dit geval is niet fictief. Hedenmorgen is mij nog juist door een onzer medeleden medegedeeld, dat zich dat geval bij hem had voorgedaan. Hij had toen gemeend, zonder dat dit amendement nog bestond, te moeten handelen, alsof het reeds wet was, en had het meisje 's Zaterdagsavonds betaald. Hij verklaart thans echter zich wel drie malen te zullen bedenken eer hij het weder doet, want het gevolg was, dat het meisje vergat des Zondags terug te komen.

Ik hoor daar zeggen: één zoo'n geval bewijst niets. Maar die gevallen van arbeid op Zondag zijn er bij duizenden, voor een deel misschien onvermijdelijk, voor een deel misschien wèl te vermijden, zoodat wij allen het bestaan daarvan kunnen betreuren. Doch ze zijn er in grooten getale.

De geachte afgevaardigden hebben hun amendement misschien ontleend aan § 134*b* van de Duitsche *Gewerbeordnung.* Maar als zij het daaraan ontleend hebben, hebben zij verzuimd er tevens op te letten, dat daar uitzonderingen worden vermeld, die niet categorisch worden opgenoemd, maar worden overgelaten aan de *Untere Verwaltungsbehörde,* m. a. w. aan de administratie. Men zal dus één van beide moeten doen: òf zoo'n salvatore clausule er bij moeten opnemen en het dus moeten opdragen bijv. aan den burgemeester, die nu eenmaal een breeden rug heeft, uitzonderingen toe te laten, òf men zal ze in het artikel zelf moeten opnemen, en dat is een werk, dat zelfs voor deze vier geachte afgevaardigden wat machtig zou zijn.

Ik wil er ten slotte op wijzen, dat het bij een artikel in de wet altijd eenigszins bedenkelijk is, wanneer er geen enkel gevolg aan de overtreding is verbonden. Een gevolg, dat aan de overtreding verbonden zou kunnen worden, zou zijn een civielrechtelijke nietigheid. Maar na de beslissing, zooeven genomen, is er niet veel kans, dat de Kamer dat bij dit artikel zou willen.

De Commissie gelooft dus dat, hoe loffelijk en sympathiek het streven is van de geachte afgevaardigden, het wellicht beter ware dit amendement niet aan een stemming in de Kamer te onderwerpen. Het geval zou zich dan wellicht voordoen dat, ten gevolge van de bezwaren die ik genoodzaakt was uiteen te zetten, dit amendement een kleiner aantal stemmen verwierf dan het om de goede gedachte, die er aan ten grondslag ligt, verdient.

De heer **Duymaer van Twist:** Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat de argumenten, door den heer Lieftinck en den geachten voorzitter der Commissie van Rapporteurs in het midden gebracht, niet zeer klemmend zijn.

De heer Lieftinck vraagt: hoe zal het gaan met al die werknemers die worden aangenomen om op Zondag werk te verrichten? Ik zou zeggen, dat, wanneer er geen arbeidsovereenkomst is gesloten tusschen hen en den werkgever, zij buiten dit ontwerp vallen. Is er echter een arbeidsovereenkomst, waarin zij zich verbinden om bijv. een geheel jaar uitsluitend op Zondag diensten te verrichten, dan zulen er geen onoverkomelijke bezwaren bestaan dat het loon hun op een anderen dag wordt uitgekeerd, hetzij wekelijks of wel maandelijks. Een klemmend argument tegen ons amendement vind ik dit dus niet.

Bovendien zou aan het bezwaar van dien geachten afgevaardigde zijn te gemoet te komen, als men aan het amendement toevoegde: „Deze bepaling geldt niet ten aanzien van de uitbetaling van loon voor zoodanigen arbeid die uitsluitend op Zondag verricht wordt."

Wat nu betreft het geval van het dienstmeisje, door den heer Drucker ter sprake gebracht, zou ik willen zeggen, dat ik niet begrijp, hoe dit geval moeilijkheden tegen ons amendement kan doen rijzen. Men behoeft toch de overeenkomst niet te laten loopen van Zondag op Zondag, maar kan die nemen van Donderdag tot Donderdag of van Vrijdag tot Vrijdag. Mij dunkt, dat dit zeer eenvoudig is. De aangeduide argumenten zijn dan ook niet van dien aard, dat wij meenen op die gronden ons amendement te moeten intrekken.

En wanneer men nu zegt: er is geen enkel gevolg, geen sanctie aan het amendement gegeven, dan wensch ik er op te wijzen hoe menig artikel in het ontwerp voorkomt waarbij dat ook niet het geval is. Misschien zal men zeggen, dat ik onjuist gelezen heb, maar ik wensch dan toch te wijzen op art. **1638 v**, waar staat: „De werkgever is gehouden inwonende arbeiders, zonder korting van hun loon, in de gelegenheid te stellen hunne godsdienstplichten te vervullen, alsmede ontspanning van den arbeid te genieten, in beide gevallen op de wijze bij overeenkomst of, bij gebreke van dien, door het plaatselijk gebruik bepaald."

Hier treft men ook geen bepaling aan wat er geschieden zal, als men dit voorschrift niet nakomt.

Ten slotte herinner ik aan hetgeen voorkomt op bladz. 14 van de Memorie van Toelichting, waar ook de vraag onder de oogen is gezien, of het mogelijk is een voor alle gevallen passende regeling te treffen. Ik lees daar: „Zal niet de algemeenheid der regeling ten gevolge hebben, dat deze voor sommige arbeiders niet geschikt is? Het is niet onmogelijk, dat zich dit verschijnsel eene enkele maal zal voordoen: eene voor *alle* gevallen passende regeling te scheppen vermag nu eenmaal geen wetgever." [Dl. I, bl. 138.]

Ik heb, Mijnheer de Voorzitter, alzoo nog geen argumenten gehoord die mij er toe kunnen leiden ons amendement in te trekken.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ook bij mij bestaat geen principieel bezwaar tegen hetgeen dit voorstel van den geachten afgevaardigde bedoelt. Reeds bij andere artikelen heb ik getoond — de geachte afgevaardigde wees daar zelf op — dat ik naar aanleiding van bezwaren, die tegen het oorspronkelijk ontwerp werden aangevoerd, bereid ben zoo mogelijk te gemoet te komen aan den wensch om het in acht te nemen van den Zondag als rustdag in de hand te werken.

Ik moet echter zeggen, dat naar mijn oordeel het onderwerp, dat de heeren op deze wijze ter sprake brengen, in het arbeidscontract niet op zijn plaats is. Wij hebben hier zuiver te doen met een maatregel tot bevordering van de Zondagsrust en die derhalve uit den aard der zaak in de Zondagswet en niet in het arbeidscontract thuis behoort.

In ieder geval is, dunkt mij, niet te weerleggen hetgeen verschillende sprekers hebben opgemerkt, namelijk dat deze regeling fragmentarisch is en bovendien niet door een sanctie is gedekt. Met een dergelijke bepaling, die niet een algemeenen juisten maatregel bevat, maar een fragmentarische regeling, zonder te voorzien in allerlei gevallen, welke zich voordoen, en waarop reeds door verschillende sprekers de aandacht is gevestigd, terwijl tevens de sanctie ontbreekt, kan ik mij niet vereenigen.

De heer **de Savornin Lohman:** Ik geloof op zich zelf voor het amendement zeer veel sympathie, juist om de reden, waarom de Minister er geen sympathie voor gevoelt, namelijk omdat het geen dwingend recht is. Ik vind het juist beter zulk een bepaling in de wet op te nemen, waarin wordt gezegd wat een behoorlijk contract is, terwijl men de vrijheid van contractanten eerbiedigt om in zekere gevallen van de overeenkomst af te wijken. Ik meen echter, dat men in de wet niet een regeling moet opnemen, waarvan noodzakelijk moet worden afgeweken, die men onmogelijk kan opvolgen, en nu zijn er, dunkt mij, verschillende gevallen aangehaald, waarin men redelijkerwijs niet kan vergen, dat de uitbetaling van het loon op een werkdag plaats heeft. Indien men bij voorbeeld iemand alleen voor den Zondag in dienst heeft, zoodat deze des morgens komt en des avonds weggaat, dan kan men hem niet op een werkdag betalen, omdat men hem niet kan vragen den volgenden dag terug te komen om zijn geld te halen.

Nu kan men wel in het artikel opnemen de woorden „behoudens uitzonderingen", maar dan beteekent de bepaling niets en daarom geloof ik, dat de voorsteller beter zou doen met zijn amendement in te trekken om de reden, door den heer Drucker aangegeven; niet omdat wij geen sympathie voor de zaak gevoelen, maar aangezien het niet leiden kan tot het doel, dat de geachte voorsteller zich zelf gesteld heeft.

De heer **Schokking:** Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch ook zelf een enkele opmerking te maken naar aanleiding van de ingebrachte bezwaren tegen het voorgestelde amendement. Er wordt gezegd, dat daaruit moeilijkheden zullen ontstaan in de practijk. Maar, wat dit betreft, ik geloof, dat wij tot op dit oogenblik nauwelijks één artikel hebben behandeld, waarbij geen gevallen denkbaar waren, die moeilijkheden konden opleveren. Dat is zoover gegaan, dat wij van de Ministerstafel hebben gehoord: ik vraag nu verder geen casuïstiek, omdat het stellen van gevallen te lastig werd en er anders niet één artikel zou kunnen aangenomen worden. Er zijn altijd wel gevallen aan te wijzen, waarin eenige bepaling moeilijkheden met zich zal brengen. Dat ditzelfde dus ook bij ons amendement kan voorkomen, behoeft op zich zelf nog niet te verwonderen.

Maar een gansch andere vraag is, of de ingebrachte bezwaren van dien aard zijn, dat zij onoverkomelijk moeten worden genoemd. En dan meen ik, dat reeds meerdere artikelen zijn aangenomen, waarbij de moeilijkheden veel minder onoverkomelijk zullen zijn dan hier. Zoo is gevraagd geworden: wat zal men doen

in de gevallen, dat iemand alleen voor arbeid op Zondag is aangenomen. Nu moet hierbij wel onderscheiden worden. Velen van de bedoelde personen zullen voor enkele diensten op Zondag worden aangenomen, en dan vallen zij blijkens de omschrijving van de arbeidsovereenkomst niet onder de bepalingen van dit wetsontwerp. Het bezwaar geldt dus enkel personen, met wie een overeenkomst is aangegaan om geregeld iederen Zondag te arbeiden; geen personen alzoo, die nu eens komen en dan weer gaan.

Is het nu in dergelijke gevallen zoo onoverkomelijk, dat het loon op een anderen dag wordt uitbetaald? Ik waag dit te betwijfelen. Maar er is iets anders, waarop hier de nadruk moet vallen. De geachte voorzitter van de Commissie van Rapporteurs heeft gezegd, dat de gedachte van het amendement hem sympathiek was, en heeft er zelf aan herinnerd, dat meerdere bepalingen in het ontwerp voorkomen, die een uitvloeisel zijn van dezelfde gedachte. Doch dan vraag ik: waarom gaat hij in de uitwerking van die gedachte niet een stap verder, door het thans bij amendement voorgestelde in de wet te helpen opnemen? In zijn bestrijding daarvan heeft hij ook nog gezegd, dat er mee gerekend moet worden, dat er nu eenmaal, helaas, nog zooveel op Zondag gearbeid wordt. Doch diezelfde uitspraak, dat er, helaas, nog zooveel op Zondag gearbeid wordt, geeft mij aanleiding om de noodzakelijkheid te betoogen, dat de uitbetaling van loon op Zondag tegengegaan, en het kwaad alzoo krachtiger teruggedrongen wordt.

En wanneer de Minister ten slotte verklaart, dat door ons een bepaling wordt voorgesteld, die hier niet thuis hoort, dan moet ik toch zeggen, dit niet zonder eenige verbazing te hebben gehoord; want de betaling van het loon is een van de onderwerpen, dat hier naar verschillende kanten geregeld wordt. Dit is trouwens reeds door den eersten voorsteller in de toelichting van het amendement opgemerkt geworden. Hoe kan men dan zeggen, dat het hier een bepaling geldt, die hier niet thuis behoort? Ik ben dan ook van oordeel, met alle waardeering overigens van de ingebrachte bzwaren, dat deze niet van dien aard zijn, dat het amendement daarop zou moeten afstuiten. Dit is te minder het geval, omdat wij hier met geen dwingend recht te doen hebben, waarvan dus bij de overeenkomst kan worden afgeweken.

De heer **Duymaer van Twist:** Mijnheer de Voorzitter! Een paar opmerkingen nog. De Minister heeft medegedeeld, dat het door ons nieuw voorgesteld artikel feitelijk niet thuis hoort in dit ontwerp. Maar dan wijs ik op art. **1638 w**, waarin ook omtrent den Zondag voorschriften worden gegeven. En wat nu nog eens de bezwaren betreft die tegen ons amendement zijn ingebracht geworden, dan meen ik, dat aan al die bezwaren te gemoet te komen is, door een aanvulling van het amendement. Er is door den heer de Savornin Lohman op gewezen, dat men iemand, die enkel voor den Zondag in dienst is, ook op dien dag behoort uit te betalen; de heer Lieftinck sprak in gelijken geest en de heer Drucker herinnerde ons aan het dienstmeisje, dat Zondags wegbleef na Zaterdags het loon te hebben ontvangen. Het komt mij voor, dat aan deze bezwaren te gemoet te komen is door de toevoeging aan het amendement van een nieuw lid: „Deze bepaling geldt niet ten aanzien van het uitbetalen van loon, verschuldigd voor arbeid die uitsluitend op Zondag verricht wordt."

Ik heb, Mijnheer de Voorzitter, de eer ons amendement in dien zin te wijzigen.

De **Voorzitter:** De voorstellers hebben mij te kennen gegeven, dat zij aan hun amendement een tweede lid toevoegen, luidende: „Deze bepaling geldt niet ten aanzien van de uitbetaling van loon, verschuldigd voor arbeid, die uitsluitend op Zondag verricht wordt."

De heer **Troelstra:** Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat wij ons over het algemeen weinig warm behoeven te maken over het amendement van den heer van Twist c.s. Immers, zooals het thans luidt, kan er bij elke mondelinge afspraak van worden afgeweken; al is het er niet uitdrukkelijk in bepaald, dwingend recht is het niet. Dus elk oogenblik dat men betaling op Zondag wenscht, kan gezegd worden: voor ons geldt de bepaling door den heer van Twist voorgesteld niet. Om die reden acht ik dit amendement niets anders dan een geschikte gelegenheid voor de geachte voorstellers om te doen blijken van hun politieke gevoelens, maar kan eenige materieele beteekenis moeilijk aan dat amendement gehecht worden.

Ik zou het woord misschien niet hebben gevraagd, wanneer daar straks niet niet gezegd was, dat de grondgedachte van dit amendement zoo sympathiek zou

zijn. Ik acht mij verplicht te verklaren, dat de grondgedachte er van mij absoluut niet sympathiek is; zij is mij ook niet antipathiek, maar zij laat mij koud. Immers bij het amendement wordt niet verboden op Zondag te werken; er wordt alleen verboden wanneer op Zondag gewerkt is, dat werk op Zondag te betalen. Volgens de wijziging zooeven aangebracht zal de betaling voor werk dat uitsluitend op Zondag geschiedt evenwel op Zondag mogen plaats hebben.

Mijnheer de Voorzitter! De quaestie van betaling van arbeid op Zondag verricht kan ons koud laten. Ik kan mij voorstellen dat de heeren er misschien tegenstanders van zijn dat op Zondag betaald wordt; maar als de heeren tegenstanders zijn van geldwisselen op Zondag, zal dat niet alleen moeten zijn voor het betalen van loon op Zondag, maar dan zullen zij ook alle koopmanschap op Zondag moeten verbieden.

Er zou aldus incidenteel een beginsel in de wet gebracht worden, dat niet mag bogen op de sympathie van de meerderheid van het Nederlandsche volk.

Ik geloof ook, dat men met de toevoeging aan het amendement er nog niet is. Een van de werkers, die vooral op Zondag werk verrichten, is wel de predikant; deze arbeidt op Zondag. Een predikant, die een vacantiebeurt vervult, zal echter na afloop van de preek zijn geld betaald kunnen krijgen.

Men roept mij toe: dat is geen arbeidscontract. Ik zie dit niet in. Wanneer een predikant gaat preeken, is hij daartoe door de eene of andere kerk uitgenoodigd; maar dat werk geschiedt ook nog op andere dagen, daarom geldt daarvoor niet de wijziging, in het amendement aangebracht.

Ik herhaal dus, dat ik hierin slechts zie een poging om propaganda te maken voor een beginsel. Deze poging is evenwel mislukt, het beginsel is zoek.

De heer **de Waal Malefijt:** Mijnheer de Voorzitter! Ik kan niet nalaten in dezen stand van het debat met enkele woorden mijn stem te motiveeren over het amendement—Duymaer van Twist. Maar vooraf wensch ik te wijzen op een factor, die m. i. nog niet genoeg in het licht gesteld is, namelijk, dat, wanneer dit amendement in de wet wordt opgenomen, belet zal worden dat de arbeider gedwongen wordt op Zondag bij zijn patroon zijn loon te komen halen.

Wanneer er in de wet staat dat het loon niet op Zondag betaald mag worden, kan de arbeider zich daarop beroepen en tot den patroon zeggen: ik kom op Maandag om mijn loon. Dan heeft hij daarbij de wet aan zijn zijde. Mocht het amendement worden aangenomen dan zal wel degelijk daardoor dus de Zondagsrust worden bevorderd. Het past ook wel degelijk in het stelsel der wet. Ik behoef daartoe slechts te wijzen op art. **1638 q**, waarin ook dezelfde gedachte ligt opgesloten, welke de heer Dumaer van Twist in zijn amendement heeft trachten te belichamen. Daarin leest men dit:

„Voor zooverre het in geld vastgesteld loon. of het gedeelte daarvan, dat overblijft na aftrek van hetgeen door den werkgever niet behoeft te worden uitbetaald, en na aftrek van hetgeen, waarop derden rechten kunnen doen gelden, niet wordt uitbetaald uiterlijk *den derden werkdag* na dien, waarop ingevolge de artikelen 1638*l*, **1638 m** en **1638 o** de betaling had moeten geschieden, heeft de arbeider, indien deze niet-betaling aan den werkgever is toe te schrijven, aanspraak op eene verhooging wegens de vertraging, welke voor den vierden tot en met *den achtsten werkdag* bedraagt vijf ten honderd per dag."

Daar wordt blijkbaar verondersteld dat op Zondag geen loon uitbetaald wordt. Anders zou er niet worden gesproken van *werkdag*, maar eenvoudig van *dag*.

Ik meen nu, dat het alle aanbeveling verdient om dezelfde gedachte die aan art. **1638 q** ten grondslag ligt, hier met zoovele woorden uit te spreken. Door de aangebrachte wijziging is het voornaamste der aangevoerde bezwaren weggenomen. Zulke personen die op Zondag werken en hun loon op dien dag wenschen te ontvangen, zullen er nu geheel buiten vallen. En afwijking zal met onderling goedvinden steeds kunnen geschieden.

Gaarne zal ik dan ook mijn stem aan het amendement geven.

De heer **Drucker,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Het debat geeft mij aanleiding om te trachten nog enkele punten tot klaarheid te brengen, daarbij zoo min mogelijk tredende op het uitgebreide gebied van de Zondagsquaestie. Laten wij het hier toch over eens wezen, dat het amendement zelfs geen poging doet een beperking aan te brengen in het verrichten van arbeid op Zondag. Dit kan trouwens niet bij deze gelegenheid. Alleen één arbeid wordt hier verboden, nl. de arbeid van het betalen en ontvangen van loon. Nu is de arbeid van het ontvangen van loon in den regel niet zoo verschrikkelijk bezwarend. De arbeid van het betalen van loon kan wel een zekeren omvang hebben. Wanneer men had een groot fabrikant, die de uitbetaling

geregeld hield op Zondag en een kassier te werk stelde om op Zondag daarvoor zitting te houden, dan zouden al de leden van de Commissie die handelwijze van dien patroon afkeuren. In zoover kan de gedachte, die aan het amendement ten grondslag ligt, zooals ik straks reeds zeide, ons sympathiek zijn. Nu zal echter, naarmate de neiging toeneemt om de Zondagsrust te eerbiedigen, het getal personen die hun geregelde betalingen op Zondag stellen, voor zoover zij er nog mochten wezen, verminderen. Wat blijft er dan over? Dan blijft over het geval, dat, wanneer de loop der werkzaamheden er toe leidt dat de arbeid op Zondag eindigt, men ook op dien dag betaalt.

Nu hebben de heeren voor sommige gevallen een uitzondering op het door hen voorgestelde verbod gemaakt. Ik geloof, dat de geachte afgevaardigden die zeggen, dat de gevallen waarin zich arbeid op Zondag voordoet, in den regel geen dienstbetrekkingen in den zin dezer wet zijn, zich vergissen. Er zijn tal van dienstbetrekkingen die voor één dag worden gesloten, en die juist op Zondag in grooten getale voorkomen. Nu is het onnatuurlijk in zulk een geval de betaling te stellen op een anderen dag. Het is gevaarlijk vooruit te betalen, en den man te laten terug komen op Maandag zou een onnoodige belemmering zijn van het maatschappelijk verkeer. De man zou op die wijze hetgeen hij op Zondag verdiend heeft, op Maandag ten deele weer verliezen door een afzonderlijken loop te gaan doen om het loon te halen, dat hij op Zondag heeft verdiend.

De geachte afgevaardigden hebben getracht door een uitzondering daaraan te gemoet te komen, maar het wil aan de Commissie voorkomen, althans voor zoover ik mijn medeleden heb kunnen raadplegen, dat vooreerst die uitdrukking niet omvat alle gevallen die zich hier voordoen, en in de tweede plaats niet zeer gelukkig is wat de redactie betreft. Wanneer wij een kellner hebben, die uitsluitend op Zondag heeft gewerkt, dan mag hij des Zondagsavonds betaald worden, maar wanneer hij ook den halven Zaterdag gewerkt heeft, dan mag het weer niet; immers, dan heeft hij niet uitsluitend op Zondag gewerkt.

Dan wordt er in het gewijzigd amendement niet gesproken van de concrete dienstbetrekking, waarbij de loonbetaling te pas komt, maar er wordt in het algemeen benoemd: arbeid die uitsluitend op Zondag verricht wordt.

Ik zal niet in casuïstiek treden over arbeid die alleen op Zondag verricht wordt, maar die is toch inderdaad uiterst zeldzaam. Deze uitdrukking omvat niet al wat wij hier als uitzondering noodig zouden hebben. Het is waarlijk niet om aanmerking te maken op de redactie, dat wij hierop wijzen. Wanneer iemand weet, hoe moeilijk het is dergelijke dingen te redigeeren, dan is het de Commissie van Rapporteurs, die daarvan ruime ondervinding heeft opgedaan. Het is niet voorzichtig te trachten, zulke uiteenloopende zaken in een enkele uitzondering samen te vatten.

Men heeft verwezen naar andere artikelen, die ook geen sanctie hebben. Wanneer wij aan die artikelen zullen zijn gekomen en die opmerking wordt herhaald, zal het niet moeilijk vallen aan te toonen, dat de sanctie daar geenszins ontbreekt.

Men heeft zich ook beroepen op art. **1638 q.** Dit artikel betreft de patroons die te laat betalen. Doch nu is het geheel iets anders aan den patroon te zeggen: voor den tijd, dien ik u laat om het loon te berekenen en te betalen, telt de Zondag niet mede, dan te zeggen: gij moogt niet betalen op Zondag.

De Commissie van Rapporteurs blijft dus bij haar advies, dat het amendement niet behoort te worden aangenomen.

De heer **Duymaer van Twist:** De heer Drucker heeft gezegd, dat de uitzondering nader aan het amendement toegevoegd niet aan alle gevallen te gemoet komt en haalde als voorbeeld daarvoor aan het geval van den bediende, die, behalve op Zondag, ook nog den halven Zaterdag arbeidt. Nu moogt gij dien man, zoo zeide die geachte afgevaardigde, voor den arbeid op Zondag wel op dien dag betalen, maar niet voor den arbeid op den halven Zaterdag verricht.

Ik zou dit geval willen omkeeren, Mijnheer de Voorzitter, en zeggen: de man begint zijn dienst op Zondag, heeft dan de geheele week vrij gehad en voltooit op Zaterdag zijn arbeid, op welken dag hij zijn loon ontvangt. Dan loopt de zaak m. i. goed. Ik blijf er bij, Mijnheer de Voorzitter, dat ik niet begrijp hoe het mogelijk is, dat er bezwaar gemaakt wordt tegen ons amendement.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer Duymaer van Twist c.s. wordt in stemming gebracht en met 37 tegen 17 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Jansen (den Haag), van den Berch van

Heemstede, Duynstee, Thomson, Limburg, Eland, Marchant, ter Laan, Hugenholtz, Treub, de Ram, van Vuuren, Verhey, Troelstra, Blooker, Lieftinck, Smeenge, Loeff, Talma, Drucker, van Nispen tot Sevenaer, van Idsinga, Reyne, Roodhuyzen, van der Zwaag, de Savornin Lohman, Jannink, Plate, Roessingh, de Klerk, Pierson, Bos, Lely, Hubrecht, van Deventer, Schaper en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren van de Velde, Aalberse, Schokking, de Ridder, van Wijnbergen, Regout, van der Borch van Verwolde, van Heemstra, van Bylandt, van Veen, van Vliet, de Waal Malefijt, van Sasse van Ysselt, van Alphen, Duymaer van Twist, van Asch van Wijk en Brummelkamp.

Artikel 1638 m. De uitbetaling van het in geld doch niet naar tijdruimte vastgesteld loon, zal geschieden met inachtneming van de bepalingen van het voorgaande artikel, met dien verstande, dat dit loon geacht zal worden te zijn vastgesteld bij de tijdruimte, waarbij het loon gewoonlijk wordt vastgesteld voor den arbeid, welke ten aanzien van aard, plaats en tijd het meest nabijkomt aan den arbeid, waarvoor het loon verschuldigd is.

O. 1901. *Art.* 1638 *m*, Eerste lid. De uitbetaling van het in geld doch niet naar tijdruimte vastgestelde loon, zal geschieden volgens de bepalingen van het voorgaande artikel, met dien verstande, dat dit loon geacht zal worden te zijn vastgesteld bij de tijdruimte, waarbij het loon is vastgesteld voor den arbeid, welke ten aanzien van aard, plaats en tijd het meest nabijkomt aan den arbeid, waarvoor het loon verschuldigd is. Het laatste lid van het vorige artikel is daarbij van toepassing.

Memorie van Toelichting O. 1901.

Art. 1638 *m*. (1) Is het loon niet naar tijdruimte vastgesteld, dan kunnen de bepalingen van art. **1638 l**, lid 1, analogisch worden toegepast. Evenwel, ook in dergelijk geval moet het partijen vrijstaan bij schriftelijke overeenkomst van die regelen af te wijken: het tweede lid van art. **1638 l** werd dus mede toepasselijk verklaard.

[Men zie verder bij art. 1638 *p*.]

O. art. 1638 *m* = **O. 1901** art. 1638 *m*, Eerste lid.

Memorie van Toelichting = Mem. van Toel. O. 1901.

Voorloopig Verslag der Tweede Kamer.

Art. 1638 *m*. De redactie van dit voorschrift werd niet algemeen duidelijk gevonden; in het bijzonder begreep men niet de woorden in den vijfden regel: „is vastgesteld". Gevraagd werd of hier wellicht is bedoeld: „gewoonlijk wordt vastgesteld", en zoo neen, door wien dan dit loon zal zijn vastgesteld.

Memorie van Antwoord.

Art. 1638 *m*. De vraag betreffende de uitdrukking „is vastgesteld", in den vijfden regel van het artikel, moet bevestigend beantwoord worden; het artikel heeft op dit punt mitsdien wijziging ondergaan.

(1) Art. 26, tweede lid, ontw. DRUCKER. [Deze verwijzing heeft betrekking alleen op het bij art. 1638 *p* afgedrukte tweede lid van het artikel.]

G. O. en **N. G. O.** *Art.* 1638 *m*. De uitbetaling van het in geld doch niet naar tijdruimte vastgesteld loon, zal geschieden volgens de bepalingen van het voorgaande artikel, met dien verstande, dat dit loon geacht zal worden te zijn vastgesteld bij de tijdruimte, waarbij het loon gewoonlijk wordt vastgesteld voor den arbeid, welke ten aanzien van aard, plaats en tijd het meest nabijkomt aan den arbeid, waarvoor het loon verschuldigd is. De laatste twee leden van het vorige artikel zijn daarbij van toepassing.

2e N. v. W. *Art.* 1638 *m*. De woorden: „zal geschieden volgens" worden vervangen door de woorden „zal geschieden met inachtneming van".

De laatste zinsnede vervalt.

[Het artikel werd in de vergadering der Tweede Kamer van 18 Mei 1906 zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.]

Artikel 1638 n. Voor zooverre het in geld vastgesteld loon bestaat in een bedrag, dat afhankelijk is gesteld van eenig gegeven, dat uit des werkgevers boekhouding moet kunnen blijken, zal de uitbetaling geschieden telkens wanneer het bedrag van dat loon kan worden bepaald, met dien verstande, dat de uitbetaling ten minste eenmaal per jaar zal geschieden.

Voor zoover het gegeven in het eerste lid bedoeld betreft de winst, in des werkgevers onderneming of een deel daarvan behaald en de aard van het bedrijf of het gebruik medebrengt, dat deze winst eerst na langer tijdsverloop dan één jaar wordt bepaald, kan bij schriftelijk aangegane overeenkomst of bij reglement worden bedongen, dat de uitbetaling telkens na die bepaling zal geschieden.

O. *Art.* 1638 *n*. Voor zooverre het loon bestaat in een bedrag, dat afhankelijk is gesteld van den omzet, de opbrengst of de winst van des werkgevers onderneming, zal de uitbetaling geschieden telkens wanneer het bedrag van het loon kan worden vastgesteld, met dien verstande, dat de uitbetaling ten minste eenmaal in het jaar zal geschieden.

Memorie van Toelichting.

Art. 1638 *n*. In de gevallen, waarin het loon des arbeiders geheel of gedeeltelijk bestaat in een tantième in de winst, of in een gedeelte van een anderen factor, welke slechts na eene rekening betreffende de gansche onderneming kan worden bepaald, kan uitbetaling telkens na drie maanden niet worden gevorderd; het loon zal dan behooren te worden uitbetaald telkens wanneer de vereischte rekening is opgemaakt.

Ten einde intusschen te voorkomen, dat de rekening over eene al te lange tijdruimte zoude loopen, is bepaald, dat de uitbetaling ten minste eenmaal in het jaar zal moeten geschieden.

Deze bepaling strookt met het gebiedend voorschrift van art. 55 Wetboek van Koophandel.

Voorloopig Verslag der Tweede Kamer.

Art. 1638 *n*. Ook hier weer werd de aandacht gevestigd op de handelsreizigers, wier loon niet valt onder de gegeven omschrijving, en op wie ook, naar sommigen meenden, de beide vorige artikelen niet van toepassing zullen zijn.

Opgemerkt werd, dat het aanbeveling zou verdienen, de uitdrukking „eenmaal in het jaar" aan het slot van het artikel, door: „eenmaal per jaar" te vervangen, omdat de uitbetaling niet juist behoeft en ook in den regel niet zal kunnen plaats vinden in het jaar, waarover de omzet, opbrengst of winst wordt berekend.

Memorie van Antwoord.

Art. 1638 *n*. Ook thans (1) veroorlooft de ondergeteekende zich er de aandacht op te vestigen, dat in het meergenoemd rapport der Handelsreizigers-Vereeniging „Eendracht" het woord „omzet" beschouwd wordt als de grond, waarop de toepasselijkheid van dit artikel op handelsreizigers steunt. Om dezelfde redenen, als bij art. **1638 e** gelden, schijnt het intusschen ook hier wenschelijk de gansche uitdrukking te vervangen door eene, waardoor de toepasselijkheid van het artikel op handelsreizigers boven iederen twijfel verheven wordt. De nieuwe uitdrukking van art. **1638 e** schijnt ook hier de aangewezene, daar thans een duidelijk in het oog springend verschil met de vorige twee artikelen is verkregen.

Nu het artikel met volkomen zekerheid op handelsreizigers met provisie van toepassing is, staat het vast, dat de uitbetaling van hun loon zal moeten geschieden, telkens wanneer het bedrag daarvan kan worden vastgesteld, d. i. telkens, wanneer de realiteit der opgegeven bestellingen gebleken zal zijn.

Aan de opmerking betreffende de uitdrukking „eenmaal in het jaar", aan het slot van het artikel, is voldaan.

G. O. en **N. G. O.** *Art.* 1638 *n*. Voor zooverre het in geld vastgesteld loon bestaat in een bedrag, dat afhankelijk is gesteld van eenig gegeven, dat uit des werkgevers boekhouding moet kunnen blijken, zal de uitbetaling geschieden telkens wanneer het bedrag van dat loon kan worden vastgesteld, met dien verstande, dat de uitbetaling ten minste eenmaal per jaar zal geschieden.

Verslag van het Mondeling Overleg.

XVII. Van de zijde der Commissie werd met het oog op de belangen van de handelsreizigers de vraag gesteld, of niet voor de gevallen, waar het bedrag niet afhankelijk is van den jaarlijkschen omzet enz., in art. 1638 *n* zelve een kortere termijn dan die van een jaar zou kunnen worden opgenomen.

De Minister antwoordde, dat de bepaling met het oog op de uitdrukking: „telkens wanneer het bedrag van dat loon kan worden vastgesteld", voor de werkgevers reeds bindend genoeg moet worden geacht.

(1) [Men zie bladz. 21.]

Beraadslagingen in de Tweede Kamer.

(18 Mei 1906.)

De heer **van Raalte**, Minister van Justitie: Van bevriende zijde ben ik er opmerkzaam op gemaakt, dat het artikel zooals het nu luidt een kleine leemte bevat. Er wordt nl. in dit artikel gezegd, dat de uitbetaling van de bedoelde loonen ten minste eenmaal per jaar zal geschieden.

Nu zijn er verschillende instellingen, bepaaldelijk levensverzekeringmaatschappijen, die de gewoonte hebben om hun wetenschappelijke balans eerst over eenige jaren, bij voorbeeld na verloop van drie of vijf jaar, op te maken. De tantièmes en dergelijke uitkeeringen kunnen dan eerst geschieden, wanneer die wetenschappelijke balans volgens de statuten is opgemaakt. In die gevallen zal er dus een conflict ontstaan met het artikel zooals het nu is geredigeerd. Om aan die speciale bedenking te gemoet te komen, wensch ik alsnog een wijziging in het artikel te brengen, daartoe strekkende om aan het artikel een tweede lid toe te voegen van dezen inhoud: „Voor zoover het gegeven, in het eerste lid bedoeld, betreft de winst, in des werkgevers onderneming of een deel daarvan behaald, en de aard van het bedrijf of het gebruik medebrengt, dat deze winst eerst na een langer tijdsverloop dan een jaar wordt vastgesteld, kan bij schriftelijk aangegane overeenkomst of bij reglement worden bepaald, dat de uitbetaling telkens na die vaststelling geschiedt."

De **Voorzitter:** Door de Regeering is een wijziging gebracht in art. 1638 *n*, strekkende om aan dat artikel een tweede lid toe te voegen van dezen inhoud:

„Voor zoover het gegeven in het eerste lid bedoeld betreft de winst, in des werkgevers onderneming of een deel daarvan behaald en de aard van het bedrijf of het gebruik medebrengt, dat deze winst eerst na langer tijdsverloop dan één jaar wordt vastgesteld, kan bij schriftelijk aangegane overeenkomst of bij reglement worden bepaald, dat de uitbetaling telkens na die vaststelling geschiedt."

De heer **Drucker**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, het woord ontvangen hebbende om, namens deze, haar gevoelen mede te deelen over de door de Regeering aangebrachte wijziging, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs heeft gelegenheid gehad kennis te nemen van deze wijziging en verklaart, dat zij die aan de Kamer kan aanbevelen.

[Het artikel werd daarop zonder hoofdelijke stemming aangenomen.]

Wijzigingen, bij de Tweede Lezing aangebracht.

Artikel 1638 *n*. In den vijfden en in den elfden regel wordt het woord „vastgesteld" vervangen door het woord „bepaald", terwijl in den twaalfden regel het woord „bepaald" wordt vervangen door het woord „bedongen" en aan het slot de woorden „vaststelling geschiedt" worden vervangen door de woorden „bepaling zal geschieden".

Artikel 1638 o. Indien het loon in geld voor een gedeelte naar tijdruimte, voor een ander gedeelte op andere wijze, of wel indien het loon in gedeelten naar meerdere verschillende tijdruimten, is vastgesteld, zullen voor ieder dier gedeelten de voorschriften der artikelen 1638 l tot en met 1638 n van toepassing zijn.

O. 1901. *Art.* 1638 *n*. Indien het loon in geld voor een gedeelte naar tijdruimte, voor een ander gedeelte op andere wijze, of wel, indien het loon naar meerdere verschillende tijdruimten, is vastgesteld, dan zullen voor ieder dier gedeelten de voorschriften der artikelen 1638 *l* en 1638 *m* toepasselijk zijn.

Memorie van Toelichting O. 1901.

Art. 1638 *n*. De arbeider wiens loon gedeeltelijk naar tijdruimte is vastgesteld, doch wien tevens b.v. een aandeel in de winst is toegekend, zal het naar tijdruimte vastgestelde gedeelte volgens de gewone regelen behooren te ontvangen.

O. *Art.* 1638 *o*. Indien het loon in geld voor een gedeelte naar tijdruimte, voor een ander gedeelte op andere wijze, of wel, indien het loon naar meerdere verschillende tijdruimten, is vastgesteld, zullen voor ieder dier gedeelten de voorschriften der artikelen 1638 *l* tot en met 1638 *n* van toepassing zijn.

Memorie van Toelichting.

Art. 1638 *o*. De arbeider, wiens loon gedeeltelijk naar tijdruimte is vastgesteld, doch wien tevens bijv. een aandeel in de winst is toegekend, zal het naar tijdruimte vastgestelde gedeelte volgens de gewone regelen behooren te ontvangen.

G. O. en **N. G. O.** *art.* 1638 *o* = **O.** *art.* 1638 *o*.

[Het artikel werd in de vergadering der Tweede Kamer van 18 Mei 1906 zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.]

Wijzigingen, bij de Tweede Lezing aangebracht.

Artikel 1638 *o*. De komma tusschen de woorden „wel" en „indien" vervalt, terwijl tusschen de woorden „loon" en „naar" wordt ingelascht „in gedeelten".

Artikel 1638 p. Bij iedere uitbetaling zal het geheele bedrag van het verschuldigde loon worden voldaan.

Echter kan ten aanzien van het in geld, doch afhankelijk van de uitkomsten van den te verrichten arbeid, vastgesteld loon bij schriftelijk aangegane overeenkomst of bij reglement worden bedongen, dat telkens, behoudens definitieve afrekening op den eersten betaaldag waarop daartoe de mogelijkheid zal bestaan, zal worden uitbetaald een zeker gedeelte van het loon, bedragende ten minste drie vierden van het gebruikelijk loon voor den, wat aard, plaats en tijd betreft, meest nabij komenden arbeid.

O. D. Art. 26, laatste zin (1). Bij stukloon kan bovendien op dezelfde wijze worden bedongen, dat telkens — behoudens definitieve afrekening uiterlijk binnen de volgende zestien dagen — zal worden uitbetaald een zeker gedeelte van het loon, berekend volgens de regels van artikel 14, welk gedeelte echter niet minder dan drie vierden mag bedragen.

Memorie van Toelichting O. D.

[Vervolg van bladz. 127.]

Voor het geval van stukloon sluit het Ontwerp zich eveneens aan bij het Truck-Ontwerp, evenwel zoodanig, dat den werkgever de keus wordt gelaten tusschen tweeërlei wijze van handelen: hij kan òf iederen keer den stand van het verrichte werk opnemen en naar gelang daarvan loon uitbetalen, òf, indien hij telkens herhaalde opneming en berekening te lastig acht, voorloopig een gedeelte — ten minste drie vierden — van het volgens art. 14 [**1637 o**] berekende loon uitkeeren. Door deze regeling vervallen sommige bezwaren, die indertijd tegen het Truck-Ontwerp werden geopperd.

(1) [Voor het overig gedeelte van het artikel en de toelichting daarvan zie men bij art. 1638 *l*, bladz. 126 en 127.]

O. 1901. Art. 1638 *m*, Tweede lid. Ten aanzien van het in geld doch afhankelijk van de uitkomsten van den te verrigten arbeid vastgestelde loon kan bij schriftelijke overeenkomst worden bedongen dat telkens, behoudens definitieve afrekening zoodra daartoe de mogelijkheid zal bestaan, zal worden uitbetaald een zeker gedeelte van het loon, bedragende ten minste drie vierden van het gebruikelijk naar tijdruimte vastgesteld loon voor den wat aard, plaats en tijd betreft meest nabijkomenden arbeid.

Memorie van Toelichting O. 1901.

[Vervolg van bladz. 144.]

Het zal niet altijd mogelijk zijn reeds binnen de termijnen in art. **1638 l** genoemd tot definitieve berekening van het verdiende stukloon te geraken. Het tweede lid van dit artikel schenkt partijen in die gevallen de gelegenheid nog eenige afwijkingen van de algemeene regelen te bedingen.

O. *Art.* 1638 *p*. Bij iedere uitbetaling zal het geheele verschuldigde bedrag worden voldaan.

Echter kan ten aanzien van het in geld, doch afhankelijk van de uitkomsten van den te verrichten arbeid, vastgestelde loon bij schriftelijke overeenkomst of bij reglement worden bedongen, dat telkens, behoudens definitieve afrekening, zoodra daartoe de mogelijkheid zal bestaan, zal worden uitbetaald een zeker gedeelte van het loon, bedragende ten minste drie vierden van het gebruikelijk naar tijdruimte vastgesteld loon voor den wat aard, plaats en tijd betreft meest nabijkomenden arbeid.

Memorie van Toelichting.

Art. 1638 *p*. Thans overgaande tot de behandeling der artikelen, welke het *bedrag* regelen, hetwelk den arbeider bij iedere uitbetaling moet worden ter hand gesteld, moet er op worden gewezen, dat eene bepaling als die van art. 1638 *p*, eerste lid, welke noch in het ontwerp-DRUCKER, noch in het Regeerings-ontwerp van 1901 voorkwam, hier niet kan worden gemist. Niet alleen, omdat zij den regel inhoudt, die in de volgende artikelen deels uitwerking, deels uitzondering, ontmoet, maar ook om practische redenen. Zonder haar toch zou de letter der wet zich niet verzetten tegen uitbetaling, tot groot ongerief van den arbeider, nu eens van minder, dan weder van meer loon dan hij in den tijd, welke tusschen twee uitbetalingen verloopt, heeft verdiend.

Het tweede lid van dit artikel was in het Regeerings-ontwerp van 1901 als tweede lid van art. **1638 m** opgenomen; daar het eerste lid van art. **1638 m**, evenals de artt. **1638 l**, **1638 n** en **1638 o** slechts den *tijd* der uitbetaling regelt, terwijl dit tweede lid het uit te betalen *bedrag* betreft, schijnt het beter op zijne plaats als tweede lid van het nieuwe art. 1638 *p*.

De bedoeling dezer bepaling is duidelijk: zij ziet op het geval, dat het niet mogelijk is reeds binnen de termijnen in art. **1638 l** genoemd tot eene definitieve berekening van het verdiende stukloon te geraken. Met de uitdrukking „het in geld, doch afhankelijk van de uitkomsten van den te verrichten arbeid, vastgestelde loon" wordt

niet bedoeld het loon, dat bestaat in een tantième in de winst. Wel zal de winst bij de meeste ondernemingen voor een gedeelte ook afhankelijk zijn van den arbeid der personen in haren dienst, doch het zoude onjuist zijn op dien grond een loon, bij welks vaststelling invloeden, onafhankelijk van dien arbeid, een zoo groote rol spelen, onder de genoemde uitdrukking te begrijpen. Waar het zg. tantième is bedoeld, is zulks duidelijk uitgedrukt. (Verg. artt. **1638e** en **1638n.**)

G. O. *art.* 1638*p* = **O.** *art.* 1638*p*, behoudens dat in plaats van „vastgestelde loon" gelezen wordt „vastgesteld loon".

1e N. v. W. In het eerste lid van art. 1638*p* worden de woorden: „verschuldigde bedrag" vervangen door de woorden: „bedrag van het verdiende loon".

2e N. v. W. [In het tweede lid werden de woorden „schriftelijke overeenkomst" vervangen door de woorden „schriftelijk aangegane overeenkomst"; men zie **2e N. v. W.,** dl. II, bladz. 16.]

Beraadslagingen in de Tweede Kamer.

(18 Mei 1906.)

Op dit artikel zijn voorgesteld twee amendementen:

een van de heeren Aalberse, Ruys de Beerenbrouck en van Wijnbergen [ingezonden 7 Maart 1906, stuk n°. 7, XII], strekkende om in het eerste lid in plaats van „verdiende" te lezen: „verschuldigde";

een van de heeren de Klerk, Nolting en Roodhuyzen [ingezonden 3 April 1906, stuk n°. 49], strekkende om in het tweede lid, zesden en zevenden regel, te laten vervallen de woorden: „ten minste drie vierden van".

De heer **Aalberse,** het woord verkregen hebbende tot toelichting van het door hem en de heeren Ruys de Beerenbrouck en van Wijnbergen ingediende amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het eerste lid van dit artikel luidt: „Bij iedere uitbetaling zal het geheele bedrag van het verdiende loon worden voldaan." Bij de lezing van het ontwerp zijn wij gestuit op die uitdrukking „*verdiende* loon". Immers steeds heeft men in dit ontwerp de uitdrukking „*verschuldigde* loon" gebezigd, zoo in art. **1638k,** slot, en het is daarin gebleven, ook na de aangebrachte wijziging, te vinden op stuk n°. 65; ook in de artt. **1638a, b, f en g** is gelijke terminologie gevolgd.

Nu zien wij hier eensklaps het woord „*verdiende* loon" gebruikt. Reeds het feit, dat overal elders in het ontwerp de andere terminologie gebruikt is, doet vermoeden, dat deze afwijking niet toevallig is, in welk vermoeden men versterkt wordt door het feit, dat in dit artikel het woord „*verschuldigde* loon" ook voorkwam in het oorspronkelijk ontwerp-Loeff, en is blijven staan in het gewijzigd wetsontwerp. Bij het overleg tusschen de Regeering en de Commissie van Rapporteurs is over dat woord niet gesproken, en evenmin in het Voorloopig Verslag. Evenwel wordt het in één, zonder eenige toelichting, veranderd in „*verdiende* loon" in het nader gewijzigd wetsontwerp.

De Regeering hecht dus aan het woord „verdiend" blijkbaar een andere beteekenis dan aan het woord „verschuldigd"; en nu wil ik gaarne afwachten, of de Minister misschien alsnog bijzondere redenen weet op te geven voor deze plotselinge verandering, maar voorloopig achten wij deze verandering geen verbetering.

Immers het woord „*verdiend*" is enger van beteekenis dan het woord „*verschuldigd*". Althans, er kan twijfel bestaan bijv. ten aanzien van het ziekengeld. Het kan voorkomen, dat aan het einde der week een werkman moet hebben drie dagen loon en drie dagen ziekengeld. Deze zes dagen loon zullen in den zin van het wetsontwerp zijn „*verschuldigd*" loon, want het ziekengeld wordt als loon beschouwd. Maar zal men ook kunnen zeggen, dat het ziekengeld is *verdiend* loon? Volgens sommigen wel, volgens anderen niet. Al is het *verschuldigd,* zullen velen zeggen, *verdiend* is het in den letterlijken zin des woords niet. Nu meen ik persoonlijk, dat ziekengeld wèl behoort tot de rubriek van verdiend loon, maar niet iedereen zal die meening deelen.

Daarom achten wij het beter de oorspronkelijke redactie te herstellen. Het is dan buiten twijfel, dat het ziekengeld er onder begrepen is.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren de Klerk, Eland en Regout, en komt mitsdien in beraadslaging.

De heer **de Klerk,** het woord ontvangen hebbende tot toelichting van het door hem en de heeren Nolting en Roodhuyzen ingediende amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De voorstellers bedoelen om uit dit artikel te lichten ten minste „drie vierden van", zoodat dan overblijft het gewone loon, dat naar tijdsruimte betaald zou worden.

Indien dit artikel zoo blijft, dan zal gebroken worden met een *oud en zeer goed gebruik.* Dit artikel regelt stuk- en aangenomen werk en zoolang mij heugt is het altijd gewoonte geweest om, wanneer dit stuk- of aangenomen werk langer duurde dan van de eene loonsuitbetaling tot de andere, steeds het gewone uur-, dag- of weekloon uit te keeren waarover men bij het aangaan van het dienstverband overeengekomen is en dan, na afloop van het werk, een definitieve afrekening te doen plaats hebben. Die goede gewoonte, die bij de arbeiders en de patroons is ingeburgerd, heeft, zoover ik mij herinner, nooit aanleiding gegeven tot eenige moeilijkheid. Door deze bepaling nu kan de werkgever ¼ van het gewone vastgestelde uur-, dag- of weekloon inhouden tot het stuk- of aangenomen werk is afgeloopen.

Die ongunstige bepaling kan voor het gezin van den arbeider zeer groote moeilijkheid opleveren. Een arbeider die f 2 dagloon heeft en als weekloon f 12 ontvangt, heeft werk aangenomen dat 3 à 4 weken of langer zal duren. Volgens deze bepaling zal deze man nu in plaats van f 12 ¼ minder en dus f 9 ontvangen, zoolang dat aangenomen werk duurt. Nu zal men zeggen, dat dit dien man en dat gezin niet hindert, omdat hij als het werk is afgeloopen het andere geld er bij ontvangt en men hem wel krediet zal geven of zal „poffen" — om een volksuitdrukking te gebruiken.

In dit wetsontwerp wordt krachtig de gedwongen winkelnering bestreden en dit juich ik toe, maar door het artikel zal men de gedwongen winkelnering weer binnenhalen, zeer ten nadeele van het gezin. Van f 9 toch kan een gezin zich niet bedruipen.

Deze bepaling kan nog een ernstig bezwaar opleveren wanneer in de bestekken een minimum loon is nedergelegd. De werkgever zal dit door deze bepaling kunnen ontduiken.

Een werkgever besteedt bijv. een werk uit aan zijn arbeiders voor een zeker bedrag en keert zijn arbeiders zoolang dit werk duurt, van den eenen betalingstermijn tot den andere, een ¼ minder dan het het gewone loon uit. Wanneer nu het stuk- of aangenomen werk is afgeloopen en er is geen geld meer over, met andere woorden wanneer men aan het bedrag is waarvoor het werk door den arbeiders is aangenomen dan behoeft de werkgever volgens dit artikel er niets meer bij te betalen. Staat nu het genomen uur-, dag- of weekloon gelijk met het minimum loon in het bestek neergelegd, dan ontduikt de werkgever de besteksbepaling. Daarmede zal de arbeider geen genoegen nemen, hij zal zeggen: dit gaat niet, gij moet mij het minimum loon uitbetalen. De zaak komt bij den kantonrechter en deze zal met het Burgerlijk Wetboek in de hand, wanneer dit wetsontwerp wordt aangenomen, zeggen: de werkgever heeft het recht ¼ minder dan het gewone loon — in dit geval het minimum loon — te betalen.

Nu zal men zeggen: dit ligt aan den arbeider zelf, want hij behoeft tegen zulk een laag bedrag geen stuk- of aangenomen werk aan te nemen. Op zich zelf is dit juist, maar ik wensch toch de Vergadering mede te deelen, dat aangenomen werk in den regel een gedwongen fraaiigheid is en menig werkgever stukwerk opdringt door te zeggen, dat hij anders geen werk geeft.

Nu kunnen de door mij genoemde bezwaren worden opgeheven door ons amendement aan te nemen.

Voor het oogenblik meen ik het met deze toelichting te kunnen doen en zal afwachten wat er eventueel tegen wordt aangevoerd.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Verhey, Schaper en Troelstra, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Schaper:** Mijnheer de Voorzitter! Ik heb met genoegen dit amen-

dement ondersteund, omdat het denkbeeld van den heer de Klerk door mij geheel wordt gedeeld.

Voor zoover mijn ervaring strekt, gaat het zóó. Bij het bouwvak bij voorbeeld wordt een zeker stuk werk uitgegeven en betaalt de patroon iedere week zooveel als aan uurloon gelijkstaat. Dit is weder een gevolg van de minimum bepaling, welke ook bij voorbeeld in bestekken van gemeentebesturen wordt opgenomen en waarin staat, dat een arbeider *minstens* zooveel per dag of per week moet verdienen.

Nu gebeurt het in het door bij genoemde geval, dat er voor den werkman bij voorbeeld de vierde week niet genoeg meer is overgebleven. In den regel zal dan de patroon een of tweemaal het volle loon betalen, maar dan zegt hij: ik kan u niet langer gebruiken, want als gij per stuk werkt, moet ik geregeld bijpassen, of hij stelt hem op het minimum uurloon, terwijl meer bekwamen of vluggeren misschien wat meer ontvangen.

Daarom is het met de werkelijkheid in strijd, dat men iemand, die per stuk werkt, in den regel ¾ betaalt. Nu echter is het een geheel andere quaestie, of de moeilijkheid door het amendement van den heer de Klerk wordt opgeheven. Ik geloof, dat het een radicale wijziging zal moeten ondergaan, of anders geheel onaannemelijk zal zijn. Er blijft in het artikel staan, dat zal worden uitbetaald een zeker *gedeelte* van het loon, bedragende het gebruikelijk naar tijdruimte vastgesteld loon voor den, wat aard, plaats en tijd betreft, meest nabijkomenden arbeid.

Door het amendement van den heer de Klerk kan het er dus ook *minder* op worden, bij voorbeeld de helft.

Nu was het dan al dadelijk beter het geheele tweede lid te laten vervallen of anders het amendement geheel te wijzigen.

Ik zie nu zóó geen kans daarvoor een redactie aan te geven, maar geef den heer de Klerk in overweging een wijziging in zijn voorstel aan te brengen, daar het, zooals het nu luidt, niet aannemelijk is.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne eerst het advies der Commissie van Rapporteurs over de amendementen afwachten eer ik daarover spreek.

Ik wensch echter, juist omdat dit zoo is, reeds nu eenige wijzigingen aan te kondigen in het tweede lid van art. 1638*p*, omdat het artikel, zooals het thans luidt, in sommige deelen des lands tot moeilijkheden zal leiden.

Die wijzigingen strekken hiertoe om in plaats van ,,afrekening zoodra daartoe de mogelijkheid zal bestaan" te lezen: ,,afrekening op den eersten betaaldag waarop daartoe de mogelijkheid zal bestaan", en voorts om aan het slot te doen vervallen de woorden ,,naar tijdruimte vastgesteld".

De **Voorzitter:** Door de Regeering zijn de volgende wijzigingen in het artikel gebracht.

Vooreerst wordt in het tweede lid in plaats van ,,afrekening, zoodra daartoe de mogelijkheid zal bestaan", gelezen: ,,afrekening op den eersten betaaldag, waarop daartoe de mogelijkheid zal bestaan", terwijl voorts vervallen de woorden ,,naar tijdruimte vastgesteld".

Ook is mij door de heeren de Klerk, Nolting en Roodhuyzen medegedeeld, dat, met intrekking van hun amendement, door hen een nieuw amendement wordt voorgesteld, strekkende om in het tweede lid van art. 1638*p* te doen vervallen de woorden ,,een zeker gedeelte van het loon, bedragende ten minste drie vierden van".

Ik neem aan, dat de leden die het oorspronkelijk amendement ondersteund hebben, ook het nieuwe amendement zullen ondersteunen.

De heer **Drucker,** voorzitter der Commissie van Rapporteurs, ontvangt het woord om, namens deze, haar gevoelen over het artikel en de amendementen mede te deelen, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De bedoeling van de wijzigingen, door de Regeering aangebracht, schijnt ons zóó duidelijk, dat tot aanbeveling daarvan o. i. weinig behoeft gezegd te worden.

De eerste wijziging strekt om de definitieve afrekening te doen plaats hebben niet buiten de betaaldagen, maar op den eersten betaaldag, nadat die definitieve afrekening mogelijk geworden is. Het schijnt ons, dat daardoor aan een practisch bezwaar is te gemoet gekomen.

De tweede wijziging vergemakkelijkt de vergelijking van het loon van de stukwerker met het loon, in gelijke omstandigheden als regel verdiend, door de weglating van de woorden ,,naar tijdruimte".

Het komt ons voor, dat beide wijzigingen aanbeveling verdienen.

De heer Aalberse heeft zijn amendement toegelicht vooral op dezen grond, dat men zou kunnen twijfelen of het loon in de gevallen van art. **1638c** en **1638d** kon worden beschouwd als ,,verdiend" loon, terwijl het niet twijfelachtig moet wezen, dat het artikel ook daarop betrekking heeft. Op dien grond meent de Commissie, dat het inderdaad wenschelijk is de wijziging aan te brengen, die de geachte afgevaardigde voorstelt.

Wat aangaat het amendement van den heer de Klerk c.s., zou het degenen, die niet verder denken dan de toelichting die daaraan gegeven is, kunnen voorkomen, dat men hier handelde over het bedrag van het loon, alsof men daarover sprak, dat de arbeider met betrekking tot het bedrag werd te kort gedaan. De heer de Klerk heeft vermeld het geval, dat iemand bij stukwerk het niet zóó ver zou brengen als bij uurloon. Het is mogelijk, dat de stukloonregeling soms daartoe leidt, maar dan is dat een gevolg van de loonbepaling, waarover wij het hier niet hebben. Wij hebben het hier uitsluitend over de vraag, op welken tijd het loon moet worden uitbetaald.

Nu zijn er tal van fabrieken en werplaatsen waar gewerkt wordt op stuk, nu weer niet in den kring van vakken waarop de heer de Klerk in de eerste plaats de aandacht heeft gevestigd, de bouwvakken, maar bij voorbeeld in machinefabrieken, textielfabrieken, en andere. Daar wordt gewerkt en beloond naar gelang van de uitkomst van den verrichten arbeid. Wanneer men nu vasthield aan den algemeenen regel der wet, dat eerst betaald behoeft te worden wanneer men kan nagaan hoeveel verschuldigd is, dan zou het eenigen tijd kunnen duren vóór men kon constateeren, wat den arbeider toekwam en zou hij niet eerder loon kunnen vorderen.

Is dat niet zoo, mijnheer de Klerk? Als dat niet zoo is, toont u dat dan, als vakman, eens aan. Ik heb, als niet-vakman, herhaaldelijk voorbeelden van bedrijven ontmoet, waar men eerst na eenigen tijd kon constateeren, welk loon voor den verrichten arbeid moest worden toegekend. De heer de Klerk zal dit niet kunnen ontkennen.

Ik ga thans verder. Wanneer men vasthield aan den algemeenen regel, zou dus loon eerst kunnen worden gevorderd op het oogenblik, dat vaststaat, hoeveel de arbeider heeft verdiend. Nu komt het artikel in het belang van den arbeider daaraan te gemoet met een tweede bepaling, door te zeggen: in afwachting van de definitieve afrekening, die over zooveel tijd zal plaats hebben, zult gij niet broodeloos zijn, maar alvast iets krijgen. Hoeveel de arbeider krijgt, zal altijd eenigermate willekeurig zijn.

Waarom is er nu bezwaar tegen te zeggen: die arbeider zal alvast krijgen het volle gewone loon van een dergelijk arbeider in die plaats? Omdat men bij stukwerk met flinke en met minder flinke menschen te doen heeft. Het kan zeer goed zijn, dat, terwijl een gemiddelde arbeider op die plaats gewoonlijk verdient f 12 in de week, een bepaalde arbeider het bij stukwerk in die week slechts heeft gebracht tot een resultaat, zeg bij voorbeeld van f 5. Nu geeft het artikel hem zelfs nog te veel op rekening. Het artikel zegt: terwijl misschien later blijkt, dat gij maar voor f 5 hebt gepresteerd, geven wij u voorloopig f 9.

Wat ook mogelijk is, is, dat de man een flink werkman is, maar dat de patroon hem permissie geeft een paar dagen niet te werken, omdat hij familie wil bezoeken of om een andere reden. De patroon zegt: gij werkt toch bij het stuk en gij kunt, wat mij betreft, gerust een paar dagen uitgaan. In die week heeft hij misschien slechts een loon van f 6 tot resultaat gekregen en toch wordt hem volgens dit artikel aanvankelijk f 9 betaald. Men kan dus waarlijk niet zeggen, dat hier de arbeider wordt te kort gedaan. Daarentegen, indien hij door die f 9 te weinig heeft gekregen, komt dat na één of twee weken terecht.

Er staat *ten minste* ¾, dus minstens f 9, voor het geval van de twaalf gulden als gemiddeld loon. Als wij te doen hebben met een vak, als de heer de Klerk noemde, waarin het regel is een vast loon te betalen en het stukloon als een soort toelage op het loon is te beschouwen, dan zal de vakactie het wel klaar spelen te zeggen: er staat wel ten minste drie-vierde, maar die man verdient steeds f 12 als minimum, en gij zult dus al dadelijk f 12 betalen.

Indien de geachte afgevaardigde nu zegt, dat de besteksbepalingen kunnen worden ontdoken, dan is dat m. i. een hersenschimmige vrees, want als de werkman met die f 9 als voorloopige betaling genoegen heeft moeten nemen, dan zal hij wel zeggen: ik moet de volgende week die f 3 als minimum er bij hebben, anders kom ik niet aan het bedrag van de besteksbepaling. Het eenige bezwaar is, dat hij een week op dat restant van f 3 moet wachten. Ik zeg: een week, omdat, behoudens bij speciale bedrijven, de definitieve afrekening allicht na een week kan plaats hebben. Er zijn wel ingewikkelde bedrijven, waar

die afrekening iets langer kan duren, maar in den regel kan deze toch wel na een week plaats hebben.

Hoe het echter zij, men zal moeten kiezen of deelen. Als men het logisch juiste stelsel aannam, zou de arbeider niets ontvangen, vóór dat het resultaat kon worden opgemaakt. Nu heeft dit ontwerp, op het voetspoor van het ontwerp van 1889, dezen middelweg gekozen. En nu kan men wel verder willen gaan, maar men mag het niet voorstellen alsof de arbeider door deze bepaling te kort wordt gedaan.

De heer **Roodhuyzen:** Ik zou mij niet in deze discussie mengen, indien ik dit amendement niet met groote instemming had onderteekend; en voel mij daartoe vooral genoopt na hetgeen de heer Drucker daarover heeft gezegd, al zal het een heel kort woord zijn.

Die geachte afgevaardigde heeft verzuimd de aandacht te vestigen op die werklieden, welke op vast loon werken, maar slechts van tijd tot tijd stukwerk verrichten. Een smid b.v. heeft gewoonlijk vast loon, maar als hij een brandkast of kluisdeuren moet maken, werkt hij op stuk. Indien hij nu drie vierden van het daar ter plaatse gebruikelijk loon of van het loon dat in de bestekken bij verordening is vastgesteld, ontvangt, krijgt hij 25 pct. minder dan zijn gewone loon.

De heer Drucker zegt, dat dit slechts één week duurt, maar dat is voor een werkman precies hetzelfde als het voor mij zou zijn geweest, wanneer ik in mijn vorige betrekking drie maanden op mijn salaris korting had gehad, want zijn loon wordt van week tot week uitgekeerd, evengoed als in andere betrekkingen om de drie maanden.

Wat is daarvan nu het gevolg? De huisvrouw wordt tot poffen gedreven en daarover denk ik niet licht. Ik geloof dat het, zoogenaamde poffen een van de grootste kankers is, die knaagt aan den arbeidersstand.

Indien men zulk een gezin kende, zou men liever de huisvrouw het geld, dat zij in die week te kort komt, uit eigen zak cadeau doen, dan haar te laten poffen, want het is ook in deze waar, dat de eerste stap beslissend is.

Ik zeg niet, dat er met dit artikel niet iets voor den werkman gewonnen wordt, maar wij willen meer hebben. Ik hoop, dat men niet zal zeggen, dat ik door het voorbeeld dat ik gaf in de casuïstiek treed, maar waar de geachte voorzitter van de Commissie van Rapporteurs zelf allerlei gevallen heeft genoemd, waarin ons amendement niet zou opgaan, stel ik daar mijn voorbeeld tegenover.

Laten wij toch ook niet te veel het stukwerk in de hand werken. De heer Drucker wees op de textielindustrie, maar het stukwerk is altijd een nadeel voor den arbeider, het dient òf om uit den arbeider te halen wat er maar uit te halen is voor het minste loon, òf om hem zooveel loon te laten verdienen als maar eenigszins mogelijk is. Ik wil op het feit wijzen, dat men aan de wereldberoemde fabriek van van Houten te Weesp van het stukwerk heeft 'afgezien, omdat de arbeiders veel te hard werkten; men moest hem tegen zich zelf beschermen en hem beletten een wedloop te houden om een inderdaad overmatig loon gedurende korten tijd (want geen hunner houdt dat lang uit) te verdienen. Zooals dit artikel nu geredigeerd is, werkt het naar mijn bescheiden meening het stukwerk in de hand.

Het laatste argument door den heer de Klerk aangevoerd, is ook zeer juist, dat de werkgever het met dit artikel in zijn hand krijgt om door $\frac{3}{4}$ van het gebruikelijke loon uit te betalen krachteloos te maken wat door de vakorganisatie langs moeilijken weg op loongebied is verkregen, daar hij daardoor in de gelegenheid wordt gesteld een loon uit te keeren beneden het minimum, dat in een dergelijke plaats is vastgesteld. Op dien grond heb ik de eer het amendement ten zeerste aan te bevelen.

De heer **de Klerk:** Mijnheer de Voorzitter! Voor het grootste gedeelte heeft de heer Roodhuyzen reeds gezegd, hetgeen ik ter bestrijding van het gesprokene door den Minister en den heer Drucker had willen zeggen. Waar de heer Drucker spreekt van hoogstens een week wachten, moet ik hem zeggen, dat er aangenomen werk kan gegeven worden dat maanden achtereen duurt. Ik wijs bijv. op het maken van brand- en inbraakvrije kelders, welke inrichtingen als het ware geheel van staal zijn. En dan zou men volgens de bepaling van dit artikel, den werkman al dien tijd $\frac{1}{4}$ van zijn gewone loon kunnen inhouden. Het argument dus, dat het in de meeste gevallen maar over een week loopt, moet ik beslist tegenspreken.

Waar de geachte voorzitter van de Commissie van Rapporteurs zegt, dat het artikel voldoende is, moet ik er hem ook op wijzen, dat hij ook ten aanzien van de besteksbepalingen geen gelijk heeft. Wanneer dit artikel zóó in het Burgerlijk Wetboek wordt opgenomen, zal de rechter zich er op beroepen en de patroon zal er zich aan vast kunnen klemmen en het recht krijgen zijn arbeiders bij aangenomen werk $\frac{1}{4}$ minder loon uit te betalen.

Ik heb er met nadruk op gewezen, dat het tot nu toe de gewoonte geweest is om het gewone uur-, dag- of weekloon uit te betalen tijdens den duur van het aangenomen werk.

Waarom moeten wij nu bij de vaststelling van dit wetsontwerp daarvan gaan afwijken? Kan de heer Drucker mij ergens in ons land een werkplaats aanwijzen, waar gehandeld wordt zooals dit artikel aangeeft? Ik kan hem integendeel de verzekering geven, dat gewoonlijk plaats heeft wat de voorstellers van het amendement willen. Waarom moet van deze goede gewoonte worden afgeweken, en nog eens vraag ik: wat beteekent het om inbreuk te maken op een oud bestaand gebruik, wat op dit punt de vrede bewaart tusschen patroon en arbeider.

Wil men nu den minder goedgezinde werkgevers de gelegenheid geven misbruik te maken van hun macht ten nadeele van den arbeid, wat op werkstaking kan uitloopen?

Wil de Kamer dat niet, maar de goede verstandhouding tusschen patroon en arbeider bevorderen, laat ze ons amendement dan aannemen.

De heer **Schaper:** Mijnheer de Voorzitter! Ik wil even verklaren, dat ik nu het amendement van den heer de Klerk zeer aannemelijk acht. Ik heb zooeven het amendement niet verdedigd met het oog op de bestrijding van stukwerk, want de argumenten van den heer Roodhuyzen komen mij dienaangaande niet geheel juist voor. De bestrijding van het stukwerk door het amendement is maar van zeer betrekkelijken aard. Juist kunnen de werklieden door de onveranderde aanneming van het artikel een grooteren tegenzin in het stukwerk krijgen en zeggen: als wij niet vooraf weten, dat wij er wekelijks terstond meer dan drie vierden van het gewone loon mee verdienen, beginnen wij er niet aan; maar of de economische kracht van de arbeiders daartoe sterk genoeg is, is een andere vraag. Ik meen in ieder geval, dat de Kamer het beginsel huldigen moet, dat ook bij stukwerk ten minste het volle gewone loon moet worden verdiend. Dit is ook gebruikelijk bij de door gemeenteraden vastgestelde arbeidsvoorwaarden; daarbij wordt alleen een minimum loon vastgesteld, dat den arbeider moet gewaarborgd zijn. Regelt men het niet op die manier, dan geeft men een sanctie aan het stukwerk, die niet goed is. Inderdaad is in het stukwerk een groot gevaar gelegen ten aanzien van buitengewone afbeuling van den arbeider en het gaat niet aan officieel de loonbetaling daarnaar in te richten en te bepalen, dat er voorshands slechts $\frac{3}{4}$ betaald behoeft te worden. Ik constateer, dat dit een sanctioneeren van het stukwerk is.

De heer Drucker heeft een zeer juiste, maar zuiver academische redeneering gehouden en gezegd: wanneer met het stukwerk minder verdiend wordt, is dit het risico, dat aan het stukwerk verbonden is. Dit spreekt natuurlijk vanzelf. Ik heb slechts aangegeven hoe het in de practijk gaat en het blijkt dat de heer de Klerk dezelfde ervaring in deze opgedaan heeft. De patroon begrijpt, dat de man zijn weekloon verdienen moet. Het gaat niet aan den man op $\frac{3}{4}$ rantsoen te zetten zoo lang totdat het stukwerk afgeloopen is, want het is volstrekt niet altijd met 2 weken afgeloopen, dit stukwerk kan 3, 4 weken en langer duren. Timmerlieden nemen in nieuwe huizen wel aan geheele kamers in stuk- of taakloon af te timmeren, hetgeen zeker wel 3 weken duren kan. Het zou tegen de practijk gaan, indien men den patroons toestond — en patroons zijn soms misschien gebrekkige beoordeelaars van wat is gereed gekomen en afgewerkt — om gedurende al dien tijd slechts $\frac{3}{4}$ uit te betalen. Dit zou gaan tegen de practijk, maar ook tegen de billijkheid.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Wat betreft het amendement van den heer Aalberse c.s. komt het mij voor, dat dit meer een grammaticale quaestie is.

Kortheidshalve wil ik het wel overnemen en het woord „verdiende" veranderen in „verschuldigde", onder voorbehoud van daaromtrent nog eens nader te overleggen en er eventueel bij de tweede lezing op terug te komen.

Wat aangaat het amendement van den heer de Klerk c.s., geloof ik niet, na de heldere uiteenzetting van de argumenten daartegen aangevoerd door den voorzitter der Commissie van Rapporteurs, dat het noodig is daaraan nog veel toe te voegen.

Ik kan niet begrijpen dat bij die heeren het zoo zwaar weegt, dat slechts gedurende eenige weken ¾ van het loon uitbetaald zou worden.

Bij vele bedrijven, bij voorbeeld bij het mijnwezen, is de zaak zoo geregeld, zoodat, wanneer men men zich wil aansluiten bij hetgeen gebruikelijk is, het zaak is het artikel te behouden gelijk het daar ligt.

De heer Schaper gaat, naar mij voorkomt, bij de verdediging van dit amendement te ver.

Of het amendement wordt aangenomen of wel het artikel ongewijzigd blijft, het stukloon zal blijven bestaan. Doch een bepaling als die van het tweede lid is noodig met het oog op allerlei verhoudingen die in ons land bestaan en waarmede rekening dient gehouden te worden.

Ik moet dus blijven aandringen op het onveranderd behoud van het artikel.

De **Voorzitter:** Door de Regeering is een wijziging gebracht in het artikel, daartoe strekkende, dat het amendement van den heer Aalberse c.s. door haar wordt overgenomen.

Wat de reserve betreft door den Minister gemaakt, wensch ik in herinnering te brengen wat eenige dagen geleden door mij daaromtrent is in het midden gebracht. Ik ben bereid het geval, dat hier zich voordoet, indien noodig, later te behandelen, maar ik kan vooraf, met het Reglement van Orde in de hand, het recht van de Regeering niet in het algemeen, en zonder eenige beperking, erkennen om, wanneer een artikel eenmaal is aangenomen, bij tweede lezing naar eigen inzicht daarop nader wijzigingen voor te stellen. Aan dit punt moet vooralsnog van deze zijde worden vastgehouden, aangezien een tegengestelde opvatting van art. 78 van ons Reglement tot minder gewenschte gevolgen zou kunnen leiden. Ik heb echter geen bezwaar in dit concrete geval, wanneer de omstandigheid zich mocht voordoen, daaromtrent nader met de Regeering van gedachten te wisselen, met de bedoeling om tot overeenstemming te geraken.

Aangezien in het Regeeringsartikel wijziging is gebracht en nu ook het amendement herhaaldelijk wijziging heeft ondergaan, meen ik, dat het gerechtvaardigd is, ook met het oog op den dag van heden, de beraadslagingen niet verder voort te zetten, maar die Maandag te hervatten.

[enz.]

Tekst van het artikel, zooals het door de Regeering op 18 Mei 1906 is gewijzigd (Stuk no. 74).

Artikel 1638*p*. Bij iedere uitbetaling zal het geheele bedrag van het verschuldigde loon worden voldaan.

Echter kan ten aanzien van het in geld, doch afhankelijk van de uitkomsten van den te verrichten arbeid, vastgesteld loon bij schriftelijk aangegane overeenkomst of bij reglement worden bedongen, dat telkens behoudens definitieve afrekening op den eersten betaaldag, waarop daartoe de mogelijkheid zal bestaan, zal worden uitbetaald een zeker gedeelte van het loon, bedragende ten minste drie vierden van het gebruikelijk loon voor den wat aard, plaats en tijd betreft meest nabijkomenden arbeid.

(21 Mei 1906.)

Op dit artikel zijn voorgesteld de volgende amendementen:

1°. een, van de heeren de Klerk, Nolting en Roodhuyzen [voorgesteld 18 Mei 1906, stuk n°. 75], strekkende om uit het tweede lid te laten vervallen de woorden: ,,een zeker gedeelte van het loon, bedragende ten minste drievierden van";

2°. een, van den heer Schaper [ingezonden 19 Mei 1906, stuk n°. 76], strekkende om het tweede lid te lezen als volgt:

,,Ten aanzien van het in geld, doch afhankelijk van de uitkomsten van den te verrichten arbeid, vastgesteld loon zal telkens, behoudens definitieve afrekening, op den eersten betaaldag waarop de mogelijkheid zal bestaan, worden uitbetaald het gebruikelijke loon voor den wat aard, plaats en tijd betreft meest nabijkomenden arbeid, met dien verstande echter, dat kan worden afgetrokken het bedrag dat loopt over den tijd, dat de arbeider door eigen willekeur verzuimde, arbeid in dienst van den werkgever te verrichten."

De heer **Schaper** verkrijgt het woord tot toelichting van het door hem voorgestelde amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De indiening van het amendement-de Klerk c.s. heeft bij dit artikel aan de orde gesteld de vraag of bij stuk- of bankwerk geregeld iedere week moet worden uitbetaald ¾ van het normale werkloon, dan wel het volle loon. De heer de Klerk c.s., willen het volle loon, de Minister en de heer Drucker houden vast aan het ¾. Nu twijfelde ik Vrijdag ll. reeds aan de juistheid van de redactie van het amendement-de Klerk; sedert is het verbeterd; maar Zaterdag is het mij duidelijk geworden bij de bestudeering van het artikel, dat men er met het amendement-de Klerk niet komt. Het is niet voldoende uit het Regeeringsartikel weg te nemen de woorden: ,,een zeker gedeelte van het loon, bedragende ten minste drie vierden van", want de inhoud van het tweede lid van het artikel wordt er onlogisch door gemaakt. De kern van het artikel is het eerste lid: ,,Bij iedere uitbetaling zal het geheele bedrag van het verschuldigde loon worden voldaan."

Het ,,echter", waarmede het tweede lid begint, is gebaseerd op een tegenstelling. In het eerste lid vindt men het *volle* loon, in het tweede de uitzondering met *drie-vierde* van het loon. Wanneer nu in het tweede lid ook van het volle loon wordt gesproken, is dit ,,echter" onnoodig en onlogisch.

Bovendien wordt ook overbodig en ongerijmd de bepaling van het Regeeringsartikel omtrent ,,een schriftelijk aangegane overeenkomst".

Die schriftelijke overeenkomst is goed, wanneer men afwijking van het eerste lid van het artikel in beperkenden zin toelaat; maar zoodra men erkent, dat men er niet van moet afwijken, is het overbodig. Uitbetaling van het geheele verdiende loon verklaart het ontwerp voor regel en ditzelfde moet gelden ten aanzien van stukwerk, zoodat men er niets aan heeft toe te voegen.

Dit betreft de redactie. Ik geef mijn redactie voor beter. Wanneer de heeren meenen dat hun amendement voldoende is, zal ik mij laten overtuigen, maar het zou toch doelmatig zijn, wanneer dit ook van andere zijde werd erkend, om tot overeenstemming te komen, ten einde één voorstel in stemming te brengen.

De hoofdzaak van mijn amendement is iets anders.

Ik houd vol, dat het regel is — het gebied van den arbeid is ontzettend gecompliceerd en uitgebreid, en men kan niet *alles* over één kam scheren — dat het volle loon aan den man wordt uitgekeerd, omdat van weerskanten het geloof bestaat, dat hij het met niet minder kan doen. Misschien geeft stukloon doorgaans ook iets meer, door ongemotiveerde uitbuiting; in den regel geeft de patroon dan ook voorshands volle weekloon.

Maar nu is door den heer Drucker niet ten onrechte gezegd, dat men soms vakken kan hebben, waarbij de arbeiders drie dagen bij voorbeeld in dienst van den patroon zijn en drie dagen bij een ander, of voor zich zelf werken. Het kan natuurlijk ook gebeuren, dat sommigen Maandag en Dinsdag niet werken, een zeker soort van Maandaghouders dus, dat altijd nog bestaat. Het zou dan van den patroon te veel zijn gevergd om zulke menschen maar vast het volle loon uit te betalen, alsof ze de heele week hadden gewerkt. Bij gewoon uurloon gebeurt dit natuurlijk niet, want dan wordt de man per uur betaald dat hij gewerkt heeft en bij dag- of weekloon zal het hem ook wel worden afgetrokken.

Dit nu echter is zoo billijk, dat er wel niemand zal gevonden worden, die den patroon het onrecht zal willen aandoen door het tegenovergestelde in de wet op te nemen. Het gebeurt in de werkelijkheid ook nooit, natuurlijk, en daarom behoeft het ook niet in de wet te staan.

Daarom dan ook heb ik in mijn amendement bijgevoegd de woorden: ,,met dien verstande echter, dat kan worden afgetrokken het bedrag dat loopt over den tijd, dat de arbeider door eigen willekeur verzuimde, arbeid in dienst van den werkgever te verrichten".

Wanneer dus de arbeider willekeurig verzuimt, houdt alles op. Het woord ,,willekeur" is misschien nieuw en men zou ook kunnen lezen: schuld; maar ,,schuld" is beperkter en bovendien is ,,willekeurig verzuim" een bekende term.

Nu heeft de heer Roessingh zooeven gevraagd: wat gebeurt er bij ziekte?

Willekeurig verzuim staat er. Wanneer nu iemand zoo'n ,,betrekkelijk korten tijd" ziek wordt, gaat, volgens het Regeeringsartikel wat wij hebben aangenomen bij art. **1638 c**, het loon door. Dit is dan ook een bijzondere omstandigheid onafhankelijk van den wil des arbeiders. Ziekte toch is geen willekeur. Dit dient voor den stukwerker ook te gelden.

De bedoeling is bij stukwerk geheel op dezelfde wijze te werk te gaan als bij uurwerk, met dit groote onderscheid, dat er bij stukwerk altijd nog nadeel kan overblijven voor den arbeider. Wanneer de man, na drie weken gewerkt te hebben met een week tusschenruimte wegens ziekte, dus misschien nog een week loon te goed heeft, terwijl hij er misschien nog 14 dagen werk aan zal hebben,

zal de patroon natuurlijk *kunnen* zeggen: ik kan u niet meer geven, wij zijn overeengekomen voor dien prijs. Dit gebeurt nu wel niet altijd, maar de patroon zou dit mogen. Wij dienen alleen in de wet op te nemen het beginsel, dat de stukwerker op dezelfde wijze behandeld wordt als de andere arbeider.

Bij de bekende begrafenis, bedoeld in art. **1638 c**, gaat natuurlijk ook het loon door. Dit is, volgens de wet, een billijke reden om afwezig te zijn, dus geen willekeur.

Nu staat er: arbeid in dienst van den werkgever te verrichten. Niet: bedongen arbeid.

Het kan gebeuren, dat de man een kamer moet afwerken of iets anders, maar dat de patroon bij hem komt en zegt: ik heb je voor de een of andere reparatie noodig, en hem een paar uur van dit werk afhaalt. Dat kan men niet aan ,,bedongen" arbeid vastkoppelen en daarom staat er, dat de patroon, wanneer de man in zijn dienst arbeid heeft verricht, het gewone loon heeft te betalen. Alleen als hij voor zich zelf of voor anderen werkt, mag worden afgetrokken.

Het komt mij voor, dat dit zóó logisch in elkaar zit — het zij met alle bescheidenheid gezegd — dat er eigenlijk niet veel tegen is in te brengen.

Men heeft bij de bepaling van het ,,drie-vierde" de practijk over het hoofd gezien.

Men doet beter met het beginsel, dat in het amendement ligt, op te nemen: het normale loon, terwijl de afrekening later geschiedt, zooals men zelf verkiest van weerszijden, en alleen aftrek wegens willekeurig verzuim.

Ik hoop, dat de Kamer voor dit amendement te vinden zal zijn en dat ook de Minister zijn opinie in deze nog eens zal herzien, zich ernstig afvragende of het niet beter is, dit beginsel op te nemen in plaats van wat nu in het wetsontwerp staat.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren ter Laan, Ketelaar, Jansen (den Haag), Troelstra en Thomson, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **de Klerk:** Mijnheer de Voorzitter! Het redactie-bezwaar van den heer Schaper komt mij ongegrond voor.

Ik vraag mij af welke beteekenis het tweede lid van het Regeeringsartikel heeft als in het eerste wordt verklaard dat bij iedere uitbetaling het geheele bedrag van het verdiende loon zal worden voldaan.

Nu meent de heer Schaper, dat, als ons amendement aangenomen wordt, er geen verschil meer bestaat tusschen beide leden van het artikel.

Ik meen dat dit verschil duidelijk spreekt.

Het eerste lid spreekt over gewone werkzaamheden, maar het tweede lid over stuk- of aangenomen werk, en nu is het groote verschil dat in het tweede lid wordt gesproken van zeker bedrag dat wordt uitbetaald als het aangenomen of stukwerk is, zoodat ons amendement niet onlogisch is, maar volkomen past in het Regeeringsartikel.

Ik acht dus de door den heer Schaper aangegeven redactie niet alleen overbodig, maar het zal ook twijfel doen rijzen omtrent de eigenlijke bedoeling.

Verder meent de heer Schaper, dat, volgens ons amendement, een arbeider betaald moet worden ook voor de dagen dat hij er tusschenuit springt. Die geachte spreker heeft zich op een dwaalspoor laten brengen, misschien wel door den Kameroverzichtschrijver der *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, die den heer Drucker is gevolgd en terecht is gekomen bij de Maandaghouders.

Wij willen niet alleen dien Maandaghouders en den menschen die er eenige dagen tusschenuit willen, het ¾ niet geven, maar wij meenen dat zij niets moeten ontvangen.

Het loon is datgene wat men ontvangt als men werkt en niet als men Maandaghoudt.

Ons amendement wil niets anders dan dat, als het stukwerk langer dan een week duurt, van de eene loonbetaling in de andere, de man zijn gewone uur-, dag- of weekloon ontvangt en dat eerst daarna afrekening zal plaats vinden.

Werd het amendement van den heer Schaper aangenomen dan zou de zaak geheel op losse schroeven gezet worden. Het artikel zou twijfelachtig worden. Zooals het Regeeringsartikel thans luidt, is het m. i. zeer juist gesteld, en ons amendement verandert aan het beginsel niets. Alleen waar het Regeeringsartikel spreekt van ¾ willen wij het gewone loon behouden zien.

Wordt nu het amendement-Schaper aangenomen, waar gesproken wordt, dat de arbeider door eigen willekeur verzuimt den arbeid in dienst van den werkgever te verrichten, zal dat een bron van moeilijkheden worden. Natuurlijk zal

de heer Schaper zeggen: dan moet men maar weer naar den kantonrechter gaan, die dan zal hebben uit te maken wat willekeur is. Wat is willekeur? Als een werkman bijv. 6 dagen hard heeft gewerkt, zooals wij zeggen: ,,stompen", en hij acht den Zondag niet voldoende om op zijn verhaal te komen, dan blijft hij Maandag weg. Nu noemt de patroon dat willekeur, maar de werkman zegt: ik was Maandag nog niet in staat te werken.

De wijziging in het tweede lid door den heer Schaper aan te brengen zou m. i. de zaak voor den arbeider slechter maken; zij zou de juistheid wegnemen en twijfel er voor in de plaats brengen.

En nu het geval, door den heer Schaper genoemd, dat de arbeider door den patroon aan ander werk gezet wordt. Dan zal ook gerekend worden het gewone uurloon. Wordt de arbeider uitgeleend aan een ander, dan zal hij wel van dien patroon het gewone loon ontvangen. Dat uitleenen is echter een quaestie die wij hier niet hebben te bespreken en tamelijk gezocht.

De zaak komt hierop neer, dat het door ons voorgesteld amendement zeer eenvoudig is en dat door het ingewikkeld amendement van den heer Schaper die eenvoud zou worden weggenomen. Ik geloof daarom, dat men goed zal doen ons amendement aan te nemen en dat het zeer zou zijn te betreuren, als men inbreuk ging maken op een bestaande goede zaak, die burgerrecht heeft verkregen. Doet men dit toch, dan zal men, waar men aan het loon gaat tornen, tal van moeilijkheden krijgen, welke uit kunnen loopen op werkstakingen.

Ik blijf dus vooralsnog ons amendement handhaven.

De heer **Drucker:** Mijnheer de Voorzitter! Het is wellicht goed, het verband van dit artikel met andere artikelen van het wetsontwerp wat nader aan te wijzen dan tot dusver is geschied.

Vrijdag ll. is ook mijnerzijds verzuimd, nog in het bijzonder de aandacht te vestigen op den samenhang van dit artikel en het geheele wetsontwerp.

Wat is de regel voor de loonbetaling, zooals die in dit wetsontwerp wordt gevonden? in art. **1638 l** krijgen wij den voor ons land nieuwen regel van gedwongen korte termijnen van loonbetaling, een regel die daar is gesteld — ik behoef het wel nauwelijks uitdrukkelijk te zeggen — uitsluitend in het belang van den arbeider. Voor den gewonen arbeider wordt daar als regel verplicht gesteld loonbetaling per week. Uitzonderingen zijn alleen in zoover geoorloofd, dat men mag bedingen te betalen tweemaal per maand; uitbetalingen in langere termijnen worden bij de gewone arbeiders door de wet niet meer toegelaten. Mijnheer de Voorzitter! De vraag rees nu, of men dat bij stukwerk ook zou doorvoeren, of dat mogelijk was, of men dat zou aandurven. Nu had men bij stukwerk die regeling ter zijde *kunnen* stellen — en dat men dit *kon* doen, blijkt uit buitenlandsche wetgevingen, waarbij men het inderdaad gedaan heeft — en kunnen zeggen: bij stukwerk wordt eerst betaald als het resultaat van den arbeid kan worden overzien. Het wetsontwerp heeft gemeend dat niet te moeten doen, maar in het belang van den arbeider nog een stap verder te moeten gaan, en het heeft bij artikel **1638 m** de verplichte loonbetaling bij zeer korte termijnen ook toegepast op stukwerk.

Nu heeft echter de eerste ontwerper — en de lateren zijn hem daarin gevolgd — gemeend, dat men dit niet zou kunnen doorvoeren, als men niet in artikel 1638 *p*, tweede lid, een verzachting aanbracht. Terwijl artikel 1638 *p*, eerste lid, zegt, dat bij iedere loonbetaling zal voldaan worden datgene wat den arbeider toekomt, heeft men overwogen, dat het bij tal van bedrijven niet mogelijk is binnen zeer korten tijd na het einde van de week of van de veertien dagen na te gaan, wat den arbeider toekomt; en waar nu van den patroon niet gevergd kan worden, dat hij binnen drie dagen de resultaten opmaakt, heeft men gezegd: gij zult kunnen volstaan, wanneer gij daaromtrent een overeenkomst sluit of dat bij reglement aldus inricht, met de betaling, op rekening, van drie vierden van het gebruikelijke loon.

Dat drie-vierde is voor sommige gevallen natuurlijk te weinig. In de gevallen waarin absoluut vaststaat, dat de werkman ten slotte toch het gebruikelijke loon zal krijgen, zal de patroon van dit artikel geen gebruik maken en, evenals hij tot dusverre deed, het gewone loon blijven uitbetalen.

Anderzijds heeft de heer de Klerk zelf in den loop van zijn betoog zooeven duidelijk moeten doen uitkomen, dat voor vele gevallen ¾ reeds rijkelijk is berekend; meermalen zal het voorkomen, dat de werkman later tot de erkentenis zal moeten komen, dat hem door die ¾ meer is uitbetaald dan waarop hij later aanspraak blijkt te hebben.

Dit artikel ontleent dus zijn oorsprong hieraan, dat men in het belang van

den werkman, ook bij stukwerk, heeft voorgeschreven de verplichte loonbetaling bij korte termijnen. Dat blijkt uit de geschiedenis.

De eerste die hier te lande een dergelijke loonbetaling bij korte termijnen heeft voorgesteld, is geweest de Minister Ruys in zijn bekend wetsontwerp. In dat ontwerp was aanvankelijk het stukwerk in dit opzicht uitgezonderd; er werd gezegd: bij stukwerk zal de zaak tusschen partijen geregeld worden, daarbij kunnen wij de wekelijksche uitbetaling niet verplicht voorschrijven.

Bij de schriftelijke gedachtenwisseling over dat ontwerp is uit de Kamer gevraagd, of er niet iets op te vinden was om in dit opzicht den stukwerkers te gemoet te komen. De Minister Ruys heeft toen gezegd: welnu, wij zullen dien stukwerkers iedere week of iedere veertien dagen twee derden van het presumptieve gebruikelijke loon, op rekening, waarborgen. Bij dat cijfer van twee derden is ook gebleven de Staatscommissie voor de arbeidsenquête. Deze commissie, die voorstelde loonbetaling bij zeer korte termijnen, heeft ook gemeend dat bij stukwerk niet te kunnen volhouden zonder de reserve, die wij nu ten slotte ook in dit ontwerp aantreffen. Bij de Staatscommissie was het nog twee derden van het loon. Men is nu van twee derden op drie vierden gekomen; dat is weder een vooruitgang voor den arbeider.

Dat genoemde Staatscommissie daartoe kwam, is op dit punt een hoogst gewichtig feit. Waarom? Omdat die commissie bij haar voorstellen verkeerde onder den indruk van de pas afgenomen verhooren in alle deelen van het land, in alle kringen van bedrijf en nijverheid. De Staatscommissie verkeerde in het gelukkige geval, dat haar gezichtskring niet beperkt was tot bepaalde bedrijven, zooals bijv. de bouwvakken, waarop de heer de Klerk bij voorkeur let, maar dat zij haar oog liet gaan over allerlei bedrijven in Nederland. Met die kennis en wetenschap gewapend meende de Staatscommissie loonbetaling met zeer korte termijnen niet te kunnen voorschrijven, zonder dat correctief er bij. Dat is niet geweest wijsheid die de leden van de Staatscommissie alleen voor zich zelf bezaten, maar uit de gedrukte verhooren van de enquête blijkt, dat in tal van bedrijven de toestand zich geheel anders voordoet dan door den heer de Klerk is geschetst, bedrijven, waar eenvoudig geproduceerd en betaald wordt per stuk en geen geregeld weekloon wordt bepaald.

De heer **Schaper:** Dat is 16 jaar geleden, zoo geen 20.

De heer **Drucker:** Die industrieën zijn in die 16 jaren in dat opzicht zeker niet veel veranderd. En als de heer Schaper opslaat de officieele statistieken, die in het tijdschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek worden gepubliceerd, zal hij aan den eenen kant vinden vakken, als timmerman en metselaar, waarin een uurloon gebruikelijk is, met toeslag bij stukwerk, en aan den anderen kant vakken, waarbij de kolom loon eenvoudig is ingevuld: „loon naar productie", dat wil zeggen: naarmate de man aflevert wordt hij betaald.

De heer **Schaper:** Dat staat er niet.

De heer **Drucker:** Ik geloof toch niet, dat u zult ontkennen dat er tal van industrieën zijn, waarin men betaald wordt naar wat men heeft geproduceerd, en niet een normaal uurloon krijgt. Heeft de man dus weinig afgeleverd, dan ontvangt hij ook weinig. Hoe komt het nu, dat tot dusver over dat $\frac{2}{3}$ of $\frac{3}{4}$ niet zooveel gesproken is? Omdat men tot nu toe het loon kan betalen bij zoodanige termijnen als men wil. Wanneer men nu niet iedere week of iedere 14 dagen wil betalen, kan men alle vier weken betalen of over een nog langeren termijn. Uit de enquête blijkt, dat veelal de betaling eerst na eenige weken plaats heeft.

In andere landen is het precies zoo. Ik zal de vergadering niet vermoeien met tal van citaten en slechts in het algemeen verklaren — wordt het tegengesproken, dan zal ik de verschillende wetgevingen noemen — dat mij geen wetgeving bekend is, die gunstiger is voor de arbeiders dan de hier voorgestelde regeling. Alleen wil ik even wijzen op de wet van 1905 van Basel-Stadt, een van de allernieuwste en bovendien afkomstig van zeer vooruitstrevende voorstellers, waarin in § 13 wordt bepaald, dat men bij stukwerk de betaling van het loon moet regelen bij onderling goedvinden, zoodanig echter, dat men moet betalen uiterlijk op den eersten betalingsdag, nadat het werk is voltooid. Dat is al wat er staat en dit duidt aan, dat men in Bazel niet aangedurfd heeft wat hier wel is aangedurfd. Wij — of laat ik zeggen ik, want ik breng thans nog geen advies uit van de Commissie — ik sta op het standpunt, dat met $\frac{3}{4}$ als algemeenen regel zoover wordt gegaan als mogelijk is. Dat wil niet zeggen, dat er niet patroons zullen

zijn, die het volle loon zullen uitbetalen, maar meer dan $\frac{3}{4}$ gebiedend voorschrijven, durf ik niet.

De heer Roodhuyzen heeft er wel met bijzonderen nadruk op gewezen, dat het hard is voor een arbeidersgezin bijv. f 9 te ontvangen aan het einde der week in plaats van f 12, en ik voel daarvoor alles, maar als het volle loon wordt betaald, zal toch immers blijven bestaan de definitieve afrekening als men de resultaten kan opnemen, en als dan blijkt, dat de man in plaats van f 12 in zekere week maar voor f 9 heeft geproduceerd, dan wordt hem dat de volgende week afgehouden op het loon van die week. Dan heeft hij wel de eerste week het genoegen gehad f 12 te ontvangen op rekening, maar de volgende week wordt hem gezegd dat hij f 3 te veel ontvangen heeft, en die f 3 worden dan van het loon van die volgende week afgehouden. De heeren schudden van neen, maar als de heeren dat niet willen, moeten zij hun amendement veranderen, want zoo staat het er nu. Ik zou als arbeider zeggen, dat ik nog liever de eerste week f 9 zou ontvangen met de kans er nog f 3 bij te krijgen, dan f 12 te ontvangen met de kans er f 3 van terug te moeten geven.

Wat het amendement van den heer Schaper betreft, dat voorziet, ondanks alle zorg die er blijkbaar aan besteed is — het is gebleken uit de rede van den geachten afgevaardigde, dat hij zijn uitdrukkingen met groote zorg heeft gekozen — dat voorziet toch niet in alle moeilijkheden. Er blijft in de eerste plaats over — dat noem ik in het voorbijgaan — de man, die slap is in het werken, die wel vele uren lang werkt, maar die niet veel tot stand brengt omdat hij lui is. Maar wat vooral overblijft, is de ongecontroleerde thuiswerker. De heeren vergeten wel eens — het zij met alle bescheidenheid gezegd — dat wij hier te doen hebben met honderden variaties van bedrijven en toestanden; waar wij aan den eenen kant hebben den man onder strenge tucht, die als het ware onder de zweep werkt in de fabriek, van Maandag tot Zaterdag, daar hebben wij aan den anderen kant den man die thuis werkt naar eigen goeddunken, hard of zacht, en die betaald wordt naar mate van de producten die hij tot stand brengt; geen sterveling kan als patroon controleeren, hoe lang die man thuis gewerkt heeft, en de geheele berekening van den heer Schaper wordt onmogelijk in het geval van dien thuiswerker. En dat is geen gezocht geval, want die gevallen zijn bij duizenden te tellen in Nederland, gelijk iedereen kan weten.

Eindelijk moet ik er de aandacht op vestigen, dat, ten gevolge van de amendementen van de heeren de Klerk en Schaper, de patroon onwillekeurig gedreven wordt tot de uiterste lengte van den termijn van loonbetaling dien de wet toelaat. Waar thans betaling per week regel is, zal de patroon, uit zelfbehoud, gaan invoeren betaling twee keer per maand; dan heeft hij ten minste meer kans, dat er kan worden overzien wat afgewerkt is.

Mijnheer de Voorzitter! Dit is voorloopig mijn standpunt tegenover de amendementen, die ik meen dat geen van beide kunnen worden aangenomen.

De heer **Nolting:** Mijnheer de Voorzitter! Het is opmerkelijk, dat bij de behandeling van deze quaestie de practijk op zijde moet gaan voor de theorie.

Zij die tot nu toe deze zaak verdedigd hebben en het standpunt hebben ingenomen, waarop de heeren de Klerk en Schaper zich geplaatst hebben, stellen op den voorgrond, dat het regel is dat het volle loon, ook bij stukwerk, wordt uitbetaald, en aan het eind, wanneer het werk gereed is, de afrekening geschiedt. Dit is thans de regel die algemeen wordt gevolgd.

Wanneer het stelsel der Regeering in de wet gelegd werd, zou die goede gewoonte geheel verdwijnen; want dan kan volstaan worden met het betalen van slechts $\frac{3}{4}$ van het loon.

Hoe wordt te dien aanzien gehandeld met de betaling van het loon aan de Rijkswerkplaatsen bijv. bij Marine en Oorlog? Daar wordt ook op stuk gewerkt. Daar geldt wel degelijk de bepaling dat het volle loon uitbetaald moet worden; en eerst na afloop van het werk geschiedt de afrekening.

Als de Staat nu zelf voorgaat voor zijn eigen werklieden dergelijke regeling te ontwerpen, waarom moet dan voor particulieren een andere regeling worden gemaakt?

Ik begrijp dit niet goed.

In het werkliedenreglement, dat thans in Amsterdam in behandeling is, heeft men precies hetzelfde. Daar wordt ook veel op stuk gewerkt, maar niettegenstaande dat, moeten toch de 60 uren uitbetaald worden; dat wil zeggen: het gewone weekloon, en de afrekening geschieden als het werk gereed is.

Men moet, sprekende over stukwerk en de regeling der betaling er van, er nauw bij zijn betrokken geweest, om daarover een juist oordeel te kunnen hebben.

Ik kan daarover meespreken en zal daarom een voorbeeld noemen, gelijk er de vorige week reeds genoemd zijn.

In het meubelvak komt een patroon tot den gezel en zegt: ik heb hier een teekening; gij moet mij een schrijfbureau maken; ik heb gemeend u daarvoor zooveel te moeten geven.

In den regel heeft de gezel dan niet veel te vertellen; meestal blijft de eerste som bepaald voor het werk; veel wordt er niet bij beknibbeld; de gezel gaat aan het werk.

De bureau moet van eikenhout worden gemaakt, maar er zijn verschillende soorten, als wagenschot, het beste, kloshout en Amerikaansch eikenhout. Nu krijgt hij materiaal, dat zeer moeilijk te verwerken is, waardoor hij te kort komt. De patroon kan volstaan met het betalen van ¾ van het loon en beweren dat hij niet meer kan geven; hij komt dus te kort, wat bij goede materialen niet het geval zou zijn geweest.

De heer **Marchant:** Moet hij het geld dan niet teruggeven?

De heer **Nolting:** Dan wordt het geld niet teruggegeven. Daar behoeven de heeren niet om te lachen. In de practijk gaat het — ik spreek uit ervaring — aldus, dat de patroon zegt: gij komt op dit stuk werk te kort, maar ik zal het goedmaken door u een ander stuk werk op te dragen, waarvoor ik een beteren prijs kan besteden, en waarvoor gij dan zooveel meer krijgt, dat gij in het gelijke komt. Dat heb ik zelf meermalen meegemaakt.

Ik geloof werkelijk dat, wanneer men dergelijke feiten uit de practijk kan aantoonen, de Kamer goed zal doen om het amendement, hetzij van den heer de Klerk, hetzij dat van den heer Schaper, aan te nemen of het geheele artikel er uit te laten, zooals de heer van Dedem zegt; mij ook best.

De heer Drucker zegt, dat de patroon, die eenmaal de gewoonte heeft het volle loon uit te betalen, daarvan in het vervolg niet zal afwijken. Maar als het eenmaal in de wet geschreven staat, dat het niet behoeft, dan ben ik er wel een klein beetje bevreesd voor, dat men er wel gebruik van zal maken. Er is de vorige week gesproken over het bouwvak. Ik zou de eigenbouwers willen noemen, de revolutiebouwers, die op voorschot bouwen en die zelfs voorschotten krijgen in materialen. Zij zullen van de gelegenheid gebruik maken en de werklieden afschepen met ¾ van het loon. Wanneer het werk op zekere hoogte is gekomen en de eigenbouwers er goed van geprofiteerd hebben, dan gaat de boel failliet en de werkman is de dupe van de historie. Dit zijn dingen die uit de practijk kunnen aangetoond worden.

Wat nu de besteksbepalingen betreft, heeft men beweerd, dat die geen gevaar zullen loopen. Ik geloof, dat die wel degelijk in het gedrang zullen komen, want in de besteksbepalingen wordt wel voorgeschreven dat het gebruikelijke uurloon moet betaald worden, maar daarin staat tevens aangegeven dat men op stuk mag laten werken, dus met behoud van het minimum-loon mag men ook op stuk laten werken. De besteksbepalingen komen dan in het gedrang. Ik geloof dat, waar dergelijke argumenten kunnen worden aangetoond uit de practijk, de Kamer goed zal doen niet het oor te leenen aan de theorie, maar ook de practijk te laten medespreken en drie-kwart te veranderen in het volle loon.

De heer **Schaper:** Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben hier zooeven van den heer Drucker een theoretischen dooddoener gehoord, die bij een groot gedeelte van de Kamer wel indruk zal maken. Dat is die van de buitenlandsche wetgeving. Het is zonderling, maar als men hier staat te betoogen, dat in het ellendige achterlijke Rusland volgens de wet niet zulke hooge boeten worden geheven als hier worden voorgesteld, dan wordt er gezegd: wij hebben niets te maken met Rusland of met België, waar de toestand ook beter is, maar alleen met de vraag: wat moeten wij voor ons land doen? Nu is de buitenlandsche wetgeving er weer bijgehaald!

Men heeft ons gewezen op Bazel. Waarom ook niet van Nieuw-Zeeland of zoo iets, en over al die landen, waarover men dikwijls spreekt — om van dat Bazel nu maar geen werkwoord te maken? Maar het voorbeeld van Bazel gaat hier niet op, omdat het daar den toestand geldt als het werk is afgeloopen. Dit staat dus niet in verband met hetgeen het ontwerp wil, dat zich begeeft in de vraag: wat moet geschieden in de weken, dat het werk niet gereed is en er toch betaald moet worden?

De heer Drucker is voorts met een argument gekomen, dat ook een zeer zwaar argument moest beteekenen, namelijk met de quaestie van de *huiswerkers*. Het kan best gebeuren, dat die huiswerkers een halve week boemelen, maar wat wil

men dan dáármede met de bepaling van drie-vierde? Dat loopt dan immers even-eens vast? Men kan naar zulke casusposities toch geen wet maken. Men moet de practijk als regel nemen en dan wil ik er op wijzen, dat voor dergelijke omstandigheden ons voorstel ruimte laat, daar het niet is van bindende kracht. Wanneer men bij abnormale omstandigheden er van wil afwijken, dan kan dit geschieden; zelfs mondeling. Het amendement is dus elastisch en derhalve verdwijnt het argument aangaande de thuiswerkers als sneeuw voor de zon.

De heer Drucker heeft verder gezegd, dat vroeger maar ¾ van het loon werd gevraagd, en ook in het wetsontwerp van den Minister Ruys van Beerenbroeck niet meer werd voorgesteld. Mijnheer de Voorzitter, als er heeren zijn, die maar niet moesten spreken over het ontwerp-Ruys, dat in vele opzichten beter en radicaler van systeem was, dan de heeren Drucker, Cort van der Linden, Loeff en van Raalte, die dit stelsel nu eenmaal niet zijn gevolgd.

En wat zegt nu de aanhaling van de enquête van 1890?

Dat is 16 jaar geleden en sedert die 16 à 20 jaren is de toestand zeer veranderd. Niet de industrie, het is wellicht waar, maar de arbeiderswereld, de arbeidersbeweging. Vroeger liet zich de arbeider afschepen met een kleinigheid, maar nu staat hij, beter op zijn stuk en zegt hij: ik moet mijn loon hebben, het stukwerk mag niet ten gevolge hebben, dat ik wekelijks maar een deel van mijn loon ontvang. En nu is het wel merkwaardig, dat mijn ervaring uit het Noorden volkomen gelijk is aan die van den heer Nolting uit Amsterdam en aan die van den heer de Klerk uit Rotterdam, dat de patroon ten slotte met den gezel de zaak wel plooit en toch het geheele loon voorloopig uitbetaalt. Wij gaan hier uit van de meening, dat het stukwerk moet geven het normale loon, en wanneer wij hier nu niet krachtig daarvoor optreden, dan kan dat kwaad doen. Het gaat niet *altijd* op, dat de wet alleen iets toelaat. Men kan toch ook met een wet als deze ten slotte kwaad stichten door een stelsel te sanctionneeren, waarop een slecht patroon zich volgaarne zal beroepen. Ik heb maar te wijzen op hetgeen door den heer Nolting is aangehaald van den revolutiebouw. Men moet in 1906 m. i. geen toestanden sanctionneeren van 1890 en ook niet deze wetsbepaling verdedigen met het argument, dat zij zóó ruim is geredigeerd, dat de practijk wel beter kan worden dan het voorschrift. Moet een wetsontwerp als dit dan niet een beetje invloed ten goede uitoefenen voor den arbeider?

Ook in ander opzicht houdt — om daarop nog even onder ander verband terug te komen — het argument ontleend aan de practijk bij de thuiswerkers geen steek. Als er door één hard en langdurig gewerkt wordt, dan door hem. Er mag er onder de thuiswerkers al eens een zijn, die niet gecontroleerd kan worden, dat geldt ook voor den werkduur. Dus al gaat een thuiswerker nu en dan eens een dag boemelen, dan haalt *hij* dat wel in door 's avonds door te werken tot 10 à 12 uur, terwijl anderen met 10 uur werken ophouden.

Ik hoop dus, Mijnheer de Voorzitter, dat de Kamer zich eens ernstig zal afvragen of zij niet beter zal doen met de practijk te volgen dan af te gaan alleen op de theorie van de juristen.

De heer de Klerk heeft niet de zelfverloochening gehad om zijn amendement terug te nemen voor het mijne. Of hij daartoe nog zal komen, moet hij zelf weten. Ik moet eerlijk bekennen, dat ik zijn redeneering niet heb kunnen vatten. Hij heeft gesproken over het artikel, over zijn amendement en over het mijne op een wijze, die doet vermoeden dat hij geen gevoel heeft voor taal of uitdrukking. Iedereen zal moeten toestemmen, dat hij een paar regels van het Regeeringsartikel heeft genomen en overigens de redactie zoo heeft gemaakt, dat zij eenvoudig nonsens is geworden.

In het eerste lid van het Regeeringsartikel is een stelling verkondigd — ik herhaal het nu eens —: bij iedere loonsuitbetaling het volle bedrag. De Minister zegt dan: bij stukwerk ¾ en dan komt dit „echter" tot zijn recht. Neemt men nu echter de tegenstelling weg, dan is het woord „echter" nonsens geworden. Ik kan mij begrijpen dat men dit niet onmiddellijk ziet, ik zag het Vrijdag ook niet terstond. Maar als er een paar keer de aandacht op is gevestigd moet men het toch inzien. Men moet toch geen amendement voorstellen, dat om den vorm al verworpen zou moeten worden. Men moet zijn best doen om het behoorlijk te formuleeren, anders geeft men onnoodig reden tot verwerping.

De heer de Klerk heeft gesproken over het moeilijke van het woord willekeur, maar het is duidelijk dat hij hetzelfde wil als ik. Als er niet gewerkt wordt, wordt er geen loon uitbetaald, zegt de heer de Klerk. Zoo verstandig is de heer de Klerk dan toch wel, dat hij wel geen dag zal willen uitbetalen wanneer de man een dag heeft verzuimd door bij een ander te gaan werken of door te gaan boemelen. Welnu, als dat de bedoeling is, waarom het dan in het amendement verzwegen? Men moet duidelijk zeggen wat men wil en niet het amendement

onnoodig onaannemelijk maken. Het bedrag dat loopt over een tijd dat niet gewerkt wordt moet afgetrokken worden, altijd natuurlijk ook op voorhand van de definitieve afrekening.

Nu is er nog gesproken over een „luie man", een man die niets doet. Zulk een man blijft niet bij het stukwerk; wanneer hij eenige weken achtereen zijn volle loon heeft gehad en hij komt te kort, dan zegt de patroon: ik kan je niet meer gebruiken, je werkt niet genoeg. In de practijk heeft dit argument geen beteekenis. De man die luiert neemt trouwens niet gaarne stukwerk.

Ik geloof, dat al die bezwaren bitter weinig te beduiden hebben en hoop dat de Kamer mijn amendement zal aannemen.

De heer **Roodhuyzen:** Mijnheer de Voorzitter! Slechts een zeer kort woord. Het is meer gebleken dat scherpzinnige en geleerde menschen soms zwakke oogenblikken hebben. Wij hebben hier ter verdediging van het ¾ van het loon, dat van Regeeringswege is voorgesteld, den geachten voorzitter van de Commissie van Rapporteurs hooren zeggen, dat het prettiger is voor den arbeider nog iets te vorderen te hebben, dan dat hij iets moet toegeven.

In dien gedachtengang ware het veel wijzer geweest zich te houden aan het ⅔ van de Staatscommissie, dan heeft de man *nog* meer waarborg dat hij iets terugkrijgt. De logica van die redeneering ontsnapt mij dus geheel.

Er zijn nu twee amendementen ingediend, die hetzelfde willen. Ik spreek de hoop uit, dat men niet door onderlinge concurrentie de goede zaak die wij voorstaan, benadeele.

In de laatste plaats wil ik onder de aandacht der Kamer brengen, dat het Regeeringsartikel onmogelijk kan blijven zooals het nu geredigeerd is. Er is daardoor niet de minste waarborg als een schriftelijke overeenkomst is aangegaan dat er geen loon zal moeten worden uitbetaald waarvoor geen arbeid is verricht. Ook in dit opzicht brengen de amendementen verbetering.

De heer **Talma:** Ik wensch enkele opmerkingen te maken naar aanleiding van de amendementen van de heeren de Klerk c.s. en Schaper. In de eerste plaats zou ik den heer Schaper willen steunen tegenover de heeren de Klerk en Nolting.

Ik hoor den heer Nolting zeggen, dat hij het amendement zal intrekken, zoodat ik hierover dus niet verder behoef te spreken.

De heer de Klerk zegt daar, dat hij het niet intrekt; derhalve wensch ik dan hem en degenen die wellicht hun stem voor zijn amendement zullen uitbrengen er opmerkzaam op te maken, dat wanneer dit amendement zou worden aangenomen, volgens de eerste alinea de patroon alleen heeft te betalen wat hij verschuldigd is, maar het er dan nog op kan laten aankomen, of de arbeider, terwijl het werk nog niet is afgeleverd, kan aanwijzen op welk gedeelte van het loon hij recht heeft, en dat, wanneer dan de patroon zoo dom zou zijn om een schriftelijke overeenkomst aan te gaan met die menschen, als hier bedoeld, hij er zeker van zou kunnen zijn, hoe ook de zaak loopt, te zullen moeten betalen het volle bedrag van het gemiddelde loon.

Een dergelijke overeenkomst zal de man natuurlijk nooit aangaan, met andere woorden: de geheele onderstelling, dat de patroon een overeenkomst zal aangaan, is natuurlijk gebaseerd op den wensch van den patroon, om zich te dekken tegen schade. Wanneer men het geval nu zoo formuleert, dat hij de schade niet kan ontloopen, spreekt het vanzelf, dat er geen aanleiding voor bestaat dat het tweede lid zou worden opgenomen in het ontwerp.

Bovendien zou men krijgen dit zonderlinge geval, dat, wanneer het den patroon gelukt, om den arbeider, die Maandag 's morgens zijn werk is aangevangen, Zaterdagmiddag vóór het betaalsuur aan te wijzen, wat hij verdiend heeft op grond van de uitkomsten van zijn arbeid, hij het recht zou hebben om den arbeider slechts 60 of 80 pct. van het gebruikelijk loon uit te betalen, omdat de man niet meer heeft verdiend, maar, is hij, om welke reden dan ook, dien dag niet in staat zulks te doen, maar eerst 's Maandags, dan zou hij verplicht zijn 's Zaterdags eerst nog 100 pct. uit te keeren.

Dit is een zeer zonderlinge redeneering, waaruit ik niet goed wijs kan worden.

Daarom geloof ik, dat het voor het debat wel zoo eenvoudig is te onderstellen, dat eigenlijk de strijd loopt tusschen het amendement-Schaper en het Regeeringsartikel.

Ik zou daaromtrent in de eerste plaats wenschen te doen opmerken, dat in het betoog van den heer Schaper het woord „loon" is gebruikt in een andere beteekenis, dan waarin dat woord voorkomt in het Regeeringsartikel, zoowel als in het amendement van den heer Schaper zelf.

In beide toch wordt gesproken van het gebruikelijk loon, voor den wat aard, plaats en tijd betreft meest naastbijkomenden arbeid en daaronder is te verstaan het geheel van al de praestaties, waartoe de patroon tegenover den arbeider is verplicht, terwijl in het betoog van den heer Schaper het loon beteekent dat gedeelte van de praestaties van den patroon tegenover den arbeider, wat in hun uur- of dagloon is uitgesproken.

Nu zal ik er niet aan denken tegenover de heeren Schaper, de Klerk of Nolting, als mannen van de practijk, te zeggen, dat ik het beter weet, maar uit lectuur en wat wij zoo hier en daar hooren, weten wij er toch ook iets van. En nu wenschte ik den heer Schaper te wijzen op Haarlem, waar men heeft drie machinefabrieken: de Werf Conrad, de fabriek van Figée en de centrale werkplaats der Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij.

Wanneer nu iemand in Haarlem komt en vraagt wat de menschen verdienen, zal men toch, wanneer men hem ten minste niet wil misleiden, niet antwoorden: hier verdient een bankwerker 20 en elders 18 centen, zich daarbij baseerende op de officieele uurloonen, maar hij zal als antwoord mededeelen, wat er gemiddeld aan de drie fabrieken wordt uitbetaald, niet alleen als uurloon, maar als geheel gemiddeld wekelijksch loon.

Tot op den tijd van October 1903 was de toestand zoo, dat de gemiddelde arbeider op de centrale werkplaats der Hollandsche Spoorwegmaatschappij te Haarlem altijd verdiende 30 pct. overgeld; zoodat, toen voor de Enquêtecommissie voor het spoorwegpersoneel werd opgemerkt, dat de loonen daar lager waren dan bij de Werf Conrad, een getuige zeide: daarvan is geen sprake: ge moet als loon niet alleen rekenen het uurloon, vermenigvuldigd met het getal uren dat gewerkt is, maar ge moet daarbij ook rekening houden met het feit, dat geregeld 30 pct. overgeld wordt gemaakt. In dergelijke werkplaatsen gaat dat trouwens meermalen zoover dat, als een arbeider door eenig ongeval niet aan het normaal getal percenten overgeld komt, er toch wat op gevonden wordt, want men wil dat hij het gebruikelijke loon bereikt.

Wat was nu daar het gebruikelijke loon in den zin van het artikel? Niet 100 pct. van het loon dat de heer Schaper wil, maar 130 pct. daarvan.

Het is dus duidelijk dat, wanneer men bij de Centrale werkplaats der Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij een overeenkomst had gesloten met de arbeiders, men, door geheel te handelen overeenkomstig het Regeeringsartikel, eenvoudig zou doen wat men tot op dat oogenblik steeds gedaan had.

Ik meen hiermede het bewijs geleverd te hebben, dat de heer de Klerk l.l. Vrijdag aan den heer Drucker vroeg, namelijk eens een geval te noemen waarin iets dergelijks plaats heeft. Ik heb nog meer voorbeelden van dien aard te mijner beschikking, en ik ben overtuigd, dat wanneer de heer de Klerk zich daartoe moeite wil geven, hij zelf gemakkelijk een aantal van dergelijke gevallen kan uitvinden.

Het gaat toch uiterst moeilijk te zeggen: ge zult altijd het gebruikelijke loon uitbetalen, want het gebruikelijke loon is hier datgene wat een man gemiddeld verdient met het overgeld mede en niet, wat in het geheele betoog van den heer Schaper duidelijk blijkt als zijn bedoeling, dien grondslag van het loon, welke er is nadat de andere emolumenten daar af zijn getrokken. . . .

De heer **Schaper:** Mijn voorstel neemt eenvoudig over de lezing van de Regeering.

De heer **Talma:** Daarin zit juist de fout. De heer Schaper formuleert een artikel met de woorden van het Regeeringsontwerp, terwijl hij een andere zaak wil regelen dan de Regeering. Daarin zit de grondfout van het amendement.

Toen nu Vrijdag jl. de heer Drucker zeide, dat de arbeidersbeweging er toch ook nog was om te waken, dat voordeelen die nu eenmaal verkregen waren, niet zouden verloren gaan, werd dat eenigszins ironisch door de heeren aangehoord.

Nu heden de heer Drucker echter zegt: maar is er zooveel veranderd in de industrie? zegt de heer Schaper: denk er toch aan, dat wij hebben gekregen een arbeidersbeweging en dat de arbeiders dergelijke toestanden als vóór 20 jaren niet meer laten bestaan.

Nu begrijp ik het niet meer. Is de arbeidersbeweging er dan hier in de Kamer alleen bij wijze van argument of is het een historisch feit dat buiten de Kamer is en dat wij, als het ons eens lastig zou zijn, niet uit den weg kunnen praten?

Wat is de feitelijke toestand? Dat op dit oogenblik in een groot aantal werkplaatsen het overgeld zoo wordt berekend, dat de man elken Zaterdagavond naar

huis gaat met een loontje en dat eens in de 14 dagen, in de maand, om de 2 of 3 maanden, er komt een extra uitkeering in eens van het overgeld.

De heer Schaper heeft daartegen geen bezwaar en zegt: het spreekt vanzelf; het kan niet anders. Maar, Mijnheer de Voorzitter, hier in het Regeeringsstelsel staat niets anders dan dat ze zelfs bij schriftelijke overeenkomst nooit verder kunnen gaan, dan tot die grens, waarop zij ¾ van het gewone wekelijksche inkomen aan den arbeider kunnen garandeeren.

Het is wel merkwaardig, dat van uit de Kamer er de nadruk op gelegd wordt, dat een patroon met een arbeider nooit zoodanige regeling mag treffen, dat de arbeider het risico voor zijn rekening neemt, hetgeen ten gevolge zal hebben, dat hij ook wel de kans zal verliezen om wanneer het mee valt het tot een hoog overgeld, het komt soms tot over 50 pct., te brengen.

De heer **Schaper:** Ik zou het overgeld er buiten laten. Maak de zaak niet ingewikkelder dan noodig is.

De heer **Talma:** De geachte afgevaardigde zegt, dat wij het overgeld er buiten kunnen laten. Met andere woorden, de geachte afgevaardigde zegt: och, die geheele quaestie van stukgeld, daarmee moet gij geen rekening houden; maar ik vermoed toch, dat, was dit wetsontwerp hier in openbare behandeling gekomen zonder dat daaraan iets gedaan ware, de heer Schaper die leemte zeker zou hebben aangewezen als een der dingen waarin het ontwerp sedert de eerste lezing achteruitgegaan was.

Nu erken ik het als een feit, dat op dit oogenblik in een groot aantal bedrijven wekelijks het gewone loon wordt uitbetaald en het overgeld na kortere of langere periodes, zoodat de patroon van dit artikel zou *kunnen* gebruik maken om de positie zijner arbeiders slechter te maken. Maar zal zich dit nu zoo licht voordoen? Zij zullen toch altijd een schriftelijke overeenkomst moeten maken, waardoor reeds uitgesloten wordt het geval, door den heer Nolting genoemd.

De heer Nolting stelt het geval: een man moet een bureau maken, maar hij krijgt slecht eikenhout te verwerken en het einde is, dat hij geen voldoende loon kan verdienen. De patroon, hiervan gebruik makende, zal nu naar zijn voorstelling drie kwart van het loon gaan betalen, maar bij dit geval wordt geen rekening gehouden met wat in het artikel staat; immers, bij het aangaan van de arbeidsovereenkomst had de patroon dat beding moeten maken.

Nu hebben wij in art. **1638 l** een zaak van niet zoo geringe beteekenis, nl. de loonbetaling voor de gewone arbeiders per week. Maar de mogelijkheid is daar open gebleven van loonbetaling per 14 dagen; dat kon moeilijk anders. Doch wanneer nu de heeren Nolting, Schaper en de Klerk hun zin krijgen en zij het voor de patroons bijzonder nadeelig maken om door den termijn waarin zij het loon moeten uitbetalen verrast te worden, vóór dat zij het stukwerk hebben berekend, wat zullen dan de patroons doen? Dan zullen zij natuurlijk gebruik maken, nu niet van art. 1638*p*, tweede lid, maar van art. **1638 l**. Zij stellen dan den betalingstermijn op 14 dagen. Zij *behoeven* niet om de 14 dagen te betalen. Zij kunnen iedere week betalen, want in het laatste lid staat, dat de termijn kan worden ingekort, maar hetgeen art. **1638 l** tot regel wil maken wordt weer verborgen.

Men zal dan zeggen: wanneer ik omtrent een werk afspraak maak, dat 10, 11 of 12 dagen zal duren, dan ben ik zeker dat ik een overeenkomst kan sluiten zonder verplicht te zijn halverwege den loop der overeenkomst een loon uit te betalen dat wellicht niet in overeenstemming is met den gepraesteerden arbeid.

Ik voorzie dat, ook vooral op grond van hetgeen de voorzitter der Commissie van Rapporteurs zoo duidelijk heeft uiteengezet, de aanneming dezer amendementen zou geven een onbillijkheid en dat ze ook voor de arbeiders schadelijke gevolgen zouden hebben. Maar ook meen ik, dat het hier geleverde betoog voor de amendementen opnieuw zal moeten opgezet worden, wanneer het voor de Kamer eenigszins overtuigend zal zijn, omdat toch in dat geheele betoog het begrip „loon" een geheel ander was dan dat begrip zooals het in het ontwerp wordt gebruikt.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Vooraf een kleinigheid. Er ligt een fatum op de interpunctie van dit artikel. De komma's willen maar niet op haar plaats komen; zij stonden daar niet in de eerste editie en ook thans in stuk no. 74 staan zij daar nog niet. De Kamer zij dus zoo goed aan te nemen, dat er een komma staat tusschen „telkens" en „behoudens" en dat de komma achter het woord „betaaldag" is vervallen.

Nu de zaak zelf.

Het is inderdaad moeilijk om, nadat door verschillende sprekers het artikel op zoo uitnemende wijze is verdedigd tegenover de bezwaren van de voorstellers der amendementen, daaromtrent nog iets nieuws te zeggen. Ik zal ook niet trachten dat te doen en ik wil evenmin in herhalingen treden.

Dit ééne dus nog. Er wordt, geloof ik, niet voldoende de aandacht aan gewijd, dat dit artikel zegt, dat een minimum van drie-vierde van het gebruikelijke loon zal worden uitbetaald „behoudens definitieve afrekening op den eersten betaaldag waarop daartoe de mogelijkheid zal bestaan". Nu wordt in de gedachtenwisseling blijkbaar verondersteld, dat tusschen die definitieve afrekening op den eersten betaaldag en de uitbetaling van week tot week noodzakelijk een belangrijk tijdsverloop moet liggen. Dat is, indien ik mij niet bedrieg, voor zeer vele gevallen niet juist. Er komt dikwijls zoogenaamd stukwerk voor; „zoogenaamd", omdat het altijd dezelfde werklieden zijn, die jaar in jaar uit hetzelfde werk verrichten. Dat werk wordt, naar het uiterlijk, wel bij het stuk aangenomen, maar toch komt het loon feitelijk altijd op hetzelfde bedrag neer, zoodat die werklieden elken Zaterdagavond evenveel krijgen en in den regel juist zóó veel als zij zouden ontvangen, wanneer het loon voor dat werk per week werd berekend. In die gevallen, waar de opneming van het werk terstond kan plaats hebben, heeft het tweede lid van dit artikel niet de minste uitwerking, en geldt alleen de bepaling van het eerste lid.

Er zijn intusschen een aantal industrieën, waarvoor het voorafgaande niet opgaat. Wat die betreft, kan ik niet anders dan onderschrijven hetgeen door verschillende sprekers is gezegd, namelijk dat sommige leden deze bepaling te veel bezien van een eenzijdig standpunt, met het oog op eenige bepaalde bedrijven, waarvan hun de practijk toevallig bekend is. De Regeering moet echter de zaak van een meer algemeen standpunt overzien en nu is het mij bekend, dat er belangrijke industrieën in ons land zijn, waarvoor de zaak niet anders geregeld kan worden dan zooals in het artikel is geschied, en waarin men groote stoornis zou brengen door haar op een andere wijze te regelen.

Met het oog daarop moet ik de Kamer verzoeken de amendementen niet aan te nemen. Daarbij komt, dat, wanneer het amendement van den heer de Klerk c.s. mocht worden aangenomen, dit juist de tegenovergestelde uitwerking zal hebben als de voorstellers er van verwachten. Het eerste lid van het artikel zegt namelijk: „Bij iedere uitbetaling zal het geheele bedrag van het verdiende loon worden voldaan." Wanneer wij ons nu eens het tweede lid wegdenken, dan hebben wij als regel, dat het stukloon, als het vastgesteld is, in zijn geheel moet worden voldaan, en dus, dat altijd zou moeten worden afgewacht tot het geheele werk is verricht en opgenomen. Hetzelfde resultaat nu, dat wij zouden verkrijgen wanneer wij het tweede lid wegdenken, zouden wij ook verkrijgen als wij aannamen het amendement van den geachten afgevaardigde uit Rotterdam c.s. Immers dan zal geen patroon gebruik maken van de bevoegdheid om een speciale regeling te maken volgens het tweede lid en dan is rechtens de toestand deze, dat de arbeider in het geheel geen aanspraak heeft op loon, zoolang het werk duurt, of dat men de betalingstermijnen zoo laag [lees: lang] maakt, als het ontwerp maar eenigszins toelaat. Dat is de reden waarom in geen geval het stelsel van den heer de Klerk c.s. moet worden aangenomen.

Blijft dan over het systeem van den heer Schaper, dat aan dat euvel niet mank gaat. Dat is volkomen waar. Maar aangenomen voor een oogenblik, dat het amendement van den geachten afgevaardigde in de wet was opgenomen, dan zou ik willen vragen of het niet zou zijn een bron van strijd, als die afrekening in omgekeerde richting zou moeten plaats hebben en men dus zou krijgen, dat de arbeider geen saldo te goed heeft van den werkgever, maar omgekeerd dat de werkgever het te veel betaalde kan terugvorderen van den arbeider. Dat zou ongetwijfeld worden een bron van geschillen en een bron van beklag over willekeur.

Daarom moet m. i. ook het amendement van den heer Schaper niet worden aangenomen, al lijdt dat niet aan de bezwaren, die tegen het amendement van den heer de Klerk bestaan. Zonder thans nog dieper op de zaak in te gaan kan ik niet anders dan de Kamer met nadruk verzoeken niet te oordeelen op grond van eenige feitelijke gegevens uit de practijk, die hier te berde worden gebracht, daar tegenover die feitelijke gegevens tal van andere feitelijke gegevens staan, die de Kamer niet voor oogen heeft. Ik moet derhalve in overweging geven het artikel onveranderd, zooals het nu voor ons ligt, aan te nemen.

De **Voorzitter:** Door de Regeering is een wijziging gebracht in het artikel, strekkende om in den 4den regel van het tweede lid achter het woord „dat" een

komma te plaatsen, en dus te lezen „bedongen, dat, enz.", terwijl in den 5den regel de komma achter „betaaldag" moet vervallen.

De heer **Schaper:** Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch, wat mijn amendement betreft, de interpunctie te wijzigen, door de komma achter het woord „afrekening" in den derden regel weg te laten; terwijl ik verder achter het woord „waarop" van dienzelfden regel zou willen invoegen het woord „daartoe", hetwelk is uitgevallen bij het overschrijven, zooals men mij van geachte zijde herinnert.

Verder wil ik naar aanleiding van het gesprokene door den heer Talma en den Minister opmerken, dat mijn amendement de quaestie van het overgeld eenvoudig onbesproken laat. Dat is een zaak, die op zich zelf staat en hier niet bijgehaald moet worden. Ik heb met de woorden „den wat aard, plaats en tijd betreft meest nabijkomenden arbeid" hetzelfde bedoeld als wat de Regeering daarmede bedoelt, nl. om een stukwerker te vergelijken met iemand, die ongeveer denzelfden arbeid verricht, maar in uurloon of dagloon werkt. Ik kan nu wel zeggen: „het gebruikelijke naar tijdsruimte berekende loon", maar ik aarzel er verandering in te brengen, daar het duidelijk genoeg is wat ik bedoel.

De quaestie van het overgeld heeft niets met de zaak te maken; de bedoeling is het gemiddelde, normale loon. Ik geloof, dat met deze verklaring het bezwaar van den heer Talma vervalt, omdat hij bleef hangen aan enkele woorden, die ik mij — zonder het mij te herinneren — misschien in mijn toelichting heb laten ontvallen.

De Minister heeft gezegd, dat van mijn amendement groote stoornis te verwachten zou zijn. Maar het is vreemd, de Minister heeft geen enkel voorbeeld aangegeven, om aan te toonen, hoe er stoornissen zich zouden kunnen voordoen. Ik zie deze stoornissen dan ook niet, ze bestaan niet.

De Minister heeft verder gezegd, dat mijn amendement zou toelaten een afrekening naar omgekeerde volgorde, met terugbetaling. Daar is geen quaestie van, Mijnheer de Voorzitter. Er wordt in mijn stelsel niets terugbetaald. Gesteld dat een man voor f 22 een werk heeft aangenomen, en dat hij over dat stuk werk 2½ week werkt. Als loon wordt hem het gemiddelde loon in zijn bedrijf, dat is f 10 uitbetaald. In de derde week werkt hij nog 3 dagen, maar dan krijgt hij daarvoor slechts f 2, hij komt dus f 3 tekort. Hij krijgt dus volgens de straffe rekening van den heer Drucker voor 3 dagen maar f 2, terwijl hij had moeten ontvangen f 5; hij had dus voor het stukwerk moeten hebben f 25, en hij krijgt nu maar f 22. Mijn voorstel nu laat de zaak wat zij is.

Er is reeds herhaaldelijk beweerd, dat het vaak anders geplooid wordt. De patroon kan minder betalen, maar het kan ook gebeuren, dat de patroon zegt: gij zijt wat „sneu" weggekomen, in zal u daarvoor nu een stuk werk geven, waar gij wat meer voor krijgt en dan komt de zaak in orde; zóó gaat het. De patroon begrijpt wel dat die man niet kan uitkomen zonder het gewone loon.

In de bouwvakken gebeurt het, dat de patroon het volle loon blijft doorbetalen, maar ten slotte tegen den man zegt: ik moet des Zaterdags telkens bij u bijpassen, ik kan u niet afschepen met zulk een laag loon, ik kan u dus niet meer gebruiken; als gij niet harder aanpakt, zal ik een anderen knecht moeten nemen. Hij kan iemand niet met een som van beneden f 10 afschepen als dit het gemiddelde loon is. Maar wil hij dit, dan kan hij het ook doen, al wordt ons amendement aangenomen. Wij verlangen slechts, dat de man in elk geval tot de afrekening zijn gewone volle loon zal krijgen.

De heer **de Klerk:** Mijnheer de Voorzitter! De heer Talma heeft de zaak veel ingewikkelder gemaakt dan zij eigenlijk is; en op die wijze wordt het debat er niet gemakkelijker op. Met zijn argument van die 30 pct. enz. heeft hij de zaak zoo verward, dat het inderdaad moeite kost de gewone practijk weder voor den dag te halen; ik denk er dan ook niet aan om hem in zijn beschouwingen te volgen.

Een enkel woord aangaande het gesprokene door den heer Drucker. Die geachte afgevaardigde wees op stukwerk waar in 't geheel geen loon naar tijdsruimte bestond. Daarbij heeft men in het geheel geen maatstaf. Hoe komt nu de heer Drucker aan dat ¾ van het loon, als hij daarvoor geen maatstaf vinden kan? Wanneer per week per stuk het werk betaald wordt, slaat het tweede lid van dit artikel er niet op.

Ik stel mij den gang van zaken aldus voor: het eerste lid van het artikel slaat op de geheele verdienste van den arbeider, het tweede lid op het aangenomen werk. In den regel bedoelt men met aangenomen werk dat het boven het normale loon gaat en vandaar spreekt ons amendement dat het normale loon zal worden betaald en wat overblijft later verrekend zal worden; anders bedoelen wij niet.

Blijkt nu ons amendement geen kans van slagen te hebben en meent men dat hetzelfde verkregen kan worden met het amendement-Schaper, hoewel het bij mij twijfelachtig blijft, dan zal ik, gelijk ik gedaan heb bij art. **1638c**, toen ik mijn amendement, tot invoeren van dwingend recht voor het geheele artikel, ingetrokken heb ter wille van het amendement-Aalberse, dat slechts dwingend recht wilde voor uitkeering van loon bij ziekte, ook dit amendement terugnemen ter wille van de zaak. Ik laat daar dat mijn vroeger ingetrokken amendement toen door den heer Schaper weer is ingediend.

De voorstellers van het amendement trekken het bij deze in.

De **Voorzitter:** Daar het amendement van den heer de Klerk c.s. door de voorstellers is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Talma:** Mijnheer de Voorzitter! Voor dat ik over de zaak zelf spreek, doe ik opmerken, dat de heer de Klerk m. i. ten onrechte de tegenstelling gemaakt heeft tusschen de ingewikkelde wetenschap en de eenvoudige practijk. Ik heb juist bemerkt, dat de wetenschappelijke mannen die de boeken schrijven, welke ik lees, eer niet voldoende rekening houden met het feit dat de practijk zoo ingewikkeld is, dan dat zij zich aan den anderen kant bezondigen. De practijk is inderdaad ingewikkeld. Nu kan ik mij voorstellen, dat de heer de Klerk er anders over denkt, omdat hij uitsluitend zijn voorbeelden kiest uit een bepaald soort van overgeld, om het nu zoo eens te noemen.

De heer de Klerk heeft één enkel soort van werk genoemd, nl. dat, waar iemand in geregelde dienstbetrekking is en dan zijn gewone loon krijgt, maar waarbij de patroon, om wat meer werk van hem gedaan te krijgen, een soort premie uitlooft aan den arbeider in den vorm van aangenomen werk dat hij hem verschaft. Dit is de eenige vorm dien de heer de Klerk bespreekt. Hij zegt, dat wij de zaak ingewikkeld maken wanneer wij zeggen dat dit maar een van de vormen is.

Ik wilde, en dat is het doel waarom ik het woord gevraagd heb, er den heer Schaper op wijzen, dat hij het woord „overgeld", zooals ik de zaak begrijp, in te bekrompen zin heeft opgevat. Ik meen, dat hij daaronder verstaat: geld voor overuren, doch dit bedoel ik niet.

De heer **Schaper:** Neen, ik bedoel de oververdiensten door het voordeelige van stukwerk.

De heer **Talma:** Nu zou ik willen vragen of iemand, die het tweede lid van het artikel leest, niet tot de conclusie zal moeten komen dat de voordeelen uit stukwerk, zoodra zij regelmatig zijn, in aanmerking komen bij de berekening van het normale loon, waarop hier wordt gedoeld, zoodat, indien de heer Schaper te recht meent dat dit geval hier niet geregeld moet worden, zijn amendement zeker niet deugt, omdat het amendement zich uitdrukkelijk aansluit aan de terminologie van een artikel, dat voor dergelijke gevallen geschreven is.

Ik wil even het geval verduidelijken.

Er is een bankwerker in een fabriek en die bankwerker brengt aan het einde van het jaar te huis 52 × 16 gulden. Maar iemand die zijn loon zou gaan uitrekenen en de officieele opgaven omtrent het uurloon raadpleegt, zou tot de conclusie komen, dat die man 60 uur per week werkt tegen een uurloon van 20 cents en dan komt hij tot f 12 per week. Nu wordt hem bovendien, bij andere termijnen, een som uitbetaald als overgeld of hoe men dit noemen wil. Maar hoe men dat noemt, ook dat overgeld is toch loon; evengoed als het geld dat uurloon genoemd wordt. Nu stelt het Regeeringsartikel den patroon in staat om op voorwaarden, die bij schriftelijke overeenkomst zijn gemaakt, aan dezen man, die een inkomen heeft van f 16 per week, een wekelijksch loon uit te betalen van f 12 en daarnevens een overgeld van f 4 te betalen.

In het Regeeringsartikel wordt ondersteld, dat een dergelijke man geacht wordt te verdienen f 16 en dat ¾ daarvan is f 12, en dat hij dit nu krijgt als uurloon over 60 uren voor 20 cts. per uur is een vormquaestie, hoofdzaak is, dat hij f 12 ontvangt. Daarom meen ik, dat het overgeld hier wel degelijk thuis behoort, omdat alleen dan het artikel begrepen wordt zooals het begrepen behoort te worden.

De heer **Treub:** Mijnheer de Voorzitter! Ik zou op dit oogenblik niet in het debat gekomen zijn wanneer ik niet bevreesd ware, dat door de wijze waarop de heer Talma de zaak voorstelt, de geheele zaak zou worden geëmbrouilleerd. Het voorbeeld dat de heer Talma aanhaalde is volkomen juist, maar de conclusie

die hij er uit trekt, is, dunkt mij, volstrekt onjuist. Het voorbeeld is niet iets bijzonders, maar het komt overal voor bij werklieden, die een vast tijdloon hebben en toch, hetzij regelmatig, hetzij bij tusschenpoozen op stukloon arbeiden. Dit is ook mijn ervaring als oud-wethouder van publieke werken te Amsterdam.

En wat wil nu het amendement-Schaper, en wat zegt het ook? Dat wanneer iemand behoort tot een zekere categorie werklieden, voor wie een in tijd uitgedrukt loon bestaat, dat men hem moet uitbetalen het volle in tijd uitgedrukte loon, ook wanneer hij op stuk werkt.

Er staat uitdrukkelijk zelfs bij: het gebruikelijke voor den wat aard, plaats en *tijd* betreft meest nabijkomenden arbeid.

Zoo is het, dunkt mij, altijd voorgesteld, en zoo is het ook, vóór dat de heer Talma sprak, door een ieder begrepen: men wil den werkman verzekeren dat hij zijn tijdloon zal krijgen en natuurlijk het loon voor overwerk, dat dikwijls 25, 30 à 40 pct. daarvan nabij komt, het zoogenaamde overgeld hem later doen uitbetalen.

Het gebruikelijke loon voor den wat aard, plaats en tijd betreft meest nabijkomenden arbeid moet ten volle worden uitbetaald naar het amendement en ik moet eerlijk verklaren, dat, mij, ook nadat ik den Minister en de Commissie van Rapporteurs heb gehoord, niet duidelijk geworden is, dat dit niet zou zijn het algemeen gevolgde gebruik, zooals mij dat bekend is, naar hetgeen ik daarover gelezen heb en naar hetgeen ik daarvan heb gezien in de practijk. Men geeft het tijdloon, maar de percenten, die het gevolg zijn van het werken op stuk na afloop. De fout van de redeneering van den her. Talma zit hierin, dat hij het heeft voorgesteld alsof het overgeld voor stukwerk begrepen zou zijn in het tijdloon.

De heer **Drucker;** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, verkrijgt het woord om, namens deze, haar gevoelen mede te deelen over de amendementen en zegt:

Mijnheer de Voorzitter! De Kamer heeft tot verdediging van deze amendementen weder het argument gehoord, dat altijd in zoodanige gevallen dienst moet doen: wij zijn de practijk, en gij zijt de theorie.

De wet van Basel was theorie, want, zeide de heer Schaper, als men die maar goed las, zag men, dat de arbeider dan toch meer kreeg dan hier wordt toegezegd. En wat staat er? Eenvoudig dit, dat de arbeider pas recht heeft op iets, wanneer de arbeid is voltooid.

Hij kreeg dus voorloopig niet $\frac{3}{4}$, niet $\frac{1}{2}$, niet $\frac{1}{4}$, maar niets.

Dat kan men nu theorie noemen, maar ik noem het practisch, dat men liever $\frac{3}{4}$ heeft dan niets.

Zoo is het ook, wanneer men Nederlandsche toestanden tegenover de theorie stelt. Het is merkwaardig, dat nog geen van de heeren die het amendement hebben verdedigd, een andere practijk heeft aangehaald dan die van de bouwvakken.

Er heeft niemand gesproken over de textiel-nijverheid, over de veenderijen, over den landbouw, over den mijnbouw, kortom over tal van industrieën, die toch ook bestaan; er wordt alleen gezegd: wij kennen de practijk; maar die practijk, dat zijn steeds de bouw- en verwante vakken, gelijk het meubelmakersvak.

Laat ik nu op één punt de aandacht mogen vestigen.

In de stukken is over art. 1638*p* geen enkel woord te vinden. Al die industrieën, die ik noemde en die noch door den heer de Klerk, noch door den heer Nolting, noch door den heer Schaper hier worden vertegenwoordigd, hebben niets anders gekend dan het Regeeringsartikel 1638*p*. Nu weet ik wel, dat er onder die industrieën zijn, en niet onbelangrijke, die hebben te kennen gegeven, dat zij al de uiterste moeite zouden hebben om zich met het artikel te redden, zooals het hier ligt. Maar als zij het amendement van den heer Schaper hadden gekend, dan vrees ik, dat zij zich daartegen zouden hebben moeten verzetten. Intusschen, zij hebben geen gelegenheid gehad om zich daarover te doen hooren.

Wat het oordeel der Commissie over het amendement betreft, op grond van de principieele bezwaren die door den heer Talma en door mij daartegen zijn ontwikkeld, moet de Commissie de aanneming van dat amendement bepaald ontraden.

Laat ik over de gedachtenwisseling tusschen de heeren Talma en Treub een enkel woord mogen zeggen.

Het komt mij voor, dat in het gewone geval de heer Talma ontegenzeggelijk gelijk heeft. Laat ons even blijven bij het geval van Haarlem, waar die smid f 12 uurloon en f 4 suppletie als overgeld heeft. Wanneer het te Haarlem onder

die smeden regel is, dat men op die manier f 16 per week maakt, dan is volgens het Regeeringsvoorstel en het amendement-Schaper die f 16 de maatstaf van vergelijking; dan zal volgens het Regeeringsvoorstel, mits er schriftelijk overeenkomst is, ten minste $\frac{3}{4}$ of f 12, en volgens den heer Schaper het volle bedrag van f 16 aan het einde van iedere week betaald moeten worden.

De heer Treub heeft m. i. alleen gelijk voor het geval, dat die smid is een exceptioneel bekwaam of ijverig man, die het door hard werken of door buitengewone vaardigheid verder brengt dan gewone smeden te Haarlem. Zoodra daarentegen die f 16 is geworden het normale loon in het vak, is f 16 de maatstaf. Volgens het amendement-Schaper zou men dus hier wijziging moeten brengen in de bestaande practijk.

Het amendement—Schaper heeft in den vorm enkele punten, die wijziging zouden behoeven. De heer Schaper spreekt in het geval van stukloon van een bedrag dat „loopt over den tijd". Dit loopt niet, volgens het oordeel der Commissie. Stukloon immers wordt niet naar tijd berekend.

In de tweede plaats zal volgens de redeneering van den heer Schaper zelf het woord „willekeur" te eng zijn. Men kan zich het geval denken, dat de man niet willekeurig den arbeid verzuimt, maar in overleg met zijn patroon. Dan is het niet „willekeur", maar in den gedachtengang van den heer Schaper moest hij toch zijn aanspraak op loon verliezen.

Al werd het amendement intusschen op die punten verbeterd, wij zouden er toch tegen moeten adviseeren.

De heer **Schaper:** Nu door den heer Talma een nieuw element in het debat is gebracht en dit door den heer Drucker is bevestigd, zoodat er dus verschil van gevoelen blijkt te bestaan, moet ik zeggen, dat mijn bedoeling niet anders is geweest dan den maatstaf van het volle loon van den normalen arbeider, die niet in stukwerk arbeidt. Stel dat het normale loon f 12 is, dan kan het bij stukwerk de eene week wel f 16 zijn, maar de volgende week f 12 of f 8. Er heeft nooit twijfel aan bestaan dat men niet het gemiddelde van f 16 moest nemen. Het is juist de aard van het stukwerk dat het op en neergaat, dat geeft dus geen juiste basis van berekening.

Om daarin te voorzien en allen twijfel weg te nemen, heb ik de eer, ook op aandrang van andere leden, om tusschen de woorden „gebruikelijke" en „loon" in te voegen „naar tijdruimte vastgesteld". Daardoor *kan* het gebeuren, dat in mijn systeem de man minder krijgt dan in het systeem der Regeering, maar dit zal een zeldzaamheid zijn, want de patroon neemt wat men gemiddeld in reparatie op uurloon verdient. Daarentegen krijgt hij geregeld meer dan wat de Regeering wil.

Nu zeide de heer Drucker, dat de uitdrukking: bedrag, dat „loopt over een tijd", niet gaat, omdat stukwerk niet „loopt".

De bedoeling is duidelijk. Ik had misschien kunnen schrijven: „evenredig aan den tijd", dat is eleganter; maar ieder begrijpt toch wel, wat bedoeld wordt. Intusschen wil ik deze verandering, daar nu ook de heer Drucker zegt dat dit beter is, aanbrengen en lezen in de plaats van: het bedrag, dat loopt over den tijd, „een bedrag, evenredig aan den tijd".

Aan het woord *willekeur* verander ik niets, dit is niet noodig.

Willekeur beteekent, dat de man òf wel voor een ander òf voor zich zelf heeft gewerkt, maar in ieder geval uit eigen beweging zich aan den dienst van zijn patroon heeft onttrokken. Hoe meer men er over zou spreken, hoe duisterder het zou worden.

Ik geloof, dat het amendement nu zeer aannemelijk is en wil hopen, dat het wordt aangenomen.

De **Voorzitter:** Het amendement van den heer Schaper luidt thans als volgt:

„Ten aanzien van het in geld, doch afhankelijk van de uitkomsten van den te verrichten arbeid, vastgesteld loon, zal telkens, behoudens definitieve afrekening, op den eersten betaaldag waartoe de mogelijkheid zal bestaan, worden uitbetaald het gebruikelijke naar tijdruimte vastgestelde loon voor den wat aard, plaats en tijd betreft meest nabijkomenden arbeid, met dien verstande echter, dat kan worden afgetrokken een bedrag evenredig aan den tijd dat de arbeider door eigen willekeur verzuimde, arbeid in dienst van den werkgever te verrichten."

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord slechts om er de aandacht op te vestigen, dat het toch bezwaarlijk

gaat een op dergelijke wijze in de wereld gekomen bepaling op te nemen in ons Burgerlijk Wetboek.

In het oorspronkelijk artikel stonden dezelfde woorden, die er thans door den heer Schaper weder worden ingebracht. Die woorden zijn eerst bij de laatstelijk door mij aangebrachte wijziging uit het artikel gelicht op grond van feitelijke informatiën, welke aan mijn Departement waren ingekomen.

Het is niet altijd doenlijk om in bepaalde industrieën vergelijkingen met naar tijdruimte berekend loon te maken, omdat voor die vergelijking in sommige industrieën — ik denk bijv. aan het mijnwezen — de mogelijkheid ontbreekt.

Op grond daarvan en van de gewoonte in bepaalde industrieën is het artikel thans zoo geredigeerd en nu wenscht men dat in allerlaatste phase weder te veranderen. Ik blijf er bij, dat deze methode van handelen geen vertrouwen kan inboezemen. Daar komt bij, wat de heer Drucker zeer juist deed opmerken, dat het voorstel, zooals het daar lag, algemeen bekend was en dus de industrie alle gelegenheid heeft gehad er zich over te doen hooren. Thans komt men plotseling met een geheel ander stelsel, waarover de industrie geen gelegenheid heeft gehad bedenkingen kenbaar te maken. Ik kan derhalve niet anders dan de Kamer ontraden dit amendement aan te nemen.

De heer **Drucker,** voorzitter der Commissie van Rapporteurs: Naar aanleiding van hetgeen mij uit particuliere gesprekken zooeven is gebleken, acht ik mij nog verplicht tot een enkele opmerking.

Bij ons advies zijn wij uitgegaan van de gedachte, dat het amendement van den heer Schaper moest beschouwd worden als een dwingende regeling, waarvan men niet zal mogen afwijken.

Nu wordt mij evenwel door verschillende leden gezegd: men kan gerust daar vóór stemmen, want het is geen dwingend recht, en men beroept zich er op, dat de heer Schaper dit bij zijn toelichting zelf heeft gezegd.

Ik herinner mij dat ook. Doch ik heb ondanks die toelichting den tekst beschouwd als dwingend recht. Maar wanneer het dat niet mocht zijn, dan wil ik er de aandacht op vestigen, dat de arbeider veel sterker waarborgen heeft bij het Regeeringsvoorstel dan bij het amendement.

Bij het amendement, als het niet dwingend is, zou de patroon mogen bedingen: ik betaal niets uit, vóór dat het werk voltooid is, terwijl volgens het Regeeringsvoorstel hij niet mag gaan beneden de limiet van $\frac{3}{4}$.

Een van beide dus: bevat het amendement dwingend recht, dan gelden de gronden er tegen, die ik zooeven ontwikkelde; is het geen dwingend recht, dan is het nadeeliger voor den arbeider dan het Regeeringsvoorstel.

De heer **Schaper:** Mijnheer de Voorzitter! Tegenover het bezwaar van den Minister merk ik op, dat er bijna geen bedrijf is, waarin men niet een maatstaf zou weten te vinden voor het naar tijdsruimte en gebruik berekende loon. Dat kan op de een of andere wijze wel berekend worden en het zou mij zeer verwonderen als er één of een miniem aantal bedrijven was waar dat niet kan.

Wat den heer Drucker betreft, mijn voorstel bevat geen dwingend recht en zóó fanatiek zweer ik niet bij dwingend recht, dat het precies overal en ook hier zou moeten voorzitten.

Dit is een zaak die het meest geregeld wordt door de oeconomische verhoudingen onderling. Men kan dat toch met den besten wil ter wereld in alle onderdeelen niet dwingen.

Hier is het noodig een *norm* te stellen voor wat recht en billijk is en dan is dit veel beter zóó te maken dan dat men zoogenaamd dwingend recht heeft, waarbij men dan een slechte propaganda maakt voor het uitbetalen van slechts drie vierden van het gemiddeld loon, wat evenmin in de practijk zal zijn te dwingen.

Ik geloof, dat voor de eischen der practijk hier het dwingend recht kan worden losgelaten en dat men beter doet met een billijken norm te stellen, dan dat men dwingend recht maakt op een wijze, die bij voorbaat den toestand troebel maakt.

De heer **Troelstra:** Mijnheer de Voorzitter! Een enkele opmerking naar aanleiding van de vraag of het Regeeringsvoorstel en het amendement al dan niet als dwingend recht moeten worden beschouwd.

Het amendement staat ten opzichte van deze vraag in dezelfde positie als alle artikelen van dit ontwerp, waarbij een regeling wordt voorgesteld, zonder dat men zich uitlaat over de vraag of daarvan al dan niet kan worden afgeweken.

In het Regeeringsvoorstel wordt uitdrukkelijk het dwingend karakter uitgesloten door op te merken, dat bij schriftelijke overeenkomst of reglement van de bepalingen van het artikel kan worden afgeweken op de wijze, als daarin is bepaald.

Daaruit volgt reeds, dat het niet aangaat hier te zeggen, dat het Regeeringsvoorstel is dwingend recht.

Ik meen dat, waar het toch wenschelijk is, dat wij moeten beslissen over de hoofdbeginselen van deze beide artikelen, de aandacht niet van de hoofdzaak moet worden afgeleid.

De heer **Drucker,** voorzitter der Commissie van Rapporteurs: Of de heer Schaper zijn amendement beschouwt als dwingend recht dan wel niet, daarover kan ik mij niet uitlaten. Wij hebben de toelichting gehoord; daarin werd verklaard, dat er geen dwingend recht gemeend was. De practijk zou het moeten uitvinden; maar in het Regeeringsvoorstel kan, naar mijn vaste overtuiging, niets anders gezien worden dan dwingend recht.

Als de heeren zich nu niet willen laten leiden door hun voorkeur voor het een of voor het ander, maar even willen stilstaan bij de feiten, dan zal het hun duidelijk blijken: in het eerste lid staat de algemeene regel, dat men iederen keer moet uitbetalen wat verdiend is.

Daarvan mag naar het tweede lid alleen afgeweken worden in dien zin, dat de patroon zegt: ik kan niet iedere week opnemen wat gij verdiend hebt, maar zal u telkens $\frac{3}{4}$ of meer uitbetalen van het gewone loon van een dergelijken werkman. Lager *mag* hij niet gaan. Hij *moet* dus iedere week ten minste $\frac{3}{4}$ betalen van het als vergelijking dienende loon.

Is daarentegen het amendement van den heer Schaper geen dwingend recht, dan kan hij bij de arbeidsovereenkomst iedere betaling uitstellen tot het werk afgeleverd en opgenomen is.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigd amendement van den heer Schaper wordt in stemming gebracht en met 43 tegen 12 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Lieftinck, Reyne, van Foreest, van Limburg Stirum, Duynstee, Goeman Borgesius, Roessingh, de Savornin Lohman, de Waal Malefijt, Regout, Verhey, van Vliet, Brummelkamp, Fruytier, Mees, Schokking, Marchant, Tydeman, Limburg, Ruys de Beerenbrouck, van Nispen tot Sevenaer, Bolsius, Beckers, Smeenge, van Vuuren, Lely, Talma, van Idsinga, van Veen, van Bylandt, Kolkman, Loeff, van den Berch van Heemstede, IJzerman, van Karnebeek, van Vlijmen, Drucker, van Deventer, Blooker, van Alphen, de Ram, Aalberse en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Thomson, ter Laan, Treub, Troelstra, van den Bergh (Rotterdam), van der Zwaag, Hugenholtz, Roodhuyzen, Ketelaar, Schaper, Nolting en Tak.

Art. 1638*p* wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Wijzigingen, bij de Tweede Lezing aangebracht.

Artikel 1638*p*. Aan het slot wordt in plaats van „nabijkomenden" gelezen „nabij komenden", terwijl eene komma wordt geplaatst tusschen de woorden „den" en „wat" en tusschen de woorden „betreft" en „meest".

Beraadslagingen in de Eerste Kamer.

(27 Juni 1907.)

De heer **Regout:** [Vervolg van het gedeelte der rede, afgedrukt dl. II, bl. 609.] Mijnheer de Voorzitter! Daar ik bemerk, dat de tijd reeds verder verstreken is dan ik vermoedde, zal ik mijn rede eenigszins bekorten.

Ik zal daarom niet uitweiden over de artt. **1638 o, p** en **q**, welke ten aanzien van de loonsberekening en loonsbetaling zooveel administratieven omslag zullen veroorzaken, dat de in vele ondernemingen bestaande wekelijksche loons-

betaling, die door de arbeiders op hoogen prijs wordt gesteld, in de toekomst wel zal moeten worden gewijzigd in een betaling om de twee weken.

Ook zal ik niet er op ingaan hoe art. **1638 p**, in verband met art. **1638 q**, ten gevolge zal hebben, dat het geld hetwelk door een arbeider verdiend is in een zelfde loonperiode op stukloon en in dagwerk, niet bij dezelfde loonsbetaling zal kunnen worden verrekend en het daardoor voor veel arbeiders bijna ondoenlijk zal zijn behoorlijk te controleeren of zij ontvangen hetgeen hun toekomt.

Ik zal mij ook onthouden van de bespreking van art. **1638 p**, hetwelk voorschrijft, dat de werkgevers bij elke loonsbetaling al het tot de allerlaatste minuut verschenen loon moeten uitbetalen, ofschoon de Regeering in de stukken volmondig heeft erkend, dat dit voor grootere industrieele ondernemingen absoluut onmogelijk is.

Nu is het uit een juridisch oogpunt toch niet te verdedigen, dat bij een erkenning van de absolute onmogelijkheid der toepassing, toch in geval van niet nakoming, de werkgever in verzuim wordt gesteld en het wordt juridisch er niet beter op, doordat het verzuim eerst gestraft wordt, indien het langer dan drie volle dagen heeft geduurd.

Er zijn echter nog twee artikelen, die ik niet gaarne onbesproken wil laten.

[Men zie verder bij art. 1638 *r*.]

Artikel 1638 q. Voor zooverre het in geld vastgesteld loon, of het gedeelte daarvan, dat overblijft na aftrek van hetgeen door den werkgever niet behoeft te worden uitbetaald, en na aftrek van hetgeen, waarop derden overeenkomstig de bepalingen van dezen titel rechten doen gelden, niet wordt uitbetaald uiterlijk den derden werkdag na dien, waarop ingevolge de artikelen 1638 l, 1638 m en 1638 o de betaling had moeten geschieden, heeft de arbeider, indien deze niet-betaling aan den werkgever is toe te schrijven, aanspraak op eene verhooging wegens de vertraging, welke voor den vierden tot en met den achtsten werkdag bedraagt vijf ten honderd per dag en voor elken volgenden werkdag een ten honderd, met dien verstande, dat de verhooging wegens vertraging in geen geval de helft van het verschuldigd bedrag zal te boven gaan. Niettemin is de rechter bevoegd de verhooging te beperken tot zoodanig bedrag als hem met het oog op de omstandigheden van het geval billijk zal voorkomen.

Een beding, waarbij van eenige bepaling van dit artikel wordt afgeweken, is alleen geldig ten aanzien van arbeiders, wier in geld vastgesteld loon meer dan vier gulden per dag bedraagt.

O. D. Art. 27. Indien het in geld vastgestelde loon, of het gedeelte daarvan dat overblijft na aftrek van hetgeen volgens de artikelen 28 **[1638 r]** en 29 **[1638 s]** door den werkgever kan worden gekort of ingehouden, niet wordt uitbetaald uiterlijk den derden dag na dien, in de twee voorgaande artikelen aangewezen, heeft de arbeider aanspraak op eene verhooging wegens de vertraging, welke voor den vierden tot en met den achtsten dag bedraagt vijf ten honderd per dag en voor elken volgenden dag één ten honderd, met dien verstande, dat de verhooging wegens vertraging in geen geval de helft van het verschuldigde loon zal te boven gaan.

Bedingen, waarbij van deze bepaling wordt afgeweken, zijn alleen geldig ten aanzien van de arbeiders, in het tweede lid van artikel 11 **[1637 u]** genoemd.

Memorie van Toelichting O. D.

Art. 27. Terwijl naleving van de artikelen 22 **[1638 f]**, 23 **[1638 h** en **i]** en 24 **[1638 j]** wordt verzekerd, doordien betaling in strijd met die artikelen den werkgever niet bevrijdt, moet tegen te late uitbetaling — welke blijkens de Arbeidsenquête hier en daar voorkomt — door eene afzonderlijke bepaling worden gewaakt (zie ook art. 57 **[1639 q]** nr. 3). In het thans voorgestelde artikel is een denkbeeld uitgewerkt, dat in het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer over het Truck-Ontwerp (§ 3), met verwijzing naar art. 448 W. v. K. werd geopperd en door Mr. VEEGENS, t. a. p., werd aanbevolen.

Den derden dag. Vooral met het oog op een tusschenvallenden Zondag is deze termijn gekozen: het loon, op Zaterdag verschuldigd, moet dus uiterlijk den volgenden Dinsdag worden betaald. Nu in art. 29 **[1638 s]** ten aanzien van het zoogenaamde *staangeld* of *décompte* bijzondere voorzieningen zijn getroffen, mag deze termijn ruim genoeg geacht worden.

Voor de eerste dagen van verzuim moet de boete vrij streng zijn, doch ze mag niet in het oneindige aangroeien; het maximum wordt volgens het Ontwerp den 33ën dag bereikt.

2e lid. De bepaling is voor *alle* arbeiders wenschelijk; ook de beter bezoldigden moeten voor een groot deel van hun loon leven en hebben dus belang bij eene geregelde uitbetaling. Intusschen kan bij dezen contractueele afwijking worden toegelaten.

O. 1901. *Art.* 1638 *o*. Indien het in geld vastgestelde loon, of het gedeelte daarvan dat overblijft na aftrek van hetgeen volgens de artikelen 1638 *p* **[r]** en 1638 *g* [lees *q*] **[s]** door den werkgever kan worden gekort of ingehouden, en na aftrek van hetgeen waarop volgens artikel **1638 g** derden regten kunnen doen gelden, niet wordt uitbetaald uiterlijk den derden dag na dien, in de voorgaande vier artikelen aangewezen, heeft de arbeider aanspraak op eene verhooging wegens de vertraging, welke voor den vierden tot en met den achtsten dag bedraagt vijf ten honderd per dag en voor elken volgenden dag één ten honderd, met dien verstande, dat de verhooging wegens vertraging in geen geval de helft van het verschuldigde loon zal te boven gaan.

Een beding of eene bijzondere overeenkomst, waarbij van deze bepaling wordt afgeweken, is alleen geldig ten aanzien van arbeiders, wier loon bij het jaar of bij langeren tijd is vastgesteld, en van dezulken, wier loon uitsluitend bestaat in een bedrag, dat afhankelijk is gesteld van den omzet, de opbrengst of de winst van des werkgevers onderneming.

Memorie van Toelichting O. 1901.

Art. 1638 *o*. (1) Terwijl naleving van de artikelen **1638 f**, **1638 h**, **1638 i** en **1638 j** wordt verzekerd, doordien betaling in strijd met die artikelen den werkgever niet bevrijdt, moet tegen te late uitbetaling — welke blijkens de Arbeidsenquête hier en daar voorkomt — door eene afzonderlijke bepaling gewaakt worden. In het thans voorgestelde artikel is een denkbeeld uitgewerkt, dat in het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer over het Truck-Ontwerp (§ 3) met verwijzing naar art. 448 W. v. K. werd geopperd en door Mr. VEEGENS, t. a. p., werd aanbevolen.

Den derden dag. Vooral met het oog op een tusschenvallenden Zondag is deze termijn gekozen: het loon, op Zaterdag verschuldigd, moet dus uiterlijk den volgenden Dinsdag worden betaald. Nu in art. 1638 *r* [lees: *q*] **[s]** ten aanzien van het zoogenaamde *staangeld* of *décompte* bijzondere voorzieningen zijn getroffen, mag deze termijn ruim genoeg geacht worden.

Voor de eerste dagen van verzuim moet de boete vrij streng zijn, doch ze mag niet in het oneindige aangroeien; het maximum wordt volgens het Ontwerp den 33en dag bereikt.

Tweede lid. De bepaling is voor *alle* arbeiders wenschelijk; ook de meest onafhankelijke arbeider heeft belang bij eene geregelde uitbetaling. Intusschen kan bij dezen contractueele afwijking worden toegelaten.

---

(1). Art. 27 ontw.-DRUCKER.

O. *Art.* 1638 *q*. Indien het in geld vastgestelde loon, of het gedeelte daarvan, dat overblijft na aftrek van hetgeen volgens de artikelen **1638 r** en **1638 s** door den werkgever kan worden gekort of ingehouden, en na aftrek van hetgeen, waarop volgens artikel **1638 g** derden rechten kunnen doen gelden, niet wordt uitbetaald uiterlijk den derden dag na dien, in de artikelen **1638 l**, **1638 m**, **1638 n** en **1638 o** aangewezen, heeft de arbeider aanspraak op eene verhooging wegens de vertraging, welke voor den vierden tot en met den achtsten dag bedraagt vijf ten honderd per dag en voor elken volgenden dag een ten honderd, met dien verstande, dat de verhooging wegens vertraging in geen geval de helft van het verschuldigde loon zal te boven gaan.

Een beding, waarbij van deze bepaling wordt afgeweken, is alleen geldig ten aanzien van arbeiders, wier loon bij het jaar of bij langeren tijd is vastgesteld, en van dezulken, wier loon uitsluitend bestaat in een bedrag, dat afhankelijk is gesteld van den omzet, de opbrengst of de winst van des werkgevers onderneming.

Memorie van Toelichting.

Art. 1638 *q*. Terwijl naleving van de artikelen **1638 f**, **1638 h** en **1638 i** door art. **1638 j** wordt verzekerd, doordien betaling in strijd met die artikelen den werkgever niet bevrijdt, moet tegen te late uitbetaling — welke blijkens de Arbeidsenquête hier en daar voorkomt — door eene afzonderlijke bepaling gewaakt worden. In het thans voorgestelde artikel is een denkbeeld uitgewerkt, dat in het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer over het Truck-ontwerp (§ 3) met verwijzing naar art. 448 W. v. K. werd geopperd en door Mr. VEEGENS, t. a. p., werd aanbevolen.

Den derden dag. Vooral met het oog op een tusschenvallenden Zondag is deze termijn gekozen: het loon, op Zaterdag verschuldigd, moet dus uiterlijk den volgenden Dinsdag worden betaald. Nu in artikel 1638 *r* [**s**] ten aanzien van het zoogenaamde *staangeld* of *décompte* bijzondere voorzieningen zijn getroffen, mag deze termijn ruim genoeg geacht worden.

Voor de eerste dagen van verzuim moet de boete vrij streng zijn, doch ze mag niet in het oneindige aangroeien; het maximum wordt volgens het Ontwerp den 33sten dag bereikt.

Tweede lid. De bepaling is voor *alle* arbeiders wenschelijk; ook de meest onafhankelijke arbeider heeft belang bij eene geregelde uitbetaling. Intusschen kan bij dezen contractueele afwijking worden toegelaten.

Voorloopig Verslag der Tweede Kamer.

Art. 1638 *q*. De aandacht werd gevestigd op de naar sommiger oordeel juiste opmerking in het meervermelde adres van het bestuur der Vereeniging van Nederlandsche werkgevers, dat de hier gestelde termijn, waarbinnen het loon zal moeten worden uitbetaald, te kort moet worden geacht voor groote ondernemingen, waar een talrijk personeel op stukloon werkt en waar met de berekening van het aan ieder toekomende vaak meer dan twee dagen zijn gemoeid. Te recht, meenden deze leden, wordt in dit adres verder betoogd, dat hier wel de tweede zinsnede van art. **1638 p** uitkomst schijnt te bieden, maar de daar bedoelde afrekening — daargelaten dat eene schatting van het daarbedoelde deel van het uurloon in vele gevallen bezwaarlijk kan zijn — tot eene vrij ingewikkelde administratie zal leiden.

Eenige leden waren het verder eens met het adresseerend bestuur, dat, waar de helft der schuld van den werkgever na weinig meer dan eene maand uitstel als schadeloosstelling zal moeten worden uitbetaald, de hier den arbeider toegekende verhooging buitensporig hoog is te achten.

Dit gevoelen werd bestreden door andere leden, die er op wezen, dat de bepaling geen doel zal treffen, wanneer niet de boete op te late uitbetaling van het loon zeer hoog wordt gesteld.

Opgemerkt werd, dat in het artikel niet uitdrukkelijk het geval wordt voorzien, dat het door den werkgever verschuldigde loon — na aftrek dus van hetgeen volgens de wet kan worden gekort of ingehouden en van hetgeen waarop derden rechten kunnen doen gelden — binnen den gestelden termijn *ten deele* wordt uitbetaald. Zal in zoodanig geval de arbeider de in de wet genoemde verhooging over het nog verschuldigde deel mogen berekenen?

Het geval werd gesteld, dat het loon binnen den in het ontwerp genoemden termijn niet wordt uitbetaald, niet wijl de werkgever in verzuim is, maar omdat de arbeider wegens ziekte of om andere redenen niet verschijnt ter plaatse, waar de voldoening van het loon moet geschieden. Men kon niet aannemen, dat het in de bedoeling ligt ook dan den arbeider aanspraak op de hier bedoelde verhooging te geven, maar kon anderzijds in het artikel, zooals het thans is geredigeerd, niet lezen, dat het in zoodanig geval niet van toepassing zoude zijn.

Opnieuw werd hier opgemerkt, dat bij het ontwerpen van dit artikel, ook blijkens de Memorie van Toelichting, ten onrechte is uitgegaan van de gedachte, dat in de artt. **1638 l**, **1638 m**, **1638 n** en **1638 o**, een bepaalde dag voor de uitbetaling van het loon is aangewezen.

Gevraagd werd, of het niet gewenscht ware, te bepalen, dat in den hiergenoemden termijn de Zondag niet zal zijn begrepen.

Memorie van Antwoord.

Art. 1638 *q*. De opmerking, ontleend aan het adres van het bestuur der Vereeniging van Nederlandsche werkgevers, heeft den ondergeteekende aanleiding gegeven om, in stede van den „derden" dag, als uitersten termijn van uitbetaling voor te stellen den „vierden" dag. Ook nà de berekening van het stukloon blijft dan nog eene voldoende tijdruimte voor den werkgever over om aan zijne verplichtingen te voldoen. Overwegende, dat de werkgever het in zijne macht heeft steeds aan de bijbetaling te ontkomen, en dat de arbeider vaak in ernstige moeilijkheden kan geraken, wanneer hij zijn loon niet tijdig uitbetaald krijgt, is ook de ondergeteekende de meening toegedaan, dat de den arbeider toegekende verhooging geenszins „buitensporig hoog" is te achten.

De opmerking betreffende het geval, dat de werkgever het uit te betalen bedrag, *ten deele* binnen den gestelden termijn voldoet, is alleszins juist; ten einde hierin te voorzien is in den aanhef het woord „Indien" vervangen door de woorden „Voor zooverre", terwijl in den laatsten regel van het eerste lid het woord „loon" in het woord „bedrag" is veranderd.

Het artikel mag alleen op het geval doelen, dat de werkgever in verzuim is: dit is thans duidelijk uitgedrukt door de inlassching in den vijfden regel van de woorden: „door schuld van de zijde des werkgevers".

Door de uitdrukking: „na dien, in de artikelen . . . . . aangewezen" te wijzigen in: „na dien, ingevolge de artikelen . . . . . vastgesteld" komt thans, naar de ondergeteekende vertrouwt, duidelijk

uit, dat bedoeld wordt de betaaldag, welke in overeenstemming met de desbetreffende artikelen vastgesteld is.

Het is inderdaad gewenscht, dat in den bij het artikel bedoelden termijn de Zondag en de algemeen erkende Christelijke feestdagen niet worden inbegrepen; daarom wordt in het eerste lid thans gesproken van „werkdag".

Met het oog op de vervanging, aan het slot van art. **1638 n**, van de woorden „in het jaar" door „per jaar" moest in het eerste lid de vermelding van art. **1638 n** vervallen, daar dit artikel thans niet meer tot de vaststelling van een bepaalden dag aanleiding geeft.

In het tweede lid is het nieuw aangenomen criterium in de plaats van het vroegere gesteld, terwijl tevens, door toevoeging van het woord „jaarlijkschen" aan het slot, duidelijk is gemaakt, dat het woord „omzet" niet van toepassing is op handelsreizigers, die op provisie werken.

G. O. *Art.* 1638 *q*. Voor zooverre het in geld vastgesteld loon, of het gedeelte daarvan, dat overblijft na aftrek van hetgeen door den werkgever niet behoeft te worden uitbetaald, en na aftrek van hetgeen, waarop derden rechten kunnen doen gelden, door schuld van de zijde des werkgevers niet wordt uitbetaald uiterlijk den vierden werkdag na dien, ingevolge de artikelen **1638 l**, **1638 m** en **1638 o** als dag van betaling vastgesteld, heeft de arbeider aanspraak op eene verhooging wegens de vertraging, welke voor den vijfden tot en met den achtsten werkdag bedraagt vijf ten honderd per dag en voor elken volgenden werkdag een ten honderd, met dien verstande, dat de verhooging wegens vertraging in geen geval de helft van het verschuldigd bedrag zal te boven gaan.

Een beding, waarbij van deze bepaling wordt afgeweken, is alleen geldig ten aanzien van arbeiders, wier in geld vastgesteld loon ten minste vier gulden per dag bedraagt, en van dezulken, wier loon uitsluitend bestaat in een bedrag, dat afhankelijk is gesteld van den jaarlijkschen omzet, opbrengst of winst van des werkgevers onderneming.

Verslag van het Mondeling Overleg.

XVIII. Van de zijde der Commissie werd betoogd, dat, terwijl zij met ingenomenheid had gezien, dat in het eerste lid van art. 1638 *q* thans wordt gesproken van „werkdag", zoodat in dien termijn de Zondag en de algemeen [erkende] Christelijke feestdagen niet worden inbegrepen, de wijziging van den „derden" dag, als uitersten termijn van betaling, in den „vierden" haar geene verbetering scheen.

De Minister antwoordde, dat in adressen, van de zijde van werkgevers ingekomen, op de laatstbedoelde wijziging krachtig is aangedrongen en hij haar mede op dien grond zou wenschen te handhaven.

Van de zijde der Commissie werd opgemerkt, dat in de bedoelde adressen vooral daarom tegen den „derden" dag bezwaar is gemaakt, omdat in den termijn de Zondag en algemeen [erkende] Christelijke feestdagen zouden zijn inbegrepen.

De Minister zegde daarop nadere overweging toe.

Van de zijde der Commissie werd de vraag gesteld, of niet de thans in art. 1638 *q* ingelaschte uitdrukking: „door schuld van de zijde des werkgevers" als te ruim moet worden beschouwd.

De Minister antwoordde, dat eene iets minder ruime uitdrukking als b.v.: „indien deze niet-betaling is toe te schrijven enz." wellicht de voorkeur zou kunnen verdienen.

Van de zijde der Commissie werd betoogd, dat moeilijk kan worden gezegd, dat in de artt. **1638 l**, **1638 m** en **1638 o** van de vaststelling van een dag van betaling van het loon sprake is.

De Minister erkende, dat het woord „vaststelling" hier minder juist is. Wellicht, meende de Minister, ware het bezwaar te ondervangen door het bezigen van eene uitdrukking als: „waarop . . . . de betaling had moeten geschieden".

1e N. v. W. In het eerste lid van art. 1638 *q* worden de woorden: „door schuld van de zijde des werkgevers niet wordt uitbetaald uiterlijk den vierden werkdag na dien, ingevolge de artikelen **1638 l**, **1638 m** en **1638 o** als dag van betaling vastgesteld, heeft de arbeider aanspraak" vervangen door de woorden: „niet wordt uitbetaald uiterlijk den derden werkdag na dien, waarop ingevolge de artikelen **1638 l**, **1638 m** en **1638 o** de betaling had moeten geschieden, heeft de arbeider, indien deze niet-betaling aan den werkgever is toe te schrijven, aanspraak".

In het tweede lid van dat artikel worden de woorden: „ten minste vier gulden per dag bedraagt" vervangen door de woorden: „meer dan vier gulden per dag bedraagt".

2e N. v. W. *Art.* 1638 *q*. In het eerste lid wordt het woord „vijfden" vervangen door het woord „vierden".

In het tweede lid vervalt al hetgeen volgt op de woorden „vier gulden per dag bedraagt".

Beraadslagingen in de Tweede Kamer.

(9 Maart 1906.)

De heer **de Savornin Lohman:** [Vervolg van het gedeelte der rede, afgedrukt bladz. 113; men zie ook deel I, bladz. 188 en volg.]

In art. **1638 l** is een bepaling die ik al zeer onpractisch acht, vooral wanneer men die leest in verband met art. 1638 *q*. Daar staat: „De uitbetaling van het in geld naar tijdruimte vastgesteld loon zal geschieden als volgt", en als dit loon niet betaald wordt heeft de arbeider, volgens art. 1638 *q*, recht op een verhooging met 5 pct. Maar nu gebeurt het helaas menigmaal, dat menschen die een dienstbode houden het toch armoedig hebben en de betaling van het loon eenige dagen uitstellen. Komt dit in een bedrijf voor, dan kan men zeggen: staak uw bedrijf, want uw arbeider mag er niet onder lijden, dat het bedrijf niet goed gaat; maar zijn huishouding echter kan men niet staken; in een gewone dienstbetrekking lijdt de dienstbode met den dienstheer. Het geld komt in ieder geval wel terecht, want in geval van faillissement — en iedereen, hoog en laag kan tegenwoordig failliet verklaard worden — is het loon preferent.

[Men zie verder bij art. 1638 *aa*.]

(21 Mei 1906.)

De heer **de Savornin Lohman:** Mijnheer de Voorzitter! Ik heb tegen dit artikel bezwaar. Er wordt in bepaald, dat wanneer het loon niet op tijd aan den arbeider wordt uitbetaald, de werkgever verplicht zal zijn tot uitbetaling van rente voor elken dag vertraging, tot een maximum van de helft van het verschuldigde bedrag.

Nu heb ik mij afgevraagd, waarop deze bepaling eigenlijk steunt. Ik weet wel, dat het somtijds zeer onbillijk en onrechtvaardig kan zijn, wanneer de debiteur niet aan zijn verplichting voldoet; wanneer bijv. winkeliers aan menschen van fortuin hebben geleverd en hun geld niet tijdig ontvangen, omdat die menschen van fortuin willekeurig niet op tijd betalen wat zij verschuldigd zijn, dan vind ik dat eenvoudig een schandelijke manier van handelen, en ik zou het zeer gevoegelijk achten, indien het mogelijk was, die menschen, die wel betalen kunnen, maar dat willekeurig uitstellen, een zeer hooge boete daarvoor te doen betalen. Maar tot dusverre is nog nooit voorgesteld om in de wet een onderscheid

te maken tusschen menschen die betalen willen en menschen die niet betalen kunnen, dus onderscheid te maken tusschen onwil en onmacht.

Aangezien er zeer vele personen zijn, die niet op tijd betalen kunnen, omdat zij onmachtig zijn, heeft men zulk een algemeene bepaling niet gemaakt voor het gewone in verzuim zijn bij het betalen van rekeningen, hoe wenschelijk dat in sommige gevallen ook ware.

Nu zullen wij hier echter, tegenover den arbeider staande, iets geheel anders doen dan wij tot dusver hebben gedaan. Wij zullen hier zeggen: iedereen, die aan den arbeider niet precies op tijd zijn loon betaalt, zal een buitengewoon hooge schadevergoeding betalen, veel hooger dan in het gewone burgerlijke recht, veel hooger dan in het handelsrecht geëischt wordt. Onderscheid tusschen onwil en onmacht wordt niet gemaakt. Nu vraag ik, of wij gerechtigd zijn iemand, die niet betalen kan, daarvoor een zoo hooge boete te laten betalen. Hoe menigmaal zijn er werkgevers, kleine patroons die het onmogelijke moeten doen om aan het einde der week het geld bij elkander te brengen, dat zij noodig hebben om hun werklieden te betalen, en hoe dikwijls is het ieder onzer wellicht niet overkomen, dat zulk een patroon op directe betaling eener rekening aandrong, omdat hij op het einde van de week zijn menschen moest betalen? Indien alsdan de man die het werk bij den patroon besteld heeft, dezen eenvoudig zegt, dat hij het geld niet geeft, dan moet die patroon maar zien, hoe hij aan zijn geld komt.

Die man, die de bestelling gedaan heeft, gaat vrij uit, die behoeft niet een extra boete te betalen, ofschoon hij de eigenlijke schuldige is, maar de patroon, die niet aan zijn geld kan komen, wordt op buitengewone wijze getroffen. Waarop steunt dat?

Dit artikel geldt ook voor dienstboden, want de jongste Regeeringswijziging die gebracht is in art. **1638 l**, heeft hierop geen betrekking. Volgens die wijziging zal de uitbetaling van het loon van arbeiders, die bij den werkgever inwonen, geschieden „telkens na verloop van de tijdruimte, aangegeven door het plaatselijk gebruik". Dat is dus alleen vaststelling eener tijdsbepaling. Maar op grond van het nu in behandeling zijnde artikel hebben ook de dienstboden het recht extra vergoeding te eischen als zij niet op den in art. **1638 l** aangegeven tijd worden betaald. Nu zijn mij gevallen, of laat ik niet overdrijven, is mij een geval bekend — natuurlijk evenwel komt dit vaker voor — dat een dienstbode in een respectabele familie haar loon niet op tijd ontving, eenvoudig omdat het er niet was, een familie waarvan ik het beroep in de Kamer niet zal noemen, maar die zelf nauwelijks te eten had en in haar eigen onderhoud kon voorzien, doch een dienstbode hield, omdat dit in den stand waarin zij leefde en om de eischen der huishouding onmisbaar was. Die dienstbode moest weggaan zonder haar geld. Dit was zeer ongelukkig voor haar, maar zeker niet minder voor de huisvrouw en het hoofd van het gezin.

Welke reden is er nu om zulke personen dan nog eens extra boete te doen betalen? Waarom een speciaal recht op dit punt?

Indien men zegt, dat de arbeider niet de kansen moet loopen van het bedrijf, ben ik het daarmede volkomen eens. De nadeelen, de achteruitgang van het bedrijf moet in de allerlaatste plaats komen ten laste van de arbeiders, die betrekkelijk weinig verdienen, doch die dan ook zeker moeten zijn van hun loon.

Maar onze tegenwoordige wet zorgt daarvoor ook.

In art. **1195** van het Burgerlijk Wetboek is onder de bevoorrechte schulden sub 4 opgenomen: „Het loon van dienst- en werkboden over het verschenen jaar, en hetgeen over het loopende jaar verschuldigd is." Terwijl in art. 1185, sub 8, nog een bijzonder voorrecht is toegekend op speciale goederen. Volgens n°. 5 voor de kosten tot bearbeiding eener zaak aan den werkman verschuldigd; terwijl wij lezen: „Hetgeen aan metselaars, timmerlieden en andere werkbazen is verschuldigd wegens den opbouw, aanbouw en de reparatiën van onroerende goederen". Onze wet voorziet dus in zooverre hierin, dat de werkman in elk geval, als er nog iets is, in de eerste plaats betaling krijgt.

Deze artikelen moeten worden herzien met het oog op dit wetsontwerp. Ik zou derhalve zeggen: wanneer wij nu nog een beter voorrecht willen geven aan den arbeider om preferent te staan boven de andere crediteuren van den werkgever, heb ik daartegen niet het minste bezwaar. Maar ik vraag: met welk recht kan men hier vaststellen een speciale bepaling wegens verzuim van betaling?

Ik zou het nog daarlaten, wanneer men bepaald had, dat krachtens de wet, dus enkel door het verloopen van den vastgestelden termijn, de gewone rentevergoeding verschuldigd is; dat bij niet-betaling op tijd er voor rentevergoeding 5 of 6 pct. verschuldigd is, en men die verschuldigd is krachtens de bepalingen van de wet. Maar het beding dat hier gemaakt wordt komt hierop neer, dat de

werkgever, wanneer hij gedurende twee maanden in verzuim gebleven is, een boete van 50 pct. betalen moet over het verschuldigde loon. Wanneer hij f 100 verschuldigd is, heeft hij twee maanden tijd om te betalen met bijbetaling van rente voor elken dag verzuim, en na twee maanden is het bedrag opgeloopen tot f 150.

Nu wil ik gevraagd hebben of, wanneer zulk een contract gemaakt ware tusschen twee particulieren, men dat niet zou hebben genoemd een onzedelijk contract, een schandelijke woekerrente? Maar nu zet de wetgever hier die woekerrente in de wet, en zegt: gij zult 50 pct. betalen wanneer gij, onverschillig om welke reden, 2 maanden wacht met betalen. Daarna, wanneer gij over dien termijn henen zijt, kan het in geen geval meer worden. Dat laatste is nu weer een geluk voor den werkgever, die dan misschien zal zeggen: nu kunt gij er verder toch niets aan doen, dus betaal ik maar in 't geheel niets.

Waarop heeft men zich beroepen tot steun van dit nieuwe recht? Het eenige argument dat eenigszins hout snijdt en dat ik heb kunnen vinden is art. 448 van het Wetboek van Koophandel. Maar dat artikel slaat op een geheel ander geval. Het luidt: „Voor iederen dag, dat de officieren en scheepsgezellen door den schipper, boekhouder of eigenaar, zonder wettige reden, worden opgehouden in het verkrijgen van hun loon, verbeuren dezen ten behoeve van eenen officier drie gulden, en ten behoeve van eenen anderen scheepsgezel een gulden vijftig centen."

Nu moet men echter niet uit het oog verliezen, dat wij hier te doen hebben met een geheel bijzondere regeling ten opzichte van personen die in den regel niet bij elkander blijven.

Wanneer men de beide voorafgaande artikelen leest, de artt. 446 en 447, ziet men, dat daarin geregeld wordt hoelang nog de officieren en het scheepsvolk werkzaam moeten blijven op een schip, ofschoon het schip reeds aan wal is.

Er wordt gezegd: „Na het eindigen der reis, waarvoor het scheepsvolk was aangenomen, is hetzelve, op verlangen van den schipper of de eigenaars van het schip, gehouden het schip te lossen."

Het volgende artikel zegt:

„Nadat aan alle de bij het vorige artikel vermelde vereischten door de officieren en het scheepsvolk zal zijn voldaan, moeten dezelve dadelijk worden afgedankt en hun verdiende loon, binnen 24 uren, worden betaald."

Dit is noodig, want het scheepsvolk gaat van het eene op het andere schip. Wanneer deze arbeiders niet terstond hun loon krijgen, loopen zij gevaar het geheel kwijt te raken. Vandaar deze stringente bepaling.

Ik wijs ook op de artt. 442 en 444 Wetboek van Koophandel, waarin men zien kan hoe aan de andere zijde een recht aan den schipper gegeven wordt tegenover het scheepsvolk. In art. 442 staat: „Gedurende de reis vermag de schipper aan het scheepsvolk niet meer dan een derde van hun verdiend loon op rekening te betalen." De bedoeling zal wel zijn, dat de schipper niet meer dan een derde *behoeft* te betalen.

In art. 444 staat: „De officieren noch het scheepsvolk vermogen, onder eenig voorwendsel hoegenaamd, den schipper of het schip, vóór den afloop der reis, met procedures, van welken aard ook, aan te vallen of te belemmeren, op verbeurte van hun volle loon."

Ziedaar hoe men destijds wetten maakte, nl. ten tijde van het vaststellen van het Wetboek van Koophandel. Men stelde zich *beide* partijen voor oogen, en zeide eenerzijds tot het scheepsvolk: gij moet rekenen met de bijzondere omstandigheden, waarin de schipper verkeert, gij moet hem niet lastig vallen over, en hebt zelfs geen recht op het volle loon; maar daar staat tegenover dat, zoodra de reis afgeloopen is, partijen uit elkander moeten kunnen gaan, met volledige en dadelijke afrekening. Daarom moet er een stringente bepaling zijn om het terstond uitbetalen van het loon te verzekeren.

Hier doen wij echter precies het omgekeerde.

Wij hebben zooeven een bepaling aangenomen, waarbij niet alleen niet wordt afgekeurd, maar zelfs in beginsel aangenomen, dat de werkgever in sommige gevallen tot betaling van loon verplicht is nog vóór dat het loon verdiend is.

Men geeft daardoor een groot voorrecht aan den arbeider, dat eenigszins in strijd is met de algemeene rechtsbeginselen, al geef ik toe, dat er in de gegeven omstandigheden met het oog op de billijkheid iets vóór te zeggen is. Men gaat echter hier veel verder, door den werkgever een exorbitante boete op te leggen, ook dan wanneer de mogelijkheid bestaat dat hij in de gegeven omstandigheden niet bij machte is het verschuldigde te voldoen.

Ik kan mij derhalve met deze bepaling, indien ik niet nader ingelicht word, niet vereenigen. Ik geloof, dat men mij hier niet kan tegenwerpen: *Germania*

locuta est. Ik heb de Duitsche wet er op nagezien, en er niets van dien aard in gevonden; ik geloof dat de Duitsche wetgever ons dus veroorlooft het artikel te verwerpen.

Het is om de aangevoerde redenen, dat ik aanraad dit artikel niet aan te nemen.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Goes heeft een strijd tegen dit artikel aangebonden waarop ik eigenlijk niet volkomen voorbereid was. In de stukken is wel bezwaar geopperd tegen deze bepaling, maar op andere gronden dan de geachte afgevaardigde heeft aangevoerd.

Ik ontken intusschen natuurlijk niet het volkomen recht van den geachten afgevaardigde om voor zijn stelling aan te voeren wat hij meent dat daarvoor pleit.

De vraag van den geachten afgevaardigde uit Goes is: waarop steunt die bepaling?

Ik zou meenen, dat dit nog al duidelijk is.

Deze bepaling, die niet eerst thans in het laatste stadium in het ontwerp gekomen is, maar die van den aanvang af dat deze ontwerpen in de wereld gekomen zijn, te beginnen met het ontwerp van den geachten afgevaardigde uit Groningen, altijd daarin heeft gestaan en die tot nog toe niet die sterke bestrijding heeft ondervonden als wij nu van den geachten afgevaardigde hebben gehoord, steunt op de overweging, dat het niet betalen van het loon een deel van de arbeiders, waarop men hier speciaal het oog heeft, in een zoo groote moeilijkheid brengt als elders in het maatschappelijk leven zelden voorkomt, zoodat daarvoor bijzondere bepalingen noodig zijn.

Nu heeft de geachte afgevaardigde zelf reeds gezegd, dat een dergelijke bepaling niet vreemd is in ons geldend recht en, al moge het dan zijn onder andere omstandigheden, men daarvan een voorbeeld heeft in het ook door mij geciteerde art. 448 van het Wetboek van Koophandel. Het geldt daar niet, dit ben ik met den geachten afgevaardigde eens, het gewone gevolg van het verzuim van betalen op den dag waarop die betaling verschuldigd is, maar daar gelden bijzondere omstandigheden en in die bijzondere omstandigheden heeft de wet goedgevonden de betaling van een rentebedrag, dat inderdaad ook werkt als straf. Ik heb het artikel dan ook vroeger [dl. II, bl. 114] mijnerzijds aangehaald als een voorbeeld van een civielrechtelijke poenaliteit in onze wetgeving. En ik zou meenen, dat op dezelfde gronden het onderhavig artikel in de wet behoort te worden opgenomen. Ook hier kan mijns inziens niet worden volstaan met de gewone wettelijke gevolgen der mora.

De geachte afgevaardigde zegt: er wordt hier geen verschil gemaakt tusschen onmacht en onwil, en hij voerde ons voor den geest een dienstbode in een gezin van lieden wier stand eenmaal medebracht om een dienstbode te houden, maar die in werkelijkheid in zoodanigen staat van armoede verkeerden, dat zij het loon niet konden betalen. In dit geval zou z. i. de bepaling een groote hardheid bevatten.

Het komt mij voor, dat wij van een dergelijk geval mogen zeggen: dan zal de dienstbode wel geen gebruik maken van haar recht. Zulk een exceptioneel geval behoeft geen afbreuk te doen aan de wenschelijkheid tot het stellen van den regel.

Een geheel anderen kant van de medaille krijgt men te aanschouwen, wanneer men te doen heeft met een werkman in de gewone beteekenis van het woord, die met zijn gezin van een beperkt loon moet leven, maar die dat dan ook absoluut noodig heeft, waarom wij dan ook juist bij dit zelfde wetsontwerp allerlei waarborgen hebben getroffen om hem dat loon te verzekeren. Wanneer aan dien werkman, om welke reden dan ook, zijn levensonderhoud onthouden wordt, dan komt hij daardoor in een geheel andere positie als vele andere onbetaalde crediteuren en daarom is het volkomen gerechtvaardigd, dat met het doel om daartegen te waken een exceptioneele wettelijke strafbepaling wordt gemaakt.

Hierin ligt ook geen onbillijkheid, als de geachte afgevaardigde afleidt uit de omstandigheid dat de arbeider reeds heeft een bevoorrechte schuld.

De voorrecht is een remedie tegen een ander kwaad, dan wij hier op het oog hebben. Wanneer het eenmaal zoo ver is, dat de arbeider moet deelen met de andere crediteuren, dan heeft hij een voorrecht boven dezen, dat zich zal afwikkelen bij een liquidatie of bij het faillissement, maar dat helpt hier niet. Ook met deze strafbepaling zal het geld er misschien toch niet komen, maar allicht zal zij uitwerken, dat men zijn uiterste best doet om een dergelijke schade als hier wordt bedreigd te ontgaan. Ten slotte mogen wij niet vergeten, dat er

een speciaal karakter op dit voorschrift is gedrukt door het tweede lid, hetwelk afwijking toestaat, waar het geldt arbeiders met een loon van vier gulden daags en meer.

Het eerste lid is dus bepaald geschreven voor die arbeiders die minder verdienen dan vier gulden daags en voor hen, meen ik, dat het artikel stellig aanbeveling verdient.

De heer **de Savornin Lohman:** Nog slechts een kort woord, Mijnheer de Voorzitter!

Ik erken, dat over dit artikel in de stukken niet veel is gesproken, maar is het Voorloopig Verslag lees ik toch: „Eenige leden waren het verder eens met het adresseerend bestuur, dat, waar de helft der schuld van den werkgever na weinig meer dan een maand uitstel als schadeloosstelling zal moeten worden uitbetaald, de hier den arbeider toegekende verhooging buitensporig hoog is te achten." Ik neem intusschen den Minister volstrekt niet kwalijk, dat hij d verschillende opmerkingen niet precies dadelijk in het hoofd heeft. Doch dit doet per slot van rekening ook niet tot de zaak af, en de Minister heeft zeker niet willen beweren, dat de bepaling al verjaard is en wij er niet op zouden kunnen terugkomen. De Minister heeft echter niet geantwoord op mijn vraag, op welken grond de wet een zoo hooge boete kan opleggen, voor het geval, dat de patroon geen geld heeft of onmachtig is.

De patroon kan in de onmogelijkheid verkeeren om te betalen ten gevolge van allerlei omstandigheden. Hij heeft bijv. gerekend op de ontvangst van een wissel, maar deze wordt niet betaald; de man heeft weinig krediet en hij moet dus tot zijn werkmenschen zeggen, dat hij in de onmogelijkheid is om hen te betalen. Dat is natuurlijk hoogst onaangenaam voor de arbeiders, maar niet minder voor den patroon zelf.

Ik meen, dat, als men den arbeider vergelijkt met den kleinen winkelier, men moet erkennen dat deze laatste in zoodanig geval in nog veel erger omstandigheden komt dan de werkman. Wanneer een winkelier zijn rekeningen niet betaald krijgt, kan hij ook zijn menschen niet betalen, die hij elke week hun loon heeft te geven. Doch wat moet hij dan doen? Hij kan niet anders doen dan winkelier blijven.

Een arbeider heeft althans de kans dat hij bij een ander werk krijgt. Hij kan ieder oogenblik buiten werk raken; daarop moet hij min of meer rekenen; maar hij kan het ook licht weer terugkrijgen. Een winkelier daarentegen of een patroon kan niets anders doen; hij kan er veelal in de eerste maanden niet aan denken iets anders te beginnen.

Nu vraag ik aan den Minister, waarom er verschillend recht is voor den winkelier die zijn geld niet ontvangt en den arbeider die zijn geld niet ontvangt. Dit begrijp ik niet.

De Minister heeft zich beroepen op het Wetboek van Koophandel, maar hij zal niet tegenspreken, dat wij daar te doen hebben met een zeer speciaal geval, dat heelemaal niet te vergelijken is met het geval dat wij hier hebben. Dat het tweede lid van ons artikel in verreweg de meeste gevallen geen uitkomst geeft spreekt vanzelf.

Ik blijf er bij, dat men geen recht heeft den werkgever op deze wijze te dwingen. De werkman krijgt hier een recht, dat de winkelier mist. Ik heb gesproken van het geval met die dienstbode. De Minister zeide, dat zulk een dienstbode zeker wel geen gebruik zou hebben gemaakt van deze bepaling. Ik geloof dat ook. Maar daaruit blijkt, hoeveel hooger die dienstbode staat dan dit artikel. Daarom houd ik het met die dienstbode en zal ik stemmen tegen dit artikel.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Een paar punten wensch ik nog onder de aandacht van de Vergadering te brengen. Ik heb niet gezegd, dat omtrent deze zaak niets in de stukken voorkomt, maar alleen, dat een bestrijding als wij nu van den geachten afgevaardigde hebben gehoord, daarin niet is te vinden.

Waar het op aankomt is dit. De geachte afgevaardigde zegt, dat de werkgever zelf zich in moeilijkheid kan bevinden, die het hem zwaar maken het geld bijeen te krijgen. Welnu, met een strafbepaling als hier voor oogen, zal de werkgever zijn uiterste best doen om den arbeider te betalen. Een werkgever die er anders misschien licht over zou denken om de betaling uit te stellen, zal nu geen inspanning, kosten en moeite ontzien om zijn goeden wil te toonen.

Ten slotte wijs ik er op, dat in het ontwerp-Ruys van Beerenbroeck betreffende het truckstelsel, het niet op tijd betalen van het loon zelfs werd gemaakt tot

een strafbaar feit. Men ging daar dus veel verder dan hier. Men had dus ook toen ingezien, dat men er niet kwam met de moratoire interesten, doch dat het noodig was een strafbepaling te maken. Thans is echter de strafbepaling, evenals in art. 448 Wetboek van Koophandel, van civielrechtelijken aard.

De heer **de Savornin Lohman,** voor de derde maal het woord gevraagd en verkregen hebbende, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Zou het niet mogelijk zijn dit artikel aan te houden tot morgen? De Minister heeft zelf gezegd, dat hij niet voorbereid was op deze oppositie.

Het zou mogelijk zijn, dat alsnog een amendement op dit artikel werd voorgesteld, bij voorbeeld om in te voeren moratoire interesse krachtens de wet, en niets meer dan dat.

Hiertegen zou ik minder bezwaar hebben. Mijn grootste bezwaar evenwel is, dat een kolossale boete betaald zal moeten worden voor een geval, waar eigenlijk geen schuld aanwezig is.

Met een kleine wijziging zou dit misschien te veranderen zijn, maar op dit late uur ga ik daartoe liever niet over en zou u derhalve, Mijnheer de Voorzitter, wel willen voorstellen deze beraadslaging te schorsen.

De **Voorzitter:** Nu de geachte spreker, die het debat heeft ingeleid, wenscht, ook met het oog op een door hem eventueel in te dienen amendement, dat stemming over dit artikel op het oogenblik worde uitgesteld, wil ik mij daartegen mijnerzijds, mede met het oog op het reeds ver gevorderde uur, niet verzetten en stel voor deze beraadslaging te verdagen tot morgen te 11 uren.

Daartoe wordt besloten.

(22 Mei 1906.)

De **Voorzitter:** Op dit artikel is door den heer de Savornin Lohman een amendement voorgesteld [ingezonden 21 Mei 1906, stuk n°. 79], strekkende om aan het eerste lid toe te voegen de volgende zinsnede:

„Deze aanspraak vervalt indien de werkgever bewijst tot betaling niet bij machte te zijn geweest."

De heer **de Savornin Lohman** ontvangt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Bij hetgeen ik gisteren reeds over dit artikel gezegd heb behoef ik slechts het volgende toe te voegen.

Ik beschouw het amendement eigenlijk als een brug om te kunnen komen tot aanneming van het artikel. Het zal mij echter niet spijten als het verworpen wordt, want dan ben ik weder vrij om tegen het artikel zelf te stemmen.

Ik heb door het amendement in te dienen een soort van transactie gesloten met mijn juridisch geweten, want ook na de aanneming van het amendement acht ik het nog zeer twijfelachtig of het artikel in overeenstemming is met de *genuina principia iuris*, met gezonde rechtsbeginselen.

Wordt het amendement aangenomen dan zal ik daarover heen kunnen stappen en vóór het artikel stemmen.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren van Dedem, van Veen, van Bylandt, Schokking en de Ridder, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Tydeman:** Mijnheer de Voorzitter! Wij zijn hier wederom op het gebied van de *poena privata*. Wij hebben de werking daarvan uitvoerig beschouwd bij de behandeling van art. 1637 *l* [r], bij de vaststelling van het loon eventueel in ongeoorloofde bestanddeelen. Er is toen over de werking van de *poena privata* in het algemeen het een en ander opgemerkt, dat wij ons zullen herinneren, al is het ook twee maanden geleden.

Er zijn voordeelen aan dergelijke strafbepaling verbonden, er zijn ook nadeelen aan verbonden. Ik zou niet durven zeggen, dat men elke *poena privata* uit een wetsontwerp als dit *per se* zou moeten verbannen, maar de nadeelen daarvan in haar eigenaardige werking zijn toen in het licht gesteld o. a. door den geachten afgevaardigde uit den Helder, die toen gesproken heeft van een knuppelrecht dat toegepast werd.

Ik ben geen bewonderaar van de *poena privata*, maar in sommige gevallen kan men, als het ware met de hand over zijn juridisch hart strijkende, toch

daarmede genoegen nemen. Dit was voor mij het geval, toen ik dit in art. 1637 *l* [r] niet afwees, omdat het daar gold de sanctie van het verbod, van het truckstelsel, eigenlijk het beginsel van de gedwongen winkelnering, die ik inderdaad ten sterkste afkeur. Ik kon toen derhalve met een *poena privata*, die in haar gevolgen bovendien door het amendement-van de Velde c.s. zeer gecorrigeerd en gemitigeerd was, medegaan.

Maar die *ratio* geldt op dit oogenblik, naar het mij voorkomt, niet, en daarom heb ik tegen deze *poena privata* meer bezwaar dan tegen de andere. Deze bepaling, zooals zij is voorgesteld, lijkt mij exorbitant, en zooals gisteren door den geachten afgevaardigde uit Goes in het licht gesteld, acht ik die vooral in haar ongebreideldheid, in haar algemeenheid, zonder eenige rekening te houden met de omstandigheden, kwalijk voor aanneming vatbaar.

Wanneer wij die toepassen op verschillende gevallen, zooals dat ook reeds gisteren geschied is, komt het uit, dat wij hier met een bepaling te doen hebben die in de practijk hoogst onbillijk kan werken.

Men neme het geval van een ambachtsbaas die wissels moet betalen. De menschen zijn niet altijd even goed bij kas. De termijn waarop die wissels betaald moeten worden valt samen met den eersten en den vijftienden van de maand, en dergelijke menschen worden dan op een zware proef gesteld. Hebben zij dan met minder vlotte betalingen van klanten te kampen, dan komen zij voor het geval te staan, dat zij op zekeren dag het loon aan hun werklieden niet zullen kunnen betalen. Buiten hun schuld en terwijl men mag aannemen dat hun administratie redelijk in orde is, zullen zij niet in staat zijn hun werklieden te betalen.

Men kan ook het geval zich voorstellen van huiselijke loonen.

Iedereen is niet altijd even goed bij kas om zijn dienstboden te betalen, en ook daarbij heeft men met allerlei omstandigheden te doen, die men van buiten af onmogelijk kan beoordeelen. Of zou men den wetgever een soort alvermogen willen toekennen, om reeds bij voorbaat alle omstandigheden te kunnen beoordeelen?

Men kan zich voorstellen de betaling van salarissen aan onderwijzers; bijzondere schoolbesturen, die groote sommen hebben uit te betalen aan onderwijzers en die niet in staat zijn op een zekeren dag uit haar kas te putten. Tot welke zonderlinge verhoudingen dat aanleiding moet geven behoeft weinig betoog.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, in onze wetgeving is het beginsel van rekening houden met de omstandigheden aangenomen; dat is bij de wederzijdsche verbintenissen, bij de overeenkomsten zelfs als algemeene regel aangenomen, en nu moet men toch vragen, waarom dat hier eenvoudig met een ruwe hand zal worden uitgesloten. In artikel 1302 van het Burgerlijk Wetboek is aan den rechter de bevoegdheid toegekend, wanneer de ontbinding in rechten gevraagd wordt van een overeenkomst wegens niet-nakoming, uitstel te verleenen aan den gedaagde om alsnog aan zijn verplichting te voldoen. De laatste alinea van dat artikel luidt:

„Indien de ontbindende voorwaarde niet in de overeenkomst is uitgedrukt, staat het den regter vrij om, naar gelang der omstandigheden, aan den verweerder, op deszelfs verzoek, eenen termijn te gunnen om alsnog aan zijne verpligting te voldoen, welke termijn echter den tijd van één maand niet mag te boven gaan."

Zie, Mijnheer de Voorzitter, dat is alleszins redelijk; het is een volkomen gezond en humaan denkbeeld. Waarom moet die humaniteit, welke in onze bestaande wetgeving is nedergelegd, voor dit geval worden uitgesloten?

In den regel staat dit dus den rechter vrij, want alleen in het geval, dat de ontbindende voorwaarde is uitgedrukt — dat zijn waarschijnlijk uitzonderingsgevallen — heeft hij die vrijheid niet.

Ik meen, dat een dergelijke bepaling ten aanzien van deze contracten niet mag worden toegelaten en ik zou den Minister ernstig in overweging willen geven om het denkbeeld, door den geachten afgevaardigde uit Goes aan de hand gedaan, in gunstige overweging te nemen. Of het door dien geachten afgevaardigde ingediende amendement, zooals het daar ligt, aan den eisch van goed aanpassen aan het systeem van deze wet voldoet, durf ik op dit oogenblik nog niet bevestigend beantwoorden. Ten overvloede merk ik op — dit zeg ik ook tot den geachten voorzitter van de Commissie van Rapporteurs en ik vertrouw dat dit eenigen invloed zal hebben — dat het beginsel van art. 1302 van ons Burgerlijk Wetboek uit den Code is overgenomen. Het rekening houden met de omstandigheden is dus ook in het buitenland geoorloofd. Het is wel niet uit Duitschland overgenomen, maar uit Frankrijk; misschien dat dit nog eenige wijziging in het oordeel der Commissie van Rapporteurs zal brengen. Ik zeg dit alleen ter adstructie als een bijzondere aanbeveling in de sfeer, waarin onze

gedachten zich nu bewegen. Overigens meen ik dat de zaak genoeg voor zich zelf spreekt.

Ik geef derhalve den Minister in overweging, dit beginsel ook in deze wet op te nemen, omdat naar mijn oordeel het artikel, zooals het thans voor ons ligt, kwalijk voor aanneming vatbaar is en ik op dit oogenblik althans voornemens ben mijn stem daaraan te onthouden, indien dit niet geschiedt.

De heer **Schaper:** Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een enkel woord te zeggen naar aanleiding van het amendement van den heer de Savornin Lohman en de verdediging er van, die wij nu hebben gehoord van den heer Tydeman. Ik wil mij er niet over uitlaten, of de poenale sanctie van 50 pct. wat hoog is; men kan daarover in meening verschillen; ik geloof niet, dat het te hoog is, maar dat is een zaak, waarin altijd eenige speelruimte mogelijk is. Men moet echter deze zaak niet te licht inzien. Het amendement van den heer Lohman is naar het mij voorkomt een uiterst gevaarlijk amendement en zal de bedoeling van het artikel vrijwel verijdelen. Want men heeft naar ik het mij voorstel in den regel niet te doen met louter onwil van den patroon om te betalen; dat is althans niet het eenige wat bestreden moet worden. Het geldt hier vooral kleine patroons, bijv. in de bouwvakken, die maar patroon worden op een onmogelijk risico, zonder middelen. Zij nemen maar 7, 8, 10 knechten aan en gaan aan het werk, en dan kunnen zulke menschen menigmaal niet op tijd betalen. Ik heb patroons gekend, die zich op Zaterdagmiddag het vuur uit de sloffen moesten loopen om te trachten geld te krijgen om een stuk of wat knechten te betalen. De heer Lohman schudt van ja en schijnt mij te begrijpen. Het gebeurt dan soms, dat zoo iemand geen geld weet te krijgen, en dan moeten de knechten er voor opdraaien. Maar waar deze geen gunstig risico hebben, moeten zij ook geen nadeelig risico loopen, en moeten zij geen dagen op hun loon behoeven te wachten en moeten borgen en in moeilijkheden komen, omdat iemand op zoo lichtzinnige manier patroon wordt en maar werk aanneemt. Zoo iemand moet geen patroon worden, als hij geen kans ziet zijn arbeiders op tijd te betalen. Men kan de arbeiders daaraan niet opofferen. Wanneer er een poenale sanctie op staat zal die man zich in den regel dubbel inspannen om geld te krijgen en dan lukt het wel. Maar zoodra men dat loslaat en eenvoudig zegt, dat wanneer hij kan aantoonen dat het met hem ,,onmacht" was te betalen, de bepaling niet op hem zal worden toegepast, dan zal het hem niet moeilijk vallen dat aan te toonen, want het betreft menschen, die door het volk wel worden genoemd: een baa(r)s zonder schubben. Dan doet hij ook niet zooveel moeite en denkt: het redt zich wel van zelf. Dat kan de bedoeling toch niet zijn en dit amendement is dus in ieder geval gevaarlijk, omdat het den patroon niet de noodige stimulans geeft om te zorgen, dat hij geld heeft voor zijn werklieden en de verantwoordelijkheid draagt, die de arbeider niet dragen kan, omdat deze ook niet de gunstige kansen heeft. Ik hoop daarom, dat de Kamer niet het oor zal leenen aan het amendement van den heer Lohman.

De heer **Regout:** Mijnheer de Voorzitter! Het amendement van den heer Lohman komt m. i. voor een groot deel te gemoet aan de bezwaren, die in dit artikel gelegen zijn, maar doet dit niet geheel. Ik zal nader trachten duidelijk te maken in hoeverre dit niet geschiedt. Ik onderstel, dat er tusschen werkgevers en arbeiders een verschil bestaat over het loon. Wij weten allen, dat de rechtsstrijd tusschen twee partijen ook wel eens bestaat uit een chicane.

Als het nu in een geval als ons hier bezighoudt, den rechter duidelijk wordt, dat inderdaad een chicaneus proces van de zijde van den werkgever gevoerd wordt, dan zal de rechter te recht den werkgever, die niet tijdig het loon uitbetaalde, veroordeelen tot betaling van 150 pct. van het loon.

Maar het tegendeel komt ook voor, zal zelfs bij een rechtsstrijd doorgaans voorkomen. Er bestaat tusschen den werkgever en den arbeider een ernstig verschil van meening over het verschuldigde loon. Wanneer nu de bepaling, zooals die thans in het ontwerp luidt, wet word', dan is aan den werkgever een vaste straf op het voeren van een procedure opgelegd in den vorm van verhooging van 50 pct. van het loon. Wegens het bestaande meeningsverschil kan hij immers niet onmiddellijk betalen, er zal dus noodzakelijk vertraging in de uitbetaling ontstaan.

Al mocht het geding geheel te zijnen voordeele worden uitgemaakt, b.v. in dier voege, dat het loon op een lager bedrag, b.v. van f 14 op f 12 bepaald wordt, dan zal die werkgever toch in elk geval veroordeeld worden om de verhooging te betalen, dus voor f 12 verschuldigd loon f 18. De juristen zullen mij tegenwerpen, neen, er was voor dien werkgever een middel om te ontkomen aan die vertraging:

hij kon een aanbod van gereede betaling doen, gevolgd door consignatie. Mijnheer de Voorzitter! In ditzelfde wetsontwerp wordt later gestreefd naar zeer groote vereenvoudiging in de procedures in deze zaken uit arbeidsovereenkomsten voortspruitende; ik meen er dus op te moeten wijzen, dat, den werkgever de verplichting op te leggen — ik zou het haast willen noemen: de straf — om, ten einde te doen blijken van zijn goeden wil om te betalen, zijn toevlucht te nemen tot een aanbod van gereede betaling met consignatie, inderdaad niet aangaat; dat zou voor den werkgever zijn ,,le remède pire que le mal".

Daar moet deze wet, die in de procedure vereenvoudiging beoogt, niet toe dwingen. Om deze reden hebben de heer van Veen en ik de eer op het amendement van den heer de Savornin Lohman het volgende sub-amendement voor te stellen, om aan dat amendement toe te voegen deze woorden: ,,en kan ter beslissing van den rechter geheel of gedeeltelijk vervallen, indien vertraging ontstaan is ten gevolge van een geschil over het loon".

Wanneer dan blijkt, dat men van de zijde van den werkgever te doen heeft met ,,chicanes", dan kan de rechter dezen veroordeelen tot de betaling van 50 pct. verhooging, maar wanneer het blijkt, dat dit niet het geval is, dan kan hij daartegenover ook het percentage zooveel verminderen als hij billijk acht.

Buitendien geldt het hier een denkbeeld, hetwelk belichaamd is in verschillende reeds aangenomen artikelen van dit ontwerp.

De **Voorzitter:** Door de heeren Regout en van Veen wordt als sub-amendement op het amendement van den heer de Savornin Lohman voorgesteld om na het woord ,,geweest", te lezen:

,,en kan, ter beslissing van den rechter, geheel of gedeeltelijk vervallen, indien de vertraging ontstaan is ten gevolge van een geschil over het loon."

Het sub-amendement wordt ondersteund door de heeren van den Berch van Heemstede, van Bylandt en van Vlijmen, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Drucker:** Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat verschillende sprekers, die over dit artikel het woord gevoerd hebben, met name de heeren de Savornin Lohman en Tydeman, niet voldoende recht hebben laten weervaren aan het overgroote belang, dat de meeste arbeiders hebben bij een geregelde uitbetaling van het loon. De arbeider heeft geen bedrijfskapitaal en geen andere inkomsten — althans in de meerderheid van de gevallen — dan het loon, dat hij wekelijks verdient. Het is voor den arbeider haast het ergste wat hem gebeuren kan, wanneer hij 's Zaterdagsavonds niet het loon ontvangt, waarop hij gerekend heeft. Hoezeer het arbeidershuishouden door gemis aan geregelde ontvangst van het loon wordt gedesorganiseerd, kan men o. a. leeren uit de mededeelingen, onlangs gepubliceerd door den directeur van de bank van leening van een onzer groote steden, die verklaarde, dat een aanzienlijk percentage der beleeningen voortspruit uit het feit, dat werklieden hun loon op te langen termijn of te laat ontvangen. De bank van leening is dan nog het beste toevluchtsoord voor dergelijke menschen; de meeste werklieden, die 's Zaterdagsavonds hun loon niet ontvangen, vallen in erger handen.

Ik geloof, dat met die exceptioneele positie van den arbeider tegenover andere kringen van de maatschappij door de genoemde sprekers niet genoeg rekening gehouden is. Zij hebben er ook niet genoeg op gelet, dat in dit artikel ligt de eigenlijke sanctie van bepalingen, zooals in de artt. **1638 l**, **m** en volgende vervat zijn en welke wij reeds aangenomen hebben. De geachte afgevaardigde uit Goes, de heer de Savornin Lohman, is gisteren zoo gelukkig geweest een wetgeving te ontmoeten, waarin op dit punt geen voorziening wordt aangetroffen.

De geachte afgevaardigde had ook kunnen ontdekken, wanneer hij zijn onderzoek nog verder had uitgestrekt, dat er verschillende wetgevingen zijn, die op deze feiten straf stellen, evenals dat gebeurd is in het ontwerp van den heer Ruys de Beerenbrouck in 1889. Nu strafrechtelijke sanctie hier niet voorgesteld wordt, schijnt de heer de Savornin Lohman van meening, dat zij wel wenschelijk zou zijn.

De heer de Savornin Lohman ontkent dit; ik dacht zooeven, dat hij mij in dien zin interrumpeerde. Trouwens, bij vorige artikelen is herhaaldelijk de bewering vernomen: wij zijn niet tegen boete en hechtenis, maar wij zijn tegen de voorgestelde civielrechtelijke sanctie. Ik weet op het oogenblik niet, of de heer de Savornin Lohman dit toen gezegd heeft, maar ik meen toch uit dien hoek der Kamer zoo iets meer dan eens vernomen te hebben.

Nu rijst de vraag, en die vraag heeft reden van bestaan, of er eenige verzachting noodig is tegenover de strenge bepaling van dit artikel. Die vraag heeft de heer Schaper zooeven in het voorbijgaan reeds min of meer bevestigend beantwoord. Inderdaad, die vraag heeft reden van bestaan. De Commissie van Rapporteurs, die over dit artikel, gelijk over menig ander, met den heer Minister Loeff van gedachten heeft gewisseld, was destijds tot de conclusie gekomen, met den Minister, dat er geen andere verzachting noodig was, dan die gelegen is in de woorden van het artikel, dat de vertraging moet zijn toe te schrijven aan den werkgever. Ik ben alsnog van meening, dat in het geval van den heer Regout daardoor reeds is voorzien.

Wanneer er een werkgever is, die te allen tijde bereid is geweest om f 12 te betalen, en het blijkt ten slotte bij den rechter, dat hij iets meer schuldig is dan f 12, dan kan men dien werkgever, wat die f 12 betreft, geen verwijt er van maken dat er niet betaald is, want hij heeft voortdurend tot den werkman gezegd: f 12 is te uwer beschikking, daarvoor is een formeele consignatie niet noodig. Wanneer de werkgever in bijzijn van getuigen heeft gezegd: hier zijn f 12, en de werkman wil die niet aanpakken, dan is de niet-betaling, voor wat die f 12 betreft, niet aan den werkgever toe te schrijven. Nu zegt men: maar als het niet te bewijzen valt? Ja, dan houdt alles op, dan moet hij in zulk een geval er een paar getuigen bij nemen. Voor dit geval komt mij dus een verzachting, verder dan in het artikel staat, onnoodig voor. Wil men evenwel iets verder gaan, dan meen ik, dat men niet den uitweg moet volgen, die door den geachten afgevaardigde uit Goes, den heer de Savornin Lohman, is aan de hand gedaan.

Wanneer men die bewoordingen kiest, dan zou inderdaad het artikel van het grootste deel van zijn werking zijn beroofd. Er zijn natuurlijk ook patroons die te laat betalen uit slordigheid, uit sleur, misschien een heel enkele maal uit kwaadaardigheid. Bij de meesten echter die in vertraging zijn zal de oorzaak wezen, dat zij niet ruim bij kas zijn. Dit zullen zij altijd wel kunnen aantoonen, ten minste als zij zich niet met het oog op hun krediet geneeren daarmede voor den dag te komen.

Na de toelichting van den heer de Savornin Lohman lijkt mij de zaak dubbel bedenkelijk.

De geachte afgevaardigde uit Goes heeft gezegd: het gebeurt dikwijls dat winkeliers en werkbazen hun rekeningen niet binnen krijgen. Dit is een groot kwaad in de maatschappij, dat wij allen kennen, nl. dat een groot gedeelte van het publiek nalatig is in het betalen van rekeningen. Wanneer winkeliers en ambachtsbazen zich daarop zouden mogen beroepen, dan vrees ik, dat er van het artikel niet veel zou overblijven. Wanneer men zich in Nederland als winkelier of ambachtsbaas vestigt, mag men zich niet aan de illusie overgeven, dat ieder werk dat men aflevert of iedere waar die men aan een klant verkoopt, dadelijk contant betaald zou worden.

Ik zou willen vragen, of het niet aanbeveling zou verdienen, liever ook hier de clausule op te nemen, die men in meer andere artikelen heeft opgenomen, dat het aan de bevoegdheid van den rechter wordt overgelaten, de omstandigheden van ieder geval te beoordeelen. Wanneer men dat doet, klampt men zich niet vast aan een dergelijke vaste formule als in het amendement van den heer de Savornin Lohman is opgenomen, maar laat men den rechter de gelegenheid, met alle omstandigheden van het geval rekening te houden, en vermijdt men de moeilijkheid, nog verder in de detailleering te gaan, gelijk in het amendement van den heer Regout reeds is geschied, want dan zouden alle gevallen zijn samengevat in één algemeene formule.

Ik zou willen vragen, of de Minister, die dergelijke artikelen meermalen heeft geredigeerd, niet ook dit artikel in dien zin zou willen wijzigen.

De heer **van Veen:** Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch al aanstonds te verklaren geen bewonderaar te zijn van artikelen, waarvan de uitwerking voor de practijk eigenlijk wordt overgelaten aan den rechter, want dat zijn eigenlijk artikelen die uitspreken dat wij niet weten hoe de zaak geregeld moet worden en, om ons uit de impasse te redden, aan den rechter opdragen om er wat van te maken.

Dergelijke artikelen zijn eigenlijk verklaringen van impotentie, die de Kamer aflegt, maar wanneer men nu eenmaal het hoofdbeginsel van het artikel wil behouden en die enorme moratoire interessen van ruim 300 pct., terwijl deze in burgerlijke zaken slechts 5 pct. en in handelszaken 6 pct. bedragen, wil handhaven, dan moet er iets gebeuren, zooals bij het amendement-Regout wordt voorgesteld. Nu heeft de voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, ik verbeter gaarne, de geachte afgevaardigde uit Groningen, de heer Drucker, gezegd, dat

eigenlijk het bezwaar dat door den heer Regout was ontwikkeld en door mij volkomen wordt gedeeld, denkbeeldig is, want dat de werkgever het zou kunnen ondervangen door met getuigen zijn bereidwilligheid om te betalen te bewijzen. Ik acht dit, de geachte afgevaardigde uit Groningen houde mij dit ten goede, totaal onjuist.

Ik stel mij de zaak zóó voor, om een voorbeeld te nemen: een landbouwer heeft een knecht aan wien een loon toekomt van f 140 per jaar. Aan het einde van het jaar zegt de landbouwer tot den knecht: gij hebt indertijd f 10 voorschot gehad, dus hier hebt gij f 130. Neen, zegt de arbeider, ik ontken dat voorschot ontvangen te hebben, ik moet de volle f 140 hebben. De landbouwer blijft daarop antwoorden, dat hij bereid is f 130 uit te betalen, maar niet meer; of hij dat doet met of zonder getuigen, doet er niets toe. De arbeider zegt: ik wil het volle loon hebben, de f 140, waarvoor ik mij verhuurd heb; volgens art. 1426 van het Burgerlijk Wetboek is de arbeider niet verplicht om de voldoening van zijn vordering bij gedeelten aan te nemen. Hij wacht een week of zes, wanneer de 50 pct. er bijgekomen zijn en het verschuldigde bedrag dus f 210 geworden is en brengt dan de zaak voor den rechter. Ik neem aan, dat zelfs de getuigen van het aanbod van f 130 niet noodig zijn en dat nevens het bedrag van het loon in f 140 ook het aanbod van f 130 tusschen partijen in confesso is.

Nu zal m. i. de rechter moeten opleggen aan den gedaagden werkgever om te bewijzen, dat hij voorschot heeft gegeven. Het gelukt den gedaagde niet dat bewijs te leveren. De rechter zal dan moeten veroordeelen tot betaling van de volle som, omdat gedaagde geacht moet worden op het oogenblik dat hij behoorde te betalen, ook de f 140 schuldig te zijn geweest. Bijgevolg zal de rechter hem dan veroordeelen tot de betaling van de f 140 plus de boete van dat artikel en in de proceskosten.

De geachte afgevaardigde uit Groningen weet zeer wel, dat niet alleen onder den boerenstand, maar in het algemeen bij de werkgevers de bekendheid met het gerechtelijk aanbod en het geven in consignatie, alles te wenschen overlaat; daarvan zijn zij totaal niet op de hoogte, zoodat dit middel aan de patroons hoegenaamd niets geeft. Ik meen dat aan het bezwaar door den heer Regout ontwikkeld en door mij nog even onderstreept, juist door de redactie van het sub-amendement van den heer Regout wordt te gemoet gekomen.

De heer **Schaper:** Ik wil wel zeggen dat ik iets gevoel voor het denkbeeld van den heer Drucker, dat de rechter de bevoegdheid zal hebben om in bijzondere omstandigheden de boete te verminderen. In het adres van de Vereenigde Werkgevers toch wordt niet ten onrechte gewezen op de „ongewenschte consequentie" van het stelsel voor den werkgever, dat hij na den 33sten dag er geen belang bij heeft om spoedig te betalen, omdat hij de 150 pct. loon toch betalen moet; dan kan hij nog wel een jaar wachten met de betaling van het overige. Ziet hij echter kans door een fatsoenlijke wijze van optreden den rechter te vermurwen, zoodat deze de bijzondere omstandigheid kan toepassen, dan zal dit voor den patroon allicht een reden zijn om dien weg uit te gaan. Ik meen hiermede te hebben aangetoond, dat ook wij gaarne de billijkheid wenschen te betrachten, maar dat wij toch niet de vernietiging van dit artikel willen door de aanneming van het amendement-Lohman.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Het beroep op art. 1302 van het Burgerlijk Wetboek had ik verwacht. Het is waar, dat bij dat artikel aan den debiteur wordt in uitzicht gesteld een respijt van ten hoogste een maand, maar het artikel geeft den rechter deze bevoegdheid alleen onder een bepaalde voorwaarde, n.l. voor zoo dikwerf de ontbindende voorwaarde niet in de overeenkomst staat uitgedrukt. Is dat wel het geval, dan geldt de bepaling niet.

Nu zal ik met den geachten afgevaardigde uit Tiel niet twisten over de vraag of in de meerderheid van de gevallen die ontbindende voorwaarde wel of niet in de overeenkomst wordt uitgedrukt. Wanneer hij echter zegt, dat de uitdrukkelijke vermelding van de ontbindende voorwaarde slechts zelden voorkomt, dan ben ik dit niet met hem eens.

Wat ik evenwel wil doen opmerken is dit, dat in het wetsontwerp bepalingen omtrent de uitbetaling van het loon zijn opgenomen, waardoor juist geschiedt wat zou plaats hebben, wanneer de ontbindende voorwaarde in de overeenkomst ware opgenomen. Het wetsontwerp toch geeft strenge, zeer stringente en preciese bepalingen ten aanzien van den dag aangewezen voor het betalen van loon.

Wat nu de zaak zelf betreft, mag ik constateeren, dat wij sedert gisteren wel zijn vooruitgegaan. Terwijl de geachte afgevaardigde uit Goes bij zijn eerste

optreden aan het artikel elken grond van rechtvaardigheid ontzegde, kan hij zich nu blijkbaar met het beginsel van het artikel wel vereenigen en erkent hij de beteekenis der aangevoerde rechtvaardigingsgronden.

Als wij letten op de talrijke arbeiders, nu meer speciaal in den zin van werklieden, voor wie de ontvangst van het weekloon op den daarvoor vastgestelden tijd een levenszaak is, dan moet men ook wel toegeven, dat een bijzondere bepaling met het oog op die gevallen volkomen gerechtvaardigd en een civielrechtelijke straf toelaatbaar is.

Maar aan den anderen kant is het niet te ontkennen, dat er gevallen denkbaar zijn, waarin de strenge regel van het artikel onrecht zou worden, en is het begrijpelijk, dat men dus naar eenige matiging streeft. Mijnerzijds zou ik mij daarbij dan ook kunnen neerleggen. Evenwel zou ik de zaak liever niet geregeld zien op de wijze van het amendement van den geachten afgevaardigde uit Goes, omdat daardoor in vele gevallen de geheele bepaling krachteloos zoude worden.

Wel kan daarentegen aan het artikel eenige meerdere lenigheid worden gegeven, zoodat de rechter elk geval op zich zelf zal kunnen beoordeelen; en dan gevoel ik veel voor de oplossing bedoeld door den heer Drucker, die wil toepassen het stelsel, dat herhaaldelijk door mij persoonlijk is verdedigd en dat gegoten is in bewoordingen die het eerst uit mijn pen zijn gevloeid. Indien dus een der leden in dien geest een amendement wil indienen, zal ik mij daartegen niet verzetten.

De redactie zou dan moeten luiden: „Niettemin is de rechter bevoegd de verhooging te verminderen tot zoodanig bedrag als hem met het oog op de omstandigheden van het geval billijk zal voorkomen."

Dezelfde formuleering dus die wij ook reeds in een aantal andere artikelen aantreffen.

De heer de Savornin Lohman: Mijnheer de Voorzitter: Ik wenschte een paar opmerkingen te beantwoorden, die gemaakt zijn naar aanleiding van mijn amendement.

De geachte afgevaardigde uit Appingedam heeft dit amendement uiterst gevaarlijk genoemd. Hij heeft gezegd: men heeft hier juist te doen met onmacht, en hij heeft gewezen op het geval, dat zekere patroons — laat mij hen met den naam van revolutie-bouwers mogen aanduiden — eerst veel menschen in hun dienst nemen, maar als het op betaling aankomt, het geld om hen te betalen moeten bijeenschrapen. Zulke menschen, zegt hij; moet men weren; zij moeten bedreigd worden met deze bepaling.

Wanneer het daarom te doen is — en ik wil gaarne mij vereenigen met de afkeuring van die wijze van doen — dan zou men in dien gedachtengang moeten bepalen, dat zulke menschen bij wanbetaling gevangen gezet moeten worden of tot een boete veroordeeld, gelijk een vorige Minister van Justitie dan ook heeft voorgesteld; zulke menschen handelen in het algemeen verkeerd als zij, zonder bedrijfskapitaal te bezitten, zulke zaken ondernemen. Doch de toepassing van een straf als deze helpt tegen wering van het bedoelde euvel absoluut niets, want als deze menschen geen 100 pct. kunnen betalen, zullen zij nog veel minder 150 pct. kunnen betalen en zullen derhalve tot de arbeiders zeggen: wilt gij mij daartoe dwingen, dan zal ik mij failliet moeten geven. En wanneer dit dan gebeurt, zal de arbeider het loodje leggen. Veel liever echter zullen zij beproeven het loon bijeen te brengen, omdat anders hun werkvolk verloopt. Overigens zal van al die bedreigingen van den werkgever de arbeider niet profiteeren. Men ziet over het hoofd, dat in den regel die lichtvaardige bouwers zich zelf in den grond boren en degenen die hun geld in hun zaak gestoken hebben, maar den arbeider niet. De arbeider mag dankbaar zijn dat er zooveel lichtvaardige bouwers zijn, want daardoor krijgen zij werk, en bij het faillissement van den ondernemer hebben zij nog preferentie op de aanwezige goederen. De ondernemers en de menschen die er hun geld in gestoken hebben zijn echter èn hun arbeid èn hun geld kwijt en met hen zou men dus nog eerder medelijden moeten hebben.

Ik geloof dus, dat het motief van den geachten afgevaardigde, krachtens hetwelk hij deze bepaling verdedigt, niet opgaat. Ik vind het niet rechtvaardig om, alleen omdat er lichtvaardige personen zijn die beginnen te bouwen zonder het daarvoor noodige geld te bezitten, bij algemeene bepaling allen die niet betalen, ook hen die niet kunnen betalen, een hooge boete op te leggen. Dit kan niet op goede gronden worden verdedigd. Ik heb er daarom gisteren vooral hierop den nadruk gelegd, dat men onmacht moet uitzonderen.

Daarom geloof ik ook, dat de geachte afgevaardigde uit Groningen mij onrecht heeft gedaan toen hij zeide, dat ik niet behoorlijk had gelet op het belang dat de arbeider heeft bij prompte betaling en niet gelet had op art. **1638 l**. Ik heb

daar wel op gelet en dit ook doen uitkomen. Er is zeker wat voor het artikel te zeggen, mits men uitzondert die personen, die niet bij machte zijn om te betalen. Men kan niet van te voren zeggen of iemand bij machte is te betalen of niet. Willekeurige inhouding van loon is afkeurenswaardig; maar dat geldt ook voor anderen, zooals winkeliers. Ik heb gewezen op het geval van winkeliers die soms het slachtoffer zijn, niet van menschen die hun rekening niet op tijd betalen, maar van die personen, die hun rekening zeer goed kunnen betalen; maar eenvoudig weigeren dit te doen.

Nu zegt de heer Drucker: dat weten zij vooruit, maar hoe gaat het? Men spreekt voortdurend van dwangcontracten, doch men moet dan aan den winkelier ook eens denken. Het komt herhaaldelijk voor, dat deze gefortuneerde personen onder hun clandisie hebben, en dat na verloop van een of twee jaren de gemaakte rekening nog niet betaald wordt. Wanneer dan zoo'n winkelier op betaling aandringt, wordt hem gezegd: hier hebt gij uw geld, maar nu ook de deur uit. Dit is hier en daar een zeer slecht insluipsel in onze maatschappij; en nu zeg ik: let nu ook eens op de belangen van personen, die zelf het slachtoffer zijn van wanbetalers, en die men dus niet wegens eigen wanbetaling extra moet straffen.

Wanneer er menschen zijn, die hun rekening niet willen betalen, zou ik, zoo het mogelijk ware, er zeer voor zijn daarop een hooge poenale sanctie te stellen; maar men moet niet straffen hen, die niet bij machte zijn te betalen.

Nu kan ik begrijpen, dat sommige leden in deze Kamer mijn amendement te zacht vinden, omdat zij zeggen: hoe kan bewezen worden, dat iemand niet betalen kan.

Ik erken, dat een streng bewijs hiervoor niet altijd te leveren zal zijn, maar wanneer men zich voorstelt een gewone procedure voor den kantonrechter, geloof ik, dat in tal van gevallen wel gemaklijk zal zijn aan te wijzen, dat de werkgever niet, althans niet dadelijk heeft kunnen betalen, maar wel over een week; b.v. wanneer er een wissel binnenkomt, of iets dergelijks, of de betaling van een wissel onverwacht is uitgebleven.

Wanneer het een kleinen baas geldt, zal de kantonrechter in den regel wel, in verband met de omstandigheden, kunnen beoordeelen, of de man betalen wil. Hier nu wensch ik te wijzen op een inconsequentie van den Minister en den voorzitter der Commissie van Rapporteurs, die mijn amendement bestrijden, doch zelf iets voorstellen, wat nog verder gaat. Mijn amendement onderstelt, dat de door mij aangegeven omstandigheid moet bewezen worden; als dit niet kan, moet het artikel blijven. De Minister van Justitie zegt, dat de kantonrechter volkomen vrijelijk alle omstandigheden moet beoordeelen. Hij doet dus juist hetzelfde, wat ik voorstel, behalve dat ik de omstandigheden noem, waarin het vrije oordeel van den rechter wordt ingeroepen.

Dit zou mij nu moeten leiden tot meegaan met den Minister, maar nu kom ik terug op mijn bezwaar, reeds vroeger aangevoerd tegen zoodanig onbepaald openstellen der bevoegdheid van den rechter, om eenvoudg zijn bon plaisir te stellen in de plaats van het artikel.

De geachte afgevaardigde uit Dokkum heeft zooeven zeer juist gezegd: wanneer de wetgever met een quaestie niet goed overweg kan, dan zegt hij: geef den rechter eenvoudig de bevoegdheid het artikel te wijzigen of op zij te zetten voor zooverre hem dat goeddunkt.

Ik vind dit niet de roeping van den rechter. In een artikel moet een beginsel liggen; dat beginsel is hier: wanneer er geld is, moet in de allereerste plaats en terstond de arbeider betaald worden.

Nu kunnen er zekere omstandigheden zijn, waarin strikte toepassing van het artikel zou zijn tegen den geest van het artikel zelf; het zou dan verder gaan dan de wetgever zelf bedoelt; bij onmacht bijv., alsmede in het geval waarop de geachte afgevaardigde uit Roermond in zijn amendement doelt, en nu bedoelt het amendement, dat in die bijzondere omstandigheden de rechter moet oordeelen.

Wanneer men bijv. te doen heeft met een groote zaak, die f 1000 moet betalen aan de arbeiders, en de chef zegt geen f 1000 in kas te hebben, dan zal de rechter zeggen: dat is geen onmacht, want ge hebt krediet genoeg om dat geld op te nemen. Daarentegen als hij met een kleinen patroon te doen heeft, zal hij zeggen dat er onmacht is.

Volkomen correct heeft de geachte afgevaardigde uit Dokkum, in strijd met den heer Drucker, aangetoond, dat, in zoodanig geval als hij stelde, indien geen consignatie heeft plaats gehad, wel degelijk de boete moet betaald worden over het geheele loon. Wanneer ten slotte de werkgever in het ongelijk gesteld wordt, is het zijn schuld, dat hij niet op tijd heeft betaald, al had hij aangeboden

f 140, tenzij de gelden geconsigneerd zijn. Zijn deze niet geconsigneerd, dan moet de werkgever meer betalen 50 pct. van het geheele loon.

Het voorstel van de heeren van Veen en Regout gaat uit van een mildere opvatting. Zij zeggen, dat de aanspraak ter beslissing van den rechter geheel of gedeeltelijk kan vervallen, indien de vertraging veroorzaakt is door verschil over het loon.

Hier worden de omstandigheden waaronder het geld is aangeboden geheel overgelaten aan de beoordeeling van den rechter. Deze kan zeggen: het loon is wel niet wettelijk aangeboden, maar de werkgever is toch steeds bereid geweest het te geven; de arbeider heeft het niet willen aannemen; het is dus niet aan den werkgever maar aan den arbeider te wijten, dat niet terstond is betaald.

Wanneer beide amendementen worden aangenomen, zullen wij juist komen in de lijn, die de Minister zelf verdedigd heeft, zonder daarom nog te moeten komen tot die volkomen willekeur van den rechter. Dit schijnt men tegenwoordig een zeer schoon systeem te vinden, maar ik zal mij daarmede nooit kunnen vereenigen.

Ik meen, wat de toelichting van mijn amendement aangaat, hiermede te kunnen volstaan.

Wanneer er geen bezwaren opkomen tegen het sub-amendement, ben ik gaarne bereid het over te nemen. Ik wensch echter eerst af te wachten, want het gebeurt soms dat de voorzitter der Commissie van Rapporteurs op het laatste oogenblik zegt dat er bezwaar ligt in de redactie, en dan is het amendement verloren.

De heer **Tydeman:** Mijnheer de Voorzitter! Indien ik iets mag constateeren in deze discussie dan is het, dat er een poging tot gemeen overleg is gedaan en dat die poging ook vruchten schijnt te zullen dragen.

Het is alleen nog de vraag welke vruchten dat zullen zijn en hoe ze er zullen uitzien.

Nu lijkt mij het denkbeeld dat van de Regeeringstafel aan de hand is gedaan, voor dat gemeen overleg het verkieslijkst. Ik zou mij daarmede het best kunnen vereenigen. Ik wensch dit nog kortelijk toe te lichten.

Het geen nu in het artikel staat en dat, zooals door den geachten afgevaardigde uit Groningen is gezegd, oorspronkelijk is bedoeld als het element dat matiging moet aanbrengen, namelijk de woorden „indien deze niet-betaling aan den werkgever is toe te schrijven" komt mij, en als ik goed zie ook aan dien geachten spreker, onvoldoende voor.

Deze woorden zijn van zoo vage en zoo moeilijk in een rechtsstrijd bewijsbare strekking, dat zij inderdaad van weinig practische beteekenis zouden blijken te zijn.

Het denkbeeld aan de hand gedaan door den heer Regout, die voorgesteld heeft als amendement, dat de poena privata kan vervallen, indien er geschil over het loon is gerezen, is mij te beperkt. De matiging die op die wijze aan de toepassing der poena privata wordt gegeven is veel te beperkt. Er kunnen tal van andere gevallen zijn, behalve die, voortspruitende uit het verschil over het loon, die aanleiding kunnen en moeten geven om op vertraging in de loonsbetaling mindere straf toe te passen dan de exorbitante die in dit artikel is neergelegd.

Een ander denkbeeld is aangegeven in het amendement van den geachten afgevaardigde uit Goes, die zich daarin uitsluitend baseert op het geval waarin bewezen wordt onmacht om te betalen bij den werkgever.

Dat denkbeeld lacht mij ook niet toe, om verschillende redenen: eerstens omdat onmacht om te betalen een zeer moeilijk bewijsbaar iets is, en omdat men, op de grenzen van die onmacht van betaling komende, allerlei gevallen zal aantreffen waarin het evenzeer billijk is die vertraging van loonbetaling gedurende twee, drie of vier dagen te verschuiven, terwijl men dan het zeer strikte bewijs van onmacht niet zal hebben kunnen leveren. Men zal dus in het stelsel van den heer Lohman niet bereiken hetgeen hij zelf wenscht.

Er moet zijn lenigheid, zooals door den Minister is aangemerkt. Het karakter van lenigheid moet aan deze geheele bepaling worden gegeven, en dat karakter van lenigheid wordt niet gegeven door het stelsel van den heer Lohman, wel door het stelsel van den Minister.

Er is nog een tweede bezwaar tegen het beroep op onmacht, nl. dit: dat menig werkgever zich niet gaarne op onmacht zal beroepen, omdat hij daardoor een opening van zaken doet, zich zelf een *testimonium paupertatis* geeft, dat hij, ook al zou het hem te pas komen, niet kan, niet wil geven, omdat hij verplicht is zijn krediet op te houden. Het zal ook daardoor een middel zijn, dat niet doelmatig, niet toereikend is.

Het derde bezwaar dat ik tegen het stelsel van den heer Lohman heb is van

meer principieelen aard. Ik verschil nl. met hem van gevoelen, een gevoelen, dat in deze debatten reeds herhaaldelijk door hem is uitgesproken, dat het een slechte wetgeving zou zijn, die aan den rechter opdrachten geeft, die zich eenvoudig aan diens arbitrium vastknoopen. Ik acht het in vele gevallen onmogelijk anders te wetgeven en een andere wetgeving te maken, en ik maak van deze gelegenheid gebruik, om mijn afwijkende meening hieromtrent te kennen te geven. Wil men dit met den geachten afgevaardigde uit Dokkum, den heer van Veen, verdedigen door zoodanige opdracht aan den rechter als een *testimonium impotentiae* van den wetgever te bestempelen, dan recuseer ik dit geheel en al. Het is juist den wetgever onmogelijk alle gevallen te overzien, alle nuances van gevallen, waarin het wenschelijk zal zijn het arbitrium van den rechter te laten werken, alle omstandigheden die alleen en uitsluitend aan den rechter ter beoordeeling kunnen worden en moeten blijven opgedragen. En — ik beroep mij nogmaals op ons bestaand recht — dit is ook inderdaad het geval in onze wetgeving.

In artikel 1302, dat ik heb geciteerd, wordt eenvoudig, zonder eenige nadere aanduiding, aan den rechter overgelaten om te beslissen, of er een omstandigheid is, die aanleiding kan geven in dat geval eenig uitstel van betaling toe te staan. Indien wij in onze wetgeving van deze methode afstand zouden moeten doen, geloof ik, dat wij tot zulk een moeilijke, zulk een specificeerende, laat ik zeggen zulk een onmogelijke wetgeving zouden komen, dat niemand er wijs uit zou kunnen worden en dat er nog veel langer gediscussieerd zou moeten worden dan thans reeds het geval is. Maar ook principieel acht ik deze wijze van wetgeving absoluut verkeerd. Men moet aan den rechter gezond verstand toekennen en een ruime werking van het arbitrium voor den rechter openlaten. Men moet bij alle gevallen denken: sano sensu moet dat beoordeeld worden. Indien de termen van de wet overigens duidelijk zijn, zal men ten allen tijde veel aan den rechter moeten overlaten. Het is niet het bon plaisir van den rechter, maar zijn gezond oordeel, zijn verstand, zijn begrip van recht, zijn gevoel van billijkheid, waarnaar hij recht moet spreken. Daarvoor is hij rechter; doet hij dat niet, dan is hij geen geschikt rechter.

Ik sluit mij aan bij het stelsel der Regeering. De Minister heeft gezegd: indien er iemand is die wil voorstellen zijn denkbeeld in dit artikel neer te leggen, dan zal hij dat aannemen. Ik zal mij niet aanmatigen de uitvoerder van de wenschen der Regeering te zijn. Er is een Commissie van Rapporteurs die voortdurend in rapport met de Regeering is over deze zaak, en ik acht het in de handen dier Commissie beter vertrouwd om in overeenstemming met den Minister te handelen, dan in de mijne.

De heer **Drucker,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Over de opmerking van den heer van Veen zij het mij vergund een enkel woord te zeggen, omdat die quaestie verder reikt dan het kleine geval, waarover dit deel van de debatten loopt. Wij hebben deze veronderstelling: een patroon wordt ten slotte door den rechter veroordeeld tot betaling van een som van f 140; hij meende aanvankelijk slechts f 130 verschuldigd te zijn en is te allen tijde bereid geweest, en kan dat bewijzen, om die f 130 te betalen. Vraag: is het nu, met de woorden van dit artikel in de hand, aan hem toe te schrijven, dat hij die f 140 niet betaald heeft? De heer van Veen antwoordt: ja, het is aan hem toe te schrijven, dat hij die f 140 niet heeft betaald; hij heeft wel f 130 aangeboden, maar niet f 140. Ik heb het tegendeel beweerd, en blijf dat volhouden, want als men volgt de wijze van handelen welke de heer van Veen aanbeveelt, dan zou men een zoo ultra-formeele manier van rechtspraak krijgen als ik hoop, dat voor deze gedingen bij den kantonrechter niet zal voorkomen. Als men aan eenige personen met gezond verstand vraagt, of het aan den bedoelden werkgever is toe te schrijven, dat hij die f 140 niet heeft betaald, zal men zeker ten antwoord krijgen: voor de f 10 wel, maar die f 130 heeft hij altijd op de tafel gelegd. Evenwel, wij kunnen deze quaestie hier thans niet uitmaken, de kantonrechter zal ieder geval moeten beslissen.

Wat de zaak zelf betreft, heb ik de eer namens de Commissie van Rapporteurs het volgende amendement voor te stellen: achter het eerste lid van het artikel een nieuwen volzin te voegen, luidende: „Niettemin is de rechter bevoegd de verhooging te beperken tot zoodanig bedrag als hem met het oog op de omstandigheden billijk zal voorkomen."

Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord tot toelichting. De geachte afgevaardigde uit Goes heeft gezegd, dat daaronder de onmacht is begrepen, en nog veel meer. Dat is tot zekere hoogte juist. Er zijn natuurlijk onder de gevallen, die de heer Lohman beschreef als gevallen van onmacht, sommige die ook onder deze formule zullen vallen. Maar wordt ons amendement aangenomen, dan is

de zaak geheel losgemaakt — immers, wij geven een volkomen zelfstandige redactie — van al de interpretatieve wenken, die de heer de Savornin Lohman omtrent het begrip onmacht heeft gegeven. Die kunnen als interpretatie van ons voorstel geen dienst meer doen, want dit is een geheel zelfstandig voorstel.

De **Voorzitter:** Door de Commissie van Rapporteurs is een amendement voorgesteld, strekkende om achter het eerste lid van het artikel toe te voegen den volgenden volzin:

„Niettemin is de rechter bevoegd de verhooging te beperken tot zoodanig bedrag als hem met het oog op de omstandigheden van het geval billijk zal voorkomen."

Voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, maakt dit amendement van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Regout:** Mijnheer de Voorzitter! Nu de Commissie van Rapporteurs, te gemoet komende aan de wenschen van den heer Minister, een amendement heeft ingediend, bestaan er voor den heer van Veen en mij termen om ons sub-amendement in te trekken, hetgeen wij dan ook bij deze doen. Wij kunnen hiertoe overgaan, omdat aan onze bezwaren wordt te gemoet gekomen, terwijl het bezwaar van den geachten afgevaardigde uit Goes, dat aan den rechter een te groote dispositieve macht gegeven wordt, voor ons niet bestaat. Dit principieele bezwaar deelen wij niet, en daarom kunnen wij ons sub-amendement laten vervallen.

Een enkel woord wensch ik nog naar aanleiding van het door den geachten afgevaardigde uit Groningen gesprokene te zeggen. Ik verschil met hem van meening, waar hij zegt, dat hier het gezond verstand moet zegevieren, dat als door getuigen blijkt, dat de werkgever heeft aangeboden een zeker bedrag te betalen, het niet aan den werkgever te wijten is, dat de betaling niet heeft plaats gehad, en dat daarvoor aanbod van gereede betaling met consignatie niet noodig is. Ik geloof, dat bij een niet-jurist niemands gezond verstand zal zeggen, ook niet in andere procedures dan die op grond van arbeidsovereenkomsten gevoerd worden, dat een gewoon aanbod zonder getuigen geen voldoende aanbod is, maar hier geldt niet het gezond verstand van den leek, maar de wetenschappelijke opvatting van den jurist; onze rechtspleging, ik voeg er zelfs bij, helaas, is nu eenmaal zeer formalistisch; het feit nu, dat niet betaald is, zal ten laste van den werkgever blijven, omdat deze nog een rechtsmiddel had om inderdaad te betalen en dat middel niet heeft aangewend. Nu intusschen het amendement van de Commissie van Rapporteurs beperking der verhooging toelaat, heb ik tegen de handhaving van het artikel, zooals het in het ontwerp luidt, ook op dit punt overigens geen bezwaar.

De **Voorzitter:** Het sub-amendement, voorgesteld door de heeren Regout en van Veen, ingetrokken zijnde, maakt verder geen onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Schaper,** voor de derde maal het woord gevraagd en verkregen hebbende, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch nog even met nadruk op te komen tegen de uitlegging van den heer Lohman van het amendement van de Commissie van Rapporteurs. De heer Drucker heeft dat reeds gedaan, maar ik wensch het mijnerzijds ook nog nadrukkelijk te doen. Ik zou mijn steun aan het amendement der Commissie van Rapporteurs niet geven en mij tegen de overname door den Minister moeten verzetten, indien bij de toepassing van het artikel onmacht den doorslag zou geven. Het is een verkeerd beginsel aan te nemen, dat als regel *onmacht* voldoende is om den werkgever te gemoet te komen, omdat, zooals ik heb aangetoond, bij de menschen die het hier geldt, onmacht dikwijls roekeloosheid moet worden genoemd, daar zij patroons geworden zijn zonder behoorlijken grond onder de voeten te hebben. Nu meen ik wel, dat de heer Lohman dat ook heeft afgekeurd en in dat geval straf gewenscht acht. Dit wordt ontkend, maar ik meen verstaan te hebben, dat de heer Lohman hierbij het wetsontwerp van Ruys van Beerenbroeck te pas heeft gebracht en dat hij meent, dat men den werkgever voor dergelijke roekeloosheid zelfs moest straffen bij de Strafwet.

Maar hoe het zij, de interpretatie van het amendement van den heer Lohman is voor den heer Lohman zelf. Ik constateer alleen dat ik niet denk aan onmacht, maar aan die omstandigheden die kunnen voorkomen en waarbij het billijk geacht moet worden op den man niet het strengste recht toe te passen, en waardoor hij er belang bij krijgt om binnen 33 dagen de zaak uit den weg te ruimen.

De heer **van Veen:** Slechts een enkel woord, Mijnheer de Voorzitter! Ik acht het mijn plicht na de rede van den heer Regout, waarbij hij het mede door mij ingediend amendement heeft ingetrokken, even te verklaren, dat ik mij natuurlijk niet kan nederleggen bij geheel de motiveering door dien geachten spreker aangegeven voor de intrekking van het amendement.

De heer **de Savornin Lohman:** Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord nog om te zeggen, dat, nu het amendement van de heeren Regout en van Veen is ingetrokken, ik de vrijheid neem de bij dat sub-amendement voorgestelde toevoeging tot mijn amendement over te nemen, zoodat mijn amendement aldus zal luiden: „Deze aanspraak vervalt, indien de werkgever bewijst tot betaling niet bij machte te zijn geweest, en kan, ter beslissing van den rechter, geheel of gedeeltelijk vervallen, indien de vertraging ontstaan is ten gevolge van een geschil over het loon."

Ik weet, dat er niet de allerminste kans is dat dit amendement zal worden aangenomen. Ik zal desniettemin de Kamer de moeite niet kunnen besparen om over mijn amendement, zooals het nu luidt, te stemmen, want ik kan het niet intrekken. Ik kom echter op tegen de voorstelling die de geachte afgevaardigde uit Tiel, de heer Tydeman, gegeven heeft, alsof mijn beweren is, dat de wetgeving niets zou mogen overlaten aan het arbitrium van den rechter, dat zij zich aan dat arbitrium niet zou mogen vasthouden. Voortdurend worden verkeerde voorstellingen gegeven van hetgeen ik op dit punt beweer. Ik weet zeer wel, dat niet een enkel jurist die ons Burgerlijk Wetboek leest kan betwijfelen, dat in zeer vele gevallen men veel aan het arbitrium judicis moet overlaten.

Mijn bezwaar is echter dit, dat men eerst een bepaling maakt die zeer stringent lijkt en een bepaalden regel vaststelt, en dan later zegt: die bepaling behoeft de rechter echter niet toe te passen. Wij hebben hier een zeer duidelijke bepaling, waarbij gezegd wordt, dat de werkgever betalen moet, onverschillig of hij door onmacht of welke omstandigheden ook daarin verhinderd wordt, en dat hij anders een enorme boete betalen moet.

Nu stelt de Commissie van Rapporteurs echter voor: „Niettemin is de rechter bevoegd de verhooging te beperken tot zoodanig bedrag als hem met het oog op de omstandigheden billijk zal voorkomen."

Wat houdt het artikel dus in?

Niets anders dan dit: wanneer gij, werkgever, niet op tijd wenscht te betalen, zal de rechter u een boete opleggen tot zoodanig bedrag als hij goed vindt, mits niet hooger dan 50 pct. van het loon. Men maakt zulke bepalingen wanneer men geen kans ziet een goede bepaling te maken.

De rede van den geachten afgevaardigde uit Appingedam geeft een treffend voorbeeld van het verkeerde van het stelsel dat ik bestrijd.

Wat toch heeft hij gezegd?

Hij zeide: het amendement dat de heer Lohman hier verdedigd heeft, is uiterst gevaarlijk; maar met het amendement van de Commissie ben ik het eens, terwijl de Commissie van Rapporteurs zegt: laat ons een algemeene bevoegdheid aan den rechter verleenen om naar omstandigheden te oordeelen; dan valt hetgeen de heer Lohman wil, er vanzelf onder.

Het zal dus afhangen van het persoonlijk inzicht van den kantonrechter, hoe beslist wordt. Wanneer de heer Schaper kantonrechter was, zou hij zeggen: er komt niets van in; gij, werkgever, zijt revolutie-bouwer, en moest eerder gevangen gezet worden dan uitstel van betaling te krijgen; gij betaalt dus de boete. Maar als een lid der Commissie van Rapporteurs kantonrechter was, zou hij precies het omgekeerde kunnen doen en zeggen, dat boete geen zin heeft, waar blijkbaar onmacht in het spel is.

Men zegt, dat niet de willekeur, maar het gezond verstand van den rechter hier beslissen moet. Heeft dan de geachte afgevaardigde uit Appingedam geen gezond verstand, geen gezond oordeel, of heeft de voorzitter der Commissie van Rapporteurs dit niet? Een van de twee moet hier waar zijn: want de een beweert precies het tegenovergestelde als de ander.

Ik houd vol, dat onder het amendement der Commissie van Rapporteurs het geval, dat ik op het oog heb, valt.

De heer Drucker schijnt dit te ontkennen; maar dan begrijp ik het amendement der Commissie van Rapporteurs in het geheel niet. Het moet toch ook dienen om aan hem te gemoet te komen, die door omstandigheden, buiten zijn schuld, in de onmogelijkheid is om te betalen; dit is immers de bedoeling van het amendement. Ik beweer niet, dat juist alles wat ik genoemd heb er onder valt, maar toch zeker in het algemeen wel het geval van onmacht om te betalen.

Neen, zegt de geachte afgevaardigde uit Appingedam, onmacht van betalen

moet er juist niet onder vallen. En beiden grijpen met beide handen het amendement aan.

Het gevolg zal dus zijn, dat de eene rechter zus en de andere zoo beslissen zal.

Wanneer principieele quaesties niet beslist worden in de bepalingen der wet, maar ter aanvaarding of verwerping gelaten worden aan het individueel inzicht van den rechter, zal ik dit — al stond ik alleen — nooit goedkeuren. Ik vind dit een vicieus stelsel. Ik blijf er bij dat, wanneer de wetgever regelen stelt, men wel zekere ruimte aan den rechter kan laten bij de toepassing, maar dat men niet daarnaast aan den rechter de onbeperkte bevoegdheid om zijn inzicht in de plaats te stellen van dat des wetgevers kan toekennen.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Wat den zin van het artikel betreft, wijs ik er op, dat door mijn ambtsvoorganger aanvankelijk was ingevoegd de bepaling, dat de vertraging moest te wijten zijn aan schuld van de zijde des werkgevers, terwijl het artikel thans nog algemeener spreekt van niet-betaling, die aan den werkgever is toe te schrijven.

Wat nu de zaak zelf aangaat, geloof ik dat inderdaad een groote mate van overeenstemming is verkregen, zoowel omtrent het beginsel zelf als omtrent de wenschelijkheid van eenige matiging van de werking daarvan.

Nu ben ik niet van plan met den geachten afgevaardigde uit Goes opnieuw een debat te voeren over de vraag of het al of niet juist is in deze een ruime bevoegdheid aan den rechter te geven. Tusschen ons heeft zich ook thans weer precies hetzelfde verschil van gevoelen geopenbaard als reeds vroeger bij de behandeling van verscheidene andere artikelen.

De ruime bevoegdheid die hier aan den rechter wordt gegeven is volstrekt niet iets nieuws, doch ligt geheel in de lijn van het ontwerp.

Ik moet intusschen opmerken, dat de geachte afgevaardigde zijn zaak niet beter heeft gemaakt door de overneming van het sub-amendement van den heer Regout.

Integendeel, hij heeft zijn zaak slechter gemaakt; zijn oorspronkelijk stelsel toch was: ik wil aan den rechter een bepaald houvast geven, ik wil hem binden aan een bepaalden regel, voor één speciaal geval — dat van onmacht — wil ik verzachting mogelijk maken.

Nu komt echter een ander afgevaardigde met een geheel ander geval, dat met onmacht volstrekt niets te maken heeft, waarop de geachte afgevaardigde uit Goes zijn stelsel loslaat en ook dit geval naast de onmacht opneemt en nog wel in een vorm waarin zeer veel aan het arbitrium van den rechter wordt overgelaten.

Wanneer er nu nog een scherpzinnig afgevaardigde opstond met een derde geval, zou de geachte afgevaardigde, als hij consequent wilde blijven, ook dit derde geval er bij moeten voegen, zoodat we ten slotte op die wijze een heele lange lijst zouden krijgen!

Is het nu niet practischer en eenvoudiger en ligt het niet meer in den aard van de zaak, om de waardeering van de omstandigheden aan het oordeel van den rechter over te laten, opdat hij ieder geval op zich zelf zal kunnen beoordeelen? Aan een rechter, die iets van de wereld kent, kan men de beoordeeling van dergelijke zaken gerust toevertrouwen.

Ik eindig derhalve met aan te bevelen het amendement van de Commissie van Rapporteurs. Naar het vaderschap van dit amendement behoeft geen onderzoek te worden ingesteld.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter:** Het eerst komt in stemming het amendement van de Commissie van Rapporteurs, als hebbende de verste strekking. Moch dit amendement worden aangenomen, dan vervalt daardoor het amendement van den heer de Savornin Lohman, aangevuld met het [ingetrokken] sub-amendement van de heeren Regout en van Veen.

Het amendement van de Commissie van Rapporteurs wordt in stemming gebracht en met **54** tegen **6** stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren Tydeman, Regout, Bos, de Waal Malefijt, van Wichen, van Vlijmen, van Alphen, Kolkman, van Vliet, Ferf, Dolk, Drucker, IJzerman, Ketelaar, Blooker, Nolting, van Foreest, de Ridder, Roessingh, van Nispen tot Sevenaer, Schokking, van Bylandt, Roodhuyzen, Beckers, Plate, Jansen (den Haag), de Klerk, ter Laan, Duymaer van Twist, van Deventer, van der Zwaag, Lely, Schaper, van Dedem, Brummelkamp, Heemskerk, Treub, Limburg, Hennequin, van Veen, Eland, Marchant, van den Berch van Heemstede, van den Bergh (den Helder), Bogaardt, Tak, Lieftinck, Janssen, van Vuuren, Ruys de Beerenbrouck, Bolsius, Fruytier, de Beaufort en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Talma, van Idsinga, de Savornin Lohman, Verhey, de Ram, Thomson, van Limburg Stirum en van Karnebeek.

Het gewijzigd artikel wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Wijzigingen, bij de Tweede Lezing aangebracht.

Artikel 1638 *q*. In het eerste lid worden de woorden „rechten kunnen" vervangen door de woorden „overeenkomstig de bepalingen van dezen titel rechten". In het laatste lid worden de woorden „deze bepaling" vervangen door de woorden „eenige bepaling van dit artikel".

Voorloopig Verslag der Eerste Kamer.

II. § 3.

12°. *Art.* 1638 *q*., *verbod van afwijking van de poenale bepaling bij niet-betaling van het loon, uiterlijk op den derden werkdag na het verschuldigd zijn, voor werklieden wier loon minder dan vier gulden bedraagt.*

Hebben naar het oordeel der Regeering de woorden: „indien deze niet-betaling aan den werkgever is toe te schrijven", de beteekenis, dat steeds van de zijde van den arbeider de nalatigheid van den werkgever moet worden aangetoond?

Men meende, dat het maken van dwingend recht hier niet door de natuur van het recht geboden werd. Ook dit artikel zal echter naar veler oordeel in de practijk geen groote beteekenis hebben. Het kan alleen aanleiding geven voor een vertrekkend werkman of voor een werkman die den dienst heeft opgezegd, om eventueel moeilijkheden te maken.

Eene tijdsruimte van drie werkdagen is in menige groote onderneming te kort voor het gereed maken van de loonlijst. Er bestaat dus eenige vrees, dat het artikel in sommige gevallen aanleiding zal geven, om het loon eerst om de veertien dagen in plaats van om de week uit te betalen. Dit in de hand te werken heeft zeker niet in de bedoeling van den wetgever gelegen. Het ware daarom wenschelijk geweest den tijd tusschen het tijdstip, waarop het loon verschuldigd is en dat waarop de uitbetaling plaats heeft, in den regel op drie, maar in bijzondere gevallen, bij reglement of schriftelijke overeenkomst te bepalen, op hoogstens vijf dagen vast te stellen.

II. § 7.

Art. 1638 *q*. De moratoire verhooging van loonschuld bij uitgestelde betaling werd niet verdedigbaar geacht, vooral daar er niet van afgeweken mag worden.

Antwoord der Regeering.

II. § 3.

12°. *Art.* 1638 *q*., *verbod van afwijking van de poenale bepaling bij niet-betaling van het loon, uiterlijk op den derden werkdag na het verschuldigd zijn, voor werklieden wier loon minder dan vier gulden bedraagt.*

Uit den aard der zaak is de hierbedoelde aanspraak des arbeiders op vergoeding wegens verhoogde uitbetaling van het loon verkregen

door het enkel feit dier vertraging, behoudens 's rechters oordeel dat deze niet aan den werkgever is toe te schrijven. Daarentegen werd de uitdrukking „is toe te schrijven" opzettelijk gekozen om het causaal verband tusschen het doen of laten des werkgevers en de niet-betaling aan te duiden ook in die gevallen, waarin het juridiek begrip „schuld" niet aanwezig is. Aldus wordt de billijkheid het best betracht.

Dat dwingend recht hier onontbeerlijk moet worden geacht, kan bezwaarlijk worden ontkend: kon van deze bepaling worden afgeweden, zij zoude alras eene doode letter blijken. Ook de ondergeteekende vertrouwt, dat het artikel in de practijk slechts zelden toepassing zal vinden, en dat zijne voorname beteekenis zal liggen in de preventieve kracht, die er van uitgaat.

In groote ondernemingen zal men in den regel bepaalde personen hebben, belast met het gereed maken van de loonlijst: eene tijdruimte van drie werkdagen kan voor dien arbeid dan geenszins tekort geacht worden, en in kleine zaken zullen de drie dagen, ook zonder bijzondere arbeidskrachten, meer dan voldoende blijken. Dat de uitbetaling van het loon dientengevolge om de veertien dagen in plaats van om de week zal geschieden, staat dus niet te vreezen; trouwens, dezelfde moeilijkheid zou zich dan om de veertien dagen voordoen.

II. § 7.

Art. 1638 *q*. Van de bepalingen van dit artikel kan ten aanzien van de minder bezoldigde arbeiders inderdaad niet worden afgeweken. De moratoire verhooging van de loonschuld is echter, naar de ondergeteekende vermeent, zeer wel te verdedigen, daar de arbeider tengevolge van het niet tijdig ontvangen van zijn loon licht in ernstige moeilijkheden zou geraken.

Beraadslagingen in de Eerste Kamer.

(28 Juni 1907.)

De heer **Kist:** [Vervolg van het gedeelte der rede, afgedrukt dl. II, bl. 354.] In de tweede plaats op de verhooging wegens vertraagde betaling. Deze is van 4 op 8 dagen 5 % per dag, of 1825 % per jaar; van 8 tot 34 dagen 1 % per dag, of 365 % per jaar; de eerste 34 dagen te zamen 50 %, d. i. 500 % per jaar. Ik geloof, dat ook dit in strijd is met onze tegenwoordige opvattingen omtrent zedelijkheid en woekerrecht.

Artikel 1638 r. Behalve bij het eindigen der dienstbetrekking, is tegen de vordering tot uitbetaling van het loon schuldvergelijking alleen toegelaten wegens de volgende schulden des arbeiders:

1°. de door hem aan den werkgever verschuldigde schadevergoeding;

2°. de boeten, door hem volgens artikel 1637 u aan den werkgever verschuldigd, mits door dezen een schriftelijk bewijs worde afgegeven, vermeldende het bedrag van iedere boete, alsmede den tijd waarop en de reden waarom zij is opgelegd, met opgave van de overtreden bepaling van het reglement of van de schriftelijk aangegane overeenkomst;

3°. de bijdrage tot een fonds of de inlage in de Rijkspostspaarbank of in een spaarfonds, door den werkgever overeenkomstig artikel 1637 s, 1°. en 2°., ten behoeve van den arbeider gestort;

4°. de huurprijs van eene woning, een lokaal, een stuk grond of van werktuigen of gereedschappen, door den arbeider in eigen bedrijf gebruikt, welke door den werkgever bij schriftelijk aangegane overeenkomst aan den arbeider zijn verhuurd;

5°. de koopprijs van gewone en dagelijksche benoodigdheden der huishouding, daaronder niet begrepen alcoholhoudende drank, alsmede van grond- of hulpstoffen door den arbeider in eigen bedrijf gebruikt, een en ander door den werkgever aan den arbeider geleverd, mits van die levering blijke uit eene schriftelijke, door den arbeider afgegeven, verklaring, vermeldende de oorzaak en het bedrag der schuld, en mits de werkgever niet meer berekene dan den kostenden prijs, en die prijs niet hooger zij dan die, waarvoor de arbeider zich die benoodigdheden der huishouding, grond- of hulpstoffen elders zoude kunnen aanschaffen;

6°. de voorschotten op het loon, door den werkgever in geld aan den arbeider verstrekt, mits daarvan blijke door eene verklaring als in het voorgaande nummer vermeld;

7°. het bedrag van hetgeen op het loon te veel is betaald;

8°. de kosten van verpleging en geneeskundige behandeling, welke ingevolge artikel 1638 ij ten laste van den arbeider komen.

Ter zake van hetgeen de werkgever krachtens de nummers 2°., 3°. en 5°. zoude kunnen vorderen, mag door hem bij elke uitbetaling van het loon niet meer worden in vergelijking gebracht, dan een vijfde gedeelte van het in geld vastgesteld loon, hetwelk alsdan zoude moeten worden uitbetaald; ter zake van hetgeen hij krachtens de bepalingen van dit artikel in het geheel zoude kunnen vorderen, mag de schuldvergelijking niet verder gaan dan tot twee vijfde gedeelten van hetzelfde bedrag.

Elk beding, waardoor den werkgever eene ruimere bevoegdheid tot schuldvergelijking zoude worden toegekend, is nietig.

O. D. Art. 28. Tegen de vordering tot uitbetaling van het loon is schuldvergelijking alleen toegelaten wegens de volgende schulden des arbeiders:

1°. de schadevergoeding, waartoe de arbeider volgens artikel 41 **[1637 w]** tegenover den werkgever gehouden is;

2°. de boeten, door hem volgens de artikelen 9 tot 11 **[1637 u]** aan den werkgever verschuldigd, mits door dezen een schriftelijk bewijs worde afgegeven, vermeldende het bedrag der boete alsmede den tijd waarop en de reden waarom zij is opgelegd;

3°. de schadevergoeding, waartoe de arbeider volgens artikel 58 tegenover den werkgever verplicht is of de som, die daarvoor krachtens artikel 59 [**1639r**] in de plaats treedt;

4°. de bijdrage tot een fonds of de inlage in de Rijkspostspaarbank, door den werkgever overeenkomstig artikel 13 [**1637s**] nrs. 2 en 3 voor den arbeider gestort;

5°. de huurprijs van eene woning, een lokaal of een stuk grond, door den werkgever bij schriftelijke overeenkomst aan den arbeider verhuurd;

6°. de schuld ter zake van gewone en dagelijksche benoodigdheden der huishouding — waaronder sterke drank in geen geval wordt begrepen — door den werkgever aan den arbeider geleverd, mits van die levering blijke uit eene schriftelijke door den arbeider afgegeven verklaring, vermeldende de oorzaak en het bedrag der schuld, en mits de levering niet zij geschied tegen hoogeren prijs dan het geleverde den werkgever zelf kost;

7°. de teruggave van voorschotten op het loon, door den werkgever in geld aan den arbeider verstrekt, mits daarvan blijke door eene verklaring als in het voorgaande nummer vermeld;

8°. de teruggave van hetgeen bij definitieve berekening van het stukloon blijkt voorloopig te veel te zijn bepaald.

Ter zake van de vordering onder nr. 6 en evenzoo ter zake van die onder nr. 7 genoemd, mag bij elke uitbetaling van het loon niet meer worden in vergelijking gebracht dan een vijfde gedeelte van het in geld vastgestelde loon, hetwelk alsdan zou moeten worden uitbetaald; ter zake van alle vorderingen onder nrs. 1, 2, 6, 7 en 8 genoemd te zamen mag de schuldvergelijking niet verder gaan dan tot twee vijfde gedeelten van hetzelfde bedrag.

Bedingen, waardoor den werkgever eene ruimere bevoegdheid tot schuldvergelijking zou worden toegekend, zijn nietig.

Memorie van Toelichting O. D.

Art. 28. Door dit artikel wordt voortgebouwd op den grondslag van art. 8 (Nader gew.) Truck-Ontwerp. Het wijkt echter in het algemeen in tweeërlei opzicht daarvan af.

Vooreerst wordt hetgeen hier geschiedt uitdrukkelijk als *schuldvergelijking* aangeduid. Waar de werkgever bij de uitbetaling van het loon een zekere som kort, ten einde aldus van den arbeider te innen hetgeen hij van dezen heeft te vorderen, vindt inderdaad plaats wat het Burgerlijk Wetboek „compensatie of vergelijking van schuld" noemt. Door hier de uitdrukking „schuldvergelijking" te bezigen wordt meer dan één twijfelvraag afgesneden, die bij de behandeling van het Truck-Ontwerp niet voldoende tot oplossing kwam.

Verder wordt korting bij wege van schuldvergelijking in het Ontwerp alleen toegestaan ter zake van datgene wat de arbeider aan den werkgever zelf, niet van hetgeen hij aan derden schuldig is (1). De derde-schuldeischer kan, binnen de grenzen van art. 30 [**1638g**], zijne vordering verhalen door onder den werkgever beslag te leggen op het loon. Mocht de beslag-procedure te omslachtig zijn, men kan ze vereenvoudigen, zooals in Frankrijk is geschied bij de wet van 12 Januari 1895 *relative à la saisie-arrêt sur les salaires et petits traitements des ouvriers et employés.* *Hier* behoort echter korting ten behoeve van derden in geen geval thuis, gelijk terecht werd betoogd door de Commissie van Rapporteurs over het Ontwerp-Truckwet bij haar nader mondeling overleg met den Minister.

Voor beperking der bevoegdheid tot schuldvergelijking tegenover den arbeider bestaat alle reden: in verreweg de meeste gevallen heeft de arbeider zijn loon hoog noodig om er van te leven. Andere landen gaven ons reeds lang het voorbeeld van eene dergelijke wettelijke regeling, (zie o. a. Engelsche *Truck Act* 1831, artt. 5, 23, 24; *Truck Amendment Act* 1887, art. 5; *Truck Act* 1896, artt. 1, 2 en 3; — Zwitsersche Bondswet van 23 Maart 1877, art. 10, lid 4; — Belgische wet van 16 Aug. 1887, art. 7, gewijzigd bij art. 23 der wet van 15 Juni 1896; — Luxemburgsche wet van 12 Juli 1895, art. 6; — Fransche wet van 12 Januari 1895, artt. 4, 5).

(1) In de Enquête bleek, dat dergelijke korting ten behoeve van derden, waardoor de «winkeldwang» in hooge mate wordt bevorderd, veelvuldig voorkomt. Zie Verslag der 2e Afdeeling, bl. 395 en vlg.

Het artikel is van toepassing op *alle* arbeiders, ook op de beter bezoldigden. Te hunnen aanzien gelden hier soortgelijke overwegingen als in de toelichting op artt. 23 en 24 werden ontwikkeld.

Bij de aanwijzing — met art. 8 Truck-Ontwerp tot leidraad — van de gevallen, waarin schuldvergelijking wordt veroorloofd, is gestreefd naar eene zeer nauwkeurige regeling, ten einde moeilijkheden te voorkomen, gelijk ze zich elders hebben vertoond.

Daaromtrent worde nog het volgende opgemerkt:

Nr. 5. De huurprijs van eene woning enz. is als afzonderlijk nummer opgenomen met het oog op de bepaling van het tweede lid van het artikel. — In de Enquête bleek telkens, dat verhuring van eene woning door den werkgever zeer gewenscht kan zijn voor den arbeider.

Nr. 6. Het zou niet in des arbeiders belang zijn, te verbieden, dat de werkgever hem levensmiddelen enz. verkoopt, zelfs niet, dat deze ze verkoopt *op crediet*. In andere landen zoowel als ten onzent zijn vele gevallen aangewezen, waarin de arbeiders er zeer bij gebaat zijn, dat de werkgever levensmiddelen enz. in het groot aankoopt en in het klein aan de arbeiders uitreikt, terwijl dezen niet altijd tot dadelijke betaling in staat zijn. Evenwel wordt de schuldvergelijking slechts tot een beperkt bedrag toegelaten, en bovendien gevorderd:

a. dat de arbeider duidelijk heeft getoond, de door hem aanvaarde verplichtingen te kennen;

b. dat niet blijkt, dat de werkgever uit de levering voordeel trekt.

Tegen *dwang* tot koopen bij den werkgever waakt art. 13 [**1637s**].

2e lid. Een afzonderlijk maximum van korting wegens boeten is niet bepaald, daar reeds art. 11 [**1637u**] eene beperking inhoudt.

De nummers 3, 4 en 5 zijn ook bij het gezamenlijk maximum der kortingen buiten rekening gelaten; bij nrs. 4 en 5 heeft men te doen met volkomen regelmatige wijzen van besteding van het loon, bij nr. 3 heeft de arbeider het zich zelf te wijten, wanneer hem eene gevoelige korting treft.

O. 1901. *Art.* 1638*p*. Behalve bij de laatste uitbetaling bij het einde der dienstbetrekking, is tegen de vordering tot uitbetaling van het loon schuldvergelijking alleen toegelaten wegens de volgende schulden des arbeiders:

1°. de schadevergoeding, waartoe de arbeider tegenover den werkgever gehouden is;

2°. de boeten, door hem volgens artikel 1637*l* [**u**] aan den werkgever verschuldigd, mits door dezen een schriftelijk bewijs worde afgegeven, vermeldende het bedrag van iedere boete, alsmede den tijd waarop en de reden waarom zij is opgelegd, met opgave van de overtreden bepaling van het reglement of der schriftelijke overeenkomst;

3°. de bijdrage tot een fonds of de inlage in de rijkspostspaarbank, door den werkgever overeenkomstig artikel 1637*r*, 3°. [**s**, 1°. en 2°.] voor den arbeider gestort;

4°. de huurprijs van eene woning, een lokaal, een stuk grond of van werktuigen of gereedschappen, door den werkgever bij schriftelijke overeenkomst aan den arbeider verhuurd;

5°. de schuld ter zake van gewone en dagelijksche benoodigdheden der huishouding — waaronder sterke drank in geen geval wordt begrepen — alsmede van grond- of hulpstoffen door den arbeider in eigen bedrijf

gebruikt, een en ander door den werkgever aan den arbeider geleverd, mits van die levering blijke uit eene schriftelijke door den arbeider afgegeven verklaring, vermeldende de oorzaak en het bedrag der schuld, en mits de levering door den werkgever niet uit winstbejag zij geschied;

6°. de teruggave van voorschotten op het loon, door den werkgever in geld aan den arbeider verstrekt, mits daarvan blijke door eene verklaring als in het voorgaande nommer vermeld;

7°. de teruggave van hetgeen bij berekening van het afhankelijk van de uitkomsten van den te verrigten arbeid of van den omzet, van de opbrengst of de winst van des werkgevers onderneming vastgestelde loon blijkt te veel te zijn betaald.

Ter zake van de vorderingen onder de nommers 3, 4 en 5 genoemd, mag bij elke uitbetaling van het loon niet meer worden in vergelijking gebragt dan een vijfde gedeelte van het in geld vastgestelde loon, hetwelk alsdan zou moeten worden uitbetaald; ter zake van alle vorderingen te zamen mag de schuldvergelijking niet verder gaan dan tot twee vijfde gedeelten van hetzelfde bedrag.

Elk beding of elke bijzondere overeenkomst, waardoor den werkgever eene ruimere bevoegdheid tot schuldvergelijking zou worden toegekend, is nietig.

Memorie van Toelichting O. 1901.

Art. 1638 *p*. (1) Door dit artikel wordt voortgebouwd op den grondslag van art. 8 (Nader gew.) Truck-Ontwerp. Het wijkt echter in het algemeen in tweeërlei opzicht daarvan af.

Vooreerst wordt hetgeen hier geschiedt uitdrukkelijk als *schuldvergelijking* aangeduid. Waar de werkgever bij de uitbetaling van het loon eene zekere som kort, ten einde aldus van den arbeider te innen hetgeen hij van dezen heeft te vorderen, vindt inderdaad plaats wat het Burgerlijk Wetboek „compensatie of vergelijking van schuld" noemt. Door hier de uitdrukking „schuldvergelijking" te bezigen wordt meer dan één twijfelvraag afgesneden, die bij de behandeling van het Truck-Ontwerp niet voldoende tot oplossing kwam.

Verder wordt korting bij wege van schuldvergelijking in het ontwerp alleen toegestaan ter zake van datgene wat de arbeider aan den werkgever zelf, niet van hetgeen hij aan derden schuldig is (2). De derde-schuldeischer kan, binnen de grenzen van art. **1638 g**, zijne vordering verhalen door onder den werkgever beslag te leggen op het loon. Mocht de beslag-procedure te omslachtig zijn, men kan ze vereenvoudigen, zooals in Frankrijk is geschied bij de wet van 12 Januari 1895 *relative à la saisie-arrêt sur les salaires et petits traitements des ouvriers et employés*. *Hier* behoort echter korting ten behoeve van derden in geen geval thuis, gelijk terecht werd betoogd door de Commissie van Rapporteurs over het Ontwerp-Truckwet bij haar nader mondeling overleg met den Minister.

Voor beperking der bevoegdheid tot schuldvergelijking tegenover den arbeider bestaat alle reden: in verreweg de meeste gevallen heeft de arbeider zijn loon hoog noodig om er van te leven. Andere landen gaven ons reeds lang het voorbeeld van eene dergelijke regeling. (zie o. a. Engelsche *Truck Act* 1831, artt. 5, 23, 24; *Truck Amendment Act* 1887, art. 5; *Truck Act* 1896, artt. 1, 2 en 3; — Zwitsersche Bondswet van 23 Maart 1877, art. 10, lid 4; — Belgische wet van 16 Augustus 1887, art. 7, gewijzigd bij art. 23 der wet van 15 Juni 1896; — Luxemburgsche wet van 12 Juli 1895, art. 6; — Fransche wet van 12 Januari 1895, artt. 4, 5).

Het artikel is van toepassing op *alle* arbeiders, ook op de meer zelfstandige. Te hunnen aanzien gelden hier soortgelijke overwegingen als in de toelichting op art. **1638 h**, **1638 i** en **1638 j** werden ontwikkeld.

Bij de aanwijzing — met art. 8 Truck-Ontwerp tot leidraad — van de gevallen, waarin schuldvergelijking wordt veroorloofd, is gestreefd naar eene zeer nauwkeurige regeling, ten einde moeilijkheden te voorkomen, gelijk ze zich elders hebben vertoond.

(1) Art. 28 ontw.-DRUCKER.
(2) [Men zie de noot op bladz. 200.]

Ten aanzien van 5°. worde nog opgemerkt, dat het niet in des arbeiders belang zoude zijn, te verbieden, dat de werkgever hem levensmiddelen enz. verkoopt, zelfs niet, dat deze ze verkoopt *op krediet*. In andere landen zoowel als te onzent zijn vele gevallen aangewezen, waarin de arbeiders er zeer bij gebaat zijn, dat de werkgever levensmiddelen enz. in het groot aankoopt en in het klein aan de arbeiders uitreikt, terwijl dezen niet altijd tot dadelijke betaling in staat zijn. Evenwel wordt de schuldvergelijking slechts tot een beperkt bedrag toegelaten, en bovendien gevorderd:

a. dat de arbeider duidelijk heeft getoond, de door hem aanvaarde verplichtingen te kennen;

b. dat niet blijkt, dat de werkgever uit de levering voordeel trekt.
Tegen *dwang* tot koopen bij den werkgever waakt art. 1637 *r* [**s**].

Tweede lid. Dit lid is eenigszins afwijkend van lid 2 van art. 28 van het Ontwerp-DRUCKER. Het schijnt niet wenschelijk dat, ook al moge daaronder de huurprijs eener woning enz. of schuld ter zake van dagelijksche benoodigdheden zijn begrepen, meer dan $^2/_3$ van het loon worde in vergelijking gebracht. De wet behoort zekerheid te geven dat bij elke uitbetaling van loon de arbeider ten minste over het grootste gedeelte van zijn loon de vrije beschikking erlangt. Drie vijfden — iets meer dan de helft — is zeker niet te veel.

De gelden onder 1, 2, 6 en 7 genoemd betreffen alle gelden ter zake van schulden, welke òf de arbeider had kunnen voorkomen òf ontstaan, doordat de arbeider bij vroegere loonuitbetalingen te veel ontving. De sommen onder 3, 4 en 5 genoemd kunnen daaronder niet gerekend worden. Met het oog op dit verschil is het wenschelijk ten opzichte van de laatstgenoemde nummers eene nadere beperking van het bedrag dat in vergelijking kan worden gebracht voor te schrijven.

O. *Art.* 1638 *r*. Behalve bij het eindigen der dienstbetrekking, is tegen de vordering tot uitbetaling van het loon schuldvergelijking alleen toegelaten wegens de volgende schulden des arbeiders:

1°. de door hem aan den werkgever verschuldigde schadevergoeding;

2°. de boeten, door hem volgens artikel 1637 *s* [**u**] aan den werkgever verschuldigd, mits door dezen een schriftelijk bewijs worde afgegeven, vermeldende het bedrag van iedere boete, alsmede den tijd waarop en de reden waarom zij is opgelegd, met opgave van de overtreden bepaling van het reglement of van de schriftelijke overeenkomst;

3°. de bijdrage tot een fonds of de inlage in de rijkspostspaarbank, door den werkgever overeenkomstig artikel 1637 *m*, 2°. en 3°. [**s**, **1°**, en **2°**.], ten behoeve van den arbeider gestort;

4°. de huurprijs van eene woning, een lokaal, een stuk grond of van werktuigen of gereedschappen, door den werkgever bij schriftelijke overeenkomst aan den arbeider verhuurd;

5°. de koopprijs van gewone en dagelijksche benoodigdheden der huishouding, daaronder niet begrepen sterke drank, alsmede van grond- of hulpstoffen door den arbeider in eigen bedrijf gebruikt, een en ander door den werkgever aan den arbeider geleverd, mits van die levering blijke uit eene schriftelijke, door den arbeider afgegeven, verklaring, vermeldende de oorzaak en het bedrag der schuld, en mits de levering door den werkgever niet uit winstbejag zij geschied;

6°. de voorschotten op het loon, door den werkgever in geld aan den arbeider verstrekt, mits daarvan blijke door eene verklaring als in het voorgaande nummer vermeld;

7°. het bedrag van hetgeen blijkt te veel te zijn betaald op het, afhankelijk van de uitkomsten van den te verrichten arbeid of van den omzet, van de opbrengst of de winst van des werkgevers onderneming, vastgestelde loon.

Ter zake van hetgeen de werkgever krachtens de nummers 3, 4 en 5 zoude kunnen vorderen, mag door hem bij elke uitbetaling van het loon niet meer worden in vergelijking gebracht dan een vijfde gedeelte van het in geld vastgestelde loon, hetwelk alsdan zou moeten worden uitbetaald; ter zake van hetgeen hij krachtens de bepalingen van dit artikel in het geheel zoude kunnen vorderen, mag de schuldvergelijking niet verder gaan dan tot twee vijfde gedeelten van hetzelfde bedrag.

Elk beding, waardoor den werkgever eene ruimere bevoegdheid tot schuldvergelijking zou worden toegekend, is nietig.

Memorie van Toelichting.

Art. 1638*r*. Door dit artikel wordt voortgebouwd op den grondslag van art. 8 (Nader gew.) Truck-Ontwerp. Het wijkt echter in het algemeen in tweeëerlei opzicht daarvan af.

Vooreerst wordt hetgeen hier geschiedt uitdrukkelijk als *schuldvergelijking* aangeduid. Waar de werkgever bij de uitbetaling van het loon eene zekere som kort, ten einde aldus van den arbeider te innen hetgeen hij van dezen heeft te vorderen, vindt inderdaad plaats wat het Burgerlijk Wetboek „compensatie of vergelijking van schuld" noemt. Door hier de uitdrukking „schuldvergelijking" te bezigen wordt meer dan ééne twijfelvraag afgesneden, die bij de behandeling van het Truck-Ontwerp niet voldoende tot oplossing kwam.

Verder wordt korting bij wege van schuldvergelijking in het ontwerp alleen toegestaan ter zake van datgene wat de arbeider aan den werkgever zelf, niet van hetgeen hij aan derden schuldig is (1). De derde-schuldeischer kan, binnen de grenzen van art. **1638 g**, zijne vordering verhalen door onder den werkgever beslag te leggen op het loon. Mocht de beslag-procedure te omslachtig zijn, men kan ze vereenvoudigen, zooals in Frankrijk is geschied bij de wet van 12 Januari 1895 *relative à la saisie-arrêt sur les salaires et petits traitements des ouvriers et employés*. Hier behoort echter korting ten behoeve van derden in geen geval thuis, gelijk terecht werd betoogd door de Commissie van Rapporteurs over het Ontwerp-Truckwet bij haar nader mondeling overleg met den Minister.

Voor beperking der bevoegdheid tot schuldvergelijking tegenover den arbeider bestaat alle reden: in verreweg de meeste gevallen heeft de arbeider zijn loon hoog noodig om er van te leven. Andere landen gaven ons reeds lang het voorbeeld van eene dergelijke regeling, (zie o. a. Engelsche *Truck Act* 1831, artt. 5, 23, 24; *Truck Amendment Act* 1887, art. 5; *Truck Act* 1896, artt. 1, 2 en 3; — Zwitsersche Bondswet van 23 Maart 1877, art. 10, lid 4; — Belgische wet van 16 Aug. 1887, art. 7, gewijzigd bij art. 23 der wet van 15 Juni 1896; — Luxemburgsche wet van 12 Juni 1895, art. 6; — Fransche wet van 12 Januari 1895, artt. 4 en 5).

Het artikel is van toepassing op *alle* arbeiders, ook op de meer zelfstandige. Te hunnen aanzien gelden hier soortgelijke overwegingen als in de toelichting op art. **1638 h**, **1638 i** en **1638 j** werden ontwikkeld.

Bij de aanwijzing — met art. 8 Truck-ontwerp tot leidraad — van de gevallen, waarin schuldvergelijking wordt veroorloofd, is gestreefd naar eene zeer nauwkeurige regeling, ten einde moeilijkheden te voorkomen, gelijk ze zich elders hebben vertoond.

(1) [Men zie de noot op bladz. 200.]

Te aanzien van 5°. wordt nog opgemerkt, dat het niet in des arbeiders belang zoude zijn, te verbieden, dat de werkgever hem levensmiddelen enz. verkoopt, zelfs niet, dat deze ze verkoopt *op crediet*. In andere landen zoowel als ten onzent zijn vele gevallen aangewezen, waarin de arbeiders er zeer bij gebaat zijn, dat de werkgever levensmiddelen enz. in het groot aankoopt en in het klein aan de arbeiders uitreikt, terwijl dezen niet altijd tot dadelijke betaling in staat zijn. Evenwel wordt de schuldvergelijking slechts tot een beperkt bedrag toegelaten, en bovendien gevorderd:

a. dat de arbeider duidelijk heeft getoond, de door hem aanvaarde verplichtingen te kennen;

b. dat niet blijkt, dat de werkgever uit de levering voordeel trekt.

Tegen *dwang* tot koopen bij den werkgever waakt art. 1637*m* [s].

Tweede lid. Dit lid is eenigszins afwijkend van lid 2 van art. 28 van het Ontwerp-DRUCKER. Het schijnt niet wenschelijk dat, ook al moge daaronder de huurprijs eener woning enz. of de koopprijs van dagelijksche benoodigdheden zijn begrepen, meer dan $^2/_5$ van het loon worde in vergelijking gebracht. De wet behoort zekerheid te geven, dat bij elke uitbetaling van loon de arbeider ten minste over het grootste gedeelte van zijn loon de vrije beschikking erlangt. Drie vijfden — iets meer dan de helft — is zeker niet te veel.

De gelden onder 1, 2, 6 en 7 genoemd, betreffen alle gelden ter zake van schulden, welke òf de arbeider had kunnen voorkomen, òf ontstaan, doordat de arbeider bij vroegere loonuitbetalingen te veel ontving. De sommen onder 3, 4 en 5 genoemd kunnen daaronder niet gerekend worden. Met het oog op dit verschil is het wenschelijk ten opzichte van de laatstgenoemde nummers eene nadere beperking van het bedrag, dat in vergelijking kan worden gebracht, voor te schrijven.

Voorloopig Verslag der Tweede Kamer.

Art. 1638*r*. Sommige leden waren van oordeel, dat de aanvangswoorden van het artikel: „Behalve bij het eindigen der dienstbetrekking" niet in het eerste, maar in het tweede lid thuis behooren. Dáár zouden zij rationeel zijn, hier werd de zin dier woorden niet begrepen. Immers schijnt wèl op goede gronden te verdedigen, dat een werkgever, die op zijn arbeider schuldvorderingen heeft, als in het eerste lid bedoeld, bij het eindigen der dienstbetrekking ten aanzien van het geheele bedrag van het verschuldigde loon schuldvergelijking mag toepassen, maar niet, dat dan voor den werkgever schuldvergelijking zal zijn toegelaten wegens nog andere schulden des arbeiders dan in het eerste lid zijn genoemd.

De wenschelijkheid werd betoogd, in de bepaling sub 4° ten aanzien van werktuigen of gereedschappen eene beperking te brengen als in die sub 5° met betrekking tot grond- of hulpstoffen is opgenomen en dus aan te geven, dat het hier slechts geldt werktuigen of gereedschappen, door den arbeider in eigen bedrijf gebruikt. Men vreesde dat, wordt niet deze beperking aangebracht, een thans voorkomend kortingsbeding, waarvan misbruik wordt gemaakt, zal worden bestendigd.

Eenige leden vreesden, dat de bepaling sub 6°. ten gevolge zal hebben, dat aan den arbeider voortaan geen voorschot op het loon meer zal worden verstrekt, omdat men den daarvoor door de wet gevorderden omslag te groot zal vinden.

Niet duidelijk werd geacht, of onder deze bepaling ook zal vallen het leenen van geld door den werkgever aan den arbeider, niet onder den naam van voorschot op het loon.

Opgemerkt werd, dat ten platten lande, waar de huurprijzen van de woningen met bijbehoorenden grond in verhouding tot de loonen vaak betrekkelijk hoog zijn, het geval alleszins denkbaar is, dat de werkgever van den arbeider, wegens wekelijkschen huurprijs van eene woning, meer te vorderen heeft dan het een vijfde gedeelte van het uit te betalen weekloon, hetwelk hij, volgens de beperking in het tweede lid gesteld, hoogstens in vergelijking mag brengen. Gevolg daarvan zal dan zijn, dat de werkgever niet in staat is den bedoelden huurprijs geheel te doen aanzuiveren en dat in het algemeen werkgevers minder gemakkelijk geneigd zullen zijn hunnen arbeiders eene woning te verhuren. De leden, die hierop wezen, zouden de redactie van het tweede lid zoodanig willen zien gewijzigd, dat ten aanzien van den huurprijs van eene woning de beperking tot een vijfde gedeelte van het loon niet zou gelden; de werkgever, die op zijnen arbeider geen andere vordering dan wegens den huurprijs van eene woning had, zou dan met schuldvergelijking tot twee vijfde gedeelten van het loon mogen gaan.

Gevraagd werd, of onder de schulden des arbeiders ten aanzien van welke schuldvergelijking is toegelaten, niet behooren te worden genoemd de kosten van verpleging en geneeskundige behandeling, die de werkgever blijkens art. 1638 *v* **[ij]** in sommige gevallen geheel en in andere ten deele, voor zooverre zij de zevende en volgende weken der ziekte betreffen, op den arbeider mag verhalen.

Memorie van Antwoord.

Art. 1638 *r*. De ondergeteekende kan niet toestemmen, dat de aanvangswoorden van het artikel: „Behalve bij het eindigen der dienstbetrekking" eerder in het tweede dan in het eerste lid zouden thuis behooren. Wel heeft de wet beperkend op te treden ten opzichte der schuldvergelijking voor het gansche verloop der dienstbetrekking, doch, wanneer partijen voor goed scheiden, behoort de gelegenheid te bestaan alle wederzijdsche vorderingen af te wikkelen, alles over en weder in het reine te brengen. Gaf de wet hier de bevoegdheid tot schuldvergelijking niet, zij zoude het aan den goeden wil van den vertrekkenden arbeider overlaten, of hij zijne overige wettige schulden aan den werkgever zal voldoen. De wet zou dus — onvergeeflijke fout — aanleiding geven tot het voeren van rechtsgedingen, die op eene zeer gewone en gemakkelijke wijze waren te voorkomen.

Aan de opmerking betreffende de werktuigen en gereedschappen, sub 4° genoemd, is voldaan, terwijl sub 5° de uitdrukking „sterke drank", evenals elders in het ontwerp, door „alcoholhoudende drank" vervangen is.

Ook indien inderdaad de bepaling sub 6° ten gevolge mocht hebben, dat aan den arbeider voortaan geen voorschot op het loon meer zal worden verstrekt, zou de ondergeteekende het niet raadzaam vinden die bepaling te verlichten. In het algemeen toch verdient het stelsel van voorschotten geene aanbeveling. Geeft de wet goede bepalingen ten aanzien van eene geregelde uitbetaling van het verschuldigd arbeidsloon, dan behoort het geven van voorschotten tot bijzondere omstandigheden — welke de moeite van den door de wet gevorderden omslag ruimschoots loonen — beperkt te blijven.

Indien door den werkgever aan den arbeider geld is geleend „niet onder den naam van voorschot op het loon", zal deze geldleening, indien zij — en dit is noodwendig eene feitelijke vraag — werkelijk geen voorschot is, ook niet begrepen zijn onder de bepaling betreffende „voorschotten op het loon". Het betreft hier een geval, waarin het

duidelijk is, dat, al moge zoolang de dienstbetrekking duurt schuldvergelijking niet zijn toegelaten, de billijkheid vordert, dat de schuld bij het einde der dienstbetrekking door vergelijking worde vereffend.

Met het oog op de onzekerheid, tot welke het woord „omzet" aanleiding gegeven heeft, kon in 7°. de gansche uitdrukking, waarin dit woord voorkwam, vervallen en worden vervangen door de eenvoudige woorden „op andere wijze". Hieruit blijkt voldoende duidelijk, dat de bepaling op handelsreizigers van toepassing zal zijn, terwijl uit het verband blijkt, dat van tijdloon hier geen sprake is.

De juistheid erkennende van de opmerking betreffende het mogelijk bedrag van den huurprijs der woning, heeft de ondergeteekende de vordering bedoeld bij het tweede nummer in de plaats van 4°. opgenomen.

Overeenkomstig de gemaakte opmerking is het artikel aangevuld met eene bepaling, verband houdende met artikel 1638 *v* (*nieuw* art. **1638 ij**).

G. O. *Art.* 1638 *r*. Behalve bij het eindigen der dienstbetrekking, is tegen de vordering tot uitbetaling van het loon schuldvergelijking alleen toegelaten wegens de volgende schulden des arbeiders:

1°. de door hem aan den werkgever verschuldigde schadevergoeding;

2°. de boeten, door hem volgens artikel **1637 u** aan den werkgever verschuldigd, mits door dezen een schriftelijk bewijs worde afgegeven, vermeldende het bedrag van iedere boete, alsmede den tijd waarop en de reden waarom zij is opgelegd, met opgave van de overtreden bepaling van het reglement of van de schriftelijke overeenkomst;

3°. de bijdrage tot een fonds of de inlage in de rijkspostspaarbank, door den werkgever overeenkomstig artikel 1637 *m*, 2°. en 3°. **[s, 1°. en 2°.]**, ten behoeve van den arbeider gestort;

4°. de huurprijs van eene woning, een lokaal, een stuk grond of van werktuigen of gereedschappen, door den arbeider in eigen bedrijf gebruikt, welke door den werkgever bij schriftelijke overeenkomst aan den arbeider zijn verhuurd;

5°. de koopprijs van gewone en dagelijksche benoodigdheden der huishouding, daaronder niet begrepen alcoholhoudende drank, alsmede van grond- of hulpstoffen door den arbeider in eigen bedrijf gebruikt, een en ander door den werkgever aan den arbeider geleverd, mits van die levering blijke uit eene schriftelijke, door den arbeider afgegeven, verklaring, vermeldende de oorzaak en het bedrag der schuld, en mits de levering door den werkgever niet uit winstbejag zij geschied;

6°. de voorschotten op het loon, door den werkgever in geld aan den arbeider verstrekt, mits daarvan blijke door eene verklaring als in het voorgaande nummer vermeld;

7°. het bedrag van hetgeen blijkt te veel te zijn betaald op het, afhankelijk van de uitkomsten van den te verrichten arbeid of op andere wijze vastgesteld loon.

8°. de kosten van verpleging en geneeskundige behandeling, welke ingevolge artikel **1638 ij** ten laste van den arbeider komen.

Ter zake van hetgeen de werkgever krachtens de nummers 2°., 3°. en 5°. zoude kunnen vorderen, mag door hem bij elke uitbetaling van het loon niet meer worden in vergelijking gebracht, dan een vijfde gedeelte van het in geld vastgesteld loon, hetwelk alsdan zoude moeten worden

uitbetaald; ter zake van hetgeen hij krachtens de bepalingen van dit artikel in het geheel zoude kunnen vorderen, mag de schuldvergelijking niet verder gaan dan tot twee vijfde gedeelten van hetzelfde bedrag.

Elk beding, waardoor den werkgever eene ruimere bevoegdheid tot schuldvergelijking zoude worden toegekend, is nietig.

Verslag van het Mondeling Overleg.

XIX. Van de zijde der Commissie werd de wenschelijkheid geuit, dat aan het slot van de bepaling van het eerste lid van art. 1638*r*, onder 5°, dezelfde of eene soortgelijke uitdrukking zal worden gebezigd als voorkomt aan het slot van de bepaling van art. 1637*m* [s], tweede lid, onder 1°.

De Minister beloofde aan dezen wensch gevolg te zullen geven.

1e N. v. W. In art. 1638*r*, 5°. worden de woorden: „en mits de levering door den werkgever niet uit winstbejag zij geschied;" vervangen door de woorden: „en mits de werkgever niet meer berekene dan den kostenden prijs, en die prijs niet hooger zij dan die, waarvoor de arbeider zich die benoodigdheden der huishouding, grond- of hulpstoffen elders zoude kunnen aanschaffen;".

2e N. v. W. *Art.* 1638*r*, 7°. wordt gelezen als volgt:

„het bedrag van hetgeen op het loon te veel is betaald;".

[In de alinea's sub 2° en 4° werden de woorden „schriftelijke overeenkomst" vervangen door de woorden „schriftelijk aangegane overeenkomst"; men zie **2e N. v. W.** dl. II, bl. 16.]

Beraadslagingen in de Tweede Kamer.

(22 Mei 1906.)

De **Voorzitter:** Ik doe opmerken, dat ten gevolge van de beslissing door de Kamer genomen bij art. 1637*m* [s], in 3°. van art. 1638*r*, de nos. 2°. en 3°. zullen moeten worden gewijzigd in 1°. en 2°.

Op art. 1638*r* is een amendement voorgesteld door de heeren de Waal Malefijt, Regout, van Wijnbergen, van Veen, van Vliet, van den Heuvel, de Ridder, van Sasse van Ysselt, Beckers, Ferf, van Foreest en de Boer [ingezonden 13 Maart 1906, stuk n°. 21, III], strekkende om in sub 6 te doen vervallen de woorden:

„mits daarvan blijke door eene verklaring als in het voorgaande nummer vermeld."

De heer **de Waal Malefijt** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: In dit artikel worden de gevallen behandeld waarin bij de verrekening van het loon schuldvergelijking mag plaats hebben en sub 6 wordt bepaald, dat door den werkgever mogen worden afgehouden de voorschotten op het loon door hem in geld aan den arbeider verstrekt, mits daarvan blijke door een verklaring als in het voorgaande nummer vermeld. Daarmede wordt bedoeld een schriftelijke door den arbeider afgegevene verklaring, vermeldende de oorzaak en het bedrag van de schuld.

Nu is door mij en eenige andere leden dezer Vergadering voorgesteld om die toevoeging, dat vorderen van een schriftelijke verklaring, te doen vervallen. Het voorstel thans door ons gedaan, houdt nauw verband met het voorstel dat wij gedaan hebben bij de behandeling van art. 1637*j* [p]. Wij meenen, dat er vooral voor den landbouwenden stand een groot bezwaar in is gelegen, wanneer alleen een schuldvergelijking mag plaats hebben, wanneer er bestaat een schriftelijk bewijs. Ik zal nu niet gaan herhalen wat ik ten vorigen male te dezen aanzien heb betoogd, dat het nl. bij den landbouwenden stand geen gewoonte is de zaken schriftelijk te behandelen. Ik meen te kunnen volstaan met een verwijzing naar het debat toen gevoerd.

Ik zou echter nog een enkele opmerking willen maken. In dit artikel wordt nu niet alleen bepaald dat er moet zijn eenig schriftelijk bewijs, maar dat bewijs zelf wordt nog verzwaard. De werkgever moet nu in het bezit zijn van een door den arbeider afgegeven schriftelijke verklaring, en dat is zelfs nog niet genoeg; in die verklaring moet niet alleen vermeld worden het bedrag van de schuld, maar ook de oorzaak. Het zal dus niet eens voldoende zijn, dat de boer een boekje houdt zooals dit bij andere werkgevers meermalen voorkomt, waarin hij aanteekent wanneer hij aan een zijner arbeiders een voorschot heeft gegeven, maar hij zal van elk voorschot moeten hebben een formeele schuldbekentenis, vermeldende de oorzaak en het bedrag van de schuld.

Nu wil ik allerminst betwisten de wenschelijkheid om in geldzaken zoo secuur mogelijk te werk te gaan, en zoo mogelijk altijd een schriftelijk bewijs te vorderen, maar ik meen dit gerust te mogen overlaten aan de practijk; het is volstrekt niet noodig a priori in de wet vast te stellen, dat, wanneer een voorschot in geld op het loon wordt gegeven, dat daarvan dan altijd moet bestaan een schriftelijk bewijs. Het is absoluut niet noodig in de wet te schrijven, dat, waar zulk een schriftelijk bewijs niet bestaat, het voorschot wordt beschouwd als niet te zijn verleend, immers dat er in zulk een geval geen schuldvergelijking mag plaats hebben.

Het amendement nu door ons ingediend, wordt niet gedrukt door het bezwaar tegen ons vorig amendement aangevoerd, n.l. dat het scheppen zou een uitzonderingsbepaling voor de een of andere categorie van arbeiders; dit amendement geldt voor het algemeen, voor iedereen. En daarom hoop ik ook, dat er van de zijde van de Regeering geen bezwaar zal bestaan om het alsnog over te nemen.

Als regel toch zal in de toekomst hoe langer hoe meer de schriftelijke behandeling van overeenkomsten in zwang komen, al ware het alleen daarom, omdat de tegenwoordig geldende bepaling, dat de patroon op zijn woord wordt geloofd, thans is vervallen. Maar om nu in de wet te gaan schrijven, dat elke schuld ongeldig zal zijn, wanneer het schriftelijk bewijs niet aanwezig is, en dat nog wel in den zwaarsten vorm, dat het moet zijn een volledige schuldbekentenis, terwijl men toch even goed zou kunnen volstaan met het gewoon aanteekenen in een of ander boek, ik meen inderdaad, dat een dergelijke bepaling te ver gaat.

Het amendement is door meer dan vijf leden voorgesteld en behoeft dus niet nader te worden ondersteund.

De heer **de Waal Malefijt:** Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne den Minister een vraag doen. Art. 1637*j* [p], sub 5°., zegt, dat het loon van arbeiders welke niet bij den werkgever inwonen, niet anders mag worden vastgesteld dan in het gebruik van een aangewezen woning of lokaal, van een bepaald stuk grond of van weide of stalling voor een bepaald aantal naar de soort aangeduide dieren . . . ., het gebruik van werktuigen of gereedschappen, enz. Vroeger stond in dit artikel vermeld, dat dit schriftelijk moest zijn vastgesteld, maar die bepaling is nu vervallen, zoodat het loon in een der genoemde vormen ook mondeling kan worden bepaald.

Nu staat in art. 1638*r*, sub 4, dat de huurprijs van een woning, een lokaal, een stuk grond enz. alleen dan voor schuldvergelijking in aanmerking komt, wanneer er een schriftelijk aangegane overeenkomst bestaat.

Nu erken ik, dat de gevallen niet precies gelijk zijn. In het eene geval hebben wij te doen met een bepaling van loon, waarbij te voren is bepaald, dat huishuur, enz., onder het loon zal zijn begrepen; en in het andere, dat de werkgever zegt tot den arbeider: gij hebt een huis van mij gehuurd, dus dat houd ik te gelijk maar af. Maar in de practijk zullen deze beide gevallen zooveel op elkaar gelijken, dat zij moeilijk uiteen zullen zijn te houden. De bezwaren door de wijziging in art. 1637*j* [p] weggenomen, worden weer te voorschijn geroepen als art. 1638*r*, 4°., ongewijzigd blijft, voor zoover betreft de woorden „bij schriftelijk aangegane overeenkomst". Daarom zou ik den Minister willen vragen of hij ook hier die woorden niet zou willen laten vervallen, evenals dat geschied is bij art. 1637*j* [p]. Het onderscheid is zóó gering, dat het aan het begrip van gewone arbeiders- en werkgevers ten eenenmale zal ontgaan, zoodat het moeilijk zal vallen uit te maken of men te doen heeft met een geval als bedoeld in art. 1637*j* [p], 5°., of als bedoeld in art. 1638*r*, 4°.

De heer **Drucker:** Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Breukelen heeft daar straks aan de Vergadering de vraag voorgelegd, of niet in art. 1638*r*, 4°., naar analogie van een vroeger gevallen beslissing van deze Vergadering, een wijziging moet worden aangebracht, terwijl die geachte afge-

vaardigde met eenige anderen van onze geachte medeleden reeds dadelijk een wijziging op n°. 6 aan het oordeel van de Vergadering heeft onderworpen.

Over beide punten zou ik een korte opmerking wenschen in het midden te brengen. Vooreerst wat aangaat n°. 4. Het komt mij voor — en trouwens de geachte afgevaardigde zelf heeft het niet geheel ontkend —, dat wij hier hebben een ander geval dan wat bij art. 1637*j* [p] door de Kamer is onder de oogen gezien en eenigermate in afwijking van het oorspronkelijk voorstel is beslist.

In art. 1637*j* [p] hadden wij de vraag, hoe het loon wordt vastgesteld en uit welke bestanddeelen het zal kunnen worden samengesteld. Hier hebben wij een overeenkomst, die gesloten wordt onafhankelijk van de arbeidsovereenkomst, hetzij te gelijker tijd, hetzij op een later tijdstip. De beide gevallen kunnen feitelijk tamelijk dicht tot elkander naderen. Het zal echter ook den eenvoudigsten man niet de geringste moeite kosten, de beide gevallen uit elkaar te houden. In het ééne geval bijv. zal er als loon worden bedongen f 8 aan geld en bovendien zekere woning, in het tweede geval f 10, maar er zal bovendien zijn afgesproken, dat men van elkaar huurt en verhuurt een woning tot een huurprijs van f 2. De eenvoudige man zal kunnen onderscheiden, dat hij in het eene geval krijgt f 8 + een woning en in het andere geval f 10, waarvan hij een woning moet betalen.

Nu behoeft de redeneering, die destijds heeft gegolden om in art. 1637*j* [p] wijziging te brengen, naar mijn oordeel volstrekt niet de Kamer te bewegen ook dit artikel te wijzigen.

Hier staan wij voor een geheel andere regeling en dit wensch ik te trachten de Vergadering kortelijk duidelijk te maken. Hier staan wij voor de vraag, welke schulden van den arbeider kunnen in vergelijking gebracht tegen de loonvordering. Die loonvordering is een zóó urgente vordering, dat men de vorderingen, die daartegen in compensatie kunnen worden gebracht, dient te beperken tot de zoodanige, waarvan het bedrag onomstootelijk vaststaat en de billijkheid van de voldoening door den arbeider absoluut niet kan worden ontkend. Ik had dan ook eerder verwacht, dat er uit de Vergadering een voorstel zou komen om, naar het voorbeeld van sommige elders geldende wetten, de compensatie te beperken, dan deze nog uit te breiden.

Dat dit artikel zoo blijft, en dat hier alleen worden opgenomen vorderingen waarvan het bedrag ondubbelzinnig vaststaat, is niet alleen in het belang van den arbeider, maar ook, en volstrekt niet minder, in het welbegrepen belang van den werkgever.

Wij moeten ons voorstellen een zitting van het kantongerecht. De arbeider heeft betoogd, dat hij heeft een loonvordering tot een bedrag van bijv. f 12. Nu wil dit artikel, dat tegenover die liquide loonsvordering niet anders kan worden gesteld dan een vordering van den werkgever, waarvan de omvang en de billijkheid onbetwistbaar is.

Een van de middelen om dit te bereiken is het beperken van de toelating als compensabele vorderingen tot die, welke schriftelijk kunnen worden bewezen. Stel nu, men heeft een vordering, waarvan schriftelijk bewijs ontbreekt. Een van tweeën zal dan gebeuren: òf wel de kantonrechter zal den werkgever toelaten in een volgende zitting getuigen mee te brengen; daarvan is het gevolg, dat de arbeider op het loon, waarvan hij eten en leven moet, nog eenigen tijd moet wachten, òf wel, de kantonrechter zal een anderen weg inslaan en zal doen, wat hem het Burgerlijk Wetboek toelaat, namelijk de tegenvordering niet voor dadelijke vereffening vatbaar verklaren. Aan de juristen in deze Kamer behoef ik nauwelijks te zeggen, dat ik het oog heb op art. 1463, dat in dit opzicht den rechter een groote ruimte laat.

Nu zou ik willen vragen: is het in het belang van den werkgever zelf, hem in uitzicht te stellen, dat hij een vordering zal kunnen brengen in compensatie, waarvan de rechter zal zeggen: dit is te ingewikkeld, er is te veel nader bewijs noodig.

De heer de Waal Malefijt heeft er zelf aan herinnerd, dat wij door het afschaffen van art. 1638 van het Burgerlijk Wetboek komen in een geheel andere positie. Tot dusver wordt de werkgever ook in dit opzicht op zijn woord geloofd, en wanneer hij verklaart: er is een voorschot geweest, geldt die bewering. Voortaan zal hij het bewijs moeten leveren door alle middelen, die daarvoor kunnen dienen. Ik geloof, dat het in 't belang van den werkgever zelf is, in de wet duidelijk te maken, dat hij alleen veilig is met een schriftelijke verklaring.

Nu komt het mij voor, dat de heer de Waal Malefijt zich die schriftelijke verklaring te ingewikkeld voorstelt. Wanneer men eenvoudig neemt — de geachte afgevaardigde deed dit zelf aan de hand — een boekje, en daarin maakt een kolom, waarboven men zet: „voorschotten op loon", en men laat telkens onder het bedrag, daarin opgenomen, den arbeider zijn handteekening plaatsen, dan heeft men een schriftelijke verklaring, die voldoende is voor hetgeen hier staat.

Ook kan men voor weinige stuivers honderd quitanties koopen en bij elke gelegenheid den arbeider een quitantie laten teekenen. Dat is nog zekerder.

Ik geloof dus, dat de bezwaren, tegen dit artikel geopperd, niet van zoo'n ernstigen aard zijn als wordt voorgesteld, en men in beider belang zal doen het artikel te handhaven gelijk het hier ligt.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! De consequentie, door den heer de Waal Malefijt bedoeld, bestaat inderdaad niet. De vorige geachte spreker heeft dit reeds aangetoond, en ik wensch daar nog met een enkel woord op terug te komen.

De heer de Waal Malefijt namelijk vraagt of ook niet in n°. 4 van het artikel moet worden weggelaten de eisch van schriftelijk bewijs. Het betreft hier echter een andere zaak dan in art. 1637*j* [p], waarin behandeld wordt uit welke verschillende bestanddeelen het loon kan zijn samengesteld.

Het kan bestaan in geld en in andere praestaties, en nu was oorspronkelijk voorgesteld, dat samenstelling uit sommige bestanddeelen, waaronder het gebruik van een woning, slechts bij schriftelijke overeenkomst of reglement zou mogen geschieden. Intusschen hebben wij dat met het oog op gevallen welke zich kunnen voordoen en waarvoor de heer de Waal Malefijt en zijn medevoorstellers in het bijzonder opkwamen, laten vallen, zoodat thans de vaststelling van het loon in de gecoorloofde bestanddeelen ook mondeling kan geschieden.

Hier hebben wij echter een geheel ander onderwerp. Hier hebben wij niets te maken met de vaststelling van het loon en met de bepaling waaruit het zal kunnen bestaan.

Hier geldt het de compensatie, hetgeen juist wil zeggen, dat tegenover de loonvordering van den arbeider staat zijn schuld aan den patroon uit anderen hoofde dan krachtens de arbeidsovereenkomst.

Wij moeten er dus op letten, dat het hier zijn vorderingen die de werkgever tegenover den arbeider kan doen gelden en die niet voortkomen uit de arbeidsovereenkomst, maar geheel zelfstandig zijn.

De heer Drucker stelde de zaak zoo voor, dat te gelijk met de arbeidsovereenkomst nog andere overeenkomsten worden gesloten. Ik meen, dat dit min of meer tot verwarring aanleiding kan geven en neem daarom de zaak in den eenvoudigsten vorm, dat gedurende den loop van de arbeidsovereenkomst en onafhankelijk daarvan de arbeider bijv. een woning huurt van zijn patroon.

Moet nu bij de loonvordering de werkgever zich kunnen beroepen op hetgeen hij uit die andere overeenkomsten heeft te vorderen van den arbeider? Er is een goede reden om in dit geval de compensatie aan strengere regels te onderwerpen, dan waaraan zij in het gemeene recht onderworpen is.

In tal van artikelen van dit ontwerp treffen we bepalingen aan, die de uitbetaling van het loon aan den arbeider verzekeren. Ik noem de beperkte bevoegdheid tot beslag leggen, tot in pand geven, enz. Alle beperkingen van het gemeene recht, waarbij wij de arbeiders beschermen tegenover derden.

Volkomen in de lijn van die beperkingen ligt ook, dat wij hen hier op dezelfde wijze beschermen tegenover den werkgever, beschouwd niet als werkgever, maar als crediteur.

Dit is de bedoeling van het artikel, die des te beter uitkomt doordien in het voorlaatste lid de compensatie, behalve op de wijze welke ik reeds aangaf, ook nog op deze wijze wordt beperkt, dat zij een zekere limiet nooit mag te boven gaan.

Houden wij dit in het oog, dan is het volkomen duidelijk, dat wat wij bij art. 1637*j* [p] beslisten, ten aanzien van het onderhavig artikel geenszins dwingt tot een consequentie in den zin van den heer de Waal Malefijt.

Maar op dienzelfden grond bestaat er m. i. ook geen reden tot aanbeveling van het amendement van den geachten afgevaardigde c.s. Is beperking der compensatie in het algemeen noodig, dan is het ook volkomen redelijk dat wij die beperking mede toepassen in gevallen van voorschot op het loon.

Men heeft zich dan de zaak zoo voor te stellen: wanneer vóór het einde der arbeidsovereenkomst — want aan het eind van de overeenkomst gelden deze bepalingen niet meer — dus een tegenvordering wordt gedaan tegenover den arbeider, dan eischen wij in het algemeen dat het bestaan dier tegenvordering duidelijk zal blijken. Datzelfde moet ook ten aanzien van de hier bedoelde voorschotten gelden. Mijn conclusie is derhalve deze:

in de eerste plaats eischt de consequentie van het besluit genomen bij art. 1637*j* [p] volstrekt niet, dat wij art. 1638*r* sub 4°., wijzigen, en in de tweede

plaats ligt het in de lijn van het stelsel, dat hetgeen bepaald is sub 6°. gehandhaafd blijft.

De heer **de Waal Malefijt:** Mijnheer de Voorzitter: Eerst een enkel woord over een deel van dit artikel waarover door mij geen amendement is ingediend, maar waarover enkel een opmerking is gemaakt. Ik heb er geen amendement op ingediend, omdat ik eigenlijk dacht dat, wanneer ik den Minister maar wees op het verschil dat nu bestaat tusschen art. 1637 *j* [p] sub 5°. en art. 1638 *r* sub 4°., de Regeering vanzelf wel zou inzien, dat het moeilijk aangaat een zoo groot verschil in bepalingen te laten bestaan ten aanzien van zaken, die met elkaar overigens zooveel overeenkomst hebben. Geheel gelijk zijn zij niet, dat geef ik gaarne toe. Ik ben zelfs begonnen met te zeggen, dat ik zeer goed inzag, dat die bepalingen niet precies dezelfde zijn. Dat heb ik geen oogenblik betwijfeld. Maar ik zou toch den heer Drucker persoonlijk wel een vraag willen doen.

De heer Drucker heeft zich een geval voorgesteld, dat er bij den kantonrechter een geschil aanhangig was. Hij stelde het geval, dat er een arbeider was, die f 10 per week verdiende en dat deze, na het aangaan dier arbeidsovereenkomst, van zijn patroon een huis had gehuurd van f 2, en dat die patroon hem, in plaats van f 10, f 8 per week wilde betalen en de rest afhouden voor huur. Nu wil de arbeider dit niet toelaten, maar zegt: ik moet nu f 10 hebben, en dan zal ik later u die f 2 wel betalen.

Nu vraagt de heer Drucker, of ik niet inzag dat dit een geheel ander geval was dan wanneer iemand een arbeider zou huren en tegen hem zeggen: gij krijgt f 8 huur, maar gij moogt in het huis wonen waarvan ik anders f 2 trek.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan wel inzien dat dit juridisch een verschil maakt, dat geef ik dadelijk toe, maar nu keer ik de zaak om en wensch den heer Drucker te vragen of hij inderdaad meent, dat die arbeider en die werkgever het een geheel andere zaak zullen vinden wanneer die laatste zegt: gij verdient f 10, bestaande uit f 8 in geld met vrije woning, dan wel: gij verdient f 10, maar ik houd u elke week f 2 af voor huishuur. Dat is bij slot van rekening een verschil zóó miniem, dat ik niet inzie waarom men in het eene geval zal zeggen: dat moogt gij doen mondeling, en in het andere: dat moogt gij alleen schriftelijk stipuleeren. En nu zegge men niet, dat het laatste geschieden kan nadat een arbeidsovereenkomst reeds eenigen tijd heeft geduurd. Men kan even goed zeggen, dat dan wijziging in de arbeidsovereenkomst plaats vindt. Die overeenkomst is toch geen wet van Meden en Perzen, zoodat er nimmer wijziging in zou kunnen komen. En dat op het oogenblik dat de arbeider een huis van den patroon betrekt, deze laatste niet zou kunnen zeggen: ik betaal u voortaan zooveel in geld en de rest ontvangt gij in huur.

Ik blijf dus vreezen, dat, als dit artikel zoo blijft staan, het bepaalde sub 4°. in de practijk tot moeilijkheden zal leiden.

Nu kom ik tot ons amendement. Door den voorzitter der Commissie van Rapporteurs is hetgeen ik straks gezegd heb zóó opgevat, alsof een boer steeds de gewoonte zou hebben in een boekje aanteekening te houden van hetgeen hij aan zijn arbeider op zijn loon voorschiet. Hij zal die gewoonte ook wel eens niet hebben, maar ik neem aan dat ze bestaat.

Nu meent de heer Drucker, dat het dan voldoende is, als de boer schrijft: ik heb zooveel geld uitbetaald aan den arbeider, en de arbeider dan zijn handteekening er onder zet, mits er bij sta dat dit geld als voorschot is gegeven.

Maar dan zou ik willen vragen in de eerste plaats, of dat dan is te beschouwen als „een schriftelijke, door den arbeider afgegeven verklaring, vermeldende de oorzaak en het bedrag van de schuld bedoeld in 5°.", in de tweede plaats of dat boekje zonder meer in rechten gebruikt kan worden en of daarvoor geen registratie noodig zal zijn.

Ik heb echter nog een ander bezwaar en dat is het hoofdpunt, waarop ik wil wijzen. Wanneer, zooals op dit oogenblik in het boerenbedrijf zoo honderden malen voorkomt, een boer aan zijn arbeider geld voorschiet zonder boekje of ander schriftelijk bewijs, zal dat dan per se een onwettig voorschot zijn? Want de boer zal, indien hij voor den rechter komt, zich er niet op kunnen beroepen, dat hij dat geld aan den arbeider heeft gegeven; zelfs getuigen baten niet. Ja, de arbeider zal niet eens behoeven te zeggen, of hij dat geld al dan niet heeft ontvangen; hij zal kunnen volstaan met doodeenvoudig met een heel leuk gezicht voor den rechter aan zijn baas te vragen: „baas, kunt gij een schriftelijk bewijs toonen?" en als deze dan moet antwoorden: „dat heb ik niet gehad, ik heb het voorschot te goeder trouw gegeven", dan zal deze het volle loon moeten uitbetalen, wellicht nog met de verhooging, waarover zoo straks is gesproken.

Nu zie ik niet in, waarom een dergelijke bepaling in de wet noodig is. Ik heb zooeven reeds gezegd, dat het afgeven van schriftelijke verklaringen hoe langer hoe meer gebruikelijk zal worden, maar wij moeten in de wet niet een bepaling opnemen welke onder het volk in een geval als zooeven door mij werd aangegeven den indruk zou maken een onrechtvaardige bepaling te zijn.

Ik blijf de Kamer de aanneming van ons amendement dan ook aanraden en ik hoop, dat de Regeering er toe zal overgaan sub 4°. in overeenstemming te brengen met art. 1637 *j* [p], 5°.

De heer **Drucker:** Mijnheer de Voorzitter! Nog een enkel woord om de opmerkingen van den heer de Waal Malefijt te rescontreeren.

De geachte afgevaardigde geeft op dit oogenblik toe, dat de twee gevallen, woning als deel van het loon en afzonderlijke huur van de woning, zeer goed uit elkander te houden zijn. Dat is wat ik daar straks beweerd heb. Of die gevallen verschillend geregeld moeten worden, daarover loopt nu nog het verschil, en daaromtrent wensch ik er op te wijzen, dat het inderdaad twee geheel verschillende dingen zijn. Als de woning deel van het loon is, houdt het recht op woning op, zoodra de arbeidsovereenkomst ophoudt, om welke reden dan ook. Is het daarentegen een afzonderlijk huurcontract, dan heeft dat zijn eigen termijnen, geheel onafhankelijk van hetgeen met de arbeidsovereenkomst gebeurt.

Wat het amendement van den geachten afgevaardigde betreft, men heeft allerlei moeilijkheden ter sprake gebracht, die zich bij deze huurcontracten zouden kunnen voordoen; ik heb zelfs hooren spreken van zwarigheden ten aanzien van de fiscale wetten. Die fiscale wetten zijn lastig, maar de practijk heeft zich, ook in de processen, met die fiscale wetten redelijk weten te redden. Het is hier natuurlijk niet de plaats om uitvoerig uiteen te zetten op welke wijze, maar men weet wel, dat men meermalen op grond van huurcontracten procedeert, al zijn deze niet geregistreerd.

Wat het principe van de zaak betreft, wanneer men consequent volgt de redeneering van den geachten afgevaardigde uit Breukelen, zou men *alle* schulden des arbeiders in dit artikel moeten opnemen en ten aanzien daarvan compensatie toelaten, want dezelfde redeneering die de geachte afgevaardigde heeft gevoerd voor zijn speciaal geval, kan men houden ten aanzien van alle vorderingen die de patroon tegen den arbeider heeft. Ik heb er reeds op gewezen en herhaal, dat hier de compensatie wordt toegelaten ruimer dan in andere nieuwe wetboeken; ik zal ze niet citeeren, tenzij de Vergadering dat verlangt; ik heb ze hier bij mij; maar de nieuwere wetten van andere landen laten de compensatie zelfs niet zoover toe als dit artikel, en ik blijf het dan ook bedenkelijk vinden, verder te gaan dan dit artikel thans inhoudt.

De **Voorzitter:** Ik verzoek thans de Commissie van Rapporteurs haar gevoelen omtrent het ingediende amendement te doen kennen.

De heer **Drucker,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, het woord verkregen hebbende om, namens deze, haar gevoelen mede te deelen omtrent het amendement van de heeren de Waal Malefijt c.s., zegt: Mijnheer de Voorzitter! Terwijl één lid van de Commissie het eens is met dit amendement, ontraden de overige drie leden de aanneming er van.

De heer **de Waal Malefijt:** Mijnheer de Voorzitter! Slechts één opmerking. Er is door mij geen aanmerking gemaakt op het hier gestelde systeem van compensatie. Ik heb met geen enkel woord aangedrongen op uitbreiding daarvan, doch meen alleen, dat het niet aangaat, dat alleen het gemis van een verklaring, waaruit blijkt het bedrag en de oorzaak van de schuld, voldoende is om de schuldvergelijking onmogelijk te maken.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer de Waal Malefijt wordt in stemming gebracht en met 33 tegen 31 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Goeman Borgesius, Dolk, Drucker, IJzerman, Ketelaar, Nolting, Roessingh, van Idsinga, Roodhuyzen, Jansen (den Haag), de Klerk, ter Laan, van Deventer, van der Zwaag, Lely, Thomson, Schaper, Treub, Limburg, van den Bergh (den Helder), Tak, Smeenge, Hubrecht, Reyne, Loeff, Mees, Janssen, Bolsius, Talma, Bos, van Wichen, van Alphen en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Blooker, van Foreest, de Ridder, van Nispen tot Sevenaer, van Bylandt, Beckers, de Savornin Lohman, Verhey, de Ram, Duymaer van Twist, van Dedem, Brummelkamp, Heemskerk, van Limburg Stirum, Hennequin, van Veen, van den Berch van Heemstede, Bogaardt, van Wijnbergen, de Boer, van Vuuren, Ruys de Beerenbrouck, Fruytier, de Beaufort, Tydeman, Regout, de Waal Malefijt, van Vlijmen, Kolkman, van Vliet en Ferf.

Het artikel wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Wijzigingen, bij de Tweede Lezing aangebracht.

Artikel 1638 *r*. In het lid sub 2°. wordt in plaats van „1637 *t*" gelezen „1637 *u*", terwijl het lid sub 3°. wordt gelezen als volgt: „de bijdrage tot een fonds of de inlage in de Rijkspostspaarbank of in een spaarfonds, door den werkgever overeenkomstig artikel 1637 *s*, 1°. en 2°., ten behoeve van den arbeider gestort;".

Voorloopig Verslag der Eerste Kamer.

II. § 3.

13°. *Art.* 1638 *r*., *verbod van ruimere schuldvergelijking dan het artikel toelaat.*

Het werd betreurd, dat het amendement in de Tweede Kamer om het schriftelijk bewijs van voorschot op het loon te laten vervallen, niet was aangenomen. Schriftelijke verklaringen, als sub 5°. en 6°. bedoeld, zijn in de industrie niet gebruikelijk. Waarom die te eischen, als de werkgever zelf ze niet noodig acht? Welk misbruik verwacht men hiervan?

Dat voor de sub 2°., 3°. en 5°. genoemde vorderingen slechts één vijfde in schuldvergelijking mag worden gebracht, is in het bijzonder tegenover minderjarigen, waarvoor bijdragen in een spaarfonds als bedoeld in art. **1637 s**, 2°. gestort worden, een bezwaar. Het geval doet zich voor, dat 60 pct. van hetgeen een minderjarige meer verdient dan f 5 voor dit doel wordt ingehouden, zonder dat dit gedurende eene twintigjarige practijk ooit eenig bezwaar heeft opgeleverd. Dit beteekent dus bij een loon van f 10 alleen reeds drie tienden van het loon. Daarbij komt dan nog in het gegeven geval voor contributies van zieken- of pensioenfondsen 5 à 6 pct. van het loon.

Dat in het geheel slechts twee vijfden van het loon als schuld mogen worden ingehouden, schijnt eveneens onjuist, waar ook voorschotten op het loon hieronder vallen. Overigens geldt tegen de hier gemaakte beperking hetzelfde bezwaar als bij art. **1638 g** is te berde gebracht.

Wat is bedoeld met sub 7°., „het bedrag van hetgeen op het loon te veel is betaald"?

Antwoord der Regeering.

II. § 3.

13°. *Art.* 1638 *r*., *verbod van ruimere schuldvergelijking dan het artikel toelaat.*

Hoewel schriftelijke verklaringen, als sub 5°. en 6°. bedoeld, in de industrie inderdaad niet gebruikelijk zijn, kán met het oog op de zekerheid, die zij verschaffen, en de ruime bron van twisten, die de afwezigheid van geschrift hier kan doen ontstaan, haar belangrijk nut, ook voor den werkgever, niet worden ontkend.

Wat het bedrag der veroorloofde schuldvergelijking betreft, verlieze men niet uit het oog, dat in dit artikel alleen sprake is van eene

tegenvordering des werkgevers, zoodat de bepaling sub 3°. dan ook louter betreft de bijdragen, door den werkgever overeenkomstig art. **1637 s**, 1°. en 2°., d. w. z. krachtens een met den arbeider gemaakt beding, bij de uitbetaling van het loon *reeds gestort*. Geene bepaling van het artikel belet den arbeider, minderjarig of meerderjarig, na de uitbetaling een gedeelte van het loon, of zelfs het gansche bedrag, in des werkgevers hand terug te storten om door dezen in de spaarbank te worden geplaatst. Alleen de verplichting daartoe kan slechts tot op zeker bedrag en onder beperkende bepalingen door den arbeider worden aanvaard.

Nu kan men wel zeggen, dat de vrije beschikking, die het ontwerp den minderjarigen arbeider toegekend wil zien, lichtelijk kan worden misbruikt, doch daartegenover staat het voordeel van de opvoedende kracht, die pleegt uit te gaan van een stelsel dat den minderjarige vroegtijdig leert op eigen beenen te staan, ook al bereikt hij de wijsheid eerst na, volgens het bekende spreekwoord, de schade te hebben doorworsteld. Bovendien verlieze men niet uit het oog, dat art. **1638 f** den wettelijken vertegenwoordiger de macht in handen geeft om verspilling van het arbeidsloon door den minderjarigen arbeider geheel te voorkomen.

Van het maximum-bedrag der toegelaten schuldvergelijking geldt hetgeen reeds bij andere artikelen omtrent het crediet onder de arbeidersklasse werd gezegd. Door de beperking van het toegelaten bedrag, dat mag worden gecompenseerd met het loon, wordt voorkomen, dat de arbeider somwijlen een zeer gering bedrag aan loon uitbetaald krijgt, waarvan op crediet aankoopen van benoodigdheden het gevolg zou zijn.

Met de bepaling sub 7°. is in de eerste plaats bedoeld hetgeen bij de voorloopige berekening van stukloon later gebleken is te veel betaald te zijn; de uitdrukking luidt echter algemeen en kan ook op andere gevallen betrekking hebben, bijv. op het geval, dat een handelsreiziger, die op provisie werkt, een zeker bedrag als vermoedelijk loon ontvangen heeft, terwijl later blijkt, dat hem te veel uitbetaald werd.

Beraadslagingen in de Eerste Kamer.

(27 Juni 1907.)

De heer **Regout:** [Vervolg van het gedeelte der rede, afgedrukt op bladz. 174.]

Volgens art. 1638 *r*, n°. 5, is schuldvergelijking bij de loonsbetaling ten aanzien van door den werkgever aan den arbeider geleverde bepaalde benoodigdheden, hulpstoffen en gereedschappen alleen geoorloofd onder bepaalde voorwaarden.

De eerste voorwaarde, dat de werkgever niet hooger mag rekenen dan den kostenden prijs, is zeer billijk.

De tweede voorwaarde, dat die prijs tevens niet hooger mag zijn dan die waarvoor die arbeider zich die benoodigdheden, hulpstoffen en gereedschappen elders zou kunnen aanschaffen, is zeer onbillijk en berust waarschijnlijk op een abuis, nu ten gevolge van de aanneming van het amendement van den heer Schaper in de andere Kamer op art. **1637 s** (oud art. 1637 *m*), de arbeider niet meer gedwongen kan worden die benoodigdheden van den werkgever te betrekken.

Onder deze omstandigheden gaat het m. i. niet aan om een werkgever, die een groote partij hulpstoffen of gereedschappen heeft ingeslagen, bij de wet te dwingen daarop een aanmerkelijk verlies te lijden, indien achteraf de marktprijs daalt, terwijl hij nooit zal kunnen profiteeren van een stijging van den marktprijs, omdat hij gebonden blijft door de beperking van den kostenden prijs en bovendien nog het risico loopt, dat hij blijft zitten met al hetgeen hij heeft ingeslagen, omdat de arbeider vrij is zich die benoodigdheden ook elders aan te schaffen.

De derde voorwaarde, dat van elke levering zal moeten blijken uit een schriftelijke verklaring van den arbeider, is zeer omslachtig en in vele gevallen niet uit te voeren.

Er zijn tal van hulpstoffen en gereedschappen, die men onmogelijk aan de arbeiders gratis kan ter hand stellen, zonder dat ten gevolge van minder zorgvuldige behandeling het gebruik niet alleen zou verdubbelen, maar wellicht tot het vier- of vijfvoud zou stijgen. In de berekening dier hulpstoffen ligt ook niets onbillijks, mits bij de loonregeling rekening is gehouden met die uitgaven.

Nu voelt men toch, hoe ingewikkeld het is, dat voor elk stuk gereedschap dat de arbeider soms onverwacht in een zoogenaamd fourniturenmagazijn komt halen, een schriftelijke verklaring moet worden afgelegd, terwijl, wanneer het de oudere arbeiders geldt, die soms niet kunnen schrijven, zij eerst twee makkers moeten overreden hun werk even te verlaten om met hem mee te gaan en naast het kruisje van den analphabeet hun handteekening te plaatsen.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, wanneer nu toch eens een idaal werkgever, niettegenstaande al die moeilijkheden, er in geslaagd is om alle bepalingen van dit artikel zorgvuldig na te komen, dan loopt hij nog het risico dat achteraf, bijv. door een arbeider, na zijn ontslag, een vordering tegen hem wordt ingesteld onder voorwendsel, dat maanden geleden een of ander stuk gereedschap hem hooger is aangerekend dan de wet toelaat.

De arbeider procedeert gratis, de werkgever moet kosten maken en bovendien is de werkgever verplicht, gelijk deze Minister verklaarde op bladz. 1440 der *Handelingen* [dl. II, bl. 159], om met zijn boeken naar den kantonrechter te gaan om de ongegrondheid van de vordering van den arbeider te bewijzen.

Het gevolg zal dan ook alweer zijn, dat vele werkgevers zullen trachten aan de werking van dit artikel te ontkomen, en nu moet het gezegd worden, dat de wet daarbij bijzonder behulpzaam is, al moet ik ook erkennen, dat, terwijl hierdoor eenerzijds aan goedgezinde werkgevers een uitweg wordt gelaten, voor de werkgevers die misbruik willen maken, de deuren zeer wijd werden opengesteld.

Er zijn vele middelen, waarvan ik echter slechts enkele zal aanstippen.

Als een eerste middel laat art. **1637p**, n°. 4, toe, dat de werkgever het loon vaststelt voor een gedeelte in geld en voor een gedeelte in benoodigdheden, hulpstoffen en gereedschappen, die in het bedrijf gebruikt worden.

Wanneer nu de werkgever maar opzettelijk die hoeveelheid hulpstoffen, enz. veel hooger vaststelt dan de arbeider ooit kan gebruiken, en met hem overeenkomt, dat het gedeelte hetwelk hij niet zal nemen, hem tegen zekeren maatstaf zal worden vergoed, dan kan ten aanzien van het gedeelte hetwelk de arbeider in werkelijkheid heeft ontvangen, de werkgever die misbruik wil maken, zoo hoog rekenen als hij maar wil, zonder dat de wet eenige hulp biedt aan den arbeider, die bovendien nog, in strijd met den geest van de wet, gedwongen zal worden die benoodigdheden van den werkgever te betrekken.

Een tweede middel bestaat hierin. De werkgever zegt aan den arbeider: gij kunt die benoodigdheden volgens de wet koopen waar gij wilt. Gij kunt ze ook bij mij krijgen, doch dan niet anders dan onmiddellijk en tegen contant geld. Welnu, ook dan belet de wet niet aan den werkgever die misbruik wil maken, zoo hoog te rekenen als hij wil, omdat het niet is een inhouding van loon, met andere woorden, niet een schuldvergelijking in den zin van art. 1638*r*, n°. 5.

Nu zeg ik dit niet om aan de werkgevers een weg te wijzen, die trouwens geheel voor de hand ligt, maar alleen om aan te toonen, hoe wederom goedgezinde werkgevers door die bepalingen zullen gehinderd worden en degenen die misbruik willen maken, geheel vrij zullen uitgaan.

Ten aanzien van n°. 6 van hetzelfde artikel, het verstrekken van voorschot aan de arbeiders, slechts een enkel woord.

Ook nu reeds veroorzaakt het geven van voorschot, vooral in ondernemingen met talrijk personeel, zeer veel administratieven omslag, omdat doorgaans op verzoek van de arbeiders de inhouding van de gedane voorschotten niet in eens geschiedt, maar geleidelijk wordt verdeeld over meerdere loonbetalingen.

Nu in het vervolg er een schriftelijk bewijs zal noodig zijn van elk voorschot en elke gedeeltelijke inhouding, zal in de toekomst het geven van voorschotten wel geheel achterwege blijven en dikwijls ten nadeele der arbeiders.

Of nu deze strenge bepaling noodig was?

Ik betwijfel het, Mijnheer de Voorzitter.

In mijn ruim 23-jarige ondervinding als werkgever herinner ik mij niet, dat het ooit is voorgekomen, dat een arbeider ontkend heeft een hem verstrekt voorschot te hebben ontvangen.

Men zal het misschien erg naief van mij vinden, dat ik de zaak van dien kant bekijk, omdat men in den geest van dit wetsontwerp in dit artikel ook niet

aan een oneerlijken arbeider heeft kunnen denken, maar alleen aan de slechte werkgevers, die onder voorwendsel van een verstrekt voorschot een deel van het rechtvaardig verdiende loon zouden inhouden.

Och mijnheer de Voorzitter, tegen dergelijken diefstal is dit wetsontwerp nu toch absoluut machteloos en aan zulke gewetenlooze werkgevers, die dan toch hopenlijk tot de hoogste uitzonderingen behooren, staan geheel andere middelen ten dienste.

Neen, ook na het tot stand komen dezer wet blijft een wederzijdsch vertrouwen tusschen werkgever en werknemer onmisbaar en daarom had de wet gerust het inhouden van een voorschot kunnen toelaten ook zonder schriftelijk bewijs, voor zoover omtrent het feit dat voorschot gegeven was en omtrent het bedrag daarvan geen verschil van meening bestaat tusschen werkgever en arbeider, terwijl volgens dit wetsontwerp ook in dergelijk geval het inhouden zonder schriftelijk bewijs uidrukkelijk is verboden.

[Men zie verder bij art. 1638s.)

Artikel 1638s. Bedingen, welke de strekking hebben een zeker bedrag van het loon op den betaaldag niet uit te betalen, zijn alleen geldig, indien zij bij schriftelijk aangegane overeenkomst of bij reglement zijn gemaakt met het uitgedrukte doel om op dit bedrag de schadevergoeding te kunneu verhalen, welke door den arbeider bij het einde der dienstbetrekking krachtens artikel 1639t verschuldigd mocht zijn, en indien zij voorts voldoen aan de verdere bepalingen van dit artikel.

De werkgever is verplicht het niet uitbetaalde bedrag ten name van den arbeider bij de Rijkspostspaarbank te beleggen. De inlage van dit bedrag geschiedt binnen drie dagen na dien der loonuitbetaling. Vanaf het oogenblik der loonuitbetaling wordt de arbeider geacht de eigénaar te zijn van het in te leggen bedrag.

Dit bedrag mag bij elke loonuitbetaling niet meer zijn dan een tiende gedeelte van het in geld vastgesteld, alsdan betaalbaar, loon. In het geheel mag het ten hoogste het bedrag der schadeloosstelling bedoeld bij artikel 1639r evenaren, met dien verstande, dat het ten aanzien van arbeiders, wier in geld vastgesteld loon vier gulden per dag of minder bedraagt, nimmer hooger mag zijn dan het in geld vastgesteld loon van twaalf werkdagen.

Zoodra de dienstbetrekking is geëindigd op eene wijze, waardoor de arbeider niet tot het betalen eener schadevergoeding, gelijk bij het eerste lid bedoeld, gehouden is, erlangt hij, of zijne rechtverkrijgenden, de vrije beschikking over het aldus te zijnen name ingelegd bedrag en over de daarvan gekweekte renten.

Alles wat betreft de inlagen en de terugbetalingen krachtens dit artikel te doen zal verder bij algemeenen maatregel van bestuur worden geregeld.

O. D. Art. 29. Bij schriftelijke overeenkomst of bij reglement mag worden bedongen, dat de werkgever bij eenige der eerste loonuitbetalingen tegen schriftelijk bewijs een zeker bedrag zal inhouden, ten einde daaruit, in geval de arbeider de dienstbetrekking onrechtmatig verbreekt, het door

dezen volgens de artikelen 58 of 59 [**1639 r**] verschuldigde te verhalen. Indien de dienstbetrekking op andere wijze eindigt, wordt het ingehouden bedrag den arbeider onmiddellijk uitbetaald.

Het in te houden bedrag mag bij elke loonuitbetaling niet meer zijn dan een vijfde gedeelte van het in geld vastgestelde loon, dat alsdan zou moeten worden uitbetaald. In het geheel mag het in te houden bedrag niet meer zijn dan des arbeiders in geld vastgestelde loon van twaalf dagen; indien de arbeider bij den werkgever inwoont, niet meer dan des arbeiders in geld vastgestelde loon van zes en dertig dagen. Is een hooger bedrag bedongen, dan is het beding slechts geldig tot het genoemde maximum.

De bepaling van het voorgaande lid geldt niet ten aanzien van de arbeiders, in het tweede lid van artikel 11 [**1637 u**] genoemd.

Is een bedrag van zes of meer dagen loon langer dan drie maanden door den werkgever ingehouden, zoo is deze, indien niet het tegendeel is overeengekomen, aan den arbeider interesten daarvan schuldig, berekend tegen vier ten honderd in het jaar.

Memorie van Toelichting O. D.

Art. 29. Geheel iets anders dan de korting bij wege van schuldvergelijking, in het vorige artikel geregeld, is de tijdelijke inhouding, door den werkgever, van een zeker gedeelte van het loon, om te strekken tot waarborg voor eene schadevergoeding in geval de arbeider de dienstbetrekking onrechtmatig verbreekt. Deze inhouding is vooral in Zwitserland, onder den naam *décompte*, gebruikelijk; de daarmede verkregen uitkomsten zijn zeer gunstig, getuige o. a. het feit, dat de Inspecteurs van den Arbeid een desbetreffend beding opnamen in een door hen opgemaakt model-fabrieksreglement (Verslag over 1894/95, bl. 215). Ook in Nederland komt dergelijk beding, blijkens de Enquête, veelvuldig voor; het tijdelijk ingehouden gedeelte van het loon wordt in den regel met den naam *staangeld* aangeduid, terwijl ook wel van *pendag* wordt gesproken.

Gelijk hieronder bij artt. 58 en 59 [**1639 r**] nog nader zal worden uiteengezet, is de inhouding eener waarborgsom te beschouwen als een van de beste middelen om contractbreuk door de arbeiders te voorkomen. (1) Doch de toepassing van het middel behoort, tot wering van misbruiken, wettelijk te worden geregeld en beperkt (zie Duitsche *Gewerbeordnung*, § 119 *a*, 1e lid; Zwitsersche Bondswet van 23 Maart 1877, art. 10, lid 3; Belgisch Regeeringsontwerp van 1896, art. 22).

De voorgestelde beperkingen betreffen:

1°. den vorm van het beding, hetwelk alleen schriftelijk of bij reglement mag worden aangegaan;

2°. het bedrag der geoorloofde inhouding; dat het stellen van eene wettelijke grens, althans ten aanzien van minder goed bezoldigde arbeiders, noodzakelijk is, bewees o. a. de ervaring, in Duitschland vóór de herziening der *Gewerbeordnung* in 1891 opgedaan; het hier aangenomen maximum staat in verband met art. 59 [**1639 r**];

3°. de wijze, waarop de inhouding mag plaats hebben; deze behoort geleidelijk bij eenige van de eerste — niet noodzakelijk juist bij de allereerste — loonbetalingen te geschieden, en niet op een later tijdstip den arbeider als het ware te overvallen.

Ten einde te gemoet te komen aan eene in de Enquête meermalen geuite grief is bepaald, dat, althans wanneer bedrag en duur der inhouding niet al te gering zijn, de werkgever interesten verschuldigd is.

De vordering des arbeiders tot uitbetaling van het ingehouden bedrag wordt in art. 31 [**1195, 4°.**] tot de bevoorrechte schulden gebracht.

(1) Als zoodanig werd het reeds aanbevolen door BELINFANTE, in *Themis*, 1868, bl. 359, en door mr. VEEGENS, *Handelingen Ned. Juristenvereeniging*, 1876, I, bl. 104 en II, bl. 159. Zie ook BÖNINGER, *die Bestrafung des Arbeitsvertragsbruchs der Arbeiter*, Tübingen 1891, bl. 122 vlg.

O. 1901. *Art.* 1638 *q*. Bij schriftelijke overeenkomst mag worden bedongen, dat de werkgever bij eenige der eerste loonuitbetalingen tegen schriftelijk bewijs een zeker bedrag zal inhouden, ten einde daaruit, ingeval de arbeider de dienstbetrekking zonder grondige, hem medegedeelde, redenen verbreekt, of hem door opzet of schuld eene grondige reden heeft gegeven om de dienstbetrekking zijnerzijds te verbreken, het door dezen volgens de artikelen 1639 *q* [**o**] en 1639 *x* [**t**] verschuldigde te verhalen.

Indien de dienstbetrekking op andere wijze eindigt, wordt het ingehouden bedrag, benevens de interessen welke daarvan verschuldigd mogten zijn, onmiddellijk aan den arbeider of aan zijne regtverkrijgenden uitbetaald.

Het in te houden bedrag mag bij elke loonuitbetaling niet meer zijn dan een vijfde gedeelte van het in geld vastgestelde loon, dat alsdan zou moeten worden uitbetaald. In het geheel mag het in te houden bedrag niet meer zijn dan dat, genoemd bij artikel 1639 *t* [**r**]; is een hooger bedrag bedongen, zoo is het beding slechts geldig tot op het genoemde maximum.

De bepaling van het voorgaande lid geldt niet ten aanzien van arbeiders, wier loon uitsluitend bestaat in een bedrag, dat afhankelijk is gesteld van den omzet, de opbrengst of de winst van des werkgevers onderneming.

Is een bedrag van zes of meer dagen loon langer dan drie maanden door den werkgever ingehouden, zoo is deze, indien niet het tegendeel schriftelijk is overeengekomen, aan den arbeider de wettelijke interessen daarvan schuldig.

Memorie van Toelichting O. 1901.

Art. 1638 *q*. (1) Geheel iets anders dan de korting bij wege van schuldvergelijking, in het vorige artikel geregeld, is de tijdelijke inhouding door den werkgever van een zeker gedeelte van het loon, om te strekken tot waarborg voor de schadeloosstelling ingeval de arbeider de dienstbetrekking zonder grondige, den werkgever medegedeelde, reden verbreekt of den werkgever grondige reden geeft de dienstbetrekking te verbreken en dus eene schadeloosstelling verschuldigd is. Deze inhouding is vooral in Zwtserland, onder den naam *décompte*, gebruikelijk; de daarmede verkregen uitkomsten zijn zeer gunstig, getuige o. a. het feit, dat de Inspecteurs van den Arbeid een desbetreffend beding opnamen in een door hen opgemaakt model-fabrieksreglement (Verslag over 1894/95, bl. 215). Ook in Nederland komt dergelijk beding, blijkens de Enquête, veelvuldig voor; het tijdelijk ingehouden gedeelte van het loon wordt in den regel met den naam *staangeld* aangeduid. De inhouding eener waarborgsom is zeker te beschouwen als een van de beste middelen om te voorkomen dat de arbeiders de dienstbetrekking eigenmachtig verbreken zonder hunne geldelijke verplichtingen daarbij na te komen (2). Doch de toepassing van het middel behoort, tot wering van misbruiken, wettelijk te worden geregeld en beperkt (zie Duitsche *Gewerbeordnung*, § 119 *a*, 1e lid; Zwitsersche Bondswet van 23 Maart 1877, art. 10, lid 3; Belgisch Regeeringsontwerp van 1896, art. 22).

De voorgestelde beperkingen betreffen:

1°. den vorm van het beding, hetwelk alleen schriftelijk mag worden aangegaan;

2°. het bedrag der geoorloofde inhouding; dat het stellen van eene wettelijke grens, althans ten aanzien van minder afhankelijke arbeiders, noodzakelijk is, bewees o. a. de ervaring, in Duitschland vóór de herziening der *Gewerbeordnung* in 1891 opgedaan; het hier aangenomen maximum staat in verband met art. 1639 *t* [**r**];

3°. de wijze, waarop de inhouding mag plaats hebben; deze behoort geleidelijk bij eenige van de eerste — niet noodzakelijk juist bij de allereerste — loonbetalingen te geschieden, en niet op een later tijdstip den arbeider als het ware te overvallen.

Ten einde te gemoet te komen aan eene in de Enquête meermalen geuite grief

(1) Art. 29 ontw.-DRUCKER.

(2) [Men zie de noot op bladz. 218.]

is bepaald, dat, althans wanneer bedrag en duur der inhouding niet al te gering zijn, de werkgever interesten verschuldigd is.

De vordering des arbeiders tot uitbetaling van het ingehouden bedrag wordt in art. 1195, 4°. (nieuw) tot de bevoorrechte schulden gebracht. (Zie art. I). [Deel I, blz. 300.]

O. *Art.* 1638 *s*. Bij schriftelijke overeenkomst of reglement mag worden bedongen, dat de werkgever tegen schriftelijk bewijs een zeker bedrag op het loon zal inhouden, ten einde daaruit, ingeval de arbeider de dienstbetrekking zonder grondige, hem vooraf medegedeelde, redenen verbreekt, of hem door opzet of schuld eene grondige reden heeft gegeven om de dienstbetrekking zijnerzijds te verbreken, het door dezen volgens de artikelen 1639 *q* [**o**] en 1639 *u* [**t**] verschuldigde te verhalen.

Indien de dienstbetrekking op andere wijze eindigt, wordt het ingehouden bedrag, benevens de interesten welke daarvan verschuldigd mochten zijn, onmiddellijk aan den arbeider of aan zijne rechtverkrijgenden uitbetaald.

Het bedrag, dat wordt ingehouden, mag bij elke loonuitbetaling niet meer zijn dan een vijfde gedeelte van het in geld vastgestelde alsdan betaalbare loon. In het geheel mag het het bedrag, genoemd bij artikel 1639 *t* [**r**], niet te boven gaan; is een hooger bedrag bedongen, dan is het beding slechts geldig tot op het bij dat artikel genoemde bedrag.

De bepaling van het voorgaande lid geldt niet ten aanzien van arbeiders, wier loon uitsluitend bestaat in een bedrag, dat afhankelijk is gesteld van den omzet, de opbrengst of de winst van des werkgevers onderneming.

Is een bedrag aan loon over zes of meer dagen langer dan drie maanden door den werkgever ingehouden, zoo is deze, indien niet het tegendeel bij schriftelijke overeenkomst of bij reglement is overeengekomen, aan den arbeider de wettelijke interesten daarvan verschuldigd.

Memorie van Toelichting.

Art. 1638 *s*. Geheel iets anders dan de korting bij wege van schuldvergelijking, in het vorige artikel geregeld, is de tijdelijke inhouding door den werkgever van een zeker gedeelte van het loon, om te strekken tot waarborg voor de schadeloosstelling ingeval de arbeider de dienstbetrekking zonder grondige redenen, of zonder voorafgaande opgave van redenen, verbreekt of den werkgever grondige reden geeft de dienstbetrekking te verbreken, en dus eene schadeloosstelling verschuldigd is. Deze inhouding is vooral in Zwitserland, onder den naam *décompte*, gebruikelijk; de daarmede verkregen uitkomsten zijn zeer gunstig, getuige o. a. het feit, dat de Inspecteurs van den Arbeid een desbetreffend beding opnamen in een door hen opgemaakt model-fabrieksreglement (Verslag over 1894/95, blz. 215). Ook in Nederland komt dergelijk beding, blijkens de Enquête, veelvuldig voor; het tijdelijk ingehouden gedeelte van het loon wordt in den regel met den naam *staangeld* aangeduid. De inhouding eener waarborgsom is zeker te beschouwen als een van de beste middelen om te voorkomen dat de arbeiders de dienstbetrekking eigenmachtig verbreken zonder hunne geldelijke verplichtingen daarbij na te komen (1). Doch de toepassing van het middel behoort, tot wering van misbruiken, wettelijk te worden geregeld en beperkt (zie Duitsche *Gewerbeordnung*, § 119 *a*, 1e lid; Zwitsersche Bondswet van 23 Maart 1877, art. 10, lid 3; Belgisch Regeeringsontwerp van 1896, art. 22).

De voorgestelde beperkingen betreffen:

(1) [Men zie de noot op bladz. 218.]

1°. den vorm van het beding, hetwelk alleen schriftelijk, d. i. bij schriftelijke overeenkomst of bij reglement, mag worden aangegaan;

2°. het bedrag der geoorloofde inhouding; dat het stellen van eene wettelijke grens, althans ten aanzien van minder onafhankelijke arbeiders, noodzakelijk is, bewees o. a. de ervaring, in Duitschland vóór de herziening der *Gewerbeordnung* in 1891 opgedaan; het hier aangenomen maximum staat in verband met art. 1639 *t* [**r**].

Beperking betreffende de wijze van inhouding komt niet noodzakelijk voor.

Ten einde te gemoet te komen aan eene in de Enquête meermalen geuite grief, is bepaald, dat, althans wanneer bedrag en duur der inhouding niet al te gering zijn, de werkgever interesten verschuldigd is.

De vordering des arbeiders tot uitbetaling van het ingehouden bedrag wordt in art. 1195, 4°. (nieuw) tot de bevoorrechte schulden gebracht (Zie art. I) [Deel I, bladz. 300].

Voorloopig Verslag der Tweede Kamer.

Art. 1638 *s*. Enkele leden wenschten tegen de bij dit artikel voorgestelde regeling een woord van scherp protest te doen hooren; zij schroomden niet, die regeling eene rampzalige te noemen, omdat ze den werkgever, die reeds een zoo belangrijk economisch overwicht op den arbeider bezit, nog veel meer macht zal verschaffen en den arbeider, met geldelijke banden gekneveld, aan des werkgevers willekeur zal overleveren. Deze leden verklaarden niet te begrijpen, dat in een wetsontwerp, dat in de Memorie van Toelichting wordt voorgesteld als een maatregel van sociale rechtvaardigheid, waarbij het verleenen van hulp aan de economisch zwakkeren als beginsel op den voorgrond staat, eene voor de arbeiders zoo schreeuwend onrechtvaardige bepaling is opgenomen.

Enkele andere leden sloten zich in zooverre bij de bedoelde leden aan, dat ook zij het geheele artikel liefst zouden zien vervallen, omdat zij daarin zagen eene verzaking van het beginsel van gelijkheid tusschen beide partijen, waarop het ontwerp is opgetrokken. Waar immers de arbeider, ingeval de werkgever de dienstbetrekking eigenmachtig heeft verbroken of door opzet of schuld hem grondige redenen heeft gegeven, de dienstbetrekking te doen eindigen, zich om schadevergoeding tot den kantonrechter zal hebben te wenden, daar is het met de gelijkheid tusschen beide partijen in strijd, dat de werkgever in een soortgelijk geval het door den arbeider verschuldigde op het zoogenaamde „staangeld" zal kunnen verhalen. Kan echter de voorgedragen regeling niet worden gemist, dan moet zij, naar deze leden meenden, althans zoodanig worden aangevuld, dat ook de werkgever worde verplicht ter beschikking van zijne arbeiders te stellen een bedrag, waaruit dezen kunnen verhalen hetgeen hun toekomt in gevallen, waarin de werkgever tegenover hen tot schadeloosstelling gehouden is. Wordt de regeling in dien zin aangevuld, dan komt, naar men meende, ook dadelijk aan het licht, dat zij veel te wenschen overlaat. Zoo min als de wetgever er aan zou denken het bedrag, dat de werkgever ter beschikking van zijne arbeiders zou hebben te stellen, aan dezen in handen te geven of hun de bevoegdheid toe te kennen naar eigen goedvinden hunne vorderingen daaruit te voldoen, zoo min behoort hij ook den werkgever ten aanzien van het zoogenaamde „staangeld" der arbeiders in beide opzichten vrijheid te laten. Den werkgever moet de verplichting worden opgelegd het ingehouden geld zijner arbeiders afzonderlijk op de spaarbank te beleggen, opdat het niet in zijne zaken verloren ga of niet een deel van de baten van zijn eventueel

faillissement uitmake, en in verband daarmede moet dan worden bepaald, dat de werkgever dit geld uit de spaarbank slechts dan mag opvorderen, wanneer hij met een vonnis des kantonrechters kan aantoonen, dat hij tegen zijne arbeiders rechtmatige vorderingen heeft.

Het denkbeeld, den werkgever te verplichten, de ingehouden gelden van zijne arbeiders afzonderlijk op de spaarbank te beleggen of op andere wijze afdoende zekerheid te stellen voor de teruggave, werd van verschillende zijden gesteund.

Vele leden konden met de algemeene strekking van de hier voorgedragen regeling zich wel vereenigen. Zij achtten het nuttig en aan eene goede verhouding tusschen werkgever en arbeider bevorderlijk, dat bij den arbeider het bewustzijn levendig wordt gehouden, dat hij zijne dienstbetrekking niet zonder grondige, den werkgever vooraf medegedeelde, redenen mag verbreken. Ook wezen zij er op, dat eene inhouding van loon, als hier ter sprake is, in verscheidene landen gebruikelijk is en in het algemeen zoo goede resultaten blijkt op te leveren, dat de inspecteurs van den arbeid in Zwitserland, zooals in de Memorie van Toelichting wordt medegedeeld, een desbetreffend beding opnamen in een door hen opgemaakt modelfabrieksreglement. Dan vestigden zij er de aandacht op, dat hier te lande, blijkens de op bladz. 51 van de Memorie van Toelichting aangegeven literatuur, het zoogenaamde staangeld is aanbevolen door publicisten, die ongetwijfeld den arbeiders een warm hart toedragen. Naar deze leden meenden, mogen zij, die het zoo onbegrijpelijk vinden, dat in dit ontwerp de voorgedragen regeling is opgenomen, bedenken, dat ook thans het beding van staangeld hier te lande veelvuldig voorkomt en de in het ontwerp opgenomen bepalingen beoogen, de thans op dit punt vrijwel onbeperkte bevoegdheid des werkgevers aan banden te leggen en bestaande misbruiken te weren.

Konden deze leden daarom goedkeuren, dat voor den werkgever de gelegenheid zal worden geopend, een bedrag op het loon van zijne arbeiders in te houden, tegen de verdere uitwerking van dit beginsel, zooals die in het derde lid wordt gegeven, hadden zij — en vrij algemeen werd dit gevoelen gedeeld — onoverkomelijke bezwaren. Naar men meende, gaat het niet aan, dat de werkgever, zooals wordt voorgesteld, in het geheel aan staangeld een bedrag zou mogen heffen gelijkstaande met het een vijfde gedeelte van het bedrag van het loon over een termijn, die in sommige gevallen zelfs zes maanden zal kunnen bedragen. Men begreep wel, hoe de Regeering tot deze uitwerking van hare regeling is gekomen; hoe zij, in het belang van de arbeiders en de vastheid van hunne dienstbetrekking, lange opzeggingstermijnen wenschelijk heeft geacht en toen verband heeft gezocht tusschen deze termijnen en het bedrag van het staangeld, maar men achtte desniettemin de bepaling van het derde lid niet houdbaar. Naar men meende, zal die bepaling zoodanig moeten worden gewijzigd, dat het in te houden bedrag in het geheel niet meer zal mogen zijn dan des arbeiders loon voor een vrij korten termijn, die, als in het ontwerp-DRUCKER, op twaalf dagen of, als in de Duitsche Gewerbeordnung, § 119 *a*, op één week zou kunnen worden gesteld.

Op de bedenking van sommige leden, dat een zoodanig maximum bedrag tegen contract-breuk bij werkstakingen geen voldoenden waarborg zoude bieden, werd geantwoord, dat het staangeld niet bestemd is en niet kan dienen als middel om dit te voorkomen. Hoe hoog ook het bedrag zij, men zal zich daardoor van eene werkstaking niet laten terughouden; als eerste eisch zal men teruggave van dit bedrag stellen.

Gewezen werd op de overgangsbepaling, volgens welke de arbeidsovereenkomsten, van kracht bij het inwerking treden van de voorgedragen regeling, alsmede de uit de arbeidsovereenkomst over en weder voortvloeiende rechten en verplichtingen, met uitzondering van den duur der arbeidsovereenkomst, worden beoordeeld naar de bij die regeling vastgestelde bepalingen. Gevraagd werd, of uit deze overgangsbepaling zal voortvloeien, dat ook de hier getroffen regeling omtrent het staangeld van

toepassing zal zijn op de ten tijde van het tot stand komen van het ontwerp van kracht zijnde arbeidsovereenkomsten.

Naar aanleiding van de bepaling van het voorlaatste lid werd hier wederom op de belangen der handelsreizigers de aandacht gevestigd en gevraagd, of deze arbeiders niet vrijwel aan de willekeur van hun werkgevers zullen worden overgeleverd, waar een maximum bedrag, dat op het loon mag worden ingehouden, hier niet eens wordt genoemd.

Door anderen werd hiertegenover, met verwijzing naar het bij art. **1638 e** opgemerkte, betoogd, dat de handelsreizigers niet vallen onder de regeling van dit lid.

Opgemerkt werd, dat in het ontwerp-DRUCKER de interesten, die de werkgever aan den arbeider zou schuldig zijn, werden berekend tegen vier ten honderd in het jaar en in overweging werd gegeven, zoo het dan noodig wordt geacht, dat vijf ten honderd in het jaar wordt uitgekeerd, dit cijfer in het laatste lid te noemen en daar niet te spreken van de „wettelijke interesten". Immers geven deze woorden, zooals bekend is, in de practijk aanleiding tot processen van de meest ondankbare soort over de vraag, of men in een bepaald geval met eene handelszaak dan wel met eene burgerlijke zaak te doen heeft en of dus de interesten naar vijf of naar zes ten honderd moeten worden berekend.

Sommige leden konden zich er niet mede vereenigen, dat de werkgever niet dadelijk voor elk ingehouden bedrag interesten verschuldigd zal zijn. Het geldt hier, zooals in de Memorie van Toelichting in herinnering wordt gebracht, eene bekende grief der arbeiders en het staat, meenden deze leden, te vreezen, dat deze grief bij de voorgestelde regeling zal blijven bestaan. Men zal in de bepaling eene begunstiging van den werkgever zien of andere, onjuiste motieven veronderstellen. Al zullen de verschuldigde interesten soms slechts enkele centen bedragen, het is wenschelijk, zelfs den schijn te vermijden, als zou de werkgever onrechtmatig worden verrijkt.

Opgemerkt werd, dat het ook uit dezen hoofde aanbeveling verdient, aan den werkgever de verplichting op te leggen, het staangeld in de spaarbank te beleggen.

Memorie van Antwoord.

Art. 1638 *s*. Het zal den ondergeteekende wel niet euvel geduid kunnen worden, indien hij, het „scherp protest", waarmede de beschouwingen over dit artikel aanvangen, in zijn volle waarde latende, de ontboezemingen omtrent de „geldelijke banden", waarmede de arbeider gekneveld zoude zijn, omtrent des werkgevers willekeur, en de „schreeuwende onrechtvaardigheid" der voorgestelde bepaling, niet als degelijke argumenten beschouwt.

Wat verder betreft de verzaking van het beginsel van gelijkheid van beide partijen, waaraan dit artikel schuldig zoude staan, moge de aandacht er op worden gevestigd, dat eene bruikbare regeling der arbeidsovereenkomst juist eischt — gelijk toch waarlijk voor hem, die van het ontwerp kennis heeft genomen geen geheim kan zijn gebleven — niet dat daarbij worde *uitgegaan* van het beginsel van gelijkheid, maar dat naar verwezenlijking van dat beginsel *als einddoel*, worde gestreefd. Vandaar dan ook, dat, evenzeer als de wetgever door bepalingen van dwingend recht er tegen behoort te waken, dat de werkgever tegenover den arbeider misbruik make van het maatschappelijk overwicht, dat hij in den regel geniet, het anderzijds zijn welbegrepen plicht is zorg te dragen, dat de arbeider niet straffeloos tegenover den werkgever misbruik kunne maken van zijn gemis aan kapitaal. Eene deugdelijke, practische, de verwezen-

lijking van het beginsel van rechtsgelijkheid als einddoel in het oog houdende regeling van het arbeidscontract moet zoowel met het eene als met het andere verschijnsel rekenen en behoort evenzeer den werkgever te beschermen tegen de gevolgen van contractbreuk van de zijde des arbeiders, als den arbeider tegen mogelijk machtsmisbruik van den kant des werkgevers.

De ondergeteekende is intusschen, na kennis te hebben genomen van de belangrijke beschouwingen van het Voorloopig Verslag, te rade geworden, dat de wetgever behoort te volstaan met eene regeling, waardoor de werkgever in de gelegenheid gesteld wordt zich te vrijwaren tegen bedoeld misbruik van de zijde des arbeiders, bepaaldelijk bij de beëindiging der dienstbetrekking. Wanneer dit recht des werkgevers wordt erkend, heeft de wetgever in deze zijn plicht vervuld; verder te gaan, en den werkgever de bevoegdheid te geven eenvoudig uit het loon achter te houden, met bestemming voor zijn eigen zak, wat de arbeider van een onwilligen werkgever slechts door middel van een rechtsgeding zoude kunnen erlangen, kan, naar de ondergeteekende thans van meening is, niet liggen op des wetgevers weg.

In dezen gedachtengang nu is de nieuwe regeling ontworpen, eene regeling waardoor, naar het wil voorkomen, het beoogde doel wordt bereikt.

Bij de kennisneming van de nieuwe bepalingen blijkt in de eerste plaats, dat het staangeld niet meer deel uitmaakt van het vermogen des werkgevers. Niet alleen moet het ingehouden bedrag binnen drie dagen ten name des arbeiders bij de Rijkspostspaarbank zijn belegd, doch ook vóór die belegging, van het oogenblik waarop het overig gedeelte van het loon uitbetaald wordt, verkrijgt de arbeider den eigendom van het staangeld. Niet alleen blijft het dus ingeval van faillissement des werkgevers buiten diens boedel, doch de werkgever, die het zich zoude toeëigenen, zou zich schuldig maken aan het misdrijf van verduistering. Het is dus ook in het belang des werkgevers het staangeld zoo spoedig mogelijk ter spaarbank te brengen.

Eene belangrijke wijziging is voorts gelegen in de bepaling: „ten einde op dit bedrag de schadeloosstelling te kunnen verhalen, welke door den arbeider bij het einde der dienstbetrekking . . . . . verschuldigd mocht zijn." Hieruit immers blijkt, in verband met de belegging van het staangeld, dat de werkgever, indien de arbeider de verschuldigdheid der schadeloosstelling ontkent of bestrijdt of uit eenigen hoofde weigert aan 's werkgevers eisch te voldoen, denzelfden weg zal moeten inslaan ter verkrijging van hetgeen hij beweert, dat hem ter zake toekomt, als de arbeider, die in gelijke omstandigheden verkeert. Ook hij zal eene rechtsvordering moeten instellen. Het eenige, maar ook afdoende, verschil met den tegenwoordigen toestand is dit, dat de werkgever voortaan zich de zekerheid zal kunnen verschaffen, dat er verhaal bestaat voor zijne vordering en dat dus zijne procesvoering, mits hij het recht aan zijne zijde hebbe, geene nuttelooze tijd- en geldverspilling behoeft te zijn.

Wat het bedrag van het staangeld betreft, heeft de ondergeteekende mede gemeend tot op zekere hoogte althans de in het Voorloopig Verslag uiteengezette denkbeelden in toepassing te mogen brengen. Hij erkent volgaarne, dat de inhouding van een belangrijk bedrag, voor vele arbeiders bezwarend zou kunnen zijn, doch daartegenover staat, dat de bevoegdheid des werkgevers tot inhouding

van het staangeld van weinig practische beteekenis zoude wezen en vaak slechts twijfelachtig nut zoude opleveren, indien het staangeld aanmerkelijk minder zou bedragen dan de verschuldigde schadeloosstelling. Ten einde beide klippen te vermijden, is een middenweg gekozen; als regel geldt, dat het staangeld niet hooger mag zijn dan de verschuldigde schadeloosstelling; doch is deze hooger dan het in geld vastgesteld loon van twaalf werkdagen (d. i. twee weken), dan is dit hooger staangeld alleenlijk geoorloofd ten aanzien van arbeiders wier in geld vastgesteld loon ten minste vier gulden per dag beloopt. Er kan, naar den ondergeteekende toeschijnt, geen bezwaar bestaan tegen de mogelijkheid, dat van de beter bezoldigde arbeiders een staangeld bedongen wordt tot het volle beloop hunner, eventueel verplichte, schadeloosstelling, ook wanneer deze het loon van twaalf werkdagen overtreft.

Het bedrag van het staangeld bij elke loonuitbetaling is van een vijfde tot een tiende gedeelte van het uit te betalen loon verminderd.

Ten aanzien van het laatste lid kan de ondergeteekende alleen dit mededeelen, dat de regeling van het staangeld in verband met den dienst der Rijkspostspaarbank, voornamelijk wat betreft de wijze van inleggen en terugbetalen, onderscheidene voorschriften zal vereischen, welker juiste plaats niet kan zijn de tegenwoordige wetsvoordracht, doch een algemeene maatregel van bestuur, hetzij een afzonderlijke of wel die, waarbij thans reeds de dienst der Rijkspostspaarbank nader geregeld is.

Zooals het derde lid thans luidt, zullen ook de handelsreizigers, die uitsluitend op provisie werken, slechts een staangeld van ten hoogste twaalf dagen loon missen, indien hun gemiddeld dagloon minder dan vier gulden bedraagt. Het komt den ondergeteekende wijders voor, dat er geene gegronde aanleiding bestaat, om naast de onderscheiding der arbeiders, welke in de nieuwe bepaling voorkomt, nog eene op te nemen naar de wijze, waarop het loon berekend wordt.

Nu de gelden dadelijk, althans binnen drie dagen, ter Rijkspostspaarbank moeten worden belegd en dus overeenkomstig de regelen, welke voor die instelling gelden, rentegevend zullen zijn, is de noodzakelijkheid van afzonderlijke voorschriften omtrent rentebetaling vervallen.

G. O. *Art.* 1638 *s.* Bij schriftelijke overeenkomst of reglement mag worden bedongen, dat de werkgever een zeker bedrag van het loon niet zal uitbetalen, doch ten name van den arbeider bij de rijkspostspaarbank zal beleggen, ten einde op dit bedrag de schadeloosstelling te kunnen verhalen, welke door den arbeider bij het einde der dienstbetrekking krachtens artikel **1639 t** verschuldigd mocht zijn.

De inlage van dit bedrag geschiedt binnen drie dagen na dien der loonuitbetaling. Vanaf het oogenblik der loonuitbetaling wordt de arbeider geacht de eigenaar te zijn van het in te leggen bedrag.

Dit bedrag mag bij elke loonuitbetaling niet meer zijn dan een tiende gedeelte van het in geld vastgestelde, alsdan betaalbare, loon. In het geheel mag het ten hoogste het bedrag der schadeloosstelling bedoeld bij artikel 1639 *s* [**r**] evenaren, met dien verstande, dat het ten aanzien van arbeiders, wier in geld vastgesteld loon minder bedraagt dan vier gulden per dag, nimmer hooger mag zijn dan het in geld vastgesteld loon van twaalf werkdagen.

Zoodra de dienstbetrekking is geëindigd op eene wijze, waardoor de arbeider niet tot het betalen eener schadeloosstelling gehouden is, erlangt

hij, of zijne rechtverkrijgenden, de vrije beschikking over het aldus te zijnen name ingelegd bedrag en over de daarvan gekweekte renten.

Alles wat betreft de inlagen en de terugbetalingen krachtens dit artikel te doen zal verder bij algemeenen maatregel van bestuur worden geregeld.

Verslag van het Mondeling Overleg.

XX. Van de zijde der Commissie werd als haar oordeel te kennen gegeven, dat in de bepaling van het vierde lid van art. 1638 *s* behoort uit te komen, dat met de daar bedoelde schadeloosstelling is gemeend de schadeloosstelling, in de bepaling van het eerste lid omschreven.

De Minister, hoewel van gevoelen, dat bij de gebezigde redactie twijfel bijna niet mogelijk moet worden geacht, verklaarde zich desniettemin bereid de bedoelde bepaling in den aangegeven zin te verduidelijken.

1e N. v. W. In het eerste lid van art. 1638 *s* wordt het woord „schadeloosstelling" vervangen door het woord: „schadevergoeding."

In het derde lid van dat artikel worden de woorden: „minder bedraagt dan vier gulden per dag" vervangen door de woorden: „vier gulden per dag of minder bedraagt".

In het vierde lid van dat artikel wordt het woord „schadeloosstelling" vervangen door de woorden: „schadevergoeding, gelijk bij het eerste lid bedoeld,".

2e N. v. W. [In den aanhef werden de woorden „schriftelijke overeenkomst" vervangen door de woorden „schriftelijk aangegane overeenkomst"; men zie **2e N. v. W.** dl. II, bl. 16.]

Beraadslagingen in de Tweede Kamer.

(22 Mei 1906.)

De **Voorzitter:** Aan de orde zou thans zijn de behandeling van art. 1638 *s*, maar krachtens het besluit, genomen in de vergadering van 27 Maart j.l., [dl. I, bl. 269] wordt de behandeling daarvan aangehouden tot na behandeling van art. **1639 x**.

(13 Juni 1906.)

Op dit artikel zijn voorgestld de volgende amendementen:

twee, van de heeren Limburg en Patijn [ingezonden 10 Maart 1906, stuk n°. 14], luidende als volgt:

„*A.*/ Achter het derde lid wordt ingevoegd als vierde lid:

„Het in het eerste lid bedoelde beding is slechts geldig, indien door den werkgever op dezelfde wijze en tot hetzelfde bedrag eene som te zijnen name bij de Rijkspostspaarbank wordt belegd, opdat hierop de schadevergoeding kunne worden verhaald, die door den werkgever bij het einde der dienstbetrekking krachtens artikel **1639 t** verschuldigd mocht zijn."

In het tegenwoordig vierde lid vervalt het woord: „aldus" alsmede de woorden: „en over de daarvan gekweekte renten".

Achter het tegenwoordig vierde lid wordt ingevoegd:

„Zoodra de dienstbetrekking is geëindigd op eene wijze, waardoor de werkgever niet tot het betalen eener schadevergoeding, gelijk bij het vierde lid bedoeld, gehouden is, erlangt hij, of zijne rechtverkrijgenden, de vrije beschikking over het te zijnen name ingelegd bedrag.

„Ieder der partijen behoudt het recht te beschikken over de renten, van de te zijnen name staande inlage gekweekt.";

B. In het derde lid wordt gelezen in plaats van: „een tiende gedeelte", „een twintigste gedeelte".";

een, van de heeren Troelstra, ter Laan, Schaper en Tak [ingezonden 9 Maart 1906, stuk n°. 13], strekkende om het artikel aldus te lezen:

„Elk beding tusschen den werkgever en den arbeider, waarbij wordt bedongen, dat de werkgever een zeker bedrag van het loon niet zal uitbetalen, ten einde op dit bedrag de schadevergoeding te kunnen verhalen, welke de arbeider bij het einde der dienstbetrekking verschuldigd mocht zijn, is nietig."; (1)

twee van den heer de Klerk [ingezonden 12 Maart 1906, stuk n°. 15, V en VI], strekkende:

a. in het derde lid, laatsten regel, het woord „twaalf" te wijzigen in „zes";

b. tusschen het vierde en vijfde lid een nieuw lid in te lasschen, luidende:

„Indien de werkgever het in dit artikel bedoeld beding maakt en in toepassing brengt, zal hij verplicht zijn tegelijkertijd een even groot bedrag als door hem van het loon wordt ingehouden te plaatsen bij de Rijkspostspaarbank op zoodanige wijze, dat de arbeider op dit bedrag de schadevergoeding zal kunnen verhalen, welke door den werkgever bij het einde zijner dienstbetrekking krachtens artikel **1639 t** mocht zijn verschuldigd.";

een van de Commissie van Rapporteurs [ingezonden 8 Juni 1906, stuk n°. 92], om de eerste twee leden van het artikel te lezen als volgt:

„Bedingen, welke de strekking hebben een zeker bedrag van het loon op den betaaldag niet uit te betalen, zijn alleen geldig, indien zij bij schriftelijk aangegane overeenkomst of reglement zijn gemaakt met het uitgedrukte doel om op dit bedrag de schadevergoeding te kunnen verhalen, welke door den arbeider bij het einde der dienstbetrekking krachtens artikel **1639 t** verschuldigd mocht zijn, en indien zij voorts voldoen aan de verdere bepalingen van dit artikel.

De werkgever is verplicht het niet uitbetaalde bedrag ten name van den arbeider bij de Rijkspostspaarbank te beleggen. De inlage van dit bedrag (en verder gelijk het Regeeringsartikel)." (2)

De **Voorzitter:** Door de heeren Limburg en Patijn is mij medegedeeld, dat zij hun amendement sub *b* intrekken. Derhalve blijft alleen over hun amendement sub *a*.

De heer **Limburg** ontvangt het woord tot toelichting van het door hem en den heer Patijn voorgesteld amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Bij de toelichting van ons amendement zal ik mij strikt tot die toelichting bepalen en zal ik niet treden in algemeene beschouwingen over het staangeld zelf.

Ik bepaal mij er toe op dit oogenblik als mijn meening uit te spreken, dat het doel van het staangeld is, waar het door den werkgever wordt geheven en gelijk het in dit wetsontwerp wordt toegelaten, om dáár, waar de oeconomisch zwakke van dit wetsontwerp, dat is de arbeider, juist door zijn zwakte wel eens blijkt te zijn in een bepaald geval de oeconomisch sterkere, aan dat bezwaar te gemoet te komen.

Oorsprong en doel van het staangeld is het streven iets in handen te hebben, waarop men zijn vordering kan verhalen ten laste van dien arbeider op wien anders niets te verhalen is. Wanneer dat nu het doel is van het staangeld, dat door den wetgever wordt toegelaten, en wanneer tevens vaststaat, dat het ontwerp in zijn geheel de strekking heeft om te zorgen dat beide partijen zoo ongeveer

---

(1) [Dit amendement was schriftelijk toegelicht als volgt:

Toelichting.

De bedoeling der voorstellers is, door een verbodsbepaling het ook bij ons insluipend misbruik van het „staangeld" tegen te gaan, voor zoover dat bij deze wet mogelijk is.

Bij eventueele aanneming van het amendement zullen in verschillende artikelen wijzigingen moeten worden aangebracht].

(2) [Dit amendement was schriftelijk toegelicht als volgt:

Toelichting.

Dit amendement heeft dezelfde strekking als de wijziging, aangebracht in het eerste lid van artikel **1637 u**.] [Men zie daarvoor deel II, bladz. 207 en 210.]

gelijkelijk gewapend zijn, dan ligt toch onmiddellijk het argument voor de hand, dat wat men toelaat aan de eene zijde ook slechts toelaatbaar moet zijn bij dezelfde opoffering van de andere zijde.

Wanneer men zegt: het staangeld, bedongen ten behoeve van den werkgever, dient om er voor te waken, dat hij iets in handen heeft wat hij zal kunnen executeeren, omdat anders op den arbeider niets is te verhalen, dan rijst onmiddellijk de vraag: zal het ook niet herhaaldelijk voorkomen, dat omgekeerd de werkgever niets bezit, en dat de arbeider, die, hetzij zijn loon, hetzij zijn schadeloosstelling, bij het einde der dienstbetrekking nog heeft te innen, niets vindt waarop hij dat bij den werkgever verhalen kan?

Die vrees is niet denkbeeldig. Ik behoef slechts de algemeene categorie van kleine baasjes en kleine patroons te noemen, en ik heb speciaal slechts te wijzen op de bouwvakken, den revolutiebouw, waarvan wij de laatste jaren zooveel gehoord hebben, om te kunnen bewijzen, dat ook op hen van tijd tot tijd niets te verhalen is. Wanneer men, gelijk in het wetsontwerp geschiedt, het staangeld regelt alleen en uitsluitend voor den werkgever, heeft men alleen en uitsluitend het oog op het groot kapitaal en vergeet men, dat bij het klein kapitaal, bij de kleine patroons en baasjes, zooals die in de bouwvakken herhaaldelijk voorkomen, de arbeider vaak niets heeft waarop hij zijn vordering ten laste van den werkgever kan verhalen.

Nu weet ik wel, dat men daarop misschien zal antwoorden, dat de arbeider voor zijn loon heeft een privilege, en dat men daaraan zal toevoegen, dat dit privilege in dit wetsontwerp nog wordt uitgebreid. Maar ik behoef er niet op te wijzen, dat dit privilege in geval van faillissement lang niet afdoende is, n.l. bij die faillissementen waarin het actief niets of zoo goed als niets is. Immers vóór het privilege des arbeiders gaan enkele andere voorrechten, die het geheele kleine actief reeds lang hebben geabsorbeerd vóórdat de arbeider aan de uitoefening van dat privilege toekomt.

Men schept dan ook in het staangeld voor den werkgever in dit wetsontwerp een krachtiger middel dan dat privilege, men schept voor den werkgever een soort *pand* ten laste van den arbeider.

Ik sprak daarvan de onverhaalbaarheid der vordering van den arbeider op zijn werkgever. Wat ik daaromtrent gezegd heb klemt nog te meer, wanneer men let op de executie. Indien al de arbeider een vonnis heeft, dan is daarom dat vonnis nog niet geëxecuteerd, en er is, om dat te executeeren, nog heel wat moeite en geld noodig eer de arbeider dat bedrag ook werkelijk in handen heeft gekregen.

Dat zal gemakkelijker gaan, indien ook voor hem het staangeld geregeld wordt zooals het voor den werkgever geregeld is.

Intusschen, Mijnheer de Voorzitter, dat is niet het eenige motief, waarom wij het staangeld, voor zoover dat bij dit wetsontwerp mocht worden toegelaten, wederkeerig willen maken.

Een ander motief is van ethischen aard. Men heeft tegen het staangeld geageerd, en men heeft het daarbij zelfs voorgesteld, alsof in dit wetsontwerp het staangeld wordt ingevoerd, terwijl juist dat ontwerp de mogelijkheid van het bedingen van staangeld beperkt. Het is verklaarbaar, dat men in het in handen houden van een zeker bedrag van het arbeidsloon eenzijdig ten behoeve van den werkgever iets hatelijks vindt. Dat hatelijk karakter wordt nu aan het staangeld ontnomen, indien de werkgever alleen in die gevallen het staangeld mag vragen, waarin hij zelf ook bereid is zich dezelfde offers te getroosten, die hij van zijn arbeider vraagt; waarin dezelfde moeite en last, die het voor den arbeider medebrengt om wekelijks een deel van het loon als staangeld te laten staan, ook op de schouders van den werkgever wordt genomen, doordien deze op dezelfde wijze eenzelfde bedrag ten behoeve van zijn arbeider laat staan.

Men zal hebben ontwaard, dat ons amendement, behalve de strekking van de wederkeerigheid van het staangeld, ook de bedoeling heeft om toe te laten, dat de rente, die van het staangeld wordt gekweekt, wel degelijk door de beide partijen zelf zal kunnen worden ingevorderd. Wij hebben dat voorgesteld, omdat het ons voorkomt, dat er geen enkele reden is, waarom de gestelde zekerheid grooter zou moeten zijn dan het maximum, dat de wet zelf aangeeft. Er is dus geen enkele reden waarom wij de partijen niet de rente, die van het bedrag van het staangeld wordt gekweekt, zouden laten genieten en door hen zouden laten innen.

Dit voert vanzelf tot het bezwaar, dat men waarschijnlijk tegen ons amendement zal aanvoeren. Het is voor den werkgever, zal men zeggen, zoo duur, een werkgever met een groot aantal arbeiders zal, wanneer hij voor elken arbeider staangeld moet stellen, één zeer hoog bedrag naar de Rijkspostspaarbank moeten

brengen. Welnu, doordat wij den werkgever de rente laten houden en hem de bevoegdheid geven die telkens te innen, komt dat verlies alleen neer op het verschil tusschen de rente, die hij van zijn kapitaal kan maken buiten de Rijkspostspaarbank en de rente, die hij krijgt, wanneer hij het op die spaarbank laat staan. De geachte afgevaardigde uit Zierikzee en ik hebben dat eens uitgerekend en wij zijn tot de conclusie gekomen, dat inderdaad niet gezegd kan worden, dat het voor den werkgever zoo duur is. Een werkgever, die 50 arbeiders in zijn dienst heeft met een weekloon van f 12 en dus een bedrag van f 600 op de Rijkspostspaarbank plaatst, derft een zoodanig verschil in rente, dat de geheele kosten van het staangeld hem jaarlijks op ongeveer f 50 komen te staan. Dat zal voor een werkgever, die jaarlijks ongeveer f 30,000 aan arbeidsloon uitbetaalt, inderdaad niet veel beteekenen. Intusschen, bij die berekening gaan wij uit van de onderstelling, dat de werkgever de rente geniet van het bedrag, dat hij als staangeld stelt, en dat hij het zelf kan innen en vandaar, dat, gezien de wet op de Rijkspostspaarbank, in het desbetreffende artikel een wijziging zal moeten worden gebracht, wanneer ons amendement wordt aangenomen.

De wet op de Rijkspostspaarbank laat de ingelegde bedragen slechts rente afwerpen tot een bedrag van f 1200. Het eenige motief, waarom men dat heeft bepaald, is geweest, dat de Rijkspostspaarbank niet moest worden een depositobank. Maar nu verandert dit wetsontwerp reeds voor het staangeld de Rijkspostspaarbank van karakter. Dit wetsontwerp geeft aan de Rijkspostspaarbank, behalve de functie die de bank reeds heeft, de speciale opdracht het staangeld te bewaren. Dan is er ook niets tegen om eenvoudig voor de toepassing van art. 1638 s een uitzondering te maken betreffende het maximum van f 1200, dat rente draagt. Dat kan te gereeder geschieden, omdat reeds een wetsontwerp tot wijziging van de Rijkspostspaarbank bij de Kamer aanhangig is.

Ik zal het hierbij laten.

Wanneer men ons toevoegt, dat het staangeld, de *décompte*, zooals het heet, van de zijde van den arbeider ten behoeve van den werkgever in de wetgevingen van verschillende landen bekend is, maar niet het wederkeerige staangeld, dan antwoord ik, dat het tegenover het „Germania locuta est", dat wij de laatste weken zoo dikwijls hebben hooren klinken, geen kwaad kan, indien wij hier in Nederland ook eens komen met iets oorspronkelijks.

Zooals ik reeds mededeelde, Mijnheer de Voorzitter, hebben wij ons voorstel sub B teruggenomen, omdat wij meenen, dat het voordeel daardoor te verkrijgen niet opweegt tegen den grooten omslag, die van het stellen van een langeren termijn, waarover de stortingen van het staangeld moeten plaats hebben, het gevolg zal zijn.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren de Klerk, Roodhuyzen, Treub en Ketelaar, en komt mitsdien in behandeling.

De heer **Troelstra** ontvangt het woord tot toelichting van het door hem en de heeren ter Laan, Schaper en Tak voorgesteld amendement, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Een poging van het staangeld in den een of anderen vorm aannemelijk te maken èn voor den werkgever èn voor den arbeider, zal van mij niet worden verwacht. Het door ons ingediende amendement richt zich vierkant tegen het staangeld en wil, dat ten aanzien van het staangeld in dit ontwerp zal gehandeld worden als ten aanzien van gedwongen winkelnering en dergelijke. Wij zien in het staangeld een nieuw middel om de arbeiders te verhinderen in hun vakactie. Natuurlijk wordt van de zijde van de voorstanders beweerd, dat het artikel een verbetering is van den bestaanden toestand. Dit werd indertijd ook beweerd, toen een dergelijke bepaling in de Duitsche Gewerbeordnung werd neergelegd. Er werd gezegd door de verdedigers van de bepaling, dat er, wat het bedrag van het staangeld betreft, in Duitschland zulke verschrikkelijke misstanden voorkwamen, waarop in de commissie door Bebel was gewezen, zoodat men zelfs trachtte hem het Urheberschaft van de beperking van het staangeld in de schoenen te schuiven. Ik neem aan dat in 1891, toen de Duitsche Gewerbeordnung werd behandeld, verschrikkelijke misbruiken voorkwamen, maar wanneer de voorstanders van deze bepaling plausibel willen maken dat het een verbetering is als dat bedrag wordt beperkt, dan dienden die heeren te beginnen met aan te toonen, dat het misbruik op het oogenblik niet zit in het heffen van het staangeld op zich zelf, maar in de groote bedragen daarvan. Wij hebben de gelegenheid gehad, dit insluipsel, zooals wij het in de toelichting van ons amendement hebben genoemd, van naderbij te beschouwen; want de Regeering heeft een onderzoek naar het voorkomen van het staangeld en het daarmede in verband staande doen instellen en het resultaat daarvan ter griffie ter inzage voor de leden

nedergelegd (1). Nu heb ik daarin ook aangetroffen een heel enkele maal een uitzondering en wel in de steenindustrie, dat er wel eens ingehouden werd aan loon een bedrag van f 200, maar de verklaring die daarbij gegeven werd toonde aan dat daar de f 200 absoluut niet alleen als staangeld moest worden beschouwd, maar dat er allerlei andere elementen bijgevoegd moesten worden, waardoor dat hooge bedrag ontstaan was. Willen wij het bedrag van het staangeld controleeren, dan moeten wij ons wenden bijv. naar Rotterdam. En dan vraag ik den Minister als hij dit artikel wil verdedigen, vertel mij eens welke verbetering daardoor in het bedrag van het staangeld zal worden aangebracht, bijv. in Rotterdam.

Ik geloof gerust te kunnen zeggen, dat in den bestaanden toestand door art. 1638 s slechts bij uitzondering verbetering zal worden aangebracht; dat het misbruik niet zoozeer zit in het bedrag dat tegenwoordig wordt ingehouden, dan wel in de bedoeling en de strekking van het staangeld. De bedoeling is volgens den Minister, zooals hij het laatst gesproken heeft, dat het wel degelijk in verband staat met werkstakingen, en dat kan dan ook, wanneer men de resultaten van de enquête nagaat, moeilijk worden ontkend.

Wij lezen in een rapport van den inspecteur van den arbeid der 3de inspectie, dat na de staking van 1903 door vele firma's het staangeld is ingehouden. De heer Dekker, stoomhoutzager te Zaandam, verklaart, dat in 1903 is begonnen met inhouding van het staangeld. Beide verklaringen worden aangevuld door het volgende: langzamerhand is het staangeld reeds in onbruik geraakt; dit geeft al geen groot idee van de noodzakelijkheid er van.

Ik vestig terloops de aandacht op hetgeen een oliefabrikant, de heer Duyvis, te Koog, over het staangeld verklaard heeft.

Hij meent namelijk, dat het prestige van den werkgever door iets dergelijks, waarbij de kwade trouw van den werkgever reeds vooraf wordt ondersteld, niet wordt verhoogd.

Ik verwijs ook naar het stuk n°. 40 der Enquête, waarin staat, dat in verschillende fabrieken, na de bekende staking, contracten gemaakt zijn, waarbij staangeld is ingevoerd.

Verder wordt medegedeeld uit Emmer Compascuum, waar ook staangeld is ingevoerd: mocht een staking uitbreken en neemt de arbeider daaraan deel, dan is $^1/_5$ van het loon dat staan bleef, aan den werkgever vervallen."

Ook daar zien wij dus het staangeld als wapen tegen de werkstaking.

---

(1) [Men zie daarvoor dezen brief van den Minister, (stuk n°. 5):

's-Gravenhage, 6 Maart 1906.

In verband met de te mijnen verzoeke door mijnen ambtgenoot van Landbouw, Nijverheid en Handel ingewonnen inlichtingen betreffende de vraag, waar en in welke vakken thans hier te lande „staangeld" wordt geheven, in den geest als bedoeld bij art. 1638 s van het Nader gewijzigd ontwerp van wet tot wijziging en aanvulling van de bepalingen in het Burgerlijk Wetboek omtrent huur van dienstboden en werklieden en daarmede samenhangende artikelen in dat wetboek, alsmede in de Wetboeken van Koophandel en van Burgerlijke Regtsvordering, in de wet op de Regterlijke Organisatie en het Beleid der Justitie en in de Faillissementswet (Gedrukte Stukken, Zitting 1904—1905, n°. 23, 6), en tot welk bedrag zulks pleegt te geschieden, alsmede omtrent andere gegevens van feitelijken aard, tot dit staangeld betrekkelijk, heb ik de eer U Hoogedelgestrenge bij deze, ter inzage van de leden, te doen toekomen de naar aanleiding van het ingesteld onderzoek ingekomen bescheiden.

Ik voeg daarbij ter vergemakkelijking der raadpleging een register, hetwelk eene summiere inhoudsopgave behelst. (1)

Voor terugzending te zijner tijd van de bijlagen dezer houd ik mij beleefdelijk aanbevolen.

De Minister van Justitie,
E. E. VAN RAALTE.

Aan
den Heer Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

(1) Dit stuk is, met de ingezonden bescheiden, ter griffie nedergelegd, ter inzage van de leden].

Wij lezen verder in de mededeelingen van den arbeidsinspecteur in de 4de inspectie, dat in verschillende bedrijven staangeld is ingevoerd, naar aanleiding van de staking in 1903.

De bouwondernemers deelen mede, dat de staking aan het westelijk spoorwegviaduct te Amsterdam, die van de caissonarbeiders, om het staangeld niet is doorgegaan. Dat staangeld bedroeg f 50. En zoo vinden wij verschillende mededeelingen in de resultaten der gehouden Enquête, waaruit de onzedelijkheid blijkt van het staangeld, omdat het voornamelijk dient, om de arbeiders af te houden van de werkstaking, het eenige middel, waarmede zij ten slotte zich moeten verweren tegen al te erge uitbuiting.

Ook om andere redenen verschijnt het staangeld in een slecht licht — niet in het licht der zedelijkheid, maar der onzedelijkheid.

De arbeidsinspecteur in de 7de inspectie te Arnhem heeft een onderzoek ingesteld bij verschillende steenfabrieken en bevonden dat bij 33 van de 77 staangeld bestaat. Hij voegt er bij, dat de fabrieken zonder staangeld, gedwongen zijn om òf het loon van de arbeiders te verhoogen, òf hen op andere wijze aan de fabriek te verbinden.

Wanneer de arbeider eenmaal een sommetje heeft laten staan, dat hij verbeurt wanneer hij den dienst gaat verlaten, dan zit hij vaster aan de onderneming en dan behoeft de patroon minder gauw toe te geven, wanneer de arbeiders een actie tot loonsverhooging pogen op touw te zetten. Met één woord, de oeconomische afhankelijkheid, waartegen dit wetsontwerp den arbeider wil beschermen, die wordt juist door het staangeld versterkt.

Verschillende andere voorbeelden worden daaromtrent gegeven. Wij lezen in hetzelfde rapport van den inspecteur der zevende inspectie, dat aan die steenfabrieken, waar het loon hoog is geen of slechts een laag staangeld wordt geheven; waar de loonen laag zijn is het staangeld hoog. Hieruit volgt, dat het hoofddoel van het staangeld is om de arbeiders te binden aan lage loonen.

Van de steenfabrikanten te Udenhout wordt ons medegedeeld, dat zij de jongens aan elkander trachten te onttrekken en dat het staangeld nu juist dienen moet om die concurrentie tusschen de fabrikanten onderling tegen te gaan. De concurrentie van de ondernemingen tegen elkander heeft hier ten gevolge dat de arbeiders de dupe zijn. Ik aarzel geen oogenblik dit onzedelijk te noemen. Dit gaat lijnrecht in tegen datgene wat de Regeering herhaalde malen verklaard heeft het doel te zijn van dit wetsontwerp.

Uit de 4de inspectie (Amsterdam) wordt ons medegedeeld, dat de Nederlandsche Fabriek van werktuigen en spoorwegmaterieel het staangeld gebruikt tegenover de stoomvaartmaatschappijen, die in sommige omstandigheden onverwijld stokers of machinepersoneel aan de fabriek zouden willen onttrekken. Ziedaar alweder dezelfde reden.

Wij meenen, dat de arbeider zijn loon waard is en dat dit standpunt ook door de Regeering wordt ingenomen bij dit wetsontwerp. Het loon wordt gewoonlijk als iets heiligs beschouwd, waaraan men niet raken mag. Het staangeld is een van de onzedelijkste inbreuken op het loon van den arbeider. En nu komt de Regeering om den arbeider te beschermen tegen de oeconomische kracht van den werkgever met een ontwerp en laat dat misbruik bestaan. Waarom? Ik zou zeggen, dat op de Regeering de bewijslast rust waarom zij niet doet wat krachtens dit wetsontwerp moet geschieden, waarom de Regeering niet tegen het staangeld optreedt, zooals zij opgetreden is tegen de gedwongen winkelnering. Het wil mij voorkomen dat minder op ons de verplichting rust om te bewijzen dat het staangeld wèl gemist kan worden, dan het op den weg der Regeering ligt om te bewijzen, dat eventueel dit staangeld niet gemist kan worden.

Dat bewijs echter zal zeker door de voorstanders van het staangeld moeilijk kunnen worden geleverd. In de eerste plaats is de omvang van het staangeld op het oogenblik niet groot; het vertoont zich slechts in betrekkelijk weinig bedrijven en waar het zich in de laatste jaren begon te vertoonen, ik haalde er met opzet voorbeelden van aan, is het hier en daar ook reeds alweer bezig te verdwijnen. Het ontmoet bij de meer ruimhartige werkgevers, waarvan ik ook een voorbeeld noemde, zelfs gemoedsbezwaren, en men kan dus absoluut niet zeggen, dat het bij alle werkgevers in den smaak valt. In die industrieën waar het voorkomt, dat is in de steenindustrie in de eerste plaats, komt het nog lang niet eens overal voor. Wanneer het bleek, dat in een bepaalde industrie het staangeld overal voorkwam, dan zou daaruit nog het vermoeden kunnen geput worden, dat het voor die industrie speciaal noodzakelijk was. Maar ook dat is niet het geval. Het komt in geen enkele industrie algemeen voor; in de steenindustrie vinden wij het voor ongeveer de helft wèl en voor de andere helft

niet, en het komt mij dus voor, dat het bijzonder moeilijk zal zijn om de noodzakelijkheid van dat staangeld aan te toonen.

Maar wanneer dan niet de noodzakelijk[heid] van het staangeld in het algemeen belang kan verdedigd worden, dan zou ik willen vragen aan den Minister: waarom hebt gij dan dit voorstel gedaan, waarom hebt gij niet het staangeld verworpen?

Een antwoord op die vraag zal zeker straks door den Minister wel gegeven worden.

Nu kan men zeggen: alles toegegeven, wat gij daar zegt; maar waarom dan nu op dit oogenblik zulk een campagne tegen dat staangeld geopend? Al mag het nu waar zijn, dat de misbruiken bij de *uitvoering* van het staangeld niet zoo groot zijn, dat daarom alleen reeds de wetsbepaling aannemelijk zou zijn voor degenen, die aan den kant staan van de arbeiders, in geen geval wordt de toestand er slechter door, immers, dit is toch in elk geval een regeling, die — zij het weinig — toch in elk geval eenige verbetering aanbrengt.

Ja, Mijnheer de Voorzitter, wat door den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs eenige dagen geleden is gezegd, dat de bestrijding van deze en dergelijke bepalingen berust op een ontzaglijk misverstand, is niet juist.

Wij beweren natuurlijk niet, dat door dit artikel het staangeld zou worden ingevoerd daar waar het reeds bestaat, maar wij beweren wèl, dat door dit voorstel het staangeld wordt gesanctionneerd en bovendien dat practisch het staangeld door deze bepaling burgerrecht zal krijgen, waar het op het oogenblik nog niet bestaat.

Ik zeg niet, dat het de bedoeling is van deze bepaling om te zeggen tot de patroons, die nog geen staangeld vorderen: doet dat nu ook maar; neen, maar het zal er een gevolg van zijn, en het was mij zeer aangenaam, dat de voorstanders van het staangeld, die dit steeds hebben tegengesproken, in de gehouden enquête het bewijs kunnen vinden dat onze vrees niet is een chimère, maar werkelijkheid.

In de mededeelingen van den inspecteur van den arbeid in de 1ste inspectie te Breda, vinden wij de volgende merkwaardige verklaring. Twee werkgevers hadden nooit van staangeld gehoord, maar oordeelden dat middel zoo goed, dat zij het voornemen opvatten tot de invoering er van over te gaan. Dat zegt nu niet een lid van een agitatiecomité, maar dat wordt medegedeeld door een deskundig ambtenaar, door de Regeering aangewezen om inlichtingen te geven. Alleen op het hooren van het denkbeeld, om staangeld in te voeren, wilden werkgevers, die tot nog toe nooit van staangeld hadden gehoord, daartoe overgaan. Wanneer dit nu gebeurt, nu men er alleen nog maar van hoort, dan heb ik volkomen het recht om te zeggen: door dit instituut in de wet te regelen, zal men misschien in tien gevallen een eenigszins te hooge opvoering van het staangeld voorkomen, wat ik trouwens nog niet geloof; maar in zeker honderd gevallen, waar men tot nog toe absoluut geen gebruik maakte van het staangeld, de invoering daarvan nu krijgen en het beweerde voordeel wordt door het nadeel dus niet alleen geneutraliseerd, doch zelfs overtroffen. Ik had dan ook gehoopt dat de geachte voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, tevens voorzitter van de vrijzinnig-democratische Kamerfractie, tevens voorman van een partij die heel gaarne wil optreden als vriend van den werkman, die gaarne wil toonen, dat zij de positie van den werkman door dit arbeidscontract wenscht te verbeteren, niet op die halfslachtige, op voor de arbeiders nadeelige wijze, het instituut van het staangeld in de wet zou sanctioneeren, in plaats van te verklaren, dat het is in strijd met de goede zeden.

Het is een onzedelijk middel, dat men den armen werkman bindt aan den patroon; het is een middel om hem te onttrekken aan de concurrentie; de sanctioneering van dat onzedelijk middel is de groote vlek van dit wetsontwerp.

En het zal het vele goede, dat de geachte voorzitter der Commissie van Rapporteurs heeft gemeend door zijn ontwerp in het belang van den werkman tot stand te brengen, in een licht doen verschijnen, waarop die geachte afgevaardigde zeker niet zal zijn gesteld.

Ik heb, geloof ik, genoeg gezegd om aan te toonen, waarom wij hebben gemeend het staangeld te moeten verbieden. Willen de heeren daarop niet ingaan, dan zullen zij niet kunnen volstaan met te zeggen: waarom komt gij er nu tegen op, het wordt al wat beter, neen, dan zullen de heeren moeten aantoonen, dat het staangeld in het algemeen belang niet kan worden gemist. Want dat het belang van den werkgever door het staangeld wordt gebaat, dat mag hier niet gelden. Dat is een belang dat in dit ontwerp in dit verband niet thuis behoort. Dat is dan een bevoorrechting van den werkgever, dat is een niet ten goede

komen aan de oeconomische zwakheid van den arbeider, in het belang van den zwakkere.

Neen, dit is den oeconomisch sterken werkgever nog sterker maken tegenover den oeconomisch zwakken arbeider. Dit is invoeren in onze wet — want moge het al niet worden ingevoerd in de practijk, het geschiedt wel in de wet — niet alleen een privilege, maar ook het middel om dit privilege tot effect te kunnen brengen. En dit voert men nu in ter wille van den oeconomisch sterken werkgever ten nadeele van den oeconomisch zwakken arbeider, dien men zegt te willen helpen. Dit vloekt tegen zich zelf en het is totaal onaannemelijk voor de arbeiders.

Door art. **163g t** heeft men reeds de werkstakingen aan banden gelegd; thans breidt men die belemmering nog uit. Herhaaldelijk heeft men bij deze discussie verklaard: de vakbeweging zal het ontwerp tot effect moeten brengen, en thans sanctioneert men een middel, juist door de patroons in het leven geroepen om de vakorganisatie aan banden te leggen.

Welnu, meent men, dat dit moet geschieden, goed, maar dan zegge men ronduit, dat men niet staat op het standpunt van liefde voor den werkman, waarop men zegt te staan; laat men dan ronduit erkennen, dat men, om welke reden dan ook, zelfs niet bedoeld heeft dit standpunt in te nemen.

Kan men ons amendement niet aannemen, welnu, dan spreke men die verklaring open uit.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren van Kol en Hugenholtz, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **de Klerk,** het woord verkregen hebbende tot toelichting van het door hem ingediende amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan met een enkel woord volstaan tot toelichting van het amendement, omdat ik, nu aangenomen is, dat men bij alle stakingen op de arbeiders schadevergoeding zal kunnen verhalen, geheel sta op het standpunt van den vorigen geachten spreker. Ik zal dan ook aan dat amendement mijn stem geven. Ingeval dat amendement echter niet wordt aangenomen, schijnt het mij toe, dat het staangeld in overeenstemming moet worden gebracht met den opzeggingstermijn.

Immers de opzeggingstermijn voor die arbeiders die f 4 per dag en minder verdienen loopt van den eenen betalingstermijn tot den anderen en dit zal gewoonlijk niet langer zijn dan 6 dagen. Ik heb in dezen een sterken bondgenoot in den president van de Commissie van Rapporteurs, die, in een vergadering te Rotterdam gehouden, in antwoord aan een der debaters, de verklaring aflegde, dat de opzeggingstermijn voor de meeste arbeiders niet langer zal zijn dan 6 dagen.

Nu vraag ik in gemoede: wanneer dit zoo is, waarom dan 12 dagen staangeld te nemen, dus het dubbele? Ik meen, dat het goed zal zijn, wanneer eventueel het staangeld blijft, dat dit worde teruggebracht tot 6 dagen. Dit zal een verzachting zijn van den harden maatregel. Met dit enkele woord kan ik volstaan tot toelichting van dit amendement.

Wat mijn tweede amendement betreft doet het mij genoegen, dat het geheel is in overeenstemming met dat van de heeren Limburg en Patijn. Wanneer ik dat amendement had gehad vóór het mijne bij den drukker was, zou ik dit laatstgenoemde niet hebben ingezonden. Waar ik mij met het amendement van die heeren geheel kan vereenigen, meen ik beter te doen mijn amendement (n°. VI) in te trekken.

De **Voorzitter:** Aangezien het tweede amendement van den heer de Klerk door den voorsteller is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Het eerste amendement van den heer de Klerk wordt ondersteund door de heeren Roodhuyzen, Lieftinck, Thomson, Roessingh en Smeenge, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Drucker,** voorzitter der Commissie van Rapporteurs, het woord verkregen hebbende tot toelichting van het amendement der Commissie van Rapporteurs, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Dit amendement heeft een tweeledige strekking. Het bedoelt in de eerste plaats hetzelfde als de wijziging, die in art. **1637 u** is aangebracht en die wij te danken hebben aan een opmerking van den geachten afgevaardigde, den heer Schaper. Wij zijn tot dit amendement gekomen, omdat het naar onze meening beter dan het artikel in zijn tegenwoordigen vorm uitdrukt, dat geenszins bedoeld is een aanmoediging tot instelling

van een staangeld, maar integendeel een wettelijke beperking van dat instituut.
Is dit een meer theoretisch nut, het amendement heeft bovendien deze practische bedoeling, dat allerlei bedingen, die niet precies mochten hebben den vorm zooals het gebruikelijke staangeldbeding heeft, maar die wel dezelfde strekking hebben, zullen worden gebracht onder hetzelfde wettelijk régime.

De **Voorzitter:** Voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, maakt het amendement van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **de Savornin Lohman:** Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een paar woorden te zeggen over het artikel. Het komt mij voor dat, zooals de geachte afgevaardigde uit Amsterdam III beweert, een nieuw middel ingevoerd wordt in deze wet. De geachte afgevaardigde heeft gezegd dat zou moeten worden bewezen dat het staangeld noodzakelijk is.

Het komt mij voor, dat wij hier dezelfde quaestie hebben, welke wij vroeger hadden bij de vraag of poenale bedingen al of niet noodig zijn ten opzichte van den arbeider. Toen hebben ook sommige leden beweerd, dat dit niet noodig ware, maar de wetgever heeft zich daarover niet uit te laten; hij moet alleen vragen, of het beding op zich zelf niet onrechtmatig is, en zoo neen, of het dan toch niet wat moet worden beperkt. Hier moet derhalve alleen van de zijde der Regeering bewezen worden, dat men misbruiken dient tegen te gaan, maar de Regeering behoeft niet te bewijzen of te beweren, dat het staangeld noodzakelijk is. Zij zou kunnen zeggen: ik ben van meening, dat het in het algemeen nuttiger is nooit staangeld te bedingen, maar dat zou geen wijziging behoeven te brengen in het wetsvoorstel.

Nu kan ik niet inzien, dat er in staangeld iets onrechtmatigs is. Ieder contractant toch kan zich waarborgen verschaffen, ten einde zeker te zijn van de uitvoering van het contract. Staangeld is een gewone overeenkomst, welke bij alle soorten van overeenkomst kan worden gemaakt, en ik zie dus niet in, waarom het niet zou kunnen gemaakt worden tusschen werkgever en werkman.

Een andere vraag is, of dit ontwerp in de beperking van dit recht niet veel te ver gaat.

Eigenlijk is de zaak in dit artikel zoo geregeld, dat het niet de moeite waard is er veel over te zeggen, want het is zoo omslachtig geregeld, en het bedrag waarop verhaal kan worden uitgeoefend is zoo gering, dat ik meen, dat in de meeste gevallen de werkgever wel zal zeggen: laat ons al dien omslag maar laten.

Toch zal ik daarom niet tegen het artikel stemmen. Ik wil aannemen, dat het wenschelijk is in ieder geval een zekere beperking in te voeren, maar dan wensch ik toch te vragen: wat is het recht van derden op dit staangeld?

Dat lijkt mij moeilijk te constateeren. De werkgever is geld schuldig aan den werkman, hij betaalt hem, doch niet persoonlijk, maar legt het in de spaarbank ten name van den arbeider. Welke rechten hebben derden nu op dat geld? Dit is mij niet duidelijk. Er staat alleen: Van af het oogenblik der loonuitbetaling wordt de arbeider geacht de eigenaar te zijn van het in te leggen bedrag.

De bedoeling is dus, dat de arbeider eigenaar is, maar nu komt er een schuldeischer van den arbeider, en legt beslag op het staangeld. Dan heeft de werkgever er weinig meer aan.

Nu kan men zeggen, dat dit de bedoeling niet is, maar er staat eenvoudig, dat de werkgever het geld belegt op de spaarbank. Legt er nu de schuldeischer beslag op, dan zal de werkgever het moeten deelen met hem, en vermoedelijk krijgen beiden dan al bitter weinig!

Nu zal de Minister misschien zeggen, dat het hier een heel wettelijk verband is, met het bepaalde doel om het geld te doen dienen als schadeloosstelling ten behoeve van den werkgever, maar deze wet ontneemt niet het recht aan ieder crediteur, om beslag te leggen op hetgeen men schuldig is aan den werkman of als diens eigendom is te beschouwen.

Wat nu de amendementen aangaat, vind ik dat van den heer Troelstra nog het duidelijkst. Ik vind het een oprecht amendement. Maar ik kan niet gelooven, dat de Kamer de andere amendementen zou kunnen aannemen. Laat men dan eenvoudig zeggen, dat men het staangeld niet wil, maar hier doet men niets anders dan den werkgever plagen, blijkbaar om hem het gebruik maken van het staangeldbeding zoo goed als onmogelijk of waardeloos te maken.

Wanneer men ook den werkgever wil dwingen nu op zijn beurt een massa spaarbankboekjes aan te leggen ten behoeve van de arbeiders, dan maakt men hem het uitoefenen van dat recht eenvoudig onmogelijk.

Het is ook absoluut onnoodig, want wat is het geval? Wanneer de werkgever moet betalen, dan heeft de arbeider toch zeker genoeg verhaal voor het aan hem verschuldigd loon op het actief van den werkgever. Hij heeft in geval van faillissement preferentie, niet alleen voor het loon, maar ook voor de schadevergoeding. Hij zal daardoor wel altijd een voldoend verhaal hebben, want het zullen toch altijd betrekkelijk kleine sommen betreffen.

Het is ook niet denkbaar, dat een werkgever eenvoudig zijn werklieden ontslaat, ten einde hun te onthouden het betrekkelijk weinige geld dat hij hun schuldig is. Wat zou hij daarmede kunnen winnen? Niets. Hij zou onmiddellijk failliet worden verklaard op het oogenblik dat hij het verschuldigde loon of schadevergoeding aan zijn arbeiders onthoudt. Daardoor zou zijn zaak geheel ophouden en dan staat de werknemer tegenover hem gelijk tegenover iederen anderen gefailleerde. Gaat hij niet failliet, dan heeft de arbeider dat in de spaarbank gereserveerde geld niet noodig.

Altijd is de bewering geweest, dat het zeer moeilijk is een behoorlijk contract te maken tusschen den werkgever en den gewonen werkman. Feitelijk toch — niet rechtens — kunnen de arbeiders in tal van gevallen doen zooals het hun belieft, omdat men op hen geen verhaal heeft, zoodat feitelijk wel de werkgever, maar niet de arbeider gebonden is door het contract. Maar nooit heeft men het omgekeerde beweerd, namelijk, dat de werkgever ook kan doen wat hem belieft, omdat de werman op hem geen verhaal heeft.

Wanneer wij dus hier een bepaling maken om, in hoe beperkte mate dan ook, te gemoet te komen aan het bezwaar dat er geen verhaal is op den arbeider, zij het ook alleen om den werkman zijn verplichtingen tegenover den werkgever te doen gevoelen, laten wij het dan aannemen zooals de Regeering het voorstelt. Willen wij dat niet, laten wij dan aannemen het amendement van den heer Troelstra c.s. en aldus aan den werkgever ontnemen een recht dat hij thans heeft.

Hetgeen echter voorgesteld is door de heeren Limburg en Patijn wil ik liever niet qualificeeren. Ik meen, dat het door de Kamer onmogelijk aangenomen kan worden. Men moet het een of het ander doen.

De heer **Schaper:** Mijnheer de Voorzitter! Het komt niet in mij op de stelling van den heer de Savornin Lohman, dat eigenlijk in dit debat gekozen moet worden tusschen het amendement van Troelstra c.s. en het Regeeringsvoorstel, te bestrijden. Ik wil die stelling trouwens geheel onbesproken laten.

Ik kom echter met nadruk op tegen de verdere redeneering van dien geachten spreker en wil met een enkel doorslaand bewijs aantoonen, hoe voos zijn bewering is, dat het opleggen van bedoelde verplichting op den werkgever niets anders is dan plagerij en geheel onnoodig, omdat op hem steeds verhaal is.

Ik wijs alleen op het volgend bericht uit *Het Handelsblad* van 26 Mei jl., dat aldus luidt (ik laat de namen weg):

„Diefstal door eigenbouwers.

De eigenbouwers J. B. en E. J. V. B. te Hilversum, waren in het begin van dit jaar bezig een paar villa's te bouwen aan den Soestdijkerstraatweg. Ze kwamen een paar kamer- en twee kastdeuren te kort en hadden geen geld om het benoodigde hout te koopen. Om nu toch aan de deuren te komen, verschaften ze zich door middel van inklimming toegang tot een perceel in de Diamantstraat en namen daar de deuren weg.

De eigenaar van het huis in de Diamantstraat deed aangifte bij de politie, die ze in de in aanbouw zijnde villa's in beslag nam.

Beklaagden, 5 April failliet verklaard, bekenden. Den eigenaar der deuren stelden zij schadeloos.

Het openbaar ministerie, mr. van Dam, eischte tegen ieder dier beklaagden 3 maanden gevangenisstraf."

Ziehier eenige patroons die stelen om de karwei die ze hebben, te kunnen klaarmaken.

Ik heb er niets bij te voegen om te bewijzen, dat het noodig kan zijn van patroons ook zekere waarborgen te eischen.

De heer **Drucker:** Mijnheer de Voorzitter! Laat ik mogen beginnen met ten aanzien van het staangeld deze opmerking te maken, dat het karakter van dit instituut ten eenenmale is veranderd door de wijziging die bij de Memorie van Antwoord van den Minister Loeff in het ontwerp is gebracht. Waar de heer Troelstra aanwees het verschil tusschen het ontwerp en den tegenwoordigen toestand, vergat die geachte spreker dat kardinale verschil.

Tegenwoordig is het staangeld een deel van het loon, dat de werkgever inhoudt en bij zich bewaart, zonder eenige zekerheid voor de teruggave aan den arbeider, een bedrag waarop hij de eventueel hem toekomende schadevergoeding of beweerde

schadevergoeding verhaalt, zonder eenigen vorm van proces, het aan den arbeider overlatende of hij zijnerzijds een geding wil beginnen om dat ingehouden loon weer in handen te krijgen.

Na de wijziging die het Regeeringsontwerp bij de Memorie van Antwoord heeft ondergaan, is dat alles juist veranderd in het tegenovergestelde. De arbeider heeft door de belegging op de Rijkspostspaarbank volkomen zekerheid, dat dat bedrag ongeschonden voor hem bewaard blijft en niet deelt in de tegenspoeden die het vermogen van den patroon kunnen treffen. Dat is een wijziging van niet gering belang. Belangrijker nog is het volgende. De patroon kan niet zijn verhaal zoeken op dat geld zonder eenigen vorm van proces, maar zal zijnerzijds het zóó ver moeten brengen, dat hij aan de Rijkspostspaarbank zijn gerechtigheid op dat bedrag kan aantoonen. Al worden de formaliteiten daarvoor bij den algemeenen maatregel van bestuur ook nog zoo gemakkelijk gemaakt, zonder een vonnis van den rechter zal de Rijkspostspaarbank dat bedrag nooit kunnen loslaten, en de patroon zal dus voortaan, wil hij op dat bedrag eenig recht doen gelden, zich moeite en onkosten moeten getroosten om zijnerzijds een geding bij den rechter te beginnen en een vonnis te verkrijgen. Ziedaar, dunkt mij, gerechtvaardigd hetgeen ik vooropstelde, dat het geheele instituut van het staangeld sedert deze wijziging een fundamenteel ander karakter heeft gekregen.

Ik wensch thans ten aanzien van het staangeld drie punten te bespreken. Ik wensch vooreerst het ontwerp te vergelijken met den bestaanden rechtstoestand; ik wil in de tweede plaats kortelijk het ontwerp stellen tegenover de wetgeving van andere landen en in de derde plaats wensch ik een oogenblik stil te staan bij de vraag, of inderdaad uit een moreel oogpunt aanneming van het amendement van den heer Troelstra c.s. noodig is en of bij aanneming van dat amendement het doel dat die heeren zich voorstellen, ook zal worden bereikt.

Ik kom in de eerste plaats tot de vergelijking van het ontwerp met den bestaanden rechtstoestand.

In de vergadering van 8 Maart jl. heeft de heer van der Zwaag verklaard, dat, naar zijn inzien, op het oogenblik het heffen van staangeld rechtens niet geoorloofd is [dl. I, bl. 43]. Naar aanleiding van een interruptie moet ik opmerken, dat de heer van der Zwaag is een lid van deze Vergadering en ik mij volkomen gerechtigd acht met dat geachte medelid te debatteeren, evenals ik dat doe met andere leden, ieder op zijn beurt, wanneer daartoe aanleiding bestaat.

De heer van der Zwaag is niet de eenige in Nederland die van meening is, dat door dit wetsontwerp de arbeider achteruit gaat.

Wanneer de heer van der Zwaag de eenige was, die in die meening verkeerde, dan zou ik de Vergadering daarmede niet ophouden, maar zou ik trachten dien geachten afgevaardigde in een particulier onderhoud van de onjuistheid van zijn meening te overtuigen en ik zou den heer Troelstra mogen medenemen als deskundige, om mij in dat betoog te steunen. Maar wat wij hier spreken is publiek en daarom is het nu de tijd met een enkel woord nader aan te toonen, waarom die bewering fundamenteel onjuist is.

Staangeld zal in contracten tusschen werkgevers en arbeiders, wanneer dit ontwerp wet is geworden, evenmin gelden als tot dusverre, indien het niet speciaal is bedongen. In dat opzicht heeft men zich in de pers en in tal van vergaderingen schromelijk vergist. Men heeft daar gezegd — en het waren werkelijk niet de domsten onder ons volk — dat, als dit ontwerp wet was geworden, voor elken arbeider staangeld zou gelden. Hier in de Kamer komt niemand met die bewering, hier weet men beter. Het staangeld zal alleen gelden als er een overeenkomst is tusschen den patroon en den arbeider, waarbij staangeld is bedongen. Hoe was het tot heden met die overeenkomst? Die overeenkomst was volgens de algemeene regelen bindend, tenzij het daarmede zoo de spuigaten uitliep, dat de rechter zou zeggen: dat is een onzedelijke overeenkomst. Daarvoor krijgen wij nu in de plaats, dat die overeenkomst alleen geldig zal zijn onder de strenge beperkingen van dit artikel. In de eerste plaats onder de beperking, welke ik zooeven noemde, dat het rechtskarakter van de instelling geheel is veranderd, en in de tweede plaats ook wat het bedrag aangaat.

De heer van der Zwaag heeft in de vergadering van 8 Maart jl. het doen voorkomen, alsof staangeld hier wordt toegelaten voor twaalf dagen loon per jaar. Ook in dat opzicht heeft de geachte afgevaardigde zich vergist. Het staangeld wordt hier alleen toegelaten voor den opzeggingstermijn met een maximum van twaalf dagen voor de gewone arbeiders.

Ik kan in dit verband ook te gelijk het amendement van den heer de Klerk even ter sprake brengen, dat dus ten slotte van geringe beteekenis blijkt te zijn. Dat amendement betreft alleen de zeer speciale gevallen, waarin een langere

opzeggingstermijn dan van een week mocht bestaan en dus het andere maximum zou toelaten, tot 12 dagen te gaan.

Het bedrag is tegenwoordig in verschillende overeenkomsten hooger. Ik behoef slechts te herinneren aan het bekende geval van de havenarbeiders te Amsterdam, waar men een staangeld heeft tot een bedrag van f 100, dus vrij wat hooger dan het hier wordt toegelaten. Ik heb hier verder bij mij een vonnis van het kantongerecht n°. 1 te Rotterdam, te vinden in n°. 7679 van het *Weekblad van het Recht*, waarbij toevallig is gebleken, dat van een werkman met een matig weekloon volgens het bestaande contract 30 cent per week tot het onbepaalde toe werd ingehouden. Voorbeelden van hoogere bedragen zijn niet zeldzaam; men zou er meerdere kunnen aanvoeren.

Indien ik den bestaanden rechtstoestand vergelijk met het ontwerp, kom ik voor mij nog altijd tot de conclusie, dat het laatste een belangrijke verbetering in den toestand van den arbeider brengt. Ik ben verplicht hier nog één autoriteit ter sprake te brengen, die door sommige leden van groot gewicht schijnt te zijn geacht, namelijk een anonieme autoriteit, zetelende ergens in de buurt van Zutphen. In de stukken, die ter griffie hebben gelegen, heeft men vermeld gevonden, dat te Zutphen een patroon heeft moeten afzien van het executeeren van het staangeld en in rechte gedwongen is tot het uitkeeren van het volle loon. Een van onze geachte medeleden heeft die anonieme Zutphensche mededeeling blijkbaar zóó gewichtig gevonden, dat hij gemeend heeft deze vergadering niet te kunnen afwachten, maar reeds die gegevens uit de stukken die ter griffie liggen, aan de pers te moeten verstrekken, zoodat de beslissing van die Zutphensche autoriteit al wereldkundig werd, voordat zij hier ter sprake kon worden gebracht. Aangezien deze zaak mij interesseerde en ik mij nauwelijks kon voorstellen dat er een rechterlijke autoriteit in Nederland zou zijn, die het staangeldbeding op dit oogenblik onwettig had verklaard, heb ik het Zutphensche geval onderzocht en waar nu een van mijn geachte medeleden het belangrijk genoeg heeft gevonden het reeds bij voorbaat in de pers wereldkundig te maken, meen ik, dat het gewenscht is dit ook in het publiek tegen te spreken. Men zal een eigenaardigen indruk krijgen, wanneer men hoort wie die Zutphensche autoriteit is, de eenige in Nederland die verklaart, dat het staangeldbeding niet rechtsgeldig is.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Ik heb hier de officieele verklaring, waaruit de onjuistheid van het Zutphensche bericht blijkt.

De heer **Drucker:** De officieele verklaring zal misschien voor de Vergadering nog niet zoo duidelijk zijn als een nadere uiteenzetting, hoe men aan dat bericht is gekomen. De inlichting, die ter griffie gedeponeerd werd, is afkomstig van de Kamer van arbeid voor de bouwbedrijven te Zutphen; deze heeft later de zaak nader onderzocht en toen is gebleken, dat de zegsman zich wat lichtvaardig had uitgelaten. Die zegsman heeft later medegedeeld, dat de zaak zich aldus heeft toegedragen: „een der arbeiders — velen der arbeiders waren met het staangeld ingenomen — had zonder opzegging zijn dienst verlaten. Terugkomende, eischte hij zijn loon met het ingehouden geld. Toen hem de toegang tot de fabriek geweigerd werd, heeft hij de hulp ingeroepen van een onbezoldigd veldwachter." Daar komt de autoriteit ten tooneele, die zooveel sensatie in den lande heeft gemaakt. Die onbezoldigde veldwachter „heeft van den patroon namens den arbeider het loon opgeëischt mèt het ingehouden geld er bij, onder de verzekering, dat de patroon het moest geven, als zijnde verdiend loon.

De patroon is waarschijnlijk daarvoor gezwicht, althans hij heeft het geëischte geld uitbetaald, maar wilde verder van staangeld niets meer weten." „Hieruit blijkt, dat het lid der Kamer van arbeid zich geen goede rekenschap heeft gegeven van de uitdrukking: „in rechten genoodzaakt"."

Wij hebben hier dus niet te doen met een vonnis van een rechtbank of van een kantonrechter, maar met de juridische beslissing van een onbezoldigd veldwachter in de buurt van Zutphen, mogelijk een uiterst scherpzinnig man, maar toch geen juridische autoriteit. En toch, die is de eenige autoriteit, die verklaart, dat staangeld in strijd is met de wet.

De heer **de Klerk:** Als die stukken niet juist zijn moet men ze niet op de griffie nederleggen ter inzage voor de leden.

De heer **Drucker:** Ik kom thans terug tot de rechtsquaestie. Ik geloof dus, dat voldoende door mij is aangetoond, dat tot dusverre niemand in Nederland van eenige juridische beteekenis voor zijn rekening neemt de stelling, dat een

contract betreffende staangeld niet rechtsgeldig zou zijn. Ik acht mij van elk verder betoog in deze ontslagen, nu ook de geachte afgevaardigde uit Amsterdam III, de heer Troelstra, heeft begrepen, dat men niet zou kunnen volstaan met verwerping van dit artikel, maar dat noodig zou zijn een uitdrukkelijk verbod van staangeld in de wet.

Er is ook gezegd: thans doen de arbeiders het niet, en voortaan zullen zij het wel *moeten* doen, want de wet heeft het gesanctioneerd. Ook dat schijnt mij een totaal onjuiste voorstelling. Of de arbeiders in dergelijk contract zullen bewilligen of niet, is een vraag, die, zooals de heer Schaper het bij een der vorige artikelen uitgedrukt heeft, van economische machtsverhoudingen afhangt. De arbeiders, die het tot dusver niet deden, zullen het voortaan ook niet doen, en de arbeiders, die tot dusver genoodzaakt waren zich aan een dergelijk beding te onderwerpen, zullen voortaan althans de zekerheid hebben, dat het beding op billijker wijze is ingericht en niet meer in den drukkenden vorm die thans veelal gebruikelijk is.

Ik heb uit den mond van den heer Troelstra een ernstig argument gehoord, dat inderdaad ernstig zou wezen, wanneer het niet vatbaar ware, naar mijn meening althans, voor weerlegging. De heer Troelstra zeide: dit artikel zal zijn een aanmoediging voor den werkgever om voortaan het staangeldbeding te maken, en zijn partijgenoot de heer Tak heeft (zie bladz. 1244 der *Handelingen*) [dl. I, bl. 21] op 8 Maart ll. hier gezegd, dat voortaan talrijke patroons, die nu geen staangeld heffen, ,,in de verleiding zullen komen" om van dat wettelijk instituut gebruik te gaan maken. Soortgelijke vrees is in 1891 uitgesproken, bij het toen in den Reichstag gevoerde korte debat, door den afgevaardigde Molkenbuhr van de Duitsche sociaal-democratische partij, maar er is door niemand nog aangetoond, en het is ook, geloof ik, niet aan te toonen, dat die profetie in Duitschland zou zijn uitgekomen. Wanneer er iets is, dat weinig ,,verleidelijk" is voor de patroons om te gebruiken, dan is het zeker de regeling van het staangeld zooals die hier is gemaakt. In dat opzicht vereenig ik mij met den heer de Savornin Lohman. Van het staangeld onder dit artikel zal alleen gebruik maken die patroon, die zeer overwegende reden heeft dit te doen, en die veel moeite, omslag en beslommering niet schuwt, omdat hij het in zijn bedrijf volstrekt niet misbaar acht. Maar een aanmoediging kan hij, die het artikel onpartijdig leest, er in de verste verte niet in zien.

Ik kom nu tot hetgeen ik in de tweede plaats wilde behandelen, de vergelijking van dit wetsontwerp met de regeling gelijk die elders bestaat. Er is geen land in Europa — ook de heer Troelstra zal er geen kunnen aanwijzen —, waar het staangeld wettelijk is verboden. Ik wil in dit verband de Vergadering niet tracteeren op uitvoerige aanhalingen van wetten, maar zal slechts twee feiten memoreeren.

Vooreerst: het allernieuwste en meest vooruitstrevende document van wetgeving op dit gebied, dat is aan te halen — de heer van Nispen heeft het reeds herinnerd — het ontwerp der Zwitsersche fabrieksinspecteurs heeft het staangeld opnieuw opgenomen. De heer Troelstra heeft een beroep gedaan op mij als vooruitstrevend man en als iemand die zegt een vriend te zijn van de arbeiders. Welnu, wanneer er iemand is, die vooruitstrevend en een vriend van de arbeiders genoemd mag worden, dan zijn het die Zwitsersche fabrieksinspecteurs. Die Zwitsersche mannen gaan in vooruitstrevendheid en vriendschap voor den arbeider zoo ver als iemand in Europa, waar zij de boeten geheel wilden verbieden, wat nog geen wet heeft gedaan, maar het staangeld absoluut verbieden, hebben ook deze mannen niet aangedurfd.

In de tweede plaats — en dat is mijn laatste citaat wat het buitenland betreft — is hoogst opmerkelijk wat in dit opzicht in België voorgevallen is.

Toen in België het staangeld ter sprake kwam bij de behandeling van het wetsontwerp dat leidde tot de wet van 1900, had men eerst een regeling, waarbij de patroon het staangeld in handen kon houden. Ten einde aan de bezwaren te gemoet te komen, heeft de Regeering de wijziging aangebracht, dat dit staangeld zou moeten worden gedeponeerd in handen van een derde of van de Postspaarbank. Toen deze verandering had plaats gehad, zeide de heer Vandevelde, de bekende sociaal-democraat in de Belgische Kamer, op 27 April 1899 (Annales Parlementaires pag. 1086) ,,Je considère la transaction présentée par l'honorable Ministre comme acceptable et comme ne présentant pas les inconvénients qu'entrainait la redaction primitive". Maar, vervolgde hij, ik wil in dergelijke dingen secuur zijn, en wensch de pertinente verzekering te verkrijgen, dat niemand het staangeld op andere wijze zal mogen regelen, zoodat dit in handen van den patroon zou blijven.

De Minister kon toen, zich houdende aan den tekst van het artikel, eenvoudig

antwoorden: dat zal niet meer mogen geschieden; het bedrag van het staangeld mag niet bij den patroon blijven. Onder het zeggen van ,,très bien", legde de heer v. d. Velde er zich toen bij neer.

In andere landen is inderdaad tegen de regeling van het staangeld verzet gerezen; maar leest men na wat Molkenbuhr in den Duitschen Rijksdag heeft gezegd, dan ziet men, dat dit slechts ten deele is gericht tegen het staangeld in het algemeen, maar niet minder tegen de wijze van regeling er van.

Molkenbuhr zeide: het is toch wat bar, dat de arbeider den patroon een renteloos voorschot zou moeten geven en hij rekende uit, hoeveel dit zou bedragen voor geheel Duitschland; en de arbeider heeft geen waarborg voor het geld, want wanneer de patroon slecht financieert en failliet gaat, is het geld weg!

Die bezwaren werden door den spreker met ernst aangevoerd. Maar toen men in België de zaak beter regelde, zeide Vandevelde: het is acceptabel; en later: ,,très bien".

En nu denke men niet, dat de Belgische regeling voor den arbeider gunstiger is dan die van ons ontwerp. Het tegendeel is waar, de Minister wees er reeds op bij de algemeene beraadslagingen. [Dl. I, bl. 45.]

Het wil mij dus voorkomen, dat ook de vergelijking met buitenlandsche wetten door dit wetsartikel glansrijk kan worden doorstaan.

Ik vraag in de derde plaats: zal door uw amendement, gesteld dat het overigens aannemelijk ware, uw doel worden bereikt?

Ook die vraag beantwoord ik ontkennend. Het begrip van cautie stellen is in de wereld zóó algemeen verspreid, zóó voor de hand liggend, dat, wanneer men *dezen* vorm van zekerheidsstelling absoluut verbood, het verkeer, dat nog slimmer is dan alle wetgevers, nieuwe vormen zou uitdenken. De stukken, die ter griffie liggen, bewijzen dit reeds duidelijk. In die stukken kan men verschillende vormen van staangeld aantreffen, die zelfs door het amendement van den heer Troelstra en de zijnen niet onmogelijk worden gemaakt.

Wanneer men het boekje raadpleegt van Pribram over de Oostenrijksche toestanden, dat ik vóór eenige dagen aanhaalde, zal men zien, dat de Oostenrijksche practijk tal van vormen heeft uitgevonden, die door het verbod van den heer Troelstra c.s. niet worden getroffen. Men zal alleen dit verkrijgen, dat men den werkgever dringt naar vormen, waarop de wettelijke bepalingen niet van toepassing zijn en die dus zonder beperking kunnen bedongen worden. Ik zal die vormen hier niet noemen, dit ligt niet op mijn weg.

De heer **Troelstra:** Kan dan ook uw artikel niet ontdoken worden?

De heer **Drucker:** Daarop meen ik het antwoord reeds gegeven te hebben. Wanneer men het iemand mogelijk maakt langs den gewonen weg zijn doel te bereiken, dringt men hem minder op sluipwegen dan wanneer men den gewonen weg geheel voor hem afsluit. Dit is mijn gevoelen.

Wat is een vorm, die zeer voor de hand ligt?

Een vorm die dadelijk voor de hand ligt is deze, dat men tot de arbeiders zegt: ik neem niemand in dienst die niet bij mij stort, laat ik maar bescheiden zijn, tien gulden. Wat zal dan het geval zijn? Dan zal de man, die tien gulden in zijn zak heeft, een betrekking kunnen krijgen, maar wanneer diezelfde man zegt: baas of mijnheer, tien gulden heb ik niet, maar ik wil wel gedurende de eerste tien weken een gulden per week van mijn loon laten staan, ten einde op die wijze de cautie te stellen, dan zal de patroon moeten zeggen: dat is verboden; als gij geen tien gulden contant op tafel kunt leggen, kan ik u niet helpen. Dit zou men kunnen noemen een kapitalistisch stelsel, het stelsel waarbij de man die tien gulden kan deponeeren de betrekking kan krijgen, maar een man, die zegt: ik wil tien gulden bij elkander brengen doordat ik tien weken lang een gulden laat staan, niet geholpen kan worden, omdat dit is verboden.

Het is wel voorgesteld, alsof dergelijke dingen alleen kunnen opkomen in het hoofd van boozen en sluwe werkgevers, doch dit is inderdaad niet het geval. Dergelijke cautiestelling is zoo natuurlijk, dat zij opkomt in het hoofd van iederen werkgever, wiens speciaal bedrijf dit nu eenmaal medebrengt.

Ik heb hier voor mij een contract, gesloten tusschen het bestuur van een coöperatieve arbeidersvereeniging, en nog wel van een zeer vooruitstrevende arbeidersvereeniging, gesloten met iemand in hun dienst, waarbij van den man die in dienst treedt gevorderd wordt het nederleggen van honderd gulden. Die honderd gulden strekken in de eerste plaats als waarborg tegen ontrouw in het geldelijk beheer, dat die man heeft te verrichten, maar die honderd gulden strekken tevens als waarborg om daaruit te kunnen verhalen een boete, tot dat bedrag bepaald voor het geval van niet-nakoming van de verplichtingen die het contract

oplegt. En nu is een van de verplichtingen, die het contract oplegt, het in acht nemen van een opzeggingstermijn van 14 dagen. Wat dus nu wordt afgeschilderd als de handeling van een boozen, sluwen patroon, dat doet ook een vooruitstrevende coöperatieve arbeidersvereeniging; ook die vraagt f 100 in geld, en dat zal geoorloofd blijven, maar men zal niet een kleine cautie mogen nemen door inhoudingen op het loon.

De heer **Troelstra:** Geldt dit voor alle arbeiders van die coöperatieve vereeniging?

De heer **Drucker:** Ik kan die vraag niet beantwoorden; het stuk, dat ik voor mij heb, is een contract met een man, die eenige geldelijke verantwoording zou hebben, maar de cautie moest tevens dienen tot handhaving van alle contractueele verplichtingen, inclusief de inachtneming van den opzeggingstermijn.

Dat het staangeld in werkliedenkringen niet algemeen als onzedelijk wordt beschouwd, kan bovendien onder andere blijken uit de uiting van de Kamer van arbeid voor de confectiebedrijven te Rotterdam, die zich speciaal met deze zaak heeft beziggehouden en wier meerderheid het staangeld nuttig achtte, terwijl de minderheid er zich principieel niet tegen verklaarde, maar met de invoering liever zag gewacht, tot de collectieve overeenkomst bij de wet wordt geregeld. Ook daar werd dus het staangeld niet onzedelijk geacht.

En wanneer men nu nog eens raadpleegt de adressen, die ter zake bij de Kamer zijn ingekomen van den kant der werklieden, dan zal men zien, dat hun bezwaren voor het grootste deel betreffen de wijze van regeling en zakelijk vervallen zijn na de veranderingen die het wetsontwerp heeft ondergaan. Dit geldt voor verreweg de meeste adressen die de Kamer hebben bereikt. De amendementen die zijn ingediend, stellen bovendien de Kamer in de gelegenheid, wanneer zij dit wenscht, de werking van het artikel nog verder te verzachten.

Ik resumeer hetgeen ik gezegd heb. Ik acht het wetsontwerp, wel verre van te zijn een achteruitgang bij het bestaande, integendeel een sterken vooruitgang uit het oogpunt van de arbeiders. Ik meen, dat het uit dit oogpunt gerust de vergelijking kan doorstaan met alle buitenlandsche wetgevingen, omdat het meer waarborgen geeft dan eenige andere wet. En in de derde plaats kan ik mij niet overtuigd verklaren, dat een absoluut verbod practisch wenschelijk zou wezen.

Wil dit nu zeggen, dat ik aan de werkgevers het overeenkomen van staangeld zou aanbevelen? Het amendement, dat door de Commissie van Rapporteurs is ingediend, bewijst, hoe wij daarover denken; wij wenschen het staangeld niet aan te moedigen, integendeel, wij stellen ons voor, dat verreweg de meeste werkgevers geen aanleiding zullen hebben om een staangeld te bedingen en wij meenen, dat zij zeker door dit artikel daartoe niet zullen worden opgewekt. Maar wij wenschen, dat aan de werkgevers die staangeld speciaal noodig achten, de gelegenheid daartoe niet absoluut zal worden ontnomen.

Ik denk hierbij niet in de eerste plaats aan stakingen, maar aan den aard van werklieden in zekere vakken, die, helaas, nu eenmaal zóó is, dat zij in individueel wegloopen niet het minste kwaad zien, terwijl toch de patroons de grootste moeite hebben om zich van andere werkkrachten te voorzien, zoodat zij wel verplicht zijn om tot eenigszins buitengewone middelen de toevlucht te nemen, zooals indertijd een werkman het in de arbeidsenquête treffend uitdrukte, tegen het wegloopen.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! De redevoering die de Kamer zooeven heeft gehoord, ontheft mij van de noodzakelijkheid om in een lang betoog te treden. Ik wil dus nog slechts enkele punten nader op den voorgrond stellen.

Het is in de eerste plaats werkelijk van belang om bij de beschouwing van deze zaak in het oog te houden, dat dit wetsontwerp het staangeld niet creëert. Het staangeld is iets wat nu eenmaal in onze samenleving bestaat; en wat beoogt nu dit wetsontwerp? Niets anders dan dit, om, terwijl het staangeld nu ongeregeld bestaat en onder vormen die wij afkeuren, nu een volkomen goede regeling te maken, die goed doordachte voorschriften daaromtrent stelt.

Het tweede punt waarop de volle nadruk moet worden gelegd, is, dat er nu een groot verschil zal komen tusschen hetgeen op het oogenblik bestaat en hetgeen van het wetsontwerp een gevolg zal zijn, zoodat inderdaad de geheele beschouwing van den heer Troelstra, ontleend aan het bestaande, op hetgeen wat geschieden zal als dit ontwerp wet wordt, niet van toepassing mag worden geacht.

De geachte afgevaardigde maakt een beweging alsof hij dit niet met mij eens is. Welnu, ik zal hem nader uiteenzetten hetgeen ik bedoel. Op dit oogenblik bestaat

ten aanzien van het bedrag van het staangeld niet de minste beperking, terwijl tevens de werkgever, wanneer hij meent op dat staangeld recht te hebben, dit geld eenvoudig kan inhouden, zoodat wat hij tot nog toe bezat als zekerheid, dan in vollen eigendom bij hem overgaat. Zoo is het nu. En daarop, op dien toestand, is zeker wel een en ander van toepassing wat door den geachten afgevaardigde in het midden is gebracht.

Wat krijgt men echter nu? En nu moet men weder niet trachten, gelijk dit al meermalen is geschied, dit op den achtergrond te schuiven, want het is hier de hoofdzaak. Aan dat staangeld zal voortaan de werkgever nooit meer kunnen raken, dan nadat hij heeft verkregen een vonnis van den rechter, waarbij hij gerechtigd wordt verklaard dat geld in bezit te nemen.

Het staangeld is voorts niet een pand waarop de werkgever kan executeeren elke vordering die hij heeft tegen den arbeider ter zake van het niet nakomen van het contract, zoo staat de zaak niet.

Het staangeld zal zijn een pand uitsluitend dienende voor deze ééne vordering, dat òf de arbeider zijnerzijds ontijdig het contract afbreekt, òf de werkgever reden meent te hebben het contract wegens een dringende reden zijnerzijds te doen eindigen.

Dat is de hoofdzaak, die men bij de bespreking van het staangeld niet uit het oog mag verliezen; men moet niet doen, alsof die hoofdzaak niet bestond. En van dat standpunt uitgaande, geloof ik ook niet, dat het zoo moeilijk is om het staangeld uit een zedelijk oogpunt te verdedigen.

Het schijnt wel dat de heer Troelstra een dergelijke verdediging van mij verlangt. Welnu, geheel daargelaten de vraag, of ik al of niet daartoe verplicht ben, omdat wij immers niet iets nieuws invoeren, maar alleen het bestaande beperken, wil ik gaarne de verdediging van dat staangeld uit een zedelijk oogpunt op mij nemen.

Een vorige maal, den heer van der Zwaag beantwoordende, heb ik reeds gezegd, dat ik aan het karakter van het staangeld wel degelijk toeken een zedelijken grondslag. Die zedelijke grondslag ligt hierin. Wij hebben bij de behandeling van dit ontwerp voortdurend in het oog gehouden — dit is zooeven door den heer Troelstra nog in het licht gesteld — dat de arbeider in vele gevallen verkeert in een oeconomisch zwakken toestand. En wij hebben erkend, dat hij daaraan het recht ontleende op een speciale bescherming door de wet.

Welnu, die bescherming is hem waarlijk bij dit wetsontwerp niet onthouden. In de eerste plaats is die geschonken in den vorm van zoovele bepalingen van dwingend recht, maar die is ook verleend in den vorm van een voorrecht op de goederen des werkgevers, en in de derde plaats hebben wij hem gesteund door zijn loon te vrijwaren tegen de gevolgen van executie door het beslag op het loon te beperken.

Ziedaar een drietal regelen, ten faveure van den arbeider, op grond, dat wij hem beschouwen als te verkeeren in een oeconomisch zwakken toestand. Nu moet men aan den anderen kant niet zoo ver gaan van dit alles weer te bederven door te willen, dat de arbeider worde beschouwd als iemand, die in zijn armoede, in zijn nooddruft, het schild vindt, waarachter hij zich kan onttrekken aan de nakoming van zijn verbintenissen.

Hiertegen te waken is een volkomen moreel en ethisch beginsel en dit is ook de zedelijke grondslag van dit artikel. En ik kan niet begrijpen, dat zij, die den arbeider in die scheeve positie willen brengen, daarmede den arbeider denken te verheffen in het algemeen of zijn standpunt tegenover den werkgever te versterken in het bijzonder.

Laat mij voorts ook mijnerzijds nog eens wijzen op de buitenlandsche wetgeving ten aanzien van het staangeld. Algemeen geldt daar ten aanzien van het staangeld dezelfde vrijheid als bij ons, met dezelfde gelegenheid tot misbruik, of men is gekomen tot een beperking als in het ontwerp wordt voorgesteld. Ik behoef den geachten afgevaardigde niet te wijzen op de Duitsche Gewerbeordnung, evenmin op de Belgische wet van 10 Maart 1900. Bij den aanvang der discussiën over dit ontwerp heb ik trouwens reeds gezegd, dat deze Belgische wet tot stand gekomen is met de mederking van de partijgenooten van den geachten afgevaardigde.

Te recht heeft de vorige geachte spreker opgemerkt, dat, als men het staangeld niet beperkte, maar verbood, zooals geschiedt in het amendement van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam III, ongetwijfeld weer onder een anderen naam zou herleven wat men verboden had; men zou zijn toevlucht nemen tot andere middelen, hetzij een depot in geld, hetzij een persoonlijken borgtocht. Bij aanneming van dit amendement zal menig werkgever geen arbeider in dienst nemen,

die geen beschermer kan aanwijzen die voor hem instaat, om op die manier een schadevergoeding op den arbeider of zijn borg te kunnen verhalen.

Wat betreft het amendement van de heeren Limburg en Patijn, de geachte afgevaardigde uit Goes heeft verklaard, dat hij het stelsel van dit amendement niet wilde qualificeeren als het stelsel van wederkeerigheid op dit gebied. De geachte afgevaardigde heeft een zoo goed voorbeeld gegeven, dat ik dit ook niet zal doen, maar dat wij, het amendement opnemende, hier in onze Nederlandsche wetgeving zouden invoeren een chinoiserie, die niet tot sieraad van onze wetgeving zou strekken, is zeker, en het verwondert mij hoe zulke scherpzinnige mannen als de voorstellers dit hebben kunnen voordragen. Er is hier niet de minste symetrie. Aan den eenen kant kunnen wij zeggen, dat het staangeld, dat hier in het wetsontwerp is nedergelegd, bestaat, maar daarentegen bestaat niet het contra-staangeld, dat door de heeren Limburg en Patijn wordt voorgesteld.

Mij is geen land bekend waar dit tegendeel van het staangeld, het staangeld door den patroon ten behoeve van den arbeider te storten, geregeld is. Dit treffen wij niet aan in de samenleving en dat zouden wij nu gaan invoeren. Het amendement lijdt ook aan dat euvel — als ik het zoo mag uitdrukken — dat de twee gevallen wederom niet gelijk zijn. De arbeider is in het algemeen, althans indien men het oog houdt op een zekeren groep van arbeiders, insolvabel. Het normale geval is insolvabiliteit, de arbeiders hebben niets dan hun arbeidskracht. Dit geeft aanleiding tot het heffen van staangeld. Bij de werkgevers is dit in het algemeen niet het geval; van hen kan men niet zeggen, dat er is een vermoeden van insolvabiliteit.

Ik meen te mogen zeggen dat er weinig faillissementen van werkgevers voorkomen, waarbij de activa zóó gering zijn, dat de vordering van den arbeider daaruit niet zou zijn te betalen. Ik meen de Vergadering zeer sterk te moeten aanraden dit amendement niet aan te nemen.

Wie tegen het staangeld is, kan zich, ik kan het mij begrijpen, vereenigen met het amendement-Troelstra. Ik zou het betreuren, indien dit werd aangenomen, maar ik zou toch veel liever een wet hebben waarin het staangeld werd verboden, dan een waarin het stelsel van de heeren Limburg en Patijn werd verwerkt.

Ik heb nog eenige vragen te beantwoorden van den geachten afgevaardigde uit Goes, den heer Lohman. De geachte afgevaardigde wenschte te weten hoe ik opvat het juridisch karakter van het staangeld. Ik beschouw dit als de introductie van een soort wettelijk pand. De zaak is zoo geregeld, dat het geheel wordt het eigendom van den arbeider. Het bedrag wordt gedeponeerd op de Rijkspostspaarbank ten name van den arbeider. Het boekje blijft in het bezit van den werkgever, die het pandrecht uitoefent, om het nu eens juridisch te construeeren. De arbeider krijgt het terug aan het einde der dienstbetrekking. Beslag kan er op worden gelegd, doch dit zal niet helpen dan voor zoover het betreft het deel dat na den afloop der dienstbetrekking aan den arbeider wordt uitgekeerd. Want wanneer er geen vonnis komt ten zijnen laste en de dienstbetrekking is afgeloopen, krijgt hij alles. Zoo stel ik mij de zaak voor.

Dit is nog een reden te meer om niet aan te nemen het amendement van den heer Limburg c.s. Er is meermalen over gesproken alsof al dat staangeld zou vormen een kapitaal, dat dienen moet tot zekerheidsstelling der gezamenlijke arbeiders. Niets is minder waar dan dat. Wel is het staangeld te denken als gedeponeerd door den werkgever voor alle arbeiders zijner onderneming, maar het staangeld blijft individueel en voor elken arbeider in een afzonderlijk boekje ingeschreven.

Met de bedoeling van het amendement van de Commissie van Rapporteurs kan ik instemmen, ofschoon ik de redactie, uit een taalkundig oogpunt beschouwd, niet ideaal vind. Mij komt het voor, dat wij hier met een zeer gemartelden volzin te doen hebben, maar misschien is deze nog wel te veranderen. In elk geval heb ik tegen de strekking van het amendement geen bezwaar.

De heer **van der Zwaag:** Mijnheer de Voorzitter! Het spijt mij zeer, dat ik de gehouden redevoeringen over het staangeld niet heb kunnen bijwonen, maar de Kamer zal daar eenig voordeel van hebben, want dit zal mij aanmerkelijk bekorten uit vrees te zullen zeggen, wat door anderen reeds gezegd is, wat zeer goed zou kunnen, omdat het hier betreft een zaak waarover verschillende leden met mij hetzelfde denken en van wie reeds een paar het woord hebben gevoerd. Ik wensch eenvoudig nog even te laten hooren, waarom ik het heffen van staangeld in de hoogste mate acht immoreel en in strijd met de geldende rechtsbegrippen.

Wij hoorden hier weer spelen twee reeds bekende deuntjes op dezelfde viool. Ik weet niet, of ook de heer Drucker het heeft gezegd, maar van den Minister

hebben wij weder gehoord, dat staangeld niets nieuws is en zelfs in nog erger mate dan hier wordt voorgesteld in het buitenland wordt geheven en dat daar toch ook nog wel stakingen plaats hebben.

Ja, Mijnheer de Voorzitter, zelfs in Rusland hebben stakingen plaats, ofschoon men daar de meest draconische middelen toepast om ze den kop in te drukken. Maar daarover, Mijnheer de Voorzitter, loopt de zaak niet. De quaestie is eenvoudig of wij hier een arbeidscontract zullen maken, waarbij de arbeiders voordeel zullen hebben, niet vergeleken bij den toestand der arbeiders in Rusland, Duitschland of Oostenrijk, maar met die van de arbeiders hier.

Nu heb ik de stapels papieren, op de griffie gedeponeerd, doorgezien en zeer goed gemerkt, dat er heel wat meer staangeld wordt geheven dan ook ik had gedacht, maar ik vond er een mededeeling bij, welke mij trof.

Toen bij de algemeene beschouwingen sprake was over staangeld, verklaarde ik reeds dat ik, ofschoon met bescheidenheid sprekende, als niet-jurist, betwijfelde of onder de bestaande omstandigheden het vormen van staangeld wel in overeenstemming was met de wet.

Toen kreeg ik van den heer Drucker te hooren, dat daarvan in de verste verte geen sprake is. Maar wat hebben wij kunnen lezen? In het korte rapport van de Kamer van arbeid voor de bouwbedrijven te Zutphen . . . . .

Ik hoor zeggen dat dit een misverstand is en dat het hier reeds ter sprake is gebracht. Ik zal het dan maar niet voor de tweede maal ter sprake brengen en dus laten rusten.

Het nadeel voor de arbeiders dan is m.i. onder meer hierin gelegen:

Het staangeld moge tot nog toe hier en daar zijn toegepast, ik geloof toch niet dat de publieke opinie zich tot dusver daar voor heeft verklaard. Wanneer nu wettelijk gesanctioneerd wordt het vormen van staangeld, terwijl er bovendien de voorstelling van gegeven wordt, alsof het eigenlijk een zegen voor de arbeiders is, dan wordt de publieke opinie in zoover gewijzigd, dat men zegt, de wet laat het niet alleen toe, maar vindt het zelfs in het belang der arbeiders; wij gaan dus zooveel mogelijk over tot vorming van staangeld. Wat tot heden hier sporadisch voorkwam, zal meer en meer regel worden, wanneer er wettelijke sanctie aan wordt gegeven.

Ik zie in het staangeld verder een allerongerechtvaardigst wantrouwen tegenover de arbeiders.

Een arbeider *kan* zonde doen, maar een patroon eveneens, en als men reeds bij voorbaat maatregelen neemt voor de zonde die door arbeiders *kan* worden begaan, dan spreekt men daarmede uit een wantrouwen tegenover den werkman, dat, bij aanneming dezer bepaling, een blaam zal werpen op deze Kamer.

Dat wij niet alleen staan in deze zaak en dat er onder de werkgevers ook zijn die hierin met ons overeenstemmen, blijkt uit het oordeel van den oliefabrikant Duyvis te Koog a/d Zaan, zeker een werkgever die het recht heeft in dezen mede te spreken. Hij meent dat het prestige van den werkgever door een dergelijke bepaling; waarbij kwade trouw reeds bij voorbaat bij den werkman wordt verondersteld, niet zal worden vergroot.

Nu zegt de heer Drucker, dat de meeste adressen die hier ingekomen zijn van werkliedenvereenigingen ook ten gunste van het staangeld in zoo verre zouden luiden, dat men ook min of meer van zijn oorspronkelijk oordeel is teruggekomen, nadat er een wijziging in is gebracht en dat men over het algemeen zich nu wel met het staangeld kan vereenigen.

Het is mogelijk, maar ik wijs op het adres der bekende vereeniging Mercurius, die in deze veel werk heeft verricht, waarvan wij het uitvoerigst adres hebben en die zelfs in haar tweede rapport van 10 Maart 1906, over het staangeld dit zegt: „Over het beruchte „staangeld" hebben wij reeds indertijd iets gezegd, waaruit blijken kon, dat wij voor die gevallen, waarin dit gebruik bestaat, het, aan de hand van zijn historisch ontstaan, verklaarbaar achten, maar dat wij tevens het een gezegend afsterven toewenschen. Zulk afsterven wordt zeker niet bevorderd door het wettelijk te sanctioneeren en daardoor de mogelijkheid te openen, dat het ook in andere bedrijven, waar het tot nog toe onbekend was, wordt geïmporteerd. De regeling van het staangeld in het laatste wetsontwerp verschilt slechts in details van de oorspronkelijke regeling. Gelijk bekend is, blijft, volgens de latere wijzigingen, het staangeld op naam van den werknemer, ter Rijkspostspaarbank staan, waardoor voor willekeur van de zijde des werkgevers voor een belangrijk gedeelte gewaakt wordt. Intusschen moet men niet uit het oog verliezen, hoezeer de mogelijkheid nòg blijft bestaan, dat een min nobel patroon van dit geld misbruik maakt ten zijnen bate, te meer waar een middel, om een „onrechtmatige verbreking der dienstovereenkomst" te provoceeren zoo licht kan gevonden worden. De oude spreuk zegt te recht: „de

arbeider is zijn loon waard", niet een deel van zijn loon, maar het geheel. Liefst zagen wij dan ook het staangeld geheel en al onmogelijk gemaakt."

En dan wordt verder subsidiair aldus geredeneerd: wanneer het staangeld er in blijft, zouden wij het in allen gevalle ook voor den werkgever willen zien toegepast. De vereeniging *Mercurius* is dus bij haar oordeel gebleven, dat het staangeld uit de wet moet verdwijnen.

En wat zegt de Nederlandsche Roomsch-Katholieke diamantbewerkersvereeniging o. a. van het loon zelf? De vereeniging beroept zich op de encycliek *Rerum Novarum* en zegt: „Hij (de arbeider) verwerft zich (door zijn arbeid) een waarachtig en essentieel recht, niet alleen op betaling van, maar ook op *vrije beschikking over zijn loon.*"

De arbeider moet dus, ook naar het oordeel van deze Katholieke arbeiders, de vrije beschikking over zijn loon hebben; die vrije beschikking mag hem niet worden ontnomen door den patroon, onder goedkeuring van de wet.

Dat het staangeld geheven wordt juist met het oog op werkstaking, vinden wij bewezen in bijna alle stukken die daaromtrent ter griffie zijn gedeponeerd. Wij zien daaruit, dat vele van de heeren die staangeld heffen daarmee begonnen zijn in 1903, toen de schrik er in is gekomen. Ook wat de Minister heeft gezegd bewijst dat dit staangeld eigenlijk is een bemoeilijking van de staking. De Minister heeft gezegd: wij moeten het niet weer vergeten, wij moeten het ons wel voor oogen stellen, — welnu, dat wil ik ook doen — dat dit staangeld nooit anders dan door een rechterlijk vonnis ten bate van den werkgever kan komen. Dat geld zal nooit in zijn bezit kunnen komen dan wanneer de dienstbetrekking ontijdig verbroken wordt, alleen dus in geval van werkstaking zonder inachtneming van den bekenden termijn en in geval van wegloopen.

De heeren hebben het hier altijd zoo druk over rechtsgronden, en nu zou ik de heeren juristen hier wel eens willen uitnoodigen mij een antwoord te willen geven op deze vraag: op welken rechtsgrond baseert gij, dat men iemand een deel van zijn eigendom ontneemt op grond dat hij schade kan toebrengen aan een ander? De Minister schudt ontkennend; ik zal dan wel weer niet nauwkeurig in mijn uitdrukking geweest zijn. Laat mij den zeggen: dat men hem *de beschikking* over een deel van zijn eigendom ontneemt gedurende een reeks van weken, maanden of jaren, waarbij hij telkens in gevaar verkeert, vooral in vakken waarin dikwijls staking uitbreekt, dat hij telken jare een 14 dagen loon verliest. Dat noemt de heer Lohman en anderen kleinigheden, maar de arbeider weet wat zoo'n „kleinigheid" voor hem beteekent. Het loon over twee weken is een ding van groot belang voor hem en de waarschijnlijkheid dat hij het zal verliezen, wanneer een staking uitbreekt, zal voor hem een groot beletsel zijn om te gaan staken. Hoe dit ook zij, ik ben zeer benieuwd om den rechtsgrond voor dit artikel te hooren.

De heer Lohman heeft gisteren gesproken van gelijk recht. Welnu, laten wij dat hier toepassen en bepalen dat, wanneer de arbeider schade aan den patroon toebrengt, dit op hem verhaald kan worden, langs denzelfden weg waarop hij hem door den patroon toegebrachte schade op deze kan verhalen.

Ik heb nog een ander argument van den heer Drucker gehoord.

De heer Drucker zeide: het is eigenlijk in het belang van den arbeider, dat de zaak zoo wordt geregeld als in dit wetsontwerp geschiedt. Anders zouden grooter misbruiken te voorzien zijn. Maar dan ligt het, dunkt mij, op zijn weg en op dien zijner medestanders om in de wet nog een bepaling op te nemen, waardoor dat te voorziene misbruik eveneens zal afgeweerd worden, maar moet men niet tot het heffen van staangeld overgaan onder het motief dat er anders nog erger dingen zullen gebeuren. Dat, namelijk het opnemen van alle mogelijke bepalingen tegen te voorziene misbruiken, zou de plicht zijn van iemand, die werkelijk een vriend van den arbeider was. Men kan nooit iets verdedigen door te zeggen: anders zou misschien iemand een kronkelwegje kunnen vinden, waardoor iets nog ergers zou kunnen gebeuren. Indien men dat grootere kwaad voorziet, moet men het bij voorbaat bij de wet den kop indrukken.

Ik weet niet of het zal worden gezegd, maar ik weet wel, wat de heeren denken en waarom zij het goed vinden dat staangeld wordt geheven. Wanneer wij zeggen: „wij moeten gelijk recht ontwerpen, laat de patroon dus verhaal hebben op den arbeider, op gelijke wijze als de arbeider dat heeft op den patroon", dan zegt men: op den arbeider is niets te verhalen en daarom moet er staangeld worden geheven.

Ik wijs er dan vooreerst op, dat de arbeiders in twee groepen zijn te splitsen. Men kan ze natuurlijk in meerdere groepen verdeelen, maar wij zullen in ruwe trekken slechts twee groepen aannemen. De eerste groep is de arbeiders, van wie nog wèl iets te verhalen is, die bij voorbeeld een zoodanig meubilair hebben, dat, als er beslag op gelegd wordt, wel genoeg zou opbrengen om het verschuldigde bedrag, indien dit niet te hoog was, te dekken.

De tweede groep vormen die arbeiders, van wie inderdaad niets te halen is.

Voor de eerste groep geldt hetgeen de heeren niet uitspreken, maar toch denken, zeker niet, omdat van die arbeiders iets te halen is, maar voor die andere groep, voor hen van wie niets te halen is omdat ze niets hebben, zou het dus inderdaad een groote ramp zijn, indien zij veertien dagen van hun loon, dat zij zoozeer voor hun huishouding noodig hebben, zagen inhouden, zij het dan ook in termijnen.

In dat geval wordt wat de heeren somtijds een klein bedrag hebben genoemd een bedrag van zeer groote beteekenis. Mij dunkt, dat er een geheel andere manier is, waarop de werkgever zich in een betere conditie tegenover den arbeider kan plaatsen, indien hij dezen moet aanspreken wegens het toebrengen van schade aan zijn bedrijf. Laat men zorgen, dat de arbeider zoo beloond wordt, dat hij kan leven als mensch, dat hij dus ook meubelen kan koopen, die eenige waarde hebben, zoodat er op hem, zoo noodig, iets te verhalen is. Op die wijze zou alles langs den meest natuurlijken weg in het reine komen. Laten wij hem, van wien wij weten, dat hij van hetgeen hij met zijn arbeid verdient het meest noodige huisraad niet kan koopen, niet meer drukken door hem de beschikking over een deel van zijn loon te ontnemen, welk deel hij ingeval een werkstaking uitbrak, zou moeten missen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb reeds gezegd, dat ik het staangeld een zeer onzedelijk iets vind en dat ik zeer nieuwsgierig ben naar den rechtsgrond, waarop men dat artikel opbouwt. In afwachting daarvan behoef ik het eigenlijk niet eens meer met zoovele woorden te zeggen, dat ik wensch dat het staangeld uit de wet verdwijne, en *niet* dat het daarin worde geregeld. Wanneer dat nu echter niet gebeurt en het staangeld in dit ontwerp gewettigd blijft, dan begrijp ik niet, welk groot bezwaar de Minister er tegen kan hebben, dat wederzijds, ook van den patroon, zoo iets wordt verlangd.

Is dat zoo gek? Is het misschien zoo gek, omdat de patroon daarbij in de vernederende positie zou geraken, dat de arbeider een spaarbankboekje op zijn naam zou krijgen om dat te gebruiken als het noodig is? Ik begrijp daarvan niets. Is wat voor den patroon vernederend zou zijn, niet vernederend voor den arbeider? Indien men het staangeld niet wil verwijderen uit dit ontwerp — de heeren zullen er wel koppig aan vasthouden, omdat zij nog altijd blijkbaar niet weten, wat er in de arbeiderskringen leeft, niet bekend zijn met de „publieke opinie" onder de arbeiders op dat punt — waarom wil men dan niet het gelijke recht zoowel voor den arbeider als voor den patroon? Waarom zal alleen van den arbeider staangeld geheven worden en het daardoor den patroon bijzonder gemakkelijk worden gemaakt een procesje te beginnen, aangezien toch altijd de proceskosten gedekt zullen zijn? Dat zal aanleiding geven tot een massa vervolgingen, die meestal ten nadeele van den arbeider zullen uitloopen.

Indien de heeren met het argument komen, dat het staangeld reeds bestaat en ook in buitenlandsche wetgevingen voorkomt, dan zeg ik, dat het eerste een reden voor ons moet zijn het den kop in te drukken, terwijl wij met de omstandigheid dat het in buitenlandsche wetgevingen voorkomt, niets te maken hebben. Wij moeten alleen in het oog vatten, wat in het belang van den arbeider in Nederland en wat recht is. Ik meen, dat het in strijd is met het recht om van hetgeen de arbeider heeft verdiend, wat zijn volle eigendom is, een deel af te houden, omdat hij iemand schade *zou kunnen* berokkenen. En voor patroons, bij wie dikwijls arbeiders wegloopen, krijgt het staangeld een hoogst onzedelijke beteekenis. Die patroons zijn in den regel geen knip voor den neus waard. Als de patroon de arbeiders goed behandeld, loopen ze immers niet weg, dat is zoo duidelijk als de dag; dat argument namelijk dat het inhouden van staangeld zulk een best middel is om de arbeiders aan patroons te binden, van wie ze anders geregeld wegloopen, bewijst niets anders dan dat deze bepaling de allerslechtste patroons het best in de gelegenheid stelt geld tot zich te nemen dat ze van de armoede van de arbeiders, die zij hebben uitgezogen en slecht behandeld, hebben ingehouden.

De heer **de Klerk:** Mijnheer de Voorzitter! Mijn amendement is niet door den heer Drucker bestreden en heeft dus kans aangenomen te worden. Ik zal daarover ook niet spreken, en wensch alleen iets te zeggen in verband met mijn zooeven gebezigde interruptie. Ik vermoed, dat die een verkeerde indruk heeft gemaakt. Toen de heer Drucker dat bericht onjuist verklaarde op grond van een nader onderzoek, gaf mij dat aanleiding om te zeggen, dat men zulke stukken niet ter griffie moet nederleggen, want men gaat dan daarop in — zooals de heer

van der Zwaag wilde doen en ik ook had kunnen doen — terwijl dan later de onjuistheid blijkt.

Maar nu meen ik, dat de Kamer mijn interruptie anders heeft opgevat, in verband met het feit, dat hier ook gezegd is, dat het bericht in de courant heeft gestaan. Welnu, ik ben geen berichtgever van een courant en mijn interruptie sloeg dan ook alleen in dier voege op het door den heer Drucker gesprokene, dat ik te kennen wilde geven, dat als dergelijke stukken ter griffie worden nedergelegd, men daarop ook voor de behandeling in de Kamer af moet kunnen gaan.

De heer **Patijn:** Mijnheer de Voorzitter! Onvermijdelijke afwezigheid van den heer Limburg maakt, dat ik een oogenblik het woord vraag. Ik zou over ons amendement niet nader gesproken hebben en de beslissing verder aan het oordeel der Kamer hebben overgelaten, indien het amendement van de zijde des Ministers een zakelijke bestrijding had mogen ondervinden. Maar nu de heer Minister meent, te dien aanzien met enkele wegwerpende woorden te kunnen volstaan, zie ik mij, ook jegens mijn afwezigen mede-onderteekenaar, verplicht, het goed recht van ons amendement nader staande te houden.

Het spijt mij, dat door deze omstandigheid dit debat noodeloos wordt verlengd.

Tegen ons amendement is in de eerste plaats aangevoerd, dat de arbeider het niet noodig heeft, dat het geen reëel belang voor hem vertegenwoordigt. Ik kan dit niet toegeven. Ook de arbeider kan in het geval komen, dat zijn medecontractant, de werkgever, niet heeft om te betalen. Het was bij art. **1638 q** juist de geachte afgevaardigde uit Goes, die daarop de aandacht vestigde. En in zulk een geval is het voor den arbeider wel degelijk een reëel belang, indien hij heeft het pandrecht, dat in het wezen het staangeld verschaft. Pandrecht is een beter recht dan preferentie, en dat meerdere zouden wij den arbeider willen geven *in die gevallen, waar ook hij tot zekerheidstelling voor eventueele toekomstige gebeurtenissen door den werkgever is genoopt.*

Het viel mij tegen, ten aanzien van dit punt, juist den geachten afgevaardigde uit Goes tegenover ons te vinden, waar wij meenden op steun zijnerzijds te mogen rekenen. In de vergadering van 21 Mei ll. [bl. 180] sprak deze geachte afgevaardigde, wijzende op de preferentie voor hetgeen den arbeider toekomt: „Ik zou derhalve zeggen: wanneer wij nu nog een beter voorrecht willen geven aan den arbeider om preferent te staan boven de andere crediteuren van den werkgever, heb ik daartegen niet het minste bezwaar." Welnu, dat betere recht dan de enkele preferentie, die hij nu heeft, zouden wij gaarne voor de schadevergoeding bij het eindigen van het contract aan den arbeider willen toegekend zien. Ik erken, het is hier niet precies hetzelfde geval, als toen in behandeling was; maar het is eenvoudig in denzelfden gedachtengang een andere uitwerking.

Men vergete ook niet, dat ons amendement ook nog dit voordeel heeft, dat aan arbeiders de lange afwikkeling van een faillissement, die in vele gevallen maanden en jaren kan duren, zal worden bespaard. In zoover geldt het hier dus een zeer reëel belang voor den arbeider.

Waar ik voorts tegen meen te mogen opkomen is de opmerking van den geachten afgevaardigde uit Goes — en als ik in de eerste plaats met hem debatteer, is het omdat ik van hem argumenten gehoord heb, wat m. i. van de Regeeringstafel niet het geval is geweest — waar hij zeide: gij maakt den werkgever het heffen van staangeld onmogelijk.

Wij zijn er van doordrongen, dat ook in de wetgeving geldt het „donner et retenir ne vaut". Hadden wij de overtuiging, dat dit bij ons amendement geschiedde, wij hadden het niet voorgesteld.

De heer Limburg heeft reeds duidelijk gemaakt, dat het geldelijk offer voor den werkgever van zeer luttele beteekenis is; dat in een middelsoort bedrijf, waarin bijv. 50 arbeiders werkzaam zijn, dat offer slechts pl.m. f 50 zou kunnen bedragen, hetgeen op een som van meer dan f 31,000 aan loonen — gelijk in het voorbeeld zou worden uitbetaald — niets uitmaakt.

Wat wel zwaar op den werkgever zal drukken is het thans reeds bepaalde in het wetsontwerp omtrent het staangeld.

Ik onderschrijf geheel hetgeen de voorzitter der Commissie van Rapporteurs op den voorgrond gesteld heeft, dat art. 1638 *s*, gelijk het luidt, uiterst omslachtig en tijdroovend is, daar de werkgever voor iederen arbeider afzonderlijk naar de postspaarbank zal moeten gaan ten einde de storting van het staangeld te verrichten. Maar onze bedoeling is, dat bij algemeenen maatregel van bestuur de zaak aldus zal worden geregeld, dat het staangeld van den werkgever als één bedrag op één boekje zal kunnen worden gestort, zoodat de verplichting, die

het amendement zal medebrengen, heel wat eenvoudiger is dan die, welke uit het wetsontwerp voortvloeit.

De geachte afgevaardigde uit Nijmegen vraagt, hoe het pandrecht bestaanbaar zal zijn, wanneer de werkgever het boekje onder zich houdt.

Het pandrecht moet hieruit voortvloeien, dat krachtens de bepalingen van den samen te stellen algemeenen maatregel van bestuur, de werkgever over de inlage niet zal mogen beschikken, zoolang de arbeider nog wat van hem te vorderen heeft. Dit is bij maatregel van bestuur zeer wel te regelen.

Ik wil het hierbij laten. Alleen wensch ik wegens de wijze waarop ons amendement ontvangen is, over de bedoeling daarvan nog iets te zeggen.

Herhaaldelijk werd hier besproken de agitatie die tegen het wetsontwerp gevoerd is en die zich in het bijzonder tegen het staangeld keerde. Ik zal daarover niets meer zeggen, maar mij slechts aansluiten bij hen die van oordeel zijn, dat de bezwaren tegen het staangeld veel te hoog opgevijzeld waren, maar dit neemt niet weg, dat wij toch rekening mogen houden met het feit, dat het staangeld voor duizenden een steen des aanstoots is geworden. Waar wij nu allen hopen, dat de regeling van het arbeidscontract er toe moge bijdragen om tot sociale pacificatie te komen, daar schijnt het ons van belang, aan de geopperde grieven, voor zoover zonder prijsgeving van beginsel en zonder het scheppen van serieus nadeel bestaanbaar is, zooveel eenigszins mogelijk te gemoet te komen.

Dit geschiedt bij aanneming van ons amendement. Het valt toch niet te ontkennen, dat de scherpe kanten aan de zaak worden ontnomen, indien het staangeld ophoudt te zijn een eenzijdig tegen den arbeider gekeerde maatregel en zal treden in dit licht, dat de werkgever bij het aangaan van de overeenkomst tot den arbeider zegt: wij treden in relatie en hopen beiden, dat die van langen duur zal zijn; maar wij kennen elkander niet, weten over en weer niet wat wij aan elkander hebben. Laten wij daarom gelijkop een zeker bedrag afzonderen, waarop wij wederzijds eventueele schade die de een den ander mocht berokkenen, zullen kunnen verhalen.

Mijn slotopmerking is, dat de gevallen waarin de patroons belang bij het staangeld hebben bij verre de talrijkste zullen zijn; maar daar staat tegenover, dat het financieel belang om de schadevergoeding inderdaad te kunnen innen, wederom veel grooter is voor de arbeiders. Het een weegt tegen het ander op. Uit dien hoofde schijnt er mij alle reden te bestaan, ten aanzien van het staangeld het beginsel van reciprociteit te huldigen.

De heer **Troelstra:** Mijnheer de Voorzitter! Er ligt toch in de laatste woorden van den vorigen spreker, dunkt mij, een waarheid. Ik had zelf ook reeds dat gevoel gehad. Men maakt hier een wet in het belang der arbeidersklasse. Een gedeelte van de arbeiders heeft zich daar heftig tegen verzet. In dat verzet was overdrijving; ik erken het, maar de kern is deugdelijk. Dit is in de laatste weken bij de behandeling van dit ontwerp ook in de Kamer boven allen twijfel vastgesteld.

De voorzitter van de Commissie van Rapporteurs heeft telkens gezegd: O! buiten de Kamer daar hoort men allerlei dingen, maar hier in de Kamer past men wel op wat men zegt. Zoo wordt het telkens voorgesteld alsof in die agitatie volstrekt geen kern was.

De debatten in de Kamer hebben wel degelijk vastgesteld, dat alles in die agitatie maar niet zoo'n relletje was, dat men kon passeeren. In dat licht had ik ook gevoeld wat door den vorigen spreker is gezegd: meent gij geen rekening te moeten houden met dat verzet tegen enkele bepalingen in het ontwerp? Die wet zal ten slotte in de arbeiderswereld een moreelen steun moeten vinden. Het is absoluut onjuist wat hier is gezegd, als zou de meerderheid van de arbeiders, die zich over de zaak hebben uitgelaten, van meening zijn en als zou uit de adressen zijn af te leiden, dat men zich bij het staangeld wenschte neder te leggen. De heer van der Zwaag heeft de proef op de som geleverd van het tegendeel.

De adresbeweging van Mercurius, waarop de vrijzinnig democraten en de heer Talma, die daaraan heeft medegedaan, zich hebben beroepen, betrof niet het zich nederleggen bij het staangeld. Bij Mercurius bestaan in den grond der zaak dezelfde bezwaren als bij ons.

Ik kan mij maar één geval denken, waarin men meenen kan het recht te hebben om zich aan het verzet niet te storen, namelijk wanneer men de argumenten die tot steun daarvan worden bijgebracht, goed kan wederleggen; maar wij hebben veel gehoord, wij hebben natuurlijk ook weder het noodzakelijke beroep gekregen op de buitenlandsche wetgevingen, maar wat wij niet gehoord hebben, noch van den Minister, noch van den voorzitter der Commissie van Rap-

porteurs, dat is het ontwoord op de vraag die ik straks heb gesteld. Mijne Heeren, toont nu toch eens aan dat het staangeld in het algemeen belang niet kan worden gemist. Ik heb eenige reden voor het tegendeel straks genoemd, ik heb gezegd: er zijn industrieën waar het staangeld bestaat, maar het bestaat niet in de geheele industrie, zelfs in de industrieën waar het staangeld het meeste voorkomt, dat is in de steenfabricage, bestaat het nog maar gedeeltelijk. Daaruit heb ik afgeleid, dat in de industrieën waar het staangeld vrij veel voorkomt de toepassing voor de industrie niet onmisbaar is. Ik heb daarnevens er op gewezen, dat het staangeld in ontzaglijk veel industrieën niet voorkomt, en de Minister heeft niet eens de moeite genomen om te antwoorden op mijn vraag, om nu eens het bewijs van de noodzakelijkheid van het staangeld te leveren. Hij heeft gezegd: dat behoef ik niet te doen, het staangeld komt voor, dat is voldoende.

Zoo, Mijnheer de Minister, is dat bij de behandeling van dit wetsontwerp voldoende? Is het voldoende, dat er misbruiken voorkomen? Ja, dan hadden de tegenstanders van allerlei bepalingen, die de bedoeling hadden om bepaalde misstanden te doen verdwijnen, ook het recht gehad om te zeggen: wat wilt gij toch, die misstand komt voor; dat is voldoende. Neen, hier laat uw arbeid[er]s-liefde u in den steek; hier kunt of wilt gij niet verder; hier maakt ge u van de zaak af; hier stoort gij u niet aan een gemotiveerd verzet van de arbeiders zelf.

Zoowel de Minister als de voorzitter van de Commissie van Rapporteurs heeft eenvoudig het stilzwijgen bewaard over de eigenlijke strekking van mijn betoog, namelijk dat het staangeld in het leven is geroepen in de eerste plaats om de werkstakingen tegen te gaan en in de tweede plaats om de arbeiders te verhinderen gebruik te maken van een goede arbeidsmarkt. Over die twee belangrijke punten is niet gesproken en nu zou ik willen vragen, of dat geen groote grieven zijn. Is het geen groote grief, dat een arbeider, die toch al veel moeite heeft om wat te verdienen, kunstmatig verhinderd wordt, doordat men den patroon toelaat een stuk van zijn loon in te houden en op de spaarbank te zetten, zoodat hij daar niet aan kan komen, om beter werk te vinden, terwijl hij daardoor misschien verhinderd wordt om in zijn nooddruft te voorzien?

Is dat moreel? Om om dergelijke redenen zulk een instituut te laten bestaan? Mag een wetgever de pretentie hebben van misbruiken te keeren, wanneer hij een dergelijk misbruik laat bestaan? Ik ga verder, Mijnheer de Voorzitter, wanneer men zoo cynisch mogelijk, zooals door den Minister is gedaan, feitelijk dat geheele misbruik voorstelt als iets wat natuurlijk is en eigenlijk zedelijk?

Dat is tegen het einde van de behandeling van dit wetsontwerp toch zeer onaangenaam, dat zóó dit misbruik in bescherming wordt genomen, dat men zich zoo onttrekt aan den plicht, om den arbeider tegen verdere belemmering der werkstaking te vrijwaren. De rede van den voorzitter der Commissie van Rapporteurs gaat feitelijk geheel naast de mijne, is niet geweest een weerlegging van hetgeen ik tegen het staangeld heb in het midden gebracht.

Die geachte spreker heeft eerst het bewijs trachten te leveren, dat de indiening en behandeling van het Regeeringsartikel geen verslechtering zou brengen in den bestaanden toestand, maar een belangrijke verbetering. Och, Mijnheer de Voorzitter, ik heb reeds in mijn eerste rede toegegeven, dat enkele misbruiken die bestaan hierdoor verbeterd zullen worden; maar ik heb tevens een feit aangehaald geput uit de documenten van de enquête, die hier op de griffie berusten, waaruit blijkt, dat volkomen juist was, wat tegen dit artikel door ons wordt gezegd en als een groote schaduwzijde was aangewezen, om deze zaak in dit wetsontwerp te regelen, omdat daardoor het staangeld een karakter krijgt van geoorloofd te zijn, van rechtmatig te wezen. Nu dit eenmaal, door de indiening reeds van dit artikel, is verklaard, zal voortaan niet meer een rijksveldwachter in Zutphen van oordeel zijn, dat hij tegen een patroon kan zeggen: gij moet dien arbeider zijn volle loon betalen, want dat behoort zoo.

De voorzitter van de Commissie van Rapporteurs meende, geloof ik, dat hij heel wat bereikte, toen hij sprak over het juridische oordeel dat ten slotte bleek te bestaan in de woorden van dien rijksveldwachter. Maar toen ik dit hoorde, dacht ik bij mij zelf: Mijnheer Drucker, gij wilt nu al weer al te veel bewijzen: Die veldwachter meende dat het zijn plicht was dien patroon er op te wijzen, dat hij zijn arbeider zijn geld moest uitbetalen, omdat het het eerlijk verdiend loon van dien arbeider was. Daardoor wordt bevestigd, dat er op dit oogenblik in het volksbewustzijn heel wat anders leeft dan nu hier wordt voorgesteld. Wat doet nu dit artikel? Het gaat tegen dat volksbewustzijn in, en zegt: daar staat het, het mag nu wel, het is nu goed en zedelijk, mits gij het dan maar doet op de wijze zooals het in het wetsontwerp is geregeld.

Ik herinner mij, dat, naar aanleiding van een amendement van ons, om door

den patroon vergoeding te laten betalen wanneer de arbeider in militairen dienst moest, de geachte afgevaardigde uit Leeuwarden zeide, daar ben ik sterk voor, want dat brengt een goed beginsel in de wet. Welnu, dat is herhaalde malen al gezegd, wanneer men een of ander beginsel in de wet bracht. (1)

En dan constateer ik, dat door het brengen van en door het regelen van het staangeld in deze wet, men een verkeerd beginsel in de wet brengt, en ingaat tegen het goede beginsel dat op dit oogenblik wel degelijk onder vele kringen der bevolking leeft. De heer Lohman zegt: dan moet gij het artikel afstemmen. Wanneer de heer Lohman het artikel afstemde, zou dat van zijn standpunt een heele daad zijn, maar van mijn standpunt beschouwd niet. Wij staan op precies verschillende kanten van de Kamer, tegenover elkander, en wanneer de heer Lohman midden in de Kamer ging staan, dan ben ik nog altijd aan de andere zijde der Kamer. Neen, wij moeten doen wat wij noodig en goed vinden voor de arbeiders; de inhoud van het artikel moge, in vergelijking met het bestaande, een verbetering zijn, — de fout is, dat het iets sanctioneert wat in vele kringen als verkeerd wordt beschouwd. Nu dat eenmaal, reeds door de indiening en verdediging, is gedaan, baat het niet, dat wij het artikel afstemmen; de gepleegde fout is alleen goed te maken door het verbod van het staangeld in de wet te schrijven.

De bestaande toestand. Met opzet heeft de geachte voorzitter van de Commissie van Rapporteurs gesproken over den bestaanden *rechts*toestand. Nu is het volkomen juist, dat er op het oogenblik staangeld kan worden geheven. Maar wat den bestaanden toestand betreft handhaaf ik hetgeen ik straks heb gezegd. Dat is een verbetering, dat het geld op de Rijkspostspaarbank zal moeten worden gebracht; maar wat het bedrag van het staangeld betreft, ten opzichte van dat bedrag brengt de wet bijna geen verbetering. De voorzitter van de Commissie van Rapporteurs zou het bewijs van het tegendeel leveren. En wat heeft hij gedaan? Hij heeft gesproken over het staangeld van de havenarbeiders in Amsterdam. En dat was nu juist een van de uitzonderingen die ik straks op het oog had. Volgens de mededeelingen van de Kamer van arbeid in de haven- en dokbedrijven te Amsterdam, is bij zes groote organisaties in het havenbedrijf in den laatsten tijd het staangeld ingevoerd. Bij de Amsterdamsche expediteurs-vereeniging, bij de Amsterdamsche schuitenvoerderspatroonsvereeniging bedraagt dat staangeld tot f 50.

Dan zijn er drie organisaties: de Vereeniging van werkgevers in het veembedrijf, een stoomvaartmaatschappij en de Koninklijke Nederlandsche stoombootmaatschappij, waar men het staangeld heeft gebracht op f 100.

Maar dit is het eenige geval mij bekend, dat het staangeld loopt tot f 100. In Rotterdam bedraagt het blijkens de enquête bij vier firma's tot f 25 en bij vier andere tot f 50. Daarin zal dus door het artikel geen verandering worden gebracht, die noemenswaard is.

De Minister stelt het als iets heel belangrijks voor, dat de patroon het geld moet deponeeren op de Rijkspostspaarbank ten name van den werkman; maar het moest er ook nog bijkomen, dat dit geld geheel aan de willekeur van den patroon was overgeleverd, zooals het eerste ontwerp wilde!

Maar de arbeider verliest het toch als hij zich in een bepaald geval gedwongen zaakt ziet, zonder den opzeggingstermijn in acht te nemen, te staken.

Op deze beide punten hebben de redevoeringen der verschillende sprekers mij niet overtuigd.

Nu komt de heer Drucker weer spreken over andere landen. Ik dacht, dat wij daar nu in het vervolg minder aan zouden doen.

De heer **Ketelaar:** Vanochtend hebt gij ook de Duitsche wetgeving aangehaald.

De heer **Troelstra:** Dat de heer Ketelaar, die pas uit het buitenland is teruggekeerd, zich gaarne op dat buitenland beroept, begrijp ik. Maar het beroep van den heer Drucker kan niet baten; want de Duitsche sociaal-democraten hebben juist ter wille van deze bepaling in belangrijke zaken hun positie veranderd en er tegen gestemd. Is nu de manier, waarop de heer Drucker gesproken heeft, een bewijs, dat gij u sterk gevoelt ten aanzien dier Duitsche socialisten op dit punt? Gij hebt gezegd: Molkenbuhr heeft wel tegen de bepaling op zich zelf gesproken, maar ook over de wijze van uitvoering. Natuurlijk, als een zaak in behandeling is, spreekt men èn over de principieele quaestie èn over al wat daaraan vast is. Maar hoe kan in het feit, dat Molkenbuhr ook nog gesproken heeft over de wijze waarop de zaak geregeld werd, een argument zijn om de zaak voor te stellen alsof hij tegen de zaak zelf niet zoo bijzonder gekant was?

(1) [Men zie bij de verworpen artt. 1639*k bis* en 1639*k ter*.]

Het scheen in den Duitschen Rijksdag alsof de sociaal-democraten in de commissie eigenlijk meer hadden gewezen op het misbruik dan dat zij tegen de zaak zelf hadden gestreden. Toen is Bebel komen verklaren, dat hij wel gesproken had over verschrikkelijk groote bedragen aan staangeld, maar dat hij toch tegen de zaak zóó gekant was, dat hij met zijn partijgenooten zelfs tegen den opzegtermijn zou stemmen.

Het beroep op den Duitschen Rijksdag getuigt dus van een zucht om met een schijn van argumenten te komen; maar het is geen argument.

En nu komt men met de houding van Vandevelde en de Belgische sociaaldemocraten bij de behandeling van het „Contrat du travail" in de Belgische Kamer. Ik geloof, dat, wanneer wij in de Belgische fractie waren geweest, wij het niet met Vandevelde eens waren geweest; maar om te begrijpen hoe zij daartoe gekomen zijn, zou men de geheele discussie over art. 20 moeten nagaan. Anseele heeft geconstateerd, dat in België loon-inhouding plaats vond; maar behalve bij de briquetiers alleen als maatregel van comptabiliteit. Dat komt, volgens de enquête ook hier voor, men noemt dat de pendagen, bijv. bij de textielfabrieken, waar eenige dagen loon blijven staan bijv. van Donderdag tot Zaterdag, omdat men Zaterdag niet alle werk, in de week afgedaan, kan berekenen. Dit lijkt veel op staangeld, maar is in wezen heel iets anders. Nu heb ik den indruk dat Anseele, die zoo fel heeft gesproken tegen het eerst voorgestelde staangeld, die het noemde *un vol préalable*, die zeide: *le salaire doit être sacré*, in het eenige dagen laten van het loon in handen van den patroon op zich zelf minder bezwaar heeft gezien. Het laat mij ten slotte koud; wanneer de Duitsche sociaaldemocraten zoo fel zijn geweest tegen deze bepaling en de Belgische sociaaldemocraten minder fel, dan is dit hun zaak, dit moeten zij verantwoorden. Het een kon niet zonder het ander door den voorzitter der Commissie tegen ons worden aangevoerd en het een neutraliseert het ander.

Met dergelijke mededeelingen komt men dus niet ver. Ik zou de radicalen in verschillende Parlementen op menig gebied tegen den heer Drucker en zijn vrienden kunnen uitspelen, maar als wij op een bepaald geval kwamen zou hij zeggen: ik heb voor mijn opinie argumenten gegeven, wat gij hebt te doen is tegen mijn argumenten op te komen. Ik heb ook getracht argumenten te geven, ontleend aan de noodzakelijkheid om de oeconomische kracht van de arbeiders niet te verzwakken bij dit ontwerp. Ik heb tevens als mijn meening uitgesproken, dat het staangeld in het algemeen belang niet noodzakelijk is; op die hoofdpunten zal men mij moeten bestrijden. Dit beteekent iets, en die verwijzing naar andere landen gaat mij niets aan. De heer Drucker zegt dat die Zwitsersche inspecteurs, die wilden dat de boeten zouden worden opgeheven, handhaven het staangeld. Dit zegt niets, de Zwitsersche arbeiders zijn sterk tegen de *décompte* en voeren daartegen denzelfden strijd als wij thans.

Over het moreele oogpunt zal ik niets meer zgegen. Het wil mij voorkomen, dat in deze zaak de moraliteit volkomen is aan onzen kant.

Maar waarover ik nog wel moet spreken, dat zijn de gevolgen die ons amendement zal hebben volgens den heer Drucker.

Dit amendement is volgens hem niet zoo vast, dat ontduiking onmogelijk zou zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb ook gelezen in die enquête van gevallen, waar in de instelling van premiën en dergelijke, op een andere wijze werd getracht staangeld in te voeren. Maar ik zou den heeren willen vragen, of zij ons, wanneer zij een bepaling willen tegenhouden, omdat er ontduiking bij kan plaats hebben, niet veel te veel gelijk geven in onze critiek over dit ontwerp.

Er wordt door den heer Drucker gezegd, dat men iets anders kan invoeren dan het staangeld. Maar wanneer het Regeeringsartikel wordt aangenomen, kan dit immers ook.

Wanneer men op het oogenblik f 100 heft, dan heeft men volgens de redeneering van den heer Drucker maling aan dit artikel, want wanneer een werkman f 4 verdient en er dus f 48 staangeld wordt geheven, zal de werkgever zeggen: ik moet f 100 hebben, dus de overige f 52 moet gij mij direct betalen.

Wanneer door het maken van een bepaling een misbruik daarnevens ontstaat, zal men verplicht zijn op den duur langs een anderen weg dat misbruik tegen te gaan. Voornamelijk zal dit het geval zijn bij arbeidswetgeving, wat een geheel nieuw terrein is. Trouwens de heer Drucker heeft zelf reeds gezegd: laat nu maar eens eerst deze wet werken; wat er dan later bij noodig is, al waren het strafbepalingen, zullen wij er bij doen. Wij zullen dan desnoods de Strafwet veranderen.

Ons amendement stelt een beginsel, dat wij gehandhaafd willen zien, en wanneer daardoor nu misbruiken insluipen zullen wij andere middelen dienen aan tegrijpen, om deze te keeren.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof nu den voorzitter der Commissie van Rapporteurs voldoende te hebben beantwoord. Thans nog een enkel woord aan den Minister.

De Minister wees er op, dat in dit wetsontwerp een deel van het loon is gesteld buiten het beslag. Dit werd als een verdienste aangemerkt.

Ik erken dit, maar toen de Minister dat argument bezigde, vroeg ik mij af: is dit nu een geschikt argument tegen ons amendement?

Is het consequent, dat men in dezelfde wet een deel van het loon onttrekt aan de executie en in een ander artikel zegt: maar als de werkgever een deel van het loon reeds bij voorbaat vast wil laten leggen om daarop eventueele schadeloosstelling te kunnen verhalen, kan hij dit doen tot een zeker bedrag?

Mij komt dit voor zeer inconsequent te zijn en nog wel in de verkeerde richting en wel naar den kant van den werkgever. Waar komt het voor in ons recht, dat men de menschen vooraf laat storten?

Nu wordt hier de bezitter, degene, die in het algemeen over een zeker kapitaal beschikt, gebaat, omdat hij een vordering, voor hem van betrekkelijk gering belang, uit het arbeidscontract voortvloeiende, kan hebben op den man die niets bezit.

Mijn Heeren! Staart ge u thans niet blind op het belang van den patroon? Wat is uw reden dat de werkman moet storten? Omdat hij zoo weinig heeft. Maar dat hij zoo weinig heeft is voor ons juist een reden om te zeggen: laat hem hetgeen hij verdiend heeft.

Hoe men deze zaak wil beschouwen, zij druischt totaal in tegen de bedoeling van dit wetsontwerp, zij is niet arbeidersvriendelijk, maar zij staat totaal op het standpunt van den werkgever, die zijn oeconomische macht, die al zoo sterk is, wil bevestigen.

Gij werkt hier mede, om in de wet te sanctionneeren en in de practijk meer en meer te doen postvatten een instituut, dat den arbeider bindt aan den patroon, dat zijn vakbeweging tegengaat, dat door en door onzedelijk en onsociaal is.

Na de in de laatste dagen opgedane ervaring heb ik niet de minste illusie dat ons amendement zal worden aangenomen. Zij die dat amendement niet willen aannemen toonen daardoor, dat zij absoluut niet doordrongen zijn van de mooie beginselen en uitgangspunten, welke bij de behandeling van dit wetsontwerp zoo dikwijls van de Regeeringstafel en door de voorstanders van het wetsontwerp zijn verkondigd.

Zij werken mede een aanslag te doen voor de tweede maal bij de behandeling van dit wetsontwerp, op de oeconomische eigenkracht van den arbeider, en de verbeteringen op papier in dit wetsontwerp door middel van de wet zullen nooit aan de arbeiders kunnen teruggeven, wat zij tot versterking van hun eigen oeconomische kracht verliezen door de belemmeringen tegen de vakbeweging.

De heer **de Savornin Lohman:** Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet spreken over hetgeen de geachte afgevaardigde uit Zierikzee heeft aangevoerd, omdat het meer gericht was tot den Minister, en buitendien heeft hij zelf opgemerkt, dat hetgeen ik in een vroegere Zitting heb gezegd, iets anders betreft dan hetgeen hier thans in behandeling is.

Ik wensch alleen den geachten afgevaardigde uit Amsterdam III één vraag te doen, want ik heb hem misschien niet goed begrepen.

De geachte spreker heeft zeer warm zijn amendement verdedigd. Ik ga daarop niet in; ik ben van plan daartegen te stemmen. Maar nu heeft hij met groote kracht gezegd, dat dit artikel in de wet bracht een verkeerd beginsel. Ik heb hem bij interruptie gevraagd of het zijn bedoeling was, dat wij moesten stemmen tegen het artikel.

Ik herhaal thans die vraag.

Stel dat het amendement van den heer Troelstra c.s. verworpen wordt. Is het dan in overeenstemming met de door hem verdedigde beweringen, dat wij dan ook moeten stemmen tegen het artikel?

Tot dusver meende ik, dat het artikel in de wet voorkwam in het belang der arbeiders, maar nu verneem ik, dat het zoo verderfelijk is voor de arbeiders. Is dit zoo, dan zal ik ook tegen het artikel moeten stemmen, want ik wil niet iets doen dat schadelijk voor de arbeiders is.

Als de heer Troelstra mij hierop wilde antwoorden, dan zou dat misschien een licht zijn op mijn weg.

De heer **van Nispen tot Sevenaer:** Mijnheer de Voorzitter! Ik zou gaarne nog een inlichting aan den heer Patijn willen vragen aangaande zijn amendement.

Uit het amendement blijkt niet duidelijk of een werkgever, die staangeld moet storten, dat moet doen ten name van iederen arbeider afzonderlijk.

Nu heeft de geachte spreker gezegd, dat dat volgens het amendement niet behoeft; dat de werkgever volstaan kan met één som op de Rijkspostspaarbank te plaatsen ten name van zijn arbeiders.

Van den Minister hebben wij gehoord, dat wij het staangeld, dat ten name der arbeiders staat op de Rijkspostspaarbank, moeten beschouwen als pand voor den werkgever. Het spaarbankboekje wordt gegeven aan dengene die het recht zal hebben zijn verhaal daarop te zoeken.

Nu zeide de geachte afgevaardigde uit Zierikzee, dat het spaarbankboekje, waarop door den werkgever ten name van al de arbeiders geld gestort is, zou blijven berusten bij den werkgever. Dat is toch een zonderling pand, dat bij den schuldenaar zelf verblijft, en nu vraag ik den geachten afgevaardigde: hoe kunt gij nu u een pand denken, dat blijft bij dengene die zelf de schuld heeft en zelf dat pand, dat de waarborg is voor de nakoming van zijn verplichtingen, kan gebruiken? Verder zou ik willen zeggen: als gij het zóó opvat, is uw amendement zeer bezwaarlijk, want dan kan het tot groote moeilijkheden aanleiding geven.

Indien gij aanneemt, dat door den werkgever het staangeld zijnerzijds gezet wordt op een spaarbankboekje voor alle arbeiders, en dat dit bij hem in bewaring blijft, zal het niet zijn te betwisten, dat het mogelijk is op dat bedrag beslag te leggen ten bate van de vordering van andere schuldeischers van dien werkgever.

Indien die geachte afgevaardigde dat aanneemt, zal hij met mij moeten erkennen, dat het staangeld van de zijde der werkgevers in de practijk weinig beteekent. En mocht hij dat niet aannemen door te verwijzen naar den algemeenen maatregel van bestuur, dan zou ik hem willen vragen: wilt gij aan dien algemeenen maatregel van bestuur nu niet te veel opdragen, en kunt gij het goedkeuren, dat bij zoo'n algemeenen maatregel dergelijke ingrijpende veranderingen in ons burgerlijk recht zouden worden gemaakt?

Ik zou gaarne vernemen welk antwoord die geachte spreker mij op deze punten zal geven.

De heer **Drucker:** Mijnheer de Voorzitter! Op dit uur wil ik het debat niet rekken, maar hetgeen de geachte afgevaardigde de heer Troelstra heeft gezegd, noopt mij tot een zeer kort woord in twee opzichten.

In de eerste plaats: wat aangaat de vergelijking van het ontwerp met den tegenwoordigen rechtstoestand, heeft de geachte afgevaardigde het min of meer doen voorkomen, alsof door mij en anderen de vooruitgang vooral werd gezocht in de beperking van het bedrag.

Dat is onjuist. Ik ben straks begonnen met voorop te stellen, dat de geheele zaak van het staangeld een ander karakter heeft gekregen door de omkeering van den proceslast en door de volkomen zekerheid, die thans den arbeider wordt gegeven voor het bedrag van het staangeld. Daardoor zijn opgeheven de bezwaren, die de heer Molkenbuhr in den Rijksdag niet zoo maar terloops heeft aangestipt, maar zeer uitvoerig en met aandrang als bezwaren van ernstige beteekenis heeft ontwikkeld.

In de tweede plaats wensch ik een zeer kort woord te zeggen over de algemeene beoordeeling, uit een moreel oogpunt, van het staangeld.

De heer Troelstra heeft gezegd, dat wie zich met dit artikel vereenigt staat op het standpunt van den werkgever; dat hij pleegt een aanslag op de oeconomische kracht van den arbeider; dat het is door en door onzedelijk en door en door onsociaal. Ik geloof, dat al die woorden door mij letterlijk zijn opgeteekend uit den mond van den heer Troelstra. Maar te gelijker tijd heeft hij niet kunnen ontkennen, dat zijn Belgische partijgenoot Vandevelde, niet de eerste de beste, maar een van de leiders der sociaal-democratische beweging in Europa, van een artikel, dat nog wel minder ver gaat in de bescherming van den arbeider dan dit, gezegd heeft, dat het was *acceptable*, en dat de nadere uitlegging hem bevredigde: „très bien".

Hoe dit te rijmen is met het internationaal karakter van de sociaal-democratie, is mij een raadsel.

Ik kan begrijpen, dat er quaesties bij iedere partij voorkomen, waarin de heer Troelstra hier niet precies een gelijke lijn trekt met den heer Vandevelde te Brussel, maar dat een instelling zou kunnen zijn „door en door onzedelijk" en „door en door onsociaal", en dan door iemand van de beteekenis van den Belgischen afgevaardigde Vandevelde genoemd wordt *acceptable*, dat is zóó merkwaardig, dat ik dit even wilde constateeren.

(14 Juni 1906.)

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch, alvorens de Kamer tot stemming overgaat, naar aanleiding van de gisteren gevoerde replieken over de amendementen en over het artikel nog een enkel slotwoord in het midden te brengen. Met den geachten afgvaardigde uit Amsterdam III, den heer Troelstra, over dit onderwerp te debatteeren, heeft inderdaad zijn eigenaardige moeilijkheden.

De geachte afgevaardigde verliest hierbij alle proporties zoodanig uit het oog, hij schildert de bepaling omtrent het staangeld op een zóó overdreven wijze, dat het telkens weer noodig wordt te trachten de zaak tot de juiste afmetingen terug te brengen. Laat ons dus nog eenmaal op den voorgrond stellen, dat het staangeld door dit wetsontwerp niet is uitgevonden, maar gevonden, en dat het de bedoeling is het in dit artikel te beperken en aan vaste regelen te binden, nog wel aan regelen van dwingend recht. Op zich zelf, heeft de geachte afgevaardigde uit Amsterdam III verklaard, is de bepaling die het depot bij de Rijkspostspaarbank voorschrijft, een verbetering. Laat ons van die verklaring acte nemen. Inderdaad is het ook een groote verbetering, want het zoogenaamde staangeld blijft nu eigendom van den arbeider, en hij alleen geniet er de rente van.

Maar al doet het mij nu genoegen uit den mond van den geachten afgevaardigde deze verklaring te hebben mogen opteekenen, het is niet de eenige verbetering, die door dit voorstel wordt aangebracht. De heer van der Zwaag sprak gisteren een oogenblik bij vergissing — hij heeft het zelf erkend — van „staangeld heffen", want daarvan zou men wel kunnen spreken bij den tegenwoordigen toestand, waarbij de werkgever eenvoudig op een oogenblik, dat hij denkt dat het pas geeft, zich het bij hem gedeponeerde geld zonder eenigen vorm van proces toeëigent, maar volgens dit artikel wordt het geheel anders. Er zal nooit een dergelijke toeëigening zonder vorm van proces door den werkgever kunnen plaats hebben en hij kan nooit een schade anders op het staangeld verhalen dan krachtens een rechterlijk vonnis. En dan is er nog een derde belangrijke verandering, namelijk, dat het staangeld op dit oogenblik geldt tot waarborg voor elke niet-nakoming van het contract, in ons land alleen feitelijk en in de Belgische wet op het arbeidscontract rechtens, terwijl volgens het wetsontwerp het staangeld uitsluitend bestemd is als waarborg tegen het ontijdig beëindigen der overeenkomst of het geven van dringende reden daartoe.

De geachte afgevaardigde stelt het voor alsof nu hier door deze bepaling de werkstaking als oeconomisch strijdmiddel wordt geknot en eigenlijk onmogelijk gemaakt. De geachte afgevaardigde wil nu eenmaal deze bepaling niet anders bezien dan uit een eenzijdig cogpunt, namelijk in verband met de werkstaking. En toch blijft dat een eenzijdig standpunt, want niet minder heeft het staangeld beteekenis tegenover de contractbreuk van den individueelen arbeider, van den zoogenaamden weglooper, over wien in deze discussie gesproken is. Wegloopen, afgescheiden van werkstaking, komt zeer veel voor, midden in den druksten tijd, omdat de arbeider elders hooger loon kan verdienen, terwijl daardoor de patroon in de grootste ongelegenheid wordt gebracht. Met het oog op die individueele gevallen is vooral het staangeld ontstaan en van het grootste belang.

Dit neemt niet weg, dat ik er volstrekt niet voor terugdeins de zaak ook te bespreken in verband met de werkstaking. Daarmede hebben wij hier weder, zij het dan in een anderen vorm, precies dezelfde quaestie die wij hebben gehad en, ik zou haast zeggen, die wij hebben uitgevochten bij art. **1639 t**, houdende de regeling van de schadevergoeding. In hoofdzaak op dezelfde gronden werd toen ook een beroep gedaan op datzelfde stakingsrecht; de geachte afgevaardigde en zijn medestanders kantten zich tegen art. **1639 t** op dienzelfden grond, dat de werkstaking zou worden bemoeilijkt. Nu spreekt het vanzelf, dat tegenover dat bezwaar ook weder hier geldt hetzelfde antwoord dat bij de behandeling van art. **1639 t** bij herhaling werd gegeven: let dan toch op de feiten, en die feiten zijn deze, dat elke werkstaking eindigt met overeenstemming, met herstel van den vrede, en dat bij de vredesvoorwaarden in de meeste gevallen kan en zal bedongen worden, dat de werkgever geen schadevergoeding zal vorderen; dan blijft het staangeld vanzelf onaangetast.

Maar er is meer.

De geachte afgevaardigde uit Amsterdam III en zijn medestanders hebben moeten erkennen, dat er tusschentijdsche stakingen voorkomen, waarvoor geen verzachtende omstandigheden aan te voeren zijn, waarvoor geen verontschuldiging is.

Wij hebben uit zijn mond en dien van zijn medestanders gehoord, dat men naar middelen gezocht heeft om de verschillende stakingen van elkander te onderscheiden, gezocht heeft naar een toetssteen; men erkent volmondig, dat het de moeite waard is om dit onderscheid onder een wetsartikel te brengen, om aan te geven hoe dit onderscheid moet onderkend worden.

Wanneer men daarvoor een maatstaf had kunnen vinden, zou men niet alleen in het algemeen de rechtmatigheid van de schadevergoeding toegegeven, maar de verplichting daartoe zelfs in de wet hebben geschreven, en de schadevergoeding uitsluitend gebonden hebben aan die stakingen die ongerechtvaardigd zijn, ook in de oogen van den heer Troelstra.

Hoe kan men nu volhouden, met het oog op zulke gevallen, dat aan den werkgever een redelijk middel moet onthouden worden om een volkomen gerechtvaardigde schadevergoeding te verhalen? De kans dat een gerechtvaardigde staking gewonnen wordt, is veel grooter dan de kans, dat een ongerechtvaardigde staking slaagt, en daarmede tevens dat bij een moreel te verontschuldigen staking, de schadevergoeding niet gevorderd zal worden.

In Duitschland en in België is het staangeld niet van heden of gisteren, maar sinds jaren bij de wet geregeld op dergelijke wijze als hier voorgesteld wordt. En komen daar geen werkstakingen voor? Antwoordt men op die vraag: ja, zij komen voor; wat blijft er dan over van de vreeslijk overdreven oppositie tegen dit artikel? Laat ons eindelijk de positie eens tegenover elkander stellen van arbeider en werkgever volgens dit voorstel.

In art. I — dit is nog wel niet behandeld, maar vormt toch een geheel met het wetsontwerp en mag daarom aangevoerd worden — is aan den arbeider een privilege, een voorrecht gegeven boven andere crediteuren:

1°. voor het loon;

2°. voor de zeer aanzienlijke verhooging van het loon, die wij vastgesteld hebben voor het geval van wanbetaling; en

3°. het voorrecht voor de vordering tot schadevergoeding tegen den werkgever, die de arbeider heeft wanneer ontijdig door ontslag een einde gemaakt wordt aan de overeenkomst.

Dit zijn de drie voorrechten, die bij dit wetsontwerp aan den arbeider worden gegeven, en op het laaste vooral komt het hier aan.

Laten wij nu vragen: hoe staat het aan den anderen kant met den werkgever? Die heeft geen voorrechten hoegenaamd, hij heeft zelfs de gewone executiemiddelen niet. In dit verband heeft de geachte afgevaardigde uit Amsterdam III, dit punt ter sprake brengende, uit het oog verloren, dat de werkgever gedurende de dienstbetrekking geen beslag kan leggen onder zich zelf, ten einde verhaal te zoeken op het loon. Hij valt onder de algemeene bepaling, dat het loon slechts voor een minimum executabel is. Waar overal elders in het recht twee schuldvorderingen tegenover elkander worden uitgewischt door de zoogenaamde schuldvergelijking, zal zulks gedurende den loop van het arbeidscontract voor den werkgever slechts voor een klein gedeelte het geval kunnen zijn. Wij hebben hier dus in beiderlei opzicht een krasse afwijking van het gewone recht. Aan den eenen kant wordt aan den arbeider een voorrecht gegeven dat nergens in het recht bestaat; terwijl aan den anderen kant aan den werkgever zelfs de gewone middelen ontnomen worden die ieder crediteur bezit. Nu vraag ik, waar dat de positie, is er daar strijd met het recht, zooals men het gequalificeerd heeft, indien de werkgever eenigermate te hulp gekomen wordt door hem althans eenig houvast te verschaffen in den vorm van een onderpand, het staangeld, wanneer hij dit wenscht? Wanneer men dat alles in het oog houdt, dan moet men toch inderdaad erkennen, dat de strijd tegen het staangeld lijdt aan schromelijke overdrijving. Men zal onmogelijk redelijkerwijze kunnen volhouden, dat hier onrecht zou gepleegd worden. Men heeft daartoe slechts de positie te vergelijken die voor den arbeider geschapen wordt, met die welke voor den werkgever geschapen wordt.

Ik meen hiermede te kunnen volstaan om nogmaals te concludeeren, dat het voorstel van den heer Troelstra c. s. behoort te worden verworpen.

Nu nog een woord over de andere amendementen.

In de eerste plaats over het amendement van de heeren Limburg en Patijn.

De geachte afgevaardigde uit Zierikzee scheen gisteren eenigszins getroffen door de wijze waarop ik zijn amendement heb bestreden. Laat ik het maar zeggen, hij scheen minder aangenaam daardoor getroffen. Wanneer ik dit amendement eenigszins hardhandig mocht hebben aangegrepen, dan moet de geachte afgevaardigde mij dit niet euvel duiden, want ik heb dit moeten doen. Vooreerst omdat ik overtuigd ben, dat inderdaad het amendement kwaad kan aanrichten, en ten tweede omdat het amendement, zoo oppervlakkig beschouwd, voor hen die naar het uiterlijk oordeelen, iets aantrekkelijks moet hebben. Het behoudt het staangeld voor den arbeider, doch stelt als voorwaarde, dat er een staangeld komt voor den werkgever; daar ligt iets in dat oppervlakkig niet onredelijk schijnt en daarin ligt juist het gevaarlijke. Waar ik dit gevaar helder voor oogen moest stellen, was ik verplicht dit eenigszins krachtig te doen.

Maar het mooie van het amendement is inderdaad niets anders dan schijn, en dit wilde ik nog even aantoonen. Niet met fonkelnieuwe argumenten, want de geachte afgevaardigde uit Zierikzee heeft mij te dien opzichte geen recht laten varen, toen hij zeide, dat ik hem niet zakelijk had bestreden. Wanneer de geachte afgevaardigde, indien hij het de moeite waard acht, wil nalezen wat ik heb gezegd, dan zal hij bevinden, dat dit zijn oordeel onjuist is. Ik heb, naar het mij voorkomt, twee zakelijke argumenten aangevoerd. Ik zal ze kortelijk herhalen. Vooreerst dat het staangeld thans reeds bestaat. De behoefte daaraan heeft zich in het practische leven nu eenmaal doen gevoelen, en daarom gaan wij het regelen en aan redelijke voorwaarden onderwerpen, maar het storten van een waarborgsom door den werkgever ten behoeve van den arbeider, bestaat daarentegen nog niet, niet in ons land en nergens ter wereld en dat zouden wij dus hier gaan invoeren, wanneer het voorstel van de heeren wordt aangenomen. Wij zouden dan aan de arbeiders een waarborg gaan opdringen, waaraan geen behoefte bestaat.

En nu het tweede zakelijke argument.

Het staangeld is noodig, omdat als regel de overgroote meerderheid van de arbeiders te onvermogend is om op hen een schadevergoeding, waartoe zij bij rechterlijk vonnis zijn veroordeeld, te verhalen. Is dat nu ook het geval bij de werkgevers? Neen, zeker niet; het normale geval is, dat de werkgever wel in staat is om de zeer beperkte schadevergoeding te betalen, die aan den arbeider zal worden toegewezen.

Zie hier reeds twee redenen, waarom ik mij heb veroorloofd tegen het amendement te waarschuwen, dat wel den schijn heeft van rechtvaardiger te zijn dan het Regeeringsvoorstel, maar dit in werkelijkheid niet is.

Maar er is nog een ander argument, dat ik ten genoegen van den heer Patijn niet nalaten kan hier nog nader aan te voeren.

Wat is de positie thans?

De arbeider heeft drieërlei voorrecht zooals ik heb uiteengezet; hij zal krijgen bij de wet een privilege voor dezelfde schadevordering, waarover wij nu spreken, tegen den patroon wegens ontijdige beëindiging van de arbeidsovereenkomst, en is het nu noodig, dat hij daarnaast nog krijgt een wettelijk pand? Is dat juridisch houdbaar?

Mij dunkt, wanneer men de zaak van dezen kant beschouwt, dan is eigenlijk het amendement zakelijk niet goed te verdedigen.

Eigenlijk geeft de geachte afgevaardigde uit Zierikzee dit ook toe, want op zakelijke gronden beveelt hij het amendement eigenlijk niet aan; immers wij hebben zijn gulle confessie gehoord, dat wat hij wil is een politieke daad: er is nu eenmaal een sterke agitatie tegen het staangeld, en hij wil nu iets doen om de onstuimige baren te doen bedaren. Nu zou ik den geachten afgevaardigde echter wel eens ernstig willen vragen — maar hij behoeft mij geen antwoord daarop te geven; hij heeft zich zelf slechts de vraag te stellen — of dit nu een rechtsgrond is om een wetsbepaling neer te schrijven; of men om deze zuiver opportunistische politieke beschouwing een rechtsregel mag neerschrijven in ons Burgerlijk Wetboek?

Die vraag beantwoordt mijns inziens zich zelf.

Ten slotte wil het mij voorkomen, dat de geachte afgevaardigde zich de werking van het voorstel niet goed voorstelt. Hij meent, dat er één spaarbankboekje zal genomen worden ten behoeve van de gezamenlijke arbeiders van een onderneming, maar in het stelsel zou aan iederen arbeider individueel een pand moeten worden gegeven, waarop hij zijn schadevergoeding kan verhalen, en wanneer hem dit iets geven wil, dan moet hij ook in het bezit worden gesteld van het pand, precies ongeveer op dezelfde wijze als door het staangeld tegenover den arbeider geschiedt. Het is niet een verzekering van den werkgever tegenover de collectieve arbeiders, maar het is een verzekering tegen iederen werkman afzonderlijk. Wanneer een werkman tegenover den werkgever een vordering krijgt wegens een niet gerechtvaardigd ontslag, dan moet hij van zijn recht kunnen gebruik maken om de schade op den werkgever te verhalen. En daarvoor moet hij in het bezit zijn van het pand. De werkgever krijgt dus evenveel spaarbankboekjes als er werklieden zijn. Groote firma's als bijv. de heeren Stork, of groote naamlooze vennootschappen zullen aan ieder werkman, bij hen in dienst, een pand moeten

geven. Een fabrikant derhalve met duizend werklieden zal duizend spaarbankboekjes hebben te geven.

Ik hoop nu met voldoende zakelijke gronden in het licht te hebben gesteld, dat het inderdaad te betreuren zou zijn, wanneer door aanneming van het amendement ons Burgerlijk Wetboek met een dergelijke bepaling werd ontsierd.

Wat betreft het amendement van den heer de Klerk, dat is geen principieel amendement, maar een onsympathiek amendement. Hier zijn wij aan het loven en bieden. In het artikel staat „twaalf", de geachte afgevaardigde zegt „zes", als er in het artikel stond „zes", dan had de geachte afgevaardigde gezegd „drie". De geachte afgevaardigde heeft vergeten, dat voor de gevallen, dat de opzeggingstermijn is een week, de schadevergoeding ook bedraagt het loon van een week, en dat nu reeds in het artikel staat, dat in dat geval het maximum zal zijn het loon van een week. Alleen wanneer de opzeggingstermijn langer is, bedraagt de schadevergoeding ook meer. Waarom nu in dit laatste geval het pand zooveel minder moet zijn, kan ik niet inzien.

Wat ten slotte betreft het amendement van de Commissie van Rapporteurs, dat is eenvoudig een redactieverandering. Ik vind de redactie door het amendement aangegeven niet fraai, maar kortheidshalve neem ik het amendement van de Commissie van Rapporteurs over.

De **Voorzitter:** Ik moet den geachten leden, die nog het woord zouden wenschen te voeren, verzoeken de grootst mogelijke kortheid te betrachten, daar de discussiën over dit punt reeds een ruimen omvang hebben genomen, en ten slotte toch in hoofdzaak het laatste woord aan den Minister moet verblijven.

Het amendement, voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, is door den Minister overgenomen. Het maakt dus afzonderlijk geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Patijn:** Mijnheer de Voorzitter! Ik zou het woord niet wederom gevraagd hebben, indien niet op mij de taak rustte antwoord te geven op een tweetal vragen, die mij gisteren zijn gedaan door den geachten afgevaardigde uit Nijmegen. Die geachte afgevaardigde vroeg mij — en ook de Minister is zooeven op dit punt teruggekomen —: hoe is in uw stelsel het pandrecht bestaanbaar, indien het spaarbankboekje in handen blijft van den werkgever, die hier is de debiteur? In de eerste plaats moet ik daartegen opmerken, dat het spaarbankboekje niet is papier aan toonder, waarover degeen die het in handen heeft de vrije beschikking heeft.

Maar afgezien hiervan, als ik het spaarbankboekje een pandrecht noemde, bezigde ik dit woord in de ruime beteekenis, waarin ook hypotheek, scheepsverband en verband op het Grootboek onder pandrecht begrepen zijn. Het staangeld als pandrecht beschouwd vertoont de meeste analogie met een verband op het Grootboek. Ik wijs op die analogie, omdat men zich daardoor een juist begrip kan vormen van wat wij met ons amendement bedoelen.

Ook het Grootboekverband kan strekken ten behoeve van meerdere personen, die — ieder pro rata — hun medewerking hebben te verleenen om den eigenaar der inschrijving de vrije beschikking over zijn kapitaal te verschaffen. Zoo zal het bij aanneming van ons amendement ook gaan met het spaarbankboekje. Om de beschikking te krijgen over de inlagen op het spaarbankboekje, zal de patroon de medewerking noodig hebben van den arbeider.

Deze constructie is geheel analoog met die van het Grootboek.

De heer **Talma:** Het staat niet vast, dat het bedrag door den werkgever gestort gelijk is aan de som van de bedragen door al zijn arbeiders gestort, en daarom staat niet vast, dat de arbeider recht heeft op een deel van de storting van den werkgever, dat gelijk is aan het op zijn naam gestorte.

De heer **Patijn:** Voor dit bewijs zijn administratieve regelen te stellen. Ik kan nu niet dieper daarop ingaan, maar ik ben er ten volle van overtuigd, dat deze zaak werkelijk zeer eenvoudig kan geregeld worden. Als men de zaak wil, behoeven de practische bezwaren niet zwaar te wegen.

De tweede vraag, door den geachten afgevaardigde uit Nijmegen gedaan, luidde: zullen de crediteuren geen beslag op dat staangeld kunnen leggen, zoo ja, zal de arbeider er dan wel baat bij vinden?

Mijnheer de Voorzitter! Wat ook het antwoord op die vraag moge zijn, in ieder geval geldt dit ook voor het staangeld van den arbeider; wij zouden dit punt in het reciprociteitsstelsel derhalve in het midden kunnen laten. Maar buitendien, wordt hier een pandrecht gevestigd op het staangeld — de Minister heeft het woord pandrecht ook genoemd —, dan wordt een zeker bedrag afgezonderd, waarop de arbeider voorrecht heeft boven anderen en dan behoeft in dit opzicht de algemeene maatregel niet te scheppen nieuw burgerlijk recht, maar eenvoudig uit te werken het nieuwe burgerlijk recht, dat in het ontwerp reeds is neergelegd.

De heer **van Nispen tot Sevenaer:** De opvatting van den Minister van dit pand is een geheel andere dan de uwe.

De heer **Patijn:** Ik betwijfel de juistheid van die tegenwerping: pandrecht is pandrecht.

In de laatste plaats wil ik er aan herinneren, dat er strijd bestaat over de vraag, of beslag op inlagen in de postspaarbank mogelijk is. De directie van de postspaarbank, daarin afgaande op de adviezen harer juridische adviseurs, placht op grond van art. 1 der wet van 1815 die vraag ontkennend te beantwoorden. Wel is waar bestaat er één arrest van den Hoogen Raad in omgekeerden zin, waarbij nl. is uitgemaakt, dat de gelden op de Rijkspostspaarbank niet vallen onder de wet van 1815 betreffende het beslag. Eén zwaluw maakt echter geen voorjaar. Men mag dit punt dus nog als twijfelachtig beschouwen.

Ik zal met het oog op de de aansporing des voorzitters niet meer repliceeren op de argumenten van den heer Minister. Ik dank hem voor de heusche wijze, waarop hij hedenochtend ons amendement heeft bestreden. Ik voeg er aan toe, dat, als ik had kunnen vermoeden, dat de minder welwillende ontvangst, die het amendement te beurt viel, alléén te wijten was aan zijn gunstig uiterlijk, ik daaraan allicht minder aanstoot zou genomen hebben.

De heer **de Klerk:** Een enkel woord ten opzichte van hetgeen de Minister heeft gezegd. Hij vond mijn amendement niet aangenaam, maar voor den arbeider is het evenmin aangenaam als de werkgever hem 12 dagen loon als staangeld kan laten betalen. Voor den arbeider is het een groot verschil of zijn werkgever b.v. f 12 loon van hem in handen heeft of f 24. Ik kan mij voorstellen, dat, als iemand over ruime middelen beschikt, hij zich niet moeilijk behoeft te maken over één week loon, maar voor den arbeider die er niet over beschikt, is dat niet zoo'n eenvoudige zaak.

Nu mijn amendement geheel ligt in de lijn van het ontwerp, geloof ik dat wij gerust kunnen overgaan het aan te nemen en daardoor het maximum te brengen op 6 dagen in plaats van 12; door dit te doen verzacht men de werking van het staangeld.

Na de minder aangename bestrijding van de zijde van den heer Minister betreffende dit amendement ondervonden, laat ik het bij deze korte opmerking.

De heer **Drucker,** voorzitter der Commissie van Rapporteurs, het woord verkregen hebbende om, namens deze, haar gevoelen mede te deelen over het gewijzigd Regeeringsvoorstel en over de amendementen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Met de wijzigingen, die in het Regeeringsartikel achtereenvolgens zijn aangebracht, kan de Commissie zich vereenigen. Speciaal dankt de Commissie den Minister voor zijn tegemoetkomende houding, tegenover haar amendement aangenomen, een tegemoetkomende houding, die dubbel te waardeeren is, waar de Minister het amendement overnam, hoewel hij verklaarde, het niet juist mooi te vinden.

Wat de amendementen betreft die nog aanhangig zijn, na de gevoerde uitgebreide discussiën zal de Vergadering zich wel willen tevreden stellen met de bloote mededeeling, dat de geheele Commissie ontraadt de aanneming der amendementen van de heeren Troelstra en de Klerk.

Wat het amendement-Limburg-Patijn aangaat, is één lid van de Commissie vóór het amendement, terwijl de drie overigen de aanneming daarvan ontraden.

De beraadslaging wordt gesloten.

De amendementen komen in stemming.

Het amendement van den heer Troelstra c.s. wordt met 55 tegen 10 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Patijn, van Idsinga, Nolens, IJzerman, Lely, Duynstee, Jansen (den Haag), Duymaer van Twist, van Wassenaer van Catwijck,

Dolk, de Ram, Marchant, Schokking, Brants, van den Berch van Heemstede, van Veen, van Wichen, Ruys de Beerenbrouck, van Gijn, Bolsius, van Wijnbergen, van der Borch van Verwolde, Ferf, Talma, van Vuuren, Janssen, van Nispen tot Sevenaer, Drucker, van Doorn, de Boer, van Dedem, Goeman Borgesius, van Bylandt, de Beaufort, van Foreest, van Sasse van Ysselt, Verhey, van Alphen, van Vliet, van Heemstra, Pierson, Jannink, Roessingh, Reyne, Okma, Plate, de Savornin Lohman, Lucasse, van Styrum, Brummelkamp, Fruytier, van Deventer, Regout, van de Velde en de Voorzitter.

Voor hebben gesteld de heeren Schaper, ter Laan, Bos, Troelstra, Hugenholtz, Thomsom, de Klerk, van Kol, van der Zwaag en Roodhuyzen.

Het amendement van de heeren Limburg en Patijn wordt met 44 tegen 21 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren van Alphen, van Vliet, van Heemstra, Reyne, Okma, Plate, de Savornin Lohman, Lucasse, van Styrum, Brummelkamp, Fruytier, Regout, van de Velde, van Idsinga, Nolens, IJzerman, Duynstee, Jansen (den Haag), Duymaer van Twist, van Wassenaer van Catwijck, Dolk, de Ram, Schokking, Brants, van den Berch van Heemstede, van Veen, van Wichen, Ruys de Beerenbrouck, Bolsius, van Wijnbergen ,van der Borch van Verwolde, Ferf, Talma, van Vuuren, Janssen, van Nispen tot Sevenaer, van Doorn, de Boer, van Dedem, van Bylandt, de Beaufort, van Foreest, van Sasse van Ysselt en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Verhey, Pierson, Jannink, Roessingh, Hugenholtz, Thomson, de Klerk, van Kol, van der Zwaag, Roodhuyzen, van Deventer, Patijn, Lely, Schaper, ter Laan, Marchant, Bos, van Gijn, Drucker, Goeman Borgesius en Troelstra.

Het amendement van den heer de Klerk wordt met 47 tegen 18 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren IJzerman, Lely, Duynstee, Duymaer van Twist, van Wassenaer van Catwijck, de Ram, Schokking, Brants, van den Berch van Heemstede, van Veen, van Wichen, Ruys de Beerenbrouck, van Gijn, Bolsius, van Wijnbergen, van der Borch van Verwolde, Ferf, Talma, van Vuuren, Janssen, van Nispen tot Sevenaer, Drucker, van Doorn, de Boer, van Dedem, van Bylandt, de Beaufort, van Foreest, van Sasse van Ysselt, van Alphen, van Vliet, van Heemstra, Pierson, Jannink, Reyne, Okma, Plate, de Savornin Lohman, Lucasse, van Styrum, Brummelkamp, Fruytier, Regout, van de Velde, van Idsinga, Nolens en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Jansen (den Haag), Schaper, ter Laan, Dolk, Marchant, Bos, Goeman Borgesius, Troelstra, Verhey, Roessingh, Hugenholtz, Thomson, de Klerk, van Kol, van der Zwaag, Roodhuyzen, van Deventer en Patijn.

Het gewijzigd artikel wordt in stemming gebracht en met 63 tegen 3 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren van Kol, de Savornin Lohman, Lucasse, van Styrum, Brummelkamp, Fruytier, Roodhuyzen, van Deventer, Regout, van de Velde, Patijn, van Idsinga, Nolens, IJzerman, Lely, Duynstee, Jansen (den Haag), Schaper, ter Laan, Duymaer van Twist, van Wassenaer van Catwijck, Dolk, de Ram, Marchant, Bos, Schokking, Brants, van den Berch van Heemstede, van Veen, van Wichen, Ruys de Beerenbrouck, van Gijn, Bolsius, van Wijnbergen, van der Borch van Verwolde, Ferf, Talma, van Vuuren, Janssen, van Nispen tot Sevenaer, Drucker, van Doorn, de Boer, van Dedem, Goeman Borgesius, van Bylandt, Troelstra, de Beaufort, van Foreest, van Sasse van Ysselt, van Alphen, Treub, van Vliet, van Heemstra, Pierson, Jannink, Roessingh, Reyne, Hugenholtz, Okma, Plate, de Klerk en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren van der Zwaag, Verhey en Thomson.

Wijzigingen, bij de Tweede Lezing aangebracht.

Artikel 1638 *s*. In het eerste lid wordt tusschen de woorden „of" en „reglement" ingelascht „bij", terwijl in het derde lid de woorden „vastgestelde, alsdan betaalbare" worden vervangen door de woorden „vastgesteld, alsdan betaalbaar".

Voorloopig Verslag der Eerste Kamer.

II. § 4.

Art. 1638 *s*. *staangeld.* Bij de discussiën in de Tweede Kamer is aan het staangeld vooral waarde gehecht met het oog op werkstakingen, terwijl het, behoudens zeer enkele uitzonderingen, voornamelijk moet dienen om den werkgever te waarborgen tegen het niet in acht nemen van den opzeggingstermijn van den individueelen arbeider. Er zijn echter gevallen denkbaar, waarin eene werkstaking zulke ernstige gevolgen kan hebben, dat het voor den werkgever noodzakelijk is, het zijnen arbeiders in hun nadeel ernstig te doen gevoelen, indien zij zonder inachtneming van den opzeggingstermijn het werk neerleggen; maar in dat geval schijnt een staangeld van hoogstens 12 dagen loon onvoldoende. Een overwegend bezwaar behoeft deze beperking echter niet te zijn, daar de werkgever op andere wijze zijn doel kan bereiken, door bijv. het loon te verminderen met eene premie, die hij uitlooft voor elke week, dat een werkman in zijn dienst is geweest, mits hij bij het verlaten daarvan den opzeggingstermijn in acht heeft genomen. Als hij dit doet, zal hij tevens ontkomen aan de bezwarende bepalingen, die hier omtrent het staangeld gemaakt zijn. Of het echter voor den werkman wenschelijk is dergelijke terzijdestelling van de wet in de hand te werken, valt te betwijfelen.

Tegenwoordig dient vaak als staangeld het loon, verdiend gedurende de dagen verloopen tusschen het tijdstip waarop het verschenen en dat waarop het uitbetaald wordt. Zal dit ook nog na het tot stand komen van dit wetsontwerp kunnen geschieden?

Andere leden achtten ook het bedrag van het staangeld te gering. Zij waren van oordeel, dat de bepaling geene preventieve werking zoude kunnen hebben. Daartoe zoude het staangeld minstens zooveel moeten bedragen als het loon gedurende den termijn van opzegging.

De vraag werd gedaan, hoe de werkgever dat staangeld zal krijgen. Is hij bevoorrecht op het volgens dit artikel bij de Rijkspostspaarbank gestorte staangeld? En zoo neen, had de billijkheid dit dan niet medegebracht?

II. § 10.

Art. 1638 *s*. Wat hier aan regeling wordt gegeven is zeer onvolledig. Behalve van den inleg wordt er slechts voor één geval ook van de uitbetaling gesproken, het geval nl. dat de dienstbetrekking is geëindigd. Wat zal rechtens zijn, indien beide partijen hangende de dienstbetrekking overeenkomen, om aan dat geheele beding een eind te maken; of wanneer de werkgever den werknemer toestaat tijdelijk een deel van de waarborgsom van de spaarbank op te vragen? Wat gebeurt er met de rente? Moet die steeds worden bijgeschreven tot aan het einde der dienstbetrekking? En zoo is er meer.

Men vroeg, of het de bedoeling der Regeering was, om *dit alles* te regelen bij den algemeenen maatregel van bestuur, bedoeld bij het laatste lid van dit artikel. Immers dáár leest men: *Alles* wat betreft de *inlagen* en de *terugbetalingen* krachtens dit artikel te doen, zal *verder* bij algemeenen maatregel van bestuur worden geregeld.

Op deze wijze zoude de gansch onvoldoende en onvolledige regeling kunnen worden volledig gemaakt; doch dus doende zoude men bij algemeenen maatregel van bestuur onderwerpen van burgerlijk recht regelen, waarvan de Grondwet de regeling bij uitsluiting aan den wetgever opdraagt.

Antwoord der Regeering.

II. § 4.

Art. 1638 *s*, *staangeld.*

De opmerking dat, hoewel bij de discussiën in de Tweede Kamer het staangeld vooral besproken is met het oog op werkstakingen, het voornamelijk waarde zal hebben, ten einde den werkgever te waarborgen tegen het niet in acht nemen van den opzeggingstermijn door den individueelen arbeider, is volmaakt juist. Daarmede is echter niet gezegd, dat niet ook bij of na eene werkstaking het geval zich kan voordoen waarin op het staangeld verhaal kan worden uitgeoefend voor het bij rechterlijk vonnis toegekend schadecijfer. Ook met het oog op zulke gevallen is het bedrag, zooals het bij het artikel is geregeld, in redelijkheid niet te laag te noemen.

Op de in het Voorloopig Verslag aangegeven wijze zou inderdaad in fraudem legis feitelijk een soort staangeld kunnen bestaan, dat niet onderhevig is aan de bepalingen van het artikel, doch, gelijk reeds bij art. **1637 u**, de boete betreffend, opgemerkt werd (1), het komt niet waarschijnlijk voor, dat de werkgever een zóóveel lager loon dan het normale zal kunnen betalen, dat hij zijn doel daarmede bereikt. Bovendien doet zich de vraag voor, wanneer dan de uitgeloofde premie zal kunnen worden uitbetaald; de werkman, die den dienst behoorlijk opzegt en dan vertrekt, zal haar natuurlijk krijgen, doch de werkman, die in den dienst blijft, kan zich alleen troosten met de zekerheid, dat bij zijn dood zijne erfgenamen de premie zullen erlangen. Wèl geldt dit bij het wettelijk geregeld staangeld evenzeer, doch daarom juist heeft het ontwerp het maximum bedrag ervan beperkt. Intusschen dat praktijken zijdens den werkgever, als hier worden ondersteld, anders dan bij hooge uitzondering zouden voorkomen, mag toch wel onaannemelijk worden geacht.

Volgens de bepalingen van art. **1638 p**, eerste lid, in verband met die van art. **1638 q**, zal het loon, verdiend gedurende de dagen, verloopen tusschen het tijdstip, waarop het is verschenen, en dat waarop het uitbetaald wordt, ten hoogste drie dagloonen kunnen bedragen; dit zal dus in den regel geringer zijn dan het wettelijk geoorloofde staangeld. Bedoelt het Voorloopig Verslag echter de vraag te stellen of de werkgever het door hem verschuldigd doch nog niet uitbetaald loon mag compenseeren met de door den arbeider ter zake van de onrechtmatige beëindiging der dienstbetrekking verschuldigde schadevergoeding, dan volgt uit den aanhef van art. **1638 r** een bevestigend antwoord.

Naar aanleiding der opmerking van andere leden, die van oordeel waren, dat het staangeld om preventieve kracht te hebben minstens zooveel moest kunnen bedragen als het loon gedurende den termijn van opzegging, worde herinnerd, dat ten aanzien van de arbeiders met een dagloon van vier gulden of minder in de overgroote meerderheid van gevallen de opzeggingstermijn eene week pleegt te bedragen (art. **1639 i**), terwijl voor die gevallen het bedrag der bij art. **1639 r** bedoelde schadeloosstelling en derhalve ook het maximum van het staangeld gelijk is aan het loon van eene week.

Krachtens de bedoeling van het instituut, eene bedoeling, welke

(1) Men zie bladz. 25 [deel II, bladz. 332].

in het artikel duidelijk is uitgesproken, heeft het staangeld geene andere strekking dan alleen deze, om voor den werkgever tot onderpand te dienen voor de in een bepaald geval hem verschuldigde schadevergoeding. Hij is dus niet alleen bevoorrecht op het bij de Rijkspostspaarbank als staangeld gestort bedrag, doch dit zal, behalve met zijne toestemming en behoudens het geval van art. **1638 s**, vierde lid, aan niemand dan aan hem uitbetaald kunnen worden. Doch ook aan hemzelven, zonder de medewerking des arbeiders, alleen krachtens rechterlijk vonnis.

II. § 10.

Art. 1638 *s*. Eene regeling kan alleen dan met grond onvolledig worden genoemd, indien zij niet regelt punten, welke zij behoort te regelen, niet indien de nadere uitwerking van bepaalde bijzonderheden, die in de regeling zelve minder op hare plaats zoude zijn, tot eene latere gelegenheid verschoven wordt. Gelijk reeds in den aanvang dezer Memorie van Antwoord in § 2 werd betoogd [deel I, bladz. 122], zal de hier bedoelde algemeene maatregel van bestuur administratieve voorschriften geven, die zich in het Burgerlijk Wetboek niet thuis zouden hebben gevoeld. De wet zelve stelt de verplichting des werkgevers vast om het ingehouden bedrag binnen drie dagen te beleggen; zij bepaalt ook wanneer de arbeider, zelfs zonder eenige medewerking van dengene, die de gelden te zijnen name ingelegd heeft, het ingelegd bedrag terug kan bekomen. Het eerste lid bepaalt implicite, dat bij weigering des arbeiders de werkgever eerst krachtens rechterlijk vonnis uitbetaling der gelden, geheel of gedeeltelijk, zal kunnen erlangen. Eindelijk geeft het slot van het vóórlaatste lid het antwoord op de vraag van het Voorloopig Verslag betreffende de bijschrijving der rente.

Wat nu wijders geregeld moet worden is administratief, betreft de regeling van den dienst, de inrichting en de wijze van beheer dezer soort van spaarbankboekjes en van de daarop gestorte gelden. In die te maken administratieve bepalingen zullen de antwoorden zijn vervat op de verschillende ten deze gedane vragen. Dit geldt ook van het vermoedelijk voorschrift, dat de uitbetaling steeds zal kunnen geschieden op de gezamenlijke aanvrage van werkgever en arbeider.

Beraadslagingen in de Eerste Kamer.

(27 Juni 1907.)

De heer **Regout:** [Vervolg van het gedeelte der rede, afgedrukt op bladz. 217.]

Het laatste artikel dat ik nog even zal aanroeren is art. **1638 s**, betreffende het staangeld.

Ik kan mij best begrijpen dat dit artikel niet met sympathie door de arbeiders is begroet.

Wil dit nu zeggen, dat er tot nu toe nog geen staangeld bestond en dat het door deze wet wordt ingevoerd?

Dat niet, Mijnheer de Voorzitter, maar het staangeld had tot dusver niet uitsluitend dat hatelijk karakter van verhaal van schade op den arbeider.

Laat ik nog even zeggen hoe die regeling thans is in de door mij bestuurde en vermoedelijk in vele andere ondernemingen. De loonberekening geschiedt over een periode van twee weken, terwijl voor het opmaken van de loonlijsten, vooral in verband met het opnemen en berekenen van stukwerk, thans 5 volle dagen noodig zijn, juist om bij dezelfde loonsbetaling de verdienste in dagloon en van stukwerk te kunnen verrekenen.

Om nu de arbeiders niet te lang op hun loon te laten wachten wordt op den dag van de afsluiting der loonperiode een afgerond bedrag, ongeveer gelijk aan de helft van het tweewekelijksch loon, op rekening uitbetaald, zoodat feitelijk op den dag der uitbetaling, de arbeiders nog te goed hebben het loon over ongeveer een week. Dit staangeld is dus ontstaan door de behoefte aan voldoenden tijd om de loonlijsten op te maken, doch subsidiair dient het ook tot verhaal.

Immers wanneer een arbeider die de fabriek wil verlaten, niet voldoet aan zijn verplichting om zijn opzeggingstermijn uit te werken, dan verbeurt hij voor elken dag dien hij vroeger achterblijft, een bedrag gelijk aan het gemiddelde dagloon over de laatste drie maanden.

Nu wil ik dadelijk toegeven, dat een wettelijke regeling van den opzeggingstermijn zeer gewenscht is, maar men kan niet ontkennen dat die opzeggingstermijn veel nuttiger is voor den arbeider dan voor den werkgever, want een arbeider die absoluut weg wil en tegen zijn zin gedwongen wordt om zijn opzeggingstermijn uit te werken, is doorgaans allerminst een gewenschte arbeidskracht.

Wanneer ik nu en dan de verbeurte van het staangeld streng toepas, dan doe ik dat meer als preventieven maatregel; en om te bewijzen dat dit staangeld alleen subsidiair dient tot verhaal en er geen groot financieel nadeel voor de arbeiders uit voortspruit, kan ik aanhalen dat in de oudste afdeeling mijner onderneming over een gezamenlijk loonbedrag van ongeveer één millioen gulden in het geheel slechts f 64.29 werden verbeurd.

Nu zal men het misschien verkeerd vinden, dat het staangeld geheel ongedekt blijft bij den werkgever en niet belegd wordt bij de Rijkspostspaarbank, zooals in dit artikel is voorgeschreven.

Och in de meeste gevallen zou er wel geen overwegend bezwaar bestaan om een zekere waarborgsom te storten, maar bovendien maak ik geen aanspraak op grooter solvabiliteit dan de wet toelaat, want volgens art. **1638 q** kan de werkgever de uitbetaling van het loon over een halve maand gedurende drie dagen uitstellen en nu komt dat toch vrijwel op hetzelfde neer als een uitstel van 6 dagen betreffende het loon over slechts één week. Met alle bescheidenheid zij dan ook gezegd dat, wanneer de wet een regeling had toegelaten zooals door mij is aangegeven, en zooals ook voorkomt in het Zwitsersche arbeiderscontract en zooals wederom is overgenomen in het nieuwe ontwerp van de Zwitsersche arbeidsinspecteurs, dan ware een veel practischer regeling van loonsbetaling elke week mogelijk gebleven en bovendien had ook mijns inziens voor gewone industrieele arbeiders elk verder staangeld bij de wet kunnen worden verboden.

Doch zooals de zaak thans is geregeld, vrees ik dat ook ik een staangeld volgens dit artikel niet zal kunnen missen, al zal het, naar ik hoop, niet behoeven te dienen tot verhaal bij werkstakingen, want, waar ik gedurende ruim 23 jaren van deze kwaal ben bevrijd gebleven, hoop ik — ofschoon de stakingsbacil steeds weliger tiert — ook in de toekomst daarmede geen kennis te maken.

[Men zie verder deel I, bladz. 69.]

(29 Juni 1907.)

De heer **Stork:** [Vervolg van het gedeelte der rede, afgedrukt dl. II, bl. 610.]

Over art. **1638 s**, betreffende het staangeld, wensch ik een enkele opmerking te maken.

Hetgeen de heer Regout heeft opgemerkt — ook over andere artikelen, die ik niet behandel — kan ik haast woord voor woord op grond van mijn ervaring onderschrijven.

Ik verkeer gelukkig in hetzelfde geval als de heer Regout. Practische ervaring op het stuk van werkstaking bezit ik niet; men mag niemand gelukkig prijzen vóór zijn dood, maar ik hoop toch het eindpunt mijns levens te bereiken, zonder daarmede in de practijk kennis gemaakt te hebben.

Ik heb daarom anderen geraadpleegd, die wel ervaring van werkstaking hadden en heb hun de vraag voorgelegd of zij het niet met mij eens waren, dat het staangeld bij werkstaking eigenlijk nergens toe dient.

Ik sta in deze meening, ik, de aarts-conservatief en reactionnair, op hetzelfde standpunt dat de sociaal-democraat Troelstra in de Tweede Kamer verdedigd heeft.

Ik wensch in het kort te zeggen waarom ik meen dat het staangeld geen nut heeft en zelfs niet preventief kan werken bij werkstaking.

Het zou misschien preventief kunnen werken, als het werd opgevoerd tot een bedrag, dat de Minister te recht niet heeft willen voorstellen.

Voor een gewonen arbeider is het staangeld bepaald op het loon van ten hoogste twee weken en in den regel slechts op het loon van één week.

Dat kan geen preventieve werking hebben, omdat in den tijd van opwinding een werkman zich volstrekt niet bekommert om het loon van 1 of 2 weken. Als hij in den toestand verkeert die tot staking voert, zal hij zich daarover niet druk maken. Dat kan men thans reeds zien waar een soort van staangeld, dat echter niet dien naam draagt, vaak het loon van een week vertegenwoordigt.

Wat zal er nu bij werkstaking met het staangeld gebeuren?

Op elke werkstaking moet volgen een verzoening. De industrie kan niet zonder de werklieden en dezen niet zonder de industrie.

Nu zal art. 1 van elk verzoeningsbeding zijn, dat aan het staangeld niet geraakt wordt.

Daarom meende ik, dat, toen deze zaak in de Tweede Kamer tot zooveel discussie aanleiding heeft gegeven, en de heeren zóó op hun stuk hebben gestaan — nu zouden zij eens toonen, dat zij ook opkwamen voor de rechten van den werkgever — men zich eigenlijk warm heeft gemaakt over een zaak die geen beteekenis heeft. Hier kan men zeggen, dat, indien er industrieelen in de Kamer waren geweest, die zich over de zaak hadden uitgesproken, zooals ik het hier doe, hun uitspraak waarschijnlijk meer gewicht in de schaal zou gelegd hebben dan het oordeel van den heer Troelstra, dien men van partijdigheid in dit opzicht verdacht.

Maar stelt men zich op het standpunt, dat het staangeld in geval van werkstaking wel waarde heeft, dan ware daarvan alle waarde ontnomen door de onpractische wijze waarop de zaak hier wordt geregeld.

Het staangeld komt te staan op de postspaarbank, de werkgever kan een actie instellen tegenover den arbeider en de rechter zal, als die actie op goeden grond steunt, den eersten gelijk geven. In het geval, dat men met één arbeider te doen heeft, zal men daartoe overgaan, maar het is immers niet denkbaar, dat men daartoe besluit bij werkstaking in een groot bedrijf. Dan zou tegen alle werklieden individueel een actie moeten worden ingesteld, wanneer zij niet zonder dwang betalen, voordat men kan raken aan het geld dat op de postspaarbank staat.

Het staangeld heeft naar mijn overtuiging alléén waarde tegenover den individueelen arbeider, om hem te herinneren aan zijn verplichting van bijtijds op te zeggen. Zooals deze zaak hier geregeld is, zullen de industrieelen in het algemeen van de staangeldbepaling weinig of geen gebruik maken. Met den heer Regout begrijp ik inderdaad niet waarom de wet — indien, in strijd met mijn gevoelen, een staangeld-artikel noodig geacht werd — niet voor één à twee weken loon aan een werkgever krediet gegeven heeft. Dan ware het geld in handen geweest van den patroon en had van den werkman de actie moeten uitgaan om het te krijgen, wanneer hij meende, dat de patroon het ten onrechte behield. Nu behelpt men zich in vele zaken, ook in die waarin ik betrokken ben, met de inhouding van het loon over de dagen verloopende tusschen het vervallen van het loon en de uitbetaling; dit zal men blijven doen.

[Men zie verder bij art. 1639 i.]

Artikel 1638 t. Indien het loon des arbeiders geheel of gedeeltelijk in inwoning, kost, of andere levensbenoodigdheden is vastgesteld, is de werkgever verplicht dit, mits overeenkomstig de vereischten van gezondheid en goede zeden, volgens plaatselijk gebruik te voldoen.

Elk beding, waardoor deze verplichting des werkgevers zoude worden uitgesloten of beperkt, is nietig.

O. 1901. *Art.* 1638 *r*. Indien het loon des arbeiders geheel of gedeeltelijk in inwoning, kost, of andere levensbenoodigdheden is vastgesteld, is de werkgever verpligt dit, overeenkomstig de vereischten van gezondheid en goede zeden, volgens plaatselijk gebruik te voldoen.

Memorie van Toelichting O. 1901.

Artt. 1638 *r* en 1638 *s*. Omtrent de voldoening van het loon, voorzoover dit in inwoning, kost of andere levensbenoodigdheden is vastgesteld, kan slechts naar het plaatselijk gebruik worden verwezen.

[Men zie verder bij art. 1638 *u*.]

O. art. 1638 *t* = **O. 1901** art. 1638 *r*, behoudens dat het woord „verpligt" is geschreven „verplicht".

Memorie van Toelichting.

Artt. 1638 *t* en 1638 *u*. Omtrent de voldoening van het loon, voorzoover dit in inwoning, kost of andere levensbenoodigdheden is vastgesteld, kan slechts naar het plaatselijk gebruik worden verwezen, waarbij in het oog is te houden, dat in ieder geval aan de vereischten der hygiëne en van de goede zeden behoort te worden voldaan.

[Men zie verder bij art. 1638 *u*.]

Voorloopig Verslag der Tweede Kamer.

Art. 1638 *t*. Sommige leden waren van oordeel, dat in het ontwerp aan het zoogenaamde internen-stelsel te weinig aandacht is gewijd. Zooals de ervaring leert, geeft dit stelsel tot tal van misbruiken aanleiding — men wees als voorbeeld op het inwonen van bakkersknechts bij hunnen werkgever. Door wettelijke bepalingen zouden deze misbruiken wellicht althans ten deele kunnen worden geweerd.

In de Memorie van Toelichting wordt opgemerkt, dat hier slechts naar het plaatselijk gebruik kan worden verwezen, maar daarbij in het oog is te houden, dat in ieder geval aan de vereischten der hygiëne en van de goede zeden behoort te worden voldaan. Naar aanleiding daarvan werd er echter op gewezen, dat uit de redactie van de bepaling niet blijkt, dat daar, waar het plaatselijk gebruik achterblijft bij de vereischten van gezondheid en goede zeden, aan de laatste boven het eerste de voorrang behoort te worden geschonken. In overweging werd gegeven hieromtrent zekerheid te verschaffen door vóór „overeenkomstig" het woord „mits" in te voegen.

Eenige leden meenden, dat de verwijzing naar het plaatselijk gebruik behoorde te vervallen; zij wezen ook op § 618 van het Duitsche Burgerlijk Wetboek en § 62 van het Duitsche Handelswetboek, waar zoodanige verwijzing niet voorkomt.

De wenschelijkheid werd betoogd, aan het artikel toe te voegen, dat elk beding, waarbij ten aanzien van de vereischten van gezondheid en goede zeden van deze bepaling wordt afgeweken, nietig zal zijn.

Memorie van Antwoord.

Art. 1638 *t*. Vooralsnog is de ondergeteekende van oordeel, dat, naast de bepalingen van het ontwerp op inwonende arbeiders van toepassing, geene bijzondere voorschriften ten aanzien van het zoogenaamde internen-stelsel zijn vereischt. Zijn aan dit stelsel bezwaren verbonden, ontegenzeggelijk levert het vooral voor den jeugdigen arbeider tal van moreele en materieele voordeelen op. Eerst wanneer eenigszins algemeen van ernstige misbruiken zoude zijn gebleken, zou de wetgever beperkend of verbiedend moeten optreden.

Ingevolge de gemaakte opmerking is vóór het woord „overeenkomstig" het woord „mits" ingevoegd. De bedoeling van het artikel komt thans inderdaad duidelijker uit.

De verwijzing naar het plaatselijk gebruik kan, naar de meening des ondergeteekenden, niet vervallen, al mogen de in het Voorloopig Verslag genoemde Duitsche wetsbepalingen geene zoodanige verwijzing bevatten. Waar het praestatiën geldt, die ongetwijfeld mede

afhankelijk zijn van plaatselijke toestanden en denkwijzen, is eene verwijzing naar het plaatselijk gebruik noodzakelijk.

Aan dit artikel uitdrukkelijk eene bepaling van dwingend recht toe te voegen schijnt onnoodig, daar toch ieder beding, waarbij ten aanzien van de vereischten van gezondheid en goede zeden van deze wetsbepalingen zoude worden afgeweken, reeds krachtens art. 14 der wet houdende algemeene bepalingen der wetgeving nietig zoude zijn.

G. O. art. 1638 *t* = **O.** art. 1638 *t*, behoudens dat vóór het woord „overeenkomstig" is ingevoegd: „mits".

Verslag van het Mondeling Overleg.

XXI. Van de zijde der Commissie werd verklaard, dat men niet kon beamen het gevoelen des Ministers, dat het onnoodig zoude zijn, aan art. **1638 t** uitdrukkelijk het karakter van dwingend recht toe te kennen. In zoovele artikelen van het ontwerp is dit karakter met zoovele woorden aangegeven, waarom zou dit dan ook hier niet geschieden?

De Minister gaf te kennen, dat bij hem tegen deze aanvulling geen bezwaar bestaat.

1e N. v. W. Aan art. **1638 t** wordt een tweede lid toegevoegd, luidende als volgt: „Elk beding, waardoor deze verplichting des werkgevers zoude worden uitgesloten of beperkt, is nietig.".

Beraadslagingen in de Tweede Kamer.

(9 Maart 1906.)

De heer **de Savornin Lohman:** [Vervolg van het gedeelte der rede, afgedrukt dl. I, bl. 191.]

In de eerste plaats art. **1638 t**, luidende:

„Indien het loon der arbeiders geheel of gedeeltelijk in inwoning, kost, of andere levensbenoodigdheden is vastgesteld, is de werkgever verplicht dit, mits overeenkomstig de vereischten van gezondheid en goede zeden, volgens plaatselijk gebruik te voldoen.

„Elk beding, waardoor deze verplichting des werkgevers zoude worden uitgesloten of beperkt, is nietig."

Wat heeft een dienstbode daar nu aan?

Als het eten niet naar haar zin is, moet zij dan gaan vragen hoe het plaatselijk gebruik dienaangaande is?

Inwoning, kost of andere levensbenoodigdheden zullen ook voortaan zóó moeten zijn, dat zij de meid bevallen, en als dat niet het geval is, dan gaat zij natuurlijk heen. Dit is de eenige mogelijke oplossing. Of zal zij gaan naar den kantonrechter om dien de vraag voor te leggen of de huisvrouw haar behoorlijk eten geeft of niet?

Aan dit artikel zullen de dienstboden dus al heel weinig hebben.

(22 Mei 1906.)

Op dit artikel zijn door de heeren ter Laan, Hugenholtz, Schaper en Troelstra twee amendementen ingediend [ingezonden 21 Mei 1906, stuk n°. 78], strekkende om:

1°. Het eerste lid te lezen:

„Indien het loon des arbeiders geheel of gedeeltelijk in inwoning, kost of andere levensbenoodigdheden is vastgesteld, is de werkgever verplicht dit overeenkomstig de vereischten van gezondheid en goede zeden te voldoen.", en

2°. Aan het eerste lid toe te voegen:

„Indien de slaapplaatsen van mannelijke en van vrouwelijke arbeiders zich bevinden in hetzelfde vertrek, wordt dit geacht in strijd te zijn met de vereischten van goede zeden."

De heer **ter Laan**, het woord bekomen hebbende tot toelichting van het amendement, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Kost en inwoning zal volgens dit artikel verstrekt moeten worden volgens twee regelen: de eerste wordt aangegeven door het plaatselijk gebruik; de tweede is de beperking, dat het geschieden moet overeenkomstig de vereischten van gezondheid en goede zeden.

Bij dit artikel blijft het plaatselijk gebruik dus de grondslag; daarnaar regelt zich de behandeling. Dat die grondslag in vele gevallen minder geschikt is, wil ik met een paar voorbeelden aantoonen tot verdediging van het amendement, waarbij voorgesteld wordt dat de eischen van gezondheid en goede zeden alleen zullen beslissen, en het „plaatselijk gebruik" wordt geschrapt. Te meer is het noodig dit te doen, omdat de Minister, volgens de Memorie van Beantwoording, meent, dat de inwoning op zich zelf zooveel zedelijke en stoffelijke voordeelen biedt, en hij zich blijkbaar voorstelt, dat met dit artikel de belangen van inwonende arbeiders, van de dienstboden dus, bevorderd worden.

Ook ik ben van oordeel, dat de inwoning zeer zeker voordeelen biedt, maar dat daartegenover zeer ernstige nadeelen staan en dat het voor de arbeiders als regel veel beter is uitwonende dan inwonende te zijn. Het is zeker lang alles geen voordeel! Als men maar eens denkt aan den onbeperkten werktijd voor de inwonenden! Hij weet wel wanneer hij begint, maar niet wanneer hij eindigt; en hij kan zich aan een hem opgedragen taak zelfs 's avonds laat niet onttrekken. Daarbij komt voor de inwonenden bij dien onbeperkten arbeidstijd een zeer beperkte vrijheid van beweging; hij mag niet lezen wat hij verkiest; zelfs in zijn vrijen tijd niet gaan waarheen hij wil; hij mag geen lid zijn van deze of die vereeniging; bijv. geen deelnemen aan een optocht op 1 Mei, zooals bij een bakker te Rotterdam nu weer gebleken is, waar twee gezellen voor dit feit zijn op straat gezet. Veel van die nadeelen komen uit de omstandigheden voort en zullen zeker niet ten gevolge van deze wet verdwijnen. Doch ook hierbij is iets te doen.

Ik zal enkele voorbeelden noemen:

1°. uit het ambacht;

2°. uit den landbouw, en

3°. uit het leven van de eigenlijke dienstboden, de dienstmeisjes in de steden, om aan te toonen, dat het artikel, gelijk de Regeering het voorstelt, geen verbetering brengt en zeer onvoldoende is.

Het handelt over kost, inwoning en ligging. Het is algemeen bekend, dat over de voeding dikwijls geklaagd wordt. Nu is het zeker moeilijk, om bij de wet een regeling aan te geven, in het bijzonder bij deze wet. Maar toch moet de aandacht er op worden gevestigd, hoe het met den kost maar al te dikwijls gaat.

Nu neem ik voor de ambachten het bakkersbedrijf.

Het is bekend, dat daarin toestanden voorkomen, die noodig moeten worden verbeterd, waartegen de vakvereeniging van de bakkersgezellen reeds sedert jaren den strijd heeft aangebonden.

De heer Mol te 's-Gravenhage, vroeger zelf bakkersgezel, schrijft omtrent het bakkersvak:

„De voeding laat dikwijls te wenschen over. Ik heb patroons gediend, waar ik 5 van de 7 dagen steeds hetzelfde soort eten kreeg, nl. gestampte pot.

„Ik heb toestanden onderzocht in Groningen, Arnhem, Zwolle, Almelo, Enschedé, Nijmegen, Leeuwarden, Meppel, Rosendaal, Middelburg, Maastricht, Roermond, den Helder, Rotterdam, Schiedam, Vlaardingen, Leiden, Haarlem, Amsterdam, benevens nog op vele kleinere steden en dorpen.

„Overal is dezelfde zucht naar afschaffing van het in den kost werken, vóóral ook met het oog op de gezondheid. De Nederlandsche Bakkersgezellenbond heeft reeds jarenlang in één adem genoemd: „afschaffing van nachtarbeid en van in den kost werken, als twee niet van elkander te scheiden rampen, die ons vak aankleven".

Ook aan de ligging schijnt bij de bakkers veel te ontbreken. De heer Mol schrijft, dat de gezellen vaak last hebben van de bekende bakkerstorren, die de teenen kunnen openvreten. Het komt nog altijd voor, dat de slaapgelegenheid in de bakkerij zelf is, zoodat het daar onhoudbaar warm is. Het komt ook nog voor, dat twee of drie volwassen of halfwassen personen moeten slapen in één bed. Hoe zal de toestand dan verbeteren met de voorgestelde redactie van het artikel? Dat „plaatselijk gebruik" staat daarbij juist in den weg.

Hieromtrent schrijft de heer Mol:

„Slaapplaatsen zijn te vinden: in een druk beloopen gang; op zolder, te midden van den meelvoorraad of van granen, waardoor stof en wijt, die zoo vreeslijk jeukt en den slaap onmogelijk maakt, door alle naden heen komen; onder de dakpannen, zoodat 's winters al de baaltjes van Wessanen en Laan op bed worden gesjouwd, en de ijskegels boven de hoofden hangen en 's zomers het bed wordt afgeworpen en de menschen maar op de planken gaan liggen; op turfzolders; in schuurtjes voor hout, in hokken met stroopvaten; boven eierbakken, waar de eieren geconserveerd in kalkwater er onder liggen, wat een ondraaglijke lucht veroorzaakt.

In één woord op alle mogelijke, of liever onmogelijke plaatsen wordt die kostknecht weggestopt."

Bovendien, het interne stelsel is niet altijd even geschikt om de goede zeden te bevorderen.

Regel is het, waar eenige gezellen werken, dat 2, 3, soms 4 volwassen jongelingen één bed te zamen hebben. Het is voorgekomen, dat drie jonge mannen met een jongen van dertien jaar in een bed moesten slapen. Deze jongen werd gekwetst op een wijze, niet nader aan te duiden.

Wat wil de Regeering nu doen tegenover dergelijke toestanden? Dit zal moeten gebeuren bij de Arbeidswet.

Doch ook hier is althans iets te doen. Het gebeurt nog dikwijls dat knechts en meiden moeten slapen in hetzelfde vertrek. Het spreekt wel vanzelf, dat dan de ongelukken niet altijd uitblijven. Voor menigeen is dan de verleiding te sterk. Gevallen van verkrachting zijn voorgekomen, ook nog weer in den laatsten tijd.

Wanneer de Regeering iets wil doen tot verbetering van deze toestanden, dan is haar daartoe de weg gewezen door de indiening van ons amendement, dat zich geheel aansluit bij het artikel. Dit kan alvast nu worden gedaan.

Een enkel woord ook over den toestand van de inwonende dienstboden op het platteland. Evenals in de bakkerijen en bij andere neringen en ambachten spreekt het weer vanzelf, dat de toestand niet overal dezelfde is. Er zijn gevallen, dat de knechts en de meiden het even goed hebben als de boer en de vrouw. Maar dikwijls ook, en juist bij de groote landbouwers, is de toestand zoodanig, dat bittere klachten rijzen.

Ik heb bij de behandeling van een vorig artikel [n.l. art. **1638 ij**] reeds een enkel woord gezegd over de behandeling en de slaapgelegenheden in de groote boerderijen in **Groningen**.

Mij wordt van het Hoogeland geschreven:

„De slaapplaatsen laten meestal te wenschen over, vooral die der knechten. Het zijn hokjes, uitgebouwd van den stal in de schuur, de zolder schuin afloopend, veel te klein als daarin 2 personen moeten slapen (wat dikwijls het geval is) en te kort. Tegen de slecht betimmerde wanden wordt in den zomer hooi en koren opgestapeld, waarin zich mijt in groot aantal ontwikkelt, die door zolder en wanden dringt en de nachtrust in hooge mate belemmert en verstoort."

Dit is uit een schrijven, door mij ontvangen na het debat met den heer Zijlma over de verpleging bij ziekte, waardoor mijn voorstelling van de zaak geheel wordt bevestigd. Het spreekt vanzelf, dat bij de groote landbouwers de knechts en de meiden niet in de huiskamer „boven" komen mogen. Doch al zijn het maar meiden en knechten, er mag geëischt worden, dat het vertrek, waarin die knechten en meiden wonen, behoorlijk is.

Daarvoor worden gebruikt die ongezellige ruimten met steenen vloeren, die in den winter niet verwarmd worden, zooals niettegenstaande de verbeterde toestanden nog maar al te veel voorkomt. Aan den door mij zooeven aangehaalden brief ontleen ik:

„De woning der dienstboden is meestal een van de achterdeel afgeschoten vertrek met schuin afloopend dak, dakvenster en steenen vloer, door een petroleumlamp vrij goed verlicht, doch in den winter onverwarmd. De knechten gaan dan ook wel van de kou tegen 7 uur of eerder naar bed of in het stroo bij de koeien."

In verband met de ongeriefelijke inrichting van die dienstbodenverblijven en met de koude, die daar heerscht, is te begrijpen, dat aan de ontwikkeling van die jeugdige arbeiders ook weinig of niets gedaan wordt.

Ook in dit opzicht komt er langzaam verbetering. Zoo zijn er landbouwers, die aan hun meiden en knechts couranten en boeken verschaffen, maar als regel wordt voor de ontwikkeling niets gedaan. Het komt zelfs voor, dat men niet eens bevordert, dat de jeugdige knechts of meiden het herhalingsonderwijs be-

zoeken. Een natuurlijk gevolg van die slechte huisvesting is, dat de meiden, maar vooral de knechts, op Zondag- en Zaterdagavond naar de kroeg gaan, een toestand die in de provincie Groningen volstrekt niet onbekend was en die nog voorkomt.

In de *Ommelander Courant* van 14 Maart van dit jaar vind ik over Fivelgo deze merkwaardige regels: ,,De wekelijksche slemppartijen van vroeger komen hier niet meer voor, maar behooren gelukkig tot de geschiedenis. Er zullen nog wel eens treurige uitzonderingen voorkomen; over 't geheel mag men zeggen, zijn de knechten moreel prachtig vooruitgaan."

Het komt ook nu nog te veel voor, dat de jenever zijn rol speelt. Maar waar de vereenigingen van knechts opkomen, zooals in het Hoogeland van Groningen, waar zij zich organiseeren, waar zij zich van hun waarde als mensch en arbeider bewust worden, daar vermindert tevens het misbruik van sterken drank. Daar ook zijn de knechts in overleg getreden met de boeren en de toestanden zijn reeds bij menigeen verbeterd. Het genoemde artikel zegt er van:

,,De oorzaak is te zoeken in afneming van werkvolk: vertrek naar Amerika en Duitschland, maar vooral naar de groote steden. Daarmee nam het aanbod af en stegen de eischen. Ook zijn de knechten in de laatste jaren — die van Loppersum het eerst — zich gaan organiseeren en hebben zij telkens verbeteringen gevraagd of daarop aangedrongen, lang niet altijd zonder resultaat."

En het blad eindigt met de hoop uit te spreken, dat spoedig de dag zal aanbreken, dat de nog bestaande slechte vertrekken, zonder verlichting en verwarming, voorgoed tot de geschiedenis zullen behooren.

Het euvel wordt dus weer toegegeven. Het plaatselijk gebruik moet verbeterd worden. En daarom zou het zoo goed zijn, indien de goedwillende landbouwer door de wet werd gesteund. Noodig is het in ieder geval, dat de inwonende arbeiders er door worden beschermd.

Ik zal één staaltje van de behandeling dezer dienstboden noemen. In de *Provinciale Groninger Courant* van 3 Januari van dit jaar las ik een stuk over de knechtenvergadering te Loppersum, in welke vergadering verschillende eischen werden gesteld. En wat is het oordeel van dit blad?

,,De in die vergadering gestelde eischen, dat men de vertrekken, waarin 's winters de dienstboden verblijven, zal verwarmen en dat men 's middags zal eischen een fatsoenlijk bord in plaats van de gehate houten borden en geëmailleerde bordjes, hebben gedeeltelijk iets zeer naïefs".

Ja, men vraagt zich af, hoe het mogelijk is, dat zoo iets nog moet worden gevraagd! De boden zijn hier en daar nog niet goed genoeg, om te eten van een gewoon steenen bord.

Dat zijn nu rijke boeren in Groningerland, die hun volk zoo weinig tellen, dat zij hen op die wijze afschepen! Door den schrijver wordt gezegd, dat het servies dat hun wordt gegeven wel afkomstig schijnt te zijn ,,uit de porceleinkast van den hofhond". En zoo iets wordt geschreven door de *Provinciale Groninger Courant*, die niet den naam heeft van al te onbedachtzaam te zijn.

Ook uit het rapport van het onderzoek van de Sociaal-democratische studieclub ingesteld naar den toestand ten platten lande, blijkt, dat een voorziening bij de wet dringend noodzakelijk is.

Zoo wordt in het rapport gezegd ten aanzien van Grijpskerk (dat zal in het bijzonder voor den heer Zijlma van belang zijn): ,,Allertreurigste huisvesting. De etenskamer vooraan in den koestal. Slechte verlichting."

En ten aanzien van Nordhorn, eveneens in de buurt van den heer Zijlma: ,,Gelegenheid tot ontwikkeling is er niet. Huiselijk verkeer met den boer is er niet.

De huisvesting is zeer slecht; ons hokje is boven aan den koeienstal; slecht verlicht, en heel vochtig, vooral 's winters door den damp van de koeien, zoodat het vaak genoeg in het eten druipt. De vloer is van steen. Een kachel is er niet. Daar moeten we eten en 's avonds vertoeven tot 8 uur; dan is het bedtijd."

Ik dacht, dat dit wel een van de allerergste gevallen zou zijn, maar in dit rapport lees ik verder: ,,Is dit slecht, er zijn er nog slechter!"

Hoe het zij, de goeden niet te na gesproken, ja juist met steun van de goeden, wij zouden wenschen, dat zulke toestanden na een wet als deze niet meer voorkwamen.

Dat er wat gedaan moet worden, blijkt uit een schrijven uit Warffum, waar staat: ,,Er zijn hier slechts een paar landbouwers, bij wie voor de dienstboden 's winters een verwarmd en een behoorlijk woonvertrek is, het eten en drinken geen aanleiding geeft tot klachten; geen slaapplaatsen op de achterdeel zijn; lectuur wordt verschaft; gelegenheid wordt gegeven voor het ontvangen van

herhalings- en handwerkonderwijs; bij ziekte deelneming wordt getoond en niet op het loon wordt gekort; de behandeling in 't algemeen nog al humaan is."

Hieruit blijkt wel voldoende, dat ook in dien hoek van Groningen de toestanden dringend om verbetering roepen. Toch zijn ook daar toestanden te melden, die beter zijn dan vroeger.

Uit Fivelingo schrijft men: ,,De etenskamer is klein, laag onder verdieping, heeft te kleine venstertjes, steenen vloer, geen verwarming, geen andere verlichting dan een tuitlamp of een lantaarn, houten banken; 't is eenvoudig een koestal voor menschen bestemd. De meiden zitten daar 't avonds met een stoof onder de voeten, gebogen over haar brei- of naaiwerk met het tuitlampje of ,,schienvat" tusschen haar in, de knechten aan de overzij, in het halfdonker gezeten, leunen met den rug tegen het vochtige beschot of den kouden buitenmuur."

Ook deze schrijver voegt er echter aan toe: ,,Zoo *was* de toestand *vrij algemeen*, maar in de laatste jaren is daarin eenige verbetering gekomen. Bij die boeren dan is de verlichting beter geworden (een petroleumhanglamp); verwarming door middel van een kolomkacheltje bij misschien 60 pct. der boeren."

Zoo heet het uit Schildwolde, een andere plaats, waar de behandeling steeds te wenschen heeft overgelaten: ,,In de huisvesting is verbetering te bespeuren. Vroeger was er bij de meesten in den winter geen lamp of kachel, maar dit is nu zoowat algemeen; lectuur wordt verstrekt door verschillende landbouwers, en er zijn afgescheiden slaapplaatsen."

Verder lees ik in de *Ommelander Courant* van 27 December 1905:

,,Bij verschillende landbouwers waren de verblijven opgeknapt en voorzien van behoorlijke verlichting en verwarming. Bij enkelen was men teleurgesteld, van andere landbouwers had men meer gekregen dan men had mogen verwachten. Van belang werd het geacht, dat de slaapplaatsen van den koestal verwijderd werden. Staaltjes werden medegedeeld, waaruit kon blijken, hoe dat het hoofd soms moest worden neergelegd."

Mijnheer de Voorzitter! In de derde plaats nog een enkel woord over het leven van de dienstboden in engeren zin, de dienstmeisjes in de steden. Van haar kan men maar al te dikwijls zeggen, dat zij werken onder den grond en slapen onder de hanebalken.

In beide gevallen worden zij voor haar dagelijksch en nachtverblijf verdreven naar de uiterste hoeken van het groote huis, waarvoor meneer, mevrouw en de kinderen te goed zijn.

Uit Amsterdam wordt geschreven in het blad van de Dienstbodenvereeniging ,,Ons streven" van October 1905:

,,Het is de keuken, de werkplaats, welke ons als onze *woning* wordt aangewezen.

,,Waren die keukens nu frisch, ruim en gezellig, kwam er voortdurend frissche lucht binnen, er zou nog veel voor te zeggen zijn. Maar hoe groot en ruim de kamers ook zijn, de keukens zijn meestal kelders, diep in den grond, of heel kleine hoekjes, afgeschoten ter zijde van een ruime kamer, waarin de huisgenooten wonen, als het bovenhuizen zijn.

,,In de van Eeghenstraat, Willemsparkweg, Sarphatiestraat, Weteringschans, Marnix-, Vondel-, Tesselschade- en Vossiusstraat, Singel-, Heeren-, Prinse- en Keizersgracht en meer straten vindt men de keukens bijna alle *in den grond*. Achter sommige van die keukens, *nog een paar voet dieper in den grond*, vindt men de dienstbodenkamertjes, waar die meisjes haar slaapplaats hebben.

,,Gaat men bovengenoemde straten langs, dan ziet men dat die keukens het licht ontvangen door raampjes van een paar voet hoog. Door deze raampjes moet tevens het licht komen voor de slaapkamertjes, achter de keukens gelegen; onnoodig dus te zeggen, hoeveel licht en lucht die kamertjes ontvangen.

,,Sommige keukens op die grachten kan men vinden *onder een binnenplaats*; deze hebben dan wel wat van een bootskajuit, wat het vallicht aangaat: als men 't hoofd in den nek legt, ziet ge door het raam boven u de wolken voorbij drijven.

,,Overigens zijn de slaapplaatsen der dienstboden op den zolder of in een donker tusschenkamertje, waar nooit licht of lucht komt."

Dit betreft zeker niet de armste straten van Amsterdam. Wel een bewijs, dat ook in de derde groep die ik neem de toestanden voor de inwonende dienstboden veel te wenschen overlaten.

In den Haag is het weinig beter. Op het Sweelinckplein geeft het rapport van den Dienstbodenbond slaapplaatsen aan, 1½ meter diep in den grond; op de Princessegracht een keuken, vochtig en donker, waar overdag met kunstlicht moet worden gewerkt.

Slapen in veel te kleine vertrekken komt in den Haag in overvloed voor. Slaap-

kamers waar alleen versche lucht in komt door de keuken, zijn geen uitzondering. Dit komt b.v. voor in de Parkstraat en op het Sweelinckplein, weer geen arme buurten.

Ik heb zelf, pas enkele dagen geleden, om uit eigen oogen den toestand te zien, in den Haag in pas gebouwde huizen, uit een goede beurs ingericht, de dienstbodenkamers opgenomen. Het is niet te gelooven: Men had hier met alle eischen van de gezondheidsleer rekening kunnen houden en men doet dit ook voortreffelijk waar het het gezin van den baas zelf betreft, maar in een zeer klein hokje dat op een binnenplaats uitkomt, wordt de dienstbode weggestopt! Dan komt het ook voor, dat men heeft twee dienstboden, die in hetzelfde bed slapen. Wanneer de eene nu teringachtig is, hoe is de andere er dan aan toe?

Het wetsontwerp geeft daarop geen antwoord.

Het komt voor, dat men de dienstbode die aan tering of een andere gevaarlijke ziekte lijdt, laat vertrekken en . . . . de nieuwe komt in het bed dat pas door de vorige is verlaten. In ieder geval blijkt wel, dat de dienstbode nog niet is almachtig, gelijk de heer Lohman meende, en het met deze wet ook niet zal worden.

Nu is het duidelijk, dat men in dezelfde stad en in hetzelfde dorp verschillende toestanden heeft. Men heeft goede meesters, middelsoort en slechte meesters, zoodat de toestanden ver uit elkaar loopen bij menschen die vlak bij elkaar wonen.

Wat is dan in zulk een geval het plaatselijk gebruik?

Ik ken wel dorpen in Groningen, waar bij den eenen landbouwer de dienstboden mee eten en wonen in hetzelfde vertrek als de boer en de vrouw.

Maar in hetzelfde dorp wonen anderen, ook landbouwers, die de knechts en meiden niet dulden in de woonkamer.

Daar is dus alweer geen vorm aan te geven voor plaatselijk gebruik.

Maar hoe gaat het? Overal waar sprake is van plaatselijk gebruik, is men geneigd het slechtste te nemen en daarom dan ook stellen wij voor het plaatselijk gebruik uit het artikel weg te laten.

Op onzen aandrang is het artikel reeds verscherpt. Er is thans bijgekomen een: *mits* in overeenstemming met de vereischten van gezondheid en goede zeden. Wanneer nu *plaatselijk gebruik* wordt weggenomen, valt de volle nadruk op die eischen van gezondheid en goede zeden, en kan men zich op het slechtere plaatselijk gebruik niet beroepen.

Het tweede amendement, dat knechts en meiden, natuurlijk voor zooverre niet gehuwd, in hetzelfde vertrek niet mogen slapen, spreekt zóó voor zich zelf, dat ik daaraan niets verders behoef toe te voegen.

De amendementen worden ondersteund door de heeren Tak en van der Zwaag, en maken mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Idsinga:** Mijnheer de Voorzitter! Slechts een bescheiden vraag aan den Minister, namelijk hoe hij de mogelijkheid verklaart dit artikel, zooals het thans luidt, zonder strijd te doen samengaan met art. **1638 ij**, zooals wij dat artikel hebben vastgesteld. Men zal zich herinneren dat art. **1638 ij**, zooals wij het hebben aangenomen luidt: „De werkgever is verplicht in geval van ziekte of ongeval van eenen bij hem inwonenden arbeider voor diens behoorlijke verpleging en geneeskundige behandeling zorg te dragen, voor zoover daarin niet uit anderen hoofde is voorzien."

Wij weten uit de discussie, dat de laatste woorden zeer mild moeten worden opgevat; in elk geval, dat er omstandigheden zijn waaronder de verpleging ook buitenshuis kan plaats vinden, waaronder dus van geen inwoning meer sprake is.

Nu komt het mij voor, dat daarmede niet in overeenstemming schijnt de bepaling in het 2de lid van het nu besproken artikel, waarin een beding met zulk een strekking nietig wordt verklaard. Deze strijd wordt alleen weggenomen, indien hieraan wordt toegevoegd: „behoudens voorziening in het geval van ziekte of ongeval bedoeld in art. **1638 ij**".

Ik wensch de aandacht van dezen Minister op deze schijnbare tegenstrijdigheid te vestigen en opheldering daaromtrent te vragen.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben in art. **1638 t** het geval, dat is overeengekomen, dat het loon geheel of gedeeltelijk zal bestaan uit inwoning, kost enz. Nu wordt als beginsel bepaald, dat die verschillende bestanddeelen ten minste moeten worden gepraesteerd overeenkomstig het plaatselijk gebruik.

Het speciale geval van ziekte van den arbeider daarentegen wordt geregeld bij art. **1638 ij**. Die bijzondere regeling derogeert aan de algemeene.

Wat nu de amendementen aangaat, merk ik op, dat de voorgestelde bepaling zal gelden voor alle inwonende arbeiders in alle verschillende takken van bedrijf en in alle verschillende deelen des lands. Wanneer men vraagt wat heden daaromtrent rechtens is, dan zal men met het antwoord verlegen moeten zijn, want men heeft slechts de algemeene bepalingen van de contractenleer. Een speciale wetgeving bestaat te dezen aanzien thans niet.

In de richting van dit wetsontwerp ligt het om, op het voetspoor van wetten elders, in deze leemte te voorzien.

Waar wij de plichten van den werkgever tegenover den arbeider regelen, spreekt het vanzelf dat wij ook moeten regelen de verplichtingen tegenover de inwonende arbeiders, wier loon gedeeltelijk bestaat in bestanddeelen genoemd in art. **1638 t**.

Wanneer wij nu bij deze gelegenheid kunnen medewerken tot het tegengaan van misbruiken, die in zoo levendige kleuren door den heer ter Laan zijn geschilderd, dan verdient dat alle aanbeveling, maar de eigenlijke strekking van het artikel is om uit te maken wat de verhouding van den werkgever tegenover de inwonende arbeiders zal zijn.

Daaromtrent geeft het artikel aan den rechter een bepaald richtsnoer.

Het bepaalt in de eerste plaats dat in de ligging, huisvesting enz. zal worden voorzien overeenkomstig het plaatselijk gebruik.

Het kan echter zijn dat het plaatselijk gebruik is beneden de eerste eischen van gezondheid en goede zeden, en in dat geval zal het bestaande plaatselijk gebruik moeten wijken voor de regelen van gezondheid en zedelijkheid.

Intusschen zal op de vraag, of bij aanneming van het eerste amendement plotseling al die gesignaleerde misbruiken zouden ophouden, wel niemand een bevestigend antwoord durven geven. Men moet dus ook in zijn eischen niet al te ver willen gaan.

Het artikel geeft den rechter ten minste een leidraad, doch wanneer wij overeenkomstig het amendement, het plaatselijk gebruik loslaten, dan zouden wij doen — wat de heer de Savornin Lohman zoo sterk critiseerde — dan zouden wij alles aan den rechter overlaten. Dan zouden wij van den rechter vergen, dat hij een bepaalde opvatting heeft omtrent de vraag wat volgens de regelen der gezondheidsleer behoorlijke voeding is, welke levensmiddelen al of niet voldoende voedingswaarde heben, enz. Dat zou werkelijk zijn aan den rechter geven een te moeilijk te vervullen opdracht. Hier daarentegen zegt de werkgever in geval van een verschil: gij hebt u niet te beklagen, ik behandel u overeenkomstig plaatselijk gebruik. Jawel, zegt dan de arbeider, dat is waar, maar in dit geval is het plaatselijk gebruik in strijd met die en die bepaalde eischen van gezondheid en goede zeden. Zoo kan de rechter in dat concrete geval uitmaken, of inderdaad het plaatselijk gebruik voor iets anders moet wijken, desnoods na verhoor van deskundigen.

Met het artikel zooals het nu luidt heeft de rechter een taak die hij naar behooren kan vervullen; met het artikel zooals de geachte afgevaardigden het willen redigeeren zou men geheel in het vage vervallen en daardoor toch het doel missen.

Thans het tweede amendement. Ik vraag mij af, of hetgeen hier staat wel beantwoordt aan het doel dat de geachte afgevaardigden zich voorstellen. Men zal heel licht het tweede amendement zóó expliceeren, dat in het eerste lid wordt gesproken van vereischten van gezondheid en goede zeden, terwijl wat daaronder te verstaan is in het tweede lid gezegd wordt. Maar dat bedoelen de geachte voorstellers niet. Zij bedoelen in het tweede lid slechts een speciaal geval te regelen.

Bovendien geeft het tweede amendement zooals het daar ligt aanleiding tot een opmerking die ik zelf aanstonds gemaakt heb en die ik van verschillende leden om mij heen vernam. Het denkt niet aan gehuwde lieden. Het komt mij daarom voor, dat deze amendementen, hoe goed ook bedoeld, de zaak niet verbeteren en dus niet behooren te worden aangenomen.

De heer **Drucker,** voorzitter der Commissie van Rapporteurs, ontvangt het woord om, namens deze, haar gevoelen over de amendementen mede te deelen en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Zooals de Minister heeft in het licht gesteld, is het systeem van art. **1638 t**, voor deze bestanddeelen van het loon te verwijzen naar het plaatselijk gebruik. Evenwel met een belangrijke correctie. Die correctie ligt in de woorden: „mits overeenkomstig de vereischten van gezondheid en goede zeden".

Dat woordje „mits" heeft, blijkens de geschiedenis van het wetsontwerp zooals het langzamerhand geworden is, zijn beteekenis, d. w. z., zooals de Minister duidelijk heeft doen uitkomen, dat, waar het plaatselijk gebruik niet mocht

voldoen aan de elementaire eischen van gezondheid en goede zeden, de rechter dit naar die vereischten zal corrigeeren. Daardoor blijkt het wetsontwerp reeds te hebben rekening gehouden met hetgeen de heer ter Laan uit eigen ervaring en uit hem toegekomen mededeelingen heeft ontwikkeld.

Naar het oordeel der Commissie zou men evenwel te ver gaan, wanneer men nu in het andere uiterste overging en het plaatselijk gebruik uit het artikel deed verdwijnen. Daarbij komt, dat blijkens de redevoering van den heer ter Laan zelf er tal van punten zijn, die onder dit artikel vallen, maar waar de gezondheid en goede zeden niets over voorschrijven, en dus een maatstaf zou ontbreken. Daar is de algemeene maatstaf het plaatselijk gebruik. De Commissie meent dus, dat het artikel wel degelijk in zich bevat de elementen waarop de geachte afgevaardigde met nadruk heeft gewezen, maar dat daaruit niet de verwijzing naar de plaatselijke gebruiken mag verdwijnen.

Op dien grond ontraadt de Commissie de aanneming van het eerste amendement.

Ten aanzien van het tweede amendement is de zaak eenigermate moeilijker. Dat tweede amendement — de heeren voorstellers zullen het zelf toegeven — is, zooals het thans geredigeerd is, onhoudbaar. Er zijn reeds twee leden van deze Vergadering bij mij gekomen en hebben gezegd: zorg toch, dat dat amendement niet wordt aangenomen, want ik heb mij zelf altijd voor een fatsoenlijk man gehouden, maar sinds jaren heb ik den regel van dit amendement overtreden, en ik zie geen kans daaraan te ontsnappen. Dat hebben de heeren natuurlijk niet bedoeld; zij hebben alleen op ongehuwde arbeiders het oog gehad.

Laten wij echter aannemen, dat het amendement goed geredigeerd is, dan nog zou de Commissie het in hooge mate ongewenscht achten, juist in het belang der zaak, die de geachte afgevaardigden voorstaan, dat het werd aangenomen. Wanneer men de leden van deze Vergadering één voor één over dit geval gaat consulteeren, zullen verreweg de meesten bepaald antwoorden: zeer zeker, dit is in strijd met de eischen van goede zeden. Nu zullen wij dus den rechter een aanwijzing geven voor zijn beslissing in een geval, dat wij zelf niet twijfelachtig vinden, maar wij zullen te gelijkertijd eenigermate een aanwijzing geven, dat al wat er buiten valt, er wel bij door kan, dat wij het althans niet hebben aangedurfd dat te verbieden. Als het niet hetzelfde vertrek is, maar twee aangrenzende vertrekken, gescheiden door een deur, waarvan de sleutel altijd zoek is, dan is de zaak in orde! Ik hoop dat de rechter zulke subtiele onderscheidingen niet zal maken. Maar wij moeten in de wet niet een voorschrift opnemen, dat, hoe goed ook bedoeld, in de practijk een verkeerde uitwerking zou kunnen hebben.

Op die gronden, maar geenszins omdat wij het met de gedachte zelf niet eens zijn, meent de Commissie van Rapporteurs ook de aanneming van dit amendement bepaald te moeten ontraden.

De heer **van Idsinga:** Ik wensch den Minister dank te zeggen voor de uitlegging die hij van het artikel heeft willen geven, en te constateeren, dat, als ik den Minister goed heb begrepen, volgens zijn uitlegging, de verwijzing naar het plaatselijk gebruik in het eerste lid alleen geldt ten opzichte van de *wijze*, waarop aan de verplichting wordt voldaan, maar voorts niet betreft het bestaan of den omvang van de verplichting. Al verbiedt dus het tweede lid letterlijk elk beding, waardoor deze verplichting des werkgevers zoude worden uitgesloten of beperkt, het bedoelt niet te verbieden elk beding, dat men maken wil omtrent de inwoning, ook al strijdt dit met het plaatselijk gebruik.

Dat wensch ik te constateeren, omdat het mij voorkomt, dat de redactie in dit opzicht niet zeer duidelijk is. Ik wil mij echter neerleggen bij de uitlegging van den Minister, zooals ik haar heb geconstateerd, dat wil zeggen, indien algeheele vrijheid ten aanzien van de verplichting zelf behouden blijft.

De heer **van der Zwaag:** Ik wensch met een enkel woord vooral het tweede amendement van den heer ter Laan c.s. te steunen. Ik geloof, dat zoowel de Commissie van Rapporteurs als de overige leden der Kamer, misschien omdat zij minder met zulke plaatselijke gebruiken bekend zijn, den toestand waaraan dat voorstel een einde wil maken, wel wat al te licht achten. Het is mij van nabij bekend, dat juist door het slapen van ongehuwde mannelijke en vrouwelijke arbeiders in een en hetzelfde vertrek, geheel buiten alle contrôle van de overige huisgenooten, meer dan eens de schomelijkste ongelukken zijn voorgekomen. Dat men over het algemeen inziet, hoe gevaarlijk dergelijke plaatselijke gebruiken zijn, blijkt overigens reeds uit hetgeen de voorzitter van de Commissie van Rapporteurs zeide: als wij de leden van de Kamer één voor één vroegen wat zij daarvan dachten, zouden zij zeer zeker zeggen, dat zij dat in strijd met de goede zeden achten. Nu begrijp ik niet, vooral nu men het met elkander hierover

vrijwel eens schijnt te zijn, waarom men deze bepaling niet in de wet zou opnemen, waardoor het zoo algemeen hier gewraakte in strijd met de goede zeden zou worden verklaard.

De heer Drucker zegt wel: het komt op hetzelfde neer, want als men in het vervolg twee vertrekken neemt, die gescheiden zijn door een deur, waarvan de sleutel altijd zoek is, dan is alles precies hetzelfde; maar dat is niet zoo. Wanneer een knecht en een meid zich avond aan avond in elkanders aanwezigheid moeten uitkleeden, dan — ik zal er niet veel woorden over noodig hebben te zeggen — is dat voor de onzedelijkheid een veel grooter gevaar dan wanneer dat gebeurt in een afgescheiden vertrek, al kunnen ze ook bij elkander komen. Daarom wensch ik het tweede amendement van den heer ter Laan c.s., wanneer er in opgenomen wordt het woord „ongehuwd", met alle kracht te steunen.

De heer **ter Laan:** Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft gezegd, dat de bepaling van art. **1638 t** van algemeene strekking is en dat zijn wij met hem volkomen eens. Om die reden hebben wij ook niet getracht — wat anders evenzeer op onzen weg zou gelegen hebben — bepalingen te redigeeren omtrent voeding en woonverblijf van inwonende arbeiders, waaromtrent zeker nadere bepalingen bij de Arbeidswet zullen moeten worden gemaakt. Ik heb op de bestaande gebreken gewezen, maar geen poging gedaan, die hier bij dit artikel te verhelpen. Dit artikel is in het algemeen gesteld. Nu is uit de door mij aangehaalde voorbeelden wel gebleken, dat het moet worden verscherpt.

Wij wilden dat doen, door de woorden „plaatselijk gebruik" er uit te nemen en alleen te letten op de eischen van gezondheid en goede zeden.

Nu heb ik van den Minister met groot genoegen vernomen, dat hij met ons wil medewerken tot wering van de misbruiken die ik in mijn eersten termijn heb aangeduid, en de Minister voegt er aan toe, dat hem zeer wel bekend is, dat het plaatselijk gebruik zoo slecht kan zijn, dat het in strijd is met de eischen van gezondheid en zedelijkheid, en dat daarom het woord „mits" in het artikel staat. In dat geval geldt dus het plaatselijk gebruik [niet] en zal de rechter uitsluitend oordeelen volgens de vereischten van gezondheid en goede zeden. Deze verklaring heeft zeer groote waarde en is bevestigd door den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs.

Wat wij met ons amendement konden bereiken, is op deze wijze grootendeels verkregen.

De Minister is van oordeel, dat de rechter een algemeenen maatstaf zal hebben aan den regel van het plaatselijk gebruik. Dat geloof ik niet, omdat het plaatselijk gebruik feitelijk niet bestaat. Maar de rechter mag nu niet meer een plaatselijk gebruik goedvinden, dat slecht is voor de gezondheid en met de goede zeden in strijd. In dit vertrouwen trek ik in overleg met mijn medevoorstellers het eerste amendement in. Wij blijven overtuigd, dat hetgeen wij voorstellen juist is, maar vertrouwen op de woorden van den Minister, dat met zijn redactie het doel zal worden bereikt.

Anders staat het met het tweede amendement. In aansluiting met hetgeen daarover door van der Zwaag is gezegd, nog een enkel woord.

De bedoeling is inderdaad, dat het tweede amendement één bijzonder geval aangeeft uit de gevallen, bedoeld in het eerste lid van het artikel. Onder de eischen van goede zeden mag al vast niet gerekend worden de toestand, dat de knechts en meiden in hetzelfde vertrek slapen. Nu heeft de voorzitter van de Commissie van Rapporteurs verzekerd, dat ieder zal erkennen, dat de bedoeling voortreffelijk is, en dat er geen enkel lid in deze Kamer is, dat het niet met de bedoeling van ons tweede amendement eens zal zijn. Maar, zegt de heer Drucker, het is de vraag, of het amendement wel een verbetering is. Hij zeide: wanneer wij dit speciale geval opnemen en al de andere gevallen ongenoemd laten, zou het kunnen gebeuren, dat een rechter, afgaande op de bewoordingen van dit artikel, al die andere gevallen, omdat zij niet genoemd zijn, zou beschouwen als niet af te keuren. Daarvoor vrees ik niet. Bij nalezen van de debatten over het artikel zal geen enkel rechter komen tot die opvatting, en het amendement zelf zal die opvatting aan den rechter ook niet aan de hand doen.

Een ander bezwaar is, dat de formuleering zooals die door ons is voorgedragen, niet geheel in orde is. Wij hebben met dit artikel het oog natuurlijk op personen die niet met elkander gehuwd zijn. De opmerking is juist, dat het amendement te algemeen is geformuleerd. Daarom heb ik de eer in ons amendement twee malen het woord „ongehuwde" in te voegen, zoodat men den aanhef aldus zal lezen: „Indien de slaapplaatsen van ongehuwde mannelijke en van ongehuwde vrouwelijke arbeiders zich bevinden" enz.

De opmerking wordt gemaakt, dat het noodig zal zijn te bepalen, dat die

mannelijke en vrouwelijke inwonende dienstboden moeten gehuwd zijn met elkander. Op zich zelf is die opmerking juist, dat geef ik toe, en wellicht kan aldus de redactie van het amendement nog verbeterd worden. Ik zal dat meteen wel zien en anders kan het geachte lid dat de opmerking maakte, zelf de betere redactie voorstellen.

Ons amendement, gelijk het nu luidt, is echter ook goed.

Laat de Kamer dat nu maar vast aannemen, dan hebben wij ten minste in 99 van de honderd gevallen aan dezen toestand een eind gemaakt.

Wij hebben het oog op de gewone knechten en meiden en die zijn, zonder uitzondering bijna, ongehuwd.

Onze bedoeling is, dat de arbeidsovereenkomst nietig verklaard zal worden, wanneer knecht en meid of knechten en meiden in hetzelfde vertrek hun bed hebben, zooals in het ambacht en in het boerenbedrijf vaak voorkomt, omdat dit in strijd is met de goede zeden en vooral omdat het tot groote schade is voor de betrokken jongelieden.

Van der Zwaag heeft reeds gezegd, dat hetgeen wij bedoelen voor het volksleven van het uiterste belang is. De heeren die de toestanden ten platten lande kennen, zullen geen neiging hebben ons amendement te verwerpen. De Minister zou m. i. zeer verstandig doen het over te nemen.

Iedereen die ten platten lande bekend is, kan weten hoe veelvuldig daar vroege huwelijken voorkomen onder boerenknechten en meiden, terwijl ook steeds een aantal onwettige geboorten het gevolg zijn van dezen toestand. De vroege huwelijken en de onwettige geboorten zal men toch niet als wenschelijke verschijnselen beschouwen! Het gebeurt, dat vrouwen van 16 en 17 jaar trouwen met mannen van 18 en 19 jaar, ten gevolge van de omstandigheden waaronder zij bij den boer te slapen gelegd zijn. Zelfs welgestelde landbouwers laten hier en daar deze slechte toestanden bestaan; het zijn maar knechts en meiden; zij laten Gods water maar over Gods akker loopen.

Om dit te voorkomen strekt ons thans aangevuld amendement. Ik dring ten zeerste op de aanneming aan in het belang der arbeidende bevolking, in het bijzonder van het platteland.

De **Voorzitter:** Het eerste amendement van den heer ter Laan c.s. is door de voorstellers ingetrokken en maakt dus geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Het tweede amendement is door de voorstellers gewijzigd, zoodat het thans luidt:

„Indien de slaapplaatsen van ongehuwde mannelijke en van ongehuwde vrouwelijke arbeiders zich bevinden in hetzelfde vertrek, wordt dit geacht in strijd te zijn met de vereischten van goede zeden."

De heer **de Savornin Lohman:** Mijnheer de Voorzitter! De voorzitter der Commissie van Rapporteurs heeft gezegd, dat wanneer het amendement werd aangenomen, daaruit afgeleid zou worden, dat alles wat in dit amendement niet genoemd wordt, voor zedelijk zal worden gehouden.

Het komt mij voor, dat dit niet opgaat.

Het geldt hier de vraag: wat gelden moet, het plaatselijk gebruik of dit voorschrift.

Het plaatselijk gebruik brengt hier en daar zeer stellig mede, gelijk door den geachten afgevaardigde zooeven is in het licht gesteld, dat zulke personen vaak bij elkander wonen en waarschijnlijk wordt dit niet als onzedelijk beschouwd, anders zou het niet op die wijze gebeuren. Daarom geloof ik, dat de wetgever mag zeggen: ik beschouw het wel als onzedelijk. De wetgever behandelt hier een speciaal geval, doch laat in het midden wat voor het overige als onzedelijk moet worden beschouwd; hij zegt alleen: dit geval beschouw ik als onzedelijk.

Ik ben het, wat de quaestie zelf aangaat, ook geheel eens met hetgeen de geachte afgevaardigde hier heeft aangevoerd.

Ik heb steeds in de provincie Groningen over dezen toestand hooren klagen, en ik vrees dat, als dit amendement wordt aangenomen, vele rechters zullen zeggen: de boeren en boerinnen zeggen, dat er geen misbruik van gemaakt wordt, dus is het goed.

Personen die Noorwegen bereisd hebben, hebben mij medegedeeld, dat mannen en vrouwen daar wel eens gezamenlijke slaapplaatsen hebben, zonder dat er iets verkeerds uit wordt afgeleid. Dit zijn de zeden van Noorwegen, die dan waarschijnlijk op dat punt beter zijn dan hier. In Groningen althans staat men niet op dit hooge standpunt en daarom geloof ik, dat het voorzichtig zal zijn om dit amendement aan te nemen.

De heer **Heemskerk:** Mijnheer de Voorzitter: Van het oogenblik af dat de beschouwingen omtrent dit amendement, zooals geschied is door de rede van den geachten afgevaardigde uit Goes, een andere beteekenis krijgen, zoodat het wellicht niet als overbodig zal worden afgestemd, moet men acht geven op de redactie en zou ik meenen, dat in plaats van „ongehuwden" moet gelezen worden: niet met elkander gehuwde mannelijke en vrouwelijke arbeiders.

Ik geef dit aan de geachte voorstellers in overweging.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Over de zaak zelf zal wel geen verschil van gevoelen bestaan. Wat men hier wil verbieden, dat vinden wij allen iets dat tegengegaan moet worden, nl. de promiscuïteit in de slaapplaatsen.

Van dit standpunt de zaak beschouwende, geloof ik niet dat het noodzakelijk is het amendement aan te nemen. Wat is het geval? Wanneer de wet verwijst naar het plaatselijk gebruik, wanneer de wet zegt: deze of gene toestand zal worden bepaald naar plaatselijk gebruik, dan heeft de rechter niets anders te doen dan te onderzoeken wat het plaatselijk gebruik is, en dat is een taak die niet zoo moeilijk voor hem is als de heer ter Laan zich dat voorstelt. Wanneer de rechter met wat het plaatselijk gebruik is niet bekend is, dan zal daarvan het bewijs moeten worden geleverd.

In ons artikel staat alles wat de heer ter Laan wil; de rechter is gebonden aan het plaatselijk gebruik, mits dat overeenkomt — niet met hetgeen ter plaatse als zedelijk wordt beschouwd, maar met hetgeen naar het oordeel des *rechters* zedelijk is. Niet de plaatselijke opvatting omtrent zedelijkheid, maar die des rechters zal beslissend zijn.

Het komt mij daarom voor, dat het amendement niets anders zegt dan wat reeds in het artikel staat, en waar wij over de zaak niet verschillen, daar geloof ik, dat het beter is dat de Kamer zich niet vereenigt met het amendement, omdat m. i. niet te ver moet worden gegaan met het detailleeren van speciale punten.

Er zou daardoor een verbod van een bepaald euvel in het Burgerlijk Wetboek worden opgenomen, terwijl er andere zijn, die even ergerlijk zijn, maar die toevallig niet worden opgenomen. Daardoor kan aan den rechter de indruk worden gegeven, dat die euvelen in de schatting des wetgevers minder hebben gewogen. Op dien grond moet ik de Kamer de aanneming van het amendement ontraden.

De heer **Drucker,** voorzitter der Commissie van Rapporteurs, verkrijgt het woord om, namens deze, haar gevoelen mede te deelen over het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Namens de Commissie van Rapporteurs, die in dezen geheel eenstemmig is, nog een kort woord over het amendement.

Het komt der Commissie voor, dat wij door de discussie over dit amendement en nog meer door een stemming daarvoor bezig zijn de kracht van het artikel aanmerkelijk te verzwakken.

Er doen zich op dit gebied, misschien zelfs volgens plaatselijk gebruik, en zeker in strijd met het plaatselijk gebruik, honderden gevallen voor van dingen, die in strijd zijn met de vereischten van gezondheid en goede zeden. Konden wij nu daarvan een catalogus in de wet opnemen, waar de rechter wat aan had, dan zou men daarvoor iets kunnen voelen, maar hier wordt nu gestreefd naar het vinden van een redactie voor het eenige geval, waarin het zoo goed als ontwijfelbaar is, dat iedere rechter strijd zal aanwezig achten met de goede zeden.

De heer de Savornin Lohman schudt voortdurend krachtig van neen, maar laat dan hier iemand opstaan, die verklaart het niet in strijd te achten met de goede zeden, wanneer dingen voorkomen als door den heer ter Laan zijn besproken. Niemand heeft dat durven doen. Terwijl nu, niettegenstaande alle pogingen, het niet mogelijk schijnt zelfs een goede redactie te vinden voor dit één geval van onzedelijkheid, dat bijna ontwijfelbaar is, terwijl men aan den rechter niet geeft een leidraad, waarvan hij eenig nut zou hebben, en die hem niet in den steek laat bij oneindig moeilijker gevallen, schijnt het ons wenschelijk, dit amendement niet aan te nemen.

De geachte afgevaardigde uit Goes heeft door zijn rede deze zaak niet gemakkelijker gemaakt, vandaar dat ik straks nog een oogenblik noodig had om mijn medeleden in de Commissie te raadplegen. Maar ondanks de rede van den geachten afgevaardigde meent de Commissie, dat het toch in het belang is van hetgeen de heer ter Laan wenscht, dat de Kamer dit amendement niet aanneemt. En als ooit uit de eventueele verwerping de gevolgtrekking mocht worden gemaakt, dat de Kamer, het amendement verwerpende, de zaak niet heeft gewild,

dan zal uit de discussie voldoende blijken, dat deze conclusie totaal ongerechtvaardigd zou zijn.

De heer **de Savornin Lohman:** Mijnheer de Voorzitter! Het is geen gewoonte om hier particuliere gesprekken van of met leden over te brengen en dit zou ook niet goed zijn, maar ik mag toch wel zeggen, dat meer dan één lid mij persoonlijk heeft gezegd, dat de gewoonte waarvan hier de rede is, niet alleen bestaat, maar dat er ook geen motief is om daarvan af te wijken, dat dit zeer goed kan, dat er geheele streken in ons land zijn, bijv. in Noordholland, waar men daarin geen kwaad ziet, waar dit tot een gewoonte is geworden. Nu kan de Minister en de geachte voorzitter van de Commissie van Rapporteurs wel zeggen, dat er niemand is opgestaan om hun bewering tegen te spreken, maar wij zijn niet verplicht om over elk geval onze persoonlijke meening te zeggen. Ik wil echter constateeren, dat er in deze Kamer meerdere leden zijn die van meening zijn, dat het zeer wel bestaanbaar is met de goede zeden; dat hangt geheel af van de opvatting van de personen in loco. Ik behoef er overigens niet aan te herinneren, dat de opvatting over de quaestie van sexueelen omgang ten platten lande vaak een geheel andere is dan in de steden, te recht of ten onrechte, dat doet er niet toe. Maar ten platten lande beschouwt men veelal den sexueelen omgang tusschen mannen en vrouwen geheel anders dan in andere kringen, onder één voorwaarde slechts, dat, indien er kinderen komen, tot een huwelijk worde overgegaan. Nu kan men natuurlijk zeggen, dat, waar zulk een gebruik bestaat, men dit vrij moet laten, dat men zich daarmede niet wil bemoeien, dat men niet hier den zedemeester wil spelen. Daar buig ik voor, dat moet ieder voor zich zelf weten, maar men moet niet beweren dat alle leden van meening zijn dat dit alles per se ongeoorloofd is. En wanneer dit zoo is, dan kan ook de geachte voorzitter van de Commissie van Rapporteurs niet volhouden, dat de wetgever niet in een bijzonder geval kan zeggen hoe hij over dat geval denkt, zonder te gelijker tijd voor alle andere analoge gevallen stilzwijgend het tegendeel uit te drukken. Dat komt in onze Strafwet herhaaldelijk voor, dat een dubieus punt wordt uitgemaakt, en dat wat verder onder het algemeene begrip moet worden verstaan, wordt overgelaten aan den rechter. Wij moeten niet zeggen, dat wij hier iets uitmaken, waarover ieder het eens is; dat heeft de geachte voorzitter van de Commissie van Rapporteurs wel gezegd, maar in werkelijkheid is dit geheel anders.

De heer **ter Laan:** Na de rede zooeven door den geachten afgevaardigde uit Goes gehouden, nog slechts een enkel woord.

De Minister zegt, dat de Kamer op dit punt niet verder moet gaan. Wij stellen ons allerminst voor, dat bij aanneming van ons amendement alle onzedelijkheid zal worden voorkomen, maar op dit ééne punt heeft nu ook de heer Lohman voldoende aangetoond, dat verbetering dringend noodig en ook mogelijk is. Nu heeft de heer Drucker gezegd, dat hij zich geen rechter kon voorstellen, die niet zou zeggen, dat dit in strijd zou zijn met de zedelijkheid. Maar nu hopen wij, dat juist van dit artikel zoo veel kracht zal uitgaan, dat dergelijke gevallen niet voor den rechter zullen komen, dat iedereen n.l. zal weten dat dergelijke toestanden niet geoorloofd zijn.

Deze door ons voorgestelde bepaling is aldus een middel, om te verbieden, onzedelijkheid rechtstreeks uit te lokken. Wij zijn aan de dienstboden deze bescherming wel verschuldigd; zij staan nu aan verleiding en aan overval bloot.

Voor het overige zal ik gaarne gevolg geven aan den wenk van den heer Heemskerk, om een wijziging te brengen in ons amendement, waardoor aan zijn bezwaren zal worden te gemoet gekomen. Ofschoon het mij niet strikt noodzakelijk voorkomt, wijzig ik dus het amendement in dier voege, dat gelezen wordt: indien de slaapplaatsen van mannelijke en vrouwelijke arbeiders, die niet met elkaar gehuwd zijn zich bevinden, enz.

Dan kan althans om den vorm ons voorstel niet worden verworpen.

De **Voorzitter:** Door den heer ter Laan is een wijziging gebracht in het amendement, dat thans strekt om het artikel aldus te lezen:

„Indien de slaapplaatsen van mannelijke en vrouwelijke arbeiders die niet met elkander gehuwd zijn, zich bevinden enz."

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Nog een enkel woord slechts. Waar ik er mij op beroepen heb, dat over de vraag, die het amendement behandelt, geen verschil van gevoelen bestaat, werpt de geachte afgevaardigde mij tegen, dat hij van meerdere leden dezer Vergadering het tegendeel heeft vernomen.

Hij hoorde uitspraken in andere richting, doch voegde er bij, dat het geen gewoonte is particuliere gesprekken met andere leden officieel ter sprake te brengen. Ik betwist dat niet en verlang ook niet van den geachten afgevaardigde uit Goes dat hij namen noemt; maar van mijn kant kan ik alleen rekening houden met wat ik hier in de Kamer zelf hoor. En nu heb ik geen enkele stem hooren opgaan om te betwisten, dat wat hier bedoeld is, zou zijn in strijd met de goede zeden. Dat het daarmede inderdaad in strijd is spreekt m. i. zoo vanzelf, dat wij het niet in de wet behoeven uit te drukken.

De heer **Reyne:** Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij voor, dat er in niet geringe mate in het debat een misverstand is ingeslopen. Voor een deel heb ik daartoe meegewerkt. Wanneer ik mij zelf dan mag ontmaskeren, dan ben ik een dergene, die in een particulier gesprek met enkelen mijner geachte medeleden heb medegedeeld, dat naar mijn ervaring er meerdere streken in ons land zijn, waar de ongehuwde landbouwknechts en dienstboden met elkaar een slaapplaats hebben in dezelfde kamer en dat men in die streken daarin toch geen moreel kwaad ziet. Nu dit in het debat is gebracht en de Minister heeft gezegd, dat hij alleen rekening kan houden met hetgeen hier officieel wordt medegedeeld, acht ik mij verplicht hier te herhalen hetgeen ik zoo terloops niet alleen aan den geachten afgevaardigde uit Goes, maar ook aan andere leden heb medegedeeld. En nu dien ik er nog aan toe te voegen, dat men zeer verkeerd zou doen wanneer men de streken, waar dit voorkomt, zou willen brandmerken als te zijn bekend om onzedelijkheid. Integendeel, mijn ervaring is juist tegenovergesteld. En wel, dat men op het platteland nog vaak zoo eenvoudig en sober is van leven en zeden, dat er geen kwaad wordt gezien in het gezamenlijk slapen van knechts en meiden niet alleen, maar ook van de onvolwassen zoons en dochters in hetzelfde vertrek met het personeel. En dat wel in streken, die, wat de zedelijkheid betreft, geacht mogen worden hoog te staan door eenvoud en 't behout der ietwat patriarchale levensgewoonten.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer ter Laan c.s. wordt in stemming gebracht en met 50 tegen 23 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Plate, de Klerk, de Ram, van Deventer, Lely, van Dedem, Treub, Limburg, Hennequin, van Veen, Marchant, van den Berch van Heemstede, van Karnebeek, van den Bergh (den Helder), Lieftinck, Smeenge, Hubrecht, Reyne, Loeff, van Wijnbergen, Mees, van Styrum, van Doorn, Kooien, Janssen, van Vuuren, Ruys de Beerenbrouck, Bolsius, de Beaufort, Talma, Tydeman, Regout, Bos, de Waal Malefijt, van Alphen, Kolkman, van de Velde, Goeman Borgesius, Dolk, Drucker, IJzerman, Ketelaar, Blooker, van Foreest, de Ridder, Roessingh, van Idsinga, van Nispen tot Sevenaer, Roodhuyzen en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren de Savornin Lohman, Verhey, Jansen (den Haag), ter Laan, Duymaer van Twist, van der Zwaag, Thomson, Schaper, Brummelkamp, Heemskerk, van Limburg Stirum, Eland, Tak, Troelstra, de Boer, Hugenholtz, Fruytier, van Wichen, van Vlijmen, van Vliet, Ferf, Schokking en van Bylandt.

Art. **1638 t** wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Voorloopig Verslag der Eerste Kamer.

II. § 3.

14°. *Art.* 1638 *t., verbod van afwijking van plaatselijk gebruik ten aanzien van voldoening aan de verplichting tot verschaffing van inwoning, kost en andere levensbenoodigdheden.*

Het hier uitgesproken verbod kan vreemde gevolgen hebben. Een vegetariër zal nu niet wettig kunnen bedingen, dat zijn huisbediende of

dienstbode met vegetarische voeding genoegen neme. Hij mag niet van den eenmaal bestaanden levensstandaard afwijken. Ook waar beide partijen vegetariërs zijn, zullen zij niet wettig zoodanig beding mogen maken.

Antwoord der Regeering.

II. § 3.

14°. *Art.* 1638 *t.*, *verbod van afwijking van plaatselijk gebruik ten aanzien van voldoening aan de verplichting tot verschaffing van inwoning, kost en andere levensbenoodigdheden.*

Dat een vegetariër niet wettig zal kunnen bedingen — wordt het ontwerp wet —, dat inwonende arbeiders met vegetarische voeding genoegen nemen, acht de ondergeteekende, waar vele deskundigen deze voedingwijze voor bepaalde lichaamsgestellen noodlottig achten, het beste bewijs voor de noodzakelijkheid ten deze van dwingend recht.

Wat het geval betreft, dat beide partijen vegetariërs zijn, verlieze men niet uit het oog, dat men zich op het gebied van het privaatrecht bevindt en dat, wanneer de wederpartij zich door de nietnaleving der wet niet alleen niet gelaedeerd acht, doch zelfs gesteund wordt in hare levensopvattingen, zij zich niet licht op de nietigheid beroepen zal.

Beraadslagingen in de Eerste Kamer.

(5 Juli 1907.)

De heer **van Houten:** [Vervolg van het gedeelte der rede, afgedrukt bij art. 1639 *l.*]

Nu neem ik een geval dat nog slechts weinig voorkomt, maar de hemel weet, of het niet bij de duurte der tijden en de toeneming van de bevolking algemeen zal worden. Op straffe van nietigheid is verboden aan een vegetariër om een dienstbode te nemen op conditie dat zij ook vegetariër zal zijn, of voor een dienstbode die in een huis komt waar men gewoon is de vleeschvoeding te gebruiken, om te zeggen: ik ben vegetariër, en ik vraag voor mij een beding, waardoor ik mij op uw kosten met nootjes en dergelijke dingen, die in de vegetarische wereld een rol spelen, mag voeden.

Daarop zegt de Minister: het is toch niet gezond vegetariër te zijn. Nu, ik geloof wel dat vele onvrijwillige vegetariërs dit met den Minister eens zijn en heusch niet vegetariërs zijn voor de gezondheid, maar velen denken er anders over.

Wat ter wereld heeft 's Ministers meening met de openbare orde en de goede zeden te maken? Het is niet noodig voor den wetgever een verbod hieromtrent uit te vaardigen.

[Men zie verder deel II, bladz. 121.]

Artikel 1638 u. De werkgever, die tijdelijk verhinderd is het loon, voor zoover dit in inwoning, kost of andere levensbenoodigdheden is vastgesteld, te voldoen, zonder dat deze verhindering het gevolg is van eigen toedoen van den arbeider, is dezen eene vergoeding schuldig, waarvan het bedrag bij overeenkomst of, bij gebreke van dien, door het plaatselijk gebruik wordt bepaald.

O. 1901. *Art.* 1638 *s.* Is de werkgever tijdelijk, zij het ook zonder zijne schuld, verhinderd het loon, voor zoover dit in inwoning, kost of andere levensbenoodigdheden is vastgesteld, te voldoen, zonder dat deze verhindering het gevolg is van een den arbeider op zijn verzoek verleend verlof, zoo is de werkgever den arbeider eene vergoeding schuldig, welker bedrag bij overeenkomst of, bij gebreke van dien, door het plaatselijk gebruik wordt bepaald.

Memorie van Toelichting O. 1901.

[Vervolg van bladz. 264.]

Eene uitdrukkelijke bepaling omtrent het „kostgeld" mag niet worden gemist. Overeenkomstig de beginselen welke aan de artikelen **1638 c** en **1638 d** ten grondslag liggen, vervalt alleen dan de verplichting tot het betalen van kostgeld, indien de verhindering voor den werkgever om het bedongen loon te voldoen is veroorzaakt door een den arbeider *op zijn verzoek* verleend verlof.

Het bedrag van het kostgeld zal, bij gebreke van een beding te dien aanzien, van het plaatselijk gebruik moeten afhankelijk zijn.

O. *Art.* 1638 *u.* De werkgever, die tijdelijk verhinderd is het loon, voor zoover dit in inwoning, kost of andere levensbenoodigdheden is vastgesteld, te voldoen, zonder dat deze verhindering het gevolg is van een den arbeider op zijn verzoek verleend verlof, is den arbeider eene vergoeding schuldig, waarvan het bedrag bij overeenkomst of, bij gebreke van dien, door het plaatselijk gebruik wordt bepaald.

Memorie van Toelichting.

[Vervolg van bladz. 264.]

Eene uitdrukkelijke bepaling omtrent het „kostgeld" mag niet worden gemist. Overeenkomstig de beginselen, welke aan de artikelen **1638 c** en **1638 d** ten grondslag liggen, vervalt alleen dan de verplichting tot het betalen van kostgeld, indien de verhindering voor den werkgever om het bedongen loon, voor zoover dit in kost en inwoning bestaat, te voldoen, is veroorzaakt door een den arbeider *op zijn verzoek* verleend verlof.

Het bedrag van het kostgeld zal, bij gebreke van een beding te dien aanzien, van het plaatselijk gebruik moeten afhankelijk zijn.

Voorloopig Verslag der Tweede Kamer.

Art. 1638 *u.* Opgemerkt werd, dat in den aanhef van het overeenkomstige artikel van het Regeeringsontwerp van 1901 de uitdrukking: „zij het ook zonder zijne schuld" voorkwam en gevraagd werd, waarom deze uitdrukking niet is overgenomen.

Sommige leden waren van oordeel, dat het de voorkeur verdient de woorden: „bij overeenkomst" door „bij de arbeidsovereenkomst" te vervangen. De arbeider zal dan bij het aangaan van de dienstbetrekking weten, hoe groot het bedrag van de hier bedoelde vergoeding zal zijn en het gevaar zal niet bestaan, dat de werkgever, waar in een concreet geval het bedrag der vergoeding moet worden bepaald, van de omstandigheden misbruik zal maken en den arbeider eene ontoereikende vergoeding min of meer zal opdringen.

Gevraagd werd, op welke wijze het bedrag der vergoeding zal worden vastgesteld, wanneer dit niet bij overeenkomst wordt bepaald en een plaatselijk gebruik niet valt aan te wijzen.

Memorie van Antwoord.

Art. 1638 *u.* De uitdrukking „zij het ook zonder zijne schuld", is uit het Regeerings-ontwerp van 1901 niet overgenomen, omdat zij

volstrekt onnoodig voorkwam. In de natuurlijke beteekenis van het woord „verhinderd" schuilt geene enkele gedachte aan schuld aan de zijde des verhinderden.

Op zichzelf schijnt het aanbeveling te verdienen op de door sommige leden aangevoerde gronden het woord „overeenkomst" te vervangen door „arbeidsovereenkomst", doch in verband met de laatste opmerking van het Voorloopig Verslag betreffende dit artikel heeft de ondergeteekende gemeend de aanbevolen wijziging achterwege te moeten laten. Immers, indien er geen plaatselijk gebruik te dien aanzien valt aan te wijzen en men verzuimd heeft bij de arbeidsovereenkomst omtrent het bedrag van dit zoogenaamd kostgeld eenige bepaling te maken, zoude men inderdaad in eene moeilijkheid geraken, alwaar ruimte voor misbruik allicht aanwezig zal worden bevonden. Bestaat echter te allen tijde gelegenheid omtrent het bedrag dezer vergoeding eene overeenkomst te sluiten, dan zal deze moeilijkheid althans niet voorkomen.

G. O. en **N. G. O.** art. 1638 *u* = **O.** art. 1638 *u*, behoudens dat in plaats van „is den arbeider" gelezen wordt: „is dezen".

Beraadslagingen in de Tweede Kamer.

(9 Maart 1906.)

De heer **de Savornin Lohman:** [Vervolg van het gedeelte der rede, afgedrukt bladz. 265; men zie voorts deel I, bladz. 188 en volg.]

Art. 1638 *u*: „De werkgever, die tijdelijk verhinderd is het loon, voor zoover dit in inwoning, kost of andere levensbenoodigdheden is vastgesteld, te voldoen, zonder dat deze verhindering het gevolg is van een den arbeider op zijn verzoek verleend verlof, is dezen eene vergoeding schuldig, waarvan het bedrag bij overeenkomst of bij gebreke van dien, door het plaatselijk gebruik wordt bepaald."

Wat heeft daaraan de dienstbode?

Wanneer de familie op reis gaat, zendt men de dienstboden weg en geeft haar kostgeld, dat spreekt vanzelf. Enkelen handelen anders, die huren dienstboden tot het tijdstip dat zij op reis gaan en nemen nieuwe dienstboden als zij na een eenigszins langdurige reis terugkeeren.

Men geeft dus aan de dienstboden kostgeld of men doet dit niet, maar natuurlijk als men de dienstboden in dienst houden wil zonder kostgeld te betalen, dan zullen zij daarvoor bedanken en weigeren na afloop van de reis weder in dienst te treden.

Dit is een eenvoudige oplossing; maar moet men nu zulke zaken gaan regelen, die alleen kunnen voorkomen in gezinnen die geld genoeg hebben om zulke groote reizen te doen?

[Men zie verder bladz. 285.]

(22 Mei 1906.)

Op dit artikel is een amendement voorgesteld door den heer van Doorn [ingezonden 13 Maart 1906, stuk n°. 20, II], strekkende om voor de woorden: „een den arbeider op zijn verzoek verleend verlof", te lezen: „eigen toedoen van den arbeider".

De heer **van Doorn:** Mijnheer de Voorzitter! Het door mij voorgestelde amendement betreft slechts een kleine redactieverbetering, welke ik echter meen, dat niet achterwege kan blijven.

In het artikel staat: „zonder dat deze verhindering het gevolg is van een den arbeider op zijn verzoek verleend verlof" enz.

Nu komt het mij vreemd voor, dat, wanneer het niet voldoen van het loon, voor zoover het bestaat in de in dit artikel genoemde bestanddeelen, is de schuld van den arbeider, dat dan dat loon toch zou moeten worden uitbetaald of hij althans daarvoor vergoeding kan vragen. Wanneer de man verlof vraagt en hem dit is gegeven om weg te blijven, zoodat hij het middagmaal niet ten huize van den werkgever gebruikt, wordt hem geen kostgeld gegeven, maar wanneer de man dat verlof vraagt en het wordt hem geweigerd en ondanks die weigering blijft hij toch weg en verzuimt daardoor het middagmaal, dan zal hem wèl kostgeld moeten worden uitgereikt. Dit is mij een al te vreemde consequentie en daarom komt het mij voor, dat, zoo dikwijls de arbeider het aan zich zelven te wijten heeft, dat hij het hier bedoelde loon als het ware niet in ontvangst neemt, hij daarvoor geen vergoeding moet kunnen eischen en daarom acht ik, dat mijn amendement een verbetering van het artikel is.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Roodhuyzen, Marchant, Dolk, Lieftinck en Roessingh, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Idsinga:** Mijnheer de Voorzitter! Slechts een enkel woord om dezelfde reden als bij het vorig artikel, waarmede dit in verband moet worden gebracht en ook, volgens de Memories van Toelichting en Antwoord, in verband staat.

Mijn bedoeling is dus te constateeren de portée van dit artikel.

Zooals ik van den Minister vernomen heb, moet art. **1638 t** in veel milderen geest worden opgevat dan ik aanvankelijk meende, toen ik daarin strijd zag met art. **1638 ij**.

Uit de woordenkeuze evenwel van art. **1638 u** blijkt, dat de ontwerper van dit artikel in zijn gedachtengang niet meende, dat het vorige artikel aldus moest worden uitgelegd, want hij stelde zich voor, dat kostgeld slechts zou worden uitgekeerd in het geval dat de werkgever *verhinderd* was inwoning te verschaffen.

Indien echter art. **1638 t** moet worden uitgelegd, zooals de Minister aangaf, kan het gebeuren, dat kostgeld zal moeten worden uitgekeerd in gevallen, die ik onder „verhindering" niet zou durven opnemen. Bijv. wanneer iemand uit eigen verkiezing op reis gaat, en hij zegt tot de dienstboden: ik sluit het huis, gij moet elders inwoning zoeken. Dan kan toch hier niet van *verhindering* gesproken worden. De man gaat vrijwillig weg.

Ik wensch hierop te wijzen, omdat, wanneer het de bedoeling is ook in zulke gevallen het artikel toe te passen, ik meen, dat wat de bedoeling is niet overeenkomt met de redactie.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorziter! Ik begrijp de bezwaren van den geachten afgevaardigde inderdaad niet.

Wanneer de werkgever — om dit geval nu eens te noemen — uit de stad gaat en de dienstboden blijven in huis, dan is het veelal gebruik hun het zoogenaamd kostgeld te verstrekken.

Gaan de dienstboden ook uit huis, d. i. wordt dit gedurende de afwezigheid der familie gesloten, dan pleegt men hen te geven, en moet men hen volgens het artikel eveneens geven het kostgeld, alles volgens plaatselijk gebruik of speciale overeenkomst.

Het is mij onmogelijk te begrijpen welk dubium de geachte spreker op den voorgrond wil stellen. De zaak is volkomen in orde. Het plaatselijk gebruik zal in deze omstandigheden het bedrag van het kostgeld bepalen.

Wat het amendement van den heer van Doorn aangaat, juist met het oog op gevallen als ik zooeven bedoelde, meen ik dat het een redactie-verbetering behelst. Ik wensch het dan ook over te nemen.

De **Voorzitter:** Daar het amendement door de Regeering is overgenomen, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Drucker,** voorzitter der Commissie van Rapporteurs, het woord ontvangen hebbende om, namens deze, haar gevoelen over de Regeeringswijziging mede te deelen, zegt: De Commissie van Rapporteurs kan zich vereenigen met de door de Regeering aangebrachte wijziging.

De heer **van Idsinga:** Nu de Minister verklaart niet goed te begrijpen wat ik heb willen constateeren, wensch ik het nog eens te herhalen.

De ontwerper van het artikel heeft door zijn woordenkeus bewezen, dat zijns inziens het artikel slechts van toepassing zou kunnen zijn in de gevallen dat de werkgever bepaald *verhinderd* is om inwoning te verschaffen; daarom spreekt het artikel inderdaad van den werkgever „die tijdelijk verhinderd is" het loon in dien vorm uit te keeren.

Nu is door de Regeeringsinterpretatie van het vorig artikel, waarbij ik mij

heb neergelegd, ook de mogelijkheid geopend, dat men de inwoning niet verschaft in gevallen waarin men niet strikt genomen kan zeggen, dat men *verhinderd* is. Ik wensch nu te constateeren, dat het ook in dergelijke gevallen mogelijk zal zijn de „inwoning" door uitkeering van kostgeld te vervangen.

Eigenlijk zou het artikel dus veel beter luiden, indien niet gesproken werd van *verhindering*, maar eenvoudig gezegd werd: „de werkgever die tijdelijk het loon, voor zoover dat in inwoning, kost of andere levensbenoodigdheden is vastgesteld, niet voldoet, zonder dat deze niet-voldoening enz."

Ik begeer geen nieuwe regeling, maar ik beweer, dat wij de toepassing van dit artikel niet aan een enkel geval moeten binden, indien wij meenen, dat het ook van toepassing zal kunnen zijn in andere gevallen.

Thans is het artikel zoo geredigeerd, dat men daaruit zou kunnen afleiden, dat alleen in geval van *verhindering*, de inwoning zou kunnen vervangen worden doordoor kostgeld.

Dat is na de interpretatie die de Minister van art. **1638 t** heeft gegeven, niet juist meer. Men zal het in veel ruimer zin kunnen toepassen, zoodat de redactie van het artikel niet in overeenstemming is met de bedoeling.

Het is misschien geen grove fout, maar ik wensch den zin van het artikel te constateeren, om zooveel mogelijk moeilijkheden en quaesties bij de practische toepassing uit den weg te ruimen.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan niet inzien welk effect dat zou hebben voor de juiste opvatting van het artikel. Die vraag zal later de rechter moeten uitmaken. Het artikel is mijns inziens duidelijk en spreekt voor zich zelf.

De heer **van Idsinga,** voor de derde maal het woord gevraagd en verkregen hebbende, zegt: Nu de Minister op zijn standpunt blijft en niet beslist medegaat met de interpretatie welke ik zoo even gaf, maar alles overlaat aan het inzicht van den rechter, zie ik mij genoopt, voor alle zekerheid, als amendement voor te stellen, het artikel aldus te lezen: De werkgever die tijdelijk het loon, voor zoover dat in inwoning, kost of andere levensbenoodigdheden is vastgesteld, niet voldoet, zonder dat deze niet-voldoening het gevolg is" enz.

Ik heb de eer dit amendement aan de Kamer in te dienen.

De **Voorzitter:** Door den heer van Idsinga wordt als amendement voorgesteld den aanhef van art. **1638 u** aldus te lezen: „De werkgever, die tijdelijk het loon, voor zoover dit in inwoning, kost of andere levensbenoodigdheden is vastgesteld, niet voldoet, zonder dat deze niet-voldoening het gevolg is enz."

Het amendement wordt ondersteund door de heeren de Savornin Lohman, van Limburg Stirum, de Ram en van Veen, en komt mitsdien in behandeling.

De heer **Drucker,** voorzitter der Commissie van Rapporteurs, ontvangt het woord om, namens deze, haar gevoelen over het amendement mede te deelen en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ter oplossing van een beweerde kleine moeilijkheid, waarvan de Commissie het bestaan niet kan erkennen, wordt door dit amendement een wijziging voorgesteld, die, naar het oordeel der Commissie, het artikel in den grond zal bederven.

Wat staat er nu? Er staat nu, dat, wanneer de werkgever tijdelijk verhinderd is te praesteeren kost en inwoning, hij dan in de plaats kan doen treden wat men in de practijk noemt: kostgeld. Daarbij is natuurlijk in de eerste plaats gedacht aan de families die uit de stad gaan, en dus aan haar dienstboden feitelijk den kost niet kunnen verschaffen.

Nu twijfelt de heer van Idsinga of dit door de woorden „tijdelijk verhinderd" voldoende is uitgedrukt. Bij de Commissie is te dien opzichte nooit de minste twijfel opgekomen. Wil men een duidelijker redactie, het ware te beproeven. Maar wat doet nu de heer van Idsinga? Deze geachte afgevaardigde maakt deze regeling, dat, wanneer het een werkgever niet bevalt te praesteeren kost en inwoning, hij eenvoudig zegt: gij gaat buitenshuis logeeren of naar een restauratie eten, en ik geef u daarvoor het geld, dat als „kostgeld" gebruikelijk is.

Mijnheer de Voorzitter! Dat is een concessie aan den werkgever, waarvoor niet de minste reden is te vinden. Als een deel van het loon bestaat uit kost en inwoning, waarom zal dan de werkgever het recht hebben op een willekeurig oogenblik, als daarvoor geen reden is, eigenmachtig in den vorm van het loon verandering te brengen?

Op dien grond moet de Commissie van Rapporteurs de aanneming van het amendement ontraden.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer van Idsinga wordt in stemming gebracht en met 59 tegen 6 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Verwey, Jansen (den Haag), de Klerk, ter Laan, van Deventer, van der Zwaag, Lely, Thomsom, Schaper, van Dedem, Brummelkamp, Heemskerk, Treub, Limburg, Hennequin, Eland, Marchant, van Karnebeek, Lieftinck, Smeenge, Reyne, Loeff, van Wijnbergen, Troelstra, Mees, de Boer, van Styrum, Hugenholtz, van Doorn, Koolen, Janssen, van Vuuren, Ruys de Beerenbrouck, Bolsius, Fruytier, de Beaufort, Talma, Tydeman, Regout, Bos, de Waal Malefijt, van Wichen, van Vlijmen, van Alphen, Kolkman, van Vliet, van de Velde, Dolk, Drucker, IJzerman, Ketelaar, Blooker, van Foreest, Roessingh, van Nispen tot Sevenaer, Schokking, Roodhuyzen, Plate en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren de Ram, van Limburg Stirum, van Veen, van Idsinga, van Bylandt en de Savornin Lohman.

Art. **1638 u** wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Artikel 1638 v. De werkgever is gehouden inwonende arbeiders, zonder korting van hun loon, in de gelegenheid te stellen hunne godsdienstplichten te vervullen, alsmede ontspanning van den arbeid te genieten, in beide gevallen op de wijze bij overeenkomst of, bij gebreke van dien, door het plaatselijk gebruik bepaald.

---

0. 1901. Art. 1638 *t* = art. 1638 *v* van de wet, behoudens dat het woord „godsdienstplichten" is geschreven „godsdienstpligten".

Memorie van Toelichting.

Deze afdeeling van het ontwerp van 1901 bevatte een drietal artikelen, die de ondergeteekende geene vrijheid heeft kunnen vinden in dit ontwerp over te nemen, te weten, de artikelen **1638 t,** 1638 *u* [**w**, tweede lid] en 1638 *v* [**x**]. Deze drie artikelen toch stellen verplichtingen vast, waarvan het publiekrechtelijk karakter te zeer op den voorgrond treedt om ze in dit privaatrechtelijk ontwerp op hare plaats te kunnen achten; dat inwonende arbeiders in de gelegenheid moeten worden gesteld, hunne godsdienstplichten te vervullen en ontspanning van den arbeid te genieten; dat minderjarige arbeiders niet verhinderd mogen worden de lessen te volgen, welke op onderscheiden gebied voor hen bestemd zijn; dat eindelijk de veiligheid van persoon en goed des arbeiders moet worden verzekerd, het zijn altemaal verplichtingen des werkgevers, die niet berusten op de gesloten overeenkomst, doch op burgerzin en naastenliefde. Voor zoover wettelijke regeling hier noodzakelijk is, schijnt de Arbeidswet de van nature daartoe geëigende plaats. Civielrechtelijk wordt ongetwijfeld door art. 1638 *w* [**z**] in deze verplichtingen voorzien.

Voorloopig Verslag der Tweede Kamer.

Van verschillende zijden verklaarde men zich teleurgesteld, dat bepalingen, als waren opgenomen in art. 1638 *v* [**x**] van het Regeerings-

ontwerp 1901 en art. 33 van het ontwerp-DRUCKER, in het thans ingediende voorstel niet voorkomen. Blijkens de Memorie van Toelichting heeft de Minister tot overneming geene vrijheid kunnen vinden, omdat deze bepalingen verplichtingen behelzen, waarvan het publiekrechtelijk karakter te zeer op den voorgrond treedt om ze in dit privaatrechtelijk ontwerp op haar plaats te kunnen achten en deze verplichtingen des werkgevers niet berusten op de gesloten overeenkomst, doch op burgerzin en naastenliefde. Men kon de juistheid van dit betoog niet toegeven en meende, dat naast de uitbetaling van het loon, de zorg voor de veiligheid van persoon en goed des arbeiders, waarop de bedoelde bepalingen betrekking hebben, een van de voornaamste verplichtingen is, die krachtens de arbeidsovereenkomst op den werkgever rusten. Het Duitsche Burgerlijk Wetboek en het Duitsche Handelswetboek, waarin bepalingen zijn opgenomen (1) gelijksoortig aan die, welke de Minister gemeend heeft niet te kunnen overnemen, bewijzen, dat ook elders deze opvatting als de juiste wordt erkend en men dergelijke bepalingen in eene privaatrechtelijke regeling alleszins op haar plaats acht. Blijkens de Memorie van Toelichting meent de Minister, dat, voor zoover wettelijke regeling hier noodzakelijk is, de Arbeidswet de van nature daartoe geëigende plaats is. Men gaf toe, dat de Arbeidswet de zorg voor den persoon des arbeiders beoogt, maar wees er op, dat deze wet, en ook de tegenwoordige Veiligheidswet, niet geldt voor tal van personen, die een arbeidsovereenkomst aangaan en die zonder eene bepaling, als de Minister niet heeft overgenomen, tegen gevaar voor lijf en eerbaarheid niet genoegzaam beschermd zullen zijn. 's Ministers betoog schijnt trouwens met zich zelve in strijd te komen, waar ten slotte wordt opgemerkt, dat civielrechtelijk ongetwijfeld door art. 1638 *w* [z] in verplichtingen als het hier geldt wordt voorzien. Waarom deze verplichtingen, waar haar een privaatrechtelijk karakter blijkbaar dus toch niet kan worden ontzegd, dan echter niet in een afzonderlijk artikel opgenomen, zooals het Regeeringsontwerp van 1901 dit deed? Ook de verplichting des werkgevers om den arbeider zijn loon op den bepaalden tijd te voldoen, kan zeker uit art. 1638 *w* [z] worden afgeleid. Maar desniettemin behelst het ontwerp daaromtrent een afzonderlijk voorschrift.

Memorie van Antwoord.

Nu van verschillende zijden is gebleken, dat de weglating van de bepalingen van art. 1638 *v* van het Regeeringsontwerp van 1901 en art. 33 van het ontwerp-DRUCKER [**1638 x**] teleurstelling heeft verwekt, bestaat bij den ondergeteekende geen bezwaar aan deze bepaling weder eene plaats te verzekeren. Hij gaat daartoe over met te minder schroomvalligheid, vermits ten slotte toch reeds het Burgerlijk Wetboek van 1838 meer dan één bepaling bevat, welker publiekrechtelijke natuur sterk op den voorgrond treedt. Immers, dat bedoelde bepalingen in hoofdzaak zijn publiekrechtelijk van aard, kan niet worden ontkend. Zoude toch de werkgever van den arbeider mogen bedingen, dat deze in een onveilig lokaal zal arbeiden? Men gevoelt, dat een zoodanig beding reeds krachtens art. 14 der wet houdende algemeene bepalingen der wetgeving nietig zoude zijn. Doch daaruit blijkt, hoezeer de hierbedoelde verplichtingen des werkgevers boven de privaatrechtelijke sfeer der gesloten overeenkomst verheven zijn.

Hoewel in het Voorloopig Verslag niet wordt gesproken van de artt. 1638 *t* en 1638 *u* [**w**] van het vorig ontwerp, heeft de ondergeteekende thans gemeend ook deze artikelen weder in het ontwerp

(1) § 618 en § 62.

te moeten opnemen; immers de rechtsgrond, waarop zij steunen, is dezelfde als die van art. 1638 *v* [**x**] van genoemd ontwerp, terwijl de reden, waarom aanvankelijk geoordeeld werd, dat deze artikelen beter ter zijde werden gelaten, geheel dezelfde is als die, waarop de niet-overneming van art. 1638 *v* [**x**] berustte. Art. 1638 *u* [**w**] stemt in hoofdzaak overeen met art. 38, tweede lid, van het ontwerp-DRUCKER.

G. O. en **N. G. O.** art. 1638 *v* = art. 1638 *v* van de wet.

Beraadslagingen in de Tweede Kamer.

(9 Maart 1906.)

De heer **de Savornin Lohman:** [Vervolg van het gedeelte der rede, afgedrukt bladz. 280; men zie voorts deel I, bladz. 188 en volg.]

Art. **1638 v.** „De werkgever is gehouden inwonende arbeiders, zonder korting van hun loon, in de gelegenheid te stellen hunne godsdienstplichten te vervullen, alsmede ontspanning van den arbeid te genieten, in beide gevallen op de wijze bij overeenkomst of, bij gebreke van dien, door het plaatselijk gebruik bepaald."

Denkt men dat er in deze stad één dienstbode er over zal denken om in een dienst te komen, wanneer niet te voren bepaald is welke ontspanning zij zal genieten, wanneer zij vrij zal zijn van den arbeid?

Daar is niets tegen, zegt men, neen, Mijnheer de Voorzitter, maar ik noem nu hier de artikelen waarop de Regeering zich beroept om aan te toonen, dat de dienstboden daaraan zooveel zullen hebben; ik zal straks andere artikelen noemen, die allerlei volslagen nuttelooze lasten opleggen.

[Men zie verder bladz. 287.]

[Het artikel werd in de vergadering der Tweede Kamer van 22 Mei 1906 zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.]

Voorloopig Verslag der Eerste Kamer.

II. § 10.

Art. 1638 *v.* Het artikel schrijft alleen voor, dat de werkgever gehouden is, *inwonende* arbeiders in de gelegenheid te stellen uitspanning van den arbeid te genieten. Waarom dit voorschrift beperkt tot inwonende arbeiders? Ook bij uitwonende winkelbedienden kan dit evenzeer geboden zijn.

Antwoord der Regeering.

II. § 10.

Art. 1638 *v.* Dit voorschrift is tot inwonende arbeiders beperkt, omdat deze door het feit zelf der inwoning steeds aanwezig zijn en dus voortdurend met werkzaamheden zouden belast kunnen worden. Bij andere arbeiders kan hiervan geen sprake zijn. Trouwens te hunnen aanzien plegen de arbeidstijden korter te zijn en dus meer gelegenheid tot ontspanning te verschaffen, terwijl Zondagsarbeid b. v. bij de in het Voorloopig Verslag genoemde winkelbedienden eene uitzondering mag heeten.

Artikel 1638 w. De werkgever is gehouden den arbeid dusdanig te regelen, dat de arbeider geen arbeid heeft te verrichten op Zondagen en op die dagen, die volgens het plaatselijk gebruik ten aanzien van

den bedongen arbeid met Zondagen worden gelijkgesteld, behalve voor zooverre het tegendeel is bedongen of uit den aard van den arbeid voortvloeit.

Ten aanzien van minderjarige arbeiders is de werkgever gehouden den arbeid dusdanig te regelen, dat zij volgens het plaatselijk gebruik in de gelegenheid gesteld zijn de lessen te volgen in inrichtingen voor godsdienst-, voortgezet-, herhalings- of vakonderwijs. Elk beding, strijdig met dit voorschrift, is nietig.

O. D. Art. 38, Tweede lid. Ten aanzien van arbeiders beneden den leeftijd van achttien jaren wordt, tenzij het tegendeel uitdrukkelijk blijkt, de overeenkomst geacht zoodanige regeling van den arbeid mede te brengen, dat zij niet verhinderd worden, eene inrichting voor voortgezet-, herhalings- of vakonderwijs te bezoeken.

O. 1901. *Art.* 1638 *u*. Ten aanzien van minderjarige arbeiders is de werkgever gehouden den arbeid dusdanig te regelen, dat zij in de gelegenheid zijn gesteld volgens het plaatselijk gebruik de lessen te volgen in inrigtingen voor godsdienst-, voortgezet-, herhalings- of vakonderwijs.
Elk beding of elke bijzondere overeenkomst strijdig met het voorschrift van dit artikel is nietig.

Memorie van Toelichting O. 1901.

Art. 1638 *u*. (1) Het artikel is ontleend aan het tweede lid van art. 38 van het Ontwerp-DRUCKER, doch met „godsdienstonderwijs" vermeerderd. Men denke aan de catechisatielessen, welke vele minderjarigen moeten volgen.

Memorie van Toelichting.

[Men zie bladz. 283.]

Voorloopig Verslag der Tweede Kamer.

[Gedeelte van § 12 der Algemeene Beschouwingen.]

Sommige leden zouden gaarne hebben gezien, dat in dit ontwerp bepalingen waren opgenomen betreffende den arbeid op Zondag, in den geest van de voorschriften, vervat in §§ 105 *a* en volgende van de „Gewerbeordnung" voor het Duitsche Rijk. Zij meenden, dat de werkgever in het algemeen van den arbeider op Zon- en feestdagen geen werk behoorde te kunnen verlangen, tenzij dan in dringende, met name aangegeven gevallen. Op de tegenwerping, dat voorschriften van dezen aard in eene Zondagswet thuis behooren, maar niet passen in een ontwerp als dit, hetwelk privaatrechtelijk is gedacht en uitgewerkt, werd door deze leden geantwoord, dat wel een vorm ware te vinden, waarin de bevordering van de Zondagsrust in deze regeling van de arbeidsovereenkomst zou kunnen worden opgenomen. Zoo zou een voorschrift, dat het verrichten van arbeid, huiselijke diensten uitgezonderd, op Zon- en feestdagen niet zou kunnen worden verlangd, tenzij dit bij schriftelijke overeenkomst of reglement ware bedongen, in dit ontwerp alleszins op zijne plaats zijn.
[Men zie ook bij art. 1638 *v*, bladz. 283.]

(1) Art. 38, tweede lid, ontw. Drucker.

Memorie van Antwoord.

[Gedeelte van § 12 der Algemeene Beschouwingen.]

Voorschriften betreffende verbod van arbeid op Zondag behooren eigenlijk in dit ontwerp niet thuis. Tegen de opneming van eene bepaling evenwel in zoodanigen vorm als in het Voorloopig Verslag wordt aangeprezen, bestaat geen bedenking.
[Men zie ook bij art. 1638 *v*, bladz. 284.]

G. O. *Art.* 1638 *w*. De werkgever is gehouden den arbeid dusdanig te regelen, dat, met uitzondering van huiselijke diensten, de arbeider geen arbeid heeft te verrichten op Zon- en algemeen erkende Christelijke feestdagen, ten ware zulks, voorzoover geoorloofd, bij schriftelijke overeenkomst of bij reglement zij bedongen.
Ten aanzien van minderjarige arbeiders is de werkgever gehouden den arbeid dusdanig te regelen, dat zij in de gelegenheid zijn gesteld volgens het plaatselijk gebruik de lessen te volgen in inrichtingen voor godsdienst-, voortgezet-, herhalings- of vakonderwijs. Elk beding, strijdig met dit voorschrift, is nietig.

Verslag van het Mondeling Overleg.

XXII. Van de zijde der Commissie werd de vrees geuit, dat de bepaling omtrent den arbeid op Zondag, in het eerste lid van art. **1638 w** opgenomen, in de practijk tot allerlei bezwaren aanleiding zal geven, indien niet behalve huiselijke diensten ook worden uitgezonderd dringende werkzaamheden, uit den aard van de dienstbetrekking voortvloeiend. Zou het niet mogelijk zijn, werd van de zijde der Commissie gevraagd, het slot van de bepaling te doen luiden: „ten ware, voor zoover geoorloofd, het tegendeel zij bedongen"?
De Minister, hoewel van oordeel, dat de geopperde bezwaren voornamelijk zouden blijken te zijn van theoretischen aard, verklaarde zich met het aangegeven denkbeeld aanvankelijk wel te kunnen vereenigen.

1e N. v. W. In het eerste lid van art. **1638 w** worden de woorden: „ten ware zulks, voor zoover geoorloofd, bij schriftelijke overeenkomst of bij reglement zij bedongen" vervangen door de woorden: „ten ware, voor zoover geoorloofd, het tegendeel zij bedongen".

2e N. v. W. *Art.* 1638 *w*. Het eerste lid wordt gelezen als volgt:

„De werkgever is gehouden den arbeid dusdanig te regelen, dat de arbeider geen arbeid heeft te verrichten op Zondagen en op die dagen, die volgens het plaatselijk gebruik ten aanzien van den bedongen arbeid met Zondagen worden gelijkgesteld, behalve voor zooveel het tegendeel is bedongen of uit den aard van den arbeid voortvloeit."

Toelichting der 2e N. v. W.

[Men zie bij art. 1638 *k*, bladz. 112.]

Beraadslagingen in de Tweede Kamer.

(9 Maart 1906.)

De heer **de Savornin Lohman:** [Vervolg van het gedeelte der rede, afgedrukt bladz. 285; men zie voorts deel I, bladz. 188.]
Art. **1638 w**, eerste lid, zegt: „De werkgever is gehouden den arbeid dusdanig te regelen, dat de arbeider geen arbeid heeft te verrichten op Zondagen

en op die dagen, die volgens het plaatselijk gebruik ten aanzien van den bedongen arbeid met Zondagen worden gelijkgesteld, behalve voor zooveel het tegendeel is bedongen of uit den aard van arbeid voortvloeit."

Dat is precies hetzelfde wat nu ook gebeurt en natuurlijk niet anders kan. Men pleegt voordat de meid in dienst treedt, overleg over den arbeid die verricht moet worden en over hetgeen op Zondag moet geschieden. Dat hangt natuurlijk af van de omstandigheden: als de meid vrij af kan krijgen, krijgt zij dat, maar wanneer het een gezin betreft met veel kinderen en de vrouw des huizes naar de kerk gaat, dan blijft de meid thuis en dat zal zoo blijven, want het artikel zegt: „behalve voor zooveel het tegendeel is bedongen of uit den aard van den arbeid voortvloeit".

[Men zie verder deel I, bladz. 391.]

(22 Mei 1906.)

Op dit artikel is door de Commissie van Rapporteurs een amendement voorgesteld [ingezonden 20 Maart 1906, stuk n°. 28, II], strekkende om in het tweede lid, in plaats van de woorden: „dat zij in de gelegenheid zijn gesteld volgens het plaatselijk gebruik", te lezen: „dat zij volgens het plaatselijk gebruik in de gelegenheid gesteld zijn". (1).

De heer **Drucker**, voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie meent zich bij deze eenvoudige zaak te kunnen refereeren aan de schriftelijke toelichting.

De **Voorzitter:** Voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, maakt dit amendement van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van Raalte**, Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Waar het hier slechts geldt de omzetting van vier woorden, die inderdaad beter op hun plaats zullen zijn bij aanneming van het voorstel der Commissie, bestaat bij mij geen bezwaar dit amendement over te nemen.

De **Voorzitter:** Het amendement van de Commissie van Rapporteurs, door de Regeering overgenomen zijnde, maakt het verder geen onderwerp van beraadslaging uit.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het gewijzigde art. **1638 w** wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Wijziging, bij de Tweede Lezing aangebracht.

Artikel 1638 *w*. In het eerste lid wordt het woord „zooveel" vervangen door het woord „zooverre".

Voorloopig Verslag der Eerste Kamer.

II. § 3.

15°. *Art.* 1638 *w*, *tweede lid*, *verplichting tot regeling van werktijden van minderjarigen in verband met lessen.*

De redactie is te ruim. Er is geen sprake van de lessen, welke zij bijwonen, maar welke zij *kunnen* bijwonen, overeenkomstig plaatselijk gebruik. Of zij naar die lessen gaan of niet, toch moet de tijd hun daarvoor worden vrijgelaten.

Hadden de woorden, vroegen andere leden, niet juist omgekeerd moeten

(1) [Bij dit amendement was gevoegd de volgende schriftelijke

Toelichting.

In het voorgestelde artikel schijnen de woorden „volgens het plaatselijk gebruik" niet op de juiste plaats te staan.]

zijn, en de redactie behooren te luiden: „dat zij volgens het plaatselijk gebruik in de gelegenheid gesteld zijn de lessen te volgen", enz., en dat de werkgever gehouden zoude zijn den arbeid daarnaar te regelen?

Het gevolg van deze nietigheid zal kunnen zijn, dat dergelijke minderjarigen, die in de termen van het artikel vallen, niet in dienst worden genomen.

Het voorschrift van het *eerste lid* ter bevordering van de Zondagsrust zal de omgekeerde werking hebben, van wat de ontwerper der wet er zich van voorstelt. De werkgever, zegt het artikel, kan den werknemer op den Zondag doen arbeiden, indien dit uit den aard van den arbeid voortvloeit. Wat echter onder „aard van den arbeid" verstaan moet worden, is niet altijd uit te maken, althans kan aanleiding geven tot verschil van opvatting. Om nu alle moeilijkheid te voorkomen en geschil uit te sluiten zal voortaan altijd bedongen worden, dat er des Zondags gewerkt zal kunnen worden.

Enkele leden meenden er de aandacht op te moeten vestigen, dat niet meer, zooals in het wetsontwerp van Minister LOEFF (Gewijzigd ontwerp van wet, Gedrukte Stukken der Tweede Kamer, Zitting 1904—1905, **23**, no. 2) gesproken wordt van Christelijke feestdagen. Het moge waar zijn, dat dit ten deele veroorzaakt is door de uitbreiding van het artikel tot dagen, volgens plaatselijk gebruik met Zondagen gelijkgesteld, die invoeging had echter kunnen plaats hebben zonder dat men de uitdrukking Christelijke feestdagen uit het artikel had behoeven te lichten. Deze leden zagen met leedwezen uit onze wetten alles verdwijnen, dat aan het historisch feit herinnerde, dat ons volk een Christelijk volk is.

Antwoord der Regeering.

II. § 3.

15°. *Art.* 1638 *w*, *tweede lid*, *verplichting tot regeling van werktijden van minderjarigen in verband met lessen.*

De opvatting, dat den minderjarige, of hij naar de bedoelde lessen gaat of niet, toch de tijd daarvoor gelaten moet worden, is niet overeenkomstig de bedoeling van het artikel. De arbeid, zegt het artikel, moet dusdanig geregeld zijn, dat de minderjarigen in de gelegenheid gesteld zijn die lessen te volgen. Heeft de minderjarige dus gelegenheid de lessen te volgen, dan heeft de werkgever aan zijne verplichtingen voldaan; deze verplichting mag niet uitgebreid worden tot het geven van „vrijaf" voor het geval dat de minderjarige van de hem gegeven gelegenheid niet gebruik verkiest te maken. Met andere woorden, de werkgever mag den arbeid niet zóó regelen, dat de minderjarige belet wordt de lessen bij te wonen, doch geen enkel woord in het artikel belet hem om, indien de minderjarige van eenige les geen gebruik maakt, hem op den voor die les bestemden tijd arbeid te doen verrichten.

Ook bij de redactie in het Voorloopig Verslag aanbevolen, zou de zin niet anders kunnen aanvangen dan met de woorden, waarmede de voorgestelde bepaling begint. De gestelde vraag omtrent de verkieslijkheid der aanbevolen redactie schijnt mitsdien niet voldoende duidelijk om dezerzijds beantwoord te kunnen worden.

Wanneer men in het oog houdt hoe thans alle regeling ten aanzien van Zondagsarbeid feitelijk ontbreekt, moet men erkennen, dat het voorschrift van het eerste lid louter verbetering kan aanbrengen. Dat het deze aangelegenheid niet in alle opzichten definitief kan regelen, spreekt van zelf; trouwens een civielrechtelijk voorschrift

mist van nature de daartoe vereischte macht en kracht. De bedoeling is er voor te waken, dat de arbeider jegens den werkgever niet gebonden is op de bedoelde dagen arbeid te verrichten, tenzij zulks is overeengekomen of met het oog op den aard van den arbeid niet overeengekomen behoeft te worden, bijv. waar het werkzaamheden geldt, die van nature dagelijks verricht moeten worden, bijv. het voederen en melken van vee.

In dit licht beschouwd kan het artikel louter verbetering van den bestaanden toestand aanbrengen.

De uitdrukking „algemeen erkende Christelijke feestdagen", welke in het Gewijzigd Ontwerp van Wet voorkwam, moest vervallen en voor de thans gekozen omschrijving plaats maken nadat de juistheid was erkend der gronden tegen eerstgemelde redactie aangevoerd bij het adres van den Nederlandschen Boerenbond (Verg. de toelichting in de Nota van wijziging van 23 Februari 1906). Er zijn behalve de algemeen erkende Christelijke feestdagen sommige dagen, die in bepaalde streken of plaatsen van ons land ten aanzien van het verrichten van den arbeid volkomen met den Zondag plegen gelijkgesteld te worden.

Beraadslagingen in de Eerste Kamer.

(27 Juni 1907.)

De heer **van den Biesen:** [Vervolg van het gedeelte der rede, afgedrukt deel I, bladz. 174.]

Dan heb ik nog groot bezwaar tegen art. **1638 w**, luidende:

„De werkgever is gehouden den arbeid dusdanig te regelen, dat de arbeider geen arbeid heeft te verrichten op Zondagen en op die dagen die volgens het plaatselijk gebruik ten aanzien van den bedongen arbeid met Zondagen worden gelijkgesteld, behalve voor zooverre het tegendeel is bedongen of uit den aard van den arbeid voortvloeit."

Nu is de totstandkoming van dit artikel zeer wonderlijk.

In de stukken is daarvan niets te vinden; in de Tweede Kamer is er geen woord over gezegd. Alleen kan men in het oorspronkelijk ontwerp van den heer Loeff lezen de woorden: voor zoover geoorloofd. Deze woorden zijn er thans uit en geven dit fraaie gevolg, dat iedere werkgever en werknemer een contract kunnen sluiten om Zondags te werken.

Dit nu is voor mij een overgroot bezwaar. De heiliging van den Zondag staat bij mij op den voorgrond en ik vind, dat men de Zondagsheiliging, door het Nederlandsche volk en al onze kerkgenootschappen steeds nageleefd, niet met een enkele pennestreek mag te niet doen.

Waar in den lande duizenden arbeiders en vele werkgevers er niets omgeven des Zondags te werken, zal het gevolg zijn, dat men voortaan Zondags meer werkt en in de week minder. De Zondag zal worden verwaarloosd en ontheiligd, de Maandag daarentegen gehouden.

Nu zou ik hierover misschien nog kunnen heenstappen, wanneer de Minister de positieve verklaring aflegt, dat de Zondagswet van 1815 door deze wet niet wordt te niet gedaan.

Ik vraag dit te meer hierom, omdat nu reeds bij algemeenen maatregel van bestuur, voor bepaalde bedrijven, Zondagsarbeid toegelaten is voor mannelijke arbeiders tusschen 14 en 16 jaar tot op zes uur in den voormiddag enz. Zie R. A. W. Patijn „Zondagswetgeving".

Wanneer de Minister nu antwoordt: ja de algemeene wet van 1815 behoudt zijn kracht, en de overeenkomsten, krachtens dit wetsontwerp gemaakt, als zijnde van privaatrechtelijken aard, zijn en blijven aan de publiekrechtelijke bepalingen der Zondagswet van 1815 onderworpen, dan vraag ik: waartoe dient dan dat artikel even als de zooeven door mij gememoreerde maatregel van algemeen bestuur en ook de voorziening voor leden van een kerkgenootschap, dat den wekelijkschen rustdag niet op Zondag viert? Of wil men hiermede verbieden of toelaten arbeid in besloten plaatsen?

Volgens de bestaande wet toch is alleen de openbare arbeid verboden en met den arbeid in gesloten plaatsen bemoeit die wet zich niet. Bij arrest van den Hoogen Raad van 21 October 1895 (*Weekblad* n°. 6724) is uitgemaakt, dat onder openbaren arbeid verstaan wordt o. a. het draaien van een molen, het bewerken van hooi, maar niet het doen rooken van fabriekspijpen.

Mijns inziens is de bepaling van dit wetsontwerp toch al verkeerd genoeg, omdat daardoor in de hand wordt gewerkt, dat werkgever en werknemer een contract zullen sluiten, waarbij bepaald wordt, dat in de fabriek of elders binnenshuis zal worden gewerkt, maar indien ik de stellige verklaring mag ontvangen, dat de wet van 1815 intact blijft en dus de Zondagswet haar toepassing zal blijven behouden voor den openbaren arbeid, niettegenstaande de bepaling van dit ontwerp, dan zal ik, hoe ongaarne ook, over dat bezwaar heenstappen.

Ziedaar zoo kort mogelijk mijn bezwaren tegen dit wetsontwerp aangevoerd. Mochten mijn bezwaren en die van anderen niet voldoende worden opgelost, welnu, de Minister stelle aan H. M. de Koningin voor, ingevolge art. 115 der Grondwet, het wetsontwerp in te trekken. Dit, meen ik, had ook de conclusie van den vorigen geachten spreker moeten zijn. (1)

Ik lees toch in art. 115 der Grondwet, dat zoolang de Eerste Kamer nog niet over de wetsontwerpen heeft beslist, de Koning het recht heeft die in te trekken. Ik zeg het zonder eenige politieke bedoeling, maar in het belang eener goede wetgeving: indien nu werkelijk bewezen is, of wordt, dat tegen dit wetsontwerp zoo overwegende bezwaren bestaan, die de Minister niet kan opheffen, dan ligt het voor de hand, dat men genoemd artikel der Grondwet toepast en met een beter wetsontwerp komt. Dat is de eenige practische weg, die ons uit de moeilijkheden van dit wetsontwerp zou kunnen redden.

(4 Juli 1907.)

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: [Vervolg van het gedeelte der rede, afgedrukt deel I, bladz. 180.]

De tweede bedenking van den geachten afgevaardigde betrof de Zondagsrust. Nu lees ik in art. **1638 w**: „De werkgever is gehouden den arbeid dusdanig te regelen, dat de arbeider geen arbeid heeft te verrichten op Zondagen en op die dagen die volgens het plaatselijk gebruik ten aanzien van den bedongen arbeid met Zondagen worden gelijk gesteld, behalve voor zooverre het tegendeel is bedongen of uit den aard van den arbeid voortvloeit."

Nu is de bedenking van den geachten afgevaardigde deze. Oorspronkelijk stond er „voor zoover zulks geoorloofd is" en nu vraagt de geachte afgevaardigde wat het verdwijnen daarvan beteekent en of nu ook het voorbehoud, dat in die woorden was gelegen, verdwijnen zal. Ik heb dit artikel veranderd — men kan het in de stukken lezen — naar aanleiding van een request van den Nederlandschen Boerenbond, waarin tegen de toen bestaande redactie bezwaar werd gemaakt. Ik heb die woorden daarom weggelaten, omdat, wanneer deze hier gebezigd werden, men ze op andere plaatsen ook zou moeten bezigen en wanneer ze elders niet gebezigd werden, er geen reden was het hier te doen. Dan had men ten aanzien van den arbeid voor vrouwen moeten bepalen: voor zoover dat geoorloofd is in verband met de Arbeidswet. De geachte afgevaardigde zal wel met mij instemmen, dat die woorden te recht in de laatst bedoelde bepaling niet voorkwamen; maar dan waren zij ook hier overbodig. Wanneer men vraagt, of de civielrechtelijke contractregeling door de wet op de Zondagsrust wordt overheerscht of omgekeerd, dan is er geen oogenblik aan te twijfelen, of dat omgekeerde is niet het geval. Deze wet kan aan de publiekrechtelijke Zondagswet geen afbreuk doen, en geen arbeider zou ooit tot een burgemeester, die geen verlof had gegeven tot het lossen van een schip op Zondag, kunnen zeggen: ja, maar ik heb toch met mijn patroon afgesproken, dat ik lossen zou. Daarover behoeft niet de minste twijfel te bestaan. Ik zou bijna den geachten afgevaardigde dankbaar zijn, dat hij het bezwaar heeft geopperd, omdat ik nu gelegenheid heb gehad mij hierover uit te spreken.

[Men zie verder deel I, bladz. 457.]

(5 Juli 1907.)

De heer **van den Biesen:** [Vervolg van het gedeelte der rede, afgedrukt in deel I, bladz. 180.]

De tweede zaak die mij verwijderd hield van Zijn Excellentie was deze, dat ik vreesde, dat door dit wetsontwerp de wet van 1815, regelende de Zondags-

(1) [N.l. de heer Regout; men zie deel I, bladz. 71 en 72.]

viering en het verbod van arbeid op Zondag, grootendeels zou worden te niet gedaan, maar door de uitdrukkelijke verklaring van den Minister dat de Zondagswet van 1815 geheel en al intact blijft en de bepalingen betreffende Zondagsarbeid in dit wetsontwerp in het minst niet ten doel hebben aan de wet van 1815 te derogeeren, ben ik tevreden gesteld en zal ik voor dit wetsontwerp stemmen.

Artikel 1638 x. De werkgever is verplicht de lokalen, werktuigen en gereedschappen, waarin of waarmede hij den arbeid doet verrichten, op zoodanige wijze in te richten en te onderhouden, alsmede omtrent het verrichten van den arbeid zoodanige regelingen te treffen en aanwijzingen te verstrekken, dat de arbeider tegen gevaar voor lijf, eerbaarheid en goed zoover beschermd is, als redelijkerwijze in verband met den aard van den arbeid gevorderd kan worden.

Zijn die verplichtingen niet nagekomen, dan is de werkgever gehouden tot vergoeding der schade aan den arbeider dientengevolge in de uitoefening zijner dienstbetrekking overkomen, tenzij door hem het bewijs wordt geleverd, dat die niet-nakoming aan overmacht, of die schade in belangrijke mate mede aan grove schuld van den arbeider is te wijten, alles behoudens de bepalingen van Hoofdstuk XII der Ongevallenwet 1901.

Indien de arbeider, ten gevolge van het niet nakomen dier verplichtingen door den werkgever, in de uitoefening zijner dienstbetrekking zoodanig letsel heeft bekomen, dat daarvan de dood het gevolg is, is de werkgever jegens den overblijvenden echtgenoot, de kinderen of de ouders van den overledene, die door zijnen arbeid plegen te worden onderhouden, verplicht tot schadevergoeding, tenzij door hem het bewijs wordt geleverd, dat die niet-nakoming aan overmacht, of de dood in belangrijke mate mede aan grove schuld van den arbeider is te wijten. Het voorbehoud, bij het voorgaand lid gemaakt, is ook ten deze van toepassing.

Elk beding, waardoor deze verplichtingen des werkgevers zouden worden uitgesloten of beperkt, is nietig.

O. D. Art. 33. De werkgever is verplicht, de lokalen, werktuigen en gereedschappen, waarin of waarmede hij den arbeid doet verrichten, op zoodanige wijze in te richten en te onderhouden, alsmede omtrent het verrichten van den arbeid zoodanige regelingen te treffen en aanwijzingen te verstrekken, dat de arbeider tegen gevaar voor lijf en eerbaarheid zoover beschermd is, als de aard van den arbeid toelaat.

De werkgever is verplicht tot bijzondere voorzorg, waar arbeiders beneden den leeftijd van achttien jaren door hem worden te werk gesteld.

Van de verplichting tot vergoeding der schade, aan den arbeider door niet-nakoming dezer verplichtingen veroorzaakt, kan de werkgever zich bevrijden door het bewijs te leveren, dat die niet-nakoming aan overmacht is te wijten of dat grove schuld van den arbeider zelf in belangrijke mate tot het ontstaan der schade heeft medegewerkt.

Elk beding, waardoor deze verplichtingen des werkgevers zouden worden uitgesloten of beperkt, is nietig.

Art. 34. Bij afzonderlijke wet zal worden geregeld de verplichting van werkgevers, den arbeider te verzekeren tegen de gevolgen van ongevallen, welke dezen bij den arbeid overkomen.

Memorie van Toelichting O. D.

Art. 33. Dit artikel regelt de verplichting des werkgevers, te zorgen, dat de arbeid plaats heeft met zoo gering mogelijk gevaar voor den arbeider. In verschillende landen is door bekwame rechtsgeleerden betoogd, dat tot vestiging dezer verplichting eene uitdrukkelijke wetsbepaling niet noodzakelijk is, dat ze veeleer van zelf voortvloeit uit den algemeenen rechtsregel, die thans ten onzent in art. 1375 B. W. is neergeschreven en die in dit Ontwerp in art. 37 [**1638 z**] wordt herhaald. Aldus oordeelden ook de samenstellers van het eerste Ontwerp van het Burg. Wetb. v. h. Duitsche Rijk. Eene uitgebreide en gelijkmatige rechtspraak van het *Reichsgericht* gaf grond voor dat oordeel. Toch werd reeds door de Commissie tot herziening van het genoemde Ontwerp een opzettelijk wetsvoorschrift ingelascht (Ontw. 2e Lezing, § 558), dat geene bestrijding ondervond en thans als § 618 in het Burg. Wetboek voorkomt (1). In het herziene Handelswetboek is met betrekking tot handelsbedienden eene overeenkomstige bepaling opgenomen (§ 62).

Ten onzent, waar op eene rechtspraak als de zooeven genoemde van het *Reichsgericht* niet valt te wijzen, is eene uitdrukkelijke bepaling nog zooveel te meer wenschelijk. Bij de redactie daarvan is in menig opzicht het artikel van het Duitsche Burg. Wetboek gevolgd, maar tevens gelet op de voorbeelden, welke de rechtspraak in andere landen te zien geeft, en op de bepalingen der aangehaalde speciale wetten; zoo is het tweede lid van het artikel ontleend aan § 120 *c* der Duitsche *Gewerbeordnung*.

Evenals het Duitsche Burg. Wetboek, § 619, verbiedt het Ontwerp elk beding in de arbeidsovereenkomst, strekkende om de verplichting des werkgevers te beperken: terzijdestelling van eene wetsbepaling, waarbij de veiligheid des arbeiders in zoo hooge mate is betrokken, kan niet worden toegelaten.

Nadere toelichting komt alleen noodig voor ter aanzien van het derde lid van het artikel. Voor de practische toepassing is bij dit onderwerp het belangrijkste punt de vaststelling van den bewijslast. Daaromtrent behoort elke twijfel te zijn uitgesloten. Het meest rationeel schijnt de volgende regeling: de arbeider begint met te bewijzen, dat eene verplichting, door het eerste lid van dit artikel den werkgever opgelegd, niet is nagekomen, en dat hem daardoor schade is veroorzaakt. De werkgever is nu gehouden die schade te vergoeden, tenzij hij het bewijs levert,

òf 1°. dat die niet-nakoming aan overmacht is te wijten; niet voldoende tot zijne bevrijding is bijv. de bewering, dat hij het bestaan en de wenschelijkheid van zekeren voorzorgsmaatregel niet kende;

òf 2°. dat grove schuld van den arbeider zelf in belangrijke mate tot het ontstaan der schade heeft medegewerkt. Lichte verzuimen van den arbeider, al zouden ze onder het algemeene begrip van schuld vallen, mogen den werkgever hier niet bevrijden: onder de omstandigheden, waaronder de arbeider verkeert en werkt, kan men hem van dergelijke lichte verzuimen zeer vaak geen verwijt maken.

Art. 34. Tot geheel bevredigende uitkomsten leidt de bepaling van art. 33 nog niet. In de Memorie van Toelichting van het Ontwerp „tot wettelijke verzekering van werklieden tegen de gevolgen van ongevallen in bepaalde bedrijven", ingediend bij Kon. Boodschap van 15 Februari 1897 (Bijlagen 1896/97, nr. 159), en eveneens in de Memorie van Toelichting van het gelijknamige Ontwerp, ingediend bij Kon. Boodschap van 25 April 1898 (Bijlagen 1897/98, nr. 182) is op afdoende wijze betoogd, dat de gewenschte oplossing, althans met betrekking tot sommige groepen van arbeiders, alleen door een stelsel van verplichte verzekering is te verkrijgen. Met het oog op de geheele organisatie, welke daarvoor noodig is, kan dergelijk stelsel moeilijk in *dit* Ontwerp worden opgenomen; vandaar

---

(1) Speciale wetten bevatten reeds vroeger dergelijke bepalingen: zie Duitsche *Gewerbeordnung*, §§ 120 *a* en vlg.; Oostenrijksche *Gewerbeordnung*, § 74; Zwitsersche Bondswet van 23 Maart 1877, art. 2. — Verg. ook het Belgische Regeeringsontwerp van 1896, art. 12, nr. 2.

dat naar eene afzonderlijke wet wordt verwezen. Voor het gebied, waarop deze van kracht wordt, zal ze art. 33 buiten werking stellen. Doch dat artikel zal blijven gelden voor de arbeiders, die niet in de verplichte verzekering worden begrepen.

O. 1901. *Art.* 1638 *v*. De werkgever is verpligt de lokalen, werktuigen en gereedschappen, waarin of waarmede hij den arbeid doet verrigten, op zoodanige wijze in te rigten en te onderhouden, alsmede omtrent het verrigten van den arbeid zoodanige regelingen te treffen en aanwijzingen te verstrekken, dat de arbeider tegen gevaar voor lijf, eerbaarheid en goed zoover beschermd is, als de aard van den arbeid toelaat.

Zijn die verpligtingen niet nagekomen, dan is de werkgever gehouden tot vergoeding der schade aan den arbeider dientengevolge in de uitoefening zijner dienstbetrekking overkomen, tenzij door hem het bewijs wordt geleverd, dat die niet-nakoming aan overmagt, of die schade aan grove schuld van den arbeider, is te wijten.

Elk beding of elke bijzondere overeenkomst, waardoor deze verpligtingen des werkgevers zouden worden uitgesloten of beperkt, is nietig.

Memorie van Toelichting O. 1901.

Art. 1638 *v*. Dit artikel regelt de verplichting des werkgevers, te zorgen, dat de arbeid plaats heeft met zoo weinig mogelijk gevaar voor den arbeider. In verschillende landen is door bekwame rechtsgeleerden betoogd, dat tot vestiging dezer verplichting eene uitdrukkelijke wetsbepaling niet noodzakelijk is, dat ze veeleer van zelf voortvloeit uit den algemeenen rechtsregel, die thans te onzent in art. 1375 B. W. is neergeschreven en die in dit ontwerp in art. 1638 *x* [z] wordt herhaald. Aldus oordeelden ook de samenstellers van het eerste ontwerp van het Burg. Wetb. v. h. Duitsche Rijk. Eene uitgebreide en gelijkmatige rechtspraak van het *Reichsgericht* gaf grond voor dat oordeel. Toch werd reeds door de Commissie tot herziening van het genoemde ontwerp een opzettelijk wetsvoorschrift ingelascht (ontw. 2e Lezing, § 558), dat geene bestrijding ondervond en thans als § 618 in het Burg. Wetboek voorkomt (1). In het herziene Handelswetboek is met betrekking tot handelsbedienden eene overeenkomstige bepaling opgenomen (§ 62).

Te onzent, waar op eene rechtspraak als de zooeven genoemde van het *Reichsgericht* niet valt te wijzen, is eene uitdrukkelijke bepaling nog zooveel te meer wenschelijk. Bij de redactie daarvan is in menig opzicht het artikel van het Duitsche Burg. Wetboek gevolgd, maar tevens gelet op de voorbeelden, welke de rechtspraak in andere landen te zien geeft, en op de bepalingen der aangehaalde speciale wetten.

Evenals in het Duitsche Burg. Wetboek § 619, verbiedt het ontwerp elk beding in de arbeidsovereenkomst, strekkende om de verplichting des werkgevers te beperken: terzijdestelling van eene wetsbepaling, waarbij de veiligheid des arbeiders in zoo hooge mate is betrokken, kan niet worden toegelaten.

Nadere toelichting komt alleen noodig voor ten aanzien van het tweede lid van dit artikel. Voor de praktische toepassing is bij dit ontwerp het belangrijkste punt de vaststelling van den bewijslast. Daaromtrent behoort elke twijfel te zijn uitgesloten. Het meest rationeel schijnt de volgende regeling: de arbeider begint met te bewijzen, dat eene verplichting, door het eerste lid van dit artikel den werkgever opgelegd, niet is nagekomen, en dat hem daardoor schade is veroorzaakt. De werkgever is nu gehouden die schade te vergoeden, tenzij hij het bewijs levert,

òf 1°. dat niet-nakoming aan overmacht is te wijten. Dit zal b.v. het geval kunnen zijn, indien een hevige storm een fabrieksgebouw beschadigd heeft en dientengevolge, vóór dat de werkgever veiligheidsmaatregelen kon nemen, eenen arbeider een ongeluk overkomen is;

òf 2°. dat grove schuld van den arbeider zelven die schade deed ontstaan. Lichte verzuimen van den arbeider, al zouden ze onder het algemeene begrip van schuld vallen, mogen den werkgever hier niet bevrijden: onder de omstandigheden, waaronder de arbeider verkeert en werkt, kan men hem van dergelijke lichte verzuimen zeer vaak geen verwijt maken.

(1) [Men zie de noot op bladz. 293.]

Memorie van Toelichting.

[Men zie bladz. 283.]

Voorloopig Verslag der Tweede Kamer.

[Men zie bladz. 283.]

Memorie van Antwoord.

[Men zie bladz. 284.]

G. O. en **N. G. O.** *Art.* 1638 *x*. De werkgever is verplicht de lokalen, werktuigen en gereedschappen, waarin of waarmede hij den arbeid doet verrichten, op zoodanige wijze in te richten en te onderhouden, alsmede omtrent het verrichten van den arbeid zoodanige regelingen te treffen en aanwijzingen te verstrekken, dat de arbeider tegen gevaar voor lijf, eerbaarheid en goed zoover beschermd is, als de aard van den arbeid toelaat.

Zijn die verplichtingen niet nagekomen, dan is de werkgever gehouden tot vergoeding der schade aan den arbeider dientengevolge in de uitoefening zijner dienstbetrekking overkomen, tenzij door hem het bewijs wordt geleverd, dat die nietnakoming aan overmacht, of die schade in belangrijke mate mede aan grove schuld van den arbeider is te wijten.

Elk beding, waardoor deze verplichtingen des werkgevers zouden worden uitgesloten of beperkt, is nietig.

Beraadslagingen in de Tweede Kamer.

(9 Maart 1906.)

De heer **de Savornin Lohman:** [Vervolg van het gedeelte der rede, afgedrukt deel I, bladz. 199.]

Een paar opmerkingen nog, omdat voor het eerst in debat is gebracht het art. **1638 x**. Te recht werd door den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs opgemerkt, dat de dienstboden daaraan een actie zouden kunnen ontleenen tot schadevergoeding, indien hun een ongeluk overkomt. Maar nu vraag ik, of iets onrechtvaardigers denkbaar is? Wat hebben wij gedaan met de Ongevallenwet? Wij hebben gezegd, wij kunnen niet in het Burgerlijk Wetboek zetten dat iedereen aansprakelijk is voor schade die iemand in zijn dienst overkomt. En dat zullen wij nu hier speciaal voor de dienstboden wel vaststellen. Op de andere arbeiders heeft het geen betrekking, want die vallen onder de Ongevallenwet, daarvoor behoeft dus niet meer gezorgd te worden.

Wil men dat iemand, die een dienstbode aan huis heeft, die uit het raam valt bij het schoonmaken, aansprakelijk zal zijn voor het levenslang onderhoud van dat ongelukkige mensch, wanneer het misschien voor werk verrichten onbruikbaar geworden is? Wil men dat, dan moet men het geval brengen onder de Ongevallenwet — dat is correct —, maar men moet het niet terloops in een andere regeling schuiven, waarin het niet thuis behoort.

Daartoe heeft men geen recht.

Het zou voor vele gezinnen een te zware last zijn. Nergens bestaat op het oogenblik de algemeene verplichting voor iemand om schade te vergoeden aan personen, aan wie een ongeluk overkomen is in diens huis. Ware dit het geval, dan had men de Ongevallenwet niet noodig.

Ik erken dat er gevallen kunnen zijn, waarin de huisheer aansprakelijk is voor onvoorzichtigheid; maar dit wordt niet uitgesloten door de aanneming van het amendement.

Dit geldt evenzeer wanneer men art. 1639 aanneemt; want indien het voortvloeit uit de algemeene rechtsbeginselen, dan geldt het ook ten aanzien van de dienst- en werkboden van 1639 Burgerlijk Wetboek.

De voorzitter der Commissie van Rapporteurs heeft gezegd, dat art. **1638 x** noodig zou zijn voor de dienstboden; maar ik blijf volhouden, dat het òf voortvloeit uit het algemeen rechtsbeginsel — en dan heb ik het artikel niet noodig —

of dat het er niet uit voortvloeit — en dan is het een groote onrechtvaardigheid, dit alleen zoo vast te stellen voor een categorie van personen.
[Men zie verder bij art. 1638 ij.]

Nota van Wijziging.

[ingezonden 21 Mei 1906, stuk no. 77.]

Achter het tweede lid te voegen:

„alles behoudens de bepalingen van Hoofdstuk XII der Ongevallenwet 1901".

Beraadslagingen in de Tweede Kamer.

(22 Mei 1906.)

Op dit artikel is door de heeren Aalberse, Ruys de Beerenbrouck en van Wijnbergen een amendement voorgesteld [ingezonden 15 Mei 1906, stuk n°. 67], strekkende om tusschen het 2de en 3de lid als nieuw lid in te voegen de woorden:

„Indien de arbeider, ten gevolge van het niet nakomen dier verplichtingen door den werkgever, in de uitoefening zijner dienstbetrekking zoodanig letsel heeft bekomen, dat daarvan de dood het gevolg is, hebben de overblijvende echtgenoot, de kinderen of de ouders van den overledene, die door zijnen arbeid plegen te worden onderhouden, eene regtsvordering tot schadevergoeding, tenzij door den werkgever het bewijs wordt geleverd, dat die niet-nakoming aan overmacht, of de dood in belangrijke mate mede aan grove schuld van den arbeider is te wijten." (1)

De heer **van Wijnbergen** ontvangt het woord tot toelichting van het door hem en de heeren Aalberse en Ruys de Beerenbrouck ingediende amendement, en zegt: Mijnheer de President! Ik geloof, dat het overbodig mag heeten op dit oogenblik veel woorden aan de toelichting van dit amendement te verspillen. De bedoeling is immers duidelijk. Waar aanvankelijk door ons was voorgesteld het woord „rechtverkrijgenden" in het artikel in te lasschen (2), kwam het ons later beter voor een nieuw lid aan het artikel toe te voegen, ten einde den kring van personen, waarover deze bepaling zich zoude uitstrekken, te beperken en tevens de redactie duidelijker te maken.
Wij meenen dan echter ook, dat, zooals het amendement op het oogenblik luidt, dit zoo duidelijk is, dat wij ons van nadere toelichting kunnen onthouden, tenzij de verdere discussie daartoe aanleiding geeft.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Reyne en Koolen, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **de Savornin Lohman:** Mijnheer de Voorzitter! Dit artikel legt aan den werkgever zeer zware en bijzondere verplichtingen op. Het legt den werkgever de verplichting op te zorgen, dat de lokalen, werktuigen en gereedschappen goed ingericht zijn; dat in de lokalen de arbeider beschermd is tegen gevaar voor lijf, eerbaarheid en goed.
Op zich zelf is dit natuurlijk een zeer wenschelijke bepaling; maar het is moeilijk uit te maken wat beschouwd moet worden als veiligheid, hoe de lokalen ingericht moeten worden om die veiligheid op te leveren.
Met het oog daarop heeft men de Veiligheidswet gemaakt. Die geeft precies aan voor tal van bedrijven hoe de lokalen ingericht moeten zijn. Maar mag men nu aan alle personen, vallende buiten de bedrijven, in de Veiligheidswet

(1) [Bij dit amendement was gevoegd de volgende schriftelijke

Toelichting.

Vergelijk art. 23 Ongevallenwet, en art. 1406 Burgerlijk Wetboek.]
(2) [Het amendement verving een ander, ingezonden 7 Maart 1906, stuk n°. 7, XIII, strekkende om in het 2de lid, 2den regel, in te voegen na „arbeider" de woorden „of zijne rechtverkrijgenden".]

genoemd, zulke zware verplichtingen opleggen, als hier in dit artikel vermeld worden?
Hoe kan een werkgever weten wat noodig is tot verzekering, tot beveiliging? Dat is vooraf niet uit te maken.
Het kan zijn dat er allerlei middelen aangewend kunnen worden, welke den werkgever onbekend waren en toch in andere fabrieken bekend zijn. Niettemin, indien den rechter duidelijk is gemaakt dat er zekere voorzorgen genomen hadden kunnen worden, is de werkgever aansprakelijk voor alle gevolgen wegens het niet treffen van die maatregelen.
Dit komt mij voor een wijze van regelen te zijn, welke niet past in de wetgeving, welke wij in de laatste jaren gevolgd hebben.
Men heeft m. i. te recht aangenomen, dat de wetgever of, krachtens de wet, de openbare macht beslissen moet welke eischen voor de veiligheid gesteld moeten worden. Wanneer aan die eischen niet voldaan wordt, moet de strafrechter tusschen beiden komen.
Om nu daarnaast, alsmede om voor een geheel andere groep, een geheel andere verantwoordelijkheid op dien werkgever te leggen, schijnt mij niet gerechtvaardigd.
Hetzelfde bezwaar heb ik tegen de tweede alinea.
Indien in onze wetgeving aangenomen was, dat niet alleen de in de Ongevallenwet genoemde, maar dat alle werkgevers verantwoordelijk zijn voor de schade, aan personen in hun dienst overkomen, en wanneer dan in die wet behoorlijk de omvang en het bedrag van die schadevergoeding geregeld was, dan zou ik dit een goede regeling hebben gevonden, ten minste wanneer dan tevens in dit wetboek ware bepaald hoever de schuld van den werkgever gaat en welke de invloed zal zijn van de schuld of de onbedachtzaamheid van den werkman op de verplichting tot schadevergoeding van den werkgever. Dit hebben wij intusschen niet gedaan; wij hebben dat alles publiekrechtelijk geregeld. Daarbij zijn alle gevallen genoemd waarvoor de werkgever aansprakelijk is, en nu weet ieder werkgever, voor zoover zijn bedrijf valt onder de Ongevallenwet, hoever zijn verplichting reikt en kan men zich daartegen verzekeren. Maar nu zijn er tal van werkgevers, die buiten de Ongevallenwet vallen en dus binnen dit artikel, waarin eigenlijk heel weinig geregeld wordt, hoewel de omvang van de verplichting zeer groot kan zijn, terwijl de vraag, in hoever de werkman zelf schuld heeft aan het ongeluk dat hem overkomen is, op een voor den werkgever bedenkelijke wijze wordt opgelost. De werkgever toch zal het bewijs moeten leveren dat de niet nakoming te wijten is aan overmacht of wel aan de schuld van den arbeider.
Wij verkeeren hier niet in het gewone recht, volgens hetwelk iemand aan wien schade overkomen is bewijzen moet dat de schade aangericht is door een ander dan hij zelf, en die daarvoor dan ook aansprakelijk is; maar hier wordt eenvoudig aangenomen dat de werkgever verplicht is tot betaling van schadevergoeding, tenzij hij het bewijs levere, dat de niet nakoming door grove schuld van den arbeider is te wijten, hetgeen in zeer vele gevallen niet te bewijzen zal zijn. Ik weet wel, dat ook dit in het Duitsche Wetboek staat en dat in Duitschland toch een Ongevallenwet bestaat, maar ik kan mij met een zoodanige opstapeling van allerlei verplichtingen, krachtens bijzondere wetsbepalingen, op den werkgever niet vereenigen. De werkgever staat, dunkt mij, in deze onder de gewone, nu ook geldende bepalingen van het Burgerlijk Wetboek, en ik zou hem daaronder willen laten. Ik zou de quaestie van vergoeding van schade bij ongevallen geheel willen overlaten aan de verdere uitbreiding van de Ongevallenwet.
Wij weten, dat er op dit oogenblik nog groote categorieën van werkgevers zijn, die niet vallen onder de bestaande Ongevallenwet, maar dat men bezig is nieuwe wetten te maken, o. a. voor de zeevisscherijen en de landbouwers en dat dan in die wetten ook voor deze soort van werkgevers zal worden gezorgd. Maar om nu blindelings in een bepaling van het Burgerlijk Wetboek een verplichting te leggen op de werkgevers, waarvan wij den omvang niet kunnen overzien, daarmede kan ik moeilijk medegaan.

De heer **van de Velde:** Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch met een kort woord de opmerking te steunen van den heer de Savornin Lohman, die ik ook reeds bij mij zelf had gemaakt. Ik vraag wederom:
Wat heeft dat stuk veiligheidswet in het Burgerlijk Wetboek te maken? Lees ik goed, dan vallen *alle* lokalen van alle werkgevers, groote en kleine, onder deze bepaling. Wij herinneren ons, dat bij de Drankwet ook allerlei eischen voor lokalen zijn gesteld, maar in dat geval weet men ten minste nog vooraf aan welke eischen de lokalen moesten voldoen en kan men bovendien ontheffing

vragen. Tot welke belachelijkheden en moeilijkheden dit in de practijk heeft aanleiding gegeven, hebben wij vernomen van den Minister van Binnenlandsche Zaken, die dadelijk een wijzigingswet heeft ingediend om de eischen te matigen, maar hier worden in een soort veiligheidswet eischen gesteld ins Blaue hinein voor 't heele land en voor alle bedrijf, en de werkgever — ook de bestgezinde — zal vooraf onmogelijk kunnen weten aan welke eischen hij heeft te voldoen, maar af moeten wachten of soms ook een actie krachtens dit artikel tegen hem wordt ingesteld en dan zal de rechter uitmaken aan welke eischen hij had behooren te voldoen om vrij uit te gaan.

Dit nu gaat niet aan.

Dit artikel zal zeer bezwarend zijn vooral voor de zeer vele kleine patroons in ons land. Het komt mij derhalve voor, dat de Regeering hier te ver gaat en het niet aangaat om met een enkele pennestreek alle werkgevers door zoo vage bepaling te *maszregeln*.

(23 Mei 1906.)

De heer **Drucker:** Mijnheer de Voorzitter! De beide geachte sprekers die gisteren over dit artikel het woord hebben gevoerd, de heeren de Savornin Lohman en van de Velde, hebben zich min of meer verwonderd getoond over de opneming van dit artikel in dit wetsontwerp. Zij zijn zelfs bijna zoover gegaan, althans men zou het uit hun redevoeringen kunnen afleiden, de opneming van dit artikel in het wetsontwerp af te keuren.

Tegenover die stelling zou ik willen verdedigen, en ik zal dit kortelijk trachten te doen, de bewering, dat onder de verplichtingen van den werkgever, het onderwerp van de afdeeling, waarmede wij ons op het oogenblik bezighouden, nà de betaling van het loon, er geen is van zóó overwegend belang als die, welke in dit artikel is opgenomen en geen te gelijker tijd, die zoo vanzelf spreekt als de verplichting, waarover dit artikel handelt.

Het artikel, dat wij hier voor ons hebben, art. **1638 x**, zou men kunnen noemen internationaal gemeen goed, gemeen goed van de geheele beschaafde wereld. Het is in de laatste weken bij degenen, die artikelen van dit wetsontwerp bestrijden, meer en meer gebruikelijk geworden, met een zekere geringschatting te spreken over al wat wetenschap en wetgeving buiten onze grenzen hebben voortgebracht, en het is zelfs aan verschillende geachte sprekers gelukt een zekere hilariteit bij de Vergadering op te wekken, zoodra een beroep werd gedaan op een buitenlandsche wetgeving.

Ik zal mij die hilariteit, wanneer die zich heden weer mocht voordoen, gerust getroosten. Het is mijn overtuiging, niet alleen bij dit wetsontwerp, maar bij iedere belangrijke wetgevende stof die wij te behandelen hebben, dat wij ons voordeel hebben te doen met hetgeen wetgeving en wetenschap in andere landen leeren, met de ervaring, die buiten onze grenzen wordt opgedaan. En ik zou het een ongerechtvaardigde verwatenheid achten, wanneer wij meenden, dat wij die ervaring, die kennis en die studie van andere landen kunnen missen.

In groote landen stelt men zich dan ook niet op dat standpunt; men versmaadt daar volstrekt niet de leering die elders is te vinden.

In Duitschland schroomt men ook niet Nederlandsche wetten aan te halen, wanneer men meent, dat dit licht kan verspreiden over hetgeen men in Duitschland behandelt.

Nu is het bij dit artikel weer opmerkelijk, dat wat hier aan den werkgever wordt voorgeschreven voorkomt in alle buitenlandsche nieuwere wetten en ontwerpen over dit onderwerp, voorkomt in denzelfden privaatrechtelijken vorm en inkleeding.

De Belgische wet van het jaar 1900, die geheel anders is geconstrueerd dan de Duitsche wetgeving, heeft een dergelijk voorschrift als wat hier voor ons ligt. Dat in het Duitsche Burgerlijk Wetboek een dergelijk artikel voorkomt, waaraan dit art. **1638 x** is ontleend, is door den geachten afgevaardigde uit Goes gisteren reeds in het voorbijgaan aangestipt.

Men heeft dit in Duitschland gevonden zóó nuttig, zóó van zelf sprekend, zóó voor de hand liggend, dat in het Duitsche Handelswetboek die bepaling is herhaald.

Hebben nu die Duitsche wetgevers, om ons daartoe te bepalen, toen zij die artikelen opnamen in het Burgerlijk Wetboek en in het Handelswetboek, gemeend, dat zij iets neerschreven in de wet, dat zuiver voortgekomen was uit de willekeur des wetgevers? In de verste verte niet. In het eerste ontwerp van het Duitsche Burgerlijk Wetboek kwam deze bepaling niet voor, omdat de commissie die dat

ontwerp samenstelde, uitging van de redeneering, dat zonder wetsbepaling precies hetzelfde zou gelden. De commissie mocht uitgaan van dat denkbeeld, want hetgeen nu in § 618 staat, was al vóór dien tijd vaste rechtspraak bij het hoogste gerechtshof van Duitschland, het Reichsgericht. Men zeide dus: wij behoeven dit niet in het Burgerlijk Wetboek op te nemen, want de rechtspraak geraakt reeds tot hetzelfde resultaat. Toen is echter de critiek gekomen en heeft gezegd: men doet toch voorzichtiger het in de wet neer te schrijven. De Wetgevende Macht heeft daaraan gevolg gegeven en zoo is de bekende paragraaf gekomen in het Duitsche Burgerlijk Wetboek. Dat dit niet is een uitvinding van den wetgever, maar veeleer een conclusie, die men uit algemeene rechtsbegrippen moet trekken, wordt door de schrijvers vrij algemeen geleerd.

Ik heb hier vóór mij een van de nieuwste werken over het arbeidscontract van Gustav Rümelin, professor te Freiburg. Deze geleerde zegt (*Dienstvertrag und Werkvertrag*, bladz. 266), dat de bepaling van § 618 „so sehr den Anforderungen der bona fides entspricht, dass man wohl sagen kann, dass mit dieser Bestimmung nichts weiter gesagt sei, als was schon in den Anforderungen der bona fides enthalten ist. Es liegt also keine Bestimmung vor, die etwas Neues anordnet", maar, zegt die schrijver, als het artikel er niet in stond, zou volgens de algemeene artikelen van het Burgerlijk Wetboek hetzelfde gelden.

Dit is zóó waar, dat de Fransche rechtspraak — en dat is in Nederland algemeen bekend onder de deskundigen —, vóór dat in Frankrijk een ongevallenwet bestond, de geheele ongevallenmaterie op dienzelfden grondslag behandelde als nu in dit artikel is opgenomen.

De Fransche rechtspraak heeft in tallooze uitspraken aangenomen, dat de patroon verplicht is te zorgen voor de veiligheid bij de inrichting der werkplaats, en dat daartegenover alleen kan worden toegelaten het bewijs, dat er niet was schuld bij den werkgever. De redeneering bij de Fransche rechtsgeleerden is geweest, dat er is een contractueele verplichting. Met name wordt vrij algemeen die leer verdedigd, sedert de Belgische jurist Sainctelette daarover zijn bekende verhandeling heeft geschreven.

Dat dit ook bij ons niet is een onbekende zaak, maar dat de rechter zich ook bij ons plaatst op hetzelfde standpunt, om dit te bewijzen wensch ik alleen aan te halen een duidelijk arrest van het gerechtshof te Amsterdam (*Weekblad* n°. 7426). Daar zegt het hof te Amsterdam:

„dat aan appellant kan worden toegegeven, dat de gedaagde maatschappij, als werkgeefster, in het algemeen verplicht is, bij de uitoefening van haren dienst, de noodige maatregelen te nemen ter voorkoming van ongelukken en ter verzekering zooveel mogelijk van de veiligheid harer beambten en dat, wanneer zij zelve of hare beambten daarin te kort schieten, de maatschappij aansprakelijk kan worden gesteld voor de gevolgen."

Mijnheer de Voorzitter! Dit is niet iets geheel anders, zooals hier in mijn omgeving wordt beweerd. Het is bijna letterlijk, wat in het artikel staat.

Al de autoriteiten, die ik hier aanhaalde, de buitenlandsche wetten, de schrijvers in de verschillende landen, de unanieme rechtspraak bijna in geheel Europa, zij gaan alle uit van de contractueele verplichting van den patroon, de veiligheid van zijn inrichting te verzekeren.

Men zou haast zeggen, daar hebben wij geen autoriteiten voor noodig. Het ligt voor de hand, dat de patroon, die iemand te werk stelt, ook moet zorgen, dat de plaats, waar hij dezen doet werken, en de werktuigen, welke hij verschaft, voldoen aan de eischen der veiligheid, opdat de arbeider geen letsel daarvan ondervinde.

Het eenige wat betrekkelijk nieuw is in dit artikel, is de formuleering, de omvang van die verplichting.

Nu is voor dien omvang in dit artikel gekozen de formule, die in Duitschland de proef der practijk heeft doorstaan. Men mag het niet voorstellen, alsof hier van den patroon gevorderd wordt de alleruiterste denkbare voorzorg. Er is door een der geachte sprekers gisteren gezegd: zou men dan van den patroon verlangen, dat hij kennis neemt van de allernieuwste uitvindingen, welke ergens in Europa worden gedaan, en deze dan onmiddellijk in zijn inrichting toepast? Dit mag van een werkgever niet verlangd worden, en wordt ook niet verlangd. Alleen eischt het artikel, dat hij voorzorgen neemt, voor zooverre de aard van den arbeid dit vordert.

Wat zal dan de maatstaf wezen? Wat overal in het burgerlijk recht vanouds is toegepast, en bij ons in het Wetboek ook nog te vinden is als maatstaf, datgene wat met een ouden term genoemd wordt: de handelwijze van een goed huisvader. Het uiterste is niet te verlangen, wat misschien eenig fabrikant of

patroon doet, maar alleen datgene, wat een goed werkgever of patroon in dergelijke omstandigheden pleegt in acht te nemen.

Het eene vak is nu eenmaal gevaarlijker dan het andere. Het vak van dienstbode is gevaarlijker dan het beroep van rentenier; het vak van loodgieter of schoorsteenveger is wederom gevaarlijker dan dat van dienstbode, maar in elk geval mag, naar het mij voorkomt, en ik meen dit te hebben gestaafd met andere autoriteiten, gevergd worden, dat de patroon neemt die voorzorgen, die in dat vak, bij dien arbeid noodig zijn.

Nu heeft de heer de Savornin Lohman met een enkel woord aangeroerd de quaestie van den bewijslast. Hij heeft de meening uitgesproken, dat die in het artikel niet alleen onbillijk zou zijn geregeld, maar ook in strijd met de gewone begrippen van burgerlijk recht.

Ook daartegen moet ik opkomen. Hoe is de bewijslast hier geregeld? Een voorbeeld zal dit misschien het gemakkelijkst duidelijk maken. Aan een arbeider is verschaft, om bij het werk te gebruiken, een ladder. Nu blijkt, dat de ladder wrak is, en de arbeider door een val beschadiging ondervindt.

Wat zal nu volgens dit artikel de arbeider hebben te bewijzen?

Hij zal het bewijs moeten leveren, niet anders dan dàt, maar dàt dan ook ten volle, dat de ladder niet voldeed aan behoorlijke eischen en dat de schade daardoor is veroorzaakt; zonder dat bewijs kan zijn actie niet slagen. Wanneer hij echter dit bewezen heeft, wanneer dus is aangetoond, dat de werkgever zijn plicht niet heeft vervuld, dan moet de werkgever zijnerzijds bewijzen, dat deze niet-vervulling hem niet te wijten is, dat hier overmacht in het spel is, of grove schuld bij den arbeider.

Dit is niet anders dan de gewone verdeeling van den bewijslast in het contractenrecht, waar de eene partij bewijst, dat de wederpartij haar verplichting niet heeft nagekomen, en deze op haar beurt, dat dit haar niet te wijten is, dat er overmacht in het spel was.

Ik geloof dus, dat de verplichting, welke hier gesteld is, geen andere is, dan die welke voortvloeit uit den aard der overeenkomst en de goede trouw, bij het nakomen daarvan gevorderd, en wat den bewijslast betreft, dat deze is geregeld volkomen in overeenstemming met de billijkheid en met de algemeene regelen van burgerlijk recht.

De geachte sprekers hebben ook kortelijk de vraag besproken of er behoorlijk verband is tusschen dit artikel en de Ongevallenwet.

Ik zal daarop niet nader ingaan, want ik vermoed dat de Minister, die in dit opzicht laatstelijk een wijziging heeft voorgesteld, deze zal toelichten en daarmede te gelijker tijd zal beantwoorden de geopperde bedenkingen.

Wel wil ik zeggen, dat er naar mijn oordeel nog een klein lacune is, maar ik zal afwachten wat de Minister daaromtrent in het midden brengt.

Ik heb thans alleen willen aantoonen, dat wij hier hebben een juist beginsel, in de wet geformuleerd op voorzichtige en in overeenstemming met de goede rechtsbeginselen ingerichte wijze en dat het zou zijn een ernstige verminking van het wetsontwerp, als dit artikel daaruit kwam te vervallen of zelfs belangrijk werd verzwakt.

De **heer van Raalte,** Minister van Justitie: Niettegenstaande de vorige geachte spreker het artikel op uitnemende wijze heeft verdedigd, wil ik mij niet laten weerhouden ook van deze plaats te zeggen, wat ik meen, dat voor het artikel is aan te voeren, al zal ik daardoor voor een deel noodwendig in herhaling moeten vervallen.

Dit artikel heeft vooral bij den heer de Savornin Lohman een ernstige bestrijding ondervonden. Volgens zijn oordeel gaat het artikel te ver; ten onzent geeft de Veiligheidswet de noodige publiekrechtelijke bepalingen in het belang der veiligheid van de arbeiders en waakt die wet tevens voor het nakomen daarvan door strafrechtelijke sanctie; daarnaast is dus een privaatrechtelijke regeling onnoodig.

Dit komt mij voor te zijn een min juiste critiek en een miskenning der ware beteekenis van ons artikel.

Wat het eerste lid bepaalt is zoo volkomen billijk en redelijk en volgt zoo zeer uit den aard van het dienstcontract zelf, dat ik zou zeggen, de daar vermelde verplichting des werkgevers is een verplichting die vanzelf spreekt, zij is een van zijn meest elementaire verbintenissen.

Wanneer een werkgever met zijn arbeiders de overeenkomst aangaat: gij zult op mijn fabriek, werkplaats, kantoor, magazijn enz. dezen bepaalden abeid verrichten tegen dit loon, dan ligt het in den aard der zaak dat de lokalen waarin die arbeid verricht wordt en de werktuigen en gereedschappen waarmede gewerkt

moet worden — indien deze ten minste door hem worden verschaft — behooren te voldoen aan de eischen van dit artikel. Dan moet van hem worden gevorderd dat hij de omstandigheden, waaronder wordt gearbeid, zoo inricht, dat de arbeider redelijkerwijze is beveiligd tegen gevaar voor lijf, eerbaarheid en goed. Mijns inziens is dit een verplichting die geïmpliceerd is in het arbeidscontract, en waar wij thans de verplichtingen der werkgevers nader regelen, moet ook die verplichting in de wet worden opgenomen.

Het is bekend — de geachte afgevaardigde uit Groningen heeft er reeds met een enkel woord op gedoeld — hoe nu een twintigtal jaren geleden de Belgische hoogleeraar Sainctelette en de Fransche jurist Sauzet te gelijker tijd, onafhankelijk van elkander, hebben betoogd, niet alleen dat uit het arbeidscontract voortvloeit de verplichting waarover wij nu spreken, maar dat daaruit tevens voortvloeit dat bij een ongeval, aan den werkman overkomen, het vermoeden van de schuld van den werkgever moet worden aangenomen.

Deze beide juristen gaan dus zoover, dat zij niet alleen het bestaan der verplichting als vanzelf sprekend beschouwen, maar tevens, dat zij die verplichting aldus opvatten, dat, in geval van een ongeval, den werkman overkomen, de schuld van den werkgever wordt gepresumeerd.

Op dit laatste standpunt staat ons artikel niet. Dat zal ik straks nader aantoonen, en dat heeft trouwens de geachte afgevaardigde uit Groningen reeds doen opmerken. Maar het is wel merkwaardig en de moeite waard hier even in herinnering te brengen, dat reeds lang geleden door juristen als noodzakelijke consequentie van het arbeidscontract een veel verder reikend resultaat wordt verdedigd dan wat dit artikel inhoudt.

Ook van mijn kant en van deze plaats wil ik over het beroep op buitenlandsche wetgeving een kort woord toevoegen aan hetgeen daarover reeds door den geachten afgevaardigde uit Groningen is gezegd.

Het is zoo, verschillende sprekers hebben in den loop dezer debatten min of meer ironisch zich uitgelaten over het herhaald beroep op de buitenlandsche wetgeving, ook van deze plaats gedaan. Op zich zelf heb ik tegen dergelijke ironische opmerkingen niets, zij geven levendigheid aan het debat en ik wil zelfs toegeven dat de opvatting, waaraan zij uiting geven, voor een deel recht van bestaan heeft. Het zou inderdaad te ver gaan als men beweerde: zoo is het in het buitenland, en *dus* moet het hier ook zoo zijn. Maar men moet aan den anderen kant niet overdrijven. Niemand zal ontkennen dat vergelijkende rechtsstudie ook voor den wetgever een zaak van groot belang is, en er is dus alle reden om bij de regeling eener materie als deze ook eens het oog op het buitenland te vestigen en ons voordeel te doen met de ondervinding daar opgedaan. Dit is in het bijzonder het geval met Duitschland, omdat nog kort geleden, in het begin van deze eeuw, voor het geheele Duitsche Rijk is gemaakt een Burgerlijk Wetboek, dat met groote zorg is samengesteld en mag geacht worden op de hoogte te zijn van zijn tijd. Nu spreekt het vanzelf, dat, waar in dit Burgerlijk Wetboek onderwerpen geregeld worden die onmiddellijk verband houden met speciaal Duitsche toestanden en opvattingen, zulke voorschriften voor ons land niet kunnen gelden. Maar ten aanzien van een onderwerp als het arbeidscontract bestaat er tusschen Duitsche en Nederlandsche toestanden weinig verschil en is er dus wel degelijk aanleiding te vragen: hoe worden deze dingen in het nieuwe Duitsche Burgerlijk Wetboek geregeld?

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer we dan het artikel van het Duitsche Burgerlijk Wetboek, dat zooeven reeds is geciteerd, opslaan, dan zien wij, dat de formuleering van de verplichting in dit wetsontwerp ongeveer dezelfde is als die in het Duitsche Burgerlijk Wetboek. En niet alleen dezelfde bepaling, wat het beginsel betreft, vinden wij dus in de Duitsche wet, maar ook dezelfde bepaling, die voorkomt in het laatste lid van ons artikel, waarbij verboden is bij overeenkomst te voren de werking van het artikel uit te sluiten.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, niet alleen in Duitschland is de zaak zoo geregeld, ook in andere wetgevingen komt dezelfde bepaling voor. In art. 11 van de Belgische *Loi sur le contrat de travail* van 10 Maart 1900 vinden wij onder de verplichtingen van den werkgever genoemd: De veiller, avec la diligence d'un bon père de famille et malgré toute convention contraire, à ce que le travail s'accomplisse dans des conditions convenables au point de vue de la sécurité et de la santé de l'ouvrier, etc. D'observer et de faire observer les bonnes moeurs et les convenances pendant l'exécution du contrat.

Wat echter nog meer zegt is, dat hetgeen hier uitdrukkelijk wordt bepaald in beginsel bij ons reeds nu rechtens is. Ook nu kan en moet men reeds overeenkomstig het bekende art. 1375 van het Burgerlijk Wetboek aannemen en neemt onze rechtspraak dan ook inderdaad aan, dat deze bepaling in het arbeidscontract

stilzwijgend is opgenomen. Dat artikel van ons Burgerlijk Wetboek zegt, dat overeenkomsten niet alleen binden tot datgene, wat er uitdrukkelijk in vermeld staat, maar ook tot datgene, wat naar den aard der overeenkomst naar billijkheid wordt gevorderd. Nu is de zaak, waarover het hier gaat, er een die redelijkerwijze en naar billijkheid kan worden gevorderd, zoodat wij mogen aannemen, dat de inhoud van het ontworpen voorschrift bij ons reeds rechtens is.

Ik zou nog een stap verder willen gaan en zeggen, dat het feit, dat onze Nederlandsche wetgever het noodig heeft geacht een Veiligheidswet te maken, een bevestiging is van de opvatting, dat hetgeen hier wordt voorgesteld inderdaad behoorlijk en redelijk is. Onze wetgever heeft geredeneerd: boven hetgeen in het algemeen het burgerlijk recht eischt voor zekere gevallen, wensch ik nog extra waarborgen te nemen ten aanzien van de zorg voor lijf en goed van den arbeider. Vandaar de regeling der Veiligheidswet. Ik geloof dus, dat het bestaan van de Veiligheidswet de juistheid bevestigt van mijn betoog, dat hetgeen hier wordt voorgesteld bij ons feitelijk reeds rechtsovertuiging is. Daarom is het alleszins gerechtvaardigd dat beginsel uitdrukkelijk op te nemen, nu wij aan een volledige regeling van het arbeidscontract een plaats gunnen in ons Burgerlijk Wetboek.

Wat overigens het beroep op de Veiligheidswet betreft, mag ik beginnen met op te merken, dat die wet slechts werkt op een beperkt terrein. De inleidende bepaling van de Veiligheidswet begint met omschrijven, wat deze wet verstaat onder „fabrieken en werkplaatsen. Uit die omschrijving blijkt, dat alleen in aanmerking komen de werkplaatsen waar een krachtwerktuig of oven wordt gebezigd of 10 of meer personen plegen te verblijven. De Veiligheidswet is dus beperkt tot zekere categorieën van werkplaatsen. Al ware er dus aanleiding om met den geachten afgevaardigde uit Goes te zeggen, dat de Veiligheidswet in ons onderwerp reeds heeft voorzien en wij dat dus nu niet opnieuw behoeven te doen, dan is dit toch niet afdoende, omdat het terrein, waarop de Veiligheidswet werkt, veel beperkter is dan dat van het arbeidscontract. De Veiligheidswet slaat niet op kantoren, winkels, magazijnen en alle werkplaatsen zonder krachtwerktuigen en met een gering aantal arbeiders.

De geachte afgevaardigde uit Goes heeft voorts gezegd: welk een exorbitante bewijslast wordt opgelegd aan den werkgever! Verbeeld u, den arbeider overkomt bij de uitoefening van zijn arbeid in de werkplaats met de werktuigen of gereedschappen van den werkgever een ongeluk en de werkgever zal veroordeeld worden, tenzij hij bewijst dat die schade het gevolg is van overmacht of mede is te wijten aan de grove schuld van den arbeider zelf. Zoo heeft de geachte afgevaardigde het artikel opgevat, maar daarmede heeft hij naar mijn meening aan dit artikel geen recht laten wedervaren. Zoo algemeen luidt het daarin niet. Zeer nauwkeurig en op redelijke wijze is de bewijslast daarbij geregeld. Er staat in het tweede lid: „Zijn die verplichtingen niet nagekomen, dan is de werkgever gehouden tot vergoeding der schade aan den arbeider dientengevolge in de uitoefening zijner dienstbetrekking overkomen, tenzij door hem het bewijs wordt geleverd, dat die niet-nakoming aan overmacht of die schade in belangrijke mate mede aan grove schuld van den arbeider is te wijten". De eerste voorwaarde voor de vordering is derhalve, dat niet zijn nagekomen de in het eerste lid genoemde verplichtingen, zoodat een arbeider die zijn vordering alleen grondt op het feit, dat hij al werkende in de werkplaats een ongeluk heeft gekregen, met die permissie niet slagen kan in zijn actie. Hij moet tevens in zijn dagvaarding opnemen, dat en in welk opzicht de werkgever niet nagekomen is de in het eerste lid genoemde verplichtingen. En toont hij aan, dat de werkgever in het nakomen van die verplichtingen inderdaad te kort is geschoten, dan heeft de werkgever nog tweeërlei middelen van defensie; ten eerste, dat het niet zijn schuld was, omdat er overmacht in het spel was, en ten tweede, dat het niet zijn schuld alleen is, maar tevens in belangrijke mate grove schuld van den arbeider de schade heeft doen ontstaan. Mijns inziens zal het voor den werkgever in vele gevallen niet zoo moeilijk zijn tegenover het bewijs van den arbeider de vordering af te weren als de geachte spreker veronderstelt.

Mij zijn uit de practijk eenige gevallen bekend die dat voldoende illustreeren. Er is bijv. een behoorlijke brug gemaakt om te komen van den wal naar het schip dat in aanbouw is, en hooger dan de wal ligt. Op eenigen afstand van die stevige brug ligt een smalle en zwakke plank. Nu vordert het gaan over de goed geconstrueerde brug een kleinen omweg, en de meeste arbeiders gaan daarom over de plank en niet over de brug. Wanneer in zulk een geval een arbeider een ongeluk overkomt, heeft de werkgever een volkomen redelijke en gemakkelijke verdediging. Ik herinner ook aan het geval waarvan de geachte afgevaardigde uit Groningen gewaagde, dat het gebruik van een min of meer defecte ladder een ongeluk ten gevolge heeft. Nemen wij nu eens aan dat naast die ladder een

betere ladder stond, en dat de werkgever tegen het gebruik van de slechte had gewaarschuwd, en dat desniettegenstaande een arbeider die toch gebruikt.

Dan hebben wij een geval uit het leven gegrepen, zooals er honderden voorkomen, waarin de defensie voor den werkgever zeer gemakkelijk is.

Maar wanneer de brug waarvan ik straks sprak, defect is en niet met de noodige zorg onderhouden, of wanneer de eenige ladder die er is, gebreken heeft die de werkgever met eenige zorg had moeten kennen, en wanneer dan ten gevolge daarvan de werkman een ongeluk krijgt, is het volkomen redelijk en billijk en in overeenstemming met het rechtsgevoel dat de arbeider op schadevergoeding aanspraak maken kan.

Thans de vraag: wat is het verband tusschen dit artikel en de Ongevallenwet?

Laat ik beginnen met te zeggen — duidelijkheidshalve — dat er tal van gevallen zijn, waarin dit verband niet bestaat, omdat die niet vallen onder de Ongevallenwet.

Het is allen bekend, dat in de Ongevallenwet alleen gesproken wordt over een reeks verzekeringsplichtige bedrijven. Wanneer men zich dus de toepassing van dit artikel denkt in gevallen, voorkomende in niet verzekeringsplichtige bedrijven, dan heeft de Ongevallenwet daarmede niets te maken.

Hoe zal het echter zijn wanneer het gevallen geldt, welke wèl onder de Ongevallenwet vallen?

Het is noodig die vraag onder de oogen te zien. De zaak is te belangrijk om daaromtrent twijfel te laten bestaan. Te recht of ten onrechte mag niet gezegd kunnen worden: de wet op het Arbeidscontract is van later datum dan de Ongevallenwet; aan de Ongevallenwet zal dus door eerstgenoemde wet worden gederogeerd, voor zoover betreft de toepassing van art. **1638 x**. Deze redeneering acht ik niet juist, maar zij zou gevoerd kunnen worden, en het is dus wenschelijk allen twijfel daaromtrent af te snijden.

Door de bepalingen van hoofdstuk XII der Ongevallenwet wordt, behoudens de uitzonderingen, die ik nog zal noemen, opgeheven de burgerrechtelijke verantwoordelijkheid wegens een aan den arbeider overkomen bedrijfsongeval. Met het betalen van de premie is hij van die verantwoordelijkheid geheel af. Dit beginsel moet gehandhaafd blijven en dus mag niet worden toegelaten de mogelijkheid van een jurisprudentie, welke zou medebrengen, dat, ondanks de bijdrage van den werkgever in de ongevallenverzekering, van dezen nog een schadevergoeding kon gevorderd worden. Om dezen twijfel geheel op te heffen, heb ik de onderhavige wijziging in het ontwerp aangebracht.

De Ongevallenwet moet blijven primeeren. Zoo was van den aanvang af de bedoeling van het artikel, zooals het uit het ontwerp-Drucker is overgenomen.

In Duitschland is op dezelfde wijze in het geval voorzien. Ook daar heeft men de burgerrechtelijke aansprakelijkheid en wordt het primeeren van de Ongevallenwet boven die aansprakelijkheid uitgemaakt door art. 32 der Duitsche wet tot invoering van het Burgerlijk Wetboek.

Wat is het systeem van de Ongevallenwet in verband met de burgerrechtelijke verplichting? Volgens art. 87 der Ongevallenwet wordt, gelijk ik reeds opmerkte, de civielrechtelijke verantwoordelijkheid van den werkgever voor een ongeval bij het uitoefenen van het bedrijf den arbeider overkomen geheel opgeheven. Dat is de regel.

Uitgezonderd is in de eerste plaats de verantwoordelijkheid van schade aan het goed van den werkman overkomen en in de tweede plaats geldt de bepaling niet voor de arbeiders wier loon f 4 per dag of meer bedraagt; daarvoor is een afzonderlijke bepaling opgenomen in lid 2 van datzelfde art. 87. En nu komt de derde uitzondering, nl. deze, dat blijft bestaan de vordering van den arbeider uit de artt. 1406 en 1407, Burgerlijk Wetboek, de vordering uit onrechtmatige daad, de vordering tot schadevergoeding hetzij wegens den dood van den arbeider, hetzij wegens verminking of geheel of gedeeltelijk ongeschikt worden voor het werk, doch alleen wanneer de werkgever of het hoofd van de onderneming bij een strafrechterlijk vonnis te dier zake is veroordeeld.

Dat is de derde uitzondering. Wanneer er een strafvonnis is behoudt de arbeider of zijn erfgenamen het recht om schadevergoeding te vorderen, met dien verstande intusschen, dat de Rijksverzekeringsbank voor het verzekerd bedrag in zijn rechten wordt gesubrogeerd.

Nu is de vraag: hoe zal het gaan met de verplichtingen krachtens art. **1638 x**? Mij dunkt het antwoord moet zijn, dat zooals het art. 87 der Ongevallenwet daar ligt, de uit art. **1638 x** voortvloeiende vorderingen vervallen, waar het geldt een bedrijfsongeval, dat ressorteert onder de Ongevallenwet. Elke civielrechtelijke [aansprakelijkheid] van den werkgever is hiermede ten einde. De onder zekere

voorwaarden gehandhaafde actie uit de artt. 1406 en 1407 toch is een andere als die uit ons artikel.

Bij de eerstvolgende herziening der Ongevallenwet zal men daarom in art. 88 naast de artt. 1406 en 1407 ook moeten opnemen de actie krachtens art. **1638 x** Burgerlijk Wetboek.

Het is echter niet dringend noodig om terstond verandering te brengen in de Ongevallenwet, dat zou, waar dit wetsontwerp alleen wijzigingen bevat in de burgerlijke wetgeving, ook minder op zijn plaats zijn. Dat is ook daarom niet noodig, omdat in dien tusschentijd men zich zal kunnen redden met de artt. 1406 en 1407. In zeer veel gevallen zullen die artikelen den arbeider voldoende helpen, in afwachting van de herziening der Ongevallenwet. Zoo ligt, dunkt mij, de zaak.

Ik kom ten slotte tot het amendement van den heer Aalberse c.s. Zeer ernstige bezwaren heb ik tegen dit amendement niet, omdat het in de lijn ligt van het artikel zelf. Vraagt men mij nu of het amendement noodig is, of het practisch belang er van groot is, dan is mijn antwoord: neen, omdat ik geloof dat in de gevallen waarop de geachte afgevaardigde het oog heeft, reeds wordt voorzien door de bepalingen omtrent onrechtmatige daad. Strijd met het stelsel van het wetsontwerp bestaat hier echter niet en waar dat niet het geval is, kunnen er m. i. geen ernstige bezwaren tegen bestaan, mits de voorstellers hetzelfde voorbehoud maken, dat in het eerste lid van het artikel door mij is gemaakt. Dit zou dan kunnen luiden: ,,het voorbehoud bij het vorige lid gemaakt, is ook ten deze van toepassing". Als de heeren die bijvoeging willen aanbrengen, heb ik geen reden om mij te verzetten tegen hun amendement.

De heer **de Savornin Lohman:** Mijnheer de Voorzitter! Ik durf bijna het woord niet meer te voeren, want omdat ik mij veroorloofd had dezer dagen op eenigszins sarcastische wijze te spreken over het voortdurende beroep op buitenlandsche wetgevingen, heb ik hedenmorgen — gelukkig met nog eenige lotgenooten — van den geachten afgevaardigde uit Groningen een kleine terechtwijzing gekregen over het gebrek aan eerbied voor de buitenlandsche wetgevingen, dat daaruit zou blijken; waarop deze verder het nut en de noodzakelijkheid heeft uiteengezet om op buitenlandsche wetgevingen het oog gevestigd te houden. Het is geenszins mijn bedoeling geweest dat nut en die noodzakelijkheid te ontkennen. Wanneer wij een wet maken, dienen wij zeer zeker acht te slaan op hetgeen in het buitenland gedaan en daar ondervonden is, maar dit is geheel iets anders dan, wanneer wij hier een positieve bepaling vaststellen, telkens te hooren: dat is zoo in de buitenlandsche wetgeving. Vooreerst is dit heel wat anders, omdat gewoonlijk zoodanige bepaling niet letterlijk uit de buitenlandsche wet vertaald is, en ieder jurist weet hoe het bij de toepassing der wet vaak aankomt op een enkel woord.

In een vorig artikel [n.l. **1638 c**] bijv. hebben wij gesproken van ,,ziekte" en daaronder ook verstaan, met behulp van de uitleggingen van Regeering en Commissie van Rapporteurs, ,,bevalling", maar geen enkele Duitscher zal, onder ,,Erkränkung" ook ,,bevalling" begrijpen of wanneer zijn vrouw bevallen is, zeggen dat zij ,,erkränkt" is. Intusschen zijn door de uitlegging die wij toen aan dat begrip ,,ziekte" gegeven hebben, zeer belangrijke gevolgen in het leven geroepen, die men in Duitschland niet te vreezen heeft.

In een soortelijk geval hebben wij ook het woord ,,ongeval" ingevoegd, dat niet in de Duitsche wet stond, waardoor de beteekenis van de bepaling geheel anders werd. Het geldt hier vaak afwijkingen van een wet, waaromtrent men niet kan verlangen, dat elk Kamerlid nauwkeurig zich zal hebben op de hoogte gesteld. Hier wordt nu in het ontwerp gesproken van ,,gevaar voor lijf, eerbaarheid en goed", maar in de Duitsche wet wordt gesproken van ,,gevaar voor leven en gezondheid".

Wanneer men nu ter staving van de juistheid der voorgestelde bepaling zich beroept op een artikel in de Duitsche wetgeving, dan heeft niet ieder Kamerlid daarbij dadelijk den tekst voor oogen, terwijl men toch weet dat kleine afwijkingen van de redactie zeer groote practische gevolgen kunnen hebben. Of dit in een speciaal geval goed is of niet, doet hier niets ter zake; de vraag is alleen of het voorzichtig is, zich eenvoudig te beroepen op een buitenlandsche bepaling.

Bezie ik nu deze bepaling in haar geheel, dan vind ik belangrijke afwijkingen van de Duitsche bepaling, waar het laatste lid van § 168 geheel anders luidt, omdat daar verwezen wordt naar de algemeene bepalingen over schadevergoeding. Daar lees ik toch:

,,Erfüllt der Dienstberechtigte die ihm in Ansehung des Lebens und der Gesundheit des Verpflichteten obliegenden Verpflichtungen nicht, so finden auf

seine Verpflichtung zum Schadenersatze die für unerlaubte Handlungen geltenden Vorschriften der §§ 842 bis 846 entsprechende Anwendung."

Is het nu te verlangen van de Kamer, dat zij zich voortdurend inspant om zich in te denken in de buitenlandsche wetgevingen, ten einde daarnaar te kunnen beoordeelen de portée, de draagwijdte van elk artikel dat wij hier behandelen? Dat vind ik onvoorzichtig. Daarbij komt nog, dat ieder land zijn eigenaardige rechtspraak heeft en zijn eigenaardige rechterlijke organisatie. Het kan zeer goed zijn, dat een bepaling die in het buitenland zeer goed werkt, wanneer zij door een Nederlandschen rechter moet worden toegepast, geheel andere gevolgen heeft. Ik verwijs bijv. naar de wijze waarop in Frankrijk en hier wordt opgevat de bepaling over de onrechtmatige daad.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Te dien opzichte is er verschil in het recht zelf.

De heer **de Savornin Lohman:** Maar onze wetboeken zijn toch voor een groot deel geschoeid op de leest van de Fransche wetboeken, en toch zal men dadelijk toegeven, dat de Fransche wet ten aanzien van vele punten een geheel andere opvatting is toegedaan dan de onze. In dit artikel bijv. heb ik groot bezwaar tegen het woord ,,toelaten", dat mijns inziens te ver gaat. Ik ben ook niet zeker dat het woord ,,gestattet" in de Duitsche wet niet een andere beteekenis heeft, de beteekenis nl. van ,,meebrengt". Het geldt soms nuances, die echter van groot gewicht kunnen zijn. Ik blijf daarom volhouden, dat, waar wij hier bezig zijn met het redigeeren van de artikelen van deze belangrijke wet, wij voorzichtig zullen doen met niet voortdurend ons in de war te laten brengen door de redacties van andere wetgevingen.

Door den geachten afgevaardigde uit Groningen is met min of meer verbazing, zoo niet met afkeuring ,gesproken, dat ik bezwaar maakte zelfs tegen dit artikel. Dat was nu juist een best artikel, het beste artikel om zoo te zeggen uit de geheele wet, althans het meest onmisbare; een artikel dat door de geheele beschaafde wetgeving was opgenomen, zoodat ik, daartegen bezwaar inbrengende, wel een barbaar geleek. Het is mij evenwel een voorrecht mij ditmaal te kunnen beroepen op het gezag van den voorsteller van dit wetsontwerp zelf, op den oud-Minister Loeff, die in de Memorie van Toelichting uitdrukkelijk heeft geschreven: ,,dat eindelijk de veiligheid van persoon en goed des arbeiders moet worden verzekerd, het zijn altemaal verplichtingen des werkgevers, die niet berusten op de gesloten overeenkomst, doch op burgerzin en naastenliefde. Voor zoover wettelijke regeling hier noodzakelijk is, schijnt de Arbeidswet de van nature daartoe geëigende plaats. Civielrechtelijk wordt ongetwijfeld door art. 1638 *w* [z] in deze verplichtingen voorzien."

Daaruit blijkt dus, dat men een groot voorstander kan zijn van deze wet, ja zelfs haar ontwerper, en toch bezwaar kan hebben om deze bepaling in het ontwerp op te nemen.

Het komt mij inderdaad geheel overbodig voor deze bepaling op te nemen; niet alleen overbodig, maar ook verkeerd.

Al hetgeen de geachte afgevaardigde uit Groningen heeft gedemonstreerd, heeft mij in mijn meening bevestigd.

Want wat hij wenschelijk acht volgt, volgens zijn eigen verklaring, uit onze bestaande wetgeving. In art. 1375 van het Burgerlijk Wetboek staat: ,,Overeenkomsten verbinden niet alleen tot datgene, hetwelk uitdrukkelijk bij dezelve bepaald is, maar ook tot al hetgeen dat, naar den aard van dezelve overeenkomsten, door de billijkheid, het gebruik, of de wet, wordt gevorderd."

Ziedaar de wettelijke taal die wij kennen en die ook de rechter kent en met behulp van dat artikel doet de Nederlandsche wet precies wat de geachte afgevaardigde zegt, dat uit het artikel van het ontwerp moet volgen.

De geachte afgevaardigde zegt: was dit artikel er niet, dan zouden de algemeene beginselen voldoende zijn. Dit is juist wat ik beweer. De geachte afgevaardigde zegt verder, dat de Fransche rechtspraak hetzelfde beoogt en vaststelt, wat het wetsontwerp wil; welnu, die rechtspraak beroept zich eveneens op de ,,contractueele" verplichtingen. Daarin ligt juist het groote verschil met het nu voorgestelde artikel. Wanneer werkgever en werknemer een overeenkomst hebben gesloten, moet de rechter den aard daarvan nagaan, en dan moet hij bepalen wat naar het gewone gebruik uit die overeenkomst voortvloeit.

Heeft dan de werkgever niet gedaan wat naar het gebruik een *bonus pater familias* moet doen, dan zal hij aansprakelijk zijn voor de daaruit ontstane schade. Maar voor dat geval heb ik ook genoeg aan de bepaling in ons Burgerlijk

Wetboek in verband met de daarmede vaststaande jurisprudentie. Nu zullen wij een nieuwe redactie krijgen, en als ik dan bedenk, dat er rechters zijn, die zich, en m. i. te recht, houden aan de letterlijke bewoordingen van het artikel, sterk afwijkende van de algemeen bekende bepaling; als ik bedenk, dat men hier schijnt te willen maken een soort van lex specialis, dat men een bijzonder recht voor den arbeider wil scheppen, dan vrees ik dat de rechter, de verplichtingen, voortvloeiende uit het gewone contract, vrij willekeurig zal uitbreiden, en dan zal het de grootste onrechtvaardigheid zijn, die men den werkgever kan opleggen.

De geachte afgevaardigde heeft zelf gezegd: het is een nieuwe formuleering, en hij heeft zich beroepen op de proef, welke de Duitsche practijk heeft opgeleverd. Maar daar kom ik tegen op, want noch ik, noch de Kamer heeft tot dusverre kunnen nagaan hoe die Duitsche wet, die van recenten datum is, in de practijk werkt. En de geachte afgevaardigde uit Groningen kan zulks evenmin weten. Maar wel weet ik, dat — de geachte afgevaardigde heeft het zelf erkend — onze wet goed werkt. Hij heeft zich zelfs beroepen op een arrest van het hof van Amsterdam, ten bewijze, dat wij ook met de tegenwoordige wet konden komen, waar hij wilde komen. Daarom zeg ik: laat ons de tegenwoordige wet maar houden; die is voldoende.

Welke, zoo vroeg de geachte afgevaardigde, is hier de maatstaf? en hij antwoordde: die van een goed huisvader. Maar dat staat niet in het artikel; daarin staat volstrekt niet, dat de gewone norma ook hier de norma moet zijn. Hier staat duidelijk: ,,zoodanige regelingen te treffen en aanwijzingen te verstrekken dat de arbeider tegen gevaar beschermd is, zoover als de aard van den arbeid toelaat".

Daaruit volgt, dat de werkgever *alles* moet doen wat niet door den aard van den arbeid verboden wordt. Men vergete niet, dat tegenwoordig bij de ontwikkeling van de industrie tal van maatregelen kunnen genomen worden, die nagelaten worden omdat zij te veel kosten, zoodat zelfs in de Veiligheidswet allerlei voorschriften zijn gemaakt om te voorkomen, dat deze of gene bestaande industrie te gronde gaat ten gevolge van nieuwe, maar te dure veiligheidsmaatregelen, die de industrie niet kan dragen. Volgens dit artikel echter, ik kan het niet anders lezen, moet elk industrieel worden veroordeeld, wanneer hij niet datgene verricht heeft wat een of ander scherpzinnig man heeft uitgevonden om het gevaar in de fabriek te verminderen of weg te nemen.

Nu heeft de Minister te recht gezegd, dat de tegenwoordige Veiligheidswet allerlei extra waarborgen stelt. Dit is juist wat ik beweer; de Veiligheidswet gaat uit van een principieel verschillend standpunt, zij legt niet een algemeene verantwoordelijkheid op, zij spreekt niet van schuld of verwaarloozing, maar legt verplichtingen op die door de Overheid nader worden vastgesteld en waaraan de werkgever dan moet voldoen. Doet hij het niet, dan is hij strafbaar, maar de verplichtingen van den werkgever zijn precies omschreven. De zaak wordt echter anders wanneer men in de wet zet: gij moet zorgen dat geen ongelukken kunnen gebeuren aan lijf, eerbaarheid en goed, en wanneer gij dit niet doet moet gij voor uw rekening nemen alle gevolgen die daaruit voortvloeien.

Nu zou men ook kunnen zeggen, dat het noodeloos is dit artikel in te nemen, omdat eigenlijk hetzelfde in art. **1638 z** staat, maar als wij zoo ver zijn zal ik mijn bezwaren ook tegen dit artikel aanvoeren, zoodat ik mij nu niet kan beroepen op een artikel dat ik hoop dat verdwijnen zal. Ik zeg: ,,ik hoop", want ik weet dat het niet gebeuren zal en protesteer alleen maar. Ik meen dat wij niet een bepaling in de wet moeten schrijven omtrent verantwoordelijkheid, waarvan wij de gevolgen niet precies kunnen overzien en die verder gaat dan de gewone verantwoordelijkheid. Indien de Minister meent dat dit vanzelf spreekt, dan houd ik mij aan de redactie die wij hebben, nl. die van art. 1375 Burgerlijk Wetboek.

Ik laat nu daar of juist is wat de Minister gezegd heeft over den bewijslast. Ik geef toe dat de arbeider moet bewijzen dat de verplichtingen niet zijn nagekomen; maar het blijft ook daarbij onverschillig of de werkgever al dan niet heeft geweten of er middelen waren om het gevaar te voorkomen.

Men beroept zich gewoonlijk op die dienstbode, die van een slechte ladder valt; dit is een treffend en eenvoudig voorbeeld, dat voor zich zelf spreekt. Men moet echter niet vergeten, dat dit artikel veel verder reikt dan de van een ladder vallende dienstbode, en dat wij hier te doen hebben met ingewikkelde toestanden en voorzichtig moeten zijn met het opleggen van verplichtingen, waarvan wij de portée niet kunnen overzien.

De heer **Schaper:** Mijnheer de Voorzitter! Met eenige aarzeling meng ik mij in deze discussie, omdat hierin veel aankomt op juridische kennis, en ik behoef

niet te zeggen, dat ik op dit gebied vreemdeling ben. Toch wil ik er met een enkel woord mijn verbazing over uitspreken, dat zelfs dit artikel door de reactie van de rechterzijde wordt bestreden.

Tot nu toe hebben wij haast verleerd ons te verbazen, want bij de behandeling van dit wetsontwerp zijn wij er al aan gewoon geraakt, dat er geen enkel voorstel van vooruitstrevende zijde gesteund is door den heer Lohman en de zijnen, maar integendeel schier bij elk voorstel werd beknibbeld op hetgeen ter bescherming of ten voordeele van den arbeider werd voorgesteld en getracht werd bij elken regel er nog af te halen, wat er af te halen viel.

Verbazen deed het mij echter zelf nu nog, nu ik zag, dat de heer de Savornin Lohman zelfs ook dit artikel weer ging bestrijden en het liefste ziet dat het wordt verworpen.

Het komt mij voor, dat door den heer Drucker en den Minister voldoende is aangetoond, hoe noodig dit artikel is. Ik zou echter verder willen gaan.

Door den heer Lohman is gezegd, dat in § 618 van het Duitsche Burgerlijk Wetboek, correspondeerend met art. 120 *a* Gewerbeordnung, iets anders stond dan hier. Daarin stond niet het woord: eerbaarheid, ofschoon dit in de Duitsche Gewerbeordnung wel voorkomt, nl. in art. 120 *b*.

Nu zal ik niet zoover gaan te onderstellen, dat het reeds een grief is van den heer de Savornin Lohman, dat hier de eerbaarheid in bescherming wordt genomen, tenzij ook dit weder over boord is geworpen, ofschoon er gisteren weder een lichtstraal opging, toen de heer Lohman stemde voor een amendement van de sociaal-democraten, wat de zedelijkheid wilde bevorderen. [Men zie blz. 277.]

Wat mij echter getroffen heeft, is dat § 618 voor den arbeider blijkbaar gunstiger is dan dit, en ook na de toelichting van den Minister en den heer Drucker ben ik nog van oordeel, dat dit artikel menigmaal voor den arbeider nog schadelijk genoeg zal zijn. Zoo staat er, dat de verplichting vervalt, wanneer de niet-nakoming aan overmacht, of de schade in belangrijke mate mede aan grove schuld van den arbeider is te wijten. Op zich zelf is de billijkheid hiervan niet te ontkennen, maar zich indenkend in de arbeidsverhoudingen, komt men tot de overtuiging, dat deze uitzondering nog meermalen onrechtmatig tegen den arbeider zal worden gericht.

Men neme nu eens des Ministers voorbeeld van de ladder die wrak en de ladder die goed is. De patroon heeft gezegd: die ladder moet gij niet gebruiken. In de eerste plaats rijst de vraag, wanneer men lang met ladders heeft omgegaan, wat is een wrakke, wat een soliede ladder.

Een ladder die bijv. door een beetje te verven wat mooi is gemaakt en waarop men nog wel eens loopen kan, breekt niet altijd onmiddellijk en is misschien in het oog van den patroon niet bepaald wrak, maar zij is toch niet veilig meer, vooral niet als men er een ladder bij opbindt, zooals dikwijls noodig is.

Nu kan de patroon zeggen: denk er om, de ladder is niet te vertrouwen, maar nu zet ik het nog den arbeider om, als er, wat op elke werkplaats voorkomt, groot gebrek aan ladders is op een gegeven oogenblik en de patroon niet aanwezig is, om dan die ladder toch niet te gebruiken. Als hij het niet doet, zal hij in menig geval van den patroon een standje krijgen: zijt ge zóó bang voor je corpus; ge zult dadelijk je nek niet breken; zóó wrak is de ladder niet. Misschien klimt de patroon op enkele treden om te zien dat het nog wel gaat, waardoor de gezel den volgenden keer in de verleiding komt de ladder toch te gebruiken en misschien te verongelukken. Dan kan de patroon zich er zelfs op beroepen dat hij vroeger — misschien een jaar geleden — heeft gezegd, dat de ladder niet te vrtrouwen was. Natuurlijk is dit slechts een greep uit dat oneindig aantal gevallen; misschien komt zóó iets precies niet voor, maar soortgelijke omstandigheden zijn er ongetwijfeld.

Ik gebruik dit argument ook niet om het artikel te bestrijden, maar ik gebruik het als voorbeeld — dat nog door vele kan vermeerderd worden — dat het artikel volstrekt niet zoo gunstig is voor de arbeiders en dat menigmaal een onverschillig of onverstandig rechter — vooral de kantonrechters, die van arbeiderstoestanden geen begrip hebben — het artikel nog in het nadeel van den arbeider kan toepassen, zeer ten onrechte.

Men denke bijv. ook aan de dienstbode, welke wij dagelijks, met het lichaam onder de ramen door, de glazen zien schoonmaken. Zou niet gezegd kunnen worden: het is haar eigen grove schuld, kan zij niet op andere wijze dat werk doen? En toch behoeft de mevrouw niet eens te gelasten alzoo te doen; ze heeft alleen op te merken, dat de vorige meid het altijd zóó deed. Zonder een juiste toepassing van de verplichting in het eerste lid genoemd, zal dus zulk een meisje kunnen verongelukken, slechts in schijn ,,door eigen grove schuld".

In § 618 van het Duitsche Burgerlijk Wetboek komt nu die clausule over grove

schuld van den arbeider niet voor en het is dus de vraag of dat artikel niet beter is dan het hier voorgestelde.

Nu spreekt men van allerlei wetten, van Veiligheids-, Arbeids- en Ongevallenwet. Maar het betreft hier alles een aantal bedrijven, die vallen noch onder de Ongevallenwet, noch onder de Veiligheidswet, noch onder de Arbeidswet.

De heer de Savornin Lohman beroept zich op art. 1375 van het Burgerlijk Wetboek; daarin kan ik mij op het oogenblik niet juist denken, maar hij beriep zich ook op art. 1402 van het Burgerlijk Wetboek en daarop komt het ten slotte denkelijk aan, volgens welk een ieder verantwoordelijk is, niet alleen voor de schade welke hij door zijn daad, maar ook voor die, welke hij door zijn nalatigheid of onvoorzichtigheid heeft veroorzaakt. Maar dat dekt niet hetgeen in dit wetsontwerp staat.

Hier staat duidelijk, dat een werkgever zoodanige *regelen moet treffen*. Hij draagt de verantwoordelijkheid voor de arbeiders. De uitdrukking dat door nalatigheid een ongeluk is gebeurd, is te vaag. Hij is verplicht als iemand die arbeiders te werk stelt, vooraf te overwegen wat gevaarlijk is in het bedrijf, welke regelingen moeten worden getroffen om ongelukken te voorkomen. Zorgt hij daarvoor niet, dan moet hij aansprakelijk gesteld worden.

Dit artikel is dus niet overdreven ten gunste van de arbeiders. Eerder mag men zeggen, dat er ook eenige reden is om van onzen kant het artikel in zeker opzicht te bekijken. Maar wij leggen niet op elke slak zout, zooals de conservatieven doen!

Ik vertrouw dus —want het zou wel eenigszins bar zijn als dergelijk artikel werd verworpen — dat de Kamer niet zal luisteren naar dat telkens terugkeerend sirenengezang: verwerp het maar! Er zijn er in deze Kamer, die blijkbaar denken, zooals de heer Loman gisteren zei, dat het al mooi is als men zijn geld steekt in revolutiebouw, zoodat de menschen werk krijgen en dat, als iemand toch zijn nek breekt, dit in Godsnaam zoo erg niet is, eigenlijk alles eigen schuld.

De heeren bedoelen het zóó misschien nog niet, maar zij geven toch alle aanleiding tot dit vermoeden. En wanneer men nu nog tracht op een artikel als dit te bekmibbelen, dan staat het er wel treurig bij en dan moet men in die kringen nooit meer poseeren voor menschen die ook wat voor de kleine luyden, voor de arbeiders voelen. Dat lijkt er niemandal naar.

De heer **Drucker:** Mijnheer de Voorzitter! Een juridisch betoog van den geachten afgevaardigde uit Goes in deze Vergadering mag niet onbeantwoord gelaten worden, al ware het alleen, omdat men niet het verwijt op zich zou mogen laden, dat tegen argumenten van dien geachten afgevaardigde niets is in het midden te brengen.

De geachte afgevaardigde uit Goes heeft ons een drie- of viertal argumenten aan de hand gedaan tot staving van zijn beweren, dat men met het Duitsche Burgerlijk Wetboek in deze uitermate voorzichtig moet zijn.

De geachte afgevaardigde heeft in de eerste plaats gezegd: wanneer gij § 618 leest, lees die dan in haar geheel, want daar staat nog een staartje in, een verwijzing naar §§ 842—846. Wanneer men met zoo'n aantal Duitsche paragrafen in eens in deze Vergadering komt, slaat menig eenvoudig, niet juridisch ontwikkeld Kamerlid de schrik om het hart. Maar die paragrafen mogen gerust worden nagelezen, en wanneer men dat doet, twijfel ik, of iemand er iets in zal vinden, dat de redeneering van den geachten afgevaardigde steunt. Die paragrafen toch regelen eenvoudig den omvang der schadevergoeding, die daar is geregeld als hier, en bevatten verder de bepaling, dat schuld van den arbeider, die er bij komt, de verplichting van den patroon geheel of gedeeltelijk opheft, iets wat in dit artikel ook is bepaald.

De geachte afgevaardigde heeft verder — zij het niet met dezelfde woorden, dan toch zakelijk — gezegd: den Duitschen rechter kan men misschien die § 618 toevertrouwen, maar dat bewijst niet, dat een dergelijk artikel in de hand van den Nederlandschen rechter niet tot onvoorziene gevolgen aanleiding zou geven.

Wanneer aan den Nederlandschen rechter in zake schadevergoedingsprocessen een verwijt zou kunnen gericht worden, is het, geloof ik, niet, dat hij zich op dit gebied waagt aan dolle sprongen, maar eerder dat hij buitengewoon voorzichtig is in het toekennen van schadevergoeding. Het is hier niet de plaats voor critiek op rechterlijke uitspraken, maar elders heb ik wel eens gelegenheid gehad aan te toonen, dat er nauwelijks een rechtspraak in Europa is, voorzichtiger in het toekennen van schadevergoeding dan de Nederlandsche. Dien Nederlandschen rechter durf ik gerust die artikelen toevertrouwen, die men zijn Duitschen collega in handen gaf.

In de derde plaats heeft de geachte afgevaardigde uit Goes de aandacht er op gevestigd, dat het Duitsche Burgerlijk Wetboek nog niet zooveel jaren bestaat. De opmerking is op zich zelf volkomen juist, maar daartegen kan worden aangevoerd, dat in de *Gewerbeordnung*, die in deze lezing al dateert ik meen van 1891, vrijwel dezelfde bepaling voorkomt, en dat de rechtspraak van het Duitsche Reichsgericht, waarop dit artikel van het Burgerlijk Wetboek steunt, is neergelegd in een groot aantal, in dozijnen arresten, waaruit zich langzamerhand dit artikel als gekristalliseerde kern heeft ontwikkeld. Ik heb indertijd die rechtspraak van het Duitsche Reichtsgericht nauwkeurig nagegaan. Ik vond daarbij, zooals ik zeide, menig arrest, waaruit zich dat artikel als het ware heeft opgebouwd. Dat artikel is dus niet geweest een sprong in het duister, maar de vrucht van een jarenlange, solide en wel geconsolideerde ervaring.

De geachte afgevaardigde uit Goes heeft niet zonder vrucht gebruik gemaakt van het feit, dat er in de geschiedenis van het wetsontwerp een stadium is geweest, waarin dit artikel ontbrak. Dat is namelijk geweest in het eerste ontwerp van den Minister Loeff. Maar de feiten leeren, dat de heer Loeff van zijn oorspronkelijk denkbeeld is teruggekomen en, na overweging van hetgeen uit de Kamer is aangevoerd, het artikel opnieuw heeft opgenomen. De Minister Loeff heeft trouwens nooit ontkend, dat de patroon de verplichting had, die hier is neergeschreven, maar hij achtte die opgesloten in het algemeen artikel **1638 z**.

Dat wij hier inderdaad met een contractueele verplichting te doen hebben en dat er dus plaats is voor de wettelijke omschijving van die verplichting in deze privaatrechtelijke regeling, heeft de geachte afgevaardigde uit Goes zelf erkend, want hij heeft gezegd, dat de rechterlijke macht die verplichting toch zou kunnen aannemen, op grond van artikel 1375 van het Burgerlijk Wetboek.

Maar nu wil ik wel eerlijk zeggen — ik ben verplicht dat te doen — waarom ik meen, dat het daarop niet mag gewaagd worden. Men zou het er natuurlijk op kunnen laten aankomen. Ik heb zoo straks aangehaald een arrest van het hof van Amsterdam, waaruit blijkt, dat hetgeen in dit artikel staat, niet strijdt met een gezonde Nederlandsche rechtsopvatting, omdat een rechtscollege als dat geachte hof nu reeds uit het bestaande recht afleidt hetgeen wij in dit artikel neerschrijven. Men komt echter niet met alle processen bij het hof van Amsterdam en bovendien zal dat hof misschien niet altijd zijn samengesteld zooals toen het geval was. Er zijn in Nederland ook andere rechtscolleges. Er is in Nederland een rechtscollege geweest, een van de aanzienlijkste, wel niet in hierarchischen zin, maar toch een rechtscollege van grooten invloed, waarvoor veel geprocedeerd wordt en waarvan de samenstelling zorgvuldig pleegt te worden overwogen. Dat college had een werkman voor zich, die een patroon in rechte aansprak wegens het niet nakomen van een beweerde verplichting. Men kan de zaak vinden in het *Weekblad van het Recht* n°. 5546. Dat rechtscollege heeft toen zeer in het algemeen beslist, dat over al dergelijke beweringen van den arbeider niet behoeft gepraat te worden, want, zegt die rechtbank, het staat er letterlijk, „de eenige praestatie, waartoe de huurder van diensten gehouden is, bestaat in de uitbetaling van het overeengekomen loon".

Toen stond art. 1375 ook al in het Burgerlijk Wetboek!

Zij hebben het niet toegepast, zegt de heer Lohman. Juist, en nu strekt dit artikel om dergelijke colleges te dwingen den inhoud van art. 1375 wèl toe te passen. Cassatie helpt in die gevallen niet altijd, want dan is het de vraag, of het niet een feitelijke beslissing is. Indien daarentegen dit artikel in de wet is opgenomen, *moet* een dergelijke uitspraak gecasseerd worden, en daarom is de opneming noodig.

Eindelijk heeft de geachte afgevaardigde een argument gebruikt, dat uit zijn mond zeer vreemd klinkt. De geachte afgevaardigde zeide: artikel **1638 z** zal ik straks bestrijden; nu staat het er echter nog en zoolang het er staat, kan het dienst doen ook in het geval van art. **1638 x**.

De geachte afgevaardigde ontkent dit, maar dan zou ik hem al geheel verkeerd begrepen moeten hebben. Ik meende uit zijn redeneering te mogen afleiden — ik geloof dat ook anderen het aldus hebben begrepen —, dat naar de meening van den geachten afgevaardigde dit artikel ook hierom overbodig is, omdat in het wetsontwerp art. **1638 z** voorkomt.

Dit is juist wat ik wilde betoogen: wanneer wij het daarop nu eens lieten aankomen — ik hoop dat de Kamer zich daarvoor niet zal laten vinden — en zeiden: „wij kunnen dit artikel missen, want wij hebben altijd nog art. **1638 z**", en straks gelukte de bestrijding van den geachten afgevaardigde uit Goes, zoodat laatstgenoemd artikel kwam te vervallen, dan hadden wij niets anders dan art. 1375 van het Burgerlijk Wetboek. En wat dat bij sommige rechters beteekent, bewijst het vonnis, dat ik zooeven heb voorgelezen.

De heer **van Wijnbergen:** Mijnheer de President! In de eerste plaats een enkel woord over het door ons op dit artikel ingediende amendement. Ik heb met genoegen ontwaard, dat ik gisteren goed heb gezien toen ik meende met een zeer kort woord van toelichting te kunnen volstaan. Immers de Minister heeft onze bedoeling goed begrepen en met genoegen hoor ik, dat de Minister tegen ons amendement geen bezwaren heeft. Alleen heeft de Minister ons in overweging gegeven, aan het amendement nog iets toe te voegen in verband met de door de Regeering voorgestelde wijziging. Daartegen bestaat bij ons geen bezwaar, altijd in de onderstelling, dat de wijziging der Regeering in de wet komt.

Wat die wijziging zelf aangaat, ik voor mij zal geen poging aanwenden om die niet te zien aangebracht, hoewel zij mij overbodig en dus tot op zekere hoogte gevaarlijk voorkomt. Het twaalfde hoofdstuk van de Ongevallenwet regelt den invloed van de verzekering op het burgerlijk recht, en die behoort daar geregeld te blijven. Art. 87 der Ongevallenwet 1901 spreekt nu van ,,de burgerrechtelijke verantwoordelijkheid van den werkgever". Dat is dus de ,,burgerrechtelijke verantwoordelijkheid" zoo algemeen mogelijk, waar ook in onze wetgeving te vinden, en wanneer ook daarin opgenomen. De Regeeringswijziging is daarom ten eenenmale overbodig en is ze zelfs gevaarlijk, wijl men in het eene artikel van het Burgerlijk Wetboek verwezen zal worden naar hoofdstuk XII der Ongevallenwet en in tal van andere artikelen, waar evenzeer burgerrechtelijke verantwoordelijkheid van den werkgever geregeld wordt, die verwijzing niet gevonden wordt. Zulks kan tot verkeerde conclusiën leiden. De Regeeringswijziging bleef daarom m. i. beter achterwege.

Wat echter wel noodig is, naar aanleiding van dit artikel, is een aanvulling van art. 88 der Ongevallenwet. Ik hoop dat de Minister die nog zal willen aanbrengen.

Ik geef derhalve dit den Minister in overweging; ik zal echter niet voorstellen de Regeeringswijziging terug te nemen en uitgaande dan van de onderstelling dat deze Regeeringswijziging zal worden aangenomen, geef ik den Minister volkomen toe, dat dan ons amendement ook met een toevoeging van gelijke strekking moet worden aangevuld. Waar het wellicht bij tweede lezing mogelijk zal blijken die wijziging toepasselijk te verklaren op de twee leden van dit artikel, stel ik nu gemakshalve en aannemende dat de Regeeringswijziging wordt aangenomen, voor, ook namens mijn medevoorstellers, om aan het slot van ons amendement toe te voegen: ,,Het voorbehoud, bij het vorige lid gemaakt, is ook ten deze van toepassing." Ik geloof, dat hierdoor aan den wensch van den Minister is voldaan.

Verder een kort woord over het artikel zelf. Er is reeds veel over gezegd en ik meen met enkele woorden te kunnen volstaan. Ik wil gaarne verklaren, dat ik met de *toelichting* van den Minister en den Voorzitter van de Commissie van Rapporteurs geheel kan medegaan. Wanneer ik dan ook niet geweten had welk artikel op het oogenblik in de wet geschreven stond en ik had niets anders gehoord dan hetgeen nu door den Minister en den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs is gezegd, dan zou het mij niet zijn ingevallen eenig bezwaar te opperen tegen den inhoud van zulk een bepaling.

Maar wat mij in het debat zoo heeft bevreemd is, dat de toelichting van den Minister en van den voorzitter der Commissie van Rapporteurs eigenlijk niet past op de redactie van het artikel. Zooals ik het lees, staat daarin eigenlijk geheel iets anders dan door den heer Minister en den heer Drucker is gezegd. De heer Drucker heeft er met nadruk op gewezen, dat men zich dat artikel niet te zwaar moet voorstellen en heeft gezegd: wat wij willen is niets anders dan dat de werkgever zal nakomen zijn verplichtingen als goed huisvader, als goed werkgever, als goed patroon, en de Minister heeft woordelijk gezegd dat de bedoeling van het artikel geen andere was, dan om den werkgever te verplichten tot al datgene wat ,,redelijkerwijze" van hem verwacht kan worden. Met die bedoeling ben ik het volkomen eens, en ik heb er niets tegen dat dit in de wet worde neergeschreven. Ik juich het zelfs toe. Maar wat staat er nu in het artikel? Dit, dat de werkgever verplicht is de lokalen, werktuigen en gereedschappen, waarin of waarmede hij den arbeid doet verrichten, op zoodanige wijze in te richten en te onderhouden, alsmede omtrent het verrichten van den arbeid zoodanige regeling te treffen en aanwijzingen te verstrekken, dat de arbeider tegen gevaar voor lijf, eerbaarheid en goed zoover beschermd is, *als de aard van den arbeid toelaat*; op deze laatste woorden komt het aan. Nu heeft de heer Drucker wel gezegd: ,,maak u maar niet ongerust, het zal zulk een vaart niet loopen bij den rechter", maar er staat dan toch in de wet dat de werkgever verplicht is al datgene te doen, *gevorderd*, maar al datgene waar de aard van den arbeid zich niet tegen verzet.

Tegen de meest dure uitvindingen zal intusschen de aard van den arbeid zich wel niet verzetten, de aard van den arbeid laat zeer veel toe. Toegeven zal men toch moeten, meen ik, dat het een onbillijke eisch is van den werkgever te vorderen, dat hij alles zal doen, wat de aard van den arbeid ,,toelaat". Men kan bovendien ook niet maar eenigermate overzien, waar zulks toe leiden zou. Tegen hetgeen men bedoelt bestaat dus bij mij geen bezwaar. In zoover ga ik gaarne mede met den Minister en den heer Drucker, maar ik heb er wel bezwaar tegen, dat, al staat het dan ook in de Duitsche wet, wij in Nederland dan niet in de wet nederschrijven datgene waarover wij het eens zijn en wat wij willen uitdrukken en waarvoor wij in Nederland dan toch wel juiste woorden hebben. Daarom stel ik voor om de woorden ,,als de aard van den arbeid toelaat", te vervangen door de woorden: ,,als redelijkerwijze in verband met den aard van den arbeid gevorderd kan worden". Ik meen dat dan de redactie van het artikel slaat op de toelichting door den Minister en den heer Drucker gegeven, waarmede ook ik mij vereenig.

De **Voorzitter:** De heer van Wijnbergen heeft mij medegedeeld:

1°. dat in het amendement, voorgesteld door de heeren Aalberse, Ruys de Beerenbrouck en van Wijnbergen, een wijziging is gebracht, strekkende, dat aan het door hen voorgestelde nieuwe lid, een nieuwe volzin wordt toegevoegd, luidende:

,,Het voorbehoud, bij het vorige lid gemaakt, is ook ten deze van toepassing."

Ik onderstel, dat dezelfde leden die het oorspronkelijk amendement hebben gesteund, ook het gewijzigde amendement ondersteunen;

2°. dat de heer van Wijnbergen een amendement voorstelt, strekkende om in het eerste lid van art. **1638x**, in plaats van de woorden: ,,als de aard van den arbeid toelaat", te lezen: ,,als redelijkerwijze in verband met den aard van den arbeid gevorderd kan worden".

Dit amendement wordt ondersteund door de heeren van Vlijmen, Reyne, Bolsius, Bogaardt en Ruys de Beerenbrouck en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van de Velde:** Mijnheer de Voorzitter! Laat ik beginnen met te zeggen dat het amendement van Wijnbergen c.s. er thans veel beter uitziet dan het artikel door de Regeering voorgesteld. Toch blijven er nog vele bezwaren tegen bestaan; en indien ik er ten slotte mede instem, is het bij wijze van transactie. Vele bezwaren van de practijk blijven echter bestaan. Ik blijf er bij, dat alle localiteiten — ook ten platten lande — alle keukens bijv. er onder vallen. Voor de kleine patroons ten platten lande zal het artikel zeer hinderlijk zijn, zoodat menig werkgever zijn bedrijf niet zal kunnen blijven uitoefenen, omdat hij niet in staat is voor betere localiteit te zorgen.

De lichtzijde van het amendement is, dat de rechter bij machte zal zijn in zijn uitspraak dergelijke patroons althans hun bedrijf niet onmogelijk te maken. Voor groote inrichtingen, modelinrichtingen, als bijv. van van Marken te Delft, zal het geen bezwaar zijn, maar voor dergelijke inrichtingen behoeft men bepalingen als deze niet te schrijven.

Die groote inrichtingen zullen allicht voldoen aan wat de wet eischt, maar dan zijn zij er misschien nog niet eens heelemaal mee af. Zij zouden kunnen meenen, dat het voldoende zou zijn als zij aan de bepalingen van de Veiligheidswet hebben voldaan, doch dit is niet het geval; ook deze groote inrichtingen staan altijd bovendien nog bloot aan een actie krachtens dit artikel. Ik meen echter dat dit ongewenscht gevolg eenigszins gekeerd wordt door het amendement van den heer van Wijnbergen. In ieder geval staan vele werkgevers voor het feit, dat de Veiligheidswet regelen stelt, die zij vooraf kennen, terwijl de kleine werkgevers vooraf niets weten van de eischen waaraan zij hebben te voldoen krachtens dit artikel. Die regelen van de Veiligheidswet zijn ook zeer goed bedoeld en zij zijn door de noodige waarborgen omgeven; men heeft inspecteurs en adviseurs, er worden adviezen gegeven, men kan er tegen opkomen. Nog wijst hij op het volgende. Hierover komt in dit artikel van het Burgerlijk Wetboek niets voor. Er staat in art. 18 der Veiligheidswet een zeer belangrijk artikel, in verband met dit artikel — een bepaling, luidende: ,,Voor het hoofd of den bestuurder van eene fabriek of werkplaats vloeit geenerlei verplichting voort uit een voorschrift zoolang daartegen beroep kan worden ingesteld en zoolang

omtrent een ingesteld beroep niet is beslist. Gesteld dat er gedurende dien tijd een ongeluk gebeurt, dan zijn feitelijk de arbeiders in inrichtingen, die onder de Veiligheidswet vallen, buiten staat een actie krachtens dit aritkel in te stellen. Dit zijn alle van die dingen, die er op wijzen, dat het artikel in eens in de wet is gegoeid. Zooals men weet is het artikel niet eens in de afdeelingen onderzocht, zoodat ik het verwijt van den heer Schaper niet aannemen kan dat nu ik er tegen opkom, ik een reactionnair zou zijn. Ik behoor niet tot de reactionnairen, dat heb ik getoond gedurende al de jaren dat ik hier zitting heb gehad, al behoor ik niet tot de vooruitstrevenden waartoe de heer Schaper behoort, en daar ben ik blijde om.

Ik wensch ook nog op te merken, dat de verhouding tot art. **1638 z** mij niet duidelijk is. Het komt mij voor dat dit artikel voldoende is. Het dunkt mij niet noodig om hier naast art. **1638 z** allerlei speciale punten te gaan regelen.

Bovendien vind ik in dit artikel iets wat mij stuit in verband met een artikel dat aangenomen is. Door de Regeering, den heer Schaper en anderen, worden telkens maar weder nieuwe lasten op den werkgever gelegd. Dat schijnt heel mooi, maar ik vraag of het niet eenigszins Pharizeesch is dat de wetgever zijn eigen werklieden in dienst van het Rijk uitzondert, zooals gebeurd is in art. 1637 *q* [z]. Het gevolg daarvan zal zijn dat geen van de werklieden in dienst van den Staat een actie zal hebben krachtens dit artikel.

De arbeiders van den Staat komen daardoor in minder conditie dan alle anderen.

Ik wensch nog eens tot den heer Schaper te zeggen, dat ik geen reactionnair ben, maar dat ik bovenal bedoelde te wijzen op bezwaren die het platteland van het artikel kan hebben.

Ik meen dat dit artikel, en ik vind hier steun bij andere gezaghebbende leden der Kamer, in verband met art. **1638 r**, onnoodig is. Ik vraag mij af of deze mooie bepalingen, die wij hier voorschrijven, in practijk veel zullen baten. Wij maken civiel recht en nu zullen door de arbeiders telkens processen moeten worden gevoerd en gewonnen en dat is geen eenvoudige zaak. Zij kunnen op een exceptie verloren worden.

Men zal in de practijk nog al eens te doen krijgen met tal van kleine patroons, die vandaag patroon en morgen in dienst van een ander zijn. Ik geloof niet, dat wetten als deze veel resultaten zullen hebben, wanneer oeconomisch zwakke werklieden tegenover even oeconomisch zwakke patroons zullen komen te staan, die, indien een vonnis ten volle op hun weinige goederen wordt geëxecuteerd, broodeloos zullen worden. Ik vrees, dat men aan de arbeiders een civiel vonnis in handen geeft, waaraan zij niets hebben en hen zoodoende niets dan zand in de oogen strooit.

Ik zal mij echter ten slotte verklaren vóór het amendement van de heeren van Wijnbergen c.s. en hoop dat de Regeering genegen zal zijn om daarbij zich neder te leggen, anders zal deze wet zeer onbillijk worden voor het platteland en de kleine patroons.

De heer **van der Zwaag:** Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch een enkel woord te zeggen over het amendement van den heer van Wijnbergen, een amendement dat er tamelijk onschuldig uitziet, maar dat, beschouwd in het licht der heden gevoerde discussie, voor mij een ernstig bezwaar oplevert. Wij hebben een interessant juridisch debat gehoord tusschen dem heer Lohman eenerzijds en de heeren Drucker en den Minister anderzijds. De heer Lohman trachtte te betoogen, dat wij dit artikel niet noodig hadden, omdat met de artt. 1375 en 1402 van het Burgerlijk Wetboek hetzelfde kan worden bereikt; maar uit de rede van den geachten afgevaardigde bleek evenwel nu en dan, dat wij toch niet met dezelfde kelen van het Burgerlijk Wetboek, waarop door hem werd gewezen. De geachte afgevaardigde zeide o. a.: bij de Veiligheidswet worden eenige zaken voorgeschreven ter beveiliging van den arbeider, maar die zaken zijn nauwkeurig omschreven, wij weten welke zaken dit zijn, die in acht moeten genomen worden. Hierbij is rekening gehouden met de draagkracht van hen, die een zeker bedrijf uitoefenen. De wetgever van de Veiligheidswet heeft niet gewild, dat die maatregelen zóó streng zouden genomen worden, dat het bedrijf dan niet meer loonend zou zijn. Hierbij sloot zich aan de laatste spreker, die bang was, dat, als men te streng optrad, verscheiden kleine patroons het niet zouden kunnen houden. Die redeneering komt hierop neer. Wanneer wij voorschrijven, dat alle denkbare maatregelen, om de arbeiders de noodige veiligheid en waarborgen voor hun gezondheid te bezorgen, worden genomen, maken wij misschien een enkel bedrijf onmogelijk.

Maar er mag ook wel eens worden gevraagd, wat zal er gebeuren als die maatregelen worden nagelaten? Dan houden wij die bedrijven, maar ten koste van wie? Als die bedrijven moeten worden gedreven onder alle mogelijke voorwaarden voor de veiligheid en gezondheid der arbeiders, dan loopen zij, volgens de heeren Lohman c.s., het risico van met verlies te moeten werken en heeft men de kans dat die bedrijven verdwijnen. Maar in het omgekeerde geval, als die bedrijven maar mogen worden geëxploiteerd zonder dat alle mogelijke voorzorgsmaatregelen ten bate der arbeiders zijn genomen, wordt het risico op de arbeiders gelegd en waagt men hun gezondheid en leven er aan.

Stelt men nu tegenover elkaar het kapitaal der menschen die het bedrijf voeren, en het leven en de gezondhid der arbeiders, dan weegt bij mij het laatste het zwaarste.

En wat het bedrijf aangaat, een van beide is waar. Of daarin worden artikelen vervaardigd die niet strikt noodig zijn in de maatschappij, òf artikelen die behooren tot de levensbehoeften. In het laatste geval zal de prijs dier artikelen stijgen in evenredigheid met de duurte der maatregelen, welke eventueel door de wet geëischt mochten worden, zoodat het bedrijf toch weer loonend wordt, en in het eerste geval heb ik liever dat het bdrijf verdwijnt dan dat de arbeider er aan gewaagd wordt.

Ik weet wel, dat de rechter in de eerste plaats rekening zal houden met de bewoordingen van het artikel, en dat hij niet gebonden is door de uitlegging van een Minister of een gezaghebbend jurist, maar in vele gevallen zal een rechter daarmede toch wel degelijk rekening houden en zeer zeker zal hij dit doen met de geschiedenis van een artikel. Wanneer het amendement-van Wijnbergen aangenomen wordt, dan zal de rechter het artikel beschouwen in de geschiedenis van zijn wording en dan is de geschiedenis deze, dat men het oorspronkelijk artikel te scherp achtte en het door het amendement heeft willen verzachten. Wanneer dan de rechter geplaatst wordt voor de vraag of redelijkerwijze, in verband met den aard van den arbeid, gedaan is wat gevorderd kon worden, dan zal hij kunnen zeggen: „er is wel niet volstrekt alles gedaan om de veiligheid en gezondheid der arbeiders te waarborgen, maar *redelijkerwijze* is gedaan wat gedaan kon worden, want wanneer dit meerdere had moeten worden gedaan, dan zou dit te veel hebben gevergd van de draagkracht van den werkgever en men heeft in de Tweede Kamer geacht, dat men niet een zoodanigen last kon leggen op den werkgever, dat daardoor het bedrijf schade ondervindt of onmogelijk wordt. *Redelijkerwijze* heeft men dus gedaan wat gedaan kon worden, in aanmerking genomen den aard van het bedrijf en de risico die er aan kleeft."

Daarom, omdat dit amendement is een verzwakking van het artikel, dat toch al, zooals de heer Schaper zeide, niet alles geeft wat de werkman kan verlangen, zal ik tegen het amendement stemmen.

De heer **Drucker,** voorzitter der Commissie van Rapporteurs, het woord verkregen hebbende om, namens deze, haar gevoelen over het amendement van den heer van Wijnbergen c.s. mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De redevoering die wij zooeven gehoord hebben, maakt het noodig in het advies, dat ik uit te brengen heb, iets uitvoeriger te zijn dan mijn voornemen was geweest.

De geachte afgevaardigde die mij voorafging, heeft gezegd dat dit amendement, wanneer het wordt aangenomen en het artikel er dus eenigermate anders uit zal zien dan hedenmorgen het geval was, zal worden beschouwd in het licht van de gevoerde discussiën en vooraf in het licht van de redevoering van den geachten afgevaardigde uit Goes, den heer de Savornin Lohman. Het komt aan de Commissie voor, dat dit zou zijn een volkomen onjuiste interpretatie van het artikel en het amendement, een wijze van interpreteeren, die door niets wordt gerechtvaardigd.

Het amendement is toegelicht door den voorsteller daarvan, en wanneer iets den rechter later zal strekken tot toelichting, voor zoover de bewoordingen niet duidelijk zijn, dan zal het wezen wat de voorsteller zelf heeft gezegd, toen hij het amendement voordroeg.

De heer van Wijnbergen nu heeft verklaard volkomen in te stemmen met hetgeen is betoogd èn door den Minister èn door mij.

Maar, zeide de heer van Wijnbergen, het woord „toelaat" zou in de uitlegging kunnen leiden tot consequentiën die eigenlijk niemand wil, en daarom wensch ik dat woord te vervangen door woorden die zich tot dergelijke consequentiën niet leenen.

Dàt was de toelichting van het amendement en met die toelichting heeft de Commissie van Rapporteurs besloten de Kamer aan te raden dit amendement aan te nemen.

Inderdaad zou het woord „toelaat" kunnen leiden tot consequentiën die in deze Kamer haast niemand zal willen aanvaarden. Men zou met dit woord in de hand een rechter kunnen overtuigen, dat misschien in veraf gelegen landen veiligheidsmaatregelen bestaan, die de aard van den arbeid „toelaat" en den patroon kunnen verwijten, dat hij ze niet ook had toegepast. Daarvoor wordt nu in de plaats gesteld de maatstaf, welke in het geheele burgerlijke recht wordt gevonden, namelijk het toetsen van de handelwijze van de personen, wier handeling beoordeeld wordt, aan die van een „redelijken" werkgever.

De Commissie meent, dat het gevaar, waarop de heer van der Zwaag wees, niet bestaat, dat door aanneming van het amendement alleen voorkomen zullen worden consequenties, welke nooit in de bedoeling hebben gelegen, en dat op die gronden het amendement kan worden aanbevolen.

Wat betreft het andere amendement van den heer van Wijnbergen, daarmede kan de Commissie zich ook vereenigen. Alleen zou de Commissie de heeren in overweging willen geven het woord „regtsverordening" te vervangen door „rechtsvordering", wat haar in dat verband juister schijnt.

Wellicht zullen de heeren, wanneer zij dit woord toch veranderen, ook kunnen goedvinden de *g* te veranderen in een *ch*.

Nu heb ik namens de Commissie nog een vraag te richten tot de Regeering.

Van Regeeringswege is erkend, dat in art. 88 van de Ongevallenwet een lacune zal zijn, doordat niet op één lijn is gesteld met de daar genoemde artt. 1406 en 1407 het nieuwe art. **1638x**.

Het komt der Commissie voor, dat het niet wenschelijk is, dit ontwerp wet te laten worden zonder deze lacune aan te vullen, en daarom zou zij den Minister wel willen verzoeken, in een der artikelen aan het slot van het wetsontwerp, waar wijziging wordt gebracht in verschillende wetten, om deze in overeenstemming te brengen met dit ontwerp, een artikel op te nemen, waarbij art. 88 van de Ongevallenwet in dien zin wordt gewijzigd.

De Commissie begrijpt, dat deze Minister op dit oogenblik moeilijk een stellig antwoord op die vraag zal kunnen geven, omdat de Ongevallenwet niet in de eerste plaats onder zijn Departement ressorteert, maar de zaak is zóó duidelijk, dat de Minister waarschijnlijk geen bezwaar zal hebben, in zijn toezegging zoo ver te gaan, als hij van deze plaats kan en mag doen.

De heer **de Savornin Lohman,** voor de derde maal het woord gevraagd en verkregen hebbende, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de Kamer voor het verleende verlof. De reden, waarom ik het woord vroeg, is hetgeen de voorzitter der Commissie van Rapporteurs gezegd heeft naar aanleiding van hetgeen ik hedenmorgen gesproken heb.

Het schijnt wel, dat ik door zekere leden in deze Kamer beschouwd word als een ietwat gevaarlijk element en daarom heeft de geachte voorzitter der Commissie van Rapporteurs het noodig geacht aan de rechters, die in de toekomst deze wet zullen moeten toepassen, alvast eenige regelen van wetsuitlegging te geven, door tot hen te zeggen: rechters bedenkt wel, dat gij al wat de geachte afgevaardigde uit Goes gezegd heeft, moet doorstrijken; het heeft met de zaak die gij nu behandelt, niets te maken.

De heer **Drucker:** Het door u gezegde mag niet strekken tot toelichting van een amendement, dat niet uw gevoelen uitdrukt.

De heer **de Savornin Lohman:** Juist wat ik wilde zeggen, maar de heer Drucker zegt het beter dan ik dat zou kunnen.

Ik wensch nu als mijn gevoelen te zeggen, dat ik het amendement beschouw als zeer tegemoetkomend aan het hoofdbezwaar, wat ik had tegen het artikel, omdat de rechter er op gewezen wordt, dat hij zijn oordeel niet moet vestigen naar allerlei inlichtingen, die hem après coup gegeven worden, maar slechts kan verlangen wat redelijkerwijze kan worden gevorderd in verband met den aard van den arbeid, daarbij tijd en plaats, waar het wordt uitgeoefend, in aanmerking nemend.

Hier wordt dus eenige aanwijzing aan den rechter gegeven, dat hij niet de wijsheid van anderen, die buiten het bedrijf staan, moet stellen in de plaats van de gewone eischen van het bedrijf, en daarom komt het in veel opzichten te gemoet aan hetgeen ik hedenmorgen gezegd heb en het is juist daarom dat ik voor het amendement zal stemmen en dat ik ook afzie van mijn plan om stemming te vragen over het artikel.

De heer **van der Zwaag:** Wanneer er ooit een voor allen duidelijk betoog kon geleverd worden, dat door het amendement-van Wijnbergen c.s. het artikel zal worden verzwakt, dan is dat geschied door de openhartige verklaring van den heer de Savornin Lohman.

Nog hedenmorgen had hij de grootst mogelijke bezwaren tegen het artikel, maar als het amendement aangenomen wordt zijn die bezwaren geheel verdwenen, zoodat hij zelfs geen stemming meer zal vragen over het artikel.

Dit is wel het beste bewijs voor de stelling, dat door het amendement het artikel bedenkelijk wordt verzwakt.

De heer Drucker zeide, dat de heer van Wijnbergen het geheel eens was met de toelichting door den heer Drucker en den Minister van dit artikel gegeven. Dat kan ik mij voorstellen. Wij hebben het meer beleefd, dat men, om zeker artikel er door te krijgen, een toelichting geeft die er op ingericht is om zooveel mogelijk zieltjes te winnen.

En wat de voorzitter van de Commissie van Rapporteurs verder aanvoerde versterkt mij in mijn meening over dit amendement. Hij sprak van een veiligheidsmaatregel, eventueel in het buitenland uitgevonden, maar hier om de kosten bezwaarlijk toe te passen.

Welnu, ik wil juist hebben dat zoo'n maatregel, in weerwil van de kosten, toegepast zal worden en dit zal volgens het Regeeringsartikel, zooals het nu luidt, moeten gebeuren.

Volgens het Regeeringsartikel zal, als een in het buitenland uitgevonden en practisch deugdelijk bevonden veiligheidsmaatregel niet toegepast wordt, ofschoon de aard van het bedrijf het toeliet, de rechter moeten zeggen: je hebt het mogelijke verzuimd en de arbeider moet schadeloosstelling krijgen. Dat — ik herhaal het, wensch ik juist. Wanneer een dergelijke maatregel wordt uitgevonden moet hij worden toegepast; want ik blijf er bij, voor mij staan leven en gezondheid der arbeiders hooger dan de financieele draagkracht van den ondernemer, die met zijn min of meer gevaarlijk bedrijf doorgaat en daarbij zijn arbeiders er aan waagt.

De heer **van Idsinga:** Nu de geachte afgevaardigde uit Goes verklaard heeft geen stemming te zullen vragen over dit artikel en er zich bij neer te zullen leggen als het amendement-van Wijnbergen wordt aangenomen, zal ik evenmin stemming vragen; maar daarom wensch ik kortelijk aan te geven de redenen waarom ik tegen het artikel gekant blijft, ook al wordt het amendement aangenomen.

Het amendement komt zeer zeker te gemoet aan verschillende van deze zijde geopperde bezwaren, maar het bevredigt mij toch niet geheel, en wel omdat niet achter „redelijkerwijze" is bij gevoegd „of door wet of wettelijk voorschrift gevorderd".

Wanneer voldaan is aan de verplichtingen welke bij de wet zijn gesteld, moet de werkgever in. i. geacht worden genoeg te hebben gedaan, volledig aan zijn verplichtingen voldaan te hebben.

Wordt nu het amendement van den heer van Wijnbergen aangenomen, dan zal het toch nog kunnen gebeuren dat, niettegenstaande de werkgever volkomen heeft voldaan aan hetgeen door de wet wordt gevorderd ten aanzien van een bepaalden arbeid, de rechter toch zegt: ja, maar de wet gaat niet ver genoeg: de wet eischt niet alles wat redelijkerwijze kan gevorderd worden.

In dat geval zou hij dus nog veel meer kunnen eischen dan de wetgever deed.

Dit is m. i. een leemte in het amendement, maar aangezien het in andere opzichten te gemoet komt aan de bezwaren, welke geopperd zijn door den geachten spreker uit Goes, zal ik daar voor stemmen.

Evenwel blijven, ook na aanneming van het amendement, bij mij verschillende bezwaren tegen het artikel bestaan.

Die komen in het kort hierop neer. Ik zal niet alle bezwaren opnoemen, maar er is één groote fout in dit artikel, nl. dat het een, naar mijn meening, onzinnige verplichting aan den werkgever oplegt door de daar gekozen redactie, een redactie, die niet overeenstemt met die van het Duitsche artikel, dat met het onze correspondeert. Telkenmale wordt hier van Duitsche artikelen gesproken, alsof men inderdaad met de vertaling van zulke artikelen te doen heeft; maar als men ze vergelijkt met de artikelen van ons ontwerp, dan ziet men dat er verschilpunten, zoogenaamde kleinigheden zijn, die toch aan ons artikel een geheel ander karakter geven.

Zoo is het ook hier. Volgens de thans gekozen redactie die wij op het punt zijn aan te nemen, wordt den werkgever in het algemeen de verplichting opgelegd om omtrent het verrichten van den arbeid zoodanige regelen en aanwijzingen te treffen, dat de arbeider tegen gevaren beschermd wordt. Zulk een algemeene

verplichting komt in het Duitsche artikel niet voor. Dáár wordt gezegd dat, ingeval de arbeid wordt ondernomen op bevel van den werkgever of onder zijn leiding, de werkgever verplicht is de zaak zóó te regelen, dat de arbeider voldoende beschermd wordt.

Ieder gevoelt dadelijk, zonder verdere uitlegging, dat dit twee verschillende zaken zijn. Indien het artikel dan ook werkelijk geredigeerd was zooals het staat in het Duitsche wetboek, zou ik tegen dit eerste lid geen bezwaar maken.

Wanneer men nu het tweede lid vergelijkt met de artikelen, hedenochtend aangehaald door den geachten afgevaardigde uit Groningen, de artt. 842—846 van het Duitsche Burgerlijk Wetboek, en de artikelen die weder in die artikelen zijn aangehaald, dan zal men zien dat van schade „*in belangrijke mate*" mede door „grove" schuld van den arbeider ontstaan, in het Duitsche wetboek niet wordt gesproken. Hier heeft men dus aan de Duitsche wetgeving iets toegevoegd, dat het karakter daarvan geheel verandert.

Ik noem deze twee zaken, omdat ik kort wil zijn. Er zijn andere punten van minder gewicht, maar reeds het voorkomen van die twee bepalingen in het artikel maakt dat, indien stemming over dit artikel wordt gevraagd, ik mijn stem er tegen zal moeten uitbrengen.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Op wat de vorige geachte spreker laatstelijk in het midden bracht kan ik nu niet meer ingaan. Ik respecteer volkomen zijn recht om in een zóó laat stadium van het debat als waarin wij op dit oogenblik ten aanzien van dit artikel verkeeren, het woord te voeren, maar men kan niet van mij verlangen, dat ik op dezelfde wijze voortga door de opmerkingen die gemaakt worden weder op te nemen.

Ik wil alleen dit zeggen. Het komt mij zonderling voor, dat de geachte afgevaardigde na het gevoerde debat pleit tegen het artikel op grond van gemis van conformiteit met het Duitsche artikel; omdat het daarmee niet geheel overeenstemt.

De geachte afgevaardigde uit Bodegraven heeft zooeven — ik moet dat volhouden ondanks zijn protest — als een der redenen waarom hij tegen dit artikel zal stemmen, aangevoerd dat het afwijkt van de Duitsche wetgeving. Nu wensch ik op te merken, dat één van de afwijkingen waarop de geachte afgevaardigde de aandacht vestigde, er juist een is waarin ons wetsartikel tegenover den werkgever vrijgeviger is dan het Duitsche. In ons artikel wordt tegenover de vordering van den arbeider den werkgever een defensie gegeven die ik in het Duitsche artikel niet kan vinden.

Intusschen, hoe dat moge wezen, zijn wij, zooals het reeds herhaaldelijk met andere artikelen is gegaan, aan het einde van het debat tot veel grooter mate van overeenstemming gekomen dan wij bij den aanvang der discussie konden verwachten. De geachte afgevaardigde uit Goes, die gisteren krachtig opkwam tegen hetgeen hier wordt voorgesteld, heeft heden de stelling verdedigd, dat hetgeen in het artikel staat, eigenlijk reeds hier te lande op dit oogenblik rechtens is. Dat wordt niet alleen in sommige rechterlijke uitspraken aangenomen, maar het komt zelfs overeen met de eigen opvatting van den geachten afgevaardigde ten aanzien van art. 1375 van het Burgerlijk Wetboek.

Een der hoofdmotieven, die de geachte afgevaardigde heden te berde bracht, was dit: „waarom zullen wij nu in détails een artikel in de wet opnemen, terwijl het beginsel, dat daarin is opgesloten, reeds in onze tegenwoordige wetgeving is te vinden?" Het antwoord daarop is, dat wij dit moeten doen, omdat wij een taak op ons hebben genomen, die de wetgever in Nederland tot dusverre niet had volbracht. Een der redenen van critiek op den arbeid van onzen wetgever was, dat het arbeidscontract nog niet was geregeld. De behoefte is gebleken om de rechten en verplichtingen van den werkgever en den arbeider behoorlijk te omschrijven en vandaar dit wetsontwerp.

Nu moet men echter niet zeggen, dat wij evengoed kunnen volstaan met onze algemeene reeds geldende rechtsbeginselen. Indien dat juist was, zouden wij tal van artikelen van dit wetsontwerp kunnen terugnemen. Waar wij bezig zijn aan de omschrijving van de hoofdverplichtingen des werkgevers mag dit artikel niet worden gemist. En hoezeer hetgeen hier wordt voorgesteld — het is weder het oude refrein — met onze rechtsovertuiging volkomen in overeenstemming is, is juist uit de oppositie die de geachte afgevaardigde tegen dit artikel voert, duidelijk geworden.

In hetgeen ik daareven opmerkte ligt tevens de beantwoording van het betoog van den heer van de Velde. Deze geachte afgevaardigde stelt het artikel voor als iets buitengewoons, iets nieuws, iets, dat nog niet in onze wetgeving bekend was. Hetgeen ik zooeven zeide naar aanleiding van de beschouwingen van den geachten afgevaardigde uit Goes, bewijst, dat de heer van de Velde zich daarin vergist. Dit artikel doet niet anders dan onder woorden brengen hetgeen reeds de rechtsovertuiging hier te lande is.

Er is bezwaar gemaakt tegen de slotwoorden van het eerste lid van het artikel: „als de aard van den arbeid toelaat". Ik heb die woorden nooit opgevat in de beteekenis, welke sommige leden daaraan blijken te hechten. Het maximum van zorg, dat maar eenigszins mogelijk is, zou het artikel van den werkgever vergen, volgens de explicatie van verschillende leden. Ik heb hedenmorgen, voordat er van eenig amendement sprake was, reeds gezegd, dat dit mijn opvatting van het artikel niet is en dat van den werkgever niet meer wordt gevergd dan redelijkerwijs van hem kan gevraagd worden; ik gebruikte datzelfde woord. Ik heb gewezen op de analogie met het Belgische arbeidscontract, waarvan ten aanzien van dit punt van den werkgever wordt gevorderd, dat hij aanwendt „les soins d'un bon père de famille".

Wat beteekenen de woorden van ons artikel? Ik stel mij de zaak aldus voor: in een glasblazerij bij voorbeeld is de temperatuur niet aangenaam. Nu zou het onredelijk en onjuist zijn van den werkgever te vorderen, dat zijn localiteiten zoo worden ingericht dat de personen, die daar een geheelen dag voor groote vuren staan te arbeiden van de warmte geen last ondervinden. Daarin voorzien de laatste woorden van [het] eerste lid: „als de aard van den arbeid toelaat".

Intusschen heb ik tegen het amendement van den heer van Wijnbergen c.s. op dit punt geen bepaald bezwaar. Het amendement brengt onder woorden, wat volgens mij reeds in het artikel ligt. Daarom verbaast mij het betoog van den heer van der Zwaag. Deze geeft aan het oorspronkelijk artikel een interpretatie, die volgens mij veel te ver gaat, en leest daarin geheel iets anders dan ik meen, dat er in staat. Met het oog op dezen gang van zaken begrijpt men wel, dat ik mij niet sterk tegen het amendement zal verzetten.

Ten slotte de Ongevallenwet. Het voorbehoud omtrent het twaalfde hoofdstuk van de Ongevallenwet moet zeer stellig in dit artikel opgenomen worden. Ik heb mij niet begeven in de vraag, of al of niet te recht zou kunnen worden beweerd, dat, vermits de wet op het arbeidscontract van latere dagteekening is dan de Ongevallenwet, aan deze laatste ten aanzien van dit punt door de wet op het arbeidscontract wordt gederogeerd. Ik heb alleen gezegd: men zou dat kunnen beweren, en ik heb die bewering ook inderdaad hooren voeren. Daarom komt het mij voor, dat het noodzakelijk is allen twijfel af te snijden. Met een beroep op den bekenden regel: lex porterior derogat priori mag niet de mogelijkheid blijven bestaan, dat men aan den eenen kant van den werkgever volgens de Ongevallenwet bijdragen vordert en dat hij aan den anderen kant daarenboven nog tot volledige schadevergoeding zou kunnen worden gecondemneerd. Dat heeft men juist door de Ongevallenwet willen uitsluiten. Daarom moet deze bijvoeging dan ook blijven.

Wat voorts betreft het verband tusschen de Ongevallenwet en dit artikel, heb ik te kennen gegeven, dat het noodig is in art. 88 van de Ongevallenwet, naast dd uitzondering ten aanzien van de artt. 1406 en 1407 van het Burgerlijk Wetboek, ook art. **1638 x** op te nemen. De vraag is alleen, of wij dat op de door de Commissie van Rapporteurs aangewezen wijze kunnen vinden. Ik voor mij zie op het oogenblik niet in dat er overwegend bezwaar tegen zou bestaan om bij deze gelegenheid een kleine aanvulling in de Ongevallenwet aan te brengen. De voorzitter van de Commissie van Rapporteurs heeft echter volkomen te recht er op gewezen, dat de Ongevallenwet niet alleen onder mijn Departement ressorteert. Ik kan mij dus ook slechts verbinden onder reserve. Ik beloof de Kamer te zijner tijd een kleine wijziging van artikel 88 der Ongevallenwet te zullen voorstellen, tenzij mij in de volgende dagen blijkt, dat daartegen bezwaar bestaat; is dat het geval, dan zal ik dat aan de Kamer mededeelen.

Eindelijk nog een opmerking.

De heer van Wijnbergen heeft gezegd, dat een uitdrukkelijk voorbehoud betreffende de Ongevallenwet hier overbodig zou zijn, omdat zulk een voorbehoud evenmin bij andere bepalingen in het wetsontwerp is gemaakt, waar het evenveel reden van bestaan zou hebben.

Ik moet opmerken dat de geachte afgevaardigde zich bedriegt.

Het onderhavig artikel, waarbij de burgerrechtelijke verantwoordelijkheid van den werkgever tegenover den arbeider in geval van ongeval wordt geregeld, is juist het artikel waarbij het voorbehoud moet worden gemaakt. Er komt elders in het wetsontwerp geen artikel voor waarbij dat nog behoort te geschieden.

De heer **van Idsinga:** Mijnheer de Voorzitter! De Minister van Justitie noopt mij om nog een enkel woord te zeggen. Ik zal niet weder treden in de zaak zelf,

noch rekenschap geven waarom ik eerst zoo laat in het debat ben gekomen. De reden hiervan heb ik trouwens reeds aangegeven. Maar ik moet opkomen tegen het beweren van den Minister, dat ik tegen het artikel gekant zou zijn, omdat het niet is een zuivere vertaling van het Duitsche artikel, omdat het daarvan afwijkt. Dat heb ik niet beweerd. Ik heb gezegd, dat, indien het artikel een getrouwe vertaling ware en niets anders, ik er geen bezwaar tegen zou maken. Tegen het Duitsche artikel bestaan er evenwel bij mij ook wel bezwaren.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter:** De voorstellers van het amendement van den heer Aalberse c.s., hebben mij medegedeeld, dat in hun amendement, voorkomende op stuk 67, een schrijffout is ingeslopen. Daarin moet in plaats van „regtsverordening", gelezen worden: „rechtsvordering".

Het amendement van den heer van Wijnbergen wordt in stemming gebracht en met 62 tegen 5 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren van Wichen, Jannink, Verhey, van Sasse van Ysselt, de Beaufort, van Idsinga, van Bylandt, Reyne, van Heemstra, Blooker, Nolting, Ketelaar, van de Velde, van Foreest, van Nispen tot Sevenaer, Drucker, Goeman Borgesius, Tydeman, de Ram, Thomson, Regout, Schokking, Mees, Plate, Treub, van Deventer, Lely, Marchant, Roessingh, Lucasse, van Veen, Duymaer van Twist, de Klerk, Limburg, Eland, van Limburg Stirum, Roodhuyzen, Dolk, Bogaardt, Hubrecht, van den Bergh (den Helder), Lieftinck, van Karnebeek, Brummelkamp, de Ridder, van Wassenaer van Catwijck, Loeff, van den Bergh (Rotterdam), Janssen, van Vlijmen, Ruys de Beerenbrouck, van Wijnbergen, de Savornin Lohman, de Waal Malefijt, Bolsius, van Vuuren, van Alphen, Talma, Bos, van Vliet, Koolen en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Tak, van der Zwaag, Troelstra, ter Laan en Schaper.

Het gewijzigd amendement van de heeren Aalberse, Ruys de Beerenbrouck en van Wijnbergen wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Het gewijzigd art. **1638 x** wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

(21 Juni 1906.)

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Bij de behandeling van art. **1638 x,** dat handelt over gevallen, waarin de werkgever verplicht kan worden tot het uitkeeren van schadevergoeding, indien den arbeider in zijn dienst een ongeval treft ten gevolge van het niet in acht nemen van de verplichtingen, welke volgens genoemd artikel op den werkgever rusten, is door de Commissie van Rapporteurs de wensch uitgesproken, dat alsnog in dit ontwerp een wijziging van de artikelen 88 en 89 van de Ongevallenwet 1901 zou worden voorgesteld.

Ik heb toen toegezegd, dat ik een dergelijke wijziging zou voordragen, indien mij niet bleek, dat daartegen ernstig bezwaar was. Nu heeft nadere overweging mij tot de overtuiging geleid, dat het beter is die wijziging niet in dit wetsontwerp aan te brengen. In de eerste plaats is het practisch belang niet groot. Er staat nu in de artikelen 88 en 89 der Ongevallenwet, dat, terwijl overigens in de verzekeringsplichtige bedrijven de burgerrechtelijke aansprakelijkheid van den werkgever is opgeheven, deze alleen blijft bestaan in het geval de werkgever door den strafrechter bij een onherroepelijk geworden vonnis veroordeeld is ter zake van een der misdrijven in die artikelen genoemd. In dat geval wordt de vordering van de artt. 1406 en 1407 van het Burgerlijk Wetboek gehandhaafd en het is wenschelijk, dat daaraan wordt toegevoegd de vordering, bedoeld in art. **1638 x.**

Er is hier echter geen dringend practisch belang bij betrokken, omdat de vordering niet anders kan worden ingesteld dan nadat een onherroepelijk strafvonnis is geveld. Indien er zulk een vonnis is, kan in den regel ook een actie uit de artikelen 1406 en 1407 worden ingesteld. Het blijft evenwel wenschelijk die aanvulling te zijner tijd aan te brengen.

In de tweede plaats geldt het bij dit wetsontwerp veranderingen, die noodzakelijk zijn geworden in het overige gedeelte van onze burgerlijke wetgeving en daarom zou het eenigszins in strijd met dat stelsel zijn om bij deze gelegenheid een wijziging in de Ongevallenwet te brengen, waartoe ook de medewerking van andere Ministers dan die van Justitie noodig zou zijn.

De hoofdzaak is echter dit. Het is bekend, dat binnen zeer korten tijd de Kamer een wetsontwerp tot instelling der ziektenverzekering en in verband daarmede tot wijziging der Ongevallenwet zal bereiken.

Het is nu de bedoeling de gewenschte wijzigingen der Ongevallenwet dan tevens aan te brengen, omdat in dat wetsontwerp daarvoor de juiste plaats is.

Ik verzoek, dat de Kamer na deze verklaring mij van mijn belofte zal willen ontheffen.

De heer **Drucker,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Namens de Commissie kan ik verklaren, dat, na de stellige verzekering van den Minister, dat dit punt zijn regeling zal vinden in de eerlang in te dienen wijziging van de Ongevallenwet, wij niet verder aandringen op plaatsing van een artikel daaromtrent in dit wetsontwerp.

Wijzigingen, bij de Tweede Lezing aangebracht.

[Stuk no. 107.]

Artikel 1638 *x.* In het tweede lid wordt in plaats van „nietnakoming" gelezen „niet-nakoming" en aan het slot van dat lid wordt eene komma geplaatst tusschen de woorden „wijten" en „alles", terwijl in het derde lid de woorden „hebben de overblijvenden . . . ." enz. tot en met „tenzij door den werkgever" worden vervangen door de woorden „is de werkgever jegens den overblijvenden echtgenoot, de kinderen of de ouders van den overledene, die door zijnen arbeid plegen te worden onderhouden, verplicht tot schadevergoeding, tenzij door hem"; voorts wordt in plaats van „niet nakoming" gelezen „niet-nakoming" en in plaats van „vorig" „voorgaand".

[Stuk no. 108.]

Artikel 1638 *x.* In den vijfden regel staat „overblijvenden", men leze „overblijvende".

Voorloopig Verslag der Eerste Kamer.

II. § 3.

16°. *Art.* 1638 *x., verbod van afwijking van de verplichtingen des werkgevers ten aanzien van gevaren.*

Dit artikel behoort voor het grootste deel niet in het Burgerlijk Wetboek, maar in eene wet regelende het algemeen toezicht, zooals de Arbeidswet.

Het geldt hier ten deele eene zaak van openbare orde, waaraan publieke sanctie moet gegeven worden.

In het tweede en het derde lid wordt gezegd, dat een werkgever wegens het niet nakomen van de in de eerste zinsnede opgelegde verplichting tot schadevergoeding verplicht is, tenzij die schade „in belangrijke mate mede aan grove schuld van den arbeider is te wijten". Dit werd in hooge mate onbillijk geacht. Waarom moet *in belangrijke mate grove schuld* aanwezig zijn? Men achtte dit niet bewijsbaar. Bij het element „grove schuld" zal nu nog moeten komen „belangrijke mate" van medewerking tot de schade of den dood. Er had eenvoudig moeten gezegd worden, dat de schuld van den arbeider „de verplichting van den patroon geheel of gedeeltelijk opheft", zooals de bedoeling van het artikel door den heer DRUCKER (*Handelingen Tweede Kamer*, Zitting 1905—1906, bladz. 1855, 2de kolom, einde eerste zinsnede [bl. 308]) is uitgelegd. Dit staat er echter niet en kan men er ook niet uit lezen; „alles of niets", iets anders is er niet uit op te maken.

Men behoeft werkelijk door dergelijke bepalingen de roekeloosheid van de arbeiders niet in de hand te werken. De patroon is nu reeds dikwijls niet in staat deze voldoende tegen te gaan.

Voorts werd nog de opmerking gemaakt, dat dit artikel groot verschil van verplichtingen schept tusschen de patroons in verzekeringsplichtige en niet-verzekeringsplichtige bedrijven, dat in verband met huiselijke inrichtingen zwaar kan drukken.

Voorbeelden werden genoemd van de moeilijkheid, die de rechter bij de toepassing van het artikel zoude ondervinden. Als een dienstbode van eene ladder gebruik maakt, die haar echter niet voor een zeker doel is aangewezen, en zij valt, ten gevolge van een aan haar bekend gebrek, van dien ladder, dan zoude de meester of meesteres wellicht tot schadevergoeding veroordeeld worden. Is dit echter billijk?

Antwoord der Regeering.

II. § 3.

16°. *Art.* 1638 *x.*, *verbod van afwijking van de verplichtingen des werkgevers ten aanzien van gevaren.*

Daar dit artikel louter betreft de burgerrechtelijke verhouding tusschen partijen, is het wel degelijk in de regeling der arbeidsovereenkomst op zijne plaats; van een algemeen toezicht is hier dan ook evenmin sprake, als dat de zaak in dit artikel van de zijde der openbare orde zou zijn beschouwd of te beschouwen ware.

Wat des werkgevers aansprakelijkheid betreft, moge de aandacht er op gevestigd worden, dat van geene gehoudenheid tot eenige schadevergoeding hoegenaamd sprake kan zijn, zoo niet de werkgever het eerste lid overtreden heeft, m. a. w. zoo hij niet heeft verzuimd. — bij een *moedwillig* nalaten zal vermoedelijk niemand bezwaar hebben tegen de meest gestreng doorgevoerde verantwoordelijkheid — zijne lokalen, werktuigen en gereedschappen op zoodanige wijze in te richten, dat de arbeider tegen gevaren „zoover beschermd is, als redelijkerwijze in verband met den aard van den arbeid gevorderd kan worden."

Nu werd het in het Voorloopig Verslag in hooge mate onbillijk genoemd, dat de verplichting des werkgevers tot schadevergoeding, heeft hij in strijd met het eerste lid gehandeld, slechts dan opgeheven wordt, indien de door den arbeider geleden schade „in belangrijke mate mede aan grove schuld van den arbeider is te wijten."

Ware een ieder steeds bijzonder zorgvuldig in al zijn doen en laten, dan zouden ongevallen, ook wanneer lokalen en werktuigen niet behoorlijk verzorgd waren, tot de uitzonderingen behooren. Bepalingen als die van het eerste lid zijn echter noodzakelijk omdat van niemand, allerminst van den arbeider bij de dagelijksche verrichting van zijnen arbeid, eene voortdurende, nimmer falende waakzaamheid redelijkerwijze kan worden gevergd en omdat dagelijksche omgang zelfs met gevaarlijke werktuigen onvermijdelijk en van nature eene zekere mate van zorgeloosheid, van schuld, doet ontstaan.

Werd de verplichting tot schadevergoeding des werkgevers dus opgeheven door het bewijs van iedere schuld aan de zijde des arbeiders, dan zou die verplichting feitelijk nimmer eenige uitwerking kunnen hebben. Door haar uit te sluiten onder de omstandigheden als in het artikel voorgesteld, wordt zoover gegaan als met eene

billijke regeling der wederzijdsche verplichtingen is overeen te brengen.

Dat bij eene oppervlakkige lezing van het artikel de gedachte ontstaat, als zoude het een geval zijn van „alles of niets", gelijk in het Voorloopig Verslag wordt gezegd, kan niet worden ontkend. Dringt men echter verder door tot de ware beteekenis van het artikel, dan ziet men, dat de juiste zin een andere is, dat die is gelijk door den heer DRUCKER in de in het Voorloopig Verslag aangehaalde plaats werd uiteengezet. Het tweede lid toch bepaalt wel, wanneer de aansprakelijkheid des werkgevers tot niets zal zijn teruggebracht, doch daaruit volgt geenszins, dat in andere gevallen de schade algeheel moet worden vergoed. Daaromtrent bepaalt het artikel niets, zoodat de algemeene rechtsbeginselen hier van toepassing zullen zijn. Wanneer men nu nagaat, hoe thans vrij algemeen wordt aangenomen, dat de eigen schuld des benadeelden in aanmerking moet worden genomen bij de vaststelling van het bedrag der verschuldigde schadevergoeding, dan ziet men, dat het artikel in werkelijkheid niet geacht kan worden eene toepassing te zijn van het „alles of niets."

Ware nu de door het Voorloopig Verslag aanbevolen lezing, uitdrukkelijk bepalende, dat de schuld des arbeiders de verplichting des werkgevers tot schadevergoeding geheel of gedeeltelijk opheft, verkieslijk geweest? Naar de opvatting des ondergeteekenden geenszins, en wel reeds om deze reden, dat dan de rechter vrij geweest zoude zijn bij iedere mate van schuld des arbeiders de verplichting des werkgevers tot schadevergoeding opgelost te verklaren. Thans is uitdrukkelijk bepaald, dat die gehoudenheid alleen bij eene ernstige mate van schuld aan de zijde des arbeiders geheelenal verdwenen is. Dat zulks strookt met de billijke eischen der practijk, schijnt, gelijk boven betoogd, voor redelijke betwisting niet vatbaar.

De roekeloosheid der arbeiders kan op andere wijzen — men denke aan reglementsbepalingen en de boete op hare overtreding te stellen — worden tegengegaan.

De strekking der opmerking, dat dit artikel groot verschil van verplichtingen schept tusschen de patroons in verzekeringsplichtige en niet-verzekeringsplichtige bedrijven, is niet volkomen duidelijk, daar dit verschil toch niet zoo groot zal zijn als onder het vigeerend recht het geval is, terwijl bij niet-verzekeringsplichtige bedrijven de werkgever zich vermoedelijk tegen de gevolgen der hem bij het artikel op te leggen verplichting zal kunnen verzekeren.

Eene meening te uiten in verband met een fictief geval is steeds moeilijk en gevaarlijk; vooral in het geval van de dienstbode en den ladder is het bij onbekendheid met meerdere gegevens dan in het Voorloopig Verslag vermeld, niet wel mogelijk te beslissen in hoeverre bij de fictieve dienstbode grove schuld aanwezig was.

Artikel 1638 ij. De werkgever is verplicht in geval van ziekte of ongeval van eenen bij hem inwonenden arbeider, zoolang de dienstbetrekking duurt doch uiterlijk tot een tijd van zes weken, voor diens behoorlijke verpleging en geneeskundige behandeling zorg te dragen, voor zooverre daarin niet uit anderen hoofde is voorzien. Hij is ge-

rechtigd de kosten op den arbeider te verhalen, doch voor zooveel betreft die der eerste vier weken alleen dan, wanneer de ziekte of het ongeval door diens opzet of onzedelijkheid veroorzaakt of het gevolg is van een lichaamsgebrek, waaromtrent de arbeider bij het aangaan der overeenkomst den werkgever opzettelijk valsche inlichtingen heeft gegeven.

Elk beding, waardoor deze verplichtingen des werkgevers zouden worden uitgesloten of beperkt, is nietig.

O. D. *Art.* 35. De werkgever is verplicht, in geval van voorbijgaande, niet door grove eigen schuld veroorzaakte ziekte van een bij hem inwonenden arbeider, voor behoorlijke verpleging en geneeskundige behandeling te zorgen. Hij is niet gerechtigd, de kosten op den arbeider te verhalen.

Memorie van Toelichting O. D.

Art. 35. „Waar de aard van den dienst medebrengt inwoning van den arbeider of bediende bij den patroon of meester, behoort de laatste voor voeding, ligging en verpleging in geval van ziekte te zorgen", schreef Mr. MOLENGRAAFF, in *Rechtsgeleerd Magazijn*, 1887, bl. 334. (1)

Deze verplichting van den werkgever is in onze oude vaderlandsche rechten hier en daar erkend. In de tegenwoordige Nederlandsche wetgeving is ze opgenomen met betrekking tot schipper en scheepsvolk (art. 423 en art. 386 W. v. K.).

Wat het elders geldende recht aangaat, valt vooreerst te wijzen op verschillende bijzondere wetten, met name de Duitsche *Gesindeordnungen* (2), maar bovenal op het Zwitsersche Verbintenisenrecht, art. 341, 2e lid, en het Duitsche Burgerlijk Wetboek, § 617 (zie daarbij § 619 en art. 95 der Invoeringswet). Het Zwitsersche Wetboek zegt eenvoudig: „der Arbeitgeber hat den Dienstpflichtigen, welcher mit ihm in häuslicher Gemeinschaft lebt, bei vorübergehender unverschuldeter Krankheit auf eigene Kosten verpflegen und ärztlich behandeln zu lassen". Het Duitsche Wetboek treedt in verschillende bijzonderheden; zoo wordt daar de duur van de verplichting des werkgevers op zes weken bepaald; zoo wordt voorgeschreven, dat plaatsing van den arbeider in een ziekenhuis als voldoende verpleging en geneeskundige behandeling wordt beschouwd, enz.

Men heeft zich ook in Duitschland niet verheeld, dat een volkomen bevredigend resultaat langs dezen weg niet wordt verkregen, dat dit alleen door verplichte verzekering is te bereiken. Zoolang deze o. a. voor dienstboden nog niet bestaat, meende men intusschen het minder afdoende middel niet te moeten versmaden (3).

In afwachting dat ook ten onzent eene verplichte verezkering voor het geval van ziekte mocht worden ingevoerd, volgt het Ontwerp het voetspoor der genoemde buitenlandsche wetten. Op het voorbeeld van het Zwitsersche Wetboek beperkt het zich echter tot het uitspreken van het beginsel, de toepassing op de verschillende voorkomende gevallen aan de practijk overlatend.

O. 1901. *Art.* 1638 *w*. De werkgever is verpligt in geval van ziekte of ongeval van een bij hem inwonenden arbeider voor behoorlijke verpleging en geneeskundige behandeling te zorgen, voor zooverre daarin niet uit

(1) Evenzoo KÄHLER, *Gesindewesen und Gesinderecht in Deutschland*, Jena 1896, bl. 227: «Es ist widersinnig, das Gesinde als Glied in die sittlichen Beziehungen der Hausgemeinschaft hineinzustellen und es dann in dem Augenblick, wo es der Hilfe der anderen Glieder am meisten bedarf, aus dieser Gemeinschaft ohne weiteres auszuschliessen».

(2) Een overzicht is te vinden bij KÄHLER, t. a. p., bl. 158—161, 191. Zie verder *Soziale Praxis*, 5, 922 en 1021.

(3) Zie de gedachtenwisseling, over het aangehaalde artikel van het Burg. Wetb. gevoerd, in *Bericht der Reichstagscommission über den Entw. eines Bürg. G. B.*, Berlin, Carl Heymanns Verlag, 1896, bl. 47, 48, en het Stenographische Verslag over de 2e en 3e Lezing, bl. 88—94.

anderen hoofde is voorzien; hij is niet geregtigd de kosten gedurende de eerste zes weken op den arbeider te verhalen, tenzij de ziekte of het ongeval door grove schuld of onzedelijkheid des arbeiders veroorzaakt of het gevolg is van een ligchaamsgebrek, hetwelk de arbeider bij het aangaan der overeenkomst opzettelijk voor den werkgever heeft geheim gehouden.

Memorie van Toelichting O. 1901.

Art. 1638 *w*. (1) „Waar de aard van den dienst medebrengt inwoning van den arbeider of bediende bij den patroon of meester, behoort de laatste voor voeding, ligging en verpleging in geval van ziekte te zorgen", schreef Mr. MOLENGRAAFF, in *Rechtsgeleerd Magazijn*, 1887, bl. 334. (2)

Deze verplichting van den werkgever is in onze oude vaderlandsche rechten hier en daar erkend. In de tegenwoordige Nederlandsche wetgeving is ze opgenomen met betrekking tot scheepsvolk (art. 423 en art. 386 W. v. K.).

Wat het elders geldende recht aangaat, valt vooreerst te wijzen op verschillende bijzondere wetten, met name de Duitsche *Gesindeordnungen* (3), maar bovenal op het Zwitsersche Verbintenissenrecht, art. 341, 2e lid, en het Duitsche Burgerlijk Wetboek, § 617 (zie daarbij § 619 en art. 95 der Invoeringswet). Het Zwitsersche Wetboek zegt eenvoudig: „der Arbeitgeber hat den Dienstpflichtigen, welcher mit ihm in häuslicher Gemeinschaft lebt, bei vorübergehender unverschuldeter Krankheit auf eigene Kosten verpflegen und ärztlich behandeln zu lassen". Het Duitsche Wetboek treedt in verschillende bijzonderheden; zoo wordt daar de duur van de verplichting der werkgevers op zes weken bepaald; zoo wordt voorgeschreven, dat plaatsing van den arbeider in een ziekenhuis als voldoende verpleging en geneeskundige behandeling wordt beschouwd, enz.

Men heeft zich ook in Duitschland niet verheeld, dat een volkomen bevredigend resultaat langs dezen weg niet wordt verkregen, dat dit alleen door verplichte verzekering is te bereiken. Zoolang deze o. a. voor dienstboden nog niet bestaat, meende men intusschen het minder afdoende middel niet te moeten versmaden (4).

In afwachting dat ook te onzent eene verplichte verzekering in haren vollen omvang mocht worden ingevoerd, volgt het ontwerp het voetspoor der genoemde buitenlandsche wetten. Op het voorbeeld van het Zwitsersche Wetboek beperkt het zich echter tot het uitspreken van het beginsel, de toepassing op de verschillende voorkomende gevallen aan de praktijk overlatend.

Evenwel is, wat de betaling der kosten betreft, de verplichting tot op een termijn van zes weken beperkt: haar tot eene „voorbijgaande" ziekte te beperken scheen, wegens de onbestemdheid der uitdrukking, niet aanbevelenswaardig. Ook is de verplichting des werkgevers opgeheven voor het geval dat uit anderen hoofde in de verpleging en geneeskundige behandeling is voorzien, b.v. wanneer de inwonende arbeider deelgerechtigd mocht zijn in eenig fonds.

O. *Art.* 1638 *v*. De werkgever is verplicht in geval van ziekte of ongeval van eenen bij hem inwonenden arbeider voor diens behoorlijke verpleging en geneeskundige behandeling zorg te dragen, voor zooverre daarin niet uit anderen hoofde is voorzien; hij is niet gerechtigd de kosten der eerste zes weken op den arbeider te verhalen, tenzij de ziekte of het ongeval door opzet of onzedelijkheid des arbeiders veroorzaakt of het gevolg is van een lichaamsgebrek, hetwelk de arbeider bij het aangaan der overeenkomst opzettelijk voor den werkgever heeft geheim gehouden.

Memorie van Toelichting.

Art. 1638 *v*. „Waar de aard van den dienst medebrengt inwoning van den arbeider of bediende bij den patroon of meester, behoort de laatste voor voeding, ligging en verpleging in geval van ziekte te

(1) Art. 35 ontw.-DRUCKER.
(2) [Men zie noot (1) op bladz. 322.]
(3) [Men zie noot (2) op bladz. 322.]
(4) [Men zie noot (3) op bladz. 322.]

zorgen", schreef mr. MOLENGRAAFF, in *Rechtsgeleerd Magazijn*, 1887, bl. 334 (1).

Deze verplichting van den werkgever is in onze oude vaderlandsche rechten hier en daar erkend. In de tegenwoordige Nederlandsche wetgeving is ze opgenomen met betrekking tot scheepsvolk (art. 423 en art. 386 Wetboek van Koophandel).

Wat het elders geldende recht aangaat, valt vooreerst te wijzen op verschillende bijzondere wetten, met name de Duitsche *Gesindeordnungen* (2), maar bovenal op het Zwitsersche Verbintenissenrecht, art. 341, 2de lid, en het Duitsche Burgerlijk Wetboek, § 617 (zie daarbij § 619 en art. 95 der Invoeringswet). Het Zwitsersche Wetboek zegt eenvoudig: „der Arbeitgeber hat den Dienstpflichtigen, welcher mit ihm in häuslicher Gemeinschaft lebt, bei vorübergehender unverschuldeter Krankheit auf eigene Kosten verpflegen und ärztlich behandeln zu lassen". Het Duitsche Wetboek treedt in verschillende bijzonderheden; zoo wordt daar de duur van de verplichting des werkgevers op zes weken bepaald; zoo wordt voorgeschreven, dat plaatsing van den arbeider in een ziekenhuis als voldoende verpleging en geneeskundige behandeling wordt beschouwd, enz.

Men heeft zich ook in Duitschland niet verheeld, dat een volkomen bevredigend resultaat langs dezen weg niet wordt verkregen, dat dit alleen door verplichte verzekering is te bereiken. Zoolang deze o. a. voor dienstboden nog niet bestaat, meende men intusschen het minder afdoende middel niet te moeten versmaden (3).

Het ontwerp volgt in deze het voetspoor der genoemde buitenlandsche wetten. Op het voorbeeld van het Zwitsersche Wetboek beperkt het zich echter tot het uitspreken van het beginsel, de toepassing op de verschillende voorkomende gevallen aan de practijk overlatend.

Evenwel is, wat de betaling der kosten betreft, de verplichting tot op een termijn van zes weken beperkt; haar tot eene „voorbijgaande" ziekte te beperken scheen, wegens de onbestemdheid der uitdrukking, niet aanbevelenswaardig. Ook is de verplichting des werkgevers opgeheven voor het geval dat uit anderen hoofde in de verpleging en geneeskundige behandeling is voorzien, b.v. wanneer de inwonende arbeider deelgerechtigd mocht zijn in eenig fonds.

Voorloopig Verslag der Tweede Kamer.

Art. 1638 *v*. Verscheidene leden achtten de hier opgelegde verplichting veel te zwaar. Niet alleen zal de werkgever in geval van ziekte of ongeval van een bij hem inwonenden arbeider de kosten van diens behoorlijke verpleging en geneeskundige behandeling hebben te dragen, maar hij zal volgens art. **1638 c** tijdens de ziekte hem ook zijn loon hebben uit te betalen en daarenboven nog de kosten voor een plaatsvervanger hebben te dragen. Te recht, meenden deze leden, wordt in het hoofdartikel: „Wettelijke regeling van het arbeidscontract" in het *Weekblad van het Recht* (4) opgemerkt, dat voor vele burgergezinnen, die eene dienstbode houden, naar de bepalingen van het ontwerp het ziek worden van de dienstbode een feit kan worden met ernstige financieele gevolgen, welke zij zullen moeten dragen, ook dan, wanneer de dienstbode hare ongesteldheid te wijten heeft aan eigen grove schuld, misschien aan het in den wind slaan van ernstige waarschuwingen harer meesteres.

(1) [Men zie noot (1) op bladz. 322.]
(2) [Men zie noot (2) op bladz. 322.]
(3) [Men zie noot (3) op bladz. 322.]
(4) No. 8026.

Sommige leden vreesden ook, dat de geneeskundigen, nu zij weten, dat niet de arbeider maar de werkgever gedurende de eerste zes weken der ziekte de kosten van verpleging en geneeskundige behandeling heeft te dragen, bij het berekenen dier kosten een ruimen maatstaf zullen aanleggen en met de grootere financieele draagkracht der werkgevers rekening zullen houden. Neemt men dan in aanmerking, dat operatiën en andere kostbare behandelingen noodig kunnen zijn, dan ziet men, dat zelfs voor niet onbemiddelde werkgevers de ziekte van een inwonend arbeider een feit kan worden met ernstige financieele gevolgen.

Mede met het oog hierop werd betoogd, dat de werkgever door plaatsing van den arbeider in een ziekenhuis aan de hem hier opgelegde verplichting moet kunnen voldoen. In het Duitsche Burgerlijk Wetboek is uitdrukkelijk bepaald, dat zoodanige plaatsing als behoorlijke verpleging en geneeskundige behandeling wordt beschouwd, maar uit de redactie van het artikel blijkt niet duidelijk, of ook naar het ontwerp dit voldoende zal zijn. Naar de Memorie van Toelichting te oordeelen, volgt zulks niet uit de uitdrukking: „voor zooverre daarin niet uit anderen hoofde is voorzien", die een anderen zin heeft en bijv. op het geval ziet, dat de inwonende arbeider deelgerechtigd mocht zijn in eenig fonds. Op verduidelijking van de redactie werd daarom aangedrongen.

Opgemerkt werd, dat volgens de redactie van het artikel de werkgever in elk geval, ook dus wanneer de ziekte of het ongeval door opzet of onzedelijkheid des arbeiders is veroorzaakt, moet beginnen met voor de behoorlijke verpleging en geneeskundige behandeling zorg te dragen; slechts mag hij in de in het artikel genoemde gevallen de kosten later op den arbeider zien te verhalen. Nog daargelaten, dat bijna nooit het bewijs zal zijn te leveren, dat de ziekte door opzet of onzedelijkheid des arbeiders is veroorzaakt, omdat de geneeskundigen door hun eed gehouden zijn het stilzwijgen te bewaren, zal deze regeling, naar men meende, ook voor de enkele gevallen, dat het bewijs wel valt te leveren, de kosten ten laste van den werkgever doen blijven. Verhaal immers van de gemaakte kosten op den arbeider zal in de meeste gevallen wel niet mogelijk zijn.

Sommige leden zouden het slot van het artikel willen hebben gewijzigd in: „tenzij de ziekte of het ongeval door opzet of grove eigen schuld des arbeiders is veroorzaakt of het gevolg is enz." Aan deze uitdrukking, die met art. 35 van het ontwerp-DRUCKER overeenkomt, gaven zij de voorkeur boven de in het ontwerp gebezigde, op de gronden bij art. **1638 c** vermeld. (1)

Gevraagd werd, of hier niet, als in art. **1638 c**, moet worden voorgeschreven, dat elk beding, waarbij van de bepalingen van dit artikel wordt afgeweken, nietig is. Ook in het Duitsche Burgerlijk Wetboek vindt men een zoodanig voorschrift, hoewel in Duitschland de betaling van loon tijdens de ziekte, volgens het vrij algemeen gevoelen, niet als dwingend recht geldt.

Ook werd de vraag gesteld, of in den laatsten regel niet het woord: „opzettelijk" moet vervallen. Men meende, dat reeds in het woord „geheimhouden" ligt opgesloten, dat hier iets opzettelijks plaats vindt.

Memorie van Antwoord.

Art. 1638 *v* (*nieuw* art. 1638 *ij*). Na kennisneming van de opmerkingen in het Voorloopig Verslag is de ondergeteekende van oordeel, dat de kosten, welke krachtens dit artikel op den werkgever drukken, werkelijk behooren te worden verlicht, evenals zulks is geschied ten aanzien van de bepaling van art. **1638 c**, en op dezelfde gronden,

(1) [Men zie daarvoor dl. II, bladz. 451.]

welke bij de bespreking van dat artikel nader werden ontwikkeld. De termijn van zes weken is mitsdien tot vier weken teruggebracht.

Dat geneeskundigen, wordt de voorgestelde bepaling wet, een anderen maatstaf zullen bezigen bij de berekening der kosten, dan tot dusverre, is een natuurlijk gevolg van de omstandigheid, dat niet meer de arbeider (dienstbode) doch de werkgever, voor de betaling dier kosten aansprakelijk wordt. Wanneer de werkgever de kosten van verpleging moet betalen, kan van de geneeskundigen redelijkerwijze niet worden verwacht, dat zij langer eene kostenrekening zullen indienen, die haren grond vond in de mindere financieële draagkracht des arbeiders.

Intusschen kan de ondergeteekende zich wel vereenigen met het denkbeeld, dat de werkgever door plaatsing van den arbeider in een ziekenhuis aan zijne verplichting in dit opzicht kan voldoen. De bepaling is in dien zin aangevuld.

Ten aanzien van de uitzonderingsbepaling betreffende opzet of onzedelijkheid veroorlooft de ondergeteekende zich te verwijzen naar hetgeen hij de eer had bij de bespreking van art. **1638 c** te dien aanzien mede te deelen. (1) Ook hier behoort het beginsel te worden gesteld, al moge de bewijsvoering niet steeds eene gemakkelijke zijn; bovendien verlieze men niet uit het oog, dat het opzet of de onzedelijkheid in sommige gevallen zóó duidelijk als ziekteoorzaak aanwijsbaar kan zijn, dat wederspraak feitelijk uitgesloten kan worden geacht. Is eenmaal opzet of onzedelijkheid aan te nemen, dan zal de werkgever wel in vele gevallen in staat zijn, verhaal voor zijne uitgaven ter zake van de verpleging te vinden, zij het dan door compensatie met het verschuldigde loon.

Evenals bij art. **1638 c** schijnt het de voorkeur te verdienen hier eene uitdrukking te bezigen, die zich aansluit bij de terminologie der Ongevallenwet 1901. Vandaar dat de uitdrukking van het ontwerp-DRUCKER (art. 35) hier niet kon worden overgenomen.

Dwingend recht schijnt bij dit artikel minder op zijne plaats met het oog op de uitdrukking: „voor zoover daarin niet uit anderen hoofde is voorzien". Wanneer toch de arbeider verzekerd is bij eenig fonds of dergelijke instelling, vervalt des werkgevers verplichting tot verzorging en verpleging; waarom zouden nu partijen belemmerd moeten worden in hare vrijheid van de bepalingen van het artikel met onderling goedvinden af te wijken, waar toch reeds eene harer de bevoegdheid heeft door het sluiten van eene ziekteverzekering de gansche verplichting der wederpartij op te heffen? Dwingend recht zou hier niet baten, daar de werkgever, desnoods door uit eigen beurs de premie te betalen, den arbeider toch zoude kunnen overreden zich tegen ziekte te verzekeren, zoodat dan de verplichtingen, welke krachtens dit artikel op den werkgever rusten, opgeheven zouden zijn.

Naar de opvatting des ondergeteekenden treedt in het woord „geheimhouden" het opzettelijke niet zóó duidelijk aan het licht, dat het woord „opzettelijk" in den laatsten regel zou kunnen vervallen; het is wenschelijk, dat ondubbelzinnig blijke, dat de verzwijging met opzet heeft plaats gehad, bijv. wanneer op de vraag, of de arbeider in den regel eene goede gezondheid geniet, tegen beter weten in, een bevestigend antwoord gegeven is.

(1) [Men zie daarvoor dl. II, bladz. 455.]

G. O. *Art.* 1638 *ij*. De werkgever is verplicht in geval van ziekte of ongeval van eenen bij hem inwonenden arbeider voor diens behoorlijke verpleging en geneeskundige behandeling zorg te dragen, voor zooverre daarin niet uit anderen hoofde is voorzien; hij is niet gerechtigd de kosten der eerste vier weken op den arbeider te verhalen, tenzij de ziekte of het ongeval door diens opzet of onzedelijkheid veroorzaakt of het gevolg is van een lichaamsgebrek, hetwelk de arbeider bij het aangaan der overeenkomst opzettelijk voor den werkgever heeft geheim gehouden.

Ter vervulling van zijne verplichtingen krachtens dit artikel is de werkgever gerechtigd den arbeider in een ziekenhuis te doen opnemen.

Verslag van het Mondeling Overleg.

XXIII. Van de zijde der Commissie werd betoogd, dat men niet deelde in het gevoelen des Ministers, dat bij art. **1638 ij** dwingend recht minder op zijne plaats schijnt met het oog op de uitdrukking: „voor zoover daarin niet uit anderen hoofde is voorzien". De Commissie meent, dat bezwaarlijk genoegen kan worden genomen met eene regeling als de voorgestelde, waarbij het kan voorkomen, dat de werkgever in geval van ziekte of ongeval van een bij hem inwonenden arbeider niet verplicht is voor diens behoorlijke verpleging en geneeskundige behandeling zorg te dragen, terwijl daarin ook uit anderen hoofde niet is voorzien.

De Minister gaf de juistheid van deze opvatting toe.

1e N. v. W. Aan art. **1638 ij** wordt een derde lid toegevoegd, luidende als volgt: „Elk beding, waardoor deze verplichtingen des werkgevers zouden worden uitgesloten of beperkt, is nietig.".

Beraadslagingen in de Tweede Kamer.

(9 Maart 1906.)

De heer **de Savornin Lohman:** [Vervolg van het gedeelte der rede, afgedrukt bij art. 1638 *aa*; men zie voorts deel I, bladz. 188 en volg.]

Art. **1638 ij** is nog erger. In geval van ziekte of ongeval is de werkgever verplicht een bij hem inwonenden arbeider te verplegen en voor zijn geneeskundige behandeling zorg te dragen, voor zoover daarin niet uit anderen hoofde wordt voorzien. Hij is niet gerechtigd de kosten der eerste vier weken op den arbeider te verhalen, tenzij de ziekte de schuld is van den arbeider.

Wat is daarvan het gevolg? Zoodra de meid ziek wordt, moet men dadelijk wettig constateeren den dag waarop de ziekte begint, want men moet den termijn van 4 weken in acht nemen. Hoe moet nu in den dienst voorzien worden, als de meid een besmettelijke ziekte krijgt en het huis te klein is om een tweede meid te herbergen? Dan moet de zieke de deur uit, bijv. naar een ziekenhuis, als daar ten minste plaats is.

Wanneer thans de dienstbode in het ziekenhuis wordt opgenomen, komt zij in de klasse waarin zij zelf wil worden geplaatst, dus in verband met haar middelen; maar hier rust de verplichting op den werkgever en de vrouw des huizes moet voor de eerste vier weken voor de dienstbode in het ziekenhuis betalen, ook als haar dit niet convenieert en het bestuur van dat ziekenhuis regelt zich daarbij naar het vermogen van den werkgever. Met welk recht legt men iemand zulk een verplichting op? Tot dusver geschiedde dit op een veel eenvoudiger en billijker manier. Wanneer de dienstbode ziek werd, was men zoo welwillend daarin op de een of andere wijze te voorzien, hetzij door haar naar haar ouders terug te zenden, of als er geen ouders waren naar een hospitaal, waarbij gerekend werd met het vermogen der dienstbode, doch hier wordt er een wettelijke verplichting opgelegd. De vrouw des huizes kon het echter niet doen zonder meid en moet wegens plaatsgebrek haar wegzenden. En als men nu in het ziekenhuis zegt, dat zij nog wel 6 weken ziek kan zijn, moet de vrouw des huizes verklaren, dat zij ook daarvoor zal instaan, omdat anders het ziekenhuis de bode niet houden wil.

De heer **Lieftinck:** Men kan zich abonneeren voor een geheel jaar, op sommige plaatsen voor f 3 per jaar. Dit gebeurt o. a. te Haarlem.

De heer **de Savornin Lohman:** Dat kan wel zijn, maar zoo gaat het niet overal in alle plaatsen van Nederland. Wij maken hier niet een wet voor Haarlem alleen. Ik geloof, dat het heel verkeerd is om te handelen gelijk wij hier doen en een zedelijke verplichting, die nu door een goed huisvader wordt erkend, in een wettelijke verplichting om te zetten. De dienstbode zal na verloop van die vier weken op straat gezet kunnen worden. Dit komt er van, wanneer men zaken die heelemaal niet hooren bij het arbeidscontract daarbij overbrengt.

[Men zie verder bij art. 1639 *g*.]

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: [Vervolg van het gedeelte der rede, afgedrukt deel I, bladz. 194.]

Ik wensch uit de aangehaalde bepalingen er een te nemen en wel die betreffende de behandeling bij ziekte. Ik geloof dat de geachte afgevaardigde over het hoofd ziet, dat in de betrekkelijke bepaling; dat is art. **1638 ij**, in den vierden regel voorkomt: ,,voorzoover daarin niet uit anderen hoofde is voorzien".

De geheele bepaling geldt dus in de eerste plaats niet in geval van ziekteverzekering, maar ook niet wanneer voor de niet-toepasselijkheid een speciale reden bestaat. Ik meen dat het artikel zoo moet worden uitgelegd, dat de dienstbode moet verpleegd worden in het gezin, zooals in een rechtgeaard huisgezin thans ook geschiedt, maar als dat niet noodig is, of niet is overeenkomstig den wensch van de dienstbode zelf, wat ook meermalen voorkomt, dat dan vrij staat de verpleging in de ouderlijke woning der dienstbode; en mocht dit uit de bepaling zelf niet voldoende voortvloeien, dan kan dit een reden zijn om in het artikel een verandering aan te brengen; maar nimmer om het dienstbodenrecht uit het ontwerp te lichten.

[Men zie verder dl. I, bl. 194.]

De heer **de Savornin Lohman:** [Vervolg van het gedeelte der rede, afgedrukt dl. I, bl. 197.]

Ten slotte art. **1638 ij**. Ik heb volstrekt niet over het hoofd gezien dat daarin staat ,,voor zooverre daarin niet uit anderen hoofde is voorzien".

Mijn bezwaar is, dat de dienstbode aan dit artikel ontleent een actie, dat wil zeggen, de meid heeft het recht te zeggen: ge zult mij verplegen; het mag een besmettelijke ziekte zijn of niet, het mag u convenieeren of niet, maar ge moet mij verplegen en anders geeft ge mij geld. Daar is voor mij geen quaestie van overleg.

Nu wil ik niet eens aannemen, dat er zelfs personen kunnen zijn die misbruik daarvan zullen maken, en, wetende dat zij ziek worden, zich gaan verhuren. Ik neem het normaal geval. De dienstboden ontleenen aan dit artikel een actie, en nu zeg ik: hebt ge daartoe het recht? Dat recht hebt ge niet. Ge moet dat overlaten aan de zedelijke verhoudingen die tusschen de menschen bestaan.

[Men zie verder dl. I, bl. 197.]

De heer **Drucker,** voorzitter der Commissie van Rapporteurs: [Vervolg van het gedeelte der rede, afgedrukt dl. I, bl. 199.]

Nu zegt dat niet, dat volgens het oordeel der Commissie aan die artikelen niets te verbeteren is. Zij is overtuigd, dat daaraan nog wel iets te doen is. Met name ten aanzien van art. **1638 ij**, waarin de verplichting tot verpleging in geval van ziekte wordt geregeld, overweegt de Commissie, of daarin uit een technisch oogpunt niet eenige wijziging moet worden gebracht. Indien ik dat zeg, voeg ik er echter nadrukkelijk bij, dat de Commissie blijft handhaven het systeem, dat in zekeren omvang het gezinshoofd verplicht is in geval van ziekte de bij hem inwonende personen te doen verplegen. Ik wensch nogmaals naar aanleiding van dit artikel te vragen, waarom dat te drukkend zou zijn voor het gezinshoofd ten aanzien van de dienstbode, en niet voor den winkelier ten opzichte van de winkeljuffrouw die bij hem inwoont.

[Men zie verder bij art. 1639 *g*.]

De heer **de Savornin Lohman:** [Vervolg van het gedeelte der rede, afgedrukt bij art. 1638 *x*, bladz. 296.]

Ditzelfde beweer ik ten opzichte van art. **1638 ij**.

Het klinkt fraai te zeggen: ik moet zorgen voor mijn zieke dienstbode; maar het kan een groote onrechtvaardigheid zijn voor den persoon, dien dat treft. Heeft men ziekteverzekering, dan is het wat anders. Men zou kunnen zeggen, dat men voor de ziekteverzekering van deze personen te zorgen heeft; maar zoolang er geen ziekteverzekering is, moet men niet zeggen, dat men zorgen moet voor zijn zieke dienstbode; anders legt men een last op, waarop hij dien het aangaat niet gerekend heeft en ook niet heeft kunnen rekenen.

[Men zie verder dl. I, bl. 199.]

[Op dit artikel en art. 1638 *c* gezamenlijk zijn 3, 4, 8, 9 en 10 Mei 1906 algemeene beschouwingen gevoerd, welke zijn afgedrukt in deel II, bladz. 458—566.]

(11 Mei 1906.)

De **Voorzitter:** Aan de orde is thans — afgescheiden van art. **1638 c** — art. **1638 ij** met de daarop voorgestelde amendementen. Ik zal nog gelegenheid geven de daarop ingediende amendementen toe te lichten en dan de verdere behandeling verdagen.

Ten overvloede merk ik verder nog op, dat met het oog op de reeds gevoerde algemeene beschouwingen, waarvan ook deze amendementen — althans ten deele — het rechtstreeksch uitvloeisel zijn, naar mij voorkomt de toelichting daarop kort kan zijn en dat men zich bij de behandeling van artikel en amendementen overigens niet meer moet begeven in de algemeene beschouwingen, die reeds hebben plaats gehad bij de *gelijktijdige* bespreking van de artt. **1638 c** en **1638 ij**.

Op dit artikel zijn voorgesteld de volgende amendementen:

1°. een van den heer van Doorn [ingezonden 13 Maart 1906, stuk n°. 20, III], strekkende om in den vierden regel achter ,,voorzien", te lezen: ,,echter nimmer langer dan tot het einde der arbeidsovereenkomst";

2°. van de Commissie van Rapporteurs [ingezonden 20 Maart 1906, stuk no. 28, III], strekkende om het eerste lid te lezen:

,,De werkgever is verplicht in geval van ziekte of ongeval van eenen bij hem inwonenden arbeider, zoolang de dienstbetrekking duurt en uiterlijk tot een tijd van zes weken, voor diens behoorlijke verpleging en geneeskundige behandeling zorg te dragen, voor zooverre daarin niet uit anderen hoofde is voorzien. Hij is gerechtigd de kosten op den arbeider te verhalen, doch voor zooveel betreft die der eerste vier weken alleen dan, wanneer de ziekte of het ongeval door diens opzet of onzedelijkheid veroorzaakt of het gevolg is van een lichaamsgebrek, hetwelk de arbeider bij het aangaan der overeenkomst opzettelijk voor den werkgever heeft geheim gehouden."; (1)

---

(1) [Bij dit amendement was gevoegd de volgende schriftelijke

Toelichting.

Uit het voorgestelde artikel zou afgeleid kunnen worden, dat de werkgever verplicht zal zijn voor behoorlijke verpleging en geneeskundige behandeling van den bij hem inwonenden arbeider, wanneer daarin niet uit anderen hoofde is voorzien, zorg te dragen, zoolang deze ziek blijft of de gevolgen van een ongeval ondervindt. Waarschijnlijk is ondersteld, dat de werkgever zich van deze verplichting kan bevrijden door de dienstbetrekking op rechtmatige wijze te doen eindigen, maar dit wordt niet in het artikel uitgedrukt, en gesteld, dat het artikel dit middel van bevrijding, waarvan de toepassing in beider belang allerminst wenschelijk is, toelaat, dan zou, naar het inzien der Commissie, wijziging toch noodig blijven, ten aanzien van overeenkomsten voor bepaalden tijd aangegaan, welke niet opgezegd kunnen worden. Het zou immers te ver gaan den werkgever onder alle omstandigheden te verplichten een inwonenden ,,arbeider", dien hij voor bijv. een of meer jaren in dienst genomen heeft, te verplegen en te verzorgen, totdat die jaren zijn verstreken. Het schijnt der Commissie vooral met het oog op dergelijke overeenkomsten gewenscht voor den duur van de wettelijke verplichting des werkgevers een bepaald maximum te stellen. Zoodanige bepaling is uit den aard der zaak eenigszins willekeurig. De Commissie heeft voorgesteld het maximum op zes weken te stellen, omdat dit artikel voornamelijk toepassing zal vinden ten aanzien van inwonende dienstboden en de opzeggingstermijn voor deze categorie van personen zes weken pleegt te bedragen.

In het voorgesteld artikel is bepaald, dat de werkgever de kosten der eerste

3°. een van de heeren Zijlma en Ferf [ingezonden 23 Maart 1906, stuk n°. 38], om het 3de lid te lezen:

„Van de bepalingen van dit artikel mag alleen bij schriftelijk aangegane overeenkomst worden afgeweken."

De heer **van Doorn** ontvangt het woord tot toelichting van het door hem voorgestelde amendement en zegt: „Mijnheer de Voorzitter! Het door mij ingediende amendement strekt alleen ter verduidelijking van art. **1638 ij** en om een mijns inziens daarin voorkomende leemte aan te vullen. Het tracht duidelijk te doen uitkomen, dat de voorgeschreven verplichting nimmer langer zal duren dan de arbeidsovereenkomst geldt.

Vandaar dat ik deze eenvoudige wijziging heb voorgesteld.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Pierson, Roodhuyzen, Blooker, Roessingh en de Klerk, en maakt mitsdien een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Drucker,** voorzitter der Commissie van Rapporteurs, ontvangt het woord tot toelichting van het door haar voorgestelde amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! De Commissie van Rapporteurs meent vooralsnog de strekking van haar amendement in de schriftelijke toelichting voldoende te hebben uiteengezet en acht het niet noodig, op dit oogenblik nog iets daaraan toe te voegen.

De **Voorzitter:** Voorgesteld door de Commissie van Rapporteurs, maakt het amendement van rechtswege een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Zijlma** ontvangt het woord tot toelichting van het door hem en den heer Ferf voorgestelde amendement, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ons amendement behoeft eigenlijk heel weinig toelichting. Het is naar onze meening niet in strijd met het beginsel en de strekking der wet. De bedoeling is om daar, waar tegen de toepassing van deze bepaling overwegend bezwaar bestaat, bij schriftelijke overeenkomst daarvan te kunnen afwijken, evenals bij het andere door ons aangenomen artikel. Het amendement grondt zich op practische bezwaren, welke zich vooral bij den landbouw en ambachtsstand op het platteland voordoen.

Bij de algemeene beschouwingen (1) heb ik eenige van die bezwaren opgesomd. Ik meen daarop niet verder te moeten terugkomen. Ik heb op de moeilijkheden ten platten lande gewezen wegens gebrek aan ziekenhuizen en voldoende verzekering; ik heb gewezen op het te wenschen overlaten van huiselijke verpleging. Ik heb het hard genoemd voor den kleinen ambachtsman, die dikwijls in economisch zwakkeren toestand verkeert dan de inwonende arbeider, toch voor alles te moeten zorgen en alles te moeten betalen. Ook heb ik gezegd, dat een goede verpleging beter in het huisgezin, in den familiekring kan plaats hebben en te prefereeren is boven verpleging bij vreemden, waar hij toevallig inwoont.

Voor sommigen beteekent dit alles niet veel. Bestrijding van hetgeen ik gezegd heb bestond voornamelijk in algemeenheden en theorie. De heer Roodhuyzen maakte het zich in dit opzicht al heel gemakkelijk.

Die geachte afgevaardigde redeneerde ongeveer: indien de wet zich niet aanpast aan de maatschappij, moet de maatschappij zich maar aanpassen aan de wet. Kleine bazen wien het moeilijk valt aan de wet te voldoen, die moeten dan als werkgever maar opgedoekt worden.

Zoo komt men gemakkelijk met een wet klaar, als men haar niet in overeenstemming met maatschappelijke toestanden behoeft te brengen.

De Minister heeft op mijn bezwaren tot dusver niet geantwoord en heeft daarmede willen wachten tot de behandeling van dit amendement.

Op één punt moet ik thans nog terugkomen.

Ik wees op het verschil dat bestaat bij inwonende arbeiders, of ze zijn voor huiselijke diensten dan wel voor het bedrijf.

In den landbouw en het ambacht zijn de inwonende arbeiders, van beider

vier weken niet op den arbeider mag verhalen, tenzij zekere bijzondere omstandigheden zich voordoen, maar, dat de kosten der verdere weken wel mogen verhaald worden, blijkt daaruit eerst bij gevolgtrekking. Het komt der Commissie voor, dat de in het amendement voorgestelde redactie de voorkeur verdient.]

(1) [Men zie daarvoor dl. II, bladz. 478 en 479.]

kunne, in den regel voor het bedrijf; zij vormen dus in zoover een middending tusschen fabrieksarbeiders en dienstboden.

Nu is de tegenwoordige toestand niet zooals men uit het gesprokene van den heer Talma zou kunnen afleiden, namelijk dat men, als een dienstbode ziek wordt, tot deze zegt: ga maar heen, en men zich aan alles onttrekt. (1)

Neen, men wacht gewoonlijk eerst eenige dagen af, hij of zij wordt dan ten huize van den werkgever verpleegd, en als het erger wordt zegt de inwonende arbeider of dienstbode zelf: ik wil liever bij mijn familie verpleegd worden, en gaat heen of wordt daar heen vervoerd. Daar blijft hij tot hij hersteld is en komt dan terug.

Van een korting in loon is dan gewoonlijk geen sprake. De zieke arbeiders worden niet onbarmhartig buiten de deur gezet, zooals men het wil doen voorkomen, en dat is ook allerminst de bedoeling van de voorstellers van dit amendement.

Hoe zal het gaan bij ongewijzigde aanneming van dit artikel?

Dan zal de werkgever zich afvragen wat het voordeeligst is. Hij zal aldus redeneeren: heb ik een uitwonenden arbeider, dan kost mij dat iets meer dan wanneer ik een inwonenden heb, maar ik moet in aanmerking nemen dat de verplichting van art. **1638 ij** mij op heel wat te staan kan komen. Niet alleen dat hij den inwonenden arbeider niet mag korten in zijn loon, maar hij zal moeten zorgen voor behoorlijke verpleging, geneeskundige hulp enz. Dat kan hem heel wat kosten. Het gevolg zal dan dikwijls zijn, dat de werkgever geen inwonende arbeiders meer aanneemt, maar alleen uitwonenden.

Daarom heb ik het artikel een tweesnijdend zwaard genoemd. Het treft niet alleen den werkgever, maar ook den inwonenden arbeider zelf, die zich dan vaak niet als inwonend kan verhuren.

Men vergete daarbij niet, dat alle inwonende arbeiders geen volwassenen zijn. Er zijn daaronder ook personen die men het best kan vergelijken met den piccolo in een hotel, die zijn voor zeer licht werk, boodschappen en dergelijke, kleine jongens en meisjes, die weinig meer verdienen dan den kost en de inwoning. Het loon beteekent niet veel. Hun verplegingskosten bij ziekte zullen den werkgever echter even hoog te staan komen als die van een volwassen arbeider die het volle loon verdient. Velen zullen daarom alsdan trachten het zooveel mogelijk buiten zulke jongelieden te stellen.

Men verwijst dan naar de komende verzekering. Ook de heer Drucker, de geachte voorzitter der Commissie van Rapporteurs, heeft dit aangehaald.

Indien het waar was, dat het verzekeringsveld zich zóó zal uitbreiden en men op betrekkelijk goedkoope wijze die plichten aan anderen zou kunnen opdragen, ware het zoo erg niet. Hetzij dit f 3 of f 4 per jaar bedraagt, men zou het dan kunnen beschouwen als een belasting gelegd op het houden van dienstboden. Maar zooals het tegenwoordig is, meen ik niet, dat men er ten platten lande in zal kunnen voorzien. Men kan niet overal een ziekenhuis oprichten, men kan wel in een fonds gaan waarbij een uitkeering per week gegeven wordt, vóór het geval een dienstbode ziek wordt, maar niet contributie betalen, waarmede men er dan af is. In dit opzicht beschouw ik het dus als toekomstmuziek en daarop mogen wij niet ingaan.

Nu meen ik, dat het toelaatbaar moest zijn, als een werkgever iemand in dienst wenscht te nemen als inwonend arbeider, die in geval van ziekte in zijn eigen huis wenscht verpleegd te worden en zij dan bij onderlinge overeenkomst van het hierbij bepaalde wenschen af te wijken, dit dan niet te verbieden. Is dit wel het geval, dan zal zeer dikwijls van het in dienst nemen niet kunnen komen. Nu artt. **1638 c** en **ij** zoozeer overeenstemmen, begrijpen wij niet waarom het in **1638 c** wel, in **1638 ij** niet toelaatbaar wordt geacht. Er is naar onze meening alle reden beide artikelen, wat dit punt betreft, gelijk te redigeeren.

Het doel van dit amendement is volstrekt niet oppositie te voeren tegen de strekking van dit wetsontwerp. Ik heb dat niet gedaan, en mijn medestander evenmin. Wij willen alleen bezwaren opheffen, die bij de uitvoering van dit artikel ten platten lande zouden voorkomen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch het hierbij te laten, en meen op dien grond het amendement te mogen aanbevelen.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Roessingh, Verhey, Duymaer van Twist en Regout, en komt mitsdien in behandeling.

(1) [Men zie daarvoor dl. II, bladz. 483 en 484.]

(15 Mei 1906.)

De **Voorzitter:** Ik behoef er de Kamer niet aan te herinneren, dat de algemeene beschouwingen over de beide artt. **1638 c** en **1638 ij** gesloten zijn, zoodat uit den aard der zaak de beraadslagingen over art. **1638 ij** op zich zelf, alsmede over de daarop voorgestelde amendementen, naar het mij althans voorkomt, beknopt zullen kunnen zijn.

De heer **van Doorn:** Zooals ik reeds de eer had bij de toelichting van mijn amendement te zeggen, had het mij getroffen, dat bij het oorspronkelijk Regeeringsartikel m. i. de mogelijkheid werd opengelaten, dat de verplichting welke art. **1638 jj** aan een werkgever oplegt, ook werd uitgestrekt tot den tijd, waarop de dienstbetrekking reeds een einde zou hebben genomen, en in die opvatting stond ik, naar mij is gebleken, niet geheel alleen. Immers, de Commissie van Rapporteurs heeft ook een amendement voorgesteld, grootendeels van dezelfde strekking als het mijne. Nadat ik kennis had genomen van dat amendement, heb ik er ernstig over gedacht het mijne in te trekken.

Toch is er tusschen mijn amendement en dat van de Commissie van Rapporteurs een klein verschil, dat mij van genoegzaam gewicht voorkomt om het althans niet onbesproken te laten, en wanneer ik dus vooralsnog mijn amendement handhaaf is dat niet een zekere stijfhoofdigheid, maar alleen omdat ik dat verschil nader in het licht wensch te stellen.

Mijn amendement gaat in zeker opzicht verder dan dat van de Commissie van Rapporteurs. Wel is de verplichting van den werkgever beperkt tot den tijd van 6 weken, maar die verplichting kan — en dit maakt misschien mijn amendement in de oogen van sommigen aantrekkelijker — in sommige gevallen langer dan 6 weken duren. Immers, wanneer de aanvang van de ziekte niet samenvalt met den dag waarop men de dienstbetrekking kan opzeggen, zal men dien langeren tijd ook nog de dienstbode moeten verplegen, terwijl het mij met bescheidenheid voorkomt, dat het stelsel van de Commissie van Rapporteurs kan en moet leiden tot een eenigszins zonderlingen toestand. De Commissie van Rapporteurs wenscht uitdrukkelijk te voorkomen, dat ziekte of ongeval voor den werkgever aanleiding zal zijn om de dienstbetrekking te doen eindigen; zij zegt in haar toelichting, dat zij dit voor beide partijen minder gewenscht acht. Volgens haar stelsel duurt na het verstrijken van de 6 weken, gedurende welke de dienstbode onderhouden moet worden, de dienstbetrekking nog voort. En nu krijgen wij dezen eenigszins zonderlingen toestand, dat, terwijl de dienstbetrekking voortduurt, de verplichting van den werkgever ophoudt, en ik meen daarbij te mogen onderstellen, dat ook de verplichting om het loon te blijven uitbetalen, eveneens ophoudt. Want al zijn wij wel door de aanneming van het amendement van den heer Heemskerk [op art. **1638 c**] eenigszins op onzekere wegen geraakt, ik wil aannemen, dat de rechter allicht zal aannemen, dat dit niet valt binnen den betrekkelijk korten tijd. Men krijgt dus dezen toestand, dat de dienstbode niet langer geniet loon, niet langer verpleegd wordt, hoogst waarschijnlijk het huis wordt uitgezet, en toch blijft in dienstbetrekking. Ik meen, dat die toestand eenigszins zonderling is en het komt mij voor, dat, al vloeit uit mijn amendement voort, dat de verplichting langer kan duren, wij daardoor komen in een meer gezonden toestand, daar de ziekteverpleging zal duren zoolang de dienstbetrekking duurt en het einde van die beide tijdstippen steeds samenvalt.

Er is nog een andere opmerking, die ik mij wensch te veroorloven naar aanleiding van de toelichting van de Commissie van Rapporteurs. Zij heeft geschreven, dat mijn amendement — zij zegt: een ander stelsel — niet zou voorzien in een geval van een dienstbetrekking van langen duur. Ik geloof, dat dit feitelijk in vele gevallen niet geheel juist is, want wanneer een dienstbetrekking is aangegaan voor langer dan twee jaar, dan blijft over de gelegenheid om, wanneer de twee jaren voorbij zijn, die dienstbetrekking met opzegging van 6 weken te doen eindigen, maar — en daarop wensch ik de aandacht te vestigen — al kunnen wij dit punt niet bij dit artikel beslissen, het wil mij voorkomen, dat men in een dergelijk geval als de Commissie van Rapporteurs zich dacht zal verkeeren in het geval van artikel 1639 *q* [**p**], en men zal hebben een van de dringende redenen, die den werkgever het recht geven ontbinding van de overeenkomst te eischen; wanneer een inwonende dienstbode gedurende zoo langen tijd als in het amendement van de Commissie van Rapporteurs wordt gedacht, ongesteld is, dan zal zij zeker zijn geraakt in een toestand, dat zij de noodige bekwaamheid en geschiktheid mist om haar dienst langer te vervullen.

Mijnheer de Voorzitter! Dit weinige tot voorloopige handhaving van mijn amendement. Ik wensch mij nu nog te veroorloven naar aanleiding van het Regeeringsartikel zelf enkele vragen tot den Minister te richten.

Art. **1638 ij** is ontleend aan het Duitsche Burgerlijk Wetboek. Nu komt mij echter de definitie in het Duitsche wetboek gegeven van inwonende dienstboden gelukkiger voor dan die van ons ontwerp-artikel. Het moet daar zijn een dienstbode die opgenomen is in de huiselijke gemeenschap, en dat begrip is naar mijn opvatting meer beperkt dan het enkele begrip van inwonende dienstbode van ons ontwerp-artikel. Ik geloof zelfs, dat, wanneer men een dergelijke omschrijving opnam in ons artikel, ook wellicht enkele bezwaren, die hun uitdrukking vinden in het amendement van de geachte afgevaardigden uit Zuidhorn en Hoorn, eenigszins zouden worden weggenomen. Immers stel ik mij voor, dat bijv. een grasmaaier, iemand die aangenomen wordt om in zekeren tijd een weide af te maaien, en die gedurende dien tijd ook nachtverblijf houdt bij dien boer, niet is inwonende dienstbode in den zin van ons artikel, omdat dat begrip „inwonende dienstbode" volgens het artikel medebrengt hetzelfde begrip, dat de Duitsche wetgever heeft willen uitdrukken door de woorden: in huiselijke gemeenschap op te nemen. Ik geloof, dat het niet ongewenscht zou zijn indien de Minister ook daaromtrent zijn meening zou willen mededeelen. Wij moeten hebben te verstaan door „inwonende dienstbode", niet het eenigen tijd verblijf bij den werkgever houden, maar het zijn in zijn woning eenigszins als lid van het gezin.

De tweede vraag die ik aan den Minister wilde richten betreft de beteekenis van de woorden „uit anderen hoofde". Ik faal zeker niet wanneer ik aanneem, dat, als de inwonende dienstbode, arbeider, tegen ziekte verzekerd is, gelijk vele malen voorkomt, in een doktersziekenbus, dan de verplichting voor zijn verpleging door die verzekering is ondervangen. Het Duitsche artikel zegt dit alweder met zoovele woorden. Maar ik geloof niet mis te tasten wanneer ik uitdrukkelijk constateer, dat in dat geval voorzien is in de ziekteverpleging van den arbeider.

Nog een andere vraag.

Het kan voorkomen dat de dienstbode ziek wordende, door de ouders naar huis gehaald wordt. Vele ouders verkiezen verpleging van hun ziek kind bij hen aan huis boven verpleging in het huis van den werkgever.

Welke nu is de verhouding tusschen den onderhoudsplicht van de ouders en van den werkgever?

Ik vraag dat, omdat in de zitting van 8 Mei door den geachten afgevaardigde uit Goes woorden gesproken zijn, welke ik niet gaarne zou onderschrijven. Hij zeide: „En indien de zieke naar haar ouders wordt geëxpedieerd, dan kan het omgekeerde geschieden. Dan zullen dezen haar naar hun eigen inzichten verplegen; zij zullen zich allerlei uitgaven veroorloven en kunnen dan ten laatste met een groote rekening bij den werkgever komen en zeggen: gij zijt verplicht voor de zieke te zorgen; hoever die zorg gaat staat niet in de wet, maar ik wil een goede verzorging voor mijn kind en haar alles geven wat zij noodig heeft, daar hebt gij de „apothekersrekening"." [Dl. II, bl. 491.]

Ik meen het artikel anders te moeten opvatten. Ik geloof dat, als de ouders voldoen aan hun verplichting volgens het Burgerlijk Wetboek, tot het onderhouden van hun kinderen, zij uit de hand nemen wat in dit artikel aan den werkgever opgelegd wordt.

Ik ga zelfs verder en meen, dat wij dit artikel moeten opvatten — en gaarne zie ik op dit punt de uitspraak van den Minister te gemoet — in dezen zin: dat het alleen is de arbeider, die er uit ontleent aanspraak tegenover den werkgever en dat het niet is de derde, die tot den werkgever zegt: ik heb een arbeider verpleegd en ik spreek u aan.

De geneeskundige en ieder ander heeft alleen te maken met den door hem verpleegden arbeider.

De arbeider heeft op zijn beurt het recht hetgeen hij betaald heeft van den werkgever terug te vorderen. Ik zie den Minister toestemmend knikken; dit verheugt mij; maar ik meen er toch de aandacht op te moeten vestigen, omdat ik op dit punt in de woorden van den geachten afgevaardigde uit Goes in dezelfde vergadering weer een uitlating vind, die mij minder juist voorkomt, namelijk deze: „Maar nu wordt een zedelijke verplichting een wettelijke verplichting. Nu komt de dokter te staan, niet tegenover de dienstbode, maar tegenover de huisvrouw." [Dl. II, bl. 491.]

Dit acht ik een onjuiste uitlegging van het artikel.

De dokter komt niet te staan tegenover den werkgever, maar blijft staan tegenover de dienstbode. Het komt dus hierop neer: dat de rechtstreeksche verplichting van den werkgever tegenover den behandelenden geneesheer niet bestaat. Ik meen, dat een uitspraak van den Minister op dit punt voor de toekomstige uitlegging van het artikel toch van groote waarde zou zijn.

Ik zou ten slotte willen vragen of de Minister het billijk acht dat de werkgever, die wellicht door het artikel zal gedwongen worden tot groote uitgaven ten bate van den arbeider, niet eens gerechtigd zal zijn die uitgaven althans te compenseeren met het aan den arbeider verschuldigde loon. Ik heb op dit stuk geen amendement voorgesteld. Ik wensch de vraag slechts aan het oordeel van de Kamer te onderwerpen; ik voeg er bij, dat het Duitsche Burgerlijk Wetboek, waaraan ons artikel ontleend is, ook die compensatie erkent.

Wanneer het mij veroorloofd is, zou ik nog een woord willen spreken naar aanleiding van het amendement voorgesteld door de geachte afgevaardigden uit Zuidhorn en uit Hoorn. Ik wensch omtrent dit amendement mij mijn stem nog voor te behouden, totdat ik daaromtrent het inzicht van de Commissie van Rapporteurs en van den heer Minister van Justitie zal hebben vernomen.

Ik wil wel zeggen, dat, oppervlakkig beschouwd, de ongewijzigde aanneming van het artikel mij niet vrij van bedenking voorkomt en in dit opzicht stem ik in met een van de argumenten die door de geachte voorstellers van het amendement zijn aangevoerd.

Er zijn veel ouders die hun kinderen gaarne geplaatst zien in een inwonenden dienst. En waarom? Niet alleen omdat daardoor misschien wat geld in het huishouden komt, niet alleen omdat zij daardoor in eigen woning wat meer ruimte krijgen, maar omdat zij, dikwijls na onderzoek, weten, dat hun kinderen in den dienst waarin zij zich begeven, ook onder toezicht staan. Zij vertrouwen dat de mevrouw of de juffrouw werkelijk toezicht zullen houden en zij hopen dat dit heilzaam zal werken.

Nu komt het mij voor, dat, wanneer aan de werkgevers, die dikwijls niet uit weelde, maar uit nood, zich een dienstbode aanschaffen, een dergelijk risico in geval van ziekte der dienstbode wordt opgelegd, zij weerhouden zullen worden een inwonende dienstbode te nemen, om daarvoor in de plaats te nemen — ik wensch mij hier te bepalen tot de vrouwelijke dienstboden — een zoogenaamd dagmeisje. Ik wil over dit punt niet lang uitweiden, doch wil alleen zeggen, dat ik niet geloof dat het wenschelijk is dat de inwonende dienstboden nu juist door dagmeisjes worden vervangen.

Dit is de reden waarom ik wel eenige sympathie heb voor het amendement van de beide geachte afgevaardigden, maar, zooals ik reeds zeide, zal ik afwachten wat hier in de Kamer nader omtrent dit punt in het midden zal worden gebracht.

De heer **de Savornin Lohman**: Mijnheer de Voorzitter! Ik zal, overeenkomstig uw verlangen, niet herhalen wat er over dit artikel reeds gezegd is, maar ik moet toch over den rechtsgrond van dit artikel nog een enkel woord in het midden brengen.

Ik zal mij evenwel voornamelijk bepalen tot een bespreking van het onredelijke om dit beding aan partijen op te dringen als dwingend recht.

Volgens het ontwerp van den heer Drucker luidde de bepaling geheel anders: „De werkgever is verplicht, in geval van voorbijgaande, niet door grove eigen schuld veroorzaakte ziekte van een bij hem inwonenden arbeider, voor behoorlijke verpleging en geneeskundige behandeling te zorgen. Hij is niet gerechtigd, de kosten op den arbeider te verhalen."

Hier was dus geen sprake van een dwingende bepaling. In het Voorloopig Verslag werd hieromtrent opgemerkt:

„Gevraagd werd, of hier niet, als in art. **1638 c**, moet worden voorgeschreven, dat elk beding, waarbij van de bepalingen van dit artikel wordt afgeweken, nietig is. Ook in het Duitsche Burgerlijk Wetboek vindt men een zoodanig voorschrift, hoewel in Duitschland de betaling van loon tijdens de ziekte, volgens het vrij algemeen gevoelen, niet als dwingend recht geldt."

Argumenten werden verder niet aangevoerd, maar het schijnt mij toe, dat men van oordeel is, dat iets voldoende is gemotiveerd, als het maar in het Duitsche Burgerlijk Wetboek staat.

Daarop heeft de toenmalige Minister geantwoord:

„Dwingend recht schijnt bij dit artikel minder op zijn plaats met het oog op de uitdrukking: „voor zoover daarin niet uit anderen hoofde is voorzien". Wanneer toch de arbeider verzekerd is bij eenig fonds of dergelijke instelling, vervalt des werkgevers verplichting tot verzorging en verpleging; waarom zouden nu partijen belemmerd moeten worden in haar vrijheid van de bepalingen van het artikel met onderling goedvinden af te wijken, waar toch reeds een harer de bevoegdheid heeft door het sluiten van een ziekteverzekering de gansche verplichting der wederpartij op te heffen? Dwingend recht zou hier niet baten", enz.

Dit argument is, ik erken het, niet erg sterk, maar in elk geval blijkt er uit, dat de Minister er niet van wil hooren om aan den geuiten wensch te voldoen.

Bij het Verslag echter krijgen wij deze gewichtige mededeeling: „XXIII. Van de zijde der Commissie werd betoogd, dat men niet deelde in het gevoelen des Ministers, dat bij art. **1638 ij** dwingend recht minder op zijn plaats schijnt met het oog op de uitdrukking: „voor zoover daarin niet uit anderen hoofde is voorzien"."

De Commissie meent, dat bezwaarlijk genoegen kan worden genomen met een regeling als de voorgestelde, waarbij het kan voorkomen, dat de werkgever in geval van ziekte of ongeval van een bij hen inwonenden arbeider niet verplicht is voor diens behoorlijke verpleging en geneeskundige behandeling zorg te dragen, terwijl daarin ook uit anderen hoofde niet is voorzien.

De Minister gaf de juistheid van deze opvatting toe.

Dit gewichtige argument heeft in eens de deur dicht gedaan. Men heeft in eens ingezien, dat op grond van zoodanige mogelijkheid de onderhavige verplichting aan alle gezinnen waarin men dienstboden houdt, moest worden opgelegd. Ik heb intusschen het gewicht, de kracht van dat argument in het geheel niet begrepen. De Regeering en de Commissie van Rapporteurs zeggen, dat het wel zou kunnen voorkomen, dat wanneer hier geen dwingende bepaling werd opgenomen ten aanzien van de ziekteverpleging van dienstboden, in die verpleging ook wel eens in het geheel niet zou kunnen worden voorzien; maar dit ontwerp zelf onderstelt, dat de dienstbode verplicht is te zorgen voor haar eigen verpleging; want er staat in art. **1638 ij**, dat de werkgever het moet doen „voor zooverre daarin niet uit anderen hoofde is voorzien"; daarbij heeft men o. a. de door de dienstbode gesloten verzekering op het oog; derhalve onderstelt het ontwerp, dat de dienstbode voor haar eigen verpleging bij ziekte zorg draagt. Ook uit hetgeen ik heb voorgelezen uit de Memorie van Antwoord blijkt, dat dit de onderstelling is, waar de Minister uitdrukkelijk zegt: „Wanneer toch de arbeider verzekerd is bij eenig fonds of dergelijke instelling, vervalt des werkgevers verplichting tot verzorging en verpleging."

Er moest, indien de verplichting inderdaad op den werkgever berust, staan: op den werkgever rust de zorg voor de verpleging; verzekert de dienstbode zich, dan moet hij haar de kosten restitueeren, maar zooals het artikel nu luidt, onderstelt men, dat de dienstbode voor zich zelf zal zorgen; maar bepaalt men tevens, dat uit haar verzuim een verplichting voor den werkgever ontstaat.

Het is mij soms onbegrijpelijk, dat dit ontwerp is gemaakt door juristen, omdat die gewoonlijk logisch denken; het is integendeel mijn indruk van dit wetsontwerp, en speciaal van dit artikel, dat de Commissie van Rapporteurs voortdurend gewerkt heeft onder den indruk van de sociaal-democratische propaganda, want wel is hier die propaganda met woorden veroordeeld, maar het is duidelijk, dat van het oogenblik af aan dat dit wetsontwerp naar de sectiën is gegaan, totdat het weer te voorschijn is gekomen bij ons, dat ontwerp een verandering heeft ondergaan, waaruit blijkt, dat te gemoet is gekomen aan datgene wat men van die zijde eigenlijk verlangde. Nu kan men zeggen, dat die sociaal-democratische propaganda volstrekt niet den minsten grond had, en tevens: zie eens wat mooi werk hier geleverd wordt; gij hebt hier alles wat gij verlangt.

Bij het eerste ontwerp was reeds eenig bezwaar tegen het artikel, maar nu is het veel erger. Wij hebben hier te doen met ziekten. Ik erken ten volle, dat, wanneer ziekte werkelijk ontstaat uit het bedrijf, dan de werkgever verplicht is tot vergoeding. Juist daarom heb ik bij de behandeling van de Ongevallenwet gezegd, dat ik het wenschelijk vond, niet slechts ten behoeve van zekere categorieën van arbeiders, maar in het algemeen, en dan in het Burgerlijk Wetboek, te bepalen, dat, wanneer een ziekte uit het bedrijf ontstaat, de vergoeding moet rusten op den werkgever en niet op den werkman. Hier hebben wij echter niet te doen met ziekten voortkomende uit het bedrijf, maar met gevallen die zich evengoed kunnen voordoen buiten het bedrijf, die daarmee niets te maken hebben.

Gold het hier eenvoudig ziekteverzekering, dan betrof het hier enkel een verdeeling van lasten. Ik ben er in het algemeen volstrekt niet tegen, dat men, waar dit mogelijk is, eenige regeling treft, ten einde de premie ten laste te brengen van den werkgever; maar hier nog minder dan in gevallen van ziekten door het bedrijf veroorzaakt, kan men den werkgever in werkelijkheid dwingen die kosten te dragen, omdat de loonen van dienstboden daarvoor te individueel, te uiteenloopend zijn. Men kan den gewonen werkgever wellicht belasten met het betalen van de premie, maar indien men dit doen wil ten aanzien van hem die dienstboden huurt, zal de dienstbode eenvoudig zooveel minder loon ontvangen. Dat kunnen wet noch zeden beletten.

Timmerlieden of andere werklieden kunnen zich vereenigen om het loon op een zeker bedrag te bepalen, maar bij dienstboden gaat dat niet, omdat voor hen elk loon individueel wordt geregeld. Wat beteekent het dan of men al tegen

de huisvrouw zegt, dat zij de premie moet betalen? Zij zal antwoorden: heel goed, dan geef ik wat minder loon. Waar ik gisteren gaf f 130 geef ik nu f 120. Wat voor nut heeft dan een bepaling die den verzekeringslast op den werkgever legt voor de dienstboden? Niet het minste. Men blijft vrij, evengoed als vroeger. Men zou hier alweder, zooals meer in dit ontwerp, een schijnregeling maken.

Het artikel handelt echter niet over verzekering, maar over zorg dragen. Dat is een heel ander begrip.

Er staat niet in het artikel, dat de werkgever verplicht is zijn dienstbode te verzekeren tegen ziekte; neen, hij zal voor haar moeten zorg dragen. Dat is heel wat anders. Dat doet geen verzekeringsmaatschappij. Ik heb meermalen hooren zeggen: Wel, men kan immers zijn verplichting overdragen aan een verzekeringsmaatschappij. Maar zulk een maatschappij verpleegt niet. Die vergoedt eenvoudig wat de verpleging kost.

De omvang van de verplichting die hier wordt opgelegd moet worden beoordeeld naar het civiele recht. En de geachte afgevaardigde uit Gouda heeft zooeven van den Minister van Justitie verklaringen uitgelokt, die mij uit den mond van een jurist ten hoogste hebben verbaasd. Hij vroeg namlijk aan den Minister of deze wilde verklaren wat de civielrechtelijke gevolgen zijn van het overdragen van de verplichting van den werkgever op een ander. De Minister zal daarop moeten verklaren, dat de arbeider alleen een actie heeft tegen den werkgever en niemand anders die ooit kan uitoefenen. De Minister heeft daarover echter niets te zeggen. De verplichting is een civielrechtelijke; die moet naar de beginselen van ons Burgerlijk Wetboek worden beoordeeld, en niet door den Minister. Wat zal nu het gevolg zijn van de hier opgelegde verplichting? Eenvoudig dat van ieder ander gewoon civielrechtelijk contract. En dan doet het er weinig toe of de geachte afgevaardigde uit Gouda al of niet wil gelooven wat ik zeg, dat, als de werkgever zijn verplichtingen tot verpleging, als hij bijv. geen ruimte heeft, overdraagt aan de ouders van de dienstbode, die haar wel kunnen verplegen, die ouders later het recht zullen hebben tot den werkgever te zeggen: dit hebben wij voor u gedaan, want gij moest voor die verpleging zorgen, en wel goed en behoorlijk, niet naar ons vermogen, maar naar uw vermogen. Dit volgt uit de gewone regelen van burgerlijk recht.

Wij hebben hier te doen met een burgerrechtelijke actie. Nu kan men volgens het ontwerp den zieke in een ziekenhuis doen opnemen, maar in welke klasse? Naar het bestaande recht kan een zieke gratis worden opgenomen, wanneer hij voortkomt uit een gezin, dat niet in staat is zelf de verpleging in een ziekenhuis te betalen — en dit zal met een dienstbode doorgaans wel het geval zijn — maar volgens dit ontwerp — en het verwondert mij dat de geachte afgevaardigde uit Gouda dit voorbijziet, omdat hij zooveel hecht aan de woorden van den Minister — is dit anders.

In het Voorloopig Verslag toch wordt reeds over de kosten dier verpleging gesproken en speciaal over de doktersrekening; doch de vorige Minister van Justitie antwoordt daarop:

„Dat geneeskundigen, wordt de voorgestelde bepaling wet, een anderen maatstaf zullen bezigen bij de berekening der kosten, dan tot dusverre, is een natuurlijk gevolg van de omstandigheid, dat niet meer de arbeider (dienstbode) doch de werkgever, voor de betaling dier kosten aansprakelijk wordt. Wanneer de werkgever de kosten van verpleging moet betalen, kan van de geneeskundigen redelijkerwijze niet worden verwacht, dat zij langer eene kostenrekening zullen indienen, die haren grond vond in de mindere financieele draagkracht des arbeiders."

In de eerste zinsnede spreekt de jurist. Volgens de wet komt de dokter te staan tegenover den werkgever, en voor het ziekenhuis geldt precies hetzelfde. Het bestuur van het ziekenhuis kan zeggen: wij berekenen u de verpleging alsof het een uwer kinderen gold. Met de positie der dienstbode hebben wij niets te maken; alleen met de uwe hebben wij te maken, en daarom bereken ik u b.v. volgens de 2de klasse, in elk geval niet gratis. Dit volgt logisch uit de wet en ik begrijp niet hoe een rechter het anders zou kunnen opvatten.

Uit de tweede zinsnede van bovenstaande aanhaling spreekt echter niet de jurist; anders zou gezegd zijn: wat ter wereld heeft de geneesheer te maken met dit contract tusschen werkgever en dienstbode?

Wanneer de dienstbode bij haar ouders woont, schrijft de dokter misschien een rekening van 50 cents per visite. Later, wanneer zij weer bij haar ouders thuis terugkomt, is zij nog altijd in dezelfde positie. Waarom moet nu in de periode dat zij woont in het huis van haren meester de dokter een rekening schrijven van f 2.50 per visite? Was de Minister hier onder de suggestie dat een dokter, als hij 50 cents per visite opschrijft, te weinig rekent en dus beschermd moet

worden, zoodat hij nu van de gelukkige omstandigheid, dat de wetgever op den werkgever overdraagt wat tot dusver door de dienstbode zelf moet worden bekostigd, moest profiteeren om f 2.50 in rekening te brengen?

Wat heeft de verhouding tusschen de dienstbode en den dokter juridisch te maken met het contract tusschen de dienstbode en den werkgever? Toch staat dit uitdrukkelijk in de stukken.

In de sociaal-democratische maatschappij is dit wat anders. Daar zijn wij allen arbeiders en zitten alle menschen te zamen aan de tafel te genieten en te smullen van de meerwaarde, maar zoo ver zijn wij op dit oogenblik nog niet. Er is nog verschil van positie en in ons tegenwoordig recht rekenen de dokters nog anders ten aanzien van de dienstboden dan ten aanzien van de huisvrouw, en met betrekking tot de ziekenhuizen gaat het evenzoo. Met welken grond en met welk recht keert men in dit artikel deze geheele verhouding om? Leven wij hier onder een zeker soort van suggestie, die ons allerlei laat zien als waarheid wat wij over eenigen tijd zullen zien dat onwaarheid is?

Nu nog een vraag. Hoe moet het gaan als de dienstbode bevallen moet, een geval dat toch nog al eens voorkomt. Uit de Memorie van Antwoord blijkt, dat dit geen gezochte toepassing is van het woord „ziekte". De Regeering toch heeft, bij het artikel dat ons zoo lang heeft beziggehouden, bij art. **1638 c**, verklaard in de Memorie van Antwoord.

„Onder ziekte moet in dit verband verstaan worden een lichaamstoestand, waardoor de arbeider verhinderd wordt zijn arbeid te verrichten, zoodat eene bevalling met hare gevolgen krachtens deze bepaling zeker als een ziekte zal moeten worden beschouwd. Of nu de bevalling eener ongehuwde vrouw al of niet te beschouwen is als eene door onzedelijkheid veroorzaakte ziekte, kan a priori niet worden vastgesteld." [Dl. II, bladz. 455.]

Er kunnen inderdaad omstandigheden zijn waarin de bevalling niet aan de onzedelijkheid der vrouw te wijten is, maar als zij wel te wijten is aan de onzedelijkheid van de vrouw, wat dan? Dan volgt uit dit artikel, dat men in dat geval wel verhalen kan de kosten op de dienstbode, ten minste op papier, maar dan blijft ook in dat geval de verplichting om de meid te verplegen. Wanneer bij mij een meid in huis is die moet bevallen dan moet ik, in mijn huis en bij mijn kinderen, die ongehuwde moeder doen verplegen.

Men roept mij toe: nu, wat zou dat?

Mijnheer de Voorzitter, ik acht dit geheel in strijd met de gewoonte van Christelijke gezinnen in ons land. Wij kunnen zulke toestanden niet gedoogen in ons gezin en zoeken naar een gelegenheid om die vrouw te verwijderen uit de omgeving van onze jonge kinderen.

De heer **Talma:** In de stukken staat toch niet, dat iemand die bevallen moet, ziek is.

De heer **de Savornin Lohman:** De geachte afgevaardigde uit Tietjerksteradeel heeft, meen ik, een zeer grooten juridischen aanleg, al is hij ook lid van de Commissie van Rapporteurs van dit ontwerp, maar bij de quaestie of bevalling ziekte is, moet men de bevalling beschouwen als samenhangend met het geheel. Wanneer iemand ongesteld wordt ook vóór de bevalling — ik behoef dit toch den geachten afgevaardigde niet te zeggen — is zij op dat oogenblik wel degelijk ziek ten gevolge van den toestand waarin zij is.

De heer **Talma:** Dan kan men ze toch niet op straat zetten.

De heer **de Savornin Lohman:** Zij moet dan, ten minste indien de bevalling niet aan onzedelijkheid is te wijten, volgens art. **1638 c** haar loon ontvangen ook gedurende dien tijd, omdat zij ziek is, ook al is zij op dat oogenblik niet in staat om te werken. Het is een gevolg van de omstandigheden, waaronder zij verkeert. Om diezelfde reden moet zij derhalve ook worden verpleegd, doch daarbij is het onverschillig of de bevalling al of niet aan onzedelijkheid is te wijten. Nu kan de geachte afgevaardigde uit Tietjerksteradeel wel zeggen, dat men ze niet op straat kan zetten, maar dit is nu juist iets, wat ik den wetgever betwist, mij te mogen beletten. Ik mag dit wel doen. Ik behoef in mijn huis niet iemand te dulden, die buiten het huwelijk moet bevallen.

Of men van dat recht van verwijdering al of niet gebruik maakt, zal van omstandigheden afhangen, welke de werkgever moet beoordeelen, maar de wetgever mag niet zeggen: ik zal u dwingen dit niet te doen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kan met een zoo onjuridisch gesteld artikel onmo-

gelijk mij vereenigen. Wanneer men deze zaken had willen regelen, had men een speciaal recht moeten vaststellen met het oog op de dienstboden.

Toen ik den 9den Maart een amendement indiende, om de dienstboden te lichten uit dit ontwerp (1), deed ik dit, omdat de wijze waarop de verhouding van meesters en dienstboden geregeld wordt, van zeer groot belang is voor een ruimen kring van personen, huisvrouwen, al zijn deze dan ook geen kiezers, en omdat het mij voorkwam, dat het hier voorgestelde op die verhouding niet paste.

Mij is toen toegevoegd door den geachten afgevaardigde uit Middelburg, dat mijn amendement alleen betrof gezinnen van rijke en welgestelde menschen.

Nu heb ik in de laatste weken herhaaldelijk met welgestelde huisvrouwen over dit artikel gesproken en unaniem hebben juist zij mij gezegd: „dat bij ziekte de meester zorg draagt voor de dienstboden spreekt toch eigenlijk vanzelf." Voor rijke lieden is de bepaling van dit artikel dus vrij onverschillig; alles blijft hetzelfde, want die menschen zetten toch niet iemand, die ziek wordt, eenvoudig op straat. Ten minste in den regel niet. Waarom het hier te doen is zijn echter niet de rijken.

De heer **Schaper:** Is u ook al een man van de „kleine luyden"?

De heer **de Savornin Lohman:** Het zijn niet de rijken, die van deze artikelen de meesten last hebben, maar juist tal van andere menschen, voor wie zij een groote ergernis zullen zijn, omdat men hun zonder rechtsgronden groote lasten oplegt.

Ik ken die „kleine luyden", Mijnheer de Voorzitter, misschien beter dan de heer Schaper, die tot een andere klasse van menschen behoort dan waarop hier wordt gedoeld; onder dezen zijn er wel degelijk, die ten zeerste zullen worden gedrukt door deze artikelen. Daarvoor wensch ik op te komen, al geeft dit ook bij de verkiezingen weinig baat.

Het valt te vreezen, dat, gelijk de geachte afgevaardigde uit Gouda zeer juist opmerkte, men met dergelijke bepaling iets geheel anders bereikt dan men beoogt.

De rijke lieden zullen de dienstboden houden, omdat zij van zulke bepalingen weinig last hebben, maar tal van kleine gezinnen zullen eenvoudig de inwonende dienstbode vervangen door een dagmeisje, en als iets de onzedelijkheid bevordert, dan is het dit.

Dat moet men zooveel mogelijk tegenwerken en zooveel doenlijk bevorderen het opnemen van dienstboden in het huis zelf. Daarom moet men niet vooraf bij de wet allerlei verplichtingen opleggen, waaraan tal van menschen niet behoorlijk kunnen voldoen.

Mijn overtuiging is nog steeds, dat men in deze verreweg het beste doet met aan de maatschappij haar vrije beweging te laten, geen dwang op te leggen; geen zedelijke verplichtingen van dezen aard om te zetten in civielrechtelijke.

Ik zal echter niet meer beproeven door amendementen of op andere wijze het artikel te veranderen.

Het geldt hier een regeling van het burgerlijk recht en ik ben te lang jurist geweest dan dat ik het kan verdragen dat civielrechtelijke beginselen beslist worden door politieke overwegingen. Bij elk amendement dat hier voorgesteld wordt moet men berekenen: hoe zullen verschillende partijen daarover stemmen?

Op dat gebied kan ik mij hier niet bewegen. Ik zal mij er daarom toe bepalen te stemmen tegen het artikel, dat, volkomen in strijd met gezonde rechtsbeginselen, allerlei verplichtingen oplegt.

De heer **Roessingh:** Mijnheer de Voorzitter! Ik zal niet terugtreden in de algemeene beschouwingen over dit artikel en nog veel minder zal ik het wagen tegenover de juridieke beschouwingen van den heer de Savornin Lohman, die dit artikel al zeer onjuridisch geconstrueerd acht, op te komen. Ik ben daartoe niet bij machte. Alleen erken ik in dit artikel niet gelezen te hebben, zooals die geachte afgevaardigde oordeelde dat het moest of althans kon opgevat worden. Ik acht dit artikel van groote beteekenis, het beginsel er in opgenomen eveneens, en wensch een enkel woord te spreken over dat beginsel met betrekking tot het amendement van de heeren Zijlma en Ferf.

Den zedelijken grondslag waarop het artikel rust acht ik van hoog belang.

Gelijk de heer van Doorn reeds zeide, in de Duitsche wetgeving treedt het nog meer op den voorgrond, maar in dit artikel treedt het ethisch beginsel ook duidelijk te voorschijn.

Uit het ethisch-humane leven, en dat is voor mij het Christelijke, geboren,

(1) [Men zie daarvoor Deel I, bladz. 188 en volg.]

zal dit beginsel voortaan in zijn toepassing ook voor de dienstboden die in huiselijke gemeenschap zijn opgenomen, door de wet worden gesteund. Dit is voor mij het aantrekkelijke van het artikel.

Wordt het beginsel reeds in tal van gezinnen toegepast, zeker lang niet overal, ook waar het zou kunnen worden toegepast. De wet zal dan een prikkel zijn en zoodoende een opvoedende kracht kunnen uitoefenen op hen die tot nu toe het beginsel niet toepassen.

Is daartoe nu het dwingend recht dat in het artikel is opgenomen, noodig? Ik meen van niet.

Eigenlijk gaat dit artikel uit van de onderstelling, dat toepassing daarvan overal mogelijk is. Dan toch zou dwingend recht alleen in beweging kunnen worden gesteld.

Maar juist die onderstelling is in strijd met de werkelijkheid. Daarover echter is reeds door den geachten afgevaardigde uit Zuidhorn het een en ander gezegd; ik zal er mij niet meer in verdiepen. Doch alleen het feit dat de uitvoering niet overal mogelijk zal zijn, zal meer ruimte voor de toepassing van dit artikel noodig maken.

Maar ik wensch een andere vraag te stellen. Kan de aard van het beginsel toelaten, dat er dwingend recht van gemaakt wordt? Zal het beginsel daardoor worden bevorderd of weerstreefd? Ik vrees het laatste.

Het artikel gaat uit van een hooge en goede beschouwing van de ware verhouding tusschen werkgever en arbeider; in casu zal het meest zijn die van dienstboden en het huisgezin; een verhouding zooals die moet zijn, bij sommigen leeft, bij anderen nog niet leeft, en juist bij die laatsten tegenstand zal opwekken. Daar zal men trachten aan de wet te ontkomen, en wij weten met welk vernuft dat somtijds geschiedt. Nu kan men wel zeggen, „de wetgever moet daarvoor niet bevreesd zijn: als het beginsel goed is, moet men juist dwingend recht aangeven"! Ik meen, dat dit niet juist geoordeeld is; ik althans denk er anders over.

Wij hebben hier te doen met een zeer bijzonder geval. Er wordt gesproken van *behoorlijke verpleging*, van *zorg dragen*. Wat onderstelt dit? Dit onderstelt toewijding, geduld, liefderijke behandeling, om zoo noodig een woord van opbeuring te kunnen spreken in den bedroevenden toestand waarin de dienstbode verkeert. Dat zijn dingen die met dwingend recht niet geboden kunnen worden.

Is de zedelijke eisch uit hooger beginsel geboren, dan kan de wet door dwingend recht het niet op eens doen inleven in iemand in wien het niet werkzaam is. Wat zal nu het gevolg zijn, als die hartelijkheid en toewijding ontbreken?

Stel u voor den toestand der dienstbode, daar waar zij in tijd van ziekte omgeven is door menschen, die het haar maar al te veel laten gevoelen, dat zij eigenlijk een lastpost is. Dat is voor haar een dubbele ellende. Toch is zij niet in staat om van haar recht op dat oogenblik gebruik te maken. Wel zegt de wet duidelijk: zij moet verpleegd worden, maar zij ontvangt die verpleging niet in den goeden zin waarin het in dat artikel bedoeld is. Toch snijdt de wet — althans tot op nadere inlichting van den Minister vat ik dit zoo op — op dit oogenblik de mogelijkheid af, wanneer die dienstbode mocht verlangen in het ouderlijke huis te zijn of in dat van een verwant of zelfs in een ziekenhuis, dat overigens op de meeste plaatsen ten platten lande niet bestaat. Zij zou wenschen bevrijd te zijn van een omgeving die haar drukt, maar de wet dwingt haar te blijven. En verder, hoe zal het gaan, wanneer wij het dwingend recht handhaven? Bij het aangaan van een arbeidsovereenkomst behoeft men dan niet meer te spreken over de wijze hoe te handelen bij de mogelijkheid van ziekte en ongeval. Immers, de wet zegt: „Elk beding, waardoor deze verplichting des werkgevers zoude worden uitgesloten of beperkt, is nietig". Men zal niet behoeven te wachten totdat door het overleg bij het sluiten der arbeidsovereenkomst er een beding gemaakt wordt omtrent de wijze van behandeling. Men behoeft er niet over te spreken. Immers de wet gebiedt.

Ook zij, die vooraf wel kunnen weten dat zij wegens drukte of door gebrek aan ruimte in huis of door de kosten bij eenige ernstige ziekte of ongeval niet aan de eischen der wet zouden kunnen voldoen, zwijgen daarover bij het aangaan der overeenkomst. Dat punt wordt in het geheel niet aangeroerd. De menschen leven dus in de verwachting, dat het wel goed zal gaan, dat geen ongeval of ziekte van de dienstbode tusschenbeide zal komen.

Men zal het er maar op laten aankomen? En als dan de ziekte toch komt, als het ongeval treft? Ja, dan is het te laat en dan zegt men: hadden wij de zaak maar vroeger besproken. Welnu, tot een bespreking moet het bij het aangaan over een arbeidsovereenkomst komen. Dan moet ook de mogelijkheid van ziekte onder de oogen gezien worden, dan moeten de werkgever en de dienstbode het overwegen wat dan geschieden zal, óf aan den eisch der wet kan worden voldaan.

En dat juist zal eerst geschieden door deze bepaling niet tot dwingend recht te maken, doch door de mogelijkheid te openen, dat er op de een of andere wijze ook een andere overeenkomst gesloten wordt. 't Is toch wel te denken dat ook op andere wijze, bijv. door verzekering, al wordt die in het artikel niet genoemd, in den ziektetijd, althans wat de kosten betreft, voorzien wordt. Zoo zal noch de werkgever, noch arbeider er ondoordacht inloopen. Ieder van hen zal dan weten wat hij doet.

Het artikel zegt verder, dat de werkgever verplicht is te zorgen voor behoorlijke verpleging, enz. voor zoover daarin niet uit *anderen hoofde* is voorzien. Wel wacht ik een nadere verklaring van den Minister omtrent de beteekenis van die uitdrukking, maar voorshands lees ik dit zoo, dat er bij vrije overeenkomst daaromtrent in overleg kan worden getreden. De arbeider zal, indien dat overleg niet tot het gewenschte resultaat leidt, de dienstovereenkomst niet aangaan; hij zal dan zijn diensten kunnen aanbieden daar waar wel aan den eisch van het artikel, zooals hij dat verlangt, gevolg kan worden gegeven. En dit zal ten voordeele van den arbeider zoowel als van het zeer te waardeeren beginsel van dit artikel zijn. Immers op het platteland waar dit artikel voor vele gezinnen zeker moeilijkheden zal opleveren, is bijna overal gebrek aan geschikte inwonende arbeiders; er is daar een doorgaande trek naar de steden. Komt de dienstbode bij iemand, die een uitzonderingsbeding wenscht te maken, hij kan er van overtuigd zijn, dat hij verschillende menschen zal kunnen vinden, bij wie dit artikel wel in uitvoering kan worden gebracht. Men weet dan wat men aan elkander heeft en het gevolg zal zijn, dat juist dan het beginsel, hierin opgenomen, langzamerhand gevolgd zal moeten worden door anderen, willen zij nog eenigszins in staat zijn goed dienstpersoneel in hun huisgezin te krijgen.

Zoo zal er het oog voor geopend worden en men zal gaan inzien, dat men bij den aanvang der dienstovereenkomst de zaak met elkaar moet kunnen bespreken, om naar gelang daarvan te handelen.

Dat zal niet geschieden, waar het dwingend recht blijft, doch wel waar de mogelijkheid wordt geopend om bij het aangaan der overeenkomst de zaak met elkaar te bespreken.

De heer Schaper heeft bij de algemeene beraadslaging over art. **1638 c** gezegd, dat men, wilde dat artikel iets beteekenen, moest zorgen, dat er nòch mondeling nòch schriftelijk kon worden afgeweken. De Kamer heeft daarmede niet ingestemd en ik meen, dat, terwijl voor art. **1638 c** wel eenigszins aan het denkbeeld van den geachten afgevaardigde gevolg had kunnen worden gegeven, hier althans het dwingend recht moet verdwijnen.

Of meent men, dat men met een dwingend recht opeens dat algemeene, hooge beginsel tot erkentenis zal brengen, dat het „dwing ze om in te gaan" hier zou baten? Dat zou mijns inziens wel het geval kunnen zijn waar het het afbetalen van een koopsom betreft, maar niet waar het gaat om hetgeen men hoogacht, de behoorlijke verpleging.

Ik hoop, dat dit artikel ten slotte zoo geredigeerd zal worden, dat het beginsel, dat ik waardeer en hoogacht, beter tot uitvoering zal komen dan mijns inziens door dwingend recht zal geschieden.

Ik zal afwachten wat de Minister en de Commissie van Rapporteurs over dit amendement oordeelen. 't Kan zijn dat wij een ruimere verklaring van het artikel erlangen dan ik meen dat het thans veroorlooft. Doch wordt een enge opvatting gehandhaafd, dan meen ik dat wij daaraan, en wel ter wille van een goede toepassing van het ethisch beginsel in dit artikel vervat, het dwingend recht moeten vervangen door een overleg bij arbeidsovereenkomst, waartoe het amendement den weg opent.

De heer **ter Laan:** Wij hebben hier een artikel, waarvan ik niet aarzel te verklaren, dat er, zooals het nu is geredigeerd, wat in zit, hetgeen helaas tot nog toe van zoo weinig artikelen kon worden gezegd.

Aan de inwonende arbeiders wordt verpleging en verzorging verzekerd gedurende de weken dat het arbeidscontract loopt, dat is voor de dienstboden 4 weken op kosten van den werkgever.

Dit artikel wordt in de hoogste mate verzwakt door het amendement, ingediend door de heeren Zijlma en Ferf. Zij willen het dwingend recht aan dit artikel ontnemen. Zij halen er de kern uit. En zij verklaren dat te wenschen op practische gronden. De heer Zijlma beklaagt zich in zijn toelichting, dat tegenover zijn practische bezwaren niet anders was gesteld dan eenige theorie.

De geachte afgevaardigde zal zich niet langer beklagen. Ik vraag mij af: wat waren nu die bezwaren van practischen aard? Ten eerste, dat men op het platteland niet heeft voldoende ziekenhuizen; ten tweede, dat er niet is voldoende

ziekteverzekering. Ik meen, dat de geachte afgevaardigde dan moest streven naar verbetering in dien toestand, doch dat doet hij niet. Hij beoogt eenvoudig, dat de dienstboden zullen worden naar huis gezonden, evenals dat tot nu toe het geval is geweest. Gevraagd mag worden, of zij dan gemakkelijker in een ziekenhuis opgenomen zullen worden of de voordeelen van verzekering genieten. Neen, daar wordt dan heelemaal niets van; zij gaan naar arme ouders of bloedverwanten. En de werkgever is van hen af.

Bij aanneming van het amendement van den heer Zijlma is het voordeel dus uitsluitend aan den kant van den werkgever.

Dan heeft de heer Zijlma nog een ander zoogenaamd practisch bezwaar, nl. dat de dienstbode beter verpleegd wordt bij haar ouders. Maar ook als de dienstbode recht heeft op 4 weken verpleging, kan zij bij onderling goedvinden zeer goed bij haar ouders verpleegd worden.

Wij willen, dat de verplichting rust op den werkgever; in het geval dat de heer Zijlma bedoelt op den landbouwer.

Er is niets tegen, dat deze in overleg treedt met de ouders of bloedverwanten van de dienstbode of een ander gezin, ten einde daar de verpleging te doen geschieden. Nu moest de heer Zijlma aantoonen, dat het goede doel, dat door het artikel bereikt wordt, ook bereikt wordt bij zijn voorstel. Maar dat behoeft hij niet te probeeren; hij doet er ook geen poging toe; hij weet wel, hoe het er mee gaat. De dienstboden zullen dan naar hun ouders gaan, maar op eigen kosten. De bezwaren van den heer Zijlma zijn die van groote landbouwers, die steeds knechten en meiden in dienst hebben en voor wien het dus de moeite loont om tegen dit artikel in oppositie te komen. En tot heden is het, helaas, regel, dat die patroons zich bij ziekte van een dienstbode, als het langer dan een paar dagen duurt, van elke verplichting ontslagen rekenen. Ik spreek de goeden niet te na; er zijn gunstige uitzonderingen, die aan de anderen een beschamend voorbeeld gegeven.

Maar de meesten willen met de zieken geen last en moeite hebben en sturen ze weg.

Dat hebben zij in de practijk tot op dit oogenblik, ondanks de opinie van het volk, gedurfd. En nu willen zij dit bij wettelijke regeling handhaven. Dat is de kale, naakte werkelijkheid.

Nu heeft de heer Zijlma dat amendement verdedigd, en dat brengt er ons meer dan anders toe, ons af te vragen, hoe het gaat in de gedeelten van de provincie Groningen, waar vooral de groote landbouwers te vinden zijn, die een aantal boden in dienst hebben. En dan kan ik uit ervaring spreken, omdat ik den toestand van mijn jonge jaren af heb gezien. Dan zou men zeggen, dat iemand als de heer Zijlma, die te midden van die toestanden leeft, juist tot een tegenovergestelde slotsom had moeten komen, want de toestanden laten juist in het vette deel van Groningen, ook op de zware klei, op het Hoogeland, wat de dienstboden betreft, zeer veel te wenschen over. Daar schiet men al te kort in de gewone behandeling van de dienstboden, waarover nader bij de behandeling van art. **1638 t** zal zijn te spreken. [Bl. 266 en vlg.] Maar dubbel geldt dit, wanneer de dienstboden ziek worden. De dienstboden slapen op de koegang of de koedeel, althans wat de boerenknechts betreft, want wat de boerenmeiden aangaat, wordt het langzamerhand beter.

De boerenknechts slapen echter zoo goed als allen achter de koeien, en als zij ziek worden liggen zij in hetzelfde bed en de practijk is — ten minste als men ze niet wegstuurt — dat men ze daar eenvoudig laat liggen. In dien koestal is het door de uitwaseming van de koeien in het winterhalfjaar meer dan vochtig. Het beddegoed is in den regel zoo gekozen, dat het tegen vochtigheid bestand is en is niet van de allerbeste hoedanigheid. De kooi, waarin de boerenknecht slaapt, is zonder licht en lucht; ze zijn aan den voorkant vaak wat hooger en naar den achterkant schuin afloopend; ze hebben niet de minste ventilatie, dan alleen als de beddeur wordt opengelaten. De verlichting 's nachts en 's avonds is zeer gebrekkig. In zulk een kooi moet de boerenknecht als hij ziek is verblijven, een groot gedeelte van den tijd aan zijn lot overgelaten. Vele boeren willen dat zelfs niet en zenden hem met niets de deur uit. En nu komt de wet en wil dien toestand verbeteren. En tevens komt iemand, die in die streken goed bekend is, ons zeggen dat hij die lasten voor de groote landbouwers nog te zwaar vindt. Dit wordt door het amendement-Zijlma—Ferf uitgedrukt.

De geachte afgevaardigde uit Goes deed opmerken, dat de inwonende knechts en meiden, als zij ziek zijn, veelal naar ouders of vrienden gaan. Dat is zoo en dit is nu ook te begrijpen.

Het is duidelijk, dat, al hebben zij daar misschien minder eten en drinken, hun meer opbeurende woorden en een vriendelijker omgeving te beurt valt.

Het artikel schrijft voor *behoorlijke* verpleging en geneeskundige behandeling. Men moet het mijns inziens met beide handen aangrijpen, ook omdat daardoor vanzelf de ligging voor die menschen in hun gezonde dagen beter wordt. De thans bestaande verzorging kan men, de goeden weer niet te na gesproken, niet behoorlijk noemen.

Wij ontkennen niet, dat dit artikel moeilijkheid geeft voor kleine werkgevers; maar het is eigenaardig dat, vooral ten platten lande, de kleinere boeren en de ambachtslieden geen bezwaren hebben en het ook nu reeds veelal met elkander schikken. Zoo zijn er tegen dit artikel, dat juist hun betrekkelijk zware verplichtingen oplegt, van hun zijde geen adressen bij de Kamer ingekomen, hoewel zij heel goed weten, wat hier voorgeschreven wordt. Zij doen in vele gevallen immers nu reeds uit eigen beweging wat van hen in het vervolg bij de wet gevergd zal worden.

De heer Zijlma is zelfs met een soort bedreiging gekomen; hij zeide: wanneer wij het artikel zoo zwaar maken, zullen de landbouwers in het vervolg niet meer zoo veel inwonende knechts en meiden aannemen.

Met het oog op het platteland klinkt die bedreiging op dit oogenblik eenigszins komisch, omdat de landbouwers wegens het naar Duitschland en Amerika trekken van tal van arbeiders, juist moeite hebben ze te krijgen.

Van het Hoogeland van Groningen wordt mij bijv. geschreven van deskundige zijde: „Vooral klagen de boeren steen en been dat ze geen „boden" kunnen krijgen. De zoons en dochters van arbeiders blijven, als 't eenigszins kan, liever bij vader en moeder thuis en werken als losse arbeiders, hebben dan betere huisvesting en genieten meer vrijheid." Dit laatste spreekt vanzelf, doch dat ze thuis beter huisvesting hebben dan bij de landbouwers is al bijzonder kenschetsend.

Het artikel gaat van deze goede gedachte uit:

Wanneer men de lusten van de inwonende arbeiders heeft, moet men de lasten ook dragen. Dit mag ook wel voor de steden gezegd worden.

Ook voor de zieke dienstbode in de steden moet het dwingend recht in het artikel gehandhaafd worden.

De voorstellers van het amendement gaan aldus verder dan zij zelf bedoelen. Zij gaan ook verder dan de heer Lohman. Deze zeide nog: bij ziekte, uit het bedrijf voortkomende, spreekt het vanzelf dat die voor rekening van den werkgever moet komen. Van dit standpunt kan men 2 wegen uitgaan bij dit artikel, dat geen scheiding komt tusschen ziekten, voortkomend uit het bedrijf en de overige ziekten. Nu kan men alles voor rekening brengen van den werkgever, zooals het Regeeringsvoorstel doet.

Men kan ook den werkgever er geheel buiten laten, zooals de heer Lohman wil. Het komt echter meer overeen met het Christelijk beginsel, om de ziekte in elk geval voor rekening van den werkgever te brengen, zooals in het artikel staat.

De heer de Savornin Lohman doet juist andersom. Omdat volgens hem maar de helft voor rekening van het bedrijf is en de andere helft niet, wil hij de geheele verplichting van het bedrijf afwerpen. De heer de Savornin Lohman heeft bij die gelegenheid bovendien nog het middel gevonden het een en ander te plaatsen ten aanzien van de sociaal-democratische propaganda en den sociaal-democratischen toekomststaat. Dit werd tusschen twee haakjes gezegd, en als zoodanig kan het beantwoord worden. Hoe de sociaal-democratische staat er zal uitzien kunnen wij gerust aan de toekomst overlaten, maar het is eigenaardig, hoe het gaat in de maatschappij, die heet ingericht volgens de beginselen, waarnaar ook de heer de Savornin Lohman zegt te leven. Met die maatschappij hebben wij hier te maken. En nu zijn de werkgevers zoo, dat het hoog noodig tijd wordt, hier het dwingend recht op hen toe te passen. Zij hebben het er naar gemaakt en niemand zal durven beweren, dat in doorsnee de Christelijke patroons zich beter gedragen dan de anderen.

Door te stemmen tegen dit artikel, of, zooals de heeren Zijlma en Roessingh doen, door aan het artikel het dwingend recht te ontnemen, bereikt men, dat de hardvochtige, de onchristelijke, de slimme groote werkgevers zich aan hun verplichtingen onttrekken. De heer Roessingh schept zich een illusie. Hij wil, dat de werkgever en de dienstobde eens met elkander zullen praten. Maar daar komt niets van. De werkgevers, die geen verpleging willen geven, doen het niet, en de dienstboden zullen op hoop van zegen, en in het vertrouwen, dat het wel goed zal gaan, hun betrekkingen aanvaarden. Wanneer de dienstboden ziek worden, zullen zij op dezelfde wijze als nu de deur uitgezet worden en het getal slachtoffers zal vermeerderen ten gevolge van het optreden van den geachten afgevaardigde uit Emmen. De heer Roessingh zal dat niet willen, maar dan moet hij ook vasthouden aan het dwingend recht.

Wanneer het artikel zijn kern wil houden, dan moet het dwingend recht zijn.

Men kan deze bepaling vergelijken met de bepaling van art. **1638c**, en zooals de Kamer bekend is, hebben wij al het mogelijke gedaan, om ook daar het dwingend recht te behouden. Maar toch is dit nog iets anders.

Bij art. **1638c** hadden wij te doen met arbeiders in het algemeen, hier met arbeiders die inwonende zijn, die dus altijd meer hebben van leden van het huisgezin. Die inwonende arbeiders moeten meer voor het gezin doen; van hen wordt verwacht, en ik zeg gaarne te recht, dat, wanneer de werkgever of de leden van zijn gezin ziek worden, zij alle mogelijke moeite zullen doen, te nacht en te ontijde desnoods, voor het gezin. Wanneer men weet, dat de inwonende dienstbode vaak een onbeperkten werktijd heeft en altijd ter beschikking moet staan voor het gezin, dan meen ik ook, dat in ieder geval zij er aanspraak op kan maken, dat wat hier voorgesteld wordt, dwingend recht zal zijn. Ik hoop, dat de Regeering haar voorstel zal handhaven en dat het op dit punt ongewijzigd door de Kamer zal worden aangenomen.

De heer **Roodhuyzen:** Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Zuidhorn heeft zijn amendement verdedigd, wat natuurlijk zijn recht is en waartegen ik natuurlijk niet het minste bezwaar heb, maar hij heeft als stormram tegen het artikel mijn onschuldig hoofd gebruikt en daar moet ik ernstig verzet tegen aanteekenen. Hij heeft gezegd, dat ik zou verklaard hebben, dat, wanneer de maatschappelijke toestanden zich niet aansloten aan deze wet, dat die verhoudingen dan maar anders moesten worden en dat ik het mij in dat opzicht al zeer gemakkelijk had gemaakt.

De geachte afgevaardigde laat mij verder zeggen, dat de kleine werkgevers, wien het te moeilijk valt aan de wet te voldoen, dan maar als werkgevers moeten opdoeken.

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer de geachte afgevaardigde uit Zuidhorn zich even de moeite zou willen geven om in de *Handelingen* na te lezen wat ik te dien aanzien gezegd heb, dan zal hij bevinden, dat ik het geen bezwaar noemde, dat ten gevolge van sociale wetten een *enkele* kleine werkgever, die niet in staat is om aan de allereerste eischen, die het bedrijf stelt voor een menschwaardig bestaan van den arbeider, als werkgever zou moeten worden geschrapt. (1)

Trouwens, Mijnheer de Voorzitter, noch de geachte afgevaardigde noch ik zullen door ons redeneeren daaraan iets veranderen: in den oeconomischen loop der dingen zullen vanzelf die werkgevers verdwijnen, die ik op het oog had.

Tegen het door de geachte afgevaardigden uit Zuidhorn en uit Hoorn voorgestelde amendement heb ik verder ernstig bezwaar. In de eerste plaats is het, zooals het luidt, niet alleen toepasselijk op hetgeen de voorstellers beoogen, den kleineren werkgevers in het landbouwbedrijf geen te zware lasten op te leggen, maar heeft het een veel verdere strekking. Als ik ondeugend wilde wezen, zou ik er mij over kunnen verbazen, dat de heeren nu *wel* een schriftelijke overeenkomst willen en de boeren nu blijkbaar wèl gemakkelijk kunnen schrijven, terwijl wij bij de behandeling van het groote amendement van de 10 [lees: 12] heeren hebben vernomen, dat zij die kunst slechts zeer gebrekkig machtig waren. (2) Zoo schijnt de zaak dus altijd zoo te draaien, dat als een schriftelijk contract nadeelig wordt voor den werkgever, de boeren niet kunnen schrijven, maar als het in hun voordeel is, zij schrijfmeesters eerste klasse blijken.

Een ander bezwaar tegen het amendement is, dat men de zaak opblaast tot iets van zeer groot belang. Men noemt een reeks van gevallen die zouden kunnen voorkomen, terwijl in werkelijkheid het artikel eigenlijk vrijwel den bestaanden toestand regelt.

De heer ter Laan heeft erg uitgeweid over de treurige ligging van vele boerenarbeiders, maar ik ben het daaromtrent in de appreciatie niet geheel met hem eens. Niet dat ik die treurige ligging goed zou noemen, maar men moet daarover toch niet te zwaar denken, want niet alleen de arbeider, maar ook de rijke boer ligt op een manier, waarvoor velen onzer stichtelijk zouden bedanken. In Groningen ben ik niet bekend, maar de rijke Noordhollandsche boer kruipt met zijn vrouw in een nauwe bedstede, niet veel meer dan een groote doos, waarvan de deuren dan nog, en dat zelfs bij de grootste hitte, worden gesloten, zoodat men hier schijnt te mogen rekenen met het atavisme in dezen zin, dat er zich bij die lieden een soort hygiënische toestand heeft ontwikkeld, waardoor zij in dit opzicht grooter draagkracht hebben dan een stadsmensch.

De heer **Schaper:** Zij slapen ten minste niet in den koestal.

(1) [Men zie daarvoor dl. II, bladz. 504.]
(2) [Men zie daarvoor dl. II, bladz. 16 en vlg.]

De heer **Roodhuijzen:** Ik heb wel eens van geneeskundigen gehoord, dat het zeer gezond is om in een koestal te slapen, vooral als men aanleg heeft voor tuberculose, al zou ik daartoe toch niemand willen dwingen.

Deze bepaling vraagt trouwens van den werkgever niets anders dan dat hij zijn zieken inwonenden arbeider of zijn zieke dienstbode zoo zal verplegen als hij het zijn kind zou doen bij ziekte.

De geachte afgevaardigde uit Zuidhorn meent dat dit voorschrift treurige gevolgen zal hebben, want — zegt hij — wij zullen weldra géén inwonende arbeiders meer hebben. Mijnheer de Voorzitter! Dat zal dan alleen zoo zijn bij de rijke boeren, maar niet bij den kleinen werkgever in het landbouwbedrijf, want in dit opzicht sluit ik mij bij den heer ter Laan aan: evengoed als een dienstbode in een burgergezin in den stand waartoe ik behoor, het oneindig veel beter heeft dan zij, die behooren tot de 10 of 12 dienstboden in het gezin des rijken, evenzoo heeft de inwonende dienstbode bij het kleine landbouwbedrijf het doorgaans veel beter dan die welke bij den grooten boer werkt. Ik wil gaarne verklaren, dat ik in Noordholland meer dan eens van rijke boeren staaltjes heb vernomen van hartelooshеid, die inderdaad recht geven ze te plaatsen naast hetgeen de geachte voorzitter van de Commissie van Rapporteurs vanmorgen [?] vertelde, dat het wel gebeurt, dat de rijke werkgever zijn dienstbode bij ziekte eenvoudig op straat zet. En ik zou den geachten afgevaardigde uit Zuidhorn wel eens willen vragen hoe het dan moet gaan met den zieken arbeider of dienstbode, die geen ander onderkomen heeft, en hoe deze anders te helpen in geval van ziekte.

Nu zegt men evenwel, dat het artikel zich ook op het gebied van de loontrekkenden, die ik thans op het oog heb, te ver uitstrekt. Dat dunkt mij juist. Ik heb jarenlang gewoond vlak bij het platteland en ik weet dus ook dat er arbeiders zijn die niet in de termen vallen om aanspraak te maken op verpleging, bijv. de hannekemaaiers. Wanneer het amendement dus in dien zin kon gewijzigd worden, dat het artikel niet zou gelden voor arbeidsovereenkomsten van korter tijd dan bijv. voor 6 weken aangegaan, dan zou er over het amendement te praten zijn, maar door aanneming van het amendement zooals het nu voor ons ligt, zou de goede werking van het artikel geloof ik bepaald worden geschaad.

De heer **Heemskerk:** Ik beschouw dit artikel buiten verband met de politiek; ik juich de strekking van het artikel toe, maar ik geloof dat het niet zeer gelukkig is geredigeerd. Het komt mij voor, dat er tegenstrijdigheden en moeilijkheden in zitten, en, gedeeltelijk in aansluiting aan hetgeen door andere geachte sprekers daaromtrent is gezegd, wensch ik thans nog even op enkele bezwaren te wijzen.

Een algemeene opmerking ga echter daaraan nog vooraf. Ik geloof, dat men de zaak te eenzijdig voorstelt, wanneer men, zooals de geachte afgevaardigde uit Hoogezand, eischt, dat men een zieke dienstbode zal verplegen, omdat men toch ook van haar verlangt, dat zij zal helpen wanneer de menschen bij wie zij inwoont ziek zijn. Dat is niet precies hetzelfde. De dienstbode wordt aangesteld om huiselijke diensten te verrichten. Men gaat daarbij van de onderstelling uit, dat de huisgenooten andere werkzaamheden hebben te verrichten, waartoe zij meer bepaald zijn geroepen, zoodat zij, wanneer zij zich met de verpleging van de dienstbode moeten bezighouden, die werkzaamheden moeten laten liggen.

Nu weet ik wel, dat er vele heeren of mevrouwen zijn die niets uitvoeren, maar er zijn toch ook velen, en wel vermoedelijk meer, die vele bezigheden hebben. Bovendien, schieten de werkgevers wel eens te kort, met de dienstboden komt dat toch ook wel eens voor. Het gebeurt bijv. wel eens, dat een dienstbode het zoo weet aan te leggen, dat zij een paar dagen uit logeeren gaat, als zij merkt dat mevrouw zal bevallen. Men moet in deze niet al te eenzijdig zijn, waaruit zoo licht een idealiseeren in strijd met de werkelijkheid voortvloeit.

Ik juich de strekking van het artikel zooals ik zeide toe, hoewel ook hier de regeling zeer wel gemakkelijker door middel van verzekering zou kunnen geschieden, omdat het heel moeilijk is in de wet goede regelen te stellen voor de nakoming van huiselijke verplichtingen.

Nu in de eerste plaats een enkel woord over de quaestie door den geachten afgevaardigde uit Goes gemoveerd: over de bevalling.

Ik zie daaromtrent in het artikel zooals het voor ons ligt wel eenige zwarigheid. Maar dan moet men het artikel ook nemen zooals het hier ligt en niet zooals het wellicht zal worden geamendeerd door aanneming van het amendement van den heer van Doorn of van de Commissie van Rapporteurs, zoodat men nog moet aannemen, dat de verplichting blijft voortduren na het eindigen van de dienstbetrekking. Het gaat inderdaad wel wat ver om te zeggen, dat men de dienstbode die buiten huwelijk moet bevallen in zijn huis moet laten bevallen en verplegen. Die verplichting zal alleen kunnen voorkomen als een soort van roodweer; in het allerdringendste geval, wanneer het geldt het leven van een mensch niet te doen verloren gaan. Wanneer men, wat niet vaak zal gebeuren, een bevalling niet te voren heeft zien aankomen en deze heeft plotseling plaats, dan zal men de dienstbode zeker niet op dat oogenblik buiten de deur zetten, maar de vraag is, en die vraag moet men onder de oogen zien, of men die moeilijkheid kan vermijden. En dan geloof ik, dat men dit artikel in verband met de amendementen van de Commissie van Rapporteurs en van den heer van Doorn moet geschouwen in verband met art. **1639** *p* [o] en **1639** *q* [p]. Het is dan de vraag of die artikelen voldoende in het geval voorzien, en het recht geeft in zoodanig geval een dienstbode weg te zenden, vóór dat het zoover is. Nu beweer ik niet, dat dit in ieder geval de aangewezen weg is voor een huisvrouw; verschillende omstandigheden kunnen daarbij invloed uitoefenen. Er zijn gevallen, waarin het Christenplicht is zulk een dienstbode te houden, maar daarom mag men dit nog niet als rechtsverplichting in het algemeen aannemen. Ook kan het in sommige gevallen wel degelijk wenschelijk zijn de dienstbode te doen heengaan.

Nu staat in art. **1638 ij**. dat de verpleging moet plaats hebben en de kosten daarvan gedurende de eerste vier weken niet kunnen worden verhaald op den arbeider, tenzij de ziekte of het ongeval veroorzaakt is door opzet of onzedelijkheid. Eenige onzedelijkheid is er bij de bevalling van een ongetrouwde dienstbode allicht; maar in art. **1639** *q* [p], 3°., wordt onder de dringende redenen, waarom men de dienstbetrekking kan opzeggen, genoemd, wanneer de arbeider zich overgeeft aan dronkenschap of ander liederlijk gedrag.

Dit is een andere terminologie, en de vraag rijst of het niet gewenscht is de terminologieën van de artt. **1639** *q* [p] 3°. en **1638 ij** met elkander in overeenstemming te brengen. Of is hier een opzettelijk verschil aanwezig? Moet voorts onder die dringende redenen ook gerekend worden art. **1639** *q* [p], 11°., „wanneer hij door opzet of roekeloosheid buiten staat geraakt is den bedongen arbeid te verrichten"?

In dergelijke gevallen kan ook roekeloosheid wel in het spel zijn, maar vermoedelijk is art. **1639** *q* [p], 11°., daarvoor niet precies geschreven.

Wil men zich echter niet beroepen op art. **1639** *q* [p] 3°. of 11°., dan kan men zich wellicht beroepen op art. **1639** *p* [o], doch om dan niet onrechtmatig te handelen moet men een schadeloosstelling geven. Maar zou in dit geval ook art. **1638 ij** niet toepasselijk zijn? Of is, ook wanneer men geen schadeloosstelling geeft, de dienstbetrekking terstond geëindigd, en lost zich de zaak alleen op in de actie van art. **1639 t**?

Ook die vraag moet worden onder de oogen gezien. Want als bij een onrechtmatige opzegging toch de dienstbetrekking geëindigd is, zou zulk een opzegging het middel zijn om van de verplichting krachtens dit artikel af te komen en niet bloot te staan aan de noodzakelijkheid om onder zulke omstandigheden iemand ter verpleging in huis te hebben.

Ik acht het wel wenschelijk daarover nog eenig licht te ontvangen, en nu geeft het woord des Ministers wel geen officieele interpretatie, maar meerder licht over den zin en het verband der verschillende artikelen is toch wel noodig, en kan wellicht door het gesprokene in deze Vergadering worden verkregen. Het verwondert mij dus niet, dat de geachte afgevaardigde uit Gouda eenige stellingen ter uitlegging van het artikel heeft te berde gebracht. Nu heeft die geachte afgevaardigde daarbij onder andere gezegd, dat een pretentie van een derde tegenover den werkgever niet kon bestaan, maar de arbeider zelf zou met de doktersrekening bij den werkgever kunnen aankloppen. Ook dit moeten wij nog nader onder de oogen zien. Ik geloof niet, dat dit kan, nu het artikel zóó is geformuleerd, dat de werkgever verplicht is voor de behoorlijke verpleging en geneeskundige behandeling zorg te dragen, voor zooverre daarin niet uit anderen hoofde is voorzien, bijv. dat de arbeider is in een verzekering, bij zijn ouders als familie aan huis wordt verzorgd of den dokter laat komen. In ieder van die gevallen bestaat, in zooverre als op de genoemde wijzen in de zaak wordt voorzien, de verplichting van den werkgever niet. Het presenteeren van een doktersrekening door den arbeider aan den patroon is uitgesloten. Het kan gebeuren, dat de arbeider zich zelf in een ziekenhuis doet opnemen en daar goedkoop terechtkomt; maar nu is er een zonderling recht dat hier gehuldigd wordt. De patroon kan den arbeider in een ziekenhuis doen opnemen en dan moet de arbeider gaan. Gaat hij niet, dan vervalt de verplichting van den werkgever. De werkgever kan tot den arbeider zeggen: ik stuur u naar het ziekenhuis en gaat de arbeider, dan wordt den patroon het tarief in rekening gebracht dat voor hem naar zijn gegoedheid bestaat. Dit wordt gebillijkt in de Memorie van Antwoord, waarop de geachte afgevaardigde uit Goes de aandacht vestigde, want daar lezen wij:

„Dat geneeskundigen, wordt de voorgestelde bepaling wet, een anderen maatstaf zullen bezigen bij de berekening der kosten, dan tot dusverre, is een natuurlijk gevolg van de omstandigheid, dat niet meer de arbeider (dienstbode) doch de werkgever, voor de betaling dier kosten aansprakelijk wordt."

Wanneer nu echter de eerste vier weken voorbij zijn, zal de arbeider — of de dienstbode — wel aansprakelijk worden voor de betaling, niet direct maar langs een omweg, want dan zal de werkgever het ziekenhuis betalen naar het tarief van mijnheer en mevrouw en dit op de dienstbode kunnen verhalen. Is dit nu niet een allerzonderlingste tegenstrijdigheid in het artikel? Vooreerst kan de dienstbode door er zelf voor te zorgen, de geheele verplichting te niet doen, maar doet zij dit niet, dan vindt men het rationeel om de eerste vier weken de verpleging te laten geschieden op kosten van den werkgever en dan de volgende weken op kosten van den arbeider, maar volgens een duurder tarief. Ik moet eerlijk zeggen, dat uit dit oogpunt het artikel mij niet bevalt. Zou hier niet eenvoudig in zijn te voorzien, wanneer het artikel luidde:

„De werkgever is verplicht in geval van ziekte of ongeval van eenen bij hem inwonenden arbeider voor diens behoorlijke verpleging en geneeskundige behandeling zorg te dragen, voor zooverre daarin niet uit anderen hoofde kan worden voorzien", enz.?

Ik beveel dit aan de overweging van den Minister en van de Commissie van Rapporteurs, aan.

De geachte afgevaardigde uit Gouda heeft er aan herinnerd, dat er in de zaak voorzien kan worden als ouders hun dochter bij zich aan huis nemen ter voldoening van hun verplichting tot alimentatie van hun kind, maar ouders die het zeer goed kunnen doen zijn wellicht onwillig en laten mijnheer of mevrouw voor alles zorgen. Er moet dus onderscheid gemaakt worden tusschen ouders die onwillig zijn en ouders die het niet zijn. Als men nu den zin eindigde met „kan worden voorzien", zou het, dunkt mij, ook met het oog op deze zijde der quaestie beter loopen.

Dan geloof ik ook, dat het volkomen rationeel is in dit geval de verplichting te doen ophouden bij het eindigen der overeenkomst. Ik meen, dat het amendement van den geachten afgevaardigde uit Gouda aanbeveling verdient. Dit is iets anders dan zich houden aan den opzeggingstermijn.

Het kan toch gebeuren, dat iemand ziek wordt nadat de opzegging heeft plaats gehad. Dan is het alleszins rationeel, dat men het eindigen der dienstbetrekking ook de verplichting van den werkgever ophoudt. Of het nu noodig is te spreken van 6 weken betwijfel ik, want ik geloof, dat er gevallen zijn, waarin het alleszins rationeel is, dat de verplichting langer dan 6 weken duurt, maar dan kan ik mij weer niet begrijpen, waarom in die gevallen het recht van verhaal op de dienstboden moet bestaan. In dit opzicht ga ik weder naar den anderen kant.

Nu is het niet noodig, dat de heer Schaper ironisch lacht. Wanneer hij een stelling verkondigt, die de mijne niet is, zal ik wellicht lachen wegens de stelling zelf, maar niet in dien zin, alsof ik twijfelde aan zijn geloof in hetgeen hij zeide.

De heer **Schaper:** Daar is ook geen quaestie van.

De heer **Heemskerk:** Ik hoor dit met genoegen, maar dan heeft het lachen op dit oogenblik ook geen zin. Nu de heer Schaper er zich toch in mengt, wil ik wel dit zeggen: wanneer de heer Schaper de zienswijze ontwikkelt, dat een trouwe dienstbode, die langen tijd in dezelfde dienst blijft, zich eigenlijk schuldig maakt aan hondentrouw, dan moet naar deze beschouwing zulk een dienstbode niet in een gunstige positie worden gebracht, maar wanneer men in de trouw eener dienstbode, die jarenlang aan een gezin verbonden is geweest, een edele trouw erkent, dan heeft het toch geen zin te zeggen: na 4 weken kunt gij wel op uw eigen kosten worden verpleegd.

Ik voor mij vind dit artikel zeer gebrekkig. Indien dit artikel tot dwingend recht moet worden gemaakt, zou het er heel anders moeten uitzien, maar ik betwijfel, of dit wel iemand zal kunnen.

Nu heeft men tegen het amendement van de heeren Zijlma en Ferf aangevoerd, dat de boeren wanneer dit in het voordeel is van den werkgever wèl kunnen schrijven, maar niet, wanneer dit niet zoo is. Ik voor mij geloof, dat het gebrek van het amendement echter eigenlijk is, dat het eischt een schriftelijke overeenkomst. Het maken van schriftelijke contracten is zeer moeilijk. Bijna iedereen kan schrijven, maar bijna niemand kan een schriftelijk contract opmaken.

Nu zou dit bezwaar het gemakkelijkst te ondervangen zijn door het laatste lid geheel te schrappen.

Dit was toch ook de oorspronkelijke redactie van het ontwerp-Drucker en van het Regeeringsontwerp.

Ik beveel dus in ernstige overweging èn bij de Regeering èn bij de Commissie van Rapporteurs aan 1°. of het niet noodig is het laatste lid te schrappen en 2°. de woorden: „voor zooverre daarin niet uit anderen hoofde is voorzien" door een andere uitdrukking te vervangen, omdat het artikel innerlijke tegenspraak bevat, die een gevolg is van die uitdrukking.

De heer **Goeman Borgesius:** Mijnheer de Voorzitter! Het komt mij hoogst gewenscht voor, dat omtrent den omvang van de verplichting die bij dit artikel aan de werkgevers wordt opgelegd, geen twijfel meer mogelijk zij, als de Kamer straks tot stemming zal overgaan.

Ik heb eerst afgewacht of door anderen misschien op de punten waaromtrent ik nog meer licht wenschelijk acht, de aandacht zou gevestigd worden, maar nu dit niet geschied is wensch ik tot den Minister nog enkele vragen te richten.

Vooreerst vraag ik: wat is de beteekenis van die alinea van dit artikel, waarin gezegd wordt, dat tot vervulling van de verplichtingen volgens het artikel, de werkgever *gerechtigd* is den arbeider naar een ziekenhuis over te brengen?

Beteekent die bepaling, dat als algemeene regel op den voorgrond wordt gesteld, dat de werkgever in zijn eigen huis voor verpleging van zijn inwonenden zieken arbeider moet zorg dragen, maar dat hem bij uitzondering wordt toegestaan den arbeider ook buitenshuis, in een ziekenhuis, te doen verplegen?

Is die interpretatie juist, dan zou dergelijke regeling een bezwaar zijn voor het platteland, omdat men daar in den regel geen ziekenhuizen aantreft. Ik hoop, dat de tijd spoedig zal aanbreken dat ook in dit opzicht verandering en verbetering zal komen, dat weldra door initiatief van de Regeering ook hier te lande mogelijk zal worden wat bijv. reeds in België geschiedt, nl., dat meerdere gemeenten zich combineeren om voor gezamenlijke rekening, zoo noodig met subsidie van provincie of Rijk, een ziekenhuis te stichten, opdat men zoodoende allengs overal kome in het bezit van goed ingerichte ziekeninrichtingen, staande onder toezicht van de Overheid.

Dien toestand hebben wij echter thans nog niet. Op het platteland is hier en daar wel geschikte gelegenheid om verpleegd te worden, maar goed ingerichte ziekenhuizen vindt men er nog heel weinig.

Wanneer dus de bepaling van dit artikel, waarin van ziekenhuizen wordt gewaagd, de beteekenis heeft, dat de werkgever aan zijn verplichting kan voldoen door zijn arbeider naar een ziekenhuis over te brengen, maar niet door hem op een andere plaats, in een ander huis, niet ziekenhuis, te doen verplegen, dan zou daardoor de uitvoering van dit artikel in vele streken van het land tot groote bezwaren aanleiding geven.

Ik neem als voorbeeld een winkelierster ten platten lande met één dienstbode, die onverwachts ziek wordt. De werkgeefster wil gaarne voor de verpleging zorgen, maar intusschen worden haar kinderen ook ziek en nu komt de dokter haar zeggen: de dienstbode kan niet langer in huis blijven. Gelukkig is er een buurvrouw die bereid is voor f 1 per dag de dienstbode in haar huis te verplegen, maar mag dat? De dienstbode naar een ziekenhuis over te brengen, dat staat de wet toe, maar de woning der buurvrouw is geen ziekenhuis, en alleen als het een ziekenhuis betreft, staat de wet verpleging buitenshuis bij uitzondering toe.

De Minister schudt met het hoofd en ik meen daaruit te mogen opmaken, dat hij met de door mij gegeven interpretatie niet instemt.

Met belangstelling hoop ik dan straks van de ministerstafel te vernemen hoe dan de Minister het artikel, en speciaal de tweede alinea van het artikel, interpreteert. Ik onderstel, dat de Minister aldus zal redeneeren: Als de werkgever zijn zieken arbeider naar een ziekenhuis overbrengt, dan is hij er geheel af; dan wordt hij geacht voor behoorlijke verpleging gezorgd te hebben. Maar brengt hij den zieke in een ander huis dat geen ziekenhuis is, dan is hij er niet af, dan moet hij desverlangd het bewijs leveren voor behoorlijke verpleging gezorgd te hebben.

Mocht de Minister de wet werkelijk op die wijze willen interpreteeren, dan moet ik er toch op wijzen, dat er geen aanleiding is om aldus aan een ziekenhuis boven andere verpleging den voorrang te geven zoolang in onze wetgeving het begrip „ziekenhuis" nog geheel in de lucht hangt en niemand kan zeggen wat daaronder eigenlijk moet worden verstaan.

Onlangs is een enquête ingesteld naar den toestand der ziekenhuizen door het Staatstoezicht op de volksgezondheid. Eerst moest men vaststellen aan welke eischen een inrichting moest voldoen, om als een ziekenhuis te kunnen worden aangemerkt. Men merkte toen ook, dat onder den naam van ziekenhuizen inrich-

tingen te boek stonden, maar waar de patiënten ellendig werden behandeld. Onder den bestaanden toestand kan men volstrekt niet zeggen: Die in een ziekenhuis terechtkomt, is zeker behoorlijk verpleegd te worden.

Mijn conclusie is, dat de tweede alinea van dit artikel best kan vervallen. De eerste alinea zal dan de beteekenis hebben, dat de werkgever voor behoorlijke verpleging van zieke inwonende arbeiders moet zorgen, hetzij in zijn eigen huis, hetzij daar buiten.

Ik wensch nog een tweede vraag tot den Minister te richten, ook omtrent den omvang der verplichtingen van den werkgever. Die vraag geldt het Regeeringsartikel, maar in nog meerdere mate het amendement der Commissie van Rapporteurs.

Als een inwonende dienstbode ziek wordt, dan mag volgens het artikel de werkgever, tot verpleging verplicht, de kosten van die verpleging weer op de dienstbode verhalen, maar niet die van de eerste vier weken.

Nu is mijn vraag: geldt die termijn slechts eens in het jaar of telkens als de dienstbode opnieuw ziek wordt? Stel bijv., een dienstbode is zes weken ziek geweest, gaat daarna hersteld weer aan het werk, maar wordt na een week opnieuw geruimen tijd ziek. Geldt dan die termijn van vier weken — de termijn die van verhaal is uitgesloten — voor één- of voor tweemaal? Dat is uit de redactie, zooals zij vóór ons ligt, niet duidelijk op te maken, en om den omvang der verplichtingen van den werkgever te kennen is het toch goed, dat dienaangaande geen twijfel overblijft.

Er is nog een bijzondere reden waarom het wenschelijk is, dat in deze alle onzekerheid worde weggenomen. Indien toch dit artikel, ongewijzigd, met dwingend recht tot stand komt, dan zal men in zeer vele gevallen trachten, door geregelde betaling van een kleine som op bepaalde termijnen, zich te verzekeren, dat men in geval van langdurige ziekte van inwonende arbeiders of dienstboden niet te zwaar worde getroffen. De heer Lohman zeide vanmorgen: dit zal niets geven; door een verzekering te sluiten zal men hoogstens van de kosten afkomen, maar niet van de verplichting tot verpleging, want die verplichting kan men niet door verzekering aan een ander overdragen. Tot op zekere hoogte is dat juist. De werkgever is de man en blijft de man die voor behoorlijke verpleging moet zorgen, en hij kan niet zeggen: ik betaal een zekere som aan een verzekeringsmaatschappij, en nu heeft deze maatschappij mijn verplichting overgenomen, zoodat ik van alles af ben. Neen, dat gaat niet. Als de arbeider vindt, dat hij niet behoorlijk verpleegd is, dan kan hij den werkgever, maar niet de verzekeringsmaatschappij aanspreken. Maar de verplichting van den werkgever lost zich toch voor een goed deel op in het maken van kosten, en nu kan hij zich zóó verzekeren, dat de maatschappij hem die kosten moet vergoeden. Als hij bijv. zijn arbeider in een ziekenhuis of elders laat verplegen, dan kan hij zich door betaling eener premie de zekerheid verschaffen, dat hem wordt vergoed wat hij daarvoor moet uitgeven. Ook de kosten, die hij bij verpleging in eigen huis moet maken, kunnen hem op die wijze worden vergoed. Maar zullen dergelijke verzekeringen kunnen worden gesloten, dan moeten de ziekte[ver]zekeringsmaatschappijen, zooals er reeds meerdere bestaan, precies weten welke de omvang is van de verplichtingen, aan den werkgever opgelegd, en hoeveel verplegingsdagen er voor rekening van den werkgever kunnen komen. Eerst dan kan met juistheid een verzekeringspremie worden berekend.

Ten slotte nog dit. Ik geloof, dat men zich omtrent den omvang van de verplichtingen, die door dit artikel op de werkgevers worden gelegd, over het algemeen een overdreven voorstelling maakt. Ik heb eens laten uitrekenen welke ongeveer de premie zou moeten zijn, die een werkgever zou moeten betalen indien hij gewaarborgd wil zijn, dat hem zullen worden vergoed de kosten die hij casu quo moet maken voor verpleging en geneeskundige behandeling van zieke inwonende arbeiders en dienstboden. Welnu, indien de omvang der opgelegde verplichtingen niet grooter is of wordt dan ik met het artikel in de hand heb kunnen nagaan — of mijn opvatting van het artikel juist is zal uit het antwoord van den Minister straks nader blijken — dan zal de jaarlijksche premie voor den werkgever niet meer bedragen dan f 4 à f 5 per jaar en per dienstbode, indien hij verlangt, dat hem voor iederen dag, dat een dienstbode ziek is en verpleegd moet worden, f 1.50 zal worden uitgekeerd.

Reeds heb ik leden, die groote bezwaren tegen dit artikel hadden, hooren zeggen: Als het werkelijk niet meer behoeft te kosten, dan zijn onze bezwaren grootendeels vervallen. Daarom heb ik gemeend goed te doen een globale rekening aan de Kamer voor te leggen. Als een werkgever bevoegd is om voor een behoorlijke regeling te zorgen daar waar hem dit het minst gelegen komt en de kosten niet meer zullen bedragen dan b.v. f 5 per jaar en per dienstbode of arbeider

— in vele gevallen zullen de kosten nog veel geringer zijn — dan kan men niet meer zeggen, dat door deze bepaling op de werkgevers een ondragelijke last zal worden gelegd.

De heer **Schokking:** Mijnheer de Voorzitter! Het is volgens uw verlangen dat ik nog vóór de pauze het woord voer. Ik zal de Kamer echter niet lang ophouden.

Ik heb het woord gevraagd, omdat ik gaarne het oordeel van den Minister zou willen vernemen over een gedachte, welke door een der leden zooeven los daarheen is geworpen, maar die voor hen die een oplossing wenschen van de moeilijkheden, welke zich bij dit artikel voordoen, van groot belang kan zijn. Ik behoor tot hen, die ongaarne tegen dit artikel zouden stemmen, omdat ik het met het beginsel dat daarin is vervat, geheel eens ben, maar ik gevoel evenzeer de bezwaren, welke tegen dit artikel in de practijk moeten rijzen, wanneer het dwingend recht wordt. Vandaar de ernstige begeerte om een uitweg te zoeken. Ik zou het toch betreuren, zoowel ter wille van dit artikel als van de kansen van het wetsontwerp in het algemeen, indien de bedoelde bezwaren niet ondervangen werden.

Nu is het niet te ontkennen, dat door het amendement van de heeren Zijlma en Ferf daaraan te gemoet gekomen wordt, maar dat geschiedt op een wijze, welke mij althans niet ten volle bevredigt. Waarom? Omdat ik de juistheid van het bezwaar tegen dat amendement erken, dat het ook gebruikt zal worden door hen, die anders onder dezelfde omstandigheden, daarvan geen gebruik zouden maken, d. w. z., dat men zich algemeen aanstonds door het schriftelijk beding van de nakoming van de verplichting krachtens dat artikel zal ontslaan, ook al zullen de omstandigheden straks van dien aard blijken te zijn, dat men dat beding niet noodig had. Het is niet zoozeer de vraag, of men zich bij het aangaan van de arbeidsovereenkomst van die verplichting zal kunnen ontslaan, dan wel of er mee gerekend wordt, dat er op het oogenblik, waarop de ziekte of het ongeval zich voordoet, omstandigheden kunnen zijn, waarbij men de grootste moeilijkheden heeft om aan de gestelde verplichting te voldoen.

De heer Heemskerk nu heeft de gedachte geopperd, het laatste lid van het artikel te doen vervallen. Door het wegnemen van die alinea, luidende „Elk beding, waardoor deze verplichtingen des werkgevers zouden worden uitgesloten of beperkt, is nietig", zal de zaak op een betere wijze worden opgelost dan door aanneming van het amendement van de heeren Zijlma en Ferf.

Schijnbaar is het anders en zal men zeggen, dat weglating van het 3de lid verder gaat; maar ik vrees, dat de aanneming van genoemd amendement tot het maken van een uitzonderingsbeding zal uitlokken, zoodat dit regel zou worden. Wanneer daarentegen het artikel wordt aangenomen, zooals het in zijn twee eerste leden luidt, dan gaat het uit van de verplichting van den werkgever, om voor een behoorlijke verpleging en geneeskundige behandeling van den inwonenden arbeider te zorgen; die verplichting wordt versterkt door de bijvoeging: „hij is niet gerechtigd de kosten der eerste vier weken op den arbeider te verhalen" enz., terwijl het tweede lid nog te meer de gedachte versterkt, die aan dit artikel ten grondslag ligt. Door aldus het beginsel in de wet te leggen, zal dit de regel worden, terwijl de gelegenheid blijft om met het oog op zeer bijzondere omstandigheden een uitzondering te maken. Ik zou daarom gaarne van Zijn Excellentie den Minister willen weten, hoe zijn oordeel is over een voorstel om het derde lid van dit artikel te laten vervallen. Vele bezwaren zouden dan zeker zijn weggenomen, die, naar het mij voorkomt, niet voldoende door het amendement van den heer Zijlma worden ondervangen.

De heer Heemskerk heeft er ook nog van gesproken om den 4den regel van het artikel te lezen: „voor zoover daarin niet uit anderen hoofde *kan* worden voorzien". Dat zou mij een te groote verzwakking van het beginsel lijken; maar ik zou die gedachte willen omkeeren in dezen zin, dat de verplichting voor den werkgever blijft bestaan, maar deze vervalt, wanneer blijkt, dat hij er niet in kan voorzien. Ik merk dit echter slechts in het voorbijgaan op; hoofdzaak is, dat ik gaarne van Zijn Excellentie zou willen weten, hoe hij denkt over het vervallen van het derde lid, waardoor, gelijk ik in den aanvang zeide, niet alleen de kansen voor dit artikel, maar ten deele ook voor het geheele ontwerp vermeerderd worden.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik moet trachten — en ik zal het gaarne doen — om nu ook van mijn kant de strekking en de beteekenis van dit artikel in het licht te stellen, natuurlijk met inachtneming van uwen wensch, dat men zoo min mogelijk terugtrede in de algemeene beschouwingen. Ik moet dit doen, want het is volkomen waar wat door verschil-

lende geachte sprekers gezegd is, dat later bij de uitlegging en toepassing van de wet, het woord van den Minister die het ontwerp had te verdedigen niet meer behoeft te beteekenen dan dat van iederen anderen geachten spreker in de vergadering, maar het is toch voor ons, zooals wij hier te zamen zijn, wenschelijk, dat wij ons goed doordringen van wat nu eigenlijk de portée, de draagwijdte van het artikel is, vóór dat wij overgaan daarover een oordeel te vellen.

Mijnheer de Voorzitter! Het artikel legt voor het geval van ziekte of ongeval van een inwonenden arbeider den werkgever een tweeledige verplichting op: in de eerste plaats de verplichting om voor behoorlijke verpleging en geneeskundige behandeling van den arbeider zorg te dragen. Dat willen zeggen: het is zijn plicht er voor te zorgen dat datgene wat hier in het artikel verder voorgeschreven staat ook geschiede. Hij kan de zaak niet alleen niet op haar beloop laten alsof ze hem niet aanging, maar hij heeft ook zorg te dragen voor behoorlijke verpleging en geneeskundige behandeling. Hij kan dat doen op verschillende wijzen, al naar de omstandigheden van ieder geval, maar hij heeft er voor te zorgen.

Nu is de vraag: Wat is een behoorlijke verpleging?

Verschillende sprekers hebben denkbeelden verkondigd, waarbij zij m. i. de juiste proportiën niet in het oog gehouden hebben; want ,,behoorlijke verpleging" is in het zinsverband van het artikel iets geheel betrekkelijks. Evenals een ander artikel van dit wetsontwerp zegt dat een werkgever zijn inwonenden arbeiders, wanneer zij niet ziek zijn, in het gewone leven, behoorlijke voeding en ligging moet verstrekken, en men daarmede niet bedoelt voeding en ligging, welke aan hoogere eischen voldoen, dan die gesteld worden voor het gezin van den werkgever zelf, is ook hier een betrekkelijk begrip uitgesproken voor het geval van ziekte. Als men zegt, dat er gezorgd moet worden voor behoorlijke verpleging, zal iedereen het eens zijn dat dit beteekent: een verpleging naar gelang van de levenswijze van het gezin van den werkgever. Ik zal mij in verdere détails naar aanleiding van die woorden: ,,behoorlijke verpleging" thans niet begeven. Genoeg zij het er den nadruk op te leggen, dat het is een betrekkelijk begrip, dat zich wijzigt naar gelang van het oneindig groot getal varieerende figuren der gevallen, welke wij in het leven ontmoeten.

Ten tweede wordt in het artikel voorgeschreven, dat in den regel de werkgever niet gerechtigd zal zijn de kosten van verpleging en geneeskundige behandeling op den arbeider te verhalen, wat betreft de eerste vier weken der ziekte.

In den regel, want in het artikel wordt deze uitzondering gemaakt: dat de ziekte of het ongeval niet aan opzet of onzedelijkheid van den arbeider zelf te wijten is.

Van die beide verplichtingen kan de werkgever zich kwijten door den arbeider te zijnen koste in een ziekenhuis te doen opnemen. Daarbij is alweer niet alleen te denken aan de ziekenhuizen in de groote steden; maar, wanneer men het voorschrift in zijn natuurlijke beteekenis beschouwt, ziet men dat hier moet worden gedacht aan behoorlijke ziekeninrichtingen, gelijk die ook in kleinere plaatsen en hier en daar ook ten platten lande gevonden wordt. Ik kom op tegen de redeneering van den geachten afgevaardigde uit Goes en anderen, die zich een zinsnede in de Memorie van Antwoord, welke op geheel iets anders sloeg, concludeerden, dat de werkgever zijn inwonende arbeiders, wanneer zij ziek zijn, te plaatsen heeft in de eerste of tweede klasse van het ziekenhuis.

Er staat in de Memorie van Antwoord als iets natuurlijks, dat wanneer men voor een inwonende dienstbode, die ziek is geworden, den huisdokter van het gezin roept, die huisdokter voor dat geval in rekening zal brengen wat hij bij ziekte van een lid van het gezin zou vragen. Ik laat dit nu daar. Wat daar geschreven staat is juist, maar het komt in de practijk dagelijks voor, een ieder onzer heeft dit wel ondervonden, dat de dienstbode geen gebruik wil maken van den huisdokter, omdat zij in een ziekenbus is. Het is eigenaardig, dat in veel gevallen de dienstbode den dokter van de bus prefereert.

Wanneer echter die preferentie niet bestaat en onze eigen dokter behandelt de zieke dienstbode, dat is de loop van de zaak, dat de dokter door den werkgever betaald zal worden en dan natuurlijk op de gewone wijze. Hoe dit zij, de bedoeling van de zinsnede in de Memorie van Antwoord is geenszins deze, dat, wanneer de werkgever gebruik maakt van de bepaling, dat de dienstbode ook in een ziekenhuis kan geplaatst worden, die dienstbode dan ook in de allerhoogst betaalde klasse geplaatst zou behoeven te worden. Het kan gebeuren dat de werkgever in zoodanige positie verkeert, dat hij de kosten van een ziekenhuis niet betalen kan; in zoodanig geval zal administratie van de ziekeninrichting òf niets vragen òf een zoodanige som in rekening brengen als in billijkheid onder de gegeven omstandigheden doelmatig zal blijken.

De heer Goeman Borgesius heeft gevraagd: er staat: in een ziekenhuis, is nu

de bedoeling daarvan dat men den zieke ook kan brengen naar het huis van een ander? De bedoeling is dat aan den zieke behoorlijke verpleging en geneeskundige behandeling wordt verstrekt. In de eerste plaats denkt men daarbij aan verpleging in huis, maar daardoor wordt niet buitengesloten, dat de zieke ook in een ziekenhuis of bijv. in omstandigheden als door den geachten afgevaardigde uit Enkhuizen werden geschetst ten huize van een ander kan verpleegd worden.

Ik hoor langs mij heen zeggen, dat, wanneer men spreekt van ziekenhuizen, daardoor allerlei andere vormen van kwijting van dezen plicht buitenshuis worden uitgesloten.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb allen eerbied voor de wijze van wetsuitlegging, die de sprekers welke dit zeiden, in practijk wenschen te brengen, maar ik herhaal dat ik de redeneering a contrario èn in het algemeen èn in casu speciaal, een zeer verkeerde methode acht; immers men mag volstrekt niet uit het feit, dat hier van ziekenhuizen is gesproken, afleiden dat elke andere verpleging buitenshuis zou zijn uitgesloten, want daardoor zou men in het artikel iets leggen, wat men er niet in kan lezen.

De verplichting des werkgevers wordt voorts opgeheven, wanneer in de verpleging uit anderen hoofde is voorzien. Dit blijkt uit de woorden in het artikel voorkomende: ,,voor zooverre daarin niet uit anderen hoofde is voorzien".

Door deze zinsnede wordt de verplichting welke in het artikel is nedergelegd, beperkt. Vraagt men nu, wat onder deze woorden is te verstaan, dan is het antwoord — een antwoord dat reeds is gegeven door den geachten afgevaardigde uit Gouda, en dat ook reeds in de Memorie van Toelichting voorkomt, — dat wanneer de arbeider deelgerechtigd is in een ziekenbus, de verplichting des werkgevers niet noodig is, vermits dan uit anderen hoofde in de verpleging is voorzien.

De uitdrukking omvat dus reeds een groot deel van de gevallen, die zullen voorkomen, terwijl wanneer een ongeval heeft plaats gehad in verband met de uitoefening van het bedrijf, dit reeds vallen zal onder de Ongevallenwet, zoodat alsdan in hetgeen hier wordt voorgeschreven reeds voor een groot deel is voorzien.

Hier komt nog bij, dat, wanneer de arbeider niet zelf in een ziekenbus deelgerechtigd is, de werkgever hem hierin zal kunnen behulpzaam zijn en zich dus de opvolging van het wetsvoorschrift gemakkelijk zal kunnen maken door voor den arbeider de premie te betalen. In de practijk komt dit reeds dagelijks voor, terwijl de heer Goeman Borgesius te recht heeft herinnerd, dat de werkgever de gelegenheid heeft om zich voor de schadelijke gevolgen van deze verplichting te dekken door zich daartegen te verzekeren voor een zeer gering bedrag, welke gelegenheid nog wel zal vermeerderen, terwijl eindelijk, wanneer de verplichte ziektenverzekering zal zijn tot stand gekomen, de uitdrukking ,,voor zoover daarin niet uit anderen hoofde is voorzien", zeker nog meer een groot aantal gevallen zal omvatten.

De heer Heemskerk heeft het denkbeeld opgeworpen om de woorden: ,,voor zoover daarin niet uit anderen hoofde is voorzien", te vervangen door: ,,voor zoover daarin niet uit anderen hoofde *kan* worden voorzien".

Maar dat zou zijn alle merg en pit aan het artikel ontnemen. Dat zou alle beteekenis aan het artikel onttrekken. Men kan dan evengoed het geheele artikel verwijderen. De geachte afgevaardigde ziet, en te recht, zeer scherp toe waar het geldt de bewoordingen van het artikel, maar dan doe ik dit ook mijnerzijds waar het geldt de bedoeling en de bewoordingen van een voorgesteld of aangekondigd amendement. Wanneer men in plaats van ,,is" voorzien, zet ,,kan worden" voorzien, dan is dit precies hetzelfde alsof men het geheele artikel achterwege laat. Want de mogelijkheid dat iets kan gebeuren, iets dus in abstracto, bestaat altijd.

Bovendien zijn er nog meer grenzen voor de werking van het artikel. De verplichtingen toch door dit artikel opgelegd zijn, wat den duur betreft, beperkt tot den tijd dat de dienstbetrekking duurt. Dit is altijd de bedoeling geweest, van het oogenblik af dat het eerste ontwerp ter tafel werd gebracht; het is altijd de noodwendige onderstelling geweest; men heeft altijd gesproken van rechten en verplichtingen tijdens den duur van de dienstbetrekking.

Het is dus volkomen onnoodig wat de geachte afgevaardigde uit Gouda er aan wil toevoegen, maar aangezien soms het overbodige ook nog zijn nut kan hebben, zal ik mij er niet tegen verzetten, als men die woorden nog eens uitdrukkelijk in het artikel wil opnemen, ofschoon in geen enkel opzicht de werking van het artikel daardoor anders wordt dan wanneer die woorden niet er in zouden voorkomen.

Wanneer men dit evenwel wil doen, dan zou ik dit liever niet zien geschieden op de wijze door den geachten afgevaardigde uit Gouda voorgesteld, om nl. te

spreken van nimmer langer dan tot het einde der *arbeidsovereenkomst*. Waarom dit minder correct is?

Ik zou den geachten afgevaardigde wel willen verzoeken mij van het betoog daaromtrent te ontslaan en te wachten tot de behandeling van art. 1639 [lees: **1639 e**]. Laat ik thans dit alvast ter rechtvaardiging van mijn meening onder zijn aandacht brengen, dat de terminologie van het geheele ontwerp zoo is dat er wordt gesproken van den duur en het einde der *dienstbetrekking*. Dit zal hem als jurist genoeg zijn om toe te stemmen, dat het zaak is hier dezelfde uitdrukking te bezigen.

Wanneer men deze bepaling in het artikel wil opnemen, dan gevoel ik meer voor het amendement van de Commissie van Rapporteurs, met één voorbehoud. Volgens de lezing van de Commissie staat er: „zoolang de dienstbetrekking duurt *en* uiterlijk tot een tijd van zes weken." Nu wil het mij voorkomen dat die redactie niet zóó correct is als wij dit gewoon zijn bij amendementen, door de Commissie van Rapporteurs voorgesteld. Men bedoelt hier een tegenstelling, en dus moet men niet zeggen „en" maar „doch".

Behoudens deze opmerking heb ik tegen het amendement van de Commissie van Rapporteurs geen overwegend bezwaar.

Daarbij komt nog iets. Voor zoover de ervaring leert, komt het speciaal bij dienstboden voor, en zal het wel blijven voorkomen — ik heb dit al gezegd toen wij deze zaak behandelden in Maart, naar aanleiding van een amendement van den geachten afgevaardigde uit Goes — dat bij ziekte de dienstbode zal vragen om liever te worden gebracht naar haar ouderlijk huis, om daar te worden opgepast. Veelal wil zij veel liever mij moeder thuis verpleegd worden dan den werkgever houden aan zijn verplichting. Dit is verklaarbaar en het artikel verzet zich daartegen niet. Evengoed kan de werkgever zich van zijn verplichting kwijten door in overleg met de ouders of andere familieleden de verpleging bij die familieleden of elders te doen plaats hebben.

Ziedaar hoe ik mij de beteekenis van het artikel voorstel, en welk bezwaar kan er nu tegen zijn dit beginsel in onze wetgeving op te nemen?

Waarom levert die opneming geen bezwaar op in Duitschland en Zwitserland en waarom zou het wèl het geval zijn in ons land? Men zegt daar: omdat het artikel zoo slecht geredigeerd is; maar als men de verandering, aangegeven door de Commissie van Rapporteurs, opneemt, ontken ik dat; is dit echter werkelijk het geval, laat men dan de redactie wijzigen. Maar nooit kan dit een reden zijn het beginsel niet te aanvaarden.

Men moet hier vragen: wat zijn de verplichtingen van den werkgever, die bij hem inwonende arbeiders in zijn dienst heeft, voor het geval deze arbeiders ziek worden? En ik kan niet aannemen, dat men dan in de wet zou willen bepalen, dat hij te dien aanzien geen verplichtingen heeft en dat hij het recht zou hebben dien zieken arbeider aan zijn lot over te laten. Wil men dit niet — en dit wil niemand — dan moet men aannemen een regeling als deze. Niemand wil dit, zeg ik, want uit al hetgeen hier is gesproken blijkt volkomen duidelijk, dat ook hier geldt wat gold ten aanzien van art. **1638 c** dat wat hier is voorgeschreven inderdaad in overeenstemming is met onze denkbeelden, met de hier te lande bestaande rechtsbegrippen en rechtsovertuiging op dit punt.

Daarom is niet aannemelijk het amendement van de heeren Zijlma en Ferf, noch eenige andere poging om de slotalinea weg te laten.

Ik zou het betreuren wanneer de slotalinea òf verviel òf beperkt werd in den zin van het amendement-Zijlma-Ferf, en het is niet moeilijk aan te toonen waarom. Het laatste lid — de heer Lohman heeft er te recht aan herinnerd — is in het ontwerp gekomen bij gelegenheid van het mondeling overleg tusschen de Commissie van Rapporteurs en mijn geachten ambtsvoorganger. Daarbij heeft men mijn geachten ambtsvoorganger deze vraag voorgelegd: is het juist dat men bij voorbaat zal kunnen overeenkomen, dat in geval van ziekte van den inwonenden arbeider de patroon het recht zal hebben hem aan zijn lot over te laten ook wanneer op geenerlei wijze in de zaak is voorzien?

Op die vraag heeft mijn geachte ambtsvoorganger ontkennend geantwoord en met dat antwoord vereenig ik mij ten volle. Men kan niet wanneer men de juistheid van het beginsel erkent — gelijk dit is gedaan door sprekers, wier bezwaren men overigens moet eerbiedigen — gelegenheid geven om vooraf bij het aangaan van het contract overeen te komen dat de arbeider, als hij ziek is, aan zijn lot zal worden overgelaten. De beteekenis van het laatste lid is niet hoe men in een bepaald geval de zaak zal regelen, maar beteekent, dat men niet opzettelijk vooraf kan bepalen, dat de werkgever er zich niets van zal hebben aan te trekken als de werkman ziek wordt. De heer Schokking kan dit toch ook niet willen.

De beteekenis van het dwingend recht komt zoo goed uit in het Duitsche Burgerlijk Wetboek in de bekende § 619, die door verschillende leden is geciteerd en die luidt: „Die dem Dienstberechtigten nach den §§ 617, 618 obliegenden Verpflichtungen können nicht im voraus durch Vertrag aufgehoben oder beschränkt werden." Dit zou men bereiken door het weglaten van den laatsten zin, dat die verplichtingen des werkgevers wèl „im voraus" opgeheven of beperkt zouden kunnen worden. Dit wil het ontwerp niet.

Nu nog een kort woord over de vragen van den heer Goeman Borgesuis en den heer Heemskerk. In de zaak van de bevalling zal ik mij niet te diep begeven, omdat wij dan komen in allerlei casuspositiën. Ik meen echter te mogen zeggen, dat een bevalling in den regel zich vooraf door zekere uiterlijke kenteekenen aankondigt, exceptioneele gevallen, wanneer er reden is voor geheimhouding, natuurlijk uitgesloten. Wanneer de dienstbode een zoodanige figuur krijgt die daarop wijst, zal de patroon kunnen zorgen, dat de dienstbetrekking eindigt. Dit kan volgens het wetsontwerp o. a. door een onmiddellijke beëindiging met uitbetaling van schadeloosstelling. Dit is dan niet onrechtmatig, maar rechtmatig.

Onrechtmatig is het alleen, wanneer het gebeurt zonder behoorlijke schadeloosstelling of zonder dringende redenen, dus in normale gevallen zal een gezin, waar een dergelijk eventualiteit zich aankondigt, aan alles kunnen ontkomen door aan de dienstbetrekking een einde te maken.

Wat nu betreft de vraag van den heer Goeman Borgesius, of het zou kunnen voorkomen, dat dit artikel tweemaal in één jaar op denzelfden arbeider werd toegepast, moet ik daarop antwoorden: ja, dit kan; maar wanneer wij als goede verzekeraars een kansberekening maken, dan moeten wij erkennen, dat het toch niet veel zal voorkomen. Natuurlijk kan een arbeider in één jaar tweemaal zes weken ziek worden, maar in den regel zal hij dan wel van zoo'n ziekelijke natuur zijn, dat de werkgever, die toch ook op zijn eigen belang bedacht is, hem liever niet in dienst zal houden. Ik moet derhalve de vraag bevestigend beantwoorden, maar dikwijls voorkomen zal het geval niet.

De heer **Schaper:** Mijnheer de Voorzitter! Een paar opmerkingen van persoonlijken aard.

De heer Heemskerk heeft hedenmorgen een uitlegging aan mijn onlangs gesproken woorden gegeven, welke ik niet onweersproken kan laten. Waar ik sprak van hondentrouw zou dit inhouden, dat een dienstbode, die gedurende langen tijd ergens blijft, daardoor reeds blijk geeft van hondentrouw.

Dit heb ik niet gezegd, veel minder bedoeld.

Het kan voorkomen en komt gelukkig voor, dat een familie zóó goed is voor haar dienstboden, dat deze zeer lang blijven en dit is niet alleen niet afkeurenswaardig, maar absoluut geen hondentrouw.

In de tweede plaats heeft de heer Heemskerk aan mijn lachen een uitleg gegeven, welke niet juist is. Ik interrompeerde reeds waarom ik *niet* lachte. Ik wil ook zeggen, waarom ik wèl gelachen heb. Het is hierom. De heeren zijn altijd juist geneigd verder te gaan dan zeker artikel voorstelt, als zij daardoor het mindere dat hun tegenstaat kunnen afbreken. Dit is zóó zonderling, dat ik daarom even moest lachen.

Thans een paar opmerkingen over het artikel zelf.

Er zijn nog twee zaken in debat gebracht. In de eerste plaats de zedelijkheid in verband met de inwoning der dienstboden.

Men zou het artikel moeten verwerpen of zonder bindende kracht moeten verklaren om tegen te gaan het externaat der dienstboden.

Ik geloof, dat, wanneer men in dit opzicht de zedelijkheid wil bevorderen, namelijk door in de hand te werken, dat de dienstboden 's nachts en 's avonds thuis zijn, men juist dit artikel met dwingend recht moet aannemen.

Thans *is* reeds bij de dienstboden een neiging om liever des avonds en des nachts in eigen huis te zijn in plaats van in haar dienst.

Wanneer nu zeker voordeel — verpleging bij ziekte — daaraan verbonden is, zal zij zich echter liever als inwonende dienstbode verhuren.

Wanneer dus de heeren bedoelen wat zij zeggen — en er is geen reden om daaraan te twijfelen, men kan dat althans niet zeggen — dan zullen zij juist vóór het artikel moeten stemmen zooals het luidt.

Zegt men — zooals ik hier hoor zeggen — dat bij aanneming van het artikel de *werkgevers* voortaan liever uitwonende dienstboden zullen willen *hebben*, dan staat daar dan toch tegenover, dat de werkgevers thans reeds te worstelen hebben met de neiging der dienstboden om in dagdiensten te gaan. Er is alle reden om die neiging niet aan te wakkeren en daartoe is bevorderlijk deze bepaling, welke

zekere premie — behoorlijke verpleging — geeft op het zich als inwonende dienstbode verhuren.

De tweede opmerking is deze.

De heer Zijlma is hier als het ware opgetreden als boerenafgevaardigde. Die heeft de landbouwers willen beschermen tegen de wettelijke verplichting om hun dienstboden bij ziekte behoorlijk te behandelen.

Ik zou echter dien geachten spreker willen vragen: zou hij er ook in kunnen komen, dat in dit opzicht de boeren tegen *zich zelf* moeten beschermd worden, dat zij gedwongen moeten worden hun arbeiders goed te behandelen om ze te behouden?

Op het platteland komt meer en meer gebrek aan werkkrachten; de menschen gaan liever naar Duitschland en Amerika of naar de steden, dan dat zij bij den boer dienen. Zou die drang niet wat minder worden als de boeren loslieten hun bekrompen opvatting om hun menschen bij ziekte weg te zenden? Deze bepaling zal misschien zoowel de landbouwers als de kleine burgers op den duur beter in staat stellen een dienstbode te krijgen; zij alleen hebben er belang bij een wettelijke verplichting te aanvaarden, die de dienstbodenbetrekking aannemelijk maakt.

Men zou dus den landbouwers en den kleinen burgers een dienst doen met in de wet dergelijke zedelijke verplichting op te nemen, een verplichting die trouwens, zooals blijkt, kan worden afgekocht voor eenige rijksdaalders in het jaar!

De heer **Drucker,** voorzitter der Commissie van Rapporteurs, ontvangt het woord om, namens deze, haar gevoelen over de amendementen mede te deelen, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Vóór dat ik kom tot het advies der Commissie over de amendementen, een zeer korte opmerking omtrent de beteekenis van het artikel. Naar mijn meening is na de rede van den Minister één punt misschien nog niet geheel duidelijk, namelijk het verband tusschen dit artikel en art. **1638 c**.

Ik heb in de laatste dagen bemerkt, dat velen in de Kamer het zoo beschouwen, alsof de gevallen van dit artikel en die van art. **1638 c** geheel dezelfde zijn.

Dit zou intusschen niet volkomen juist zijn en daarom mag er misschien de aandacht nog even op worden gevestigd.

Art. **1638 c** handelt speciaal over den toestand, dat de arbeider ten gevolge van ziekte zijn arbeid niet kan verrichten. Bij dit art. **1638 ij** daarentegen is het geheel onverschillig, of de arbeider in geval van ziekte al dan niet doorgaat met zijn arbeid te verrichten. Het geval zal zich herhaaldelijk voordoen in het huiselijk leven, dat de dienstbode noodig heeft verpleging en geneeskundige behandeling, maar zich toch, en met succes, beijvert, zooveel eenigszins mogelijk is, haar taak te verrichten. Het was misschien niet ongewenscht, met een enkel woord hierop de aandacht te vestigen.

Wat het amendement van den heer van Doorn betreft, meent de Commissie de Kamer te moeten aanraden de voorkeur te geven aan het amendement, ingediend door de Commissie van Rapporteurs, boven dat van den heer van Doorn. Wat is het verschil? Het amendement van den heer van Doorn ziet er iets smakelijker uit voor den arbeider, want er wordt tot hem gezegd: uw aanspraak loopt door zoolang de dienstbetrekking duurt, terwijl wij, Commissie, als grens voor de wettelijke verplichting stellen den termijn van zes weken.

Maar wat zal in de practijk het gevolg zijn van de aanneming van het amendement van den geachten afgevaardigde uit Gouda? Dat tal van werkgevers naar alle middelen zullen uitzien om aan de dienstbetrekking een eind te maken, terwijl door ons amendement gezegd wordt: dat behoeft gij niet te doen, na zes weken zijt gij van uw hier beschreven wettelijke verplichtingen af.

De heer van Doorn stelt het eenigszins voor, alsof men zijn inwonenden arbeider die ziek is toch kwijt wil zijn. Dat kan opgaan voor het geval, dat vooraf vaststaat de ongeneeslijke aard van de ziekte. Maar men kan zich ook zeer goed voorstellen, dat er een ziekte is, durende langer, veel langer zelfs dan zes weken, maar waarbij toch alle uitzicht op genezing bestaat. Nu is het voor dat geval zeer gewenscht, dat de dienstbetrekking niet wordt opgeheven. Die opheffing is zeer zeker in den regel niet in het belang van den arbeider, en nu kan zeer wel na het eindigen van de wettelijkeverplichting tot hetgeen hier wordt omschreven de dienstbetrekking blijven voortduren.

Nu zegt de heer van Doorn: dat is toch zonderling, en dat ziet er inderdaad wel wat zonderling uit, maar de vraag is of het niet is in het belang van den arbeider, meer in zijn belang dan dat hem de dienstbetrekking wordt opgezegd.

Ik sprak voortdurend van de *wettelijke* verplichting; immers het spreekt vanzelf, dat de werkgever niet alleen na die zes weken met de verpleging mag voortgaan, maar ook dat hij zich daartoe mag verbinden; afwijking van het artikel is alleen verboden ten nadeele van den arbeider, niet te zijnen gunste.

De zes weken slaan natuurlijk niet op één keer zes weken in een jaar, zooals de geachte afgevaardigde uit Zutphen als mogelijke uitlegging onderstelde; neen, de zes weken beginnen iederen keer bij ziekte opnieuw. Mij dunkt, dat de redactie van het amendement in dezen geen twijfel laat.

De wijziging, door den Minister in overweging gegeven, van het woordje „en" in „doch" brengen wij gaarne aan, om op die wijze met den heer Minister tot overeenstemming te komen. Ik kan dus namens de Commissie verklaren, dat in plaats van „en" in ons amendement gelezen wordt: „doch".

Thans het amendement van de heeren Zijlma en Ferf. De Commissie van Rapporteurs moet aan de Kamer de aanneming van dit amendement ontraden. Men zal zeggen — en dit is reeds in de Kamer gezegd — waarom hier anders gehandeld dan in art. **1638 c**? Het komt der Commissie van Rapporteurs voor, dat die gevallen absoluut niet gelijkstaan. Bij art. **1638 c** kan men zich voorstellen allerlei regelingen, die, op eenigszins andere wijze ingericht dan de wettelijke, voor een bepaald geval rationeeler zijn dan die wettelijke. Ik heb de vorige week het feit aangehaald — en men heeft het niet tegengesproken, men heeft ook zijn beteekenis niet kunnen ontkennen — dat in Duitschland bij tal van zeer gewichtige collectieve overeenkomsten van art. 616 is afgeweken. Zoo iets is bij dit artikel nauwelijks denkbaar. Dat arbeiders een collectieve overeenkomst zouden aangaan en daarbij afzien van het recht, bij dit artikel gegeven, kunnen wij ons niet voorstellen.

Bij art. **1638 c** geldt het ten slotte een quaestie van eenige guldens; zal de werkgever die eenige guldens betalen, of zal de arbeider die voor zijn rekening nemen? Men kan zich allerlei omstandigheden denken, waarin de werkman zelf een andere regeling verkiest. Hier evenwel is het een quaestie van menschelijkheid. Zooals de heer Talma het in de vorige week [dl. II, bl. 483] heeft ontwikkeld en de heer Minister het zooeven herinnerde, zou het er hier op neerkomen, dat de werkgever zeide: er is wel geen andere voorziening getroffen voor het geval gij ziek wordt, de wet schrijft voor, dat ik voor verpleging moet zorgen, maar ik ontsla mij bij voorbaat van die verplichting. Naar het oordeel van de Commissie is dat zoozeer in strijd met een humane opvatting van de verplichting van den werkgever, dat zulk een beding niet kan worden toegelaten.

Hoe is het in Duitschland bij de vaststelling van deze bepaling gegaan? Men zegt wel altijd: „wat beteekent dat nu", maar in Duitschland hebben de menschen toch ook hun gezond verstand en daar zijn de verhoudingen vrijwel dezelfde als bij ons. Over het artikel zelf, waarover wij nu spreken, is in de commissie van den Rijksdag eenig verschil geweest; er waren twee leden dier commissie, die daartegen bezwaar hadden. Groot was de tegenstand dus niet, maar er was toch eenig verschil. Maar toen men het artikel eenmaal in de commissie had aangenomen en er gevraagd werd, of het nu dwingend recht moest zijn of niet — dat kwam bij een volgend artikel aan de orde — was er volkomen eenstemmigheid. In het verslag van de commissie lezen wij: „Unter den Kommisionsmitgliedern und den Vertretern der verbündeten Regierungen herrschte darüber Einverständniss, dass die Vorschriften des § 609 *a* zwingender Natur sein müssen." (§ 609 *a* van het ontwerp is de tegenwoordige § 617 van het Wetboek). Daarover waren *allen* het eens: Christelijke leden en niet-Christelijke leden, sociaal-democratische en niet-sociaal-democratische.

Ik vestig daar speciaal de aandacht op naar aanleiding van het gezegde door den heer de Savornin Lohman, dat men hier, wetens of onwetens, onder sociaaldemocratischen invloed verkeert.

Mijnheer de Voorzitter! Op de beschouwingen die de heer Lohman omtrent het standpunt van de Commissie van Rapporteurs heeft gemeend hier te moeten ten beste geven, ga ik verder niet in. De Commissie heeft getracht van het begin af dat zij tot deze taak werd geroepen, haar meening te vestigen op zakelijke gronden en zonder aanzien van den persoon, van wien argumenten afkomstig waren. Dat wij getracht hebben, en dat het ons ook vrijwel gelukt is, zoowel tegenover de uiterste rechterzijde als tegenover de uiterste linkerzijde op een onafhankelijk standpunt te blijven, hebben de debatten van deze weken aan iedereen getoond. De Commissie zal zich, welke beschouwingen van rechts of links daaromtrent ook geopperd worden, op dat standpunt blijven plaatsen.

Wat de redactie van het amendement van de heeren Zijlma en Ferf betreft nog een enkele opmerking. Wanneer dit amendement, dat de Commissie ontraadt, in de wet mocht worden opgenomen, zou het naar ons oordeel in ieder geval wenschelijk zijn, naast afwijking bij schriftelijke overeenkomst toe te laten afwijking bij reglement. Bij al dergelijke artikelen van het ontwerp worden schriftelijke overeenkomsten en reglementen gelijkgesteld.

Nu zullen reglementen in deze niet dikwijls voorkomen, maar men kan zich toch zeer goed voorstellen, dat bijv. een kostschoolhouder een reglement voor zijn inwonende onderwijzers maakt, en dan zou volgens het amendement daarin niet voorzien zijn, of hij moest met elk dier onderwijzers nog weder een bijzondere overeenkomst maken.

Toch met de redactie bezig zijnde, wensch ik nog aan de Regeering te vragen, of niet naar aanleiding van het aangenomen amendement van den heer de Klerk op art. **1638 c** dezelfde wijziging in de terminologie van dit artikel moet worden aangebracht.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb vergeten in het artikel een wijziging aan te brengen, welke noodzakelijk is geworden door de aanneming van het amendement van den heer de Klerk op art. **1638 c**. Ten einde in dezelfde terminologie te blijven, zullen de woorden: ,,hetwelk de arbeider bij het aangaan der overeenkomst opzettelijk voor den werkgever heeft geheim gehouden", vervangen moeten worden door de woorden: ,,waaromtrent de arbeider bij het aangaan der overeenkomst den werkgever opzettelijk valsche inlichtingen heeft gegeven".

De **Voorzitter:** Door de Regeering is een wijziging gebracht in art. **1638 ij**, strekkende om de laatste woorden van het eerste lid, luidende:

,,hetwelk de arbeider bij het aangaan der overeenkomst opzettelijk voor den werkgever heeft geheim gehouden", te vervangen door: ,,waaromtrent de arbeider bij het aangaan der overeenkomst den werkgever opzettelijk valsche inlichtingen heeft gegeven."

Ik vermoed, dat het in de bedoeling ligt van de Commissie van Rapporteurs in dien zin ook haar amendement te wijzigen.

De heer **Drucker,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Ja, Mijnheer de Voorzitter.

De heer **Heemskerk:** Mijnheer de Voorzitter! In de eerste plaats wil ik mijn voldoening betuigen, dat de geachte afgevaardigde uit Appingedam zulk een belangrijke correctie heeft aangebracht in zijn uitlating over de trouw. Mij dunkt, dat de zaak zoo in een aanmerkelijk beter spoor komt dan zij was. Voor het overige heb ik met genoegen van den geachten afgevaardigde vernomen, dat door hem niet betwijfeld wordt, dat hetgeen ik gezegd heb ook door mij gemeend wordt. Toch heeft de geachte afgevaardigde, niet geheel onschuldig, verklaard, dat de heeren altijd verder willen gaan dan het artikel, als zij tevens iets anders dat hun te ver gaat, bestrijden. Het is niet de schuld van dit of dat lid van de Kamer, dat een artikel aan den eenen kant niet ver genoeg gaat en aan den anderen kant te ver. De geachte afgevaardigde en zijn vrienden veroorloven zich ook wel eens een aanmerking van dien aard en ik beschouw dus wat hij gezegd heeft meer als een kwinkslag.

Ik zou gaarne dit artikel aannemen, maar de Minister van Justitie is zoo over de bezwaren heengeloopen en heeft op zoo luchtige wijze het artikel geëxpliceerd, dat daardoor de Minister als het ware uitlokt, dat men ernstige bezwaren gaat maken, en ik wensch nog een weg te zoeken om daaraan te ontkomen. De eerste vraag is: ,,wat beteekent dit artikel?" Het zegt, dat de werkgever verplicht is in geval van ziekte of ongeval van een bij hem inwonenden arbeider voor diens verpleging en geneeskundige behandeling zorg te dragen en dat hij hem daartoe in een ziekenhuis kan doen opnemen.

Dat beteekent, zegt de Minister, — dat spreekt vanzelf, — dat beteekent, dat men het kan doen binnenshuis of buitenshuis. Ik zeg daarentegen, wanneer ik die twee zinnen na elkander lees, dat het vanzelf spreekt, dat men het moet doen in het huis zelf of in een ziekenhuis. Indien het artikel beteekenen moet wat de Minister zeide, zal dus de redactie er van gewijzigd moeten worden. Op zijn allerminst zou de uitdrukking: ,,Ter vervulling van zijn verplichtingen krachtens dit artikel is de werkgever gerechtigd den arbeider in een ziekenhuis te doen opnemen" geschrapt moeten worden.

Nu is het eigenaardige dat hetgeen hier geregeld moet worden, de verplichting van den werkgever om de verpleging in huis te doen plaats hebben, niet in de eerste plaats is een geldquaestie. De werkgever zal het moeten doen, voor zoover er niet op andere wijze in is voorzien. Wanneer er geen ander middel is om een dienstbode verpleging te geven, dan is het wezenlijk noodig dat de werkgever het desnoods in huis doet. Het zou volstrekt niet uitgesloten zijn dat men een

regeling maakte, waarbij geen quaestie is van verhaal van de kosten op den arbeider, maar integendeel van verhaal van de kosten die de arbeider gemaakt heeft, op den werkgever. Maar de moeilijkheid die hier kan ontstaan is deze, dat de werkgever gedwongen wordt het in huis te doen. De Minister zal bij de uitlegging door hem gegeven de redactie van het artikel moeten wijzigen.

Wat beteekent overigens die uitdrukking: ,,Ter vervulling van zijne verplichtingen is de werkgever gerechtigd den arbeider in een ziekenhuis te doen opnemen"? Moet dat altijd zijn een ziekenhuis in de gemeente waarin men woont? Men schudt het hoofd. Men heeft tot nog toe over deze quaestie gesproken alsof het alleén op die wijze kon, als er een ziekenhuis was. Maar er is altijd een ziekenhuis, als men er mede bedoelt, dat het niet behoeft te zijn in de gemeente waarin men woont.

Nu zegt de Minister: de verplichting tot verpleging kan ook worden nagekomen buitenshuis anders dan in een ziekenhuis. Een werkgever te Haarlem kan dus zeggen: ik heb familie in Groningen die gelegenheid heeft u te verplegen; gij gaat daarheen.

Is ook dit de uitlegging van den Minister? Het volgt uit zijn eigen redeneering, dat de werkgever zijn arbeiders kan laten verplegen waar hij wil; en het zou dus zelfs in het buitenland kunnen zijn; de arbeiders zouden zich dit moeten laten welgevallen. Dit komt hier vandaan dat men in het artikel de materie van den verkeerden kant aangepakt heeft.

De woorden: ,,voor zooverre daarin niet uit anderen hoofde is voorzien", hebben dus aanvulling noodig.

Naar aanleiding van hetgeen door den geachten afgevaardigde uit Enkhuizen is gezegd, moet ik opmerken, dat de zaak ook niet geheel loopt over verzekering, omdat deze toch wel alleen zal helpen voor de geneeskundige behandeling en niet voor de verpleging.

Wanneer de patiënt een busdokter heeft, is voorzien in de geneeskundige behandeling, maar niet in de verpleging.

Volgens het artikel, zooals het nu luidt, zal de werkgever dien busdokter bij zich aan huis moeten doen komen; of, wanneer de patiënt in een ziekenhuis opgenomen is, zal de busdokter daar heen moeten gaan. Ik zou wenschen dat het recept van den heer Borgesius gevolgd kon worden, maar ik vrees dat daardoor niet voorzien wordt in de bepaling van de plaats waar de verpleging geschieden moet.

Dit artikel is te veel als geld-quaestie behandeld.

Nood breekt wet — in tijd van nood moet de werkgever zijn huis openstellen; maar waar een ziekenhuis gebruikt wordt is er een bedenking, waarover de Minister met zeker ,,dédain" heengegleden is; namelijk deze, dat als de werkgever den zieken arbeider in een ziekenhuis plaatste, en later de kosten op den arbeider verhaalt, geheel onnoodig de arbeider met een duurder tarief belast kan worden.

De Minister maakte zich hiervan af, door te zeggen: men plaatst zulk een patiënt toch niet in de eerste klasse?

In Amsterdam bestaat bij de ziekenhuizen de regel, dat evenredige verplegingskosten geheven worden, een regel die ingevoerd is door een geestverwant van den Minister van Justitie, den overleden wethouder Gerritsen. De hoogste prijs is f 1.50 per dag; aan mingegoeden berekent men b.v. een dubbeltje of een kwartje. Een dienstbode komt, wanneer zij zelf gaat, misschien terecht voor een kwartje, terwijl als mijnheer of mevrouw voor haar betaalt misschien f 1.50 gevorderd wordt. Nu zal het verschil later kunnen verhaald worden, indien de ziekte langer dan 4 weken duurt, op de dienstbode. Aan dit bezwaar komt het artikel niet te gemoet.

De Minister verklaart het amendement-Zijlma-Ferf onaannemelijk. Daarop neem ik de vrijheid te antwoorden: dan is het geheele artikel onaannemelijk; bij zulk eene verklaring is het als of men oppositie tegen het artikel zelf wil uitlokken.

Is het rationeel bij een overeenkomst tusschen werkgever en dienstbode, als dezen afspreken dat de werkgever de dienstbode in geval van ziekte niet in den steek zal laten, maar dat de dienstbode zich zelf uitlogeert, omdat er in huis geen goede gelegenheid tot verpleging is, bij ouders, kennissen of in een ziekenhuis naar verkiezing? Dit is voor de dienstbode in veel gevallen veel meer verkieslijk. Wat wil dit artikel? Gij zult u moeten onderwerpen aan hetgeen de werkgever wil doen. Ik zie niet in dat dit gunstig werken zal voor de dienstbode. Ik zou het veel beter vinden dat bepaald werd dat de dienstboden zich zullen kunnen doen verplegen op de wijze zooals dit hen het beste convenieert, en dat, wanneer hij daardoor in ongelegenheid zou komen, de

werkgever gedurende eenige weken de kosten zal dragen. Dit staat niet in het artikel. De Minister en de Commissie van Rapporteurs willen van zulk een verstandig beding niets weten. Dat artikel moet dwingend recht blijven volgens hen. En een voorstel om afwijking bij schriftelijke overeenkomst toe te staan bejegenen zij met spot om het al of niet kunnen schrijven van den werkgever.

Ik zie geen kans om het artikel zoo te wijzigen, dat de zaak geregeld zal worden zooals ik het wensch. Ik maak geen bezwaar tegen de strekking van het artikel, maar ik vind alleen dat het slecht geredigeerd is. Ik meen, dat het tot dwingend recht maken van een zoo gebrekkig geredigeerd artikel een ongehoorde eisch is.

Nu de mogelijkheid van afwijking bij schriftelijke overeenkomst zoo onwelwillend door den Minister en de Commissie van Rapporteurs is bejegend, meen ik, dat de Kamer de gelegenheid moet hebben om zich over de vraag of het hier dwingend recht moet zijn ook nog in anderen vorm uit te spreken, en ik heb daarom de eer voor te stellen, het derde lid te doen vervallen.

De **Voorzitter:** Door den heer Heemskerk wordt als amendement voorgesteld het derde lid van het artikel te doen vervallen.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren Duymaer van Twist, Arts, Kolkman, de Ram, van Vlijmen en de Waal Malefijt, en komt mitsdien in beraadslaging.

De heer **van Doorn:** Mijnheer de Voorzitter! De voorzitter van de Commissie van Rapporteurs heeft erkend, dat mijn amendement ruimer is en in sommige gevallen voordeel aan den arbeider biedt. Maar, zegt hij, voor den werknemer is toch dikwerf ons amendement voordeeliger, omdat het dikwijls gebeuren zal, dat, als de zes weken verplegingstijd verloopen zijn, dit contract niet zal worden opgezegd en de dienstbetrekking dus blijft voortduren.

Ik geloof integendeel, dat dit juist een ongewenschte toestand voor den arbeider zal zijn. Ten gevolge van de aanneming van dit amendement van de Commissie van Rapporteurs zal de toestand intreden, dat de arbeider niet meer verpleegd wordt door den werkgever en dat zijn loon niet wordt uitbetaald, terwijl hij toch in dienst blijft. Wanneer nu de ziektetoestand van den arbeider toelaat om elders wat te verdienen, zal hij dit niet kunnen doen, omdat hij nog in dienst is bij een patroon die hem niet onderhoudt en hem niet betaalt. Is dit voor den arbeider een gewenschte toestand? Ik kan mij dit niet begrijpen.

Daar echter het amendement van de Commissie van Rapporteurs en het mijne weinig verschillen en ten einde de Kamer tweeërlei stemming te besparen, wensch ik het amendement in te trekken.

Ik wensch hierbij nog een antwoord aan den heer Minister te voegen.

De Minister heeft gesproken van het eindigen van de dienstbetrekking. De Minister zal mij wel willen toegeven, dat de uitdrukking „het eindigen van de dienstbetrekking", is een zeer incorrecte uitdrukking, en dat in het artikel beter gesproken wordt van: „ten gevolge van het eindigen der overeenkomst".

Wanneer men het opschrift der vierde afdeeling leest, dan zal men zien, dat de dienstbetrekking een gevolg is van de overeenkomst, en hoe nu alleen het gevolg zou kunnen ophouden, maar niet de oorzaak, is mij een raadsel, en daarom geloof ik, dat de uitdrukking die door mij gekozen was, juister en correcter was dan die van het wetsontwerp.

Van den Minister heb ik geen antwoord gekregen op de vraag, of, waar de arbeider zijn loon uitbetaald zal krijgen van den werkgever en deze geheel voor den arbeider optreedt in geval van ziekte, het billijk mag geacht worden, dat de werkgever toch niet die verplegingskosten met het loon mag verrekenen. Het zou mij recht aangenaam zijn, als de Minister alsnog zou willen mededeelen, waarom op dit punt het Duitsche Burgerlijk Wetboek niet gevolgd is.

De **Voorzitter:** Daar de heer van Doorn het door hem voorgestelde amendement heeft ingetrokken, maakt het verder geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Schokking:** Mijnheer de Voorzitter! Ik zal op dit oogenblik niet opnieuw in een beschouwing treden van de vraag, wat wenschelijker moet heeten, de aanneming van het amendement van den heer Heemskerk of die van het amendement van de heeren Zijlma en Ferf. Uit hetgeen ik hedenmorgen heb gezegd, mag worden afgeleid, dat ik de voorkeur geef aan het amendement van den heer Heemskerk. Doch de rede van den heer Minister geeft mij aanleiding tot een enkele opmerking over een ander punt. Wat het eindoordeel over het

artikel betreft, hangt er voor mij toch zeer veel af van de vraag, of het zal kunnen worden opgevat in den zin, dien hij daaraan gegeven heeft; en of de Minister dus bereid is, daaraan uitdrukking te geven, wat m. i. thans niet het geval is. De Minister heeft in het begin van zijn rede gezegd, dat de beteekenis van het artikel eenvoudig deze was, dat de werkgever verplicht is om zorg te dragen voor behoorlijke verpleging en geneeskundige behandeling, maar dat niets wordt gezegd over de wijze, waarop dit zal moeten geschieden.

Die opvatting evenwel schijnt mij, met den heer Heemskerk, in strijd met de tegenwoordige redactie van het artikel; want ik kan geen voldoende reden vinden, waarom in het tweede lid afzonderlijk gezegd wordt, dat de werkgever gerechtigd is den arbeider in een ziekenhuis te doen opnemen, als het niet de onderstelling in het eerste lid was, dat de verpleging in de eigen woning geschiedt. Om aan de opvatting van den Minister uitdrukking te geven, zou ik b.v. willen lezen: Ter vervulling van zijn verplichtingen krachtens dit artikel is de werkgever gerechtigd den arbeider ook buitenshuis te doen opnemen. Dan gaat het artikel uit van de onderstelling, dat de inwonende arbeider in het huis van den werkgever verpleegd wordt, maar wordt er aan toegevoegd, dat dit ook elders zal kunnen geschieden.

Een hoofdbezwaar tegen het artikel ligt voor mij hierin, dat er omstandigheden kunnen zijn, waaronder die verplichtingen zoo al niet onmogelijk, dan toch hoogst moeilijk in de eigen woning kunnen worden nagekomen. Dat vervalt echter, wanneer het artikel naar de opvatting van den Minister werkelijk zal kunnen worden geïnterpreteerd. Dan zal het beding mogen gemaakt worden, dat een dienstbode in geval van ziekte verpleegd zal worden in het huis harer ouders op vooraf vastgestelde voorwaarden, waartegen ik geen bezwaar heb. Zulk een beding zal echter niet kunnen worden gemaakt, wanneer de redactie blijft, gelijk zij is.

Om meerdere bezwaren blijf ik het amendement van den heer Heemskerk ondersteunen. Maar omdat ik bij eventueele verwerping van dat amendement, ter wille van het beginsel, liever voor het artikel zou stemmen dan daar tegen, zou ik gaarne zien, dat de Minister althans de moeilijkheid, waarop ik wees, wegnam. En hij zal daartegen geen bezwaar kunnen hebben, wanneer hij bij zijn eigen opvatting blijft, dat het er niet toe doet, hoe de werkgever zorgt voor de verpleging, indien hij het maar doet. Als het kan, in zijn eigen huis, maar indien de omstandigheden het vorderen, zooals dit vaak gebeuren zal bij menschen die klein zijn behuisd, dan ook in het huis van ouders, of van anderen. Ik zou daarom wel als amendement willen voorstellen om eenvoudig het tweede lid van het artikel te doen vervallen.

Het zal dan in verband met de uitlegging door den Minister aan het artikel gegeven eerst duidelijk zijn, dat de werkgever de verpleging overal kan doen geschieden.

Ik hoor naar aanleiding van dit voorstel eenig gelach; waarschijnlijk, omdat het dan niet goed wordt begrepen. Daarom herhaal ik nog eens nadrukkelijk, dat mijn voorstel niet anders bedoelt dan de interpretatie, door den Minister aan het artikel gegeven, tot werkelijkheid te verheffen, dat er niet wordt voorgeschreven waar de werkgever de verpleging moet doen geschieden. Hij zal dit kunnen doen in maar ook buitenshuis; en wat het laatste betreft, zoowel in het huis der ouders of een andere woning, als in een ziekenhuis. Het is op dezen grond, dat ik dit amendement voorstel.

De **Voorzitter:** Door den heer Schokking wordt als amendement voorgesteld het tweede lid van het artikel te doen vervallen.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren van Idsinga, Schaper, Reyne, Goeman Borgesius en van der Zwaag, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **Goeman Borgesius:** Mijnheer de Voorzitter! Ik ben den Minister erkentelijk voor de antwoorden die hij wel heeft willen geven op de vragen die ik de vrijheid nam te stellen. Slechts op één van die vragen ontving ik een minder bevredigend antwoord. Ik bedoel de vraag welke beteekenis moet worden gehecht aan de alinea betreffende de ziekenhuizen. De Minister zal reeds door hetgeen zoo straks is aangevoerd èn door den heer Heemskerk èn door den heer Schokking, hebben bemerkt dat velen in deze Kamr met mij van meening zijn, dat het niet aangaat op den regel, dat de werkgever in eigen huis voor verpleging moet zorgen, slechts één uitzondering te maken, nl. voor verpleging in ziekenhuizen, en dan toch te zeggen, dat de werkgever volkomen vrij is zijn

inwonenden arbeider ook te doen verplegen in een huis, waar de arbeider niet inwoont en dat toch geen ziekenhuis is. Ik was dan ook van plan geweest de vraag, welke opvatting in deze de juiste is, door de Kamer te laten uitmaken, door het voorstellen van een amendement, maar de heer Schokking is mij daarin voor geweest. De heer Schokking heeft voorgesteld om het geheele tweede lid te doen vervallen en ik geloof dat dit inderdaad in dit stadium de beste oplossing is. Dit amendement zou men niet kunnen noemen een geïmproviseerd amendement, want het is geheel en al het gevolg, een uitvloeisel van de heden gevoerde discussie.

De aanneming van dit amendement zal ongetwijfeld zeer strekken om de goede uitvoering van dit artikel ook op het platteland mogelijk te maken, en ik zou dan ook gaarne zien, dat de Minister kon besluiten het over te nemen. Het ligt geheel in de lijn van hetgeen de Minister zelf heeft betoogd, maar wat tot nu toe niet in het artikel was te lezen. Overneming van het amendement door den Minister zal ook bevorderlijk zijn aan een zuivere stemming over de andere amendementen, speciaal over het amendement-Heemskerk. Ik geloof ook, dat de heer Schokking zich niet meer bevreesd behoeft te maken, dat de Kamer de juiste portée van zijn amendement niet zal begrijpen. Het amendement bedoelt een verruiming van het artikel. Blijft de tweede alinea omtrent de ziekenhuizen in het artikel staan, dan blijft het onzeker op welke wijze de werkgever aan zijn verplichtingen kan voldoen. Vervalt daarentegen die tweede alinea, dan zal het onomstootelijk vaststaan, dat de werkgever bevoegd is de behoorlijke verpleging ook te laten doen buitenshuis, hetzij in een ziekenhuis, hetzij in de woning der ouders van de dienstbode, hetzij in een ander huis, bij voorbeeld van een buurman. Het wil mij voorkomen dat de geheele Kamer met mij die verruiming van het artikel hoogst gewenscht vindt.

De heer **de Savornin Lohman:** Mijnheer de Voorzitter! Met het laatst voorgestelde amendement kan ook ik mij wel vereenigen, ook op gronden, ontwikkeld door den geachten afgevaardigde uit Enkhuizen. Maar ik wensch nog iets te zeggen naar aanleiding van hetgeen de Minister heeft gezegd ten opzichte der Duitsche wet, ook omdat daaruit blijkt, dat dit artikel voor ons niet aannemelijk is. Wij hebben hier niet hetzelfde als de Duitsche wet zegt en evenmin als het oorspronkelijk voorstel van den heer Drucker bepaalde. Daarop is niet voldoende de aandacht gevestigd. De heer Drucker heeft voorgesteld „De werkgever is verplicht in geval van voorbijgaande, niet door eigen schuld veroorzaakte ziekte voor behoorlijke verpleging en geneeskundige behandeling te zorgen." Maar gedurende de behandeling is daarbij opgenomen het woord „ongeval", en nu krijgen wij hierdoor dezen nieuwen toestand, dat alle werkgevers, en hier spreken wij vooral van hoofden van gezinnen, verplicht zullen zijn om zelf te zorgen voor het herstel in geval van ongeval, onverschillig waaruit dat ontstaan is. Is het ontstaan in den dienst dan is er voor die verplichting iets te zeggen, maar dan kan zij toch niet op deze wijze worden opgelegd, maar moet men ook hier toepassen de methode der Ongevallenwet. Men mag niet voor de eene helft der menschen een Rijksongevallenverzekering in het leven roepen en aan de andere helft een verplichting opleggen, die, nu de Rijksongevallenverzekering is ingevoerd, moeilijk kan worden nagekomen.

Wat daarvan zij, wordt deze wet aangenomen, dan is de werkgever verplicht ook alle noodige operatiën voor zijn kosten te nemen. Mag men den werkgever dien plicht opleggen? Welke is hier de rechtsgrond? Wanneer iemand een been afgezet moet worden, ten gevolge van een ziekte waaraan de werkgever in het allerminst geen schuld heeft, waarom moet dan dat been op kosten van den werkgever afgezet worden? Daarbij komt dat de rekening wordt opgemaakt met het oog op den werkgever en niet met het oog op de dienstbode.

Daarover heeft de Minister eigenlijk heelemaal niets afdoende gezegd. De Minister heeft wel gezegd, daarbij doelende op wat ik gezegd heb over 1ste en 2de klasse, dat niet de bedoeling kan zijn de dienstboden te doen verplegen in de eerste klasse, maar hij zal wel begrepen hebben, — en ik heb dit ook duidelijk gezegd — dat de zaak hierop neerkomt: als een dienstbode geneeskundige hulp moet hebben, moet zij verpleegd worden volgens de klasse van den persoon die betaalt. Wanneer zij thans wordt opgenomen in een gesticht of ziekenhuis, zal zij weinig of niets betalen, maar hoe kan de Minister ontkennen dat de zaak voortaan anders wordt, dat het bestuur van het ziekenhuis zal zeggen: gij huisheer hebt deze meid in het ziekenhuis geplaatst, wie zij is kan ons niet schelen; met haar sluit ik geen overeenkomst; gij moet betalen. Dan moet er dus betaald worden naar gelang van den stand van den werkgever en niet naar gelang van den stand van den arbeider. Dit staat ook duidelijk in de Memorie van Antwoord.

Nu moge de Minister zeggen dat dit niet gelukkig is, maar ook ongelukkige Memoriën blijven haar beteekenis behouden; daar zitten wij wel degelijk aan vast. Indien het nu nog maar de quaestie was van enkele guldens; maar dit kan een zeer belangrijke zaak worden. Niet alleen bij rijke menschen kunnen dienstboden beenen breken of andere ongelukken voorkomen.

In de Duitsche wet wordt dan ook gezegd: „im Falle der Erkrankung", niet van ongeval; waarbij nog komt dat in Duitschland de ongevallenverzekering veel uitgebreider is dan bij ons, zoodat zeer vele personen die in ons artikel vallen, in Duitschland vallen onder de Ongevallenwet.

Ik heb straks mijn grieven er over uitgebracht, dat volgens dit ontwerp, wanneer een dienstbode bevalt buiten huwelijk, de werkgever verplicht is te zorgen voor die dienstbode. Daarop is, dunkt mij, niet veel geantwoord. Mijn meening is niet, dat in zulke gevallen de werkgever altijd zedelijk handelt door de dienstbode op straat te zetten. Dit kan ook in den regel niet. Maar mijn grief is, dat de meid in huis *moet* worden verpleegd, terwijl het feit niet eens genoemd wordt onder de dringende redenen van ontslag volgens art. 1639*q* [p].

In het Duitsche wetboek is het artikel beter geredigeerd. Volgens ons ontwerp heeft de werkgever, indien de ziekte of het ongeval is veroorzaakt door onzedelijkheid, recht van verhaal; maar hij moet de zieke verplegen.

In Duitschland mag men wel degelijk zoo'n persoon uit huis zetten. Wanneer men zich beroept op de Duitsche wet, moet men ook haar redactie nemen, en er staat: „Ist bei einem dauernd[en] Dienstverhältnisse etc. der Verpflichtete in die häusliche Gemeinschaft aufgenommen, so hat der Dienstberechtigte ihm im Falle der Erkrankung die erforderliche Verpflegung und ärztliche Behandlung bis zur Dauer von sechs Wochen, jedoch nicht über die Beendigung des Dienstverhältnisses hinaus, zu gewähren, sofern nicht die Erkrankung von dem Verpflichteten vorsätzlich oder durch grobe Fahrlässigkeit herbeigeführt worden ist."

Nu erken ik wel, dat dit een zonderlinge redactie is voor bevallingen, en heeft dan ook waarschijnlijk de Duitsche wet onder „Erkrankung" bevalling niet begrepen, maar hoe dit zij, dit staat vast, dat volgens de Duitsche wet, wanneer de ziektetoestand een gevolg is van verkeerde handelingen van de dienstbode zelf, de verplichting tot verpleging vervalt. Dit nu is hier niet zoo. Dus degene, die het onaangename geval heeft, dat een dienstbode in zijn huis komt, welke natuurlijk niet vooraf zegt, wat haar boven het hoofd hangt, moet haar verplegen en is niet gerechtigd haar de deur uit te zetten.

Wij kunnen hier nu wel mooie redevoeringen houden, maar wij moeten toch ook letten op de practijk.

Nu wil ik toch ook nog eens nadruk leggen op hetgeen hier herhaaldelijk is gezegd, dat men met deze bepalingen de dienstboden niet helpt.

Het geval kan zich voordoen, dat een dienstmeisje geen goede gezondheid geniet en bij een huisvrouw in dienst wil komen, die haar niet kan verplegen en derhalve niet kan aannemen. Wanneer nu dit meisje zegt: wanneer ik ziek word, zal ik wel naar moeder gaan en zal deze mij verplegen, kan dit volgens dit artikel niet worden bedongen.

Wel kan de werkgever de dienstbode bij haar moeder doen verplegen, indien deze daarin toestemt, maar deze heeft dan haar condities te stellen; zij kan de verplichting van den werkgever wel overnemen, mits deze maar de kosten betaalt.

Een ander geval, als ik de zaak goed begrijp, is dit. Men kan zich van deze wettelijke verplichting ontslaan door wegzending uit den dienst met schadeloosstelling van 6 weken. Dit geeft de Minister toe. Zoodra iemand ziek wordt, kan men hem dus ontslaan wanneer men slechts 6 weken loon uitbetaalt. Dit zal dan altijd nog de verstandigste weg zijn, althans de goedkoopste, want wanneer men wacht totdat de ziekte is uitgebroken, kan men den man niet meer wegzenden. Tot spoedige wegzending dringt dus deze bepaling den werkgever

Ik geloof derhalve ook om die reden, dat zij zeer slecht zal werken.

Ik zal de Kamer niet langer ophouden, maar wensch alleen te zeggen tot den voorzitter der Commissie, dat het in geen opzicht mijn meening is geweest te zeggen, dat de Commissie met bewustheid heeft toegegeven aan den politieken invloed der sociaal-democraten.

Ik heb gesproken van suggestie, waarvan het eigenaardige is dat zij die de suggestie ondergaan, dat zelf niet weten. Ik erken evenwel, dat in den regel en in vele artikelen de Commissie zich door zakelijke argumenten heeft laten leiden, en wil ook gaarne hulde brengen aan hetgeen bij de voorbereiding van dit ontwerp door de Commissie is gedaan; zelf erkennen, dat ik misschien in hetgeen ik straks zeide, wat verder ben gegaan dan wenschelijk is, omdat ik ook geloof, dat, zoo algemeen gesproken, hetgeen ik zeide niet juist is. Meer dan eens heeft de Commissie zich met bewustheid verzet tegen zekere eischen die

gesteld werden aan sociaal-democratische zijde. Maar speciaal bij dit artikel heeft het mij getroffen dat het zoo beslist onjuridisch is. Vooreerst omdat de bepaling tot dwingend recht gemaakt wordt en verder omdat toegegeven wordt, dat de rekeningen die de dokter mag geven voor de dienstbode, anders mogen worden gemaakt, alleen omdat die dienstbode toevallig is in huis bij een persoon die aansprakelijk is voor den patiënt.

Dit onjuridisch stelsel staat in de stukken. Nu heeft de Minister dat stelsel niet aanvaard, maar als het artikel op dien grond gebaseerd is, helpt het intrekken niets. Het is er nu eenmaal.

Nu heb ik juist, omdat in de Commissie van Rapporteurs zoo buitengewoon fijne juristen zitten, niet goed kunnen begrijpen hoe het mogelijk was dat zij dergelijke argumenten konden aanvoeren, en ik ben daardoor tot de conclusie gekomen; er moet iets buitengewoons hebben plaats gehad, suggestie. Ik erken evenwel dat dit slechts een conjectuur is, die, evenals alle andere conjecturen, op onvaste gronden berust.

De heer **Zijlma:** Mijnheer de Voorzitter! Bij de toelichting van ons amendement heb ik mij geheel gegrond op practische bezwaren. Die bezwaren zijn hedenmorgen zeer weinig besproken, nog veel minder weerlegd.

De Minister en de Commissie van Rapporteurs hebben er weinig van gezegd. Alleen de heer ter Laan is er op teruggekomen, maar wat hij er van gezegd heeft bij zijn bestrijding zal mij niet moeilijk vallen tegen te spreken.

Het zou echter in dit stadium van het debat geen nut meer hebben.

Nu wijziging in het artikel wordt gebracht, de Minister ons amendement onaannemelijk heeft verklaard en de Commissie van Rapporteurs eenstemmig de aanneming daarvan heeft ontraden, zou het zeer weinig geven aan het amendement vast te houden.

Het zou der Kamer alleen werk veroorzaken en ook verwarring geven, nu de redactiewijziging van den heer Schokking in stemming zal komen.

Wij achten het daarom beter het amendement in te trekken, wat wij bij deze doen.

De **Voorzitter:** Daar de heeren Zijlma en Ferf verklaard hebben hun amendement in te trekken, maakt dit geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **ter Laan:** De heer Zijlma zegt, dat het hem niet moeilijk zou vallen de zakelijke bezwaren, welke tegen zijn amendement zijn ingebracht, tegen te spreken.

Het amendement is thans ingetrokken en er kan dus moeilijk verder over gedebatteerd worden, maar na die uitlating moet ik den heer Zijlma toch uitnoodigen op de een of andere wijze in het openbaar te doen blijken, hoe het met deze zaak gesteld is, te meer daar wel het amendement van de heeren Zijlma en Ferf van de baan is, maar niet het verder strekkend amendement van den heer Heemskerk, waar misschien de heer Zijlma wel vóór stemt.

Dit moeten wij afwachten, doch ook al stemt de heer Zijlma er zelf niet voor, op de door hem aangegeven gronden zou het door andere leden kunnen worden aangenomen.

Ik noodig den heer Zijlma uit, met mij en als hij wil nog anderen een enquête in te stellen naar toestanden, als door mij genoemd en die men niet kan ontkennen. Ik houd staande wat ik hier hedenmorgen heb gezegd. Zoo is op het Hoogeland de toestand — de gunstige uitzonderingen niet te na gesproken. En dat is niet alleen zoo in Groningen, maar ook in verschillende andere streken van het land.

Het blijkt bij de behandeling van dit artikel — in het bijzonder kwam dit uit, toen de heer Lohman zooeven aan het woord was — dat men voor de verpleging van zieke dienstboden niet betalen wil. Het is ten slotte een quaestie van wat meer of minder geld. Bij den heer Lohman bleek dat zeer duidelijk. Deze geachte afgevaardigde rekende reeds uit, wat het verstandigst was, ingeval een knecht of een meid ziek werd; hun ontslag met de zes weken loon te geven of het risico te loopen van de verpleging bij ziekte, in de hoop dat het meeviel.

Dat was een moment in de redevoering van den heer Lohman. Zoo ook rekende de heer Lohman uit, hoeveel het wel zou kosten ze in een hospitaal te brengen. Hij beklaagde zich, dat men dan zoo duur uit zou zijn. Maar waar de heer Lohman hedenmorgen het vooral opnam voor de kleine luyden, gaat toch die hospitaalberekening niet op; die zal meer de welgestelden treffen, zijn beschermelingen komen er dan ook goedkoop af. Het komt er op neer, zooals de Minister gezegd heeft, of men de zieke dienstboden aan hun lot wil overlaten of niet.

En na de woorden, gesproken door den heer Borgesius, is het de simpele vraag of men er vier of vijf gulden in het jaar voor over heeft.

Dit is de geheele quaestie en dat blijkt nog duidelijker na het amendement van den heer Schokking, waarvan de Minister heeft verklaard dat het zal worden overgenomen. Ik heb dit van den Minister althans meenen te begrijpen. Dan kan men, als men dat wil, van de persoonlijke moeite der verpleging af en de zieke dienstboden buiten de deur doen.

Nu wordt ook het voorstel van den heer Heemskerk nog veel erger dan dat van den heer Zijlma was. Dan, zeide de Minister, komt er in het geheel niets van. Dat is door de Regeering dus erkend, en daarmee geeft zij toe hoe het nu wel gesteld is met al die andere, reeds aangenomen artikelen zonder dwingend recht, waar men het wilde doen voorkomen, dat men er nog wat aan had. De Regeering is het nu met ons eens, dat van de toepassing van artikelen zonder dwingend recht niets zal terechtkomen.

Laten wij ons althans, als een dienstbode ziek wordt, aan dat dwingend recht houden.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Nog slechts een kort woord.

Ik heb nog een antwoord te geven op de vraag van den geachten afgevaardigde uit Gouda: Is het billijk, dat, nu het loon doorloopt, toch deze verplichting bestaat zonder dat een recht op compensatie van het loon wordt gegeven?

Ik geloof dat het antwoord moet luiden, dat het niet onbillijk is bij inwonende arbeiders. Nu moet men ook hierbij zich wel de categorie van personen denken, op wie deze bepaling van toepassing is en ook wel in aanmerking blijven houden het breede terrein, waarop zich deze regeling nu eenmaal beweegt; een groot deel van de belooning bestaat juist in de huisvesting, de voeding enz. Het is dus slechts een andere wijze van praesteeren van dezelfde verplichting. Wanneer de verpleging precies op dezelfde wijze doorgaat als in het gewone leven, dan maakt het geen verschil, maar als er iets anders voor in de plaats komt, houdt de eerste wijze van belooning op, zoodat van een samenloop van de eene wijze van belooning met de andere, meer dan in gewone gevallen, geen sprake kan zijn.

Een zeer kort woord nog eenmaal aan den geachten afgevaardigde uit Goes. Ik ben niet aansprakelijk — ik wensch mij daarvoor ook niet aansprakelijk te stellen — voor elk woord, dat in de stukken voorkomt, maar als de geachte afgevaardigde zegt: later zal men bij de uitlegging van de wet zich daarop beroepen, dan antwoord ik: dan zal men zich er te gelijker tijd op beroepen dat de volgende Minister zich anders over de zaak uitliet dan diens voorganger. Ik ben wel bereid dit wetsontwerp te verdedigen, maar niet om elk argument, dat tot toelichting van een of ander punt mocht gebezigd zijn, onder alle omstandigheden voor mijn rekening te nemen. Nu heb ik hiertegen geprotesteerd, niet, dat de geachte afgevaardigde zijn argument bezigde, dat hij zeide: het is juist, dat een dokter een hoogere rekening inzendt aan den patroon dan hij aan de dienstbode zou sturen, maar hiertegen, dat hij uit de uitlatingen in de Memorie van Antwoord geconcludeerd heeft, dat dus ook de kosten van de verpleging in een ziekenhuis, volgens de Regeering, voor den werkgever zooveel hooger zouden zijn dan voor een arbeider.

Wat de zaak zelf betreft, houd ik vol, ondanks het gezag van den geachten afgevaardigde uit Sliedrecht, als er sprake is van het ziekenhuis te Amsterdam, dat het in het algemeen niet juist is, dat voor de verpleging van dienstboden in ziekenhuizen, wanneer die voor rekening van den werkgever geschiedt, hetzelfde wordt berekend als berekend zou worden bij verpleging van den werkgever zelf. Die bewering kan de heer Heemskerk niet volhouden. Als de werkgever, ziek zijnde, in de eerste klasse verpleegd wordt, een kamer voor zich alleen heeft, een aparte voeding heeft enz., zijn de kosten hooger dan voor een werkman, die in een lagere klasse wordt verpleegd.

De heer **Heemskerk:** Te Amsterdam zijn geen klassen, maar het verpleeggeld wordt proportioneel geheven bij dezelfde verpleging.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Ik ken ziekenhuizen waarin wèl klassen zijn en waar het dus niemand in de gedachten zal komen om bij de verpleging van den arbeider onder alle omstandigheden hetzelfde in rekening te brengen als voor den werkgever zou worden gerekend.

Wat de „kleine luyden" betreft, voor wie de geachte afgevaardigde uit Goes zich zeer te recht in zijn rede heeft geïnteresseerd, te hunnen aanzien gaat dat argument toch inderdaad niet op.

Over de bevallingen alleen nog deze opmerking. De quaestie van de bevallingen heeft nu toch inderdaad in de discussiën een veel grootere proportie verkregen dan zij hebben moest, waar wij bezig zijn aan de regeling van het arbeidscontract in den uitgebreiden zin als hier bedoeld. Voor zoover het zakelijk gedeelte betreft, wil ik er nogmaals op wijzen, dat men volgens het ontwerp, zooals het thans luidt, zonder onrechtmatig te handelen, tegen schadeloosstelling — en dit heeft de geachte afgevaardigde uit Sliedrecht niet weersproken — te allen tijde de dienstbetrekking kan doen eindigen.

De heer Heemskerk heeft verder gezegd, dat de wijze, waarop ik het artikel heb verdedigd in mijn vorige rede, juist uit moet lokken tot het zich verklaren tegen het artikel. Dit kan wel zijn, maar dat neemt niet weg, dat ik toch met den meesten nadruk volhoud wat ik heb gezegd. Wat de heeren hier bezig zijn te doen is iets, waarvan ik niet begrijp dat men het durft doen; de heeren niet-juristen moeten mij dat niet euvel duiden. Wanneer hier gesproken wordt van opneming in een ziekenhuis, en men zegt dan, dat dientengevolge geen opname elders veroorloofd is, dan is dat een misbruik maken van het argumentum a contrario, waartegen ik mij blijf verzetten. Men heeft, toen men deze alinea in het ontwerp heeft gevoegd, niet de bedoeling gehad om voor te schrijven, dat alleen verpleegd mocht worden bij den werkgever zelf en in een ziekenhuis.

Deze bepaling is opgenomen op het voetspoor van de Duitsche wet, waarvan volgens het Voorloopig Verslag navolging in dit opzicht werd aanbevolen. Ik lees dan ook in het artikel niets anders, dan dat natuurlijk de verpleging in de eerste plaats moet geschieden in het eigen huis, en dat is natuurlijk, waar het hier betreft inwonende arbeiders. De heer van Doorn had volkomen gelijk, toen hij er op wees, dat men hiermede op het oog heeft personen die in de huiselijke gemeenschap zijn opgenomen. Het spreekt dus vanzelf, dat in de eerste plaats gedacht wordt aan verpleging in het eigen huis. Maar dat beteekent niet, dat het in strijd is met de wet om in een geval als de geachte afgevaardigde uit Enkhuizen hedenmorgen aangaf, de verpleging te doen geschieden in het huis van den buurman, waar dit misschien veel beter geschieden kan. Geen letter in het artikel verzet zich daartegen. Maar nu komt, naar aanleiding van deze explicatie, de heer Schokking met het voorstel om het tweede lid weer uit dit artikel te lichten en de geachte afgevaardigde uit Enkhuizen heeft daarop met kracht aangedrongen.

Het geldt hier een alinea, die op verzoek van de Kamer in het ontwerp is gebracht en wanneer nu de Kamer op haar wensch terugkomt, bestaat er bij mij geen bezwaar het amendement van den heer Schokking over te nemen.

Maar als ik dat doe, dan wil ik toch van te voren waarschuwen dat niet latere uitlegers weder denzelfden weg volgen die hier is betreden en dan zeggen: er heeft eerst in het artikel gestaan dat de werkgever zijn verplichting kon vervullen door den arbeider in een ziekenhuis te doen opnemen, die zinsnede is geschrapt, dus in het vervolg zal dit niet mogen geschieden.

Het is mij wenschelijk voorgekomen, alvorens mijn besluit te vermelden, in ieder geval dit hier te constateeren, en aangezien het stenographisch verslag niet zal inhouden uitlatingen der Kamer die niet in woorden de wijze aangeven waarop deze mededeeling is ontvangen, voeg ik er bij dat blijkbaar de gansche Kamer het ten opzichte van deze interpretatie met mij eens is. Dus wanneer deze alinea uit het artikel vervalt, wordt niet een beperking, maar een verruiming van het artikel gekregen.

Aan hetgeen ik over het amendement van den heer Heemskerk heb gezegd bij mijn eersten termijn heb ik niets toe te voegen. Wordt het aangenomen, dan wordt in de wet de gelegenheid gegeven om reeds aanstonds bij het aangaan van de arbeidsovereenkomst met elkander overeen te komen, dat de werkgever bevoegd zal zijn den arbeider in geval van ziekte geheel over te laten aan het lot. Ik blijf volhouden, dat, waar wij bezig zijn het Burgerlijk Wetboek te maken, een dergelijke mogelijkheid niet mag bestaan.

Wanneer de discussie met hetgeen ik hier sprak gesloten zal zijn, verklaar ik dan nu het tweede lid terug te nemen, en dus het amendement van den heer Schokking over te nemen. Ook het amendement van de Commissie van Rapporteurs, nu dat de door mij gewenschte wijzigingen heeft ondergaan, wordt door mij overgenomen.

De **Voorzitter:** Daar de Regeering het gewijzigd amendement van de Commissie van Rapporteurs en dat van den heer Schokking heeft overgenomen, maken deze geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Heemskerk:** Mijnheer de Voorzitter! De Minister heeft gezegd, dat

hij ten aanzien van mijn amendement niets had toe te voegen aan hetgeen hij omtrent het amendement-Zijlma-Ferf in het midden gebracht had.

Indien het amendement werd aangenomen, zoo sprak hij, zou het kunnen zijn dat men zich niet zou aantrekken het lot van den zieken arbeider.

Dit is volstrekt niet iets wat ik zou wenschen.

Maar ik heb den Minister duidelijk trachten te maken dat de zaak gezonder geconstrueerd zou kunnen worden op de wijze als ik aan de hand gedaan heb, dan volgens het Regeeringsartikel.

De Minister heeft met geen enkel woord aangetoond, dat het artikel tegenover dergelijk afwijkend beding aan de eischen eener goede bepaling voldoet.

De Minister heeft zich afgemaakt van hetgeen ik omtrent de ziekenhuizen gezegd heb, door te veronderstellen dat het te Amsterdam anders zou zijn met die zaak, dan het werkelijk is.

Ik neem den Minister niet kwalijk dat hij niet wist hoe het in Amsterdam met de ziekenhuizen gesteld is, maar wel dat hij te kort geschoten is om mijn bedenkingen tegen het artikel te weerleggen, dat hij zich, in plaats van de ernstige bezwaren te weerleggen, zich daarvan afgemaakt heeft door te doen alsof zij niet bestonden. Waar men een regeling in de wet wil neerleggen, zoo geformuleerd, dat de noodzakelijkheid van afwijking voor vele gevallen in het oog springt, moet de Minister niet verlangen er dwingend recht van te maken. Ik vraag den Minister: met welk recht eischt gij dit dwingend recht met een formuleering, die gij niet kunt verdedigen?

Verbieden wij afwijkende bedingen bij zóó gestelde regelen, dan verknoeien wij ons Burgerlijk Wetboek.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik ben niet van plan in te gaan op hetgeen de heer Heemskerk, naar het mij voorkwam ten onrechte met eenige warmte en verheffing van stem, gesproken heeft.

Ik wensch alleen te zeggen, dat de geachte afgevaardigde uit het oog heeft verloren, dat de alinea betrekkelijk de ziekenhuizen uit het artikel gelicht is, terwijl toch aan die alinea zijn geheele betoog op dit punt mij voorkomt vastgeknoopt te zijn.

Hoe dit zij — ik geef toe dat de quaestie van de ziekenhuizen er toch bijgebracht *kan* worden — dat verpleging in een ziekenhuis de kosten onevenredig zou verhoogen, moet ik bepaald ontkennen; en wanneer de geachte afgevaardigde bezwaar heeft tegen dit artikel, is hij vrij er tegen te stemmen.

Zoolang de geachte afgevaardigde echter geen betere redactie kan geven dan thans wordt voorgesteld, kan ik slechts verklaren, dat ik het betreuren zou, indien het amendement van den geachten afgevaardigde aangenomen werd op grond dat de redactie van het artikel onbevredigend werd geacht.

De heer **Drucker,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, het woord ontvangen hebbende om, namens deze, haar oordeel mede te deelen over het gewijzigde Regeeringsartikel en het amendement van den heer Heemskerk, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Wat de door de Regeering aangebrachte wijziging betreft door de overneming van het amendement van den heer Schokking, meent de Commissie, dat tegen die wijziging geen bezwaar bestaat, nu men kan aannemen, dat men het eens is geworden over deze beteekenis van het artikel, dat het alleen aankomt op de vraag, of de werkgever zorgt voor behoorlijke verpleging en geneeskundige behandeling en dat, wanneer aan dien eisch wordt voldaan, het onverschillig is, of die behoorlijke verpleging en behandeling plaats heeft in des werkgevers huis, in een ander particulier huis of in een of andere instelling, die men ziekenhuis noemt.

Nu uit de discussiën voldoende gebleken is, dat die beteekenis vaststaat, heeft de Commissie tegen deze wijziging geen bezwaar.

Naar aanleiding van het amendement van den heer Heemskerk wenscht de Commissie in de eerste plaats nog weder te wijzen hierop, dat niet ieder beding hier wordt verboden, maar alleen een zoodanig beding, waardoor de verplichting des werkgevers wordt uitgesloten of beperkt. Wanneer er dus werkgevers zijn die schikkingen maken waarvan de werking is, dat in ruimer zin zal gedaan worden wat in de wet verplicht is gesteld, wordt dit veroorloofd.

Wat het amendement van den heer Heemskerk betreft, moet de Commissie, evenals zij dit gedaan heeft ten aanzien van het amendement van den heer Zijlma, de Kamer ontraden met dit amendement mede te gaan. Zij moet dit ten aanzien van het amendement van den heer Heemskerk nog wat sterker doen dan ten opzichte van het andere thans vervallen amendement, omdat het in het stelsel van dit wetsontwerp ligt om dergelijke afwijkingen, waarbij ernstige

rechten van den arbeider zijn betrokken, in ieder geval alleen toe te laten op zoodanige wijze, dat ernstig beraad is verzekerd en de arbeider een duidelijk inzicht kan verkrijgen in die afwijkingen. Daartoe zou dienen de eisch eener *schriftelijke* overeenkomst. Maar dit voorstel is nog bedenkelijker; het zou mondelinge overeenkomsten toelaten, waarbij het zelfs dubieus zou kunnen zijn, of van weerszijden de juiste beteekenis van de afwijking goed begrepen werd.

Ten aanzien van dit amendement moet dus de Commissie blijven bij haar ongunstig advies.

De heer **de Savornin Lohman,** voor de derde maal het woord gevraagd en verkregen hebbende, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch slechts één vraag te richten tot de Commissie van Rapporteurs tot eigen inlichtingen.

Wanneer het geval zich voordoet, dat ik zooeven stelde: een dienstbode komt bij de huisvrouw en zegt: ik wil wel bij u in dienst gaan, maar ik ben ziekelijk, maar herstellende, en de huisvrouw zegt: ja, dan kan ik u niet in dienst nemen, want ik kan u niet verplegen, omdat ik geen geld heb om dat te doen, waarop de dienstmaagd zegt: ik ben toch bereid bij u te dienen, mijn moeder kan mij dan verplegen als het er op aan komt, is dat dan een afwijking die geoorloofd is of niet? Met andere woorden is dit ten nadeele van die dienstbode of ten voordeele?

Ziedaar de vraag die ik wenschte te doen; vindt men dat het ten voordeele is van de dienstbode, dan is er geen bezwaar tegen dat men zoodanig contract maakt.

De heer **Drucker,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Het zou onbeleefd zijn, waar de geachte afgevaardigde uit Goes een vraag richtte tot de Commissie, indien ik als woordvoerder van die Commissie die vraag niet beantwoordde. In het algemeen moet ik bezwaar maken, voor een dergelijke concrete casus positie een bepaald antwoord te geven. Ik wil alleen dit zeggen: de geachte afgevaardigde kan in het artikel lezen, dat, wanneer door een contract gewaarborgd is wat beschouwd kan worden als een andere „voorziening" in den zin der wet, de verplichting van den werkgever ophoudt.

De heer **Heemskerk,** voor de derde maal het woord gevraagd en verkregen hebbende, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Ik kan het niet helpen, dat ik naar aanleiding van het nu gesprokene door den geachten voorzitter van de Commissie van Rapporteurs nog iets moet zeggen; ik heb zelfs zooeven iets laten passeeren uit de woorden van den Minister, namelijk dit: dat de Minister mij er op gewezen heeft, dat mijn argument niet meer opging, omdat de alinea betreffende de ziekenhuizen was teruggenomen.

Dit is een hoogst onverklaarbare opvatting van den Minister, want hij had juist uitdrukkelijk verklaard, dat de *zaak* aangaande de ziekenhuizen volkomen hetzelfde bleef, waaruit dus volgt, dat ook mijn argument niet onjuist was en des Ministers tegenargument door zijn eigen beschouwing is weerlegd.

Maar nu komt er wat anders. Nu komt de voorzitter van de Commissie van Rapporteurs met een absoluut nieuwe stelling, die volstrekt in strijd is met hetgeen hij zooeven tegen mijn amendement had aangevoerd.

Straks heeft de heer Drucker tegen mijn amendement aangevoerd, dat in het derde lid van het artikel alleen nietig werd verklaard een beding, waardoor de verplichting van den werkgever zou worden uitgesloten of beperkt, maar nu zegt hij, dat geldig is het beding, waarin men uit anderen hoofde in de zaak heeft voorzien, zoodat in dit geval de geheele verplichting van den werkgever om voor behoorlijke verpleging en geneeskundige behandeling van den arbeider te zorgen, zou zijn uitgesloten. Dus zal niet alleen geldig zijn, volgens den voorzitter der Commissie van Rapporteurs, het beding, waarbij de verplichtingen van den werkgever worden uitgebreid, maar ook dat, waarbij die verplichtingen worden op zijde gezet. Dus nu geeft de heer Drucker aan het eerste lid van het artikel trots het bestaan van het derde lid, de beteekenis van mijn amendement.

Immers nu zegt de geachte afgevaardigde dat de uitdrukking: „voor zooverre daarin niet uit anderen hoofde is voorzien", beteekent dat men à priori afstand mag doen van de verplichtingen des werkgevers.

De heeren kunnen nu wel neen, neen, roepen, maar dat is met zoovele woorden het antwoord, dat de heer de Savornin Lohman van den voorzitter der Commissie heeft ontvangen.

Ik beroep mij op alle heeren, die mij te kennen geven, dat zij dit ook zoo verstaan hebben, en wanneer dat ontkend wordt, zal er iets ontkend worden — ik durf het bijna niet te zeggen.

Met zoovele woorden is aan het artikel een andere beteekenis gegeven.

Is dit nu een ware beteekenis, dan zal mij dit verheugen, want werkelijk ik wensch het artikel te zien tot stand komen, en men is op den verkeerden weg, wanneer men dwingend recht wil maken van een zoo slecht geformuleerde regeling. De heer Drucker is een te goed jurist om dit later niet zelf in te zien, maar hij heeft thans aan het artikel een geheel andere beteekenis gegeven dan het had volgens het tot hiertoe gevoerde debat.

De heer **Drucker,** voorzitter der Commissie van Rapporteurs: Mijnheer de Voorzitter! Hetgeen hier zooeven is voorgevallen, zal voor mij een les zijn om zelfs uit beleefdheid tegenover een geachten afgevaardigde niet meer in het laatste stadium van het debat iets te zeggen, wat allicht tot misverstand aanleiding kan geven.

Ik houd intusschen vol, dat ik niets gezegd heb, wat ik niet kan handhaven, en dat het door mij laatstelijk gesprokene niet streed met wat den ganschen dag van de ministerstafel en ook door mij is beweerd.

Wat heb ik gezegd?

Enkel en alleen dit: in het artikel staat, dat, indien uit anderen hoofde in de zaak is voorzien, de verplichting van den werkgever ophoudt. Wanneer dus inderdaad blijkt, dat uit anderen hoofde voorziening is getroffen, heeft de werkgever krachtens dit artikel geen verdere verplichting. Het artikel zegt dit uitdrukkelijk.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer Heemskerk wordt in stemming gebracht en met 46 tegen 28 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren van Gijn, de Klerk, Jannink, Roodhuyzen, Roessingh, van Deventer, van Doorn, Drucker, Talma, van der Zwaag, IJzerman, Limburg, Aalberse, van den Bergh (den Helder), Koolen, Marchant, Tak, van Wijnbergen, Thomson, Mees, Janssen, Ketelaar, Verhey, Treub, Bolsius, Lieftinck, van den Bergh (Rotterdam), Pierson, Reyne, Smeenge, Goeman Borgesius, Ruys de Beerenbrouck, van Vliet, Troelstra, Ferf, van Nispen tot Sevenaer, ter Laan, Schaper, Hugenholtz, Patijn, de Boer, Regout, Nolens, Nolting, Arts en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren Blooker, van den Berch van Heemstede, de Ram, de Savornin Lohman, Hennequin, Duymaer van Twist, Fruytier, van Limburg Stirum, Brummelkamp, van Dedem, Heemskerk, Tydeman, van Vlijmen, de Ridder, Beckers, Plate, de Beaufort, van Karnebeek, Zijlma, van Alphen, Kolkman, de Waal Malefijt, van Vuuren, van de Velde, Schokking, van Idsinga, van Bylandt en van Foreest.

Het gewijzigd artikel komt in stemming en wordt met 60 tegen 12 stemmen aangenomen.

Voor hebben gestemd de heeren ter Laan, Kolkman, Schaper, van Vuuren, Patijn, de Boer, Regout, Schokking, van Foreest, Nolens, Nolting, Arts, van den Berch van Heemstede, van Gijn, de Klerk, Jannink, Roodhuyzen, Roessingh, van Deventer, Hennequin, van Doorn, Drucker, Talma, Duymaer van Twist, Fruytier, van der Zwaag, IJzerman, Limburg, Aalberse, van den Bergh (den Helder), Koolen, Marchant, Tak, van Wijnbergen, Thomson, Mees, Janssen, Tydeman, Ketelaar, Verhey, Treub, Bolsius, de Ridder, Lieftinck, Beckers, van den Bergh (Rotterdam), Plate, de Beaufort, Pierson, Reyne, Smeenge, Goeman Borgesius, Ruys de Beerenbrouck, van Vliet, Troelstra, Ferf, van Nispen tot Sevenaer, Zijlma, van Alphen en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren de Waal Malefijt, van de Velde, van Idsinga, van Bylandt, de Ram, de Savornin Lohman, van Limburg Stirum, Brummelkamp, van Dedem, Heemskerk, van Vlijmen en van Karnebeek.

Voorloopig Verslag der Eerste Kamer.

II. § 3.

17°. *Art.* 1638 *ij.*, *verbod van uitsluiting of beperking van de verplichtingen des werkgevers bij ziekte van inwonenden.*

Dit artikel berust, naar een aantal leden betoogden, op geen enkelen redelijken grond, tenzij aan de uitdrukking „voor zoover daarin niet uit anderen hoofde is voorzien", de beteekenis kan worden gehecht, die zij blijkens het slot der discussiën in de Tweede Kamer (*Handelingen Tweede Kamer*, Zitting 1905—1906, bladz. 1752 en 1753) zoude hebben. Welke beteekenis hecht de Minister aan de aangehaalde woorden? Wanneer er bij het aangaan der overeenkomst eene schriftelijke of mondelinge afspraak is gemaakt omtrent hetgeen met de verpleging zal geschieden, indien een dienstbode ziek wordt, zal dan aan den eisch van het artikel voldaan zijn? Wanneer bijv. de ouders zich bereid verklaren hun kind, dat zich als dienstbode verhuurt, in geval van ziekte voor eigen rekening thuis te verplegen, zal dan voldaan zijn aan het gestelde voorschrift en de verplichting van den werkgever niet meer bestaan, ook dan wanneer later de ouders hunne bereidverklaring niet gestand doen? Alleen indien op deze vragen een bevestigend antwoord kan gegeven worden, is het artikel aannemelijk; anders is het in hooge mate onbillijk tegenover niet-gegoede menschen, wier dienstbode, ook als zij nog slechts korten tijd in hun dienst is geweest, ziek wordt.

Ook de overige bezwaren in de Tweede Kamer te berde gebracht, omtrent hoogere kosten voor geneeskundigen bijstand, verpleging in ziekenhuizen, enz. werden door vele leden gedeeld. De werkgever had, indien niet uit anderen hoofde in gevallen van ziekte voorzien was, tot *voorschot* verplicht moeten worden, terwijl in bepaalde gevallen de arbeider verhaal op den werkgever voor gemaakte kosten had moeten hebben.

In de Tweede Kamer was er op gewezen, dat het artikel in de practijk niet veel bezwaar kon opleveren, omdat men zich voor enkele guldens tegen de gevolgen zoude kunnen verzekeren. Dit scheen echter niet juist. Niet alleen ontbreekt op het platteland veelal de gelegenheid tot verzekering en tot opneming in een ziekenhuis, maar bovendien wenscht menige dienstbode „een particulieren dokter" en is afkeerig van de opneming in een ziekenhuis. Zij zal, niettegenstaande hare „economische zwakte", haar wil weten door te drijven, vooral nu de wet haar daartoe, om zoo te zeggen, het recht geeft.

Een gewichtig bezwaar is hier ook de mogelijkheid van simulatie. Wat zal de huisvrouw moeten doen om tegen te gaan, dat eene onwillige dienstbode ziekte voorwendt en verpleging op hare kamer eischt, onder verwijzing naar de wet? Geen arts zelfs kan in dat geval met zekerheid de simulatie constateeren. Na eenigen tijd hierin volhard te hebben, zal de dienstbode zich tevens eene wettige reden van opzegging hebben verschaft (art. **1639 q**), die de werkgever niet eens onder die omstandigheden erlangt.

Ook hierdoor zal de verheffing van den zedelijken plicht eene dienstbode bij ziekte niet aan haar lot over te laten, tot een gedurende vier weken voortdurenden rechtsplicht, tot noodzakelijk gevolg hebben, dat de werkgever zich daaraan niet kan onderwerpen.

In het algemeen schijnt geen goede regeling van dit onderwerp mogelijk, zoo lang niet van overheidswege een volledig stelsel van verzekering is georganiseerd.

Men meende ten slotte, dat deze bepaling zeer ten nadeele zoude strekken van de dienende klassen. Zij zal ten gevolge hebben, dat hoe

langer zoo minder inwonende dienstboden in dienst zullen genomen worden, wat in het algemeen ook aan de goede zeden niet bevorderlijk zal zijn. Vooral zullen kleine werkgevers voortaan geen inwonende arbeiders of dienstboden meer aannemen, terwijl degenen die zwak van gezondheid zijn of aan wier goede gezondheid getwijfeld wordt, geene betrekking als inwonende dienstboden zullen verkrijgen.

Antwoord der Regeering.

II. § 3.

17°. *Art.* 1638 *ij.*, *verbod van uitsluiting of beperking van de verplichtingen des werkgevers bij ziekte van inwonenden.*

Aan het aantal leden die meenden te moeten betoogen, dat dit artikel op geen enkelen redelijken grond berust, tenzij aan de uitdrukking „voor zoover daarin niet uit anderen hoofde is voorzien" de beteekenis kan worden gehecht, die zij blijkens het slot der discussiën in de Tweede Kamer zoude hebben, kan de ondergeteekende de geruststellende verzekering aanbieden, dat hij de aldaar geuite opvatting volkomen deelt. Ook naar zijne meening zegt het artikel uitdrukkelijk, dat de verplichtingen, den werkgever bij het artikel opgelegd, slechts gelden voor zooverre daarin (d. i. in de behoorlijke verpleging en geneeskundige behandeling van den inwonenden arbeider) niet uit anderen hoofde is voorzien. Dientengevolge zal voor den werkgever uit het artikel geenerlei verplichting voortvloeien, wanneer b.v. bij het aangaan der arbeidsovereenkomst de ouders zich bereidverklaren hun kind, dat zich als dienstbode verhuurt, in geval van ziekte voor eigen rekening thuis te verplegen en geneeskundig te doen behandelen *en zij, wordt het meisje ziek, hunne bereidverklaring gestand doen.* Wanneer zij hunne belofte, door welke oorzaak ook, niet nakomen, dan is, gelijk vanzelf spreekt, *niet* voorzien in de verpleging en geneeskundige behandeling der dienstbode, en gaat mitsdien de bevrijdende voorwaarde ten aanzien van de verplichting des werkgevers niet in vervulling.

Dat nu daarom het artikel niet, of minder, aannemelijk zoude zijn, kan allerminst worden toegegeven. Wanneer men iemand, ter wille van den door hem te verrichten arbeid, in zijn huisgezin opneemt, zoude het in strijd zijn met alle beginselen van zedelijkheid en recht die persoon, wanneer hij verpleging en geneeskundige behandeling behoeft, te noodzaken daarvoor zelf te zorgen.

De geopperde bezwaren omtrent de hoogere kosten voor geneeskundigen bijstand, enz. zullen in de practijk — wordt het ontwerp wet — spoedig blijken overdreven te zijn, en voorzeker niet gewichtig genoeg om eene min of meer gezochte regeling te construeeren als in het Voorloopig Verslag aanbevolen wordt. De werkgever zou de kosten der verpleging enz. moeten voorschieten, terwijl in bepaalde gevallen — in welke, wordt niet gezegd — de arbeider verhaal zou hebben op den werkgever voor gemaakte kosten, dus op kosten, die de werkgever reeds betaald, immers voorgeschoten heeft. Tegen deze regeling behoeft, om hare mindere wenschelijkheid aan te toonen, geen ander argument te worden aangevoerd, dan dat, ganschelijk in strijd met ieder beginsel van recht en billijkheid, de arbeider in den regel, dus ook wanneer hij zulks niet verlangt, zelf gehouden zou

zijn de kosten zijner verpleging en geneeskundige behandeling in het huis des werkgevers zelf te bekostigen.

Wat de verzekering aangaat, zal juist de gelegenheid daartoe meer en meer worden uitgebreid naarmate de bezwaren, welke van de voorgestelde regeling worden gevreesd en voorzien, in de practijk bewaarheid mochten worden. Bovendien schijnt in de hierbedoelde alinea van het Voorloopig Verslag over het hoofd gezien, dat wanneer de verpleging en geneeskundige behandeling der dienstbode inderdaad behoorlijk zijn, waaromtrent de ingeroepen medicus oordeelen kan, naar de voorkeur of afkeer der dienstbode niet behoeft gevraagd te worden.

Indien ooit simulatie van ziekte door een arbeider moeilijk is, dan is het toch voorzeker wel wanneer hij zich in het huis des werkgevers bevindt. Heeft men goeden grond om simulatie aanwezig te achten, dan zal de onmogelijkheid voor den arts om deze te constateeren wel steeds eene groote uitzondering blijven. Ook indien den werkgever niet het middel van dadelijke beëindiging der dienstbetrekking met de bepaalde schadeloosstelling ten dienste stond, zou aan een zoo zeldzaam uitzonderingsgeval, als dat in het Voorloopig Verslag omschreven, niet een bruikbaar argument tegen de voorgedragen regeling kunnen ontleend worden. Ook werd over het hoofd gezien, dat bij art. **1639 q** wel als voorbeeld van een geval, waarin eene dringende reden voor den arbeider om de dienstbetrekking dadelijk te beëindigen, gelegen kan zijn, wordt genoemd „wanneer de arbeider door ziekte of andere oorzaken zonder zijn toedoen buiten staat geraakt den bedongen arbeid te verrichten", doch dat het geval van simulatie van ziekte hier niet onder valt.

Het is den ondergeteekende niet mogen gelukken de reden te vinden, waarom de werkgever, die wèl den zedelijken plicht zou kunnen vervullen eene dienstbode bij ziekte niet aan haar lot over te laten, haar niet zou kunnen verzorgen nu die plicht in een gedurende ten hoogste vier [lees: zes] weken voortdurenden rechtsplicht is omgezet. Zelfs zou omgekeerd eerder zijn staande te houden, dat de vervulling van den rechtsplicht gemakkelijker is, omdat die scherper omlijnd is dan de bloot moreele verplichting, die zwaarder pleegt te drukken naarmate de persoon die verplichtingen gestrenger opvat.

De uitspraak, dat in het algemeen eene goede regeling van dit onderwerp niet mogelijk schijnt, zoolang niet van overheidswege een volledig stelsel van verzekering is georganiseerd, is, naar het den ondergeteekende wil voorkomen, in strijd met de omstandigheid, dat, vermits thans reeds de in het artikel nedergelegde verplichting door alle goede werkgevers als eene moreele verplichting wordt beschouwd, het artikel in werkelijkheid weinig verandering zal aanbrengen behalve ten aanzien van die werkgevers, die hunne moreele plichten thans verwaarloozen, en voor wie de voorgestelde regeling dan ook in de eerste plaats bestemd is.

Om de genoemde reden komt het ook niet waarschijnlijk voor dat het in werking treden van het artikel tot gevolg zal hebben, dat hoe langer zoo minder inwonende dienstboden in dienst genomen zullen worden, of dat dienstboden met eene zwakke gezondheid geene betrekking als inwonende dienstboden zullen verkrijgen. Dit alles hangt bovendien samen met de algemeene welvaart en andere economische factoren, en is onafhankelijk van de werking eener bepaling, die ten slotte slechts beoogt een rechtsplicht te scheppen, die zich aansluit aan hetgeen in ons land thans reeds als eene zedelijke verplichting wordt erkend.

Beraadslagingen in de Eerste Kamer.

(28 Juni 1907.)

De heer **van Houten:** [Vervolg van het gedeelte der rede, afgedrukt deel I, bladz. 79].

Ik zal met dit wetsontwerp zoover ik weet, niet anders in aanraking komen dan ten aanzien van het huren van dienstboden. Nu had ik eenige ervaring gekocht ten aanzien van een dienstbode die ziek bij mij kwam en het gevolg was, dat een volgenden keer, bij het huren van een dienstbode, mijn dochter hierop bijzonder lette. Wij kregen een bevestigend antwoord op de informatie naar haar gezondheid en namen haar op conditie evenwel, dat wanneer zij ziek werd haar zuster — die er bij tegenwoordig was — de verpleging op zich moest nemen. Dit is de rechtstoestand in mijn gezin. Hier betrof het nu een wees met een zuster. De gevallen zullen niet zeldzaam zijn, dat men geen gelegenheid heeft om de zieke dienstbode tehuis te laten verplegen. Als men toch de dienstbode niet wil ontstaan wegens ziekte, zal men dus het aan de ouders moeten overlaten om hun zieke kind te verplegen, wat allereerst toch hun plicht is.

Nu was ik in twijfel, of door de verandering ten aanzien van dit punt in de Tweede Kamer gebracht, men aldus in de verpleging op andere wijze kon worden voorzien en men tegen de onereuse gevolgen van het aannemen van een ziekelijke dienstbode gewaarborgd was. De Regeering antwoordt: ja, gij zijt er tegen gewaarborgd, mits de moeder haar verplichtingen vervulle. Gij wordt dus borg voor de moeder, wanneer die zich de afspraak niet mocht herinneren of zegt: ook ik heb geen gelegenheid een zieke in mijn huis te verplegen. Aan zulke conditiën wil ik mijn dochter niet wagen, en ik ben dus verplicht, mocht het ontwerp wet worden, gebruik te maken van den wenk van den heer Tydeman en een opzeggingstermijn van één uur te bedingen of een dag. Ik zal er, opdat de dienstboden geen schade hebben, de belofte bijvoegen, dat, wanneer ik er gebruik van mocht maken, zonder overwegende reden, haar toch 6 weken zal geven, opdat zij een anderen dienst kan zoeken. Mijn dochter aan de verplichting te onderwerpen, dat zij verpleegster moet worden van de dienstbode, kan ik niet; daarvoor heeft zij noch tijd, noch gelegenheid, en om gediend te worden in huis, niet om de verpleger te worden van anderen, wordt toch aan de zijde des meesters het contract aangegaan.

Het gevolg zal dus zijn, dat voor dienstboden steeds contracten zullen worden gemaakt, wellicht onereuser dan onder de tegenwoordige wet, want zij kunnen thans niet licht in den toestand komen, waarop de heer Drucker zijn ontwerp bouwde, dat zij niet behoorlijk tijd hebben om een nieuwe geschikte betrekking te zoeken.

[Men zie verder bij art. 1639 *o*.]

(29 Juni 1907.)

De heer **van der Feltz:** [Vervolg van het gedeelte der rede, afgedrukt bij art. 1639 *o*.]

Mijnheer de Voorzitter! Behoudens deze laatste uitweiding, heb ik thans eenige algemeene beginselen, die bij de behandeling van het aanhangige wetsontwerp in de afdeelingen dezer Kamer meer in het bijzonder op den voorgrond zijn getreden tot een onderwerp van mijn beschouwingen gemaakt. En het is daaruit gebleken, dat de wijze, waarop die beginselen daarin zijn uitgewerkt, mij tot geen bedenkingen en bezwaren aanleiding heeft gegeven; maar daarmede is niet gezegd, dat er in het ontwerp geen bepalingen zijn aan te wijzen, waarmede ik mij minder goed kan vereenigen en die ik niet liever op andere wijze geredigeerd zou hebben gezien.

Bij de zwaarst wegende van die bezwaren wil ik *volledigheidshalve* thans even stilstaan. Maar gedachtig aan het standpunt, dat ik gemeend heb tegenover dit ontwerp te moeten innemen, en dat medebrengt, dat ik mij van een artikels-

gewijze bespreking wensch te onthouden, zal ik die bezwaren slechts in het kort aangeven.

Zoo wijs ik op art. **1638 ij**, krachtens hetwelk de werkgever verplicht is in geval van ziekte of ongeval van een bij hem inwonenden arbeider, zoolang de dienstbetrekking duurt, doch uiterlijk voor een tijd van zes weken, voor diens behoorlijke verpleging en geneeskundige behandeling zorg te dragen, voor zooverre daarin niet uit anderen hoofde is voorzien. Deze verplichting voor alle werkgevers zal voor velen hunner blijken een te bezwarende last te zijn, die menigeen niet zal kunnen nakomen. Het gaat m. i. te ver een zedelijken plicht voor wie een dergelijke last niet te bezwarend is, om te zetten in een rechtsplicht voor allen, zonder rekening te houden met de mindere gegoedheid, waarin vele werkgevers kunnen verkeeren.

[Men zie verder deel II, bladz. 337.]

(5 Juli 1907.)

De heer **van Raalt** Minister van Justitie: [Vervolg van het gedeelte der rede, afgedrukt dl. II, bl. 611.]

In verband met deze bepaling staat ook **1683ij**, de verplichting om ten aanzien van inwonende dienstboden te zorgen voor verpleging en geneeskundige behandeling in geval van ziekte.

Dit is nu wel dwingend recht. Hier ontmoet ik den heer Waller, die over dit punt het volgende gezegd heeft: „De twijfel rijst of maatschappelijke verhoudingen er bij zullen winnen, indien men bij den meester het gevoel van aansprakelijk te zijn voor de belangen zijner dienende huisgenooten en den wensch om die belangen, uit hoogere overwegingen, naar eisch te behartigen, aantast en daardoor zijn gezag ondermijnt en vernietigt. Niemand wordt gebaat door de vervanging van den toestand van wederzijdsch vertrouwen, door zulk een, waarin een onmiddellijk beroep op de wet en een haastige gang naar den kantonrechter gewoonte wordt." [Deel I, bladz. 202.]

Dat dit gevoel van aansprakelijkheid en de wensch om de belangen der dienende huisgenooten naar eisch te behartigen, behooren te bestaan, onderschrijf ik ten volle en onvoorwaardelijk, maar de passage uit de Memorie van Antwoord, waaraan de geachte afgevaardigde aanstoot nam, is geschreven naar aanleiding van een mededeeling in het Voorloopig Verslag dezer Kamer, dat er vele streken in ons land zijn, waarin de opvatting van de zedelijke verplichting, welke men tegenover de arbeiders, i. c. tegenover zijn inwonende dienstboden, heeft, lang niet aldus bestaat. [Deel I, bladz. 58.]

Het bezwaar van den geachten afgevaardigde gaat niet tegen den inhoud van deze bepaling, maar hij meent, niet dat de bepaling indruischt tegen onze rechtsovertuiging, integendeel, zij spreekt z. i. zóó vanzelf, dat de wet haar niet behoeft voor te schrijven. Maar dit standpunt acht ik niet vol te houden. Ik gevoel veel voor de gedachte, welke deze redeneering bezielt, maar ging zij geheel op, dan zou men nimmer een Burgerlijk Wetboek voor zijn volk kunnen maken. De hoogste eisch, dien men aan een zoodanig stuk onzer nationale wetgeving stellen kan en moet, is, dat het overeenkomt met wat het volk gevoelt en als juist erkent; en zegt men nu, dat wat het volk zelf wel gevoelt niet in wetsbepalingen behoeft geformuleerd, dan zou men geen Burgerlijk Wetboek noodig hebben. Het is geen gebrek van het Burgerlijk Wetboek, dat het codifieert, wat reeds leeft onder de natie, maar juist een verdienste.

Ook in andere landen zijn de toestanden en verhoudingen niet zoo gansch verschillend van de onze; met allen rechtmatigen nationalen trots mogen wij ons niet verheven achten boven de andere beschaafde volken van Europa. Welnu, bij de meeste Europeesche beschaafde natiën bestaat een dergelijke bepaling van dwingend recht. Vooreerst in Duitschland, waar ook voorgeschreven is, wat hier bepaald wordt, ook als een bepaling van dwingend recht. In Zwitserland vinden wij in den Zwitserschen federalen code op het verbintenissenrecht, dateerende van 1881 en geldende voor geheel Zwitserland, het volgende:

„Lorsque celui qui a engagé ses services vit dans le ménage de son maître et qu'il contracte, sans sa faute, une maladie passagère, le maître doit lui procurer à ses propres frais les soins et les secours médicaux nécessaires."

Een dergelijke verplichting wordt zelfs in Frankrijk onder het bestaande recht aangenomen en volgens de jurisprudentie dezelfde leer *mutatis mutandis* gehuldigd. Ik geloof dus dat het bezwaar van den geachten afgevaardigde niet in al zijn consequentiën kan worden volgehouden.

Nu het bezwaar van den heer van Houten, die een bedenking van geheel anderen aard heeft geopperd. Hij zeide, dat het artikel onaannemelijk zou zijn, omdat het veel te ver gaat, te kras is. Het artikel luidt:

„De werkgever is verplicht in geval van ziekte of ongeval van eenen bij hem inwonenden arbeider, zoolang de dienstbetrekking duurt doch uiterlijk tot een tijd van zes weken, voor diens behoorlijke verpleging en geneeskundige behandeling zorg te dragen, voor zooverre daarin niet uit anderen hoofde is voorzien."

Nu was naar aanleiding dezer slotwoorden, bij het afdeelingsonderzoek, de vraag ontstaan, of, indien bij het huren van een dienstbode was overeengekomen, dat de ouders in geval van ziekte in de verpleging zouden voorzien, daarmede aan den eisch was voldaan. Het antwoord op die vraag in de Memorie van Antwoord gegeven, was: ja, mits dan ook de ouders volbrengen, wat zij op zich genomen hebben. De geachte afgevaardigde is daartegen opgekomen, tegen mijn beweren alzoo dat een dergelijke voorziening niet voldoende was, indien niet werkelijk gepresteerd werd wat de ouders op zich genomen hadden. Dit was althans een van de gezichtspunten van zijn rede. Nu moest ik dit voorbehoud toch wel maken, want onderstel bijv. dat de moeder na dien tijd sterft, of dat de dienstbode de dochter is van een ambtenaar bij de belastingen, die intusschen naar elders wordt overgeplaatst, is dan de heer of de vrouw des huizes af van hun verplichting, door die afspraak, die in geheel andere omstandigheden is gemaakt? Ik geloof dat het antwoord op die vraag ontkennend zou moeten luiden.

Van groot belang is, dat ieder dien plicht zal kunnen nakomen op de wijze die bij zijn levensomstandigheden het beste past. De wet heeft daaromtrent geen bepaald voorschrift gegeven. Die dit wil doen door de dienstbode bij de ouders te laten verplegen of in een ziekenhuis, kan dit doen; dat is in de discussie in de andere Kamer gebleken. Wanneer men nu zegt: er zijn veel gezinnen die het niet te breed hebben en niet voor de dienstbode zorgen kunnen, al zouden zij willen, dan antwoord ik, dat in dergelijke gezinnen de verhouding met de dienstbode dikwerf veel vertrouwelijker is dan in andere en dat men dan wel raad zal schaffen. Men kan volstaan met de dienstbode te laten verzorgen in een ziekenhuis of dergelijke inrichting en haar daar zoo noodig kosteloos doen opnemen. Men kan er ook voor zorgen dat de ouders of anderen de verplichting op zich nemen. In elk geval, de bezwaren tegen dit artikel blijken, als men het juist opvat, wat breed uitgemeten en zullen zich in de practijk niet voordoen, ook hier weder omdat het wetsontwerp zich in dit opzicht aansluit aan hetgeen tot nog toe ook hier te lande als billijk en juist wordt beschouwd.

[Men zie verder deel II, bladz. 120.]

De heer **van Houten:** [Vervolg van het gedeelte der rede, afgedrukt dl. I, bladz. 461.]

Ik heb thans nog een paar punten te behandelen. In de eerste plaats de verplichting tot verpleging van inwonende arbeiders. Daarover heeft de Minister gezegd: wat wij nu invoeren bestaat immers in alle beschaafde landen om ons heen. De Minister heeft gevraagd, dit niet te mogen aantoonen, maar hem in dit opzicht vertrouwen te schenken. Ik heb die bepalingen nagezien en ik heb juist in het zeer aanmerkelijk verschil in die bepalingen een hoogst gewichtig argument gevonden, dat de voorgestelde bepalingen hier niet zóó zullen werken als de overeenkomende in Duitschland.

In onze sectie en ook in de Centrale Sectie kwam de vraag ter sprake, op wie dit artikel toepasselijk is. Een van de rapporteurs, op dit oogenblik tot mijn leedwezen niet aanwezig, vertelde, dat hij in zijn groot bedrijf voortdurend menschen in dienst had voor onbepaalden tijd, aan wien hij, omdat zij van elders kwamen, huisvesting verleende, en deed de vraag, of daarop dit artikel van toepassing is en of hij al die menschen, wanneer zij zich ziek meldden, tot zijn last zou krijgen, met de verplichting hun loon en verpleegkosten te betalen. Mijn antwoord kon niet anders zijn dan bevestigend, want het begrip arbeider is in ons ontwerp niet op dezelfde wijze omschreven als in de Duitsche wet. Daar gelden de bepalingen omtrent de verpleging bij ziekte, die dwingend recht zijn, alleen voor de dienstbare personen, die in hausliche Gemeinschaft opgenomen zijn, en ten tweede heeft men dan deze uitzonderingsbepaling:

„Die Verpflichtung des Dienstberechtigten tritt nicht ein, wenn für die Verpflegung und ärtzliche Behandlung durch eine Versicherung oder durch eine Einrichtung der öffentlichen Krankenpflege Vorsorge getroffen ist."

Als de Minister die uitzondering er bij wil voegen en te gelijker tijd de Duitsche regelingen omtrent de ziekteverzekering en de öffentliche Krankenpflege invoert, dan kan hij die hier deze bepaling ook wel invoeren.

Die toestand is zoo, dat de personen, die in de huiselijke gemeenschap opgenomen zijn, grootendeels vallen onder de uitzondering, die er bij gevoegd is.

Maar wij hebben hier noch de omschrijving, noch de regeling, die den last voor den huisheer draaglijk maakt.

Ook omtrent Zwitserland heeft de Minister nominatief gezegd, dat daar iets dergelijks is bepaald. Maar daar is alleen bepaald:

„Lorsque celui qui a engagé ses services vit dans le ménage de son maître et qu'il contracte sans sa faute une maladie passagère, le maître doit lui procurer à ses propres frais les soins et les secours médicaux nécessaires."

Maar geldt het hier in ons ontwerp ook slechts *maladies passagères*, wanneer men iemand 6 weken verplegen moet, waarvan men in ieder geval vier weken voor zijn rekening krijgt? Dat noem ik niet *maladies passagères* en de Minister moet dus niet met verwijzing naar Zwitserland de Vergadering op een dwaalspoor brengen.

Hierbij komt, dat terwijl tegenwoordig in humane huisgezinnen de dienstboden behoorlijk verpleegd worden en hun bij ziekte loon wordt uitbetaald, al gebeurt het niet in alle huisgezinnen, onder de mogelijke gevolgen van deze verplichting ook die van simulatie in aanmerking zijn te nemen.

Ik heb gezegd in mijn eerste rede: men huurt toch om gediend te worden en niet om een persoon in huis te krijgen, die men bedienen moet. Wanneer een van mijn kinderen ziek is geworden, zie ik hoe het is, gebruik naar omstandigheden den thermometer en oordeel dan zelf of ik het verder zal laten loopen of den dokter er bij halen. Maar nu komt het bericht van boven, dat de dienstbode verklaart ziek te zijn en mij verwijst naar art. 1600 en zooveel omtrent de verpleging. Dan kan ik het gewone huiselijke onderzoek al vast niet doen, en moet ik dadelijk beginnen met den dokter te halen, wat ook niet voordeelig is. Die dokter kan nooit een negatieve verklaring afgeven, dat de meid niet ziek is, en wanneer de meid dan maar een beetje volhoudt, dan, zou men zeggen, komt voor den meester de gelegenheid om den dienst op te zeggen? Neen, die moet, wanneer hij geen bijzondere condities heeft gemaakt, vier weken de meid verplegen en onderhouden. Maar aan den anderen kant, wanneer zij zegt: Mevrouw, het gaat zoo niet, ik zie, dat ik het niet kan volhouden, dan heeft zij harerzijds een wettige reden om weg te gaan. Door simulatie forceert zij in menig geval, dat zij 6 weken loon krijgt om weg te gaan. Die gelegenheid wordt wagenwijd opengezet.

Bij de bepalingen van het ontwerp is de meester tegen simulatie machteloos. Het zelfbehoud zal ieder dus dwingen om bij aanneming van deze bepaling zich te verzekeren van een korten opzegtermijn, omdat de verplichting niet langer loopt dan tot het einde van den dienst. Wanneer men slechts de opzegbaarheid bij den dag bedingt, dan is men van allen last af. Het is een bepaling, die men *moet* maken om behoorlijk beveiligd te wezen tegen allerlei onaangenaamheden.

[Men zie verder bij art. 1639*i*].

Artikel 1638 z. De werkgever is in het algemeen verplicht al datgene te doen en na te laten, wat een goed werkgever in gelijke omstandigheden behoort te doen en na te laten.

O. D. Art. 37. De werkgever is verder in het algemeen verplicht al datgene te doen en na te laten, wat een behoorlijken werkgever in gelijke omstandigheden betaamt.

Memorie van Toelichting O. D.

Art. 37. De algemeene beteekenis dezer bepaling is reeds hierboven [dl. II, bl. 436] toegelicht. Met behulp van dit artikel kunnen door eene gezonde rechtspraak uitkomsten verkregen worden, die door geformuleerde wetsartikelen niet zijn te bereiken. Wat „een behoorlijken werkgever in gelijke omstandigheden betaamt", zal in geval van geschil de rechter moeten beslissen. Richtsnoer zal voor hem in menig opzicht zijn het plaatselijk of algemeen gebruik. Voor het constateeren daarvan zullen zeer vaak de Kamers van Arbeid het aangewezen orgaan zijn, terwijl deze colleges ook op het tot stand komen van nieuwe gebruiken grooten invloed zullen oefenen.

O. 1901. *Art.* 1638 *x*. De werkgever is in het algemeen verpligt al datgene te doen en na te laten, wat een behoorlijke werkgever in gelijke omstandigheden behoort te doen en na te laten.

Memorie van Toelichting O. 1901.

Art. 1638 *x*. (1) De algemeene beteekenis dezer bepaling is reeds hierboven [dl. II, bl. 436] toegelicht. Met behulp van dit artikel kunnen door eene gezonde rechtspraak uitkomsten verkregen worden, die door geformuleerde wetsartikelen niet zijn te bereiken. Wat „een behoorlijke wetgever in gelijke omstandigheden behoort te doen en na te laten", zal in geval van geschil de rechter moeten beslissen. Richtsnoer zal voor hem in menig opzicht zijn het plaatselijk of algemeen gebruik. Voor het constateeren daarvan zullen zeer vaak de Kamers van Arbeid het aangewezen orgaan zijn, terwijl deze colleges ook op het tot stand komen van nieuwe gebruiken grooten invloed zullen oefenen.

O. *Art.* 1638 *w* = art. 1638 *z* van de wet.

Memorie van Toelichting.

Art. 1638 *w*. De algemeene beteekenis dezer bepaling is reeds hierboven [dl. II, bl. 437] toegelicht. Met behulp van dit artikel kunnen door eene gezonde rechtspraak uitkomsten verkregen worden, die door geformuleerde wetsartikelen niet zijn te bereiken. Wat „een goed werkgever in gelijke omstandigheden behoort te doen en na te laten", zal in geval van geschil de rechter moeten beslissen. Richtsnoer zal voor hem in menig opzicht zijn het plaatselijk of algemeen gebruik. Voor het constateeren daarvan zullen zeer vaak de Kamers van Arbeid het aangewezen orgaan zijn, terwijl deze colleges ook op het tot stand komen van nieuwe gebruiken grooten invloed zullen oefenen.

Voorloopig Verslag der Tweede Kamer.

Art. 1638 *w*. Sommige leden achtten deze bepaling met het oog op art. 1375 overbodig.

Andere leden wezen op de juiste opmerking in de Memorie van Toelichting, dat het aanbeveling verdient door het opnemen van eene bijzondere bepaling naast artikel 1375 den regel van het algemeen recht onder de aandacht te brengen van de belanghebbenden, die van de wetboeken weinig meer dan den nieuwen titel zullen bestudeeren.

Memorie van Antwoord.

Art. 1638 *w* (*nieuw* art. 1638 *z*). Het verheugde den ondergeteekende te mogen vernemen, dat de bedoeling, waarmede deze bepaling in het ontwerp, zoomede in de beide vorige ontwerpen, opgenomen werd, begrepen en goedgekeurd werd. Streng juridisch is de bepaling ongetwijfeld overbodig, doch zij schijnt gerechtvaardigd door de overweging, dat de wetgever rekening behoort te houden met de omstandigheid, dat vele niet-juristen den nieuwen titel, meer dan eenig ander gedeelte van het wetboek, zullen raadplegen.

G. O. en **N. G. O.** *Art.* 1638*z* = art. 1638 *z* van de wet.

---

(1) Art. 37 ontw.-DRUCKER.

Beraadslagingen in de Tweede Kamer.

(23 Mei 1906.)

De heer **de Savornin Lohman:** Mijnheer de Voorzitter! Ik gevoel mij verplicht tegen dit artikel eenige bedenkingen in te brengen.

De geachte afgevaardigde uit Appingedam heeft straks [bl. 307] lucht gegeven aan zijn verbazing, om niet te zeggen: ergernis, dat van deze zijde voortdurend aanmerkingen gemaakt worden op de artikelen van dit ontwerp; en hij heeft mij daarbij geplaatst in een zeker politiek loket.

Ieder lid heeft het recht zulke uitvallen te doen, maar ieder lid heeft ook het recht zich zulke beweringen niet aan te trekken.

Ik zal mij eenvoudig hier blijven stellen op het standpunt waarop ik bij de behandeling van deze wet voortdurend gestaan heb, op dit standpunt namelijk: hoe moet dit contract worden ingevoegd in ons bestaand Burgerlijk Wetboek, en daarbij heb ik in het geheel het oog niet op den arbeider of den werkgever, alsof ik voor een van die groepen van menschen partij had te trekken, maar ik heb eenvoudig als rechtsgeleerde te vragen: hoe zal de bepaling werken in de practijk, en hoe zal zij moeten worden uitgevoerd, opdat zij noch aan de eene zijde noch aan de andere zijde tot ongewenschte gevolgen aanleiding zal geven.

En waar ik nu opgemerkt heb, dat in de Commissie van Rapporteurs ontbroken heeft een voldoend scherpe critiek, die ook het oog houdt op de belangen van den werkgever, iets dat zeer gemakkelijk te begrijpen is, zoo komt het mij voor, dat daarop van tijd tot tijd de aandacht moet gevestigd worden, omdat dit eenvoudig is een eisch van recht. Het is niet de vraag of ik meer van werkgevers houd of van arbeiders, maar de vraag of ik mede moet werken om te zorgen, dat een werkgever niet meer belast worde dan een rechtvaardige wetgever zelf verlangt.

Om die reden is het dat ik meen ook tegen dit artikel te moeten opkomen, omdat dit artikel mij voorkomt niet te passen in onze bestaande wetgeving.

Ik begin met te herinneren aan de stukken, omdat ook hier weder uit de stukken blijkt, dat mijn redeneering juist is.

In de Memorie van Toelichting heeft de Minister niets anders dan dit gezegd:

„Met behulp van dit artikel kunnen door een gezonde rechtspraak uitkomsten verkregen worden, die door geformuleerde wetsartikelen niet zijn te bereiken. Wat „een goed werkgever in gelijke omstandigheden behoort te doen en na te laten", zal in geval van geschil de rechter moeten beslissen. Richtsnoer zal voor hem in menig opzicht zijn het plaatselijk of algemeen gebruik. Voor het constateeren daarvan zullen zeer vaak de Kamers van arbeid het aangewezen orgaan zijn, terwijl deze colleges ook op het tot stand komen van nieuwe gebruiken grooten invloed zullen oefenen."

Er staat echter niet in het ontwerp, dat men moet letten op plaatselijk gebruik, maar eenvoudig dat men moet letten op het inzicht dat de rechter heeft omtrent datgene wat het contract medebrengt, of liever, niet wat het contract medebrengt, maar wat het contract naar 's rechters inzicht zou behooren mede te brengen. Om een voorbeeld te noemen. Wij kennen allen de hedendaagsche vrouwelijke inspecteurs van de woningen waar dienstboden gehouden worden — die vrouwelijke inspecteurs komen hier en daar bijv. vragen of een dienstbode wel een aparte kamer heeft om te wonen, indien zij met andere dienstboden woont. Er zijn menschen, ik zou daarvan voorbeelden kunnen aanhalen, die meenen, dat, wanneer men twee dienstboden heeft, die elk een afzonderlijke kamer moeten hebben. Indien een kantonrechter nu zegt: daar ben ik het mede eens, — en het kan zeer goed zijn dat hij onder den invloed van zulk een vrouwelijke inspecteur komt — dan behoort dat ook zoo te zijn. Of een ander voorbeeld. Men zegt, dat het niet te pas komt, dat dienstboden een slaapkamer of keuken hebben half in den grond, ofschoon dit in duizenden huizen in ons land niet anders kan en het altijd zoo geweest is.

Maar wanneer nu een kantonrechter verklaart, dat ook hij vindt, dat het zoo niet moet — en wanneer men nieuwe woningen bouwt, vind ik dit ook — dan zal hij voor alle gevallen die half ondergrondsche verblijven voor niet behoorlijk kunnen verklaren. Over plaatselijk gebruik wordt hier niet gesproken.

In het Voorloopig Verslag wordt gezegd: „Andere leden wezen op de juiste opmerking in de Memorie van Toelichting, dat het aanbeveling verdient door het opnemen van eene bijzondere bepaling naast art. 1375 den regel van het algemeen recht onder de aandacht te brengen van de belanghebbenden, die van de wetboeken weinig meer dan den nieuwen titel zullen bestudeeren."

Ziedaar het gewichtigste argument dat aangevoerd wordt. Juridisch is het

echter niet. Men wil het nieuwe artikel enkel in de wet schrijven, omdat als de werklieden eens een wetboek in de hand nemen, zij dit artikel niet zullen voorbijzien. Met die instemming was de Minister zoo verheugd, dat hij zeide:

„Het verheugde den ondergeteekende te mogen vernemen, dat de bedoeling waarmede deze bepaling in het ontwerp, zoomede in de beide vorige ontwerpen, opgenomen werd, begrepen en goedgekeurd werd" — hij is dus met weinig tevreden —. „Streng juridisch is de bepaling ongetwijfeld overbodig" — dat zegt de Minister zelf — „doch zij schijnt gerechtvaardigd door de overweging, dat de wetgever rekening behoort te houden met de omstandigheid, dat vele niet-juristen den nieuwen titel meer dan eenig ander gedeelte van het wetboek zullen raadplegen."

Ziedaar het steeds herhaalde argument, waarop nu in dit wetsontwerp een artikel is ingelascht, waarvan men zegt, dat het precies hetzelfde bevat wat reeds in het wetboek staat, terwijl men geheel andere woorden daarvoor kiest. Met de bedoeling van dit artikel ben ik het geheel eens, maar dan moet men het niet zoo redigeeren, dat men de deur openzet voor alle mogelijke inzichten. Men moet dit bezwaar niet licht tellen.

Ik heb de beraadslaging gelezen, gehouden in de Nederlandsche Juristenvereeniging naar aanleiding van het arbeidscontract en daarin heb ik gevonden, dat een van de daar aanwezige juristen verklaarde, dat een werkgever die arbeiders aanneemt onder voorwaarden die niet overeenkomen met de voorwaarden die de arbeiders onderling hebben goedgevonden, een onzedelijk patroon is.

Een ander jurist — en dit zijn toch niet les premiers venus, maar menschen die gestudeerd hebben aan een Academie en die tot kantonrechter kunnen worden benoemd — verklaarde, dat vereenigingen van patroons dingen waren, waarmede men niet te maken heeft, want dat patroons zich niet behooren te vereenigen. Wanneer wij nu te doen krijgen met kantonrechters met zulke denkbeelden behept, dan vraag ik: waar de grenzen dan zijn, die hier gesteld worden aan de verplichtingen van de werkgevers.

En hetzelfde geldt voor art. **1639 d**, waar van den werkman gesproken wordt, voor de verplichtingen van den werkman.

Dat alles hangt dan geheel in de lucht, hangt geheel af van de inzichten van de tijdelijke en plaatselijke kantonrechters.

Nu zegt men, dat dit artikel hetzelfde is als art. 1375. Welnu, waarom behoudt men dan dat artikel niet? Daartegen heb ik geen bezwaar, ofschoon het een zeer groote ruimte aan den rechter laat. Natuurlijk kan men niet alles in de wet zetten wat de rechter beslissen moet, maar wel wat hij moet volgen en wat hij te doen heeft voor de uitlegging van het contract.

Wij hebben hier eenvoudig te doen met een contract en dat moet worden uitgelegd als elk ander contract, dus met het oog vooreerst op de bewoordingen van het contract, en in de tweede plaats met het oog op de gewoonte en het gebruik. In art. **1638 z** staat, dat de werkgever in het algemeen verplicht is al datgene te doen en na te laten wat een goed werkgever in gelijke omstandigheden behoort te doen en na te laten. Er staat niet bij: „naar het oordeel van den rechter", doch dat behoeft er ook niet bij te staan, omdat dit feitelijk vanzelf spreekt. Men moet niet vergeten dat deze wet in het wezen van de zaak is een richtsnoer voor den rechter. Het artikel zegt dus dat een werkgever in het algemeen verplicht is te doen en na te laten al datgene wat een goed werkgever naar het oordeel van den rechter behoort te doen en na te laten. Zoo staat het evenwel niet in ons thans geldend Burgerlijk Wetboek. Daar staat in art. 1375: „Overeenkomsten verbinden niet alleen tot datgene hetwelk uitdrukkelijk bij dezelve bepaald is, maar ook tot al hetgeen dat, naar den aard van dezelve overeenkomsten, door de billijkheid, het gebruik of de wet wordt gevorderd." Daar volgt dus uit, om bij het gestelde voorbeeld te blijven, dat, wanneer geëischt wordt dat iemand zijn dienstbode moet geven eene afzonderlijke kamer of een pianino, zooals het gebruik thans al in Engeland en in Amerika schijnt te worden, hij kan antwoorden: met die zaken houd ik mij niet op, dat is tot dusverre in Nederland nog geen gebruik.

In dat art. 1375 toch wordt verwezen naar het gebruik, naar de billijkheid of naar de wet. En daarom zou ik zeggen: indien de Regeering werkelijk niet anders bedoelt, dan om soortgelijke bepalingen ook in deze wet te hebben, laat zij het er dan eenvoudig in zetten; de bepaling van het Burgerlijk Wetboek overnemen, naar analogie van het art. 1375, zoodat de werkgever in het algemeen verplicht is te doen en na te laten wat naar den aard van de overeenkomst door de billijkheid, het gebruik of de wet wordt gevorderd.

Mocht de Minister antwoorden, dat dit in het artikel staat, dan zou ik een amendement willen voorstellen om dit duidelijker te doen uitkomen, want als

wij hetzelfde willen, maar alleen verschil hebben over de bewoordingen, dan kan men het amendement natuurlijk ook aannemen.

Beweert de Minister dat het er niet in staat, dan zal ik geen amendement voorstellen, omdat ik mij niet geroepen acht telkens amendementen voor te stellen, waarvan de aanneming toch alleen afhangt van den wil van den Minister. En zegt de Minister dat het wel hetzelfde is wat het artikel wil, dan vraag ik: waarom dan niet door gemeen overleg getracht een dergelijke bepaling op te nemen als door mij wordt verdedigd en die meer in overeenstemming is met het bestaande rechtsbeginsel? Wil men echter met opzet alles overlaten aan den rechter, omdat men hoopt dat wij langzamerhand rechters zullen krijgen, zooals er thans al velen zijn, die zich bemoeien met allerlei zaken die vallen buiten hun rechterlijk ambt, die langzamerhand zullen gaan invoeren datgene wat men hier schijnt te bedoelen, dan ga ik met die wijze van wetgeving niet mede.

Het is de bedoeling geweest bij het maken van dit arbeidscontract om dit te brengen in het burgerlijk recht, overeenkomstig de algemeene beginselen die bij ons gelden. Dat is ook de bedoeling geweest van den eersten ontwerper van het contract. Laten wij ons dus zooveel mogelijk houden aan de bestaande rechtsbeginselen, maar niet telkens zeggen: wij houden ons aan het zelfde rechtsbeginsel, maar gebruiken daarvoor geheel andere woorden.

De heer **Troelstra:** Mijnheer de Voorzitter! Ten aanzien van de vraag of wat door den heer Lohman wordt voorgesteld en wat voorkomt in het Regeeringsartikel al dan niet hetzelfde is, sta ik aan de zijde van den geachten afgevaardigde uit Goes. Hoe oppervlakkig onschuldig de wensch van den heer Lohman er ook uitziet, in den grond der zaak berust wat hij wil op een totale ontkenning van het beginsel van dit ontwerp.

De heer Lohman wil ten aanzien van de naleving en uitlegging van het arbeidscontract hetzelfde wat in art. 1375 is gepostuleerd ten opzichte van de naleving en de uitlegging van gewone burgerrechtelijke contracten; maar de ratio van dit ontwerp is juist, dat men bij het arbeidscontract een element wil laten medespreken, dat niet geldt ten aanzien van gewone contracten, als koopcontracten enz.

Ten aanzien van deze is art. 1375 voldoende, waar het bepaalt, dat al hetgeen uit het contract zelf voortvloeit, ook in verband met gebruik en billijkheid, bij de uitlegging van het contract moet gelden; maar het eigenaardige van het arbeidscontract is juist, dat daarbij nog iets anders medespreekt, dat het staat onder de contrôle en den invloed van de openbare meening, van het zich voortdurend ontwikkelend sociale leven. Van die opvatting is de indiening van dit wetsontwerp een gevolg en daarin vindt men ook de ratio van de meeste zijner bepalingen. Nu kunnen wij natuurlijk onmogelijk in dit contract alles opnemen wat bij de verdere ontwikkeling van de sociale begrippen zich nog zal voordoen, en duidelijk spreekt ook uit de door den geachten afgevaardigde uit Goes aangehaalde voorbeelden zijn wensch, om, als dit ontwerp is aangenomen, te zeggen: hiermede is het nu uit; wij hebben de sociale baan, wat mijzelven betreft grootendeels met een verbazenden tegenzin, betreden, maar nu is het welletjes; als zich nu de rechtsovertuiging en de publieke opinie ten opzichte der verplichtingen van den patroon tegenover den arbeider verder wijzigen, als in het volksleven de overtuiging doordringt, dat, behalve de verplichtingen in dit ontwerp vastgesteld, bij de naleving van het bestaande arbeidscontract, door den patroon ook andere verplichtingen moeten worden vervuld, dan willen wij nu reeds verklaren, dat de rechter zich daaraan niet zal hebben te storen en bij de toepassing van dit contract geen andere beginselen zal mogen laten gelden dan ten opzichte van gewone contracten, van koop, enz.

Mijnheer de Voorzitter! Dit zou dus wezen een versteening van hetgeen in het ontwerp voorkomt. Dit wil naar mij voorkomt de Regeering niet. Wilde de Regeering dit, dan zou het totaal indruischen tegen de uitdrukkelijke verklaring waarmede dit ontwerp is ingeleid en tegen den geest van het ontwerp.

Om deze redenen, al mogen de woorden die de heer Lohman in de wet wenscht geplaatst te zien, weinig verschillen van de woorden die de Regeering in het artikel heeft neergeschreven, zou ik mij sterk moeten verzetten tegen elke wijziging van het Regeeringsartikel. De heer Lohman vreest, dat er kantonrechters zullen komen die in sociaal opzicht veel te ver gaan. Ik deel de vrees van dien geachten afgevaardigde niet. Ik gevoel voor het oogenblik meer vrees, dat de rechterlijke macht, die geroepen zal zijn om dit ontwerp, wet geworden, toe te passen, niet ver genoeg zal gaan wat betreft sociale opvatting; maar bovendien meen ik, dat men de deur open moet zetten bij den vooruitgang van de opvatting van de verplichtingen die de werkgever heeft tegenover zijne bedienden en werklieden en daarmede eventueel rekening moet houden.

Wij hebben straks van den heer Lohman gehoord, dat er personen zijn in Engeland en Amerika, die het noodig achten, dat de dienstboden een piano tot haar beschikking hebben. Het is mij niet bekend dat deze wensch hier in ons land bestaat; ik heb er nog niets van vernomen; maar wanneer het de algemeene volksopinie mocht zijn in Amerika, dat het de plicht is van een werkgever om zijn dienstboden in de gelegenheid te stellen musicale oefeningen op het klavier te houden, dan zou ik dat beschouwen als een kolossale vooruitgang. Dan blijkt daaruit in de eerste plaats, dat de dienstboden staan op een hoogte van ontwikkeling, dat zij het als een normale behoefte beschouwen muziek te kunnen beoefenen. Wanneer het denkbeeld doordringt, dat aan die behoefte behoort te worden toegegeven, moet men er niet om lachen en dit beschouwen als een treurig verschijnsel, maar als een verschijnsel waaruit blijkt, dat de menschen niet bestaan uit twee soorten wezens: de heerschende klasse, die wel haar dochters, vrouwen en familieleden in de gelegenheid stelt de kunst te beoefenen, en een lagere klasse van de bevolking, die in de wereld is om hen in de gelegenheid te stellen zich aan kunst en dergelijke dingen te wijden, doch van wie het belachelijk is aan te nemen dat zij daaraan zelf behoefte zou kunnen hebben. Dat binnen een afzienbaren tijd de volksopinie voor de dienstbode een piano zou eischen, ik geloof het niet, doch in dat opzicht is vooruitgang waar te nemen, zoodat men het niet meer wenschelijk vindt de dienstbode weg te stoppen in het slechtste deel van het huis, waar de familie zelf niet wil logeeren. Dat te dien opzichte nog veel vooruitgang zal komen in den eerstvolgenden tijd geloof ik wel. De Dienstbodenbond heeft reeds een en ander tot stand gebracht.

Welnu, dit alles en wat daar het gevolg van is, is onmogelijk uit te drukken in deze wet op het arbeidscontract.

Om die reden moet er een deur open blijven, om ook rekening te kunnen houden bij de toepassing der wet met hetgeen op dit gebied in de volksopinie zich zal ontwikkelen, en daarom beschouw ik dat wat de heer de Savornin Lohman wil keeren, als iets noodzakelijks in dit ontwerp.

De heer **Drucker:** Mijnheer de Voorzitter! De geachte afgevaardigde uit Goes, die dit debat heeft ingeleid, heeft een beroep gedaan op den steller van het eerste ontwerp, waarin die bepaling reeds voorkwam.

Als ontwerper van dit artikel wil ik wel zeggen, dat ik dit nu inderdaad beschouw als een onmisbaar artikel in het ontwerp. Van het vorige kon dit niet zoo strikt gezegd worden, want wanneer dat wegviel en art. **1638 z** behouden bleef, had men zakelijk nog hetzelfde; maar art. **1638 z** *kan* niet weg.

Waarom niet? Omdat, hoeveel moeite wij ons ook gegeven hebben de voornaamste verplichtingen van den werkgever op te noemen, en hoeveel moeite wij ons straks zouden geven om de hoofdverplichtingen van den arbeider onder woorden te brengen, er altijd zeer veel zullen overblijven, die in de opsomming niet zullen zijn vermeld, hetzij omdat men ze niet voor den geest heeft, hetzij omdat men geen kans ziet ze in de wet te formuleeren.

De geachte afgevaardigde uit Goes heeft wel in het voorbijgaan aangestipt, dat in het wetsontwerp nog een artikel voorkomt, dat evenwijdig loopt aan **1638 z**, namelijk **1639 d**, maar, mij dunkt, het had juist den geachten afgevaardigde aangenaam moeten stemmen, dat in deze getracht is naar volkomen gelijkheid tusschen werkgever en arbeider; omtrent den arbeider wordt woordelijk hetzelfde voorgesteld, wat in dit artikel voorkomt omtrent den werkgever; hier is geen schijn van eenzijdigheid; beide partijen worden gelijk behandeld.

Zijn er nu verplichtingen, welke tot dusverre niet genoemd zijn in de wet? Zeer zeker. Wanneer men opslaat het Duitsche Burgerlijk Wetboek — dat vandaag al zoo herhaaldelijk is ter tafel gevoerd — dan zal men een afzonderlijk art. 629 vinden, dat aan een verplichting van den werkgever is gewijd, welke in ons ontwerp in het geheel niet is genoemd.

In de stukken is verder behandeld de zeer interessante, maar zeer moeilijk te regelen verplichting van den werkgever, die ontegenzeggelijk in vele omstandigheden bestaat, om den arbeider te doen arbeiden.

In tal van betrekkingen is de arbeider content, wanneer hij zijn loon ontvangt. Wanneer de patroon zegt: Gij kunt gaan wandelen of thuis zitten, maar uw loon wordt u betaald, dan zal in vele vakken in den regel de arbeider daarop niets aan te merken hebben.

Maar er zijn ook arbeiders, voor wie het van ten minste evenveel belang is, dat zij blijven werken, dat het publiek hen ziet arbeiden, als dat zij loon ontvangen. Dit is het geval in die vakken, waarin zij in dagelijksche oefening moeten blijven, om de routine niet te verliezen, of waar het prestige van de arbeiders er mede gemoeid is, dat het publiek hen aan den arbeid ziet, zooals

bij tooneelspelers bij voorbeeld. Voor een tooneelspeler is het zeker van evenveel belang, als dat hij loon ontvangt, dat hij in het openbaar mag optreden.

Wanneer de tooneeldirecteur tot hem zegt: ik zal u wel uw loon betalen, maar zal tevens een advertentie in de courant zetten of op andere wijze doen blijken, dat ik u wegens onbruikbaarheid niet meer kan laten optreden, dan is de tooneelspeler meer geslagen dan wanneer hem zijn gewone verdienste ontgaat.

Dat zijn bij sommige categorieën van bedrijven zeer bepaalde verplichtingen van den werkgever. Zij staan in geen dezer artikelen, maar ze behooren toch door de practijk te worden erkend. Dit bewijst de noodzakelijkheid dezer bepaling.

Is het nu noodig, vraagt de geachte spreker uit Goes, dat met zooveel woorden in de wet te zetten? Spreekt het niet van zelf? Staat het dan niet reeds in de wet, althans tot zekere hoogte, in art. 1375?

Nu is in de stukken daaromtrent een opmerking gemaakt, welke dien geachten afgevaardigde wat gewoon, niet juridisch genoeg was, maar welke ik bij uitstek practisch acht.

Wanneer dit wetsontwerp wet geworden is, zullen er waarschijnlijk in den boekhandel zeer spoedig voor den dag komen, in verschillenden vorm en aankleeding, uitgaven van dezen Titel van het Burgerlijk Wetboek.

Dan zullen werkgevers en arbeiders zich die boekjes aanschaffen en er niets van art. 1375 in vinden.

Nu klinkt het wel wat nuchter, maar het is van groot belang, dat geen werkgever en geen arbeider dezen Titel leest, zonder dat hij daarbij onmiddellijk vindt, dat er voor hem nog andere verplichtingen bestaan dan de hier uitdrukkelijk genoemde.

Dit is voor de partijen. Ik heb echter zooeven in een ander verband [bl. 309] gelegenheid gehad aan te toonen, dat het voor sommige rechters ook geen kwaad kan, als hun het bestaan van dergelijk algemeen artikel, zij het dan ook ten overvloede, nog eens een keer extra onder de oogen wordt gebracht. Dat is dubbel noodig, omdat wij nu gekregen hebben een reeks van artikelen, waarin verplichtingen worden opgesomd, en als er nu nog rechters in Nederland zijn van het slag als ik hedenmorgen moest aanhalen, die geneigd zouden zijn te zeggen: wat men aan verplichtingen aan patroons en werklieden in de wetgeving heeft willen opleggen, zal men daarin wel uitdrukkelijk gezet hebben en voor de rest houd ik mij er niet mede op, dan zal dit artikel er hen opmerkzaam op maken, dat er nog andere verplichtingen zijn.

Nu zegt de heer de Savornin Lohman, dat het artikel te vaag is en verwijst daarbij als schitterend voorbeeld naar art. 1375 van het Burgerlijk Wetboek. Inderdaad, dat is een artikel, ingericht in denzelfden geest als **1638 z**, ook wat vaagheid aangaat. Daarin geven ze elkander weinig toe! In art. 1375 wordt o. a. verwezen naar de „billijkheid", en nu hangt het ook van elke rechtbank en van iederen kantonrechter af, wat zij willen vonnissen te zijn in overeenstemming met de billijkheid.

De heer de Savornin Lohman heeft ons eindelijk nog als schrikbeeld voor oogen gesteld, wat misschien kantonrechters of hoogere colleges wel over 20, 30 jaren zullen vonnissen; uitspraken, waarvan wij ons op dit oogenblik geen voorstelling kunnen maken.

Ik zou mij in dit opzicht willen aansluiten bij het betoog van den heer Tydeman, die gisteren [bl. 193] op voortreffelijke wijze in het licht gesteld heeft, hoe het juist een aanbeveling is voor dergelijke artikelen, dat zij zich aanpassen aan wijziging van maatschappelijke toestanden. Wanneer over 20, 30 jaren inderdaad de zeden en gewoonten, de denkbeelden en inzichten veranderd zijn, zal men zich gelukkig prijzen, dat men een artikel bezit, dat den rechter veroorlooft met die wijziging van inzichten rekening te houden, dat hij niet zal behoeven te klagen: ik kan niet anders, omdat de Wetgevende Macht de wetboeken niet herziet, maar dat hij verder kan zeggen: hier heb ik een artikel, dat mij de gelegenheid opent bij te blijven bij de opvattingen van mijn tijd.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! U persoonlijk zult het mij wel ten goede houden als ik zeg, dat wij hier hebben een van de onvermijdelijke bezwaren van het enumeratie systeem.

Wanneer men eenmaal begint met in bijzonderheden te regelen de verplichtingen van den werkgever en die stuk voor stuk neerschrijft in de wet, dan blijft altijd over de mogelijkheid dat er op sommige punten niet is gelet, dat dus nog andere verplichtingen behoorden te worden opgenomen die men toevallig niet voor oogen had. Hoe nauwkeurig men ook in het nagaan der verschillende verplichtingen te werk gaat, altijd blijft de kans bestaan dat men iets heeft over het hoofd gezien. Vandaar dat na de bijzondere bepalingen nog een algemeene

bepaling noodig is: de hiervoor gestelde *algemeene* verplichting van den werkgever. Dat is een noodzakelijk besluit van de opsomming der speciale verplichtingen die wij hier gehad hebben.

De vorige geachte spreker heeft reeds enkele gevallen genoemd waarin niet in het bijzonder bij deze afdeeling is voorzien. Er zouden nog meer te noemen zijn, maar ik zal dit nalaten.

Is nu die slotbepaling verkeerd geredigeerd?

Ik geloof, dat men de zaak inderdaad niet beter en juister kan uitdrukken en men geen poging moet aanwenden om dit artikel, dat, na langen tijd doordacht te zijn, in alle ontwerpen een plaats heeft gevonden en in volmaakte harmonie met onze wetgeving in het algemeen is, te verbeteren.

Ik behoef het den geachten afgevaardigde uit Goes waarlijk niet te betoogen, maar laat ik tot nader bewijs nog mogen wijzen op art. **1271** van het Burgerlijk Wetboek, waar ik lees: „In de verbintenis om iets te geven is begrepen de verpligting om de zaak te leveren, en voor derzelver behoud, tot op het tijdstip der levering, als een goed huisvader te zorgen." Daar hebben wij dus wederom de verwijzing naar den bekenden *bonus pater familias*. Dan volgt: „Deze laatste verpligting is meer of minder uitgestrekt ten aanzien van zekere overeenkomsten, waarvan de gevolgen te dezen opzigte in de titels daartoe betrekkelijk aangewezen worden."

Wat nu de speciale contractsbepalingen betreft, deze vinden wij terug o. a. in artikel **1781**, waar men leest: „Die iets ter leen ontvangt is gehouden, als een goed huisvader, voor de bewaring en het behoud van het geleende goed te zorgen."

Men ziet dus, dat wij in onze wetgeving hebben de algemeene verplichting om te zorgen als een goed huisvader en de herhaling van die verplichting bij speciale contracten, zoodat het volstrekt niet in strijd is met ons contractenwezen, wanneer wij ook bij de regeling van 'ons speciale contract deze algemeene bepaling opnemen.

Ik heb straks, toen de geachte afgevaardigde uit Goes zeide dat art. **1375** hier zou kunnen dienst doen, wel niet geïnterrumpeerd, maar gemompeld: „Dat is hetzelfde". De geachte afgevaardigde heeft, volkomen te recht, dit dadelijk aangegrepen en daarvan met zijn bekende gevatheid gebruik gemaakt. Laat ik even zeggen wat ik met die halve interruptie bedoelde.

Art. 1375 laat aan den rechter over te beoordeelen wat billijk is. Daar wordt aan de persoonlijke opvatting van den rechter omtrent het begrip „billijkheid" een zeker even ruime bevoegdheid gelaten, als ik hem thans zou willen toekennen bij art. **1638 z**.

Maar als het nu hetzelfde is, voert de geachte afgevaardigde uit Goes mij te gemoet, waarom meemt gij dan niet bij voorbaat het amendement over, dat ik van plan ben in te dienen. Ik antwoord daarop, dat een amendement moet strekken tot verbetering van den tekst, dien wij voor ons hebben. Maar als men van de veronderstelling uitgaat, dat hetgeen het amendement behelst, reeds even goed staat in den tekst van het artikel, dan heeft de bestaande lezing de voorkeur boven de wijziging. Van dat standpunt moeten wij uitgaan, anders kunnen wij met elkander geen wetten maken. Wij zijn toch niet hier — de geachte afgevaardigde zal dat toegeven — om de vraag te beantwoorden, of men het misschien nog *anders* had kunnen uitdrukken.

Indien er eenmaal een wetsontwerp ligt, is de strekking van het recht van amendement alleen om te *verbeteren*, niet om bloot te *veranderen*.

Ik geloof dat het artikel een gezonden zin heeft en daarom ongewijzigd moet behouden blijven.

De **Voorzitter:** Door den heer de Savornin Lohman is een amendement ingediend, strekkende om art. **1638 z** te lezen als volgt:

„De werkgever is in het algemeen verplicht al datgene te doen en na te laten, wat, naar den aard van de arbeidsovereenkomst, door de billijkheid, het gebruik of de wet wordt gevorderd."

Het amendement wordt ondersteund door de heeren van Idsinga, van Sasse van Ysselt, van Bylandt, de Ridder en Heemskerk, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **de Savornin Lohman** ontvangt het woord tot toelichting van zijn amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Slechts een paar woorden tot toelichting. De geachte afgevaardigde uit Amsterdam III heeft zeer juist de be-

doeling van mijn rede begrepen en hij heeft met volkomen oprechtheid daarover zijn gevoelen gezegd. Hij heeft er ook op gewezen, dat wij een weg opgaan, langs welken de rechten van den arbeider beter verzekerd zullen worden en beweerd dat dit geschiedt met mijn tegnzin.

Ik kan den geachten afgevaardigde in alle oprechtheid zeggen, dat hij zich daaromtrent ten eenenmale vergist. Wanneer hij meer bekend was met wat ik op dit punt denk, zou hij weten, dat ik er mij ten zeerste over verheug, dat de rechten van den arbeider beter worden verzekerd, dat ik er mij reeds jarenlang over verheugd heb, dat in Engeland de nadruk is gelegd op de betere verzekering van het recht des arbeiders. Daaromtrent bestaat geen verschil van gevoelen tusschen ons.

Ik ben het ook met den geachten afgevaardigde eens, dat het volstrekt niet goed zou zijn, indien, zooals hij zeide, door deze wet de sociale toestand werd versteend, en, indien er in dat ontwerp stond, dat hetgeen er nu is, blijven moest, zou ik de eerste zijn om te zeggen, dat dit veranderd moest worden.

Ik ontken niet, dat er een tijd kan komen — ofschoon mij nog niet recht duidelijk is, dat dit mogelijk is — dat de dienstboden een uurtje voor pianospelen moet worden gegund. Ik zou mij daaraan niet ergeren, mits zij twee dingen in het oog hielden, namelijk dat zij haar arbeid goed verrichtten, en in de tweede plaats dat zij goed piano speelden. Doch waarover ik mij wel zou ergeren — dit is de bedoeling van hetgeen ik zooeven sprak — is dit, dat — ik heb nu het oog op toekomstige, niet bestaande rechters — een waanwijze rechter reeds nu oordeelde, dat men met de dienstboden dien nieuwen weg had op te gaan; dat hij al datgene wat in zijn oog een eisch is van het menschwaardig bestaan, reeds nu toekende aan arbeider of dienstbode. Dat wil ik niet overlaten aan het persoonlijk inzicht van den rechter, tenzij de rechter zich kan beroepen op het gebruik of op de gewoonte. Vergelijken wij de wijze waarop arbeiders of dienstboden thans behandeld worden met wat bijv. 20 jaar geleden op dat gebied plaats vond, dan is er niet de minste twijfel dat zij tegenwoordig beter worden behandeld dan toen. Welnu, dan kan de rechter, zich beroepende op het gebruik, zeggen: tegenwoordig worden bij menschen in dezen of genen stand de dienstboden zus of zoo behandeld, en gij moet dus ook zoo te werk gaan. Men mag onderstellen dat het contract is aangegaan met het oog op bestaande toestanden, niet echter met het oog op de mogelijke inzichten van een onbekenden rechter. Daarom meen ik, dat niet alleen bij dit artikel, maar ook bij artikel **1639 d** in diezelfde reden niet alles afhangen moet van de inzichten van een of ander individu, maar dan wij den rechter moeten verwijzen naar het gewone gebruik. Ik wil gaarne aannemen, dat vele kantonrechters dat nu reeds zullen doen, maar het moet ook blijken uit de wet zelf. Het was niet mijn bezwaar, gelijk de voorzitter van de Commissie van Rapporteurs meende, dat deze uitdrukking te vaag is, want hetgeen ik er voor in de plaats wil stellen is even vaag, maar ik wil alleen, dat verwezen wordt naar het plaatselijk gebruik. Ik meen, dat wanneer er een gebruik is, de rechter daarmede moet rekenen, en niet omgekeerd, dat, wanneer er geen gebruik is, de rechter zijn persoonlijk inzicht in de plaats moet stellen van wat staat in het contract.

En nu heb ik niet gezegd, dat hetgeen ik voorstel hetzelfde is als wat in het artikel staat, maar omgekeerd, dat, indien de Minister beweert dat het hetzelfde is, deze mijn redactie moet overnemen. Mijnerzijds beweer ik niet, dat het hetzelfde is, want dan zou ik mij bij de redactie van het artikel kunnen neerleggen. Het verschil is: zal de maatschappij den maatstaf aangeven van 't geen tusschen partijen moet gelden, of zal dat de kantonrechter doen; en nu beweer ik dat de maatschappij nieuwe gebruiken uitvoert en dat de kantonrechter zich daarnaar moet richten, niet omgekeerd. Het is om die reden dat ik meen, dat wij beter doen met de door mij voorgestelde redactie aan te nemen.

En wanneer nu de Minister er op wijst, dat het aanhangig artikel reeds voorgesteld is door drie ontwerpers en de revue heeft gepasseerd van de secties van de Kamer, zoodat deze redactie dus door en door overdacht is en wij er aan vast zitten, dan zeg ik, dat ik er voor in de plaats stel een redactie, die veel ouder is, die vele jaren in ons land gegolden heeft en waaraan jurisprudentie vastzit, zoodat iedereen haar kan beoordeelen. Ik meen dus, dat de door mij voorgestelde bepaling den voorrang heeft boven de nieuwe. En als nu de Commissie van Rapporteurs — te recht, dat geef ik toe — zegt, dat het gewenscht is dit artikel op te nemen in den titel over het arbeidscontract, ofschoon hetzelfde zou kunnen worden bereikt met een noot in de uitgave van het wetsontwerp, dan meen ik dat het opnemen van mijn amendement in dit ontwerp, ook aan die behoefte voldoet, en zelfs beter, want dan kunnen werkgever en arbeider duidelijk zien wat de bedoeling van den wetgever is.

De heer **Drucker,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, ontvangt het woord om, namens deze, haar gevoelen mede te deelen over het amendement van den heer de Savornin Lohman, en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Twee leden van de Commissie zijn door den voorsteller van het amendement overtuigd, dat dit aanbeveling verdient boven het Regeeringsartikel, terwijl het derde aanwezige lid hierin geen verbetering kan zien en in overweging geeft vast te houden aan den tekst van het artikel, gelijk die sedert jaren luidt.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik wensch het debat niet langer te rekken en bepaal mij er dus toe, mede te deelen, dat ik de voorkeur blijf geven aan het artikel, omdat ik in het amendement van den heer de Savornin Lohman geen verbetering kan vinden.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer de Savornin Lohman wordt in stemming gebracht en verworpen met 31 tegen 28 stemmen.

Tegen hebben gestemd de heeren Thomson, Plate, Treub, van Deventer, Lely, Marchant, van der Zwaag, Roessingh, Duymaer van Twist, de Klerk, Limburg, Roodhuyzen, Dolk, Troelstra, van den Bergh (den Helder), Lieftinck, Loeff, van den Bergh (Rotterdam), Smeenge, ter Laan, Schaper, Bos, Jannink, Verhey, Tak, de Beaufort, Reyne, Nolting, Ketelaar, Drucker en Goeman Borgesius.

Voor hebben gestemd de heeren de Ram, Regout, Schokking, Lucasse, van Veen, van Limburg Stirum, van Karnebeek, Brummelkamp, de Ridder, van Wassenaer van Catwijck, van Vlijmen, de Savornin Lohman, Heemskerk, van Vuuren, van Alphen, Talma, van Vliet, Koolen, van Wichen, van Sasse van Ysselt, van Idsinga, van Bylandt, van Heemstra, Blooker, van de Velde, van Foreest, van Nispen tot Sevenaer en de Voorzitter.

Art. **1638 z** wordt in stemming gebracht en aangenomen met 47 tegen 12 stemmen.

Voor hebben gestemd de heeren de Beaufort, Reyne, Blooker, Nolting, Ketelaar, van Foreest, van Nispen tot Sevenaer, Drucker, Goeman Borgesius, Thomson, Regout, Schokking, Plate, Treub, van Deventer, Lely, Marchant, van der Zwaag, Roessingh, Lucasse, Duymaer van Twist, de Klerk, Limburg, Roodhuyzen, Dolk, Troelstra, van den Bergh (den Helder), Lieftinck, de Ridder, Loeff, van den Bergh (Rotterdam), Smeenge, van Vlijmen, Heemskerk, van Vuuren, van Alphen, ter Laan, Schaper, Talma, Bos, van Vliet, Koolen, van Wichen, Jannink, Verhey, Tak en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren van Sasse van Ysselt, van Idsinga, van Bylandt, van Heemstra, van de Velde, de Ram, van Veen, van Limburg Stirum, van Karnebeek, Brummelkamp, van Wassenaer van Catwijck en de Savornin Lohman.

Artikel 1638 aa. De werkgever is verplicht bij het eindigen der dienstbetrekking den arbeider op diens verlangen een getuigschrift uit te reiken.

Het getuigschrift bevat eene juiste opgave omtrent den aard van den verrichten arbeid en den duur der dienstbetrekking, alsmede, doch alleen op bijzonder verzoek van dengene aan wien het getuigschrift moet worden uitgereikt, omtrent de wijze, waarop de arbeider aan zijne verplichtingen heeft voldaan en de wijze, waarop de dienstbetrekking geëindigd is; heeft de werkgever de dienstbetrekking echter zonder het aanvoeren van redenen doen eindigen, dan is hij slechts gehouden zulks te vermelden, zonder verplicht te zijn de redenen zelve mede te deelen; heeft de arbeider de dienstbetrekking onrechtmatig doen ein-

digen, dan is de werkgever gerechtigd zulks in het getuigschrift te vermelden.

De werkgever, die weigert het gevraagde getuigschrift af te geven, die in het getuigschrift tegen beter weten onjuiste mededeelingen opneemt, of die het getuigschrift van een kenmerk voorziet, bestemd om aangaande den arbeider eenige mededeeling te doen, welke niet in de bewoordingen van het getuigschrift is vervat, is zoowel jegens den arbeider als jegens derden aansprakelijk voor de daardoor veroorzaakte schade.

Elk beding, waardoor deze verplichtingen des werkgevers zouden worden uitgesloten of beperkt, is nietig.

O. D. Art. 36. De werkgever is verplicht, bij het eindigen der dienstbetrekking anders dan ten gevolge van onrechtmatige verbreking door den arbeider, aan den arbeider of, zoo deze den leeftijd van achttien jaren nog niet heeft bereikt, aan diens wettelijken vertegenwoordiger een waarachtig getuigschrift uit te reiken omtrent den aard en den duur der dienstbetrekking, op bijzonder verlangen van den arbeider of diens wettelijken vertegenwoordiger ook omtrent de wijze, waarop de arbeider aan zijne verplichtingen heeft voldaan en de redenen, die tot het eindigen der dienstbetrekking hebben geleid.

De werkgever die weigert het gevraagde getuigschrift af te geven, die in het getuigschrift tegen beter weten onjuiste mededeelingen opneemt of die daarin teekens plaatst, bestemd om op eene niet voor een ieder duidelijke wijze een oordeel over den arbeider uit te spreken, is zoowel jegens den arbeider als jegens derden aansprakelijk voor de hun veroorzaakte schade.

Memorie van Toelichting O. D.

Art. 36. Meermalen zijn moeilijkheden gerezen over de vraag, of de werkgever verplicht is, den arbeider bij het eindigen der dienstbetrekking een getuigschrift uit te reiken. Sommige rechterlijke colleges hebben deze verplichting afgeleid uit art. 1375 B. W. of elders geldende, daarmede overeenkomende, bepalingen; anderen hebben de juistheid dier meening ontkend. In ieder geval blijft er twijfel bestaan over den omvang der verplichting. Wettelijke regeling is dus wenschelijk.

De Fransche wet van 2 Juli 1890, art. 3, geeft den arbeider recht op een *certificat*, vermeldende den datum van zijne indiensttreding, dien van zijn vertrek, en de soort van arbeid waartoe hij is gebruikt. Verder gaat de wetgeving van het Duitsche Rijk. Nadat reeds vroeger in *Gesindeordnungen*, in de *Seemannsordnung* en in de *Gewerbeordnung* (§ 113) dergelijke bepalingen waren opgenomen, schrijft thans het Burgerlijk Wetboek in § 630 en het herziene Handelswetboek in § 73 voor, dat op verlangen van den arbeider het getuigschrift ook moet loopen over „die Leistungen und die Führung im Dienste". Het laatstgenoemde voorbeeld is in het Ontwerp gevolgd.

2e lid. Lichtvaardige afgifte van te gunstige getuigschriften misleidt degenen die op gezag daarvan den arbeider in dienst nemen. Het gebruik van teekens, waarvan de strekking alleen voor een beperkten kring van personen begrijpelijk is, kan den arbeider benadeelen, doordien het hem het vinden van een nieuwen werkgever moeilijk maakt. Zoowel het een als het ander behoort tot schadevergoeding te verplichten; intusschen is deze verplichting, voor zoover de onjuiste mededeelingen aangaat, beperkt tot het geval, dat ze tegen beter weten geschieden.

O. 1901. *Art.* 1638 *ij*. De werkgever is verplicht bij het eindigen der dienstbetrekking den arbeider een getuigschrift uit te reiken, behalve wanneer deze de dienstbetrekking verbroken heeft, zonder de krachtens artikel 1639 *q* [o] verschuldigde schadeloosstelling te betalen.

Is de arbeidsovereenkomst door eenen minderjarige krachtens eene schriftelijke magtiging aangegaan, en is bij die magtiging een bepaald persoon aangewezen, aan wien het getuigschrift zal worden uitgereikt, zoo geschiedt de uitreiking aan den aangewezen persoon.

Het getuigschrift bevat eene juiste opgave omtrent den aard van den verrigten arbeid en den duur der dienstbetrekking, alsmede, doch alleen op bijzonder verzoek van dengene aan wien het getuigschrift moet worden uitgereikt, omtrent de wijze, waarop de arbeider aan zijne verpligtingen heeft voldaan en de redenen, die tot het eindigen der dienstbetrekking hebben geleid; heeft de werkgever de dienstbetrekking echter zonder het aanvoeren van redenen doen eindigen, zoo is hij slechts gehouden zulks te vermelden, zonder dat hij verpligt zij de redenen zelve mede te deelen.

De werkgever, die weigert het gevraagde getuigschrift af te geven, die in het getuigschrift tegen beter weten onjuiste mededeelingen opneemt, of die daarin teekens plaatst, bestemd om op eene niet voor een ieder duidelijke wijze een oordeel over den arbeider uit te spreken, is zoowel jegens den arbeider als jegens derden aansprakelijk voor de hun veroorzaakte schade.

Elk beding of elke bijzondere overeenkomst, strijdig met de bepalingen van dit artikel, is nietig.

Memorie van Toelichting O. 1901.

Art. 1638*y*. (1) Meermalen zijn moeilijkheden gerezen over de vraag, of de werkgever verplicht is, den arbeider bij het eindigen der dienstbetrekking een getuigschrift uit te reiken. Sommige rechterlijke colleges hebben deze verplichting afgeleid uit art. 1375 B. W. of elders geldende, daarmede overeenkomende, bepalingen; anderen hebben de juistheid dier meening ontkend. In ieder geval blijft er twijfel bestaan over den omvang der verplichting. Wettelijke regeling is dus wenschelijk.

De Fransche wet van 2 Juli 1890, art. 3, geeft den arbeider recht op een *certificaat*, vermeldende den datum van zijne indienststelling, dien van zijn vertrek, en de soort van arbeid, waartoe hij is gebruikt. Verder gaat de wetgeving van het Duitsche Rijk. Nadat reeds vroeger in *Gesindeordnungen*, in de *Seemannsordnung* en in de *Gewerbeordnung* (§ 113) dergelijke bepalingen waren opgenomen, schrijft thans het Burgerlijk Wetboek in § 630 en het herziene Handelswetboek in § 73 voor, dat op verlangen van den arbeider het getuigschrift ook moet loopen over „die Leistungen und die Führung im Dienste". Het laatstgenoemde voorbeeld is in het Ontwerp gevolgd.

Vóórlaatste lid. Lichtvaardige afgifte van te gunstige getuigschriften misleidt degenen die op gezag daarvan den arbeider in dienst nemen. Het gebruik van teekens, waarvan de strekking alleen voor een bepaalden kring van personen begrijpelijk is, kan den arbeider benadeelen, doordien het hem het vinden van een nieuwen werkgever moeilijk maakt. Zoowel het een als het ander behoort tot schadevergoeding te verplichten; intusschen is deze verplichting, voor zoover de onjuiste mededeelingen aangaat, beperkt tot het geval, dat ze tegen beter weten geschieden.

O. *Art.* 1638 *x*. De werkgever is verplicht bij het eindigen der dienstbetrekking den arbeider een getuigschrift uit te reiken, behalve wanneer deze de dienstbetrekking verbroken heeft, zonder de ingevolge artikel 1639 *q* [o] verschuldigde schadeloosstelling te betalen.

Het getuigschrift bevat eene juiste opgave omtrent den aard van den verrichten arbeid en den duur der dienstbetrekking, alsmede, doch alleen op bijzonder verzoek van dengene aan wien het getuigschrift moet worden uitgereikt, omtrent de wijze, waarop de arbeider aan zijne verplichtingen heeft voldaan en de redenen, die tot het eindigen der dienstbetrekking

(1) Art. 36 ontw.-DRUCKER.

hebben geleid; heeft de werkgever de dienstbetrekking echter zonder het aanvoeren van redenen doen eindigen, dan is hij slechts gehouden zulks te vermelden, zonder verplicht te zijn de redenen zelve mede te deelen.

De werkgever, die weigert het gevraagde getuigschrift af te geven, die in het getuigschrift tegen beter weten onjuiste mededeelingen opneemt, of die daarin teekens plaatst, bestemd om op eene niet voor den arbeider duidelijke wijze een oordeel over dezen uit te spreken, is zoowel jegens den arbeider als jegens derden aansprakelijk voor de daardoor veroorzaakte schade.

Memorie van Toelichting.

Art. 1638 *x*. Meermalen zijn moeilijkheden gerezen over de vraag, of de werkgever verplicht is, den arbeider bij het eindigen der dienstbetrekking een getuigschrift uit te reiken. Sommige rechterlijke colleges hebben deze verplichting afgeleid uit art. 1375 Burgerlijk Wetboek of elders geldende, daarmede overeenkomende, bepalingen; anderen hebben de juistheid dier meening ontkend. In ieder geval blijft er twijfel bestaan over den omvang der verplichting. Wettelijke regeling is dus wenschelijk.

De Fransche wet van 2 Juli 1890, art. 3, geeft den arbeider recht op een *certificaat*, vermeldende den datum van zijne indienststelling, dien van zijn vertrek, en de soort van arbeid, waartoe hij is gebruikt. Verder gaat de wetgeving van het Duitsche Rijk. Nadat reeds vroeger in *Gesindeordnungen*, in de *Seemannsordnung* en in de *Gewerbeordnung* (§ 113) dergelijke bepalingen waren opgenomen, schrijft thans het Burgerlijk Wetboek in § 630 en het herziene Handelswetboek in § 73 voor, dat op verlangen van den arbeider het getuigschrift ook moet loopen over „die Leistungen und die Führung im Dienste". Het laatstgenoemde voorbeeld is in het ontwerp gevolgd.

Laatste lid. Lichtvaardige afgifte van te gunstige getuigschriften misleidt degenen, die op gezag daarvan den arbeider in dienst nemen. Het gebruik van teekens, waarvan de strekking niet voor den arbeider begrijpelijk is, kan dezen benadeelen, doordien het hem het vinden van een nieuwen werkgever kan bemoeilijken. Zoowel het een als het ander behoort tot schadevergoeding te verplichten; intusschen is deze verplichting, voor zoover de onjuiste mededeelingen aangaat, beperkt tot het geval, dat ze tegen beter weten geschieden.

De uitdrukking „niet voor een ieder duidelijke wijze" heeft de ondergeteekende gemeend te moeten wijzigen in „niet voor den arbeider duidelijke wijze". Met het oog op het gebruik van vreemde talen toch schijnt het woord „ieder" minder gelukkig gekozen: de hoofdzaak is, dat het getuigschrift voor den arbeider duidelijk en verstaanbaar zij, dat hij kunne beoordeelen, welke de kracht is van het stuk, waarvan hij zich, bij zijne pogingen eene nieuwe arbeidsovereenkomst aan te gaan, moet bedienen.

Voorloopig Verslag der Tweede Kamer.

Art. 1638 *x*. Enkele leden hadden tegen dit artikel groot bezwaar; zij waren van oordeel, dat elke regeling omtrent het uitreiken van getuigschriften bij het eindigen der dienstbetrekking, het zekerste middel is om den arbeider tot slaaf te maken van den werkgever en hem aan diens willekeur over te leveren.

Naar aanleiding hiervan werd opgemerkt, dat tot dusverre meermalen moeilijkheden zijn gerezen over de vraag, of de werkgever verplicht is, den arbeider bij het eindigen der dienstbetrekking een getuigschrift uit te reiken en dat er, wanneer de werkgever dit weigerde, van de zijde der arbeiders steeds bittere klachten zijn gehoord. Nu wettelijke regeling van dit punt wordt voorgesteld, had instemming althans met het denkbeeld van regeling dus mogen worden verwacht. Men wees er dezerzijds op, dat in elk geval de onzekerheid omtrent het al dan niet bestaan van de verplichting des werkgevers niet kan voortduren; wordt eene regeling, waarbij de werkgever tot het uitreiken van een getuigschrift verplicht wordt, niet wenschelijk geacht, dan schiet er niet anders over dan den werkgever het uitreiken van een getuigschrift geheel en al te verbieden.

Verscheidene leden zouden wenschen, dat de voorgedragen regeling in zooverre werd beperkt, dat de werkgever verplicht zal zijn bij het eindigen der dienstbetrekking den arbeider een getuigschrift uit te reiken, bevattende niet meer dan eene juiste opgave omtrent aard van den verrichten arbeid en duur der dienstbetrekking. Deze leden achtten zoodanige beperking aanbevelenswaardig, omdat zij meenden, dat het doel, beoogd met de toekenning der bevoegdheid aan den arbeider, in het getuigschrift nog andere voor hem gunstige bijzonderheden te doen opnemen, niet alleen niet zal worden bereikt, maar de bepaling in vele gevallen zelfs eene juist verkeerde uitwerking zal hebben. Te vreezen staat het immers, dat een nieuwe werkgever, die weet, dat een arbeider op verzoek bijzonderheden omtrent zijne wijze van dienstvervulling in het getuigschrift kan doen opnemen, in het ontbreken van dergelijke bijzonderheden een minder goed teeken zal zien en dat zoo arbeiders, op wie niets valt aan te merken, maar die in hun werkgever geen vertrouwen stelden of met hem niet op goeden voet stonden en daarom tot hem niet het verzoek om een meer uitgewerkt getuigschrift hebben willen richten, het slachtoffer van eene goed bedoelde bepaling zullen worden.

Sommige leden wenschten niet de geheele bepaling omtrent de in het getuigschrift op te nemen nadere bijzonderheden te doen vervallen, maar meenden, dat aan het geopperde bezwaar zou kunnen worden te gemoet gekomen door uit die bepaling te lichten, dat deze nadere bijzonderheden alleen op bijzonder verzoek van den arbeider in het getuigschrift mogen worden opgenomen.

Anderen zouden juist tegen de zoo gewijzigde bepaling groot bezwaar hebben; het geldt hier geen feitelijke gegevens als aard van den verrichten arbeid en duur der dienstbetrekking, maar subjectieve mededeelingen en opvattingen omtrent de wijze, waarop de dienstbetrekking is vervuld. Door den werkgever te verplichten in elk geval bijzonderheden van dezen aard in het getuigschrift te vermelden, zou men den arbeider overleveren aan zijne kwaadwilligheid, zijne korzeligheid of zijn slecht humeur.

Sommige leden wilden het eerste lid zoodanig hebben gewijzigd, dat de werkgever in elk geval verplicht zou zijn bij het eindigen der dienstbetrekking den arbeider een getuigschrift uit te reiken, ook dus ingeval deze de dienstbetrekking verbroken heeft, zonder de ingevolge artikel 1639 *q* [o] verschuldigde schadeloosstelling te betalen. In dit laatste geval zou echter den werkgever vrijheid moeten worden gelaten, in het getuigschrift van dit feit melding te maken. Deze leden wezen er op, dat het voor den arbeider van het hoogste belang is, dat kan blijken, welken arbeid hij heeft verricht en hoelang hij in dienstbetrekking is geweest en dat de werkgever de eenige is, die hieromtrent eene betrouwbare verklaring kan afgeven. De arbeider moge dan hebben gedwaald door zonder grondige redenen zijne dienstbetrekking te verbreken, de straf, in het ontwerp daarop gesteld, is al te zwaar, omdat zij hem aan broodsgebrek zal prijsgeven.

Enkele leden gaven het denkbeeld in overweging, voor te schrijven, dat elk getuigschrift door den werkgever in dubbel moet worden opge-

maakt en door den arbeider moet worden onderteekend. Zij meenden, dat daardoor bij eventueele geschillen het leveren van bewijs zal worden vergemakkelijkt. Ook werd op dezen grond aanbevolen te bepalen, dat het in het tweede lid bedoelde bijzonder verzoek van dengene, aan wien het getuigschrift moet worden uitgereikt, schriftelijk moet worden gedaan.

Men verschilde van gevoelen ten aanzien van de vraag, of na de totstandkoming van deze regeling het vragen van inlichtingen en het nemen van informatiën buiten het getuigschrift om, nog geoorloofd zal zijn en zoo ja, of ten aanzien van de dan door den werkgever gedane mededeelingen de bepaling van het derde lid ook toepassing zal kunnen vinden.

Opgemerkt werd, dat de in het laatste lid gebezigde uitdrukking: „daarin teekens plaatst" wijziging zal moeten ondergaan, omdat het misbruik, waartegen deze bepaling zich keert, bijv. ook kan bestaan in het uitreiken van een getuigschrift, geschreven op papier van bepaald soort of bepaalde kleur. Zou wellicht een uitdrukking als: „het getuigschrift van een kenmerk voorziet" hier niet de voorkeur verdienen?

Sommige leden achtten de wijziging van de in het Regeeringsontwerp van 1901 en het ontwerp-DRUCKER voorkomende uitdrukking: „niet voor een ieder duidelijke wijze" in: „niet voor den arbeider duidelijke wijze" geene verbetering en drongen op terugkeer tot de eerstbedoelde uitdrukking aan. Hunis inziens is de hoofdzaak niet, zooals in de Memorie van Toelichting wordt beweerd, dat het getuigschrift voor den arbeider duidelijk en verstaanbaar zij, maar dat, zoo noodig, de rechter kunne beoordeelen, welke de kracht is van het stuk, waarvan de arbeider zich, bij zijne pogingen eene nieuwe arbeidsovereenkomst aan te gaan, moet bedienen. De geheime teekens moeten verboden blijven, ook al mocht de werkgever kunnen aantoonen, dat aan dezen arbeider de strekking daarvan bekend was.

Verscheidene leden waren van oordeel, dat de in het artikel opgenomen civielrechtelijke sanctie van weinig beteekenis is, omdat de veroorzaakte schade in elk bijzonder geval moeilijk zal zijn te begrooten en vast te stellen. Daarom meenden zij, dat hier verder moet worden gegaan en de nakoming van de gestelde bepalingen door eene strafbepaling moet worden verzekerd.

Van verschillende zijden werd dit gevoelen bestreden. Men wees er op, dat de gelijksoortige bepalingen van § 113 der Duitsche Gewerbeordnung aanleiding hebben gegeven tot het instellen van tal van burgerrechtelijke vorderingen, die met succes voor den arbeider zijn bekroond, en reeds daaruit de onjuistheid blijkt van de bewering, dat de hier opgenomen civielrechtelijke sanctie van geen beteekenis zoude zijn. Veeleer, meende men, zou eene strafbepaling, behalve dan wellicht ter wering van het misbruik der geheime teekens, van weinig uitwerking zijn en in elk geval was men van gevoelen, dat eerst moet worden afgewacht of civielrechtelijke sanctie alleen hier niet voldoende blijkt.

Het had de aandacht getrokken, dat in het Regeeringsontwerp van 1901 aan de regeling omtrent het uitreiken van getuigschriften de bepaling was toegevoegd, dat elk beding of elke bijzondere overeenkomst, strijdig met de bepalingen der regeling, nietig is, maar deze bepaling in het ontwerp niet is overgenomen. Men verzocht daarvan de reden te mogen vernemen.

Memorie van Antwoord.

Art. 1638 *x* (*nieuw* art. 1638 *aa*). Terecht werd betoogd, welk een onjuist inzicht in het wezen der voorgestelde bepalingen die „enkele leden" hadden, die als hun oordeel uitspraken, „dat elke regeling omtrent het uitreiken van getuigschriften bij het eindigen der dienstbetrekking, het zekerste middel is om den arbeider tot slaaf te maken van den werkgever en hem aan diens willekeur over te leveren". Immers het is niet te loochenen, dat het getuigschrift, als

zoodanig, in een natuurlijk en onafscheidelijk verband staat tot de dienstbetrekking zelve. Biedt men aan een onbekenden werkgever zijne diensten aan, het is natuurlijk, dat deze werkgever, inlichtingen omtrent den arbeider verlangende, zich bij voorkeur tot een vroegeren werkgever zal wenden. Zijn op dit gebied misbruiken ingeslopen, het is de taak des wetgevers deze te voorkomen, doch evenmin als men eene gezonde plant uitroeit, omdat zij enkele zieke bladeren vertoont, mag men het uitreiken van een getuigschrift verbieden, omdat dit somwijlen tot misbruiken heeft aanleiding gegeven.

Werd het uitreiken van getuigschriften verboden — waarmede natuurlijkerwijze gepaard zoude moeten gaan een verbod van het geven van afzonderlijke schriftelijke en mondelinge inlichtingen — de werkgever zou bij de keuze van arbeiders welhaast uitsluitend moeten afgaan op het uiterlijk des arbeiders, en op de wijze, waarop deze zich weet voor te doen en zijne verdiensten weet kenbaar te maken.

In verband hiermede is de ondergeteekende van meening, dat het eigenlijk karakter van het getuigschrift te zeer op den achtergrond zou treden, indien dit, zelfs op verzoek des arbeiders, niet meer mocht bevatten dan eene bloote opgave van den duur der dienstbetrekking en van den aard van den verrichten arbeid.

De arbeider, die te weinig vertrouwen stelt in den werkgever en zich daarom liever niet aan een uitvoerig getuigschrift wil wagen, zal den werkgever, wien hij zijne diensten aanbiedt, de redenen van zijn gebrek aan vertrouwen kunnen mededeelen. In ieder geval zou de practijk weigeren genoegen te nemen met het zoozeer besnoeide getuigschrift, en zou men zijne toevlucht gaan nemen tot het vragen van afzonderlijke schriftelijke of mondelinge informatiën.

Wel zullen deze toch nog somwijlen worden verzocht en verstrekt. Immers met de regeling van het getuigschrift kan de wetgever niet geacht worden het geven van afzonderlijke schriftelijke of mondelinge inlichtingen te hebben verboden. Doch, behalve misschien wanneer werkgever en arbeider in de beste verhouding scheiden, voor den arbeider is een getuigschrift, aan hem zelven overhandigd, te verkiezen boven afzonderlijke informatiën, welke meer gelegenheid verschaffen onjuiste mededeelingen te doen. Het is dus plicht voor den wetgever het getuigschrift te laten voortbestaan in zijn aard en zijn wezen.

Afzonderlijke inlichtingen, aan een bepaalden werkgever verstrekt, dragen, ook wanneer zij schriftelijk verschaft zijn, een ander karakter dan het getuigschrift. Rechtsgevolgen door de wet aan het getuigschrift verbonden, zullen derhalve geene toepassing vinden, waar het geldt afzonderlijk verstrekte inlichtingen. Trouwens op welke wijze ook een vroegere werkgever opzettelijk onjuiste mededeelingen heeft verstrekt, tengevolge waarvan de arbeider schade geleden heeft, deze zal krachtens artikel 1401 eene rechtsvordering tot het bekomen van schadevergoeding kunnen instellen. Van het gebruik maken van geheime teekens of kenmerken zal bij de hier besproken mededeelingen, die uitteraard vertrouwelijk en aan een bepaald persoon worden gegeven, geen sprake zijn.

Bij nader inzien onderschrijft de ondergeteekende het oordeel dier leden, die het achterhouden van een getuigschrift een te zware straf achtten zelfs voor den arbeider, die op onrechtmatige wijze de dienstbetrekking verbroken heeft. Het artikel is thans in den aangegeven zin gewijzigd.

De uitdrukking: „de redenen, die tot het eindigen der dienstbetrekking hebben geleid" is thans vervangen door „de wijze, waarop de dienstbetrekking geëindigd is", daar, indien de arbeider den dienst opgezegd heeft, de werkgever dit wel kan verklaren, doch veelal niet in staat zal zijn de redenen, welke den arbeider daartoe geleid hebben, mede te deelen.

Het getuigschrift zoude zijn doel vaak missen, indien zijne geldigheid afhankelijk werd gesteld van de vervulling van meerdere formaliteiten, dan gewoonlijk in acht plegen te worden genomen. Op dien grond zou de ondergeteekende liever niet voorstellen, dat het getuigschrift in duplo moet worden afgegeven, en dat van het in het eerste lid genoemd verzoek schriftelijk behoort te blijken. Waar de arbeider het door den werkgever onderteekend stuk, waaraan hij eventueel zijne aanspraken ontleent, in handen heeft, zal de bewijslevering in den regel geene moeilijkheden baren, terwijl de werkgever het in zijne macht heeft quaestiën af te snijden door in het getuigschrift met zoovele woorden te vermelden, dat hij de mededeelingen, welke slechts op verzoek des arbeiders mogen worden gedaan, op diens verzoek in het getuigschrift opneemt.

Naar het gevoelen des ondergeteekenden is de uitdrukking „het getuigschrift van een kenmerk voorziet" inderdaad verkieslijk boven die in het ontwerp gebezigd, zoodat thans deze wijziging is aangebracht.

Ter gemoetkoming aan de bezwaren, door sommige leden geopperd tegen de woorden „niet voor den arbeider duidelijke wijze" is thans eene uitdrukking opgenomen, ontleend aan § 113 der Duitsche Gewerbeordnung, waardoor de bedoeling van het voorschrift glashelder te voorschijn treedt.

Ook in het ontwerp-DRUCKER was contractueele afwijking van de bepalingen van dit artikel toegelaten. Inderdaad, wanneer men bedenkt, dat de arbeider toch immer vrij moet blijven het aangeboden getuigschrift te weigeren, of het uitgereikte later te vernietigen, schijnt er geene afdoende reden te bestaan om hem de vrijheid te ontnemen, te eeniger tijd met den werkgever overeen te komen, dat hij zich op deze verplichting des werkgevers niet zal beroepen.

G. O. *Art.* 1638 *aa.* De werkgever is verplicht bij het eindigen der dienstbetrekking den arbeider een getuigschrift uit te reiken.

Het getuigschrift bevat eene juiste opgave omtrent den aard van den verrichten arbeid en den duur der dienstbetrekking, alsmede, doch alleen op bijzonder verzoek van dengene aan wien het getuigschrift moet worden uitgereikt, omtrent de wijze, waarop de arbeider aan zijne verplichtingen heeft voldaan en de wijze, waarop de dienstbetrekking geëindigd is; heeft de werkgever de dienstbetrekking echter zonder het aanvoeren van redenen doen eindigen, dan is hij slechts gehouden zulks te vermelden, zonder verplicht te zijn de redenen zelve mede te deelen; heeft de arbeider de dienstbetrekking onrechtmatig beëindigd, dan is de werkgever gerechtigd zulks in het getuigschrift te vermelden.

De werkgever, die weigert het gevraagde getuigschrift af te geven, die in het getuigschrift tegen beter weten onjuiste mededeelingen opneemt, of die het getuigschrift van een kenmerk voorziet, bestemd om aangaande den arbeider eenige mededeeling te doen, welke niet in de bewoordingen van het getuigschrift is vervat, is zoowel jegens den arbeider als jegens derden aansprakelijk voor de daardoor veroorzaakte schade.

Verslag van het Mondeling Overleg.

XXIV. Van de zijde der Commissie werd verklaard, dat men niet kon inzien, dat er geen afdoende reden zou bestaan om contractueele afwijking van art. **1638 aa** te verbieden. Ook werd van de zijde der Commissie aanbevolen, de bepaling van het eerste lid van het artikel te doen luiden: „De werkgever is verplicht bij het eindigen der dienstbetrekking den arbeider op diens verlangen een getuigschrift uit te reiken."

De Minister verklaarde tegen de aanbevolen redactie-wijziging geen bezwaar te hebben en in verband daarmede evenmin tegen een verbod van contractueele afwijking van art. **1638 aa.**

1e N. v. W. Het eerste lid van art. **1638 aa** wordt gelezen als volgt: „De werkgever is verplicht bij het eindigen der dienstbetrekking den arbeider op diens verlangen een getuigschrift uit te reiken.".

In het tweede lid van dat artikel worden de woorden: „heeft de arbeider de dienstbetrekking onrechtmatig beëindigd" vervangen door de woorden: „heeft de arbeider de dienstbetrekking onrechtmatig verbroken".

Aan het slot van dat artikel wordt een nieuw lid toegevoegd, luidende als volgt:

„Elk beding, waardoor deze verplichtingen des werkgevers zouden worden uitgesloten of beperkt, is nietig.".

[In het in de Tweede Kamer behandeld ontwerp waren in het tweede lid de woorden „onrechtmatig verbroken" vervangen door de woorden „onrechtmatig heeft doen eindigen", en zulks in verband met de wijziging bij de **2e N. v. W.** aangebracht in art. 1639 *p*, thans **1639 o**; men zie daarvoor den brief van den Minister, deel I, bladz. 302, noot.]

Beraadslagingen in de Tweede Kamer.

(9 Maart 1906.)

De heer **de Savornin Lohman:** [Vervolg van het gedeelte der rede, afgedrukt bladz. 179; men zie voorts deel I, bladz. 188.]

Over art. **1638 w**, betreffende den Zondagsdienst heb ik reeds gesproken, maar in art. **1638 aa** staat, dat, als een dienstbode den dienst verlaat, wat, helaas, zeer vaak voorkomt, soms wel eenige malen per maand, de werkgever verplicht is, bij het eindigen der dienstbetrekking een getuigschrift te geven, wat voor menige huisvrouw, die den ganschen dag heeft gezwoegd, geen kleinigheid is, te meer als men nagaat, dat daarin moet voorkomen: „eene juiste opgave omtrent den aard van den verrichten arbeid en den duur der dienstbetrekking, alsmede, doch alleen op bijzonder verzoek van dengene aan wien het getuigschrift moet worden uitgereikt, omtrent de wijze, waarop de arbeider aan zijne verplichtingen heeft voldaan en de wijze, waarop de dienstbetrekking geëindigd is; heeft de werkgever de dienstbetrekking echter zonder het aanvoeren van redenen doen eindigen, dan is hij slechts gehouden zulks te vermelden, zonder verplicht te zijn de redenen zelve mede te deelen; heeft de arbeider de dienstbetrekking onrechtmatig doen eindigen, dan is de werkgever gerechtigd zulks in het getuigschrift te vermelden."

Deze geheele rimram moet er in komen om te voldoen aan de bepalingen der wet.

[Men zie verder bladz. 327.]

(23 Mei 1906.)

Op dit artikel is een amendement voorgesteld door de heeren Tak, ter Laan en Schaper [niet afzonderlijk gedrukt], strekkende om in het derde lid te doen vervallen de woorden: „tegen beter weten".

De heer **Tak** verkrijgt het woord tot toelichting van het amendement en zegt: Mijnheer de Voorzitter! Nadat bij het vorige artikel de algemeene verplichting van den werkgever is vastgesteld om te doen wat een goed werkgever in gelijke

omstandigheden behoort te doen en na te laten, komt thans in het laatste artikel van deze afdeeling nog een extra-verplichting, waarin erkend wordt het belang van het getuigschrift voor den arbeider, dat men niet te licht mag tellen, omdat het bezit daarvan en zijn inhoud voor een goed deel de kans op werk en op gewenscht en goed werk beheerschen.

Te recht gaat het artikel dan ook uit van de onderstelling, dat de inhoud van het getuigschrift juist moet zijn, dat het moet bevatten een juiste opgaaf omtrent den aard van den verrichten arbeid enz. In de derde alinea behandelt het artikel dan de gevallen, dat de inhoud van het getuigschrift niet juist is of de werkgever weigert het af te geven, of tegen beter weten in een onjuiste mededeeling daarin neerschrijft. Het gevolg daarvan is dat de arbeider komt bij een anderen werkgever met een getuigschrift, waarin omtrent de vervulling van zijn verplichtingen ingevolge het afgeloopen contract, zijn handelingen en zijn arbeid, onjuiste opgaven staan. Daartegen wordt den arbeider alleen een rechtsmiddel gegeven, wanneer die onjuiste opgaven door den werkgever geschied zijn *tegen beter weten*, wanneer de werkgever op het oogenblik, dat hij het getuigschrift invulde beter wist dan hij deed, dus bij *dolus*.

Wanneer men met dergelijke mogelijkheden voor zich een nieuwe regeling ontwerpt, meenen wij echter dat men zijn gedachten ook wel eens mag laten gaan tot een ruimer veld dan de eenvoudige actie tot schadevergoeding en dat men zou mogen vragen, of een dergelijke daad vrij mag blijven van strafrechtelijke vervolging, waarop wij reeds vroeger hebben aangedrongen. Maar daarop komen wij thans niet terug, omdat wij nu de zaak behandelen in het stelsel dat gevolgd is bij deze wet, al wordt dat hier niet geheel volgehouden, omdat tegenover de verkeerde daad van den werkgever alleen wordt gesteld de actie tot schadevergoeding, zonder dat die is gegeven tot dien omvang, dat daarin is begrepen een civielrechtelijke poenaliteit. Die civiele poenaliteit heeft maar een betrekkelijke beteekenis en wij zullen niet voorstellen die hier in te voeren, maar wij wenschen eenvoudig het veld van de actie uit te breiden en niet te beperken tot het handelen tegen beter weten in; wij wenschen haar namelijk te geven tegen elke onjuistheid door schuld, nalatigheid en onvoorzichtigheid, als bedoeld bij de artt. 1401—1402 Burgerlijk Wetboek.

Indien men werkelijk den arbeider in dit opzicht wil beschermen tegen onjuiste opgaven, kan men niet volstaan met alleen een actie te geven bij onjuiste opgaven tegen beter weten in, maar moet men haar toestaan tegen elke onjuistheid of nalatigheid, tegen alle door schuld veroorzaken van onjuiste opgaven van de zijde van den werkgever, omdat die schade kunnen veroorzaken en de werkgever wel in staat is om te overwegen op het oogenblik dat hij zijn getuigschrift stelt, wat hij doet en hoe hij het moet invullen.

Men overvalt hem niet; hij heeft allen tijd om te overwegen wat hij doet, hij kan den ganschen tijd van het contract nagaan, hij heeft geen excuus voor verkeerde opgaven. Waarom zou men den arbeider dan alleen een actie geven tot schadevergoeding bij het geven van een onjuist getuigschrift tegen beter weten in, en deze actie niet uitbreiden tot alle gevallen, waarin de werkgever onjuiste mededeelingen doet aangaande den arbeider?

Buitendien is deze actie „tegen beter weten" in den regel zeer moeilijk te bewijzen. De arbeider zal het bewijs moeten leveren, dat de werkgever niet alleen iets heeft ingevuld dat onwaar is, dat hij heeft gezegd dat hij half bekwaam is, terwijl hij heel bekwaam is, maar hij zal moeten bewijzen dat de werkgever dit „tegen beter weten" heeft verklaard. Dat bewijs is aan vele moeilijkheden onderhevig en zal slechts in betrekkelijk weinig gevallen zijn te leveren.

Wat wij hier vragen is niet anders dan wat meer afdoende bescherming, een iets ruimere opvatting van de bepaling.

Het amendement wordt ondersteund door de heeren van der Zwaag, Roodhuyzen en Troelstra, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De heer **van de Velde:** Het is niet in de eerste plaats om tegen de bepaling van het artikel op te komen dat ik het woord vraag; ik wensch alleen aan de Regeering te vragen hoe het in de practijk verder zal gaan met de zoogenaamde mondelinge getuigen „die toch niet verboden kunnen worden."

Het komt mij voor, dat, al houdt men zich aan hetgeen hier wordt voorgeschreven, het gebruik al heel spoedig zal mede brengen, dat men niet al te veel zal hechten aan die gedwongen schriftelijke verklaring, wellicht een gedrukt formulier, maar bovendien zal blijven vragen een mondeling onderhoud. Dat is nu al dikwijls regel en gebruik, maar het komt mij voor, dat dit meer en meer regel zal worden, nu men op deze wijze wordt gedwongen een schriftelijk getuigenis te geven, dat niet altijd volledig zal zijn, ook al voldoet men aan de wet. Ik voorzie daarvan in de practijk nogal moeilijkheden. Men heeft bij gelegenheid van deze bepaling gesproken van geheime teekens door fabrikanten gesteld, maar bij een mondeling onderhoud onder vier oogen kan men ook zeer goed verklaringen geven die maken, dat er van de arbeidsovereenkomst toch niets komt. Ik geloof dus dat bij slot van rekening, zooals men hier de zaak op papier wil regelen, de arbeider aan zijn getuigschrift toch niet veel zal hebben en zich ook bij dit artikel weder zal mogen verheugen met een doode musch.

De heer **Drucker:** Wat het laatste punt betreft, door den heer van de Velde ter sprake gebracht, zou ik dien geachten afgevaardigde willen doen opmerken, dat de mondelinge verklaring, buiten het schriftelijk getuigenis om, zal blijven beheerscht worden door het gewone recht. Men zal niemand kunnen verbieden inlichtingen te vragen over een zeker persoon en men zal ook niemand kunnen verbieden die inlichtingen te verstrekken. Al die gevallen zullen worden beheerscht door de regeling van art. 1401 vlg. van ons Burgerlijk Wetboek. Hier regelen wij alleen het schriftelijk getuigschrift.

Nu heeft de heer Tak wel wat heel gering geschat de beteekenis van de sanctie die hier wordt gegeven. Het verbaast mij eenigermate, al kan ik het mij wel verklaren, dat van den kant dergenen, die altijd beweren bij uitnemendheid op te komen voor de belangen van de arbeiders, in deze discussie telkens getracht wordt de beteekenis van hetgeen hier wordt voorgesteld en straks zal zijn aangenomen, te verkleinen. Men zal dan naderhand het genoegen beleven, dat door de patroons bij den rechter zal worden gepleit dat het een of ander uit het artikel niet is te halen, omdat de heer Schaper, de heer Tak of een der andere leden van die partij, in de Kamer hebben gezegd, dat zoo iets in het artikel niet zat.

Ik geloof, dat het voor de arbeiders meer aanbeveling verdient uit een artikel te halen wat er in het artikel zit! En ook in dit artikel zit meer dan de heer Tak het heeft doen voorkomen.

Ik zal het nu met het oog op den tijd alleen laten bij een algemeene verklaring: hetgeen hier wordt voorgesteld is in overeenstemming met hetgeen in Duitschland geldt, en de practijk heeft daar geleerd, dat deze bepaling voor den arbeider als een krachtige steun werkt door de civiel-rechtelijke vergoedingen die zij toekent. Men mag daarbij niet vergeten, dat wij in de algemeene afdeeling van dezen titel hebben aangenomen een artikel **[1637 w]**, waar het strenge bewijs van geldelijke schade niet wordt gevorderd, waardoor integendeel ook wegens moreele schade een vergoeding mogelijk is geworden.

Dit in het algemeen.

Nu de vraag, of men de woorden „tegen beter weten" zal handhaven. De geachte afgevaardigde is er misschien in geslaagd aan te toonen, dat die woorden wat streng zijn; maar hij is er in geenen deele in geslaagd aan de Vergadering de overtuiging te schenken, dat men die woorden zou kunnen weglaten. Laat men die woorden weg, dan zal de werkgever, ook zonder dat hem eenige schuld treft, aansprakelijk zijn, niet alleen jegens den arbeider, maar ook jegens ieder derde, voor mededeelingen in het getuigschrift, die later blijken objectief onjuist te zijn. Wanneer bijvoorbeeld de werkgever volkomen te goeder trouw, na ernstig overleg, in het getuigschrift heeft opgenomen, dat iemand eerlijk is en later blijkt dat die arbeider, zonder weten van den patroon, een diefachtige natuur heeft, dan is dit een onjuist getuigschrift. De steller van het getuigschrift zou dan aansprakelijk zijn. Dit ware onbillijk. Wanneer de geachte afgevaardigde er voor in de plaats wilde stellen de woorden van art. 1401 Burgerlijk Wetboek, en in stede van „tegen beter weten", wil lezen: „door opzet of schuld", dan zou er voor het amendement iets te zeggen zijn. Zooals het amendement echter daar ligt, gaat het m. i. te ver.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Wanneer het artikel ook moest gelden voor het geval, dat de werkgever volkomen te goeder trouw een objectief onjuiste mededeeling doet, zou het mijns inziens te ver gaan. De geachte afgevaardigde vergist zich dan ook, als hij meent, dat in geval van art. 1401 van het Burgerlijk Wetboek geen bewijs van schuld wordt gevorderd; integendeel, in geval van schadevergoeding wegens onrechtmatige daad, moet hij die vordert, tevens het bewijs van schuld bij de wederpartij leveren.

Ik moet mij dus verzetten tegen een verandering van het artikel, zooals het amendement wil, omdat, ik herhaal het, dit aan het artikel een te verre strekking zou geven.

De heer **Tak:** Mijnheer de Voorzitter! Ik kan, ook ter bekorting van het debat, mede namens de andere voorstellers van het amendement, verklaren, dat wij bereid zijn het amendement te wijzigen in den geest als door den heer Drucker is aangegeven.

De **Voorzitter:** Door de voorstellers is een wijziging gebracht in hun amendement; het strekt thans om in plaats van de woorden „tegen beter weten" te lezen: „door opzet of schuld".

De heer **Drucker,** voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, het woord verkregen hebbende om, namens deze, haar gevoelen over het amendement mede te deelen, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Namens de Commissie kan ik verklaren, dat tegen het amendement, zooals het nu is gewijzigd, bij de Commissie geen bezwaar bestaat.

De heer **de Savornin Lohman:** Mijnheer de Voorzitter! Zou het niet wenschelijk zijn de stemming aan te houden tot wij weder bij elkaar zijn gekomen? Het betreft hier een zaak van ingrijpend belang, want duizenden contracten zijn hierbij gemoeid. Het is wenschelijk eerst eens te overwegen wat de gevolgen van deze wijziging zijn; het is niet mijn bedoeling de zaak op te houden, het debat kan worden gesloten, en de stemming worden uitgesteld.

De **Voorzitter:** Mijnerzijds kan ik aan het verlangen van den geachten afgevaardigde tot mijn leedwezen niet voldoen. Ik heb bij vorige gelegenheden getoond — o. a. nog aan het eind der vergadering van ll. Maandag — dat ik bereid ben de beraadslaging over eenig artikel, uit eigen hoofde, of op verzoek, te verdagen, wanneer dit in het belang van de zaak wenschelijk of zelfs maar raadzaam schijnt. Maar hier kan ik inderdaad niet inzien dat zulks het geval is.

Het geldt hier een artikel, dat in de gewisselde stukken — zelfs nog nà de Memorie van Antwoord — in den breede is behandeld; en de thans door den heer Tak c. s. voorgestelde wijziging schijnt mij toch werkelijk niet van genoegzaam belang om daarom op dit nog niet gevorderd uur de beraadslaging uit te stellen. Ik kan dus mijnerzijds geen voorstel doen om de beraadslaging te verdagen.

De heer **de Savornin Lohman:** Mijnheer de Voorzitter! Dan wensch ik het voorstel te doen om de beraadslaging te schorsen.

Het voorstel van den heer de Savornin Lohman wordt in stemming gebracht en met 39 tegen 16 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Verhey, Tak, van Sasse van Ysselt, Blooker, Nolting, Ketelaar, van Foreest, Drucker, Goeman Borgesius, Thomson, van Doorn, Plate, Treub, van Deventer, Lely, Marchant, van der Zwaag, Roessingh, Duymaer van Twist, de Klerk, Limburg, Roodhuyzen, Dolk, Troelstra, van den Bergh (den Helder), Lieftinck, Brummelkamp, van den Bergh (Rotterdam), Smeenge, Heemskerk, van Vuuren, ter Laan, Schaper, Talma, Bos, van Vliet, van Wichen, Jannink en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren van Idsinga, van Bylandt, van de Velde, van Nispen tot Sevenaer, de Ram, Regout, Schokking, van Veen, van Limburg Stirum, van Karnebeek, de Ridder, van Wassenaer van Catwijck, Loeff, van Vlijmen, de Savornin Lohman en Koolen.

De behandeling van art. **1638 a a** wordt voortgezet.

De heer **Heemskerk:** Mijnheer de Voorzitter! Ik heb zoo even gestemd tegen de schorsing. Ik ben alleen dit eens met den heer de Savornin Lohman, dat ik het zeer bedenkelijk zou vinden à l'improviste in dit artikel een nieuwe aansprakelijkheid voor onjuiste mededeelingen door schuld op te nemen. Ik geloof, dat de portée daarvan zoo ver strekt, dat de Kamer dit niet mag doen, maar de Kamer heeft het in de hand dit ook niet te doen, namelijk door het amendement te verwerpen. Dit wilde ik met bescheidenheid, maar tevens op dit oogenblik met eenigen nadruk adviseeren, want ik geloof werkelijk, dat de Kamer niet verantwoord zou zijn, wanneer zij dit voorstel aannam.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Hetgeen hier thans gebeurt levert de proef op de som van de juistheid van hetgeen ik reeds herhaaldelijk de eer had onder de aandacht van de Vergadering te brengen; het bewijst wederom hoe gevaarlijk het is in een ontwerp als dit tijdens het debat op deze wijze een amendement voor te dragen en daarover te beslissen.

Wat door de Regeering wordt voorgesteld is de vrucht van gezet en rustig overdenken, en nu geef ik daaraan de voorkeur boven hetgeen plotseling in het debat wordt gebracht.

Ik gaf zooeven te kennen, dat, als de Kamer eenstemmig aan het amendement de voorkeur gaf, ik het zou overnemen, ten einde de Kamer een stemming te besparen. Nu dit blijkt niet het geval te zijn, wil ik wel erkennen, dat ik in werkelijkheid verre prefereer het wel overdachte Regeeringsartikel boven hetgeen thans plotseling ter tafel komt, en de Kamer moet aanbevelen dienovereenkomstig te beslissen.

De heer **Tak:** Het eenige motief voor den Minister is, dat deze zaak wat laat opkomt en dat het Regeeringsartikel behoorlijk doorgedacht is.

Nu is in de stukken deze quaestie, welke ons bezwaart, juist zeer spaarzaam behandeld. Zij zal natuurlijk „doordacht" zijn, maar is niet „doorsproken".

Deze zaak ligt niet zeer diep. Waar men ziet dat groote schade kan worden aangericht door onjuistheid van het getuigschrift, daar vereischt de vraag of schade moet worden vergoed, zoowel bij opzet als bij schuld, niet veel overweging. Daarom dring ik sterk aan op aanneming van het amendement, want door het Regeeringsartikel is de arbeider zeer spaarzaam en onvoldoende beschermd.

De heer **Drucker,** voorzitter der Commissie van Rapporteurs: Nu de Commissie van Rapporteurs het amendement heeft aanbevolen, en zij niet gaarne het verwijt op zich laadt van lichtvaardige adviezen uit te brengen, wensch ik even op te merken, dat het amendement tot niets anders strekt dan om het schriftelijk getuigschrift uitdrukkelijk te brengen onder het régime van de onrechtmatige daad in het algemeen, gelijk die in het Burgerlijk Wetboek is geregeld.

Hier wordt niet anders te kennen gegeven, dan dat degenen, die een getuigschrift afgeven, dezelfde regels van voorzichtigheid hebben in acht te nemen die artt. **1401** en **1402** aan de Nederlandsche burgers meer in het algemeen voorschrijven.

Wanneer men daarvan bedenkelijke gevolgen vreest, dan moet men ook niet uit het oog verliezen, dat het bewijs van opzet of schuld blijft rusten op den arbeider die deze actie instelt.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het amendement van den heer Tak c. s. wordt in stemming gebracht en met 27 tegen 25 stemmen verworpen.

Tegen hebben gestemd de heeren Koolen, van Wichen, Verhey, van Sasse van Ysselt, van Idsinga, Blooker, van de Velde, van Foreest, de Ram, Regout, Schokking, van Doorn, Plate, Lely, Roessingh, Duymaer van Twist, van Karnebeek, Brummelkamp, de Ridder, van Wassenaer van Catwijck, Loeff, van den Bergh (Rotterdam), Smeenge, van Vlijmen, Heemskerk, van Vuuren en de Voorzitter.

Voor hebben gestemd de heeren van Vliet, Jannink, Tak, Nolting, Ketelaar, van Nispen tot Sevenaer, Drucker, Goeman Borgesius, Tydeman, Thomson, Treub, van Deventer, Marchant, van der Zwaag, de Klerk, Limburg, Roodhuyzen, Dolk, Troelstra, van den Bergh (den Helder), Lieftinck, ter Laan, Schaper, Talma en Bos.

Art. **1638 aa** wordt zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Voorloopig Verslag der Eerste Kamer.

II. § 3.

18°. *Art. 1638 aa, verbod van uitsluiting of beperking der verplichtingen des werkgevers omtrent het uitreiken van getuigschriften.*

Waar ook hier dwingend recht in het leven wordt geroepen, vroegen zich onderscheidene leden af in welk natuurrecht zoodanige verplichting van den werkgever tot het afgeven van een getuigschrift, desverlangd

met bijzonderheden, geworteld was. Te wiens behoeve wordt dit livrettenstelsel in de wet gebracht? De ontwerper stelt zich voor, dat het gunstig voor den arbeider zal werken; maar ook dit werd in twijfel getrokken.

In het geval, dat thans de dienst wordt opgezegd, omdat men bijv. gegronde verdenking heeft van oneerlijkheid, zal men nu als het ware genoodzaakt worden om den man aan te geven, daar men in het getuigschrift de reden tot ontslag, wanneer de ontslagene er op staat die vermeld te hebben, bezwaarlijk zal kunnen opgeven, zoolang men geen bewijs heeft. In de uitvoering zal dit voorschrift tot vele moeilijkheden aanleiding geven en men begreep niet wat er van zoude komen.

De vraag werd gesteld, of een werkgever, in weerwil van het hier bepaalde, de vrijheid bezit aan anderen opgaven te doen langs anderen weg dan in een getuigschrift.

Antwoord der Regeering.

II. § 3.

18°. *Art.* 1638 *aa*, *verbod van uitsluiting of beperking der verplichtingen des werkgevers omtrent het uitreiken van getuigschriften.*

Het natuurrecht, waarnaar door onderscheidene leden werd geïnformeerd, bestaat in de thans reeds alom erkende verplichting, in het eerste lid van het artikel nedergelegd. Verlangt thans een vertrekkend arbeider een getuigschrift, dan zal niemand, die aan moreele plichten hecht, weigeren aan dat verlangen te voldoen, tenzij in bepaalde gevallen, waarin bij het tweede lid is voorzien.

Op welken grond nu het nut voor den arbeider van deze verplichting des werkgevers in twijfel getrokken kan worden, kan de ondergeteekende niet bevroeden. Dit is zeker, dat in het geval, in het Voorloopig Verslag gesteld, de zaak volgens de duidelijke bewoordingen van het artikel anders zoude loopen dan in het Voorloopig Verslag werd aangeduid. Wordt de dienst door den werkgever opgezegd omdat hij gegronde verdenking, doch niet het bewijs, van oneerlijkheid des arbeiders heeft, dan zal hij natuurlijk die reden niet bij het opzeggen of het einde der dienstbetrekking aan den arbeider mededeelen, dan zal hij, in de bewoordingen van het artikel, de dienstbetrekking zonder het aanvoeren van redenen doen eindigen en is dan „slechts gehouden zulks (d. i. dat hij de dienstbetrekking zonder het aanvoeren van redenen heeft doen eindigen) te vermelden, zonder verplicht te zijn de redenen zelve mede te deelen." Zoo ziet men dat de zaak bij eene juiste beschouwing van het artikel geene moeilijkheden biedt, zoodat voor den wanhoop, die uit de woorden „men begreep niet wat er van zoude komen" schijnt te spreken, goede grond niet aanwezig is.

De bepalingen van het artikel betreffen niet de opgaven, die de werkgever omtrent eenig arbeider langs anderen weg dan in een getuigschrift aan anderen mocht doen. Dit punt is in het ontwerp niet afzonderlijk geregeld, en dus geldt hier het gemeene recht, bij de toepassing waarvan de bepaling van art. **1638 z** in het bijzonder nog tot maatstaf strekken kan.

VIERDE AFDEELING.

Van de verplichtingen des arbeiders.

Artikel 1639. De arbeider is verplicht den bedongen arbeid naar zijn beste vermogen te verrichten. Voor zoover aard en omvang van den te verrichten arbeid niet bij overeenkomst of reglement zijn omschreven, beslist daaromtrent het gebruik.

O. D. Art. 38, Eerste lid. De arbeider is verplicht, naar zijne beste krachten, den bij de overeenkomst bedongen arbeid te verrichten. Voor zoover aard en omvang van den te verrichten arbeid niet in de overeenkomst zijn omschreven, beslist daaromtrent het plaatselijke of algemeene gebruik. Alleen in geval van nood is de arbeider verplicht, arbeid van anderen aard dan de bedongene of gebruikelijke voor den werkgever te verrichten.

Memorie van Toelichting O. D.

Artt. 38—40. Ten aanzien der wettelijke vaststelling van des arbeiders verplichtingen geldt grootendeels hetzelfde als hierboven [dl. **II**, bl. 436] bij de artt. 33—37 over des werkgevers verplichtingen werd gezegd. Ook hier houdt het Ontwerp het midden tusschen een volkomen stilzwijgen en eene zeer uitvoerige opsomming van verplichtingen, gelijk men in sommige speciale wetten aantreft. Naast een tweetal bijzondere bepalingen (artt. 38 en 39 [**1639 b**], zie ook art. 55 [**1639 p**]), wordt in art. 40 [**1639 d**] een algemeen voorschrift gegeven, dat, evenals art. 37 [**1638 z**], voor deze overeenkomst de toepassing is van art. 1375 B. W. Onder dat voorschrift zijn begrepen tal van verplichtingen, die elders afzonderlijk in de wet zijn opgenomen of door de schrijvers worden aangewezen, doch die in eene algemeene regeling moeilijk eene bepaalde formuleering kunnen vinden; bijv. de verplichting des arbeiders, den werkgever verslag te doen over al hetgeen hij bij de vervulling der dienstbetrekking heeft waargenomen; de verplichting, aan den werkgever af te staan uitvindingen, door hem gedaan; de verplichting, de werktuigen des werkgevers met zorg te behandelen, enz., enz.

[Men zie verder bij art. 1639 *a*, bl. 399.]

Art. 38. Voor zoover het in eene algemeene regeling mogelijk is, omschrijft dit artikel aard en omvang van den door den arbeider te verrichten arbeid. Niet de willekeur van den werkgever mag in dit opzicht beslissend zijn, maar in de eerste plaats hetgeen in de overeenkomst is bepaald en bij gebreke daarvan hetgeen het gebruik meebrengt. Voor de ontwikkeling en aanwijziging van dat gebruik kunnen alweder de Kamers van Arbeid belangrijke diensten bewijzen. Overigens schijnt de redactie van het artikel nadere toelichting niet te behoeven.

O. 1901. VIERDE AFDEELING.

Van de verpligtingen des arbeiders.

Art. 1639. De arbeider is verpligt den bij de overeenkomst bedongen arbeid naar zijn beste vermogen te verrigten. Voor zoover aard en omvang van den te verrigten arbeid niet in de overeenkomst zijn omschreven, beslist daaromtrent het plaatselijk gebruik. In geval van nood is de arbeider verpligt arbeid van anderen aard dan de bedongene of gebruikelijke te verrigten.

Memorie van Toelichting O. 1901.

Artt. 1639—1639 *d.* (1) Ten aanzien der wettelijke vaststelling van des arbeiders verplichtingen geldt grootendeels hetzelfde als hierboven [dl. II, bl. 436] bij artt.

(1) Artt. 38—40 ontw.-Drucker.

1638 vlgg. over des werkgevers verplichtingen werd gezegd. Ook hier houdt het ontwerp het midden tusschen een volkomen stilzwijgen en eene zeer uitvoerige opsomming van verplichtingen, gelijk men in sommige speciale wetten aantreft.
[Men zie verder bij art. 1639 *d.*]

Art. 1639. (1) [Men zie de toelichting van art. 38 **O. D.**]

O. VIJFDE AFDEELING.

Van de verplichtingen des arbeiders.

Art. 1639. De arbeider is verplicht den bedongen arbeid naar zijn beste vermogen te verrichten. Voor zoover aard en omvang van den te verrichten arbeid niet in de overeenkomst of in het reglement zijn omschreven, beslist daaromtrent het plaatselijk gebruik. In geval van nood is de arbeider verplicht arbeid van anderen aard dan de bedongene of gebruikelijke te verrichten.

Memorie van Toelichting.

Ten aanzien der wettelijke vaststelling van des arbeiders verplichtingen geldt grootendeels hetzelfde als hierboven [dl. II, bl. 437] bij art. **1638** vlgg. over des werkgevers verplichtingen werd gezegd. Ook hier houdt het ontwerp het midden tusschen een volkomen stilzwijgen en eene zeer uitvoerige opsomming van verplichtingen, gelijk men in sommige speciale wetten aantreft.
[Men zie verder bij art. 1639 *d.*]

Art. 1639. Voor zoover het in eene algemeene regeling mogelijk is omschrijft dit artikel aard en omvang van den door den arbeider te verrichten arbeid. Niet de willekeur van den werkgever mag in dit opzicht beslissend zijn, maar in de eerste plaats hetgeen in de overeenkomst of in het reglement is bepaald en bij gebreke daarvan hetgeen het gebruik meebrengt. Voor de ontwikkeling en aanwijzing van dat gebruik kunnen alweder de Kamers van Arbeid belangrijke diensten bewijzen. Overigens schijnt de redactie van het artikel nadere toelichting niet te behoeven.

Voorloopig Verslag der Tweede Kamer.

Art. 1639. Van verschillende zijden werd bezwaar ingebracht tegen de laatste zinsnede van dit artikel; men achtte de daarin voorkomende woorden: „in geval van nood" veel te vaag en vreesde, dat aan de bepaling door den werkgever eene veel te ruime toepassing zoude worden gegeven. Sommige leden wezen in het bijzonder op het geval van werkstaking. Zeker, men keurde goed, dat de werkgever den arbeider kan gelasten anderen arbeid dan de bedongene of gebruikelijke te verrichten, bijv. wanneer een bepaald werk, dat geen uitstel duldt, door bijzondere, onvoorziene omstandigheden meer arbeidskracht vordert dan waarover kan worden beschikt, of wanneer een arbeider, die spoedeischenden arbeid had te verrichten, door ziekte of ongeval is getroffen. Maar men wees er op, dat verplichtingen van dezen aard voor den arbeider reeds voortvloeien uit het algemeen voorschrift van art. **1639 d** en daarvoor de bepaling van de laatste zinsnede van art. **1639** dus niet noodig is. Op schrapping van deze zinsnede werd aangedrongen.

(1) Art. 38 ontw.-DRUCKER.

Memorie van Antwoord.

Art. 1639. Nu van verschillende zijden bezwaar werd ingebracht tegen de laatste zinsnede van dit artikel, terwijl de bedoeling, waarmede die bepaling in het artikel werd opgenomen, ook met behulp van art. **1639 d** kan worden verwezenlijkt, bestaat er geene bedenking tegen, deze zinsnede uit het artikel te verwijderen.
In verband met hetgeen bij art. **1639 e** omtrent het vakgebruik werd opgemerkt, schijnt het raadzaam ook in dit artikel het woord „plaatselijk" te doen vervallen.

G. O. en **N. G. O.** *Art.* 1639. De arbeider is verplicht den bedongen arbeid naar zijn beste vermogen te verrichten. Voor zoover aard en omvang van den te verrichten arbeid niet in de overeenkomst of in het reglement zijn omschreven, beslist daaromtrent het gebruik.

2e N. v. W. De Vijfde Afdeeling wordt de Vierde Afdeeling.
Art. 1639. De woorden „in de overeenkomst of in het reglement" worden vervangen door de woorden „bij overeenkomst of reglement".

[Het artikel werd in de vergadering der Tweede Kamer van 23 Mei 1906 zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.]

Artikel 1639 a. De arbeider is verplicht den arbeid zelf te verrichten; hij kan zich daarin niet dan met toestemming des werkgevers door eenen derde doen vervangen.

Memorie van Toelichting O. D.

[Vervolg van bladz. 397.]

In verscheidene wetten en ontwerpen (zie bijv. Burg. Wetb. van Saksen, § 1232; Zwitsersch Verbintenissenrecht, art. 339; Duitsch Burg. Wetb., § 613; Ontw. 1820, artt. 2649, 2650) is bepaald, dat, indien niet het tegendeel uit de overeenkomst of uit de omstandigheden blijkt, de arbeider zelf den bedongen arbeid moet verrichten. Met het oog op de omschrijving der arbeidsovereenkomst in art. 1 **[1637 a]** is dergelijke bepaling in dit Ontwerp overbodig.

O. 1901. *Art.* 1639 *a.* De arbeider is verpligt den arbeid zelf te verrigten en kan zich daarin niet dan met toestemming des werkgevers door eenen derde doen vervangen of bijstaan.

Memorie van Toelichting O. 1901.

[Vervolg van het gedeelte, afgedrukt bij art. 1639 *d.*]

Evenals in verscheidene wetten en ontwerpen (zie bijv. Burg. Wetb. van Saksen, § 1232; Zwitsersche Verbintenissenrecht, art. 339; Duitsch Burg. Wetb., § 613; ontwerp 1820 art. 2649, 2650), is bepaald, dat in het algemeen de arbeider zelf den bedongen arbeid moet verrichten (art. **1639 a**).

O. *Art.* 1639 *a* = art. 1639 *a* van de wet.

Memorie van Toelichting.

[Vervolg van het gedeelte, afgedrukt bij art. 1639 *d.*]

Evenals in verscheidene wetten en ontwerpen (zie bijv. Burg. Wetb. van Saksen, § 1232; Zwitsersch Verbintenissenrecht, art. 330;

Duitsch Burg. Wetb., § 613; Ontwerp 1820 art. 2649, 2650), is bepaald, dat in het algemeen de arbeider zelf den bedongen arbeid moet verrichten (art. **1639 a**).

Voorloopig Verslag der Tweede Kamer.

Art. 1639 *a*. Opgemerkt werd, dat deze bepaling een einde zal maken aan het in sommige streken des lands bestaande gebruik, dat maaiers, die arbeidsovereenkomsten aangaan, zelf slechts een deel van den bedongen arbeid verrichten en zich in dien arbeid door derden doen bijstaan, zonder daarvoor 's werkgevers toestemming te vragen.

Memorie van Antwoord.

Art. 1639 *a*. De ondergeteekende veroorlooft zich de mededeeling, bij dit artikel in het Voorloopig Verslag voorkomende, te beschouwen als eene vingerwijzing om de bepaling onveranderd te handhaven. Immers een gebruik, dat medebrengt afwijking van contractueele verplichtingen, is een, op welks behoud geen prijs mag worden gesteld. De werkgever, die een arbeider in dienst neemt om zekeren arbeid voor hem te verrichten, heeft recht op de algeheele vervulling door dien arbeider van den bedongen arbeid. Slechts wanneer de werkgever zijne toestemming verleent, moet het den arbeider vrij staan zich bij het verrichten van den arbeid de hulp van een derde te verzekeren.

[Het artikel heeft geene verandering ondergaan, en werd in de vergadering der Tweede Kamer van 23 Mei 1906 zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.]

Voorloopig Verslag der Eerste Kamer.

II. § 10.

Art. 1639 *a*. Bij dit artikel is voorbij gezien, dat lasthebbers vaak in de noodzakelijkheid verkeeren, anderen tot uitvoering van hun last in hunne plaats te stellen. Art. 1840 Burgerlijk Wetboek voorziet hierin thans, doch zal voortaan niet meer gelden voor alle categorieën van arbeiders, die onder dit ontwerp vallen, en tot groote moeilijkheden aanleiding geven bijv. voor directeuren van naamlooze vennootschappen.

Antwoord der Regeering.

II. § 10.

Art. 1639 *a*. Daar de arbeider zich blijkens het artikel met toestemming des werkgevers door een derde kan doen vervangen, bestaat er geen voldoende grond voor de bewering, dat voorbijgezien zoude zijn, dat lasthebbers vaak in de noodzakelijkheid verkeeren anderen tot uitvoering van hun last in hunne plaats te stellen. Dat art. 1840 Burgerlijk Wetboek bij een contract, dat èn lastgeving èn arbeidsovereenkomst is, voor art. **1639 a** zal moeten wijken, is juist (art. **1637 c**), doch men zie niet voorbij, dat bij naamlooze vennootschappen, waar het artikel volgens het Voorloopig Verslag „tot groote moeilijkheden" aanleiding zou geven, de toestemming des werkgevers eens en vooral bij de akte van oprichting pleegt gegeven te worden.

Artikel 1639 b. De arbeider is verplicht zich te houden aan de voorschriften omtrent het verrichten van den arbeid alsmede aan die, welke strekken ter bevordering van de goede orde in de onderneming des werkgevers, hem door of namens den werkgever binnen de perken van wet of verordening, van overeenkomst of reglement, gegeven.

O. D. Art. 39, Eerste Lid. De arbeider is verplicht zich te houden aan de voorschriften omtrent het verrichten van den arbeid, hem door of namens den werkgever binnen de perken van wet, verordening of overeenkomst gegeven, in het bijzonder aan die voorschriften, welke strekken tot bevordering der veiligheid van hem zelf, van zijne medearbeiders, of van derden.

Memorie van Toelichting O. D.

Art. 39, 1e lid. Deze bepaling is vooral ontleend aan de verschillende Belgische ontwerpen.

O. 1901. *Art.* 1639 *b*. De arbeider is verpligt zich te houden aan de voorschriften omtrent het verrigten van den arbeid, hem door of namens den werkgever binnen de perken van wet of verordening en van de overeenkomst gegeven.

Hij is voorts verpligt de voorschriften na te leven, vervat in de door den werkgever vastgestelde reglementen, ten aanzien waarvan aan het bepaalde bij artikel **1637 j** is voldaan.

Memorie van Toelichting O. 1901.

Art. 1639 *b*. (1) De bepaling van het eerste lid is vooral ontleend aan de verschillende Belgische ontwerpen (vergel. art. 39 ontw.-Drucker).

Het tweede lid houdt verband met de opvatting in het ontwerp omtrent het rechtskarakter van het reglement gehuldigd. Nu het reglement niet is een bestanddeel der overeenkomst mag eene bepaling als die van het tweede lid niet worden gemist.

O. *Art.* 1639 *b*. De arbeider is verplicht zich te houden aan de voorschriften omtrent het verrichten van den arbeid, hem door of namens den werkgever binnen de perken van wet of verordening, van reglement of overeenkomst, gegeven.

Memorie van Toelichting.

Art. 1639 *b*. Deze bepaling is vooral ontleend aan de verschillende Belgische ontwerpen (vergel. art. 7 der wet van 10 Maart 1900).

In verband met de opvatting in het ontwerp omtrent het rechtskarakter van het reglement gehuldigd, is het tweede lid van dit artikel van het ontwerp van 1901 vervallen en is in het overgebleven lid eene plaats ingeruimd voor de woorden „van reglement".

Voorloopig Verslag der Tweede Kamer.

Art. 1639 *b*. Eenige leden vonden deze bepaling overbodig, omdat de daarbij den arbeider opgelegde verplichting uit den aard van zijne dienstbetrekking voortvloeit en in het algemeen voorschrift van art. **1639 d** dus reeds ligt opgesloten; zij achtten de bepaling tevens onvolledig, omdat

(1) Art. 39 ontw.-DRUCKER.

daarin wel van voorschriften omtrent het verrichten van den arbeid, maar niet van voorschriften omtrent het verblijf in fabriek of werkplaats wordt melding gemaakt. Blijft de bepaling behouden, dan zal zij, naar men meende, althans in den aangegeven zin moeten worden aangevuld.

Sommige leden verklaarden zich teleurgesteld over het niet overnemen van het slot van art. 39 (eerste lid) van het ontwerp-DRUCKER, dat den arbeider in het bijzonder wilde verplichten zich te houden aan die voorschriften, welke strekken tot bevordering der veiligheid van hem zelf, van zijne medearbeiders of van derden.

Memorie van Antwoord.

Art. 1639 *b*. De ondergeteekende is niet geneigd deze bepaling overbodig te achten. Evenals in de vorige afdeeling de verschillende verplichtingen des werkgevers worden aangeduid, terwijl art. 1638 *w* (*nieuw* art. **1638 z**) ten slotte een algemeenen leiddraad geeft voor zijn optreden tegenover den arbeider, zoo is in deze afdeeling, handelende over de verplichtingen des arbeiders, plaats voor de vermelding van de verschillende plichten, die krachtens de gesloten overeenkomst op den arbeider rusten, naast het artikel **1639 d**, dat hier het pendant vormt van art. 1638 *w* (*nieuw* art. **1638 z**) der vorige afdeeling. Onvolledig was de bepaling echter zeker: ten einde dit gebrek te verhelpen heeft de ondergeteekende gemeend het artikel te moeten aanvullen, niet slechts in den in het Voorloopig Verslag aangegeven zin, doch met eene bepaling, die geacht moet worden alle voorschriften te omvatten, welke krachtens de tusschen partijen bestaande dienstbetrekking kunnen worden gegeven.

De bedoelde bepaling is uit het ontwerp-DRUCKER niet overgenomen, omdat zij naast den aanhef allicht verwarring zou kunnen stichten. De wet toch kent geene andere gehoudenheid, dan eene volledige, algeheele. Eene bepaling nu, als de hier bedoelde, zou bij minder ontwikkelden allicht de gedachte kunnen opwekken, als behoefde men aan de overige voorschriften niet zoo stipte gehoudenheid te wijden.

G. O. en **N. G. O.** *Art.* 1639 *b*. De arbeider is verplicht zich te houden aan de voorschriften omtrent het verrichten van den arbeid alsmede aan die, welke strekken ter bevordering van de goede orde in de onderneming des werkgevers, hem door of namens den werkgever binnen de perken van wet of verordening, van reglement of overeenkomst, gegeven.

2e N. v. W. *Art.* 1639 *b*. De woorden „van reglement of overeenkomst" worden gelezen „van overeenkomst of reglement".

[Het artikel werd in de vergadering der Tweede Kamer van 23 Mei 1906 zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.]

Artikel 1639 c. De arbeider, die bij den werkgever inwoont, is verplicht zich te gedragen naar de orde des huizes.

O. D. Art. 39, Tweede Lid. De arbeider die bij den werkgever inwoont is verplicht zich te gedragen naar de orde des huizes.

Memorie van Toelichting O. D.

[Vervolg van bladz. 401.]

2e lid. Buitenlandsche speciale wetten geven op dit punt uitvoerige voorschriften; hier behoort alleen het beginsel te worden uitgesproken.

O. 1901. *Art.* 1639 *c*. De arbeider die bij den werkgever inwoont is verpligt zich te gedragen naar de orde des huizes.

Memorie van Toelichting O. 1901.

[is gelijk aan de **Memorie van Toelichting**.]

O. *Art.* 1639 *c* = art. 1639 *c* van de wet.

Memorie van Toelichting.

Art. 1639 *c*. Vergel. art. 39, lid 2, ontw.-DRUCKER.

Buitenlandsche speciale wetten geven op dit punt uitvoerige voorschriften; hier behoort alleen het beginsel te worden uitgesproken.

Voorloopig Verslag der Tweede Kamer.

Art. 1639 *c*. Enkele leden zouden aan deze bepaling willen hebben toegevoegd: „mits deze orde niet afwijke van de gebruiken der plaats en den arbeider niet dwinge iets te doen of te dulden, in strijd met zijne godsdienstige overtuiging".

Andere leden verklaarden, dat zij tegen zoodanige bijvoeging ernstig bezwaar zouden hebben. Ieder heeft het recht de orde van zijn huis naar eigen goedvinden, mits niet in strijd met de goede zeden, in te richten en daarbij zoo verre van de plaatselijke gebruiken af te wijken als hem verkieslijk schijnt; wie tegen de wijze, waarop een werkgever de orde des huizes heeft ingericht, ernstige bezwaren heeft van godsdienstigen of maatschappelijken aard, moet bij dien werkgever niet als arbeider gaan inwonen en wie ergens als inwonend arbeider in dienstbetrekking gaat, moet worden geacht tegen de orde des huizes geene bezwaren te hebben.

De vraag werd gesteld, of het artikel ook zal gelden voor arbeiders, die wel bij den werkgever inwonen, maar niet deelnemen aan het huiselijk leven. Men wees bijv. op den chef van eene winkelzaak, die bij den werkgever een eigen kamer heeft.

Memorie van Antwoord.

Art. 1639 *c*. Ook de ondergeteekende zoude eene toevoeging als de voorgestelde geenszins wenschelijk achten. Naast de tegen zoodanige toevoeging aangevoerde argumenten zoude hij nog de aandacht wenschen te vestigen op art. **1638 v** (*nieuw*), krachtens hetwelk de werkgever de inwonende arbeiders in de gelegenheid moet stellen hunne godsdienstplichten te vervullen.

Wanneer de arbeider bij den werkgever inwoont, zal het artikel steeds op hem van toepassing zijn, ook wanneer deze inwoning eene beperkte is, b.v. wanneer de chef eener winkelzaak bij den werkgever eene eigen kamer heeft. De onderworpenheid aan de orde des huizes zal dan echter natuurlijkerwijze ook eene meer beperkte zijn.

[Het artikel heeft geene wijziging ondergaan en werd in de vergadering der Tweede Kamer van 23 Mei 1906 zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.]

Artikel 1639 d. De arbeider is in het algemeen verplicht al datgene te doen en na te laten, wat een goed arbeider in gelijke omstandigheden behoort te doen en na te laten.

O. D. Art. 40. De arbeider is verder in het algemeen verplicht al datgene te doen en na te laten, wat een behoorlijken arbeider in gelijke omstandigheden betaamt.

Memorie van Toelichting O. D.

Art. 40. Zie de toelichting op art. 37 [**1638 z**].

[Men zie ook bij art. 1639, bl. 397.]

O. 1901. *Art.* 1639 *d.* De arbeider is in het algemeen verpligt al datgene te doen en na te laten, wat een behoorlijke arbeider in gelijke omstandigheden behoort te doen en na te laten.

Memorie van Toelichting O. 1901.

[Vervolg van bladz. 398.]

Naast eenige bijzondere bepalingen (artt. **1639—1639 c**) wordt in art. **1639 d** een algemeen voorschrift gegeven, dat, evenals art. 1638 *x* [z] voor deze overeenkomst de toepassing is van art. 1375 B. W. Onder dat voorschrift zijn begrepen tal van verplichtingen, die elders afzonderlijk in de wet zijn opgenomen of door de schrijvers worden aangewezen, doch die in eene algemeene regeling moeilijk eene bepaalde formuleering kunnen vinden; bijv. de verplichting des arbeiders, den werkgever verslag te doen over al hetgeen hij bij de vervulling der dienstbetrekking heeft waargenomen; enz.

[Men zie verder bladz. 399.]

Art. 1639 *d.* (1) Zie de toelichting op art. 1638 *x* [z].

O. *Art.* 1639 *d* = art. 1639 *d* van de wet.

Memorie van Toelichting.

[Vervolg van bladz. 398.]

Naast eenige bijzondere bepalingen (artt. **1639—1639 c**) wordt in art. **1639 d** een algemeen voorschrift gegeven, dat, evenals art. 1638 *w* [**z**], voor deze overeenkomst de toepassing is van art. 1375 B. W. Onder dat voorschrift zijn begrepen tal van verplichtingen, die elders afzonderlijk in de wet zijn opgenomen of door de schrijvers worden aangewezen, doch die in eene algemeene regeling moeilijk eene bepaalde formuleering kunnen vinden; bijv. de verplichting des arbeiders, den werkgever verslag te doen over al hetgeen hij bij de vervulling der dienstbetrekking heeft waargenomen; enz.

[Men zie verder bladz. 399.]

[Het artikel heeft geene wijziging ondergaan en werd in de vergadering der Tweede Kamer van 23 Mei 1906 zonder beraadslaging en zonder hoofdelijke stemming aangenomen.]

(1) Art. 40 ontw.-DRUCKER.

Voorloopig Verslag der Eerste Kamer.

II. § 10.

Art. 1639 *d.* Opmerkelijk is het, dat, waar de verplichtingen van den werkgever uitvoerig geregeld zijn, die van de arbeiders nauwlijks omschreven zijn. Eene bepaling als in art. 60 van het Duitsche Handelswetboek, dat een handelsbediende zonder toestemming van den werkgever voor eigen of vreemde rekening geen zaken doen mag, had niet mogen ontbreken.

Antwoord der Regeering.

II. § 10.

Art. 1639 *d.* Een speciale bepaling als die van § 60 van het Duitsche Handelswetboek was in dit wetsontwerp onnoodig, omdat de bedoelde verplichting van den handelsbediende uit den algemeenen regel van art. **1639 d** voortvloeit.

VIJFDE AFDEELING.

Van de verschillende wijzen waarop de dienstbetrekking, door arbeidsovereenkomst ontstaan, eindigt.

O. D. VIERDE AFDEELING.

Van de verschillende wijzen waarop de dienstbetrekking, door arbeidsovereenkomst ontstaan, eindigt.

Memorie van Toelichting O. D.

4e AFDEELING.

Duur en einde der dienstbetrekking.

Deze afdeeling is op de volgende wijze ingericht. Allereerst wordt, in art. 42 [**1639 e**], de duur der dienstbetrekking aangewezen. Wat het eindigen der dienstbetrekking betreft worden onderscheiden:

I. Regelmatige wijzen van eindigen (artt. 43—53) [**1639 e—1639 k**].
Bij dienstbetrekking, voor bepaalden tijd aangegaan, komt hier vooral in aanmerking het aanbreken van den eindtermijn, behoudens stilzwijgende hernieuwing, art. 43 [**1639 e**];
bij dienstbetrekking voor onbepaalden tijd, opzegging door eene der partijen, artt. 44—47 [**1639 g—1639 i**];
ook bij dienstbetrekking voor bepaalden tijd is in enkele gevallen opzegging mogelijk, artt. 48 [**1639 y**], 49 [**1639 e**];
opheffing der dienstbetrekking vóór den normalen tijd kan in twee gevallen door eene rechterlijke uitspraak plaats hebben: artt. 50 [**1639 w**], 51 [**1639 m**];
over den invloed van het overlijden van eene der partijen handelen artt. 52 [**1639 j**], 53 [**1639 k**].

II. Onregelmatige wijzen van eindigen (artt. 54—63) [**1639 o—1639 x**].
Daarbij wordt onderscheiden, of voor de onregelmatige verbreking eene dringende reden bestaat, of niet (artt. 54—57) [**1639 o—1639 q**], terwijl de eventueele schadevergoeding wordt geregeld in artt. 58—62 [**1639 r—1639 u**].

In de wet zelve een overzicht op te nemen, gelijk in enkele buitenlandsche wetten en ontwerpen voorkomt, wordt onnoodig geacht. Inhoud en volgende der artikelen schijnen, duidelijk genoeg, den gedachtengang aan te geven.

[Het volgnummer en het opschrift der afdeeling zijn in het **O. 1901** dezelfde als in de wet.]

Memorie van Toelichting O. 1901.

Wat het eindigen der dienstbetrekking betreft moeten verschillende soorten van gevallen worden onderscheiden:

A. De gevallen waarin de opheffing der dienstbetrekking niet strijdt met hetgeen bij de overeenkomst is bepaald:

I°. Het tijdstip waarop de dienstbetrekking een einde zal nemen is reeds ten tijde van het sluiten der overeenkomst aan te wijzen, doordat het, hetzij bij de overeenkomst, hetzij bij wet of verordening is bepaald, hetzij door plaatselijk gebruik vaststaat (artt. **1639 e** en **1639 f**).

II°. Het tijdstip waarop de dienstbetrekking zal eindigen kan niet van te voren worden aangewezen. De overeenkomst beoogde eene dienstbetrekking van geheel onbepaalden duur (artt. **1639 g** – 1639 *j*).

III°. Invloed van den dood van eene der partijen op de dienstbetrekking (artt. 1639 *k* [**j**] en 1639 *l* [**k**]).

IV°. De overeenkomst beoogt eene dienstbetrekking met proeftijd (art. 1639*m* [**l**]).

B. De gevallen waarin de opheffing der dienstbetrekking strijdt met hetgeen bij de overeenkomst is bepaald:

I°. Ontbinding der overeenkomst door den rechter uit hoofde van aanwijsbare nadeelige gevolgen, welke voor den arbeider (of diens gezin) uit de verbintenis voortvloeien (artt. 1639 *n*—1639 *p*) [**m** en **n**].

II°. Eenzijdige verbreking der dienstbetrekking (artt. 1639 *q* [**o**] – **1639 u**).

III°. Eindiging van eene zeer lange dienstbetrekking (art. **1639 v**).

IV°. Ontbinding der overeenkomst door den rechter wegens gewichtige redenen (art. **1639 w**).

V°. Ontbinding der overeenkomst door den rechter overeenkomstig art. 1303 (art. 1639 *z*) [**x**].

[In het **O.** is deze afdeeling de Zesde, terwijl het opschrift hetzelfde is als in de wet.]

Memorie van Toelichting.

Wat het eindigen der dienstbetrekking betreft moeten verschillende soorten van gevallen worden onderscheiden:

A. De gevallen, waarin de opheffing der dienstbetrekking niet strijdt met hetgeen bij de overeenkomst is bepaald:

I°. Het tijdstip, waarop de dienstbetrekking een einde zal nemen, is reeds ten tijde van het sluiten der overeenkomst aan te wijzen, doordat het, hetzij bij overeenkomst of reglement, hetzij bij wet of verordening, is bepaald, hetzij door plaatselijk gebruik vaststaat (artt. **1639 e** en **1639 f**).

II°. Het tijdstip, waarop de dienstbetrekking zal eindigen, kan niet van te voren worden aangewezen. De overeenkomst beoogde

eene dienstbetrekking van geheel onbepaalden duur (artt. **1639 g**—1639 *j*).

III°. Invloed van den dood van eene der partijen op de dienstbetrekking (artt. 1639 *k* [**j**] en 1639 *l* [**k**]).

IV°. De overeenkomst beoogt eene dienstbetrekking met proeftijd (art. 1639 *m*) [**l**].

B. De gevallen, waarin de opheffing der dienstbetrekking strijdt met hetgeen bij de overeenkomst is bepaald:

I°. Ontbinding der overeenkomst door den rechter uit hoofde van aanwijsbare nadeelige gevolgen, welke voor den arbeider (of diens gezin) uit de verbintenis voortvloeien (artt. 1639 *n*—1639 *p*) [**m** en **n**].

II°. Eenzijdige verbreking der dienstbetrekking (artt. 1639 *q*—1639 *v*) [**o**—**u**].

III°. Eindiging van eene zeer lange dienstbetrekking (art. 1639 *w*) [**v**].

IV°. Ontbinding der overeenkomst door den rechter wegens gewichtige redenen (art. 1639 *x*) [**w**].

V°. Ontbinding der overeenkomst door den rechter overeenkomstig art. 1303 (art. 1639 *ij*) [**x**].

Voorloopig Verslag der Tweede Kamer.

ZESDE AFDEELING.

Opgemerkt werd, dat in deze afdeeling, handelende over de verschillende wijzen waarop de dienstbetrekking, door arbeidsovereenkomst ontstaan, eindigt, geen bijzondere voorzieningen zijn getroffen voor het geval, dat de onderneming des werkgevers in andere handen overgaat, bijv. in eene naamlooze vennootschap wordt omgezet of wordt geliquideerd. Men vroeg, of het ontbreken van bepalingen van dezen aard in de practijk niet tot moeilijkheden aanleiding zal kunnen geven.

Memorie van Antwoord.

ZESDE AFDEELING.

Bijzondere voorzieningen ten aanzien van het geval, dat de onderneming des werkgevers in andere handen overgaat, kwamen niet noodzakelijk voor. De arbeider toch komt dan in dienst van een anderen werkgever en, tenzij met wederzijdsch goedvinden een ander persoon treedt in alle de rechten en verplichtingen des vroegeren werkgevers, zoodat alles zijn gewonen gang blijft gaan, zullen alle bepalingen omtrent het eindigen der dienstbetrekking ook hier van toepassing zijn.

2e N. v. W. De ZESDE AFDEELING wordt de VIJFDE AFDEELING.

Beraadslagingen in de Tweede Kamer.

(9 Maart 1906.)

De heer **Tak:** [Vervolg van het gedeelte der rede, afgedrukt dl. I, bl. 219.] Ten slotte hebben wij van den Minister een zeer belangrijke verklaring gehoord omtrent hetgeen hij ziet in een staking. [Men zie daarvoor dl. I, bl. 46.]

Dit zal waarschijnlijk bij de behandeling der artikelen nog wel aanleiding geven tot eenige gedachtenwisseling. Wij hebben gehoord, dat volgens hem een werkstaking niet is een contractbreuk, maar het verzaken van de verplichte praestatie volgens contract en dus het staangeld in geval van staken niet verhaalbaar is. Staking zou geen eindigen zijn van dienstbetrekking.

Dit opent een eenigszins nieuw gezichtspunt. Het is zeer goed, dat wij thans een paar dagen hebben, om over deze zaak na te denken, want dergelijke mededeelingen hier onverwacht in het debat gebracht, eischen van degenen die er over oordeelen willen, eenige kalme overweging en misschien ook nog wel eenige verduidelijking van hem die haar uitspreekt.

[Men zie verder deel I, bl. 48.]

De heer **Troelstra:** [Vervolg van het gedeelte der rede, afgedrukt in deel I, bladz. 56.]

In de tweede plaats wensch ik een opmerking te maken over een uiting van den Minister, die, wanneer zij ten minste eenige beteekenis heeft, een nieuw licht zou werpen op de houding, die wij bij de einstemming misschien zullen moeten aannemen. De Minister heeft namelijk gezegd: gij hebt de zaak niet goed begrepen; gij beschouwt blijkbaar staking als te vallen onder het eindigen van de dienstbetrekking, die gebonden is aan opzeggingstermijn en waarvoor staangeld aansprakelijk is. Ik geef u de verzekering, dat in den gedachtengang van het ontwerp staking alleen wordt opgevat als een feit dat aanleiding kan geven, de ontbinding van de overeenkomst en schadeloosstelling, te vragen.

Na dat gehoord te hebben, heb ik het ontwerp ter hand genomen. Door den heer Tak is reeds om een nadere verklaring gevraagd en ik dring daarop ook aan. Immers de zaak is voor ons van practisch belang en urgent. Wij worden door den heer Drücker gesommeerd om te doen, wat wij van de Regeering hadden geëischt, het wetsontwerp te verbeteren ten opzichte van de staking. Nu bestaat er voor ons alle aanleiding, een poging in die richting te doen en wij waren reeds bezig ons daarop voor te bereiden; maar wanneer nu de Minister zegt: uw bezwaar bestaat niet, want bij staking vervalt de opzeggingstermijn, dan behoeven wij niet te komen met een amendement. Komen wij met een amendement, dan dient dit zoo spoedig mogelijk de Kamer te bereiken. Wij hebben er dus alle belang bij een nadere verklaring van den Minister te vragen.

In art. 1639*t* [s] lezen wij dat ingeval een der partijen de dienstbetrekking onrechtmatig heeft doen eindigen, de wederpartij het recht heeft, hetzij het bij art. 1639*s* [r] bedoelde bedrag, hetzij een volledige schadevergoeding te vorderen.

Heb ik nu goed begrepen, dan zegt de Minister tot ons: die onrechtmatige beëindiging van de dienstbetrekking heeft niet per se plaats bij staking. Goed; dus dan zou daaruit volgen, dat die opzeggingstermijn en staangeld in dit geval bij staking niet toepasselijk zou zijn.

Maar art. 1639*t* [s] heeft ook een tweede alinea en daarin lees ik: „Hetzelfde geldt, indien een der partijen door opzet of schuld aan de wederpartij een dringende reden heeft gegeven om de dienstbetrekking te verbreken."

Dit staat [lees: slaat] op die actie tot ontbinding van de overeenkomst, die de Minister straks heeft genoemd en die volgens hem alleen een gevolg van staking kan zijn.

Die dringende redenen worden genoemd in art. 1639*q* [p]; ik lees daar sub 10° [11°]: „Wanneer hij (de arbeider) op andere wijze grovelijk de plichten veronachtzaamt, welke de overeenkomst hem oplegt."

Nu geloof ik, dat de zaak zoo is: wanneer er staking is, zal de patroon doen, wat de Minister wil, dat hij doen zal en toepassen art. 1639*q* [p] sub 10° [11°]. En voor dat geval geldt art. 1639*t* [s], dus ook art. **1638 s**; in dat geval kan de patroon dus het staangeld innen.

Het groote bezwaar, dat wij sociaal-democraten in deze wet zien, blijft dus ook na de verklaring van den Minister bestaan. Mocht dit niet het geval zijn en staking geen aanleiding geven tot dit bezwaar, dan hoop ik van den Minister een nadere duidelijke verklaring te vernemen.

Komt die verklaring niet, dan blijft ons bezwaar bestaan en zullen wij trachten door een amendement een poging te doen om dezen steen des aanstoots, die voor ons het ontwerp onaannemelijk maakt, daaruit te lichten.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Ik heb alleen te antwoorden op de pertinente vraag van den heer Troelstra.

Ik heb reeds gezegd [dl. I, bl. 46], dat ik mij voorstelde bij gelegenheid van de artikelen mijnerzijds duidelijk te maken, wat naar mijn opvatting en volgens het ontwerp de beteekenis en uit rechtskundig oogpunt de gevolgen zijn van staking.

Om de zaak naar behooren uiteen te zetten is het geschikt oogenblik niet aanwezig, maar ik wil alleen herhalen, wat ik reeds gezegd heb.

Ik zeide dat staking op zich zelf, naar mijn meening veelal niet is het doen eindigen van de dienstbetrekking en ik heb aangegeven wat, als het dat niet is, de gevolgen van staking zijn.

Maar aanstonds voegde ik er bij, dat werkstaking nog andere wettelijke en practische gevolgen kan hebben. Welke deze zijn, zal ik thans niet nader uiteen zetten. Ik wil alleen in zoover aan den wensch van den heer Troelstra voldoen, dat ik zeg, dat hij de zaak juist interpreteert, als hij meent dat die werkstaking tot gevolg *kan* hebben, dat de werkgever daarin gewichtige redenen vindt om de dienstbetrekking te doen eindigen en daaraan de gevolgen vast te knoopen, die het ontwerp aangeeft. Hij *behoeft* het niet te doen, maar het staat hem vrij.

Het feit dat de geachte spreker voornemens is een amendement in te dienen, kan ik niet aanmerken als een voldoend practisch belang om thans verder op de zaak in te gaan. Ik ben zelf lang genoeg lid der Kamer geweest om te weten, dat zij die in den aanvang der discussie een amendement wenschen voor te stellen, te rade moeten gaan met hun eigen opvatting, die zij verkregen hebben uit de lezing en bestudeering der stukken.

(23 Mei 1906.)

De **Voorzitter:** Mijn heeren! Ik zoude wenschen thans voor te stellen met onze werkzaamheden niet verder voort te gaan, maar ik meen, dat het misschien voor de leden van eenig belang kan zijn, óók in verband met hetgeen reeds bij de algemeene beschouwingen en ook nog daarna door mij is in het midden gebracht — bladz. 1231 [dl. I, bl. 265] en 1454 [dl. I, bl. 269] — mijn denkbeelden nader te ontwikkelen omtrent de wijze waarop de bepalingen van de volgende afdeeling het best zouden kunnen behandeld worden.

Wij staan hier voor een afdeeling, waarvan een aantal bepalingen in gewicht voor werkgever en werknemer zeker niet onderdoen voor degene die wij reeds behandeld hebben. De beëindiging der dienstbetrekking door arbeidsovereenkomst ontstaan; de opzeggingstermijnen; de schadeloosstelling wegens het onrechtmatig doen eindigen van de arbeidsovereenkomst; later de behandeling van het tot het einde dezer afdeeling verschoven instituut van het staangeld, wettigen, dunkt mij, deze uitspraak voldoende.

Ofschoon nu zeer zeker eenig verband bestaat tusschen verschillende artikelen, in deze afdeeling vervat, is het mij niet geraden voorgekomen een gelijktijdige behandeling van enkele dezer artikelen voor te stellen, hetgeen op zich zelf niet wenschelijk is en slechts dàn raadzaam, wanneer de noodzakelijkheid daarvan, ter voorkoming van gedurige herhalingen, noodzakelijk is te achten. Dit nu schijnt mij thans niet het geval. De verschillende artikelen kunnen behoorlijk op zich zelf worden behandeld.

Daarbij zal natuurlijk altijd eenige ruimte zijn te laten, bij voorbeeld in dien zin, dat, door verwijzing, in het algemeen naar andere artikelen gewezen wordt op de gevolgen, die sommige artikelen, in verband met andere, zullen kunnen hebben.

Bij de beschouwingen over deze afdeeling in het algemeen zullen wij ons echter in de eerste plaats moeten bepalen tot het voor zoover zulks nog noodzakelijk mocht voorkomen, behandelen van de algemeene strekking der artikelen, in deze afdeeling vervat; tot het, mede voor zooveel noodig, bespreken van het systeem daarbij door de Regeering in het algemeen gevolgd. Daarbij zal echter, ingevolge de besluiten die ik zooeven aanhaalde, nog een speciaal punt kunnen ter sprake gebracht worden, namelijk de vraag, in hoeverre de staking kan worden beschouwd als te vallen onder het begrip: „doen eindigen" der dienstbetrekking uit arbeidsovereenkomst, in deze afdeeling vermeld, met de gevolgen van dien.

Dat dit een belangrijk punt is, blijkt reeds hieruit, dat het bij de algemeene beraadslaging over het wetsontwerp, — zij het ook slechts terloops — reeds herhaaldelijk besproken is, zoowel van de Regeeringstafel als door verschillende leden der Kamer. Ik verwijs daartoe bijv. naar de bladz. 1246 [dl. I, bl. 23], 1268 [dl. I, bl. 46] en 1270 [bl. 407]. Het blijft mij wenschelijk voorkomen dat — gelijk trouwens reeds werd bepaald — dit speciale punt bij de beschouwingen over deze afdeeling in het algemeen nader kunnen worden besproken. In de eerste plaats omdat van de beantwoording van die vraag het recht begrip van — ik zoude haast zeggen: de kijk op — verschillende der artikelen, in deze afdeeling vervat, in niet onbelangrijke mate afhankelijk kan zijn. In de tweede plaats echter ook, omdat, indien blijkt dat de inzichten van de Regeering ten deze niet

strooken met die van sommigen der leden, de gelegenheid voor die leden moet openstaan om, indien zij dat verlangen, door amendementen bij de artikelen daarvan te doen blijken, waartoe eenige tijd van voorbereiding en overleg wellicht voor hen niet ongewenscht zal blijken.

Ik meen hiermede mijn denkbeelden, die ik voor betere geef, genoegzaam te hebben ontwikkeld, zoodat ik thans de verdere beraadslaging over het wetsontwerp verdaag, tot na afloop der andere werkzaamheden voor a.s. Dinsdag aan de orde gesteld.

(30 Mei 1906.)

Algemeene beschouwingen over de Vijfde Afdeeling: Van de verschillende wijzen waarop de dienstbetrekking, door arbeidsovereenkomst ontstaan, eindigt.

De heer **Troelstra:** Mijnheer de Voorzitter! In overeenstemming met den wenk door u gegeven bij de algemeene beschouwingen over dit wetsontwerp zullen wij bij de algemeene beschouwingen over de Vde afdeeling voornamelijk de aandacht vestigen op den invloed, dien de bepalingen van deze afdeeling, waartoe nu ook art. **1638s** moet worden gerekend, zullen hebben op de werkstaking. Het is mogelijk, dat elke bepaling van deze afdeeling op zich zelf voor den individueelen arbeider van voordeel kan zijn en verbetering kan aanbrengen, en dat toch het geheel van die verschillende bepalingen, met elkander in verband gebracht, op de organisatie der arbeiders van nadeeligen invloed kan zijn. Het zal u, Mijnheer de Voorzitter, niet verwonderen wanneer ik zeg, dat de invloed, dien het wetsontwerp op de vrijheid en het recht van werkstaking zal uitoefenen, bij de beoordeeling van dit ontwerp voor de leden der sociaal-democratische fractie in deze Kamer van overwegend belang is. Herhaalde malen, voor dit wetsontwerp in behandeling kwam, o.a. bij de begrootingsdebatten in December j.l., heb ik dit namens onze fractie verklaard: de werkstaking is nu eenmaal het eenige middel, waardoor zich de vakorganisatie der arbeiders, als het niet anders kan, moet uiten. Wanneer men in het algemeen het recht van vereeniging der arbeiders erkent evenals het recht van werkstaking, heeft dit geen kracht indien er bij de regeling van het arbeidscontract bepalingen worden aangenomen, waardoor feitelijk de arbeider een belemmering ondervindt indien hij tot dit uiterste wapen zijn toevlucht neemt.

Wanneer ik den nadruk leg op de vrije en ongehinderde hanteering van dit wapen door de arbeiders, dan behoef ik toch zeker, na alles wat in de laatste maanden in ons land op het gebied der vak-organisatie met medewerking van sociaal-democraten is gebeurd, ons niet uitdrukkelijk te verdedigen tegen het verwijt als zouden wij sociaal-democraten nu eigenlijk de werkstaking om zich zelf willen, als zouden wij niets liever wenschen dan dat zoo dikwijls mogelijk het industrieele leven en de arbeiderswereld in de war werden gebracht door dezen vorm van strijd tusschen arbeid en kapitaal.

Neen, Mijnheer de Voorzitter, dit is nimmer het inzicht der sociaal-democraten geweest, en dat dit zoo is, ook niet onder diegenen van ons die zich meer voor namelijk bemoeien met de organisatie van de vakarbeiders, blijkt duidelijk uit de oprichting van het nieuwe vakverbond, dat beschouwd moet worden als een reactie op de lichtvaardige wijze waarop, zonder vooraf de zaak te stellen onder de contrôle der organisatie, in sommige kringen van arbeiders in de laatste jaren met het wapen der werkstaking wordt omgesprongen.

De directe actie — hierin bestaande, dat men zonder goede overweging van de directe gevolgen, zonder raadpleging van de organisatie, bij elk weinig belangrijk conflict het werk neerlegt — is vooral in de laatste jaren op de meest felle wijze door de sociaal-democratische arbeiders bestreden en reeds daarom is het zeker niet noodig, dat ik, namens ons, mij tegen een dergelijke opvatting van de werkstaking uitdrukkelijk verzet.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, moet het wapen der werkstaking met beleid worden gehanteerd, het is onmisbaar, en in dit opzicht, geloof ik, dat wij het met elkander eens zijn. Wanneer dan dit wapen onmisbaar is, dient men reeds, meer met name wanneer men komt met wetsontwerpen, waarin men de belangen der arbeidersklasse wenscht te behartigen, en vooral de oeconomisch zwakkeren wil te hulp komen, zorgvuldig, nauwgezet alles te vermijden, waarvan ook maar met eenigen schijn van recht kan worden aangetoond, dat het de vrije uitoefening der organisatie en de werkstaking zou kunnen belemmeren.

Noodzakelijk is de vakorganisatie en haar onmisbare sanctie, de werkstaking, omdat nog steeds de arbeiders al te veel onderhevig zijn aan de brutaliteit van den patroon; omdat zij tegenover zich hebben, bij conflict van belangen, den

bezitter der arbeidsmiddelen, den eigenaar der fabriek, den leider der industrie; omdat zij steeds bedreigd worden door de concurrentie hunner medearbeiders, vooral voor zoover deze niet georganiseerd zijn. Bovendien is de werkstaking ook nog voor de arbeiders van belang, afgezien van de directe gevolgen, die men er mede nastreeft, om de nog ongeorganiseerde arbeiders te organiseeren.

Wil men dan ook de werking van een bepaald wetsontwerp op de werkstaking nagaan, dan zal men ook rekening moeten houden met enkele psychische momenten, die daarbij ter sprake komen.

Dit ontwerp wil — wij hebben het herhaaldelijk in deze Kamer kunnen hooren — breken met een oud-liberale opvatting, die gelukkig meer en meer tot het verleden gaat behooren, met die zuiver juridische opvatting omtrent de verhouding van arbeider en ondernemer, welke zegt: als ik mij òf niet met u bemoei, òf formeel u beiden stel onder dezelfde juridische conditie, dan staat gij als gelijkgerechtigden en gelijkwaardigen tegenover elkander, — met die liberale opvatting van vrijheid, welke tot nog toe voor den arbeider niets anders is geweest dan onderdanigheid en onderdrukking.

Meer en meer heeft zich het denkbeeld baan gebroken — op menige bladzijde der stukken vinden wij daarvan de bevestiging —, dat de strijd van belangen tusschen werkman en ondernemer niet is een zuivere rechtsstrijd, maar in den grond der zaak een machtsquaestie, een verhouding van oeconomisch verschillend krachtige partijen.

Vandaar dat men gemeend heeft, dat verschil onder de oogen te moeten zien, die werkelijkheid te constateeren, voor de fictie in de plaats te stellen de realiteit, en de oeconomisch minder krachtige partij door wettelijke bepalingen te hulp te komen.

Nu kan men ten aanzien van deze zaak een tweeledig standpunt innemen.

Men kan aldus redeneeren. De arbeider is nu eenmaal oeconomisch minder sterk dan de patroon en nu moet de wet bij het vestigen der rechtsbetrekking tusschen ondernemer en arbeider aanvullen wat ontbreekt aan de oeconomische kracht van den arbeider. Dan treden dus wettelijke bepalingen, welke veelal van dwingenden aard zullen moeten zijn, in de plaats van hetgeen onder normale omstandigheden de partijen zelf hadden moeten tot stand brengen.

Er is ook nog een andere opvatting.

De wetgever vult niet slechts aan wat aan de oeconomische kracht van den arbeider ontbreekt, maar tracht die kracht te versterken.

Ik behoef niet te zeggen, dat wij, sociaal-democraten, mededoen aan dat eerste, aan dat in de plaats treden van den wetgever voor den arbeider, waar deze uit zich zelf niet sterk genoeg is om voor zich gunstige voorwaarden te bedingen; maar het staat wel vast, dat wij het tweede als veel belangrijker beschouwen, namelijk dat alles gedaan worde om den arbeider zelf op te voeden en zich te laten ontwikkelen, door middel van zijn organisatie, tot zulk een groote oeconomische kracht, dat hij desnoods ook zonder de wet gelijkwaardig zou staan bij den strijd van belangen met de ondernemers.

Nu is het een feit, dat de wet in dat opzicht niet bijzonder veel heeft gedaan. Het beste middel hiertoe is wel de beperking van den arbeidsduur. De wetgeving, die er zich op toelegt den arbeidsduur te beperken, stelt den arbeider in staat, flink, krachtig, opgewekt in zijn vrijen tijd zich te wijden aan zijn organisatie, aan de versterking van zijn sociale kracht, en helpt de arbeidersklasse, om zoo lichamelijk en geestelijk krachtig te worden, als noodig is om haar positie te verbeteren.

Ten slotte is het middel waartoe de arbeider zal moeten komen om zijn maatschappelijke kracht te versterken: vakorganisatie aan den eenen kant en zelfstandige politieke organisatie zijner klasse aan den anderen kant.

Wat kan nu de wet doen om die organisatie te bevorderen?

Tot nog toe heeft de wetgeving in dat opzicht slechts negatief werk kunnen verrichten. Immers, wat de wetgeving op dat gebied gedaan heeft, was voorloopig nog slechts: het verkeerde, wat in vroegere tijden door de wet is tot stand gebracht, langzamerhand opruimen. De bepalingen van den *Code Pénal* zijn opgeruimd en daarmede is de vrijheid van coalitie erkend. Maar overigens kunnen wij niet zeggen, dat ten gunste van de vakbeweging in ons land nog iets is gedaan. Wel het tegendeel. Wel hebben wij, in 1903, kunnen constateeren een gedeeltelijken terugkeer tot het eenmaal veroordeelde stelsel, en branden de dwangwetten, die verschillende categorieën van arbeiders het stakingsrecht feitelijk ontnomen hebben, in het geheugen van de arbeidersklasse na.

En wanneer wij zien buiten ons land, naar Duitschland, dan bespeuren wij herhaaldelijk allerlei pogingen om langs civielrechtelijken en strafrechtelijken weg de werkstaking en daarmee de vakorganisatie tegen te gaan, vaak met mid-

delen als die van § 153 der Gewerbeordnung, uiterlijk schijnend een vrij onschuldige bepaling, maar in de toepassing vaak een strijdmiddel tegen de vakorganisatie.

Ook van de zijde der arbeiders heeft men meermalen getracht, de wet voor de vakorganisatie in beweging te stellen. Men heeft gewezen op de algemeene erkenning van het recht van vereeniging in de Grondwet, men heeft gewezen op de herhaalde aanslagen op het recht van vereeniging door patroons, op wegzending van arbeiders om reden dat zij lid zijn van de vakorganisatie, en men heeft getracht strafbepalingen in het leven te roepen, waarbij de werkgever strafbaar werd gesteld, wanneer hij om redenen van organisatie zijn werklieden ontslagen had of een aanslag had gepleegd op het recht van vereeniging en vergadering.

In het voorbijgaan wijs ik hier op een eigenaardig en, naar het mij voorkomt, zeer juist optreden van onze Duitsche partijgenooten.

Toen indertijd § 153 van de Gewerbeordnung werd voorgesteld, waarbij den arbeiders verboden werd door allerlei middelen van pressie andere arbeiders te dwingen om in de organisatie te gaan, hebben de Duitsche sociaal-democraten een andere § 153 voorgesteld, waarbij met dezelfde straf de werkgevers werden bedreigd, als zij pressie uitoefenden op het vereenigingsrecht van de arbeiders. Het behoeft geen betoog, dat dat voorstel niet is aangenomen. Wij kunnen gerust zeggen, dat het tot nog toe niet gelukt is door de wetgeving direct de vakorganisatie van de arbeiders te versterken en te bevorderen. Des te meer aanleiding hebben wij om althans te zorgen, dat de wet niet verder de positie der vakvereenigingen verslechtert.

Wij beschouwen dit als onzen duren plicht bij de behandeling van dit ontwerp. De voorganger van dezen Minister heeft in zijn Mémorie van Antwoord op smadelijken en hooghartigen toon zich uitgelaten over wat hij heeft genoemd „de ontboebepalingen van dit ontwerp zijn geuit, waar zij als hun voornaamste grief tegen dit ontwerp hebben genoemd, dat het de arbeiders meer aan banden legt, dat het de vrije uiting van de vakorganisatie belemmert.

Wij accepteeren van den heer Loeff die hooghartigheid. Dat zal ons niet weerhouden om te doen wat onze plicht is. Men mag trachten ons verdacht te maken; men mag in ons optreden een politieke streek zien, dat laat ons absoluut koud. Het is wel voldoende gebleken — ik zal in mijn betoog nader gelegenheid hebben dat aan te toonen — hoe noodzakelijk het is, dat in en buiten deze Kamer flink en onomwonden wordt opgekomen voor het belang der arbeiders. Het blijkt bij dit wetsontwerp, dat zelfs burgerlijke groepen in deze Kamer, die veel aan arbeidsmeenens is, bij de uitvoering van hun voornemens met voorstellen en plannen komen, die de geheele arbeidersklasse feitelijk in beroering brengen en waarvan iedereen, die onbevooroordeeld de zaak beschouwt, moet zeggen, dat men verbaasd moet staan, hoe van een dergelijke zijde zulke voorstellen kunnen komen.

Ik neem niet aan, dat daarbij kwade trouw in het spel is. Allerminst, ik wil dat zelfs uitdrukkelijk uitsluiten. Men moet er echter wel uit afleiden, dat de arbeidersklasse de verdediging harer belangen blijkbaar niet kan overlaten, zelfs aan de meest welwillende burgerlijke groepen en dat zij haar eigen geluid en haar eigen toon moet laten hooren, al is dat geluid en al is die toon dikwijls minder aangenaam aan degenen, die meenen het monopolie ten deze te moeten bezitten, en die het zeer lastig vinden, als men niet dadelijk erkent al het schoone en beste, dat zij voor de arbeiders doen.

Het eerste ontwerp heeft op krasse wijze de vrijheid van beweging der arbeiders in dit opzicht aan banden gelegd. Op krasse wijze is daarin de werkstaking belemmerd en het gewijzigde ontwerp — ik zal daarop straks nader wijzen — doet het ook, in mindere, maar nog altijd belangrijke mate.

Ik kom hier te spreken over den opzeggingstermijn, de grondslag dezer afdeeling. Ik zal bij deze gelegenheid niet spreken over de beteekenis daarvan voor den individueelen arbeider, want daarmede zou ik treden in de mérites van het betrekkelijke artikel; maar ik wensch opzeggingstermijn, schadeloosstelling en staangeld te beschouwen in het licht van de werkstaking, in hun invloed op de belangen der vakorganisatie.

Het is mogelijk, dat de wettelijke opzeggingstermijn voor menig arbeider of zelfs voor verschillende groepen van arbeiders verbetering brengt, en dat toch door hen, die het meest onomwonden staan aan de zijde der arbeidersklasse in haar strijd om lotsverbetering, op grond van het belang der oeconomische krachtsontwikkeling dier klasse, deze bepalingen moeten worden afgekeurd.

Daarom zal ik uitsluitend spreken over de werkstaking en niet over den invloed der bepalingen op den individueelen arbeider. Alleen wil ik reeds op den voorgrond stellen, dat de verbetering voor den individueelen arbeider in elk geval allesbehalve onvermengd is. Ik zal bij het betrekkelijke artikel gelegenheid hebben om aan te toonen, dat voor verschillende soorten van arbeiders, afgezonderd van de quaestie van werkstaking, de zaak er niet beter, maar slechter door wordt.

Ik wensch thans eerst het woord te geven aan iemand, van wien men ook in deze Vergadering kan weten, dat hij flink bekend is met de belangen der vakorganisatie, den heer Spiekman, een mijner partijgenooten, aan wiens woorden zeker ook de vrijzinnig-democraten eenig gewicht zullen hechten, daar hij een trouw medewerker is van het *Sociaal Weekblad*. Welnu, de heer Spiekman beschouwt in het algemeen den wettelijken opzeggingstermijn als een nadeel voor de vakorganisatie. „Het is mijn vaste overtuiging", zoo schrijft hij in *Het Volk* van Donderdag 2 Januari 1905 — het handelt hier dus over het gewijzigd ontwerp —, „dat voor de vakbeweging elke wettelijke opzeggingstermijn op den duur noodlottige en sterk belemmerende gevolgen zal hebben". Dat is sterk gezegd en komt van iemand die practisch dag aan dag in de vakbeweging werkzaam is. Hij noemt dien wettelijken opzeggingstermijn onaangenaam vooral voor het verkeerswezen en verschillende industrieën, met name ook voor de bouwvakken. Hij herinnert aan de staking der mijnwerkers in het Ruhrgebied; hoe daarbij uit het feit, dat daar voor de arbeiders was voorgeschreven een verplichte opzeggingstermijn van 14 dagen, die door de groote, spontane, massale beweging onmogelijk door alle arbeiders in acht genomen kon worden, een wapen tegen de arbeiders werd gesmeed, een wapen, dat hier ook tegen de spoorwegarbeiders met succes is gebruikt in het jaar 1903.

Ik wil hier een algemeene opmerking maken. Toen de Leerplichtwet hier behandeld werd en wij sociaal-democraten ten slotte vonden, dat die wet zoo bitter weinig beteekende, heb ik van onze geachte medeleden hooren zeggen: weet gij wat het belangrijkste van de Leerplichtwet is? Dat in die wet het *beginsel* is neergeschreven. Een dergelijke motiveering kan men ook hooren wanneer over de Drankwet gesproken wordt, en bij verschillende gelegenheden wordt ons er op gewezen, wanneer men in een wet een beginsel postuleert, dat dit zal hebben een moreele werking; men zal er aan wennen, en dat is ten slotte het groote en belangrijke van menige wet die zich op ethisch of sociaal gebied beweegt. Binnen zekere grenzen kan de juistheid daarvan niet worden ontkend. Maar wanneer men op die wijze goede beginselen kan doen doordringen in het volksbewustzijn, is het ook mogelijk in de wet verkeerde beginselen te leggen en te sanctionneeren, en dus het blijvend bestaan daarvan te bevorderen. En dit zal bij de verdere bespreking van dit onderwerp meer dan eens blijken, dat wij sociaal-democraten meenen, dat daar verkeerde beginselen zijn gesanctionneerd. Wanneer wij komen te spreken over het staangeld, dan zullen wij er op moeten wijzen, dat wij door het staangeld in deze wet op te nemen en vast te leggen, iets doen wat misschien op den duur bij de verdere versterking van de vakorganisatie, bij het verder baanbreken van sociale opvattingen, zou worden beschouwd als in strijd te zijn met de goede zeden, zoodat op den duur menig rechter er toe zou komen om ook feitelijk en zonder eenige wettelijke bepaling dat staangeld als strijdig met de goede zeden nietig te verklaren. Daar wijst Spiekman in zijn artikel ook op. Zoo ook zal het voor de arbeiders zeer gevaarlijk zijn, wanneer maar op elke werkstaking die zonder opzeggingstermijn uitbreekt, zonder naar de reden te vragen, zonder te vragen of daar misschien omstandigheden waren, waardoor het onmogelijk was om den opzeggingstermijn in acht te nemen, een odium wordt gelegd door de wet, als deze haar als onrechtmatig bestempelt, hetzij direct, hetzij indirect, door er voor den werkgever een recht op schadeloosstelling aan te verbinden — haar dus maakt tot contractbreuk of haar daarmede gelijkstelt.

De arbeider heeft in zijn herhaalden strijd met den ondernemer belang bij de publieke opinie, vooral hier te lande, waar de vakorganisatie nog niet uit eigen veeren kan vliegen en bij groote conflicten een beroep gedaan wordt op den steun van het publiek.

Wanneer men nu heeft een opzeggingstermijn zonder beperking, welke de werkstaking zonder eenige uitzondering onder het begrip van contractbreuk doet vallen, doet men den arbeider een grooten ondienst en verzwakt men hem in de publieke opinie.

Dit op zich zelf — daarop wijst ook de heer Spiekman in zijn artikel — is reeds voor den arbeider een reden waarom hij voor de vak-organisatie een verplichten opzeggingstermijn, waarbij geen uitzondering gemaakt is voor werkstakingen, noodlottig en gevaarlijk acht.

Ik herhaal: wij hebben bij den strijd in 1903 gezien hoe datzelfde wapen van contractbreuk met meer succes dan recht tegen de spoorwegarbeiders gehanteerd is.

Daar het dikwijls onmogelijk is bij de staking een termijn in acht te nemen, daar komt de heer Spiekman in zijn artikel tot de conclusie: „dat elke opzeggingstermijn een last voor de arbeiders, een strop voor de organisaties, een willig argument voor Regeering, patroons en reactionairen is."

Al wordt voorloopig door mij aan dit oordeel geen conclusie vastgeknoopt, ik acht dat het zijn nut heeft dit oordeel van een man uit de practijk mede te deelen. De heer Spiekman, die niet behoort tot de anarchistische drijvers in de vakbeweging, die zelfs onder ons vaak wordt beschouwd als iemand die de grenzen van het opportunisme zoo ver mogelijk nadert, is door en door vakman, zooals blijkt uit hetgeen hij in zijn woonplaats, Rotterdam, doet. Zijn oordeel moet in elk geval stemmen tot nadenken.

Hoe sterk het verband is van de werkstaking met den verplichten opzeggingstermijn, welken invloed dit kan hebben op de meening van hen die de belangen der arbeiders willen behartigen, is gebleken in 1891 bij de Duitsche sociaal-democraten, die een voorstel gedaan hadden om een opzeggingstermijn in de wet op te nemen, waaruit blijkt, dat zij in het algemeen voorstanders zijn van een regeling op dit gebied.

Maar toen kwam het Regeerings-ontwerp, en daarin werd ingevoegd het staangeld en § 125, schadevergoeding in geval van verbreking, zonder zelfs de noodzakelijkheid om het bestaan van schade te bewijzen, die men beperkte tot niet meer dan een week loon. Onmiddellijk veranderden de Duitsche sociaal-democraten van standpunt. Bebel hield in den Rijksdag een groote rede. Hij zeide: omdat gij ten opzichte van de werkstaking in geen enkel opzicht eenige uitzondering maakt, hoezeer wij in het algemeen voorstanders zijn van opzeggingstermijnen, voelen wij ons thans verplicht precies het tegenovergestelde voor te stellen van ons oorspronkelijk voorstel.

Toen werd door de sociaal-democraten in den Rijksdag voorgesteld een verbod om zelfs bij gewone overeenkomsten een opzeggingstermijn te stipuleeren. Het is natuurlijk heel gemakkelijk, wanneer men het met zekere partij niet eens is, om te doen wat vooral door sommige richtingen in deze Kamer en in de pers geregeld gedaan wordt, altijd allerlei kleinzielige beweegredenen te ontdekken, hun optreden te meten met de kleinste maat en om, zooals ditmaal tegen ons is gedaan, te zeggen: uw tegenstand beteekent niets, gij zijt nu eenmaal „der Geist der stets verneint". Maar op den duur komt men daarmede niet ver. Het beste zal wel zijn, als men bezig is om wetten te maken, zich de vraag te stellen: wat kan de reden zijn van zulk een totalen omkeer, van zulk een fel verzet? Er moet toch aan die zijde wel een diep intens gevoel van de noodzakelijkheid zijn om de werkstakingen te houden buiten het complex van deze bepalingen, te meer waar zij op zich zelf voor den individueelen arbeider goed kunnen zijn.

Wanneer men het oordeel van Spiekman leest en de houding nagaat van de sociaal-democratische fractie in den Duitschen Rijksdag in deze materie, dan zal men beter dan anders kunnen begrijpen den hevigen toorn en het diepe wantrouwen, die in de agitatie tegen het eerste ontwerp aan het licht zijn getreden.

Het eerste ontwerp toch regelde de zaak op een wijze die trouwens later vrijwel algemeen als onmogelijk en onhoudbaar is erkend. Daar had men den verschuifbaren opzeggingstermijn, die tot een halfjaar kon aangroeien, waarbij men kon worden veroordeeld tot een schadeloosstelling en loonaftrek, die in de honderden kon loopen. Een opzeggingstermijn, voor iederen arbeider bepaald naarmate van den tijd, dien hij in dienst van den patroon had doorgebracht. Daardoor verkreeg men een desorganisatie van den geheelen zedelijken grondslag van het gemeenschappelijk optreden der arbeiders in hun organisatie; daardoor was feitelijk de geheele vakorganisatie uit elkander geslagen en werd de arbeider met sterke financieele banden aan zijn patroon, aan zijn betrekking vastgeketend.

Dit is in *Het Volk* al spoedig nader aangetoond door een voorbeeld, waarbij ondersteld werd een loon van f 12 in een werkplaats van 130 arbeiders, die bij tientallen verschillende dienstjaren hadden. Er werd aangetoond, hoe daar de een zou moeten opzeggen 3 weken te voren, de ander 12 weken, weer een ander 20 weken, 24 weken enz., terwijl per slot van rekening aan een dergelijke fabriek het staangeld zou bedragen f 18720, gesteld onder het beheer van den werkgever.

Ik behoef er thans niet nader op in te gaan hoe slecht dat was geregeld, het was in één woord monsterachtig en het is dan ook wel natuurlijk, dat de arbeiders zich daardoor sterk getroffen hebben gevoeld. Met recht kon dan ook *Het Volk* dat noemen een dwangwet; dat was het, vooral ook, omdat in het ontwerp-Loeff — in afwijking van het ontwerp-Drucker — het voorschrift was gemaakt tot dwingend recht. Het waren dan ook niet alleen de arbeiders van de moderne vakbeweging of de socialisten, die door dat voorstel werden op de been gebracht; neen, dat hebben verschillende leden der Kamer wel ondervonden; o. a. de heer

van Wijnbergen heeft daarvan de noodige ervaring opgedaan, toen hij spoedig na het verschijnen van het ontwerp-Loeff naar Twente toog om daar de Katholieke arbeiders te overtuigen van de zegeningen, die zijn partijgenoot voor de arbeiders had ontworpen, maar waaromtrent dezen hem toen wel wat anders hebben verteld.

Ik zal straks op de rede, die de heer van Wijnbergen toen gehouden heeft, nog even terugkomen. Den heer van Nispen tot Sevenaer, die mij toeroept: slechts één arbeider, geef ik met bescheidenheid in overweging, om zijn vreugde te bewaren tot na het oogenblik, waarop de rede van den heer van Wijnbergen een onderwerp van beschouwing heeft uitgemaakt. De heeren hebben zich bij de algemeene beschouwingen over het ontwerp tot taak gesteld, de socialistische agitatie over deze zaak te bestrijden; zij hebben daarbij gewezen op verschillende onjuistheden, die zouden zijn gezegd. Ieder die de geschiedenis der laatste weken kent, weet, dat wat er onjuist van den kant van onze geestverwanten moge gezegd zijn, door niemand onzer wordt in bescherming genomen; integendeel, dat wij niet hebben nagelaten, om ons daartegen uit te spreken; maar nu zal ik daarstraks ook de gelegenheid hebben om een enkelen greep te doen uit de agitatie vóór het ontwerp door de vrienden van den heer van Nispen tot Sevenaer. Voorloopig constateer ik alleen, dat toen de heer van Wijnbergen in Twente kwam om over het arbeidscontract te spreken, hij den wind nog al van voren heeft gekregen.

Door den heer van der Berg uit Tiel werd gezegd, dat het ontwerp niet deugde en een geniepige voortzetting was van de tactiek der dwangwetten. En de heer van Nispen, die mij toeriep dat slechts een arbeider zich tegen het ontwerp zou hebben uitgelaten, zal, wanneer hij het verslag van de vergadering in *de Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 26 April 1904 nog eens wil nalezen, wel bemerken, dat het een beetje anders is.

De heer Ansing uit Enschedé liet zich ook tegen het ontwerp uit; de heer Kamp uit Hengelo vroeg, hoe het mogelijk was, dat de Minister ons dit werk durfde voorleggen, en in dien geest spraken verschillende sprekers. De algemeene geest van de arbeiders daar was deze, dat het ontwerp totaal onvoldoende was, dat het hun meer tegenwerkte dan in de hand werkte.

De heer van Ooy, secretaris van den Christelijken Nationalen Werkmansbond, zeide: wanneer dit artikel wet wordt, dan is de werkstaking absoluut onmogelijk. Het weekblad *Patrimonium* liet zich in denzelfden geest uit als het adres van de Vereeniging Mercurius. Er werd gezegd: hier wordt niet te gemoet gekomen aan de zwakkere positie van den werknemer; integendeel, die positie wordt nog verzwakt. Het ontwerp werd in dat opzicht genoemd in de hoogste mate onrechtvaardig. De R.-K. Diamantbewerkersvereeniging zeide, dat elke rechtvaardige werkstaking door dit artikel onmogelijk wordt gemaakt; de werkgever zal altijd wel een voorbehoedmiddel kunnen nemen om een werkstaking te doen mislukken. De heer de Lange, lid van het hoofdbestuur van den R.-K. Volksbond, sprak in gelijken geest. Ja, in het *Katholiek Sociaal Weekblad* werd door een der medewerkers gezegd: zoo absoluut het stakingsrecht te vernietigen is toch wel wat al te kras. En de heer Talma noemde volgens het verslag in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 2 November 1904 dit artikel onaannemelijk; hij zeide, dat men een werkstaking niet onmogelijk moest maken, tenzij te gelijker tijd werd te gemoet gekomen aan de rechtmatige grieven der arbeiders.

Zoo zien wij dus, dat de tegenstand tegen deze bepalingen van het oorspronkelijke wetsontwerp in de arbeiderswereld zich absoluut niet bepaalde tot de socialistische arbeiders, maar dat die tegenstand algemeen kan worden genoemd. Hoe kan men zich dan verwonderen, dat die tegenstand in onzen kring het felst was? Integendeel, wij hebben door dien fellen en noodzakelijken tegenstand een nuttig werk verricht voor de geheele georganiseerde arbeidersklasse van ons land.

Nu ligt een nieuwe editie van deze bepalingen vóór ons. Men heeft in de laatste jaren op dit gebied in Nederland geen gelukkige hand van wetgeven. Dit is nu de tweede maal, dat men de geheele arbeiderswereld in rep en roer brengt door een editie van een wet, die men later verplicht is aanmerkelijk te wijzigen, te verzachten. De eerste maal was bij de dwangwetten. Het eerste ontwerp, dit is van alle zijden toegegeven, liet ruimte voor de meest verschrikkelijke toepassing. Door het bestuur van de Liberale Unie werd gezegd, dat het de werkstaking onmogelijk maakte. En bij het debat over het eerste ontwerp in deze Kamer, heb ik verschillende voorbeelden uit het buitenland en speciaal van de Duitsche jurisprudentie aangehaald, om aan te toonen, dat gelijkluidende bepalingen in andere wetgevingen aanleiding gaven tot een toepassing, die voor de arbeiders de meest eenvoudige uitingen der vakorganisatie onmogelijk maakte.

Toen is men gekomen met een sterk gewijzigd ontwerp, en heeft men tot ons, die tegen de eerste editie hadden geagiteerd, gezegd: Wat wilt gij nu eigenlijk?

Is dit ontwerp zoo erg? Dat ontwerp was den dag voordat het in behandeling kwam, ingediend, daartegen hadden we dus geen agitatie kunnen voeren. Maar daarop heeft men toegepast den storm van verontwaardiging, die het eerste ontwerp in de arbeiderswereld had opgewekt, om die agitatie verdacht te maken. Iets dergelijks heeft nu weer plaats gehad. Men komt met een ontwerp, waarvan men zelf toegeeft, dat het gewoon onmogelijk en onhoudbaar is en waarvan de geheele arbeiderswereld zegt: ons werkstakingsrecht wordt vernietigd, onze organisatie aan banden gelegd. Er komt een groote agitatie en sterke beroering bij de arbeiders, en onder den invloed daarvan wordt het ontwerp gewijzigd.

Nu is men weer hoogst verontwaardigd over de snoodheid van de moderne vakarbeiders, die zulk een keel hebben opgezet, en wat de schuld is van de Regeering dat wordt geweten aan de zucht tot agitatie eener politieke partij.

Als men eerlijk wilde zijn, moest men zich liever beklagen over zulk een manier van wetgeving. Ik meende, dat de sociale wetgeving ten doel moest hebben „den socialen vrede" te bevorderen; maar tot nog toe is men druk bezig bij belangrijke onderwerpen van sociale wetgeving eerst den socialen strijd te doen losbarsten, om onder den invloed daarvan bakzeil te halen en zijn werk onkenbaar te maken.

Het is nu een geschikt punt om den heer van Wijnbergen en zijn rede te Enschedé weer naar voren te halen. De heeren hebben beweerd, dat onze agitatie tegen het ontwerp overbodig was; zij zelf deden dat wel. Maar heeft de heer van Wijnbergen te Enschedé gezegd: het ontwerp deugt niet?

De heer Lohman zegt: gij hadt niet behoeven te agiteeren. Neen, wij behoeven natuurlijk nooit te agiteeren; dat mag alleen de heer Lohman, bij den schoolstrijd bijv.

Heeft de heer van Wijnbergen gezegd: menschen, deze bepalingen zijn verkeerd, dat is een aanslag op uw rechten? Is hij zoo eerlijk geweest om te zeggen: de critiek daarop uitgeoefend, is waar? Neen, hij zeide kalm: „er wordt niets te kort gedaan aan het stakingsrecht, als er gegronde reden is om het werk neder te leggen kan het ieder oogenblik geschieden."

Het zal mij aangenaam zijn, indien de heer van Wijnbergen die woorden nader wil toelichten met het eerste ontwerp in de hand. Maar wat hij toen zeide, dat is aan allen kant, ook onder de Christelijke werklieden, tegengesproken.

Dit is het verschil tusschen u en ons, gij jonge Katholieken, mannen van de Katholieke sociale actie. Wij beschouwen u volstrekt niet als zulke ontaarde menschen, dat gij een steen zoudt hebben zitten waar bij anderen het hart zit en dat gij niets voor de arbeiders zoudt willen doen. Neen, gij volgt hier langzamerhand de lijn van de katheder-socialisten, de tactiek der vrijzinnig-democraten. In zeker opzicht juich ik het toe, dat er in alle partijen komt een gauche van de jongeren, die zich ten doel stelt, ter bevordering der sociale wetgeving het land in te gaan en tot de arbeiders, waartoe zij zich meer verwant gevoelen, daarover het woord te richten.

Maar ook thans weer trof ons, wat ons onder de vorige Regeering zoozeer tegenstond bij de mannen van Patrimonium, dat zij niet vrij staan tegenover de Regeering. Gij kunt niet — dat brengt uw standpunt mede — gaan staan los van de politieke overwegingen, die u binden aan de Regeering, waarmede gij u verwant gevoelt; frissche critiek uitoefenen op wat van die Regeering uitgaat. Gij moet altijd zorgen, zooveel mogelijk olie op de golven te gieten; om de arbeiders tevreden te stellen, moogt gij critiek uitoefenen, maar niet zoover gaan, dat daardoor de band tusschen de arbeiders en uw Regeeringen zou worden verscheurd. Dat is uw taak en daarom zijt gij zoo „gematigd". Gij zijt niet gematigder dan wij, omdat dit zit in uw natuur, want, om bij de Katholieken te blijven, behoeft men maar te gaan over de grenzen, om te zien, wat er van de gematigdheid terechtkomt, wanneer zij een eigen beginsel hebben te verdedigen tegenover de Regeering. Het is derhalve geen deugd, dat gij zoo gematigd zijt, neen, het is politieke berekening.

Wij nu zitten niet vast aan een Regeering; niet aan de liberale Regeering zitten wij vast, wij zouden het ook niet aan een vrijzinnig-democratische en doen het ook niet aan uw mooie regeeringen; daarom kunnen wij dus bij de arbeiders komen en ons gemoed luchten. Wij slaan misschien den bal wel eens een weinig mis, natuurlijk, dat kan iedereen overkomen. Dit is ook u, mijnheer Drucker, overkomen, toen gij in uw oorspronkelijk wetsontwerp die treurige bepalingen opnaamt, welke door den heer Loeff zijn overgenomen. Er zou het Nederlandsche volk heel wat onrust bespaard zijn; gij beklaagdet u, dat er in de arbeidersvergaderingen tegen uw ontwerp werd gevloekt: men zei niet, dat men het „verdraaide", maar gebruikte heel wat sterker uitdrukkingen; welnu, daarover zoudt

gij u niet zoo te beklagen hebben gehad, als gij in uw ontwerp met deze bepalingen niet zoo leelijk had misgetast.

Waar de zaak zoo staat, moet men wat kalm zijn en geen verwijten richten tot een partij, die geen reden heeft om zich zelf het zwijgen op te leggen, als zij een zaak verkeerd acht, maar integendeel alle reden, in dat geval de arbeiders de oogen te openen, zooals wij sociaal-democraten gewoon zijn te doen.

De heer Bos roept: men moet de zaken niet verkeerd voorstellen! Natuurlijk niet; maar als men van verkeerd voorstellen spreekt, moet men ook letten op hetgeen de heer van Wijnbergen gezegd heeft, nl. dat er niets werd te kort gedaan aan het stakingsrecht.

Verkeerd voorstellen van een zaak heb ik nooit in bescherming genomen; wat de heeren mij hier dus toewerpen is alleen geschikt om de aandacht van de hoofdzaak af te leiden, namelijk de heeren die sociale wetten maken in ernstige overweging te geven dit niet op een wijze te doen, waardoor een sociale oorlog in het leven wordt geroepen.

Ik kom hiermede tot het gewijzigde ontwerp. Ik heb straks gezegd: zooals de regeling thans is, wordt nog steeds de vakbeweging belemmerd.

Het groote verschil met den thans bestaanden toestand zal zijn, dat er nu komt een wettelijke opzeggingstermijn, die in vele gevallen zal leiden tot contractbreuk, waar die thans niet aanwezig is.

Het oorspronkelijk ontwerp-Drucker, om verordening, wet of gebruik te nemen als norm en voor zoover die geen uitspraak deden, te komen tot een wettelijken opzeggingstermijn, is niet gevolgd. Hier wordt als regel vóór alles gesteld een wettelijke opzeggingstermijn. Die termijn kan zijn een week, 14 dagen, een maand, voor arbeiders van f 4 en minder per dag 6 weken, schriftelijk, voor arbeiders van meer dan f 4 per dag ten hoogste 6 maanden, alles nog tenzij het gebruik misschien een langeren termijn voorschrijft.

Dat zijn termijnen die dus onder zekere omstandigheden vrij lang kunnen zijn en het in acht nemen van die termijnen bij opzegging wordt gesanctionneerd door de schadeloosstelling van art. 1639*s* [r]. Wanneer bij een voor onbepaalden tijd gesloten contract de opzeggingstermijn niet is in acht genomen, zal men verschuldigd zijn het loon loopende over dien termijn; bij tusschentijdsche verbreking van een voor bepaalden tijd gesloten dienstbetrekking is het loon over het restant van dien tijd verschuldigd.

In het voorbijgaan wensch ik hier te wijzen op een bepaling, die mijns inziens totaal onuitvoerbaar is, namelijk die van art. **1639 f**.

Daar is sprake van contracten welke loopen voor een bepaalden tijd, stel 1 jaar. Nu moet er worden opgezegd bijv. 14 dagen vóór het jaar verloopen is en als dat niet geschiedt, gaat weder een nieuwe termijn van een jaar in.

Nu zegt art. **1639 f** dat, als een contract loopende is over bepaalden tijd en men verbreekt dit tusschentijds, zonder dus den opzeggingstermijn in acht te nemen, dan zal de schadeloosstelling bedragen het loon over het geheele verdere beloop van dien tijd.

Wanneer nu een dienstbetrekking is aangegaan voor 1 jaar en men heeft door vergissing of nalatigheid vergeten op te zeggen en men bemerkt het een dag te laat, dan zal men een schadeloosstelling van pl.m. een jaar moeten geven om de dienstbetrekking te kunnen verbreken.

Het kan toch nooit de bedoeling zijn dat in dat geval over zulk een langen tijd een schadeloosstelling zal loopen.

In § 625 van het Duitsche Burgerlijk Wetboek is de zaak anders geregeld. Daar leest men:

„Wird das Dienstverhältniss nach dem Ablauf der Dienstzeit von dem Verpflichteten mit Wissen des anderen Theiles fortgesetzt, so gilt es als auf unbestimmte Zeit verlängert, sofern nicht der andere Theil unverzüglich widerspricht."

In dat geval dus kan men met den wettelijken opzeggingstermijn van 14 dagen er ten minste afkomen, maar volgens dit ontwerp — ik kan het niet anders lezen — zit men er dan weer voor een vol jaar aan vast, wat, in verband met de schadeloosstelling, tot zeer groot ongerief aanleiding kan geven, hetgeen waarschijnlijk toch niet de bedoeling der ontwerpers zal kunnen zijn.

De schadeloosstelling is gedeeltelijk gewaarborgd door het staangeld, dat even hoog kan zijn als het bedrag der schadeloosstelling, nl. voor de arbeiders die meer dan f 4 verdienen, terwijl het voor arbeiders die minder verdienen dan f 4 tot hoogstens 12 werkdagen loon kan stijgen. Dat zou dus ongeveer een f 50 bedragen.

Even zij opgemerkt, dat, om de schadeloosstelling van art. 1639*p* [o], *s* [r] en **t** te verkrijgen, men niet het bewijs behoeft te leveren, dat de schade geleden is. Er kan over geprocedeerd worden of men werkelijk den dienst verlaten heeft, of men misschien geen dringende reden gehad heeft om den dienst te verlaten,

zoodat om die reden de schadeloosstelling niet verplicht zal zijn; maar de vraag of werkelijk schade geleden is, is buiten debat gesteld. Dat was ook het geval in § 125 van de Duitsche Gewerbeordnung, en de groote steen des aanstoots voor de Duitsche sociaal-democraten, hoewel daar de schadeloosstelling volgens dat artikel geen 12 dagen, maar slechts een week bedroeg.

Heb ik hiermede de verschillende artikelen in hun verband geschetst, nu kom ik tot de vraag van de werkstaking.

De vraag is: zal de werkstaking volgens dit ontwerp beschouwd worden als contractbreuk, zoodat de verschillende termijnen in geval van werkstaking zullen gelden?

Twee beschouwingen omtrent de juridische beteekenis van de werkstaking heeft men in den laatsten tijd kunnen ontmoeten. De *Nieuwe Courant* van 18 Mei 1903 gaf een interessant overzicht van een redevoering, door den advocaat E. Bouloc in de *Société d'Economie Sociale* gehouden.

In die rede vinden wij de oud-liberale opvatting van het juridisch karakter der werkstaking verdedigd. Deze advocaat ziet in de werkstaking twee juridische elementen: 1°. een overeenkomst van de werklieden in zake de arbeidsvoorwaarden, en 2°. de onaantastbaarheid van het coalitierecht, dat ook door hem wordt erkend.

Nu zegt hij, wanneer de werkstaking leidt tot onderbreking van een reeds gecontracteerden arbeid, zal dan voor werkstaking niet gelden wat anders rechtens is?

En hij vindt het eigenlijk te dwaas om los te loopen, een ingaan tegen elke rechtsopvatting, dat, wanneer men een verbreken van het contract, zonder dat er een werkstaking is, beschouwt als contractbreuk, als onrechtmatig, wanneer hetzelfde gedaan wordt onder den invloed van een werkstaking, dat het dan geen contractbreuk en niet onrechtmatig zou zijn. Hij zegt, dat dit dus zou zijn het recht om contractbreuk te plegen. En verder:

„Ziedaar een uitkomst die logisch onbestaanbaar is. Een contract schept recht tusschen partijen; het niet nakomen is onrecht. Nog nooit is het verbreken der aangegane overeenkomst door één individu ernstig verdedigd. Is het dan mogelijk dezelfde handeling, mits begaan door eenige honderden of duizenden individuen te gelijk, goed te praten? Mag datgene, wat logisch, juridisch en zedelijk den enkeling te allen tijde moet worden ontzegd, mag het recht om onrecht te plegen aan de massa, omdat zij massa is, worden toegekend?"

Dat is een redeneering, zooals wij die in deze Kamer ook wel gehoord hebben. Het is een zeer logische, doodeenvoudige redeneering: Wat recht of onrecht is tegenover een persoon, kan zijn natuur van recht of onrecht niet verliezen, wanneer die persoon verschijnt als deel eener massale beweging. De quaestie wordt daarmede echter totaal van het sociale leven losgemaakt; wat onder den invloed van een stuk organisatie gebeurt, wordt geheel van individueel standpunt beoordeeld. De gewone fout der oud-liberale opvatting, waarbij men noodwendig tot de conclusie moet komen, dat het verbreken van het contract binnentijds, ook bij werkstaking, is onrecht. En als er dan gevraagd wordt: indien die stelling wordt volgehouden, wordt dan in menig geval werkstaking niet onmogelijk, is dan niet in menig geval in de practijk het recht van coalitie niet anders dan een illusie, dan is deze schrijver opportunist genoeg om te verklaren, dat, *indien* de lotsverbetering der arbeidende klasse zonder stakingen niet mogelijk ware, hij in deze laatste, als in een noodzakelijk kwaad, zou berusten. Intusschen, om hun levensstandaard te verhoogen, om duurzame verbetering van positie te verkrijgen, kunnen de arbeiders de stakingen met haar nasleep van ongerechtigheden zeer goed missen. Want het weigeren, in gemeen overleg, om na afloop van het bestaande arbeidscontract een nieuw aan te gaan is economisch een even doelmatig wapen als het bruusk weigeren om aangegane verbintenissen na te komen.

De oplossing van het moeilijke vraagstuk moet dus in deze richting worden gezocht, dat men het vereenigingsrecht onaangetast late, maar de stakingen keere door wettelijke regeling en versterking van het arbeidscontract.

Deze redeneering komt hierop neer: de staking zonder termijn past niet in ons juridisch systeem; welnu, wij achten het dus niet noodig, dat zij plaats vindt. Die stakingen moeten zich dus richten naar de juridische opvattingen van die heeren, in plaats dat dezen hun juridische opvattingen zoodanig inrichten, dat zij met de practijk van de stakingen rekening houden.

Daartegenover staat een andere opvatting, o. a. verdedigd in een dissertatie door den heer Louis Dambrun geschreven in 1903 en getiteld: La Grève, envisagée dans ses effets juridiques.

Volgens dezen schrijver is het staken niet een verbreken van het contract, is het ook niet de bedoeling het contract te verbreken; integendeel, gedurende de schorsing, die de staking in de werking van het contract teweegbrengt, worden onderhandelingen gevoerd over de uitvoering van de overeenkomst. De schrijver trekt tegen de Fransche jurisprudentie, die vrijwel het systeem van den heer Bouloc volgt, te velde, en geeft interessante discussies ten beste naar aanleiding van verschillende uitspraken van Fransche gerechtshoven.

Geen verbreking, maar opschorsing der uitvoering van het contract, zegt hij, vindt bij staking plaats, die de wet verstaat als zij door vakbelangen gerechtvaardigd is. Om deze uitspraak te begrijpen, moet men kennen art. 1780 van het Fransche Burgerlijk Wetboek, waarin de termijn wordt voorgeschreven, maar waarin ook rekening met verschillende omstandigheden wordt gehouden.

Aan den eenen kant wordt staking dus beschouwd als contractbreuk, aan den anderen kant als een door vakbelangen gerechtvaardigde opschorsing van de uitvoering van het contract. Nu is het zeker voor de verdere discussie, ook met het oog op de ingediende of eventueel nog in te dienen amendementen, wel van belang, dat de Kamer weet, wat nu in deze het systeem is van de Regeering. Ik moet eerlijk zeggen, dat de Minister aan het slot van de algemeene beschouwingen over dit ontwerp op mij een eenigszins sphynxachtigen indruk heeft gemaakt. Ik heb nog eens nagelezen wat toen door Zijn Excellentie over de juridische beteekenis en gevolgen van de werkstaking volgens het systeem der Regeering is gezegd, maar begrijp het nog niet. De Minister zeide: „Staking is veelal, ik durf wel zeggen meestal, niet een te niet doen van de dienstbetrekking en evenmin een schorsing daarvan.

„Naar mijn meening is staking veeleer het niet nakomen van een van de verplichtingen, die het contract oplegt, het is een inbreuk op de regelmatige uitvoering van het contract.

„Die niet-nakoming van een van de verplichtingen uit het contract voortvloeiende, kan in beginsel leiden tot een vordering tot ontbinding van de overeenkomst, tot een eisch tot vergoeding van kosten, schaden en interesten. Een veroordeeling echter tot die vergoeding zal, naar ik te zijner tijd nader hoop aan te toonen, zooals het ontwerp hier ligt, niet verhaalbaar zijn op het staangeld.

„Dit is echter niet het eenige gevolg. Wat dan verder nog wettelijk en practisch de staking ten gevolge zal hebben, zullen wij naderhand zien en meer uitvoerig kunnen behandelen. Uit dit weinige moge intusschen thans reeds blijken, dat wij het niet allen eens zijn over de strekking van dit wetsontwerp. Doch zoolang die strekking niet wordt doorgrond, is het moeilijk daarover te debatteeren."

Heeft nu de Minister hierbij op het oog schadevergoeding volgens art. **1639x**, of schadeloosstelling volgens art. 1639*s* [**r**]. In elk geval zal nadere toelichting gewenscht zijn. Voorloopig meen ik, dat, zooals het ontwerp nu voor ons ligt, de patroon bij staking doodgewoon zal constateeren een van de dringende redenen volgens art. 1639*q* [**p**], die hem recht geeft tot ontbinding en schadeloosstelling volgens art. **1639t**, laatste alinea. In de eerste alinea van dat artikel wordt gezegd, dat schadeloosstelling moet betaald worden bij contractbreuk, en in de tweede alinea, dat men ook schadeloosstelling mag eischen als men zelf het contract moet verbreken wegens het bestaan van dringende redenen van den kant der tegenpartij. Maar dan is bij staking binnentijds in elk geval schadeloosstelling verschuldigd en deze door staangeld gewaarborgd.

Ik had dan ook gedacht, dat de Minister zou hebben gezegd: het staangeld zal steeds voor werkstakingen kunnen worden aangesproken. Maar dat heeft de Minister niet gedaan. Het is dus van belang, dat wij van den Minister hooren hoe deze zaak moet worden opgevat.

Wat ons betreft, wij meenen, dat men met juridische constructiën, waarbij deze zaak wordt gewrongen in onze privaatrechtelijke opvattingen, niet zoo heel ver zal komen; want wanneer de Minister zegt: staking is geen contractbreuk, maar slechts een inbreuk op voorwaarden van het contract, dan kan ik mij voorstellen, dat de voorstanders van de ouderwetsche opvatting zeggen, dat dat juist contractbreuk is. Daar worden in de wet verschillende gevallen genoemd waarin men inbreuk mag plegen op het contract; wanneer het geval in casu daar niet onder valt, wordt inbreuk op de voorwaarden van het contract, een verbreken van het contract. Ook ik geloof dus, dat men met die constructiën niet bijzonder ver komt. Men moet het geval nemen zooals het maatschappelijk leven het ons aanbiedt, en dan is de zaak van dien aard, dat dezelfde reden waarom de Regeering komt met een wetsontwerp op het arbeidscontract, maakt dat een arbeidscontract niet zoo vast kan zijn als een gewoon contract. De arbeider verkeert — ook als dit wetsontwerp is aangenomen, dat zullen de heeren waarschijnlijk eens zijn, al mag het hier en daar verbetering brengen — altijd nog in een ongunstige

conditie, in een noodtoestand. Misschien zijn sommige individuen sterker; maar wij bezien de zaak in het algemeen. De arbeider maakt deel uit in normale gevallen van een organisatie, die bezig is om zijn positie beter, krachtiger te maken.

De contracten die de arbeider op zich zelf sluit, geven niet weer, wat hij wil. Hij weet, dat hij onderhandelt met een categorie van personen, die hem hun voorwaarden vrijwel kunnen dicteeren; alleen naarmate zijn organisatie sterker wordt, zal deze er in slagen, zijn wil, tevens die der organisatie, meer tot zijn recht te doen komen. Dit alles is het historisch gegeven van onzen tijd.

De arbeider sluit zijn contract als het ware met de onuitgesproken gedachte: wanneer in den loop van het contract door werkstaking een verbetering te mijnen gunste in het contract kan tot stand komen, zal dat geschieden, dit is ,,sous-entendu".

Ik hoor de heeren lachen.

Vinden zij dit zoo gek? De zaak is inderdaad toch zoo. En niet alleen dat dit ,,sous-entendu" is bij den arbeider, zelfs bij den werkgever. Hij weet het ook dat, wanneer hij een arbeidscontract sluit, hij daarbij niet te maken heeft met een arbeider, die geheel los staat; maar dat daarachter staat een vak-organisatie, die te eeniger tijd, als sociale feiten daartoe dringen, wijziging in het contract zal trachten te brengen.

Of dit al of niet een mooie toestand is — daarover hebben wij thans niet te spreken. Wij hebben ons te houden aan den toestand gelijk die is, en ik geloof, dat die is zooals ik aangaf.

Om die reden is het niet een volksovertuiging, dat een staking zonder opzeggingstermijn op zich zelf als iets oneerlijks te beschouwen is. Ook niet, dat staking de overeenkomst doet eindigen. Het zou in de volksovertuiging de positie van den arbeider verzwakken, als de wet aan de werkstaking dat karakter gaf.

Bij het volk is de overtuiging doorgedrongen dat de arbeider het recht moet hebben van bepaalde gelegenheden gebruik te maken, om zekere voorwaarden te verbeteren. Het is geen algemeene volksovertuiging, dat bij staking een opzeggingstermijn in acht behoort genomen te worden.

Hoe de heeren dit nu in verband met ons burgerlijk recht juridisch willen construeeren, moeten zij weten. Maar men moet de volksmeening niet willen veranderen ten nadeele van den arbeider. Men moet niet als iets onzedelijks stempelen en met schadevergoeding bedreigen bij de wet, wat in het rechtsbewustzijn des volks niet als zoodanig wordt gevoeld. En dat zal men doen, als niet duidelijk blijkt uit de wet, dat werkstaking niet als contractbreuk beschouwd wordt en geen actie tot schadeloosstelling kan opleveren.

Het is buitenslands meer dan eens voorgekomen, dat, staande een werkstaking, eenige arbeiders uitgepikt werden om ze wegens contractbreuk voor den rechter te brengen en te laten veroordeelen. Dat is een welkom middel om zoo mogelijk zeker odium op de werkstaking te leggen.

De werkstaking is bovendien een machtsmiddel, dat in vele gevallen alleen plotseling kan worden gebruikt. Maakt men dit onmogelijk, dan zal de patroon tijd winnen, om onderkruipers te laten komen, hij zal vooraf weten wat hem wacht, hij zal met andere fabrikanten in betrekking kunnen treden of met aannemers om het werk af te laten maken.

Ik geef toe, dat een werkstaking niet altijd plotseling behoeft te geschieden; in veel gevallen zal men gerust een veertien dagen kunnen wachten met een werkstaking. Maar de vraag, of een werkstaking zal gelukken, hangt samen met de conjunctuur en met allerlei toestanden van het oogenblik, zoodat het absoluut niet aangaat om te zeggen, dat een werkstaking met inachtneming van een opzeggingstermijn kan gelukken.

Men heeft bij een werkstaking ook te maken met allerlei psychische momenten. Te Wageningen heeft onlangs een werkstaking onder de steenbakkers plaats gehad. Dit betrof niet zoo verbazend ontwikkelde arbeiders, die grootendeels buiten de organisatie stonden. Zulke arbeiders moeten dikwijls door een élan worden medegetrokken, vooral in een land als het onze, waar de vakorganisatie nog in haar begin is en een groot deel van de arbeiders daar buiten staat. Wanneer niet iets krachtigs, in eens, plotseling, op een wijze die indruk maakt, plaats heeft, waardoor de kameraden worden geïmponeerd en medegetrokken tot de werkstaking, dan zal zij veelal mislukken.

Dit geldt in het bijzonder bij een uitgebreide werkstaking, waarbij allerlei groepen van arbeiders betrokken zijn, die dikwijls ver van elkander afwonen en die dus langzamerhand bij de werkstaking betrokken worden, waar deze telkens weer nieuwe groepen aantrekt.

De werkstaking in het Rhurgebied, waaraan 200.000 man deelnamen, was

daarvan een bewijs. Eerst het conflict aan ééne mijn. Weigering van brandkolen. Plotselinge wijziging, zonder overleg, in den arbeid. Bruusk optreden der chefs, toorn en verontwaardiging. Dit heeft aanleiding gegeven tot nederlegging van den arbeid, tot aanvragen om onderhandelingen met de directies, die deze weigerden. Hiervan ging uit een beweging naar andere mijnen; opgekropte grieven deden zich gelden; de geest werd levendig; de staking grijpt overal om zich heen. Wat komt er onder zulks omstandigheden terecht van een opzeggingstermijn. Het leven spot in zulk geval met juridische constructies.

Er zijn dramatische acties, die zich daaraan niet storen. Wanneer nu dergelijke stukken leven zich afspelen, waarbij het onverwachte een groote rol speelt en moet spelen, waarbij de arbeiders, gewoon aan onderdanigheid aan den patroon, zijn leven en toekomst op het spel zet, daar gaat het niet aan om 14 dagen te wachten totdat de opzeggingstermijn is afgeloopen. Als men desniettegenstaande opzeggingstermijnen eischt en dus de arbeiders strafbaar stelt, lokt men contractbreuk uit, kweekt wetsovertredingen en vermeerdert de verwikkelingen, die toch al bij zulke acties zulk een groote rol spelen.

Ook om deze reden gaat het niet aan als regel werkstaking zonder opzeggingstermijn als contractbreuk te beschouwen. Daar wordt ook in andere kringen dan de onze over het gewijzigde wetsontwerp aldus geredeneerd.

Ik heb hier voor mij een ingezonden stuk in *De Werkmansbode* van den heer Oliemans, lid van de afdeeling Kralingen van het Algemeen Nederlandsch Werkliedenverbond, dat, meen ik, in den laatsten tijd den vrijzinnig-democratischen weg betreedt en dus de volle voorlichting kan genieten van den heer Drucker c.s.

Welnu, de heer Oliemans schrijft het volgende:

,,Bij voorbeeld zou mijns inziens de opzeggingstermijn bij een rechtvaardige werkstaking moeten vervallen. Zooals 't daar nu ligt, is werkstaking, hoe rechtvaardig ook, bijna onmogelijk. Als men eens overweegt hoe het er uit zou zien wanneer bij een patroon verschil bestaat over werk of anderszins en de werklieden een week vooruit den patroon moeten waarschuwen, dat zij van plan zijn de volgende week het werk neer te leggen, dan zal men begrijpen, dat in die week de gezellen op allerlei wijzen genegerd zullen worden door patroon en niet stakende arbeiders; een botsing zal moeten volgen, en de arbeiders daardoor gedwongen worden het contract te verbreken met verlies van het staangeld.

,,Anderszins zou de patroon direct kunnen afkondigen dat 3 à 4 uur per dag langer gewerkt moet worden gedurende die opzeggingsweek, om zoo zijn voorraad werk klaar te krijgen en voor de eerste schade geborgen te zijn."

De Fransche Arbeidsraad heeft dan ook, men kan dat vinden in het *Sociaal Weekblad* van 2 September 1905, indertijd beslist, dat in geval van staking, zijnde een schorsing van den arbeid, de opzeggingstermijn niet moet gelden. Er zal dus moeten worden overwogen wat hieraan kan worden gedaan.

Met de gewone regelen van ons recht is deze zaak niet op te lossen en ik geloof, dat men den toestand het meest juist schetst door de werkstaking gelijk te stellen met een oorlogstoestand, waarvoor de gewone regelen niet kunnen gelden.

Dit is ook gezegd door Schmöller in zijn geschrift: ,,Die Natur des Arbeitsvertrages und der Kontraktbruch". Hij zegt: ,,Die Masse des arbeitenden Volkes kann nicht mehr glauben, dass das positive Recht den idealen Forderungen entspricht, und in der Empfindung hiervon macht sie von ihrem Rechte der Selbsthilfe gebrauch. Der Arbeiter bricht den vorgeblich ,,freien" Vertrag, weil er weist, dass die, denen er ihn bricht, *ihn oft genug* übervorteilt und ungerecht behandelt haben. Er fühlt sich in einer Art Kriegszustandes, und zwar nicht vorübergehend, nicht von heute zu morgen, sondern permanent".

Dit is Schmöllers opvatting in het algemeen van de verhouding tusschen arbeider en patroon; hoeveel te meer moet die gelden voor de verhouding waarbij de werkstaking zich heeft opgedrongen. Ik heb hier voor mij een Christelijk blaadje, dat den goeden Christelijken naam draagt van: ,,Toenadering" en in het nummer van 12 April 1906 wordt dezelfde beschouwing ten beste gegeven.

Natuurlijk wordt daar gezegd, dat voorop moet blijven staan, dat patroon en arbeider samen behooren en zooveel mogelijk ook samen moeten blijven. Daarom is het blad in het algemeen wel voor bepalingen, waardoor de verhouding van patroons en arbeiders vaster worden gemaakt; maar het zegt: ,,Doch nu komen er geschilpunten door loonsbepaling enz.; hoe moeten die nu opgelost? Was de wijze daarvan bij wettelijke regeling aangegeven of beter, was door een overeenkomst, gesanctionneerd door de wet, te voren daarin voorzien, dan zou de afloop niet zooveel te vreezen overlaten.

,,Maar nu? De werklieden, die hun wensch door den patroon niet zien voldaan, weigeren hun werkkracht, terwijl de patroon anderzijds zijn beurs dicht houdt. Van verbreking van het verband is echter geen sprake. De arbeiders leggen het

werk neer, met duidelijke bedoeling dat zij schorsing van het contract willen, terwijl anderzijds de patroon het verband niet verbroken acht, wijl hij later meestal per publicatie kennis geeft dat de arbeiders, die niet vóór zekeren dag en uur het werk hervatten, ontslagen zullen zijn.

„Het inbinden of schorsen van het contract, zonder dat het verband verbroken wordt, is dus het wezen der werkstaking. Een toestand, die, we erkennen het gaarne, als een noodstand, als een noodzakelijk kwaad moet worden beschouwd en alleen in den weg der bedrijfsorganisatie kan worden verholpen.

„Zoolang deze zich echter nog niet genoegzaam heeft ontwikkeld, ja daarvan de kiemen veelal totaal nog niet aanwezig zijn, moet o. i. de wet op het arbeidscontract met dezen toestand rekening houden, door naast de regeling van „het vrederecht" eene afzonderlijke regeling van „het oorlogsrecht" te stipuleeren, of althans met het treffen van de wettelijke bepalingen op de arbeidsovereenkomst ook te bedenken, de gevolgen die er uit voortvloeien in tijden van werkstaking."

Dit blad is tegen het blad van Wessels opgericht; de menschen voor wie het geschreven wordt, hebben den strijd van de havenarbeiders medegemaakt; zij hebben ondervonden, dat elke verbetering die de havenarbeiders in Rotterdam en elders hebben verkregen, steeds door een werkstaking is moeten afgedwongen worden. En waar dit zoo is, gevoelen die menschen wel, dat het eenige middel dat zij nog bezitten om hun belangen te verdedigen, in geen enkel opzicht mag worden bemoeilijkt.

Ik wil hieraan nog toevoegen, dat het ontwerp aan de arbeiders niet voldoende zoogenaamde „dringende" redenen geeft, om te kunnen zeggen, dat *daardoor* de werkstaking in 't algemeen reeds zou vallen buiten den opzeggingstermijn. Ook is er in het ontwerp niet een bepaling als in de Gewerbeordnung, voor een hoogere categorie van arbeiders, waarbij wordt gezegd, dat „in gewichtige gevallen" de opzeggingstermijn niet in acht zal behoeven te worden genomen. Werd hier een dergelijke bepaling ingebracht, met het oog op werkstakingen, dan zou het kunnen zijn, dat daardoor in de beperktheid van art. 1639*r* [q] zou worden voorzien, maar dat is niet het geval.

Ook moeten de heeren zich niet voorstellen, dat wanneer een arbeidscontract wordt aangegaan, alles wat bij de uitvoering van dat contract zich zal voordoen, reeds vooraf is te berekenen en in de wet te voorzien. Neem bijv. een sigarenmaker. Hij komt in dienst van een patroon en deze zegt tot hem: hier hebt gij die en die soorten van tabak en daaraan kunt gij dit en dat loon verdienen. Doch nu komt er een nieuwe soort van tabak van slechtere hoedanigheid. Dat is dikwerf een der redenen van werkstaking bij de sigarenmakers, dat de patroon een slechte soort van tabak geeft, waaraan niets valt te verdienen.

Wat moet er nu geschieden wanneer zoo iets in den loop van het contract voorkomt? Dat leidt juist vaak tot werkstaking. En juist in dat vak is de organisatie der patroons van dien aard, dat de vakman moet zorgen van opkomende gelegenheden te profiteeren wil hij niet door de onderlinge hulp van de patroons ondergaan.

Ik kom ten slotte tot deze vraag aan den Minister, of hij zijn beschouwingen over de juridische beteekenis van den opzeggingstermijn en de schadeloosstelling wil ten beste geven en mededeelen wat de gevolgen daarvan zullen zijn. Wij zullen dan later in de mérites van de artikelen komen.

Wij hebben twee amendementen ingediend en daarbij kan nader in het midden worden gebracht, waar het op aankomt; maar dat meen ik te kunnen verklaren, dat, wanneer niet als gevolg van besprekingen en eventueele wijzigingen de werkstaking immuun wordt verklaard, dit wetsontwerp de arbeiders in het beste wat zij bezitten niet vooruit maar achteruit brengen zal. Waarom achteruit? Door de instelling van een algemeen geldenden wettelijken opzeggingstermijn, die op het oogenblik, men leze het rapport van de *Studieclub* over de arbeidsverhoudingen in Nederland, bij een groot deel der bedrijven niet bestaat.

Op blz. 37 van haar rapport komt de Studieclub tot de conclusie, dat de opzeggingstermijn in $\frac{1}{3}$ der door haar onderzochte gevallen niet bestaat.

Of ik dit toejuich? Ik juich het zeker niet toe, dat een zoo kolossaal deel van de arbeiders zijn overgeleverd aan de willekeur van den patroon. Dit is een ongeregelde toestand, maar het is de groote vraag of die toestand verbeterd zal worden op een wijze, waardoor de eigen kracht der arbeiders om hem te verbeteren, in plaats van te worden versterkt, zal worden achteruitgezet en verzwakt. Door dien vasten wettelijken opzeggingstermijn algemeen geldend voor te schrijven zal nu in het vervolg als contractbreuk worden gestempeld, en zal schadeloosstelling aan den arbeider worden opgelegd, waar dit op het oogenblik niet bestaat, en dit nadeel zal staan tegenover de voordeelen die de arbeiders individueel verkrijgen. Wordt het ontwerp op dit punt niet gewijzigd, dan zullen wij verplicht zijn, onze stem aan dit ontwerp te onthouden.

De heer **van Nispen tot Sevenaer:** Mijnheer de Voorzitter! Ik zal de uitvoerige beschouwingen van den heer Troelstra niet op den voet volgen, maar ik voel mij toch verplicht enkel opmerkingen te maken naar aanleiding van hetgeen door dien geachten afgevaardigde hedenmorgen is te berde gebracht.

Vooreerst zou ik een enkel woord willen zeggen naar aanleiding van het verwijt, door den heer Troelstra aan de ontwerpers van het wetsontwerp gedaan, dat door opneming van de bepaling betreffende het staangeld, dat staangeld zou zijn gesanctionneerd en dat, ware dat niet gebeurd, men wellicht mettertijd zou gekomen zijn tot den toestand, dat het staangeld zou worden beschouwd als te zijn in strijd met de goede zeden. Ik wil er op wijzen, dat op dit oogenblik in elke buitenlandsche wetgeving, welke wij hier den laatsten tijd nog al eens hebben hooren aanhalen, het staangeld op dezelfde wijze gesanctionneerd wordt als dat hier geschiedt, behoudens afwijking op onderdeelen. Verder zij het mij vergund te herinneren aan het Zwitsersche ontwerp-arbeidswet, dat bij de behandeling van het artikel over de boeten door den heer Schaper met zooveel nadruk is aangehaald om zich daarop te beroepen en te zeggen: ziet: de inspecteurs van den arbeid in Zwitserland wenschen de boeten niet.

Het is mij aangenaam, dat ik nu eens op hetzelfde ontwerp, dat de heeren toen beschouwden als zulk een krachtigen steun voor hun bestrijding der bepalingen betreffende de boeten, een beroep mag doen, ten einde aan te toonen, dat het staangeld in de practijk niet kan worden gemist.

Verder, Mijnheer de Voorzitter, wil ik wijzen op een artikel dat ik eenigen tijd geleden in *De Volksstrijd* gevonden heb van de hand van den heer Schaper, van dezen inhoud: Er is een arbeidersbescherming en er is een arbeidscontract. Een contract regelt de wederzijdsche verplichtingen binnen de lijnen, door de bescherming getrokken. Binnen die lijnen zijn inderdaad de partijen gelijk. Of is het bijv. billijk, dat de dienstmeid of gezel eener onderneming, individueel genomen, alle dagen kan wegloopen, terwijl de mevrouw of patroon 8 of 14 dagen vooraf moet opzeggen? Wie kent onder het volk een rechtsgevoel dat dit zou goedkeuren?"

De heer Schaper zegt: individueel genomen. Ik heb het artikel voorgelezen met die woorden er uitdrukkelijk in, maar de uitspraak van den heer Troelstra betreffende het staangeld, zooals hij die gaf, was algemeen en sloeg ook op het staangeld bij individueele verbreking der dienstbetrekking.

De heer Schaper zegt, dat hij alleen over de opzegging spreekt in dat artikel. Dat is juist, maar als men het verbreken van een contract in zulk geval zoo beslist afkeurt, kan men er niet tegen zijn, indien de wet de gelegenheid openlaat voor den patroon om, in geval van een dergelijk zeer afkeurenswaardig verbreken van het contract, de schade te verhalen.

Een ander voorbeeld uit de practijk. Dat wij het toch niet altijd kunnen stellen zonder zekerheid voor de nakoming van het contract, blijkt uit een advertentie, die ik verleden jaar in *Het Volk* heb ontmoet en waarin de administratie van dat blad twee loopers of loopsters vroeg. Die administratie vond het wenschelijk eenige zekerheid te hebben dat de personen, die in haar dienst zouden treden en dus zelfbewuste sociaal-democratische loopers of loopsters zouden zijn, hun overeenkomst zouden nakomen en zij achtte het daarom noodig te eischen, dat die loopers of loopsters twee solide borgen zouden kunnen aanwijzen, om, voor het geval zij niet aan hun verplichtingen voldeden, op die arme borgen te kunnen verhalen de schade, die de patroon, ten deze de administratie van *Het Volk*, zou ondervinden.

De heer Troelstra vraagt, of dat staangeld is. Neen, het is geen staangeld, maar veel erger, want als zulk een man verkeerd handelt, zal niet hij zelf, maar een onschuldige mede-arbeider die borg is gebleven daardoor worden getroffen. De heer Troelstra zegt, dat ik het niet te mooi moet maken; ik begrijp niet waarom het den heer Troelstra te mooi wordt; ik dacht, dat ik het zoo sober en eenvoudig mogelijk had medegedeeld. Maar als de heer Troelstra mij in het vervolg dadelijk wil waarschuwen als ik het mooier maak, dan hem aangenaam is, zal ik dadelijk met zulk een voorbeeld ophouden.

Ik kan nog een voorbeeld uit de practijk aanhalen, waaruit blijkt, dat het staangeld niet immoreel is. In Amsterdam namen in het najaar van 1905 caisson-arbeiders het oogenblik waar om te staken, toen uit hun handelwijze groot gevaar voor tal van bij het werk betrokken personen kon voortvloeien. En toen is men er in geslaagd om, dank zij het staangeld, dat de arbeiders gestort hadden, hen van hun voornemen om op dat gevaarlijke oogenblik het werk in den steek

te laten, terug te brengen, en zijn groote ongelukken voorkomen. Wat moet dus de wetgever doen? Het staangeld toelaten en zorgen voor waarborgen tegen misbruiken. Dergelijke waarborgen zijn echter in dit ontwerp in ruime mate opgenomen en waar onder meer voorkomen is, dat de werkgever kan zeggen: ik heb het staangeld in handen en gij moet maar zien, dat gij het krijgt, meen ik, dat de wetgever zijn plicht heeft gedaan en door de verschillende voorschriften van art. **1638 s** de noodige waarborgen heeft gegeven, dat de arbeider geen onverdiende schade kan lijden. Over hetgeen de heer Troelstra heeft gezegd over de agitatie van Christelijke zijde gevoerd tegen het ontwerp, zal ik weinig zeggen. Mij dunkt, dat het antwoord op de verwijten over agitatie, van socialistische zijde gevoerd tegen dit wetsontwerp, wel wat laat komt. Ik had dit antwoord van den heer Troelstra wel verwacht bij de algemeene beschouwingen over dit wetsontwerp, maar geloof, dat op dit oogenblik die zaak vrijwel is afgedaan en zal er niet op terugkomen. Alleen wil ik een enkel woord zeggen op het verwijt van den heer Troelstra, gericht tegen ons, Katholieke Kamerleden. Hij zegt: gij kunt geen critiek uitoefenen op hetgeen door de Regeering, die gij destijds steunde, is voorgesteld. Dit argument is uitdrukkelijk door mij weerlegd. De heer Talma heeft er ook op gewezen, dat van de rechterzijde niemand het artikel, zooals het in het oorspronkelijk ontwerp luidde, heeft verdedigd. Toen de heer Talma dat zeide, heeft de heer Schaper gezegd, dat één lid het had verdedigd, maar als de heer Schaper er zich nu maar op beroepen kan dat één lid het heeft verdedigd, bewijst dit juist, dat het verzet van de rechterzijde nagenoeg algemeen is geweest.

Het verdere antwoord van den heer Talma op de interruptie van den heer Schaper zal ik niet herhalen; dat kan ieder in de *Handelingen* vinden. [Dl. I, bl. 37.]

De heer Troelstra heeft hedenmorgen gezegd, dat er een punt is waarover wij het in deze Vergadering allen eens zijn, dat is, dat het wapen van de staking onmisbaar is in onze tegenwoordige oeconomische verhoudingen. Dat is heel juist. Alleen bestaat er een klein verschil van meening ten opzichte van hetgeen wij onder staking verstaan.

Nu is de heer Troelstra in gebreke gebleven aan te geven wat zijnerzijds onder staking wordt verstaan. Dat betreur ik. Ofschoon het wel uit zijn rede was af te leiden, vind ik het heel jammer dat hij het niet heeft gezegd; het had de discussie duidelijker gemaakt. Ik heb bij de algemeene beschouwingen reeds gezegd: ik hoop dat de heeren als wij aan de stakingen gekomen zijn, zullen formuleeren wat zij onder staking verstaan, opdat niet gebeure wat in 1903 zich voordeed, dat men aan het eind der discussiën zegt: wij hebben allen over staking gesproken, maar ieder had zijn eigen opvatting over hetgeen men daaronder verstond. [Dl. I, bl. 25.]

Nu de heer Troelstra zijn opvatting wat een staking is niet heeft nedergelegd in een definitie, zij het mij vergund te zeggen wat ik onder staking versta. Die opvatting zal natuurlijk niet door den heer Troelstra gedeeld worden, maar ik acht het mijnerzijds noodig het te zeggen, omdat anders niet zou blijken welke stakingen ik goed acht en welke niet.

Naar mijn meening is onder staking te verstaan een gemeenschappelijke beeindiging van de dienstbetrekking met inachtneming van den opzeggingstermijn. Die formuleering is in het Voorloopig Verslag [bij art. **1639 i**] door enkele leden gegeven.

Nu ben ik het met den heer Troelstra eens, dat wij vermijden moeten wat een staking onnoodig kan belemmeren, maar dan bedoel ik daarbij een staking in den zin als die door mij wordt opgevat. De heer Spiekman, die door den heer Troelstra hier hedenmorgen is geïntroduceerd, heeft gezegd: iedere opzeggingstermijn is nadeelig voor de vakbeweging en voor de staking. Ik zou meenen, dat het dan ook de taak zou zijn van de vakbeweging om te maken, dat de opzeggingstermijn zoo kort wordt bepaald, dat men daarvan geen schade ondervinden kan. Ik geloof dat dit de weg is waarop men de moeilijkheden zal moeten ontgaan. Er is in de Memorie van Antwoord gezegd, in antwoord op de vraag in het Voorloopig Verslag gedaan, of naar de bewoordingen van art. **1639 i** de Minister Loeff steeds een opzeggingstermijn noodzakelijk achtte.

Inachtneming van een opzeggingstermijn acht ik noodzakelijk, maar de termijn kan zoo kort zijn als men wil. Hij kan dus zelfs op één uur bepaald worden.

Wanneer men dergelijken korten termijn toelaat, geloof ik dat de vakbeweging gelegenheid heeft de schadelijke gevolgen van den opzeggingstermijn te ontgaan.

Wat moet in deze de taak van den wetgever zijn?

Hij kan niet zeggen: opzeggingstermijnen zijn niet geoorloofd, maar hij moet zorgen dat zij niet te lang kunnen worden en ook dat zij voor dezelfde groep van

arbeiders bij denzelfden werkgever niet te ongelijk kunnen zijn, opdat zij de vakbeweging niet belemmeren.

Een ander bezwaar, door den heer Troelstra aangebracht tegen de voorstellers van dit wetsontwerp is dit: gij maakt in dit wetsontwerp geen onderscheid tusschen rechtmatige en onrechtmatige werkstakingen. De arbeiders verkeeren vaak in noodstand en zijn meestal gehouden de gestelde voorwaarden te aanvaarden. Als nu een arbeider kans ziet verbetering in zijn positie te brengen, moet hij daartoe iedere gelegenheid aangrijpen. De heer Troelstra zeide: als gij den vereischten opzeggingstermijn in het wetsontwerp opneemt, legt gij op den arbeider, die dezen termijn bij de staking niet in acht neemt, een odium in het oog der publieke opinie; want dan zegt men: er heeft contractbreuk plaats gehad, en dan keert de publieke opinie zich tegen den arbeider.

Ik antwoord daarop, dat m. i. op dit oogenblik de publieke opinie eerder is voor het opnemen van den verplichten opzeggingstermijn in deze wet, dan voor het tegendeel. Ik geloof dat, wanneer wij niet alleen de kringen buiten de arbeiders, maar ook die kringen der arbeiders zelf raadplegen, tal van personen en van vereenigingen volkomen zouden erkennen, dat de verplichte termijnsopzegging gehandhaafd dient te worden.

De heer Troelstra heeft een artikel voorgelezen uit *Toenadering*, een blad van een Christelijke organisatie en zich daarop beroepen, ik kom daarop terug, maar het zij mij vergund mij ook op een Christelijk blad te beroepen, namelijk op *Patrimonium*. Daarin vinden wij in het nummer van 12 Mei 1904 onder het opschrift: „Een kloeke daad", het volgende bericht:

„De revolutionaire arbeiders waren gewoon in die streken te gebieden, doch onze Christelijke werklieden beginnen zich wat zelfstandiger te bewegen. Dit blijkt vooral uit het hier volgend manifest, dat door hen verspreid is.

„Manifest!

Aan de Veenarbeiders te Emmer Compascuum en Omstreken.

Waarde Vrienden!

De Christelijke Werklieden-vereeniging „Bid en Werk" meende in dezen tijd een enkel woord tot u te richten.

Daarvoor is oorzaak.

Het is u bekend, dat wij ditmaal onzen arbeid weder begonnen zijn met een contract, waarin alles geregeld werd naar gewoonte.

Dat contract is door de arbeiders geteekend, en hierop is de arbeid begonnen. In de verte wordt verluid, dat men toch het werk wil neerleggen en alzoo te zien om een werkstaking uit te lokken.

Wij kunnen niet nalaten hiertegen ernstig te waarschuwen.

Niemand late zich tot deze schandelijke daad verleiden, want dan pleegt men contractbreuk.

Arbeiders!

Zoudt gij willen, dat men tegenover u het woord ging verbreken, maar zoudt gij dan meenen, dat het u wel vrij stond? Contractbreuk is een ongeoorloofde daad.

Het is in strijd met ons Christelijk beginsel, waardoor wij hebben te belijden oprecht te wandelen.

Vergeet niet, dat, zoo een uwer het eenmaal geteekende contract verbreekt, hij als leugenaar staat tegenover zijn werkgever en zijn kameraden.

Hoe zullen zij hem ooit weder vertrouwen?""

Tegenover het beroep van den heer Troelstra meen ik dat dit beroep, ook uit een Christelijk blad, op zijn plaats is. Ik kom nu terug op het artikel in het blad *Toenadering*. Daarin wordt gezegd, dat stakingen inderdaad gerechtvaardigd kunnen zijn en dat voor zulk een geval de mogelijkheid moet bestaan voor de arbeiders om in te grijpen zonder inachtneming van den opzeggingstermijn. Ik erken volkomen, dat van het standpunt van de moraal er omstandigheden kunnen zijn, dat men zou moeten zeggen: inderdaad, die arbeiders zijn in een dergelijken toestand, dat wij moeten erkennen het niet kwalijk te nemen als zij nu zonder opzeggingstermijn tot staking overgaan. Ik wil erkennen, dat dergelijke gevallen denkbaar zijn. Maar wat moet men dan in dergelijke gevallen doen? Weet de heer Troelstra nu een middel om uit te maken of een staking rechtmatig of onrechtmatig is? Weet de heer Troelstra op het oogenblik te zeggen wanneer een staking zal uitbreken of uitgebroken is, hoe men door een rechter, die beide partijen vertrouwen, kan laten uitmaken of de staking gerechtvaardigd is of niet?

Indien de heer Troelstra dit niet kan, is het verwijt, dat wij geen onderscheid maken tusschen rechtmatige en onrechtmatige staking, ten eenenmale ongegrond.

Wat is het correctief tegen de bepaling van wet waar die, in de gevallen die

ik zooeven noemde, onbillijk kan werken? Dat correctief is gelegen in de publieke opinie. Waar de publieke opinie inderdaad van oordeel is, dat de arbeiders wel genoodzaakt waren tot staking buiten inachtneming van de opzeggingstermijnen; waar de publieke opinie overtuigd is dat de werkgevers onrecht hebben, daar heeft de openbare meening steeds getoond, dat zij krachtdadig wil steunen.

De publieke opinie heeft in zulke gevallen, die echter niet vaak voorkomen, steeds kracht weten te oefenen ten bate van de arbeiders die in strijd gehandeld hebben met datgene wat de wet voorschreef. In dergelijke gevallen heeft de publieke opinie zich gesteld boven de voorschriften van de wet, en heeft zij begrepen, dat de arbeiders zich niet konden houden aan de verplichtingen die zij bij contract op zich hadden genomen en heeft de niet-naleving daarvan geëxcuseerd.

Een ander punt dat door den heer Troelstra is behandeld om aan te toonen, dat het toch inderdaad onbillijk is om een opzeggingstermijn in de wet te bepalen, was, dat het den arbeider mogelijk moet gemaakt worden om verbetering te brengen in zijn toestand, zonder zich te houden aan den opzeggingstermijn waartoe hij overeengekomen is. Want, zeide de geachte afgevaardigde, bij den arbeider is de gedachte sous-entendu, als hij zijn contract sluit met zijn patroon, dat hij, als hij het oogenblik gunstig acht, zal beproeven in dat contract verbeteringen ten zijnen bate te brengen. Toen de heer Troelstra zeide, dat de arbeider die bijgedachte niet uitspreekt, en men zich daarover eenigszins vroolijk maakte, voegde de heer Troelstra daaraan toe, dat die bijgedachte ook bij de patroons bestond.

Ik geloof dat de heer Troelstra verplicht zal zijn eenige bewijzen te geven voor de enormiteit, dat die bijgedachte bij de arbeiders bestaat, en dat bij de patroons eveneens die bijgedachte aanwezig is als een arbeidscontract wordt gesloten.

De heer Troelstra heeft gezegd: men moet een opzeggingstermijn bij staking niet laten gelden, omdat het zeer goed denkbaar is, dat een plotselinge staking noodig is. Toen ik dien geachte afgevaardigde zoo hoorde spreken, heb ik mij zelf afgevraagd: komt gij nu niet in beslisten strijd met den opzet van uw rede, waarbij gij de bewering uitgesproken hebt, dat de sociaal-democraten, om orde te brengen in de vakbeweging, hebben opgericht een nieuw vakverbond, dat juist zich wenden moet tegen de onverhoedsche stakingen, tegen de directe actie, die ingrijpt op het oogenblik dat zij gewenscht acht om den strijd te gaan voeren met de patroons, die staking proclameert, omdat er wat te halen is zonder onderhandelingen te laten voorafgaan? Toen ik nu de meening van den geachten afgevaardigde over de plotselinge stakingen hoorde, dacht ik: nu zijt gij inconsequent, dergelijke directe actie moet door u worden afgekeurd, anders verlaat gij het standpunt van uw partij en van het vakverbond, dat door u op zoo hoogen prijs is gesteld.

De geachte afgevaardigde schijnt mij toe zich beslist geplaatst te hebben op het anarchistische standpunt, want hij heeft ten eenenmale verzuimd te zeggen, dat een staking zonder inachtneming van den opzeggingstermijn in geen geval zou mogen plaats hebben in strijd met een eenmaal gesloten collectief arbeidscontract. Ik hoor den heer Troelstra gelukkig zeggen, dat hij dit geheel met mij eens [is], maar hij voegt er bij, dat dit heel wat anders is; hij zal mij toegeven, dat hij dan hedenmorgen in zijne heusch toch niet te korte rede dit belangrijke punt dan toch wel even in het licht had mogen stellen.

De heer Troelstra heeft ons verder verwezen naar de leer die in Frankrijk veel verkondigd wordt om de staking zonder inachtneming van den opzeggingstermijn goed te praten en hij heeft daarbij zeer afkeurend gesproken over de stelling, die meen ik onlangs in de *Nieuwe Courant* is verkondigd, dat alleen wat den eenling geoorloofd is, ook alleen aan de collectiviteit zou zijn toe te staan. Daartegenover heeft hij toen met instemming de leer gesteld, verkondigd door den Franschen schrijver d'Embrun, dat staking is schorsing in de uitvoering van het arbeidscontract in het belang van vakbelangen.

Ik vind het jammer, dat de geachte spreker die Fransche leer niet wat meer heeft uitgewerkt, want dan zou wellicht gebleken zijn, dat aan de toepassing daarvan in de practijk heel wat moeilijkheden verbonden zouden zijn.

In 1903 stond de heer Troelstra op het standpunt, zooals uitdrukkelijk door hem is uiteengezet, dat de wil der organisatie gaat boven die van den individu en dat, wanneer de vakorganisatie eenmaal een besluit heeft genomen, dit den wil van den individu doorbreekt.

Dit standpunt is heden door den heer Troelstra niet meer aangeroerd. Is het ter zijde gesteld? Is het niet meer het hoofdargument van de verdediging van socialistische zijde?

Ik zeide zooeven, dat die Fransche leer, dat wij hier te doen hebben met een

daad van een collectiviteit en niet van den eenling, in de practijk tot moeilijkheden zou moeten leiden.

Heeft de heer Troelstra dit niet gevoeld en is dat de reden, dat hij er zoo kort over gesproken heeft? Zoo ja, dan is dit toch voor mij geen aanleiding om ook aldus te handelen; ik wensch er dus iets nader op in te gaan.

Ik ben evenals de heer Troelstra een groot voorstander van het optreden van de collectiviteit in arbeidsaangelegenheden, maar ik ben dat alleen, wanneer die collectiviteit ook verantwoordelijkheid wil aanvaarden, maar niet in den zin als wij vinden bij sommige Fransche schrijvers. Ik wil verwijzen naar een zeer interessant werkje op dit gebied, van den heer de Morillon: „Le contrat de travail et le droit de grève", dat ook de Minister van Justitie blijkt te bezitten, daarin vind ik o. a. deze opvatting:

„Le patron doit savoir qu'en contractant avec une masse de travailleurs, il assume vis-à-vis de tous et de chacun d'eux, les devoirs qui dépassent la sphère et le cadre de chaque contrat isolément consideré et qu'il confère à une collectivité des droits que les fluctuations économiques et une légitime solidarité sont de nature à faire plus amples et plus étendus que les droits individuels."

Ik aanvaard en ik erken volkomen de belangen en het optreden van de collectiviteit, maar niet de collectiviteit zooals die hier door den heer de Morillon wordt bedoeld, een collectiviteit die alleen vraagt om rechten, maar die, wanneer het geldt plichten te erkennen, eenvoudig niet meer te vinden is.

Volgens den heer de Morillon handelt de patroon met ieder arbeider individueel, sluit met ieder een individueel contract, hij ziet dan geen collectiviteit, maar eenmaal die contracten gesloten, staat hij plotseling tegenover een collectiviteit die zich elk oogenblik kan doen gelden, maar van deze collectiviteit droeg de patroon volstrekt geen kennis toen hij de individueele contracten met de arbeiders sloot, en tegen haar kan hij ook nooit iets ondernemen. Ik aanvaard zeker de belangen van de collectiviteit, en dat mij dit ernst is, dit heb ik getoond bij gelegenheid van de behandeling van het artikel over het collectieve arbeidscontract. Ik heb er toen echter nadrukkelijk bijgevoegd, dat de collectiviteit niet alleen heeft op te komen voor rechten, maar zelf ook wel degelijk plichten heeft te aanvaarden [dl. I, bl. 485]. En welke is de collectiviteit die daar bedoeld werd? Dat is de vakvereeniging. De vakvereeniging, waarvan ik allerminst de groote waarde onderschat, de groote beteekenis voor het geheele arbeidsleven, voor de bevordering van de zedelijke en de stoffelijke belangen van den arbeider. Maar het is niet deze collectiviteit, die in het stelsel van den heer de Morillon optreedt.

De heer Troelstra heeft verder, om ons aan te toonen dat toch de opzeggingstermijn in verband met de staking een dwaasheid is, zich beroepen op Duitschland. Hij heeft gezegd: ziet eens hoe het in de practijk met dien opzeggingstermijn gaat. Herinner u de groote mijnwerkersstaking in het Ruhrgebied. Hebben daar de mijnwerkers er een oogenblik aan gedacht om den opzeggingstermijn in acht te nemen? Neen, zij hebben er zich niet aan gestoord, en heeft toen de publieke opinie hen geen gelijk gegeven?

Dat voorbeeld door den heer Troelstra aangevoerd komt mij uitstekend van pas. Dat is juist een bewijs voor hetgeen ik zooeven heb gezegd, dat, ingeval de arbeiders hebben zeer ernstige en rechtmatige grieven en aan de zijde van de werkgevers klaarblijkelijk het ongelijk is, terwijl er niets van hun kant wordt gedaan om die grieven weg te nemen, en er is geen andere uitweg open, dan kan men zeggen, dat in zulk een geval de arbeiders in noodstand verkeeren, en dan zal de publieke opinie ook aan de zijde van de arbeiders zijn. In een dergelijk geval kunnen de arbeiders zich niet storen aan den opzeggingstermijn.

De heer **Schaper:** Dat pleit tegen uw geheele systeem.

De heer **van Nispen tot Sevenaer:** Dat pleit allerminst tegen mijn systeem. Ik heb gezegd, dat wij onderscheid moeten maken in het rechtmatige en onrechtmatige, maar dat het niet altijd is uit te maken wat in een dergelijk geval rechtmatig of onrechtmatig is.

De heer **Schaper:** Dan moet men het zekere voor het onzekere nemen.

De heer **van Nispen tot Sevenaer:** Men kan dan alleen zeggen dat in zulk een geval het zekere is, dat de arbeiders in noodstand verkeeren. Wij kunnen zeggen, dat wij erkennen, dat er gevallen zijn, dat de arbeiders zich zeer bezwaarlijk aan de wet kunnen houden. Maar nu moet men niet zeggen, dat er dan ook geen noodzakelijkheid is om in de wet te bepalen, dat er zal zijn een opzeggingstermijn. Want wanneer een arbeider of een vakvereeniging de gelegenheid heeft

om een contract te maken, dan kan men daarin ook opnemen den opzeggingstermijn dien men op dat oogenblik noodig oordeelt. Heeft men dien opzeggingstermijn eenmaal bepaald, dan moet die ook in acht worden genomen, dan moet men zich daaraan houden, zooals ook van de zijde der arbeiders betoogd werd in een proclamatie die ik zooeven uit *Patrimonium* heb voorgelezen.

De heer **van Idsinga:** De publieke opinie moet dan niet iets goedkeuren dat de wet verbiedt.

De heer **van Nispen tot Sevenaer:** Als zulk een geval zich voordoet laat dan de heer van Idsinga zich opwerpen als voorlichter van de publieke opinie.

De heer **Schaper:** U zit er mee in.

De heer **van Nispen tot Sevenaer:** Ik zit er niet mede in. Er zijn gevallen dat het in acht nemen van hetgeen in de wet staat te hard kan zijn en de publieke opinie het niet in acht nemen van de wet verontschuldigt, maar het komt haast niet voor. Ik zit er niet mede in door dit hier op de staking toe te passen.

Er wordt gezegd: noodweer in het strafrecht. Er wordt in de wet aangenomen, dat er gevallen zijn, waarin handelingen die anders in strijd met de wet zijn, geëxcuseerd worden. De geachte afgevaardigde uit Bodegraven is het hier niet mede eens, het zal mij aangenaam zijn indien die geachte afgevaardigde dit uitvoeriger zal willen ontwikkelen dan in een interruptie kan geschieden. Ik zeide dat het voorbeeld aan de mijnwerkersstaking in Duitschland ontleend mij uitstekend te stade kwam. Ik zou den geachten afgevaardigde den heer Troelstra willen vragen: hoe is de toestand in Duitschland? Wordt daar door de vakbeweging geëischt dat de wet het mogelijk zal maken in geval van staking den opzeggingstermijn niet in acht te nemen? Voor ik die vraag beantwoord dien ik er op te wijzen, dat de toestand in Duitschland heel anders is dan hier. Daar geldt § 52 van de Gewerbeordnung. Dit staat het coalitie-recht toe, behalve aan arbeiders in het boerenbedrijf, maar afspraken tusschen de leden hebben geen rechtsgeldigheid. Strafbaar is het dwingen om in een arbeidersvereeniging te gaan of het verhinderen om er uit te gaan, maar niet strafbaar is de omgekeerde dwang. Daar hebben de arbeiders ook te worstelen met de bepaling omtrent *grober Unfug* en tot voor korten tijd met tal van andere bepalingen en wetten van verschillende Staten, die voor de vakbeweging een groot bezwaar opleverden. Verder geldt § 808 van het Bürgerliches Gesetzbuch, die door het Reichsgericht zoodanig wordt geïnterpreteerd, dat de schadevergoeding wegens schade, die b.v. kan zijn ontstaan door het niet in acht nemen van den opzeggingstermijn bij een staking, wordt uitgesproken tegen iederen arbeider solidair. Dit zijn bepalingen die belemmerend werken op de vakvereenigingen, die wij gelukkig niet kennen.

Komt nu uit de Duitsche vakbeweging het verlangen naar een bepaling dat bij staking de opzeggingstermijn niet behoeft te worden in acht genomen?

In de protocollen van in den laatsten tijd gehouden arbeiderscongressen wordt er niet over gesproken. In het protocol van de congressen der Christliche Gewerkschaften Deutschlands, te Frankfort in 1903 en te Essen in 1904 gehouden, wordt dit niet aangevoerd; wel wordt gehandeld over wijziging van enkele bepalingen in de Gewerbeordnung, die voor de vakbeweging nadeelig zijn. Ik ben er niet in geslaagd al de protocollen van congressen van neutrale, dat wil zeggen van de socialistische vakvereenigingen in te zien, maar als het zoo'n *quaestion brûlante* was zou er op het groote congres te Keulen in 1905 wel over gesproken zijn en dit is niet gebeurd. Is dit punt op sociaal-democratische partijdagen ter sprake gekomen?

Ik heb er te vergeefs naar gezocht.

Nu moet men niet zeggen, dat het niet meer noodig is, omdat de Duitsche vakbeweging zoo krachtig is dat men het zonder dat ook wel kan stellen. Wie dat zegt, geeft zich geen rekenschap van de Duitsche vakvereenigingen.

Ik heb in een zeer betrouwbaar werk daarover gevonden, dat niet meer dan 20 pct. der industrieele arbeiders georganiseerd zijn in socialistische vakvereenigingen. De Christelijke hebben een ledental, wat veel geringer is. Kan men nu zeggen, dat de vakvereenigingen overal zoo sterk en domineerend zijn, dat zij eenvoudig naar een dergelijke bepaling niet behoeven te verlangen?

Deze stelling kan men te minder volhouden, als men ziet, dat het grootste getal georganiseerde werklieden juist voorkomt in zeer enkele groepen van bedrijven.

In de brochure van dr. Schromerus „Neben und Folgewirkungen der englischen Gewerkschaften", vind ik er op gewezen, dat in Duitschland en Engeland een zeer groot getal der georganiseerden voorkomt in een viertal bedrijven, dat dus in tal van andere bedrijven het getal georganiseerden niet zoo groot kan zijn.

Waar wij nu dit zien, dat er veel minder krachtige organisaties zijn dan men het voorstelt, heb ik er toch te vergeefs naar gezocht, dat op dit oogenblik gevraagd wordt naar een regeling, als waarvoor dezen ochtend door den heer Troelstra is gepleit.

Vindt men een dergelijk verlangen in Engeland uitgesproken? Evenmin. Ook de indruk omtrent de Engelsche vakvereenigingen is vaak onjuist. Men vindt daar in de zooeven aangehaalde brochure van dr. Schromerus, dat meer dan $\frac{2}{3}$ van het gezamenlijk ledental van alle vakvereenigingen in vier groepen van bedrijven voorkomen: de mijnbouw, machine-, metaal- en scheepsbewerking, textielindustrie en bouwvakken. Terwijl dus in Engeland de vakbeweging in tal van vakken niet krachtig kan zijn, vindt men daar toch allerminst op een regeling aangedrongen, zooals hier werd besproken. In het bekende boek van de Webbs wordt er geen melding van gemaakt en onlangs, toen wij hebben gekregen in de verschillende bladen het programma van wettelijke maatregelen die gewenscht werden geacht door de socialistische fractie, zooals deze thans in het Parlement is gevormd, vond men omtrent dit punt niets gemeld.

Het verlangen om dit punt te regelen op de wijze als de heer Troelstra aangaf is ontleend uit Fransche jurisprudentie en de Fransche literatuur.

In Frankrijk kan men het zich verklaren, dat de schrijvers en jurisprudentie er door wanhoop toe gekomen zijn om de wet te trachten pasklaar te maken voor de treurige toestanden die daar bestaan.

Wij hebben onlangs — de heer Troelstra heeft er vanmorgen nog op gewezen — in sociaal-democratische geschriften uitvoerige betoogen gehad over de tactiek in de vakbeweging.

Nu heeft mij juist getroffen een artikel in *De Nieuwe Tijd*, namelijk de tegenstelling welke wordt gemaakt tusschen de Fransche en de Duitsche vakbeweging en de tactiek aan de vakbeweging in beide landen eigen.

In Duitschland bestaat ernstige voorbereiding van den strijd die komen kan; de vakvereenigingen worden door bekwame leiders geleid; men poogt steeds leden te werven, weerstandskassen te vormen, statistisch materiaal te verzamelen om zijn eigen kracht en de kracht zijner tegenpartij te kennen.

Het eerste streven der vakvereenigingen is door vreedzame overeenkomst verbetering te verkrijgen.

De Fransche vakvereenigingen daarentegen zijn gering in ledental en zwak van middelen. Zij trachten door het opzweepen der hartstochten de massa der arbeiders tot plotselinge actie te brengen, door het inzamelen onder alle kringen der bevolking den onontbeerlijken steun voor de stakers te krijgen, door druk uit te oefenen op gemeenteraden en andere regeeringsorganen en eventueel door straatdemonstratiën enz. de werkgevers tot toegeven te dwingen.

Juist in die Fransche tactiek, welke door sociaal-democraten zoo afgekeurd wordt, behoort dat systeem van plotseling, zonder waarschuwing of onderhandeling, staken thuis en juist uit dat land waar die tactiek wordt gevolgd, komt de eisch en het verlangen, dat de arbeiders in geval van staking den opzeggingstermijn niet in acht zullen behoeven te nemen.

De heer Troelstra zegt: wij moeten die stakingen ook beschouwen uit ander oogpunt. Wij moeten rekenen met het belang om de ongeorganiseerde arbeiders in de organisatie te brengen en dat kan juist zoo goed bereikt worden door de staking.

Toen die geachte spreker dat zeide kwam het mij te binnen, dat ik die gedachte reeds eerder had aangetroffen bij een Fransch schrijver, een partijgenoot van den heer Troelstra, den heer Briand, die, toen hem zijn meening werd gevraagd over het wetsontwerp-Millerand om de staking te regelen, zich beslist daartegen verklaarde. Dat wetsontwerp zou zijn de dood voor de vakvereeniging, zeide de heer Briand; over een staking moet een arbeider beslissen als hij is in een volle zaal, als hij wordt aangegrepen door den edelmoedigen strijdlust van zijn kameraden. Kleine stakingen zijn volgens den heer Briand zelfs verkeerd, omdat zij uitputtend zijn voor het proletariaat; en zelf maakt hij propaganda voor een algemeene staking. Maar zelfs de stakingen welke geen resultaten opleveren of mislukt zijn, hebben gunstig gevolg voor het socialisme en het revolutionnair standpunt; zij zijn de beste opvoeders van den werkman, want zij brengen zijn gemoed in een uitstekende stemming om het zaad van het socialisme in zich te doen opnemen en te doen groeien.

Juist als men staat op het standpunt van den heer Briand heeft men die stakingen noodig met haar plotseling ingrijpen, en dan heeft men noodig een regeling in de wet als heden door den heer Troelstra is bepleit.

Hier hebben wij het in het algemeen te zeggen wat wij doen zullen, en nu

vraag ik: welke voorbeelden zullen wij hier volgen als wij het oog houden op de verschillende vakbewegingen, waarvan ik zooeven de tactiek aangaf.

Wij hebben ons recht voor een goed deel ontleend aan het volk waarmede wij gelukkig de minste overeenstemming hebben, aan het Fransche volk. Op menig punt stuit ons dat Fransche recht tegen de borst. Zullen wij nu nog verder gaan en zeggen: hetgeen de Fransche vakbeweging wil, moeten wij hier onze vakbeweging trachten eigen te maken; de denkbeelden der Fransche vakbeweging moeten wij bij de Nederlandsche ingang doen vinden, die denkbeelden moeten wij in ons recht vastleggen?

Het is hier van het grootste belang, dat wij het duidelijk uitspreken, dat onze vakbeweging niet moet gaan werken in den geest der Fransche, maar dat zij zich moet houden aan de richting, die is ingeslagen in de landen van Germaanschen en Angelsaksischen oorsprong, dat zij zich moet begeven in de banen waarin zij nu voor een goed deel gaat en welke zijn geteekend door de Duitsche en Engelsche vakbeweging, waar men van dergelijke bepalingen en voorstellen, welke eenvoudig een man ontslaan van trouw aan zijn gegeven woord, niet wil weten.

De heer Troelstra vraagt, of er in Engeland dan een wettelijk verplichte opzeggingstermijn is.

Wat verstaat die geachte afgevaardigde daaronder? De vraag is eenvoudig of in Engeland, als in een contract is bepaald, dat iemand een bepaalden opzeggingstermijn in acht moet nemen, hij dien termijn volgens de wet moet naleven. Dat is geheel wat ik hier steeds heb betoogd.

Ik wil gaarne aannemen, dat eens een enkelen keer het geval zich kan voordoen, dat de arbeiders een voordeel moeten missen, als zij niet plotseling mogen staken. De heer Schaper heeft bij de algemeene beschouwingen [dl.I, bl. 32] een voorbeeld aangehaald van Groningsche koetsiers; die waren niet georganiseerd; ze werden zeer slecht behandeld en toen nu op een oogenblik een druppel den emmer deed overloopen, hebben zij plotseling gestaakt. Wat er verder gebeurd is, heeft de geachte afgevaardigde, jammer genoeg, niet medegedeeld. Want ik wil gaarne aannemen, dat in zulk een geval voor de arbeiders wel eens een voordeel kan behaald worden, maar — en dat weet de heer Schaper even goed als ik — juist dergelijke stakingen, als door die Groninger koetsiers zijn begonnen, hebben zeer vaak zeer nadeelige gevolgen voor de vakbeweging. En in de meeste gevallen waarin die staking eenvoudig wordt begonnen zonder voorbereiding — al de dingen die ik hier verkondig heb ik geleerd uit socialistische geschriften — waar komt het daar op neer? Dat er geen weerstandskas is, dat in korten tijd de staking verloopt, dat de arbeiders ontmoedigd worden en dat de overwinning eenvoudig is aan de zijde der patroons; dat er van voordeelen voor de arbeiders geen sprake is, eer van nadeelen.

Ik zeg: het is mogelijk dat er eens een geval is van dien aard, dat inderdaad de arbeiders, door inachtneming van den opzeggingstermijn, bij een staking tijdelijk minder voordeel behalen, maar moeten wij het oog houden op dat enkele korte tijdelijke voordeel of moeten wij letten op dat groote, dat niet twijfelachtige voordeel, dat er voor de vakbeweging in gelegen is van te leeren zich te houden aan orde en wet?

De heer **Schaper:** Laat dit aan de vakvereenigingen zelf over.

De heer **van Nispen tot Sevenaer:** De heer Schaper zegt: Laat dit aan de vakvereenigingen zelf over. Mijnheer de Voorzitter! Boven de vakvereenigingen staat de wetgever en de wetgever heeft te beoordeelen of het wenschelijk en noodig is regelen in de wet te schrijven waaraan de vakbeweging zich heeft te houden in den oeconomischen strijd.

Ik geloof, dat juist de wetgever hier wel degelijk goed doet door de bepalingen op te nemen waarin de opzeggingstermijn wordt voorgeschreven. Die opzeggingstermijnen zijn noodig, de arbeiders kunnen ze bedingen zoo kort als zij willen, maar als zij eenmaal in het contract zijn bepaald, dan moeten zij worden nageleefd.

De heer Schaper heeft gezegd: Laat dit aan de vakvereenigingen zelf over, maar de wetgever heeft niet alleen te letten op de rechten en belangen van de vakbeweging, de wetgever heeft tevens te letten op de belangen van de maatschappij. En in het belang van rechtszekerheid, van eerlijkheid en trouw aan het gegeven woord, dat ook bij het sluiten van het contract telkenmale wordt verpand, geloof ik, dat de wet wel degelijk moet bepalen voor de arbeiders en voor den patroon, dat, als een opzeggingstermijn is overeengekomen, die moet worden nageleefd, ook bij staking en bij uitsluiting.

De heer **Talma:** Mijnheer de Voorzitter! Ik heb ook enkele opmerkingen te maken naar aanleiding van de rede die hedenmorgen gehouden is door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam III. Ik vind daartoe bijzondere aanleiding, omdat in zijn betoog ook een beroep is gedaan op een blad, dat orgaan is van een vereeniging waarvoor ik groote sympathie heb, nl. *Toenadering*, waarin inderdaad — ik kan het niet ontkennen — in hoofdzaak dezelfde leer is verkondigd als vanmorgen door den geachten afgevaardigde is ontwikkeld.

Ik wil daarom, opdat er op dit punt geen misverstand besta, gaarne uiteenzetten hoe ik mij stel tegenover de vragen die door den geachten afgevaardigde hier zijn behandeld.

Vooraf moet ik even zeggen, dat de rede van den geachten afgevaardigde mij eigenlijk heeft teleurgesteld. Wij hebben van den geachten afgevaardigde gekregen, zooals wij reeds meermalen het voorrecht hadden, een groote redevoering, breed van opzet, die ons nu eens het standpunt van de sociaal-democratie zou ontwikkelen. Maar *wat* hebben wij ten slotte gekregen? Een rede van twee uur, maar wij hadden reeds bijna 1½ uur geluisterd voor wij eigenlijk iets hadden gehoord dan een betoog, dat op mij den indruk maakte van een reusachtige verontschuldiging, dat nu weer een agitatie werd op touw gezet, terwijl ten slotte bleek, dat de Regeering, die de voorstellen, waartegen die agitatie gericht was, had gedaan het niet zoo had bedoeld als de heeren die de agitatie op touw zetten, zich hadden voorgesteld. Ik zou zeggen: de geachte afgevaardigde had zijn rede even moeten onderbreken na den aanvang, en ik vermoed dat de geheele Kamer hem reeds vóór die vijf-kwartiersredevoering volgaarne excuus zou gegeven hebben, op voorwaarde, dat hij beloofde, dat de heeren het een derden keer niet weer zouden doen.

De heer **Troelstra:** De Regeering moet niet weer met dergelijke voorstellen komen. U kunt blijkbaar nog niet den moed vinden, om de fouten der Regeering te erkennen.

De heer **Talma:** Ik erken, dat er iets voor te zeggen is, dat de Regeering zich niet vergist, want de geachte afgevaardigde weet evengoed als ik — het is geen geheim — dat de vroegere formuleering van het wetsontwerp mijn instemming ook niet had. Daarover heeft de geachte afgevaardigde het echter niet gehad; hij heeft het gehad over de agitatie van de zijde van hem en zijn vriend, en hij heeft die willen verontschuldigen, maar het was inderdaad overbodig daaraan zooveel tijd te wijden.

De geachte afgevaardigde heeft het voor hen, die na hem zouden komen, niet zeer gemakkelijk gemaakt om deze arbeidersbelangen te bespreken, want hij zegt, dat wij daarover spreken als outsiders en dat het daarom zoo noodig is, dat hier wordt gehoord het eigen geluid, de eigen toon van den arbeider. Ik ben voor den geachten afgevaardigde verheugd, dat hij, ook nadat hem van zoo bevriende zijde zoo duidelijk aan het verstand is gebracht, dat door de arbeiders in het optreden van hem en zijn vrienden zoo weinig het eigen geluid en de eigen toon van de arbeiders worden ontdekt, altijd met onverzwakt geloof in zijn eigen zuiverheid den strijd wil voortzetten, maar het is eenigszins grappig, wanneer de geachte afgevaardigde daaraan schamper toevoegt het verwijt voor anderen, dat zij meenen het monopolie te hebben van te spreken voor het belang van de arbeiders. Dat doet ons werkelijk denken aan het koord in het huis van den gehangene.

Nu de zaak zelf. Ik zal mij niet verdiepen in de vraag, of werkstaking is een verbreking of een schorsing van het contract. De geachte afgevaardigde heeft zich daarbij beroepen op een besluit van den oppersten arbeidsraad in Frankrijk, en hij heeft dat natuurlijk gedaan op autoriteit van den heer Spiekman, die, zooals wij gehoord hebben, voor hem van zeer groot gezag is.

De geachte afgevaardigde noemt nu als zijn bron het *Sociaal Weekblad*, maar heeft hij dan het artikel gelezen, waarin die uitspraak vermeld wordt? Zeker, daarin is te vinden, dat die arbeidsraad bestaat uit 72 leden: de Minister van Handel en Nijverheid is voorzitter; 19 leden worden gekozen door de Kamers van koophandel, 19 door de vakvereenigingen, 8 door de patroonsleden van den Conseil de Prud'hommes, 3 door den Senaat, 3 door de Kamer en dan zitten er nog eenige vertegenwoordigers van andere vereenigingen.

Het is merkwaardig, zou men zeggen, dat de meerderheid van zulk een college, dat voor de meerderheid niet uit arbeiders bestaat, een dergelijk besluit omtrent de werkstaking neemt, maar in hetzelfde artikel van het *Sociaal Weekblad* wordt er op gewezen, dat dat besluit is genomen in tegenwoordigheid van slechts 37 van de 72 leden van dien raad, m. a. w. precies de meerderheid en dat van die 37 leden weer 19 — dus ook weder juist de meerderheid — het besluit hebben

genomen, dat door den geachten afgevaardigde hier als de meening van den oppersten arbeidsraad in Frankrijk wordt medegedeeld. Toen ik den geachten afgevaardigde hoorde spreken, meende ik, dat hij alleen uit mededeelingen van den heer Spiekman geput had; als het waar is, dat hij, toen hij sprak, in de gedachten had dit nummer van het *Sociaal Weekblad*, dan vraag ik mij toch af, of hij niet aan zijn mededeelingen had moeten toevoegen: nu weet ik wel, dat dit besluit absoluut niet beschouwd kan worden als de uitspraak van de meerderheid van den arbeidsraad, want de patroons hebben geprotesteerd en aanteekening gevraagd, dat geen hunner daarvoor heeft gestemd, maar als een meening van 19 leden van den raad; ik vind het echter toch de moeite waard haar mede te deelen. Dit deed de geachte afgevaardigde niet, en nu zou ik zeggen, dat dit een soort van voorlichting is, die ons ten opzichte van andere voorlichtingen van den geachten afgevaardigde eenigszins huiverig zou maken.

Nu het besluit zelf. Ik zal mij hierin niet te zeer verdiepen, doch wil alleen een opmerking er over maken.

Schorsing van een overeenkomst, wat is dat? Zou de geachte afgevaardigde ons dat eens precies willen vertellen? Wanneer ik van een vriend van mij geleend heb f 100, onder voorwaarde die over een week te zullen teruggeven, en ik zeg na een week dat ik niet betalen kan, begrijpende dat het er bij hem niet op een dag aankomt, zal ik dan hem gaan zeggen, dat ik besloten heb tot schorsing van de overeenkomst? Ik kan mij niet anders voorstellen, dan dat men door de term schorsing van een contract wil uitdrukken, dat een arbeider staakt, met de bedoeling dat daardoor de dienstbetrekking niet zal eindigen, maar dat deze onder andere voorwaarden zal worden in stand gehouden.

Dat is dus schorsing, bij manier van spreken, maar is feitelijk toch niets anders dan het niet nakomen van hetgeen waartoe men zich verbonden heeft. En mag dit? Nu heeft de geachte afgevaardigde in dit verband gesproken van een ouderwetsche oud-liberale leer. Ik weet niet of ik oud-liberaal ben, maar ik moet eerlijk zeggen: toen ik een stuk van die oud-liberale leer hoorde voordragen gevoelde ik er veel voor, namelijk, dat een onrecht nog geen recht kan worden omdat een massa het doet. Dit maakt op mijn ongeprejudicieerd besef van goed en kwaad den indruk van nogal goed en juist te zijn. Ik begrijp wel hoe de geachte afgevaardigde er aan komt. De geachte afgevaardigde heeft in deze maatschappij en in het maatschappelijk leven een fetisch en dat is de organisatie, niet iedere organisatie, maar de organisatie, die spreekt met „het eigen geluid en de eigen toon" van de arbeiders.

Zoodra die handelt worden volgens den geachten afgevaardigde de begrippen van recht en onrecht geheel en al verplaatst. Wat voor den enkeling onrecht is wordt onmiddellijk recht en zelfs plicht, indien het geschiedt krachtens besluit van die organisatie. Is het een andere organisatie, die niet over „het eigen geluid" beschikt, dan zijn de menschen, die overeenkomstig het besluit van die organisatie handelen, „onderkruipers", maar is het de organisatie van het eigen geluid, dan is daarvan geen sprake, dan heeft die de macht om door haar besluiten onrecht tot recht en recht tot onrecht te stempelen. Er is geen krasser voorbeeld daarvoor dan de mededeeling die de geachte afgevaardigde zooeven bij interruptie heeft gedaan.

Ik aarzelde een oogenblik om te gelooven, dat hij een dergelijke verklaring zou durven doen. De geachte afgevaardigde heeft gezegd: waar een collectief contract bestaat is contractbreuk onrecht. Ik spreek nu maar niet over het collectief contract, zooals het in de wet zeer gebrekkig staat; maar over het collectieve contract volgens de denkbeelden van den geachten afgevaardigde gesloten tusschen een of meer werkgevers of een vereeniging van werkgevers met een vereeniging van arbeiders, en nu is het merkwaardig, dat volgens het door den geachten afgevaardigde en zijn vrienden voorgestelde amendement, wanneer de werkgever een collectief arbeidscontract had gesloten met een vereeniging van arbeiders, waarvan de betrokken arbeider niet eens lid was, dan was het feit, dat een organisatie gecontracteerd had voldoende om dien arbeider, ten opzichte van de overeenkomst die hij gesloten zou hebben met een patroon, geheel en al te zetten buiten het gemeene recht, daar toch ieder beding in afwijking der collectieve overeenkomst gesloten nietig zou zijn. Tot welke consequenties leidt die leer van dezen geachten afgevaardigde! Is die arbeider die buiten de arbeidersorganisatie staat niet in een noodtoestand? En toch wil de geachte afgevaardigde hem binden; maar er komt nog iets bij wat de hoofdzaak is.

Waarin heeft die geachte afgevaardigde eigenlijk de basis gezocht van zijn leer, dat het contract den arbeider niet bond? In de leer van den zoogenaamden noodtoestand. De heer van Nispen heeft daaromtrent reeds een en ander gezegd; het zij mij vergund iets van mijn zijde nog daaraan toe te voegen. Bestaat die noodtoestand niet voor een arbeider die lid is van een arbeidersvereeniging die een collectief arbeidscontract heeft gesloten? Hij kan behooren tot de minderheid. Zelfs indien hij behoort tot de meerderheid, kan die meerderheid zeggen: het is ellendig dat wij dat contract moeten sluiten, het is het beste wat wij kunnen bedingen, maar het is verre beneden hetgeen wij eigenlijk kunnen eischen. Dan vervalt geheel en al het standpunt van den geachten afgevaardigde, die zegt, dat, wanneer er maar een collectief contract is, de leer van den noodtoestand niet meer van toepassing is. Waarom niet? Waarom zal de timmerman, die in Amsterdam 22 cent per uur heeft, wegens noodtoestand het contract kunnen verbreken om 24 cent te krijgen, en waarom zou dit niet evenzoo kunnen geschieden door een organisatie?

Wel, zal de geachte afgevaardigde zeggen, dat spreekt vanzelf, want die organisatie van arbeiders is bij den werkgever gekomen en heeft gezegd, het moet uit zijn met die staking, laat ons voor een tijd vrede sluiten. Maar, Mijnheer de Voorzitter, de individueele arbeider, bij den werkgever komende, heeft ook niet gesproken van den noodtoestand, maar heeft wellicht gevraagd: wilt gij mij als je blieft in dienst nemen, en heeft misschien veel vriendelijker gesproken dan die afgevaardigden van de vakvereeniging deden vóór dat zij het contract sloten. Indien dus het collectief contract zijn kracht zou moeten ontleenen aan den animus waarbij het contract gesloten werd, zal de leer-Troelstra, indien zij juist is, toch alleen opgaan in een deel van de gevallen, waarin een contract tot stand komt.

De heer Troelstra kan zijn eigen systeem niet tot het einde doorzetten.

Hoe is het nu met dien nood-toestand? Wij maken thans een wet op het Arbeidscontract. Zullen wij nu, overeenkomstig de bedoeling van den heer Troelstra, in een der artikelen een woord of een zinsnede plaatsen, waarin wij de leer huldigen dat, wanneer een werkgever en een arbeider een contract sluiten, het alleen van kracht is voor den werkgever? Dan hadden wij korter kunnen te werk gaan; want telkens en telkens hebben wij ons vermoeid en afgemat over dingen, betrekking hebbende op de verplichtingen van de arbeiders.

In de leer van den heer Troelstra is het Arbeidscontract alleen een band voor den werkgever, tenzij het van de zijde der arbeiders-organisatie de opperste sanctie verkregen heeft.

Dit zou het einde zijn van alle redeneering; en dan zou het uitsluitend aan de organisatie staan om in te grijpen . . . . .

De heer **Schaper:** Bij uitsluiting kan immers hetzelfde gelden.

De heer **Talma:** Dit ligt eigenlijk buiten mijn betoog, maar ik wil er dit op antwoorden:

Wanneer de patroon, in afwijking van het contract, zou uitsluiten, zou hij, volgens art. **1638 d**, het gelag moeten betalen. Welk practisch resultaat zou nu te wachten zijn van een uitsluiting, waarbij de patroon een arbeider vacantie geeft met behoud van loon? Dit bewijst, dat de gedachtengang van den heer Schaper en zijn vrienden, toen zij in hun amendement werkstaking en uitsluiting naast elkander plaatsten, niet juist is.

Is er dan niet een nood-toestand?

Ik zou het zoo willen definieeren. Ik kan mij voorstellen dat iemand een overeenkomst verbreekt, evengoed als iemand in strijd met het Strafwetboek kan handelen, doch dat deze handeling voor de rechtbank der zedelijkheid moet worden gehonoreerd. De man doet dan een onrechtmatige daad en ontvangt de straf daarvoor; maar voor de rechtbank der zedelijkheid blijft hij ongerept en ongedeerd staan; maar mag hij nu zeggen: het komt niet te pas dat gij mij straft?

Wanneer iemand ter wille van hooge belangen van zedelijkheid inbreuk maakt op de publieke orde, dan moet hij begrijpen dat men den Staat — om het zoo eens uit te drukken — tot een Jan-boel zou maken, wanneer hij voor het gerecht kon volstaan met de verklaring: ik heb de strafwet overtreden met goede bedoelingen, en op grond daarvan eischte niet gestraft te worden.

Dit kan niet. Ik geloof zelfs, dat men de beteekenis der uit zedelijkheidsbesef gepleegde handeling zou verzwakken, indien men bij dergelijke handelingen de handhaving der wet naliet. Zeker, in enkele gevallen is er voor gezorgd, dat menschen, die wegens bepaalde motieven een handeling pleegden die in strijd met de strafwet was, niet strafbaar geacht zijn, maar dat is alleen dan, wanneer voor het bestaan dier motieven bewijs kan worden geleverd. Maar de strafwet, door welke alleen de uitwendige handeling getroffen wordt, kan niet ter zijde

gesteld worden, ook al zou iemand volgens de rechtbank der zedelijkheid onschuldig zijn.

Het zij mij vergund nog een enkele opmerking te maken.

De geachte afgevaardigde heeft hedenmorgen een ding gezegd, waarop ik toch gaarne den nadruk wil leggen.

De geachte afgevaardigde heeft zich herhaalde malen versproken; hij heeft woorden gezegd, die ,wanneer wij er het voordeel uit zouden willen halen voor de kleine propaganda, dat er uit te halen is, voor debat zich uitstekend zouden leenen. Ik zal het niet doen. De heer Schaper verbaast zich, maar hij kent die woorden evengoed als ik.

Ik zal mij alleen bij een zaak van gewicht bepalen. De heer Troelstra heeft gezegd: wij hebben de werkstaking noodig, niet alleen om het eerste doel van elke werkstaking, verbetering van de arbeidsvoorwaarden te verkrijgen, te bereiken, maar wij hebben die ook noodig ter wille van de verbetering van de organisatie. Heeft de geachte afgevaardigde nu toch niet begrepen, wat hij daarmede heeft gezegd? Hoe vaak wordt aan de vakorganisaties verweten, dat, vooral wanneer zij speciaal daarvoor bezoldigde beambten aanstellen, zij zelf een prikkel vormen om te staken, omdat de staking op den duur alleen in staat is die organisaties in het leven te houden. Een dergelijk bezwaar werd altijd met bijzonderen nadruk gericht tot die organisaties van vakvereenigingen, waartegen o. a. de geachte afgevaardigde uit Amsterdam III herhaaldelijk protest heeft uitgebracht, ook buiten deze Vergadering, en waarvan het gevolg is dat een scheuring gekomen is ook onder neutrale vakvereenigingen; en nu wordt dit hier met de autoriteit van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam III verkondigd. Gij arbeiders-organisaties zijt verantwoord wanneer gij uw eigen leden en het bedrijf waarin zij arbeiden een zoo groote schade toebrengt als door werkstaking wordt aangebracht, indien die staking kan worden gerechtvaardigd, niet door de belangen waarvoor de organisatie is opgericht, niet door het belang van de arbeiders die leden zijn en contributie betalen, maar door het belang van de organisatie.

Meermalen is bij mij de gedachte opgekomen, dat er onder de vrienden van den geachten afgevaardigde lieden zijn, die, wanneer zij op staking aandringen, dit doen niet om de belangen van die arbeiders te bevorderen, maar om andere belangen.

Ik had echter niet verwacht, dat wij van den geachten afgevaardigde, toen hij hedenmorgen tot taak had aan de Kamer duidelijk te maken de rationeele belangen die met het recht van staking gemoeid zijn, een dergelijk document voor dien indruk zouden hebben bijgebracht. Ik heb gezegd, dat ik van kleinigheden geen gebruik zou maken, maar is dit een kleinigheid, waar trouwens de geachte afgevaardigde in het tweede gedeelte van zijn rede op dit punt is teruggekomen? En wat heeft hij toen gezegd? Hij heeft gezegd: wij moeten imponeeren, wij moeten die groote, logge massa ontvlammen.

Mij dunkt, dat, wanneer de geachte afgevaardigde morgen zijn verwijderden geestelijken vriend, den heer Domela Nieuwenhuis, te spreken kreeg, deze hem zou zeggen: maar vriend, ik druk u de hand; maar heb gij nu niet tevens gevoeld, dat bijv. die geheele machinerie van den Algemeenen Diamantwerkersbond, met zijn organisatie van besturen en beambten, een middel moet zijn om den revolutionnairen geest bij de arbeiders uit te trappen. Daarom ben ik daar zoo tegen. Wij moeten de massa imponeeren, meesleepen. Zeker, Mijnheer de Voorzitter, dat is een stelsel. Maar de heer Domela Nieuwenhuis is dan ook hier niet gekomen om met ons een wet te maken omtrent de arbeidsovereenkomst.

De geachte afgevaardigde zeide, dat de arbeiders steeds verkeeren in oorlogstoestand. Maar wij zijn hier bezig om voor een overeenkomst tusschen hen en hun werkgevers den goeden vorm te vinden, om hun rechten op de juiste manier te formuleeren; daarbij past de oorlog niet.

Naar aanleiding daarvan moet ik even terugkomen op het artikel dat de geachte afgevaardigde heeft aangehaald uit: „Toenadering". Daar is gezegd, dat werkstaking oorlog is.

Ja, Mijnheer de Voorzitter, dat spreekt vanzelf: werkstaking is oorlog. Maakt derhalve daarvan ook oorlogsrecht, zegt dat artikel verder. Goed, Mijnheer de Voorzitter, maar dat hebben wij bijv. in 1903 gedaan; toen is tot de arbeiders gezegd, dat zij wel mochten vechten met hun werkgevers, maar dat zij daartegen de vrijheid van anderen niet mochten aanranden; maar toen wij daaraan bezig waren, was de geachte afgevaardigde van Amsterdam III niet bijster geestdriftig gestemd.

Zoo kan ik mij voorstellen, dat de wetgever het noodig acht om maatregelen te verordenen zoowel van politioneelen als van anderen aard, om te zorgen, dat, als er een strijd is uitgebroken tusschen werkgever en arbeider, geen misbruik

wordt gemaakt van een tijdelijke overmacht in getal of wat ook, om schade toe te brengen aan de tegenpartij, maar dat behoort niet in de arbeidsovereenkomst, want dat is een overeenkomst waarbij de eene partij zich verbindt om te arbeiden en de andere om te betalen.

Wanneer wij deze afgehandeld hebben, kunnen wij gaan praten over het geval dat de een niet zooveel wil betalen of de ander niet zoolang wil werken en zij nu trachten een nieuwe overeenkomst te maken, maar hier gaat het over de regelen, waardoor ook die nieuwe evenals de oude zal worden geregeerd. Daarom geloof ik, dat de lange rede van den geachte afgevaardigde, die gewoonlijk goed weet te zeggen, wat hij zeggen wil, maar op het hoofdpunt zoo weinig helder was, toch wel boven alle bedenking heeft gesteld en duidelijk gemaakt, dat alle pogingen om de staking te legitimeeren in dit wetsontwerp zullen zijn geslagen met onvruchtbaarheid; trouwens ik heb het nooit anders ingezien, want ik kan mij niet voorstellen dat de Kamer bij het maken van een wetsontwerp als dit een ander standpunt zou kunnen innemen, dan dit eenvoudige, dat ook deze overeenkomst is een overeenkomst.

De heer **Reyne:** Er is vanmorgen door den geachten spreker uit Amsterdam III een oogenblik verbazing uitgesproken, dat er zoo af en toe ook bij *Arbeiterfreundliche* elementen uit de burgerlijke partijen plannen opkomen, die in staat zijn om bij de arbeidersbevolking een zekere beroering teweeg te brengen. Die beoordeeling gold hoofdzakelijk het eerste ontwerp, maar de rede van den heer Troelstra is toch een voldoende aanwijzing, dat ook het ontwerp dat thans voor ons ligt, niet vrij zou kunnen uitgaan van een dergelijk vonnis als hij over het voorgaande streek. En dat brengt dus voor degenen, die zich ingenomen hebben getoond met de algemeene strekking van dit wetsontwerp, het gevaar mede, om straks voor aartsreactionairen te worden uitgekreten. Ik hoop echter dit gevaar toch te trotseeren.

Wanneer ik zooeven het betoog van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam aanhaalde, dan moet ik dit nog even voortzetten, door als mijn meening dienaangaande hier uit te spreken, dat zijn oordeel over de verschillende bepalingen, die ons nu allereerst hebben bezig te houden, door hem zijn gezet geheel in de goede lijst. In dezen zin, dat hij te recht oordeelde, dat de beslissing over den inhoud dier artikelen geheel zal afhangen van het persoonlijk oordeel van ieder lid over het wapen der werkstaking. En wanneer er dus leden der Kamer zijn, die daarover een ander oordeel hebben dan de heer Troelstra, dan behoeft het ook niet te verwonderen, dat wij over de artikelen, die over dit punt handelen, tot een andere conclusie komen.

Nu is de opvatting van den heer Troelstra, ook de beide voorgaande geachte sprekers hebben daarvan verschillende voorbeelden aangehaald, hedenmorgen volkomen duidelijk geworden. Uit zijn mond heb ook ik enkele uitdrukkingen genoteerd van hetgeen hij zeide over dat wapen der werkstaking. De eene maal zeide hij: de werkstaking is de noodzakelijke sanctie van de vakorganisatie, en een ander oogenblik heette het: de werkstaking is nu eenmaal als het niet anders kan het eenige middel voor de vakarbeiders. Op dat elastische: als het niet anders kan, kom ik straks nog even terug.

Laat ik nu aanstippen, dat hij zich echter tevens wilde verweren tegen de bedenking van lichtvaardigheid ten aanzien van het hanteeren van dat wapen. Immers zeide de heer Troelstra uitdrukkelijk (het is goed om dergelijke uitdrukkingen uit den mond van den geachten afgevaardigde te noteeren, zoolang wij nog niet in het bezit zijn van de *Handelingen*), wij sociaal-democraten staan niet op het standpunt dat wij de werkstaking beminnen ter wille van de werkstaking zelf, wij hebben in ons vakverbond, zooals wij dat in den laatsten tijd hebben georganiseerd, ons krachtig verklaard tegen de beweging van het staak maar raak, tegen de directe actie, tegen de, wat wij, omdat zij in den regel in het voorjaar optreedt, seizoen- of epidemische staking zou[den] kunnen noemen. Nu komt het mij voor, dat wanneer de heer Troelstra en de zijnen meenen, in de organisatie van dat vakverbond een voldoenden waarborg te hebben tegen zulke uitingen van directe actie, zij dan de beteekenis van dat vakverbond wel wat onderschatten. Ik ten minste zou daarop niet zoo vast willen bouwen.

In de eerste plaats niet, omdat dat vakverbond slechts een deel van de georganiseerde arbeiders omvat, maar meer nog, omdat de ervaring telkens en telkens leert, dat ook in die vakbonden, die het meest staan nabij de sociaal-democraten, men heeft te doen met revolutionnaire elementen, die vaak sterker en talrijker blijken te zijn, dan zelfs den heer Troelstra wel lief is.

Ik heb er reeds op gewezen, dat de heer Troelstra bij zijn verklaring omtrent de werkstaking straks zeide, dat deze het eenige middel was als het niet anders

kon. Daarmede dus te gelijker tijd weder een brug bouwende om, waar hij het stelsel van staak maar raak aan de hand van het vakverbond verwierp, toch de oude Marxistische stelling, al zijn Marxisten op het oogenblik een weinig in ongenade, wederom binnen te halen, welke leert dat men elke werkstaking heeft te aanvaarden als een schakel in den keten der maatschappelijke verwording. Hoezeer de heer Troelstra daarvan was doordrongen, heeft de heer Talma reeds duidelijk aangetoond. Want volgens den heer Troelstra is onbelemmerde werkstaking ook noodig om de ongeorganiseerde arbeiders tot organisatie te brengen. Het is dan ook duidelijk, dat voor hen de werkstaking niet slechts afhankelijk is van bestaande of vermeende grieven, maar dat deze door den heer Troelstra ook wordt aanvaard als een alleszins gerechtvaardigd wapen in den meest fellen klassenstrijd.

De heer Troelstra zegt nu, dat deze conclusie totaal onjuist is. Ik ben aangevangen met te zeggen, dat ik die opmerking niet alleen heb gemaakt, maar dat die opmerking zich aansloot bij 't gesprokene door den heer Talma.

En de heer Troelstra zal mij wel toegeven dat het vreemd is, als ik den zin van zijn woorden dan zoo heb misgevat, dat twee mannen, die in politieke kleur zoo ver van elkaar staan als de heer Talma en ik, langs wonderbaarlijke wegen tot ditzelfde begrip zijn gekomen. De heer Schokking voegt mij nog toe, dat de geheele Kamer het heeft gehoord, zoodat het nog verder is uitgebreid dan tot den heer Talma en mij. Het komt mij, ondanks de tegenspraak van den heer Troelstra, dan ook voor, dat, al wil hij zich in schijn en in naam geheel afwenden van de mannen der directe actie, hij telkens toch bereid is de werkstaking binnen te halen als middel om den „grooten dag", den dag der dagen, de ontknooping, nader bij te komen. En zoo lang die begrippen door een politieke partij worden gehuldigd, die, de ervaring leert het, op een aanzienlijk deel van ons volk zoo grooten invloed kan oefenen, komt het mij voor dat een bezadigd, verstandig wetgever goed zal doen wanneer hij zelf de arbeiders tegen uitbuiting van die zijde gaat beschermen.

Bij de beoordeeling van de artikelen die ons in den eersten tijd zullen bezighouden zal het voornaamste element niet zijn de belemmering eener werkstaking, maar wel in hoever de tijd van den aanvang der staking door deze bepalingen wordt verschoven. In dit verband heb ik deze uitlating van den heer Troelstra woordelijk aangeteekend: „Werkstaking is nu eenmaal een machtsmiddel dat in vele gevallen plotseling moet worden toegepast." Daarin ligt de verklaring van het geheele verzet, dat elke poging om te komen tot een wettelijke regeling waarin dit plotseling ingrijpen aan banden wordt gelegd, uit den booze verklaart.

Ook hierover is meeningverschil bestaanbaar. Tot toelichting verwees de geachte afgevaardigde uit Amsterdam III naar den kolenstrijd in het Roerbekken. Er zijn oogenblikken, zeide hij, waarin het gevoel medespreekt en het leven spot met elke arbeidsovereenkomst of opzeggingstermijn. Dit klonk ietwat dramatisch. Maar ook volgt daaruit alweer, dat de directe actie zoo noodig wordt binnengehaald, en daaruit spreekt tevens de voldoening, dat elke plotselinge staking eenvoudig een stuk is van den grooten strijd die de ontknooping nader bij zal brengen. Wanneer de geachte afgevaardigde in die oogenblikken alleen wil zien wat hem verheft en bekoort, zou ik hem willen opmerken, dat het dan ook de oogenblikken zijn waarop de waan van den dag den arbeider het allermeest bevangt.

Dan zijn het tijden, waarvan de heer Domela Nieuwenhuis zei dat men, om het beeld te bezigen, dat ook in ons land niet onbekend is, de eieren maar stuk moet slaan, wanneer men een omelet wil bakken.

Wij hebben hier te lande afgewezen de kunstmatige beschermnig van het bedrijf, door middel der protectie. Maar nu moeten wij ook het bedrijf rechtmatig beschermen in dezen zin, dat wij moeten trachten in de onderneming stabiliteit te brengen.

Dit is naar het mij voorkomt niet een belang in de allereerste plaats van den ondernemer zelf, maar wel degelijk ook van de arbeiders. Voor de goede ontwikkeling van de bedrijven is stabiliteit onmisbaar. En alleen in een levenskrachtig bedrijf is voor den arbeider een goed bestaan en een goede toekomst mogelijk.

De heer **Drucker:** Mijnheer de Voorzitter! Over het staangeld zal ik op dit oogenblik, na hetgeen daarover door den geachten afgevaardigde uit Nijmegen, den heer van Nispen tot Sevenaer, is in het midden gebracht, niet spreken. Het ligt wel in den aard der zaak, dat ik, die mede schuldig sta aan de wandaad van het opnemen der regeling van het staangeld in het ontwerp, daarover het een en ander op het hart heb, maar ik hoop dit te berde te brengen bij het artikel, dat over het staangeld handelt.

Thans zij het mij vergund het een en ander te zeggen over den opzeggingstermijn, en over de werkstaking, beide naar aanleiding van de redevoering, die wij heden morgen hebben gehoord van den geachten afgevaardigde den heer Troelstra.

Deze geachte afgevaardigde, over den opzeggingstermijn sprekende, heeft aan de Vergadering medegedeeld, dat hij dezen vooral zou bezien uit een oogpunt van verband met de werkstaking, maar hij kon natuurlijk niet vermijden ook daarover te spreken eenigermate buiten dat verband. En nu zal ik waarschijnlijk niet de eenige zijn in deze Vergadering, die getroffen werd door de buitengewone voorzichtigheid, de twijfelachtige woorden, waarmede de geachte afgevaardigde zich over dat punt heeft uitgelaten.

De heer Troelstra heeft herhaaldelijk in den loop van zijn betoog gezegd: het is wel mogelijk dat . . . ., misschien zou het wel kunnen dat, den opzeggingstermijn, zooals hij hier geregeld is, voor den individueelen arbeider niet verkeerd ware, maar de geachte afgevaardigde, die anders een vrij gedecideerde meening pleegt te hebben en deze ook wel durft uitspreken, was op dit punt zeer voorzichtig en gebruikte voortdurend, blijkbaar opzettelijk, twijfelachtig gekozen woorden.

Voor wie deze zaak eenigszins kent, is dit niet te verwonderen, want in de sociaal-democratische pers, in de sociaal-democratische agitatie is het gebruikelijk geworden, ook buiten het verband van de werkstaking, den opzeggingstermijn, gelijk die in het wetsontwerp voorkomt, te beschrijven als, laat mij het zacht uitdrukken, een vloek voor de arbeiders.

Tegen dat het ontwerp nu wet gaat worden, begrijpt de heer Troelstra, dat men in dit opzicht wat voorzichtiger moet spreken, en ik wil nu wel zeggen, waarom ik wel vermoedde dat hij zich hier voorzichtiger zou uitlaten in vergelijking van hetgeen door zijn partijgenooten buiten de Kamer ook nog in den laatsten tijd is gezegd, namelijk dat, ook afgezien van de werkstaking, die opzeggingstermijn is hoogst nadeelig voor de arbeiders.

Nu heb ik mij de moeite gegeven te raadplegen, wat sociaal-democratische practici in andere landen van dien opzeggingstermijn zeggen.

In Duitschland heeft men een opzeggingstermijn in de wet, maar men kan daarvan bij overeenkomst afwijken.

Nu zou men denken, dat in dit opzicht door het sociaal-democratisch agitatiesysteem aan de arbeiders de wenk wordt gegeven: waar het u mogelijk is, stelt daar den patroon voor, geen opzeggingstermijn te laten gelden; zoekt dien termijn te verkorten, waar het eenigszins doenlijk is. Juist het omgekeerde geschiedt. Ik heb hier voor mij het sociaal-democratische handboek „das Arbeiterrecht" van den heer Stadthagen, een boek, dat bij tienduizendtallen onder de arbeiders verspreid is, en wat zegt dat Rijksdaglid daarin? Past toch op bij het sluiten van een arbeidscontract, en gedurende de werking daarvan, want dikwijls tracht de ondernemer, en soms met succes, den opzeggingstermijn weg te moffelen, en als ge ongelukkigerwijze zoo'n papiertje onderteekend hebt, zijt ge dien termijn kwijt. Dat gebeurt in het bijzonder bij de bouwwerken, zegt Stadthagen.

Heden morgen hoorden wij, op gezag van den heer Spiekman, verklaren, dat o. a. bij de bouwwerken die opzeggingstermijn zoo miserabel is voor de arbeiders. Stadthagen denkt er anders over. Het is in Duitschland de man van de practijk, die gevoelt de verantwoordelijkheid van den raad dien hij geeft; hij zegt tot de arbeiders: de opzeggingstermijn is in uw belang; zorgt, dat men u dien niet ontneemt.

Op gezag van den heer Spiekman is heden morgen ook herinnerd aan de staking in het Ruhrgebied. Toen zeide de heer Troelstra: daar zaten de menschen weder ongelukkigerwijze met den opzeggingstermijn.

Na die staking heeft de sociaal-democratische fractie in den Rijksdag de leeringen, die daaruit te trekken waren, gecondenseerd in een motie, en den Rijkskanselier uitgenoodigd, nog in de tegenwoordige zitting aanhangig te maken een wijziging der Gewerbeordnung. Die moest te gemoet komen aan de bezwaren, welke bij de staking gebleken waren. Die motie bevatte 7 punten, maar wegneming van de wettelijke bepaling omtrent den opzeggingstermijn hebben de heeren daaronder niet vermeld!

Wel een bewijs alweer, dat de opzeggingstermijn, waar men dien in de practijk ziet, niet die ellende geeft voor de arbeiders welke het hier te lande volgens de theorie dreigt te geven.

In Oostenrijk is het precies als in Duitschland.

De sociaal-democratische commentator in Oostenrijk, de advocaat dr. Ingwer, schrijft op bladz. 133 van zijn boek „Das Arbeitsverhältnis nach oesterreichischem Rechte", dat hij verplicht is de arbeiders te wijzen op een geval, dat in de practijk zeer dikwijls voorkomt, een handelwijze van den patroon, „welche die

schärfste Kritik herausfordert und nur durch eine strenge Handhabung des Gesetzes unmöglich gemacht werden kann".

Wat is nu dat verschrikkelijke, dat de patroons trachten te ondernemen? Dat zij den arbeiders den opzeggingstermijn ontrooven! Achteraf blijkt soms, zegt Ingwer, dat een arbeider onderteekend heeft een stuk, volgens hetwelk de opzeggingstermijn is verkort of zelfs opgeheven; dat bedrijf des werkgevers verdient scherpe critiek, en daartegen moeten de arbeiders worden gewaarschuwd! De schrijver is een advocaat te Weenen, sociaal-democratisch advocaat; dat is alweer de practijk.

En ten slotte een getuigenis uit Nederland. Dat is merkwaardig, want het is afkomstig van dezelfde heeren die in *Het Volk* en andere sociaal-democratische bladen schrijven, maar zelfs bij een sociaal-democraat is de natuur soms sterker dan de leer. Daar wordt nog wel op dezelfde bladzijde die de heer Troelstra hedenmorgen aanhaalde, in het rapport van de Sociaal-democratische Studielub gezegd: ,,Meer dan 2 weken is de opzeggingstermijn slechts bij uitzondering; zelfs in de gunstigste groep, die der winkelbedrijven, kan men haar nog niet regel noemen". Hoe langer opzeggingstermijn, laten de schrijvers zich daar ontvallen, hoe gunstiger voor den arbeider!

Dat is allemaal niets, hoor ik daar zeggen; voor mij is het wel iets. Ik hoor daar nu — en wanneer ik dat mag constateeren, ben ik volkomen tevreden, dat ik die vijf minuten over deze zaak van de Vergadering heb gevergd — dat men ook van sociaal-democratische zijde den opzeggingstermijn voor de individueele gevallen goedkeurt.

De heer **Troelstra:** Ik heb gezegd, dat ik over de beteekenis van den opzeggingstermijn voor de individueele arbeiders spreken zal wanneer het artikel aan de orde is. Dus al wat de heer Drucker over dit punt zegt, is op mijn rede van hedenmorgen niet toepasselijk.

De heer **Drucker:** Dat zullen wij dan zien, als wij uw rede in de *Handelingen* kunnen nalezen. Wat ik zeide heeft in ieder geval wel betrekking op het wetsontwerp en hetgeen daarover in den lande is verhandeld.

Ik kom nu met een enkel woord op de staking, waarover ik iets wil zeggen uit drieërlei oogpunt: uit een moreel, uit een practisch en uit een juridisch oogpunt.

Over de werkstaking uit een moreel oogpunt zal ik zeer kort zijn na hetgeen door andere sprekers daaromtrent al is gezegd. Voor mij bestaan er gerechtvaardigde stakingen, moreel gesproken, terwijl er aan den anderen kant stakingen zijn, die niet sterk genoeg kunnen worden afgekeurd. Dit is trouwens vrijwel de algemeene meening. De geachte afgevaardigde de heer van Nispen heeft hedenmiddag in denzelfden geest gesproken, en hij kon dat ook van zijn standpunt met volle vertrouwen doen, omdat door verschillende Roomsch-Katholieke autoriteiten, zooals ik er hier een voor mij heb, dat standpunt aangaande stakingen is verdedigd geworden.

Maar wat doet de heer Troelstra? De heer Troelstra, die den ontwerper verwijt, tusschen gerechtvaardigde en niet gerechtvaardigde stakingen niet te onderscheiden, vervalt van zijn kant in juist dezelfde fout. Terwijl toch de heer Troelstra, evenmin als iemand anders kan ontkennen, dat er absoluut ongerechtvaardigde stakingen voorkomen, vervalt hij in het andere uiterste en geeft een wettelijken regel, waarbij stakingen worden uitgezonderd van het gemeene recht, maar alweer zonder eenig onderscheid, of die stakingen goed gemotiveerd zijn of zoodanig zijn, dat ze door niemand kunnen worden verdedigd.

Wanneer de geachte spreker in den loop van zijn betoog zeide, dat in een staking zonder inachtneming van den opzeggingstermijn niets oneervols, niets onoprechts is te vinden, zal zelfs hij dat niet kunnen volhouden voor alle stakingen, gelijk hij, als ik mij niet vergis, reeds bij interruptie heeft toegegeven ten aanzien van een staking in strijd met een collectieve overeenkomst. Waar men zich van verschillende kanten, partijen en richtingen de grootste moeite geeft om bij tegenstrevende kringen de collectieve overeenkomst ingang te doen vinden, zou het toch ondenkbaar zijn, dat men op hetzelfde oogenblik een staking in strijd met een dergelijke collectieve overeenkomst als het ware gerechtvaardigd ging verklaren.

Hetzelfde verwijt dus dat de geachte afgevaardigde richtte tot den ontwerper treft in dezelfde mate zijn stelsel, dat evenmin tusschen de verschillende werkstakingen eenig onderscheid maakt.

Ik zou ook een enkel woord willen zeggen over een practische zijde van de staking, namelijk deze, of een staking met kans op succes denkbaar is, terwijl de opzeggingstermijnen worden in acht genomen.

De geachte sprekers die mij voorafgingen, hebben daaromtrent reeds het een en ander opgemerkt. Ik wensch hetzelfde nog te staven met het getuigenis van een man die toch waarlijk op dit gebied is èn volkomen zaakkundig èn volkomen onverdacht, wat betreft zijn goede gezindheid jegens den arbeider, van den bekenden Engelschman Sydney Webb. Deze zegt in zijn werk van 1902: wanneer een werkman zijn contract verbreekt, zooals bij voorbeeld wanneer hij het werk neerlegt, zonder den afgesproken opzeggingstermijn in acht te nemen, dan kan hij door den werkgever worden aangesproken en verplicht worden schadevergoeding te betalen. De bestuurders der Trade-unions waarschuwen voortdurend hun leden tegen dergelijke contractbreuk, niet alleen omdat deze nu eenmaal gevaarlijk is als de zaak bij den rechter komt, maar Webb voegt er bij: er is ook geen ernstige klacht mogelijk over het feit, dat een beambte van de Trade-unions, die een werkman aanraadt zijn contract te verbreken, zelf aansprakelijk wordt voor de schade, die daardoor wordt veroorzaakt. Niet alleen constateert deze bekende en als arbeidersvriend algemeen erkende autoriteit, dat de rechter aldus uitspraak doet, maar hij verklaart tevens, dat er in die wijze van uitspraak doen is ,,no real grievance": met reden kan men daartegen niets aanvoeren. Mij dunkt, dat is een autoriteit, die in deze gewicht in de schaal legt. Ook hebben wij eenige maanden geleden in *Het Volk* van 25 Februari 1906 kunnen vinden een brief van den Londenschen correspondent van dat blad, die, schrijvende over het rapport van de bekende commissie van 1903, mededeelt, dat de Trade-unions met de aanbevelingen van de meerderheid dier commissie zullen instemmen, ook met de legalisatie van de opwekking tot staking, en daar wordt bijgevoegd: ,,uitgezonderd die welke een contractbreuk zouden inhouden". Deze correspondent erkent, dat de Trade-unions in Engeland zich neerleggen bij het feit, dat een werkstaking met verbreking van het contract niet goed is, en het redelijk is, dat in dat geval schadevergoeding verschuldigd is.

In dit verband heeft de heer Troelstra zooeven bij interruptie aangevoerd, wat herhaaldelijk, ook in de pers, is gemoveerd, namelijk dat andere landen niet een ,,wettelijk verplichten" opzeggingstermijn hebben. De geachte afgevaardigde zal mij verplichten, en waarschijnlijk mij niet alleen, wanneer hij eens wil uitleggen, wat hij onder dien ,,wettelijk verplichten" opzeggingstermijn verstaat. Volgens den tekst van het wetsontwerp die voor ons ligt, zijn de partijen vrij, van den wettelijken termijn af te wijken, indien zij dit in hun belang achten. Bovendien wijs ik er uitdrukkelijk op, dat, als werklieden bij collectieve overeenkomst met den patroon hebben afgesproken, dat in hun contracten geen opzeggingstermijn zal staan, geen enkele overeenkomst op afwijkende voorwaarden mag worden gesloten. Dat er in het wetsontwerp een ,,wettelijk verplichte" opzeggingstermijn zal zijn, kan ik dus niet inzien.

Wat staat er in dit ontwerp? Er is een wettelijke opzeggingstermijn, indien het door de partijen niet anders wordt geregeld. Dat is geen eigenaardigheid van dit ontwerp, maar in alle beschaafde landen is de zaak zoo geregeld.

Ik kom nu tot de juridische natuur van de werkstaking. Daarover is in Frankrijk, met name in de allerlaatste jaren, een ontzaglijke literatuur ontstaan. De geachte afgevaardigde heeft hedenmorgen een greep in die literatuur gedaan; hij heeft aangehaald een rede van een mij niet bekenden advocaat en een dissertatie, welke over dit onderwerp is verschenen. De geachte afgevaardigde heeft zich daarbij met bijzonderen nadruk beroepen op een advies — want meer dan een advies is het niet —, uitgebracht door den oppersten arbeidsraad, den ,,conseil supérieur du travail".

De geachte afgevaardigde heeft het voorgesteld, alsof hij in dat besluit een gewichtige steun had voor de leer die hij verdedigde. Over die bewering heeft zooeven de heer Talma reeds met een enkel woord gesproken en een en ander aangevoerd om de waarde van die aanhaling tot haar juiste afmetingen terug te brengen. Men zou nog een stap verder kunnen gaan dan de heer Talma in dat opzicht gegaan is. De heer Talma heeft al uit het *Sociaal Weekblad* medegedeeld, dat het advies is vastgesteld in een hoogst onvoltallige vergadering, waarin van de 72 leden slechts 37 tegenwoordig waren, terwijl 19 vóór en 18 tegen het advies hebben gestemd. Maar er is nog een curieuse bijzonderheid, die hier in het land, waar de officieele stukken van die conseil niet zoo algemeen gevonden worden, thans wel even mag worden vermeld. Wat is geschied?

De voorsteller van dat artikel van het advies, zooals het nu is aangenomen, monsieur Briat, heeft na een zeer uitvoerige discussie over het voorstel en na een absoluut vernietigende critiek, o. a. van professor Jay uit Parijs, een groot arbeidersvriend, moeten erkennen, dat zijn voorstel onhoudbaar was en heeft gezegd, men kan dat vinden op bladz. 103 van het verslag van die Conseil van Juni 1905, ,,je retire ma proposition et je m'associe à celle de M. Manoury."

Toen is, zooals het in vergaderingen meer geschiedt — wij hebben dat hier ook wel eens bijgewoond — een ietwat heethoofdig arbeidersafgevaardigde opgestaan en heeft het voorstel overgenomen, en toen hebben de andere arbeidersafgevaardigden op dat oogenblik — het was op het einde der vergadering — hun collega niet in den steek willen laten en hebben met hun negentienen vóórgestemd. Maar de man, die het voorstel ontworpen en verdedigd had, heeft zelf na de verpletterende critiek moeten erkennen, dat het systeem onhoudbaar was.

Wat is nu de staking uit een juridisch oogpunt?

Men kan de staking uit een juridisch oogpunt tweeledig opvatten. Men kan, zooals veel gebeurt, zeggen, dat de arbeider die staakt, daardoor een einde maakt aan de dienstbetrekking. Maar men kan het ook, en dat schijnt mij juister en dat is het stelsel van het ontwerp, aldus beschouwen, dat de arbeider die staakt, daarmede in den regel, behoudens zeer exceptioneele gevallen, niet gezegd kan worden te willen te kennen geven, dat hij de dienstbetrekking doet eindigen. In zooverre stemt het ontwerp overeen met de resultaten, waartoe men in Frankrijk door grondige bestudeering der zaak is gekomen. Het ontwerp gaat uit van het standpunt, dat, als iemand een dag niet werkt, dit niet medebrengt, dat hij de dienstbetrekking wil doen eindigen. Maar in den regel zal het niet werken en het weigeren van te voldoen aan de bevelen tot werken, die hem gegeven worden, een reden voor den patroon kunnen zijn om den man niet in dienst te houden en, des verkiezende, gebruik te maken van art. 1639*q* [**p**].

De heer Troelstra heeft in dit opzicht van den Minister verklaringen gevraagd. Ik vertrouw, dat de Minister die gaarne geven zal, maar waar het op aankomt, zijn niet de verklaringen van den Minister, maar is de tekst van het ontwerp, en die heeft de geachte afgevaardigde zoo goed tot zijn beschikking gehad als wij allen. Nu is het, dunkt mij, voldoende gebleken, dat de geachte afgevaardigde zelf de zaak niet anders begrepen heeft dan ze door mij is opgevat en hier in het kort weergegeven. Want wat heeft de geachte afgevaardigde gedaan? Waar hij met zijn vrienden een voorstel wilde indienen betreffende de staking heeft hij als uitgangspunt genomen, dat staking niet was het doen eindigen der dienstbetrekking. In de tweede plaats heeft hij mèt het ontwerp erkend, dat de staking geeft een dringende reden aan den werkgever, zoo deze dit wenscht, om den arbeider weg te zenden. Maar de geachte spreker begint van het voorstel der Regeering af te wijken, waar het ontwerp in dit geval de verplichting tot schadevergoeding oplegt. Over de bijzonderheden van het amendement zullen wij bij het artikel kunnen spreken. Op dit oogenblik kwam het mij er alleen op aan te constateeren, dat het ontwerp zelf door den geachten spreker, den heer Troelstra, volkomen is begrepen gelijk het door mij altijd is opgevat.

Ik zou wenschen te eindigen met een woord meer in het algemeen. Ik zal niet treden, gelijk de heer Troelstra hedenmorgen gedaan heeft, in zeer uitvoerige algemeene beschouwingen. Het gaf hedenmorgen, dunkt mij, wel eenigszins den indruk, alsof de geachte afgevaardigde behoefte gevoelde, de Vergadering nog een kleine aanvulling te leveren op hetgeen bij de algemeene beschouwingen is gezegd. De geachte spreker gebruikte deze gelegenheid om opnieuw hoog op te geven van den ernst en van de zaakkennis bij de leiders van de sociaal-democratische beweging in het land. Hoe ik daarover dacht, heb ik bij de algemeene beschouwingen onomwonden gezegd; maar gij zult mij, Mijnheer de Voorzitter, misschien vergunnen nog met een enkel woord te verklaren en met een zeer enkel woord toe te lichten, waarom ik meen te mogen volhouden, dat hetgeen in de laatste weken gebeurd is, nog weder volkomen heeft bevestigd hetgeen ik destijds heb gezegd.

In de sociaal-democratische pers gaat men dagelijks voort, niet alleen met de zaken eenzijdig te beschouwen — dat doen wij allen min of meer — maar met te volharden om de artikelen, welke reeds aangenomen zijn, in waarde te verkleinen, en daardoor de arbeiders, met het oog op hun eigen practische toekomst, te benadeelen. En men ontziet zich niet om, evenals vroeger, telkens den tekst der artikelen, welke aangenomen zijn, verkeerd weer te geven.

Het is in het overzicht van *Het Volk* herhaaldelijk gebeurd, dat artikelen, wat den tekst betreft, verkeerd zijn voorgesteld. Men vraagt mij, een geval te noemen. Dit is bijv. geschied met art. 1637*q bis* [**t**]; in *Het Volk* wordt wat in het artikel als het minimum wordt gesteld, steeds als maximum aangegeven.

Dit is een voorbeeld van een pertinent onjuiste voorstelling; van kras eenzijdige voorstellingen zou ik meer voorbeelden kunnen geven.

Wat ook opmerkelijk is, dat is, dat artikelen van het wetsontwerp, waarover schande gesproken is in de pers, die zelfs in ons Voorloopig Verslag door sommige leden genoemd zijn schandalen van wetgeving, bijna onbesproken uw hamer, Mijnheer de Voorzitter, gepasseerd zijn.

Wij hebben nog kort geleden een artikel [**1638 aa**] aangenomen zonder hoofdelijke stemming, na een poging om een kleine verbetering er in te brengen, een artikel, waarvan in het Voorloopig Verslag gezegd werd, dat het naar het oordeel van enkele leden „het zekerste middel is om den arbeider tot slaaf te maken van den werkgever en hem aan diens willekeur over te leveren." Bij de behandeling is van sociaal-democratische zijde geen woord over die ontzettende gevaren van het artikel gezegd en heeft men zich zonder hoofdelijke stemming er mede vereenigd.

Een enkele maal mag ook hier in de Kamer deze handelwijze wel eens ter sprake gebracht worden; ik hoop, dat de pers, die meer tijd en gelegenheid daarvoor heeft, dit ook van haren kant zal doen. Dan zal ons volk zien, dat het electrisch licht, dat men heette te ontsteken, niet anders was dan een dwaallicht.

Ik vertrouw, dat, wanneer men tot kalmte gekomen zal zijn, men ook over de thans aan de orde zijnde artikelen anders zal oordeelen dan men tot dusverre gedaan heeft.

De heer **van der Zwaag:** Ofschoon ik thans ongeveer 9 jaar lid dezer Kamer ben, schijn ik nog niet een genoeg fijnen neus te hebben, om te kunnen onderscheiden, wat behoort tot de algemeene beraadslaging en wat tot de behandeling der artikelen.

Ik ben altijd bang in herhaling te vervallen en zal dus kort zijn, omdat ik bij de betrokken artikelen, speciaal die over het staangeld, ook nog het woord zal voeren. Mocht ik dan eens misschien een enkel woord zeggen dat strikt genomen onder „algemeene beraadslaging" valt, dan hoop ik dat mij dit niet al te euvel zal worden geduid.

Ik wil mij in allen gevalle thans bepalen tot enkele korte opmerkingen naar aanleiding van datgene wat wij hedenmorgen van de bestrijders van den eersten spreker hebben gehoord.

Ik ben altijd van oordeel geweest, dat, wanneer deze bepalingen worden aangenomen, de kracht van de vakvereenigingen, zooal niet gebroken, dan toch min of meer verlamd zal worden. Ik moet dus precies hetzelfde verklaren wat hedenmorgen door den heer Troelstra gezegd is. Ik heb reeds gezegd, dat ik zoo nauwkeurig mogelijk hetgeen deze wet zal brengen zal toetsen aan de belangen van de arbeiders. Het weinigje goeds, dat deze wet den arbeider zal brengen, plaatsende tegenover de voor hen schadelijke artikelen en wel bepaald tegen de hier bedoelde, zeg ik met Troelstra c.s., dat ik mijn stem tegen dit wetsontwerp zal uitbrengen wanneer deze artikelen mochten worden aangenomen, omdat ik die totaal onaannemelijk acht voor de arbeiders.

Wanneer de amendementen die door de sociaal-democraten zijn voorgesteld, niet worden aangenomen, dan zal deze wet werkelijk een gevaar, althans een belemmering medebrengen voor de vakorganisaties.

In deze mijn meening werd ik versterkt door hetgeen de heeren van Nispen tot Sevenaer en Talma hebben gezegd. Tot dusver hadden wij den indruk verkregen dat men de vakvereenigingen genegen was en stakingen beschouwde als moreel zeer gerechtvaardigd. Maar nu komt plotseling de heer van Nispen tot Sevenaer verklaren, dat hij alleen als staking beschouwt een staking die plaats heeft met inachtneming van den opzeggingstermijn, waardoor in zeer vele gevallen de kracht van den arbeider wordt gebroken.

De Minister schudt van neen, dat komt omdat hij niet met stakingen bekend is, omdat hij nooit als leider aan stakingen heeft deelgenomen. Wij hebben op dit punt meer ervaring en dus meer recht van spreken dan de Minister, die er nooit iets mede te maken heeft gehad.

Wanneer wij overal in het land zeer ontwikkelde werklieden hadden, met een tamelijke draagkracht, vereenigd in sterke vakvereenigingen, ja, dan zouden dergelijke bepalingen niet hinderen, maar wij weten hoe het hier te lande staat met de arbeiders. Wij weten dat zij veelal alleen staken, na daartoe aangespoord te zijn door de energie en het voorbeeld van enkelen, die de anderen medeslepen. En nu zegge men niet: zij die niet tot staking overgaan, zijn tevreden met den toestand en laten zich alleen door zwakheid tot staking overhalen, zij die hen medeslepen zijn dus opruiers.

Neen, ook zij die eerst afwachten zijn meestal niet tevreden en kunnen dat ook niet zijn; het is alleen de vrees, de slaafsheid die dezulken te lang doet berusten en zij hebben het juist aan hun meer energieke kameraden te danken, dat af en toe een voordeeltje van de werkgevers wordt afgedwongen. Men moeilijke dus die meer energieken in hun moeilijken arbeid niet.

Door enkele sprekers is de vraag ter sprake gebracht: wanneer zijn werk-

stakingen gerechtvaardigd? Ik aarzel niet te verklaren, dat ik elke werkstaking, in het algemeen beschouwd, gerechtvaardigd acht. Of zou men inderdaad meenen, dat de arbeiders de staking beschouwen als een spelletje, als een aardigheid, die ze af en toe als tijdverdrijf ter hand nemen?

Meent men dat zij het niet doen — en niet uitsluitend doen — om verbetering te zien aangebracht in hun maatschappelijken toestand, wat voor allen zonder uitzondering nog altijd zeer noodig is?

Wanneer dus de werklieden overgaan tot staking — er kunnen uitzonderingen zijn, maar die laat ik buiten rekening, hoewel ik niet ontken, dat er misschien af en toe ook wel onberaden werkstakingen worden begonnen — dan kan men als regel stellen, dat die staking gerechtvaardigd is, want zij is het eenige middel, waardoor de arbeider zich kan verzetten tegen de oeconomische overmacht en niet zelden grenzelooze willekeur van den patroon.

De heer van Nispen tot Sevenaer heeft gesproken over den toestand in het Compascuumveen en een proclamatie voorgelezen van Christelijke werklieden aldaar.

Nu zou ik wel eens willen weten waar werkelijk die proclamatie vandaan is gekomen, want de ervaring heeft mij geleerd, dat ook de Christelijke werklieden uit zich zelf dikwijls geen het minste moreel bezwaar hebben om aan een staking mede te doen, ook al moeten ze daarbij een afgedwongen contract verbreken. Maar wanneer de staking eenigen tijd was volgehouden en er kans bestond dat zij zou worden gewonnen, dan is het meer dan eens, ook in de venen, gebeurd, dat er Christelijke mannen kwamen, die vooraf geconfereerd hadden met de patroons, om den werklieden voor te houden, dat wat gebeurde niet te pas kwam, en dan bewerkte de ingewortelde eerbied voor geestelijken en andere leiders, dat de goedgeloovige zielen ook zelf begonnen te meenen van zich aan een zondige daad te hebben schuldig gemaakt, ofschoon het eigen geweten hen tot dusver niet het minst had bezwaard. Door dergelijke breekijzers is menige werkstaking in het veen verloren, verloren door den invloed van menschen die het zelf goed hebben in de wereld en zich niet kunnen indenken in den toestand der arbeiders.

Ik beschouw de verbreking van een contract uit een moreel oogpunt lang niet altijd als onverdedigbaar, maar menigmaal als zeer goed te verdedigen, omdat bijna altijd de patroon in de beste positie verkeert bij het sluiten.

In de venen verbinden zich jaarlijks vóór Nieuwjaar al de zoogenaamde turfmakers om tegen een zeker dagloon te werken, ook wanneer zij de zekerheid hebben, dat zij te weinig zullen krijgen. Waarom doen zij dit dan? Omdat zij wonen in een huisje van den veenbaas en bijna zeker weten, dat als zij daaruit gezet worden, zij geen ander onderkomen en geen ander werk zullen vinden in het veen. Wanneer later een werkstaking plaats heeft onder de andere veenwerkers, dan doen — dan deden ten minste — deze turfmakers daaraan in den regel niet mee. Maar dit lijdelijk toezien geschiedde dan niet omdat deze werklieden tevreden waren of niet gevoelden, dat zij recht hadden op meer loon, maar omdat zij eenvoudig practisch zoo redeneerden: wanneer onze werkgever ons dit betaald wil zetten, dan kan hij dit zelfs nog in het najaar doen; dan neemt hij ons niet weer en zet ons uit onze woning. Het teekenen van dergelijke contracten heeft dus meer dan eens plaats onder grooten dwang en het verbreken van een zoodanig tot stand gekomen contract noem ik uit een moreel oogpunt volstrekt niet onrechtmatig, maar zelfs zeer gerechtvaardigd. De heeren kunnen zich dit alleen denken wanneer er noodstand is. Maar die noodstand bestaat bijna altijd. Als er een individueel contract wordt gesloten met een arbeider, dan moet hij dit wel doen omdat hij niet vrijstaat. Wanneer het hem vrijstond iets te doen of niet te doen, dan zou hij het in vele gevallen niet doen. Laat mij een voorbeeld noemen: Den Haag wordt op dit oogenblik bijna geheel opgebroken. Met dat ongezonde en vuile werk zijn heel wat menschen bezig. Stel nu dat zij voor dat werk krijgen f 5 per dag of f 30 per week. Dan zouden de heeren hier zeggen: bij arbeiders met zulke loonen is toch geen noodstand! Maar zouden de heeren van Nispen of Talma dat werk voor f 5 per dag willen doen? Ik geloof dat zij er feestelijk voor zouden bedanken, en wel omdat zij vrij zijn, omdat zij inderdaad *niet* in noodstand verkeeren. Wanneer zij echter, evenals die menschen, van hun met handenarbeid verdiende loon vrouw en kinderen moesten onderhouden, dan zouden zij het zoo noodig wèl doen. Als die heeren zelf maar eens verkeerden in de positie van de arbeiders, dan zouden zij wel wat meer gevoelen voor de agitatie die wij voeren tegen enkele artikelen van dit wetsontwerp.

Wat den opzeggingstermijn betreft, als de redeneering van de heeren opgaat, dat de zaak in orde is als patroon en arbeider in dezelfde positie staan tegenover de wet, dan is gelijke duur van den opzeggingstermijn voor beiden zeer wel te verdedigen, dat erken ik gaarne. Maar ik denk er anders over en meen dat ook hier weder gelijk recht is ongelijk recht. Een langere opzeggingstermijn voor den patroon dan voor den werkman, een termijn bijv. van 6 weken voor den patroon en van 14 dagen voor den arbeider kan m. i. zeer gerechtvaardigd zijn. En dat is niet alleen de meening van socialisten; neen, die meening is ook neergelegd in een adres van de Vereeniging „Mercurius", en niet alleen neergelegd, maar ook zeer goed gemotiveerd.

Wanneer een patroon heden een arbeider wegzendt, dan staan er morgen veel meer voor zijn deur dan hij zelf gebruiken kan, terwijl, wanneer een arbeider aan den dijk wordt gezet, zij het na tijdige voorafgaande waarschuwing, het zeer moeilijk, soms, vooral als hij den dertigjarigen leeftijd is gepasseerd, onmogelijk voor hem is om weder werk te krijgen. Wanneer men dus uit een maatschappelijk oogpunt redeneert, de zaken neemt zooals zij zijn, dan staat de opzeggingstermijn voor beide partijen niet gelijk.

De heeren Talma en anderen zullen zich niet verdiepen in de vraag of staking is een verbreking of een schorsing van het contract.

Wij hebben echter van den Minister gehoord, bij de algemeene beschouwingen, dat hij de staking beschouwt niet als een verbreking, maar als een schorsing van het contract. Ook de heer Drucker denkt er, blijkens zijn rede van zooeven, zoo over. Het staat echter niet in de wet en wanneer het den heeren meenens is met wat zij zeggen, dan moeten zij medewerken tot de aanneming van het sociaal-democratische amendement, dat de werkstaking niet zal worden beschouwd als een verbreking, maar als een schorsing van het contract, niet als een geldende, gewichtige reden voor den patroon om het dienstcontract te verbreken. Maar zooals thans de wet luidt is de rechter niet gebonden door wat de Minister of de voorzitter van de Commissie van Rapporteurs heeft verklaard, maar is hij gebonden aan de letter der wet. En dan is de arbeider in geval van werkstaking overgeleverd.

Nu zie ik, als het individuen geldt, bijv. inwonende dienstboden, in den regel niet zoo heel veel kwaad in den opzeggingstermijn, maar ik wil nadrukkelijk gehandhaafd zien het recht van werkstaking in dezen zin, dat werkstakingen niet zullen worden beschouwd als verbreking van het tractaat, als grond voor het vragen van schadeloosstelling door den patroon.

Maar, zegt de heer Talma, is een collectief contract dan niet hetzelfde als een individueel? Verkeeren de menschen bij het sluiten van een collectief contract dan niet in noodstand? Ik heb mij meer dan eens verwonderd over gezegden van den heer Talma, maar dan zat er de politiek achter. Thans begrijp ik die vraag in het geheel niet. De arbeiderstoestanden zijn den heer Talma goed bekend en daarom begrijp ik zijn vraag niet, want er is inderdaad een groot verschil tusschen den toestand der arbeiders bij een massacontract en dien der individueele arbeiders bij een individueel contract.

Bij een collectief contract heeft men vooreerst een vrij sterke vakvereeniging, waarbij men al veel sterker staat tegen een werkgever. Een collectief contract immers *kan* haast niet anders worden gesloten dan door een vrij sterke vakvereeniging eener- en den werkgever anderzijds, omdat deze natuurlijk vrij groote zekerheid zal willen hebben, dat het contract wordt nagekomen. Reeds daardoor verkeeren de arbeiders die een collectief contract sluiten al niet zóó in een noodstand als een individueelen arbeider. Maar bovendien staat een werkman die individueel contracteert met een werkgever, meestal niet alleen door maatschappelijke afhankelijkheid, maar ook door gebrek aan ontwikkeling weerloos; terwijl men bij een collectief contract te voren met elkander overleg kan plegen over hetgeen men wil bereiken, zoodat men vooraf den toestand kan overzien en overdenken. Groot verschil bestaat dus wel degelijk.

Een andere eigenaardige uitdrukking van den heer Talma was, dat er wel zaken kunnen zijn, waarbij hooge belangen en de zedelijkheid kunnen eischen, dat er inbreuk wordt gemaakt op een contract, maar dan, zeide hij, moet men de straf daarvoor dragen en willen dragen, die op de verbreking van het contract gesteld is.

Mijnheer de Voorzitter! Zelfs als wij dit laatste aannemen, zie ik nog de noodzakelijkheid niet in dat de wetgever den patroon te hulp moet komen om die straf zoo zwaar mogelijk te doen zijn. Als de publieke opinie van oordeel is, dat er hoogere belangen op het spel staan, waardoor de arbeiders gerechtigd zijn een contract te verbreken, dan *mag* de wetgever den werkgever niet in staat stellen om zoo streng mogelijk op te treden.

Hij blijve neutraal in den strijd tusschen werkman en werkgever; hij stelle er in allen gevalle geen premie op, dat in stand blijft wat niet in stand *mag* blijven, omdat het ingaat tegen alle begrippen van zedelijkheid en recht.

Wat de heer Talma zeide over de wetten die in 1903 gemaakt zijn heeft hier-

mede niets uit te staan. Hier is aan de orde de quaestie van het staangeld en den opzeggingstermijn en dit heeft met den vrijheid van den arbeider en de openbare orde niets te maken. Hier kan de wetgever neutraal blijven.

Ik heb nog een enkel woord te zeggen aan den heer Reyne en dit is tevens een antwoord aan den heer Drucker, die vroeg of een werkstaking met een opzeggingstermijn niet denkbaar was. Denkbaar natuurlijk wel, maar het zal moeilijker zijn een werkstaking te beginnen wanneer er een opzeggingstermijn is, dan wanneer deze er niet is.

De heer Reyne was er zoo verwonderd over dat de heer Troelstra heeft gezegd, dat de werkstaking een machtsmiddel is dat soms plotseling moet worden toegepast. En toch is dit zeer natuurlijk, want dit is juist de kracht van den arbeider. De patroon heeft *altijd* de oeconomische overmacht; als het oogenblik nu eens gunstig is voor de arbeiders, als zij een kort oogenblik eens hebben een kleine overmacht, b.v. door groote drukte in 't vak of minder aanbod van werkkrachten, dan moeten zij daarvan kunnen profiteeren en onbelemmerd in de gelegenheid zijn een werkstaking te beginnen. Wanneer zij dat doen als de zaken slap zijn, is het te gek om los te loopen. Men moet dus vrij blijven om een werkstaking op het meest gunstige oogenblik te beginnen, zonder dat men kans heeft om aparte financieele straf te beloopen.

Ten aanzien van hetgeen de heer Drucker heeft gezegd omtrent het oordeel van sociaal-democraten in Duitschland en Oostenrijk zou ik wel eenige meerdere inlichting willen hebben; want ik ben in weerwil van het medegedeelde niet volkomen op de hoogte. Men schijnt er daar ook van sociaal-democratische zijde bang voor te zijn dat die opzeggingstermijn, die daar reeds bestaat, den arbeider zou worden ontnomen. Om de draagkracht van dat argument te begrijpen moet men meer weten dan de heer Drucker ons mededeelde, moet men weten hoe de positie van den arbeider daar is *met* en *zonder* opzeggingstermijn.

Als ik de keuze bijv. had tusschen den opzeggingstermijn en het bestaande beruchte artikel in ons Burgerlijk Wetboek zou óók ik zeggen: dàn maar liever den opzeggingstermijn, ten minste voor inwonende dienstboden. Als echter het staangeld er bij komt en werkstaking wordt beschouwd als verbreking van het contract, zijn wij verder van huis dan op dit oogenblik.

Ik blijf er dus bij, dat, wanneer de wet zoo blijft als op dit oogenblik en de amendementen door de sociaal-democraten op deze artikelen ingediend, al dan niet gewijzigd, niet worden aangenomen, ik met overtuiging mijn stem zal uitbrengen tegen dit wetsontwerp, omdat ik van oordeel ben, dat de arbeider er meer nadeel dan voordeel van ondervinden zal.

Ten slotte wil ik nog een aanhaling doen, waaruit mede blijkt, dat ook anderen dan wij van meening zijn, zelfs al *zeggen* ze dikwijls het tegendeel, dat het noodzakelijk is voor een werkstaking, niet aan een opzeggingstermijn te zijn gebonden.

Het is een citaat uit *De Standaard* van 13 Maart, zoodat men niet kan zeggen, dat dit weer komt van sociaal-democratischen kant.

Gewagende van de zich overal weer in Rusland openbarende ontevredenheid, zegt het blad:

„Daarom bestaat het voornemen, opnieuw een algemeene staking te proclameeren, maar thans op wettelijken grondslag, nl. door een gelijktijdig algemeen opzeggen van de dienstbetrekking.

„Ook de bond van spoorwegmannen heeft besloten tot gemeenschappelijke ontslagaanvrage. Dat zijn de 180 000 beambten en arbeiders van de Wolga-flottilje, georganiseerd in een bond, die zijn doel op oeconomisch en politiek gebied wil bereiken, door de scheepvaart op de Wolga stil te leggen en daarom poogt te komen tot een algemeene werkstaking die op 10 Mei zou beginnen. Dat heeft dan nog een poosje den tijd en de Regeering kan nu haar maatregelen nemen. *Een gewaarschuwd* man *geldt voor twee.*"

De Standaard weet het dus óók wel, Mijnheer de Voorzitter!

Wel is waar gold het hier een termijn van minstens 8 weken, maar daar tegenover staat, dat men te doen had met een vakvereeniging van 180 000 menschen. Als zulk een vereeniging al last heeft van een opzeggingstermijn, hoeveel te meer dan niet de kleinere, zwakkere vereenigingen en de ongeorganiseerde arbeiders.

Ook door dit citaat dus word ik in mijn meening versterkt.

De **Voorzitter:** De geachte afgevaardigde uit Schoterland, de heer van der Zwaag, heeft den wensch geuit bij de behandeling der artikelen eenige ruimte te mogen hebben om in de algemeene beschouwingen terug te treden, zullende hij zich anders genoodzaakt zien zulks thans te doen. Ik blijf ten deze bij hetgeen ik reeds op bladz. 1868 der *Handelingen* [bl. 409] heb gezegd: De verschillende artikelen kunnen behoorlijk op zich zelf worden behandeld.

Daarbij zal natuurlijk altijd eenige ruimte zijn te laten, bij voorbeeld in dien zin, dat, door verwijzing, in het algemeen naar andere artikelen gewezen wordt op de gevolgen, die sommige artikelen, in verband met andere, zullen kunnen hebben.

Ik kan dus, als de artikelen aan de orde komen, niet toelaten, dat alsdan wordt teruggetreden in de algemeene beschouwingen. Bij de behandeling van het staangeld, waaromtrent reeds den 27sten Maart — *Handelingen*, bladz. 1454 [dl. I, bl. 269] — is besloten, dat het als afzonderlijk instituut aan het slot van deze afdeeling zal worden behandeld, ofschoon het in de derde afdeeling is geplaatst, zal in dit opzicht eenige meerdere vrijheid moeten worden gelaten.

(31 Mei 1906.)

De heer **van den Bergh** (den Helder): Mijnheer de Voorzitter! Waar het mij gisteren door een physieke reden niet wel mogelijk was deel te nemen aan dit debat, zij het mij vercorloofd heden nog enkele korte opmerkingen te maken, aanknoopende aan hetgeen gisteren is gezegd.

Allereerst kan dan geconstateerd worden, dat alle partijen het hierover eens zijn, dat er gevallen van staking voorkomen, welke men noemt gerechtvaardigde schennis van het contract.

Van de verschillende partijen welke zich gisteren hebben uitgesproken, was er geen die niet gezegd heeft: er komen gevallen voor waarin men erkennen moet dat een staking gegronde redenen heeft.

Dat er ook gevallen zijn, waarin een staking niet gerechtvaardigd is, is ook algemeen erkend.

Er zijn er weinigen die zóó ver gaan als de geachte afgevaardigde de heer van der Zwaag, met als regel aan te nemen: een staking is altijd gerechtvaardigd; maar zeker staat voor de groote meerderheid dezer Vergadering vast, dat er tal van stakingen voorkomen, die men uit een zedelijk oogpunt noemt ongerechtvaardigd.

Ik herinner, als het nog noodig is, aan staking in verband met de besmettingstheorie, dat men bijv. niet wilde werken aan zand dat „besmet" was, een theorie die ook wordt lotgelaten o. a. door een groot deel der sociaal-democraten.

Wij kunnen dus hiervan uitgaan, dat er gevallen zijn waarin alle partijen steun hebben verleend aan zekere stakingen, en kunnen vaststellen, dat er een zekere volksovertuiging is, dat de contractschennis welke in staking is gelegen, in bepaalde gevallen wel is te rechtvaardigen.

Nu zou ik deze vraag willen stellen: komt datzelfde ook voor bij andere contracten? Is het gebruikelijk bij koopcontracten, bij leencontracten, bij welk ander contract ook, dat het publiek zich bemoeit met de schennis daarvan en een uitspraak doet als: hier is een gerechtvaardigde schennis van het contract? Ik zeg dit, omdat gisteren door een der geachte sprekers een vergelijking is getrokken met het leencontract, die mij voorkwam niet zeer gelukkig te zijn. En waarom niet? Het arbeidscontract heeft, als ik wel zie, twee eigenaardigheden waardoor het zich onderscheidt van elk ander contract.

Die twee eigenaardigheden, die hier bepaalde consequenties vorderen, zijn in de eerste plaats deze: dat de werkman zijn lichaam, zijn gezondheid, zelfs zijn leven stelt in den dienst en in de macht van de andere partij. Geheel zijn physiek en geestelijk bestaan is inderdaad in de macht gesteld van de wederpartij.

Maar daar komt iets bij, namelijk dit: dat de praestatie van den werkgever voor een deel afhankelijk is van hem zelf. Dit, vooral in verband met het vorige, heeft hier zijn consequenties. Een werkgever heeft niet alleen, zooals gisteren ook is gezegd, te betalen, maar hij heeft nog een andere taak: hij heeft zijn werkman op een bepaalde wijze te bejegenen. En nu komt het voor, dat iemand vandaag goed en vriendschappelijk bejegend wordt en den volgenden dag wordt genegerd door een werkbaas; ook dat de werkgever verandering brengt in zijn werkwijze. Er is reeds gesproken van het geval, dat een werkgever ander, slecht werk aan een werkman geeft, in één woord: al die omstandigheden wijzen er op, dat de eigenaardigheid van dit contract is, dat inderdaad de werkgever beslist een grooten eenzijdigen invloed uitoefent op den inhoud van het contract. Het kan van groot belang zijn, wanneer de werkgever slecht werk aan zijn werkman levert, ook wanneer hij in zijn werkwijze verandering brengt, waardoor de arbeider minder verdient.

Dat zijn omstandigheden waarin inderdaad binnen de grenzen van het gesloten contract zekere macht aan de andere partij is gegeven, die men te vergeefs zal zoeken bij welk ander contract ook. Nu is het eigenaardig, dat de stakingen

zeer dikwijls juist daaruit voortkomen, dat de patroon verandering brengt in zijn handelwijze.

Het is herhaaldelijk voorgekomen, dat stakingen zijn ontstaan door slechte bejegening van een baas bijv. De menschen werden vroeger goed, door een nieuwen chef worden ze slecht behandeld, een verandering die tot een staking geleid heeft.

Het geval dat men slecht werk geeft en de werkman weinig verdient, is eveneens een geval waardoor werkstaking is voorgekomen. Zoo is het ook geschied ten gevolge van verandering van werkwijze. Ik denk hier aan het bekende geval in Twente, waar men bij verandering van machines en in de loontabellen over teruggang van het loon begon te klagen.

Nu vraag ik: als dergelijke gevallen zich voordoen, waarbij dus de werkgever door zijn wijze van optreden de directe aanleiding wordt tot de houding van de wederpartij en aanleiding geeft tot wat men noemt schennis van het contract, moet men daarvoor dan geheel onverschillig blijven?

Nu ontmoet ik weder den heer Talma, die gisteren gezegd heeft: ja, dat is wel een zekere volksovertuiging, het komt zeker voor — hij heeft dat erkend en het was van hem te verwachten — dat stakingen soms door de volksovertuiging gerechtvaardigd worden, maar daar kan de wet eigenlijk niets aan doen; als de wet dat zou doen, zou het mooie er af zijn; iemand, die tegen de wet handelt, doet iets zedelijk heel moois.

De heer Talma zegt: „niet altijd", natuurlijk wordt bedoeld: als de zedelijke overtuiging aan de zijde van zulk een persoon staat, is dat iets heel moois. Die leer komt eigenlijk hierop neer: wanneer wij wetten maken, moeten wij ze zoo maken, dat zij niet volkomen met de zedelijke begrippen kloppen, want dan blijft de gelegenheid bestaan om in strijd met de wet te handelen en toch de zedelijke overtuiging aan zijn zijde te hebben. Ik geloof, dat een dergelijk argument heel juist is als de wet gemaakt is, maar als wij de wet maken, moeten wij, dunkt mij, ons best doen om haar in overeenstemming te brengen met de zedelijke begrippen van den tijd en daarin ligt de erkenning, dat de wet, zooals die voor ons ligt, niet met de volksovertuiging, met onze zedelijke overtuiging overeenkomt.

Evenmin komt mij afdoende voor hetgeen door den heer van Nispen is gezegd. Die geachte afgevaardigde zeide: er is een correctief in de publieke opinie. Nu geef ik dat toe; daarin ligt nu en dan een correctiefje — dat is niet te ontkennen — maar ik geloof, dat ik het wel zeggen mag, dat dit voor den geachten afgevaardigde meer een troost dan een bevrediging is. Er zit een zekere troost in. Als iemand iets gedaan heeft, dat men met de wet niet kan bereiken en hij heeft de publieke opinie aan zijn zijde, dan is dat wel een klein troostje, maar een bevrediging is het niet.

Het komt mij daarom voor, dat wij deze taak hebben te verrichten: wij moeten naar de grens zoeken. Waar hier vaststaat, dat er gevallen zijn, waarin de werkstakingen door het zedelijk bewustzijn worden gerechtvaardigd en andere gevallen, waarin dat niet het geval is, dan rust op ons de taak, de plicht, naar de grens te zoeken. Nu zal het moeilijk zijn de ideale grens te vinden, maar wij kunnen trachten te benaderen en iets in die richting te doen.

Hier stuit ik nu weer op een bewering van den heer Talma, die gisteren zeide: dat zoeken naar een grens is van huis uit een onmogelijkheid; de wet bemoeit zich wel met de regeling van de verplichtingen, welke uit het contract voortvloeien, maar de regeling der schennis van het contract is iets dat in de wet niet thuis behoort.

Men zou kunnen zeggen, dat een dergelijk argument van huis uit niet juist is. Van huis uit, omdat een jurist een dergelijk argument niet zou te berde brengen, want wij weten allen, dat de wet niet slechts de verplichtingen van het contract regelt, maar in de wet steeds, ten minste als zé goed is, behoorlijk aandacht wordt geschonken aan het niet nakómen van die verplichtingen.

Ik zou den heer Talma willen herinneren, dat er een oude strijd is gevoerd in ons burgerlijk recht naar aanleiding van artikel 1302 van het Burgerlijk Wetboek, waarin de ontbinding is geregeld, namelijk over de vraag, of bijv. de huurder de betaling van de huur kan uitstellen als de verhuurder niet aan zijn verplichtingen voldoet.

Het is een oude strijd en als de Minister ontkennend het hoofd schudt, dan bedoelt hij daarmede, dat die strijd — dat weet ik wel — in negatieven zin is beslist, maar de twistvraag was, of de wanpraestatie van den eenen kant een motief is voor den anderen kant om ook de praestatie niet te doen.

Ik zeg dit, omdat hier herhaaldelijk zich gevallen voordoen, dat de werkgever de man is, die begint — in de gevallen die ik noemde —, dat de werkstaking niet anders is dan een terugslag op de handelingen van den werkgever.

Nu zou het in mijn oog niet revolutionnair zijn, wanneer wij bijv. in de wet schreven, dat een staking niet wordt beschouwd als contractschennis, als de patroon daartoe gereede aanleiding heeft gegeven.

De heer **Talma:** Dan heeft de man een dringende reden.

De heer **van den Bergh** (den Helder): De heer Talma interrumpeert en zegt: het is een dringende reden, en nu wensch ik juist naar aanleiding van die interruptie te wijzen op het groote verschil tusschen hetgeen ik betoog en hetgeen in het wetsontwerp staat. In het wetsontwerp staat een heele reeks, een heele waschlijst van gevallen, waarin de handelwijze van den patroon een aanleiding is voor den werkman om de dienstbetrekking te verbreken en schadevergoeding te vragen. Maar denk u nu het geval — ik vestig daarop de aandacht van de heeren, die zich interesseeren voor deze zaak — dat de werkman niet van een verkeerde handelwijze van den patroon gebruik wil maken om weg te loopen en schadevergoeding eischen, maar wil trachten het bij te leggen en hij intusschen staakt, wat dan? Dan geeft hij zijn tegenpartij een dringende reden om hem te ontslaan. Laat ik op de vragen die ik hoor herhalen: Wij hebben hier dus in de wet geregeld tal van omstandigheden, die den werkman reden geven zijn ontslag te nemen en schadevergoeding te vragen, maar als hij dan staakt en tracht de zaak bij te leggen, dan geeft hij den patroon een reden om *hem* te kunnen ontslaan.

Het is een niet weg te redeneeren inconsequentie, wanneer men zegt dat de werkman onder die omstandigheden recht heeft ontslag te nemen en zelfs schadevergoeding te vorderen, maar niet het mindere, het meer vreedzame middel mag toepassen, niet mag staken. Nu zijn in art. 1639*r* [q], waarin de dringende redenen zijn opgenoemd, geregeld een groot aantal en zeer gewichtige gevallen, waarbij o. a. wanneer aan een arbeider, die op stukloon werkt, geen voldoende arbeid wordt verschaft. Dit komt dikwijls voor en geeft dan aanleiding tot staking. Maar volgens deze wet zal de werkman dan bij staking de tegenpartij een reden geven om hem te ontslaan. Mij dunkt echter, dat de consequentie eischt, dat als dit een reden mag zijn om ontslag te nemen en schadevergoeding te vorderen, men ook mag staken.

Het art. 1639*r* [q] begint met een zeer algemeene formule, nl. dat voor den arbeider als dringende redenen worden beschouwd zoodanige omstandigheden, die ten gevolge hebben, dat van den arbeider redelijkerwijze niet kan gevergd worden de dienstbetrekking te laten voortduren. Zou het nu zoo revolutionnair zijn, als evenzoo werd opgenomen, dat de arbeider staken kan, wanneer er omstandigheden zijn, zoodanig dat van den arbeider redelijkerwijze niet kan gevergd worden den arbeid voort te zetten? Dat is de eenvoudige consequentie van hetgeen hier in de wet staat. Wat zou daarmede worden bereikt? De heer van Idsinga meent, meer dan ik verlang. Ik wilde juist zeggen: minder dan ik verlang, want dan is alleen voorzien in al die gevallen, waarin de patroon door zijn onredelijke wijze van doen een reden geeft aan de andere partij om niet voort te gaan met arbeiden.

Dat is een zeer belangrijke groep en ik stel mij voor dat dit een groep is waarover wij het 't eerst eens zullen wezen: een reden voor ontslag is zeker een reden om te staken.

Maar dan hebben wij nog niet in alle gevallen voorzien, o.a. niet de belangrijke categorie der gevallen van den gewonen loonstrijd; wanneer, zonder dat er iets bijzonders gebeurt, de werkman meent dat hij hooger loon moet hebben en een loonstrijd aanvaardt, dus zonder dat daartoe een bijzondere aanleiding is gegeven door den werkgever, wanneer hij dan door een plotselinge staking wil trachten loonsverhooging te krijgen, dan zou daarin niet zijn voorzien.

En nu geloof ik, dat daar toch ook is een ander middel, dat nog wel is te vinden een weg waarop wij te gemoet kunnen komen aan dat soort stakingen. En nu wilde ik hierop wijzen, dat er een zeker criterium ligt in de houding van partijen over de vraag of een staking redelijk is of niet. Men heeft gevraagd: hoe zult gij uitmaken of een dergelijke staking heeft een redelijk motief of niet? Ik zou zeggen, dat kunt gij meestal zien aan de houding der partijen, want als dergelijke staking mist elken redelijken grond, en er staat in de wet — gelijk hier wordt voorgesteld — dat op dien grond de werkgever den arbeider kan ontslaan, dan zal hij hem ook ontslaan; maar als het is een eerlijke strijd, dan zal niet een ontslag volgen, maar zal men onderhandelen met den arbeider. Daarom is in mijn oog de houding van partijen een bruikbaar criterium voor de redelijkheid van de staking.

En nu heb ik er over gedacht, of niet de oplossing ware te vinden aldus,

dat men zegt: indien er staking plaats heeft (en gedurende zekeren tijd door partijen onderhandeld wordt) dan de duur der staking in mindering komt van den opzeggingstermijn; dan zal het kwaad der schadevergoeding gedurende de onderhandelingen verbeteren; immers wordt ze dan kleiner, en volgens den regel dat de opzeggingstermijn acht dagen duurt, zal, indien ook de staking 8 dagen geduurd heeft, de opzeggingstermijn zijn afgeloopen en de schadevergoeding vervallen. Ook ziet men, dat, indien het verschijnsel zich voordoet, dat de wederpartij gedurende de onderhandelingen van haar recht gebruik maakt den arbeider te ontslaan, het verkorten van den opzeggingstermijn met den duur van de onderhandelingen der staking, reeds een correctie op deze bepaling zou aanbrengen.

Ik geef dadelijk toe, dat deze denkbeelden nader onderzocht moeten worden en dat er wellicht bezwaren aan verbonden zijn of wellicht een andere oplossing is te vinden. Van bevriende zijde is mij bijv. de opmerking reeds gemaakt, dat de patroon, indien men den duur der staking in mindering bracht op den opzeggingstermijn, beginnen zou den man te ontslaan.

Ik geloof niet dat dit juist is; want werkgevers, ook hier in de Vergadering, hebben mij gezegd, dat de werkgever er zóó veel belang bij heeft zijn personeel in zijn geheel te houden, dat het tot de zeldzame uitzonderingen behoort, als hij tot dadelijk ontslag overgaat. Als er slechts iets redelijks is in den eisch van het personeel, zal men beginnen met de zaak te bespreken, te onderhandelen.

Daarom meen ik, dat dit denkbeeld tot een verbetering kan leiden. Zeker, het zal moeilijk zijn een ideale onderscheiding te vinden voor alle gevallen, of een goede oplossing in alle deelen — daarvoor is het onderwerp te moeilijk —, maar wel beweer ik, dat, terwijl hier bij uitstek op den algemeenen regel: staking is ongerechtvaardigde contractschennis, uitzonderingen noodig zijn, bij dit wetsontwerp geen enkele poging gedaan is om uitzonderingen te formuleeren.

Ik herhaal, dat deze onderscheiding haar grond vindt in den specialen aard van dit contract, en dat juist nergens meer dan hier de consequenties daarvan tot haar recht moeten komen.

Tot nu toe is daaraan niets gedaan. Daarom besluit ik met de hoop uit te spreken, dat de Minister alsnog een oplossing van deze quaestie zal trachten te vinden, en zich niet zal laten afschrikken door het stadium waarin de zaak thans reeds verkeert.

Ik herinner den heer Minister, dat in het arbeidscontract reeds meerdere wijzigingen in een later stadium aangebracht zijn, o. a. die betreffende het collectief contract, en door het gemeen overleg reeds op verscheidene punten moeilijkheden overwonnen zijn, waarvan de oplossing eerst niet te vinden scheen te zijn. En mij dunkt, waar wij hier staan voor een ontwerp dat de Minister voor het grootste gedeelte gereed heeft gevonden, het voor hem een groote voldoening zal zijn als dit gewichtige punt onder zijn leiding tot de juiste oplossing wordt gebracht.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Bij de algemeene beschouwingen over dit wetsontwerp heb ik toegezegd [bl. 408], dat, wanneer wij eenmaal genaderd zouden zijn aan de afdeeling waarover wij thans in het algemeen spreken en die handelt over het eindigen van de dienstbetrekking uit de arbeidsovereenkomst ontstaan, ik nader zou uiteenzetten hoe door mij het wetsontwerp ten deze wordt opgevat en, naar mijn meening, moet opgevat worden. Ik wil wel erkennen, dat ik toen niet heb gedacht dat wij drie maanden ouder zouden zijn voordat wij werkelijk aan het begin van het einde zouden zijn, maar zoolang is het nu niet geleden, of mijn toezegging staat mij nog volkomen levendig voor den geest, en ik zou daaraan hebben voldaan, ook zonder den oproep die de geachte afgevaardigde uit Amsterdam III gisteren tot mij heeft gericht.

Ik ga daartoe thans over.

Over het staangeld zal ik thans niet spreken, dat zullen wij naar hartelust kunnen doen wanneer art. **1638s** aan de orde is, maar voor het oogenblik wensch ik slechts twee opmerkingen aan de aandacht van de Vergadering te onderwerpen.

De eerste is deze: het heeft wel eens den schijn, wanneer men de geachte sprekers hoort, dat het anders is, maar inderdaad is het toch niet te ontkennen, dat wij bij dit wetsontwerp het staangeld niet als iets nieuws in ons land inleiden. Het tegendeel is het geval, er wordt staangeld geheven; in welken omvang, in welke ondernemingen, bij welke industrieën, onder welke bepalingen dit geschiedt, de Kamer is in de gelegenheid geweest uit de gegevens die haar door mij verschaft zijn, dit nader te leeren kennen. Waar nu op dit oogenblik dit staangeld hier en daar tot misbruik aanleiding geeft en in een volkomen

ongeregelden toestand verkeert, daar zal, volgens dit wetsontwerp, dit onderwerp behoorlijk geregeld en onderworpen worden aan rationeele beperkingen en grenzen.

De tweede opmerking die ik aangaande het staangeld wilde maken is deze, dat tot nog toe geheel ten onrechte in de discussie het staangeld speciaal in verband is gebracht met de werkstaking. Ten onrechte wordt de indruk verwekt, alsof het staangeld alleen beteekenis heeft bij werkstaking. Dit is volstrekt niet het geval. Het staangeld staat, zooals wij het kennen, niet in de eerste en voornaamste plaats in verband met de werkstaking. Het staangeld is in het leven gekomen en bestaat in ons land meer in het bijzonder en juist in de eerste plaats waar wij te doen hebben met individueele, zuiver op zich zelf staande, verbreking van het arbeidscontract. Ik beweer nu niet, dat er volstrekt geen verband is — ik zal straks aantoonen dat dit wèl het geval is — tusschen werkstaking en staangeld, maar eigenlijk is de werkstaking bij de werking van het staangeld van ondergeschikt belang. Het staangeld is van meer beteekenis in een aantal andere gevallen.

Deze twee zaken dus heb ik even tot recht verstand van de zaak en tot het tegengaan van misverstand op den voorgrond meenen te moeten stellen, en nu behoort men bij de behandeling van dit onderwerp wel indachtig te zijn aan wat is het algemeen beginsel van het contracten-recht; juist tegen den achtergrond van dit algemeene beginsel komt datgene wat hier wordt voorgesteld des te scherper uit.

Naar ons Nederlandsch recht kunnen overeenkomsten, die eenmaal gemaakt zijn, als regel niet anders weer ongedaan gemaakt worden dan op twee manieren, nl. door een nieuwe overeenkomst van partijen of door een rechterlijk vonnis.

Er zijn uitzonderingen die ieder kent, bijv. bij het mandaat en de aanneming van werk, dat men kan opzeggen, en ik denk ook aan het geval onder het tegenwoordige dienstbodenrecht, voor het geval de werkgever, zonder het opgeven van redenen, de dienstbode wenscht heen te zenden, wat dan geschieden kan met betaling van het loon voor 6 weken of zooveel korter als de dienstbetrekking nog zou duren.

Behoudens deze exceptiën, die den regel bevestigen, kunnen wij gerust zeggen — met verwaarloozing dan van de quaestie, die de vorige geachte spreker uit de jurisprudentie heeft aangehaald — dat overeenkomsten ten onzent niet anders eindigen dan door een nieuwe overeenkomst of door een vonnis van den rechter, die de overeenkomst ontbindt indien daarvoor termen aanwezig zijn en aan een van de beide partijen schadeloosstelling toekent.

Dat dus een van de partijen de verplichtingen uit overeenkomst niet nakomt, dat zij in strijd daarmede handelt, geeft aan de andere partij niet het recht om te zeggen: nu ben ik ook van mijn kant van de overeenkomst ontslagen.

Er zijn wel landen van Europa, waar dat niet zoo streng wordt opgevat. In Engeland bijv. zegt men: You have broken your contract, nu ben ik er ook af, maar in ons land is men op dit punt zeer positief: het niet nakomen van het contract door de eene partij ontslaat de andere niet; het contract blijft bestaan totdat het met onderling goedvinden opgelost is of de rechter er een eind aan heeft gemaakt, d. i. het bij vonnis ontbonden verklaart.

Dit geeft in het practische leven soms aanleiding tot groote moeilijkheden. Men denke aan den verkooper, die ter voldoening aan zijn verkoopcontract de goederen, die hij zich verbonden heeft te leveren, aanbiedt, maar ervaart, dat de kooper ze niet goedkeurt en ze niet wil hebben. De verkooper beweert dan dat de kooper toch moet accepteeren. Ziedaar een groote moeilijkheid: disponeeren over zijn goed kan hij niet, hij is gebonden aan zijn contract, dat hij echter toch niet kan uitvoeren, omdat de tegenpartij niet wil accepteeren.

Een andere moeilijkheid ligt in het vennootschapsrecht.

Stel het geval van twee compagnons, die zeer vertrouwelijk met elkander omgingen en de zaken met elkander behandelden, maar tusschen wie onmin is gerezen, zoodat zij dagelijks het grootste verschil van meening hebben. Het leven op het kantoor wordt op die wijze een hel en niemand kan daaraan een eind maken, tenzij het contract door den rechter wordt ontbonden. Zoolang blijven zij als Siameesche tweelingen verbonden.

Of ook laat ons denken aan het geval, dat partijen, die deelgenooten zijn, beide aanspraak maken op bestuur en beheer en beiden aanspraak maken op gebruik, zooals bijv. wij kunnen waarnemen in de erfgooiersquaestie. Zoolang dan de rechter niet tusschenbeide is gekomen, is er geen kruid tegen gewassen en ontstaan daardoor de grootste moeilijkheden. En dat zijn alle moeilijkheden waarin men het in de practijk moet vinden door met onderling goedvinden tot stand te brengen of een ander modus vivendi, totdat de rechter heeft gesproken. Maar wanneer er één contract is waar die moeilijkheden zich in hooge mate

voordoen, dan is het wel het arbeidscontract. Wanneer daar de partijen komen in een toestand zooals ik zooeven heb beschreven, en zij moeten dagelijks met elkander in aanraking komen, dan wordt het leven voor beide partijen ondraaglijk, meer wellicht nog dan in eenig ander geval.

Vandaar dat het wetsontwerp heeft gezegd: Wanneer eenmaal zoodanige toestand ontstaat, dat partijen het niet langer eens zijn met elkander, dan moet aan die verhouding feitelijk een einde worden gemaakt. Aan ieder der partijen moet het in zulk een geval vrijstaan om feitelijk aan de dienstbetrekking een einde te maken. En dit vindt men in art. 1639*p* [o] van het ontwerp aangegeven. Ik heb daareven reeds gezegd, dat dit niet iets nieuws is in ons recht. Iets dergelijks, zoo niet precies hetzelfde, hebben wij op het oogenblik onder de heerschappij van het bestaande art. 1639 van ons Burgerlijk Wetboek, waarbij het aan den patroon volkomen vrijstaat eenzijdig de dienstbetrekking te doen eindigen tegen betaling van een schadeloosstelling. Dat stelsel, dat een afwijking is van het algemeene contractenrecht, dit stelsel wordt nu door dit wetsontwerp gehuldigd.

Nu komt er evenwel een gewichtig onderscheid. Dat een einde maken aan de dienstbetrekking kan volgens het ontwerp zijn rechtmatig of onrechtmatig. Het is rechtmatig, wanneer men òf aan de tegenpartij uitbetaalt te gelijker tijd een schadeloosstelling bij de wet voor zoodanig geval geregeld, òf wel wanneer de tegenpartij geeft een dringende reden om de dienstbetrekking te doen eindigen. In beide gevallen is er aan de dienstbetrekking eenzijdig door den enkelen wil van een der partijen rechtmatig een einde gemaakt. En ziedaar reeds dadelijk een der redenen die mij er toe hebben geleid om bij de Nota van Wijziging, die ik heb ingediend eenige weken voordat de algemeene beschouwingen over dit ontwerp zouden aanvangen, den 23sten Februari, verandering te brengen in de terminologie van het wetsontwerp. Tot nog toe werd in de artt. 1639*p* [o] en volgens doorloopend gesproken van ,,eigenmachtige verbreking van de dienstbetrekking door een der partijen" en werd gezegd: ,,eigenmachtige verbreking der dienstbetrekking doet deze wel eindigen, doch de partij die haar verbreekt, handelt onrechtmatig tenzij . . . .", enz. Nu is het mij voorgekomen dat hier een zeer onjuiste uitdrukking werd gebruikt voor datgene wat men bedoelde. Wanneer men spreekt van eigenmachtig verbreken, dan hecht zich aan die uitdrukking de gedachte van onrecht, van willekeur. En dan is het wel wat zonderling om naast dat eigenmachtig verbreken te spreken van rechtmatig.

Vandaat dat ik meende beter te doen met het kiezen van een neutrale uitdrukking, die alleen de feitelijke toedracht weergeeft en verder niets zegt. Eerst dan is er plaats voor qualificatie en kan men zeggen: een dergelijke eenzijdige beëindiging van de dienstbetrekking kan zijn rechtmatig of onrechtmatig.

Nog om een andere reden koos ik deze terminologie.

De uitdrukkingen ,,eigenmachtig verbreken van de dienstbetrekking" en ,,verbreken van de dienstbetrekking" geven zoo licht aanleiding tot verwarring. Elke inbreuk op, elke strijd met, de overeenkomst zal allicht worden verward met het verbreken, in den zin van ,,een einde maken aan de dienstbetrekking".

Deze beide zaken beteekenen niet hetzelfde; daarop vestig ik de aandacht. Om deze reden gebruikte ik een andere terminologie.

Wat nu de zaak zelf betreft, ik sprak reeds over het rechtmatig doen eindigen, en kom thans tot de onrechtmatige beëindiging. Buiten de twee door mij genoemde gevallen handelt de partij, die eigenmachtig een einde maakt aan een dienstbetrekking door een eenzijdige wilsverklaring, onrechtmatig, en is zij dientengevolge verplicht aan haar wederpartij een schadevergoeding te betalen.

Ten aanzien van deze schadevergoeding komt het mij voor, dat sommige sprekers niet genoegzaam in het oog hebben gehouden, dat zij niet vanzelf betaald wordt, niet automatisch uit den zak der eene partij in dien der andere vloeit, maar dat men haar bij den rechter zal moeten vorderen. Van die schadevergoeding is het karakteristieke dat de partij die de schade lijdt, geen schade behoeft te bewijzen. Zij is gefixeerd in het wetsontwerp en zij wordt verschuldigd zonder dat de werkgever of de arbeider heeft te justificieeren, dat hij een zeker bedrag aan schade heeft geleden. Die schadevergoeding zal inderdaad verhaalbaar zijn op het staangeld.

Ik meen thans het terrein voldoende te hebben geprepareerd om te kunnen overgaan tot de vraag: wanneer hebben wij nu te doen met het doen eindigen van de dienstbetrekking? Met een enkel woord zeide ik reeds, dat wij ons hier moeten hoeden tegen verwarring. Niet elke niet-nakoming, niet elke verzaking van de verplichtingen, voortvloeiende uit het contract, niet elke inbreuk op de overeenkomst geeft de bedoeling te kennen, dat men eenzijdig de dienstbetrekking wil beëindigen.

Ten slotte is dit een quaestie van waardeering van feiten en omstandigheden. Er kunnen omstandigheden zijn waarin het inbreuk maken op het contract wel de bedoeling aantoont om aan de dienstbetrekking een eind te maken, en er kunnen omstandigheden zijn waarin dit niet het geval is.

Laat mij dit met eenige populaire voorbeelden duidelijk maken.

Ik kies in de eerste plaats den ,,Maandaghouder", een bekende figuur. De man is zonder eenigen twijfel verplicht om Maandagmorgen aan het werk te gaan, maar hij gaat tegen de verbintenis in, hij maakt inbreuk op het contract. Hij bedoelt daarmede echter niet een einde te maken aan de dienstbetrekking. Dinsdagmorgen ontnuchterd en weer tot den arbeid gereed, verschijnt hij tijdig op het werk en wordt dan door den patroon ook op meer of minder vriendschappelijke wijze ontvangen. De Maandaghouder is daarom een goed voorbeeld, omdat wij hier te doen hebben met een geval van inbreuk maken op een contract, dat niet is een einde maken aan de dienstbetrekking.

Wat zijn nu de rechtsgevolgen? Onderstel dat de werkgever zijn recht tot het uiterste wil vervolgen, dan zou hij op grond van het niet-nakomen der overeenkomst het recht hebben van dezen Maandaghouder te vorderen schadevergoeding. Dit zal de patroon alleen dan met succes kunnen doen, wanneer hij schade heeft geleden en naar de algemeene burgerrechtelijke opvatting, het bedrag van de door hem geleden schade bewijst. In dat geval zal de schadevergoeding intusschen niet verhaalbaar zijn op het staangeld.

Een ander voorbeeld. Er komen in de arbeiderswereld voor genieën, geniale arbeiders, personen die intens werken zoolang zij bezig zijn, en tot groote tevredenheid van den patroon werkzaam zijn, maar die de ongelukkige gewoonte hebben nu en dan uit passagieren te gaan. Ik zeg niet dat alle genieën onder de arbeiders op deze wijze werken, maar wij hebben hier een speciaal soort van lieden op het oog en ik veronderstel dat die onder de arbeiders ook wel voorkomen. Nu begrijp ik, dat die werkgever veel over zijn kant laat gaan, dat hij wel eens schade lijdt door dien genialen arbeider, maar zich dat getroost.

Hier hebben wij een voorbeeld van iemand die zelfs periodiek het werk neder-legt en niet breekt het contract in den letterlijken zin, want hier blijkt niet van eenige bedoeling om het contract eenzijdig te doen eindigen.

Laat ons nu veronderstellen — voordat wij van het genie afscheid nemen —, dat het zoolang duurt totdat de patroons eens een ernstige schade lijdt. Dan zal hij zeggen tot den arbeider: ik heb het nu zoolang volgehouden, maar ik voorzie het oogenblik, dat wij moeten scheiden; nog wil ik u in dienst houden; ik ben echter verplicht de schade, welke gij mij hebt doen lijden, op u te verhalen en zal mijn schadevordering tegen u aanhangig maken bij den rechter.

Wanneer de patroon dit dan deed, dan zou hij de schade moeten bewijzen en wanneer door den rechter de schadevordering was toegewezen, zou deze niet verhaalbaar zijn op het staangeld.

Maar eindelijk gaat het zoover, dat het de spiegaten uitloopt en de werkgever zegt: gij hebt u nu alweer zooveel dagen onttrokken aan uw plicht, ik maak thans gebruik van de wet, zooals zij daar ligt en beëindig eenzijdig de dienstbetrekking; ik ontsla u op staanden voet. In dit geval is de dienstbetrekking geëindigd en kan de geniale arbeider veroordeeld worden tot schadevergoeding, omdat hij den werkgever dringende redenen had gegeven hem te ontslaan. Ditmaal is de schade wèl verhaalbaar op het staangeld.

Ten einde de zaak, zoo noodig, nu nog duidelijker te maken, noem ik als tegenstelling naast den Maandaghouder en den genialen arbeider, den bekenden veldarbeider, die midden in den drukken tijd, op grond dat hij elders meer verdient, een spoorwegkaartje neemt, zijn gereedschappen meeneemt en zich aan een ander verhuurt. Hier hebben wij dus een eenzijdig verbreken van de dienstbetrekking aan den kant van den arbeider, een feit, waaruit duidelijk blijkt de bedoeling om de dienst te verlaten; hier zal de arbeider verplicht zijn tot schadevergoeding niet omdat hij den patroon dringende redenen verschaft, maar omdat hij zelf de dienstbetrekking en wel onregelmatig beëindigt.

Thans geloof ik, dat wij voldoende gewapend zijn om te kunnen gaan spreken over het verband van de betrokken wetsbepalingen met de werkstaking.

Bij de algemeene beschouwingen heb ik reeds gezegd, en de heer Troelstra heeft getoond dit zeer goed te hebben begrepen, dat naar mijn oordeel ook volgens dit wetsontwerp werkstaking in den regel niet is een wilsuiting om eenzijdig het dienstcontract te verbreken, al is zij een inbreuk maken op het contract. De feiten uit het practische leven bewijzen dit volkomen duidelijk. Een werkstaking breekt plotseling uit, zonder inachtneming van den opzeggingstermijn. Wil dit nu zeggen, dat de arbeider wenscht beëindiging van de dienstbetrekking?

Volstrekt niet. Meestal zelfs wenschen de arbeiders niets liever, dan zoodra mogelijk het werk te hervatten en de dienstbetrekking voort te zetten.

Beide partijen weten, dat na korten of langen tijd, in den regel althans, de werkzaamheden zullen hervat en de verplichtingen uit de dienstbetrekking voortspruitende zullen worden nagekomen.

Vooral moeten wij hierbij niet uit het oog verliezen — want het komt altijd neder op waardeering van feiten — dat er verschillende soorten van staking zijn. Dit heeft de heer Troelstra niet voldoende tot zijn recht laten komen. Men heeft de demonstratieve staking, zooals bijv. de staking der huurkoetsiers te Berlijn, die op een gegeven oogenblik zeiden: wij werken heden niet van af 10 uur tot van avond zoo laat. Dergelijke staking heeft volstrekt niet ten doel de overeenkomst te verbreken.

De politieke staking ontleent volstrekt niet haren oorsprong aan strijd met den werkgever terwijl de solidariteits-staking kan plaats hebben met volkomen harmonie tusschen werkgevers en arbeiders.

Bij een staking om te verkrijgen dat een ingenieur, een baas, een werkmeester zal worden ontslagen, is niet de minste bedoeling bij de arbeiders of bij den werkgever om een eind te maken aan de dienstbetrekking. Men geeft een bepaald verlangen te kennen en als aan die zaak een oplossing is gegeven, gaat de dienstbetrekking voort, alsof er niets gebeurd was.

Zoo zou men kunnen doorgaan. Maar ook zelfs als een staking te voorschijn geroepen wordt door den zoogenaamden oeconomischen strijd, doordat men het met elkander niet eens is over het loon of over andere arbeidsvoorwaarden, spreekt daaruit op zich zelf niet de wil om een einde te maken aan de dienstbetrekking; de staking is dus niet de beëindiging van het dienstcontract, terwijl de stakende arbeiders niets liever willen dan de dienstbetrekking zoodra mogelijk voortzetten.

Dit is zelfs zoo waar, dat, naar bekend is, bij uitbarsting eener staking bij hoogovens e. d., sommigen der arbeiders volkomen in harmonie en overleg met de medestakers, terwijl de strijd nog voortduurt, op het werk komen om de vuren aan te houden of dergelijke maatregelen te nemen, opdat de industrie niet te gronde ga of ernstig benadeeld worde. Zoo weinig is er van den kant der arbeiders en zelfs in de opvatting der werkgevers tegenover de arbeiders sprake van een eenzijdige beëindiging der overeenkomst hunnerzijds.

Laat ons nu de onderscheiding goed in het oog houden. Is hier alzoo aan de zijde der arbeiders niet een openbaring van den wil om een eind aan de dienstbetrekking te maken, het is geen oogenblik te ontkennen en wordt door mij ook niet ontkend, dat, als de staking heeft plaats gehad met verzaking van den opzeggingstermijn, tusschentijds, dit in strijd is met de overeenkomst, hetgeen derhalve aanspraak geeft op schadevergoeding.

Wanneer nu niets verder gebeurt, wanneer van den kant van den patroon geen daartegenover gestelde wilsuiting plaats heeft en de zaak na eenige onderhandeling op bevredigende wijze afloopt, is het eenig recht, dat uit den toestand voor den werkgever geboren is, het recht om een schadevergoeding te eischen, waarvan het bedrag door hem bewezen zal moeten worden en die, als zij verkregen wordt, niet verhaalbaar is op het staangeld.

Nu gaan wij een stap verder. Na eenige onderhandeling heeft de werkgever den indruk gekregen, dat hij aan de arbeiderseischen niet kan of niet wil voldoen. Hij maakt aan zijn arbeiders bekend: wie op dat uur, op dien dag, niet aan het werk is, wordt door mij geacht het werk te hebben verlaten, te zijn ontslagen. Dit is mede een gevolg van de staking, dat de werkgever het recht eraan ontleent om uit de gedragingen van den arbeider af te leiden, dat hem gegeven worden dringende redenen om van zijn kant gebruik te maken van het recht dat de wet hem geeft om eenzijdig de dienstbetrekking te brengen tot een einde. Wanneer de werkgever dat doet, zijn de arbeiders, die die dringende redenen aan den werkgever hebben verschaft, verplicht de schadevergoeding die het wetsontwerp voorschrijft te betalen, welke schadevergoeding verhaalbaar is op het staangeld.

Mij dunkt dat, als het mij althans gelukt is mijn meening met voldoende duidelijkheid te doen kennen, het nu voor niemand een geheim kan wezen welke mijn opvatting is van de gedachte die aan dit wetsontwerp ten grondslag ligt.

Volledigheidshalve wensch ik hier bij te voegen dat wij tot nu toe alleen over den regel hebben gesproken, maar er zijn natuurlijk ook uitzonderingen. Men kan zich het geval denken dat na het uitbreken van een staking sommige arbeiders bij een ander patroon in dienst gaan. Dit is dan meer als verandering van patroon te beschouwen, maar in den regel kunnen wij vaststellen, dat de werkstaking bij een gewoon verloop van zaken in beginsel gelijk staat met het geval van de maandaghouders of van de overige door mij genoemde voorbeelden.

De werkstaking geeft dus den werkgever het recht om wegens niet-nakoming van het contract een schadevergoeding te vorderen, die dan bewezen moet worden; maar ze kan den werkgever ook het recht geven zijnerzijds, op grond van de gedragingen van den arbeider, een eind te maken aan de dienstbetrekking. In dat geval zijn de arbeiders verplicht hem schadevergoeding te geven, die niet bewezen behoeft te worden, waarbij het niet een eisch is, dat de werkgever tot een gulden en een cent bewijst hoe groot de geleden schade is, een schade, die wèl verhaalbaar is op het staangeld.

Nu kom ik tot de vraag: wat is er van de bewering van de geachte afgevaardigden de heeren Troelstra en van der Zwaag, dat de regeling, zooals die bij dit wetsontwerp wordt voorgesteld, de vakactie zou belemmeren, zou tegenwerken, speciaal hierdoor, dat zij wat de heeren noemen „het wapen in den oeconomischen strijd", de werkstaking althans onmogelijk zou maken, zou belemmeren?

Is die bewering juist? Ik antwoord: neen. De heeren geven van de zaak een volkomen overdreven en min juiste voorstelling. Ik laat nu daar de critiek, die hier tegen het wetsontwerp in zijn oorspronkelijke editie is gevoerd. Zooals de Vergadering bekend is, is in den aanvang de regeling van den opzeggingstermijn deze geweest, dat die opzeggingstermijn langer zou zijn naarmate de dienstbetrekking langer had geduurd, hetgeen ten gevolge had in vele gevallen lange opzeggingstermijnen en bovendien, dat voor een zekere groep van arbeiders, bij voorbeeld van arbeiders die in een bepaalde fabriek eenzelfde soort van arbeid verrichten, de opzeggingstermijnen ongelijk zouden zijn.

Maar, Mijnheer de Voorzitter, wij hebben thans alleen te doen met het wetsontwerp zooals het nu voor ons ligt. Thans is de regeling van artikel **1639 i** deze, dat wij de zaak aldus kunnen karakteriseeren: dit wetsontwerp heeft korte opzeggingstermijnen, in den regel, voor de groote meerderheid van de arbeiders, die men gisteren meer speciaal op het oog had, een opzeggingstermijn van één week. Let wel, Mijnheer de Voorzitter, een opzeggingstermijn van week tot week, die nog kan worden ingekort, als men dat wil, bij onderlinge overeenkomst, want grootendeels is hetgeen in artikel **1639 i** is bepaald, aanvullend recht. Maar zelfs indien niet tot verkorting wordt overgegaan, is de opzeggingstermijn zeer kort, nl. veelal een week slechts.

Nu heeft mij niets zoozeer verbaasd in de rede van den heer Troelstra als zijn strijd tegen de regeling van de opzeggingstermijnen in het algemeen, en dat in het belang van de arbeiders! Tegen zulk een regeling is de geachte afgevaardigde hevig te velde getrokken en ik meen mij daarin niet te bedriegen, de strekking van zijn betoog was: als de wet tot stand komt, zooals zij nu luidt, sanctionneert men het beginsel van de opzeggingstermijnen. Dat sanctionneeren van allerlei beginselen was een van de bezwaren, die de geachte afgevaardigde koesterde en de vorm, waarin die bezwaren zich voordeden, was o. a. de bestrijding van het bepalen van een opzeggingstermijn.

Dat heeft mij hierom zoo verwonderd, aangezien in de discussiën herhaaldelijk gesproken is van den *Conseil supérieur du travail* in Frankrijk. Het was de geachte afgevaardigde uit Amsterdam III, die dien Conseil supérieur heeft binnengeleid, toen herinnerd werd aan het memorabele feit, dat in den boezem van dien raad, zooals gebleken is, met de meerderheid van één stem, de gedachte uitgesproken was, dat werkstaken niet is een eindigen van het contract en dat daarom dus — dit is de pointe van het dáár gehuldigde stelsel — de opzeggingstermijn niet in acht zou behoeven genomen te worden.

De geachte afgevaardigde uit Groningen heeft gisteren reeds aan de Vergadering medegedeeld, dat, als men weten wil, wat in die vergadering van den *Conseil supérieur* is voorgevallen en de beteekenis van zijn besluiten voor deze zaak behoorlijk wil waardeeren, men niet ter school moet gaan bij den heer Spiekman of bij een andere bron uit de tweede hand, maar dat het wenschelijk is in zulk een geval de bronnen rechtstreeks te raadplegen. Nu heb ik voor mij het verslag van de vergadering van den *Conseil supérieur du travail*, waarin bedoeld besluit is genomen. Nu wil ik nog alleen dit er van zeggen: Die Conseil supérieur du travail, een uit allerlei elementen samengesteld lichaam, Ministers, afgevaardigden van de Kamer, patroons, werklieden, conseils de prud'hommes, is, hoe belangrijk ook haar werkkring zij, in den regel niets anders dan een adviseerend lichaam. Een besluit daarvan is niets anders dan een advies aan de Regeering en de wetgeving, waarvan deze gebruik kan maken of niet.

En met welk doel was nu die vergadering van den Conseil in Juni 1905 bijeengeroepen? Er was in Frankrijk — dit is merkwaardig met het oog op het beroep op die vergadering gedaan door hen die zich voordoen als de arbeidsvrienden *κατ' ἐξοχήν* — een beweging ontstaan onder de werkgevers om alle opzeggingstermijnen af te schaffen: „La chambre syndicale des fabricants de fleurs et feuillages de Paris avait même proposé un règlement à l'usage des

patrons avec une clause ainsi conçue: „les ouvriers et ouvrières à l'heure, à la journée et aux pièces sont prevenus que les engagements sont faits et consentis sans prévenance réciproque et que, par conséquent, les parties sont libres de se séparer à tout moment de la journée et de la semaine qui leur convient, sans avoir à donner des motifs, raisons ou indemnités de part et d'autre", aldus wordt herinnerd in het verslag van den rapporteur, waarmede de discussiën aanvingen.

Wanneer dus dit voorstel van dat syndicaat van werkgevers en de overige syndicaten van werkgevers ingang had gevonden, dan zou nog meer dan reeds geschiedde, bij fabrieksreglement worden bepaald, dat de dienstverhouding niet langer zou duren dan een dag en elken dag een nieuw contract zou worden gemaakt. Dan had men het ideaal van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam III — als ik mij vergis, des te beter — dat alle opzeggingstermijnen werden afgeschaft. En dat zou zijn een tweesnijdend zwaard. Wil men de belangen van de arbeiders behartigen, dan moet men niet te sterk tegen het denkbeeld van opzeggingstermijnen ageeren, want men geeft dan wel den arbeiders de gelegenheid ieder oogenblik te staken, maar ook den patroons om elk oogenblik zonder eenige schadeloosstelling de arbeiders te ontslaan. Opzeggingstermijnen zijn dus in een arbeidscontract voor beide partijen noodig, terwijl aan den eisch, dat deze niet te lang moeten zijn, in dit wetsontwerp volkomen wordt voldaan. Wanneer het waar is wat de geachte afgevaardigde uit Nijmegen gisteren zeide — en die meening deel ik geheel — dat veel moeilijkheden worden opgelost door de opzeggingstermijnen niet te lang te stellen, dan voldoet dit wetsontwerp inderdaad aan dien eisch. En hierin ligt een reden, waarom men de meening niet kan staande houden, dat de opzeggingstermijn de vakbeweging belemmert en elke werkstaking onmogelijk maakt.

Zoo plotseling komt in den regel de oorzaak van een werkstaking niet op; in den regel ontstaat de oorzaak daarvan niet van den eenen dag op den anderen. Van daar dat men ook met eerbiediging van den opzeggingstermijn het wapen der werkstaking zeer goed hanteeren kan, als men namelijk een tijd vooraf zegt, bijv. over een week zijn wij niet langer bereid om de dienstbetrekking te doen voortduren, dan is die tusschen ons beiden afgeloopen. Wanneer aldus de werkstaking wordt op het getouw gezet, is alles volkomen in het reine. De arbeiders zullen wel gedurende de staking geen loon ontvangen, omdat zij niet werken, maar overigens is er geen sprake van schadevergoeding, staangeld of van het verbreken van eenige overeenkomst.

Stellen wij nu het geval dat tusschentijds zonder inachtneming van den opzeggingstermijn, dus in strijd met het contract, een werkstaking uitbreekt. Maar voor ik dit laatste punt behandel, wensch ik ter voorkoming van alle misverstand dit te zeggen: geen schoonklinkende redeneeringen kunnen goed maken, dat een werkstaking om welke reden die ook wordt ondernomen, maar ondernomen zonder inachtneming van den opzeggingstermijn, is een ontrouw aan het gegeven woord, een verzaking van de eenmaal aangegane verbintenis, en dat die de burgerrechtelijke gevolgen moet hebben die verbonden zijn aan elken inbreuk op een contract. Het Burgerlijk Wetboek moet het recht, de trouw aan de aangegane overeenkomst handhaven, waarborgen; het kan daarvan geen afstand doen en elke poging om de staking in dit opzicht buiten het gemeene recht te plaatsen, moet dus noodwendig falen.

Na dit in onomwonden termen vooropgesteld te hebben, wil ik wel verklaren, dat elke staking, ook die welke geschiedt met schending van burgerrechtelijke verplichtingen, niet verhinderd of tegengehouden zal worden door hetgeen in dit wetsontwerp voorgeschreven wordt, op een wijze en in een mate als de heer Troelstra het deed voorkomen.

En waarom? Omdat, als het waar is dat staking oorlog is, men dan ook van dezen oorlog, als van iederen anderen, zeggen kan, dat hij eindigt met het herstel van den vrede.

Hoe langer hoe meer zien wij — en dat is een gelukkig verschijnsel — dat het herstel van den vrede, als het geschiedt door middel van het collectief arbeidscontract, op een wijze plaats heeft, waarvan wij mogen hopen en verwachten dat de industrieele vrede duurzaam zal zijn.

Daarom hebben wij een goed werk verricht, toen wij in het ontwerp een bepaling hebben opgenomen, waarin de rechtsgeldigheid der collectieve arbeidsovereenkomst is erkend, en een van haar voornaamste rechtsgevolgen geregeld. Maar, op welke wijze de vrede ook tot stand komt, onder de vredesvoorwaarden — en daarin ligt de overdrijving waaraan de heer Troelstra zich schuldig gemaakt heeft — kan steeds en zal veelal als eerste nommer van het pactum worden bepaald, dat de werkgever afstand doet van alle vorderingen tot bekoming van schadevergoeding, die hij krachtens de werkstaking mocht hebben.

Hier komt de factor in het spel waarop de heer van Nispen m. i. volkomen te recht den nadruk gelegd heeft, namelijk de invloed van de openbare meening.

Er komen stakingen voor, die den steun hebben van de publieke opinie, en tegen de werking der bepalingen van het burgerlijk recht is hier een correctief.

Als er één punt is, waaromtrent de sympathie van het publiek in dit opzicht invloed heeft en zal hebben, zal het dit zijn: dat het den werkgever zal dringen geen vordering tot schadevergoeding in te stellen, al heeft hij er recht op. De heer van Nispen onderstelt dat de publieke sympathie in het voordeel van de stakers is; en ik ben dit volkomen met hem eens.

Maar zelfs wanneer een staking ongerechtvaardigd is, natuurlijk exceptioneele gevallen daargelaten, dan kan ik mij denken dat de werkgever aldus redeneert: de strijd is geëindigd met den vrede en ik ben de overwinnaar, maar nu wil ik geen gebruik maken van het recht dat de wet mij geeft, om de schadevergoeding te vorderen. In dat geval zal de publieke opinie zeker niet minder dit goede voornemen steunen of tot het volgen van die gedragslijn nopen.

Dit alles neemt intusschen niet weg, dat een werkstaking toch altijd is ontrouw aan de verbintenis en dat daarop van toepassing moeten zijn de gevolgen die de wet aan willekeurige verwaarloozing van contractueele verbintenissen verbindt.

Nog geen enkele aannemelijke constructie, en hiermede wil ik eindigen, is er gevonden die dit karakter aan de staking met verzaking van den opzeggingstermijn geven kan. Aan een verbintenis is men in rechte alleen dan niet verbonden wanneer overmacht verhindert datgene na te komen waartoe men verplicht is.

Er is echter nog niemand geweest, ook niet de geachte afgevaardigde uit Amsterdam III, die heeft kunnen aantoonen, dat een werkstaking, vrijwillig ondernomen, een gevolg zou zijn van overmacht. Waar dit het geval is, is een aannemelijke constructie niet te vinden.

Ik zeg dit nu zoo, ofschoon er wel een constructie beproefd is, maar ook deze is onaannemelijk. Ik bedoel de oplossing aangegeven door den heer Troelstra.

Ik doe den geachten afgevaardigde zeker niet tekort, wanneer ik zeg, dat, wat de geachte afgevaardigde uit Amsterdam III ons heeft doen hooren niet is een vinding van hem zelf, dat het is het stelsel van Jaurès. Het stelsel is er volstrekt niet minder om wanneer het gevonden is door een staatsman van de beteekenis van Jaurès.

Volgens het stelsel van Jaurès nu is in ieder arbeidscontract geïmpliceerd de wensch van beide partijen om zich van zijn verplichtingen te ontslaan, zoodra betere voorwaarden kunnen worden verkregen.

Men zou, om dit stelsel onder dragelijke woorden te brengen, kunnen zeggen, dat de arbeiders van meening zijn, dat de toestand van de maatschappij zoo is, dat men bij het aangaan van een contract vooraf de reserve maakt om te trachten bij elke gelegenheid zich aan het contract te onttrekken.

Mij dunkt, goede arbeiders zullen zoo iets niet doen, maar ik kan mij denken dat er zijn, die zoo handelen.

Ik kan mij echter geen patroon denken die het goed zal vinden, dat ten allen tijde de werklieden zijn onderneming zullen bedreigen met totalen ondergang. Dat de patroons dit implicite in elk contract zouden opnemen, dat is mij te sterk en zal ook voor ons allen te sterk zijn. Er is dan ook geen enkele constructie gevonden, die kan goed maken dat werkstaking met verontachtzaming van den opzeggingstermijn een naar rechten geoorloofde handeling zoude zijn.

Geen enkele wetgeving heeft iets van dien aard en zoo iets moet ook niet in onze wetgeving worden opgenomen. Voor een stelsel als dat van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam III, belichaamd in het amendement van den heer Troelstra c.s. [op art. **1639 t**], dat werkstaking ten slotte zou ontheffen van burgerrechtelijke verplichtingen, is in ons Burgerlijk Wetboek geen plaats en er mag daarvoor geen plaats zijn.

En wat nu eigenlijk de eenigszins vage aankondiging betreft van den laatsten geachten spreker omtrent zekere voornemens, die nog niet bij hem tot rijpheid zijn gekomen, de geachte afgevaardigde zal goedvinden dat ik wacht tot die in bepaalde voorstellen door hem geformuleerd zijn op de degelijke manier, die wij van hem gewoon zijn, alvorens mij daarover uit te laten.

De heer **Troelstra:** Mijnheer de Voorzitter! Ik kan mij niet beklagen dat aan de door mij gehouden redevoering niet de noodige aandacht door de Kamer zou zijn geschonken. Bijna de geheele aanwezige Commissie van Rapporteurs is tegen mijn redevoering mobiel gemaakt en bovendien is nog een wellicht minder nood-

zakelijke hulptroep aangerukt in den vorm van den geachten afgevaardigde uit Kampen.

Ik wil wel verklaren, dat ik gevoelig ben voor zooveel beleefdheid en die zal beantwoorden met al de kracht waarover ik kan beschikken. De heeren hebben mij werkelijk uit mijn tent gelokt en ik heb mij voorgenomen, mij absoluut niet te bekommeren over de vraag, hoeveel tijd ik dezen middag aan de geachte Vergadering zal moeten vragen. Dat heb ik trouwens gisteren ook niet gedaan, dat heeft de heer van Nispen evenmin gedaan. Wie wat te zeggen heeft, moet daarvoor den noodigen tijd hebben en neemt dien ook. Ik zal mij beijveren om niets onbeantwoord te laten wat door de verschillende heeren tegen mij is aangevoerd.

Om mij dit eenigszins gemakkelijk te maken, heb ik mijn rede in rubrieken verdeeld, waaronder ik de gemaakte opmerkingen heb trachten onder te brengen.

En dan draagt de eerste rubriek een eenigszins eigenaardig opschrift; ik zal gelegenheid hebben dit opschrift te verklaren en te motiveeren, nl. het opschrift: *braafheidsvertoon.*

Verschillende geachte sprekers hebben deze gelegenheid aangegrepen om van hun eigen braafheid, hun eigen hoog zedelijke opvatting, hun gehechtheid aan eerlijkheid en goede trouw blijk te geven en — wij zijn nu eenmaal allen wat eenzijdig, heb ik ook hooren zeggen — het schitterende van hun eigen zedelijke meerderwaardigheid of die van hun partij of van hun geloofsgenooten te stellen tegenover de snoodheid, het gebrek aan zedelijk gevoel, de miskenning van eerlijkheid en goede trouw bij mij en bij diegenen die met mij in politieke zaken over het algemeen gelijk denken.

Het is mij niet onverschillig of, wat mijn persoon of mijn partij betreft, op ons kan worden geladen het verwijt, alsof wij minder zouden hechten aan al die deugden die in zoo ruime mate bij mijn verschillende bestrijders van gisteren aanwezig schijnen te zijn, en ik zal dan ook gelegenheid hebben om ons in dit opzicht op enkele punten met elkaar te vergelijken.

Ik begin intusschen met de woorden, waarmede de redevoering van den geachten afgevaardigde uit Nijmegen is geëindigd, een soort van klap op de vuurpijl, waarin eerlijkheid en goede trouw den hoofdtoon voerden. Die moesten toch in elk geval blijven bestaan en daarvoor zou hij waken.

Wij hebben dit minder geestdriftig, meer juridisch van den Minister van Justitie vandaag ook gehoord. Zoolang er recht is, moet er ook zijn trouw aan het recht; eerlijkheid en goede trouw mogen niet met voeten worden getreden.

Mijnheer de Voorzitter! Er is niemand in deze Kamer, die dit niet met hem eens is; maar er zijn in onze vrij gecompliceerde levens- en rechtsverhoudingen *verschillende* zedelijke elementen. Daar is de eerlijkheid, die ons allen tegenover elkaar moet verbinden; daar is de menschelijkheid; daar zijn ook een rechtvaardigheid en een recht te handhaven, die niet speciaal in een artikel der wet zijn neergeschreven en die nog uit wat anders bestaat dan een contract, hoe ook tot stand gekomen en wat ook bevattende.

Wanneer men zich op moreel gebied wil plaatsen, zal men die *verschillende* momenten in aanmerking moeten nemen.

Er is in ons recht reeds rekening gehouden met het feit, dat men soms overgaat tot rechtshandelingen, waaraan men meent, op zedelijke motieven, niet gebonden te zijn. Het *vi coactus* dat indertijd door Cornelis de Witt werd neergeschreven, onder den invloed van gewapenden, die hem hadden overvallen en hem dwongen iets te onderteekenen, dat tegen zijn overtuiging streed, dit *vi coactus* geeft te kennen, dat men steeds heeft gevoeld, dat er omstandigheden zijn, waaronder contracten worden gesloten, die de kiem bevatten van hun ontbinding of van niet volledige opvolging onder bepaalde omstandigheden. Ik ontzeg dus het recht aan iedereen om, wanneer wij sociaal-democraten meenen, dat er van dat *vi coactus* iets aanwezig is in het arbeidscontract, waarin wij bevestigd worden door de indiening van dit wetsontwerp zelf en waarbij wij ons kunnen beroepen op allerlei sprekers die dit ontwerp hebben verdedigd, om daarin te zien een uiting van gebrek aan eerlijkheid en goede trouw en daartegenover zijn zedelijkheid en zijn eerlijkheid te stellen. Voor mij zelf en voor degenen die met mij gelijk denken vindiceer ik dit, dat wij alleen door motieven van hoogst zedelijken aard worden gedreven bij de beoordeeling van de vraag die ons thans bezighoudt.

Het is gemakkelijk om de rechtsverhoudingen in ons maatschappelijk leven alleen te bezien los van den ondergrond waaruit zij zijn voortgekomen. Wanneer men dit alleen doet, wanneer men alleen contracten ziet en de op den ondergrond van onze maatschappij bestaande rechtsverhoudingen, waaruit zij voortkwamen, negeert — wanneer men meent, dat eerlijkheid, goede trouw en hooge zedelijkheid niet kunnen bestaan tenzij die contracten en rechtsverhoudingen vormen den norm van onze handelingen, dan zal niemand die den socialen voortuitgang

aanvaardt en daartoe wil medewerken, in alle opzichten vrij kunnen uitgaan. Mijn zedelijkheidsoogpunt bij de beoordeeling hiervan staat hooger dan de contracten, los van de vraag, hoe deze zijn tot stand gekomen. Het mag hier wel eens worden gezegd, dat al te veel misbruik is gemaakt van die beperkte zedelijkheidsopvatting tegenover de arbeidersbeweging. Men is zoo gelukkig, wanneer men zich tegen haar zedelijke eischen kan trachten te verdedigen met óók zedelijk schijnende eischen. Daar hebben de arbeiders in hun strijd maar al te veel last van gehad. Wij hebben gisteren van den geachten afgevaardigde uit Nijmegen een en ander kunnen hooren, waaruit blijkt, dat menig arbeider nog vatbaar is voor die tactiek. De zedelijkheid is zeker ons uitgangspunt bij de beoordeeling van het wetsontwerp en de vraag die ons bezighoudt, maar deze put zich niet uit in de vraag, of een bestaand contract al dan niet zal worden gehandhaafd. De juistheid hiervan is trouwens door de heeren zelf bijna zonder uitzondering voor bepaalde gevallen toegegeven.

Wanneer dus de geachte afgevaardigde uit Nijmegen zijn redevoering besluit met een beroep op zedelijkheid en goede trouw en daartegenover stelt de snoodheid van ons sociaal-democraten, wanneer hij aanhaalt woorden, waarbij hij degenen onder de arbeiders die zich aan een speciaal contract niet gehouden hebben of den opzeggingstermijn niet in acht hebben genomen, de woorden „schandelijke handelwijze", „ongeoorloofde daad", „leugenaar", en dergelijke naar het hoofd laat slingeren, dan staat die afgevaardigde niet op moreel standpunt; neemt dit standpunt te beperkt en komt daardoor tot conclusiën die den toets der moraliteit niet kunnen doorstaan. Ik kom daar straks op terug, mijnheer van Nispen.

Ik heb in dit opzicht kunnen aanhalen de meening van Christelijke arbeiders, dat de toestand, bestaande tusschen arbeider en werkgever, in veel opzichten een oorlogstoestand is; maar daarin ligt dan ook de kiem voor allerlei feiten, die ieder onzer anders zou willen hebben, maar die men niet anders zal krijgen door zich bij dien toestand neer te leggen, doch slechts door zooveel mogelijk de oorzaak daarvan weg te nemen.

Tegenover de braafheid van den heer van Nispen en de zijnen werd gesteld de snoodheid van de sociaal-democraten. Ik heb, toen de geachte afgevaardigde zich inspande om daar eenige voorbeelden van te geven, hem geïnterrompeerd met de woorden: maak het nu niet al te mooi.

De spreker was van oordeel, dat hij het niet zoo mooi maakte, dit laat ik voor zijn rekening; doch ik voor mij vind, dat hij vrijwel in het belachelijke terecht kwam, toen hij zich niet ontzag hier in de Kamer te paradeeren met een annonce in *Het Volk*, waarbij twee loopers werden gevraagd, met de bepaling, dat zij borgen moesten stellen.

De snoodheid van de socialisten bleek uit die advertentie op twee wijzen.

In de eerste plaats zeggen de sociaal-democraten in en buiten de Kamer: geen staangeld, geen inhouden van loon en dan eischen zij van de loopers van hun courant een borg. . . . Hoe zwak moet de geachte afgevaardigde zich toch wel voelen, om tot een dergelijk pover argument zijn toevlucht te nemen.

Ik weet wel, wanneer hier tegen de sociaal-democraten iets gezegd wordt, al klinkt het ook nog zoo grotesk, nog zoo belachelijk, dan zijn er altijd heeren, die nu en dan wel eens iets van de sociaal-democraten hebben ondervonden, die dadelijk gereed zijn te lachen; met de hilariteit en toejuiching van die leden, voornamelijk in dezen hoek, kan ik den heer van Nispen gelukwenschen. Maar wat heeft dat te maken met staangeld, wanneer de loopers van een courant, die elke week het leesgeld ophalen, dus geld onder zich hebben, een waarborg moeten geven, dat zij dat geld zullen afdragen?

Of het nu is een sociaal-democraat dan wel een Katholiek, dat zijn toch de gewone verhoudingen in het dagelijksch leven, en men is toch verplicht, wanneer men een zaak drijft, te zorgen, dat men gevrijwaard is tegen nadeel. Heeft ooit één sociaal-democraat beweerd, dat het mogelijk is, zich in het dagelijksch leven buiten de bestaande rechtsverhoudingen te stellen?

Ik vraag dus den heer van Nispen wat er verkeerd is in den maatregel, dat ik, wanneer een ander geld van mij in handen heeft, het terug wil hebben?

De tweede snoodheid lag daarin, dat de redactie van het sociaal-democratisch blad een borg vroeg.

Hoe onredelijk! Wanneer het geld niet werd afgedragen zouden dus de arme borgen moeten bloeden voor wat een ander had misdaan!

Men behoeft deze bewering slechts te herhalen, om aan te toonen, hoe gezocht en belachelijk zij is. Op die wijze nu tracht men de snoodheid der sociaal-democraten tegenover zijn eigen zedelijkheid aan te toonen!

De heer Talma heeft een andere grief, ook van moreelen aard, tegenover de

sociaal-democraten ontdekt. Wij hebben absoluut geen begrip van recht voor beide partijen. Wij kennen niets anders dan een contract, bindend voor den werkgever, waaraan de arbeider in het geheel niet gebonden is.

Dit is absoluut onjuist.

Het amendement door de sociaal-democraten ingediend op art. **1639 t** wil de schadeloosstelling uitsluiten, niet alleen in geval van werkstaking, maar ook in geval van uitsluiting. Wij willen dus in dit opzicht den patroon op gelijken voet met den arbeider behandelen. Welke reden heeft nu de heer Talma om te zeggen: ge hebt niet genoeg begrip van eerlijkheid tegenover beide partijen; de werkgever wordt feitelijk door u rechteloos verklaard?

Zeggen wij, dat *nooit* een arbeider den opzeggingstermijn in acht heeft te nemen? Geen sprake van. Er wordt alleen gesproken van een speciaal geval, het geval van werkstaking, waarmede de uitsluiting in deze gelijkgesteld wordt. . . .

De heer **Talma:** Ik heb juist gezegd, dat die gelijkstelling van staking en uitsluiting niet mogelijk was door art. **1638 d**.

De heer **Troelstra:** Wij hebben hier te doen met het streven en de bedoeling der sociaal-democraten, en dezen toonen door hun amendement, dat zij in dit opzicht gelijk recht voor beide partijen willen stellen.

Nog een andere enormiteit heeft de heer Talma verkondigd. Niet alleen dat de sociaal-democraten alleen recht voor de arbeiders en de organisatie willen hebben, maar zij willen het alleen voor *hun* organisatie.

Hoe komt de geachte afgevaardigde daartoe? Door welke soort van vakvereeniging een speciale werkstaking wordt uitgelokt of op touw gezet, dat laat ons amendement geheel in het midden. Het geldt gelijk voor alle werkstakingen.

Wij kunnen hier weder zien een poging om in plaats van onze bedoeling weer te geven, haar te vervalschen. Daarmede moet onze moreele positie worden ondermijnd en daarmede moeten straks natuurlijk de heer Talma en zijn vrienden onder de Christelijke arbeiders gaan, om hen te bewijzen, welke verschrikkelijke zondaars en slechtaards de sociaal-democraten eigenlijk zijn.

De voorzitter der Commissie van Rapporteurs, de heer Drucker, heeft feitelijk op hetzelfde aanbeeld geslagen. Hij sprak minder over de eerlijkheid, dan wel over de zaakkennis en den *ernst* bij de sociaal-democratische leiders.

Bij de algemeene beschouwingen had hij daarover reeds zijn anathema uitgesproken en wat daarna gebeurd is, had hem bevestigd in zijn overtuiging, dat deze noodzakelijke eigenschappen totaal afwezig waren bij de sociaal-democraten hier te lande.

Op welke wijze werd dat door den heer Drucker bewezen?

In de eerste plaats is *Het Volk*, ook nadat het door den heer Drucker gewezen is op de slechtheid die het bedreef, voortgegaan met de beteekenis van dit wetsontwerp te verkleinen.

Over de beteekenis van dit wetsontwerp zullen de heer Drucker en de redactie van *Het Volk*, evenmin als hij en ik, het wel moeilijk eens worden. Een zekere te ver gedreven gevoeligheid van den heer Drucker, als men komt aan zijn arbeidscontract, is op menschkundige gronden te begrijpen.

Ik zal den geachten afgevaardigde daarover dus niet lastig vallen. Hij had het zoo goed bedoeld, hij heeft zich er zoo uitstekend ingewerkt, hij heeft het zoo netjes in elkaar gezet, hij dacht de arbeiders daar zoo gelukkig mee te maken, en wat is het geval? Een belangrijk deel der arbeiders is absoluut niet dankbaar, heeft allerlei grieven tegen dit ontwerp en meende zelfs een actie daartegen te moeten voeren.

Maar is nu werkelijk — daarop komt het neer — wat wij hier tot stand brengen van zóó groote beteekenis? Zijn het alleen sociaal-democraten en is het alleen de redactie van *Het Volk*, die van allerlei bepalingen, waarover wij dagen en dagen staan te praten, als ze ten slotte zijn aangenomen, zeggen: het beteekent eigenlijk zoo bitter weinig? Neen, van alle kanten in deze Kamer, uit allerlei partijen zou men ze kunnen aanwijzen, de personen, die bij menige gelegenheid, over menig als belangrijk behandeld artikel uitingen hebben gedaan, waaruit bleek, dat ook zij de practische beteekenis daarvan al bijzonder gering achtten.

Reeds bij de algemeene beschouwingen is die toon ingezet door iemand die absoluut niet tot onze partij behoort. Met wat de heer van Doorn gezegd heeft [dl. I, bl. 34] over de beteekenis van dit geheele wetsontwerp is het onmiddellijk gekarakteriseerd. En wat hier bij verschillende artikelen is voorgevallen en besloten is een bevestiging van de opvatting, die die geachte afgevaardigde over dit ontwerp heeft. Men leze nog eens wat gezegd is door den heer van Doorn

op 8 Maart, wat op 9 Maart is gezegd in een repliek van den heer Lohman [dl. I, bl. 195], op 10 [lees: 13] Maart door den Minister over de godspenning [dl. I, bl. 345], op 20 Maart door den heer van Doorn [dl. II, bl. 23], op 3 April in een redevoering door den Minister gehouden [dl. II, bl. 365], en men zal dan menige uitdrukking kunnen vinden, waaruit blijkt, dat allerlei bepalingen ook niet door de voorstanders van het ontwerp gevoeld worden als van zoo groot belang.

En wat is nu geweest de zonde, de oneerlijkheid, het gebrek aan zaakkennis en ernst van dien sociaal-democratischen leider, die dat artikel in *Het Volk* heeft geschreven, waarin de voorloopige balans van dit wetsontwerp werd opgemaakt? Ik heb dat artikel hier bij mij. Daarin wordt in de eerste plaats gewezen op de bepaling, dat, als de arbeider weigert zich met het werkliedenreglement te vereenigen, hij beschouwd wordt als zijn betrekking op te zeggen. Daarin wordt gewezen op het collectief arbeidscontract en de meening uitgesproken, dat, wat daaromtrent in deze wet staat, dat het bindt degenen die bij dit contract feitelijk betrokken zijn en niet hen die daarbuiten staan, terwijl de nietigheid slechts door een actie van de vakvereeniging kan worden uitgelokt, dat dit op dit oogenblik feitelijk ook reeds bestaat. Daar wordt, sprekende over het eerste truck-artikel omtrent de verboden loonvormen, in herinnering gebracht, dat de bepaling dat, als het loon anders dan in geld wordt betaald, dit *schriftelijk* moet worden overeengekomen, is vervallen, zoodat reeds een mondelinge afspraak of beslissing van den patroon voldoende is, om dat gansche artikel illusoir te maken.

Er wordt daar verder op gewezen, in overeenstemming met hetgeen ik gezegd heb bij de behandeling van de gedwongen winkelnering, dat het recht dat de arbeider ontleenen wil uit het artikel omtrent de verboden winkelnering, door hem met een actie tegen den werkgever moet worden veroverd. Maar, zegt de schrijver — en daar ben ik het volkomen mee eens — als een arbeider zóó zwak staat dat hij zich de gedwongen winkelnering heeft moeten getroosten, dan ligt het voor de hand, dat hij ook te zwak zal zijn, om te risqueeren de nadeelige gevolgen van een actie tegen zijn werkgever.

Er wordt verder gewezen op het boeteartikel, waarin bepaald is, dat geen boete hooger mag zijn dan één dag loon en dat binnen een week niet meer dan één dagloon aan boete mag worden geheven.

Er wordt gezegd: dat is een hooge grens, die, tegenwoordig slechts in zeer enkele gevallen wordt overschreden; een dergelijke bepaling doet voor de verandering van den toestand wegens de hoogte van de grens op zich zelf dus al bitter weinig.

Op allerlei andere artikelen is gewezen, o. a. op dat betrekkelijk de loonaanspraken van den arbeider bij kortstondig verzuim, ziekte, enz., waarover wij hier zoo lang gehaspeld hebben.

Er wordt o. a. op gewezen, dat van al de bepalingen van dat artikel bij schriftelijk contract mag worden afgeweken en er wordt verwezen naar de *Haagsche Courant*, die na aanneming van dat artikel schreef: „Voor zooveel gepraat is de uitkomst mager. Het geheele uitkeeringsartikel kreeg zonder hoofdelijke stemming gelegenheid om in de wet te . . . . paradeeren."

Ziedaar de voortzetting van de zonde, het bewijs van gebrek aan zaakkennis en ernst, na de strafpredikatie van den heer Drucker bij *Het Volk*: „het voortgezet misdrijf", ondanks de heer Drucker zijn afkeuring over zooveel slechtheid had doen hooren!

Een verdere bevestiging, dat er doorgegaan wordt te liegen en te bedriegen wordt hierin gevonden, dat in het overzicht van *Het Volk* een artikel besproken werd, waarin datgene wat eigenlijk was een minimum, dat aan den arbeider werd toegekend, een maximum werd genoemd. Ik zou den geachten heer voorzitter van de Commissie van Rapporteurs eens de vraag willen doen, of men zich nooit kan vergissen, of al de artikelen van dit ontwerp zoo duidelijk zijn geschreven, dat het onmogelijk is zich daarin te vergissen. Maar ik weet, wat antwoord ik dan van dien geachten spreker zal krijgen: *de Pers* — wij hebben het gisteren gehoord — heeft dien overzichtschrijver van *Het Volk* er op gewezen, dat wat hij noemt „maximum", minimum moet zijn en hij heeft dat nog niet teruggenomen. . . . . .

De heer **Drucker:** Neen, hij herhaalt het telkens weer.

De heer **Troelstra:** En hij herhaalt het telkens weer; hij gaat met zijn vergissing voort.

Mag ik den heer Drucker vragen, wat hij onder „de Pers" verstaat. Ik zal het u zeggen, Mijnheer de Voorzitter! De heer Drucker verstaat onder „de Pers" een blaadje van zijn eigen partij. Ik wist het eerst niet; ik had die straf-

predikatie in ,,de Pers" niet gelezen. Ik heb eenige moeite gedaan er achter te komen, welke ,,pers" dat was. Het is *De Vrijzinnig-Democraat*, orgaan van de vrijzinnig-democratische partij. Hoewel de heer Drucker op een leeftijd is gekomen en een positie bekleedt, waarbij hij eigenlijk voor dergelijke naïviteiten gevrijwaard moest zijn, begrijp ik toch, dat als men tot een partij behoort en het blaadje van die partij beschouwt als het summum van alle politieke wijsheid, men zich niet kan voorstellen, dat er nog menschen in de wereld zijn, die niet alle dagen, wanneer dat ding verschijnt, zitten te wachten, of de post er nog niet is, om het te kunnen lezen. Toch, Mijnheer de Voorzitter, zijn er zulke menschen.

Ik hoop niet, dat ik daardoor daal in de achting van den heer Drucker als politiek mensch, hoewel ik vrees, dat ik daarin toch al niet bitter hoog sta en dus weinig te verspillen heb, omdat ik behoor tot de sociaal-democratische leiders, die zooveel gebrek aan zaakkennis en ernst toonen. Ik wil het er op wagen, nog dieper te dalen in de achting van den heer Drucker en hier op mijn geweten deze verklaring afleggen: Zoolang het blad *De Vrijzinnig-Democraat* bestaat, heb ik het nog nooit in mijn vingers gehad.

Ik hoor hier zeggen: het is verschrikkelijk! Ja, ja, het is verschrikkelijk, dat stem ik volkomen toe. Hoe is het mogelijk, om te doen aan politiek en op de hoogte van de zaken te blijven, als men *De Vrijzinnig-Democraat* niet leest? Men vindt er nu en dan wel iets uit overgenomen in andere couranten; maar de beschuldiging aan het adres van den overzichtschrijver van *Het Volk* heeft niet die sensatie in de pers gewekt, waardoor men het noodig heeft gehad, haar over te nemen. Ik heb mij gisteren onmiddellijk naar den overzichtschrijver van *Het Volk* begeven en tot hem gezegd: hebt gij wel gehoord aan welke groote zonde gij u hebt schuldig gemaakt. Zoo ja, wat hebt gij er op te antwoorden? De man verbleekte van schrik en zeide: ik heb het niet gelezen en die dat in *De Vrijzinnig-Democraat* geschreven heeft, heeft niet de moeite genomen, het mij toe te zenden. Mijne heeren, als gij wilt dat uw boetpredikaties en rectificaties in acht worden genomen, wees dan zoo welwillend en stuur den misdadiger zelf een exemplaar met de wijsheden die gij omtrent hem hebt verkondigd.

Ten slotte komt er nog een ander bewijs van ons gebrek aan zaakkennis en ernst, en dat bewijs is geleverd door de sociaal-democratische leden van deze Kamer. Een artikel, waarvan beweerd is dat het een vloek is voor de arbeiders, daarop hebben de sociaal-democraten slechts een weinig beteekenende aanvulling voorgesteld, en dat artikel is hier onder den hamer gepasseerd zonder dat hoofdelijke stemming is gevraagd. Ik weet niet wie gezegd heeft, dat dit artikel een vloek is; ik weet ook niet of elk woord, dat door ieder vrijzinnig-democraat bij elke gelegenheid wordt gezegd of geschreven, door den heer Drucker en zijn vrienden wordt beschouwd als een uiting van hun partij. Het is dus best mogelijk, dat een dergelijk woord is gezegd over het getuigschrift-artikel, maar niet door ons, en wanneer wij geen stemming hebben gevraagd over dit artikel, komt dat door de doodeenvoudige reden, dat het artikel in stemming is gebracht op het laatst der vergadering, toen er nauwelijks 50 leden waren, en wel wetende dat het toch niet zou worden verworpen hebben wij gemeend geen stemming te moeten uitlokken.

Nu wordt het moeilijk, wanneer men allerlei conclusies gaat trekken, niet alleen uit hetgeen men doet, maar ook uit hetgeen men niet doet. Dat is de tactiek van deze heeren: allerlei argumenten worden tegen ons uitgespeeld, hierop berustende, dat wij dit en dat *niet* hebben gedaan. Nu kan het voorkomen, dat wij sociaal-democraten zeer groote grieven hebben, en toch geen amendementen voorstellen, maar dan is het geen goede uitlegging en geen goede strijdwijze, zonder nadere aanwijzing daaruit af te leiden, dat wij het volkomen met dergelijke zaken eens zijn geweest.

Ziedaar de grieven, door den heer Drucker gisteren tegen ons aangevoerd. Dat zij op mij niet veel indruk hebben gemaakt, blijkt. Maar ik heb een vraag te doen en dat is deze: Mijne heeren, gij zijt zoo gesteld op ernst bij ons, op eerlijkheid bij ons, goed; maar hoe staat het met uw eigen ernst, met uw eigen eerlijkheid, natuurlijk op het gebied waarop wij ons hier bewegen? Nu heeft gisteren de heer Talma met eenig recht van mij kunnen zeggen, dat het gebleken is, dat ik hier niet in alle opzichten het geluid heb kunnen weergeven van den kring waartoe ik behoor, den kring der arbeiders.

De heer **Talma:** De kring der arbeiders? Uw kring is de S. D. A. P.

De heer **Troelstra:** Wij spreken hier over politiek en de politieke kring waartoe ik behoor is de arbeidersbeweging. De heer Talma heeft gisteren gezegd,

dat het gebleken is, dat ik niet het recht heb hier te poseeren als in alle opzichten weer te geven het geluid der arbeidersbeweging.

Het is wel eens voorgekomen, dat ik hier of elders in de waarneming der positie, die ik in de arbeidsbeweging inneem, iets zeide of deed, wat niet direct een echo was van hetgeen in de beweging op dat oogenblik werd gedacht. Bij een zeer belangrijke actie, de Hogerhuisbeweging, heb ik in den tijd daarover van den heer Cort van der Linden een betuiging van waardeering mogen hooren, terwijl men mij onder een deel der arbeiders verketterde, omdat ik niet gevraagd heb wat men het liefst van mij hoorde, maar zeide, wat ik meende dat waar was. Iets dergelijks is voorgekomen bij de algemeene werkstaking van 1903. Dat is ook dit jaar een enkele maal voorgekomen.

Ik meen dus gerust te kunnen zeggen, dat, wanneer het noodig is en ik een bepaalde overtuiging heb, ik die overtuiging durf uitspreken, zonder naar de directe gevolgen in mijn eigen partij of eigen kring daarnaar te vragen. En nu zou ik die geachte sprekers, die gisteren zoo van ,,eerlijkheid" hebben gesproken in verzuim willen stellen. De heer Talma heeft mijn redevoering grootendeels ,,een reusachtige verontschuldiging" genoemd. Ja, mijnheer Talma, dat is wel aardig, om te trachten iemand te duwen in den defensieven hoek. Maar, mijnheer Talma, mijn redevoering van gisteren is niet bedoeld te zijn en ook niet geweest een ,,reusachtige verontschuldiging". Dat gedeelte van mijn redevoering dat gij op het oog hebt, mijnheer Talma, is geweest een *beschuldiging*; een beschuldiging die op dit oogenblik nog onbeantwoord is, waarvoor de gronden nog zijn versterkt door de redevoering van den Minister van dezen morgen. Dat was de beschuldiging, dat nu tot tweemalen toe ontwerpen zijn uitgegeven in een vorm en met bepalingen, waardoor te recht niet alleen de socialistische arbeiders, maar de geheele arbeiderswereld in verzet werden gebracht. Is dat waar of niet waar?

De liberalen, de geheele linkerzijde — en wanneer zij eerlijk zijn ook vele leden der rechterzijde — zullen niet kunnen ontkennen, dat het waar is van de eerste editie van de Dwangwet. Niemand in deze Kamer, tegenover de wolk van getuigen uit de arbeiderswereld, die ik heb aangevoerd, heeft het recht te ontkennen, dat door de eerste editie van dit arbeidscontract te recht de arbeiders in beroering en beweging zijn gebracht.

Ik vraag of dit iets is, wat men in dit debat zoo maar passeeren mag.

Men wil eerlijkheid, goed, mijne heeren, maar weest dan zoo goed en zoo beleefd ons, die zoo ver beneden u staan in zedelijkheid, goede trouw en eerlijkheid het voorbeeld van eerlijkheid te geven. Als uw zedelijke eigenschappen iets anders zijn dan een politiek wapen tegen uw tegenstanders, als gij daarin zoo hoog staat, laat het blijken uit uw daden. Al mocht het in politiek opzicht als een fout worden beschouwd, laat dan toch eens de mensch in u spreken en laten uw zedelijke, eerlijke beginselen u dwingen, tegen uw wil, fouten van uw eigen partij te erkennen.

Wanneer gij dit deedt, zoudt gij ons een voorbeeld geven, en meer recht hebben u op een piédestal boven ons te plaatsen, zooals gij nu en dan doet en ook gisteren gedaan hebt.

Ik constateer, dat gij, mijne heeren, niettegenstaande gij daartoe zijt gesommeerd, niet den zedelijken moed gehad hebt te erkennen, dat de eerste editie den tegenstand rechtvaardigde, die zelfs in eigen kamp daartegen is opgekomen. Waarom hebt gij geen antwoord gegeven op de niet onbelangrijke opmerking, dat, indien men den socialen vrede niet telkens in gevaar wil brengen, men zich beter doordringen moet van hetgeen er omgaat in de arbeiderswereld?

Gij stelt het altijd voor alsof wij, sociaal-democraten, absoluut overbodig zouden zijn, om hier het geluid der arbeiders te doen hooren. De heer Talma heeft daarover met ironie gesproken.

Het is mogelijk dat wij mank gaan aan begripsverwarring, maar laten dan de *uitkomsten* bewijzen, dat het niet noodig is, dat er tegen de voorstellen uwer Regeering voor het recht der arbeiders wordt geagiteerd, dat de zaak der arbeiders nog van een anderen kant belicht wordt dan van de zijde der burgerpartijen. Precies het tegendeel bleek tot heden. Als dan de heeren zelf voor de arbeiders opkomen, dan hadden zij toch gelegenheid gehad, zich met Minister Loeff in verbinding te stellen, voordat hij zijn ontwerp de wereld in gestuurd heeft? Hadden zij zoo weinig voeling met den Minister die het ontwerp indiende, dat niet eens de menschen geraadpleegd zijn van de partij of de coalitie, die van arbeiderszaken eenig verstand hebben? En wanneer dergelijke dingen gebeuren, mag dan gezegd worden, dat agitatie niet noodig is?

Ik constateer mijne heeren, dat gij tot heden met diplomatieke stilzwijgendheid over deze minder aangename zaak zijt heengegleden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik constateer nog iets anders.

De heeren hebben aanmerking gemaakt op enkele opmerkingen, overdrijvingen, begrijpelijk overigens, die bij de agitatie tegen dit ontwerp zijn geuit. Ik heb hier gisteren een pertinente onwaarheid geciteerd, die door een van uw medeleden uit het Christelijke kamp, baron van Wijnbergen, te Enschedé is gedebiteerd. Van iemand die de wet kende, en die kende de heer van Wijnbergen toen hij optrad, moest het onbegrijpelijk worden geacht, dat hij voor de arbeiders durfde verklaren, dat het ontwerp in geen enkel opzicht het recht van werkstaking belemmerde. Ik heb den heer van Wijnbergen in de gelegenheid willen stellen, te bewijzen wat hij heeft gezegd. Wij hebben eenige brave heeren hooren spreken, den braven heer van Nispen tot Sevenaer, ook den braven heer Talma; maar de brave heer van Wijnbergen heeft den mond gehouden en het niet noodig geacht aan te toonen, dat hij deze dingen te goeder trouw heeft gezegd. Daarom neem ik de vrijheid tot u te zeggen: spaart ons, als het u belieft, die braafdoenerij en die mooidoenerij met *woorden*; doe het met *daden*, als gij mooi wilt doen, maar stel u niet aan als de eerlijken en de zedelijken tegenover ons, bij wie gij eerlijkheid en zedelijkheid ontkent.

De tweede rubriek waaronder ik de opmerkingen die gisteren gemaakt zijn, rangschik, dat zijn de *getuigenissen uit andere landen*. Wij hebben nu voldoende gelegenheid gehad om de tactiek bij de verdediging van dit ontwerp te leeren kennen. Wanneer niet veel argumenten aanwezig zijn, dan komt men tot het citeeren, dan worden zelfs sociaal-democraten, als het in de kraam te pas komt, tot onwraakbare autoriteiten gepromoveerd. Deze tactiek is begrijpelijk. Maar men heeft daarvan, naar mijn bescheiden meening, een te overmatig gebruik gemaakt bij de verdediging van dit ontwerp.

De heeren van Nispen tot Sevenaer, Talma en Drucker hebben gisteren weer veel getuigenissen aangehaald uit andere landen. Ik zelf heb mij een oogenblik ook op dat terrein begeven. De roede is mij daarvoor niet bespaard gebleven. Op één aanhaling zijn zelfs drie sprekers losgetrokken. Het is mij een groot genoegen in de gelegenheid te zijn, hen te beantwoorden.

Het zij mij vergund, het is een opmerking, mij uit het hart komende en waarvoor, afgezien van het bijzondere geval, mijn medeleden ook niet ongevoelig zullen zijn, mede te deelen wat ik in de *Nieuwe Courant* gelezen heb naar aanleiding van de buitenlandsche getuigenissen, met behulp waarvan de heer Drucker mij een ware executie heeft doen ondergaan. Den medelijdenden redacteur, die dit schreef, begon het langzamerhand zelfs pijnlijk te worden, dat ik er zoo van langs kreeg. Wij verkeeren hier, Mijnheer de Voorzitter, nu eenmaal in de positie van acteurs, die hun rol vervullen voor een belangstellend publiek van dienaren van de koningin der aarde en hebben ons bij de beoordeelingen van dat publiek neer te leggen.

Daarmede zijn de heeren dan ook niet karig. Lof en blaam worden geregeld uitgedeeld; men let daarbij vooral op de uitwendige eloquentie der verschillende sprekers, in plaats van zakelijk na te gaan, wat de inhoud van het debat is geweest. En wat dat betreft, over al wat hier voorvalt heeft zoo'n redacteur een oordeel klaar. Zulk een redacteur, die over alle honderd leden hier, en over de honderden zaken die wij hier bespreken, altijd een magistraal oordeel weet te vellen, is toch een merkwaardig wezen. Mij komt hierbij in de gedachte een citaat uit Faust, dat ik niet heb kunnen naslaan, maar dat ongeveer aldus luidt: „Du lieber Gott, was so ein Mann, doch alles, alles wissen kann."

Welnu, uit die bron der alwetendheid is mij dan gisteren het vernietigende oordeel toegevloeid: de heer Troelstra is geëxecuteerd door den heer Drucker en wel met buitenlandsche autoriteiten.

Dit heeft er mij toe gebracht, Mijnheer de Voorzitter, om die buitenlandsche autoriteiten onder een afzonderlijke rubriek te behandelen. Ik moet de rekening daarvan wel opmaken, omdat het mij niet geheel onverschillig is om te weten of ik geëxecuteerd ben, dan wel in levenden lijve hier in de Kamer rondloop.

De heer Drucker heeft gisteren, sprekende over het staangeld, gezegd.....

De heer **Drucker:** Ik heb niet gesproken over het staangeld. Ik heb gezegd dat ik dat onderwerp zou behandelen bij het betrokken artikel.

De heer **Troelstra:** U hebt gelijk, het was de heer van Nispen tot Sevenaer. Deze zeide, dat het staangeld practisch niet kan worden gemist, omdat het stond in het nieuwe ontwerp van de Zwitsersche fabrieksinspecteurs.

Ja, Mijnheer de Voorzitter, dat is zoo, het staat in dat ontwerp.

Ik dacht daarbij aan hetgeen eenige weken geleden hier de heer Drucker zeide, toen hij met emphase uitriep: *het staat gedrukt*!

Het was als op het salie-avondje, waar juffrouw Laps zich zoo boos maakte,

dat men haar tot een zoogdier had verklaard en waar juffrouw Pieterse haar dan terecht zet met het afdoende: maar mensch, het staat in een boek!

Wat beteekent het in dit geding, dat de Zwitsersche fabrieksinspecteurs het staangeld in hun ontwerp hebben opgenomen? De vraag die wij hier te bespreken hebben is, hoe de Zwitsersche arbeiders daarover denken, zij, die de werking van het staangeld aan den lijve gevoelen.

Ik heb hier een antwoord voor mij op een verzoek om inlichtingen door een mijner vrienden gericht tot den chef van het Zwitsersche arbeidssecretariaat, Greulich, geschreven door een zijner assisten, waaruit blijkt, dat de arbeiders in Zwitserland reeds lang strijd voeren tegen de décompte. Uit de opmerking van den heer van Nispen blijkt alleen, dat zij er nog niet in zijn geslaagd, hun overtuiging te doen doordringen bij de elementen die geroepen zijn om mede te werken tot de wetgeving. Met een dergelijke mededeeling bewijst men dus niets.

De heer Talma en Drucker hebben gesproken over den Franschen arbeidsraad. Dat is het punt van executie geweest. Met een ware Berserkerwoede hebben de heeren zich op die onschuldige herinnering van mij aan het *Sociaal Weekblad* van September 1905 geworpen, waarin ik aanhaalde het oordeel van dien Franschen arbeidsraad. Daar hebt gij het nu! Zóó oppervlakkig, zóó weinig doordacht ging ik te werk. Wat beteekende die geheele uitspraak van den Franschen arbeidsraad? Zij werd maar aangenomen met een meerderheid van slechts één stem; al de patroons hebben verklaard, dat zij er tegen waren en het waren een paar heethoofden, arbeiders natuurlijk, die ten slotte de uitspraak hebben doorgedreven. Aldus de heer Talma, en de heer Drucker ging nog verder. Hij zeide: in die zitting van den Franschen arbeidsraad waarin die zaak is behandeld, is het aangenomen voorstel na een schitterende rede van den heer Jay door den voorsteller ingetrokken en toen zijn een paar heethoofden gekomen, om het over te nemen, en het is ten slotte op die manier met de meerderheid van één stem aangenomen.

De heer Drucker heeft hier in deze Kamer, zeker niet ten onrechte, in alle zaken, maar vooral waar het geldt deze materie, een groote autoriteit. Wanneer dus de heer Drucker hier komt, en dat is hedenmorgen nog eens door den Minister overgedaan, en zegt: gij moet niet zoo losweg over die zaak spreken, wanneer gij iets aanhaalt dan moet gij ook *alles* vertellen, dan moet gij niet alleen de eindconclusie nemen, maar alles vertellen wat er bij behoort, want anders is het toch eigenlijk onwaar wat gij zegt, al moge het uiterlijk waar zijn, — wanneer, zeg ik, de heer Drucker zoo iets verklaart, dan maakt dit hier indruk.

Ik moet eerlijk verklaren: ik vertrouw zoo volkomen op den wetenschappelijken ernst van den heer Drucker, dien ik het voorrecht heb gehad indertijd als leermeester te hebben, dat ik altijd geneigd ben, wanneer hij hier, met zijne sobere en positieve wijze van redeneeren, iets zegt, zonder verder eigen onderzoek te denken: dat is natuurlijk waar, want de heer Drucker beweert het.

Wat is nu echter het geval? Wat mij verweten is, dat ik nl. iets zoo maar heb geconstateerd, zonder mij met de bijomstandigheden in te laten, waarvan de beteekenis van het feit afhangt, daaraan heeft de heer Drucker zich zelf op de meest lichtzinnige wijze schuldig gemaakt. Ik vraag mijn geachte medeleden: wat is uw indruk geweest, toen gisteren door den heer Drucker werd gezegd, dat was aangenomen dat werkstaking was schorsing; dat dit was bestreden door den heer Jay, dat vervolgens het voorstel van den heer Briat was ingetrokken, maar dat het ten slotte werd overgenomen en aangenomen. Wat kon toen anders de indruk zijn, dan dat over den inhoud van dat voorstel; de *quaestie van schorsing* waarover het hier gaat, dat daaromtrent een beslissing was verkregen *tegenover* hetgeen ik hier in het midden heb gebracht? Dat was dan gebeurd na en door bestrijding van den heer Jay. De heer Briat kon toen zijn voorstel niet meer handhaven en hij heeft het maar teruggenomen. Wat heeft de heer Drucker er evenwel niet bij verteld? Dat de heer Briat zijn voorstel heeft ingetrokken, omdat door de heeren Jay en Mannoury voorstellen waren gedaan, die voor een groot deel te gemoet kwamen aan hetgeen het voorstel van Briat behelsde.

Het betreft hier een methode om zich zelf uit te spelen als de alleen betrouwbare, wetenschappelijke autoriteit en om anderen maar altijd te vervolgen met het odium, alsof wat zij doen absoluut onbetrouwbaar is. Daarom zij het mij vergund — ik sta hier min of meer in de positie van zelfverdediging — dit punt wat nader toe te lichten.

Aangenomen is het oorspronkelijk voorstel-Briat, dat aldus luidt: „La grève étant une suspension de travail, le délai de prévenance n'est pas obligatoire."

Werkstaking is schorsing.

Hoe luidde nu het voorstel, onderteekend door de heeren Raoul Jay en Arthur Pontaine? aldus:

„Le Conseil supérieur du travail est d'avis que la grève ne saurait être considérée ni toujours comme une rupture du contrat de travail par l'ouvrier, ni toujours comme une suspension de travail, que c'est une question d'espèce délicate, qu'il faut tenir compte et des circonstances et de la volonté des parties."

Dit is iets anders dan wat men moet afleiden uit de rede van den heer Drucker, namelijk dat de geheele idée van schorsing daar totaal gedesavoueerd zou zijn, terwijl de zaak inderdaad zóó blijkt te zijn, dat de heer Briat zich bevredigd gevoelde door een voorstel, dat luidde zooals ik voorlas en dat door dat van den heer Mannoury, luidende:

„La grève résultant de la non-exécution des conditions convenues entre employeurs et employés ou de la non-application des lois ouvrières et, en matière de travaux publics donnés à l'adjudication des dispositions des décrets du 10 août 1899 est une suspension de travail qui n'oblige pas au délai-congé."

Daar wordt voor een gedeelte der werkstaking precies hetzelfde gezegd wat in het voorstel-Briat gezegd werd voor alle werkstakingen.

En nu zeg ik tot den heer Drucker, wat tot mij is gezegd: wanneer gij dan wilt werken met dergelijke mededeelingen, doe het dan ook zoo volledig mogelijk, opdat wij geen valschen indruk krijgen, en door een gedeeltelijke mededeeling van de waarheid feitelijk een onware indruk wordt teweeggebracht.

Dat overigens de patroons in dien arbeidsraad allen tegen deze bepaling waren, behoeft niemand te verwonderen; dit had ook wel daar zonder kunnen aangenomen worden, want wat hier voorgesteld werd, was natuurlijk tegen het belang der patroons. Mijn verwijzing naar deze beslissing heb ik niet willen beschouwd zien als het bewijs voor een door mij verdedigde stelling; maar er blijkt in elk geval dit uit, dat de arbeiders in dien conseil supérieur stonden op het standpunt, dat door ons in deze Kamer bij deze gelegenheid is verdedigd. Ook om die reden waren de aanvallen der heeren Drucker en Talma overbodig.

Nu hebben de heeren een en ander in het midden gebracht over de houding van buitenlandsche arbeiders en arbeiders-organisatiën, naar aanleiding van staangeld, opzeggingstermijn en werkstaking.

Het is al weer een eigenaardige tactiek en zeker geen wetenschappelijke tactiek, die bij dit bewijs is gevolgd. Wat bewijs heeft de heer van Nispen hier geleverd omtrent de meening der Duitsche vakarbeiders over deze zaak?

Hij heeft ingezien het protocol van twee Christelijke vakarbeiders-congressen en het protocol van het Keulsche congres van 1905, en aangezien op die congressen niet speciaal is gevraagd opheffing van § 119 *a* van de Gewerbeordnung, komt de heer van Nispen tot Sevenaer, die jurist is, gestudeerd heeft en waarschijnlijk les heeft gehad in logica, meer dan wij, tot de verbluffende conclusie, dat de Duitsche arbeiders voor deze geheele zaak niets gevoelen! Een dergelijke methode wordt ook gevolgd door den heer Drucker, maar deze gaat daarbij toch wel wat al te ver.

De heer Drucker heeft gesproken van de staking in het Ruhrgebied, dien grooten strijd. Toen die is afgeloopen hebben onze Duitsche partijgenooten in den Rijksdag een motie voorgesteld. Gij zult in die motie absoluut niet vinden den eisch tot verandering in de Gewerbeordnung van de bepalingen in verband staande met het onderwerp dat ons thans bezighoudt, zeide de heer Drucker, dus . . . . zij willen er niets van weten. Nu heb ik de bedoelde motie opgezocht, men kan haar vinden in de Actenstücke van den Duitschen Rijksdag, zitting 1903—1904 bladz. 3581, en wat is nu het geval?

Bij de beraadslaging over die mijnwerkersstaking, waar allerlei grieven *speciaal op het mijnwezen betrekking hebbende*, ter sprake kwamen, hebben de Duitsche sociaal-democraten dit uit den aard der zaak niet beschouwd als een gelegenheid om over allerlei algemeene grieven uit te pakken, maar in een motie een 7-tal *eischen van technischen aard* opgenomen. Misschien dat de heer Drucker en de Kamer mij willen ontslaan van een plicht om die motie voor te lezen . . . . de heer Drucker zegt: ik heb ze hier ook; ja, Mijnheer de Voorzitter, hij heeft dat allemaal; maar hoe dit zij, ik sta verstomd, dat iemand, die zoo'n hoog woord voert over 't gemis van ernst bij anderen, een dergelijke misleidende voorstelling van feiten geeft — ik kan het niet anders noemen — waarvoor zich vooral moet wachten een man met het groote gezag in de Kamer en in deze materie als de heer Drucker.

Hoe kon men uit deze motie, uit dit waschlijstje, betrekking hebbende op het mijnwerkersvak, afleiden dat dus de Duitsche sociaal-democratie geen bezwaar heeft tegen andere bepalingen in de Gewerbeordnung?

Ik zou zeggen: als de heeren zoo willen redeneeren, kunnen zij nog veel verder gaan. Men heeft gesproken over § 152 en 153 van de Gewerbeordnung en § 808 van het Duitsch Burgerlijk Wetboek en door den heer van Nispen is gewezen op de vreeselijke belemmering die de Duitsche vakbeweging daarvan ondervindt. Welnu, met dat waschlijstje van de mijnwerkers in de hand, kunt gij bewijzen, dat men in Duitschland uitstekend tevreden is en geen meerdere vrijheid van beweging wenscht.

Waar blijft nu die wetenschappelijke en preciese bewijsmethode, die wij tot heden meenden, dat bij de behandeling van deze zaak althans van den voorzitter der Commissie van Rapporteurs kon worden verwacht?

Overigens maakt de opmerking, en maken trouwens alle opmerkingen, ontleend aan het buitenland, op mij slechts een betrekkelijken indruk. Ik wil niet zeggen, dat zij van onwaarde zijn, volstrekt niet; maar wanneer hier komt de heer van Nispen en hij stelt tegenover elkaar de Duitsche vakbeweging met haar methode en de Fransche vakbeweging met haar methode en hij komt dan, deze vergelijkende, tot de conclusie, dat wij de Duitsche moeten volgen, dan heeft hij daardoor — al kan hij ook honderdmaal bewijzen, dat deze op zich zelf beter is — het door hem nagestreefde bewijs nog absoluut niet geleverd.

Het moest eigenlijk overbodig zijn, dit hier in deze Kamer te zeggen. Het is waar, wat de heer van Nispen zegt en wij, die hier in Nederland in de arbeidersgeweging strijden en ook te strijden hebben tegen het nationaal arbeiderssecretariaat in zijn navolging der Fransche methode, wij voelen veel beter wat dit zeggen wil, dan de heer van Nispen, die er buiten staat. Die Fransche methode heeft voor ons ontzaglijk veel afkeerwekkends en wij voelen er weinig voor. Maar laat ons toch niet meenen, dat wij hier alleen uit het begrip van wat ons goed lijkt kunnen oordeelen; want het verschil van werken in Frankrijk en in Duitschland komt niet alleen en allereerst daaruit voort, dat de Franschen dommer zijn dan de Duitschers, maar veeleer uit het verschil van toestand in beide landen. Nu gaat het niet aan te zeggen: omdat wat in Duitschland gebeurt in veel opzichten met onze wenschen overeenkomt, veroordeelen wij, wat in Frankrijk plaats heeft; neen, wij hebben de zaak te beoordeelen onder de verschillende omstandigheden, waaronder zij zijn gegroeid en tot stand gekomen.

Daarom dan ook is, wat de heer van Nispen zegt, dat wij de Duitsche methode hebben te volgen, voor mij en voor ons sociaal-democraten hoogst aangenaam om te hooren, want wij kunnen gerust zeggen, dat deze methode is die van de sociale vakbeweging, (die General Commission in Duitschland wordt altijd genoemd, en te recht, de sociaal-democratische vakbeweging) welke met de sociaal-democratische partij in vrij nauw, zij het ook niet uiterlijk, verband staat. Men zal ook op elk congres van de Duitsche vakvereenigingen de verklaring kunnen hooren: wij voelen ons als sociaal-democraten; hier zijn wij op ons vakgebied, maar wij zijn sociaal-democratische arbeiders.

Nu is het natuurlijk, dat, wanneer hier iemand van een in dat opzicht zoo onverdacht karakter als de heer van Nispen zegt: gij moet doen, wat die sociaal-democratische vakarbeiders doen, dit voor ons, die pas zijn uitgemaakt voor halve anarchisten, aangenaam is om te hooren en wij kunnen dan ook den heer van Nispen antwoorden: voor zoover in Nederland een tactiek, een wijze van werken in zake de vakbeweging, als in Duitschland wordt gevolgd, mogelijk en uitvoerbaar is, doen wij, sociaal-democraten, mede ons uiterste best om de vakbeweging hier ook dien kant te doen opgaan.

Wat ons eigen land aangaat, kunnen wij onmogelijk onze oogen hiervoor sluiten, dat, hoe groote tegenstanders de sociaal-democratische arbeiders meer en meer geworden zijn van de directe actie, en hoezeer zij de Duitsche tactiek meer en meer toepassen, het onmogelijk is in een land als het onze, dat zoo maar op alle gevallen toe te passen.

Er is ook gezegd: ge staat toch op anarchistisch standpunt, door dien opzeggingstermijn in zake werkstaking niet steeds te willen toepassen. Neen, Mijne Heeren! In de eerste plaats stelt ge de zaak geheel verkeerd voor. Ge vergelijkt twee ongelijksoortige dingen. Als ik spreek van staking zonder opzeggingstermijn, dan vertaalt ge dat met: staking zonder voorbereiding, zonder kans op succes, buiten elke organisatie om. Deze drie laatste zaken zijn kenmerken van de directe actie.

Wanneer wij nu zeggen, dat in bepaalde gevallen de opzeggingstermijn niet altijd in acht kan genomen worden, dan wordt daarmede niet tot de arbeiders gezegd: bekommert u niet om de conjunctuur, om de kansen, om de organisatie. Volstrekt niet; die zaken blijven gelijk.

Wij zeggen ook niet tot de arbeiders: als er nog geen organisatie onder u bestaat, moet ge nooit gaan staken.

De eerste overwinning, die het nieuw opgericht Nederlandsch vakverbond behaald heeft, is de overwinning te Wageningen geweest en daar betrof het juist ongeorganiseerde stakers. Het feit dat eindelijk ook die arbeiders in verzet zijn

gekomen tegen den treurigen toestand waaronder zij gebukt gingen, is voor dat verbond niet de aanleiding geweest om te zeggen: wij willen er niets mede te maken hebben. Het kan niet anders. Het heeft voorzien in het gebrek aan organisatie en heeft zijn schouders er onder gezet en met zijn ervaring en wetenschap, die ongeschoolde en in den vakstrijd niet bedreven arbeiders geholpen.

Dit meen ik in het midden te moeten brengen om, wat dit aangaat, te concludeeren: noch Duitsch alleen noch Fransch alleen, maar ook op vakgebied een organisatie en ontwikkeling, die rekening houden met het standpunt waarop de Nederlandsche arbeidersklasse verkeert, met de historische en oeconomische gegevens, welke in dit opzicht hier aanwezig zijn.

Er is door de heeren gesproken over Engeland.

Toen de heer Drucker eenige landen had genoemd, vatte hij alles hier in te zamen: de wetgeving van alle beschaafde landen enz. Die zou dan eigenlijk overeenkomen met hetgeen thans de Regeering voorstelt.

Ik was zoo vrij de vraag te stellen of bijv. ook in Engeland een wettelijke opzeggingstermijn bestaat.

De heer Drucker heeft daarop geantwoord met een aanhaling van Sidney Webb, welke niets met de zaak te maken heeft.

Sidney Webb heeft niet gesproken over de wenschelijkheid om, als partijen geen contract of afspraak daaromtrent hebben getroffen, als algemeenen regel in de wet een opzeggingstermijn op te leggen.

Hij heeft zich alleen uitgesproken over deze vraag: indien vakvereenigingen met patroons hebben gestipuleerd een opzeggingstermijn, moet die termijn dan in acht genomen worden, moeten dan de werklieden en de vakvereenigingen staan voor de gevolgen van het niet in acht nemen van dien termijn?

Alles wat de heer Drucker daarover heeft gezegd, ligt buiten de quaestie.

Wanneer men de Engelsche vakarbeiders vraagt, hoe zij denken over een wettelijk algemeen verklaarden opzeggingstermijn, dan zal men, geloof ik, niet een antwoord krijgen in den geest van den heer Drucker.

Ik heb daar mijn goede reden voor, omdat ik daarnaar ook heb laten informeeren en omdat mij is medegedeeld het volgende oordeel van Mitchell, den algemeenen secretaris der federatie van de *trade unions*. Deze verzekert, dat de *trade-unions* een wettelijken opzegtermijn en een wettelijk staangeld beslist zouden afkeuren, zich daartegen beslist zouden verzetten.

Het gaat dus niet aan, waar in dat geheele land feitelijk niet eens bestaat een wet op het arbeidscontract als wij op dit oogenblik vóór ons hebben, om de discussie over dit punt te illustreeren, laat staan te trachten te bewijzen met mededeelingen als die ontleend aan Sidney Webb.

De heer Drucker heeft zich ook beroepen op Stadthagen. Hij heeft getracht den schrijver van *Das Arbeiterrecht*, sociaal-democraat en lid van den Duitschen Rijksdag, tegen mij uit te spelen.

Het lijkt vreemd, dat Stadthagen in deze quaestie tegen ons zou kunnen worden uitgespeeld. Immers reeds in mijn eersten termijn heb ik aangehaald wat is voorgevallen bij de tweede lezing van de Gewerbeordnung in den Duitschen Rijksdag, toen juist deze en dergelijke bepalingen als waarover wij nu debatteeren, in de Gewerbeordnung waren neergeschreven, waar juist de sociaal-democraten van hun oorspronkelijk standpunt vóór een opzeggingstermijn in de wet zijn afgeweken, er tegenstanders van geworden zijn en een voorstel hebben ingediend om te *verbieden* dat in het arbeidscontract opzegtermijnen zouden worden gestipuleerd.

Dat voorstel van de Duitsche sociaal-democraten — het is ons in de toelichting door Bebel medegedeeld — heeft in de sociaal-democratische Rijksdagfractie eerst tot veel gedachtenwisseling aanleiding gegeven.

Het is wel natuurlijk, dat men maar niet *mir nichts dir nichts* in een zóó belangrijke quaestie van het een naar het precies tegenovergestelde standpunt overgaat; maar Bebel deelde mede, dat ten slotte het voorstel, bij den Rijksdag ingediend, met algemeene stemmen in die fractie was aangenomen. Van die sociaal-democratische Rijksdagfractie maakte ook toen reeds Stadthagen deel uit.

Daarom kwam het mij eenigszins zonderling voor, dat Stadthagen in deze materie, natuurlijk nu men meende dat hij het niet met mij eens was, toegerust met een autoriteit waartegen niets schijnt in te brengen, tegen mij werd uitgespeeld.

Het doet mij leed het te moeten verklaren, maar ook dit citaat van den heer Drucker is onvolledig en doet daardoor de waarheid niet aan het licht treden.

Laat ik eerst zeggen wat de strekking en inhoud is van het boek waaruit de heer Drucker heeft voorgelezen. Stadthagen treedt daar niet op als propagandist voor bepaalde arbeiderseischen. Stadthagen treedt daar op als jurist, die den

arbeiders mededeelt welke bepalingen de Duitsche wetgeving aan hen als arbeiders geeft en hij geeft allerlei middelen aan de hand, om hem in staat te stellen, zich de practische uitvoering van die bepalingen te waarborgen in den geest als de arbeiders voor zich wenschelijk achten.

Nu blijkt reeds daaruit, dat men erg voorzichtig moet wezen wanneer hierin iets voorkomt dat niet *per se* als een oordeel is te beschouwen over wat wenschelijk is, over het *jus constituendum* van Stadthagen.

Hij heeft den inhoud van het recht toegelicht, voor alle opvattingen in de arbeiderswereld en medegedeeld voor alle omstandigheden, wat rechtens is.

Nu heeft de heer Drucker een laatste gedeelte voorgelezen. Ik geloof dat hij begonnen is bij het woord „Vorsicht" — het is te vinden op bladz. 107 van de editie, die ik heb . . . . . .

De heer **Drucker:** Ik heb een resumé gegeven van hetgeen er staat op de genoemde bladzijde van het boek.

De heer **Troelstra:** Dan zal ik vertellen, wat aan dat resumé ontbreekt, de inleiding, welke luidt: „Die Vereinbarungen über Kündigungsfristen oder über Ausschluss solcher Fristen bedürfen keiner Form: sie können mündlich oder schriftlich und auch während der Dauer des Arbeitsverhältnisses ausgesprochen werden. Der Arbeiter wird gut tun, bei Eingehung des Arbeitersverhältnisses darauf acht zu geben, ob nicht etwa auf dem Arbeitsnachweisscheine ein Vermerk steht, der die Kündigungsfrist ausschliesst. Ist er mit solchem Vermerk nicht einverstanden; wünscht er also nicht dass jeder Theil ohne Einhaltung einer Kündigungsfrist das Arbeitsverhältnis lösen kann, so muss er den Vermerk durchstreichen, ehe er den Nachweisschein abgibt."

Moet ik een zoo hoogst bekwaam man, als de heer Drucker is, nog vertellen, dat de heer Stadthagen hier zich absoluut niet uitlaat over de vraag of die Kündigungsfrist al dan niet goed is; dat hij dat ter beslissing aan ieder arbeider zelf overlaat; dat hij spreekt tot arbeiders, in wier positie een Kündigungsfrist gewenscht wordt, dat hij spreekt tot andere arbeiders, die die Kündigungsfrist misschien niet willen, dat hij eenvoudig zorgt, dat zij voor elk geval niet bedrogen kunnen worden, hun naam niet zullen zetten onder iets, dat zij ten slotte niet wenschen?

De heer Drucker zegt, dat ik dat overblijvende stukje er ook bij moet lezen. Ik wil de gansche pagina wel voorlezen; maar daar staat absoluut niets in, waardoor het feit wordt weggenomen, dat de heer Drucker uit deze woorden van den heer Stadthagen iets gehaald heeft, dat er niet in staat.

Ik herhaal het: bij den hoogen toon, dien men gedurende de gansche debatten van die zijde heeft hooren aanslaan en waar wij den heer Drucker met de bekende vrijzinnig-democratische plechtigheid hebben kunnen hooren verklaren, dat bij de sociaal-democraten de noodige ernst en eerlijkheid om alles te zeggen, wat licht over de zaken kan werpen, ontbreken, acht ik het onverantwoordelijk, dat dergelijke citaten door een man als de heer Drucker is, op deze wijze worden gegeven.

Ten slotte heeft de heer Drucker iets aangehaald uit dr. Ingwer — er werd gesproken van den sociaal-democratischen advocaat Ingwer — waarop ik gewoon kan antwoorden, dat al wat Ingwer over de Oostenrijksche Gewerbeordnung zegt, niet kan slaan op het ontwerp dat wij voor ons hebben, omdat in die Gewerbeordnung het staangeld niet voorkomt. Ik heb daaromtrent ook gegevens, die afkomstig zijn van mijn partijgenoot Hüber, secretaris van de Oostenrijksche Gewerkschafts-commission. Ik lees in een brief van hem: „Kautionen leiten die Arbeiter in Oesterreich nicht, und würden einen rücksichtslosen Kampf gegen eine solche im Gesetze eröffnen, wenn man bei uns im Parlemente darauf eingehen würde."

De heer **Drucker:** Dat leeren de schrijvers anders.

De heer **Troelstra:** Dat is nu misschien het verschil tusschen den heer Drucker en mij. De heer Drucker komt altijd bij de schrijvers terecht en ik kom gaarne terecht bij de doeners en daders, en de heer Drucker kan mij niet wijs maken, dat de schrijvers beter kunnen oordeelen over hetgeen de arbeiders willen dan de secretaris van de . . . . .

De heer **Drucker:** De feiten weerspreken het.

De heer **Troelstra:** Hij spreekt over feiten, niet over juridische dingen, mijn-

heer Drucker, waarin gij zoo verschrikkelijk knap zijt; wij spreken hier over feiten; wij spreken niet over de juridische constructie van feiten, waarin gij zoo knap zijt. Wij spreken er over of deze zaak voor de arbeiders is te aanvaarden, over deze vraag voor ons van belang, nu men onze goede trouw bij de verdediging van ons standpunt tracht aan te randen — of wij sociaal-democraten hier in de Kamer een relletje op touw zetten tegen deze bepaling of dat wij daartegen strijden omdat wij te goeder trouw overtuigd zijn, dat de belangen der arbeiders dat vorderen. Zoover is het hier reeds gekomen, dat wij hier in de Kamer onze goede trouw en onze innige overtuiging, dat wij voor de belangen der arbeiders opkomen, tegen de aanvallen van verschillende leden moeten verdedigen, en daarom is het voor ons van groot belang, dat wij hier kunnen komen met wat menschen uit de organisaties in verschillende andere landen zelf zeggen. En dan mag de heer Drucker komen met de schrijvers.

Ik kom nu tot de zaak, en dan wil ik volgens het systeem dat gisteren gevolgd is door den heer Drucker deze zaak beschouwen van drieërlei standpunt, het moreele, het practische en het juridische. Ik zal trachten met die methode nog nader de verschillende aanvallen en tegenspraken op mijn rede na te gaan. Dat is gewoonlijk het eerste, waarop men van burgerlijke zijde komt, wanneer het arbeiders geldt, het moreele. De vrees voor immoraliteit onder de arbeiders is steeds verschrikkelijk groot. Daarvan kan men soms typische staaltjes zien. Als een arbeider van een steiger is gevallen en zijn nek heeft gebroken leest men onmiddellijk in de couranten, of de man al of niet een „oppassend huisvader" was. Maar als een burgemeester of een notaris een been breekt, terugkomende van een dîner of een souper, dan wordt over zijn oppassendheid niets vermeld. Wanneer het arbeiders geldt maakt men zich over de moraliteit dus altijd bijzonder bezorgd.

Welnu, hoe staat het in deze met de werkstaking? Er is gezegd: er zijn rechtvaardige en onrechtvaardige werkstakingen, en men heeft zelfs in mijn redevoering meenen te ontdekken, dat ik een dergelijke onderscheiding heb gemaakt. Men heeft beweerd, dat ik de Regeering verweten zou hebben met het verschil tusschen rechtvaardige en onrechtvaardige werkstakingen geen rekening te hebben gehouden, en ten slotte heeft men gezegd: gij komt zelfs ook niet met voorstellen waarbij dat verschil in het oog wordt gehouden. Ja, Mijnheer de Voorzitter, ik maak hier in deze Kamer geen onderscheid tusschen zoogenaamde rechtvaardige en onrechtvaardige werkstakingen, en alles wat daaromtrent hedenmorgen door den heer van den Bergh is gezegd, daar kan ik mijn hand niet onder zetten. Wil ik daarmede zeggen, dat alle werkstakingen gerechtvaardigd zijn? Neen. Maar wie zal dat uitmaken, of een werkstaking al of niet gerechtvaardigd is? Dat is niet te beoordeelen, want de beoordeeling daarvan hangt in de meeste gevallen zoo totaal af van het standpunt, dat men ten opzichte van de beide strijdende partijen inneemt, dat het niet is te codificeeren, dat een werkstaking onder die en die omstandigheden gerechtvaardigd en onder andere bepaalde omstandigheden ongerechtvaardigd zal zijn.

Wanneer men nu toch verschil gaat maken tusschen gerechtvaardigde en ongerechtvaardigde werkstaking, dan stelt men de vakbeweging onder de contrôle van autoriteiten, die krachtens hun geheele opleiding en hun sociale leven niet in staat kunnen worden geacht, in deze met kennis van zaken te oordeelen.

En daarom kan ik de vraag op zich zelf in abstracto, wanneer een werkstaking rechtvaardig of onrechtvaardig is, niet beantwoorden; het is een vraag, die zich misschien leent tot interessante ethische gesprekken; maar zij kan hier niet uitgemaakt worden. Wij zijn nu eenmaal gedwongen door de omstandigheden, om de werkstakingen te aanvaarden zooals zij zijn; en willen wij ze aldus niet aanvaarden, dan moeten wij doen wat door de Regeering wordt voorgesteld, dan moeten wij eenvoudig een wet maken zooals hier voor ons ligt.

Ik geloof niet, dat in deze eenige regeling is te vinden, die op een verschil in rechtvaardigheid of onrechtvaardigheid der werkstaking berust. Ik althans zou niet gaarne medewerken, om een voorstel te doen, waardoor bij voorbeeld de beslissing over de rechtvaardigheid van werkstakingen bij het bepalen en toekennen van rechten aan arbeiders afhankelijk werd gesteld van de rechterlijke macht.

Wat wil men, wanneer men die onderscheidingen maakt? Wil men de onrechtvaardige of de onzedelijke werkstakingen belemmeren? Dat is een onmogelijk pogen en een gevaarlijk werk voor de vakvereeniging zelf. Neen, wanneer daar — en het is het geval — op het gebied van de werkstakingen veel nog niet is zooals het wezen moet, dan kan dat niet kunstmatig door de wetgeving goed worden gemaakt. Dan — ik heb het reeds bij vroegere gelegenheden gezegd — dan moet men dit van de ervaring en het beter inzicht van de arbeiders zelf verwachten. Men moet nooit vergeten dat arbeiders, wanneer zij een werkstaking op touw zetten, gewoonlijk hun gansche existentie wagen, en ook niet vergeten, dat hij dat doet tot bevordering van zijn belang, — anders doet hij het niet. Nu is het aan den anderen kant rationeel, te verwachten, dat, wanneer de arbeiders gedurende zekeren tijd of onder den invloed van bepaalde stroomingen, tegen hun eigen belang de werkstaking hebben toegepast, zij de wrange vruchten er van zullen plukken en door die ondervinding op den duur tot een betere stakingstactiek zullen komen. Eventueel noodzakelijke verbetering in dit opzicht — de heer van Nispen neme het mij niet kwalijk — zal niet door den heer van Nispen of door wien dan ook tot stand komen met wettelijke bedreigingen tegen onrechtvaardige werkstakingen, maar zij zal moeten voortkomen uit het leven en de ondervinding van de arbeidersklasse zelf.

Wie zal bovendien het uitmaken of een werkstaking al dan niet rechtvaardig is? De heer van Nispen heeft als voorbeeld van een onzedelijke staking aangehaald die bij den caisson-arbeid.

De heer **van Nispen tot Sevenaer:** Ik heb gezegd, dat van die werkstaking groot gevaar dreigde voor anderen en daarom heb ik die onzedelijk genoemd.

De heer **Troelstra:** Ik ben niet voldoende op de hoogte van die caisson-arbeidersstaking om te kunnen beoordeelen, of hetgeen de heer van Nispen daarvan zegt geheel waar is; maar ik neem gaarne aan dat het juist is. Maar dan vraag ik den heer van Nispen, of uit dit voorbeeld de algemeene regel moet vólgen, welke hij voor alle stakingen wil stellen.

Indien men de zaak serieus wil behandelen, komt het mij voor, dat het antwoord op die vraag niet bevestigend mag zijn. Wanneer allen lijden moeten, omdat eenigen slecht zijn, moet men de geheele maatschappij op tuchthuiswijze inrichten.

Ik heb op dit gebied ondervinding opgedaan. Ik ben een maand cel-boef geweest en ik kan den heer van Nispen verzekeren, dat dit niet prettig was. Ook indien men een beetje fatsoenlijk mensch is en niet boefachtig, wordt men in de gevangenis toch als boef behandeld. Die gevangenis-tactiek schijnt de heer van Nispen nu op de arbeidersbeweging te willen toepassen. Dit zal echter tegenstand onder de arbeiders uitlokken, want dezen zijn geen automaten, waarmede men doen kan wat men wil. Het zet kwaad bloed en het zal niet nalaten, op het naleven van de bepalingen in de practijk zijn noodlottigen invloed uit te oefenen.

De heer Talma houdt er een eigenaardige methode op na, die wij reeds bij de dwangwet hebben kunnen bewonderen, namelijk: „door lijden tot heerlijkheid", *per aspera ad astra*. Men moet, volgens dien geachten afgevaardigde, onder den druk zitten en onrecht lijden — dat is zoo heerlijk. Met de martelaarskroon kunnen de arbeiders dan naar huis gaan.

Als die tactiek op den heer Talma en zijn partijgenooten werd toegepast, geloof ik dat zij zich met hand en tand er zouden verzetten.

De heer Lohman voegt mij toe: dat zij dit ondervonden hebben. Ja, de heeren zijn in het lijden geweest en daarna een tijdje tot heerlijkheid gekomen, maar: zij hebben ten sterkste tegen hun lijden geprotesteerd. Bij de behandeling van de Schoolwet-Kappeyne hebben zij die methode ook niet toegepast; anders hadden zij vóór die wet gestemd om in lijden te komen en zoo tot heerlijkheid te geraken. Toen wilden ze er niets van weten.

Zij zijn mijns inziens hoogst verstandig geweest en de heer Talma kan er op aan dat de georganiseerde vakarbeiders er precies zoo over denken.

Terwijl de heer van Nispen sprak, is er gezegd dat noodweer in het strafrecht bestaat.

Wat wil dat zeggen?

Wanneer voor dit geval maar iets als noodweer bestond; wanneer men kon zeggen dat de opzeggingstermijn niet zal gelden als de werkstaking als noodweer kon beschouwd worden; maar dat is juist de grief tegen het wetsontwerp, dat er niets in voorkomt van dat wat in strafrechtelijken zin als noodweer zou worden betiteld. Het staangeld wordt in dit wetsontwerp gesanctionneerd en wij spreken nog steeds over de moraal. Nu vraag ik, vooral aan de heeren van de rechterzijde, of dit nu overeenkomt met hun begrip van moraliteit. Ik begrijp dat het van een werkgeversstandpunt heel mooi is als hij op zijn werklieden iets kan verhalen; maar aan den anderen kant staan de belangen van de arbeiders. Wij zullen dit nu niet bespreken, dat komt bij de behandeling van ons amendement over het staangeld [bl. 227]; wij zullen nu niet spreken over datgene wat de enquête die gehouden is door de Kamers van arbeid en de inspecteurs van den arbeid, geleerd heeft betreffende de gevolgen van het staangeld hier te lande [bl. 230]. Wie die enquête nagaat, krijgt men den sterken indruk, ten minste zoo ging.

het mij, dat in vele gevallen dat staangeld immoreel is. Bij de steenindustrie worden de arbeiders daardoor belet, zich te begeven naar patroons die meer loon geven. De arbeiders worden dus door het staangeld belet, betere voorwaarden op de arbeidsmarkt te bedingen. Het is ook onzedelijk, dat aan een arbeider, die een laag loon verdient, dat hij noodig heeft voor zijn werkelijke behoeften, een gedeelte van dat loon wordt achtergehouden, alleen in het belang van den werkgever, die *wel* in zijn eerste noodzakelijke behoeften kan voorzien. Zelfs aan den arbeider met f 4 loon wordt een stuk van zijn loon onthouden, dat zijn existentie vertegenwoordigt.

Het financieele belang dat de patroon heeft bij dat beetje geld, dat in het gunstigste geval door den arbeider kan worden bijeengebracht, beteekent niet zijn existentie, maar is, nu ja, bijzaak van zijn vermogen. Kan men nu met elkander vergelijken de belangen aan den eenen kant en de belangen aan den anderen kant? Wordt het staangeld geïnspireerd door moreele motieven? Kan de strijd voor het behoud van het staangeld getoetst worden aan strenge moreele critiek?

Ik kom nu tot de *practische gevolgen*. Nu hebben wij een verklaring gehoord, hierop neerkomend: och, als men de wet maar goed leest, dan is de practische beteekenis van dien opzeggingstermijn zoo goed als niets. Er is gezegd: die opzeggingstermijn kan desnoods tot een uur teruggebracht worden. Ik heb de eer dan den heeren te vragen, of zij gelooven dat dit zal gebeuren, en het antwoord op die vraag zal wel niet twijfelachtig zijn. Het zal gebeuren, als het den patroon goed uitkomt, dan zelfs tegen den wil der arbeiders. Als gij meent, mijne heeren, dat dit de practijk van de wet zal zijn, schrap dan die farce, schrap dan dien opzeggingstermijn.

Neen, mijne heeren, elke verkorting moet schriftelijk worden overeengekomen tusschen de patroons en de arbeiders en tot die overeenkomst zullen de patroons zich alleen leenen, wanneer het in hun belang zal zijn, en wanneer het een enkele keer niet in het belang van de werkgevers en wel in het belang van de arbeiders zou zijn, dan behoeft gij niet te denken, dat er van een verkorting van den opzeggingstermijn sprake zal zijn.

Nu ik hier in het practische gedeelte der quaestie ben, dien ik toch even met nadruk op te komen tegen de totaal overbodige woorden, die èn gisteren door den heer Drucker, èn heden door den Minister over mijn standpunt in zake den opzeggingstermijn zijn gesproken. Ik wensch uitdrukkelijk te constateeren, dat ik herhaaldelijk reeds in mijn rede had te kennen gegeven deze zaak hier te beschouwen, zooals door den Voorzitter bij de algemeene beschouwingen ons reeds was te verstaan gegeven, in het licht van de werkstaking en dat ik het persoonlijke belang van den individueelen arbeider eerst zou behandelen bij het artikel over den opzeggingstermijn. Wat reden was er toch, om hier aan te komen met getuigenissen van allerlei personen, die vóór een opzeggingstermijn zijn? Wanneer de heeren dat zoo gaarne reeds thans willen vernemen, dan wil ik wel zeggen, dat indien naast den opzeggingstermijn niet het staangeld en de quaestie van de werkstaking stond, ik in het algemeen een voorstander zou zijn van een wettelijken opzeggingstermijn.

Ik ben dus niet tegen een regeling, maar de quaestie wordt vervalscht door het verband met de werkstaking en staangeld. Daardoor staan wij hier niet geheel vrij en kunnen wij het artikel niet alleen bespreken; wij moeten het geheele complex beschouwen, en dat heeft men zoozeer gevoeld, dat men de behandeling van het staangeld heeft verschoven naar de vijfde afdeeling. En wanneer de Minister zegt, dat de zaak eigenlijk met de werkstaking zoo bitter weinig te maken heeft, dan geef ik hem den raad om nog eens de enquête na te lezen, waarover ik gesproken heb, dan zal hij zien, dat in Rotterdam en Amsterdam het staangeld is ingevoerd naar aanleiding van de werkstaking van 1903, evenals in de Zaanstreek, onder verschillende categorieën van arbeiders. De zaak staat dus ook historisch in verband met de werkstaking, die ten slotte voor vele patroons juist de reden is geweest, waarom zij langzamerhand tot een staangeld zijn gekomen.

Al wat de Minister en de heer Drucker hebben gezegd over de individueele werking van den opzeggingstermijn, Mijnheer de Voorzitter, zullen wij bij het artikel bespreken.

Met genoegen heb ik kennis genomen van verklaringen, waarop het voor mij nu eigenlijk aankomt. Van verschillende zijden is erkend, dat er gevallen zijn, waarin het publiek gevoelt, dat volgens moreele begrippen het recht bestond om het werk te staken zonder opzeggingstermijn en waarin dan wel de straf zal worden uitgesproken; in welk geval zij dan dus in tegenspraak is met het recht en met het volksbewustzijn.

Die uitspraak is voor mij van groote beteekenis, want daaruit volgt dat men

zelf inziet, dat men bezig is hier een bepaling in het leven te roepen, die nu en dan — over de mate waarin dat zal gebeuren spreek ik nu niet — in strijd zal zijn met het rechtsbewustzijn van het volk, zoodat het rechtsbewustzijn dan geplaatst zal zijn tegenover het onrecht der wet.

Het schijnt, dat b.v. de heer van Nispen tot Sevenaer meent dat dit maar nu en dan, bij uitzondering, zal voorkomen, zoodat dit gevallen zouden zijn, die men bij het maken van de wet vrijwel zou kunnen negeeren; maar ik zou hem het bewijs van het tegendeel willen leveren. Ik durf zeggen, er is geen werkstaking die zich uitbreidt van uit één kern over een eenigszins belangrijke uitgestrektheid grondgebied, of, zelfs indien in het begin van die werkstaking de opzeggingstermijn in acht mocht worden genomen, bij de uitbreiding tot andere categorieën van arbeiders, deze verplicht zullen worden zich aan te sluiten zonder het in acht nemen van dien opzeggingstermijn. Zoo is de practijk. En het voorbeeld door den heer van Nispen aangehaald van de werkstaking in het Roergebied is daarvoor wel het beste bewijs. Bij die gelegenheid toch werd door de nationaal-liberalen in den Reichstag en ook in de pers de publieke opinie tegen de stakers opgezet, omdat zij den opzeggingstermijn niet in acht hadden genomen. In zulk een geval ziet de heer van Nispen een correctief in de publieke opinie. Hij stelt dan de publieke opinie tegenover de wet. Dat correctief, hoezeer het aanwezig was bij de staking in het Roergebied, heeft niet kunnen voorkomen de toepassing van de door ons gewraakte bepaling van de Gewerbeordnung. In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* toch kwam een bericht voor, dat na het eindigen van den strijd, de heer Stinnes verschillende arbeiders voor den rechter had gedaagd om drie dagen loon af te houden, waartoe de wet hem het recht gaf en welk een verbazenden tegenstand en verbittering dit gebruikmaken van zijn recht bij de arbeiders had teweeggebracht. Dat is een feit. En wanneer nu één werkstaking de sympathie heeft gehad van het publiek, dan was het toch wel deze.

Dat alles heeft echter niet kunnen voorkomen, dat de werkgever wel degelijk van zijn recht hem door de wet gegeven tegenover den arbeider, heeft gebruik gemaakt. In de redeneering van den heer van Nispen ligt echter opgesloten deze waarheid, dat een werkstaking noodig heeft den steun van de publieke opinie en kan het niet worden tegengesproken, dat, wanneer de wet werkstaking stempelt als contractbreuk, die publieke opinie daardoor op een dwaalspoor wordt geleid.

Wij hebben het hedenmorgen nog van den Minister gehoord, dat ook in zijn systeem contractbreuk blijft: werkstaking zonder zich te houden aan den opzeggingstermijn.

En nu is het niet te te ontkennen, dat steeds is gebleken, dat daardoor de publieke opinie tegen de werkstakers wordt ingenomen, en niet alleen de publieke opinie, maar ook een deel van de arbeiders zelf, wat hen verhindert, gemeene zaak te maken met de werkstakers. Hetgeen de heer van Nispen heeft voorgelezen uit den oproep aan de veenarbeiders, was weder een aardig staaltje van de wijze, waarop juist met die contractbreuk de arbeiders tegen de arbeiders die in staking zijn, in het harnas worden gejaagd, en het publiek tegen de werkstakers wordt opgezet en ingenomen. Er is dan ook door geen enkele spreker betoogd, dat deze bepalingen met elkander in verband beschouwd, niet zouden zijn ongunstig voor de positie van de arbeiders.

Integendeel, het voorbeeld van de caisson-arbeiders bevestigt weder volkomen wat van de zijde der arbeiders is gezegd; menig arbeider wordt door het staangeld teruggehouden van het mededoen aan een werkstaking.

Op deze gronden meen ik ook dat wij practisch staan op vasten bodem. Wij staan te meer op vasten bodem, omdat als men bij een werkstaking den opzeggingstermijn moet in acht nemen op straffe van schadeloosstelling of van boete, gedurende de werkstaking maatregelen zullen moeten worden genomen door de arbeiders, die den strijd verscherpen in plaats van hem te verzachten. Zien dus de arbeiders, dat het tot een werkstaking zal kunnen komen, dan zal, nog voor dat de strike er is, het contract moeten worden opgezegd. Dit zal het practisch gevolg van dergelijke bepalingen zijn. Ten bewijze daarvan kan ik verwijzen naar wat voorkomt in het *Handelsblad* van 21 Mei j.l., waarover het conflict in de Duitsche metaalnijverheid het volgende gezegd wordt:

„Intusschen zijn van patroonszijde in verschillende plaatsen reeds maatregelen genomen om het besluit tot uitsluiting in werking te doen treden. Zaterdag is een begin gemaakt met de uitsluiting, omdat daar, waar veertien dagen van te voren de dienst moet worden opgezegd, van dit recht Zaterdag gebruik is gemaakt."

Nog vóór de strijd is uitgebroken moeten dus de patroons overgaan tot een daad, die totaal in strijd is met het begrip van uitsluiting en werkstaking. Wij hebben

reeds van den Minister en van verschillende sprekers gehoord, dat dit niet is een beëindiging van het contract.

Welnu, zoo verplicht men tegen den geest en de bedoeling der zaak in de partijen wederzijds om in zulke gevallen te doen alsof het wel beëindiging van de dienstbetrekking was. Ook dit practisch gevolg mag men niet uit het oog verliezen.

Ten slotte nog een woord over den juridischen kant der zaak. De heer van Nispen heeft mij een definitie gevraagd van werkstaking. Het is altijd gevaarlijk definitiën te geven, vooral van een zaak, die zich in zoo veelzijdige gestalte vertoont als werkstaking en uitsluiting.

Ik heb dan ook in mijn rede maar aangenomen, dat wij allen het spraakgebruik kennen en weten wat onder werkstaking en uitsluiting verstaan wordt. Men heeft trouwens zooveel aan den rechter overgelaten bij de toepassing van het ontwerp, dat de rechter zoo noodig ook wel zal weten in elk speciaal geval, of er sprake is van werkstaking en uitsluiting of niet.

Dat allerlei definities van deze zaak moeilijk volledig zijn te maken en aanleiding geven tot critiek, waardoor wij in een moeras van casuïstiek kunnen verzeild raken, blijkt onder andere uit de definitie van *strike* in het Handwörterbuch der Staatswissenschaften, waar men leest: „die gemeinsam erfolgte freiwillige Niederlegung der Arbeit seitens der Arbeiter zum Zwecke einer günstigeren Gestaltung des Arbeitsvertrages".

Deze definitie is niet compleet, want men moet er aan toevoegen: om tegen te gaan een verslechtering van het arbeidscontract. Bovendien kunnen er allerlei gevallen van werkstaking komen, ontslag van werkmeesters, enz., die met het eigenlijk gezegde arbeidscontract niets hebben te maken. Weet men nu, dat het geven van een goede definitie zeer moeilijk is en dat aan den anderen kant de rechter ook zonder definitie wel kan uitmaken of er sprake is van werkstaking en uitsluiting, dan doet men verstandig zich niet aan een definitie te wagen.

Wanneer daarvan één bewijs is geleverd dan is het wel door den geachten afgevaardigde uit Nijmegen. De heer van Nispen tot Sevenaer heeft zich aan een definitie wel gewaagd en dat is een mooie definitie. Ik erken, de heer van Nispen weet de zaak zoo te definieeren dat hij in de definitie legt alles wat hij bij de uitlegging van de definitie wil vastgesteld zien. Aardig bedacht.

Wat is volgens den heer van Nispen tot Sevenaer de werkstaking?

Een gemeenschappelijke beëindiging der dienstbetrekking met inachtneming van den opzeggingstermijn. Dit is aardig gevonden: alles zit er in. Het is het beëindigen der dienstbetrekking: de quaestie waarover wij strijden in de gauwigheid in de definitie reeds opgelost.

Het tweede punt, waarover het debat loopt, of in geval van werkstaking de opzegtermijn moet worden in acht genomen, is ook zeer listig in de definitie reeds in den geest van den heer van Nispen tot oplossing gebracht. Wat baten dergelijke definities? Is alles wat er buiten valt geen werkstaking?

De werkstaking in het Roergebied omvatte 200,000 arbeiders en is zonder opzeggingstermijn gebeurd. Ook is het niet gebleken te zijn het beëindigen der dienstbetrekking: deze is voortgezet.

De heer van Nispen zegt: die arbeiders *meenen* dat zij het werk hebben gestaakt, maar dat weet *ik* beter. Al hebben zij niet gewerkt, een werkstaking is het niet, want het past niet in mijne definitie. Wanneer de heer van Nispen geen betere definitie kan geven, die met het leven rekening houdt, zou ik hem raden ten opzichte van deze zaak dezelfde bescheidenheid in acht te nemen, die hij mij als een fout heeft verweten.

Nu heeft men getracht mij een paar keer in tegenspraak te brengen met mijzelf. Ter loops is mij gevraagd: hoe denkt gij over de collectieve arbeidsovereenkomst? Moet uw opvatting, dat werkstaking niet als contractbreuk is te beschouwen, ook gelden voor de collectieve arbeidsovereenkomst? Ik heb geantwoord: neen, dat zal voor de collectieve arbeidsovereenkomst niet gelden. In de tweede plaats zeide men: gij hebt een geheel andere verklaring gegeven van de zaak dan bij de behandeling van de dwangwetten; want toen hebt gij de zaak zoo voorgesteld, dat in geval van werkstaking de individueele wil van den arbeider zooals zij is nedergelegd in het contract, doorkruist wordt door den collectieven wil van de organisatie. Thans hebt gij medegedeeld, dat reeds het sluiten van het contract door arbeider en werkgever de wetenschap met zich brengt dat dit contract eventueel kan worden gewijzigd door den collectieven wil van de vakorganisatie.

Ik antwoord: het een is de grondslag voor het ander. De zaken staan niet tegenover elkaar, maar het een vult het ander aan. Mijn opvatting is deze, dat nl. bij het sluiten van het contract arbeider en werkgever te voren weten, dat

de arbeider niet alleen staat, doch te maken heeft met een wil, krachtiger dan de zijne. Dit is wat ik gezegd heb bij de behandeling van de dwangwetten, dat namelijk te recht mag worden aangenomen, dat in den loop van het bestaan van een contract de collectieve wil verandering kan brengen in den individueelen wil.

Het zal den heer van Nispen niet gelukken in dit opzicht bij mij inconsequentie te ontdekken.

De heer van Nispen noemt het een enormiteit, dat èn de patroon èn de arbeider bij het sluiten van een individueel contract reeds weten, dat dit kan worden veranderd.

Ik zou dit nog kunnen begrijpen van iemand die tegenstander was van een arbeidscontract; maar van iemand die daar voorstander van is, kan ik het mij niet verklaren.

Sommige leden schijnen te meenen, dat ik nu ook een constructie wil geven. Ik heb echter uitdrukkelijk verklaard, dat een inwringen van deze zaak in ons tegenwoordig privaatrecht niet kon worden verwacht. Practisch weet ik precies wat ik wil, want wij hebben onze practische conclusie neergelegd in het amendement, dat eerstdaags in behandeling zal komen; maar ik zie er het ijdele en nuttelooze van in, om te trachten die zaak te wringen in termen, die passen in ons burgerlijk recht, en daarom doe ik er ook geen moeite voor. Uitdrukkelijk heb ik in mijn eersten termijn gezegd, dat voor mij de opvatting van staking als schorsing niet zoo absoluut vaststaat. Dit behoef ik dus niet te herhalen.

Ik ben tevreden, wanneer men in de wet slechts zorgt, dat de arbeiders elk oogenblik, dat hun collectieve wil het eischt, kunnen staken in dezen zin, dat zij daarvoor niet met schadeloosstelling kunnen worden gestraft en het staangeld daaraan niet is verbonden.

Ik zou hiermede kunnen eindigen, doch ik moet nog een verwijt en verkeerde uitlegging weerspreken, waarover enkele leden zich hebben verlustigd.

Ik heb hier gisteren absoluut geen blad voor den mond genomen. Waarom zou ik dit doen? Ik meen, dat mijn bedoelingen den toets van rechtvaardigheid en redelijkheid volkomen kunnen doorstaan. Waarom zou ik mijn meening over de beteekenis der werkstaking niet ronduit zeggen?

Ik begrijp dus niet, hoe de heer Talma kon zeggen, dat ik mijn mond voorbij heb gepraat.

Waar ziet de heer Talma mij voor aan? Meent de heer Talma, wanneer ik zeg, hoe ik denk over de werkstaking, dat ik mij daarvoor zou hebben te schamen? Neen, dat berust op een wanbegrip bij den heer Talma zelf.

Wanneer ik gisteren de staking heb genoemd niet alleen van belang voor de directe verbeteringen welke met elke bepaalde staking worden nagestreefd, maar ook als een der middelen waarmede de organisatie der arbeidersklasse in de vakvereenigingen kan worden bevorderd, heb ik niet de minste reden om van die woorden iets terug te nemen.

Wat hebben de heeren gedaan? De heer Talma heeft er heel wat achter gezocht en is begonnen met te zeggen, dat hij er geen gebruik van zou maken, maar hij heeft toch het meest demagogisch gebruik daarvan gemaakt dat mogelijk is.

Daar is gekomen de heer Reyne, geprikkeld door het schijnbaar succes van den heer Talma met die bestrijding, en heeft het nog eens dunnetjes overgedaan.

Och, ik gun den heeren hun onschuldige vreugde. Zij kunnen zich die vreugde alleen bereiden door wat ik gezegd heb geheel verkeerd voor te stellen. Zij plaatsen twee dingen tegenover elkander, die niet tegenover elkander geplaatst mogen worden, waartoe ik ook niet de minste aanleiding heb gegeven.

Tegenover elkander worden geplaatst de staking voor de directe arbeidersеischen en de staking als middel om de organisatie der arbeiders te versterken.

Wanneer de staking niet gebezigd wordt voor directe arbeiderseischen, als het niet is een reëele staking, zal zij onmogelijk tot versterking der organisatie kunnen bijdragen. Wanneer zij zal bijdragen tot versterking der organisatie, dan is het juist omdat men in die staking voor directe arbeiderseischen heeft gestreden en daarmede het noodige succes heeft behaald.

Thans, nu de staking te Wageningen gunstig voor de arbeiders is afgeloopen, komen de propagandisten voor de vakvereeniging, gaan wijzen op het verkregen directe succes, waardoor zij de arbeiders in de steenindustrie tot de organisatie zullen brengen.

Het een is dus het gevolg van het ander.

Wanneer nu de heeren den boer willen opgaan en in hun krantjes zetten, dat zij van mr. Troelstra zelf hebben gehoord, dat de sociaal-democraten alleen willen staken om de organisatie, met alle liefelijkheden en trucs en streken die ze daaraan willen verbinden, dan gun ik hun dat sinistere genoegen gaarne. Ik zal

mij daaraan niet storen en wij zullen doorgaan met den strijd voor de arbeiders en de heeren zullen ons in de gelegenheid stellen om ook tegen hen dien strijd te voeren.

Deze strijd op dit oogenblik is in zooverr merkwaardig, dat wij thans de Kamer zien verdeeld in twee kampen. Aan den eenen kant de sprekers van de verschillende burgerlijke partijen, die doodsbenauwd zijn om ter wille van enkele zoogenaamde ongerechtvaardigde stakingen, de stakingen in het algemeen vrij te laten; aan den anderen kant de mannen der sociaal-democratische partij, die ook weten, dat er wel eens stakingen voorkomen, die om verschillende redenen beter achterwege waren gebleven, maar die ter wille van die gevallen geen bepalingen willen sanctionneeren, welke de staking in het algemeen zullen belemmeren.

In dit practisch geval komt de strijd tusschen kapitaal en arbeid en ons verschillend standpunt duidelijk aan het licht.

Wij zullen afwachten wat in deze tot stand komt. Wij hebben bij de behandeling van dit wetsontwerp getoond, dat wij ook zelfs in allerlei kleinigheden willen medewerken om de zaak in onze richting beter te maken; wij hebben hetzelfde systeem ook willen volgen, waar het voor ons geldt de cardinale quaestie, waarin wij homogeen zijn met de geheele agitatie buiten de Kamer.

Onze fractie is van den beginne af omtrent dit kernpunt der zaak: de vraag of de oeconomische kracht van den arbeider zal worden aangetast, volkomen homogeen geweest met de onafhankelijke arbeidersbeweging in ons land.

Wij hebben de heeren in de gelegenheid willen stellen met een paar amendementen in deze onze bezwaren op te heffen. Wanneer zij meenen, dit niet te kunnen doen — welke redenen er ook voor mogen worden aangevoerd — wij zullen ten slotte weten onzen plicht te hebben gedaan.

Wanneer dan de heeren zeggen, dat het niet kan, dan blijkt dat zij hier gekomen zijn met een ontwerp, dat wel juridisch wat doet voor de belangen der arbeiders, maar dat oeconomisch — en daar komt het op aan — de kracht der arbeidersklasse verzwakt en dus voor haar onaannemelijk is.

De **Voorzitter:** De geachte afgevaardigde heeft in ruime mate gebruik gemaakt van het recht dat hem toekwam om in tweeden termijn zijn meening te kennen te geven.

Ik heb gemeend niet te moeten trachten dit tegen te gaan, omdat door den loop der debatten inderdaad zijn eerste rede eenigermate het onderwerp was geweest van de redevoeringen die daarop gevolgd zijn en zijn repliek dus een verwerend karakter droeg. Maar ik wensch toch de hoop uit te spreken, dat bij de verdere debatten die nog mochten volgen de uitgebreidheid, door den geachten afgevaardigde toegepast, niet nagevolgd zal worden.

Ik moet hieraan nog een tweede opmerking toevoegen. De heer Troelstra heeft bij herhaling gezegd, dat hij zich voorbehield bij de artikelen in ruime mate op de thans reeds meermalen behandelde punten terug te komen. Dit kan echter niet de bedoeling van den geachten afgevaardigde geweest zijn en zoude ook niet door mij kunnen worden toegelaten. Dan zou voor de derde maal, eerst bij de algemeene beschouwingen, thans bij deze beraadslagingen en wederom bij de artikelen in hoofdzaak dezelfde beschouwingen kunnen worden geleverd, en dan ware het einde der discussie niet te voorzien. Bij de artikelen moet — nu bij deze afdeeling beschouwingen in het algemeen over den inhoud daarvan zijn gehouden — verder de concrete vorm van de voorstellen worden beoordeeld, al kan een korte verwijzing naar andere artikelen, die daarmede misschien in verband staan, wellicht niet geheel tegengegaan worden. Maar in elk geval is dan de tijd voor beschouwingen in het algemeen voorbij. Bij art. **1638 s** — staangeld — zal eenige meerdere ruimte gelaten kunnen worden.

De heer **Loeff:** Mijnheer de Voorzitter! Ik heb slechts een kort oogenblik van het geduld der Kamer te vragen. Ik zou wellicht op het oogenblik geheel het zwijgen er toe hebben kunnen doen, ware het niet, dat ik mij eenigszins bevreesd maakte, dat ik daardoor ook misschien het recht zou hebben verloren om bij de artikelen te bespreken hetgeen thans bij deze algemeene beschouwingen reeds in meerdere of mindere mate besproken is, ook al behoort het in de eerste plaats thuis bij de artikelen. Ik ben dus zoo vrij geweest het woord te vragen en dat wel thans voor het eerst in tweeden termijn. Ik heb dat noode gedaan, maar ik meen, dat ik in het gegeven geval moeilijk anders konde handelen, nu ik, voor de Minister had gesproken, niet voldoende zijn meening konde kennen.

Wij staan hier toch voor het feit — en ik moet er bijvoegen: een, dat ik heb betreurd — dat de Minister hedenmorgen voor het eerst voldoende uitvoerig en voldoende duidelijk een zeer ingrijpende wijziging in het wetsvoorstel, zooals dit

aanvankelijk voor ons lag, een wijziging, die reeds drie maanden geleden werd aangebracht, heeft toegelicht.

Waar de Minister in zijn Nota van Wijziging zich de moeite heeft gegeven sommige, zeer onbelangrijke wijzigingen met meer of minder woorden toe te lichten, hadde het, dunkt mij, toch op zijn weg gelegen de gewichtige wijziging van art. 1639*p* [o], waarop ik het oog heb, ook, zij het dan in het kort, van een toelichting te voorzien. De Minister heeft dat niet gedaan; hij zal daarvoor, ik twijfel daaraan niet, zijn goede redenen gehad hebben, maar het blijft toch jammer, dat hij het niet deed, en wanneer nu, wat niet onmogelijk is, deze discussie dientengevolge een grootere uitbreiding krijgt dan anders het geval zou zijn geweest, kan daarbij m. i. de Minister — het zij met alle bescheidenheid, maar met alle oprechtheid, gezegd — zich niet geheel en al de handen in onschuld wasschen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil over twee punten een kort woord zeggen. Voor het eerst, zoo zeide ik reeds, heeft de Minister hedenmorgen de redenen ontvouwd, die hem tot de wijziging van den inhoud van art. 1639*p* [o] hebben gebracht. Dat artikel luidde, voor wat den aanvang betreft, tot aan de Nota van Wijziging van 23 Februari jl., aldus: „Eigenmachtige verbreking der dienstbetrekking door een der partijen doet deze wel eindigen, doch de partij, die de dienstbetrekking verbreekt" enz. In dat artikel stond derhalve, dat eigenmachtige verbreking der dienstbetrekking door een der partijen die doet eindigen. De Minister heeft daarvan nu in het nieuwe artikel gemaakt: „Ieder der partijen kan de dienstbetrekking zonder opzegging of zonder inachtneming van de voor opzegging geldende bepalingen doen eindigen, doch enz.

Nu heeft de Minister twee redenen opgegeven, waarom hij die wijziging heeft aangebracht. In de eerste plaats werd, als ik het zoo mag zeggen, 's Ministers aesthetisch taalgevoel onaangenaam aangedaan door de uitdrukking „*eigenmachtige* verbreking".

In het vervolg van het artikel wordt wel niet met zoovele woorden gezegd, dat eigenmachtige verbreking toch „rechtmatig" kan zijn, maar wordt zulks dan toch duidelijk te kennen gegeven. Zie, zegt de Minister, dat gaat nu niet om die uitdrukking „eigenmachtige verbreking" aan het begrip van „rechtmatigheid" te verbinden, die aanstoot gevende uitdrukking behoort te worden gewijzigd, en ik zal, ofschoon ik — let wel — de zaak op dit punt geheel dezelfde laat, er nu een meer gemitigeerde uitdrukking voor in de plaats stellen. Nu, men kan met deze opvatting vrede hebben. Op zich zelf bestaat daartegen zeker geen bezwaar, ofschoon, wanneer ik mij niet bedrieg, de Minister op dit stuk vrijwel tot hetzelfde resultaat had kunnen komen, indien hij in plaats van „eigenmachtig" had gebezigd het woord „eenzijdig".

Intusschen ik geloof niet, en de Minister zal mij hier vermoedelijk niet tegenspreken, dat deze eerste overweging den doorslag heeft gegeven bij de wijziging van het artikel. Het is zelfs de vraag, of het tweede door den Minister als zoodanig opgegeven motief wel geheel en al de oorzaak is geweest van het doorslaan van de schaal naar den kant van de wijziging.

Dat tweede motief is, dat de uitdrukking „verbreking" een dubbelzinnige uitdrukking is. De Minister heeft gezegd: het is niet zeker of onder de uitdrukking „verbreking" niet zou begrepen zijn iedere, ook de minste inbreuk op het contract; vandaar dat ik die uitdrukking heb geschrapt en daarvoor een andere in de plaats heb gesteld, die geen twijfel kan overlaten, namelijk de uitdrukking „eindigen".

Nu wil het mij met alle bescheidenheid voorkomen, dat de Minister hier, waar hij meende een dubbelzinnige uitdrukking te schrappen, en een duidelijke daarvoor in de plaats te stellen, juist de goede uitdrukking heeft geschrapt en de dubbelzinnige er voor in de plaats heeft gesteld.

De meerdere of mindere onzekerheid van de uitdrukking „verbreken" is er een die casu quo door den rechter kan worden opgeheven en waaromtrent kan worden uitgemaakt wat in factis verbreken in elk speciaal geval is en wat niet. Maar de uitdrukking „eindigen" is van huis uit dubbelzinnig. Die uitdrukking „eindigen" beteekent te gelijk de feitelijke verbreking en daarnaast de juridieke. Wanneer ik mij niet heb bedrogen — ik zou om het met zekerheid te kunnen volhouden moeten controleeren wat de Minister hedenmorgen precies heeft gezegd — dan is ook aan zijn volgend betoog de dubbelzinnigheid van die uitdrukking niet geheel en al vreemd gebleven. Ik kom zoo aanstonds daarop nog terug. Maar behalve dat de uitdrukking „verbreken" ten onrechte, naar mijn aanvankelijke meening, is vervangen door „doen eindigen" is in deze bepaling nog een andere vreemdsoortigheid ingeslopen door de wijziging. Aan het hoofd der vijfde afdeeling staat: „Van de verschillende *wijzen*, *waarop*

de dienstbetrekking, door arbeidsovereenkomst ontstaan, *eindigt.*" Nu is dit art. 1639 *p* [o] ontegenzeggelijk een van de artikelen, bestemd en bedoeld om een dezer wijzen van beëindiging aan te geven. Maar nu zet ik het ieder lid der Kamer, ook den Minister en den voorzitter van de Commissie van Rapporteurs, om uit art. 1639 *p* [o] mij voor te leggen de wijze, waarop volgens dat artikel de dienstbetrekking eindigt. Eerst stond er, dat de dienstbetrekking eindigt door eigenmachtige verbreking; dat was een werkelijke feitelijke omschrijving van de wijze, maar nu staat er, dat ieder der partijen de dienstbetrekking kan doen eindigen zonder opzegging of zonder inachtneming van de voor opzegging geldende bepalingen, enz. Daar staat dus in het geheel niet op welke wijze dat eindigen in zijn werk gaat.

Er ontbreekt in het artikel — en dat is m. i. op dit punt de fout — de feitelijke omschrijving van de wijze waarop de dienstbetrekking eindigt.

De Minister heeft, bij hetgeen hij verder in het debat te berde heeft gebracht, niet uitdrukkelijk en met zoovele woorden een nadere motiveering gegeven voor de wijziging van dit artikel dan de door mij tot dusver besprokene. En nu zij het mij vergund den Minister te vragen: was het toch — en mag ik dat niet afleiden uit hetgeen door u verder is gezegd, waar gij in uw rede het karakter eener staking bespreekt — niet tevens uw bedoeling om door de wijziging van art. 1639 *p* [o], de staking te onttrekken aan de werking van dat artikel, althans buiten elken twijfel te stellen, dat de staking onttrokken is aan de werking van art. 1639 *p* [o]?

Het ontbreken tot dusver van een antwoord op deze m. i. belangrijke vraag is een der redenen, waarom ik het betreur, dat de Minister indertijd geen schriftelijke toelichting gegeven heeft van de aangebrachte wijziging.

Dan ware de Minister beter in de gelegenheid geweest meer op zijn gemak precies en nauwkeurig te overwegen met welke motiveering hij zijn wijziging zou verdedigen. Dan zou allicht omtrent dit cardinale punt uit 's Ministers pen een duidelijke verklaring gevloeid zijn.

Nu zulks niet geschied is, veroorloof ik mij aan den Minister alsnog deze vraag te stellen.

Ik kom, Mijnheer de Voorzitter, nu vanzelf tot mijn tweede punt, namelijk het verband waarin de staking al dan niet staat tot art. 1639 *p* [o].

Ik zal onbesproken laten al hetgeen over het karakter eener staking heden en gisteren door andere sprekers dan de Minister gezegd is, hoewel daarin wel een en ander voorkomt, dat mij tot bespreking aanleiding zou kunnen geven; ik wil mij strikt beperken tot de bespreking van een paar verklaringen des Ministers.

Werkstaking, heeft de Minister gezegd, is geen eenzijdige beëindiging van de dienstbetrekking; wel is werkstaking contractbreuk.

Ik wees reeds in een ander verband op de dubbelzinnige beteekenis van de uitdrukking „beëindigen". Die dubbelzinnige beteekenis komt hier bij 's Ministers uitspraak wederom te voorschijn. Een beëindiging kan toch zijn een juridische of een feitelijke; een verbreking — het woord drukt het uit — is alleen een feit.

De Minister heeft vragenderwijze gezegd: wil de arbeider door werkstaking te kennen geven, dat hij de arbeidsovereenkomst wil eindigen? en hij gaf daarop zelf een ontkennend antwoord. De vraag is, zou ik durven zeggen, op zich zelf al weder een eenigszins dubbelzinnige vraag. Neen en ja: de arbeider wil de verhouding tusschen hem als arbeider en den patroon als patroon in den regel niet doen eindigen, maar hij wil wel doen eindigen de op dat oogenblik, op die condities tusschen hem en den patroon bestaande verhouding. Bij een redelijke oeconomische staking, uitgaande van de arbeiders zelf, is in den regel de oorzaak daarvan zelfs alleen daarin gelegen, dat de arbeider de dienstbetrekking *niet wil* continueeren op de voorwaarden zooals ze tusschen hem en den patroon op dat moment vaststaat. Een arbeidsovereenkomst is zoo maar niet iets abstracts, maar het is integendeel een concreet ding, waarbij o. a. is vastgesteld het quantum van het loon en de tijd dien de arbeider zal werken, om dat loon te verdienen.

Wanneer nu bij een staking de arbeiders verklaren, dat zij op dat vastgestelde loon niet langer willen arbeiden, dat zij niet meer de overeengekomen uren, maar slechts korter uren willen arbeiden en zij voegen de daad bij het woord en leggen den arbeid neer, dan verbreken zij de op dat oogenblik tusschen hen en den patroon bestaande overeenkomst. Dan beëindigen zij *feitelijk* het op dat oogenblik bestaande arbeidscontract, de op dat oogenblik feitelijk tusschen hen en den patroon bestaande dienstbetrekking. Dan kunnen zij daarbij wel de hoop koesteren later weder in dienstbetrekking bij denzelfden patroon te komen, maar dan is dat krachtens een nieuwe feitelijke afspraak, ook al is de oude nooit juridiek ontbonden geworden.

Arbeiders die bij een staking gezamenlijk hun eischen stellen en zeggen: „wij leggen het werk neer op de bestaande conditiën", verbreken feitelijk de dienstbetrekking. In die daad ligt een te kennen geven van den wil, dat men de bestaande arbeidsovereenkomst laat varen, en hierom is het onjuist te zeggen, dat bij een werkstaking de arbeiders feitelijk de arbeidsovereenkomst niet zouden willen beëindigen. Zij willen dit juist wel; vaak zelfs om daarvoor een andere en betere in de plaats te krijgen. Zij willen juist niet zooals de Minister heeft gezegd het „werk" — in den zin van de „arbeidsovereenkomst" zoo spoedig mogelijk hervatten. Neen, Mijnheer de Voorzitter, niet die overeenkomst, maar slechts het werk, op de basis eener andere, nieuwe overeenkomst, en betere conditiën of met inwilliging van hun eischen op ander terrein, willen zij hervatten.

Ik wil thans, Mijnheer de Voorzitter, op dit punt niet verder ingaan; het is er mij alleen om te doen geweest mijn twijfel uit te spreken of de leer door den Minister hedenmorgen verkondigd en die hij meende — wat m. i. evenzeer te betwijfelen valt — dat ook in de vorige ontwerpen was neergelegd, wel juist was.

Uit hetgeen ik gezegd heb, wil ik op dit oogenblik nog geen verdere conclusiën trekken; ik wil thans alleen constateeren, vooreerst dat bij mij groote twijfel aanwezig is of de formuleering van art. 1639 *p* [o], ook in het systeem van den Minister van dit oogenblik, wel de juiste is. En in de tweede plaats, dat het mij evenzeer twijfelachtig voorkomt of wel juist is de meening des Ministers waarbij hij elk verband ontkent tusschen het begrip van werkstaking en dit artikel.

Verdere eventueele conclusiën meen ik mij te moeten voorbehouden tot wij zijn gekomen aan de behandeling van het artikel zelf.

(1 Juni 1906.)

De heer **van Wijnbergen:** De geachte afgevaardigde uit Amsterdam III heeft mij eergisteren ter verantwoording geroepen over hetgeen door mij *een paar jaar geleden* op de jaarvergadering van den Bond van Roomsch-Katholieke werkliedenvereenigingen, gehouden te Enschedé, zou zijn gezegd.

Het was mijn voornemen op die dagvaarding verstek te laten gaan èn om de Kamer niet onnoodig bezig te houden met een zaak die hier niet thuis behoort en die bovendien de Kamer weinig interesseeren kan te midden dezer werkelijk belangrijke debatten, èn ook omdat ik volkomen, zonder door mij gevoerde tegenspraak, toch het vonnis van den onpartijdigen rechter zonder de minste vrees te gemoet zag.

Nu de heer Troelstra er gisteren ten tweeden male op teruggekomen is, wil ik daarover wel een enkel woord zeggen. Vooraf echter, Mijnheer de Voorzitter, dit. In de zaak zelf zal ik mij niet diep begeven, nu wij niet meer zijn bij de algemeene beschouwingen over dit wetsontwerp, waarbij de heer Troelstra deze quaestie had kunnen te berde brengen, wat hij niet heeft gedaan en gij, Mijnheer de Voorzitter, mij op dit oogenblik geen vergunning meer zoudt willen verleenen om terug te treden in algemeene beschouwingen en dan nog wel over het eerste ontwerp. Vervolgens: indien ik thans aan de uitnoodiging van den heer Troelstra gevolg geef, wil dat allerminst zeggen, dat als ooit door mij weder hier of daar iets wordt beweerd, waarmede de heer Troelstra het niet eens is — en dat zal nog al eens gebeuren — en hij wenscht *een paar jaren later* daarover debat te gaan voeren in deze Kamer en dan nog wel op grondslag van een courantenverslag, ik hetzelfde zal doen. Mijnheer de President, ik denk er niet aan. Eindelijk wensch ik den heer Troelstra op te merken, dat hij wel altijd gezegd heeft te spreken over mijn rede te Enschedé, doch uitsluitend de aandacht der Kamer gevestigd heeft op de op die rede gevolgde repliek. Ik zal daar thans geen middel van maken, maar wèl wil ik er den geachten afgevaardigde voor het vervolg op wijzen, dat, wanneer men op dergelijke wijze aanvalt, degenen die aangevallen wordt er recht op heeft, dat zoowel het een als het ander wordt vermeld.

Wat de zaak zelf betreft wensch ik den heer Troelstra kort en bondig dit te antwoorden. In de eerste plaats: het is waar dat in de bewuste vergadering door *één arbeider* is gesproken over de geniepige aan-banden-legging van het stakingsrecht. Dat is volkomen waar. Men onthoude wel, *door één arbeider*. Nu zijn er in die dagen niet alleen te Enschedé, maar overal in het land op tal van plaatsen vergaderingen gehouden over het arbeidscontract in onze Katholieke arbeidersvereenigingen. De sociaal-democraten hebben blijkbaar de verslagen van die vergaderingen ijverig en nauwkeurig gelezen en niettegenstaande al het zoeken is er in het geheele land blijkbaar maar *één arbeider* te vinden geweest, die aan de geniepigheid van het ontwerp heeft geloofd.

Het doet mij genoegen, dat dit helder en duidelijk aan het licht is gekomen, dit pleit voor het gezond verstand en de juiste opvatting van onze Katholieke arbeiders. Maar tevens blijkt er uit, hoe onverdiend de beschuldiging van den heer Troelstra was, dat door de ontwerpen, de laatste jaren ingediend, het land in rep en roer was gebracht. Dat kan waar zijn voor de socialistische arbeiders, en dan moeten de leiders dier arbeiders maar eens onderzoeken aan wie dat te wijten is, aan hen of aan de Regeering, maar voor de andere arbeiders geldt dat niet; die hebben wel bemerkingen gemaakt op het aangebodene, maar er door van streek geraakt zijn zij allerminst. Daarom zeg ik tegen deze Regeering, dat zij gerust het voetspoor van haar voorgangster kan volgen op het gebied der sociale wetgeving en niet behoeft te vreezen, dat daardoor het zenuwgestel onzer arbeiders zal worden ondermijnd.

In de tweede plaats: behalve de uitlating van dien *éénen arbeider* zijn er in die vergadering verschillende min of meer ernstige bezwaren tegen het ontwerp aangevoerd, vooral tegen de *verschillende* opzeggingstermijnen, waarmede de gansche vergadering en ook ik het geheel eens was. Discussie had er niet eens over plaats; de geheele vergadering was er het volkomen mede eens, nadat de eerste spreker, de heer Stins, het bezwaar aldus duidelijk had geformuleerd: „De *verschillende* termijnen van opzegging in verband met het aantal dienstjaren maken in de grootindustrie het staking*swerk* bezwaarlijk." Dat was juist gezegd. Er stonden bepalingen in het ontwerp, die, hoe goed ook bedoeld, het staking*swerk* zouden kunnen belemmeren, bepalingen die zeer moeilijk zouden maken het gemeenschappelijk neerleggen van het werk met inachtneming van de opzeggingstermijnen, juist wegens de *verschillende* opzeggingstermijnen.

En de geheele vergadering was het er dan ook over eens, dat die bepaling moest worden gewijzigd, gelijk zij nu ook gewijzigd geworden is. Maar nu kwam daar die *ééne man*, die bijzondere man, met de stelling, dat het staking*srecht*, het recht om plotseling het contract te verbreken geniepig, werd aan banden gelegd. Daartegen heb ik mij verzet en ik neem er geen woord van terug; van *geniepig* aan banden leggen van het staking*srecht* was geen sprake. Recht op staking in den zin van *recht op contractbreuk* werd noch gegeven noch ontnomen. Alleen het staking*swerk* in den zin bovengenoemd, zou kunnen worden belemmerd, en dat moest worden voorkomen, daarover waren allen het eens. En nu kan de heer Troelstra het verkeerd vinden, dat ik niet heb toegegeven wat die spreker dacht, namelijk dat het de bedoeling van den ontwerper was den arbeider een hem toekomend recht te ontnemen, dat ik niet hem meegedaan aan de agitatie, aan de volksopwinding, dat ik niet de vergadering heb gebracht in rep en roer.

De heer Troelstra vindt het zelfs noodig te vermelden, wat het verslag niet zegt, dat ik in Enschedé *kalm* heb gesproken; dat geef ik gaarne toe, dat heb ik gedaan, omdat het mij voorkomt dat men in volksvergaderingen de zaken kalm en zakelijk moet bespreken. Wanneer de heer Troelstra echter dat alles afkeurt, en het niet kan goedvinden, dat ik alleen werkelijk bestaande bezwaren heb besproken en getracht heb de middelen te vinden om er aan te gemoet te komen, zal ik met hem daarover niet twisten. Er blijkt alleen dit uit, dat tusschen hem en mij verschil van meening bestaat omtrent hetgeen te doen en te laten is, wanneer men het volk wil voorlichten, en ik zal volgaarne daarin berusten.

De heer **van Nispen tot Sevenaer:** Mijnheer de Voorzitter! Gisteren, na het einde van de rede van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam III, hebt gij tot de Kamer het verzoek gericht, dat die sprekers die zich nog in het debat zouden willen mengen hun redevoeringen zooveel mogelijk zouden willen bekorten. Ik ben zeker voornemens om uw verzoek indachtig te zijn; maar dit neemt toch niet weg, dat ik enkele aanteekeningen zal moeten maken op de rede van den heer Troelstra.

De heer Troelstra heeft gisteren gezegd, ik zal hier verschillende punten ter sprake brengen, en toen heeft hij een begin gemaakt met het spreken over de zedelijkheid, die hier in de discussie was gebracht. Hij heeft toen gezegd: ik herhaal hier nu tot u, tot de rechterzijde en in het algemeen tot degenen die het ontwerp verdedigen, de uitnoodiging: hebt nu eens den zedelijken moed om te verklaren of wij gerechtigd waren of niet agitatie te beginnen tegen het ontwerp zooals het in eersten vorm was ingediend. De heer Troelstra scheen den indruk te hebben, dat het voor ons eenigszins moeilijk zou zijn om op die vraag een antwoord te geven, want als hij dien indruk niet gehad had, begrijp ik heusch niet de emphase waarmede die opmerking hier in de Kamer werd geworpen.

Dat ik in mijn eersten termijn daarop niet geantwoord heb, is niet geweest omdat ik de vraag niet onder de oogen durf zien, maar omdat ik het overbodig achtte en ook niet aangenaam vond om opnieuw over die agitatie te spreken.

Als de heer Troelstra nu echter weer vraagt of ik den zedelijken moed heb te zeggen of de agitatie tegen het eerste ontwerp gerechtvaardigd was, dan wil ik daarop wel met een kort woord antwoorden: dat ik erken — wat ik steeds betoogd heb — dat in dat eerste ontwerp artikelen voorkwamen, die niet goed waren, zoodat ik het recht erken van den heer Troelstra en zijn politieke vrienden om tegen die artikelen agitatie te voeren ten einde het ontwerp verbeterd te krijgen. Maar waar de politieke vrienden van den heer Troelstra niet het recht toe hadden, en dit heb ik ook reeds gezegd bij de algemeene beschouwingen over dit wetsontwerp in mijn eersten termijn, over die agitatie sprekende, dat was om bij die agitatie gebruik te maken van het bij de sociaal-democratische partij zoo geliefkoosde wapen van lage verdachtmaking.

Over de houding van den geachten spreker in die agitatie zal ik niet spreken, omdat ik mij over die agitatie niet meer dan noodig wil uitlaten. Wel wil ik echter zeggen, dat ik den indruk heb, dat die houding niet geweest is wat die had moeten zijn voor een man die in zijn partij een positie inneemt als de heer Troelstra, een positie welke wij allen weten dat van groote beteekenis is.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Troelstra heeft gisteren met groote verontwaardiging gezegd: kijk eens waartoe wij gekomen zijn; er wordt zelfs gezegd, dat wij een onzedelijke leer verkondigen. Hoever zijn wij gekomen, dat wij ons zelfs moeten verdedigen en zeggen, dat de leer die wij verkondigen niet onzedelijk is.

Ik begrijp in trouwe niet die ontzettende verontwaardiging, als men hier iets dergelijks durft zeggen. Of heeft de heer Troelstra niet zelf bij zijn eersten termijn dadelijk de beschuldiging geuit, dat, wanneer wij dit ontwerp aanvaarden, wij een onzedelijke instelling, het staangeld, invoeren?

Moet hij, waar hij met dergelijke beweringen voor den dag komt, zich er over verbazen, dat een ander in gelijken geest waagt te spreken? Of heeft de sociaal-democratische partij alleen het recht allerlei dingen te mogen zeggen, die anderen niet mogen zeggen?

De heer Troelstra denkt misschien aan het spreekwoord: een brutaal mensch heeft de halve wereld; ik kan hem echter verzekeren, dat ik op die andere helft woon, die niet aan hem toebehoort.

Ik haalde een advertentie uit *Het Volk* aan, door de administratie dier courant daarin geplaatst, toen ik sprak over het staangeld, en ik deed dat als bewijs, dat in sociaal-democratische kringen maatregelen genomen worden om zekerheid te hebben, dat personen, die zich contractueel verbinden, ook het contract zullen nakomen.

De heer Troelstra heeft daarop tot verdediging gezegd: ja, dat is voor de administratie van *Het Volk*, die zekerheid hebben moet dat het geld, dat de loopers ophalen, in haar handen komt.

Toen de heer Troelstra dat zeide begonnen wij te lachen. De geachte afgevaardigde verwonderde zich daarover, en voegde er bij: het is toch duidelijk dat men, als men zaken drijft, ook maatregelen neemt dat men geen schade lijdt.

Als men dergelijke maatregelen nemen mag, dan zeg ik, dat de bewering dat het bedingen van staangeld onzedelijk zou zijn, onzin is.

Vooral wanneer men de mogelijkheid wil aanvaarden dat men borg mag stellen. Als de heer Troelstra aanneemt, dat men van iemand met wien men contractueel verbonden is mag eischen, dat hij borg stelt, dan kom ik tegen het beweren van den heer Troelstra omtrent staangeld op, omdat bij borgstelling de mogelijkheid bestaat, dat, als de persoon die contractueel verbonden is, de verplichtingen van zijn contract niet nakomt, niet die persoon, maar andere personen, onschuldigen, gevaar zullen loopen daarvoor te moeten boeten.

De heer **Troelstra:** Dus u is tegen borgstelling? Wenscht u die uit het Burgerlijk Wetboek te doen verdwijnen?

De heer **van Nispen tot Sevenaer:** De heer Troelstra heeft gisteren over logica gesproken en hij meende, dat ik daar meer aan gedaan had dan hij; ik kan bemerken, dat de heer Troelstra toen recht had.

De heer **Troelstra:** Als borgstelling onzedelijk is voor ons, dan is zij dit ook voor u; als het instituut niet deugt, moet gij niet alleen van ons eischen, dat wij het instituut niet zullen toepasen, maar moet gij tegen het instituut te velde trekken. Gij hebt op het oogenblik uw lesje in de logica vergeten.

De heer **van Nispen tot Sevenaer:** Ik wil aannemen, dat ik op het oogenblik mijn lesje vergeten heb, maar op dergelijke interruptiën ga ik niet in. En waarom

komen wij er nu toe om hier te zeggen, dat wij het staangeld moeilijk kunnen missen?

Als men bijv. ziet wat daarover geschreven is door den heer Spiekman in een artikel in *Het Volk* van 2 Januari 1905, getiteld: „De opzeggingstermijn en het staangeld in het nieuwe ontwerp-Arbeidscontract", dan vinden wij daarin deze beschouwing:

„Bovendien bestaan er op dit oogenblik reeds een legio kantonrechtelijke beslisslissingen, waarbij de patroons verplicht worden, naar plaatselijk gebruik, 14 dagen loon te betalen vanaf het oogenblik van ontslag, zoodat in de werkelijkheid — de moeilijke procedure toegegeven — de feitelijke toestand *niets* zou veranderen ten voordeele van den werkman, wel ten voordeele van den patroon; want als *nu* de werkman onmiddellijk vertrekt, onmiddellijk *moet* vertrekken om beter werk te verkrijgen, kan de patroon hem *niets* maken, omdat er van hem niets te halen is."

Er wordt hierin, dunkt mij, implicite een vrijbrief gegeven aan den werkman, om, als hij maar betere voorwaarden krijgen kan, weg te gaan bij zijn patroon, want op het oogenblik is er van dien werkman toch niets te halen. Ik weet het wel, dat is niet de algemeene opvatting in socialistische kringen, ik weet dat met name de heer Schaper daartegen opkomt, en dat is duidelijk gebleken uit het citaat dat ik eergisteren uit een artikel van dien geachten afgevaardigde heb aangehaald. De heer Schaper zeide: is dat rechtsovertuiging, dat de individueele arbeider ieder oogenblik zich aan den arbeid mag onttrekken, terwijl de patroon moet opzeggen met inachtneming van een opzeggingstermijn?

Ik weet zeer goed, dat de heer Schaper er tegen opkomt, maar die leer wordt toch in de socialistische bladen verdedigd en dat die leer maar al te vaak wordt toegepast in de practijk. En zou men dan verlangen, dat wij van het staangeld afstand zouden doen?

Gelukkig heeft de heer Troelstra nu goedgunstig toegegeven, dat iemand die zaken drijft, inderdaad maatregelen mag nemen om zich tegen schade te vrijwaren.

Ik heb gewezen op het geval van de caisson-arbeiders en ik heb gezegd: in zulk een geval, waar de staking beslist in strijd was met het contract en waar gevaar dreigde voor andere arbeiders, daar is gebleken, dat niet het verhaal op het staangeld, maar alleen de herinnering aan de mogelijkheid daarvan een zeer goede uitwerking heeft gehad en dat men in het bedoeld geval daardoor groot gevaar voor tal van personen heeft voorkomen.

De heer Troelstra zeide, als dit de reden is, moeten dan de goeden voor de slechten boeten? Neen, Mijnheer de Voorzitter, dat behoeft niet. De goede arbeiders kunnen beginnen met een korten opzeggingstermijn in hun contract te bedingen en als zij dezen in acht nemen dan behoeft men zich over het staangeld niet ongerust te maken.

Ik heb eergisteren, toen ik het staangeld besprak, gezegd: hoe kunt gij dit zoo onzedelijk noemen, de Zwitsersche inspecteurs van den arbeid laten het toch ook toe in hun voor-ontwerp arbeidswet? De heer Troelstra heeft mij gisteren daarover uitvoerig onderhanden genomen en gezegd: kijk nu toch eens aan, wat beteekent nu toch die aanhaling van het Zwitsersche ontwerp?

Enkele weken geleden, Mijnheer de Voorzitter, was dat ontwerp voor de heeren een krachtige steun tot verdediging van hun opinie en werd het door den heer Schaper aangehaald als een krachtig bewijsstuk ten gunste van zijn beweringen, en de heeren moeten mij niet kwalijk nemen, dat ik dus in de meening verkeerde, dat dat ontwerp voor hen eenige beteekenis had.

Ik ben een getrouw lezen van *Het Volk*, Mijnheer de Voorzitter, en herinner mij o. a., dat in dat blad een artikel voorkwam, waarin ik deze woorden aantref: „Intusschen het Zwitsersche ontwerp kan in menig opzicht dienst doen, is het niet als voorbeeld voor de Regeering, dan is het als bewijsstuk voor ons."

Ik dacht dus naar den zin van de sociaal-democraten te handelen door naar dat Zwitsersche ontwerp te verwijzen, maar de heer Troelstra is zoo anarchistisch geworden in de laatste dagen, zooals ik eergisteren heb aangetoond, dat ik geloof dat hij niet eens *Het Volk* meer leest. Waar de geachte afgevaardigde zoo weinig meer hecht aan de meening van zijn partijgenooten, zal ik mij dan ook maar niet beroepen op de opinie van zijn partijgenoot van Wullschleger, die de onzedelijkheid heeft aangedurfd om in een ontwerp van zijn hand, dat wet is geworden in het kanton Bazel, het staangeld op te nemen.

Een tweede punt, waarover de heer Troelstra uitvoerig heeft uitgeweid, is de eerst door hem verkondigde leer, dat staking is strijd met den opzeggingstermijn, dus met hetgeen uitdrukkelijk in het contract is vermeld of krachtens de wet daarin zal gelden, moest kunnen plaats hebben en geoorloofd zijn. De heer Troelstra heeft hier de leer van Jaurès geïntroduceerd en gezegd, dat bij het

sluiten van het contract die leer bij den arbeider sous-entendu was en dat de patroon wel wist, dat de arbeider stilzwijgend zich de bevoegdheid voorbehield om elk oogenblik te trachten het contract te wijzigen in voor hem gunstigen zin, en de geachte afgevaardigde heeft er bijgevoegd, dat die leer door alle arbeiders werd aanvaard en dat de patroons dit wisten en die leer ook aanvaardden.

Ik heb in mijn antwoord dit een enormiteit genoemd en gezegd, dat als men met dergelijke krasse beweringen hier kwam, men die moest bewijzen.

En welk bewijs heeft nu de heer Troelstra gegeven?

Niets anders dan de verklaring, dat dit zoo duidelijk was als iets!

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou in een debat met den heer Troelstra mij niet gaarne van een dergelijk belangrijk punt op die wijze afmaken, want ik geloof, dat de geachte afgevaardigde zich daar wel een kwartier lang vroolijk over zou maken. Op het beweren van dien geachten afgevaardigde zou ik willen antwoorden, dat de proclamatie van de veenarbeiders in *Patrimonium*, eergisteren door mij aangehaald, bewijst, dat in den kring der arbeiders, die tot de Christelijke partijen behooren, de door den heer Troelstra verkondigde leer nog niet is doorgedrongen of aanvaard.

Toen de geachte afgevaardigde uit Amsterdam III hier gisteren sprak over mijn opvatting van de staking, dat is met de inachtneming van den opzeggingstermijn, toen riep de heer Schaper spottend: Katholieke stakingen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik aanvaard die qualificatie, want zij is een bewijs, dat ook in de kringen der Katholieke arbeiders de leer van den heer Troelstra niet aanvaard wordt.

Ik wil aannemen, dat onder de socialistische arbeiders die leer wordt gehuldigd, maar mag men dan daarom zeggen, dat zij de leer is van alle arbeiders, en dat die leer door de patroons stilzwijgend wordt aanvaard?

De heer Troelstra zegt: dat weten de arbeiders, en als er van de andere zijde niets tegen gezegd wordt is dat een bewijs, dat het beding erkend is.

Een fraaie redeneering, Mijnheer de Voorzitter. Als wij bijv. van de zijde van patroons, leden van de Algemeene Patroonsvereeniging te Amsterdam, hooren tegen de arbeiders: gij weet wel dat in onze statuten het bekende uitleeningsartikel staat en als gij met mij een contract sluit en gij verzet er u niet tegen, dan beschouw ik dit als door u te zijn goedgekeurd, wat zou de heer Troelstra op een dergelijke redeneering antwoorden? En als het daar niet opgaat, gaat ook zijn bewering niet op, dat de patroon dat beding omtrent het ieder oogenblik mogen staken stilzwijgend heeft erkend. Een patroon kan dat beding niet stilzwijgend goedkeuren, hij kan dat niet aanvaarden, hij kan niet aanvaarden de leer, dat, hoe de werkman ook bij hem contracteert, hij dit contract altijd eenzijdig kan verbreken. Wanneer de patroon en de arbeider bijv. zijn overeengekomen dat de werkman voor een bepaalden tijd bij den patroon werkzaam zal zijn en deze heeft daarnaar zijn berekeningen gemaakt, vertrouwende er op, dat hij over de werkkracht van dien arbeider kan beschikken, dan kan hij onmogelijk aanvaarden dit stilzwijgend beding; hij kan dan onmogelijk zeggen tegen den werkman: ik vind het goed, dat gij elk oogenblik wanneer het u past den arbeid nederlegt, wanneer ik ten minste niet wil bloot staan om te voldoen aan groote veranderingen in de arbeidsvoorwaarden, die gij maar hebt te eischen. De heer Troelstra heeft hier te bewijzen, wanneer hij met die leer voor den dag komt, dat die leer ook wordt aanvaard door *de* arbeiders, en niet alleen door de arbeiders voor wie hij spreekt, en dat allerminst zijn *de* arbeiders van Nederland. De heer Troelstra heeft ook te bewijzen dat die leer wordt aanvaard door de patroons. Want als de patroons bij het sluiten van het contract dit niet weten, dat stilzwijgend beding niet accepteeren, dan is de geheele redeneering van den heer Troelstra, waarop zijn stelsel is gegrond, weg; dan ligt het geheele stelsel zonder eenige beteekenis op den grond. En dan heb ik het recht te zeggen, dat de arbeider die eenzijdig, zonder dat dit door de wederpartij wordt aanvaard, een dergelijke bijgedachte heeft, die niet kan worden opgenomen in het contract, want daarvoor is noodig de wil van beide partijen, dat de arbeider die zich niet houdt aan de overeenkomst zooals die door beide partijen is gesloten, pleegt contractbreuk. En zoolang de heer Troelstra niet kan bewijzen dat die leer inderdaad wordt gehuldigd en aangenomen door de arbeiders en door de patroons, zoolang heb ik ook het recht om te zeggen, dat het geen zedelijke leer is, die men hier verkondigt, en heb ik het recht te zeggen: gij moogt niet beweren dat de arbeiders bij het sluiten van een contract die bijgedachte hebben en te recht mogen meenen dat zij elk oogenblik het contract kunnen verbreken wanneer het hun goeddunkt.

Hoe is nu de opvatting dat staking mag plaats hebben zonder inachtneming van den bepaalden opzeggingstermijn? Hoe is die leer geconstrueerd? De heer

Troelstra heeft hier, verkondigd, gelijk ik zeide, de leer van Jaurès, dat dit beding, dat ieder oogenblik de arbeider van de gelegenheid mag gebruik maken om verandering in het contract te brengen, bij den arbeider, sous entendu is. Ik heb den heer Troelstra toen gevraagd, hoe die opvatting staat tegenover zijn leer hier in 1903 verkondigd. Toen heette het de wil van de collectiviteit doorbreekt den wil van het individu; wanneer er dus een individueel contract wordt gesloten, dan kan dit altijd worden doorbroken door den wil van de collectiviteit.

De heer Troelstra heeft daarop geantwoord: die leer behoud ik als basis, en de leer van den heer Jaurès is er de aanvulling van. Nu is het toch niet overbodig wanneer er sprake is van een leer die men 2½ jaar heeft gelegd als basis, die basis nog eens opnieuw te vermelden wanneer men er een nieuw bovenstuk op zet.

Verder, Mijnheer de Voorzitter, heeft de heer Troelstra wel eens gehoord dat er in Frankrijk ook nog een andere leer wordt gehuldigd, die van de heeren Planiol en Pic, de leer namelijk dat staking is schorsing. De heer Troelstra verkondigt hier die leer, maar zegt er bij, dat het bij hem nog niet vaststaat of staking schorsing is.

Ten slotte zeide de heer Troelstra: een constructie geven hoe staking in mijn stelsel moet zijn dat kan ik niet, ik weet alleen wat ik practisch wil.

Nu wordt het toch wel wat bedenkelijk, Mijnheer de Voorzitter, als de eenige jurist van de sociaal-democratische fractie in deze Kamer zich op een dergelijke wijze van de zaak afmaakt, en eigenlijk het devies van den heer Schaper aanvaardt: ik heb maling aan de juristerij.

Ik zal niet zeggen, dat dit een gebrek aan ernst is, want de heer Troelstra is zeer gevoelig geweest toen de heer Drucker die woorden tegen hem zeide. Ik zal alleen zeggen, dat het een bewijs is van groote luchthartigheid.

Ik heb gezegd, dat het verlangen van den heer Troelstra, dat de arbeiders de gelegenheid moesten hebben plotseling te kunnen staken zonder den opzeggingstermijn in acht te nemen, riekte naar de directe actie, naar de anarchistische tactiek in de vakbeweging; en nu heeft de heer Troelstra gezegd, in antwoord op mijn bewering, dat socialistische schrijvers over de vakbeweging in het algemeen, als eisch stellen, dat vooraf met de patroons onderhandeld wordt: „wat een belachelijke tactiek volgt gij. Nu gaat men den eenen socialist tegen den ander uitspelen en omdat er nu een is, die voorafgaande onderhandelingen wenscht, gaat men zeggen, dat ik ongelijk heb."

Maar zoo staat de zaak niet.

Ik heb niet een enkelen schrijver, uitgespeeld; ik heb *de* opvatting van de sociaal-democratische schrijvers van den laatsten tijd over de vakbeweging gesteld tegenover den heer Troelstra, en ik heb gezegd: kijk eens naar den heer Spiekman, een van de mannen van beteekenis, dan vindt gij in diens artikel in de *Nieuwe Tijd* over de tegenstelling tusschen de Fransche en de Duitsche tactiek, dat hij de Duitsche vakbeweging prijst en zegt: „Steeds grijpen zij in in de arbeidsverhoudingen, soms op honderd plaatsen te gelijk, en hun eerste streven is, door vreedzame overeenkomst verbetering te verkrijgen."

Gelijkt dit op de plotselinge staking?

Ik zeide, dat de Duitsche noch de Engelsche vakbeweging daarom vraagt, en nu verwijt mij de heer Troelstra, dat ik negatief ben te werk gegaan. Ik volg het verslag van hetgeen gesproken wordt, als arbeiders samenkomen en hun wenschen kenbaar maken ten opzichte van de wetgeving, doch nergens heb ik dit punt aangetroffen. En waar ik dit nu niet aantref, maar telkens vind aandrang tot wijziging van andere paragrafen der *Gewerbeordnung*, ben ik wel gerechtigd te zeggen, dat dit verlangen in de Duitsche vakbeweging blijkbaar niet van groote beteekenis is.

Maar, vraagt de heer Troelstra, zijn nu die paar protocollen van congressen alles wat gij weet? Och, Mijnheer de Voorzitter, ik zou nog veel boeken kunnen noemen en bij voorbeeld kunnen verwijzen, wat de *Christliche Gewerkschaft* betreft, naar het uitvoerig werk van dr. Müller, verschenen het vorig jaar, waarin hij het ontstaan en worden dier vereenigingen beschrijft, al haar verlangens en wenschen ten opzichte der wetgeving mededeelt, maar dit verlangen niet noemt.

Verder zal ik geen boeken aanhalen, want de heer Troelstra heeft zoo smalend gesproken over wat in boeken staat en gezegd: de toestand is geheel anders; ik heb een particulieren brief, dat is een bewijsstuk. Mijnheer de Voorzitter! Als de boeken geen gezag meer hebben en de particuliere brieven wel, dan wil ik ook wel eens van dit specifieke bewijsmiddel gebruik maken. Ik heb hier een brief van menschen die de vakbeweging in Duitschland kennen, en misschien beter dan de heer Troelstra, en daarin wordt mij geschreven:

„Die Forderung dass bei einer allgemeinen Arbeitseinstellung ein Kontraktbruch nicht als vorliegend anerkannt werden soll, ist bei uns in Deutschland schon mal aufgeworfen worden, jedoch hat sich ein berufener Verteidiger für diese Ausfassung bis heute noch nicht gefunden, weil dieselbe doch recht zweischneidig ist und eventuell sehr zum Nachteile der Arbeiter ausschlagen könnte";

volgens dien particulieren brief is in Duitschland dat verlangen in de vakbeweging dus ook niet bepleit. Heeft de heer Troelstra aangetoond dat het wel het verlangen is van de Duitsche vakvereenigingen of van de Engelsche vakvereenigingen? Allerminst. Zoolang de geachte afgevaardigde in gebreke blijft dat te doen, blijf ik voor mij uit de gegevens die ik heb de conclusie trekken, dat het noch door de Duitsche, noch door de Engelsche vakbeweging verlangd wordt.

De heer Troelstra heeft gezegd: het verlangen om plotseling te kunnen staken vormt niet alleen de directe actie, daar komt heel wat meer bij. Dit erken ik ook, maar het is er toch een belangrijk onderdeel van. Het is wel merkwaardig, waar wij spreken over den opzeggingstermijn, dat ik een voorbeeld kan aanhalen waarbij een bekend sociaal-democraat en leider van een van de weinige goede vakvereenigingen in Frankrijk, een dergelijke regeling bepleit en een voorstander van de directe actie er tegen opkomt.

Er is gesproken over den conseil supérieur du travail in Frankrijk. Welnu, in de zitting van 21 November 1903, gehouden onder voorzitterschap van den heer Keuffer, president van de „fédération du livre", een van de beste vakvereenigingen in Frankrijk, die zich juist houdt aan de Duitsche tactiek, is aangenomen de volgende motie, op voorstel van de heeren Arthur Fontaine en Keuffer.

„Le conseil supérieur du travail, attendu qu'il résulte tout de l'enquête faite par le Ministre du Commerce que des observations particulières de chacun que le délai-congé est un usage général et traditionel en matière de resiliation de contrat de louage de service ou de travail à durée indéterminée,

Est d'avis,

Que cet usage est fondé sur l'intérêt réciproque des contractants, sur l'intérêt collectif des groupes professionnels, et sur l'intérêt général de l'industrie et du commerce; qu'il répond à une nécessité d'ordre public et de paix sociale; (Adopté à l'unanimité des votants.)

Qu'il ne doit, en conséquence, pouvoir y être dérogé que dans les limites et dans les formes déterminées par une loi; (Adopté par 25 voix.)

Qu'il ne saurait y être dérogé par des règlements d'atelier que dans les conditions où ils sont établis actuellement en France, ne présentent pas les garanties de conventions collectives entre patrons et ouvriers; (Adopté par 27 voix contre 14.)

Renvoye à sa commission permanente l'étude de dispositions précises sur la conclusion et la résolution du contrat de travail à durée indéterminée et sur les règlements d'atelier. (Adopté à l'unanimité.)

Dan vond ik ten slotte deze toevoeging, voorgesteld door M. Briat en zijn collega's en aangenomen met kleine meerderheid:

Le conseil est d'avis qu'il ne saurait être dérogé, tant à cet usage qu'aux formes et conditions qui l'entourent, par des conventions individuelles, celles-ci ne pouvant ordinairement résulter que d'un abus de pouvoir initial de la part de l'entrepreneur ou du chef d'établissement en même temps que de la faiblesse morale ou du dénuement physique de l'ouvrier ou de l'employé en quête de travail.

Que, par conséquent, une telle dérogation doit être considerée comme illicite, nulle et de nul effet.

Nu is het wel eigenaardig, dat, waar de motie werd voorgesteld en mede aangenomen door een man, die aanvaardt de Duitsche tactiek van de vakbeweging, juist die motie hevigen aanstoot heeft gevonden bij een man, die een groot voorstander is van de directe actie.

Een ander Fransch werkman, die een onuitsprekelijken naam heeft, de heer Griffuelhes, haalt in een brochure, welke is uitgegeven door den Amsterdamschen bestuurdersbond, aan, de motie aangenomen door den conseil du travail en zet daaronder, besprekende tevens andere gegevens door hem genoemd: „Ziedaar documenten, die ons verschaft zijn door een onderwijzer, een „socialistisch" minister en een vergadering, waarin vertegenwoordigers van arbeidersgroepen zitting hebben. Deze verschillende teksten hebben dezelfde strekking: verzoenen en vereenigen van elkaar vijandige elementen. Logisch loopt dat uit op het negeeren van het recht van den arbeider.

De heer **Troelstra:** De heer Griffuelhes is de secretaris van de Fransche vakfederatie, de meest representatieve figuur van de vakbeweging.

De heer **van Nispen tot Sevenaer:** Ik hoor daar vooreerst tot mijn genoegen, Mijnheer de Voorzitter, dat ik den naam vrij goed uitsprak en verder dat de

heer Griffuelhes de meest representatieve figuur der Fransche vakbeweging is. Ik ben den heer Troelstra daarvoor zeer dankbaar, want nu kan ik den man veel beter aanhalen als teekenende de Fransche vakbeweging en dus zeggen: het is de Fransche vakbeweging welke daartegen opkomt, terwijl Keufer opkomt voor hetgeen men verstaat onder de Duitsche tactiek.

De heer **Troelstra:** U toont juist aan, dat de groote meerderheid der Fransche arbeiders aan mijn zijde staat.

De heer **van Nispen tot Sevenaer:** Ik heb alleen willen aantoonen, dat mannen die zijn voorstanders der directe actie, niets willen weten van den opzeggingstermijn bij staking. Nu haal ik aan, dat, waar een man die niet is voor de directe actie, een dergelijke motie verdedigt, hij juist wordt aangevallen door een man die is voor de directe actie en dus juist hetzelfde wil wat de heer Troelstra wil, en daarom zeg ik tot den heer Troelstra: gij verkondigt door uw leer de directe actie.

De heer **Schaper:** De zaak heeft met het systeem der directe actie niets te maken.

De heer **van Nispen tot Sevenaer:** Ik herhaal, dat om plotseling te kunnen staken zonder zich te behoeven te houden aan een opzeggingstermijn, een belangrijk middel is waar de directe actie op staat en naar verlangt.

Nu heeft de heer Troelstra gisteren gezegd, toen ik sprak over de Duitsche vakvereenigingen en haar tactiek, dat het hem genoegen deed die door den heer van Nispen te hooren prijzen, omdat het waren sociaal-democratische vereenigingen.

Waar ik nu in menig opzicht waardeer de tactiek, welke door de Duitsche vakvereenigingen wordt gehuldigd — al wordt zij helaas niet altijd in practijk gebracht — meen ik toch den heer Troelstra te moeten verzoeken er niet te hard op te wijzen, dat het sociaal-democratische vereenigingen zijn, want als hij dat doet, brengt hij mij in de noodzakelijkheid in herinnering te brengen, hoe juist de tactiek der sociaal-democratische vakvereenigingen, der Social-democratische Gewerkschafte, bij de sociaal-democratische partij groote afkeuring heeft gevonden op den laatsten partijdag in Jena.

De heer **Troelstra:** Dat was een geheel . . . . .

De **Voorzitter:** Mag ik nu den heer Troelstra verzoeken niet verder te interrompeeren. Het woord is aan den heer van Nispen tot Sevenaer.

De heer **van Nispen tot Sevenaer:** Ik zal dan een kort citaat voorlezen uit het Protokoll van den partijdag te Jena, van den heer Liebknecht uit Berlijn: „Dass eine wachsende Entfremdung zwischen Gewerkschaften und Politischer Partei sich bemerkbar macht, ist eine Auffassung, die keineswegs aus dem Blauen gegriffen ist. Sie wird vertreten auch vom Gewerkschafsführern. Zwei Antipode in der Partei: Kautsky und Elm sich sind darin einig. Wenn Schmidt meinte, die politische Bewegung sei Schuld an dem bedauerlichen Verhältnis der beiden proletarischen Organisationen zu einander, so ist das einseitig.

Mit seinem Zitat gegen Kautsky hat er sich selbst in die Nesseln gesetzt. Kautsky soll es angeblich als bedenklich bezeichnet haben, wenn die Gewerkschaften zu günstige Lohnverhältnisse für ihre Mitglieder erreichen würden, weil sonst der klassenkämpferische Geist verloren ginge. Das is nicht richtig. Wahr aber ist etwas anderes. Calwer hat den Gewerkschaften geraten: stellt nur nicht so hohe Forderungen, sonst untergrabt ihr euren Arbeitsmarkt, seid feinbescheiden. So sagt ein Revisionist. So werden im Widerspruch mit dem Klassenkampfe die Gewerkschaften zur Bescheidenheit, statt zur Unzufriedenheit gemahnt; schlimmer kann nicht gesündigt werden. Das Zerwürfnis zwischen Partei und Gewerkschaften is schon so weit gediehen, dass der „Tabakarbeiter" von der unmittelbar bevorstehenden Gefahr einer ernsten Zersplitterung sprechen konnte. Unzweifelhaft besteht diese Gefahr."

Waar men ziet dat de sociaal-democratische partij in Duitschland op de partijdagen zoo ontevreden was over de tactiek van de Duitsche neutrale Gewerkschaften, daar moet men hier niet te hard zeggen, dat het socialistische vereenigingen zijn welke geheel in zijn geest handelen.

Ik heb aan den heer Troelstra gezegd: gij hebt geen definitie gegeven van staking en daardoor maakt ge het debat niet gemakkelijker, en waar ik dit

verwijt tot hem richtte, meende ik natuurlijk wel een definitie te moeten geven, omdat ik mij anders schuldig zou maken aan hetgeen ik in een ander afkeur. Die definitie was: staking is de gemeenschappelijke beëindiging der dienstbetrekking met inachtneming van den opzeggingstermijn.

Nu heeft de heer Troelstra gisteren die definitie bespot en er zich vroolijk over gemaakt, en heeft gezegd: die definitie lijkt naar niets; ten slotte voegde hij er den raad aan toe: wees toch bescheidener en geef geen definitie; doe als ik.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Troelstra maakt het zich gemakkelijk. Hij zegt: aan juridische constructies doe ik niet, aan definities doe ik niet.

Hij heeft gelijk. Het is veel gemakkelijker over al die zaken te praten zonder aan juridische constructies te denken, zonder een definitie te geven; dan kan men beter ins Blaue hinein praten en dan is het veel moeilijker voor iemand om te zeggen dat hij gelijk dan wel ongelijk heeft.

Als men zegt: ik laat mij er niet over uit wat staking is, dat begrijpt ieder, dan maakt men het zich zelf gemakkelijk maar de duidelijkheid wordt er niet door bevorderd.

Waarom moet ik nu deze definitie wel geven?

Ik aanvaard het wetsontwerp zooals het daar ligt en waar ik sprak over staking heb ik mij steeds gesteld op het standpunt van stakingen die volgens dit wetsontwerp geoorloofd zijn.

Welnu, zulk een geoorloofde staking is alleen die welke ik heb genoemd en elke andere is naar de wet niet geoorloofd, want het bewijs dat zij naar de wet niet geoorloofd is, is dat, ook naar de opvatting van den Minister, de patroon de bevoegdheid heeft dat te beschouwen als dringende reden tot verbreking der dienstbetrekking en tevens om verhaal te zoeken op het staangeld, zoodat elke andere opvatting van staking zou zijn een opvatting van de staking, die door deze wet moet worden beschouwd als niet geoorloofd.

Daarom meen ik dat mijn definitie, hoezeer ook door den heer Troelstra met spot en minachting bejegend, volkomen beantwoordt aan hetgeen wij hier bij de bespreking van dit wetsontwerp staking hebben te noemen.

De heer van der Zwaag heeft gevraagd uit welke bron de proclamatie komt der veenarbeiders, welke ik eergisteren heb aangehaald. Ik heb haar gehaald uit het weekblad *Patrimonium* van 12 Mei 1904; zij was onderteekend door het bestuur van de Christelijke werkliedenvereeniging „Bid en Werk" te Emmer Compascuum.

Die geachte spreker heeft voorts aan het slot zijner rede den heer Talma en mij uitgenoodigd ons eens op de hoogte te gaan stellen van de arbeiderstoestanden, door eens tegen f 5 per dag te gaan deelnemen aan het rioolwerk, dat thans te 's-Gravenhage onderhanden is.

Ik kan begrijpen, Mijnheer de Voorzitter, dat die geachte afgevaardigde nu niet zoo is ingenomen met hetgeen door den heer Talma en mij in deze Vergadering wordt gezegd, maar ik zou het van dien geachten afgevaardigde toch heusch hebben gevonden, als hij, met het oog op het werk dat wij als Rapporteurs hier hebben te doen, aan die uitnoodiging had toegevoegd een tijdsbepaling om aan dat rioolwerk te gaan deelnemen, namelijk als dit ontwerp gereed is. Nu deze toevoeging er niet bij kwam, moet ik, met het oog op mijn noodzakelijke aanwezigheid in de Kamer, voor die beleefde uitnoodiging dank zeggen.

De heer **Drucker:** Mijnheer de Voorzitter! Ook wanneer men van meening is, dat de zaak, die de geachte afgevaardigde uit Amsterdam III, de heer Troelstra, gisteren verdedigde, in menig opzicht zwak is, en speciaal zeer zwak ten aanzien van de hoofdpunten, kan men toch dien geachten afgevaardigde hulde brengen en de eer geven, dat hij van die zaak gemaakt heeft, wat er van te maken was. Het agitatie-comité mocht wenschen dat het van zijn steun en leiding bij de gevoerde beweging had mogen profiteeren!

Over hetgeen die geachte afgevaardigde in den loop van zijn betoog noemde „begrijpelijke overdrijvingen" van die agitatiebeweging, zal ik verder niet spreken. Ik zal evenmin de Vergadering vermoeien met een nadere bespiegeling over de waarde van dit wetsontwerp in het algemeen. De practijk zal het moeten uitwijzen, wanneer dit wetsontwerp tot wet mocht worden verheven.

De geachte afgevaardigde de heer Troelstra heeft gisteren een beroep gedaan op tal van vergaderingen dezer Kamer om de onbeduidendheid van dit wetsontwerp in het licht te stellen. De geachte afgevaardigde, die zelf zoo aandrong op volledigheid bij anderen, was in dit opzicht niet zoo heel volledig, want hij heeft er niet bij vermeld, dat wij hier soms dagenlang bezig geweest zijn om artikelen van het wetsontwerp in hoofdzaak te verdedigen tegen aanvallen, die daarop werden gedaan uit hoeken van de Kamer, waar men niet in de eerste

plaats vraagt naar de belangen van de arbeiders. Ook dat is een factor, die bij de beoordeeling van het wetsontwerp en van de beteekenis daarvan wel in aanmerking mag worden genomen.

Deze opmerking is niet alleen van mij: ik heb hier het bekende blad *De Volksstrijd* van 26 Mei, het laatst verschenen nummer, waar wordt geconstateerd, dat het was een „treurige week, al kwamen de Regeeringsartikelen er vrijwel zonder kleerscheuren af tegen de woede der reactionairen". Ziedaar iets, dat toch ook eenig licht geeft voor de beoordeeling van de waarde of onwaarde van dit wetsontwerp.

Overtuigd ben en blijf ik, dat, wanneer de arbeiders dit wetsontwerp in de practijk zullen zien werken, het hun zal meevallen, en overtuigd ben en blijf ik ook, dat tot dat meevallen in de eerste plaats hun krachtdadigen steun zullen verleenen de chefs van de tegenwoordige agitatie tegen het wetsontwerp, waar zij als leiders van de bureau's van arbeidsrecht of in andere qualiteit geroepen zullen zijn de arbeiders voor te lichten of te steunen. Het zal dan wel hun streven zijn in de practijk te doen blijken, dat het wetsontwerp meer beteekenis heeft voor de arbeiders, dan de heer Troelstra nu voorstelt.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou vreezen met uw hamer in aanraking te komen, en dat wensch ik allerminst, wanneer ik uitvoerig inging op hetgeen de geachte afgevaardigde de heer Troelstra gisteren zeide omtrent hetgeen is voorgevallen bij art. **1633 aa**, het getuigschrift.

Het moge worden overgelaten aan iederen onpartijdigen waarnemer of onderzoeker, het groote verschil na te gaan, dat er is tusschen de eenstemmig scherp afkeurende critiek van de geheele agitatiebeweging tegen dat artikel aan den eenen kant, en hetgeen hier bij de behandeling van dat artikel is gebeurd aan den anderen kant; het groote contrast ook tusschen het Voorloopig Verslag in dit opzicht en hetgeen hier in het openbaar is gebeurd. Ik klaag daar allerminst over, integendeel het doet mij genoegen, dat men dat artikel in dien tusschentijd anders is gaan bekijken.

Ik kom thans tot de afdeeling, die aan de orde is. De heer Troelstra heeft gisteren zeer ernstige grieven gericht tegen het door mij eergisteren hier gevoerde betoog en de geachte afgevaardigde heeft zelfs getracht, mijn goede trouw bij het aanvoeren van citaten en schrijvers hier in de Vergadering in verdenking te brengen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen het te mogen toeschrijven aan de zeer eigenaardige omstandigheden van het oogenblik, dat de geachte afgevaardigde dat heeft gedaan op een meer heftige wijze dan hij waarschijnlijk anders zelf gepast zou hebben geacht.

Dé heer **Troelstra:** Volkomen juist. Gij hebt mij geprovoceerd.

De heer **Drucker:** Mijnheer Troelstra, ik bedoel met de eigenaardige omstandigheden niet alleen dat, maar ik bedoel er ook mede, dat er u dezer dagen alles aan gelegen is aan het publiek den indruk te geven, dat mijn voorstelling evenveel fouten bevat als de sociaal-democratische.

De heer **Troelstra:** Het is maar de vraag of het waar is.

De heer **Drucker:** Daarop zullen wij straks komen.

Mijnerzijds zal ik mij niet opwinden tot de warmte, die de geachte afgevaardigde gisteren heeft ten toon gespreid, en ik zal mij ook onthouden van zoo krasse bewoordingen als de heer Troelstra gisteren heeft gemeend te moeten bezigen. Ik geloof, dat de volkomen ongegrondheid van de tegen mij gerichte beschuldigingen aan ieder lid der Vergadering en aan ieder die zich daarbuiten voor de zaak interesseert, het eenvoudigst en volkomen afdoende zal blijken, als ik de hoofdpunten van mijn betoog nog eens kortelijk naga en de citaten, daarbij aangevoerd, nogmaals in het kort ter sprake breng.

In het algemeen dit: de gedachte om iemand met citaten te misleiden, of om de Vergadering een rad voor de oogen te draaien, is zóó ver van mij, dat ik nauwelijks een enkele maal hier in de Vergadering een aanhaling uit een schrijver heb ten beste gegeven; al gold het ook slechts het voorlezen van een enkelen of weinige regels, zonder dat ik het boek, waaruit het citaat genomen was, heb medegebracht, het hier op tafel heb gelegd en gedurende de debatten ter beschikking van alle leden heb gelaten. Mijn geachte medeleden hebben herhaaldelijk van de gelegenheid gebruik gemaakt om de citaten te controleeren, en, mocht ooit bij mij de lust zijn opgekomen van de citaten een verkeerd

gebruik te maken, dan zou die lust mij in de afgeloopen weken al lang zijn vergaan.

Wil men aan het verwijt ontkomen, dat de geachte afgevaardigde gisteren tot mij richtte, men zou haast verplicht zijn, waar men iets uit een boek wil aanhalen, het geheele hoofdstuk of het geheele boek voor te lezen.

Wat de juridische natuur van de staking betreft, heb ik in de eerste plaats een kort woord van verweer te richten tot den heer Troelstra omtrent de schorsingsleer en de Conseil supérieur du travail. Lost die schorsingsleer alle moeilijkheden op, dat is de vraag, en tevens is de vraag: heeft die schorsingsleer bij den Conseil supérieur du travail een overwinning behaald?

Mijnheer de Voorzitter! Numeriek heeft zij daar een triumf bevochten: 19 stemmen hebben zich er vóór verklaard en 18 er tegen.

Ik heb dat eergisteren vermeld, maar ik heb mij toen tot taak gesteld aan te toonen, dat dit een zeer povere overwinning was — een overwinning eenvoudig van het getal van de stemmingslijst, maar niet een zakelijke, een wetenschappelijke overwinning.

Ik heb beweerd, dat de voorsteller, de heer Briat, zijn voorstel heeft moeten intrekken na de ernstige critiek, die dat voorstel o. a. van professor Jay had ondervonden. Wat had die critiek aangetoond? Dat de schorsingsleer in de algemeenheid, waarin zij was voorgedragen, onhoudbaar was. Ja, maar, zegt de heer Troelstra, gij hebt niet vermeld, dat uit die schipbreuk dan toch een gedeelte is gered, dat de heer Briat, zijn voorstel intrekkende, zich heeft vereenigd met het voorstel van den heer Manoury. Het tegendeel is het geval. Ik heb de geheele rede van den heer Briat voorgelezen, die luidde: „je retire ma proposition et je m'associe à celle de monsieur Manoury".

Maar in hoeverre was dat nu een triumf voor het oorspronkelijk voorstel? Professor Jay had met den heer Fontaine, hoofdambtenaar van een ministerie, een voorstel ingediend, waarin stond, dat men staking soms kan erkennen als schorsing en soms niet. Dat was dus de sterke veroordeeling van de leer, dat het altijd schorsing zou zijn. En wat had de heer Manoury voorgesteld, dat staking zou zijn schorsing — niet schorsing van dienstbetrekking, maar „suspension de travail", een eenigszins zonderlinge uitdrukking — alleen bij die stakingen, welke voortspruiten uit het niet nakomen van de voorwaarden der overeenkomst of het niet naleven der Arbeidswetten. Ik vraag, welk een klein deel der stakingen voortkomen uit het niet naleven van een arbeidsovereenkomst of het niet naleven van de arbeidswetten! Een ander zal het misschien noemen een triumf van Briat, dat hij dat uit de schipbreuk heeft gered, maar hoe kan men nu van mij verlangen, dat ik het als een overwinning voorstel; dat is van mij te veel gevergd.

De heeren medestanders van het voorstel-Briat begrepen dan ook zóó goed, dat het nieuwe voorstel iets geheel anders was, dat onmiddellijk een hunner opstond en zeide: het gaat niet aan, het voorstel te verdonkeremanen; ik dien het weer in. Wanneer het voorstel van den heer Manoury ongeveer hetzelfde was geweest als dat van den heer Briat, zou het dwaas geweest zijn zoo te handelen, want dat voorstel had meer kans om aangenomen te worden. Maar de heer Guerand begreep dat het anders was en zeide: „ik neem het voorstel over", en toen is dat met 19 tegen 18 stemmen aangenomen.

Die leer van de schorsing lost bovendien de quaestie niet op, want wanneer men nu al concludeert, dat de staking is een schorsing, hetzij van de dienstbetrekking of van de overeenkomst, hetzij van den arbeid, dan heeft men nog niet uitgemaakt, of het feit van de schorsing niet vóór den werkgever een dringende reden kan zijn tot ontslag. Daarvan levert de heer Troelstra zelf het overtuigend bewijs, want waar hij zich op het voorstel van den conseil supérieur beroept, gaat hij bij een volgend artikel over tot de beschouwingen van het ontwerp, dat er bij staking wel degelijk een dringende reden is vóór den werkgever om den arbeider weg te zenden.

De schorsingsleer heeft dus geen overwinning behaald in dien Conseil supérieur, en lost ten slotte niets op ook. Ik hoor daar toch van een overwinning spreken. Bedoelt men daarmede de numerieke overwinning, omdat 19 stemmen vóór en 18 tegen hebben gestemd? Over de nieuwe voorstellen is geen stemming gehouden.

Dè heer **Troelstra:** Die zijn uitgelokt door Briat.

De heer **Drucker:** Dat is zeer betrekkelijk, want de Fransche schrijvers, o. a. de professoren Planiol en Pic, door den heer van Nispen zooeven nog in herin-

nering gebracht, hebben deze zaak wetenschappelijk beschouwd nog vóór de vergadering van den Conseil supérieur, en onafhankelijk daarvan.

Ik begin met te zeggen — en nu kom ik tot de zaak zelf — dat speciaal wat de hoofdpunten aangaat mij het betoog van den heer Troelstra zeer zwak voorkomt.

Daar was vooreerst als hoofdpunt van het debat te bewijzen, ten einde het amendement, dat wij krijgen op art. **1639 t** aannemelijk te maken, dat er aanleiding is iedere werkstaking, zonder onderscheid, gelijkelijk te behandelen, en geoorloofd, rechtvaardig, wettig te verklaren.

Tot verdediging van dat standpunt hebben wij heel veel woorden gehoord, maar woorden die toch nergens anders op neerkomen, dan op de vèr strekkende leer, dat de arbeider eigenlijk niet gehouden is de overeenkomsten, die hij heeft aangegaan, na te leven, dat de arbeider niet gebonden is aan het woord, dat hij aan zijn mede-contractant heeft gegeven. Daarop komt het neer; want die beschouwing van het stilzwijgend voorbehoud is niets anders dan een kunstige constructie om het althans eenigermate juridisch terecht te leggen. De zaak komt hierop neer, dat de arbeider, in afwijking van wat voor ieder ander burger geldt, niet verplicht is zich aan gesloten overeenkomsten te houden.

Tegenover die leer stelt de geachte spreker het ,,braafheidsvertoon" van de andere partijen in deze Kamer. Wel mocht de geachte afgevaardigde zeggen — en dat was een punt van zijn rede, ten opzichte waarvan ik volkomen met hem medega —, dat de sociaal-democratische partij in dezen staat tegenover alle andere partijen. Bij de andere partijen zijn er die, meer of minder, erkennen, dat er toestanden, omstandigheden in het leven kunnen zijn, waarin men het den arbeider niet kwalijk kan nemen, al staakt hij zonder inachtneming van den opzeggingstermijn. Ik heb in mijn vorige rede er al op gewezen, dat onder anderen de zeer bekende Katholieke schrijver August Lehmkuhl, pr. J., dit op krachtige wijze heeft uiteengezet. Ook bij andere partijen vindt men de beschouwing, dat er omstandigheden kunnen zijn, waarin werkstaking gerechtvaardigd is, al worden de opzeggingstermijnen geschonden. Maar er is buiten de sociaal-democratische geen partij die het maakt tot een algemeen leerstuk, tot een universeel geldenden regel voor iedere arbeidsovereenkomst, dat de arbeider ieder oogenblik, waarop hij dat wenscht of in zijn belang acht, de gesloten overeenkomst kan schenden.

Dit is misschien de sociaal-democratische leer; ik moet dit vermoeden, omdat de leider der sociaal-democratische fractie hier in de Kamer die leer verkondigt. Ik zeg: misschien is dit de sociaal-democratische leer, maar zeker is, dat het is anarchie. Het is een anarchistische leer, welke in een geordenden Staat m. i. niet kan aanvaard worden.

In dit verband kom ik even terug op de beteekenis van het citaat, ontleend aan den Engelschen schrijver Webb.

Het was voor den heer Troelstra gemakkelijk zich daarvan af te maken, omdat hij het in een ander verband te pas bracht. Ik heb met het citaat niet willen bewijzen — zoo dom ben ik niet — hoe het in Engeland met de opzeggingstermijnen gesteld is; maar het citaat moest aantoonen, en toont onweerlegbaar aan, dat voor een zaakkundige als Webb een staking zeer wel denkbaar is met inachtneming van de termijnen van opzegging. En verder zegt die schrijver, die zóó op de hand der arbeiders is en zóó hun belangen kent: gij hebt de regelen van uw contract na te komen; wanneer gij wegens niet-nakoming er van aangesproken wordt, is dat volkomen naar recht en billijkheid.

Die beteekenis van het citaat heeft de geachte afgevaardigde niet kunnen verminderen.

Wat in de tweede plaats moest worden aangetoond, indien het betoog van den heer Troelstra zakelijke kracht wilde hebben, was dit, dat wij volgens de regeling van dit wetsontwerp achteruit gaan, bij den bestaanden rechtstoestand in Nederland vergeleken.

Dit is hier zoozeer een hoofdzaak in het debat, dat de heer van der Zwaag bij de algemeene beschouwingen verklaard heeft zijn stem over het wetsontwerp hiervan te doen afhangen, of het al dan niet voor de arbeiders achteruitgang is bij den bestaanden toestand op de hoofdpunten.

Nu hebben wij van den geachten afgevaardigde uit Amsterdam niet gehoord — en het zal hem niet gemakkelijk vallen hèt te hooren te geven — een betoog, dat het wetsontwerp voor de arbeiders nadeeliger is dan de rechtstoestand thans is.

Wèl heeft de geachte afgevaardigde gezegd: met het staangeld gaan wij achteruit; want er kan een rechter zijn, die elk staangeld-beding voor onzedelijk verklaart. De theoretische mogelijkheid van het bestaan van dergelijken rechter kan niemand ontkennen; maar m. i. troost de geachte afgevaardigde de arbeiders hier

met een vogeltje, dat op het oogenblik nog heel hoog in de lucht zit. Waar nog in geen land van Europa het staangeld wettelijk verboden is, is het niet aannemelijk, dat in Nederland spoedig de overtuiging zal doordringen, dat elk staangeld onzedelijk is. Ik geloof, dat de arbeiders practisch meer gebaat zijn met een krachtige beperking, een regeling, waarbij het staangeld binnen enge grenzen gehouden wordt.

Gaan wij achteruit ter zake van de opzeggingstermijnen?

De heer Troelstra is in dit verband genoodzaakt als ideaal te beschouwen het niet bestaan van eenigen opzeggingstermijn. Hij neemt bedrijven, waarbij thans geen opzeggingstermijnen bestaan, en stelt, dat deze, na invoering van deze wet, daar wèl zullen zijn. Dan is dit, zegt hij, een achteruitgang met het oog op het belang van den arbeider.

Ik stel mij voor een oogenblik op dit standpunt.

Maar staat het dan wel zoo vast, dat er bedrijven zijn, waarbij thans rechtens iedere opzeggingstermijn ontbreekt? Zeker, er zijn bedrijven waarbij men niet heeft vaste contractueele regels voor de opzeggingstermijnen. Maar daaruit volgt nog volstrekt niet, dat daar rechtens geen opzeggingstermijn zou gelden volgens gebruik, billijkheid en goede trouw.

De heer Spiekman pleegt er zich voortdurend op te beroemen, en hij heeft daar recht op, dat hij voor de arbeiders bij den kantonrechter geregeld weet te verkrijgen 8 of 14 dagen vergoeding van loon bij wegzending zonder opzegging. Wanneer dat zoo is, geldt het natuurlijk van weerskanten, en wanneer de patroon bij dienzelfden kantonrechter optreedt tegen zijn arbeiders, zal de kantonrechter evenzoo beslissen.

De heer **Troelstra:** Een gevaarlijk argument voor u.

De heer **Drucker:** Waarom?

De heer **Troelstra:** Omdat, als het zóó is, uw ontwerp in dit opzicht geen verbetering brengt.

De heer **Drucker:** Wij hebben het nu over de vraag, of in zake werkstaking de positie van den arbeider slechter wordt, en nu tracht ik op dit oogenblik te betoogen, dat, al bestaat er in bepaalde overeenkomsten geen opzeggingstermijn, de rechter toch, op grond van algemeene rechtsbeginselen, een zoodanigen opzeggingstermijn kan aannemen.

De heer Spiekman, die voortdurend bij de kantonrechters pleit in het belang van den arbeider, weet vaak dergelijke uitspraken te verkrijgen. Het is waar, het is geen vaste leer in de jurisprudentie, er zijn ook beslissingen in anderen zin. Doch ik heb hier bijv. voor mij een vonnis van 16 October 1895 van de rechtbank te Almelo, waarin uitdrukkelijk wordt gezegd, dat bij een arbeidscontract ,,tot wederopzeggens" aangegaan, steeds een bekwame opzeggingstermijn moet worden in acht genomen. Deze uitspraak is gegrond op algemeene rechtsbeginselen.

Ik kom thans tot de vergelijking met andere landen.

Ook daaromtrent hadden wij, naar het mij voorkomt, van den geachten afgevaardigde, den heer Troelstra, een krachtiger betoog mogen verwachten dan hij heeft geleverd.

Het is gebruik geworden om het voor te stellen alsof dit ontwerp slechter is voor de arbeiders dan de buitenlandsche wetgeving, en men heeft het speciaal voorgesteld alsof hier in dit wetsontwerp is opgenomen een ,,verplichte wettelijke termijn", terwijl dit eenvoudig een legende is. De heer Spiekman spreekt voortdurend van een wettelijk verplichten opzeggingstermijn, en hij voegt er bij, dat daarvan in Duitschland geen sprake is. In Duitschland, zegt de heer Spiekman, is de arbeider in de gelegenheid van den wettelijk verplichten termijn af te wijken.

De heer Troelstra is te goed jurist om deze meening te onderschrijven; hij weet zeer goed, dat ook in Duitschland de arbeider alléén niet kan afwijken van de wet, maar daarvoor noodig heeft de toestemming van de andere partij, van den werkgever. In Nederland zal hetzelfde gelden als in Duitschland, want in Nederland mag men volgens het ontwerp ook afwijken van den wettelijken termijn. Wanneer er dus in Duitschland geen wettelijk verplichte termijn is, dan is hij er in Nederland ook niet, en omgekeerd.

De heer Troelstra heeft ook gesproken van een wettelijk verplichten termijn; ik begrijp niet, wat daaronder uit een juridisch oogpunt door hem wordt verstaan.

De heer **Troelstra:** Wettelijk bepaald.

De heer **Drucker:** Ik dacht, dat gij gezégd had: wettelijk verplicht.

Ik kom thans tot de practijk in andere landen. De heer Troelstra heeft mij daarbij weder beschuldigd van valsch citeeren. In plaats van een zakelijke wederlegging van mijn betoog op dit punt te geven, heeft de geachte afgevaardigde zijn kracht gezocht in een aanval op mijn goede trouw. Het is een bekende tactiek voor de verdediging van een zaak die zwak staat, om een aanval te wagen die veel gerucht maakt, waardoor dan in het gedruisch van den aanval de zaak, waar het eigenlijk om gaat, op den achtergrond komt.

De heer **Troelstra:** Die tactiek is juist gevolgd door u tegenover ons.

De heer **Drucker:** De heer Troelstra is een uitnemend tacticus, dit weten wij allen. Geen wonder, dat hij die tactiek volgde. Mocht het juist zijn, dat ik ze ook heb toegepast, zooals de heer Troelstra beweert, dan moeten anderen dat beoordeelen.

Van die tactiek wordt in den regel niemand dupe; anderen zullen daarover zelfstandig en onpartijdig hun meening vestigen.

Het komt aan op de feiten. Wat was nu de stelling die de geachte afgevaardigde verdedigde en waarom zijn geheele betoog draaide? Hij zeide: een opzeggingstermijn die ook geldt bij werkstakingen, is niet alleen een nadeel voor den arbeider, maar een ramp, zóó groot, dat wat verder het wetsontwerp ook brengt of inhoudt, dergelijke bepaling mij verplicht er tegen te stemmen.

Ik geloof, Mijnheer de Voorzitter, dat ik aldus de redeneering van den geachten spreker juist mededeel.

Hij heeft datzelfde gisteren nog volgehouden en toen gezegd, dat al wat er in den opzeggingstermijn moois en goeds voor den arbeider mocht gelegen zijn, werd „vervalscht", doordat hij ook geldt bij werkstakingen.

Ik heb mij afgevraagd, of die bewering wordt bevestigd of gelogenstraft door de feiten in het buitenland, waar hetzelfde stelsel geldt.

In Duitschland en in Oostenrijk is precies hetzelfde stelsel in werking. Daar is ten aanzien van de opzeggingstermijnen niet de minste uitzondering gemaakt voor het geval van werkstaking, en heeft men dus in de wet datgene wat de geachte spreker en de zijnen beschouwen als een zoo overwegend nadeel voor de arbeiders, dat daarbij in het niet zinkt al wat er verder voordeeligs in het wetsontwerp mocht liggen, dat dit alleen is van zóó overgroot belang, dat men daarom moet stemmen, ongeacht al het andere, *tegen* dit wetsontwerp.

Dit gaf mij dus recht — en dit wensch ik dan ook thans opnieuw kortelijk te doen met de Vergadering — om na te gaan, hoe daarover Duitsche practici oordeelen, die dit noodlottige, verderfelijke stelsel alle dagen in werking zien.

De heer van der Zwaag heeft volkomen te recht gezegd — en ik zal hem daarom in dit opzicht de volle maat geven —: gij moet niet komen met een enkel artikel uit een buitenlandsche wet, maar de zaak in haar geheel beschouwen, want zoo'n buitenlandsche wet kan wel andere artikelen inhouden die de zaak in een ander daglicht brengen.

De Duitsche Gewerbeordnung zegt in § 122, dat de normale termijn van opzegging is 14 dagen, maar dat men daarvan mag afwijken, mits de termijn voor beide partijen gelijk is. Men mag dus de 14 dagen verlengen of verkorten, maar, in onderscheiding van ons ontwerp, is aan de verlenging geen grens. Men mag in het verlengen en in het verkorten zoover gaan als men wil, men mag ook den geheelen opzeggingstermijn wegnemen. De bedongen termijn geldt ook bij staking, met alle onaangename gevolgen, in Duitschland scherper nog dan bij ons, zooals die door den heer Troelstra zijn beschreven en door den heer van Nispen nog zijn aangevuld.

Nu zou men dan toch denken, dat, waar in Duitschland de keuze mocht komen aan den arbeider, of hij een arbeidscontract wil mèt opzeggingstermijn of zonder, de geestverwanten van den heer Troelstra met alle kracht op het laatste zouden aandringen, want dan waren de arbeiders van de ellende af. De geachte afgevaardigde knikt tot mijn genoegen toestemmend.

Toen nu hier te lande zoo geagiteerd werd tegen den opzeggingstermijn van eenigen duur was ik juist bezig aan de lectuur van het bekende werk van Stadthagen, en interesseerde het mij te vernemen, wat hij daarvan zeide. Ik weet zeer goed, dat dit werk niet is een propagandageschrift, maar een handboek, en ik heb in mijn vorige rede het uitdrukkelijk genoemd een handboek voor arbeidsrecht.

Dat wist ik zeer wel, het werk bestaat uit practische raadgevingen aan den arbeider. Welnu, wat zegt de heer Stadthagen? De normale termijn van opzegging is 14 dagen, maar wordt u door den patroon voorgelegd een contract, waarbij

hij dien opzeggingstermijn uitsluit, past dan goed op, weet wat gij teekent, want wanneer gij eenmaal dat uitsluiten van den opzeggingstermijn hebt goedgekeurd, dan kan de patroon u elk oogenblik ontslaan. Dan zijt gij wellicht verrast, gij merkt op eens, dat gij zoo maar kunt worden weggezonden.

Ik wil aannemen, dat de heer Stadthagen is een heel kalm man; zijn boek is zeer kalm geschreven. Maar wanneer het nu inderdaad geldt zulk een belangrijke quaestie, waarbij het wel en wee van de arbeiders op het spel staat, dan kan ik mij haast niet voorstellen, dat iemand zoo kalm zou zijn, eenvoudig het voor en tegen te vermelden. Maar nog sterker, hij noemt hier alleen hetgeen vóór den opzeggingstermijn is te zeggen, niet wat er tegen pleit; hij zegt niet, dat de arbeider bij een opzeggingstermijn zijn recht van staking kwijt is. Is het niet zonderling, dat waar het bloed zou moeten koken, men zóó kalm kan redeneeren?

De heer **Troelstra:** Gij laat achterwege waarop het aankomt.

De heer **Drucker:** Hetgeen de heer Stadthagen over deze zaak zegt beslaat een geheele bladzijde, maar ik meen onpartijdig de strekking te hebben weergegeven, wanneer ik zeg, dat de heer Stadthagen den arbeiders aanraadt, waar hun een contract wordt voorgelegd met korten opzeggingstermijn, of met uitsluiting van termijn, nauwkeurig te overwegen wat hun te doen staat. Wenscht gij arbeiders niet, zoo zegt de heer Stadthagen, dat er geen opzeggingstermijn bij uw contract geldt, dan moet gij het ook niet teekenen. Als gij het eenmaal hebt geteekend, dan kunt gij elk oogenblik worden weggezonden. Zou men nu niet op zijn minst in den gedachtengang van den heer Troelstra er bij verwacht hebben, dat de heer Stadthagen had gezegd: maar weet dan ook wel, dat gij dan ook mist het groote recht van staking? Dat zegt de heer Stadthagen er evenwel volstrekt niet bij.

Ik ben eergisteren onvolledig geweest in het citeeren van Stadthagen, heeft de heer Troelstra betoogd. Dan zal ik nu wat vollediger zijn. De patroon kan den arbeider ook voorstellen den opzeggingstermijn te verlengen, die te brengen, in plaats van op 14 dagen, op 4 weken of 6 maanden. Daar heeft de heer Stadthagen niet eens tegen gewaarschuwd! Dat is toch opmerkelijk. Dat schijnt hij dus niet zoo heel erg te vinden. Anders had hij in den gedachtengang van den heer Troelstra moeten zeggen: dat is het ergste, wat u gebeuren kan; hoedt u daarvoor bovenal.

In verband met de Duitsche Gewerbeordnung heeft de heer Troelstra mij eergisteren gebracht op de Rijksdag-motie naar aanleiding van de staking in het Ruhrgebied. Hij zeide, op autoriteit van zijn partijgenoot Spiekman, dat bij die staking overtuigend was gebleken de ellende van het bestaan van den opzeggingstermijn. Uit het feit, dat de sociaal-democratische partij in den Rijksdag bij haar voorstellen naar aanleiding van deze staking, niet roerde aan dien opzeggingstermijn, meende ik te moeten afleiden, dat dit gevoel van ellende bij die leden van den Reichstag niet zoo sterk was. Daarover heeft de heer Troelstra mij op de vingers getikt. Hij zeide: gij vergeet, dat de leden van de sociaal-democratische partij zich toen beperkt hebben tot het doen van voorstellen, die meer bepaald van belang waren voor de mijnwerkers. Het is mij echter niet duidelijk, waarom de sociaal-democratische partij bij die gelegenheid zoo overgroote bescheidenheid in acht moest nemen.

Op dezelfde bladzijde van het *Reichsarbeitsblatt*, waaraan ik de motie ontleende, volgt een voorstel, door andere partijen in den Reichstag gedaan, die de vleugels breeder hebben uitgeslagen. Die hebben zich afgevraagd: wat leert ons het gebeurde meer in het algemeen; die hebben gemeend, meer in het algemeen de Gewerbeordnung te moeten wijzigen. Ik kan nog niet inzien, waarom dit der sociaal-democratische partij zou zijn verboden, waarom zij daarmede zou zijn gegaan buiten haar boekje. Indien werkelijk het artikel over den opzeggingstermijn een zoo groote gruwel is als Bebel in 1891 dien heeft geschetst, waarom dan niet deze gelegenheid aangegrepen om te trachten dien gruwel weg te nemen?

Dit feit staat niet op zich zelf, maar is op merkwaardige wijze bevestigd door de mededeeling van den heer van Nispen, hedenmorgen herhaald, dat ook bij andere gelegenheden, waar men wijziging der *Gewerbeordnung* besprak, niet die groote nadruk op het artikel betreffende den opzeggingstermijn gelegd is, die er volgens den heer Troelstra op gelegd moet worden.

Ik kom thans tot Oostenrijk. Hoe is daar de wettelijke toestand? Het doet mij genoegen, dat de heer van der Zwaag mij attent gemaakt heeft op de wenschelijkheid om uit de wet niets te verzwijgen en de geheele waarheid mede te deelen. In Oostenrijk is volgens § 77 van de *Gewerbeordnung* de gewone opzeggingstermijn

14 dagen, wanneer men niet anders heeft bedongen. Men mag weer bedingen wat men wil, korter, maar ook langer. Bij stukwerk, laat ik dit er nog bijvoegen, mag men niet weg na 14 dagen, maar moet het stuk, dat men onderhanden heeft, eerst afgemaakt worden; daar is de opzeggingstermijn dus nog iets strenger.

Volgens den heer Troelstra is er echter in Oostenrijk geen staangeld, en dit bewijst de heer Troelstra met een brief. Wanneer men met een boek komt en niet het geheele boek voorleest, wordt men geschuldigd van valsch citeeren; maar een brief schijnt een mirakel te wezen; daaraan is niet te tornen. Ik geloof niet mis te tasten, wanneer ik dien brief van den heer Troelstra beschouw als identiek met den brief, die een deel uitmaakte van de inlichtingen, in Maart 1905 door den heer Spiekman gepubliceerd, beurtelings in *De Kroniek* en het weekblad *De Amsterdammer*. Hoe onjuist die mededeelingen van den heer Spiekman uit verschillende landen waren, is destijds op verscheiden plaatsen, ook in het *Sociaal Weekblad* van dien tijd, onweerlegbaar aangetoond.

De onjuistheid dier inlichtingen volgde voor een deel uit een onjuist stellen der vraag, maar voor een ander deel uit onbekendheid der berichtgevers met de eenvoudigste feiten, die in hun eigen land bestonden. De Belgische berichtgever bijv. wist niet eens, dat in 1900 in België een wet was gemaakt op het arbeidscontract, althans hij wist niet, wat er in stond.

Bij mij bestaat ook zeer ernstige twijfel aan de juistheid van wat deze Oostenrijksche briefschrijver vertelt. In Oostenrijk is in 1904 verschenen een zeer doorwrochte en met tal van gegevens gedocumenteerde studie van dr. Pribram: „der Lohnschutz des gewerblichen Arbeiters nach Oesterreich. Recht".

Deze bekwame schrijver heeft zeer zorgvuldig nagegaan, welke middelen de patroons in Oostenrijk alzoo gebruiken om zekerheid te krijgen tot het verhalen van schade, die de arbeiders hun berokkenen. Hij spreekt het eerst over den vorm van wat wij nu in ons wetsontwerp hebben als staangeld. Hij komt daarbij tot de conclusie, dat volgens het Oostenrijksche recht een staangeld in een dergelijken vorm onwettig is. Maar, zegt hij er bij: „*In der Praxis* sind gleichwohl die Fälle der Kautionsbestellung durch Lohnabzug sehr häufig und die eben vertretene Ansicht dürfte hier wenige Anhänger zählen": ik vind het onwettig, maar het komt in de practijk zeer dikwijls voor en mijn meening wordt slechts door weinigen gedeeld.

Nu hecht ik toch meer aan de studie van een man, die dit nauwkeurig heeft nagegaan, dan aan den brief van een mij onbekenden arbeider, die eenvoudig zegt: cautie, daar doen wij niet aan, en wij verdraaien het! Deze schrijver geeft tal van citaten, o. a. uit de verslagen van de arbeidsinspecteurs, waaruit blijkt, dat ook deze vorm van zekerheidstelling in Oostenrijk vaak voorkomt. Hij voegt er bij — en dit is leerzaam tegen dat wij aan het art. **1638 s** zullen zijn gekomen — dat er tal van andere vormen van bedingen gebruikelijk zijn met dezelfde bedoeling, maar in anderen juridischen vorm.

Laten wij nu echter eens aannemen, dat er in Oostenrijk geen staangeld bestond — wat niet het geval is volgens dezen schrijver —, dan is er in Oostenrijk nog een ander artikel. De heer van der Zwaag heeft mij er op gebracht, dit speciaal aan te halen. In Oostenrijk wordt iemand, die den opzeggingstermijn niet in acht heeft genomen, strafrechtelijk vervolgd, en die straffen zijn niet gering.

Wij hebben in een ander verband door den heer Troelstra meermalen hooren zeggen, dat een strafrechtelijke sanctie heel wat anders is dan een burgerrechtelijke. In Oostenrijk nu treft den arebider die strafrechtelijke sanctie, wanneer hij den arbeid zonder behoorlijke opzegging verlaat. En wanneer om de een of andere reden de strafjustitie soms niet mocht willen ingrijpen, is de patroon bovendien, echt aartsvaderlijk, gerechtigd den werkman door de politie te laten weeromhalen en aan het werk te zetten.

Ik kan mij begrijpen, dat er patroons zijn in Oostenrijk, die zeggen: wij hebben de strafjustitie en de politie, wij kunnen het zonder staangeld doen.

Zoo is, naar mijn beste weten, het verband van de Oostenrijksche wetgeving in haar geheel, en het zal mij verbazen indien iemand door het aanhalen van een andere bepaling dit verband in een ander licht kan doen komen.

Zoo is de rechtstoestand in Oostenrijk. Waar de sociaal-democraat dr. Ingwer zegt: past op, dat men u den opzeggingstermijn niet ontneemt, kan de heer Troelstra zeggen: met dien Ingwer heb ik niets te maken, er is in Oostenrijk geen staangeld. Maar ik meen, dat wij met dien dr. Ingwer wèl te maken hebben, waar hij als het ware tot de arbeiders zegt: dat alles kunt gij gerust op den koop toe nemen, maar past op, dat men u den opzeggingstermijn niet ontrooft.

Ik heb toevallig nog een getuigenis van werklieden uit Oostenrijk. In de

Sociale Praxis van 15 Juni 1905, dus nog heel nieuw, komt een adres voor van de Oesterreichische Gewerkschaften, arbeiders dus, en ik vermoed vooruitstrevende arbeiders. Zij richtten tot het Ministerie het verzoek de wetgeving te herzien en vragen, niet zooals men, den heer Troelstra hoorende, zou vermoeden, wegneming van den opzeggingstermijn, maar zij vragen „die Festsetzung der 14tägigen Kündigingsfrist für die Arbeiter als absolut gültige Norm", zonder afwijking toe te laten.

Uit die feiten in Oostenrijk volgt m. i. allerminst, dat het een ramp is voor de arbeiders, wanneer men leeft onder een wetgeving als die dit ontwerp medebrengt. Natuurlijk, wij zullen het er over eens zijn, dat er regelingen denkbaar zijn, die voor den arbeider aangenamer zouden wezen dan die van dit ontwerp. Het is voor den arbeider in concrete gevallen voordeeliger, indien hem alleen rechten worden toegekend, en hij gespaard blijft voor de oplegging van plichten. Dit behoeft niet bewezen te worden. Wat bewezen moest worden, en wat de geachte afgevaardigde m. i. in gebreke is gebleven te bewijzen, is, dat onze ontworpen wetgeving achterstaat bij andere en de practijk in andere landen aantoont het werkelijk bestaan van het kwaad, dat men in dit ontwerp signaleert. Wat ook te bewijzen ware, is, dat dit ontwerp brengt achteruitgang tegenover den bestaanden toestand.

Waar dit een en ander niet is aangetoond, meen ik te mogen handhaven wat ik eergisteren heb gezegd.

De heer **Reyne:** Mijnheer de Voorzitter! Woensdagmiddag is zoowel de heer Talma als ik in verzet gekomen tegen de werkstakingen, welke waren of werden ondernomen met het doel de organisatie te versterken. Beiden hadden wij daartoe aanleiding gevonden in een uitlating van den heer Troelstra, waarop deze gisteren in zijn tweede groote rede nog weer eens en ditmaal vrij scherp is teruggekomen. Scherp, omdat hij in dit verband niet alleen er van sprak, alsof dezerzijds een demagogisch gebruik was gemaakt van zijn woorden, maar zelfs werd in dat verband gesproken van truckjes en streken. Het ligt voor de hand, dat waar opmerkingen, die van twee kanten door twee verschillende sprekers waren gemaakt aan de hand van woorden van den heer Troelstra, zoo scherp door hem zijn beoordeeld, niet mag worden nagelaten, daarop enkele kantteekeningen te maken.

Tot goed verband wensch ik dan allereerst in herinnering te brengen wat ik woordelijk uit den mond van den heer Troelstra heb opgeteekend. Wat was het geval?

De heer Troelstra licht zijn scherp oordeel toe door te zeggen, dat dezerzijds ten onrechte tegenover elkaar waren geplaatst: stakingen voor directe arbeidseischen en stakingen als middel om de organisatie te versterken. Want — aldus de heer Troelstra — het eerste brengt het tweede mee. Zijn er goede uitkomsten van een staking gekregen, dan komt de groei der organisatie vanzelf.

In dat lijstje gezet zou dan hetgeen onzerzijds verzet had uitgelokt, niet meer moeten worden beschouwd als nevendoel, maar als gevolg van de staking.

Wanneer ik dus op deze wijze vrijwel woordelijk heb weergegeven wat de geachte afgevaardigde zeide, zij het mij toch veroorloofd daarbij te doen opmerken, dat wij er in geen enkel opzicht tot klaarheid mee zijn gekomen. In de eerste plaats omdat de woorden in hun verband beschouwd niet uitwijzen dat versterking der organisatie beschouwd wordt als gevolg, maar veeleer als motief van de staking, en dit behoeft geen verbazing te wekken, omdat het zich geheel aanpast aan de practijk. In dezen zin, dat wij immers altijd kunnen waarnemen, dat opwekking tot organisatie niet alleen pleegt te komen na het gelukken eener werkstaking, maar ook vooraf en gedurende de werkstaking.

Zwaarder dan dat weegt echter, dat toch immers geheel de socialistische beweging telkens weer het bewijs levert, dat de vakbeweging inderdaad niet slechts gebruikt wordt voor directe arbeiderseischen, maar ook met nevenbedoelingen.

Tegenover de bruuske tegenspraak van den heer Troelstra zou ik willen zeggen, dat men misschien geen handboek van sociaal-democratischen kant kan ter hand nemen, of men zal daarin wel een hoofdstuk vinden, waar getwist wordt over de vraag of de vakactie en haar natuurlijke sanctie, de werkstaking, een geschikt strijdwapen is. Een strijdwapen, niet om wat meer loon of korteren arbeidsduur voor de arbeiders te verkrijgen, maar een strijdwapen voor de politieke partij.

Ik kan mij hierbij beroepen op den haast klassiek geworden levensregel van de anarchistische vakorganisatie, welke, naar ik meen, aan Bakounine moet toegeschreven worden en hierop nederkomt, dat de partieele stakingen de kapitalistische maatschappij moeten afmatten, terwijl de algemeene staking haar ten val moet brengen.

Men zal mij misschien te gemoet voeren, dat ik mij ten onrechte beroep op iemand die niet behoorde tot de partijgenooten en zelfs niet tot de allernaaste geestverwanten van den heer Troelstra. Echter hebben de heeren Drucker en van Nispen tot Sevenaer aangetoond in het betoog van den heer Troelstra veel meer een anarchistischen dan een streng sociaal-democratischen toon te hebben waargenomen.

En in dit verband, wanneer ondanks een oogenschijnlijk verzet tegen de directe actie toch de anarchistische richting voor den dag komt, kan zeer te recht een beroep worden gedaan op den voorman der anarchisten.

Ook kan ik verwijzen naar het bekende werk: „Der Sociale Revolution" van Kautsky, die op bladz. 56 zegt, dat de vakstrijd moet opzuigen de nieuwe krachten om in den politieken strijd te kunnen helpen.

En wanneer men zegt, dat ik mij alleen beroep op ver verwijderde getuigenissen, dan wil ik mij ook beroepen op den heer Troelstra zelf.

Minder omwonden, duidelijker nog dan Woensdag is door hem de bevordering der organisatie als het doel van de stakingsbeweging vooropgesteld, bijv. in *Het Volk* van 16 Maart 1903.

Daar heet het: „Maar onze taak is het, nu het nog tijd is, voor een overschatting van krachten te waarschuwen en de stakingsbeweging, die wij meer dan ooit noodzakelijk en actueel achten, opdat zij" — en dan volgen er drie redenen, waarvan er één is: „opdat zij brenge de versterking der organisatie. M. a. w. werd het dus in dat artikel van *Het Volk* ronduit, zwart op wit uitgesproken, dat de stakingsbeweging moest worden onderhouden en actueel worden geacht om de versterking van de organisatie te brengen.

Waar wij dus, zooals ik zeide, in de sociaal-democratische handboeken, bij buitenlandsche autoriteiten en ook bij hun leider hier in het Parlement uitingen in dien geest vinden, was er mijns inziens voor den heer Troelstra reden om zijnerzijds niet tegen te spreken, maar om te erkennen, dat de sociaal-democratie met de vakorganisatie steeds het oog heeft gehad en steeds die vakorganisatie als zoodanig heeft benut, niet slechts voor practische arbeiderseischen, maar ook voor en met nevenbedoelingen. En wanneer dat feit er ligt, dat ik met enkele aanhalingen heb gestaafd, zou ik de vraag willen stellen: als dan hier op deze plaats op eenzelfde uitlating in dien geest de aandacht wordt gevestigd, vanwaar dan bij den heer Troelstra de verontwaardiging? Verontwaardiging tegen datgene wat feitelijk de kern is van zijn leven en streven; een verontwaardiging zóó groot, alsof hem ik weet niet welk gruwelijk onrecht werd aangedaan, dat hij meende in dat verband zelfs te mogen spreken van een demagogisch gebruik maken van het woord, van het den boer opgaan met trucjes en streken!

Dat was hetgeen ik had op te merken naar aanleiding van wat ik noemde het scherpe onthaal dat de woorden van den heer Talma en mij hadden ondervonden bij den heer Troelstra. Een enkele opmerking nog in verband met het wetsontwerp dat ons thans bezighoudt.

Door mij is Woensdagmiddag betoogd, dat in de sociaal-democratische vakactie, ook zooals die belichaamd is in het vakverbond, geen voldoende waarborg is te vinden tegen lichtvaardigheid in het bezigen van het wapen der werkstaking, tegen de staak-maar-raak-theorie. De tweede rede van den heer Troelstra heeft die opvatting bij bij niet kunnen wegnemen of verzwakken, integendeel, ik ben in die opvatting door die rede meer versterkt. Want het is waar: bij herhaling zeide de heer Troelstra ook gisteren, dat hij was een bepaald tegenstander van de directe actie, en hij voegde er aan toe — bij gebrek aan de *Handelingen* heb ik mij weer met een woordelijke opteekening moeten behelpen, — dat hier te lande noch de Duitsche, noch de Fransche methode alleen moet worden gevolgd, dat men uit beide het goede moet nemen en dat daarbij — dat is toch m. i. de hoofdzaak — rekening moet worden gehouden met het stadium waarin de vakactie zich bevindt. Ook die elastische term, dat men wel mag uitgaan van de Duitsche methode, maar als het anders kan en het stadium van de vakbeweging het meebrengt, toch ook met de anarchistische actie genoegen moet nemen, is voor elk gebruik geschikt. Zij hebben dan alleen maar te zeggen: ook onze leider in het Parlement heeft uitdrukkelijk gezegd, dat men met dat stadium rekening heeft te houden.

Het komt mij voor, dat ook die verklaring van den heer Troelstra niet anders kan worden uitgelegd dan op deze wijze: dat door hem wel de voordeur voor de directe actie gesloten wordt, maar dat hij tevens zorg draagt de achterdeur daarvoor open te houden, ook voor den meest roekeloozen vakstrijd.

Ik meende dit te moeten opmerken, omdat, in plaats van dat zijn rede mijn meening ook maar in het minst had kunnen wijzigen, ik door die tweede redevoering meer versterkt ben in deze overtuiging, dat ook daarom een regeling als ons thans door de Regeering is voorgelegd nuttig en noodig is. Nuttig en noodig voor de stabiliteit der bedrijven en ook in het belang van de arbeiders.

De heer **van der Zwaag:** Mijnheer de Voorzitter! Er duikt hier telkens weder dezelfde quaestie op, waardoor een voortdurend misverstand blijft bestaan tusschen hetgeen ik nu wel met den heer Troelstra „de burgerpartijen" mag noemen en ons. Men stelde zich ook hier weder op het standpunt, en blijft hierop hardnekkig staan, dat, wanneer deze wet tot stand gekomen zal zijn, bij het sluiten der contracten, die dan gemaakt zullen worden, volkomen vrije menschen van beide zijden tegenover elkander zullen staan. Dat nu blijf ik voor mij ten sterkste ontkennen en waar nu de heer Drucker zeide, dat het eigenlijk de anarchistische leer is, dat de arbeider altijd gerechtigd zou zijn het contract te verbreken, daar onderschrijf ik dan ten volle die anarchistische leer.

De heeren mogen dit misschien, behalve anarchistisch, ook nog immoreel noemen, — ik geef hun daartoe de volle vrijheid — ik zeer eenvoudig wat ik meen. Maar indien de heeren van oordeel zijn, dat die leer anarchistisch is — misschien te recht — dan zou ik hen nu voor de zooveelste maal nog wel eens pertinent de vraag willen doen of zij inderdaad van oordeel zijn, dat een arbeider volkomen vrij staat bij het sluiten van een contract. Wanneer dat laatste niet het geval is — en de heeren zullen *moeten* toegeven, dat er aan den kant van de patroons in den regel maatschappelijke overmacht is; immers dat getuigt reeds het feit van de indiening van dit wetsontwerp — dan zullen zij te gelijk wel een ander idee krijgen van de leer, die wij voorstaan, dat in het algemeen moreel een arbeider steeds vrij is zijn contract te verbreken.

Als ik nu eens een voorbeeld mag noemen: ik zou wel eens willen zien, hoe het gaan zou, indien iemand onzer in staat was om morgen bij den heer Drucker op zijn kamer te komen, hem een pistool voor te houden en te zeggen: gij zijt een rijk man, ik weet, dat gij zeer veel hebt te missen; maar ik zal het billijk met u maken, gij teekent eenvoudig een contract, waarbij gij mij f 10 per week toekent of mij een zekere som, een klein deel slechts van uw vermogen, afstaat. De heer Drucker zou verstandig genoeg zijn om dat contract onder die omstandigheden te teekenen, maar ik geloof, dat hij ook wel zoo verstandig zou wezen om, indien hij daartoe de gelegenheid had, zoo spoedig mogelijk dat contract te verbreken.

Indien men het niet zoo erg wil nemen: gesteld eens, dat wij de boycot van een zeker persoon zoover konden doordrijven, dat wij zeiden: wij willen geen geweld op u uitoefenen, wij zullen u ook laten houden wat gij hebt, maar wij zullen zorgen, dat, wanneer uw dienstbode of wie ook, namens u met geld in de winkels komt, zij geen levensmiddelen kan krijgen; overigens hebt gij vrijheid van beweging; wilt gij dat niet, dan moet gij een contract teekenen, waarbij gij u verbindt periodiek voor zekere doeleinden zekere sommen af te staan. Ik zou willen vragen, of zulk een persoon, zoo spoedig hij daartoe kans zag, niet geheel in strijd met zulk een contract zou handelen, het niet zou verbreken of doen alsof het niet bestond.

Deze voorbeelden mogen eenigszins overdreven zijn, dat geef ik volkomen toe, maar ik gebruikte ze om eens scherp te doen uitkomen, dat men niet mag eischen trouw aan een contract, onder dwang tot stand gekomen. De maatschappelijke minderheid van den arbeider en de maatschappelijke overmacht van den patroon kunnen niet worden geloochend. Wij kunnen derhalve niet anders zeggen dan dat men bij het sluiten van een contract met twee ongelijke partijen te doen heeft. Alleen als een arbeider volkomen vrij is bij het sluiten van een contract, alleen dan zeggen wij, dat de goede trouw gebiedt, dat hij het nakomt.

Mijnheer de Voorzitter! Gij hebt ons aangemaand kort te zijn. Ik zal daaraan voldoen en wil dus nu maar dadelijk beginnen met te verklaren, dat vooral de rede van den Minister mij heeft teleurgesteld.

De Minister had bij de algemeene beschouwingen laten doorschemeren, alsof het staangeld geen betrekking zou hebben op de staking, terwijl wij nu een aandoenlijke overeenstemming konden opmerken tusschen de verschillende richtingen der burgerlijke partijen; de Minister en de heeren Drucker, Talma en van Nispen tot Sevenaer zijn het, wat de opvatting omtrent het geoorloofde en ongeoorloofde van de werkstaking betreft, volmaakt en aandoenlijk met elkaar eens. De Minister heeft echter een verontschuldiging bijgebracht voor het staangeld; een verontschuldiging, die ik reeds eerder gehoord heb van den heer Drucker, namelijk, dat het niet iets nieuws is, dat het staangeld, ofschoon de wet er tot dusver niet van spreekt, in verschillende bedrijven bestaat, en nu hebben wij het voordeel, zegt de Minister, dat het nu in elk geval wordt geregeld.

De heer Drucker sprak in denzelfden zin, toen hij zeide, dat het staangeld nu als het ware wordt ingedamd.

Maar ik voor mij beschouw het staangeld als nadeelig voor de arbeiders en tevens als immoreel — als een ander het niet doet zal ik dat kortelijk nader toelichten als wij aan het staangeld toekomen [bl. 242] — en nu wil ik een slechte en immoreele zaak niet *regelen*, maar eenvoudig *bij de wet verboden hebben*, als we daartoe in staat zijn.

Nu heeft de Minister wel weer gezegd, dat het staangeld in het geheel niet tot de staking in betrekking staat, maar dat is alleen waar volgens de opvatting die de Minister van een gecoorloofde staking heeft, namelijk, dat men daarbij in acht heeft te nemen den opzeggingstermijn. Volgens die opvatting zou het staangeld inderdaad hun in dit opzicht niet belemmeren, want wanneer zij zich sterk genoeg gevoelen om met inachtneming van den opzeggingstermijn tot staking over te gaan, dan kunnen zij eenvoudig het contract met inachtneming van dien termijn doen eindigen, de patroon heeft dan geen verhaal op de arbeiders. Ja, maar deze opvatting zou het zelfs gevaarlijk zijn omgekeerd te handelen en te zeggen gelijk de Minister wil: wij gaan over een week staken, maar bedoelen hiermede volstrekt niet het contract te verbreken. Want dan zal de patroon eenvoudig over een week zeggen: „Ge erkent dat ons contract nog bestaat. Ik gebied jelui dus aan het werk te gaan, ons contract verplicht u daartoe, en als gij het niet doet, zal ik een geldige reden hebben om het contract mijnerzijds te verbreken en bovendien een eisch tot schadevergoeding tegen jelui in te stellen."

Men moet verder niet vergeten, zegt de Minister, dat het verhalen van schade op het staangeld niet vanzelf gaat; er is een vonnis van den rechter voor noodig. Dat weet ik, maar het wordt door het staangeld zeer vergemakkelijkt een proces tegen de arbeiders te voeren. In den regel zal de reden tot een werkstaking niet zoo plotseling opkomen, vervolgt de Minister. Dat weet ik ook wel. Er is in den regel al veel voorgevallen vóór het tot een staking komt. Ik ga zelfs verder en zeg, dat zelfs de zuivere voorstanders van de directe actie niet tot staken overgaan, voordat zij met den patroon hebben gesproken en hun eischen of grieven herhaaldelijk hebben kenbaar gemaakt. Maar al komt de reden voor een staking niet plotseling, daarom kan er voor de arbeiders wel reden zijn de werkstaking zelf plotseling en onverwacht te beginnen. De heeren hebben gesproken van een oorlogstoestand. Juist, en nu geloof ik, dat het in een oorlogstoestand groot verschil maakt wanneer de sterkst gewapende partij een tijd van voorbereiding krijgt, en dat is hier de patroon; als deze, al is het ook maar voor een week, den tijd krijgt om onderkruipers te werven. Zeer ten nadeele van de arbeiders is het wanneer de patroons zich volkomen op den strijd kunnen voorbereiden.

Dan heeft de Minister nog verder verzachtend gezegd: och, het komt alles vanzelf toch weer op zijn pootjes te recht, want een oorlog wordt steeds gevolgd door een vrede. Ik geloof, dat dat nog al logisch is. Maar, voegde de Minister er bij, als er bij het sluiten van dien vrede al voor de patroons gelegenheid bestaat om schadevergoeding te kunnen eischen, dan zal een goed gezinde patroon daarvan nog geen gebruik maken.

Wat bewijst dat, Mijnheer de Voorzitter? Alleen dit, dat men tegenover een goed gezinden patroon het staangeld niet noodig heeft, maar juist voor die slechte patroons, die geheel en al geen medelijden kennen en er wèl gebruik van zullen maken.

Dat is dus een reden te meer om het staangeld niet in de wet te zetten. En wanneer de heer Drucker vraagt: in welk opzicht de arbeiders door het staangeld zullen benadeeld worden bij tegenwoordig, wil ik openhartig hier zeggen, omdat — en de heeren zullen dit wel heel goed weten — de patroons wel een eisch tot schadeloosstelling tegen de arbeiders kunnen instellen, maar dit niet gemakkelijk zullen doen, omdat nu in het algemeen van de arbeiders niets te halen is. Ik geloof, dat dit zoo openhartig mogelijk gezegd is. Ik zal echter nog wel gelegenheid hebben aan te toonen, dat, in weerwil daarvan, de arbeider in den regel redenen genoeg heeft om voorzichtig te zijn en den patroon geen reden tot ongenoegen over zijn gedrag of plichtsvervulling te geven.

't Is alleen maar zóó: waar wij aan den anderen kant hebben de altijd durende stabiele overmacht van den patroon op verschillend gebied, hebben wij in dit feit, dat van den arbeider in den regel niets te halen is, een *klein* tegenwicht daartegen. Ik geloof, dat dat tegenwicht behouden moet blijven. Dat is het gevaar dat ik zie in het heffen van staangeld, afgescheiden nog van het immoreele er van, waarop wij terug kunnen komen als het betrokken artikel aan de orde is.

Ten slotte wensch ik nog iets te antwoorden op de aardigheid van den heer van Nispen. Hij zal zelf erkennen, dat het niets meer was dan een aardigheid.

Maar ik had bovendien datgene niet gezegd wat hij beweerde. Ik had de heeren van Nispen en Talma niet uitgenoodigd om dat werk te doen wat tegenwoordig in de straten van 's-Gravenhage wordt verricht, want ik acht het onnoodig uitnoodigingen te doen die, naar ik duidelijk voorzien kan, toch niet worden aangenomen.

Ik heb alleen het vermoeden geuit dat, wanneer den heeren Talma en van Nispen aangeboden werd het werk tot den door mij veronderstelden prijs te doen, zij, te recht, er feestelijk voor zouden bedanken, omdat zij *volkomen vrij* zijn het te weigeren.

Ik heb hierdoor alleen willen aantoonen, dat zelfs arbeiders met hoog loon in een toestand van nood kunnen verkeeren, evengoed als een man die f 6 per week verdient, gedwongen is dienstvoorwaarden aan te nemen, welke hij, *indien hij volkomen vrij was*, nooit zou aanvaarden.

Ik heb dit als bewijs van mijn stelling aangevoerd — en het is noodig, dat wij dit in het vizier houden om elkander goed te verstaan — dat wij het recht voor de arbeiders eischen, om, wanneer zij dit in hun belang noodig vinden, het contract te verbreken, *omdat* zij bij het sluiten van het contract niet staan in de verhouding van volkomen vrije menschen tegenover den patroon.

De heer **van Idsinga:** Mijnheer de Voorzitter! Het zij mij vergund bij de vele reeds te berde gebrachte opmerkingen over deze vijfde afdeeling er nog eenige te voegen, naar aanleiding van het gesprokene door den geachten afgevaardigde uit Groningen op heden en door den geachten afgevaardigde uit den Helder en den Minister gisteren.

Ten opzichte van de rede van den Minister van Justitie beperk ik mij tot de interpretatie welke hij aan het wetsontwerp met betrekking tot de staking gegeven heeft. Derhalve zal ik geen woord reppen over den opzeggingstermijn op zich zelf, noch over het staangeld. Wat daaromtrent te zeggen is, kans mijns inziens het best bij de behandeling van de artikelen te berde gebracht worden.

De redevoeringen van de geachte afgevaardigden uit Groningen en den Helder geven mij aanleiding tot enkele zeer algemeene opmerkingen.

De geachte afgevaardigde uit Groningen heeft hedenmorgen, om te betoogen dat van sociaal-democratische zijde ten onrechte de beteekenis van dit wetsontwerp in het belang van den werkman gering werd geschat, gewezen op hetgeen hij noemde het heftig verzet tegen dit wetsontwerp, dat z. i. uit een zekeren hoek, door een zekere groep dezer Kamer is gevoerd, welke groep, volgens zijn beweren, niet in de eerste plaats of bij voorkeur let op de belangen der arbeiders.

Indien dergelijke dingen gezegd worden door partijbladen, haalt men er eenvoudig de schouders voor op, maar indien iemand die de positie bekleedt van den geachten voorzitter der Commissie van Rapporteurs zich dergelijke opmerkingen veroorlooft, kan men dit m. i. niet onopgemerkt voorbij laten gaan. Ik wensch daarom beslist tegen te spreken, dat van de oppositie die hij bedoelt — en hij kan niet anders bedoeld hebben dan de oppositie welke uit dezen hoek tegen verschillende bepalingen van het wetsontwerp gevoerd zijn — ik wensch tegen te spreken, dat van die oppositie kon worden gezegd, dat zij uitgaat van de gedachte, dat bij voorkeur niet gelet moet worden op het belang der arbeiders. Zulk een kenschetsing is volkomen onjuist.

In de voornaamste plaats geldt mijn tegenspraak de oppositie, gevoerd door den geachten afgevaardigde uit Goes.

Niet alleen vindt men in die oppositie — en ik geloof met bescheidenheid te mogen zeggen: ook in de oppositie door mij van tijd tot tijd gevoerd — niet den minsten schijn van een aanleiding tot zulk een verwijt, maar ik meen zelfs het tegendeel te mogen beweren, nl. dat een van de redenen, die ons daartoe bewegen, juist deze is, dat wij de vrees koesteren, dat de waarachtige belangen van de arbeiders door verschillende bepalingen, die schijnbaar in het belang van die arbeiders zijn ontworpen, in de practijk zullen blijken schade te lijden.

Men roept mij toe: dat zeggen altijd de conservatieven, maar, Mijnheer de Voorzitter, het heeft mij onlangs getroffen in een beschouwing, gevoerd niet door een conservatief, maar door een radicaal in Engeland, over de practische gevolgen welke voortspruiten uit wat hij noemde class legislation, daarmede bedoelende de legislation ten behoeve van de werklieden, hoe hij aantoonde, dat zij in de practijk tot ernstige nadeelige gevolgen voor de arbeidersklasse moet leiden, zoodat hij tot deze slotsom komt: „every class legislation presses harder on the poorer classes than on any other class".

De oppositie van den heer de Savornin Lohman, en ook de mijne, rust op de overweging, dat er, behalve de werklieden, ook nog andere personen burgers zijn van Nederland, en dat wij, hier voor allen wetten makende, algemeene rechts-

beginselen hebben te eerbiedigen en zoo vast te stellen in bepalingen, die voor allen gelden en gelden kunnen; dat die bepalingen geen onrecht teweegbrengen noch aan deze noch aan gene zijde. Het ware standpunt, — en daarom verwondert het mij, dat de geachte afgevaardigde uit Groningen de door mij gewraakte opmerking heeft gemaakt, — het ware standpunt in deze is door dien geachten afgevaardigde zelf zeer juist aan het slot van zijn rede aangegeven, en het is dat standpunt hetwelk wij hier in dezen hoek steeds hebben aangenomen; dat is, dat wij niet te vragen hebben, wat de werklieden zelf *verlangen*; maar slechts welke vorderingen rechtvaardig zijn, gemeten naar algemeene rechtsbeginselen. Het komt mij voor, dat men geen slechter dienst zou kunnen bewijzen aan de arbeiders dan door in de wet op te nemen datgene wat zij zelf voortdurend wenschen en vorderen.

De opmerking ten opzichte van hetgeen de geachte afgevaardigde uit den Helder heeft gezegd, is ook eenigszins van algemeenen aard. Indien wij ook daartegen niet, eens vooral, verzet aanteekenen, dan vrees ik, dat het hier gewoonte zal worden, dat leden opstaan om het algemeen gevoelen van de Kamer te constateeren, door dat eenvoudig af te leiden uit het stilzwijgen van andere leden die het niet noodig hebben geacht het woord te voeren. Wij hebben dit Dinsdag reeds ondervonden, toen de heer Heemskerk op dezen weg is voorgegaan en de Minister van Justitie hem daarop is gevolgd, door te zeggen, dat hier een algemeen gevoelen bestond omtrent dit of dat vraagpunt, eenvoudig omdat er niemand geweest was die daartegen protest had doen hooren. (1)

De geachte afgevaardigde uit Amsterdam III heeft reeds omtrent zulk een zonderlinge gevolgtrekking het een en ander gezegd. Ik wensch mij in dit opzicht aan zijn zijde te scharen. Er waren Dinsdag verschillende leden van de Kamer, die het volstrekt niet eens waren met de beschouwingen welke te berde waren gebracht, maar die in de gegeven omstandigheden volstrekt geen aanleiding vonden om van hun afwijkend gevoelen te doen blijken.

Het kan voorkomen, dat men het op een zeker oogenblik niet noodig of van geen practisch nut acht de discussie te entameeren, of het niet mogelijk acht kortelijk, in een paar phrasen, zijn afwijkend standpunt uiteen te zetten en te rechtvaardigen. Uit zulk stilzwijgen mag geen instemming worden afgeleid.

De geachte afgevaardigde uit den Helder heeft gisteren, zij het dan niet in zoo sterke mate, hetzelfde gedaan als de heer Heemskerk Dinsdag deed. Hij zal mij misschien tegenwerpen, dat hetgeen hij beweerde, nl. dat in de Kamer het algemeen gevoelen was, dat er verschil bestaat tusschen rechtmatige en onrechtmatige werkstakingen, doodonschuldig was; en schijnbaar zou die tegenwerping juist zijn; maar zijn bewering heeft niet zulk een onschuldige beteekenis indien men haar beschouwt in verband met de voorafgegane discussie, waarnaar door den geachten afgevaardigde verwezen was. Ik wensch dan ook daartegen op te komen, omdat in die voorafgegane discussie omtrent het verschil tusschen rechtmatige en onrechtmatige werkstakingen beschouwingen zijn verkondigd, waarmede ik mij volstrekt niet kan vereenigen, beschouwingen, waaraan de Minister ten deele zijn adhaesie heeft geschonken, en die hierop neerkomen, dat de zoogenaamde ,,publieke opinie" een middel zou opleveren om die twee categorieën van werkstakingen van elkander te onderscheiden.

Dit is een bewering hier verkondigd door den geachten afgevaardigde uit Nijmegen, en waarbij ik meen, dat de geachte afgevaardigde uit Tietjerksteradeel zich heeft aangesloten. De geachte afgevaardigde schudt van neen; is dit laatste alzoo onjuist, dan blijft de bewering toch voor rekening van den geachten afgevaardigde uit Nijmegen.

Tegenover die opvatting wensch ik als mijn gevoelen te stellen, dat die zoogenaamde ,,publieke opinie" al zeer weinig waarde heeft. Feitelijk is zij meestal, al tooit zij zich met dien weidschen naam, niet veel meer dan de bekrompen opinie van een bekrompen, zeer slecht ingelichte coterie, een coterie, die vaak geleid wordt door schreeuwers, lawaaimakers, die propaganda maken voor hun eigen bekrompen meeningen. Ik heb eens gelegenheid gehad om dit oordeel te toetsen aan de feiten, en wel juist ter gelegenheid van een werkstaking, toen de zoogenaamde ,,publieke opinie" zich beslist aan deze of aan gene zijde plaatste, hier in den Haag vooral. Men vernam toen ook van alle kanten, dat een der partijen volkomen gelijk had. Ik heb toen expresselijk en stelselmatig aan de personen die dat gevoelen uitspraken, gevraagd, hoe dan de toedracht der zaak was. En niettegenstaande ik wel honderdmaal dezelfde vraag heb gesteld, heb ik niet één persoon ontmoet die mij de toedracht der zaak wist te vertellen, ofschoon hij beslist partij gekozen had.

(1) [Dit heeft niet betrekking op de behandeling van dit wetsontwerp.]

En wat mij nog frappanter toescheen, nadat het onvermogen der ondervraagden gebleken was om de toedracht der zaak uiteen te zetten en ik hun onder het oog had gebracht, dat het toch wel ietwat dwaas was om onder die omstandigheden toch nog partij te durven kiezen, heb ik slechts één persoon aangetroffen die mij dat ernstig toegaf; de anderen vonden het alleen maar grappig. Slechts één persoon erkende volmondig, dat ik eigenlijk gelijk had, dat het wel waar was, dat men zich onwillekeurig liet meeslepen door beschouwingen in de couranten, dat men niet door een volledig onderzoek doordrong in de zaak, maar lichtvaardig partij koos, enz. Deze persoon was een rechter.

Op deze wijze vormt zich de zoogenaamde ,,publieke opinie". Doch daargelaten de vraag, welke innerlijke waarde men moet hechten aan een dus gevormde publieke opinie, het wil mij voorkomen, dat het beste woord dat daaromtrent ooit is gesproken, is geweest het antwoord van een Engelschen rechter aan een advocaat, die zich ten gunste van zijn cliënt beriep op ,,public opinion". De rechter viel hem toen in de rede met de woorden: ,,public opinion may be worth a great deal, but it is *ex parte* evidence"; dat wil zeggen: de publieke opinie moge veel waarde hebben; zij moge gelijk hebben; maar zij heeft als ieder partij waar te maken wat zij beweert en als ieder ander de gronden aan te voeren die zij voor haar meening heeft. Die meening kan evenwel nooit geacht worden een uitspraak te zijn, die vaststelt wat in een concreet geval recht is. Zij kan dus nooit dienen, zooals de geachte afgevaardigde uit Nijmegen het heeft willen doen voorkomen, om uit te maken wat al of niet rechtmatig is. Zij heeft zelfs niet eens de waarde van een autoriteit, welke waarde toch altijd nog een betrekkelijke is. Het beroep op de publieke opinie — dat is hetgeen ik wilde beweren — kan ons dus volstrekt niet helpen, waar het ons te doen is om een criterium te vinden ter onderscheiding van wat een geoorloofde en wat een niet geoorloofde werkstaking is.

Het standpunt van den geachten afgevaardigde uit Nijmegen was bovendien, zooals ik hem bij interruptie te kennen gaf, tweeslachtig en daarom zwak. De geachte afgevaardigde begon met een definitie te geven van werkstakingen. En nu zal ik hem er geen verwijt van maken, wat door anderen wel is geschied, dat deze definitie veel te bekrompen is, want ik heb uit het redeverband van zijn beschouwingen begrepen, dat hij slechts heeft bedoeld te geven een definitie van werkstakingen die in zijn oog geoorloofd zijn.

Het ware natuurlijk beter geweest dit duidelijker te doen uitkomen; maar mijn verwijt is toch van anderen aard. Na vooropgesteld te hebben, dat zijns inziens alleen die werkstakingen geoorloofd waren waarbij de opzeggingstermijnen in acht waren genomen, ging het niet aan om later te komen verklaren, dat er toch ook nog andere werkstakingen waren die geoorloofd moesten worden geacht, omdat zij door de publieke opinie, als ware die als souverein boven de wet verheven, waren goedgekeurd. De publieke opinie heeft niet meer recht dan ieder ander gewoon burger. Zij kan niet geoorloofd maken wat de wet ongeoorloofd heeft verklaard. En hier sluit ik mij geheel aan bij hetgeen gisteren door den geachten afgevaardigde uit den Helder is gezegd. De redeneering van den geachten afgevaardigde uit Tietjerksteradeel zou dan alleen waarde kunnen hebben, — indien zij ooit waarde had — indien wij te doen hadden met een reeds vastgestelde wet, met een lex dura die veel te streng en te strikt was geformuleerd. Maar zij heeft zeker geen waarde waar men bezig is om een nieuwe wet te formuleeren.

Want, dit ben ik geheel eens met den geachten afgevaardigde uit den Helder, indien men op dit oogenblik kan weten, dat er werkstakingen zijn die men geoorloofd moet achten, ook al zijn daarbij de opzeggingstermijnen niet in acht genomen, dan mag men in de wet de geoorloofde werkstakingen niet beperken tot die waarbij de opzeggingstermijn wèl in acht is genomen. Men behoort dan te zoeken naar een criterium om ook die andere, behoorende tot een meer wijden kring, onder de geoorloofde te brengen.

Men heeft mijn interruptie, waarbij ik dit bedoelde, beantwoord met een beroep op de bepaling betreffende noodweer, maar juist dat wat ik thans verlang is door den wetgever ten opzichte van noodweer gedaan. Inderdaad heeft de wetgever daarbij gezegd: er zijn nog gevallen waarin een anders strafbaar feit werkelijk geoorloofd is, en deze zal ik trachten door zekere objectieve criteria aan te duiden. Welnu, ik wensch, dat men dit ook hier zal doen.

Ik voor mij geloof niet, dat de wet te gestreng zou zijn, als zij zich plaatste op het standpunt, gisteren door den geachten afgevaardigde uit Groningen aangeduid als het specifiek Engelsche en door hem beschreven met eenige aanhalingen van Sydney Webb. Ik geloof dit niet, ook omdat ik meen, dat andere werkstakingen dan die volgens dat standpunt geoorloofd worden geacht, zelfs niet door het *economisch* belang des arbeiders worden gevorderd. Ik ben echter voor leering op

dit punt zeer ontvankelijk. Kan men mij geven een criterium om aan te duiden welke werkstakingen nog geoorloofd moeten worden geacht, behalve die welke men algemeen als geoorloofd erkent, namelijk die waarbij de opzeggingstermijn in acht is genomen, dan ben ik volkomen bereid te overwegen of dit criterium juist is of niet. Blijkt het mij juist te zijn, dan zullen m. i. ook die werkstakingen welke daaraan beantwoorden, als geoorloofd in de wet moeten worden erkend.

Ik wil zelfs een stap verder gaan en zelf een dergelijk criterium aangeven, niet omdat ik meen, dat zulk een criterium voetstoots zal moeten worden aangenomen, maar omdat ik het gaarne in overweging zag genomen.

Ik zou bijv. er geen bezwaar in zien in de wet te erkennen en op te nemen, dat het gezamenlijk neerleggen van het werk door een groep van werklieden *wegens het niet nakomen van verplichtingen* aan de zijde van den werkgever, ook zonder inachtneming van den opzeggingstermijn, niet moet worden beschouwd als een verbreking van het contract.

Ik geef dit aan als een bewijs dat ik niet ongenegen ben verder te gaan dan het strenge standpunt dat als het specifiek Engelsche door den geachten afgevaardigde uit Groningen is aangeduid.

Deze wetswijziging, die ik niet voor de beste uitgeef, maar slechts als een mogelijke ter overweging aanbied, brengt mij tot de interpretatie van den Minister van Justitie, want zij ligt in dezelfde lijn, indien ik mij niet bedrieg. Men heeft den Minister verweten, dat hij bij de interpretatie die hij heeft gegeven van een paar artikelen van deze afdeeling, onduidelijk zou zijn geweest. Ik beaam dit verwijt volstrekt niet. Van den aanvang af is mij het standpunt van den Minister volkomen duidelijk geweest, maar hoe duidelijk dit standpunt ook zij, ik ontmoet daarbij enkele bezwaren die wellicht door den Minister van Justitie kunnen worden weggenomen, en die ik daarom zoo kort mogelijk wil aanduiden.

In de eerste plaats met betrekking tot de redactie van art. 1639*p* [o]. Men weet dat, in verband met de interpretatie van den Minister, de zin en de formuleering van dat artikel mede zijn besproken.

Reeds gisteren is door den geachten afgevaardigde uit Waalwijk over de nieuwe redactie van dat artikel het een en ander gezegd, maar indien ik den geachten afgevaardigde goed heb begrepen, dan keurde hij niet alleen die nieuwe redactie om zekere redenen af, maar wilde hij ook terugkeeren tot de oude redactie of gaf hij daaraan althans de voorkeur.

Hoewel ik enkele bezwaren van den geachten afgevaardigde uit Waalwijk beaam, zou ik met die conclusie niet kunnen medegaan. Het spijt mij dat de geachte afgevaardigde niet aanwezig is, want ik zou in zijn herinnering willen terugroepen dat de Minister Loeff in de Memorie van Antwoord heeft erkend, dat de aanhef van zijn eigen artikel theoretisch onjuist was. Nu kan ik mij wel begrijpen, dat daarin voor den Minister geen aanleiding gelegen was om tot wijziging over te gaan, indien hij de onjuistheid niet van zooveel gewicht achtte; doch het komt mij vreemd voor, dat men zou willen terugkeeren tot datgene waarvan men zelf de onjuistheid heeft toegegeven.

Mijn bezwaar, dat ik reeds in de afdeelingen heb aangegeven, richtte zich juist tegen den aanhef met het woord „verbreking". Dit komt op hetzelfde neer als wat de Minister gisteren te kennen gaf, want door het woord „verbreking" te gebruiken maakt men het twijfelachtig of elke inbreuk op het contract, van welken aard ook, beheerscht wordt door dit artikel; in dit artikel wordt bedoeld. Wat ik van den aanvang af heb beweerd — het is niet opgenomen in het Voorloopig Verslag — en wat ik nog volhoud, is, dat dit artikel op niets anders ziet dan op een eenzijdige opzegging van de dienstbetrekking binnen den opzeggingstermijn.

Nu wil het mij voorkomen, dat, indien het artikel inderdaad slechts daarop ziet, men dit eenvoudig zeggen moet en dus eenvoudig spreken van „eenzijdige opzegging zonder in achtneming van den termijn". In dit opzicht komt natuurlijk de tegenwoordige redactie eenigszins, volstrekt niet geheel, aan mijn bezwaar te gemoet, maar ik acht het verkeerd, dat zij het doet voorkomen, alsof zulk een opzegging rechtmatig zou kunnen worden door het betalen van de schadeloosstelling.

Ik weet wel, dat de Minister en ik hetzelfde bedoelen, maar de nu gekozen redactie is mijns inziens bepaald onjuist. Volgens mijn opvatting had men moeten zeggen: eenzijdige opzegging van de dienstbetrekking zonder inachtneming van de voor opzegging geldende bepalingen, doet de dienstbetrekking eindigen, maar verplicht de partij, welke zich schuldig maakt aan deze verbreking van het contract tot de schadeloosstelling, enz.

Zoo zou men zeggen, wat men inderdaad bedoelt. De Minister roept mij toe: dat staat er; maar dat kan ik niet toegeven.

Wij spreken thans niet over de bedoeling, maar over de redactie, en in het artikel staat nu, dat de daad slechts dan onrechtmatig is, wanneer men geen schadevergoeding betaalt, terwijl ik beweer, dat de daad onrechtmatig is en blijft en deswegen grond geeft tot schadeloosstelling, maar niet door die schadeloosstelling rechtmatig wordt.

Afgescheiden echter van de al of niet juistheid der redactie van dit artikel, komt de veel besproken interpretatie van den Minister hierop neer: Wanneer werklieden het werk neerleggen binnen den opzeggingstermijn, dan is dit zeker een niet nakomen van het contract; maar zulk een niet-nakoming van verplichtingen, uit het contract voortspruitende, is niet per se een verbreking van het contract.

Verder heeft de Minister, m. i. zeer juist, de mogelijke gevolgen van zulk een daad uiteengezet, maar dit alles kunnen wij bij de beoordeeling zijner interpretatie buiten beschouwing laten.

Ten aanzien nu van deze interpretatie moet ik een paar opmerkingen maken.

Ten eerste erken ik dadelijk, dat de interpretatie zeer wel mogelijk is; ik heb haar dan ook zelf reeds bij de bespreking van het boetesysteem als zoodanig aangeduid.

Ik heb er op gewezen, bij het bespreken van het boetesysteem, dat niet elke niet-nakoming van een verbindtenis per se moest worden beschouwd als een verbreken van het contract. Men behoort echter, gelijk ik toen heb opgemerkt, bij de toepassing van een dergelijke interpretatie onderscheid te maken tusschen de soorten van verplichtingen; en die onderscheiding slaat de Minister thans geheel in den wind.

Men behoort onderscheid te maken tusschen de essentieele verplichtingen, essentieele bestanddeelen van de overeenkomst zelf en de bijkomstige voorwaarden ter vervulling van die essentieele verplichtingen.

Wanneer men de interpretatie beperkt tot de laatste categorie, dan schijnt het niet noodig er iets van in de wet neer te schrijven; maar als men ook wenscht, dat het niet-nakomen der essentieele eischen van de overeenkomst niet zal beschouwd worden als een verbreking van het contract, dan moet men dat, naar het mij voorkomt, wèl zeer duidelijk en pertinent in de wet neerschrijven om allen twijfel omtrent de bedoeling dienaangaande te voorkomen.

Aangezien van art. **1637 a**, dat wij reeds hebben vastgesteld, uitdrukkelijk zegt, dat de arbeidsovereenkomst is de overeenkomst „waarbij de eene partij, de arbeider, zich verbindt in dienst van de andere partij, den werkgever, tegen loon *gedurende zekeren tijd arbeid te verrichten*", maakt men „het verrichten van den arbeid" tot een der meest essentieele eischen van het contract. Als men dus het niet-nakomen van die verbintenis niet per se wenscht te beschouwen als een verbreking van het contract, dan behoort men dat op de een of andere wijze zeer duidelijk in de wet te doen uitkomen.

Een bewijs dat de Minister dat ook heeft gevoeld, dat hij zelf wel inzag, dat zijn interpretatie, juist met het oog op het essentieele der hier bedoelde verplichtingen, zonder uitdrukkelijke bepaling in het ontwerp, zwak was, vind ik hierin, dat hij begreep haar niet zonder behulp van een tweede theorie goed staande te kunnen houden. Die tweede theorie bestaat hierin, dat onderscheid moet worden gemaakt tusschen de *overeenkomst* en de *dienstbetrekking*. De Minister zeide, dat, ofschoon de overeenkomst wordt verbroken, de partij die dit doet, toch de dienstbetrekking wenscht te handhaven.

Deze onderscheiding is op zich zelf ook een zeer mogelijke theorie, maar ze is niet een theorie die past in dit wetsontwerp. Wij zijn bij dit wetsontwerp niet uitgegaan van het denkbeeld, dat er eerst een dienstbetrekking wordt geschapen en dat dan daaraan wordt vastgeknoopt een overeenkomst, houdende de voorwaarden; wij hadden dat zeer zeker kunnen doen, maar wij hebben dat niet gedaan; wij zijn uitgegaan van het denkbeeld, dat de overeenkomst wordt gesloten als basis waarop de dienstbetrekking steunt, zoodat de dienstbetrekking, ook volgens de terminologie van dit wetsontwerp, als identiek moet worden beschouwd met de overeenkomst.

De nieuwe theorie, welke de Minister implicite in zijn redevoering heeft ingeweven, om zijn interpretatie te steunen, zou dus geheel in strijd zijn met het wetsontwerp.

Hoe dit zij, de Minister zal natuurlijk aan die tweede theorie op zich zelf niet veel hechten — de hoofdzaak is de interpretatie die ik zooeven kortelijk heb aangeduid. Ik geloof, dat de Minister goed zou doen die interpretatie, indien zij inderdaad de juiste is, op de een of andere wijze zóó in de wet neer te leggen, dat zij boven allen twijfel verheven zijn.

Een tweede opmerking is weer een vraag die ik den Minister wensch te doen

naar aanleiding van de wijze waarop hij zijn interpretatie heeft toegelicht. Sprekende over de rechtsgevolgen eener staking, zeide de Minister: Natuurlijk is dat geen verbreking van het contract, want de werklieden *bedoelen* dat niet; zij hebben heel iets anders voor oogen.

Deze uitdrukking heeft mij dadelijk gefrappeerd en nu wensch ik den Mnister te vragen: is het inderdaad de meening van den Minister, dat het rechtsgevolg, dat hij al of niet aan de daad wil verbinden, afhankelijk zou moeten zijn enkel en alleen van de bedoeling of de willekeur van een der partijen? Indien dit het geval is moet ik tegen die interpretatie opkomen, want het wil mij voorkomen, dat de vraag of het rechtsgevolg al of niet zal intreden, in de eerste plaats afhankelijk moet worden gesteld van een vast en objectief criterium, waaraan de staking heeft te beantwoorden.

Het resultaat mijner beschouwing is dus ook op dit punt, dat, zal de interpretatie van den Minister, waarvoor veel te zeggen is, inderdaad worden aanvaard, men haar in de eerste plaats boven allen twijfel in het wetsontwerp moet vaststellen, en dat men het beoogde rechtsgevolg moet vastknoopen aan een vast criterium, opdat men vooraf wete in welke gevallen het gezamenlijk neerleggen van den arbeid door een of meer werklieden mag worden beschouwd als een daad die niet *per se* als een verbreking van het contract beschouwd moet worden.

Ik hoor zeggen, dat het niet goed mogelijk zou zijn zulk een criterium te vinden, maar indien dit werkelijk onmogelijk blijkt, meen ik, dat die interpretatie zooveel gevaren met zich medebrengt, dat ik er over zou denken, te trachten, door een amendement in de wet haar onmogelijk te maken.

Hoe dit zij, ik herhaal, dat de opmerkingen die ik heb gemaakt alleen dienen om de aandacht van den Minister op die verschillende punten te vestigen; ik hoop dat de Minister, in zijn antwoord daarop lettende, mij bevredigende inlichtingen omtrent die vraagpunten zal kunnen geven.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Mijnheer de Voorzitter! Het wil mij voorkomen, dat het belangrijk debat dat sedert ik gisteren sprak, in de Kamer is voortgezet, meer was een strijd tusschen de leden onderling dan wel een behandeling van wat ik in mijn eersten termijn heb meenen te moeten zeggen. Dientengevolge is er in dit debat voor mij niet veel stof tot repliek.

Stof daartoe heeft alleen gegeven de geachte afgevaardigde uit Waalwijk, de heer Loeff, met een enkel woord de geachte afgevaardigde uit Schoterland en nu laatstelijk de geachte afgevaardigde uit Bodegraven, wien ik wel op zijn vragen en naar aanleiding van zijn interessante opmerkingen een en ander zal kunnen zeggen, maar dien ik pas volledig zal kunnen beantwoorden, indien wij tot de artikelen zijn genaderd en ik de denkbeelden, in verband waarmede hij een andere redactie aangaf, nader zal hebben overwogen. Hij zal het mij ten goede houden indien ik verklaar, dat zijn opmerkingen te gewichtig waren om te vergen, dat ik er aanstonds het antwoord op zal geven, dat daarop gegeven behoort te worden.

Het doet mij zeer leed, dat de heer Loeff, door, gelukkig slechts een lichte, ongesteldheid verhinderd is hier tegenwoordig te zijn. Ik moet nu op hetgeen hij aanvoerde een enkel woord antwoorden in zijn afwijzigheid, maar nu wij, naar ik veronderstel, zoo langzamerhand tot het slot van de algemeene beschouwingen zijn gekomen, mag ik mij niet van den plicht om een antwoord te geven ontslagen rekenen. De heer Loeff heeft zijn spijt betuigd, dat door mij van de veranderde terminologie, welke ik ten opzichte van dit punt in art. 1639*p* [o] van het wetsontwerp heb gebracht, bij de Nota van Wijzigingen van 23 Februari jl. geen schriftelijke toelichting is gegeven, zooals, voegde de geachte afgevaardigde er bij, wel was geschied ten aanzien van eenige andere, naar hij zeide, min belangrijke onderwerpen. Ik moet tegen dat laatste even opkomen.

Er is bij de Nota van Wijziging van 23 Februari een schriftelijke toelichting gegeven ten opzichte van twee punten en deze waren allerminst onbelangrijk. Het eerste betrof mijn indruk dat de inrichting van het wetsontwerp ten aanzien van een zekere categorie van onderwerpen, de reglementen en boeten niet voldeed aan de eischen die, naar mijn meening uit legislatief oogpunt moeten worden gesteld. Door een afzonderlijke afdeeling te wijden aan de reglementen en boeten en dat te doen op de wijze als in het gewijzigd wetsontwerp was geschied, kreeg het geheele ontwerp een karakter dat mij niet bevredigde.

Nu was het noodig om, daar in de geheele inrichting van het wetsontwerp een wijziging werd gebracht, dat met eenige woorden toe te lichten. De wijziging is — dit mag ik wel zeggen, ondanks de waarschuwing welke de geachte afgevaardigde uit Bodegraven heden heeft doen hooren tegen het afleiden van gevolgtrekkingen uit het stilzwijgen der leden — door de Kamer goedgekeurd, want

wij zijn dat station voorbij en door verschillende stemmingen, die over de artikelen, welke gepasseerd zijn, zijn gehouden, is gebleken, dat men zich met de gewijzigde inrichting van het wetsontwerp heeft vereenigd.

Het tweede punt, waaromtrent schriftelijke toelichting was gegeven, was het collectief arbeidscontract, ten aanzien waarvan m. i. een belangrijke wijziging in het wetsontwerp is gebracht, zooals ik thans wel niet nader behoef uiteen te zetten. Dit weinige moge voldoende zijn om te doen zien, waarom ik moet opkomen tegen de bewering van den heer Loeff, dat in de genoemde Nota van Wijziging minder belangrijke onderwerpen waren besproken dan de verandering in de terminologie van artikel 1639*p* [o], en tal van daarmede samenhangende bepalingen, namelijk de vervanging van de woorden „eigenmachtige verbreking" door „doen eindigen". Ik heb gemeend de toelichting van dat onderwerp wel te kunnen reserveeren tot de mondelinge behandeling, zooals nu ook inderdaad is geschied. Indien men mij drie maanden geleden trouwens had gezegd, dat men gaarne een schriftelijke toelichting ook hieromtrent wilde ontvangen, dan zou er in die maanden wel tijd en gelegenheid zijn geweest aan dien wensch te voldoen.

Nu de wijziging zelf. Ik heb gisteren reeds doen uitkomen, dat er twee redenen zijn geweest, die mij er toe hebben geleid een andere terminologie voor te stellen dan in het gewijzigd ontwerp voorkwam.

Ten eerste deze, dat de zinbouw en de wijze van uitdrukking in het ontwerp, zooals het luidde tot op het oogenblik dat ik deze wijziging er in aanbracht, mij inderdaad zonderling voorkwam. Er werd in dat artikel gesproken van een eigenmachtige verbreking van de dienstbetrekking door een van de partijen, en in het verder verloop van het artikel kwam uit, dat de wet die eigenmachtige verbreking onder sommige omstandigheden als rechtmatig beschouwde. Nu klinkt in mijn ooren de uitdrukking „eigenmachtig verbreken" als iets, waaraan verbonden is de gedachte aan willekeur, aan eigen richting, en het kwam mij zonderling voor, dat men deze uitdrukking bezigde in een verband waaruit voortvloeide, dat de wet zelf deze willekeurige handeling rechtmatig acht. Tot op zekere hoogte is dat door den geachten afgevaardigde uit Waalwijk toegegeven, toen hij mijn eerste bezwaar noemde een aesthetisch bezwaar en den indruk gaf, dat hij daarvoor ook veel gevoelde.

De tweede reden is deze, dat — de zaak is daareven nog volkomen duidelijk door den geachten afgevaardigde uit Bodegraven in het licht gesteld — hier zoo licht een verwarring wordt geschapen tusschen een inbreuk maken op, een niet voldoen aan het contract en het verbreken daarvan in de plastische beteekenis van het woord, de [het] beëindigen van het contract; dat er een verwarring zou ontstaan tusschen deze twee denkbeelden, iets dat bij de verdere uitwerking en bij de toepassing van de artikelen, ook op het geval van de werkstaking, tot allerlei nieuwe verwarring moest aanleiding geven. En dit is de tweede reden, die mij geleid heeft tot het veranderen van de terminologie. Nu de geachte afgevaardigde uit Waalwijk mij daartoe dwingt, moet ik wel op de onjuistheid der nu vervangen uitdrukking nader de aandacht vestigen. In het ontwerp-Drucker stond oorspronkelijk in art. 54: „Indien de werkgever de dienstbetrekking eigenmachtig verbreekt *door den arbeider te ontslaan*, enz." en in het correspondeerende art. 56: „Indien de arbeider de dienstbetrekking eigenmachtig verbreekt *door den dienst te verlaten*, enz." Hier was de volkomen duidelijke gedachte uitgesproken, eigenmachtig verbreken, aan den eenen kant door ontslaan en aan den anderen kant door verlaten. Maar nu begrijpt ieder, dat, wanneer men deze zinsneden doorknipt en de helft van de gedachte onuitgesproken laat, dat men dan iets anders krijgt en verwarring sticht. Zoo heeft men dus door weglating van hetgeen waardoor de woorden „eigenmachtig verbreken" beteekenis en kleur krijgen, een zegswijze overgehouden, die dubbelzinnig is en tot begripsverwarring aanleiding geeft. In het wetsontwerp-Drucker kan elk „inbreuk maken" op het contract nooit worden geïnterpreteerd als „eigenmachtig verbreken". Die bepaling gold alleen daar, waar een eigenmachtig verbreken was, aan den eenen kant *door ontslag* en aan den anderen kant *door verlaten van den dienst*.

Ik heb dus gemeend, dat wij de gewraakte uitdrukking moesten trachten te vermijden, niet alleen als aesthetisch onaannemelijk, maar omdat zij is verwarring stichtend, en daarvoor in de plaats een uitdrukking gekozen, die volkomen neutraal is en aangeeft wat men bedoelt: het doen eindigen van de dienstbetrekking. Er kan geen twijfel bestaan omtrent hetgeen er mede bedoeld wordt; er kan wel twijfel bestaan over de vraag of zeker complex van feiten constitueert het doen eindigen van de dienstbetrekking, maar dat is altijd de taak van den rechter, die steeds de feiten te waardeeren heeft; altijd heeft de rechter tot

taak te beoordeelen, of een wetsbepaling op zeker feit of zeker samenstel van feiten van toepassing is.

De tegenstelling die wij hier hebben, is, dat de wet duidelijk uitspreekt wat de wet zelf bedoelt, terwijl de vorige redactie dit niet deed. Dat er nu strijd zou zijn met het opschrift der afdeeling, kan ik niet inzien. Op de vraag, met welke wijze van beëindiging van de dienstbetrekking wij hier te doen hebben, is het antwoord: met de eenzijdige wilsverklaring van een der partijen. Wanneer men op wil geven in de wet zelf, — zooals men dit in het Burgerlijk Wetboek herhaaldelijk vindt, maar wat niet aanbevelenswaardig is — aan het hoofd van deze afdeeling, achtereenvolgens de verschillende wijzen waarop dienstbetrekking kan eindigen, zou een van de nummers zijn: door eenzijdige wilsverklaring. Maar dat spreekt duidelijk genoeg uit den inhoud van art. 1639*p* [o] zelf en het is dus niet noodig het opschrift van de afdeeling te veranderen om harmonie te verkrijgen met deze bepaling.

De geachte spreker heeft mij verder een pertinente vraag gedaan, welke ik, hoewel ik niet op alles zal ingaan wat hij heeft aangevoerd, gaarne wil beantwoorden, namelijk deze: „Was niet de reden van de wijziging, dat men de werkstaking wilde onttrekken aan de werking van art. 1639*p* [o]?

Ik heb reeds medegedeeld wat de reden geweest is voor die wijziging; ik kan derhalve op de pertinente vraag nog alleen antwoorden, dat het mij van zulk een uitnemend dialecticus als de geachte afgevaardigde uit Waalwijk bevreemdt, dat hij de vraag geheel verkeerd gesteld heeft.

Uit de uitlegging welke ik gisteren gegeven heb, kon men de negatieve beantwoording van de vraag reeds afleiden, namelijk dat de staking m. i. in het geheel niet aan het artikel onttrokken wordt, want volgens die bepaling ontslaat de werkgever om dringende redenen. De geheele aanhef van het artikel handelt immers over het eenzijdig beëindigen van de dienstbetrekking, hetzij op rechtmatige of onrechtmatige wijze. De dienstbetrekking eindigt op rechtmatige wijze, o. a. wanneer degene die haar beëindigt, daarvoor dringende redenen heeft, zoodat op de staking, gelijk ik die opvat, het art. 1639*p* [o] van toepassing is. De geachte afgevaardigde heeft eigenlijk willen vragen of het de bedoeling was beter te doen uitkomen dat van de zijde der arbeiders de staking in den regel niet is het beëindigen van de dienstbetrekking, niet is de openbaring van den wil daartoe.

Ik houd vol en blijf volhouden — de feiten uit het leven leeren het — dat de staking niet automatisch een einde maakt aan de dienstbetrekking. Men kan niet zeggen: er is een staking dus beëindiging van de dienstbetrekking. Zoo is het in werkelijkheid niet.

Deze gedachte komt in het gewijzigd artikel beter uit, maar dat neemt niet weg, dat bij het behouden van de redactie van mijn ambtsvoorganger, de quaestie zelf evengoed zou blijven bestaan, zooals gebleken is toen de heer Loeff zijn redactie verdedigde.

Hij zeide toch, dat de vraag wat eigenmachtige verbreking van de dienstbetrekking was, afhankelijk is van de feiten, die de rechter te beoordeelen heeft. Onder deze redactie wordt de quaestie dus niet opgelost, maar doet zij zich onder andere bewoordingen evengoed voor als bij mijn redactie.

Ik zal over de quaestie zelf nader mijn meening zeggen.

Maar voordat ik daartoe overga wensch ik mijn conclusie te trekken over de redactie van het artikel, die ik met te meer gerustheid trek, al is de geachte afgevaardigde uit Waalwijk niet aanwezig, nu de geachte afgevaardigde uit Bodegraven mijn redactie nader verdedigd heeft. Ik wijs er ook op, dat de nieuwe redactie reeds voorkomt in het aangenomen art. **1638 aa**. Welnu, ik zou zeggen: Laat ons, laat ook de geachte afgevaardigde uit Waalwijk in de woordenkeus van het ontwerp berusten; over de zaak zelf kunnen wij discussieeren zooveel men wil.

Als de bedoeling mocht geweest zijn van den geachten afgevaardigde uit Waalwijk en van hen die deze bedoeling mochten deelen, uit te spreken, dat elke werkstaking beoogt, zijdens de stakers, een einde te maken aan de dienstbetrekking, dan moet ik zeggen, dat die bewering in strijd is met de feiten. Dit heeft de geachte afgevaardigde uit Waalwijk dan ook gisteren voor een deel toegegeven en ik wensch de Vergadering daarop attent te maken.

Ik heb gisteren met zekere uitvoerigheid gesproken over de verschillende vormen waarin in het practische leven de werkstakingen voorkomen, ik heb genoemd, behalve de demonstratieve werkstaking, de politieke werkstaking, de solidariteitswerkstaking, de werkstaking met het doel om de verwijdering uit te lokken van een werkmeester, een baas, een van de andere ondergeschikten van den patroon; de werkstaking, die ook zeer dikwijls voorkomt, die ten doel heeft om een of

meer werklieden, die uit den dienst ontslagen zijn, in dienst terug te krijgen. In al deze gevallen is er toch geen sprake van — en dit heeft de geachte afgevaardigde uit Waalwijk niet alleen niet wederlegd, maar en passant toegegeven — om de dienstbetrekking te eindigen, of dat een van de partijen dit zou opvatten als beëindiging van het contract.

Als dat zoo is, dan verlieze men toch niet uit het oog, dat wat de uiterlijke verschijnselen betreft, de openbaring van datgene wat er gebeurt, er ten deze niet het minste verschil is tusschen de reeks van werkstakingen die ik opsomde en de werkstaking, welke wordt ondernomen ten einde betere arbeidsvoorwaarden te verkrijgen; de feiten blijven dezelfde, de werklieden staken den arbeid, er wordt niet gewerkt, men komt niet op de fabriek gedurende drie dagen, een week, veertien dagen, zoolang als de werkstaking duurt. Dit alles ziet er dus, naar de uiterlijke verschijnselen, precies uit als bij werkstakingen om andere redenen. En wanneer men nu wil toegeven, dat bij de eerste categorie van werkstakingen uit de feiten, zooals zij zich voordoen, niet af te leiden is, dat een van de partijen bedoelt om een einde te maken aan de dienstbetrekking, dan is er geen reden om in afwijking daarvan te onderstellen, dat de werkman een ander doel heeft, als hij staakt om tot betere arbeidsvoorwaarden te geraken.

In al de gevallen, die ik genoemd heb, en dit geldt in den regel voor alle werkstakingen, was wel het doel het nederleggen van het werk, maar niet, zooals het ontwerp-Drucker het duidelijk aangeeft, het verlaten van den dienst. Er bestaat groot verschil tusschen het nederleggen van het werk en het verlaten van den dienst. Men moet de bedoeling die uit de handelingen spreekt niet verwaarloozen, dat is een van de elementen die bij de beoordeeling van de feiten in acht genomen moet worden.

Wij hebben in ons tegenwoordige recht reeds hetzelfde; laat ons als voorbeeld nemen het bestaand art. 1639 Burgerlijk Wetboek, dat medebrengt, dat men iemand uit den dienst kan ontzetten tegen betaling van zes weken loon zonder eenige aanvoering van redenen. Er wordt in dat artikel aan den anderen kant gehandeld over een dienstbode, die willekeurig haar plicht verzaakt. Nu is er tot nog toe nooit iemand geweest die onder de thans nog heerschende regeling twijfelde als het gold uit te maken, of er bij den patroon opzet bestaan heeft om den dienst te doen eindigen of bij de dienstbode opzet om den dienst te verlaten.

Wanneer een dienstbode een dag vrij krijgt om uit te gaan en een dag langer wegblijft en des avonds te laat thuis komt, dan wordt er niet gewerkt, het werk is neergelegd, de plicht is dus verzaakt, maar niemand zal beweren, dat de betrokken dienstmaagd haar dienst verlaat. Het is hier een geheel ander geval dan wanneer de dienstbode haar dienst heeft verlaten bij mevrouw A om te gaan dienen bij mevrouw B.

Wij zien alzoo, dat het geen moeilijkheid heeft in het practisch leven om uit de feiten, zooals zij zich voordoen, af te leiden, of men al of niet te doen heeft met een verlaten van den dienst, met de beëindiging van de dienstbetrekking of niet.

Ik beweer dus, dat inderdaad uit de werkstaking op zich zelf niet is af te leiden, dat men den wil heeft om de dienstbetrekking te doen eindigen en dat die wil niet bestaat in de gevallen die ik genoemd heb, en ook niet, wanneer het te doen is om andere arbeidsvoorwaarden.

Hier ontmoet ik een nieuwe onderscheiding, gisteren door den geachten afgevaardigde uit Waalwijk gemaakt en die schijnbaar van eenige beteekenis is. Die geachte afgevaardigde zeide: de arbeiders willen andere arbeidsvoorwaarden — en de geachte afgevaardigde uit Bodegraven heeft zich eenigermate in dienzelfden gedachtengang bewogen — zij willen wel in het algemeen de relatiën met den werkgever aanhouden, zij willen dat die zullen worden hervat, maar zij willen dat *dezc* overeenkomt op *deze* voorwaarden eindigen zal.

Dit is een argument dat juist klinkt, maar het inderdaad niet is. En waarom? Omdat de werkstaking feitelijk niets anders is dan een poging om andere voorwaarden te krijgen; het is een streven daarheen, maar het is niet een openbaring van den wil van de arbeiders om de bestaande dienstbetrekking te verbreken.

Wanneer men van de juistheid dezer beschouwing zich nader wil overtuigen, laat ons dan eens nagaan, wat de toestand is, wanneer de werkstaking is geëindigd.

Het kan zijn dat zij is gelukt of dat zij is mislukt.

Laat ons eerst aannemen, dat de poging is mislukt.

De arbeiders hebben den strijd om andere arbeidsvoorwaarden verloren en het oude contract wordt voorgezet precies op dezelfde voorwaarden; ziedaar het

afdoend bewijs, dat er ook hier een verschil is tusschen de poging en het effect.

Maar laat ons nu het geval nemen, dat de poging wèl gelukt, dat de arbeiders de staking winnen. Er komt dan een andere regeling; de hoofdzaak van het contract blijft hetzelfde, maar er komen essentieele verschillen: de arbeidsduur wordt verkort, het loon verhoogd; er komt nu — ik behoef dit aan de juristen in de Kamer niet te zeggen — een novatie van het vorige contract; tusschen denzelfden schuldeischer en denzelfden schuldenaar heeft een schuldvernieuwing plaats; het oude contract is omgezet, en wanneer dit nu gebeurt op 1 Juni om half 4 en de werkstaking heeft drie maanden geduurd, dan heeft tot 1 Juni 1 seconde vóór half 4 het oude contract doorgeloopen.

Ik beweer derhalve, dat, wanneer men de zaak nauwkeurig beschouwt, men tot deze conclusie moet komen, dat de werkstaking als regel van den kant van den werkman niet is een eenzijdige wilsopenbaring om de dienstbetrekking te verbreken.

Ik verbeeld mij evenwel dat er bij de artikelen nog wel gelegenheid zal zijn om op deze zaak terug te komen, al beloof ik u, Mijnheer de Voorzitter, dat ik gaarne zal medewerken tot de vervulling van uw wensch om de discussiën zooveel mogelijk te beperken.

Ik heb thans nog een enkele opmerking aan het adres van den geachten afgevaardigde uit Schoterland.

Het heeft mij leed gedaan dat ik dien geachten afgevaardigde heb teleurgesteld. Wanneer ik hem goed heb begrepen, dan heeft hij beweerd, dat, wat de Minister thans verklaart, iets geheel anders is dan wat ik vroeger heb verklaard. Hierin vergist de geachte afgevaardigde zich evenwel. Wanneer hij nog eens wil nalezen wat den 9den Maart door mij is gezegd (*Handelingen*, bladz. 1268) [dl. I, bl. 46], dan zal hij bemerken, dat hetgeen daar voorkomt geheel klopt met hetgeen ik gisteren heb uiteengezet. En dat kan ook niet anders, mijn overtuiging toch op dit punt dateert niet eerst van gister of van den 9den Maart, maar reeds van veel vroeger; in dit opzicht ben ik volstrekt niet veranderd.

De heer van der Zwaag sprak ook nog over den invloed van de publieke opinie, en meende dat het een zwakke troost was voor de arbeiders, wanneer de publieke opinie in een gegeven geval den werkgever er wel toe zou leiden, om niet van zijn recht tot het uiterste gebruik te maken. Ik meen dat aan de publieke opinie te dien aanzien wel degelijk een groote invloed moet worden toegekend. En ik ben daarin niet geschokt door hetgeen de geachte afgevaardigde uit Bodegraven heden over die publieke opinie heeft gezegd. Want het is niet de vraag of die publieke opinie altijd goed is ingelicht, althans niet in het redeverband waarin ik hier van de publieke opinie spreek, en daartegen immers was de geheele tirade van den geachten afgevaardigde gericht. De geachte afgevaardigde zette als stelling voorop, dat men het maken van een scheiding tusschen het rechtmatige of het niet rechtmatige van een staking, niet mocht overlaten aan de publieke opinie. Die stelling laat ik in haar waarde, maar waar ik mij heb beroepen op die publieke opinie, daar wensch ik er op te wijzen, dat uit het feit dat die publieke opinie wel eens dwaalt, niet mag worden afgeleid, dat zij nooit eenigen invloed heeft. Mijn betoog was, dat, hoe ook de werkstaking afloope, of de werkman of wel de werkgever het pleit wint, de publieke opinie, in ieder geval van invloed zal zijn — moge zij zich te recht of ten onrechte hebben gevestigd — op de houding van den werkgever, er den werkgever toe zal leiden om niet te staan op zijn uiterste recht.

Met verbazing heb ik den heer van der Zwaag hooren zeggen: wat thans het mooie van den toestand is, is, dat er van den arbeider niets te halen is.

De heer **van der Zwaag:** Dat ik dit mooi vind heb ik niet gezegd.

De heer **van Raalte,** Minister van Justitie: Wanneer de geachte afgevaardigde die uitdrukking niet heeft gebezigd, dan heeft hij toch iets dergelijks gezegd; ik neem echter gaarne aan dat hij dit woord niet heeft gebruikt. Hij beschouwt dan toch, en hierop komt het aan, het tegenwoordige stelsel als de voorkeur te verdienen boven hetgeen hier wordt voorgesteld, omdat er dan van den arbeider iets te halen zal zijn.

Ik zal op die opvatting omtrent het staangeld niet ingaan, maar ik kan den geachten afgevaardigde de verzekering geven, dat ik het uit het diepst van mijn gemoed met die beschouwing geheel oneens ben, en bij de behandeling van art. **1638s** zal blijken, dat mijns inziens men juist niet aan de arbeiders een dienst bewijst en niet medewerkt tot hun verheffing, wanneer men beweert: gij kunt gerust uw contract schenden, er is toch niets van u te halen.

Ik meen het hierbij te kunnen laten.

De heer **Troelstra,** voor de derde maal het woord gevraagd en verkregen hebbende, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Het is niet mijn plan van het gegeven verlof, waarvoor ik de Kamer dank zeg, een ruim gebruik te maken. In wat wij heden van verschillende sprekers gehoord hebben, komt m. i. niet een zoodanige feitelijke tegenspraak voor tegen hetgeen gisteren door mij is gezegd, dat daardoor inbreuk zou zijn gemaakt op mijn betoog, wat de hoofdpunten betreft, en wij hebben lang genoeg gesproken, zoodat de tijd voor de voortzetting der polemiek voorbij is. Om deze reden zal ik mij tot een zeer enkele opmerking bepalen, en dan wil ik beginnen met nog een kort woord over den hoofdstrijd tusschen den heer Drucker en mij. De heer Drucker heeft er zich heden over beklaagd, dat ik hem gisteren van misleidend citeeren heb beschuldigd. Niemand meer dan ik kan het betreuren, dat een dergelijke toon in het debat wordt gebracht; maar ik herhaal, wat ik straks reeds bij interruptie heb gezegd, de wijze waarop vooral van den kant van den heer Drucker, met zijn groot gezag over wat van sociaal-democratische zijde tegen dit ontwerp in en buiten de Kamer in het midden is gebracht, gesproken is, heeft tusschen hem en ons in dit opzicht een toon doen ontstaan, die in het belang van een goed en zakelijk debat, liefst zoo spoedig mogelijk uit het debat dient te worden verwijderd. En nu constateer ik, naar aanleiding van de drie punten waarop ik gemeend heb den heer Drucker op een wijze van mededeelen en citeeren te betrappen, die aan de Kamer niet een volledig en daardoor juist beeld zou geven van de beteekenis dier citaten, dat de heer Drucker zelfs geen poging heeft gedaan om een feitelijke onjuistheid bij mij te constateeren. Alleen heeft de heer Drucker getracht aannemelijk te maken — en ik wil onmiddellijk zeggen, dat dit voor mij overbodig was — dat hij hier gisteren niet met opzet valsche verklaringen heeft afgelegd. Dit heb ik ook niet van den heer Drucker verwacht en ook niet van hem gezegd. Wat ik wel gezegd heb is dit. De heer Drucker heeft mij sterk gekapitteld, omdat ik gewezen had op een beslissing van den Franschen arbeidsraad, en van mij geëischt, dat, als ik mij daarop wilde beroepen, ik al de feiten en omstandigheden moest mededeelen in het licht, dat daarop voor de beoordeeling der quaestie behoorde te vallen.

Ik heb geconstateerd, dat de heer Drucker zelf in de soberheid, waarin hij zijn mededeelingen ten beste gaf, zich schuldig heeft gemaakt aan hetzelfde, dat hij mij heeft verweten.

De heer Drucker heeft door hetgeen hij heden heeft medegedeeld omtrent het gebeurde in den Franschen arbeidsraad, mijn oordeel en mijn mededeelingen in dit opzicht niets veranderd. Ook acht ik het geheel overbodig, nader met den heer Drucker te discussieeren over zijn aanhaling uit het boek van Stadthagen en zijn mededeeling over de motie van de sociaal-democraten in den Rijksdag aangaande de werkstaking in het Ruhrgebied. Hij heeft mijn mededeelingen slechts kunnen bevestigen; alleen heeft hij gezegd, waarom hij heeft gemeend, dat hij de aanhaling uit het werk van Stadthagen voor zijn doel *wel* kon gebruiken, terwijl mij voorkomt, dat de heer Drucker bij nader inzien zelf zal moeten toegeven, dat de aanhaling uit een boek, dat zich ten doel stelde den arbeider voor alle gevallen den weg te wijzen om van zijn recht gebruik te maken, zonder voor eenig stelsel partij te trekken, in dit verband onmogelijk dienst tegen mij heeft kunnen doen.

Ik wil er nu deze conclusie aan vastknoopen: Wat is het buitenlandsche materieel geweest waarmede men ons heeft bestreden? Op enkele congressen heeft men iets niet gevraagd, of iets niet gezegd; in motiën iets niet opgenomen. Welken indruk moet dat wel maken, dat mannen, die lid zijn van de Commissie van Rapporteurs en doorkneed in de literatuur over deze zaak, die dus zouden moeten komen met wolken van getuigen uit het buitenland om aan te toonen dat buitenlandsche arbeiders anders denken dan wij, niets anders te voorschijn hebben kunnen brengen dan wat de heeren Drucker en van Nispen hebben te voorschijn gebracht, hoogstens twijfelachtig materiaal? Geeft dit den indruk, dat zij voor hun beweringen de noodige bewijzen hebben kunnen bijbrengen?

Wanneer wij zien wat is gepasseerd onder de rede van den heer van Nispen van heden wordt het niet beter. De heer van Nispen heeft de zaak aardig aangepakt. Eerst heeft hij de geheele Fransche vakbeweging als van nul en geener waarde voorgesteld en op de minderheid, die de Duitsche tactiek volgt, het volle licht laten vallen. Hij stelt die twee tegenover elkander. Ik heb gisteren reeds betoogd waarom dergelijke redeneeringen voor de zaak niets geven. Wanneer de Fransche vakbeweging in het algemeen een andere taktiek volgt dan de Duitsche, is daar een reden voor. Nu blijkt uit hetgeen wij van den geachten afgevaardigde hebben gehoord, dat, wat de heer van Nispen uit het kamp der Fransche vakbeweging tegen ons aanvoert — het oordeel van Keuffer c.s. —

juist wordt bestreden door Griffuelhes, den secretaris van de *Fédération du travail*, die gerust mag worden beschouwd als *de* vertegenwoordiger van de Fransche vakbeweging. Daaruit constateer ik, dat, volgens de mededeeling van den heer van Nispen zelf, de Fransche vakbeweging staat op het standpunt, dat wij hier tegen de door [ons] bestreden bepalingen innemen. „Dat is prachtig", zegt de heer van Nispen; maar ik had het voor hem prachtiger gevonden, indien hij had kunnen aantoonen, dat de Fransche arbeiders ook niet instemmen met de bestrijding van bepalingen als die hier thans door ons worden bestreden. Hij heeft slechts het tegendeel kunnen bewijzen.

Ik kom nu tot deze conclusie: Wat de Duitschers betreft heeft men zelfs geen poging kunnen wagen, om het standpunt van de Duitsche sociaal-democraten bij de behandeling der Gewerbeordnung in den Rijksdag te ontkennen, een standpunt, nog verder gaande dan het onze, omdat zij den geheelen opzeggingstermijn wilden verbieden wegens het staangeld-artikel, de schadeloosstelling en de werkstaking.

De Zwitsersche arbeider voert voortdurend strijd tegen het staangeld. Wat de Oostenrijksche arbeiders betreft, zoo hebben de heeren er zich vroolijk over gemaakt, dat, waar ik niet alle waarde hecht aan aanhalingen uit schrijvers, ik zelf een particulieren brief heb voorgelezen.

Maar dat was dan ook een brief, niet zooals die, waaruit de heer van Nispen tot Sevenaer iets voorlas, en waarvan de schrijver niet werd genoemd, doch een onderteekend door den heer Hueber, secretaris van de Gewerkeschaftskommission, van iemand die is de representatieve figuur van de Oostenrijksche vakbeweging. Daaruit lees ik het volgende voor: „Kautionen leisten die Arbeiter in Oesterreich nicht".

De heer Drucker heeft gezegd: die komen wel voor.

De heer **Drucker:** Sehr häufig, deelt de door mij aangehaalde schrijver mede.

De heer **Troelstra:** En verder: „und würden einen rücksichtlosen Kampf gegen eine solche im Gesetze eröffnen, wenn man bei uns im Parlamente darauf eingehen würde".

Ziehier waar het op aankomt; immers wij behandelen juist de vraag in het Parlement, of het staangeld in de wet zal worden opgenomen of niet. Wat deze zaak betreft, zijn wij dus homogeen met de Oostenrijksche vakbeweging.

Wat nu Engeland aangaat heb ik mij gisteren beroepen op een oordeel van Mitchell, den secretaris der Federatie van Trades Unions, die mededeelt, dat wanneer dergelijke bepalingen in de wet zouden worden opgenomen, de trade unions er zich met kracht tegen zouden verzetten.

De conclusie, welke ik nu hieruit wil trekken is deze: Wij hebben hier een strijd te voeren bij de behandeling van dit wetsontwerp tegen de perfide wijze, waarop men ons werken en onze bedoelingen voorstelt.

Ik zeg „perfide wijze" en bedoel daarmede, dat men telkens en telkens alles wat wij hier in de hoofdzaken van dit wetsontwerp bestrijden, voorstelt niet als komende uit onze innige overtuiging omtrent het belang der arbeidersbeweging, maar als een relletje, dat men op touw heeft willen zetten, waarbij wij sociaal-democratische Kamerleden ons moeten aansluiten, omdat wij tegen onzen wil verbonden zijn door een agitatie in het land, die wij op zich zelf niet kunnen goedkeuren. Dit is perfide. Daarom hebben wij er belang bij om aan te toonen, dat de vakarbeiders in de meeste landen in deze met ons gelijk denken en de heeren zijn er absoluut niet in geslaagd, het materiaal, daartoe door ons bijgebracht, ons te ontnemen.

Thans nog een enkel woord tot [den] heer van Wijnbergen. Deze is zeer handig geweest, maar heeft daardoor zijn positie niet verbeterd. Hij heeft de zaak zoo voorgesteld, alsof er alleen sprake was van de vraag, of de benadeeling van het stakingsrecht, die in het oorspronkelijk ontwerp voorkwam, door de Regeering opzettelijk zoo *bedoeld* was.

Hij heeft den nadruk gelegd op het, zooals een der sprekers het op die vergadering te Enschedé noemde, *geniepige* van de verkorting van het stakingsrecht in dat ontwerp.

Daarover loopt het debat niet. Wat ik den heer van Wijnbergen verweten heb, staat in het *Handelsblad* van 26 April 1904, volgens hetwelk hij zeide: „Er wordt niets te kort gedaan aan het stakingsrecht. Als er aanleiding is om gegronde redenen het werk neer te leggen, kan dit ieder oogenblik geschieden".

Nu meen ik toch dat de heer van Wijnbergen, als behoorend tot de groepen hier welke het monopolie van eerlijkheid hebben, beter had gedaan met òf aannemelijk te maken, dat het verslag in het *Handelsblad* in dit opzicht niet juist

was, òf, zoo hij dat niet kon, te zeggen: het staat er en het is verkeerd geweest, het stakingsrecht werd door het oorspronkelijk wetsontwerp wel degelijk aan banden gelegd; het bevatte niet die gegronde redenen, waarom de staking elk oogenblik kan plaats hebben, wanneer het noodzakelijk was; ik ben mis geweest.

Dit heeft de heer van Wijnbergen niet gedaan; hij is er dus niet in geslaagd zich te verdedigen tegen mijn aanval van gisteren.

Hij heeft het nog erger gemaakt. In plaats van toe te geven, dat de wetsontwerpen in hun eerste editie door onhoudbare bepalingen op te nemen, welke men later toch moest terugnemen, noodeloos verzet en protesten in het land hebben uitgelokt, is hij zelfs zoover gegaan om hulde te brengen aan die wetsontwerpen en de Regeering uit te noodigen om, als zij weder wetsontwerpen indient, dezelfde lijn te blijven volgen.

Ik weet niet wat ik moet zeggen ten aanzien van een dergelijke hardnekkigheid, een dergelijk volhouden van verkeerde dingen!

Ten slotte nog een conclusie.

De hoofdvraag — te recht merkte de heer Drucker dat op — is niet, of dit wetsontwerp geheel in overeenstemming is met de wenschen welke wij voor een ideaal ontwerp-arbeidscontract zouden koesteren, maar of het de arbeiders in hun oeconomische kracht, bij de zaak die ons thans bezighoudt, vooruit dan wel achteruit brengt.

Nu heeft de heer Drucker beweerd, dat ik slechts één argument zou hebben gebruikt om de verslechtering van den toestand aan te toonen en dat zou dan alleen zijn de quaestie van het staangeld, dat in dit wetsontwerp wordt gesanctionneerd.

Welnu, die sanctionneering beschouw ik wel degelijk op zich zelf als een verslechtering.

Ik ben daarmede in overeenstemming met wat bij de behandeling van het staangeld in § 119 *a* in de Duitsche Gewerbeordnung in 1891 door mijn partijgenoot Molkenbuhr in den Duitschen Rijksdag is gezegd. Die strijd was daar precies gelijk aan dien welken wij thans voeren.

De Duitsche Regeering zeide: wij gaan het staangeld beperken, maar Molkenbuhr voerde daartegen aan: ge doet het, maar onderwijl geeft ge het burgerrecht; van nu af aan zal het staangeld meer worden toegepast dan tot nog toe geschiedde.

Precies dezelfde grief hebben wij.

Dat is echter niet de eenige reden waarom wij in dit ontwerp een verslechtering van den toestand zien.

De voornaamste reden is, dat wordt ingevoerd een wettelijke termijn van opzegging; dat, waar op het oogenblik geen afspraak is, nu de wet komt en een termijn vaststelt; dat door het algemeen maken van dien termijn meer gevallen van contractbreuk in het leven zullen worden geroepen dan er op het oogenblik bestaan. Dat is een verslechtering, omdat die contractbreuk bij werkstakingen zoowel door arbeiders als het publiek tegen de stakers wordt uitgespeeld, terwijl de daaruit voortvloeiende processen leiden tot schadevergoeding, die dan weer verhaald moet worden op het staangeld, zoodat het belang der werkgevers bij invoering van staangeld door dit ontwerp wordt versterkt.

Dat is de voorname reden waarom wij meenen, dat bij dit ontwerp ten opzichte van het onderwerp waarover wij spreken verslechtering in den toestand wordt gebracht. En door hetgeen wij straks van den voorzitter der Commissie van Rapporteurs gehoord hebben, is dat argument op aanmerkelijke wijze versterkt. Wij hebben van den heer Drucker gehoord: tegenwoordig wordt reeds meer dan eens bij processen een uitspraak verkregen, waarbij de patroon verplicht wordt, zonder dat het uitdrukkelijk is voorgeschreven, zonder dat het is overeengekomen, een week of 10 dagen loon te betalen aan binnenstijds ontslagen arbeiders. Ja, dat is bekend, dat dit tegenwoordig reeds voorkomt; maar de geachte afgevaardigde begreep zelf, dat, als dit argument te zwaar door hem werd gewogen, dit natuurlijk het gewicht van de bepaling in dit ontwerp sterk zou verzwakken, omdat als het inderdaad een algemeene practijk was, men niet behoefde te zeggen, dat in dit ontwerp den arbeider de opzeggingstermijn geschonken wordt.

Dat is juist, dat er vele gevallen zijn, waarin volgens contractueele bepaling de rechter den arbeider in het genot zal stellen van een week loon bij tusschentijds verbreken van het contract door den patroon. Maar nu zou ik den heer Drucker een vraag willen doen: gebeurt hetzelfde ook ten opzichte van den patroon, wanneer de werkman tusschentijds het contract verbreekt? Ja, wanneer die patroon toevallig in het bezit is van een beetje loon dat nog niet betaald is, kan de patroon er eenig belang bij hebben, want dan heeft hij toevallig iets onder zich, waarop hij dat kan verhalen. Maar in dat gelukkig geval verkeert de patroon niet altijd; alleen in bijzondere omstandigheden kan daarop iets zijn te verhalen. Ik geloof

als algemeenen regel te mogen zeggen: tegenover den werkman, door den voorzitter der Commissie van Rapporteurs genoemd, bestaat op dit oogenblik volstrekt niet, door allerlei omstandigheden, een gelijk voordeel voor den patroon.

Nu komt dit ontwerp. Dit ontwerp geeft in de eerste plaats schadeloosstelling aan den patroon, waarbij het bedrag van de schade niet bewezen behoeft te worden. Dat maakt het instellen eener actie voor den patroon gemakkelijker dan thans is. Het ontwerp geeft bovendien met het staangeld onder zekere condities den waarborg aan den patroon; dit ontwerp geeft voorts den wettelijken opzegtermijn, waardoor het dan vaststaat, dat de patroon een zeker bedrag kan eischen. Door de combinatie van de verschillende bepalingen wordt de positie voor den arbeider minder goed, voor den patroon beter.

Nu zou ik willen, dat de onaangename en heftige discussiën der laatste dagen althans dit gevolg mochten hebben — zoo niet dat de heeren hier van onze goede trouw zullen overtuigd worden dat kan ons koud laten; als zij meenen, dat al wat wij hier doen, slechts relletjes zijn, moeten zij dat weten — dat zal dan verder op onze debatten zijn invloed laten gelden — maar dat de arbeiders, die de beweringen der heeren voor ernst hebben opgenomen, de arbeiders, welke staan achter de mannen die onze pogingen tot nog toe zoo verdacht hebben gemaakt.....

De **Voorzitter:** Ik mag niet toelaten, dat de geachte afgevaardigde, hetgeen hier door zijn medeleden werd aangevoerd, qualificeert als „verdachtmaking" van het streven van hem en zijn medestanders. Er zijn zooeven, bij herhaling, nog andere dergelijke uitdrukkingen door den geachten spreker gebezigd waartegen ik bedenking had; maar deze mag ik niet geheel onopgemerkt laten voorbijgaan.

De heer **Troelstra:** Mijnheer de Voorzitter! Ik wil mij gaarne bij dien wenk van u nederleggen, ofschoon het woord „verdachtmaking" hier reeds is gebezigd, zelfs sprak men tegen ons van „lage verdachtmaking".

De heer **van Nispen tot Sevenaer:** Dat gold geen leden van deze Kamer.

De **Voorzitter:** Ik heb de bedoelde woorden destijds wel verstaan, maar die qualificatie had toen geen betrekking op hetgeen hier, in deze Kamer, door medeleden was betoogd, zooals thans wèl het geval was.

De heer **Troelstra:** Ik heb nog alleen dit te zeggen: Ik hoop dat deze discussie dien invloed zal hebben, dat de arbeiders, van welke gezindheid ook, buiten deze Kamer zullen hebben begrepen, dat wij sociaal-democraten ook bij deze gelegenheid spreken uit het gevoel van de vakarbeiders in de verschillende landen van Europa, wanneer wij den aanslag op het recht van werkstaken, dat ook in dit ontwerp voorkomt, met alle kracht trachten tegen te gaan.

De heer **van Nispen tot Sevenaer,** voor de derde maal het woord gevraagd en verkregen hebbende, zegt: Mijnheer de Voorzitter! De heer Troelstra heeft geklaagd over perfide bestrijding, die hem zou zijn ten deel gevallen van de zijde der Commissie van Rapporteurs. Ik zal daarover verder geen woord verliezen. Ik laat de beoordeeling van de wijze, waarop de heer Troelstra hier is opgetreden en de wijze waarop hij door de leden van de Commissie van Rapporteurs, die het woord hebben gevoerd, bestreden is met het volste vertrouwen aan de Kamer over.

De heer Troelstra heeft gezegd, dat de verdediging van den heer van Wijnbergen tegenover hetgeen hem was ten laste gelegd, beslist onvoldoende was geweest en hij voegde er aan toe, dat de heer van Wijnbergen in ieder geval had moeten zeggen, dat het verslag in het *Handelsblad,* waarin de uitdrukking, welke hij zou hebben gebezigd: „men kan ieder oogenblik staken" voorkomt, onjuist was.

Ik erken volkomen, dat de heer van Wijnbergen dat volledigheidshalve had kunnen doen, maar hij heeft zich verdedigd naar aanleiding van een uitvoerig verslag, dat hij in handen had en dat in *de Katholieke Werkman* stond, en als ik mij goed herinner — en ik meen dat ik dit doe — dan kwam de genoemde uitdrukking in dat verslag niet voor. Zoo is het zeer verklaarbaar dat de heer van Wijnbergen er niet aan heeft gedacht die uitdrukking, welke in het *Handelsblad* voorkomt, te wraken.

De heer Troelstra heeft mij verweten, dat ik een particulieren brief in het debat had gebracht zonder den naam van den schrijver te noemen. Ik heb den geachten afgevaardigde toen bij interruptie toegevoegd: ik heb daarin slechts uw goed voorbeeld van gisteren gevolgd.

De heer Troelstra zegt nu, dat hij den naam wel genoemd heeft. Ik heb dien naam echter niet gehoord, en de indruk, die werd gewekt bij de leden die rond mij zaten, toen ik dat zeide, was, dat ook zij dien naam niet door den heer Troelstra hadden hooren noemen. Ik wil echter aannemen, dat ik mij vergis en zal thans den naam noemen van den schrijver van den brief, dien ik geciteerd heb. Boven dien brief staat: Zentralstelle des Volksvereins für das Katholische Deutschland, het bureau eener vereeniging, die vierhonderd duizend leden telt en die in en buiten Duitschland met eere genoemd wordt.

Ik had den heer Troelstra gezegd: de leer, die gij hier verkondigt over de staking, behoort bij de voorstanders van de directe actie thuis en als gij die leer verkondigt staat gij onder anarchistischen invloed. Nu heeft de geachte afgevaardigde geantwoord: hoe kunt gij dat beweren, gij hebt u hedenmorgen nog durven beroepen op Griffuelhes en wij zijn het met dien man eens; hoe komt gij aan de bewering, dat dat een anarchistische leer zou zijn?

Mijnheer de Voorzitter! Ik moet eerlijk verklaren, dat ik er nu langzamerhand niets meer van ga begrijpen. Ik heb hier een brochure voor mij, die in het Fransch is geschreven en is vertaald in het Hollandsch, volgens opdracht van den Amsterdamschen Bestuurdersbond. Die brochure wordt uitgegeven om duidelijk te maken het verschil in tactiek tusschen de anarchisten en de sociaal-democraten. Als verdediger van de anarchistische tactiek, van de directe actie, treedt ook op de heer Griffuelhes, de man, die door den heer Troelstra volkomen als zijn medestander wordt aanvaard.

De heer **Troelstra:** Pardon. Alleen voor 't in acht nemen van opzegtermijn bij werkstaking.

De heer **van Nispen tot Sevenaer:** Nu is het het alleen in verband met de werkstaking; gisteren hadden wij het over de tactiek in de vakbeweging. De heer Troelstra heeft gezegd de leer van Griffuelhes volkomen te aanvaarden. De heer Griffuelhes is de man .....

De heer **Troelstra:** Gij staat te liegen en valsch voor te stellen.

De **Voorzitter:** Ik moet den geachten afgevaardigde nadrukkelijk aanmanen dergelijke uitdrukkingen, als hem daar juist zijn ontvallen, niet meer te gebruiken en ik roep hem deswege tot de orde. Gaat hij daarmede voort, dan zal ik zeer stellig aan de Kamer moeten voorstellen, de censuur van art. 57 van het Reglement van Orde op hem toe te passen.

De heer **van Nispen tot Sevenaer:** Ik geloof dat de Kamer uit het weinige wat ik gezegd heb volkomen kan oordeelen over de porté van mijn woorden. Ik laat aan de Kamer over te beslissen of de heer Troelstra gelijk heeft of ik. Tegenover den heer Troelstra voer ik verder heden geen debat.

De heer **Drucker,** voor de derde maal het woord gevraagd en verkregen hebbende, zegt: Mijnheer de Voorzitter! Terwijl ik de Kamer dank zeg voor het mij verleende verlof, kan ik mij tot weinige woorden bepalen. Ik zal niet verder met den heer Troelstra in debat treden over de waardeering van de gebezigde citaten en argumenten. Daarover mogen de lezers van de *Handelingen* verder oordeelen. Maar de heer Troelstra heeft een bepaalde vraag tot mij gericht, en die wensch ik te beantwoorden, te meer daar een zakelijk debat met den heer Troelstra en zijn partijgenooten mij geenszins onaangenaam is. De heer Troelstra heeft de vraag opgeworpen, of thans in die gevallen, waarin de arbeider een actie heeft tegen den werkgever, tot schadevergoeding wegens wegzending zonder inachtneming van den termijn, ook de werkgever een actie zou hebben tegen den arbeider. Ik begrijp niet hoe een kantonrechter, die dergelijke actie heeft toegewezen aan den werkman, in analoge gevallen de actie zou weigeren aan den werkgever. Wanneer men kwam met het vonnis van denzelfden kantonrechter die de actie toekende tegen den werkgever, en weigerde tegen den arbeider, zou dat indruk maken. Doch zulke gevallen zullen er wel niet zijn. Indien zoodanige acties aan den werkgever niet zijn toegewezen, zal dit zijn oorzaak wel hierin vinden, dat ze niet zijn ingesteld. Nu zegt echter de heer Troelstra: met dit ontwerp zal dat anders worden. Thans stelt de werkgever de actie niet in omdat — de heer van der Zwaag heeft het openhartig gezegd: omdat er niets te halen is — maar voortaan zal dat wèl geschieden, omdat er dan staangeld is.

De heer Troelstra heeft het in den loop van zijn korte rede van zooeven nu alweer twee keer doen voorkomen, alsof het staangeld door dit wetsontwerp zijn intrede doet in Nederland. Hij heeft gezegd: dit ontwerp geeft staangeld. En

waar hij het schrijven uit Oostenrijk ter sprake bracht, zeide hij: die Oostenrijksche correspondent schrijft, dat, wanneer wettelijke cautie wordt ingevoerd, de Oostenrijksche arbeiders op hun achterste beenen zullen gaan staan; en, zoo zeide de geachte afgevaardigde, in dat geval zijn wij hier thans. Alweer dus de voorstelling, alsof nu staangeld in Nederland wordt ingevoerd. Dat is altijd weer het reusachtige misverstand. Wanneer de heer Troelstra zich op dit standpunt gaat stellen bij de behandeling van het artikel, zullen wij daarover nader kunnen spreken, maar ik meen dat hij als jurist, wanneer hij deze zaak gezet gaat behandelen, dat standpunt zal moeten verlaten.

(6 Juni 1906.)

De **Voorzitter:** Mijn Heeren! Gedurende het driedaagsche debat dat verleden week heeft plaats gehad omtrent de 5de afdeeling in het algemeen, zijn de algemeene strekking van de daarin opgenomen bepalingen, haar onderling verband alsmede het algemeene systeem der Regeering, uitvoerig toegelicht. Ik behoef niet te herinneren — gelijk ik al tweemaal heb gedaan — dat nu bij de behandeling der artikelen op die beschouwingen niet meer zal kunnen worden teruggekomen, daar zij dan niet meer aan de orde zijn; anders zouden, tot driemalen toe, nagenoeg dezelfde soort van beschouwingen geleverd worden. Bij de behandeling der artikelen komt in hoofdzaak ter sprake — behoudens eenige ruimte die de leden moeten hebben — de concrete vorm, waarin de denkbeelden der Regeering zijn vervat, en de al of niet geradenheid om deze gewijzigd of ongewijzigd aan te nemen, dan wel te verwerpen.

Bij het zoogenaamde staangeld — art. **1638 s**, dat niet tot deze afdeeling behoort — zal eenige meerdere ruimte voor beschouwingen zijn toe te laten. Ik doe voorts een beroep op de leden, om de artikelen te behandelen op den voet als door mij werd aangegeven, en waarmede ook de heer Minister, in de vergadering van 1 Juni ll., bereids zijn instemming betuigde.